

6

P R O L O G V S

S A N C T I H I E R O N Y M I

I N I S A I A M P R O P H E T A M .

N E M O cū prophetas versibus viderit esse descriptos, metro eos aestimet apud Hebræos ligari: & aliquid simile habere de Psalmis vel operibus Salomonis. Sed quod in Demosthene & Tullio solet fieri, ut per cola scribatur & commata, qui utique prosa & non versibus † cōscripserunt. Nos quoque utilitati legentium providentes, interpretationem nouam, nouo scribendi genere distinximus. Ac primum de Isaiā sciendum, quod in sermone suo disertus sit: quippe ut vir nobilis, & urbanę † elegantię, nec habens † quidquam in eloquio rusticitatis admixtum. Vnde accidit, ut præ cæteris florem sermonis eius translatio non potuerit † conseruare. Deinde etiam hoc adijciendum, quod non tam propheta dicendus sit, quàm Euāgelista. Ita enim vniuersa Christi ecclesięque mysteria ad liquidum profecutus est, ut non eum putes de futuro vaticinari, sed de præteritis historiam texere. Vnde conijcio noluisse tunc temporis septuaginta interpretes fidei suę sacramenta perspicuè Ethnicis prodere, ne sanctum canibus & Margaritas porcis darent, quæ cū hanc editionem legeritis, ab illis animaduertetis absconditam. Nec ignoro quanti laboris sit prophetas intelligere, nec facile quempiam posse iudica-

re de interpretatione, nisi intellexerit antè quæ legit. Nos quoque patere morsibus plurimorum qui stimulante inuidia, quod consequi non valent, despiciunt. Sciens ergo & prudens in flammā mitto manum, & nihilominus hoc à fastidiosis lectorib⁹ precor, ut quomodo Græci post septuaginta translatores Aquilā, & Symmachum, & Theodotionem legunt, vel ob studium doctrinæ suæ, vel ut septuaginta magis ex collatione eorum intelligant: sic & isti saltem vnum post priores habere dignentur interpretem. Legant prius, & postea despiciant, ne videantur non ex iudicio, sed ex odij præsumptione ignorata damnare. Prophetavit autē Isaias in Ierusalem & in Iudæa necdum decem tribubus in captiuitatem ductis, ac de vtroque regno, nunc commixtim, nunc separatim textit oraculum. Et cū interdum ad præsentem respiciat historiā, & post Babylonis captiuitatem reditum populi significet in Iudæam, tamē omnis eius cura de uocatione Gentium, & de aduētu Christi est. Quæ quantò plus amatis, o Paula & Eustochium, tantò magis ab eo petite, ut pro obtreccatione præsentis (qua me indefinenter emuli laniant,) ipse mihi mercedē restituat in futuro, qui scit ob hoc in peregrinæ linguæ eruditione sudasse, ne Iudæi de falsitate scripturarum ecclesijs eius diutius insultarent.

VITAI SAIAE EX EPIPHANIO.

Epiph. in lib.
d' vitis propheta-
rum.

ISAIAS in Ierusalem nobili genere ortus est, ibiq; prophetauit: sub Manasse rege lectus in duas partes occubuit. Sepultusque est sub quercu Rogel iuxta transitum aquarum, quas olim Ezechias rex iacto obstruxerat puluerē. Fontem quippe Deus Siloam causa Prophetæ efficit, quoniam priusquam moreretur, pusillum precatus est, uti vndas illic effingere dignaretur. Et confestim demisit illi cœlitus aquam viuentem, vnde sortitus est locus ille appellationem Siloam, quod si quis interpretetur, sonat demissum. Sub Ezechia quoque rege antequam stagnum pisci-

nasque fabricasset, precibus Isaia effectum, ut exigua lympha scaturiret, quod populus in obsidione hostium teneretur, & ne ipsa periret vndis destituta ciuitas. In cuius rei perennem memoriam, populus accuratè prophetam isthicsolo cum gloria & honore reddidit, ut per eiusdem intercessionem in consummationem vsque seculi, aquæ eiusmodi fructus impetretur, cui scilicet vsum referebant acceptum: Extat autem monumentum Isaia, finitimum sepulturæ principum, post sepulchra sacerdotum versus Nothum partemque Meridionalem. Solomon enim Ierosolymam construens regum excitauit Mausolea, prout illa Dauid descripserat.

GLOSSA ORDINARIA.

Lib. 1. in Isa-
iam.

* **R**upertus. Ut materiam huius prophetiæ quasi breui tabella depingamus, Christi aduentum tribus re capitulat periochis, circa quem versatur omnis spiritus prophetici intentio. Prima est quem contra interfectores

res eius zelo doloris inuehitur, dicens: *Va genti peccatrici.* Secunda ab eo quod ait, *Cantabo dilecto meo.* Tertia ab eo quod ait, *In anno quo mortuus est rex Osias.* Quarta ab eo quod ait, *Primo tempore alleuiata,* &c. Quinta ab eo quod ait, *Egredietur virga,* &c. Sextam facit recapitulationem dicendo, *Cosurge, consurge.* Septima sic incipit, *Surge & illuminare Ierusalem.*

POSTILLA NICOLAI DE LYRA SUPER ISAIAM INCIPIT.

Et primo eiusdem Præfatio.

Ierusalem Euangelistam. *Isa. 41. g.* Secundum quod dicit beatus Hieronymus in epistola ad Paulinum de omnibus sacra scripturae libris, *Isaias non videtur prophetiam, sed magis Euangelium texere.* propter quod dicit Hiero. in prologo super librum Isaie, quod non tam propheta dicendus est, quam Euangelista. Et ideo conuenienter dicitur verbum propositum de ipso: *Ierusalem, &c.* In quo tanguntur quatuor causa huius libri Isaie, quem præ manibus habemus, scilicet efficiens, materialis, formalis, & finalis. Efficiens autem causa duplex est. Vna principalis, scilicet spiritus sanctus, quo inspirante loquuti sunt prophetae, secundum quod dicitur *1. Pet. 2.* Non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed spiritu sancto inspirati loquuti sunt sancti Dei homines. Et hæc causa tangitur cum dicitur: *Dabo, quia cognitionem prophetiæ dedit Isaie, de quo potest accipi quod dicitur infra 42. b.* Dedi te in foedus populi. *Isaias enim inter alios prophetas clarior descripsit mysterium Christi, per quod genus humanum est ipsi Deo federatum.*

Alia verò causa efficiens instrumentalis est, scilicet Isaias, qui spiritu sancto distante hunc librum conscripsit, que notatur cum dicitur: *Euangelistam.* Et cum notatur etiam causa materialis & formalis. Ad cuius intellectum sciendum, quod Euangelista dicitur ab eo quod est bonum, & angelus quod est nuncius. Dicitur autem bonus nuncius triplici ratione. Vna ratio accipitur ex parte mittentis, scilicet quia à bono domino mittitur. Et secundum hoc sub nomine Euangelista, tangitur causa efficiens instrumentalis huius libri, scilicet Isaias à spiritu sancto destinatus ad nunciandum verbo & scripto illa que continentur in hoc libro. De quo potest accipi quod dicitur infra 61. Spiritus dñi super me, eò quod vnixerit, me ad euangelizandum pauperibus misit me. Hæc est litera secundum translationem Lxx. Et eadem est sententia in translatione nostra, que sic habet: Spiritus domini super me, eò quod vnixerit me, ad annunciandum mansuetis misit me. Secundo modo dicitur aliquis bonus nuncius, seu Euangelista ratione boni quod per ipsum nunciatur. Et secundum hoc sub nomine Euangelista, materia hu-

ius libri designatur, in quo mysterium ipsius Christi quod non solum est bonum, sed etiam optimum describitur: quia sicut dictum est, magis videtur Euangelium quam prophetiam texere. vnde potest dicere illud *Luc. 2. b.* Euangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo. Tertio modo dicitur quis Euangelista seu bonus nuncius ratione modi nuntiandi: & hoc est quando non solum nunciat bonum, sed etiam bono modo, videlicet lucidè & ornate. Et sic sub nomine Euangelista tangitur forma huius libri.

Sciendum tamen, quod duplex est forma libri, scilicet forma tractandi, & forma tractatus. Forma tractandi est modus agendi seu loquendi, qui in hoc libro est valde lucidus & ornatus. De claritate autem eius dicit Hiero. in prologo super librum istum de Isaia. Ita enim vniuersa Christi Ecclesiæ; mysteria ad liquidum prosequutus est, ut non putes eum de futuro vaticinari, sed de præteritis historiam texere. De ornatu verò ipsius dicit in eodem prologo de Isaia, Sciendum, quod in sermone suo disertus sit, quippe ut vir nobilis & urbana eloquentiæ, nec habens quicquam in eloquio rusticitatis admixtum. vnde accidit ut præ ceteris florem sermonis eius translatio non potuerit conseruare. Sic igitur forma tractandi huius libri (quæ est idem quod modus loquendi) designatur sub nomine Euangelista, eò quod talis modus est optimus: ut pote lucidus & ornatus, propter quod dicitur infra 40. b. Exalta vocem tuam qui euangelizas Ierusalem. Ille enim exaltat vocem suam qui ornate & lucidè annunciat suam intentionem. Forma verò tractatus est diuisio libri. De qua dicitur iterum prosequendo.

Causa verò finalis huius libri tangitur sub nomine Ierusalem. Ierusalem enim in scriptura aliquando accipitur pro ecclesia militante, *Apo. 21. a.* Vidi ciuitatem sanctam Ierusalem nouam descendentem de cœlo, &c. Aliquando vero pro ecclesia triumphante. *Gal. 4. d.* illa quæ sursum est Ierusalem, libera est. Finis autem huius libri duplex est. Vnus propinquus, scilicet instructio, seu edificatio ecclesiæ militantis sub nomine Ierusalem designat: propter quod dicitur infra 40. a. Surge illuminare Ierusalem, quia venit lumen tuum, i. prophetia Isaie illuminans totum statum ecclesiæ. Alius autem est finis vltimus & remotus, videlicet consequutio supernæ beatitudinis in ecclesia triumphante que per Ierusalem intelligitur, propter quod dicitur infra 33. d. Oculi tui videbunt Ierusalem ciuitatem opulentam, tabernaculum quod nequaquam vltra transferri poterit. Per prophetiam enim Isaie videmus nunc per speculum & in enigmate: sed postea in futuro lucidè videbimus & aperte. Quod nobis concedat, &c.

CAP. I.

Visio Isaia, &c. Tria sunt genera visionis. Primum corporale, quo videmus caelum, & terram, & huiusmodi. Secundum spirituale, quo videmus sicut in somnijs imagines hoium

cuncta illius tempora sub fortitudine Domini transeunt & perfectione & robore. Et cum omnia fecerit, dicit. Seruus inutilis sum: quod debui facere feci.

Luc. 17. e.

Incipit liber Isaia Prophetæ.

CAPVT I.

VERECUNDE DE SE QUASI DE ALIO. SPIRITUALIS. HÆC EST. SALUATOR DOMINI. FORTIS VEL ROBUSTI. VISIO ISAIAE FILIJ AMOS, QUAM VIDIT, SUPER IUDAM, & IERUSALEM,

litteris. Ille. n. primam, & extremam litteram habet Aleph, & Sade. ille autem: Ain: & Samech. Et iste (vt aiunt) interpretatur fortitudo vel robustus. Ille, populus grauis vel durus. Sed iste. s. pater Amos propheta fuit (si Hebraeis consentimus) qui patres auos atauosque prophetarum, quorum nomina in principio prophetiae eorum ponuntur, Prophetas fuisse contendunt.

Basilii. Patris nomen attexuit, vt ostenderet donum prophetalis gratiae patri praerogatum ad se, vt per manus peruenisse.

Super Iudam & Ierusalem. Isaia principaliter de duabus tribubus. s. Iuda & Benjamin loquitur, exceptis decem quae Israel, & Ephraim vocantur: quas sub Ozia Rege Iuda, Phul Rex Assyriorum vastare iam coeperat. Denique quinquagesimo secundo imperij eius anno regnate in Samaria Phace filio Romeliae. Thegal phalar Rex Assyriorum

coepit cum multis alijs Galileam, & omnem terram Nephthali, & transtulit eos in Assyrios. Ex quo ostenditur vicina euerfione Samariae, ad correctionem duarum tribuum hæc prædicta esse.

Eusebius. Magnus hic & admirandus Propheta totius prophetiae argumentum ob oculos posuit, cum dicit, contra Iudam, & Ierusalem.

Visio Isaia, &c. Pro Iuda in quo signantur duæ trib. Lxx. & Theodotio posuerunt Iudam, quæ significat 12. tribuum totam terram. Et quod ex Hebreo vertimus super Iudam, & Ierusalem, illi posuerunt contra Iudam, & Ierusalem. Symmachus. manifestius de Iuda, & Ierusalem, qui nec prospera, nec aduersa in titulo vult demonstrari: sed quod de Iuda, & Ierusalem Propheta prædixerit.

Hiero. Scio quosdam Iudam, & Ierusalem de supercelestibus interpretari, & Isaia præferre personam Dni, qui captiuitatem illorum in terra nostra prænuntiet: & reditum ad montem sanctum in nouissimis diebus. Quæ nos contraria fidei iudicantes, vniuersa despiciamus, & sequentes hystoriae veritate, quidquid de Ierusalem caelesti somniant, ad Christi referimus Ecclesiam, & ad eos qui vel pro peccatum ab ea egrediuntur, vel per penitentiam reuertunt, de qua. surge illuminare Ierusalem: quia venit lumen tuum.

In

NICOLAUS DE LYRA.

CAP. I.

Visio Isaia. Hic accedendum est ad formam tractatus, quæ est diuisio libri. Qui diuiditur in duas partes: quia primò præmittitur quadam breuis præfatio. Secundò subditur narratio, ibi: Audite celi. Circa libri huius expositionem intendo quantum poterò prosequi sensum literalem, vitando multiplicationem particularum & concordantiarum: quia per talia magis impeditur intellectus hominis quàm iuuatur. In locis vero quorum intellectus a Iudeis deprauatur, intendo diutius immorari, sicut & feci exponendo libro Psalmorum. Igitur in præfatione huius libri quatuor manifestantur. Primum est ordo huius libri inter alios libros Canonicos, cum dicitur:

1 Visio. Id est, prophetia, per quod patet, quod liber iste in ordine librorum propheticalium computatur. Sciendum tamen, quod visio proprie dicta est cognitio prophetica, quæ fit in vigilia prout dictum fuit diffusius in principio libri Psalmorum, vt dictum fuit de diuersis gradibus

gradibus prophetiae. Secundum est scriptor ministerialis huius libri, qui manifestatur hic ex duobus, scilicet ex nomine, cum dicitur.

2 Isaie. Qui inter alios Prophetas fuit notabilis & famosus. Secundo ex generatione, cum dicitur.

3 Filij Amos. Et vt dicit hic Rab. Sa. iste Amos, & Amasias Rex Iuda fuerunt fratres, & sic Isaia fuit de genere Regio. Vnde & dicit Hie. in prologo quod fuit vir nobilis & urbanus eloquentie, vt supra allegatum est. Et per hoc patet quod ille Amos est alius ab illo qui inter 12. Prophetas ponitur tertius. quia ille fuit pastor, & rusticanus, vt habetur in principio sue prophetiae. Hoc etiam patet per litteras Hebraicas quibus scribitur, quia אמוס Amos pater Isaiae habet primam litteram Aleph, & ultimam Sade, & ideo robustus interpretatur. Alius autem אמוז Amos habet primam litteram Ain, & ultimam Samech, propter quod auulsus interpretatur. Tertium quod in hac præfatione manifestatur est populus cui Isaia prophetauit, cum dicitur.

4 Super Iudam, & Ierusalem. Ita quod per Ierusalem, quæ erat circumuis

arguit. et quæ populus Christianus generaliter significat. Specialiter tamen clericalis status, put se extendit ad prælatos,

MORALIFER.

1 Visio Isaia filij Amos, &c. In hoc c peccata populi Iudaici

Quo tempore propheta verit Isaia.

1. c. Isaia.

B obrinet cognitionem, & intelligentiam. Quæ. n. formidabilia sunt, nequaquam potest quis auditu nosse perinde, ac visu. Adde quod alia vis nulla ita apprehendit quid expetere debeas, vt visio. Hinc factum est, vt eorum quæ veritate nituntur speculatio, visio appellata sit ob euidenter certitudinē. Ideo vocatur Propheta videns.

Reg. 22. c. Deut. 32. 2. Abdix. 2. Psal. 122. 2. Mat. 6. e. Iod. 20. c.

Diuisio

Ca In diebus Ozia. Ozias ipse est qui & Azarias. Vno tñ eo ad demq; tpe Isaiam, Hosee, Iohel, & Amos, prophetasse ex regib. qui in titulo ponuntur promptum est cognoscere. Sed principium verbi dñi fuit in Hosee. Quod in titulo sub Ozia, Ioathan, Achaz, & Ezechia prophetaffe dñ, nō sicut in alijs prophetis quid

specialiter sub vno quoq; dictum sit nescimus: quia vsq; ad finē voluminis plenē distinguitur. Sciendum quoq; Ezechiam, in Ierusa

in dieb. Ozi e, Ioathan Achaz & Ezechia regū 1
 Juda. Audite celi, & aurib. percipe terra, qm̄ 2
 3
 4

illud Qui respicit terram & facit eam tremere. Cum hoc pote D
 stas Dei sit. nec terrenæ intelligentiæ.

* Chryostomus. Cum præmiseris o Isaiā. Visio quam Mo. 3. de pe
 vidit, &c. & expectarem visionem dimittens rationa
 les homines, cum irrationalibus disputas? Ita, inquit, qm̄

irrationalibus irrationalibi
 liores facti sunt, deinde Mo
 ses volens illos inducere in
 terram promissionis, prædi
 xit eos expellendos ex illa,
 si non seruassent legem la
 tam a Deo, & testatus est

coelum & terram.

* Procop Perterret auditores, tanquam ea quæ sensu ca
 rent, Dei voces audiant, quas qui ratione præditi sunt re
 pulerunt forsā non auditores fide dignos, sed eorū quo
 rum erat populū accusaturus, postulans quæ in celo & in E
 terra sunt, virtutes statim appellat, gentes obscurē signifi
 cando, quæ in illorum locū vocatę: eorum peruicaciam
 condemnabit. Vel certē, cū eorum qui tunc audierant
 nullus superstes esset futurus, diuinas virtutes sempiter
 nasq; mūdi partes in testimoniū vocat. Vel certē qm̄ pau
 cis exceptis oēs reb. terrenis additi erant, sic vtroq; ap
 pellauit. Præterea qm̄ creaturę seruiert potius quā crea
 tori, malitiam cœli & manufacta idola adorantes, eorū
 circa hæc impietatem mira prudentia per inuocationem
 subiunxit. Ideo prophetā quēdam sic alloquit, Surge &
 contende iudicio aduersus montes, montes appellans impieta
 tem quę in montib. patrat. Ad hæc memorię aculeum ip
 si præbuit. Coelum enim & terra perpetuō, si spectentur,
 beneficiorum acceptorum obliuionem excutiant. Lib. 4. stro

* Clemens. Alexander. Audi celum & ausulta terra. Au
 ditum appellat intelligētiā & celum animam eius qui
 est præditus cognitione, qui cœli & rerum diuinarum
 suscepit contemplationem.

* Rupertus Audite celi. Quasi dicat, Magni oratoris & Lib. 1. com
 cōcionatoris cōquestio ista est, cuius oratio verbū Deus
 est, cuius cōcio rota in celis angelorū, & in terra hominū
 ecclesia est. Idcirco audite celi, & aurib. percipe terra, vt
 cū audieritis, qd dñs locutus, quid dñs p̄questus sit, sitis ad
 vindictā ò vos celi, desup ferrei, sis tu o terra subter çnea. F

Dominus

Romulus
 quo tempore

Vbi supra

Deut. 32.2:

Luc. 8.2.
 Pfal. 103.

lem 12. anno Romuli (qui
 nominis sui in Italia condidit ciuitatem) regnare cepisse,
 vt nostræ historiæ appareant antiquiores quā Gentiles.

* Basilii. Temporum obseruatio non mediocre affert
 lectori commodum. Per eam. n dignoscitur ante quantū
 temporis post quantum temporis prædicta euenerint.
 Et quia cum abundasset morb. superabundauit Dei pro
 uidentia. Nonnulli tñ non ascripserunt suis prophetijs tē
 pora. Alij aut barbarorum regna obsignarunt, tanquam
 cōpertia, quod eo tempore rerum potrent, vt Aggeus,
 Zacharias, Abdias, Naum, Abacub, Ionas, & Malachias.

b Audite celi, &c. Suprà quis propheta, cuius filius, quid
 tra Iudam & Ierusalem, & quo tempore viderit: in titulo
 demonstratum est. Nunc cœlum & terram ad audiendū
 prouocat. Inuocauit. n. dñs per Moysen cœlum & terrā:
 cum populo Israel daret legem suam. Auende celum & lo
 quar, audiat terra verba oris mei. Post præuaricationem popu
 li eosdem vocat in testimoniū, vt omnia elementa cogno
 scant iuste Deum in vltionem mādatorum suorum ad
 iracundiam concitatum. Voluit aut pluraliter celos dici,
 & singulariter intelligi, sicut singulas ciuitates Thebas
 vel Athenas dicimus vel vocamus. Audite cœli &c. Sa
 maim Hebreum, cœlos pluraliter significat, sicut omnia
 quæ in syllaba, im, finiuntur masculina sunt & pluralia,
 vt Cherubim, & Seraphim quæ in, Oth: fœminina plura
 lia, vt Sabaoth. Audite celi, &c. Quæ excelsa sunt maiore
 habent intelligentiam, quæ humilia terrena, vñ Qu ha
 bet aures anteriora audiat. Qui ergo celestis est audiat allego
 riā, qui terrenus est hystoriam. Quidam celum & terrā
 quasi animantia ad audiendum prouocari putant. iuxta

B

C

NICOLAUS DE LYRA.

* uitas metropolis intelligitur rex & sacerdos summus, aliq; sacer
 dotes notabiles & ceteri ibidem habitantes. Per Iudam verò reli
 quus populus de regno Iudæ: quod dicitur regnum duarum tribuum.
 Quartum autem est huius prophetiæ tempus, cum dicitur:

1 In diebus Ozia, &c. Tempore enim huius regis cepit pro
 phetizare: licet autem tempore Manasse filij Ezechia propheta
 nerit, tamen de tempore eius non facit mentionem: Tum quia ille
 pessimus fuit incultus idolorum, & in occisione & persecutione in
 nocentum, vt habetur 4. Regum 21. Tum quia eb eo occisus fuit, eo
 peccata ipsius & populi arguebat, & ad colorandum suam malitiā
 fecit eum adduci coram se vt habetur in quodam libro Hebraico,
 qui vocatur Iethamoth & dixit ei. Dominus dixit Moysi. Non vi
 debit me homo & viuet. Exo. 33. d. & tu dixisti. Vidi dñm
 sedentem super solū excelsum, vt habetur infra 6. Moyses di
 xit Deo. 4. Non est alia natio tam grandis q̄ habeat Deos
 appropinquātes sibi: sicut dñs Deus noster adest omnib.
 obsecrationib. nostris & tu dixisti. Inuocate eum dū pro
 pe est. infra. 55. b. per hoc insinuans q̄ parum sit nobis propinquus
 & sic condemnauit eum ad mortem: & tunc propheta inuocauit
 dominum, qui aperuit cedrum in loco illo existentem, & intra se oc
 cultauit prophetam: sed Manasses hoc miraculo non fuit retractus a
 malitia sua, sed vna cum arbore fecit eum secari serua.

2 Audite celi. Hic consequenter ponitur narratio. Circa quod sciē
 dum, q̄ intentio huius prophetiæ est narrare Christi mysterium, vt
 dictū est supra. Quod quidem mysteriū fuit ad deiectionem superbo
 rū & exaltationem humiliū, sicut dicitur in cātico B. Virginis Luc.
 1. e. Deposuit potentes de sede, & exaltauit humiles. Pro
 pter quod S. Symeon Luc. 2. e. dixit. Ecce positus est hic in rui
 nam, & in resurrectionem multorū in Israel. Et ideo Isa
 ias denunciando & scribendo Chr. Stī mysteriū simul denunciat &
 scribit deiectionem peccatorū superbientū & se extollentium, &

erectionem humiliū & iustorum. Et secundum hoc processus libri hu
 ius in duas partes diuiditur: quia primò cum Christi mysterio descri
 bitur peccatorum dei ectio, secūdò iustorum erectio, secunda incipit
 40. c. Consolamini, &c. Prima in duas: quia primò cum pertinē
 tib. ad Christi mysteriū describitur punitio peccatorum quantum
 ad diuersos populos specialiter, secūdò, quantum ad omnes genera
 liter 23. cap. Prima in duas: quia primò ponitur punitio quantū ad
 Iudeos, secūdò quantū ad populos extraneos. cap. 10. ibi. Vē Af
 sur virga, &c. Prima adhuc in duas, quia primò cum mysterio
 Christi describitur punitio regni Iudæ siue duarū tribuū. Secūdo, eius
 liberatio a persecutione duorū regū, vt post vinū mortificatiuū ap
 ponatur oleū lenitiuū. Secunda pars incipit 7. cap. Et factum est.
 Prima in duas, q̄ primò ponitur prophetię denūciatio, secūdo eius
 dem confirmatio. 6. c. Prima adhuc in duas, quia primò describitur
 regni Iudæ punitio, secūdò, per aduentū Christi ecclesia, promotio c.
 seq. Sciendum tamen q̄ hæc diuisio non est ita præcisa, quin membra
 diuisionis coincidunt frequenter, ita q̄ in vna parte dicitur: ponitur
 etiam in alia, licet alijs verbis & alio modo: & idem est dicendū
 de alijs subdivisionib. quæ fiēt pro magna parte. Præsens aut capi
 tulū in duas partes diuiditur, q̄ primò ostenditur populus puniendus
 pro peccatis in Deum, secūdò pro peccatis in proximum, ibi. Quo
 modo facta est meretrix ciuitas, &c. Prima in tres, quia pri
 mō ostenditur populi culpa, secūdò, subditur pœna ibi. Terra ve
 stra deserta, tertio consulti tur medela, ibi. Audite verbum do
 mini principes Sodomorum. Circa primū declaratur primò
 peccati grauitas, secūdò incorrigibilitas, ibi. Super quo percuciam
 vos vltra. Circa primū dicit propheta. Audite cœli. i. Angeli qui
 sunt ciues cœlesti.

3 Et auribus percipe terra. i. homines habitantes in ea: vtrā
 que enim naturam. s. Angelicam & humanam voluit habere in
 testem.

4 Quoniam dominus loquutus est. Cuius verbum attentē
 est audiendum. Quid autem dixit subdit.

* Filios

MORALITER,

† clericos & religiosos, quorum mala hic secūdū sensum

mysticum arguuntur: & primò contra eorum peccata
 cœlum & terra pro testimonio inuocantur, cum dicitur.
 Audite celi, &c. Et subditur in Dei persona.

† Filios

2 Dominus loquutus est. Nō vobis, sed mihi, ut quod in spiri
A tu audiui referā vobis qui ipsum audire nō meremini.
 * **Basiliius.** Quia dominus loquutus est. Neglectum transmittere
 nec velle audire sermones dñi, res est prorsus plena for-
 midinis & expauescenda.

b Filios enutriui. q. d. Ego
 eos adoptavi in filios, & ap-
 pellavi primogenitos, & ip-
 si nec sicut bruta animalia
 beneficijs sunt victi, ut in-
 telligerent nutrimum suū.
 Nec comparat eos cani saga-
 cissimo animali, qui pro
 paruo cibo tecta domino-
 rum defendit, sed stolido
 sensui bouis, & asini, quorū
 alter terram vertit, alter ho-
 mines subuchit. Vnde & iu-
 menta appellatur, quia ho-
 mines iuuant. *Filios enutriui.*
 Ab hoc loco narrant quid
 dominus loquutus est ad fi-
 lios Israel quos seruos com-
 muni lege condidit, sed in
B filios conuertit, dicens. *Fi-*

lius meus primogenitus Israel. Apostolis quoq; dicitur. Quia
 si fecerint voluntatem dñi, non dicantur serui, sed amici.
 Primogenitus autē dñi Israel, ne superbiat: quia sunt & se-
 cundi filij ex Gentib. & tamen s̄m mysteria scripturarū
 non accipiunt h̄reditatē primogeniti, sed secundi. Non
 Cain munera, sed Abel dño placuerunt. Nec Ismael, sed
 Isaac cepit h̄reditatem. Nec Esau primogenitus: sed Ia-
 cob benedictionem arripuit. Ruben quoq; postposito,
 benedictio seminis transfertur ad Iudam. Iudæi ergo iux-
 ta vocationis ordinem fuerunt primi, & caput vocati.
 Nos secundi, & cauda dicti: versi sumus in caput. & fi-
 lij Dei appellamur, vnde. *Dedit eis potestatem filios Dei fieri.*

* **Basiliius.** Generationis duę sunt nobis species. Vna, qua
 operib. conformamur Deo. Altera introitus ad hanc vi-
 tam, ut est illud. *Hic liber est generationis celi & terre.* Vtram
 que obijcit & exprobrat, qd ex nihilo cōditi, ad imaginē
 insuper Dei facti sint. Hoc n. est genitos esse & exaltatos.
 * **Theophylactus.** Cur Iudæi non vocabant patrē Deū,
 cum scriptura dicat. Ipse est pater tuus, & Deum qui te
 genuit, dereliquisti. Et si hęc dicta sint de illis, nemo tamē
 inuentus est, qui in orationibus Deum vocaret patrem,
 ut nos vocamus post baptisma.

* **Rupertus.** Quid dominus conquestus est? Filios enutri-
C ui, & c. Enutriui, inquā, in Abraham, Isaac, & Iacob, benedi-
 cēdo & multiplicādo. Exaltaui in Moyse, Iosue, & Da-
 uid. educēdo illos mirabiliter de terra Aegypti, diuidēdo
 illis terrā decorādo illos regalibus victorijs regia ciuitate
 Dauid & tēplo. Parū est autē qd spreuerunt me, qd dixerunt
 præ-

præter Cæsarem, non habere se regem quod prælecto D.
 Barraba, crucifixerunt me. Hoc attoniti audite cœli, &
 stupefacta terra, reuerendo indignamini.

c Cognouit bos, & c. vnde. *Non arabis in vitulo simul & asino:*
 sicut Ebion qui confudit Euangelium & vetus testamen-

tum: *Beatus qui seminat super
 omniē aquam ubi bos calcatur &
 asinus.* id est, in eloquijs diui-
 nis scilicet sanctarum scri-
 pturarum veteris, scilicet
 & noui testamenti, & calcatur
 aquam occidentis literæ, ut
 fructū metat spiritus viuifi-
 cantis. Bos, ad Israel refer-
 tur, qui legis portauit iugū
 quasi animal mundum.
 Asinus, significat Gentilem
 populum peccatorum onere
 grauatū, cui dicitur:

10 *Venite ad me, qui laboratis &
 onerati estis.*
 * **Origenes.** Venerunt pa-
 flores, & inuenerunt Mariā
 & Ioseph, & puerū Iesum, E-
 iacentem in præsepio: illud

erat, de quo propheta vaticinatus est, *Cognouit bos & c.*

* **Rupertus.** Dicat aliquis filiorum eiusmodi, Quid mi-
 rum si spreuimus? Non cognouimus. Veni si nimium oc-
 cultus. Ad hęc, *Cognouit bos, & c.*

d *Asinus.* Gentilis vel conuersus lasciuus, antē immu-
 dus, peccatis oneratus, qui incarnationem Christi credi-
 dit, qui natus statim reclinatus est in præsepio, ut carnis
 suæ fræno reficeret vniuersos.

e *Israel.* Scribæ & Pharisei clauem scientiæ & legis ha-
 bentes. Vnde Israel, Deum videntes, appellati sunt.

f *Non cognouit me.* Cuius. s. diem vidit Abrahā & lætatus
 est: cuius aduentū chorus proph. expectādo vaticinatus est.

g *Væ Genti, & c.* In hoc titulo personam, causam, tem-
 pusq; commemorat. Secundō, attentos fecit. Tertiō, nar-
 rat quid locutus dñs. Quartō, quasi excessibus Gentē in-
 crepat peccatricem. *Væ Genti, & c.* Aeternum minatur in-
 teritum: quia respuunt filium qui salutem attulit.

* **Basiliius.** Acerrima est hęc obiurgatio, quod tota gēs
 nuncupetur peccatrix, quasi ne vnus quidem in tota gen-
 te bonus sit. Populus insuper plenus peccatis, quasi nul-
 lum non genus iniquitatis ab illo exerceatur.

h *Iniquitate.* vnde *Iniquitas sedit super talentum plumbi.* vnde
 de alibi. *Quasi onus graue grauata sunt super me.*

i *Nequam, Alij,* pessimorum, ut non seminis sit vicium,
 sed maliciæ eorum qui voluntate propria Deum dereli-
 querunt. Non n. boni & mali diuersa putanda est natura.

k *Blasphemauerunt.* Dicentes. *Dæmonium habes.* Et. *Samaritanus es tu.* Et. *Non habemus regem nisi Cæsarem.* Et. *Nonne hic est filius fabri?*

7 Et pop. meus i. *populus Israel qui a Deo recepit leg. peccatē.*

8 Non intellexit. *mea beneficia & præcepta intra se legendo, & recitendo, ideo subditur.*

9 Væ genti peccatrici. i. *peccato assuetæ sicut dicitur aliquis artifex ex arte iam acquisita per operis exercitium.*

10 Populo graui iniquitate. *Quia peccatum quod per peniten-
 tiam non diluitur, mox suo pondere ad aliud trahit.*

11 Semini nequā filijs sceleratis. *Quia per talia homines efficiuntur semei diaboli & eius filij, sicut per contraria bona opera efficiuntur filij Dei. Et illa peccata magis explicat in speciali, dicens.*

12 Dereliquerunt dominum. *Eius cultum debitiū negligentes.*

13 Blasphemauerūt, & c. *Eius bonitati detrahentes. Et dicitur hic sanctus Israel ipse Deus, q est sanctus sanctus n. Et dicebatur sanctus Israel speciali modo: eo q illum populum elegit ad suum cultum.*

10 *Populo graui iniquitate.* Cuiusmodi sunt mali prælati, & mali religiosi, quia quāto status altior, tāto calus grauior.

11 *Semini nequā.* i. peccantib. ex certa malicia, q magis cōtingit hominib. literatis: & sic non peccant ex ignorātia.

† *Filius sceleratus.* i. sceleribus assuetus, q frequenter cōtingit malis clericis, eo quod non timent iudicium mortis.

12 *Dereliquerunt dominum.* Per peccatum omissionis.

13 *Blasphemauerunt.* i. Deum sanctificātem populum Christianum per peccata commissionis.

NICOLAUS DE LYRA.

- * **1** Filios enutriui. s. *populum Israel pascendo manna in deserto & terram lacte & melle fluentem ei conferendo.*
- 2** Et exaltaui. *Regnum Amorrhæorum & Chanæeorum eis tribuendo, ut patet in libris Numerorum ex Iosue.*
- 3** Ipsi autē, & c. *Idolis seruiendo ad quæ declinauerūt post mortem Iosue ut patet in libris Iud. Reg. & 1. Para. Quorum cecitatē arguit consequenter comparando eos ad bruta animalia rudissima, dicens.*
- 4** Cognouit bos possessorem suum. *Quia seruiendo ei in aratro recognoscit pabuli sibi exhibiti beneficium.*
- 5** Et asinus præsepe domini sui. *In quantum seruit domino in deportandis oneribus pro pabulo, quod recipit in præsepio suo.*
- 6** Israel autem me non cognouit. *Mihi seruiendo pro tot & tantis beneficijs a me sibi impensis.*

MORALITER.

- † **1** *Filios enutriui.* s. clericis generaliter sumptos. Ipsi nam que præ cæteris catholicis pane Sacræ Scripturæ & Eucharistiæ sacramento sunt nutriti.
- 2** *Et exaltaui.* A tempore Constantini Imper. qui multū honorauit statum clericalem, & dotauit tēporalib. bonis
- 3** *Ipsi autem spreuerunt me.* Mandata mea transgrediendo manifeste.
- 4** *Cognouit bos possessorem suum.* & asinus. Per bonū & asinū intelliguntur simplices Christiani. Per Israel (qui vidēs Deū interpretat. clerici, & specialiter theologo) frequenter autē cōtingit, qd Christiani simplices deuotē recognoscūt beneficia Dei, & clerici, & pbēdati, & eleuati a Deo, sūt ingrati Propter quod Augu. cum legisset vitam Pauli simplicis

A *Abalienati sunt. Qui dicebantur pars & filij Dei. Dicitur de eis, Filij alieni mentiti sunt mihi. vnde. Nemo mittens manum suam ad aratrum, &c. vnde Apostolus. Ad priora se extendens, posteriorum oblitus.*

Io. 19. c.
Mat. 23. g.
Psal. 17. g.
Luc. 9g.

* Procopius. Istæ calamitates non possunt nisi ad ca tã tum referri tempora, quæ salutarem Christi necem secura sunt, quibus gentē tradi contigit. Neque. n. in aliquo ludæi grauius peccare potuerūt, quam cum dixerunt, Tolle, tolle, crucifige eum, &c.

† vltra additis.

B *Super quo percutiã vos, &c. Q. d. Frustra percussi vos: disciplinam nõ recepistis: quare & zelus meus recedet a te. Tale est illud. Nõ est firmamentum in plaga eorum.*

Psal. 72. a.

† integrum.

Hierony.

Sæpe percutit Deus, vt corrigat. His autem qui incorrigibiles sunt, dicit. Super quo percutiam? Q. d. Non inuenio medicinam quam adhibeam vobis: omnia membra vulneribus plena sunt. adhibui sæpius curationem, modo nullam partem corporis reperio, quæ nõ sit iam percussa, & plagis plena. Vel, nullas inuenio plagas quibus confringam duriciam vestram. Eò n. crescit duricia, quo maiora adhibeo flagella. Quòd autem iam non sit locus medicinæ aptus ostendit sic.

* Basilii. Hæc vox hominis est non habentis in promptu quid statuat, ac desperantis correctionem, quemadmodum in Ezechiele, *zelus meus recedit a te, non tibi irascar amplius.* Porro afflictionum quædam contingere creduntur fortuito, nonnullæ propter peccata, quædam ad morum correctionem, aliæ pro exterrendis & è terra delendis his, quorum spes correctionis deplorata est.

Ezechiel

* Rupertus. Ac si dicat, non peccastis per infirmitatem non errastis per ignorantiam. Si ita esset, scire vnde vos percutere deberem, nunc autem vnde vos percutiam vltra, addentes præuaricationem, addentes, inquam, peccato, defensionem peccati?

Vbi su. c. 4.

C *Omne caput languidum. Sicut lætitia animi aliquando dolores corporis mitigat, etsi accedat langor mentis duplicat infirmitas:*

Iniusticia
princi pũ
quod
operatur.

firmas, & sicut si caput dolet, oia membra sunt debilia. Ita si principes & doctores iustitiam seruassent, populus vicinque medicinam habuisset. Sed quia oes infirmati sunt ablata est medicina animarum, vnde. *A planta pedis, &c.*

* Procopius. Quidam (omne caput languidum) vnum quemque sigillatim hominem intelligunt, quomodo & illud. Sumite initium ab omni congregatione Israel per capita ipsorum, tanquam nullos, qui minas istas effugere possit reperiatur.

D *Vulnus, & liuor, &c. Q. d. Aut vulneribus hiant corpora, aut verberibus liuor: aut plagis tumens; quod proprie extremæ captiuitati conuenit, cui nullum remedium est in qua impletur illud.*

E *Omnes declinauerunt simul inuitiles facti sunt. Vulnus baculo, liuor virgis, plaga gladio, plerunque baculo. Sciendum hæc prædicta esse de domini aduentu & vltima captiuitate Romanorum. s. quando iam nullam curationem receperunt, quia verum, & piuum medicum ad se missum occiderunt.*

* Procopius. Vulnus est continuitatis in corpore solutio, cum parte quadam modica connexio scinditur: quo possunt ecclesiæ significari dissidia. Liuor autem plagæ vestigium subruentum, cum teli quidem impetu contuditur corpus, sed coit parte aliqua, vnde subdola & fallacia corda innuntur. Plaga denique tumens seu phlegmone, tumor ingens, cum in debiliorem partem decumbit humor, & affectam calore præter naturam accendit, vnde elatio animi notatur.

* Rupertus. Malum est vulnus, peius liuor, pessimum plaga tumens. Malum est peccato saltem ad horam vulnerari, peius malo huius liuescere pessimum cum tumore superbiæ, culpam defendere. Talis vestra insania est. Non est circumligata, &c. Volui circumligare, & ad poenitentiam astringere, & nolulistis euangelij ligamenta suscipere. Effudi de latere meo sanguinem, medicamentum salutis æternæ, & nolulistis accedere. Dedi oleum, i. Spiritus sancti gratiam credentibus, ita vt loquerentur omnibus linguis idiotæ, & nolulistis audire.

Psal. 13. a.
† recens
niora.

Vbi supra.

F

NICOLAUS DE LYRA.

- 1 Abalienati sunt retrorsum. A Deo recedentes, & honorẽ sibi debitum dijs alienis tribuentes.
- 2 Super quo percutiam. Hic consequenter tangitur peccatorum incorrigibilitas, cum dicitur. Super quo percutiam vos vltra, quasi dicat, frustra, quia non sequeretur correctio vestra, idco subditur.
- 3 Addentes præuaricationem. q. d. ex percussionibus meis non estis emendati, sed magis & magis peiorati, sicut Pharaon rex Aegypti. Quod ostenditur consequenter in diuersis populi statibus cum dicitur.
- 4 Omne caput, &c. Et per caput intelligitur rex & principes qui sunt capita populorum, & dicit.
- 5 Languidum. Quia languor est infirmitas incurabilis, & per hoc ostenditur eorum vta mala incorrigibiles.
- 6 Et omne cor mœrens. Per cor intelliguntur doctores & sa

- cerdotes: quia sicut ex corde procedit sensus & motus ad alias partes corporis, sic per doctores & sacerdotes debent alij accipere sensum bonæ cognitionis, & motum sancte operationis, accipiendo ab eis doctrinam & exemplum virtutis. Sed contrario dicitur hic. Omne cor mœrens. Non mœreore contritionis de peccatis: sed mœreore qui est defectus doctrinæ & virtutis.
- 7 A planta pedis, &c. Per hoc intelligitur reliquus populus procedendo a minoribus vsque ad maiores.
- 8 Non est in eo sanitas, s. gratiæ & virtutis. Et per hoc intelligitur qd ibi sit contrarium. i. infirmitas culpæ ad mortem gehennæ deducens. Et hanc infirmitatem specificat, dicens.
- 9 Vulnus, &c. i. peccatum patens.
- 10 Et liuor. i. inuidia latens.
- 11 Et plaga tumens. i. peccatum superbiæ inflans.
- 12 Non est circumligata. Ligatura legis diuinæ a peccato retrahentis.

* Nec

MORALITER.

- † 1 Abalienati sunt retrorsum. Apostatæ religionis.
- 2 Super quo, &c. Hic consequenter describitur incorrigibilitas prædictorum cum dicitur. Super quo percutiam vos, vltra arantes præuaricati. Q. d. Hoc esset frustra quia non sequitur ex hoc emendatio poenitentia, sed magis peioratio culpæ. Percussa est. n. ecclesia in schismate Græciæ, & in amissione terræ sanctæ, & non est sequuta humiliatio poenitentia, sed augmentatio pompæ.
- 4 Omne caput languidum. i. prælati languentes ambitione; quia nihil eis sufficit.
- 6 Et omne cor mœrens. Per quod significantur doctores Theologi a quibus. sicut ex corde, debet sensus bonæ cognitionis per eorum doctrinam procedere, sed docent

- modo vana & curiosa pro maiori parte.
- 7 A planta pedis vsque ad verticem. i. a minoribus vsq; ad maiores.
- 8 Non est in eo. i. in corpore ecclesiæ.
- † Sanitas. Dispositionis debite. Per hoc autem qd dicitur omne caput & omne cor, non includuntur boni vt dicitur infra: sed est hyperbolæ ad designandum multitudinem malè se habentium, vnde subditur.
- 9 Vulnus. s. discordiæ, eo quòd diuidit mentes sicut vultus corporis carnes.
- 10 Et liuor. Inuidiæ.
- 11 Et plaga tumens. superbiæ. Hæc. n. peccata regnant in clericis prædicto modo sumptis.
- 12 Non est circumligata. Dei timore a peccato retrahente.

† Nec

A Nec cura medica. vnde: Curauimus Babylonem & non est curata. urbem. s. confusionis, & viciorum. Legimus quoque descendentem a Ierusalem in Iericho a latronibus vulneratum: a Samaritano curatum, & post austeritatem vini infusam olei molliciem. Et notandum, q̄ ex quo dicit:

In quo percussum vos, & c. hucusque nō est curata medicamine neque fota oleo, translationem seruauit: & irremediabilem Iudeorum captiuitatem expressit.

b Terra vestra deserta, & c. Hæc sub Babylonis partim complera sunt incensis ciuitatibus, Ierusalem subuersa, regionem Iudeorum Samaritanis incolentibus, Leonibus etiam terram vastantibus, sed omnino sub Romanis. Omnipotens Deus Ierusalem, & templum, & populum deseruit, cuius ipse custos fuit, cū afferret fructus boni operis. vnde: Nisi

B Dominus custodierit ciuitatem frustra vigi. & c.

* Iustinus. Terram vestram alieni deuorant. Lege cautum erat, ne quis Iudeorum pedes inferret in vrbes Iudæe post crucem domini, post vastatas vrbes Iudæe, & si quis introisset, plebebatur capite.

* Tertullianus. Populus Israel secundum sua merita, in sanctam ciuitatem ingredi prohibebatur, secundum verba prophetarum. Vestram regionem in conspectu vestro alieni comedent.

* Eusebius. Legibus imperatorum, post vastitatem inuestam ab Adriano Iudæa Iudæis inaccessa.

Alleg. Qui de sanitate pristina corruerunt, & contrariis potestatibus traditi sunt, omnia bona eorum in desertum veniunt, & prioris iustitiæ Deus nō recordabitur, & igne diaboli oīa succendentur & fiunt pabulum bestiarum. de quibus dicitur: Ne tradas bestijs animas confidentes tibi.

c Derelinquetur. Vnde. Surgite eamus hinc. Et alibi: Relinquitur vobis domus vestra deserta. Et alibi: Reliqui domum meam, & c.

* Procopius. Est uerò derelictionis absolute signum, desertum vinee tentorium. Quamdiu enim fructus habet vinea, a custode habitatur tentorium, iisque collectis desertum relinquitur. Sic gens vniuersa cum fructus edebat, diuinum constabat templum, indeque veluti de specula, illius nomine excubias agebat Deus, qui ait, Ego ero ei murus igneus in circuitu. Itaque angelicis virtutibus tanquam vallo cingebatur. Narrat Iosephus ante

ceptam urbem auditas esse sacerdotibus angelorum voces, quæ ab ea discedendum monerent.

c Filia Sion, & c. Affectu piissimi patris. Et, Omnes enim natura filij Dei sumus. sed nostro vitio alieni efficiuntur. Vnde Babylon sæpe filia nuncupatur.

Hicor. Per Sion (quæ est speculatio & pomorum paradysus, dicitur & vinea) anima accipitur quæ in contemplatione debet consistere, & fructus acceptabiles afferre cui si mens. i. vñs præsit, habet Deum custodem mentis. Si autem viria & peccata tanquam bestiolæ, virtutum germen depasta fuerint, illico Deum custodem amittit.

Vinea domini Sabaoth domus? **I**sa. 5. b. Postquam ergo vastauit eam aper de silua, & vindemiauerunt transectes viam derelicta est a domino.

d Nisi dominus. Hoc ex persona prophetæ, & fidelium eadem plebe. Nisi dominus. Hic ostenditur quæ contra Iudam & Ierusalem dicta sunt, ad captiuitatem Romanorum esse referenda, quando in apostolis reliquæ Iudæorum saluæ factæ sunt, & in vna die crediderunt tria milia, & in toto orbe Euangelium seminatum est. Dominus Sabaoth: quod. Lxx. pro locorū qualitate, vel dominum virtutum, vel dominum omnipotentem transeferunt. Christus enim qui dicit. Data est mihi omnis potestas in celo & in terra, sicut Deus Dei, & dominus domini, sic omnipotens, filius omnipotentis est.

* Procop. Fortassis verò illud est, quod se Abrahamo & semini eius darurum pollicitus est. Tanquam enim de vno dixit Christo videlicet, qui ne Sodomis & Gomorrhæ similia paterentur prohibuit. Semen autem est Apostolorum chorus intelligendus est, non quidem tanquam impiorum. sed prophetarum potius, qui vniuersæ gentis salute deplorata, a Deo consolationem adepti, ab eo semine, quod de se in lucem proditurum erat, illuminati sunt.

* Ruper. Non dicatis, ira hæc grandis nimis, multitudine malorum nostris meritis maior, nam nisi dominus reliquisset nobis semen, nisi prædestinasset, vt reliquæ ex nobis saluæ fierent, non gladij Romanorum interficeremur, non captiui in oēs gētes duceremur, sed sicut super Sodomam & Gomorrhā pluit sulphur, ita iustissime tu per nos in vindictā sui sanguinis pluisset sulphur & ignis.

Audite

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Nec curata medica. i. verbo & exemplo sacerdotum & doctorum.

2 Neque fota oleo. i. operibus misericordie, quæ impetrant remissionem culpa. Dan. 4. e. Peccata tua elei mosynus redimr.

3 Terra vestra. Hic consequenter subditur debita pœna. Circa quod sciendum, q̄ sicut dicit Rab. sal. Isaia dixit ista d. abus tribus tēpore Ezechia decem tribubus iam ante captiuitatis, & de terra sua translatis in Assyrios, vt habetur. 4. Reg. 18. Et iācō propheta primò reducit ad memoriam illam destructionem, secundò comminatur regno Iudæe similem, ibi: Et derelinquetur. Circa primum dicitur: Terra vestra. idest terra decem tribuum quæ dicitur hic pertinere ad regnum Iudæe, quia sibi debebatur de iure eo quod fuit de regno Dauid & Salomonis, sed tempore Roboam rebellauit, vt habetur. 3. Reg. 12.

4 Deserta. idest derelicta ab habitatoribus suis in Assyrios translatis, vt dictum est.

5 Ciuitates vestre succense igni. Ab Assyrijs terrā Israel destruentibus. Et dicuntur hic ciuitates illius terræ pertinere ad regnū Iudæe ratione dicta. Et eodem modo intelligitur quod subditur.

6 Regionem vestram, & c. s. Samaritani qui erant Gentiles, illuc aduēti per regem Assyriorum, vt habetur 4. Reg. 17.

7 Et

* Reliquisset

MORALITER.

* 1 Nec curata medicamine. i. amore Dei ad bonū attrahēte.

2 Neque fota oleo. Misericordie veniam impetrante.

3 Terra vestra deserta. idest animarum cura neglecta.

5 Ciuitates vestre succense igni. scilicet luxurie, auaritie, & superbie propter defectum custodie.

6 Regionem vestram curam vo. al. cui deuorant. Idest demones a Deo

a Deo alienati subditos vestros sibi incorporant.

8 Et derelinquetur filia Sion. idest ecclesia.

9 Vt umbra, in vinea. quæ derelinquuntur a custodibus fructibus collectis, sic rectores ecclesiarum collectis pecunijs parum aut nihil curant de animabus.

12 Nisi dominus exercituum. idest aliquos bonos in quolibet ecclesie statu quorum mentis alij supportantur.

† Quasi

D Ioa. 14. d. Luc. 13. g. Ier. 12. b.

Isa. 5. b. Psal. 79. b. Rom. 9. b. Superstites paucos. Rom. 9. f. Act. 2. g.

Matth. 28. d.

Vbi supra

F

re. 5. 1. 2. uc. 10. 2.

Gal. 12. 6. a.

Polog. Prouer. Britt. aduersus Iudæos.

b. 6. cap. 16. dem.

Illegor.

Gal. 73. b.

zchar. 2. b. 7. de bello Iud. cap. 12.

Omiso.

A *a* Audite verbum. Saluatis reliquijs per apostolos, ad Scribas & Phariseos & populum clamantem. Crucifige crucifige. sermo conuertitur. Audite verbum. Hoc ad Iudæos illius tēporis, specialiter pertinet ad Scribas & Phariseos & ad populum clamantem: Crucifige crucifige eum. Sicut. n.

Lue. 23. c.

† Superstites paucos. Gen. 19. b.

Iere. 18. c. Isa. 3. b.

infra. 6. a. Exod. 33. d.

2. Cor. 13. d.

Sodomitæ publicè peccabant cogitantes consilium pessimum cōtra virum iustum Loth: & sine verecundia dixerunt: *Educ viros qui ingressi sunt ad te, vt abutamur eis. Si isti contra Christum inuerecundè dixerunt: Venite cogitemus contra istum in cogitationes. Et reus est mortis & huiusmodi. Vnde in sequētib: Iniquitatem suam sicut Sodoma prædicauit, non abscondit. Audite verbum domini. Tradunt Hebræi Isaiam, quia hoc dixerat occisum, vel quia dixerat. Uidi dominum, &c. Cum dixerit dominus ad Moysen: Non videbit me homo & viuet: & non poteris videre faciem meam. Nec considerant quidem faciem vel pedes domini vel suos. In Hebræo enim ambigendè dicitur Seraphim rexerunt: & media tamen eius Isaias se vidisse scripsit. Angeli ramen etiam, minorum in ecclesia, semper vidēt faciem Dei: homo autem redire nō potest. Videmus enim nunc per speculum in enigmate, &c. Quando vero de hominibus in angelos proficimus, gloriam Dei reuelata facie speculamur, licet secundū proprietatem naturæ nulla creatura possit videre faciem Dei: & nunc mente cernitur; quando inuisibilis creditur.*

* Procopius. Separato quod nobis relictum est semine, aptè reliquis principibus huiusmodi nomina attribuit, Sodomorum. quoniam vt erat vrbs illa præcipua; ita quoque nequitia præter cæteros abundabat, ipsiusque principes, scelere & maleficio longè populū superabant. Conuenienter autem & populum addidit, quod quemadmodum illi incorruptè iura dicentem Lothum reiecerunt, his verbis lacescentes, ingressus es vt aduena nūquid vt

a Reliquie Israel saluz fient. b Apostolos & sequaces eorum, vnde alij. c Mortui in peccatis similiter. d Muti a laude Dei. Sodoma enim muta interpretatur. Gomorra aspera.

reliquisset nobis semen quasi Sodoma fuisse

a mus, & quasi Gomorra similes essemus. Audi

te verbum domini principes Sodomorum,

percipite auribus legem Dei vestri populus

Gomorra. Quo mihi multitudinem victima

rum vestrarum, dicit dominus. Plenus sum,

holocausta arietum, & adipem pinguium, &

sanguinem vitulorum, & agnorum & hircorum

vt iudices? Sic & instum illi iudicem recusarunt, cum dicerent *Tolle, tolle, crucifige.* Præterea in externos illi fuere iniurijs: hi verò in eum qui in propria venerat. Illi item in Angelos: isti in Deum ipsum. Ipsa etiā Hierosolyma, propter impietatem euaserunt. Nam sicut in ipsis ne decem quidem probos reperit Deus, sic & in Hierosolymis mira erat integrorū virorum paucitas. Porro principes tanquam acutiores audiendi verbo præuocat, quod ad mentem referatur magis. populus autem crassiores, attendendi, aut vt alij reddiderunt, auribus percipiendi, quod tenuem sonum auribus capere & haurire significat. Possunt præterea non malè ista insolentes ecclesiæ præfectos, & in ex lege populū torqueri.

b Plenus sum. q. d. Putatis me indigere his vel delentari. Ego autem plenus sum. i. nullo indigeo. Mea enim est terra & plénitudo eius. Vel: plenus sum, idest tadio affectus, quia non benè offertis. c Holocausta arietum, &c. vsque Iudicare pupillo, &c. Sacrificia Iudæorum respuit, obedientiam Euangelij commendat. Holocausta arietum, &c. Vltimam templi destructionem indicat, quæ in perpetuum perseuerat: Post Babylonicam enim captiuitatem a Zorobabel templum ædificatum est. Et in eo diu sacrificatum est.

* Procopius. Merito in principes & subditos, qui aduersus Christum talia ausi sunt, sermonem instituit: Itaque non amplius addit, remittam peccata vestra. Remisit enim his qui in Babyloniam abrepti fuerant, cum anni septuaginta præterissent, at his qui Christum crucifixerunt, remissurum negat. quanquam vltimis temporibus saluandæ sint reliquie. Causam affert, cum manus eorum plenas esse sanguine Christi cædem innuens, F adiungit.

Alle.

NICOLAUS DE LYRA.

* 1 Reliquisset nobis semen. i. aliquos de regno Iudæe redeuntes sub Zorobabel duce & Iesu sacerdote, qui reedificauerunt templum & postea cecidit item tempore Neemie.

2 Quasi Sodoma fuisse. i. destructi irreparabiliter, sicut Sodoma & Gomorra, & aliæ tres ciuitates fuerunt subuersæ absque reparatione, Gen. 9.

3 Audite verbum domini principes Sodomorum. Hic consequenter ponitur medela contra prædicta mala. Et primò falsum remedium excluditur, secundò verum consulitur, ibi: Lauamini. Circa primum sciendum quod habitatores regni Iudæ, qui pro maiore parte erant ita mali, vt prædictum est. Tamen credebant malitiam suam expiari sacrificijs & alijs huiusmodi quæ fiebant in templo quod erat in Ierusalem. Et hoc est falsum, sicut dicitur Prou. 15. b. *Vi timæ impiorum abominabiles domino.* Et hoc est quod hic dicit propheta satis diffusè. Et primò excludit sacrificia, secundò festa solennia, ibi: Neomeniam. tertio orationum suffragia, ibi: Et cum extenderitis. Circa primum excitat maiores populi ad intelligendum, dicens: Audite verbum domini principes Sodomorum. idest, similes illis quia publicè & inuerecundè faciebant mala supradicta, sicut Sodomitæ, vt habetur Gene. 19. Et idè

Diuisio.

idè dicitur infra. 3. b. Peccatum suum sicut Sodoma prædicauerunt, nec absconderunt. Consequenter excitat minores dicens.

4 Percipite auribus, &c. Et vtitur hoc modo loquendi: quia sicut populus erat subiectus principibus, ita ciuitas Gomorre erat subiecta Sodome, quæ erat metropolis in quinque ciuitatibus subuersis. Vterius proponit intentum, dicens.

5 Quo mihi multitudinem, &c. i. in quo placent mihi. q. d. nullo modo, ideo subditur.

6 Plenus sum. i. talibus non indigeo, sed magis abhorreo, sicut homo plenus cibo abominatur ipsum. Ideo subditur.

7 Holocausta arietum. De istis enim speciebus animalium fiebant sacrificia maiora. Et per reprobationem istorum intelligitur etiam reprobatio minorum, quæ fiebat de turtureis & columbis. Dicebantur autem holocausta, quæ totaliter incendebantur ad honorem diuinum. De sacrificijs autem pro peccato vna pars erat in usum sacerdotum. Et similiter de sacrificijs pacificorum vna pars erat in usum sacerdotum, & alia in usum offerentium, sed in omnibus sacrificijs esus adipis & sanguinis erat totaliter prohibitus, quia adeps cremabatur in altari holocaustorum & sanguis effundebatur ad crepidinem illius altaris, vt habetur in Leuitico.

Sacrificiorum reprobatio.

* Cum re-

MORALITER.

† 2 Quasi Sodoma. idest totaliter destructi.

3 Audite. Descripta cleri malitia, hic subditur medela, primò tamen excluditur falsa, quæ consistit in diuinis obsequijs peruerse factis, cum dicitur: *Audite verbum domini principes.* Ezech. 16. f. dicitur: *Hæc fuit iniquitas Sodome sororis tue, saturitas panis & ocium, & manum pauperi non porrigebant. Hæc autem vitia in clero regnant, scilicet gastrimargia per excessiua & delicata conuiuia, quod per saturitatem panis intelligitur, cò quod in sacra scriptura nomine panis*

nis intelligitur omnis cibus, & acidia per ocium significata, & crudelitas erga pauperes quorum sunt ecclesiæ bona, præter conuenientem victum & vestitum ecclesiæ ministrorum.

5 Quo mihi multitudinem victima. idest sacrificia vestra in quantum sunt ex vobis mihi non accepta.

7 Holocausta arietum, &c. Per omnia legis sacrificia figuratum fuit Eucharistiæ sacramentum, sicut vnum perfectum per multa imperfecta: quod licet sit optimuni, tñ non proficit, sed nocet offerentibus. & iumentibus indignè.

† Neomeniam

A Alleg. *Holocauſta arietum.* Poſeſt & de illis accipi. qui cū Dei præcepta deſpiciant, volunt illum multitudi-
 ne facri-
 ficiorū placare, & peccandi licentiam emere. Vel qui rapi-
 nam & auaritiā altari offerunt, & pauperib; tribuunt.
 a *Nolu.* Præterito vtens, oſtendit ſe nunquam Iudæo-
 rum ſacrificia amaſſe, ſed
 propter ſignificatum ad tē-
 pus ſuſtinuiſſe: & vero ſa-
 crificio impleto, pro nihilo
 reputaſſe.

* *Baſilius.* Illud nolo, di-
 ci conuenit in eos qui ad
 inſumendas impenſas pro-
 fuſiores quidem ſunt, non
 tamen ipſos iniquē geſto-
 rum penitet. Quamobrem
 ſcriptura non reprobat vi-
 timas, ſed eas reiicit quæ
 Iudaico ritu offeruntur.

* *Rupertus.* Olim nolui,
 ſed tamen tuli.

b *Cum veniretis.* Hæc ſacri-
 ficia non quaſiuit Deus
 quaſi indigeret, ſed ne dæ-
 monibus immolarent, &
 vt per carnalia & typica ad
 ſpirituale, & verum ſacri-
 ficium facilius peruenirent.

c *Quis quaſiuit.* Audiāt
 hoē Ebionitæ, q poſt Chri-
 ſti paſſionem putāt legem
 eſſe ſeruandam. Audiāt
 hoc eorum ſocij, qui Iſrac-
 litico tantum generi cuſtodiendam decernunt.

d *Neomeniam, &c.* Feſtum nouę lunę, quod celebrabant
 in principio menſium Neos nouum, mene luna. vnde:
Buccinate domino in Neomenia tuba.

C * *Orig.*

* *Orig.* Quoniam in loco ſancto, in die feſtiuitatis oc-
 ciderunt Dominū meū Ieſum Chriſtum, dicit Iſaias. Neo-
 menias & ſabbata & dies feſtos veſtros odiuit aīa mea.

* *Idem.* Iudæorum eſt, dies certos & ratos obſeruare,
 & ideo dicit Deus, *Neomenias, &c.* Chriſtiani omni die car-
 nes agni comedent, & ver-
 bo Dei paſcentur.

e *Iniqui ſunt cœtus veſtri, &c.* Quia ſpirituales hoſtias non
 offerunt, vnde: *Sacrificium* Deo ſpiritus contribulatus.

f *Odiuit anima mea.* Antro-
 polpatos: Non quod ani-
 mam habeat, ſed noſtro lo-
 quitur more, quaſi omni-
 no odiui.

g *Laboravi, &c.* Symma-
 chus. Deſeci miſerans: qua-
 ſi dicat. Non potui vltra mi-
 ſereri, quia poſt ſeruos fi-
 lium occidis ſicut illud Ho-
 ſeę: *Perditio tua Iſrael: tantum*
in me eſt auxilium tuum: quod
eſt: Pereaſ Iſrael, qui non
tuo merito, ſed meo tan-
tum ſaluatis auxilio.

h *Manus enim, &c.* Pro-
 phetarum, tandem domi-
 ni eorum. vnde: *Implete*
meſuram patrum veſtrorum.

i Illi interfecerunt prophe-
 tas, vos iugulate filium pa-
 trisfamilias. Vtendum eſt
 hoc teſtimonio contra eos qui cum quotidianis operi-
 bus ſanguineas manus habeant, in oratione dies nocteſ-
 que inuigilant.

i *Lauamini, &c.* Q. d. Hoc odiui: placet veritas Euangelij.
 Laua

NICOLAUS DE LYRA.

* **1** Cum veniretis ante conſpectum meum, &c. i. ad talia
 offerendum ſacerdotibus in introitu atriꝝ ſacerdotum, quod diceba-
 tur eſſe in conſpectu domini, eo quod erat ante templum, vbi daban-
 tur diuina reſponſa.

2 Quis quaſiuit hæc de manibus veſtris. quaſi dicat, ego
 non quaſiuit.

3 Vt ambularetis in atrijs meis. Hoc dicitur, quia præter
 atrium ſacerdotum in quo offerebantur ſacrificia, erant duo alia.
 Vnum, in quo orabant mundi, & aliud, in quo orabant immundi.

4 Ne offeratis, &c. quaſi dicat talis oblatio vobis non valet, ſed
 magis nocet: eod quod polluti peccatis ad loca ſancta acceditis.

5 Incenſum. id eſt oblatio thymiamatis in altari incenſi intra
 templum: qua oblatio erat ſacrificiorum oblatorum ſub diuo con-
 ſummatio. ſecundum quod dicitur: *Heb. 9.* In priori quidem ta-
 bernaculo ſemper introibant ſacerdotes ſacrificiorum
 officia conſummantes.

6 Neomeniam, &c. Hic excludit ſolennitates, dicens: Neo-
 meniam, id eſt feſtum quod fiebat in nouilunio apud Iudeos pro-
 pter beneficium diuine gubernationis, eod quod in nouilunio frequen-
 ter apparet mutatio temporis. Et dicitur a neos quod eſt nouum,
 & mene deſectus, eod quod nunc renouatur lumen lunę, quod deſe-
 cerat.

7 Et ſabbatum, &c. Quod eſt feſtum apud Iudaos in memo-
 riam beneficiꝝ creationis, vt habetur *Gen. 2.*

8 Et feſtiuitates alias, &c. ſcilicet Paſche, Pentecoſtes, tu-
 barum, expiationis & tabernaculorum, de quibus dictum ſuit ple-
 nius

Leuit. 23.

9 Non feram, &c. Loquitur ſcriptura de Deo ad modum homi-
 nis aggrauati onere. Et per hæc omnia & ſimilia oſtenditur quod ta-
 lia non erant Deo placita, ſed magis diſplicentia.

10 Iniqui ſunt cœtus veſtri, &c. In octaua enim die feſti ta-
 bernaculorum fiebat feſtum cœtus ſiue collecte.

11 Calendas veſtras, &c. id eſt principia menſium: per quod ſi-
 gnatur item quod ſupra ſignatum eſt per Neomeniam.

12 Et ſolennitates veſtras. omnes generaliter.

13 Odiuit anima mea. Et patet ex dictis ſententia.

14 Et cum extenderitis. Hic excludit orationum ſuffragia, di-
 cens: Et cum extenderitis, &c. ad me deprecandum.

15 Auertam oculos meos a vobis. Sicut homo auertit faciē
 ſuam ab eo quem non vult exaudire. Ideo ſubditur: Et cum multi-
 plicaueritis orationem non exaudiam. Et ſubdit omnium
 prædictorum rationem.

16 Manus enim veſtrę. i. opera veſtra, qua per manus deſignan-
 tur, eod quod manus eſt organum organorum 3. de anima.

17 Plenę ſanguine ſunt. Id eſt peccatis enormibus. Erant
 enim homicidæ & idololatre, & pauperum oppreſſores. Prædicta
 enim ſacrificia & huiusmodi non habebant efficaciam ex opere ope-
 rato, ſicut ſacrificium nouę legis, ſed tantum ex fide & deuotione
 offerentium. Fides autem erat in eis amota per idololatriam, & de-
 uotio per malitiam obſtinatam.

18 Lauamini. Hic conſequenter vera medela conſulitur ſcili-
 cet per veram pœnitentiam & boni operationem. Et hoc eſt quod
 dicitur: Lauamini. a peccatorum maculis lacrymis contri-
 tionis.

* 1 Mundi

MORALITER

† **6** Neomeniam. per iſtas ſolennitates veteris legis ſignifica-
 ta fuerunt noui teſtamenti feſta, quorum tamen obſer-
 uatio per vacationem a terrenis operibus non valet, niſi
 fiat ceſſatio a peccatis, qua tamen frequenter magis fiunt
 tunc

tunc quam in diebus alijs.

14 Et cum extenderitis. in oratione.

15 Auertam oculos meos. quia non eſt ſpecioſa laus in ore
 peccatoris.

18 Lauamini. Excluſa falſa medela hic conſequenter poni-
 tur vera, cum dicitur. Lauamini. per veram pœnitentiam.

† Mundi

Lauamini sanguine Christi, aqua baptismi. Mundi estote, manentes in innocentia vite. Baptismus enim solummodo potest esse in remissione peccati, vnde: *Nisi quis renatus, &c.* Et alibi: *Ite docete omnes Gen. bapt. e. in no. pa. &c.*

Ioa. 3. d.
Matth. 28. d.

Ordo præcipuus. Non sufficit, lauamini, nisi adiungatur, mundi estote: vt post la uacrum aquæ, cordis habeant puritatem. *Beati enim mundo corde, quoniam ipsi Deum.* Habita autem cordis puritate, de mentibus suis de-

Matth. 5. a.
operum ve-
strorum.

† 87. dist. c.
defensionis.
Ioa. 5. c.

* infra 49. c.
† discepta-
tibus.

benent malum auferre, non solum in conspectu hominum, sed etiam in conspectu Dei, cui nihil potest celeri.

* Procopius. Quare cum ea admissione quæ medellam nõ ferant, etiam si orationes suas multiplicarent, eos se non exauditurum dixit eisdem iam tanquam sanare possit, alloquitur. Nimirum quod in lege deficiebat, aduentu suo suppleuit Christus, non corporis, non vestium imperata lo-

Lib. 4. e. 18.

tione, sed animorum per baptismum purgatione, & ad virtutum superstructionem adhortatione.

* Lactantius. Et dixit Esdras ad populum. *Hoc Pascha Saluator noster est & refugium nostrum, cogitate, & ascendet in cor vestrum, quoniam habemus eum humiliare in ligno, & post hec sperabimus in eum, ne descratur hic locus in æternum tempus.* Dicit dominus Deus virtutum si non credideritis ei, neque exaudieritis annuntiationem eius eritis derisio in gentibus. Vnde apparet, Iudæos nullam aliam spem habere, nisi se abluerint a sanguine, & sperauerint in eum ipsum quem negauerunt.

Apoc. 14. a.

Ecl. 1. d.
Ila. 6. b.
secundum lxx.

a *Quiescite agere peruersè.* illud Euangelij sonat: *Ecce janus factus es, iam amplius noli peccare.* Recedens ergo a vitijs discat bonum, quærat iudicium, oppresso subueniat: pupillum viduamque defendat. Si autem hæc fecerit, peccata quæ prius in modum coccini sanguinea fuerant, dimittentur, & opera sanguinis in vestes domini mutabuntur, quæ de agni vellere confecta sunt: quem sequuntur in Apocalypsi qui splendent candore virginitatis.

b *Discite benefacere.* Non confisi naturæ, virtus est discenda & imitanda. vnde: Iesus filius Sirach: *Desiderasti sapientiam, serua mandata, & dominus tribuet tibi eam.* Et Isaias: *Omnes qui non didicerunt iustitiam super terram, veritatem non facient.* Discenda est ergo iustitia, & magistrorum terenda sunt limina.

C

c *Quærite iudicium, &c.* Victimis Iudæorum Euangelica D succedunt mandata. Pupillis & viduis prouidetur, vt secundi de coniugibus & liberis martyres ad bella procedant. d *Iudicare pupillo.* * Tertullianus. Duo ista nomina pupillus & vidua, quo magis habetur despectui hominibus, eò magis diuinæ misericordiæ sunt curæ.

Lib. 1 ad rem.

e *Defend te viduam, & venite, &c.* * Ambrosius. In nullo Iudæi grauius dominum læsisse proditur quæ quod viduæ gratiam minorumque iura violarunt. Hæc sola causa delicti iniuriam mitigatura memoratur, si honoretur vidua, in honoribus equi iustitia iudicij deferatur. *Iudicare pupillo, iustificare viduam. venite disputemus.*

lib. de bid

* Gregorius. Quid est quod dominus cum agere sanctè vsq; præceperis, adiuuat, venite & arguite me? nisi quod aperte insinuat quantam bonis actibus fiduciam præstet, ac si planè dicat. Recta agite, & animaduersionis meæ motibus, nõ iam per deprecationis meritum, sed per fiduciam autoritatis obuiate.

lib. 9. mo cap 20.

* August. Quid est disputatio hominis ad Deum, nisi confessio peccatorum? confitere quod est, & disputasti cum illo, disputa ergo cum Deo, hoc est, te illi iudica scienti, vt ille se tibi iudicet nescienti.

lib. 9. mo cap 20.

* Procopius. Postulat pro sua clementia coram nobis argui, vt quanta ille contulerit, quanta quoque ipsi repositi fuerimus beneficia demonstret. Multis verò in scriptura locis, Deum habemus pari veluti conditione in iudiciu cum hominibus descendentem. Ait enim propheta ipse, *dominus venit in iudicium cum sacerdotibus, &c.* Sed sunt ista scripturis vsitata personarum fictiones, vt defensionis eius quæ ab operibus est, nobis curam inijciant. Neque enim quidquam tum audiemus vel dicemus. Erit autem tunc iudicium *inter se inuicem cogitationum accusantium, &c.*

f *Vt coccinum, &c.* Idem est coccus & coccinum & vermiculus, grande, scilicet peccatum, & homicidium & adulterium, &c. Quod autem per niuem, hoc per lanam significatur, purgatio, scilicet, & ablutio peccatorum.

in Psal. 10

g *Quasi nix.* Quia frigidi erunt contra incentiua vitiorum. Et velut lana, quia vestiti contra frigus perfidiæ.

Ila. 3.

Rom. 2.

F

c Quærite

Lana

NICOLAUS DE LYRA.

- 1 Mundi estote. idest a reciduo caute.
- 2 Auferte malum cogitationum, &c. quia non sufficit munditia exterior sine interiori.
- 3 Ab oculis meis. Homo enim videt ea quæ patent, sed Deus intuetur cor. 1. Reg. 16. b.
- 4 Quiescite agere peruersè. a malo declinando.
- 5 Discite benefacere. in bonis operibus vos exercendo. Ista enim sunt duæ partes iustitiæ, scilicet declinare a malo, & facere bonum.
- 6 Quærite iudicium, &c. idest executionum debite iustitiæ.
- 7 Subuenire oppresso. cum reuelando.
- 8 Iudicate

- 8 Iudicate pupillo. idest pro pupillo in causa sua iusta.
- 9 Defendite viduam. contra eam calumniantem. Ista autem personas exprimit, quia frequenter iniuste patiuntur calumniam, eò quod non possunt se defendere: & ideo indigent iudicium & potentium sustentatione.
- 10 Et venite. idest si ita feceritis, tunc poteritis conqueri, nisi a Deo releuamini: propter quod subditur de reuelatione a peccatis, cum dicitur.
- 11 Si fuerint peccata, &c. Ista duo colores hic positi sunt valde tenaces & mansui, & ideo per hoc intelligitur quod peccata quantumcumque sint graua ex genere, & habitata ex consuetudine, diuina gratia purgabuntur. Secundo subditur de reuelatione a corporalibus miseris, cum dicitur.

* Si volue-

MORALITER.

- † 1 Mundi estote. idest a reciduo caute.
- 2 Auferte malum. Nam exterior munditia sine interiori non est Deo accepta.
- 4 Quiescite. quia declinare a malo & facere bonum, sunt duæ partes iustitiæ.
- 6 Quærite iudicium. Iustitiam exequendo.
- 7 Subuenire oppresso. scilicet peccatis ipsum dirigendo vel

- vel iniurijs ipsum adiuuando.
- 8 Iudicate pupillo. ipsum in iure suo fouendo.
- 9 Defendite viduam. ab iniuriante ipsam.
- 10 Et venite & arguite. si vobis non benefaciam.
- 11 Si fuerint. per ruborem coccini & vermiculi, significatur sanguinis effusio. Est igitur sensus: si peccata vestra sic horrida fuerint, sicut effusio sanguinis innocentis, tamen expiabuntur.

† Si volue-

A Lana alba. &c. De qua fiat vestis Christi, vnde. Quotquot baptizati estis, Christum induistis. Et alibi: Vixit Dominus, quia his sicut vestimento indueris.

* Procopius. Aiunt quidam sacrosanctum lanacrum factis esse, vt quasi nix dealbemur: quomodo nulla adeo punicax macula existit, vt Deo mudate clui non queat, Paulo teste in hac verba.

B *Vbi abundauit delictum, superabundauit, & gratia.* alij in co-purgandi vim admittunt, sed tamen operibus ad tantum splendore, qualia sunt pupillo iudicare &c. opus esse contendunt. Est porro purpura rubrius coccinum vnde istud ad niuem, illam autem ad lanam retulit. Idem autem rubro color peccata assimilat, quod ad animas nostras leprae instar se habeant, eiusque alia quidem pertinax, veluti in coloribus nunquam deponatur, alia autem in summa cute haerens facile eluatur: quomodo prompte vel difficulter ab animo, pro eorum ratione solent peccata remoueri.

b *Si volueritis & audieritis, &c.* Liberum arbitrium referuatur, vt non ex prauidicio Dei, sed ex singulorum meritis praemia vel poenas sequi probetur.

c *Terra.* Cum caetera elementa sunt in motu, terra immobilis stat. Ideo per eam significatur soliditas aeternae beatitudinis.

d *Gladius.* Babyloniorum vel Romanorum, vel Dei: pessilientia. s. mortalitas: fames, poena aeterna: quidquid enim affligit gladius solet dici.

e *Quomodo facta est.* Hae ad tempora prophetae: sed specia-liter ad incarnationem Christi referuntur, quando penitus recesserunt a Deo Barrabam eligendo, filium Dei occidendo, vnde admirans ait. *Quomodo facta, &c.*

C *Ciuitas fidelis.* Lxx. addiderunt Sion propter manifestiore sensum

sensum. Sion mons est in quo Ierusalem condita est Sed postquam a Dauid capta est ciuitas, appellata est ciuitas Dauid, in qua sancti viri fuerunt dum habuit tabernaculum domini. Et postea templum quando Nathan & alij prophetauerunt: & super choros, Asaph & Idithun, Etha, Eman, & filij Chore constituti sunt: vt paulatim a sacrificijs victimarum ad laudem Dei transiret religio.

Moraliter. Anima fidelis & plena iudicij du Deo obedit, Deus in ea habitat: qui est iustificans iustitia. Si autem a Deo recedit non loco: sed merito habitat a malignis spiritibus, qui sunt homicidae animarum.

* Basilii. De ecclesia aliquando dicitur, (absit vt de nostra.) *Quomodo facta meretrix, &c.* idque ob repudiatum fidei verbu, cui ab exordio iuxta patrum traditionem sposalitio iure copulata est,

qui eum exhibuerunt vni viro virginem castam. Multa admittit & versi coloria femina verbi ecclesia, ab illis inducta, qui puritatem sacramentorum contaminant, & dogmata impietatis difeminant, ad extremam animarum perniciem, homicidae non modo corporum, sed animarum.

g *Iustitia.* Iustitia, in Hebraeo sedek, quod magis iustum significat: vt intelligamus dominum commoratum in eade quo: *Iustus autem quid fecit.* quod in Ezechiele per Ooliban significatur, quod interpretatur tabernaculum, vel tabernaculum meum in ea.

h *Argentum, &c.* Clari scilicet & lucidi ad vitia sunt reuersi. Argentum tuum, &c. vnde: *Eloquia domini, eloquia casta, a gentium, &c.*

* Basilii. Hoc est sermo fidei vestrae quasi moneta adulterina, reprobusest, nec retinet exactam figuram regiae imaginis.

1 *Si volueritis & audieritis me.* Praeceptis meis obediendo.

2 *Bona terrae comedetis.* Per hoc etiam intelliguntur alia bona spiritualia, quae in talibus promissis sunt principaliter intellecta: quia praemium non debet esse minus bonum quam meritum, sed maius: bona autem temporalia sunt minora bona quam opera virtutum.

3 *Quod si nolueritis.* Praecepta mea transgrediendo.

4 *Gladius.* Aduersariorum vestrorum.

5 *Deuorabit vos, &c.* Mortem temporalem inferendo, & ad mortem gehennae deducendo, quae sub morte temporali intelligitur. Gentes autem rudes quales erant in veteri testamento, potissimum non attendunt, nisi bona & mala sensibilia: & ideo in diuinis promissionibus, & comminationibus prophetae mala & bona sensibilia exprimebant sub illis, intelligendo spiritualia & aeterna.

6 *Quomodo facta est.* Hic consequenter ostenditur populus iustus puniendus pro peccatis in proximum. Et primo describitur culpa,

7 *Ciuitas fidelis.* idest, communitas populi credentis. De cuius fidelitate pristina dicitur Act. 4. f. *Multitudinis credentium erat cor vnum & anima vna.*

8 *Plena iudicij.* Tempore Dauid & Salomonis. ideo subditur.

9 *Iustitia habitauit in ea.* Nunc autem homicidae, vt expositum est supra. Consequenter describitur culpa doctorum & sacerdotum, cum dicitur.

10 *Argentum tuum.* idest, lingua doctorum & sacerdotum, secundum illud Prouer. 10. c. *Argentum electum lingua iusti.*

11 *Versum est, &c.* idest, a veritate in falsitatem per malam legem expositionem.

* Vinum

NICOLAUS DE LYRA.

- 1 Si volueritis & audieritis me. Praeceptis meis obediendo.
- 2 Bona terrae comedetis. Per hoc etiam intelliguntur alia bona spiritualia, quae in talibus promissis sunt principaliter intellecta: quia praemium non debet esse minus bonum quam meritum, sed maius: bona autem temporalia sunt minora bona quam opera virtutum.
- 3 Quod si nolueritis. Praecepta mea transgrediendo.
- 4 Gladius. Aduersariorum vestrorum.
- 5 Deuorabit vos, &c. Mortem temporalem inferendo, & ad mortem gehennae deducendo, quae sub morte temporali intelligitur. Gentes autem rudes quales erant in veteri testamento, potissimum non attendunt, nisi bona & mala sensibilia: & ideo in diuinis promissionibus, & comminationibus prophetae mala & bona sensibilia exprimebant sub illis, intelligendo spiritualia & aeterna.
- 6 Quomodo facta est. Hic consequenter ostenditur populus iustus puniendus pro peccatis in proximum. Et primo describitur culpa,

pa, secundo poena, sibi: Propter hoc ait dominus. Circa primum primo describitur hominum vulgare culpa, cum dicitur. Quo facta est, idest, plena meretricio per peccatum adulterij, secundum quod dicitur Ierem. 5. c. Equi amatores in feminas & emissarij facti sunt, vnusquisque ad uxorem proximi sui hincibat. Et hoc est valde graue peccatum contra proximum, quia fit sibi iniuria in re sibi charissima: scilicet in uxore, quae est vna caro cum ipso, Gen. 2. d. Et in prole quae substituitur falsa.

7 Ciuitas fidelis. idest, prius conseruans fidelitatem matrimonij.

8 Plena iudicij. Tempore Dauid & Salomonis. ideo subditur.

9 Iustitia habitauit in ea. Nunc autem homicidae, vt expositum est supra. Consequenter describitur culpa doctorum & sacerdotum, cum dicitur.

10 Argentum tuum. idest, lingua doctorum & sacerdotum, secundum illud Prouer. 10. c. Argentum electum lingua iusti.

11 Versum est, &c. idest, a veritate in falsitatem per malam legem expositionem.

* Vinum

MORALITER.

- 1 Si volueritis, & audieritis me, bona terrae comedetis. scilicet terrae viuientium per fruitionem beatam.
- 3 Quod si nolueritis. Sequitur.
- 4 Gladius deuorabit. scilicet sententiae meae. Ite maledicti in ignem aeternum, &c. Mat. 25. d.
- 6 Quomodo facta est. Hic post peccata clericorum arguitur peccata laicorum, cum dicitur: Quomodo facta, idest inuerecunde peccans.

7 Ciuitas fidelis, idest communitas populi credentis. De cuius fidelitate pristina dicitur Act. 4. f. *Multitudinis credentium erat cor vnum & anima vna.*

9 Iustitia habitauit. scilicet legalis quae continet omnem virtutem.

† Nunc autem. quia Christiani quaerunt se mutuò iugulare.

10 Argentum tuum. idest veritatis eloquium, Prou. 10. c. *Argentum electum lingua iusti.*

11 Versum est. idest falsitatem.

† Vinum

A In scoriam. Scoria, Hebraicè saggim: quod est rubigo metallorum: vel purgamenta & sordes quæ igne excoquuntur. **B** Vinum tuum, &c. Alij. Caupones tui miscent vinum aqua. Symmachus. Vinum tuum mixtum est aqua.

Moraliter. Vinum tuum mixtum est aqua: quia præcepta sancte scripturæ quibus corrigere deber auditores, ad illorum voluntatem emollit sensu suo admixto vinum corrumpit.

Moraliter. Vinum tuum, &c. Hæretici quoque Evangelium corrumpunt, pessimi caupones de vino aquam facientes, cum aquam in vinum verterit dominus, quod miratur Architrachelinus. Et regina Saba in convivio Salomonis collaudans pincernas & ministros vini.

C Socij furum. Accipientes à scribis & Phariseis munera, quæ pauperibus auferabant. In passione quoque domini infideles fuerunt nolentes credere in Christum, & socij furum scribarum & Phariseorum, & Indæ proditoris.

Hieron. Socij furum, &c. Nos quoque debemus cauere ne ab illis accipiamus munera, qui de lacrymis pauperum congregant diuitias, ne simus socij furum, & ne dicatur de nobis: Si videbas furem currebas cum eo & cum &c.

* Basilii. Fures censendi sunt, quibus ductandi esserctus demandata est prouincia, aut certe hi qui assumpto principatu ciuitatum & gentium clanculum quidem supplantant, quæ autem ad rempub. attinent, extorquent vi. Et qui præsidet ecclesiæ munera accipit, ad suam oblectationem & usum, obtento interim pretextu honoris istius se contingentiis, rationes præsentia, aut quod inire rationem debeat, concedit sibi dispensationis in usus pauperum ecclesiæ, is planè furti est particeps.

D Sequuntur retributiones. Quia amicos non putant nisi qui donant, quorum non os, sed manus considerant. Et tantum quorum marsupia exhauriunt sanctos iudicant. Illis donant a quibus sperant, illis fauent, illos extollunt, vel laudant eorum causam.

C Summachus. Vicissitudines vel vltiones, vt ille quoque

in culpa sit, qui malum pro malo exigit, dentem pro dente, oculum pro oculo, non audiens illud: *Si reddidi retribuentibus mihi mala. Vel illud: Percutit tui se dabit maxillam, &c.* Euangelico enim viro dicitur. *Qui te percusserit in dexteram, præbe ei & aliam maxillam. idest patienter tolera.*

E Fortis Israel. Lxx. Væ fortes Israel. q. Sap 6. b

D potentes patienter tormenta patientur. Cui plus datur, plus exigitur ab eo. Quod contra principes ecclesie sic dicere possumus qui dignitatem destruant operibus vel moribus.

* Basilii. Væ potentibus, nec obedientibus, infirmioribus enim parabilis est venia. Væ, quia cum praualeant, subleuare inopiam pauperum, opibus abutuntur.

vt etiam ei qui altero solertior, abutitur naturæ beneficio, ad indaginem diuinorum. Væ item his qui obtentam ecclesiæ dignitatem non adornarint conuersatione.

F Heu ego. Affectu pij patris eos (licet inimicos) plangit & percutit, quia pereunt & poenitere nolunt.

* Basilii. Vtique Deo sunt inimici, qui iniqua perpetrant. Inimica est summo bono malignitas, iusto illi iniustitia, sancto immunditia, veritati mendacium. Ob hæc non conquiescet furor meus, quandiu fuerint inimici.

G Consolabor, &c. Vltione consolatur quippe super hostibus suis, dum qui in prosperitate beneficia Dei cognoscere dedignantur, supplicijs & afflictionibus corriguntur.

H Et excoquam. Quia supra nominauerat argentum, seruat metaphoram. Excoquam, &c. Igne tribulationis sordes & vitia purgando, vt separato stanno, purum remaneat argentum, quod absque igne fieri non potest. vnde: *Quasi ignis conflagans, & quasi herba sillonum. Et alibi. Frumentum congregabit in horrea, paleas autem comburet igni inextinguibili. In quo significat eos tormenta passuros.*

* Basilii. Vide quam foelicem exitum forriatur iustum iudicium, ac supplicia ad reuerentiam iudicij inuecta. Non conquiescet furor meus. Iudicium faciam. Inducam manum. Igne

examini-

NICOLAUS DE LYRA.

* 1 Vinum tuum. idest correctio populorum per doctores & sacerdotes, secundum quod dicitur Luc. x. in parabola saccati infundens oleum & vinum, vbi per vinum intelligitur correctio, eod quod est mortificatum.

2 Mixtum est, idest relaxatum a correctione debita, quia doctores culpabiles non habent frontem corrigendi peccatores. Consequenter describitur culpa principum, vnde dicitur.

3 Principes tui. in regimine populi.

4 Socij furum. sustentantes eos, eod quod communicant furtis eorum.

5 Omnes diligunt, &c. Per auaritiam.

6 Sequuntur retributiones, &c. Peruertentes iustitiam, ideo subditur.

7 Pupillo non iudicant, &c. Dando pro eo sententiam iniustam.

8 Causa viduæ non ingreditur ad illos. Quia non vident inde lucrum temporale consurgere.

9 Propter hoc ait dominus Deus exercituum. Hic consequen-

quenter describitur poena debita, cum dicitur: Propter hoc ait dominus Deus exercituum: idest Angelorum.

10 Fortis Isrl. potens ad puniendum malos de Isrl.

11 Heu. Pro malo populi mei.

12 Ego conso. super hostibus meis. Et subditur modus consolationis.

13 Et vindicabor de inimicis meis. Et accipitur hic & pro idest. Passiones enim irascibilis terminantur in passionibus concupiscibilis. Iratus enim delectatur cum punit iniuriam sibi illatam, & sic ira terminatur in delectationem.

14 Et conuertam manum meam. potestatem meam punientem.

15 Ad te. Debe puniendum, ideo subditur.

16 Et excoquam ad purum scoriã tuam, &c. Loquitur de Deo admodum aurifabri, qui per virtutem ignis consumit quicquid est impuritatis in auro vel argento, & sic purgatur. Sic in proposito per ignem tribulationis immisse à Deo Iudæis per regem Babylonis fuit purgatus populus Iudæorum, qua purgatione facta reductus est à captiuitate Babylonica. ideo subditur.

* Et

MORALITER.

- 1 Vinum tuum. Debitæ correctionis.
- 2 Mixtum est. Indebitæ remissionis.
- 3 Principes tui. Data sibi potestate abutentes.
- 4 Socij furum. sustentantes vsurarios & alios malos propter temporale lucrum.
- 5 Omnes diligunt. In iustitiæ peruersi.
- 6 Sequuntur retributiones. peruersè iudicantes.
- 7 Pupillo non iudicant. s. pro eo in iure suo.

8 Et causa viduæ. Quia non vident ibi lucrum temporale.

9 Propter hoc ait Dominus Deus exercituum. descripta malitia hic ponitur debita poena, cum subditur.

† Heu ego. Facièdo vindictam de eis. Loquitur enim Deus de ipso ad modum hominis, qui delectatur se vindicans de suis inimicis.

14 Et conuertam manum meam. puniendum secundum ordinem iustitiæ meæ.

16 Et excoquam. Hoc maximè fiet tempore Antichristi, cuius persecutio fiet ad purgationem populi Christiani.

† Lire

A examinabo, vt purum denique exhibeam. Sic peccatoribus indignatur Deus, vt eos beneficentia sua afficiat. Neque enim ad extremam inanitionem eos plectit, sed castigat ad morum correctionem. Infert autem igne hunc vt ad nihilum perducatur quod malum per ignita diaboli iacula infertum est anime non habenti fidei clypeum.

a *Stannum tuum.* Fal-
sam doctrinam Scri-
barum, & Phariseo-
rum, quae est similis
verae, sicut stannum
argento. Et dabo pu-
ram, & perfectam le-
gis, & Euangelii scien-
tiam.

*** Septuaginta.** Et
auferam omnes ini-
quos a te. Basil. In-
gens beneficiu con-
fertur animae, quae
per occasionem per-
uersae praesidentium
defciuit a Deo, qua-
do ab ea auferuntur
iniqui praesides. Ob
hoc & signa quaedam

B circum Ecclesiam statuuntur, quae deprehensos in inter-
dictis peccatis arcent ab ingressu, & segregant a reliquo
corpore Ecclesiae. Sed haec iniqui irrident non intelligen-
tes quia istae declinationes separationis ea subindicant,
quae in tremendo Dei iudicio fient. Porro quantum no-
xae resiliat, ex eo quod non tolluntur de medio iniqui do-
cuit Apostolus, Corinthios increpans, quod luctum non
emississent, ut tolleretur de medio eorum qui eiusmodi
malitiam esset operatus.

b *Et restituam iudi. es, &c.* Non solum post captiuitatem,
ut Zorobabel, Esdram, & alios, qui vsque ad Hircanum
praesuerunt populo, sed & post aduentum Domini Apo-
stolos & alios Ecclesiae doctores.

*** Basil.** Cur omissis Regibus meminit iudicum?
An quia Reipublicae administratio per iudices fuerit li-
berior, quod populus tunc solum Deum agnoscebat
Regem? Tandem regum institutio illorum temerita-
te successit. Quare non Reges, sed iudices pollicitus
est, cupiens eorum libertati consulere. *Nam non erat
Rex*

erat Rex in Israel, sed vnusquisque quod placebat, hoc faciebat. Aut
certe ex quo opus non erat Regum serie post aduentum
veri Regis, qui pollicitus est se iudices exhibiturum prio-
ribus nihilo dispares, idque propter discipulos, de quib.
sedebitis, &c. indicantes super duodecim tribus.

a *Moyse, & Aaron, & Gedeon, Iosue, & filij.*

a omne stannum tuum, & restituam iudices tuos, vt fuerunt

b prius, & consiliarios tuos sicut in antiquitas. Post haec voca-

c beris ciuitas iusti, vrbs fidelis: Sion in iudicio redimetur, &

d reducent eam in iustitiam. Et conteret sceleratos, & pec-

e catores simul, et qui dereliquerunt dnm, consumetur. Con-

f fudent. n. ab idolis qb. sacrificauerunt. Et erubescetis sup hor-

g tis quos elegeratis, cum fueritis velut quercus defluentib.

h foliis, & velut hortus absq; aqua, et erit fortitudo vestra

c *Ciuitas iusti, vrbs fi-
delis Sion, &c.* Eccle-
sia in qua reuocan-
tur ad iustitiam uiuen-
dum. Est enim ciui-
tas congregatio ho-
minum ad iustitiam ui-
uendum.

*** Procop** Non am-
plius meretrix, sed
recenti nomine, iu-
sticie ciuitas, non
homicidii sed iusti-
tie plena, non ciui-
tas tantum, sed ciui-
tatum magistra uo-
cabitur, eritque re-
liquis dux, & au-
ctor salutis, quippe
quae de se coetus co-
rum, qui solitario
uitae genere dele-
ctantur, tanquam
colonias emittet.

d *Velut quercus defluen.* Sicut a quercu ariditate concus-
sa, defluunt folia, & sicut hortus non valet proferre fru-
ctus herbarum nisi irrigetur aqua. Ita uos nisi habueritis
folia uerborum Dei, quae non marcescunt, & aquam spi-
ritualis intelligentiae, non poteritis bona operari, sed om-
nes labores vestri ariditate deficient. Usque hodie Iudaei
legentes scripturas sanctas terebinthus sunt, uel quercus
secundum Symmachum, uel ficus secundum Euange-
lium. In qua Dominus poma quaesuit, & non inuenit,
& aeterna ariditate damnauit. Ipsaque folia, & pompam
uerborum iam amiserunt, hortus quoque irriguus, s. scien-
tia scripturarum, uel paradus (alia litera) diuersarum ar-
borum, quia sine gratia spirituali nec olera afferunt, quae
infirmus manducet.

*** Basil.** Qui gloriam per succum aucupantur ab homi-
nibus, post occultorum manifestationem, cum fuerint
omnia nuda, praebent de se tale spectaculum, quale quercus,
aut therebinthus spoliata foliis.

NICOLAUS DE LYRA.

- * 1** Et restituam iudic. tuos. s. Zorobabel, & Iesum filium Io-
sedech, Machabeos, & similes.
- 2** Et consiliarios tuos. s. Esdram & Neemiam: Aggeum, &
Zachariam prophetas.
- 3** Post haec uoc. ci. iusti. Dei.
- 4** Vrbs fidelis. In diuino cultu.
- 5** Sion in iudicio redimetur. Per Sion, ubi erat templum ad
quod populus tenebatur ter in anno conuenire, intelligitur ipse po-
pulus, qui redemptus fuit de Babylone per uiam iustitiae, in quantum
pro culpa sustinuit poenam debitam. Et quod per Sion intelligatur
populus, ostenditur per hoc quod subditur:
- 6** Et reducent eam. Mons enim Sion, qui est immobilis non fuit
trans-

- translatus nec reductus, sed populus.*
- 7** Et conter. quia illi, qui erant in peccatis suis obstinati, fuerunt
mortui parum in captione Ierusalem, & terra in circuitu, & par-
tim in captiuitate Babylonis.
- 8** Confundentur enim ab ido. Videntes per experientiam,
quod non poterant eos uincere contra Babylonios.
- 9** Et erubescetis super hortis. ad colendum ibi idola in locis
amoenis & delictiosis, ubi etiam suam luxuriam exercebant in uere
ratione idolorum, & Priapi maxime, unde & dicebatur Deus hor-
torum.
- 10** Cum fueri. velut quercus deflu. i. morti propinqui: sicut
folia defluunt a quercu, cum incipit mortificari.
- 11** Velut hortus absque aqua. In quo mortificantur seminata
& plantata.
- 12** Et erit for. i. applicata debite poena.

*** Et**

MORALITER.

- 1** *Et re.* Quia tempus poenitentiae dabitur electis ab Anti-
christo deceptis, ideo subditur:
- 2** *Post haec uocaberis ciuitas.*
- 3** *Sion in iudicio redi.* Ecclesia militans per poenam debi-
tam expiabitur.
- 6** *Et redu.* s. Enoch, & Elias per suam praedicationem: &
hoc quantum ad electos.

Et

- 7** *Et conte.* i. daemones, & peccatores obstinatos, dicens
illud Matt. xxv. d. *ite maledicti in ignem aeternum, qui parati estis
diabolo, & angelis eius.*
- 8** *Confundentur enim ab ido.* Nam idolum auari est pecu-
nia, & luxuriosi ribalda.
- 9** *Et erubescetis.* Ad exercendum lasciuiam & gulam.
- 10** *Cum fue. ve. quercus.* i. propinqui gehennae igni, sicut
quercus desiccata combustioni.
- 11** *Et uelut. s. gratiae.*
- 12** *Et erit fortitudo. i. non potens resistere.*

† Et

¶ *Ut fauilla. & Basil.*
A Vel hinc liquet, sua
 cuiq. opera cam sup
 peditatur esse mole
 ftiaru, q in supplicio
 illo erit, dum nos ip
 fos reddimus future
 con-

¶ qui facit cu.

a vt fauilla stuppæ, & opus vestrū quasi scintilla, & succen
 detur virumque simul, & non erit qui extinguat.

conflagrationi ido-
 neos. Alleg. vel Mo-
 ral. Hæc oia de cōtra
 riis dogmatib. possūt
 accipi q̄a & magistri
 & discipuli pariter
 sunt perituri, & op^o Allegor
 corum, cibus ignis.

NICOLAUS DE LYRA.

- 1 Et opus, & c. q̄a opus demeritorū generat tribulationis cōcediū.
- 2 Et succ. vtrū. si in igne gehennæ quātum ad obstinatos in malis.
- 3 Et non erit qui extinguat. quia ille ignis est perpetuus. Po-

test et hoc refertur ad ignem, quo Nabuzardan incendit domum Do
 mini, & domum Regis, & domos Ierusalem per circuitum. 4. Reg-
 vit. Et sic ille ignis non fuit extinctus ab homine, sed solum per con-
 sumptionem combustibilis materie.

MORAL. 1 Et opus vestrum. s. malū. 2 Et scintilla & c. igne gehennæ. 3 Et non erit qui extin. co qd est durationis æternæ.

Moraliter.

ADDITIO I.

In cap. i. Isaiæ ubi dicitur in Postilla. Tertium quod in hac preser-
 tione manifestatur est populus cui Isaias prophetavit.

B Queritur hic quare nō fecit mentionē in hac pfatione de Regibus
 Israel, vt de croboā filio Ioas, q̄ fuit cōtemporanc^o Hoseæ. Regi Iudæ,
 sicut Hoseas fecit in sua pfatione. Similiter quare Isaias nō facit hic
 mentionē de Samaria, nec de Israel, sicut Hoseas fecit, licet multa Isa-
 ias de his pphetauerit, prout patet infr. vi. c. & xvij. & in aliis lo-
 cis. Ad q̄ solet dici, q̄ Isaias prophetavit principaliter contra duas
 tribus. & ideo carū Reges, & suā metropolim. s. Ierusalem tantum
 in titulo habet. Sed Hoseas cōtra vtroq; prophetavit. Sed vltorius
 circa hoc posset dici, q̄ cū Isaias prout dicit Hiero. in prologo de ad-
 uētū Christi, & vocatione Gentiu, & alijs mysterijs nouę legis, qua
 si historiā Euangelicam videatur texere, ideo de Iuda, a quo Chri-
 stus descendit secundum carnem, & de Iudæa, in qua natus est, pas-
 sus, & sepultus, & c. de quibus principaliter intendit, tantummodo
 facit mentionem alijs dimissis quasi incidentaliter ab eo introductis.

ADDITIO II.

In eodem c. i. ubi dicitur in Postilla. Circa primum dicit prophe-
 ta: Audite cæli. i. Angeli.

Quod in hoc capitulo continetur circa deiectionem populi Iudai-
 ci, & causam ipsius & eius medelā. Postillator exponit de captiui-
 tate Babylonica, & eius causa similiter in remedio, ut patet in Po-
 stilla. Quæ quidē expositio videtur a plano sensu literæ deuiare, nam
 causa præcipua p̄dictæ captiuitatis fuit peccatū idololatria, ut patet
 iij. Reg. & i. Para. tamē in p̄senti c. nō exprimitur hoc peccatū vt
 causa, sed vt defectus diuinæ cognitionis, & alia huiusmodi: Licet
 enim in fine capituli dicatur: Confundentur. n. ab idolis qui-
 bus sacrificauerūt hoc non ponitur vt causa, prout ibidem decla-
 rabitur. Item quia Iudæi in captiuitate Babylonica fuerūt purgati
 a peccatis p̄dictis scdm Postillatorem antequam reducerentur ad ter-
 ram promissionis: quod est contra illud quod dicitur: Super quo
 percussit vos iura addentes præuāricationē: quod exponitur
 etiam secundū eū de incorrigibilitate corū, vt patet in Postilla. Itē
 quia manifestum est, quod Iudæi redeuntēs de captiuitate Babyloni-
 ca pro maiori parte non fuerunt purgati, seu mūdati a peccatis: sed
 erant implicati abominationibus Chanæeorū, & Amorrhæorum,
 vt habetur expresse Esdræ. ix. quod non consonat huic, quod in loco
 dicitur: Et ecce excoquam ad purū scoriā tuā, & auferā
 omne stannū tuū: Quod exponitur in Postilla sic, quod sicut per
 virtutem ignis cōsumitur quicquid est impuritatis in auro, & argē-
 to, sic per ignē tribulationis immixta a Deo Iudæis per Reges Bab-
 lonis fuit purgatus populus Iudæorū, qua purgatione facta reducētis est
 a captiuitate Babyl. Hæc in Postill. Ex quibus, & alijs que patebūt
 prosequēdo veram expositionem videtur præsens capitulū exponen-
 dum de Iudæis circa finem templi secūdi in Iudæa, & Ierusalem resi-
 dentib. qui Christū negātes dereliquerunt Dominū, & blasphemaue-
 rūt sanctū Israel, & alienati sunt retrorsum, prout litera sonat, &
 historia Euangelica testantur, & etiam experientia certificat.

Ad cuius expositionis ulteriorē declarationē considerādum est,
 quod Isaias tanquā propheta Euangelicus prosequitur in principio
 suæ prophetiæ, ubi intēdit agere de eiectione populi Iudæici, & vo-
 catione Gentiu, eundē ordinē, quē Christus in Euangelio pronostica-
 uit. s. q̄ abiectio Iudæorū ex eorū demeritis præcedere, debebat vo-
 cationē Gentiu, vnde Matth. xxi. d. Christus loquens cum doctoribus,
 & principibus sacerdotū eis proposuit parabolā de patre familias,
 qui plātauit vineā, & sepe circūdedit, & c. ex qua parabola, & eius
 expositione concludit, ideo dico vobis, q̄ auferetur a vobis regnum
 Dei, & dabitur Gēti faciēti fructus eius, vnde & Isaias sequēs mo-
 dum Euangelicū de simili parabola vineæ Iudæis impropertauit. inf.
 v. c. vt ibid. patebit. Et ideo in hoc loco, quod denūciat uocationem
 Gentium, ut patet in principio sequentis ca. præmisit expressam re-
 probationem Iudæorum circa quod decemnouem facit.

Primo.

Primo. n. testimonia inuocāt cælestiū, & terrestriū, dicens, Au-
 dite cæli, & auribus percipite terra. Cuius ratio secundū glossām
 talis est. Nam sicut populo Israel per Mo- sen dictum fuit: Audite
 cæli, quæ loquor, & audiat terra verba oris mei, sic post præuārica-
 tionem populi eisdem uocat Isaias in testimonium, ut omnia cogno-
 scāt Deum in uocationem mandatorum suorum ad iracundiā concita-
 ti, vnde aduertenti utrūque capitulū, s. illud Deut. xxxij. & primū
 Isaiæ, satis patet, q̄ ea q̄ in illo c. pronosticatur p̄ modū prophetica
 moni-

n. onitionis p̄senti c. denūciantur tanq̄ procedentia ad executionem.

Cōsequēter secūdo ostēdit breuiter suæ attestationis materiā di-
 cēs, Filios enutriui, & exaltati, ipsi autē spreuerūt me. In q̄-
 bus verbis epilogat cōpendiosē multā, q̄ fuerūt in carmine Mosai-
 co supradictō, tanq̄ præambula ad deiectionem populi illius. Dicitur est
 n. ibi: Nunquid non ipse est pater tuus q̄ possedit, fecit, &
 creauit te, & c. in quo ostenditur ipsos fuisse filios Dei per creatio-
 nem, similiter & per adoptionem cū dicit: Pars autē Dñi populus
 eius. Similiter ibi facit mentionem de educatione, nutritione, & e-
 xaltatione corū, cū dicit: Circūduxit eū & custodiuit, & c. Cō-
 stitues eos p̄ excelsum terrā & c. ad quæ uerba alludit Isa. d. Fi-
 lios enutriui & exaltati, ipsi nero spreuerunt me.

Consequenter tertio, quia secundum Apostolum Ro. xi. c. Cæci-
 tas ex parte contingit in Israel, ut plenitudo Gentium in-
 traret. ideo ostendit quod p̄dictū peccatū pertinet ad cecitatem,
 & de hoc dicit. Cognouit bos possessorem suum, & c. q. d. e-
 tiam si non haberent lumen naturalis rationis, sed solum sensualem
 cognitionem, sicut bruta, adhuc debuissent cognoscere ex instinctu
 naturali benefactorē suum, & nutritorem, cum bos & asinus rōnem
 non habentes hoc cognoscant, & sic manifestē concluditur p̄dictum
 peccatum pertinere ad cecitatem, nō solū mentis, sed etiam sensus.

Cōsequenter quarto ostendit ex quibus causis deuenērūt ad tan-
 tā cecitatem. Et de hoc dicit: Væ Gēti peccatrici. Vbi tria assi-
 gnat, ut causas seu occasiones incurrēdi p̄dictū cecitatis peccatū.
 s. de nō cognoscen lo Christum. Primā est, quia Gens illa pro maiori
 parte tantā cōsuetudinem habebat peccati, q̄ iā incrāt eis habitus
 vitiosus, ad peccatū inclinās per modū naturæ. Et de hoc dicit: Væ
 Gēti peccatrici. vnde nō dicit: Væ Gēti peccati, sed peccatri-
 ci, vt significet actū cōuersum in habitū. Secūda, quia ut dicit Gre-
 go. Peccata grauiā suo pōdere iā alia trahūt. Et de hoc dicit: Popu-
 lo graui iniquitate. q. d. peccata huius populi tā grauiā fuerūt, q̄ ex
 magno pōdere ad tā magnā cecitatem eos deduxerūt. Tertia, quia li-
 cet populus ille a sanctis Patriarchis descenderit, tamen totā fere
 multitudo populi descendebat secūdu carnem ab illis qui frequenter
 & enormiter in Deū peccauerūt, ut illi qui fecerūt vitulū in Oreb,
 Exod. xxxij. Similiter in sepulchro cōcupiscentiæ, & apud aquas cō-
 traditionis, & in pluribus alijs, ut patet in libris Mosaiçæ legis,
 & Iudicū, & Regū. Et de hoc dicit: Semini nōq̄ filijs sceleratis. q. d.
 nō immeritō ad tantā cecitatem deuenit ille populus, quia quasi a
 natura secundū suam generationem inest eis peccare in Deum.

Cōsequenter quinto ostendit illud q̄ prius dixerat. Spreuerūt me.
 Et de hoc primo dicit: Dereliquerunt Dñm, quia dixerūt Ioan.
 xix. c. Nō habemus Regē, nisi Cæsarē. Secūdo, quia blasphemaue-
 rūt sanctū Israel, quia dixerunt Ioan. viij. f. Samaritanus es, & de-
 moniū habes. Tertio, quia cū ipsi a veris prophetis eruditi semp̄ ex-
 peccabāt Messīā de genere David, cū tamen eis adfēt p̄sentialiter,
 dicent s. Matt. xij. g. Nōne hic ē filius fabri, de quo dicit: Alie-
 nati sūt retrorsum: quia spreto uero Christo adheserūt cuidam
 pseudo Messīe qui dicebatur Bencozba, ut patet in Thalmud. Vel ali-
 ter in quodā libro quī dicitur Cabrid. Ex qua adhesionē fuerunt ex
 eis multa millia interfecta. ut ibidem & sic alienati sūt retrorsum.

Consequenter sexto ostendit ipsos esse incorrigibiles per flagella
 seu tribulationes sibi a Deo inflictas, seu infligendas de quo dicit:
 Super quo percussit uos, & c. Ad quod sciendum quod in tempori-
 bus q̄ ante Christi aduentum seu passionem p̄cesserunt, cum ille po-
 pulus frequenter peccasset, Deus puniebat eum uarijs, & diuersis
 modis, ad finem, ut ad penitentiam reuertentur. unde Deut. vij. c.
 Sicut pater corrigit filium suū, sic Dominus Deus tuus
 corrigit te. Pater enim flagellat filium, ut corrigatur, sed in hoc
 peccato, q̄ in Christo cōmiserūt, q̄ est summū peccatū iā Deus non
 punit illos tanq̄ filios, vt corrigantur, sed tanq̄ hostes, ut penā pro
 p̄dicto peccato scdm ordinem suæ iustitię patiantur. Quia illud
 Matt. xxi. d. Malos malē p̄det, & uineā tuā locabit alijs a-
 gricolis, ideo dicit: Super quo pcutiā vos. q. d. qua de causā ha-
 beo vos percutere, quia iā non est causa correctionis, cum ex pens-
 sionibus magis deteriores estis effecti. Quia omne caput languidū,
 & exponatur prout in Postilla vsque ibi: Terra vestrā dericta.
 In quo consequenter septimo destructionem Ierusalem, & templi,
 & totius regionis Iudææ per Romanos propriē p̄gnoscat, ideo
 dicitur. Et desolabitur, sicut in uastitate hostili, scilicet irrepara-
 biliter. iuxta illud Danielis. ix. g. Et finis eius uastitas.

Et

A Et subdit: Et derelinquetur filia Sion. s. Ierusalem, vel templū, que non solum ab hominibus, sed à Deo fuit derelicta. Iuxta illud *Matth. 23. d. Relinquetur vobis domus vestra deserta.*

Consequenter octavo ut ostēderet, quod licet maior pars & principalior apud Iudeos prædicta scelera & pœnas incurrissent, nihilo minus aliqua reliquie parue ut semina ad salutem remanserunt. ideo subditur: Nisi dominus reliquisset nobis semen, &c. Vbi glossa. Hic ostenditur que contra Iudā & Ierusalem dicta sunt, ad captiuitatem Romanorum esset referenda, quando in Apostolis reliquie salutis facte sunt. & in vna die crediderunt tria milia, & in toto orbe euangelium seminatum est. hec in glossa.

Consequenter nono ut ostendat quod prædictæ reliquie seminales non erant de maioribus seu principalibus, nec in tanta quantitate, ut dicerentur populus. Ideo subditur: Audite verbum domini principes Sodomorum, percipite legem Dei vestri populus Gomorre q. d. Licet dominus reliquerit semē ex vobis, adhuc tamen principes Sodomorum sunt, & populus communiter populus Gomorre. Vnde glossa. In hoc, saluat is reliquies per apostolos, ad Scribas & Phariseos & populum clamantem: Crucifige: sermo conuertitur, dicens: Audite verbum domini principes Sodomorum, &c. Sicut enim Sodomus & publicè peccabant & sine recundia dixerunt ad Lotb. Adhuc viros qui ingressi sunt ad te, ut abutamur eis. *Gen. 19. b. Sic isti in recundia contra Christum dixerunt principes: Reus est mortis. Et populus. Crucifige eum. vnde de ipsis dicitur infra. Iniquitatem suam quasi Sodomam prædicauerunt, ut in tertio capitulo. Hec in glos.*

B Consequenter ostendit decimo, quod nō solum prædicti principes populus erant à Deo electi, sed etiam ceremonialia & obseruantie legales erant euacuata post passionem Christi: Quod declarat in duobus. Primo, in victimis & holocaustis & alijs sacrificijs, & hoc cum dicit: Quo mihi multitudinem sacrificiorum, & victimarum vestrarum &c. Secundo, in obseruantis festiuitatum veteris legis, ibi: Neomeniam & sabbatum &c.

Circa primum sciendum, quod licet in dictis quorundam prophetarum inueniuntur aliqua dicta, que videntur sonare, quod sacrificia veteris legis non erant Deo accepta, ut in *Psal. Non in sacrificijs tuis arguam te, &c. & Iere. 7. e. dicitur: Holocaustoma tua vestra addite super sacrificia, & comedite carnes. non tamen expresse leguntur huiusmodi sacrificia prohiberi, sic ut non offerrentur, prout in hoc loco. vbi non solum Isa. dixit: Quo mihi multitudinem sacrificiorum & victimarum vestrarum. In quo ostenditur, quod Deus eis non indigeret, sed etiam superaddit expressam prohibitionem, ne ultra talia offerret. vnde dicit: Ne offeratis ultra sacrificium frustra. In quo ostenditur manifestè, quod post tempus istud de quo propheta hic loquitur, non erat licitum offerre sacrificia legalia, & huiusmodi: & sic oportet quod hoc intelligatur de vltima destructione templi per Romanos, quando obseruatio legalium erat mortifera secundum doctores: non autē de destructione Chaldaica, quando legalia non erant euacuata. vnde glossa in hoc loco vltimam templi destructionem indicat. Post Babylonicam enim captiuitatem à Zorobabel templum edificatum est, et in eo diu sacrificatum est Deo. hec in glossa.*

C Circa secundum dicitur: Neomeniam & sabbatum & festiuitates vestras non feram, &c. vsque ibi: Laboraui sustinens. in quo ostenditur obseruantiarum euacuationem circa festiuitates quas non solum dicit fore inuitiles, sed & nociuas. vnde de eis dicit: Odiuit anima mea, &c. Et sic patet, quod ista intelliguntur post passionem Christi, & diuulgationem euangelij, quando huiusmodi obseruantie sunt mortifere. Consequenter vndecim dicitur: Cum extenderitis manus vestras, &c. Vbi notandum, quod non prohibuit eis orare sicut fecit in sacrificijs, dicens: Nō offeratis ultra. Nam orare Deum non pertinet ad ceremonialia veteris Testamenti seu ad eius obseruantias. Nec fuit determinatus certus modus seu forma orandi in veteri lege: ut sic esset ceremoniale seu figuratiuum, sed orare pertinet ad præceptum Charitatis, seu religionis: & ideo non fuit euacuatum per nouam legem, sicut sacrificia & festiuitates. vnde non prohibet eorum orationes: sed solum comminatur, quod non essent impetratiue. vnde dicit: Cum multiplicaueritis orationem non exaudiam. Cuius rationem subdit dicens: Manus vestrae plenae sanguine sunt. Vbi glossa: sanguine prophetarum tandem domini. vnde: Implete menturam patrum vestrorum. hec in glossa: & *Matth. 23. d. Et subditur: Ut veniat super vos omnis sanguis iustus, qui effusus est ab Abel iusto, &c.*

Consequenter duodecimū ponit remediū ad prædicta dicens: Lauamini, & mundi estote: Quod intelligitur secundū glossam de lotione baptismi, per quem rite susceptum omnia peccata mūdantur. Et quia post baptismum oportet facere dignos fructus pœnitentię: in quo primo requiritur recedere à malo, ideo dicit: Auferte malū cogitationū vestrarū ab oculis meis, &c. Vbi notandum secundū glossam, quod malum non solum debet auferri à conspectu hominum, sed etiam à conspectu Dei quem nihil potest celari. In quo agitur de directo contra hypochrisim Phariseorum & Scribarum, quorū ma-

litia tempore passionis Christi maximè vigeat. de quibus ipse dicit *Matth. 23. a. Omnia opera sua faciunt, ut videantur ab hominibus. Cetera exponantur prout in Postilla vsque ibi, quia os domini loquutum est.*

Consequenter terdecim dicit: Quomodo facta est meretrix ciuitas fidelis. In quo sermonem suum dirigit ad ciuitatem Ierusalem, sicut direxerat sermonem ad Iudam, cum dixit: Audite verbum domini principes Sodomorum & populus Gomorra, & sic videtur tenere ordinem sui tituli. vbi dicitur: Visio Isaia quam vidit super Iudam & Ierusalem. Et procedit admiratiue, dicens. Quomodo facta est meretrix. Vbi glossa, nō tã corpore quam mente recedendo à Deo qui quidem recessus licet possit intelligi per idololatriam vel alia peccata que separant hominē à Deo que contigerunt etiam tempore Isaie tamen secundū glossam specialius ad tempus incarnationis Christi refertur, quando penitus recesserunt ab ipso Christo vero Deo, & Barrabam ut liberaretur eligendo, filium Dei interfecerunt quod maxima admiratione dignum est. & ideo dicit. Quomodo. Et quia istud seculum precipue processit à falsa suggestionē Sacerdotum, seu scribarum, vel doctorum. Ideo subdit. Argentū tuū verum est in scorium, per falsas legis interpretationes & traditiones iniquas. vnde eis dicebat Christus *Matth. 15. a. Irritū fecistis mandatum Dei propter traditiones vestras. Cetera exponantur prout in postilla vsque ibi; Et conuertam manum meam & excoquam ad purū scorium tuam, quod non intelligitur impletum fuisse in captiuitate Babylonica, quia ibi populus non fuit purgatus, ut patet ex prædictis, sed debet intelligi de purgatione facta post passionem Christi per ignem Spiritu sancti, de quo proprie potest dici. Excoquam ad purum scorium tuam, quia tunc discipuli fuerunt omnino purificati à sorde peccati, quod per scorium intelligitur, vel per stannum argento mixtum.*

Consequenter decimoquarto dicit. Et restituiam iudices tuos ut fuerunt prius, & vt Moyses & Aaron & Iosue, ut in glossa. Et consiliarios tuos, sicut antiquitus. Et intelliguntur secundum glossam, qui consilia Dei, & secreta populo aperiuunt quod proprie pertinet ad apostolos, non autem ad Zorobabel nec Esdras & huiusmodi, qui nulla secreta consilia leguntur aperuisse populo, sed solū legem Moisaicam plenè legisse.

Sequitur decimoquinto. Post hoc vocaberis ciuitas iusti, & vrbis fidelis, quia post prædicta ecclesia que intelligitur per Ierusalem vocatur ciuitas iusti, scilicet Christi, & vrbis fidelis, scilicet in eius fide fundata.

Consequenter 16. dicit. Siō in iudicio redimetur, & reducet eam iniustitiam, que quidē redemptio non potest intelligi de Babylonica, quia non fuit per iniustitiam facta, sed per Dei misericordiam. vnde *Zach. 1. d. de reedificatione templi secundi dicitur. Hec dicit dominus. Reuertar ad Ierusalem in misericordijs, domus mea reedificabitur in e. Cuius ratio est. nam *Esdras 9. de populo iam redulto in Ierusalem legitur. Nō est separatus populus Israel & sacerdotes & Leuitæ à populis terrarū, & de abominationibus eorū. Chananeis videlicet & Ethieis &c. Et ibidem infra *Esdras cōsistēdo peccata populi tēpore sacrificij vespertini Dei dicebat. A diebus patrum nostrorū & nolipsi peccauimus grauius vsque ad diē hanc. Malachias etiā qui fuit de redeuntibus à captiuitate Babylonica in primo tempore templi secundi de multis grauius increpabat populum dicens in primo capitulo sacerdotibus. O sacerdotes qui despicitis nomen domini. & in secundo capitulo. Vos autem recessistis de via scandalizatis plurimos in lege. Et ibidem arguebat populum de peccato infidelitatis seu blasphemie dicens eis in capitulo tertio in eo quod dicitis. Omnis qui facit malum, bonus est in conspectu domini, & talis placeat ei. Que quidem verba manifestè derogant diuine bonitati & iustitię, quia sunt blasphemie. Ex quibus & alijs similibus. satis patet, quod populus ille non fuit redemptus à captiuitate Babylonica per viam iustitię, sed in miserationibus Dei, ut dictum est. Redemptio autem de qua hic agitur, proprie intelligenda est ad literam de redemptione ecclesie per mortem Christi. Que quidem redemptio fuit in iudicio diuino. s. discretionis, quo iudicio iusto licet nobis occulto, quos elegit vocauit, &c. secundum Apostolum ad *Rom. 8. f. Et de hac proprie intelligitur. Siō in iudicio redimetur. Et quia hec redemptio Siō. s. ecclesie per mortem Christi fuit facta per iniustitiam, non per potentiam, ut magister in tertio per autoritatem Augu. declarat. ideo subdit. Et reducet eam in iniustitia: quod non potest competere redditis à captiuitate Babylonica, ut dictum est. Vnde & alii qui expositores Hebræorum moderni, ut tam Rabbi Danid quam Hug. omnia ista applicant ad tempus Messie, non ad redemptionem Babylonicę captiuitatis.****

Consequenter 17. dicit. Et cōteret scelestes. i. sceleratos & peccatores simul, & qui derelinquūt dñm contumentur: que verba referuntur ad ea que prius dixerat circa principium ea. vbi dixit. Vae Genti peccatrici, &c. Filijs sceleratis, &c. derelinquerūt dominum. &c. Et est sensus, sicut iudicio discretionis diuine Siō redimetur, ut dictum est, quod intelligitur de electis, sic

A eodē iudicio cōterentur scelerati, & cōsumentur qui dereliquerūt dominū, quod impletur in perfidis Iudæis & alijs Christum malitiosè negantibus, qui quotidie consumuntur, vt infra dicitur.

Consequenter decimo octauo dicitur: Cōfundentur. n. ab idolis, quib. sacrifi. &c. quod prima facie videtur contra prædictam expositionem. Nam vt dictum est in templo secundo pro maiori & principali parte non fuerunt idololatrae. Ad quod dicendū q̄ hoc intelligitur secundum falsam assertionem Iudæorum, qui cū interrogantur de causa huius diuturnæ captiuitatis in qua sunt, respondēt q̄ causa est idololatria quam commiserunt patres eorum in templo primo, & etiam peccatū vituli quod fecerunt in Oreb. quod est manifestè falsum. Non enim punit Deus filios pro patribus vltra quartam generationem, vt patet Exod. 20. præsertim cum filij non sunt imitatores paternorum scelerum, vt est in proposito. Iudæi enim in hac captiuitate existentes non sunt idololatrae, sed propriè imitātur scelus patrum approbantes occisionem Christi, & hoc est quod dicitur hic: Confundentur enim ab idolis quibus sacrificauerunt, quasi diceret: hi qui dereliquerunt dominum cōsumentur, q̄ non confundentur. s. p̄nitentes de hoc q̄ Christum dereliquerunt, sed potius confunduntur ab idolis quibus sacrificauerunt, hoc malitiose fingentes ratione prædicta. Et eodem modo intelligendum est quod subditur: Et erubescetis super hortis quos elegeratis.

B Consequenter decimonono dicitur. Cum fueritis velut quercus defluentibus folijs, & velut horius absq; aqua: vbi declarat illud quod dixerat parum supra. Qui dereliquerunt dominum cōsumentur. Quæ quidem consumptio fit tribus modis, quorum duo sunt in hac vita. Consumuntur enim perfidi Iudæi in sua malitia perseuerātes, velut quercus defluentibus folijs, quia status eorum quasi vetustate consumitur. Iuxta illud Hebr. 8. D. Quod veterascet prope interitum est. Consumuntur etiam alio modo velut hortus absque aqua. s. sapientiæ seu gratiæ. Tertio modo cōsumitur status prædictorum finaliter in igne gehennæ inextinguibili. de quo dicit. Et erit fortitudo vestra vt fauilla, &c. Et exponatur secundum primam expositionem, quæ ponitur in postilla.

Replica. Circa Isaiam prophetam & primum eius cap. Cum Postillatores exponit de Iudæis tempore primi templi peccantibus, & punitis pro peccatis suis, & reductis ad captiuitatem Babylonicā. Qualiter etiam S. Tho. hoc capitulum exponit. Burg. immemor prologi sui valde redarguit Postillatorem, quia sepe dicta sancti Tho. declinat, quæ tamen vt ipse dicit sunt igne charitatis examinata, & naturalis rationis dictamine multipliciter purgata: ipse hic eum & Postillatorem redarguit, tanquam eos qui à plano sensu literæ deniarum pro eo, quia vt dicit culpa deiectionis hic descripta fuit idololatria. quod in hoc capitulo non assignatur. Hoc & quædam alia mouent ipsum ad exponendum præsens capitulum de Iudæis circa finem templi secundi in Iudæa, & Ierusalem residentibus, qui Christum negantes dereliquerunt dominum: blasphemauerunt sanctum Israel, &c. prout litera sonat, & euangelicæ hystoriæ testantur, & experientia certificat. Sed huic expositioni obuiant multa, quæ primo ponentur, de hinc respondebitur ipsius motiuis.

Quomodo ad primum primo obuiat, quia dicitur in litera de tempore huius deiectionis, quod eo tempore oblationes, festiuitates, sabbata, &c. enumerata fuerint Deo molesta, ciecta & reprobata. Tempore autem secundi templi Deo fuerint accepta tanquam grata vt patet à capitulo 10. Neemia, & infra, & Esdra tertio libro à capitulo octauo vsque ad finem libri. Et de redeuntibus à captiuitate Babylonica exponitur ibidem ad literam id quod in hoc capitulo continetur, videlicet: Nisi reliquisset nobis dominus semen, &c. quia dicitur cap. 3. quod orauit Esdras dicens: Et nunc quanta misericordia facta est super nos abs te domine Deus vt relinqueres radicem nostram, &c. quæ in illo capitulo continentur. Similiter in isto capitulo continetur: Conuertam manum meā ad te, & excoquam ad plenum scoriā tuam. Esdras ad literam exponere videtur de redeuntibus à Babylonica captiuitate, vt patet cap. vlt. 3. Esdræ, vbi cum Esdras nihil irreprehensibile in populo reperisset, nisi quod haberent uxores alienigenas, ad eius persuasionem dimiserunt eas cum prole. Quibus factis & sacrificijs consummatis dixit Esdras. Ite manducate nunc: sanctus enim hic dies est domino. Nolite contristari, dominus enim clarificauit vos. Ex quibus patet quod deiectio de qua dicit hoc cap. fuit dicta de captiuitate Babylonica, & clarificatio de reditu ab ipsa captiuitate. Nam re vera deiectio & sacrificiorum & festiuitatum detestatio, prout hic enumerantur non possunt intelligi de tempore secundi templi, & circa eius finem, prout Burg. quia Ista ante Christi natiuitatem ceremonialia legis erant accepta Deo, vt patet Luc. 1. de Zacharia patre Ioannis Baptistæ, cuius oratio tempore incensi fuit exaudita, quando meruit etiam angelum videre, immo & dominus noster Iesus Christus tempore templi secundi nō venit soluere legem, sed implere: & ipse iussit discipulos ad diem festum ascendere, & ipse ascendit, opera legis fecit, Pascha manducavit, prout in historia euangelica clarè continetur: & Apostoli post mortem Christi multa legalia seruauerunt, vt patet in epistolis Pauli, & actibus apostolorum. Nam & si in morte Christi legalia

fuerunt mortua, ante publicationem tamen euangelij non erant mortifera prout haberi potest ex epist. ad Gal. & alibi. Legalia enim toto tempore templi & vsque ad mortem Christi valuerunt. assistente opere operante, scilicet fide & deuotione, quo tempore idololatria publica non permittebatur. Detestatio igitur legalium, de qua in hoc cap. dicitur, tempore secundi templi non habuit locum, sed tempore primi templi, quando reges & populi fuerunt idololatriæ dediti, tunc deficientes fide.

Secundum quod obuiat expositioni Burg. trahitur ex hoc cap. in quo dicitur: Quomodo facta es meretrix ciuitas fidelis. Meretricium autē & adulterium in scriptura pro idololatria ponitur: quæ tempore secundi templi locum non habuit; immo præfides illius temporis eam ex corde persequebantur. Quod autem Burg. meretricium illud exponit de Iudæis negantibus Christum & petentibus Barrabam, non videtur rationabile: quia meretrix & adultera dimisso vero sponso adhæret alieno. Iudæi autem Christo abiecto ex malitia petierunt Barrabam, nō vt ei ex amore adhererent, vt adultera consueuerunt. Et hoc innuitur cum dicitur: Ciuitas fidelis. Non enim fidelitatem quam ad Deum habere debuerunt, ad Barrabam conuerterunt, cum eum non fidelitate sed malitia saluarunt à morte. Tempore autem primi templi ille passus locum habet, quia tempore Dauid fuit ciuitas fidelis per cultum vnius Dei veri, sed temporibus multorum aliorum regum facta est meretrix & infidelis defluens ad idola, ideo assignatur pro Babylonica deiectionis culpa & causa.

Tertium quod obuiat expositioni Burg. dicitur in hoc cap. Et restituiam iudices tuos sicut prius, & consiliarios tuos sicut antiquitus, quia apostoli de quibus Burg. exponit non erant tales iudices & populi consiliarij, sed potius à populo reputati aduersarij qui etiam non fuerunt sicut prius & antiquitus: quia populus antiquitus consensit in iudices, & stetit eorum sententiæ & dictamini. Apostolis autem & verbis & factis manifestè contradixerunt. Item iudices antiquitus consiliarij cum populo remanserant, & pro populo quantumcunque peruerso intercesserant, sicut Moyse qui dixit domino: Aut dimitte noxam populo; aut dele me, &c. Apostoli autem monitu Spiritus sancti ab eis recesserunt dicentes: Quia indignos vos fecistis regno Dei, ecce cōuertimur ad Gentes. Act. 13. g. Non enim est bonum iudiciū. & consiliarium bona conditio, eos quibus consulendum est relinquere, sed vsque ad mortem consulendo non deficere ita fecit & docuit apostolorum magister dominus Iesus. Exponitur igitur hic passus de Ierusalem terrestri & iudicib. Zorobabel, Neemia & ceteris. Nam exponere de ecclesia prout Burg. & Gl. ord. est potius literam mysticare, quam ad literam sensum exponere, &c.

Quo ad secundum videndum de motiuis. Burg. Non enim concludit primum eius motiuum, cum dicit causam huius deiectionis fore. quia non cognouerunt dominum, igitur non idololatria. Illa enim consequentia non valet, quia potius ex antecedente infertur oppositum quam propositum. Cum enim Deus à viatore cognoscitur per fidem, & in litera assignatur defectus cognitionis, igitur & fidei. Defectus autem fidei reducitur ad idololatriam: quia nemo latræ colit nisi eum quem Deum fortè fide cognoscit. nihil enim amatum, nisi cognitum. Quia igitur verum Deum fide non cognouerunt: sequitur quod nec verum Deum coluerunt, & per consequens idola, quod est propositum. Veritas huius consequentis patet ex litera huius ca. vbi dicitur. Confundentur ab idolis quibus sacrificauerunt, &c. Sed Burg. huius dicti extortam ponit expositionem dicens, quod Iudæi confunduntur ab idolis non quibus ipsi sed patres eorum sacrificauerunt tempore primi templi. Ista autem expositio ledit fidem nostram, quia fauet Iudaismo moderno, qui falsam excusationem huius extremæ deiectionis sumunt ab idolis patrum suorum. Vt etiam Burg. dicit: Quando enim queritur à Iudæis causa tam extremæ & protense captiuitatis eorū respondent, vt Burg. quod est culpa patrum colentium idola: sic autem se false excusando non erubescunt, sed gloriantur, quod non sit ex demeritis eorum ista captiuitas: & per hoc persuadent simplicibus quod per patientiam sustinent hanc captiuitatem pro peccatis non suis, sed aliorū: & sic per falsam excusationem sibi formant vanam spem: cui Burg. hic seruit. Non igitur confunduntur & erubescunt ab idolis sic expositis, sed potius vt dictum est sperant & gloriantur.

Nec valet Burg. secundū motiuū, quia dicitur in litera: Excoquam ad purum scoriā tuā ex quo arguit, quia Iudæi in captiuitate Babylonica non fuerunt emendati, sed manserunt incorrigibiles, ppter hoc quod dicitur in eodem cap. Super quo percutiā vos vltra addētes præuaricationē. Dicta igitur depuratio scoriæ non habet locū in Babylonica captiuitate. Respondeo hic q̄ Burg. hic sicut multoties facit literæ transpositionē. Nā illud super quo percutiam vos, pertinet ad Iudæorum captiuandorum incorrigibilitatem. Hoc autem quod dicitur in fine capituli. Excoquam ad purum scoriā tuā, secundum Glos. nihil pertinet ad purificationem reductorū de captiuitate, de qua purificatione allegatum est supra vltimum capit. Esdræ tertio. Nunc autem nititur Burg. improbare emendationem reductorum à captiuitate per incorrigibilitatem nondum

A captiuorum. Videat Burg. grandipensor quantum valeat. Ex mutatio-
 ne. n. temporum, causarum & circumstantiarum sæpe in scripturis tali-
 ter in consonantia referuntur. sicut Matth. 26. d. statim correpto Pe-
 tro & discipulis, quia dormierunt. postea sequitur: Dormite iam
 & requiescite. Et statim sequitur: Surgite eamus. Nec valet re-
 plica Burg. q. populus reductus non fuit purgatus, sed potius impli-
 catus abominationibus Chanaan. eorū: quia dictum est supra, quod ad
 persuasionem: Esdræ dimiserunt uxores cum prole. & sic clarificati
 fuerunt prout dicitur in loco per Burg. allegato. f. 2. Esdræ xl. c. Cū
 aut Burg. dicit illam purificationem ad apostolos pertinere, nō vide-
 tur verū ad literam: quia litera dicit de purificatione ciuitatis Ieru-
 salem, ideo subditur post purificationem. Ciuitas iusti, vrbis fidelis, cu-
 ius ciuitatis ad literam apostoli, nec erant ciues, nec pars principa-
 lis, nec fortassis integralis, nec quantitativa. Si dixeris, q. ciuitas ac-
 cipitur pro ecclesia, cuius ciues & principes erant apostoli, non ne-
 go secundum sensum allegoricum, sed non ad literam. Nec valet ter-
 tium motiuum Burg. sumptū ex hoc capitulo. cum dicitur: Sion in
 iudicio red. metur, & reducet eam in iustitia. Arguendo sic: Captiui-
 tas Babylonica non est reducta per iustitiam, sed potius per miseri-
 cordiam. Respondeo, q. hoc argumentum fundatur super falsa imagi-
 natio

natione. Sonat. n. quasi misericordia & iustitia in omnibus operib. I
 diuinis non concurrant, quod est contra magistrum, in 4. distin. 46.
 Vnde & si vna videatur redundare in vno effectu, alia in alio, ma-
 nent tamen semper inseparabilia secū dū sanctos doctores: Misericor-
 dia exhibetur sine meritis, iustitia aut pro meritis aut demeritis.
 Nunc igitur genus humanū non meruit redemptionē per Christum
 factam, ideo dicit Apostolus ad Titum. 3. b. Secundū misericor-
 diam suā saluos nos fecit, non ex operibus iustitiæ quæ
 fecimus nos. Male igitur nititur probare Burg. q. sit facta p. Chri-
 sti iustitiam nobis occultam, quia contradicit Apostolo in multis lo-
 cis dicenti, q. solum secundū misericordiam. Id igitur quod hic dicitur
 secundum expositionem Postillatoris populū de Babylonica ca-
 ptiuitate iudicio & iustitia redemptum, est verum, in quantum pro
 sua culpa sustinuit penam debitam, concurrente tamen misericordia
 in punitione citra condignū. Et cū Burg. in hac materia vltimo ad-
 ducit, quod videlicet populus reductus a captiuitate Babylonica nō
 fuit immunis a peccato: idem potest argui de populo per Christū re-
 dempto in ecclesia, qui non fuit sine peccatis, sicut patet de primo re-
 dempto latrone: & hodie in sagena ecclesiæ capiuntur pisces, boni cū
 malis admixti, qui omnes sunt per Christum sufficienter redempti.

CAP. II.

Verbum quod, &c.
 * Chrystosto.
 Cur tam sæpe
 in pphetis ite-
 rantur hæc ver-
 ba. Dixit dominus, factus est ser-
 mo domini. Quoniam Spiritus sanctus descendebat qui-
 dem in prophetam, sed rursus recedebat. Quomodo dici-
 tur ergo, factus est sermo domini, ostenditur quia Spiritus
 sanctus qui recesserat, rursus veniebat. vnde Ioannis
 1. dicitur de Christo, super quem videtur Spiritum sanctum de-
 scendentem & manentem.
 * Procopius. De Iudæa ista sunt inscripta: quia cum
 gentibus de quibus sermo est, Iudæos etiam ad veritatis
 notitiam vocat, his verbis, & nunc domus Iacob, venite & am-
 bulemus in luce domini. Vel intelligitur hoc de Iudæa alia,
 & Ierusalem alia recentem enim legem, aliudque verbū
 & montem nouum alium, antea quidem obscurū nūc
 verò illustrem, domumq; Dei gentibus notam: non Iu-
 dæis inducit.
 * Basilius. Quid est quod alibi, verbo adijcitur, illud do-
 mini, alibi verò nō. vt verbum domini quod factum est
 ad Osee. Hic item, verbum quod factum est ad Isaiam.
 Hæc causa est. Nam quando concionē habituri erant ad
 populum imperuasibilem, contradicentem, & qui pror-
 lus

CAP. II.

Verbum quod vidit Isaias filius
 A mos super Iudam & Ierusalem.
 a Venturum in carne visibile. b Intellexit.
 c Probata natura dignum q. viderit cui oporteat credi
 a Idem de Iuda & Ierusalem.

sus descuerat a Dei cultu,
 silentio præmebant nomē
 domini suum sermonem
 hac temperie moderantes,
 vt cōmodius exciperetur.
 Quapropter ex psona dñi
 concionabantur apud eos.

* Hieronymus. In prima visione post comminatio-
 nem prospera promittuntur. Restituam iudices tuos, vt fue-
 runt prius &c. In ista post prospera aduersa nunciantur.
 Ecce dominator dominus exercituum auferet a Ierusalem, & Iuda
 validum & sortem, &c. Ergo iuxta Hebraicum, & in illa &
 in ista nō contra Iudam & Ierusalem intelligendum est:
 vel pro Iuda & Ierusalem vt voluere. Lxx. sed secundum
 Symmachum de Iuda & Ierusalem, in qua possunt læ-
 te & tristitia contineri. Et notandum, quia ibi visionem
 vidit, hic verbum quod erat in principio apud Deum.
 Et in illa Iudæis comminans, venit ad salutem gentium.
 In ista autem a gentium salute incipiens, punito Israele
 ex vtroque pariete credentes in ecclesia congregat. Quan-
 do hæc fiunt, ostendit: cum verbum fiet caro quod vidit
 idest intellexit Isaias. Cetera enim verba audiuntur, non
 videntur. de hoc enim dictum est: Spiritus terram visus est, &
 cum hominibus conuersatus est. & de hoc subdit: Et erit in nouis
 semis die, &c.

a In

NICOLAUS DE LYRA. CAP. II.

Verbum quod vidit Isaias. Postquam propheta descripsit
 regni Iudæa deiectionē, hic consequenter describit regni Chri-
 sti. i. ecclesię erectionem. Et diuiditur in duas partes: quia primo hæc
 erectio describitur. & secundū propheta ad describendum prædictā
 deiectionem reuertitur. ibi: Proiecasti enim. Prima pars a Chri-
 stianis & Iudæis de tempore Christi exponitur, contrario tamen mo-
 do, quia Christiani dicunt hanc scripturam fuisse impletam in adu-
 tu Iesu Nazareni, quem constituentur esse Christum in lege & prophe-
 tis promissum. Iudæi verò dicunt ipsam implendam fore tempore
 Messie, quem expectant: quia Iesum Nazarenum negant esse Chri-
 stum. Et arguunt ex litera huius partis. Primo: quia dicitur hic: Et
 erit in nouissimis dieb. præparatus mōs domus dñi &c.
 & sic in nouissimis diebus litera huius partis est implenda. Dies au-
 tem Iesu Nazareni non fuerunt nouissimi, quia post mortem eius stu-
 xerūt multi anni. f. 1293. ergo nō fuit Christus: sed alius expectatur
 qui erit in nouissimis. Ite subditur: Mons domus dñi in vertice
 montiū, & eleuabitur super colles, & sic in aduentu Christi
 mons Sion eleuabitur in altum, quod nō est adhuc factum, ergo, &c.
 Item sequitur. Et fluent ad eum oēs gentes. f. per credulitatem
 in Christum. Hoc aut non est factum de Iesu Nazareno, quia Sarace-
 ni, tartari, & plures Gentiles alij, & etiam Iudæi pro maiori parte
 non crediderunt in Iesum Nazarenum, ergo, &c. Item sequitur: Et
 cōstabūt gladios suos in vomeres, & læccas suas in falces.
 Nō leuabit Gēs cōtra gentē gladium, &c. Ex quo videtur,
 quod in aduentu Messie debeat tanta pax esse in mundo, quod cesset
 vsus

vsus armorū, & materia eorum in instrumenta pro agricultura cō-
 uertatur. Ista non solū possunt solui, sed etiam in aduersarios retor-
 queri, saltem pro magna parte. Ad primum dicendum, quod nouissi-
 mum vno modo accipitur simpliciter & absolute, & sic tempus noui-
 simum seu dies nouissimi dicitur tempus futurum prope iudicium.
 Alio modo accipitur respectiue, & sic tempus gratiæ seu aduentus
 Christi dicitur nouissimum, quia legi euangelicæ alia non succedet.
 propter quod argumentum non valet: quia istud tempus nouissimū
 habet longum tractum. Sicut vltima ætas hominis aliquando tantū
 durat quantum omnes aliæ præcedentes. Itē Gen. 49. a. dicitur. Cō-
 gregamini filij Iacob, vt annunciē quæ ventura sunt vobis
 in dieb. nouissimis, &c. Et oia illa iam diu sunt aimpleta.
 etiam secundum opinionem Iudæorum. sicut ibidem fuit expositū.
 Propter quod ex illo verbo: In nouissimis dieb. non habent argu-
 mentum. Item ibid. subditur. Nō auferetur sceptrū de Iuda, &
 dux de femore eius, donec veniat qui mittendus est. idest,
 Christus. Vnde in translatione Chaldaica qua tanta auctoritatis est
 apud Hebræos: qd nullus iniqua fuit ausus ei contradicere, habetur
 Messias. i. Christus, vbi nos habemus qui mittendus est. Cum igitur
 sceptrum & dominatio sint totaliter ablata a Iudæis, & iam diu est,
 sequitur quod aduentus Christi transsit in præteritum. Et cum fuerit
 ablatum tempore Herodis ad quem deuolutum fuit regnum Iudæo-
 rum, et m. esset alienigena, & tempore ipsius natus fuit Iesus Na-
 zarens: sequitur quod fuit & est vere Christus, quia illo tempore
 nullus alius apparuit qui ex doctrina & operib. dici posset Christus:
 & sic argumentum reducitur ad propositum nostrum. Ad secundū
 dicendum, quod ratione illius dicti aliqui doctores hebræi dixerūt,
 quod

F Nonissimi dies.

MORALITER.

† Verbum quod vidit Isaias, &c. Principium huius capitu-
 literaliter exponitur de dilatione militantis ecclesię. Ana-
 gogicè,

gogicè, verò potest exponi de dilatione triūphantis Chri-
 sto cum electis, qui a principio mundi detenti fuerant
 in limbo illuc ascendente: & sic dicitur.

A *In nouissimis.* Hierony. De quibus Iacob dixit filiis suis: *Congregamini vt annunciem vobis, quod futurum sit in nouissimis diebus. Et paulò post. Non deficiet princeps de Iuda, donec veniat cui prossimum est. Inde Iohannes: Nouissima hora est, in qua lapis abscisus de monte sine manibus creuit in montem magnum.*

Gen. 49. a
Ioh. 2. c
Dan. 2. g.

b *Mons.* Montes, angeli, prophetæ, patriarchæ, apostoli, martyres, & alij qui miraculis effulserunt. Colles, minores à maioribus lumen accipientes. vnde: *Saliens in montibus, transfiliens colles.* Et alibi: *Montes in circumitu eius, &c.*

† Mic. 4. a
Cant. 2. b
Psal. 124. a

li. aduersus Iudzos.

*** Tertulianus.** Mons hic Christus est, sine manibus præcisus, implens omnem terram: apud Danielem ostensus.

*** Procopius.** Montem dixit ecclesiam Christi, de qua quæ supra montem est, cui tatem abscondi non posse legitur. Montiporro, Christi comparatus est in terram descensus, quia mons est quod in terra multum eminent, ipsa que dñi caro, terra alioqui naturæ cõmunionem existens per eam quã habet cū Deo assinitatē. sursum assumpta eleuataque est, quã qui imitantur montes illi, & petreæ domum Dei fulcientes vocantur. qualis Petrus extitit qualis est itē quisquis super hæc caduca euectus rerū diuinarū cognitione pfruitur. lidem vero ipsi montium vertices, in quibus constructa est domus domini eleuata super colles, idest, terræ cumulos,

B *montes illi, & petreæ domum Dei fulcientes vocantur. qualis Petrus extitit qualis est itē quisquis super hæc caduca euectus rerū diuinarū cognitione pfruitur. lidem vero ipsi montium vertices, in quibus constructa est domus domini eleuata super colles, idest, terræ cumulos,*

modicè quidem a terra elatos. Christus vero super omnes colles eleuatur.

D
Psal. 124.
Ioh. 1. b
Psal. cod.

c *Et eleuabitur.* Super omnes sanctos, quia de plenitudine eius omnes accipiunt (de quibus: Montes in circumitu eius) qui a monte Christo montes dicuntur.

d *Et fluent.* * Procopius. Venient enim saluari prædicatione vocati quoniam prædicabitur euangelium hoc in vniuerso mundo, Cæterum quo pacto venturas gentes omnes, deinde multas ambulaturas significat? Nimirum, vt ad fidem, quod præcedit, quod sequitur autem ad vitæ genus referatur. Fidem. n. nulli non profitemur, cum tñ fm præcepta non omnes ambulemus. At vero vrgentes multas dixit, cum paucos esse, qui viam inueniant, testetur Dominus? Quia aliud est, gētem dicere vniuersam,

Et erit. &c
illud (et) ad
pi debet p
qm causa e
additur cu
vastanda e
Ierusalem.
scil. crescer
ecclesia D
& lex cuan
lica.

aliud subiectam genti multitudinem. Sunt ergo gentes multæ. inter quas non desunt, qui rectè viuant, ex illis aut, qui singularem gentium nomine cõtinentur, pauci. **c** *Domum.* Quod ideo dicitur, vt vetus testamentum suscipiamus, non secundum Manichæum aliam quam domum Dei Iacob quæramus.

E
Matt. 6. a

Vias suas, quas alij triuerunt. Dominus quoque ascendens in montem docebat discipulos suos. Prius ergo descendæ viæ. post ambulandum in semitis.

De Sion

NICOLAUS DE LYRA.

*** quod in aduentu Messie mons Sinai & mons Thabor & mons Carmeli qui sunt prope montē Sion sunt adducendi diuina virtute & super illos mons Sion debet poni: vt sic impleatur quod dicitur: Erit mons domus domini in vertice montium, &c. Sed hoc dictū reprobatur. Sa. super locū istū, dicens: Quod talis eleuatio non est intelligenda secundum loci mutationem, sed per signorum operationem, quia maiora signa fienda sunt tunc in monte Sion, quã in alijs tribus sunt facta. Et in hoc dicit veritatem: sed in hoc deficit, quod dicit futurum quod per Iesum Nazarenum fuit factum, quod sic patet: Maius signū factum in monte Sinai, fuit datio legis per angelum loquentem in persona domini Act. 7. maius signum sine comparatione fuit, quod Christus verus homo, verus Deus, in templo docuit legem euangelicā: in quo legitur pluries docuisse. Quod quidem templum erat in monte Sion, vt frequenter dictum est, vbi etiam cecos & claudos curauit, & multa alia miracula fecit: Vbi etiã ianuis clausis ad discipulos intrauit, suam resurrectionem manifestando: Et ibi super apostolos, aliosque discipulos, spiritum sanctum in die pentecostes misit. Quod fuit maximū miraculū, scilicet homines simplices & illiterati cõscripturas intelligerent, & linguis omnium gentium loquerentur. Et per hoc patet, quod maiora fecit Iesus nazarenus in monte Sion, quam vnquam fuerunt facta in tribus montibus prædictis. Ex quibus concluditur Christum venisse in persona Iesu Nazareni. Ad tertium dicitur quod hoc signum omnes, non distribuit pro singulis generibus singulorum, quia de omnibus Gentibus aliqui conuersi sunt ad fidem Christi, etiam à tempore apostolorum, sicut diffusus declaratum fuit Psal. 18. a. super illud verbum: In omnē terram exiuit sonus eorum: Sicut hæc propositio vera est: Omne animal fuit in arca Noe, quia aliqua indiuidua de singulis generibus animalium fuerunt ibi. Ad fidem verò Christi non solū aliqui de gentibus singulis, sed multi sunt conuersi. Et quia secundum expositores catholicos & Hebræos prædicta distributio sic est intelligenda, ex hoc concluditur Iesum Nazarenum esse vere Christum. Ad quartum dicendū, quod per hoc quod dicitur, Non exercebuntur vltra ad prælium, non habetur quod post aduentum Christi nullum debeat esse prælium, sed quod debet esse magna pax tēpore sui aduentus, & ita fuit: quia Christus fuit natus**

tus tempore Cesaris Augusti, subiectis omnibus gentibus Romano imperio & pacatis intantum, quod sub eo numeratus fuit totus orbis, vt habetur Luc. 2. Et durauit ista pax per magnum spatium temporis, Nec plus habetur per illam dictionem vltra: loco cuius ponitur in Hebræo וְיָוֹד. & similiter 4. Reg. 6. e. habemus: Et vltra non venerunt latrones Syriæ in terram Israel, quia cessauerunt venire per aliquod tempus, tamen postea pluries venerunt, vt patet ex 4. Reg. 5. militer Genes. 35. b. dicitur ad Iacob: Non vocaberis ultra Iacob, sed Israel. & tamen postea vocatus est Iacob multoties. Per hoc concluditur Iesum Nazarenum esse verum Christum, quia natum tpe maxime pacis, & tēporibus à prophetis præuuntiatis. Ex prædictis patet sententia huius partis. Tamen adhuc ad maiorem intellectū discurrenda est breuiter applicando ad propositum, scilicet de ecclesia promotione, & præmittitur breuis præfatio, cum dicitur: Ver. quod vidit Isaias filius Amos super Iudam & Ierusalem. q. d. verbū quod subditur est notabile, quia de maxima re, & ideo maxime attendendum. Et quid sit illud ostenditur, cum dicitur.

- 1 Et erit. i. tempore gratiæ, quod dicitur nouissimum, vt prædictum est. Et hoc modo dicitur. I. Iob. 2. c. Nouissima hora est.
- 2 Preparatus mons. i. ecclesia, quæ dicitur hic domus domini, Tū quia fundata fuit per prædicationem Christi, & eius miracula in monte Sion, vbi erat templū domini, vt prædictum est. Tū quia ecclesia quæ est domus domini, dignitate excellit omnem aliam congregationem à principio mundi ad Dei cultum ordinatam.
- 3 Et eleuabitur. i. super terræ principes, quia tempore Constantini reprunt se supponere iugo Christi.
- 4 Et fluent. i. aliqui de omnibus gentibus. vt prædictū est. Vel potest dici quod hæc est locutio hyperbolica, ad designandum multitudinem Gentilium, quæ fidem Christi suscepit, Iudæis pro maiori parte excæcatis in infidelitate remanentibus, secundum illud ad Rom. 11. c. Cæcitas ex parte contingit in Israel, donec plenitudo gentium intraret. sicut dicitur. Omnes de ciuitate currunt ad tale spectaculū ad signandum multitudinem currentium, licet aliquando maior pars remaneat.
- 5 Et dicent: Venite, ascendamus ad montē, domini, &c. Quia illi qui recipiebant fidem Christi, hortabantur alios ad similiter agendum.

* Et do-

MORALITER.

† 1 *Et erit in nouissimis preparatus mons.* idest Christus, de quo dicitur Dan. 2. e. Lapis qui percussit at statuam, factus est mons magnus.
2 *Domus domini.* i. triumphantis ecclesiæ.
† *In vertice montium, &c.* idest angelorum. Psal. 124. a. Montes in circumitu eius, i. angeli, vt exponit Augustinus. Homo nãque Christus est super omnes angelos exaltatus. Et quia triumphans ecclesia nō solū est dilatata per sanctos ascen-

ascendentes cum Christo, sed etiã per illos qui post eius ascensionem susceperunt eius fidem, subditur.
4 *Et fluent ad eum omnes gentes, &c.* Credendo. nam aliqui ex omnibus gentibus in Christum crediderunt a tēpore Apostolorum, & credentes alios exitauerunt ad credendum. In quorum persona subditur.
† *Venite ascendamus ad montem, &c.* & docebit nos vias suas, & ambulabimus in semitis eius. per Apostolos & successores eorum.

† Quia

a De Sion. Non de Sina petra, sed de monte Sion in quo Ierusalem, in qua templum & religio Dei. Dominus quoque in templo docuit, quod non oportuit propheta mori extra Ierusalem.

b Lex & verbum. Sicut supra verbum & legem simul posuit, vt principes audirent verbu, legem populus aure perciperet. Qui. n. fecerit legem, perueniet ad verbu Dei, exhibit lex d verbo quasi de fonte, vt alios irriget.

* Iustinus. Verbum domini ait propheta exisse de Ierusalem, quod sic factum esse videmus. A Ierusalem. n. viri duodecim numero profecti idiotar, dice di imperiti & rudes, sed nixi ope diuina, conuerterunt totum orbem: missi enim sunt a Christo, vt docerent omnes gentes sermonem Dei.

c Iudicabit inter gentes. * Tertullianus. Iudicabit inter gentes de errore earum intellige, & concident macheras tuas in aratra, animorum nocentium, & linguarum infestiarum, & omnis malitiae ingenia conuertent in studia modestiae & pacis.

* Procopius. Iudicabit inter gentes, secernens sibi dignos, & eligens vocatos, redarguet populum multum, s. nō credentē, tanquam sua ipsorum culpa pereuntem.

d Et constabunt gladios suos. Omne studium bellandi vertetur in pacem, quod incarnato domino aperte factum est. Tanta enim ante eum in orbe discordia fuit vsq; ad vigesimū annum Octauiani Caesaris, sub quo natus est vt non esset de prouincia in prouinciam transitus. Eo autem nato, qui est pax nostra, qui fecit vtraq; vnum, in cuius natiuitate angeli cecinerunt; Gloria in excelsis Deo, & in terra pax hominibus bonae voluntatis, omnia bella cessauerunt, & agriculturæ exercitæ sunt.

Spiritualiter gladij mutantur in vomeres, & lanceæ D in falces, cum seditiones discordiarum & iræpelluntur, & duritia cordis vomere, idest verbo Dei frangitur, & spinæ vitiorum eradicantur, vt semen sermonis crescat, & tandem labores manuum nostrarum manducemus in tempore messionis, scilicet mortis.

e Non leuabit gens contra, &c. * Iustinus. Olim ante Christi tempora, multis bellis se conficiebant gentes: temporibus Christi, nō solum non bellabant cum inimicis, verum libenter moriebantur, & subibant omne cruciamentorū genus ne viderentur mentiri aut decipere, in his quæ de Christo pollicerentur, cum de Christianis haberetur quæstio, aut cum tormentis veritas fidei quæreretur.

f Domus Iacob, &c. Post vocationem gentium & ostensionem montis Dei, inuitat populum suum qui est de Iacob, vt exiens de tenebris infidelitatis suscipiat lumen Christi.

* Iustinus. Necessè est duas hic intelligi domus Iacob, alteram secundum carnem, alteram secundum spiritum. Nec enim par erat eandem & vnam domum Iacob ad promissā admitti, & ad Dei hæreditatem: & rursus repudiatam dici: dereliquit enim populum suum domum Iacob.

g In lumine. Dum lucem habetis, credite in lucem. Accedite ad eum, & illuminamini, &c. Quasi d. qui malè agit, odit lucem: sed venite mecum, ambulemus in luce domini qui dicit: Ego sum lux mundi, &c.

h Proiecasti enim. Postquam exhortatus est vidit in spiritu duritiam eorum, & subito oculos mentis ad dominū conuertens ait: Proiecasti enim, &c. Quasi dicat, & ideo hortandi quia Proiecasti, &c.

Spiri-

Quia

NICOLAUS DE LYRA.

1 Et docebit nos vias suas & ambulabimus in semitis eius. Quia adulti venientes ad fidem Christi, antequam baptizarentur, catechizabantur, & instruebantur de his quæ pertinent ad fidem.

2 Quia de Sion exhibit lex, &c. Hoc non est referendum ad credentes, quasi sit verbum ipsorum: sed est verbum Isaia reddentis causam & modum de dicta multitudine gentium ad fidem Christi conuertenda: quia de Ierusalem & Iudæa exierunt apostoli, alique discipuli ad prædicandum gentibus fidem Christi, propter quod dicitur Act. 13. g. Vobis oportebat primum loqui verbum Dei: sed quia repellitis illud: & indignos vos iudicatis æternæ vitæ, ecce conuertimur ad gentes: sic enim præcepit nobis dominus.

3 Et iudicabit gentes. iudicio discretionis, quo per prædicationem apostolorum aliquos de gentibus vocauit ad fidem, alijs in infidelitate dimissis. Quod quidem iudicium iustum est, licet nobis occultum.

4 Et arguet populos multos. de infirmitate & alijs malis suis sicut patet in actibus Apostolorum & legendis sanctorum.

5 Et constabunt gladios suos in vomeres, &c. Hoc dicitur ad designandum diurnitatem pacis, quæ fuit vbique tempore natiuitatis Christi, vt prædictum est, & durauit in Iudæa, de qua terra Isaia principaliter loquebatur a 20. annis & plus ante natiuitatē Christi vsq; post mortē eius per 40. annos vel circiter sub dominio Romanorum, vt potest colligi ex dictis Iosephi & aliorum historiographorum, sed Iudæi finaliter rebellantibus Romanis, destructi sunt & captiuati per Titum anno 42. a passione Christi. Verisimile autem est quod in pace tam longa cessantibus bellis multa arma & instrumenta bellica fuerit conuersa in instrumenta agriculturæ apta, sicut sensibiliter videtur in terris, vbi post bella sequitur pax diuturna.

MORALITER

2 Quia de Sion exhibit lex & verbum domini de Ierusalem. i. ecclesia.

3 Et iudicabit gentes. i. iudicio discretionis, quo credentes a non credentibus discernuntur.

4 Et arguet populos multos. de peccatis commissis per prædicatores veritatis.

5 Et constabunt gladios suos in vomere, &c. proprie dicitur de doctoribus ad fidem conuersis de Gentilibus & Iudæis, qui gladijs scripturarum fidem impugnabant ante conuersionem suam, & conuersi vsi sunt scripturis ad agriculturæ sensibili

6 Non leuabit gens, &c. Hyperbole est ad designandum pacis diurnitatem, prout communiter dicitur de aliquo negotio, quod protrahitur ultra modum consuetum. Istud negotium nunquam terminabitur, licet aliquando terminetur infra annum vel infra mensem seu etiam in minori spatio secundum conditionem negotij. Et hic modus loquendi hyperbolicus, frequens est in prophetis.

7 Domus Iacob venite. Hic post conuersionem Gentilium ponitur conuersio Iudæorum, qui circa finem mundi recipient fidem Christi generaliter: & a tempore Christi vsq; nunc recipiunt eā aliqui particulariter. Et quia ad hoc inducti sunt per doctores conuersos ad fidem de Gentilitate vel in se, sicut patet de Augustino & Ambrosio, & alijs multis, vel in parentibus suis, sicut est de illis doctoribus, qui nati sunt de parentibus Christianis: tamen parentes eorum propinqui, vel longinqui fuerunt de Gentilibus conuersi ad fidem Christi, & in persona talium dicitur hic Iudæis: Domus Iacob. i. in lumine fidei Christianæ.

8 Proiecasti. n. populum suum. Aliqui doctores nostri hanc literam & sequentem vsque ad sextum caput exponunt consequenter ad præcedentem, referendo eam ad tempus Christi, dicentes qd in istis capitibus describitur pena Iudæorum propter mortem Christi. Sed hoc non videtur mihi, quia hic præmittitur culpa pænæque describitur in sequentibus. Culpa autem ista est principaliter multiplicatio idololatrig, vnde subditur: Et repleta est terra. A tempore autem Christi & antè per longum tempus vsque ad destructionem ciuitatis Ierusalem per Romanos, quæ fuit inducta propter mortem Christi vt patet Lu. 19. non fuit idololatria apud Iudæos, imò etiam mirabiliter horruerunt, intantum quod cum Herodes sub quo natus fuit Christus, supra portam templi posuisset aquilam auream, quod

fiastici culturam. 6 Non leuabit gens contra gen. gladium, &c. Hoc intelligitur de Iudæis & gentibus in vna ecclesia charitate coniunctis, qui prius aduersabantur sibiipsis.

7 Domus Iacob, i. supplantatores vitiorum.

† Ambulemus in lumine Dei nostri. hic per fidem, & postea per apertam visionem.

8 Proiecasti. Hic reuertit propheta ad scribendū punitioes & peccata Iudæorū, per quæ significant punitioes, & culpæ malorum Christianorum, cum dicit: Proiecasti. n. po. tuum. de terra sancta, & de Aphrica in multis locis.

Quia repleti sunt, vt olim, &c. Romanis. Sci. scientibus Iudæos, in Iudæa habitauerunt alienigenæ, vnde cunq; ad ducti à Tito & Vespasiano, vel cæteris principibus. Vel, priusquam a Babylonijs vastarentur, hæc commiserunt sub impijs regibus.

Procopius. Quanta ma la pariat diuinatio (habet .n. causam cur a Deo relin quantur) eorum exemplo intueri, qui fidem professi eiusmodi rebus agitantur. Videtur autem Philistinorum inuentum esse diuina tio, vt Caldæorum astrologia, Aegyptiorum incantatio & veneficium, Creten sium, auguratio.

Basilus. Ne quæso te dedas huiusmodi diabolici arbor. Diabolus. n. mox, vt animam sic ductilem ac ceperit ad perditionem, nil illi indulget, nec remittit impetum. Tanta proinde est inimici aduersus hominem proteruita, vt in felis aut mustelæ figura se ostendet, nonnunquam vt canis se discerpens, sub hominis etiam forma diluculo cõspicitur, vt is fuerit ex maximè beneuolis.

Philisthijm. Philisthijm qui hodie Palesthini, quia. p. literam sermo Heb. non habet, sed pro ea Philisthijm Græco vtitur.

Pueris, &c. Victorum significat libidinem in Iudæam gentem. Græci .n. & Latini diu hoc vitio laborauerunt: sed sub Constantino Imperatore & cornuscante euange lio, cum cæteris deleta est turpitudine hæc.

Procopius. Septuaginta. Et filij alienigenæ nati sunt in ipsa. Cũ .n. sceleratos mores semel amplexa est ciuitas, ad posteros tanq̃ in legẽ, parentũ flagitia transeunt; sicq;

qui erant ab ipso nascendi principio a Deo alieni, alieni- D genæ nuncupantur, & ob id forsitan quod aucti a fornica- tione, de mulieribus alienigenis nati essent.

d Allegorice. Pueris alienis, vel satellitibus dæmonum. Ifa. 18. d. Habent enim pueros sicut & Christus, qui dicit: Pueri mei quos dedit mihi dominus.

Naturam. a Scilicet. ¶ Quendam. ¶ Cui deberent esse similes. b ¶ Et merito proiecitur quia.

a enim populum tuum domum Iacob, quia a iniquitate & dolis. b ¶ In Agypto, vel in terra promissionis, temporibus in iudicium. c ¶ Quia garruli auium futura prædicunt vel præsciunt.

trepleti sunt vt olim, & augures ¶ habue- a ¶ Lxx. Alienigenæ, vnde: alienigenæ mihi subditi sunt. ¶ Vel Palestini. alia litera: qui huic superstitioni maxime seruiunt. b ¶ A Deo recedendo: vel Gentilibus quos emebant ad abutendum c ¶ Libidinose.

runt vt Philistijm, & pueris alienis adhæse- a ¶ Quæcum abundant diuitijs, cupidi sunt & auari. b ¶ Tamq̃.

d runt. Repleta est terra argento & auro, et a ¶ Semper auarus egit. b ¶ Cupiditatis thesaurum. Auarus nõ implebitur diuitijs

c non est finis thesaurorum eius. Et repleta a ¶ Victorum vel Iudaorum. b ¶ Quia non est dignum numero quod contra Deum est. c ¶ Hi in curribus, & hi in equis. nos &c.

f est terra eius equis, & innumerabiles qua- a ¶ Numiam abundantiam sequitur idololatia. b ¶ Terenti.

drigæ eius. Et repleta est terra eius idolis:

1 manorum, & Iudæorum auaritia suggillatur. Græca .n. & Latine testantur hi-

2 storiam nihil vtraque gente auarius esse. Inter idola auaritia condemnatur, vnde

3 Paulus: Auaritia quæ est idolorum seruitus.

4 ¶ Procopius. Diuitiarum studium quàm graue ma-

5 lum sit, ex eo ostendit, quod in tantorum scelerum numero & hoc etiam crimen

6 haberi voluit. Iste enim que iniuste partis opib. caret ad pietatem dux & magistra

7 paupertas, diuitiæ verò cõ-

tumeliæ & iniuriarum adhortatrices. E. Equis & innumerabiles. Et hoc contra dominum, qui multiplicari currus prohibuit & equos. Hæc enim animalia data sunt ad adiunandum, non ad superbicndũ, vnda & iumenta dicuntur.

Allegorice. Fallax equus ad salutem Et alibi. Equum & asinorem deiecit in mare.

Opus manuum suarum, &c. Allegorice. Omne dogma contrarium veritati adorat opera manuum suarum: & incuruatur homo colligatus a diabolo, nec erigitur nisi a domino. Sicut mulier euangelica, quam alligauit satanas.

a Incur-

NICOLAUS DE LYRA.

est signum Romani dominij, eo quod regnũ Iudæe receperat a Romanis, non ad hoc q̃ illa aquila adoraretur, sed solum ad portæ decorem, & imperatoris honorem, & tamen Iudæi zelo legis accensi, dicentes non esse licitum aliquam imaginem quauunque de causa esse in templo vel circa templum, illam ad terram deiecerunt, scientes tamen quod ex hoc inuinebat eis mortis periculum, sicut & cõigit: quia plures rationes huius facti fuerunt ab Herode occisi. Item tempore Tyberij sub quo passus est Christus, Pilatus Iudæe præfectus, imaginem Cesaris portari fecit in Ierusalem. Quod cum cognitum fuisset a Iudæis, in magna multitudine venerunt ad Pilatum, rogantes vt illam auferret, asserentes non esse eis licitum aliquam imaginem esse intra ciuitatem. Et Pilatus videns multos esse paratos magis mori quam permittere imagines in ciuitate, fecit illos in Casaream deportari ad præcauendum dissensionem populi. Et simile factũ legitur tpe Caij qui successit Tyberio, eod̃ q̃ Petronius Iudæe præfectus volebat imaginem Cesaris ad Ierusalem portare, vt refert Iosephus libro de Iudæico bello. Et ideo saluo meliori iudicio, mihi videtur q̃ hæc litera & sequens vsque ad 7. cap. referenda est ad tempus præcedens captiuitatem Babylonicam, quæ fuit inducã super Iudæos maxime propter idololatriam, quæ tunc in eis multum viguit vt patet ex 4. Reg. & 2. Paralip. Igitur secundum hanc sententiam litera ista in qua Isaias reuertitur ad describendam punitionem regni Iudæe, quam describere supra inceperat, vt supra dictum est. Primò in duas partes diuiditur, quia primò exprimitur culpa. Secũdò subditur pœna debita, ibi: Non ergo dimittas. Circa primum dicit propheta: Proiecit. n. populũ tuum, domũ Iacob. i. projicias. Loquitur enim de futuro per modum præteriti propter certitudinem prophetiæ, quæ fuit impleta quando Nabuchodonosor Iudæos de Ierusalem & de Iudæa eiecit; & captiuos in Babylonem duxit. Consequenter ostenditur ratio di. & captiuitatis, cum dicitur.

1 Quia repleti sunt, &c. In Hebræo habetur: Repleti sunt ab Oriente id est magica arte, quæ reperta fuit in parte Orientali respectu Iudæe, vnde & Balaam ariolus & magus habitabat in partib.

2 Et augures. i. diuinos diuinatione superstitiosa: cum augurium propriè est diuinatione per garrulum & volatum auium.

3 Habuerunt, vt Philisthijm. qui talibus intendebant. Scien- dũ tamen q̃ aliqua diuinatione per garrulum & motum auium est licita, videlicet in quantum se extendit cognitio naturalis. Aues. n. & bruta animalia citius sentiunt immutationem aeris, eod̃ quod non habent intellectum distrahentem vim sensitiuam. Et secundum talem immutationem incipiunt garrire, vel moueri de loco ad locũ aliter quàm antè: ad hoc quod sequitur pluuia vel siccitas, vel ventus, vel huiusmodi, secundum diuersitatem naturæ auium vel brutorum. Et ex tali experientia cognoscunt homines, quod talis garritus seu volatus est signum effectus naturalis sequentis. Et hoc modo etiam nau- te pronosticant de futura tempestate per motum delphinorum in superficie maris. Sed si diuinatio talis extendatur ad actus humanos, qui dependent ex libero arbitrio, superstitiosa est talis diuinatio, qua vtebantur Iudæi sicut & Philisthæi.

4 Et pueris alienis adheferunt. exercentes in eis vitium Sodomiticum, vt dicunt communiter expositores nostri. Rab. Sa. verò exponit aliter dicens, quod Iudæi acceperunt vxores alienigenas idolorum cultrices, sicut dicitur de Salomone 3. Reg. 11. Et filij qui nascobantur, ex eis sequebantur idololatriam matrum, & sic Iudæi faciebant filios alienos a cultu Dei.

5 Repleta est terra argento & auro & non, &c. In hoc tangitur peccatum auaritiæ ad quod Iudæi semper fuerunt proni.

6 Et repleta est terra eius equis, &c. In hoc tangitur peccatũ dissidentie, quia in defensione per talia contra aduersarios magis cõfidebant, quàm de diuino auxilio.

7 Et repleta est terra eius idolis. Hic tangitur peccatum eorum multiplicis idololatriæ & quantum ad idolorum fabricationẽ, & quantum ad venerationem, ideo subditur. Opus manuum suarum adorauerunt. Et subditur.

1 Et

Orientis, vt habetur. Numeri 24. Et eadem sententia est in translatione communi, cum dicitur. Quia repleti sunt, vt olim. quia a tempore iudicium Iudæi ceperunt magica rti.

2 Et augures. i. diuinos diuinatione superstitiosa: cum augurium propriè est diuinatione per garrulum & volatum auium.

3 Habuerunt, vt Philisthijm. qui talibus intendebant. Scien- dũ tamen q̃ aliqua diuinatione per garrulum & motum auium est licita, videlicet in quantum se extendit cognitio naturalis. Aues. n. & bruta animalia citius sentiunt immutationem aeris, eod̃ quod non habent intellectum distrahentem vim sensitiuam. Et secundum talem immutationem incipiunt garrire, vel moueri de loco ad locũ aliter quàm antè: ad hoc quod sequitur pluuia vel siccitas, vel ventus, vel huiusmodi, secundum diuersitatem naturæ auium vel brutorum. Et ex tali experientia cognoscunt homines, quod talis garritus seu volatus est signum effectus naturalis sequentis. Et hoc modo etiam nau- te pronosticant de futura tempestate per motum delphinorum in superficie maris. Sed si diuinatio talis extendatur ad actus humanos, qui dependent ex libero arbitrio, superstitiosa est talis diuinatio, qua vtebantur Iudæi sicut & Philisthæi.

4 Et pueris alienis adheferunt. exercentes in eis vitium Sodomiticum, vt dicunt communiter expositores nostri. Rab. Sa. verò exponit aliter dicens, quod Iudæi acceperunt vxores alienigenas idolorum cultrices, sicut dicitur de Salomone 3. Reg. 11. Et filij qui nascobantur, ex eis sequebantur idololatriam matrum, & sic Iudæi faciebant filios alienos a cultu Dei.

5 Repleta est terra argento & auro & non, &c. In hoc tangitur peccatum auaritiæ ad quod Iudæi semper fuerunt proni.

6 Et repleta est terra eius equis, &c. In hoc tangitur peccatũ dissidentie, quia in defensione per talia contra aduersarios magis cõfidebant, quàm de diuino auxilio.

7 Et repleta est terra eius idolis. Hic tangitur peccatum eorum multiplicis idololatriæ & quantum ad idolorum fabricationẽ, & quantum ad venerationem, ideo subditur. Opus manuum suarum adorauerunt. Et subditur.

1 Et

1 Auro & argento & non est finis thesaurorum. quia satiari non potest cupiditas multorum.

6 Et repleta est. adhuc.

7 Terra eius equis. multis & magnis ad pompam.

Et innumerabiles quadrigæ eius. i. summarijs propter suppellectilis abundantiam.

7 Et repleta est terra eius idolis. Id est pastoribus fictis, secundum illud Zachari. 11. d. O pastor & idolum derelinquens gregem.

Opus

Iudæi indignatione imperatorũ propter repulsiõnem imaginũ incurserunt.

Diuisio.

Auro-

Opus

11. 24. b

a *Incuruauit se.* Vbi quoniam templum & religio Dei, ibi statua Adriani & idolum Iouis. vnde: Cum videritis abominationem desolationis stantem in loco sancto, &c. *** Basilii.** Exaggeratio est malitiae, quod vir qui longe erat princeps dono intelligentiae & idem praeualebat in digerendis operibus suis, propriae dignitatis oblitus, se eò deiecerit, vt adoraret idola. Is inquam, qui imago est & gloria Dei, Christum habens supra se caput infra idolum se substrauit.

† Ne His adde, quia vir. Hoc omnem vincit calamitatem.

b *Non ergo.* Non maledicit Isaias, sed benedicit: quia imprecatur eis quod iustum est, & oē iustum bonū est. Sed de Romanis melius intelligitur, ne propheta contra populum suum imprecari videatur. Ab eo loco quo dictū est: Repleti sunt, vt olim vsq; ad hunc locū: **B** quidam tam ad Iudaeos referunt vt diximus: quam ad Romanos Chaldaeosq; qui Iudaeis captiuatis, terrā eorum incoluerunt, & repleti sunt idolis, &c.

*** Hieronymus.** Septuaginta verterūt. Non dimittam eis. Si Deus loquitur, ita intelligendum est, quia tanta fecerunt non parcam eis. Si propheta, sic sentiendum, ne ergo dimittas eis quia tanta scelera perpetrarunt.

c *Ingredere in petram.* Allegori. Confuge ad Christum. De quo alibi: Petra autem erat Christus. Et Psal. *Petra refugium herinacis.*

d *Abscondere in fossa humo.* Allego. In protectione carnis eius in cruce fossae vnde *Foderunt manus me. & pe. & c.*

*** Basilii.** Nemo scripturae calumniator, putet eā hoc loco consulere ineundam fugam a facie timoris domini vt se abscondant in petrarum concauitatibus. Quo ibo a spiritu tuo? &c. Melius fortē innuit liberationem malorum quae supra enumerata sunt, vt ingrediantur in tegumentum petrae, hoc est, se substernant solido fundamento fidei, qua in Christum credimus. Illis ait ingredere, & abscondere in terra, hoc est, vos ipsos sepelite. Cur id? Vt conspulti per baptismum & commortui in nouitate vitae ambuletis, mortui peccato:

e *A facie timoris domini.* Ab ira iudicij.

f *Et a gloria maiestatis eius.* Quia veniet eum potestate magna, & maiestate. **Moraliter.** Abscondere in fossa hu. *Intra in cubiculum, & clauso ostio ora patrem, &c.* Vel in fossa humo absconditur, qui intra speluncam carnis malam occultat quae cogitat, ne per operationem carnis prodeant foras.

† g *Oculi sublimis, &c.* Nec diuitiae, nec potentia, nec nobilitas generis quenquam saluabit, omnibus superueniet vna captiuitas. Post sunt, & de iudicij die haec accipi, cum omnis creatura in conspectu Dei humiliabitur, & nihil se esse sentiet comparatione eius.

h *Exaltabitur autem solus in die illa.*

*** Basilii.** Ad diem omnium vltimam, quam neque nox interciderit, non exrudet tempus aut definit. **Die igitur illa exaltabitur Dominus solus quia celsitudo & fastus superbiorum concidet.**

*** Irenaeus.** Significatur his verbis quoniam post passionem, & assumptionem omnes qui contra Christum fuerunt, sub pedibus eius subiciuntur a Deo, & ipse Christus super omnes exaltabitur.

i *Domini exercituum.* Vbi quoniam de victoria vel vindicta domini loquitur, dominum exercituum eum commemorat, ne dubitemus de eius victoria, cuius tanta est potentia.

k *Cedros Libani.* Vox Domini confringentis cedros. Et, *Vidi impium super exaltatum & eleuatum sicut cedros Libani, & transiui, & ecce non erat.* Sunt tamen cedri boni odoris, qui cum Apostolo dicere possunt: *Christi bonus odor sumus.* Vnde *cedri Libani* quas planta, &c. Et alibi: *Ponam in terram absque aqua cedrum, & baxum.* Libanus mons est Phoenicis regionis, cedros habens excelsas super omnes arbores. Basan, regio Arabiae, cui Rex Og imperauit. Quercus habet glandiferas, qui cibus est porcorum, non hominum. Per cedros Libani, de nobilitate superbi: Libanus. n. candidatura. Per quercus Basan (quae ignominia interpretatur) qui in caeno libidinis volutantur, accipiuntur. quorum fructus daemonum cibus est, non hominum.

egorice 20. 10. 2. L. 103. c. 1. 5. d.

Luc. 21. c. Mat. h. 6. a.

Lib 4. c. 67.

Psal 8. a. Iord. 3. 6. g.

2. Cor. 2. d. Ita 41 c. fecit dum. LXX. Deute. 3. a.

Proco-

f Et

NICOLAUS DE LYRA.

1 *Et incuruauit se homo.* Idolis inclinando. Omnia. n. ista peccata multiplicata fuerunt inter Iudaeos ante captiuitatem Babyloniam, vt patet. 4. Regum. & maxime tempore Manasse, 4. Reg. 21.

2 *Non ergo dimittas eis.* Praemissa culpa, hic consequenter describitur poena, & primo in generali, secundo magis in speciali, c. sequenti. Prima in duas: quia primo describit poenam, secundo ostendit medelam, ibi. *Quiescite Circa primum dicit propheta: Non ergo dimittas eis, quasi diceret: Ex quo faciunt ista turpia, vt praemissum est, non est dimittendum tantum dedecus culpa sine decore iustitiae. Consequenter conuertit sermonem suum ad populum dicens.*

3 *Ingredere in petram, & abscondere in fossa &c.* Quia multi de populo timore regis Nabuchodonosor & exercitus eius absconderunt se in caernis petrarum, & in fossis terrae.

4 *A facie timoris domini.* i. ipsius Nabuchodonosor a Deo missi ad puniendum praedicta peccata, qui fuit in hoc flagellu domini.

5 *Et a gloria maiestatis eius.* i. a maiestate eius gloriosa, quia fecit

fecit Nabuchodonosor venire cum valde magna & excellenti potestate cui nullus de regno Iudae potuit resistere, ideo subditur.

6 *Oculi sublimis hominis.* i. Sedeciae regis, qui elenatus in superbiā rebellauerat Chaldaeis.

7 *Humiliati sunt.* Quia fuit captus & exoculatus, vt habetur 4. Reg. 25.

8 *Et incuruabitur altitudo virorum.* Quia viri bellatores fuerunt occisi & captiuati.

9 *Exaltabitur autem solus dominus in die illa.* i. tunc apparebit eius potentia in puniendo peccatores. Ideo subditur.

10 *Quia domini exercituum.* i. tempus vindictae eius.

11 *Super omnem superbum.* i. corde elatum.

12 *Et excelsum.* s. ex ambitione.

13 *Et super oēm arrogantē.* i. superbe loquentē contra Deum.

14 *Et super omnes cedros Libani sublimes & crectas, & super omnes quercus Basan,* i. machinamenta ex talibus lignis non potuerunt eos defendere.

* 1 Et

MORALITER.

† Opus manuum suarum adorauerunt. Scilicet illi qui eos elegerunt.

1 *Et incuruauit se homo.* a reitudine rationis.

† *Et humiliatus est vir.* i. deiectus a statu virtutis.

2 *Non ergo dimittas eis.* sine debita punitione.

3 *Ingredere.* Descripta culpa, hic subditur medela, cum dicitur: Ingredere in petram. Id est Christum, per penitentiam recurrendo ad ipsum.

† *Abscondere in fossa humo.* i. in carne Christi in fossa clauis

uis & lancea.

4 *A facie timoris domini, & a gloria maiestatis eius.* s. in iudicio finali, in quo Christus apparebit in maiestate.

6 *Oculi sublimis hominis humiliati sunt, & incuruabitur altitudo virorum.* i. superbi tunc humiliabuntur.

10 *Quia dies domini exercituum super omnem superbum.* scilicet corde.

12 *Et excelsum.* i. abutentem potestatem.

13 *Et super omnem arrogantem.* locutione.

14 *Et super omnes cedros Libani.* i. principes superbos.

A * Procopius. Eos per Libanos cedri intelligit, qui fa-
 ftu occcati intumescunt. Nā & ipse procerā valde sunt
 nec vsibus idoneos fructus gerunt, vixque vel senescunt
 vel putrescunt. Erat verò omni idololatriæ genere refer-
 tissimus libanus. Hinc & quæ in eo vagabantur, malas

naues onere nimio grauate facile subeunt naufragium,
 ita corpora multa alimonia obesa, per voluptatem illece-
 bras, in voraginem perditionis demerguntur.
 d Tharsis. Cuiuslibet maris. Heb. n. quodcunque mare
 Tharsis appellant, & quascunq; congregationes aquarū

Ezech. 2. b.

Allegoricè.

Isa. 47. d. fecu-
 dum LXX.
 2. Pa. 20. g.
 Ibidem 9. c.
 † infra 3. d.
 † Omnia.

3. Reg. 11. a.

Psal. 47. b.
 Psal. 106. c.

a Montes excelsos. Pro varie-
 tate virtutum, alij bonorū
 montes, alij colles appellan-
 tur. Pro diuersitate vitiorū,
 alij impiorum montes, alij
 colles, quib. dicitur: *Ego inducam
 super vos gladium, &c.*
 b Et super omnem turrim.

Ad literam. Venientibus
 Romanis, & turres & mu-
 ri funditus euerſi sunt.
 Allego. Quia qui vita, & vir-
 tutib. eminebant, vel præ-
 minere debebāt, in illa die
 subuertantur. Turris, vel
 ad munitionem vr̄bis est,
 vel ad speculum fit. Hanc
 computatis sumptibus de-
 bemus ædificare omnes.

B Sed si superbierit, cadet su-
 per eum a quo ædificata
 fuit: sicut illa in Siloa vel Ie-
 rusalem quæ 18. homines
 interfecit. Muri ecclesiæ, sa-
 pientes viri & omni ratio-
 ne firmati, ne dogma per-
 uersum præualeat veritati,
 vnde dominus ad Ierusalē
 loquitur. *Super manus meas
 depinxi muros tuos.*

* Procopius: Murus est
 ars differendi, eos qui dogmata diripere, & dissoluere co-
 nantur, propulsans. Inde & vr̄bis Ierosolimitanæ muri
 in Domini manibus descripti esse dicuntur. Hiericon-
 næ autem sola Iosue voce deiecti, prostratique. Superius
 ergo excelsa quæ essent sola reprehensa sunt, hæc autem
 quæ robor aliquod celsitudini coniunctum nacta sunt,
 .i. qui persuadendi facultate potentes attolluntur, excelsi
 muri nomine a propheta figurate designati, in die Domi-
 ni perdendi veniunt.

C Naues. Habuit Iosaphat naues quas mittebat in Thar-
 si, sed contritæ sunt in Aſiongaber. Habuit & Salomon
 naues quæ ibant in Tharsis, & reuertebantur, cum argē-
 to, & auro, & ebore, & simijs. Sed quia vterq; peccauit,
 alius voluptate Gentilium feminarum, alius regis Sama-
 riæ societate: vterq; ad ethnicos refertur & hæreticos, in
 quibus fulgor tantum eloquentiæ & sensus diabolica ar-
 te constructus, & sermo mortuus: quod significatur in
 ebore, & similitudo humanæ rationis, quam veneramur
 in simijs, vnde: *In spiritu vehementi conteres naues Tharsis. Sūt
 & naues bonæ, de quib. dicitur: Qui descendunt mare in nauis, &c.*

* Basiliius. Per naues corpora designantur, per quæ ia-
 ctantur hoīes, in falluginosa huius vitæ fluctuatione, vt. n.

a Scilicet Nobilitate: b Superbia. c Luxuriosos qui fructificant
 porcis. i. demonibus.

sublimēs & erectas, & super omnes quercus
 a Superiores.

a Bafan. Et super omnes montes excelsos, & su-
 per omnes colles eleuatos, & super omnē tur-
 rim excelsam, & super omnem murū muni-
 tum, & super omnes naues Tharsis, & super

a Templum quod valde pulchrum, virgines & iuuenes. b Humana ratione con-
 structū erigens se cōtra rationē D. c. Alij venūdati, alij occisi, alij fame mortui

omnē quod visu pulchrū est. Et incuruabitur
 a Potentia, nobilitas.

omnis sublimitas hominū, & humiliabitur
 a Id est altus apparebit, vel in iudicio.

altitudo virorū, & eleuabitur dominus solus
 a Cum dederit inimicos suos in captiuitatem. † Idola. † Hoc ad vtrumque.

† in die illa. Et idola penitus conterentur. Et in-
 troibunt in spelūcās petrarū, & in voragines

a Immissa a domino. b Quando apparebit gloriosus qui contemebatur.
 c Qui videbat dormire b Per Romanos vel Chaldæos vel i iudicio. c Terrenos

† iestatis eius: cum surrexerit percutere terram.
 † Promissionis. † Captiuitatis.

† In die illa proijciat homo † idola argenti
 a In quibus confidebant. b Sapientia.

sui & simulacra auri sui, quæ fecerat sibi,

Beda. Aedificauit Salomon rex in Ierusalem Astaroth
 idolum Sydoniorum, &c. vbi (ni fallor) ostenditur, quia
 Salomon nunquam perfectè pœnituit, quia idola quæ
 edificauerat, non deleuit.

* Basiliius. Quandoquidem scriptura multis locis edi-
 ferit de Christi in carnem aduentu, & de eo quod ad iu-
 dicium venturus est nonnūquam de vtroque enunciat.
 Quæ autem nūc occurrunt de primo aduentu: studium
 .n. illud, quod manufactis idolis adhibebatur in nihilū
 abiit. Non iam significes & statuarij, non etiam quæcun-
 que olim erant venerationi, pari studio perfruuntur sed
 in spelæa & cauernas deiecta sunt.

g In die illa. Allegoricè. Argentum, eloquentia, aurum
 sapientia, quæ a Deo dantur hominibus vt seruiant Deo,
 & de Deo loquantur. Illi verò abutuntur in idolorum si-
 mulatione, vnde: *Dei eis argentum, & aurum: ipsi vero inde ope-
 rati sunt B. al.* Cum ergo quis perterritus primum in spe-
 lunca pectoris sui idola condiderit, & in voraginibus
 terre absconderit, non audens proferre quod male fin-
 xit, secundus profectus est vt proijciat, & in se esse non
 patiatur.

¶ a vt

NICOLAUS DE LYRA.

- * 1 Et super omnes montes excelsos, & super omnes col-
 les eleuatos. i. fortalitia in rupibus, & locis quasi inaccessibilibus
 destruentur per regem Babylonis, quantuncunque sint fortia in mu-
 ris. Ideo subditur. Et super omnem turrim excelsam, & su-
 per omnem murum, &c.
- 2 Et super omnes na. quia Sedecia & populo suo defecerunt
 omnino virtualia, Ier. 51. quæ solebant apportari in copia per naues
 Tharsis.
- 3 Et super omne quod vi. &c. quia Chaldæi abstulerunt de
 regno Iudæ quicquid erat pretiosum & pulchrum.
- 4 Et incurua om. sub ho. i. deijciatur per captiuitatem &
 mortem.
- 5 Et eleuabitur do. exponatur vt supra.

MORALITER.

- † Et super omnes quercus Bafan. i. super luxuriosos, eò q̄ Ba-
 fan interpretatur pinguedo.
- 1 Et super omnes montes excelsos & super omnes colles. i. super
 prelatos maiores & minores superbos.
- † Et super omnem turrim excelsam. i. doctorem superbum.
- † Et super omnem murum. i. congregationem superborum.
- 2 Et super omnes naues Tharsis. i. superbientes de fortitudi-
 ne classis.

- 6 Et ido. pe. con. quia Chaldæi confregerrunt ipsa, portantes se-
 cum aurum & argentum & alia metalla, Iere. 52. d.
- 7 Et introibunt in spe. pe. ibi fugientes & se abscondentes a
 Chaldæis, vt predictum est. nam & ipse Sedecias rex fugit per viā
 subterraneam, vt dictum fuit 4. Reg. 25.
- 8 A facie formidinis domini, sic est in Hebr. eo, & expona-
 tur vt supra.
- 9 Cum surrexit percutere terram. i. Iudææ per Nabucho-
 donosor, tanquam per suum flagellum.
- 10 In die illa proijciat homo id. ar. sui. quia plures de populo
 fugientes portabant secum talia. Sed quia propter pondus impedi-
 ebantur a velocitate fugæ, proiecerunt ea ne caperentur a Chaldæis, si-
 cut proijciuntur merces in mari, ne homines submergantur.

* vt

- 4 Et incuruabitur omnis sublimitas. i. superbia quocunq;
 modo facta.
- 6 Et ido. pe. conte. i. pastores ficti, & religiosi falsi.
- 7 Et intro. in spe. &c. i. intrarent si possent.
- 10 In die illa proijciat. i. proijcienda cognoscet.
- † Idola ar. sui, &c. i. fictiones sanctitatis & sapientiæ, quas
 faciunt hypocrite, vt honorentur ab hominibus: parum,
 aut nihil de cognitione veritatis habentibus: pp̄ quod
 per talpas & vespertiones significantur & ideo cum dicitur
 † vt

A *vt ador. tal.* Non in te, sed sicut talpæ simulacragentium oculos habent & non vident. Et sicut vesper tiones que lucē fugiunt, cecē. n. sunt. Sic omnia dogmata veritati cōtraria: quibus proiectis ingrediūtur: qui preiccerant in fissuras petrarum, & in cauernas saxorum vt non in puluere & vili luto, sed in firma ratione versentur, & inueniant sibi diuersa virtutum foramina, quibus ad verita-

tem peruenitur. **D**
b *Quiescite er.* Quia hæc euenient nisi quiescatis. Quiescite ergo ne sæuiatis in Christū, qui purus homo videtur: quia spirat naribus, & viuit sicut alij homines.
c *Excelsus.* Excelsus super oēs gentes dominus. Et ipse fundauit eā altissimus.

Quiescite ergo ab homine, cuius spiritus in naribus eius est: quia excelsus, reputatus est ipse.

Hebræum tamen excelsum significat. non excelsus. Ipse est enim ipsa altitudo, non tantummodo altus.

NICOLAUS DE LYRA.

* **1** *Vt adoraret talpas & vesper tiones.* In talibus enim imaginibus per artem negromantie factis demones aliquando dabant responsa.
2 *Et ingredie fil. pe.* Exponitur vt supra quia est replicatio eiusdem sententiæ ad maiorem terrorem.
3 *Quiescite ergo ab homine.* Hic consequenter ostendit medelam contra prædicta mala pæng. sc. cessationem a prouocatione iræ diuinæ, maxime per peccatum idololatriæ, & hoc est quod dicitur: Quiescite ergo ab homine. Id est a Deo, eius offensam cauendo. Scriptura enim veteris testamenti sacra frequenter loquitur de Deo more humano. Et similiter vocat eum aliquando hominem vel virum, & maxime, quia erat humanatus. vnde dicitur Exod. 15. 2. Dominus quasi vir pugnator. In Hebreo habetur, Dominus vir pugnator, siue quasi. Et sicut ibi vocatur vir pugnator, ita hic homo iratus, quasi ad vindictam paratus, ideo subditur.

4 *Cuius spiritus.* anhelitus.
5 *In na. & c.* Homo. n. iratus emittit anhelitū fumosum per nares.
6 *Quia excelsus reputatus est ipse.* ab Angelis sanctis, qui eum summe reuerentur, & multo fortius debet timeri & reuereri ab hominibus cauendo ab offensa ipsius. secundum Hebræos litera est ista. Quiescite ab homine cuius spiritus in naribus eius est. quia in quo appetiatus est ipse, & secundum ipsos non intelligitur de Deo, sed de homine mortali, & ideo non est ponenda spes in eo, sed in Deo, & hoc est quod dicitur: Quiescite ergo ab homine, cuius spiritus in naribus est. qui viuit per respirationem aeris, & sic est fragilis & mortalis sicut alia animalia respirantia: quia in quo appetiatus est ipse? quasi diceret, in nibilo respicit Dei. Et ex hoc subintelligitur, quod adhuc idola que sunt ab eo facta, sunt minus appetianda, vt exponit Rab. Sal. & rationabiliter quantum ad hoc: quia effectus non excedit suam causam efficientē, sed magis deficit ab ea.

MORALITER.

† **1** *Vt ado. exponendum est.* id est, adorare faceret. s. seipsum a prædictis.
3 *Quiescite.* Hic ponitur medela contra mala prædicta cum dicitur: Quiescite & c. Christo eius offensam cauendo.

4 *Cuius spiritus.* & c. i. acriter puniens peccata. Talis enim puniens fumum de naribus emittit.
6 *Quia excelsus.* & c. s. a Deo patre qui constituit eū iudicē oīum. Ioa. 5. d. Pater non iudicat quenquam, sed omne iudiciū dedit filio, q. iudicabit in forma humana gloriosa.

CAP. III.

Ecce enim. Hucusque de iudicio dici putant, quod sequitur de captiuitate vetera: quam alij ad Babylonios, alij ad Romanos referunt. Sed melius est cūcta referri ad passionē Christi, postq̄ oēs gratiæ donationes a Iudæis ablatae sūt.
Terrullianus. Quoniā adhuc contendunt Iudæi, recognoscant exitum suū, quem prædictum erat a prophetis eos post aduentum Christi esse relaturos, ob impietatem qua ipsum despexerunt, & occiderunt. Primum enim ex qua die nationes secundum vaticinium Isaia, in fine secundi capituli, recepta luce euangelij abiecerunt idola, abstulit dominus a Iudæa inter cætera, sapientem architectum qui edificat ecclesiam Dei, & ciuitatem sanctam, & domum domini. Nam statim apud ipsos gratia Dei desijt esse.
Procopius. Absoluto de vltionis die sermone, alium exorditur de penis a vetere populo auferendis, quod aduersus iustum consilium inierunt.

CAP. III.

Ecce enim dominator dominus exercituum auferet a Ierusalem & a Iuda validum & fortem: omne robur panis, & omne robur aquæ, & for-

* Hieronymus. Ordo est, quoniam noluitis cessare ab homine, cuius spiritus est in naribus, qui excelsus reputatus est, sed è contrario sudistis eius in sanguinē, & cogitastis in eū consilium pessimum. Ideo fructum adinventionum vestrarum comedetis. Nihil apud Iudæos post passionē domini forte & validum, sed oīa infirma & languida.
Omne robur pa. Allego. Diuina scriptura, quando attritione expositionis indiget, cibus est, quando facile & sine labore sumitur, potus. Hanc abstulit Deus Iudæis, & dedit gentibus. vnde: *Auferetur a vobis regnum Dei, & c.* Et alibi: *Mittam famem in terram, non famem panis, neque sitim aquæ, sed audiendi verbum Dei.* Habent Iudæi panem, habent & aquas: sed sine fortitudine vel robore. Legunt scripturas, & non intelligunt: tenent membranas, sed Christum ibi scriptum fugiunt: & lacte aluntur quasi paruuli, non solido cibo: quia fortitudinem perdiderunt, infirmi sunt, & oleræ comedunt. Athetarum solidus cibus est, qui vitam sustentat, cor confirmat.

Hiero-

NICOLAUS DE LYRA. CAP. III.

* **E**cce enim do. Hic consequenter describitur pæna comminata magis in speciali. Et primo propheta ostendit propositum, secundo ad hoc inducit exemplum parabolicum cap. 6. tertio confirmat dictum suum, cap. 6. Prima in duas, quia primo pæna describitur, secundo ab ea pars populi excipitur, sequenti cap. ibi: In die illa erit germen domini. Prima ad huc in duas: quia primo describitur pæna sexu virili, secundo in muliebri, ibi. Et dixit dominus Deus pro eo. Prima ad huc in duas: quia primo describitur pæna, secundo subditur causa, ibi: Ruit enim Ierusalem. Circa primū premiūtur pæna transmigrantiū, & secundo subditur pæna

a *Virum*
pæna remanentium, ibi: Et dabo pueros, & c. Circa primū dicitur.
1 *Ecce enim dominator.* quantum ad actum gubernandi.
2 *Domi.* quantum ad potestatem.
3 *Exercituum.* Id est Angelorum qui sunt executores diuinę voluntatis.
4 *Auferet.* per Chaldeos in hoc sibi ministros.
5 *A Ierusalem & a Iuda validum.* quantum ad agilitatem membrorum.
6 *Et fortem.* quantum ad robur.
7 *Omne robur panis & omne robur aquæ, & c.* Quia in Ierusalem obsessā a Chaldæis defecit omnino cibus & potus vnde dicitur: *beret robur bellatorum sustentari.*

* Et iudi-

MORALITER.

† **1** *Ecce Dom.* Hic propheta describit magis in speciali penam malorum Iudæorum, per quam significatur punitione malorum Christianorum, cum dicitur.
2 *Do. ex. au.* id est auferri permittet.

5 *A Ierusalem.* id est ab ecclesia metropoli & circumstante dicecesi.
† *Validum.* ad sustinendum pro iustitia laborem.
7 *Omne robur panis.* i. spiritualis nutrimenti, eō qd̄ in scriptura per panem & aquam, oīs cibus & potus signatur.
† **1** *Et virum*

A *Virū bellatorem.* Non est apud Iudeos qui pro lege bel-
let qui s̄m eam iudicet: omnes enim vani & stulti sunt.
b *Et ariolum.* Quia aliqñ vera ariolantur vt Balaam, &
diuini quinque vrbium Palæsthinorum, quorū consilio
arca domini remissa est. q. d. Et veri propheta & falsi auge-
rentur a Iudæis.

Num. 24. c.
1. Reg. 6. a.

Prove. 2. c. d.
Eccl. 25. a.

3. Reg. 12. b.

Allegoricè.

Gene. 18. d.
† pueri.

† eriget se in
solecet.
Matth. 12. a.
Psal. 50.

c *Senem.* Quem LXX. pre-
sbyterū transtulerunt. Glo-
ria senis canicies. i. sapien-
tia, de qua: Canicies homi-
num prudentia est. Solus
Abraham presbyter. i. se-
nex appellatus est, quia pau-
cioribus annis quam mul-
ti qui ab Adam vsque ad
Sem vixit. Roboam perdi-
dit regnum quia presbyte-
ros audire noluit.

d *Principem super quinquaginta, &c.* Allego. Princeps
pœnitentiæ, & eorum qui
saluantur per penitentiā
Christus est. vnde dicitur:
*Quod si quinquaginta viri in-
sili inueniantur in ciuitate, saluan-
da sit. Inubileū quoq; quin-
quagenarius significat, cuius
Christus est princeps, si-
cut sabbathi & aliarum so-
lemnitatū. vnde: Dominus est filius hominis etiam sabbathi.*
Pœnitentialis Psal. quinquagesimus ponitur: *Miserere mei
Deus.* Per quinquagenariū a parte totum intellige. Per
hos omnes principes intellige ablatos, & ideo nō est mi-
rum, si apud eos omnis dignitas perit, quib. nen conce-
ditur bellandi potestas.

e *Prudentem.* Doctorem vel auditorem. Primus. n. bea-
tus est, qui sapiens est. Secundus qui sapiētem audit. Pru-
dentem LXX. auditorem: qui in ecclesia necessarius. Vn-
de sacerdotes olim constituti sunt, qui discernērent quo
spiritu propheta loquerentur.

Matth. 13. g.
Allegoricè.
1. Paralip. 4. c.
1. Cor. 15. b.
3. Reg. 12. b.

f *De architectis.* Ipse Christus fabri filius dī. & in Paralipomenon vallem artificum legimus. Ibi quippe erant ar-
tifices quos non inflabat scientia, sed humilem Christi
sequēbantur. vnde: Ego sum minimus Apostolorum.

g *Ambr. Abstulit Iudæis.* nobis dedit. inuenimus, Iudæo-
rū spolia multa, pentateuchū Moysi, Regnorū libros, pro-
phetas, psalmos, proueria, inuenimus admirabilē consi-
liariū Christi, Paulū prudentē architectū, sapientē audito-
rē populū Christianū, qui nouit ea que leguntur audire,
Iudæus hēt libros, sensum librorū non habet, hēt prophe-
tas, non habet quem illi prophetarūt Iesum Dominum.

a *† Ut nemo possit resistere hostibus visibilibus, siue inuisibilibus, qui vsque ho-
die lauiunt. b † Quia Romanos iudices post captiuitatem habuerunt. c † Nam
non est propheta; & nos non cog. amplius.*

a *† Quinquagesimum caput accipiunt Læuitæ ianitores. b † Qui sola vultus reue-
rentia solet honorari. c † Qui inconsulto omnia præcipiunt.*

a *† Principem artificum, fuit Beseleel. b † Quibus perditis omnis adificandi
gratia ad ecclesiam translata est vnde. Sicut sapiens architectus fundamen-
tum posuit. c † Qui scilicet exercitatus sit in lege & euangelio.*

a *† His ablati quos deditam. b † Moribus non atate. c † Vx ciuitati, cuius
princeps iuuenis est, & princeps mane comedit.*

a *† Læuiti fluxi imbelles. b † Tunc. c † Vbi non est gubernator, corrumpit populus.*

a *† Contra. c † Coram.*

a *† Quem debet diligere sicut semetipsum sine ratione. c † Aetate vel morib.*

a *† Generi vel vita. b † Alij alios non communiter eligunt.*

a *† Quis delicta diligit sicut semetipsum sine ratione. c † Aetate vel morib.*

a *† Generi vel vita. b † Alij alios non communiter eligunt.*

a *† Quis delicta diligit sicut semetipsum sine ratione. c † Aetate vel morib.*

a *† Generi vel vita. b † Alij alios non communiter eligunt.*

a *† Quis delicta diligit sicut semetipsum sine ratione. c † Aetate vel morib.*

a *† Generi vel vita. b † Alij alios non communiter eligunt.*

a *† Quis delicta diligit sicut semetipsum sine ratione. c † Aetate vel morib.*

a *† Generi vel vita. b † Alij alios non communiter eligunt.*

a *† Quis delicta diligit sicut semetipsum sine ratione. c † Aetate vel morib.*

a *† Generi vel vita. b † Alij alios non communiter eligunt.*

a *† Quis delicta diligit sicut semetipsum sine ratione. c † Aetate vel morib.*

a *† Generi vel vita. b † Alij alios non communiter eligunt.*

a *† Quis delicta diligit sicut semetipsum sine ratione. c † Aetate vel morib.*

a *† Generi vel vita. b † Alij alios non communiter eligunt.*

a *† Quis delicta diligit sicut semetipsum sine ratione. c † Aetate vel morib.*

a *† Generi vel vita. b † Alij alios non communiter eligunt.*

a *† Quis delicta diligit sicut semetipsum sine ratione. c † Aetate vel morib.*

a *† Generi vel vita. b † Alij alios non communiter eligunt.*

a *† Quis delicta diligit sicut semetipsum sine ratione. c † Aetate vel morib.*

a *† Generi vel vita. b † Alij alios non communiter eligunt.*

a *† Quis delicta diligit sicut semetipsum sine ratione. c † Aetate vel morib.*

a *† Generi vel vita. b † Alij alios non communiter eligunt.*

a *† Quis delicta diligit sicut semetipsum sine ratione. c † Aetate vel morib.*

a *† Generi vel vita. b † Alij alios non communiter eligunt.*

a *† Quis delicta diligit sicut semetipsum sine ratione. c † Aetate vel morib.*

a *† Generi vel vita. b † Alij alios non communiter eligunt.*

a *† Quis delicta diligit sicut semetipsum sine ratione. c † Aetate vel morib.*

a *† Generi vel vita. b † Alij alios non communiter eligunt.*

a *† Quis delicta diligit sicut semetipsum sine ratione. c † Aetate vel morib.*

a *† Generi vel vita. b † Alij alios non communiter eligunt.*

a *† Quis delicta diligit sicut semetipsum sine ratione. c † Aetate vel morib.*

a *† Generi vel vita. b † Alij alios non communiter eligunt.*

a *† Quis delicta diligit sicut semetipsum sine ratione. c † Aetate vel morib.*

a *† Generi vel vita. b † Alij alios non communiter eligunt.*

g *Et dabo pueros.* Cum cætera in persona † sua dixisset, su-
bitō inducit dominum loquentem pro maiori authori-
tate, *Dabo, &c.* Talis fuit Roboam qui secutus est consilia † populū.
cepisset. Salomon aut. 12. annorū, nec tamen iuuenis di-
ctus est, quia sapiēs. Daniel
quoq; ante iudiciū puer,
postq̄ iudicauit, senex pre-
sbyter dictus est, quia sa-
piens. Inde prohibet Apo-
stolus episcopū eligi neo-
phytum, ne superbiat sicut
diabolus. vnde: *Videbam sa-
tanam sicut fulgur de cælo ca-
dentem.*

h *Effz. LXX. illusores.* Qua-
les, i. illuserunt concubinæ
Leuitæ in Gabaad effoemi
nati deliciofi facti in fœ-
minas. Alleg. Magistri quo-
que populorum illusores
sunt, qui deuorant populū
Dei sicut escam panis, &
peruersè scripturas inter-
pretant. Sic & in ecclesia
pp peccata populi auferū-
tur boni principes, religio-
si, doctores, consiliarij, &
prudentes. Consurgit puer
contra senem, nullusq; ordo honoratur. Sanctus eccle-
siæ status confunditur.

i *Puer cōtra senem.* Basil. Metuo, ne mala hæc ad nos vsq;
perueniant, vel et ad sint nunc tēporis. quo pueri quidem
atate adolefcētes, morib. aut iuniorēs, presbyteros offen-
dant ecclesiæ, minimè agnoscentes corū facta, nec obser-
uantes decorum ordinem ecclesiæ: cumq; ipsi flagitiosè
vixerint etiam bellum inferant his qui probè vixerint.

k *Apprehendet.* Ad litteram. Dum Iudæi Romanorum
obsidione clauderentur, in tres partes diuisi erant. Alij
templum arcem que tenebant, alij superiorem partem ci-
uitatis, alij inferiorē, & quos volebant, sibi præficiēbant,
etiam vernaculos patrum suorum dicentes. Vestimen. i.
est prin. no. & c. rui. autem hæc sub ma. tua. Hoc est victū
habes & vestimentum, princeps esto noster, dñmodo a
fame eruas nos, & ruina nostra tuo sustentetur auxilio.

l *Basiliius.* Verus princeps non per hæc externa insignia
dignoscitur, cuiusmodi sunt purpura, torques, sed quia
virtutē obtinet principe dignā. Præsenti quidē loco ar-
gumentū quod possit gerere principatū, sumitur non ex
eo quod aīam expoliuerit, sed ab ambitu & cultu vesti-
mētōrū. Oremus & nos, vt qui præfunt ecclesijs, aut qui
duces

m *Et dabo pueros.* Cum cætera in persona † sua dixisset, su-
bitō inducit dominum loquentem pro maiori authori-
tate, *Dabo, &c.* Talis fuit Roboam qui secutus est consilia † populū.
cepisset. Salomon aut. 12. annorū, nec tamen iuuenis di-
ctus est, quia sapiēs. Daniel
quoq; ante iudiciū puer,
postq̄ iudicauit, senex pre-
sbyter dictus est, quia sa-
piens. Inde prohibet Apo-
stolus episcopū eligi neo-
phytum, ne superbiat sicut
diabolus. vnde: *Videbam sa-
tanam sicut fulgur de cælo ca-
dentem.*

n *Effz. LXX. illusores.* Qua-
les, i. illuserunt concubinæ
Leuitæ in Gabaad effoemi
nati deliciofi facti in fœ-
minas. Alleg. Magistri quo-
que populorum illusores
sunt, qui deuorant populū
Dei sicut escam panis, &
peruersè scripturas inter-
pretant. Sic & in ecclesia
pp peccata populi auferū-
tur boni principes, religio-
si, doctores, consiliarij, &
prudentes. Consurgit puer
contra senem, nullusq; ordo honoratur. Sanctus eccle-
siæ status confunditur.

o *Puer cōtra senem.* Basil. Metuo, ne mala hæc ad nos vsq;
perueniant, vel et ad sint nunc tēporis. quo pueri quidem
atate adolefcētes, morib. aut iuniorēs, presbyteros offen-
dant ecclesiæ, minimè agnoscentes corū facta, nec obser-
uantes decorum ordinem ecclesiæ: cumq; ipsi flagitiosè
vixerint etiam bellum inferant his qui probè vixerint.

p *Apprehendet.* Ad litteram. Dum Iudæi Romanorum
obsidione clauderentur, in tres partes diuisi erant. Alij
templum arcem que tenebant, alij superiorem partem ci-
uitatis, alij inferiorē, & quos volebant, sibi præficiēbant,
etiam vernaculos patrum suorum dicentes. Vestimen. i.
est prin. no. & c. rui. autem hæc sub ma. tua. Hoc est victū
habes & vestimentum, princeps esto noster, dñmodo a
fame eruas nos, & ruina nostra tuo sustentetur auxilio.

q *Basiliius.* Verus princeps non per hæc externa insignia
dignoscitur, cuiusmodi sunt purpura, torques, sed quia
virtutē obtinet principe dignā. Præsenti quidē loco ar-
gumentū quod possit gerere principatū, sumitur non ex
eo quod aīam expoliuerit, sed ab ambitu & cultu vesti-
mētōrū. Oremus & nos, vt qui præfunt ecclesijs, aut qui
duces

r *Et dabo pueros.* Cum cætera in persona † sua dixisset, su-
bitō inducit dominum loquentem pro maiori authori-
tate, *Dabo, &c.* Talis fuit Roboam qui secutus est consilia † populū.
cepisset. Salomon aut. 12. annorū, nec tamen iuuenis di-
ctus est, quia sapiēs. Daniel
quoq; ante iudiciū puer,
postq̄ iudicauit, senex pre-
sbyter dictus est, quia sa-
piens. Inde prohibet Apo-
stolus episcopū eligi neo-
phytum, ne superbiat sicut
diabolus. vnde: *Videbam sa-
tanam sicut fulgur de cælo ca-
dentem.*

s *Effz. LXX. illusores.* Qua-
les, i. illuserunt concubinæ
Leuitæ in Gabaad effoemi
nati deliciofi facti in fœ-
minas. Alleg. Magistri quo-
que populorum illusores
sunt, qui deuorant populū
Dei sicut escam panis, &
peruersè scripturas inter-
pretant. Sic & in ecclesia
pp peccata populi auferū-
tur boni principes, religio-
si, doctores, consiliarij, &
prudentes. Consurgit puer
contra senem, nullusq; ordo honoratur. Sanctus eccle-
siæ status confunditur.

t *Puer cōtra senem.* Basil. Metuo, ne mala hæc ad nos vsq;
perueniant, vel et ad sint nunc tēporis. quo pueri quidem
atate adolefcētes, morib. aut iuniorēs, presbyteros offen-
dant ecclesiæ, minimè agnoscentes corū facta, nec obser-
uantes decorum ordinem ecclesiæ: cumq; ipsi flagitiosè
vixerint etiam bellum inferant his qui probè vixerint.

u *Apprehendet.* Ad litteram. Dum Iudæi Romanorum
obsidione clauderentur, in tres partes diuisi erant. Alij
templum arcem que tenebant, alij superiorem partem ci-
uitatis, alij inferiorē, & quos volebant, sibi præficiēbant,
etiam vernaculos patrum suorum dicentes. Vestimen. i.
est prin. no. & c. rui. autem hæc sub ma. tua. Hoc est victū
habes & vestimentum, princeps esto noster, dñmodo a
fame eruas nos, & ruina nostra tuo sustentetur auxilio.

v *Basiliius.* Verus princeps non per hæc externa insignia
dignoscitur, cuiusmodi sunt purpura, torques, sed quia
virtutē obtinet principe dignā. Præsenti quidē loco ar-
gumentū quod possit gerere principatū, sumitur non ex
eo quod aīam expoliuerit, sed ab ambitu & cultu vesti-
mētōrū. Oremus & nos, vt qui præfunt ecclesijs, aut qui
duces

w *Et dabo pueros.* Cum cætera in persona † sua dixisset, su-
bitō inducit dominum loquentem pro maiori authori-
tate, *Dabo, &c.* Talis fuit Roboam qui secutus est consilia † populū.
cepisset. Salomon aut. 12. annorū, nec tamen iuuenis di-
ctus est, quia sapiēs. Daniel
quoq; ante iudiciū puer,
postq̄ iudicauit, senex pre-
sbyter dictus est, quia sa-
piens. Inde prohibet Apo-
stolus episcopū eligi neo-
phytum, ne superbiat sicut
diabolus. vnde: *Videbam sa-
tanam sicut fulgur de cælo ca-
dentem.*

x *Effz. LXX. illusores.* Qua-
les, i. illuserunt concubinæ
Leuitæ in Gabaad effoemi
nati deliciofi facti in fœ-
minas. Alleg. Magistri quo-
que populorum illusores
sunt, qui deuorant populū
Dei sicut escam panis, &
peruersè scripturas inter-
pretant. Sic & in ecclesia
pp peccata populi auferū-
tur boni principes, religio-
si, doctores, consiliarij, &
prudentes. Consurgit puer
contra senem, nullusq; ordo honoratur. Sanctus eccle-
siæ status confunditur.

y *Puer cōtra senem.* Basil. Metuo, ne mala hæc ad nos vsq;
perueniant, vel et ad sint nunc tēporis. quo pueri quidem
atate adolefcētes, morib. aut iuniorēs, presbyteros offen-
dant ecclesiæ, minimè agnoscentes corū facta, nec obser-
uantes decorum ordinem ecclesiæ: cumq; ipsi flagitiosè
vixerint etiam bellum inferant his qui probè vixerint.

z *Apprehendet.* Ad litteram. Dum Iudæi Romanorum
obsidione clauderentur, in tres partes diuisi erant. Alij
templum arcem que tenebant, alij superiorem partem ci-
uitatis, alij inferiorē, & quos volebant, sibi præficiēbant,
etiam vernaculos patrum suorum dicentes. Vestimen. i.
est prin. no. & c. rui. autem hæc sub ma. tua. Hoc est victū
habes & vestimentum, princeps esto noster, dñmodo a
fame eruas nos, & ruina nostra tuo sustentetur auxilio.

aa *Basiliius.* Verus princeps non per hæc externa insignia
dignoscitur, cuiusmodi sunt purpura, torques, sed quia
virtutē obtinet principe dignā. Præsenti quidē loco ar-
gumentū quod possit gerere principatū, sumitur non ex
eo quod aīam expoliuerit, sed ab ambitu & cultu vesti-
mētōrū. Oremus & nos, vt qui præfunt ecclesijs, aut qui
duces

NICOLAUS DE LYRA.

- 1 Et iudicem. idest iudices ad quos referēbantur casus varij in Ierusalem de alijs ciuitatibus.
- 2 Et prophetam. idest prophetas falsos qui decipiebant Sedeciā regem & populū, afferentes quod non traderentur in manu regis Babylonis, vt habetur Ierem. 37.
- 3 Et ariolū. i. ariolos, qui immolando demonib. in aris diuinabāt.
- 4 Et sc. quia Chaldei nō deserebāt etati aut dignitati. iō subditur.
- 5 Principē su p quinquaginta. & hon. vul. & q̄. i. agilibilib. dubijs.
- 6 Et sapientem de archi. idest principales in mechanicis.
- 7 Et prudentem. i. doctores magnos qui intelligebant legem et prophetas: nō tantū secundū sensus literales sed etiam mysticos. Quod autem de omnib. statibus prædictis multi fuerunt ducti in Babylonē cum Ioacim Rege Iuda. patet 4. Reg. 24. Et dicitur illa captiuitas propriè trāsmigratio, quia Ioacim reddidit se regi Babylonis.
- 8 Et dabo pueros principes eorū. Hic cōsequenter ponitur p̄na remanētium. Et primo a transmigratioe Ioacim vsq; ad destru-

Et dabo pueros. Cum cætera in persona † sua dixisset, su-
bitō inducit dominum loquentem pro maiori authori-
tate, *Dabo, &c.* Talis fuit Roboam qui secutus est consilia † populū.
cepisset. Salomon aut. 12. annorū, nec tamen iuuenis di-
ctus est, quia sapiēs. Daniel
quoq; ante iudiciū puer,
postq̄ iudicauit, senex pre-
sbyter dictus est, quia sa-
piens. Inde prohibet Apo-
stolus episcopū eligi neo-
phytum, ne superbiat sicut
diabolus. vnde: *Videbam sa-
tanam sicut fulgur de cælo ca-
dentem.*

MORALITER.

- † Et virum bellatorem. contra vitia.
- 1 Et iudicem. scilicet iustum.
- 2 Et prophetam. idest prædicatorem deuotum pro salute animarum, & non propter quæstum.
- 3 Et ariolū. i. diuinatōrē supersticiosū, in quo cōfidūt mali Christiani. pp quod in pœnam eorum dī hic auferri.
- 4 Et senem. moribus & atate. nam in ecclesia præficiuntur iuuenes, quantum ad vtrumque.
- 5 Principem super quin. i. dominantē quinq; sensib. cū obseruatione decalogi: quinquies. n. decē faciūt quinquaginta.
- † Et honorabilem vultu. i. verum religiosum.
- † Et consiliarium. i. confessorem discretum.

6 *Et sapientem de architectis.* Ille est qui disponit opus, & alij exequuntur. ideo per ipsum significatur doctor scribendo, cuius scripturā alij exequuntur legendo vel prædicando. **7** *Et prudentem eloquij mystici.* i. exponere scientē scripturā literaliter & mysticè. Dicitur namq; personę pro magna parte defecerunt pro peccatis ecclesiæ. **8** *Et dabo.* Hic ponitur mutatio q̄ nō est dexteræ excelſi, cum dī: *Et dabo pueros.* s. moribus, etate, & scientia. **9** *Et effeminati.* delicijs & lasciuia. **10** *Et corrumpet populus vir ad, &c.* Prouerbiorum **11, b.** *Vbi non est gubernator, populus corrumpet.* **12** *Tumultuabitur puer cōtra senē.* qd frequēter fit in religione. **13** *Et ignobilis.* morib. † *Cōtra nobilē.* i. bene morigeratū. **14** *Apprehendet. n. vir fratrem suū, &c.* Sequitur: *Et dicit vestimentum*

Duces sunt populi, non quidem testificationem reportet ab externo cultu aut habitu sed ab ipsa veritate
a *Respondebit.* Hoc in Hebraeo non est, sed de LXX. hoc additur. Scdm Hebreum. n. ita iungitur: In die illa dicit.
b *Non sum me.* Non statim multitudinis iudicio acquiescamus, sed electi ad principatum, mensuram nostram nouerimus, quia Deus superbis resistit, humilib. aut dat gratiam. Multi esurientes & nudi, cum nec spirituales cibos, nec Christi tu nicam habeant, alijs vestimenta promittunt & alimoniam, & vlcerosi se esse medicos iactant, non timetes quod dicitur: *Ne queras iudex fieri, ne forte non possis auferre iniquitates.*
c *Ruit enim Ierusalem.* Ex persona prophete Quasi dicit. Ideo non inuenient, qui velit eis subuenire, quia dominum blasphemauerunt, dicentes: *Demonium babes, & huiusmodi.*
d *Quia lingua.* Quamuis Romani quantum ad se pro tributo quod negabatur, in obsidionem venerunt, tamen precipue mors domini causa fuit.
e *Agnitio.* Agnoscent, propter peccata sua hoc contigisse, vel ante oculos mentis super peccata sua habebunt.
f *Septuaginta.* Confusio siue pudor vultus eorum restitit eis, vel sterit contra eos.
g *Basilus.* Hoc est, nulla illis relinquitur fiducia oculos sustullendi oculos ad Deum, quod peccatum eorum non qualecunque, sed tale, vt merito comparetur Sodomitis, quod quidem non clam aut suppudescerent commiserunt, immo ea palam omnibus prodiderunt.
Dixit.

Dixerunt enim ad Loth: *Vbi sunt viri qui ingressi sunt ad te?* D
 * Greg. Nazian. vt Sodomitae quorum scelera vulgata
 rissima sunt toto orbe, poena tamen multo nobilitatior, igne & sulphure consumpti sunt, ita Iudaei, quorum facinus illud inmane crucis domini, toto orbe nobilitatum est. & poena incendij vulgata
 rissima, ferro, fame & incendio sunt consumpti, & Sodomitis similes effecti.
 f *Et peccatum.* Moraliter. Peccatum suum quasi Sodomita praedicat nec abscondit, qui peccati sui exemplo tanquam foetore alios corrumpit.
 g *Vae animae eorum.* LXX. Vae animae eorum, quoniam cogitauerunt consilium pessimum contra semetipsos, dicentes: *Alligemus iustum, quoniam inutilis est nobis.* Sap. 1 c.
 * Basilus. Consilia. n. aduersus iniqua, in capita maligne consultantium retorquetur, quemadmodum tela quae semel inciderint in corpus solidum, nec cedens, sed repercussiuum, in suos iaculatores resiliunt.
 h *Frustrum adinventionum, &c.*
 * Basilus. Illorum operum foetus sunt, captiuitas, dispersio, templi euersio, delapsus a priore gloria, confusio vultus eorum, non sinens tollere ad Deum aciem mentis.
 † * Hieronymus. Iuxta septuaginta interpretes, qui dixerunt: *Vae animae eorum, quoniam cogitauerunt consilium pessimum dicentes: Alligemus iustum quia contrarius est nobis: itaque frustra operum suorum comedam, perspicue dicitur de Christi passione, quod iniicerint consilium pessimum.*

NICOLAUS DE LYRA.

* remanentium post ciuitatis destructionem, quia illi qui euaserant per diuersas societates, fugiebant ad loca deserta, et erant positi in tanta timore & miseria, quod nullus volebat recipere curam regimini alicuius urbis, seu societatis, & hoc est quod dicitur: Apprehendet enim vir fratrem suum, vt sit sub cura & protectione eius. ideo subditur.
 1 Et dicit: vestimentum tibi est, &c. prin. esto. no. Qui sumus omnibus denudati, in ciuitate enim eorum monocolus est rex.
 2 Ruina autem haec. Scilicet populi nostri.
 3 Sub manu. id est, sub cura tua sit.
 4 Respondebit. Hoc renuendo, dicens.
 5 Non sum me. i. non habeo potestatem nec scientiam vos saluandi.
 6 Et in domo mea non est panis. id est, in tanta paupertate sum sicut & vos, ideo nolo vobis praesse.
 7 Ruit enim Ie. Hic consequenter ponitur causa poenae praedictae. Licet enim sit superius posita causa, tamen hic replicatur & adducitur alia. Causa autem ista fuit multiplicatio peccatorum, inter quae primo ponuntur peccata contra Deum: secundo contra proximum: ibi. Populum meum. Circa primum dicitur: Ruit enim Ierusalem. quantum ad ciuitatem & populum.
 8 Et Iudas concidit. i. regnum Iudae, cuius metropolis erat Ierusalem

MORALITER.

† *Vestimentum est tibi: princeps nosster esto.* Sic eliguntur modo praesidentes in ecclesijs communiter. s. ratione propinquitatis, sanguine vel natione. Quod notatur cum dicitur: *Apprehendet vir fratrem suum, &c.* Vel ratione lucri temporalis: quod notatur cum dicitur: *Vestimentum tibi est.*
 4 *Respondebitque.* Id est, debet respondere.
 5 *Non sum medicus.* i. habens scientiam animas medicandi.
 6 *Et in domo mea non est panis.* Scilicet sacrae scripturae, quo possent subditos pascere.
 † *Neque vestimentum.* Scilicet virtutum.
 † *Nolite constituere me.* vobis pastorem. Sed oes quantumcunque defectuosi respondent sicut thamnus, Iudic. 9. b.

† *Populum* F
 rusalem, & subditur causa, cum dicitur.
 9 Quia lingua eorum, &c. Per hoc quod dicitur: *Lingua ostenditur quod erant blasphemii.* Per hoc autem quod subditur.
 10 *Et adinventiones ostenditur, quod non peccabant ex passione, vel ignorantia, sed studiosè, & ex certa scientia siue malitia, quod erat grauissimum.*
 11 *Agnitio vultus eorum.* Id est, ita erunt excacati in malis quod malitia relucebit in vultibus suis, sicut luxuria meretricis relucet in facie eius. Et non solummodo in eorum vultibus, sed etiam in verbis, & gestibus, ideo subditur.
 12 *Et peccatum suum quasi Sodomita praedicauerunt.* inuerecunde & publice peccando.
 13 *Vae animae eorum.* Propter culpam, & etiam poenam sequentem, ideo subditur.
 14 *Quoniam reddita.* Scilicet mala poenae pro malis culpe. *Vae vultus eorum, quia, qui fuerunt iusti in uenerunt tunc Babylonios propitios, vt patet de Ieremia, Ierem. 40. ideo subditur.*
 15 *Dicite iusto quoniam bene.* Scilicet sibi erit.
 16 *Quoniam fructum adinventionum, &c. i. retributionem bonorum suorum percipiet.* Et contrarium dicitur de impio cum dicitur.
 17 *Vae impio in malum.* Et patet sententia.
 * *Populum*

† *Populum*
 51 *vere me regem constituitis, venite, & sub umbra mea requiescite.*
 7 *Ruit enim Ierusalem.* Hic consequenter ponitur causa dicitur poenae, quae fuit peccatum contra dominum, ideo subditur.
 † *Lingua eorum, &c. contra do.* Blasphemando.
 10 *Et adinventiones eorum.* Ad nouitatem malorum studendo.
 11 *Agnitio vultus eorum.* i. eorum malitia aperta in motu & verbo.
 † *Respondebit eis:* Poenam debitam sustinendo. ideo subditur.
 13 *Vae animae eorum.* Quod est comminatio aeternae poenae.
 15 *Dicite iusto, &c.* Supple erit sibi in retributione.
 † *Frustrum adinventionum.* Quae sunt in bono.
 † *Comedet.* In beata fruitione.
 17 *Vae impio in malum.* Scilicet in poena gehennae.
 † *Populum*

A Populum meum. Hierony. Loquitur sermo propheti-
cus contra Scribas & Phariseos, qui turpis lucri gratia,
vt acciperent decimas & primitias filiū Dei negauerunt.
Caucamus ne simus exactores in populo, ne iuxta im-
pium Porphirium matronæ & mulieres sint noster fena-

* Basilius. Perspicuum est in nos intendi sermonem D
hunc, qui quidem in presbyterij ordinē cooptati sumus.
Vestrae fidei concedidi vineam istam, vt eam excolere-
tis, vos autē in vepres redactam absumpsistis. Fit autē hoc,
dum docemus quæ non conueniunt, dum palmites ari-

Porphirij stul-
ticia.
† populi mei
exactores pu-
eri sunt.

tus, quæ dominantur in ec-
clesijs: & de sacerdotali
gradu fauor iudicet foemi-
narum.

b *Popule meus.* * Basilius.
Qui adolescentulis subij-
ciuntur, qui iugo premun-
tur illusorū, & ab exacto-
rib. ad vltimum vsque cul-
num exiguntur, qui penu-
ria rerum quib. exoluant
debita, in seruitutē redacti
sunt, libertatē insuper per-
immodicā seruitutē perdi-
dere, digniores sunt quorū
misericantur exactores,
quam vt eos beatificent.

† duatores
tui.

c *Et viam gressuum,* &c. In-
terrogate quæ sit via bonæ,
ambulate in ea. Sed si erraui-
mus, audiamus dñm in
Ezechiele dicentem: *Dabo
eis viam alterā.* De qua: *Ego
sum via, veritas & vita.*

Iere. 6. d.

Ezech. 11. d.

Ioa. 14. 2.

* Procopius. Vias con-
fundebant, qui vmbri ac-
quiescere docebāt. Neque
verò parū nocet, qui adu-
latoriē beatos dicit, cum
adempto scelerum sensu,
quæ ad poenitentiam ducit,
viam claudat. Parit. n.
afflictio humilitatem, ti-
morem autem & superbiā
foelicitatis prædicatio.

† confunditis

d *Stat ad iudicandum.* Iam quasi iratus. Non sedet paratus
vnicuique reddere secundum opera sua. Vel. Non sedet
adhuc vt in præsentī iudicet, sed stat, considerans & di-
scernens omnium opera, quasi adhuc poenitentię locus
est, & spatium referuat. Populus qui propter imperitiā,
& simplicitatē deceptus est, ad huc vocatur, vt saluetur.
Non sedet dominus quasi iudicās, sed stat ad iudicandū,
volens populum stare, cuius via dissipata est. Cōtra prin-
cipes & presbyteros venit, vt iudicet, dans eis locum de-
fensionis. vnde: *Vt iustificeris in sermōibus tuis.*

Pfal. 50. a.
lib. 4. contra
Marrionem.
Tertull. sumit
adiudican-
(dum) passiuē.
Dialo. cum
Tryphon.

* Tertullianus. Sgnificat iudicium quo constitutus est
dominus in iudicio, atque ex inde omne scriptum pro-
phetarum passionis suæ impleuit.

* Iustinus. Stat ad iudicandos populos, id est, propediē
seniores & Scribas & Phariseos ad iudicium vocabit,
immissō Romanorum exercitu.

e *Vos enim depasti.* Hieron. Reor hoc fuisse inter senes &
principes veteris populi, quod inter præsbiteros & epif-
copos nostri temporis.

NICOLAUS DE LYRA.

* 1 Populum meum. Hic consequenter ponuntur peccata contra
proximum cum dicitur: Populum meum exactores sui. id est,
superiores qui erant tyranni non principes.

2 Spoliauerunt. Bonis suis.

3 Et mulieres dominatæ sunt eis. Quia pertrahabant viros
suos ad idololatriam.

4 Popule meus, &c. Ipsi erant falsi prophete promittentes eis
prospera, ex quorum promissione populus rebellauit regi Babylonis,
& sic cum ciuitate perijt. Et quia hoc factum fuit iudicio diuino.
ideo subditur.

5 Stat ad iudicandum. i. ad punitionem malorum paratus. Et
quia ista mala erant principaliter in superioribus, vt dictum est, se-
quitur: Dominus ad iudicium. s. vt iudicet eos de suis tyranni-
dibus, ideo subditur verbum ipsius Dei ad eos dicentis.

MORALITER.

† 1 Populum meum. scilicet principes & prælati tyrānidem
exercentes.

3 Et mu. i. principes & prælati per mollitiem carnis effœ-
minati.

4 Popule meus. Adulando.

† Ipse te deci. in malis nutriendo, & a bonis peruerterido.

5 Stat ad iudicandum. s. ad puniendum prædictos malos.

Ad

a *Operationum.* b *A domino.* c *Bene quia.*
enim manum eius fiet ei: † populum meum

a *Non doctores.* c *Scribæ & Pharisei exhibentes primitias & decimas, qui doce-
re debuerant.* b *Eorum, vel ipsi effeminati.*
exactores sui spoliauerunt, & mulieres domi-

a *Quasi: Sed ne creda. eis, quia Popu. me. b Oleum autem peccatoris non im-
pinguet caput meum. c Sacerdotes adulantes eis: quibus accipiunt.*
natae sunt eis. Popule meus † qui beatum te di-

a *Et laudis verbis.* b *Ne laudes hominem in vita sua. c Restitutum operum.*
cunt, ipsi te decipiunt: & viam gressuum tuo-

a *Male laudand.*
rum dissipant. Stat ad iudicandum dominus, &

d *Tandem. c Aeternum.*
stat ad iudicandos populos. Dominus ad iudi-

a *Prophetis & patriarchis vno. Quando sedebat cum senatoribus terræ.*
cium veniet cum senibus populi sui & princi-

a *Apostolis De quibus, Constitues eos prin. s. o. t. b Pharisei & scribæ.*
c *Violenter exigendo decimas, & huiusmodi.*
pibus eius. Vos enim depasti estis vineam meam,

a *Domum Israel. b Sensu vel spiritu, qui soluere si poterat nec se defendere.*
c *Innocentis. d Est. e Quasi. Ideo damnabit vos in iudicia. Nanque
o principes.*
g & rapinam pauperis in domo vestra. Quare

a *Vel affligitis alia litera. b Orphanorum, viduorum.*
atteritis populum meum, & facies pauperum

a *Fame attenuatis. vnde. Demoliuntur enim facies tuas, &c.*
b *Quem timere debetis.*
† commolitis, dicit dominus exercituum? Et

a *In superbiam.*
h dixit dominus Deus: Pro eo quod eleuatae sunt

a *Minores, scilicet vici, oppida, quæ in libro Iesu filie nominantur.*
b *De vitio in vitium. c In quo notatur superbi.*
filia Sion, & ambulauerunt collo extento,

a *Significat lasciuia.* b *Ludendo.*
& † nutibus oculorum ibant, & plaudebant,

6 Vos enim, &c. i. populum Israel, qui dicitur vinea domini in-
fra cap. 5. b. cuius bona deuorabant principes, & populus remane-
bat pauper & nudus. ideo subditur: Et rapina pauperis in do-
mo vestra.

7 Quare atteritis, &c. Angarijs, & iniurijs.

8 Et facies paupe. i. macie attenuatis, quia in tantum rapiebant
bona populi, quod non remanebat ei sufficientia victus.

9 Et dixit do. Hic consequenter describitur poena in sexu mulie-
bri. Et primò quantum ad subtractionem ornamentorum. secundò
quantum ad mortem virorum, ibi: Pulcherrimi quoque viri. Circa
primum præmittitur insolentia mulierum, cum dicitur.

10 Pro eo quod eleua. Elatione mentis.

11 Et ambul. exten. col. Quod est iudiciū interioris elationis.

12 Et nutibus oculorum ibant. Impudicè respiciendo.

13 Et plaudebant. Dissolutè ludendo.

* Basilius. Quamuis sermo præcedens acriora quædam
insinuet, continet tamē quiddam per utile onerosæ mul-
titudini. Vitam. n. mulierum procacium ad moderatio-
nem reuocant, quæ ipso habitu aspectu, incessu, stolaque
ad talos demissa suam ostentant procliuatē ad libi di-
nem explendam. *Collo extente.*

* Idem. Nam quæ pudica est mulier, præ pudore incedit
oculis in terram demissis, *Quibus oculorum.* Probatio
redditur mulieris fornicariæ ad opera ipsa anhelantis fa-
scino ac noxio aspectu. Ipso enim contuitu obscenam
denuntiat impuritatem. Iactu enim oculorum sagittam
planè exitiale emittit, vt basiliscus qui aspectu solo suos
corrumpit spectatores. An non etiam filiae ecclesie ob
eadem in ius vocatae sunt?

* Tertullianus. Caput maritis subijcite, & satis ornatæ
eritis, Manus lanis occupate, pedes domi figite, & plus-
quam in auro placebunt. Vestite vos serico probitatis,
byssino sanctitatis, purpura pudicitia, taliter pigmentate
Deum habebitis amatorem. MORALITER.

6 Vos enim, &c. i. populum Israel, qui dicitur vinea domini in-
fra cap. 5. b. cuius bona deuorabant principes, & populus remane-
bat pauper & nudus. ideo subditur: Et rapina pauperis in do-
mo vestra.

7 Quare atteritis, &c. Angarijs, & iniurijs.

8 Et facies paupe. i. macie attenuatis, quia in tantum rapiebant
bona populi, quod non remanebat ei sufficientia victus.

9 Et dixit do. Hic consequenter describitur poena in sexu mulie-
bri. Et primò quantum ad subtractionem ornamentorum. secundò
quantum ad mortem virorum, ibi: Pulcherrimi quoque viri. Circa
primum præmittitur insolentia mulierum, cum dicitur.

10 Pro eo quod eleua. Elatione mentis.

11 Et ambul. exten. col. Quod est iudiciū interioris elationis.

12 Et nutibus oculorum ibant. Impudicè respiciendo.

13 Et plaudebant. Dissolutè ludendo.

Ad iudi. ve. i. cum Apostolis, & eorum imitatoribus.

6 Vos enim. i. populum Christianū vos tyrannides.

9 Et dixit dominus. Hic consequenter ponitur malitia &
punitio mulierum, cum dicitur.

10 Pro eo quod. i. malè Christianè superbiendo.

11 Et amb. Superbiam cordis exterioris ostendendo.

12 Et nutibus oculorum ibant. Impudicè inspiciendo.

13 Et plaudebant. Dissolutè ludendo.

† Pedibus

Moraliter. Pro eo, quod eleua
A *ta sum.* Corripiuntur animæ
 quæ in superbiâ eriguntur
 & non virilem duritiâ, sed
 dissolutionē femineâ sectâ
 tur, & perdūt ornamenta
 virtutū, quæ torqbus, mo-
 nilibus, armillis, & huius-
 modi describuntur. Contra
 quoque foeminas hæc dicitur,
 quæ ambulat extento collo nutu,
 signisq; loquuntur.

a *Decaluabu.* Quod occultū
 est patebit, & foeda calu-
 cies apparebit. Nihil enim
 opertū est, quod non reuel-
 letur.

b *In die illa.* scilicet Baby-
 lonicæ captiuitatis. Vel ve-
 rius quando capti sunt à
 Romanis, & omnia orna-
 menta perdidit. Siue
 metaphoricè mulierum,
 idest vrbium ornamenta
 destructa sunt, quæ in pla-
 teis, porticib' foro & gym-
 nâsiis, & in mœnibus pu-
 blicis. Moraliter, quoque
 ad animâ hæc referimus.

c *Calceamentorum.* Quæ in
 solitudine nō sunt attrita,
 sed ita, vt extraxerunt de
 Aegypto, per quadraginta
 annos in deserto habuerūt
 His calcæatur qui agni car-
 nes sunt comesturi. Calcea-
 ti pedes in præparationem
 Euangelii pacis. *Calceamen-*
torum. Hæc durare non pos-
 sunt, si extento collo am-
 bulatur. Si pedib' vestimē-
 ta trahuntur, vt pro munditia
 matronali terræ spurcitiâ
 vertatur.

a *Ut etiam in cessu videntes allicerent.*
 debāt, & ambulābant, † pedibus suis, & com-
 † *Ornate rapina pauperum.* *b* *Ut pro ornatu sit ignominia.*
 † *Quo peccata deteguntur.*
 † *Romanis irruentibus.*
 † *Lunulæ Ecclesie ornamenta, quæ a loie iustitiæ illuminantur.*
 † *Ornamentum colli vsque ad pectus dependens, in quo intelligentia, mētis*
 † *Quælibet ornamenta.* *c* *Brachiorum, scilicet bona opera. His accepit*
 † *Rebecca in s' onalibus.* *d* *Capitis in quo est omnis sensus.*

a *Quo peccata deteguntur.*
 † *Romanis irruentibus.*
b *Lunulæ Ecclesie ornamenta, quæ a loie iustitiæ illuminantur.*
c *Ornamentum colli vsque ad pectus dependens, in quo intelligentia, mētis*
d *Quælibet ornamenta.* *c* *Brachiorum, scilicet bona opera. His accepit*
Rebecca in s' onalibus. *d* *Capitis in quo est omnis sensus.*

a *Quo peccata deteguntur.*
 † *Romanis irruentibus.*
b *Lunulæ Ecclesie ornamenta, quæ a loie iustitiæ illuminantur.*
c *Ornamentum colli vsque ad pectus dependens, in quo intelligentia, mētis*
d *Quælibet ornamenta.* *c* *Brachiorum, scilicet bona opera. His accepit*
Rebecca in s' onalibus. *d* *Capitis in quo est omnis sensus.*

a *Quo peccata deteguntur.*
 † *Romanis irruentibus.*
b *Lunulæ Ecclesie ornamenta, quæ a loie iustitiæ illuminantur.*
c *Ornamentum colli vsque ad pectus dependens, in quo intelligentia, mētis*
d *Quælibet ornamenta.* *c* *Brachiorum, scilicet bona opera. His accepit*
Rebecca in s' onalibus. *d* *Capitis in quo est omnis sensus.*

a *Quo peccata deteguntur.*
 † *Romanis irruentibus.*
b *Lunulæ Ecclesie ornamenta, quæ a loie iustitiæ illuminantur.*
c *Ornamentum colli vsque ad pectus dependens, in quo intelligentia, mētis*
d *Quælibet ornamenta.* *c* *Brachiorum, scilicet bona opera. His accepit*
Rebecca in s' onalibus. *d* *Capitis in quo est omnis sensus.*

a *Quo peccata deteguntur.*
 † *Romanis irruentibus.*
b *Lunulæ Ecclesie ornamenta, quæ a loie iustitiæ illuminantur.*
c *Ornamentum colli vsque ad pectus dependens, in quo intelligentia, mētis*
d *Quælibet ornamenta.* *c* *Brachiorum, scilicet bona opera. His accepit*
Rebecca in s' onalibus. *d* *Capitis in quo est omnis sensus.*

a *Quo peccata deteguntur.*
 † *Romanis irruentibus.*
b *Lunulæ Ecclesie ornamenta, quæ a loie iustitiæ illuminantur.*
c *Ornamentum colli vsque ad pectus dependens, in quo intelligentia, mētis*
d *Quælibet ornamenta.* *c* *Brachiorum, scilicet bona opera. His accepit*
Rebecca in s' onalibus. *d* *Capitis in quo est omnis sensus.*

a *Quo peccata deteguntur.*
 † *Romanis irruentibus.*
b *Lunulæ Ecclesie ornamenta, quæ a loie iustitiæ illuminantur.*
c *Ornamentum colli vsque ad pectus dependens, in quo intelligentia, mētis*
d *Quælibet ornamenta.* *c* *Brachiorum, scilicet bona opera. His accepit*
Rebecca in s' onalibus. *d* *Capitis in quo est omnis sensus.*

a *Quo peccata deteguntur.*
 † *Romanis irruentibus.*
b *Lunulæ Ecclesie ornamenta, quæ a loie iustitiæ illuminantur.*
c *Ornamentum colli vsque ad pectus dependens, in quo intelligentia, mētis*
d *Quælibet ornamenta.* *c* *Brachiorum, scilicet bona opera. His accepit*
Rebecca in s' onalibus. *d* *Capitis in quo est omnis sensus.*

a *Quo peccata deteguntur.*
 † *Romanis irruentibus.*
b *Lunulæ Ecclesie ornamenta, quæ a loie iustitiæ illuminantur.*
c *Ornamentum colli vsque ad pectus dependens, in quo intelligentia, mētis*
d *Quælibet ornamenta.* *c* *Brachiorum, scilicet bona opera. His accepit*
Rebecca in s' onalibus. *d* *Capitis in quo est omnis sensus.*

1 *d Anulos. Quib' signamur D*
† *ad militiam Christi, quæ Ezech. 8. c.*
2 *pater signauit. vnde: Tu si. Luc. 15. c.*
gnaculum similitudinis. Filius
quoque prodigus cum sto
la anulum recepit, & cal-
ceamenta.

4 *c Gemmas in fronte. Quibus Ezech. 23. a.*
5 *ora nostra decorantur, &*
6 *caput De quo. Sicut vnguen. † Nates.*
tum in capite, quod descendit in
barbam bar. Aaron, & c. Psal. 132. a.

7 *f Lintheamina. Hieronymus*
† *vt latis in dño perfrua. Psal. 35. b.*
8 *mur deliciis. Vnde. Torren-*
9 *te voluptatis tua potabis eos.*

10 *g Vittas. Quæ animū huc,*
11 *illucque fluentem cōstrin-*
12 *gunt.*

13 *h Theristra. Vestis mulie-*
14 *bris tenuissima, & visui p*
15 *uia æstati idonea, & inde E*
16 *nominatur: † theria enim † Theros.*
17 *æstas dicitur: 2. Cor. 11. d.*

18 *i Fascia pectorali cilicū. Qua*
19 *castigatur vbera, ne exube-*
20 *rent. Despondi enim vos, & c.*

21 *Et alibi: In Aegypto mammae*
22 *tuæ confractæ sunt.*

23 *k Et mœrebunt atque. Quicū*
24 *que locum suum diabolo*
25 *dedit, & cor suum omni*
26 *custodia non seruauerit, lu-*
27 *gebunt portæ eius, & ab-*
28 *sente sponso semper in lu-*
29 *ctu erit, & corruens in pul-*
30 *uerem sedebit.*

31 *l Lugebunt portæ eius, & de. † Cingulū sac-*
32 *solata in terra sedebit. Meto. ci adustio, p*
33 *nomicos, iudices, reges, pulchritudi-*
34 *principes, qui solebant se- ne viri.*
dere in porta, vnde: Aduer Psal. 68. c.

sum me loquebantur, qui sedebant in porta. **Cap.**

C **NICOLAUS DE LYRA.**

- * **1** Et ambulabunt. curiosè, & lasciuè incedendo per que prouocabuntur homines ad luxuriâ, ideo subditur pœna debita cū dicitur
- 2** Decaluabit Dominus: auferendo naturale ornamentum: quia crines à natura dati sunt mulieri in ornatum.
- 3** Crinem earum. declarando falsitatem capillorum extraneo rum ad compositionem capitis addidorum.
- 4** In die illa. scilicet diuinae punitionis.
- 5** Auferet dñs. quia mulieres sotalibus curiosis vtabantur.
- 6** Et lunul: idest incisores ad modum lunæ factas in sotalibus, vt dicunt aliqui. Alij verò dicunt, quod lunulae erant quædam parue bullæ aureæ dependentes circa collum.
- 7** Et torques. idest ornamenta in superiori parte vestimentorum facta circa collum, & descendentiâ vsque ad pectus, sicut, & diuisio vestium erat in superiori, parte pectoris.
- 8** Et monilia. ad coniungendum illam diuisionem.
- 9** Et armillas. quæ sunt ornamenta brachiorū circa scapulas, ideo dicuntur ab armo. **10** Et mitras. idest cucufas.
- 11** Et discriminalia. idest pectines. **12** Et periscelides. quæ sunt ornamenta brachiorum, vel propriè manuum.
- 13** Et murenulas. quæ fiebant in sinibus vestimentorum contextæ ex diuersis coloribus: ideo vocabantur murenule.
- 14** Et olfactoriola. idest vasa parua argentea, vel aurea, vbi reponerantur redolentia ad magis homines prouocandum.
- 15** Et in aures. idest ornamenta aurium.
- 16** Et anulos. idest ornamenta digitorum.
- 17** Et gēmas in fronte pendentes. habebāt enim ferta in qui-

bus erat gēme positæ pendentes in fronte. 18 Et mutatoria. idest diuersa vestiu paria. *19* Et palliola. idest exteriora vestimenta. *20* Et lintheamina, idest interiora iuxta carnem. **F**
21 Et acus, & specula. instrumenta sunt, cum quibus mulieres optabant ornamenta corporibus suis.
22 Et syndones. idest subtilia velamina, quibus operiuntur humeri in terra illa. **23** Et vittas. idest pepla.
24 Et theristra. Est autem theristrum vestis linea, qua vtitur mulieres in estate. & dicitur à tero teris. quia teruntur, vt ibi sūt rugæ multe, & tenues ad curiositatē. **25** Et erit. mulieribus predictis.
26 Pro suau. ex infirmitate, & miseria. Et quia multa fuerunt in carceratæ in locis fetidis. **27** Et pro zona. quoligabatur, vt capiti. **28** Et pro crispanti. quia traherantur per capillos, ex infirmitatibus, & miseris fluctabant capilli ac capitis suis.
29 Et pro fascia. Est autem fascia pectoralis vita tenuis, & delicata, cū qua stringitur māmilla, ne ex sua grossitie turpitudinē ingerant. Quia enim ista inflata sunt mulieribus tēpore captiuitatis Babylonice. **30** Pulcherrimè. Hic consequenter describitur earum pœna ex morte virorū. Et primò circa hoc ostenditur propositum secundò infertur quoddā correlatiū, ibi: Et apprehendent: circa primū dicitur: Pulcherrimi quoq; viri tui. idest iuuenes cū quibus mulieres impudicè deliciabantur: **31** Gladio cadent. s. per Chald.
32 Et fortes tui in prælio. non potuies se defendere.
33 Et mœrebunt. scilicet Ierusalem, & aliarum ciuitatum. Quæ dicuntur lugere metaphoricè propter populi destructionem, sicut pratum videre dicitur, quai do fluret.
34 Et desolata. Quia muri per Chaldæos fuerant ad terrā deiecti, malum infamiae, ideo sequitur.
25 Et erit pro suau. scilicet famæ præcedentis.
 Factor. scilicet infamiae, **27** Et pro zona. Nam omnia quæ videbantur in eis bona propter infamiam sequentē ficta fuisse iudicantur, & falsa.
 Pulcherrimi viri tui. scilicet linguæ: nam propter adulterium vxorum suarum vituperantur.

MORALITER.
 † **Pedibus, & c.** ad luxuriâ homines, prouocando, Segit pœna
2 *Decaluabit. i. manifestabit earū vilitatē latentē, scilicet earū adulteriū, & fornicationē, & sic quicquid boni videbatur in eis, amouebitur per earum infamiâ, ideo subdit*
4 *in die illa. Per ista ornamenta significantur oēs conditiones, quæ videbantur in eis bonæ, & auferuntur per*

quod dicitur in Psal. Iā nō est ppheta, & nos nō cognoscer amplius: vnde secundum hoc, hæc prophetia, q̄ incipit ab illo loco: Ecce. n. dominator dñs. non pertinet ad statum Babylonice captiuitatis, in qua multi fuerunt prophetæ, vt Ierem. Ezech. Dan. & huius-

ADDITIONO.
 In cap. vbi dicitur in postil. Et prophetæ. i. pphetas falsos.
 Hoc quod dicitur hic: Et prophetā iecunā glō. intelligitur de vero propheta, prout planè litera sonat, quia exponitur secundum illud quod

quod dicitur in Psal. Iā nō est ppheta, & nos nō cognoscer amplius: vnde secundum hoc, hæc prophetia, q̄ incipit ab illo loco: Ecce. n. dominator dñs. non pertinet ad statum Babylonice captiuitatis, in qua multi fuerunt prophetæ, vt Ierem. Ezech. Dan. & huius-

A & huiusmodi vnde aspicienti bene singula que de hac materia continentur in hoc ca. magis videntur pertinere ad statum huius captiuitatis, in qua nullum robur habent, seu valetudinem, nec prophetam, nec ariolum, & sic de singulis hic contentis. Que in glo. proprie applicantur huic statui eorum hodierno, & specialiter cu redditur causa huiusmodi pœnarum, cum dicitur. Ruit Ierusalem, & concidit Iudas, quia lingua eorum, & adinventiones eorum contra Deum, proprie videtur competere Iudæis modernis, qui quotidie in suis expositionibus, & scripturis conantur adinuenire aliqua falsa contra Christum. Similiter quod sequitur: Peccatum suum quasi Sodoma prædicauerunt, non nisi eis proprie competit, qui publice approbant quantum in eis est occasionem Christi, non abscondentes aliquid de malicia ibidem perpetrata. Vnde expiata miseria eorum, tam in sexu virili, quam in femineo statum prophetat de felicitate eorum, qui saluati sunt de Irael, abiectis non credentibus & hoc

& hoc cum dicit in cap. seq. f. 4. In die illa erit germen domini in D magnificencia, & gloria, &c. exponatur prout in postilla.

REPLICATA. Inc. 3. postil. & Burg. differunt in applicatione: quia postill. applicat ad captiuitatem Babylonicam, similiter, & S. Thom. Burg. autem applicat ad captiuitatem Iudæorum hodiernam. Sed cum Postillator exponit primam partem huius cap. Quod Deus auferet à Ierusalem fontem, validum, & prophetam, scilicet falsum, in quo confidere solebant, & fuerunt decepti. Bur. di. secundum gl. intelligi debere de vero propheta, Et ex hoc arguit, quod hoc ca. in captiuitate Babylonica locum non habuit, in qua quam plures sancti prophete fuerunt, scilicet Ierem. Baruch, Ezechiel, Daniel, &c. Soluat hoc argumentum Thomista, qui exponit de captiuitate Babylonica, & cum hoc de propheta de instinctu diuino. Postill. autem exponit de propheta falso: ideo argumentum est contra eum, nisi quantum est de gl. per Burg. allegata, quam, & Burg. & postill. non reputant authenticam.

Cap. 14.

C A P. I V.

Aprehendent septem. Cū Nabuchodonosor Sedeciā regis, & principes Iudæorū, & tribū Iudæ, & Benjamin captiuauit (alię enim 10. iam abductæ erant vltra montes Medorū, & Persarū nec postea reuersæ sunt) potuit fieri, vt multo plures mulieres remanserint, & septē vnū apprehenderint, dicentes: Panē, & vestimentum habemus, ne sine femine moriamur, & hoc maledictum legis incurramus. scilicet: *maledicta sterilis, quæ non auferit semē super terram: aufer opprobriū sterilitatis à nobis.*

ET apprehendent septem mulieres virū vnū in die illa dicentes: Panem nostrum comedemus, & vestimentis nostris operiemur: tantummodo inuocetur nomen tuum super nos aufer opprobrium nostrum. In die illa erit

Omnes viros transeunt, vsque ad Christum nullū apprehendunt. Non est enim homo, qui non peccet. In hominibus alijs hospitium habet spiritus tribulationis, non mansionem quietis. Fuit enim in prophetis, & in alijs iustis: sed quia homines, & ideo peccatores, in eis fuit, sed non mansit. vnde de solo Christo: *Super quem videris spiritum descendentem, & manentem, hic est qui baptizat.*

August. Septē mulieres, septē Ecclesiæ sūt qbus scribit Ioan. in Apoc. per quas oēs designantur. Hæ apprehenderunt Christum per

fidem post ascensionem, per Apostolorum p̄dicationem. **b** Panē nostrū. Panis noster Xps est, virga de radice Iesse, & flos mulierū panis pater est, sicut, & Christi, q air: *Meus cibus est, vt faciā voluntatē patris mei. Panē nostrū comedemus.* Corpus Xpi. **c** Vestimētis nostris operiemur. ornāmētis virtutū. **d** Inuocetur nomē tuū. A Christo dicamur Christiani. **e** Aufer opprobriū. quod patimur à Iudæis tāquā sine Deo sine lege, vnde: *non estis hospites, & aduenæ, &c.* Panē nostrū comedemus, &c. Quod est Spiritū sanctū, cum patre, & filio equaliter possidere omnia, & nihilo indigere. Inuocetur nomen tuum super nos, hoc est à te dicuntur Christiani, q nostra habitatione cupiūt perfrui: Aufer opprobriū nostrū, ne amplius foetore vitiorū expulsi, à cordibus hominū sæpe cogamur mutare hospitium.

a Chr istum solum, qui sine peccato. **a** Cum inexcitabitur altitudo virorum. **a** Non indigenus tuo vel veste. **q** Noster cibus est panis, qui de celo descendit: sermo Dei mulierum panis. & pater. **a** Sermon Dei quo ornantur singulæ harum mulierum. **a** Vt omnes dicamur nomine tuo, id est omnes vocemur Iesus, vt omnia in omnibus nom in tuam fiat. **b** Vt imperfectio legis in euangelio compleatur. **q** Iesus. **a** Captiuitatis.

Aufer. Quia cōsurgēt cōtra sapiētiā falsæ doctrinæ, & cōtra ceteras mulieres id est, virtutes. Vnicuique suū inlurgit cōtrariū, cum nomē carū falsæ virtutes subripiunt. **In die illa erit germen.** August. In illo die in quo promissam Dei adimpletum est, & fidei sacramentum declaratū hominibus illuminati sunt homines super terrā, vt per cognitionē creatoris purificati, qui rei fuerāt mortis, s̄herēt æternæ vitæ hæredes.

Euseb. In die illa in qua prædicta cōplebuntur, de vocatione gentium. de ruina Iudæorū, splendet Deus super terrā, ad exaltandum, & glorificandum residuum quod fuerit in Sion, & quod fuerit residuum in Ierusalem.

Gregor. Pro nobis incarnatus est, fructus terræ factus est nobis, sed iā fructus terræ sublimis, qui homo natus in terra super Angelos regnat in cœlo.

Cyrillus: Cum finisset dñs minas aduersum Iudæos qui Christum in lucē iustulissent, & aduersus fœminas Iudæas quæ vt lasciuarent luxu, gēmis, ac margaritis niterent, non induere Christum, & suis viris causa fuere, vt plebem a Christo auerterent. Subiungit Propheta tantā vastitatē per Rom. futurā, vt virorū mira paucitas sit.

Allegor. Septē dona Spiritus sancti septē mulieres sūt. vnde: *Reuertet super eū spiritus domini, spiritus sapientiæ, &c.* vir autē Christus dicitur, vnde Zachar. *Ecce vir oris est nomen eius.* In die illa, id est, dominice incarnationis apprehendent septē dona Spiritus sancti virū vnū scilicet Christū, quia nullū aliū inuenerunt, in quo requiescerent. vnde: *super quem videris spiritum descendentē, & manentē, &c.* Hi sūt septē oculi, de quibus Zachar. *super lapidē vāū sunt septē oculi,* & in vno aureo candelabro lucernæ septē, suffusoria septē. Nec tunc primū spiritus eū repleuit, quando super eū baptizatus in colūba apparuit sed in tēpore conceptionis.

Moral. Apphēdent, vt firmiter teneāt, & nō dimittāt.

NICOLAUS DE LYRA. Cap. 14.

ET apprehendēt. Hic ex dictis concluditur correlarium. Circa quod sciendū, quod in hebreo non incipit hic caput. Sed lucra ista: Et apprehendent, &c. immediatē coniungitur cum præcedenti absque alio spatio vacuo intermedio, quod est signum alterius sententię, seu capituli apud Hebræos: ideo est conclusio sequens ex prædictis. Ex hoc enim quod dictum est, quod viri interficerentur in prelio, sequitur quod multe remanerent mulieres sine viris: quia mulieres non sic interficiuntur in prelijs. Et hoc

est quod dicitur. Et apprehendet septē &c. quærentes tū habere sponsam. Et quia sponsam peruenit prouidere vxoribus, & filijs de necessarijs, quod est assidue pro tot vxoribus: & sic vnus vir reuertet coniūgi tot vxoribus, ideo hoc remouetur, cum subditur, **2** Panē nostrū. prouidebimus nobis, & plijs de vltu, & vest. **3** Tantummodo inuocetur. scilicet quod sumus vxores tuę. **4** Aufer opprobriū. scilicet sterilitatis, & nihil plus petim⁹ à te **5** In die illa. Hic incipit caput in Hebreo: quia ibi præmittitur. & spatium

M O R A L I T E R.

† Et apprehendent. Aliquādo cōtingit, quod meretrices ad Christū deuotissimē reuertūt, sicut patet de Maria Mag. & de Maria Aegypt. & alijs plurib. & de talib. pōt exponi q dicit. Et apphēdēt septē mulieres virū, secundū q dicit B. Greg. hom. 25. quia septē diebus omne tēpus cōprehenditur, rectē septenario numero vniuersitas figurat. Gregor. Per septē mulieres, vniuersitas meretricū ad Christum

stū reuertētū designat: ideo dicit, q apphēdēt virū vnū id est Christum De quo dicit 2. Cor. 11. a. *Despondi vos vni viro virginē castā exhibere Christo.* Licet enim virginitas quantū ad id q est corporis recuperari nō possit, tamen quantum ad id, quod est ex parte mentis, pōt reparari, dicentes. **2** Panem nostrum comedemus. id est nouimus amplius otiose viuere, sed de laboribus nostris. **3** Tantummodo inuocetur nomen tuum super nos. Id est nobis

Infra 11. 2.

7. c. c.

10. c. c.

10. d.

Eccl. 7. c.

E

Ioan. 1. c.

Quest. 47

ex ver. test.

Apoc. 1. c.

Ioan. 4. c.

F

Ephes. 2. c.

Vbi supra.

Lib. 2. de c.

montr. c

37.

Homil. 3.

Ezech.

A *Et erit.* * Eusebius. Illi sunt quos appello residuum, qui ex vastitate Iudaei, inuicta a Romanis relictis fuerint in populum Dei, Apostoli discipuli omnes & fideles, reliqui autem fame, aut incendio, aut peste, aut ferro absumpti sunt, aut pulsi bonis omnibus per totum orbem sunt dispersi, soli Apostoli, & fideles seruati ex illa clade, per omnes terras illustres, & incliti sunt facti, in aedificatis ecclesijs.

b *Qui scriptus est.* * Basil: In superna Ierusalem credibile est esse librum viuentium, in quo conscripti sunt Christi discipuli. *Gaudete enim, ait, quia nomina vestra scripta sunt in caelis.*

c *Si abluerit.* * Iren. Cū veni plenitudo temporis ipsius verbū per seipsum abluat sordes filiorū Sion, cū lauit pedes, discipulorum, ut qui seruieramus mortis, ablatis quae sunt mortis, in vitam veniremus Dei, qui enim pedes lauit discipulorum, totum sanctificauit corpus, & tunc ministravit escam, id est, vitam.

* Clem. Alexandr. Optimum lauacrum expurgat sordes animae, estque spirituale, de quo dicit aperte prophetia. *Abluit dominus sordes*

des filiorum, & filiarum Israel, & mundabit sanguinem ex medio discipulorum, sanguinem iniquitatis, & sanguinem Prophetarum. Purgationis autem modum subiunxit dominus dicens: In spiritu iudicij, & in spiritu ardoris.

a *Aperiat terra, & germinet sal. Filius.* *Reliqui Israel sal. si.*
b *In hoc quod Deus: Domine dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in vniuersa terra.*

germen domini in magnificentia, & gloria, & fructus terrae sublimis, & exultatio his, qui saluati fuerint de Israel. Et erit: omnis qui relictus fuerit in Sion, & residuus in Ierusalem, sanctus vocabitur, omnis qui scriptus est in vita in Ierusalem. Si abluerit dominus sordem filiarum Sion, & sanguinem Ierusalem lauerit de medio eius, in spiritu iudicij & spiritu ardoris. Et creabit dominus super omnem locum montis Sion, & ubi inuocatus est, nubem

quibus purgantur electi. vnde: *Vasa figuli probat fornax.* Vnde Ioannes: *Ego baptizo vos in aqua, iose in spiritu sancto, & igne.* Homo enim aquam tibi tribuit, Deus Spiritum sanctum, qui sordes abluat, & peccata sanguinis.

Spiritus ardoris, qui datur in baptismo. Ex tunc enim apparet, quibus poena sit poenitentia, quibus corona.

c *Et creabit: Septuaginta. Et veniet, & erit omnis locus montis Sion.* * Hippolytus Christus a Prophetis dictus est veniens, & quoties veniet absolute legimus, de Christo intelligi debet.

* Basilus. Post expiationem in qua lauacrum regenerationis fit, veniet tempus quando omnis locus conuenietur monti Sion.

f *Nubem id est obumbrationem spiritus prosperis ne cluent, sicut filijs Israel in nubes in die erat, ignis in nocte.* *Et fumum*

† Gloria.
† Vbiunque
in eo congregationes hnt.

NICOLAUS DE LYRA.

* *spacium vacuum. Superius enim descripta est puniio malorum, & hic consequenter ponitur consolatio bonorum fienda per Christum: Quia sicut dictum est supra modus Isaia est cum alijs, qui tractat simul describere mysterium Christi quod intendit principaliter. Et Hebraei residuum huius capituli referunt ad tempus Messiae. Vnde quod dicitur hic: In die illa erit germen domini, &c. In translatione Chaldaica qui apud Hebraeos dicitur Thargum, & est authentica, apud Hebraeos dicitur: In tempore illo erit Messias domini, &c. & ideo expositores Latini hoc exponentes de prosperitate redeuntium de captiuitate Babylonica magis Iudaizant, quantum ad hoc, quam Hebraei. Igitur secundum hanc sententiam haec litera in duas partes diuiditur, quia primo ponitur dicta consolatio bonorum quantum ad eorum exaltationem, secundo quantum ad diuinam protectionem, ibi: Et creauit. Circa primum dicitur: In die illa erit germen, &c. id est tempore gratiae, quae dicitur dies propter claritatem nouitiae ad Rom. 13. d. Nox praecessit, dies autem appropinquauit.*

1 *Germen domini. id est Christus, qui dicitur germen domini quia non fuit conceptus virili semine, sed virtute Spiritus sancti.*

2 *In magnificentia, & gloria. in miraculorum operatione, in sua resurrectione, & ascensione.*

3 *Et fructus terrae sublimis. id est virginis, de qua dicitur in fra. 45. b. Aperiat terra, & germinet Saluatorem.*

4 *Et exultatio his, qui saluati fuerint de Israel. id est Apostolis, & alijs fidelibus, qui post Christi resurrectionem viso domino gauisi fuerunt, Ioan. 20. e. Et in die Pentecostes recepto Spiritu sancto. Act. 2. a.*

5 *Omnis, qui relictus fuerit in Sion, &c. id est in Ecclesia, ut dictum est supra 2. cap. Sed hoc est intelligendum de illis, qui in Ecclesia sunt numero, & merito, & ideo sequitur.*

6 *Omnis, qui scriptus est in vita. id est in libro vitae, propter quod Rab. Sal. sic glossat, omnis scriptus, scilicet saeculi venturi.*

7 *Si abluerit dominus. Hic accipitur si, pro quia.*

8 *Sordem*

8 *Sordem filiarum Sion. id est ecclesiam spiritu iudicij: quia Christus per viam iustitiae pro nobis satisfecit.*

9 *Et spiritu ardoris. Quia hoc fecit ex maximo seruire charit.*

10 *Et creauit, hic consequenter ponitur consolatio bonorum, quantum ad diuinam protectionem. Circa quod sciendum, quod in exitu de Aegypto dominus protexit filios Israel per columnam ignis & nubem. Exod. 13. Tollenque Angelus domini qui praecedebat castra filiorum Israel, abiit post eos, & cum eo pariter columna nubis: Sequitur: Et erat nubes tenebrosa, & illuminans noctem, ita quod ad se inuicem toto noctis tempore accedere non valerent. Fuit etiam postea columna nubis in protectionem contra iram solis de die, & columna ignis contra tenebras de nocte: & hoc fuit in figura gratiae Spiritus sancti dante Christo discipulis in signo visibili. Act. 2. quae protegit ardorem contra concupiscentiam, & illuminat contra tenebras ignorantiae: quae tanto melior est ista columna ignis & nubis quanto veritas est melior umbra. Et ad literam: signum illud gratiae Apostolis datae habuit speciem ignis lucentis, non comburentis. Potest etiam probabiliter dici, quod apparuit ibi nebula lucida in signum diuinae praesentiae specialis per gratiam, sicut in dedicatione templi Salomonis 2. Reg. 8. & in erectione tabernaculi, Ex. 40 de quo potest exponi quod dicitur Act. 2. Et impleuit totam domum, ubi erant sedentes, secundum hoc igitur dicitur: Et creabit dominus, id est creauit, loquendo de futuro per modum praeteriti propter certitudinem prophetiae.*

11 *Super omnem locum montis Sion. id est ecclesiae militantis quae Sion dicitur, ut ostensum est supra cap. 2. & quia ad literam in monte Sion fuit missus Spiritus sanctus in signo visibili super Apostolos in die Pentecostes, ut dicit Hieron. in epistola ad Paulinum de omnibus sacrae scripturae libris.*

12 *Et ubi inuocatus est. & pro id est ubi inuocatus est fidelibus, quia est locus orationis.*

13 *Nubem per diem, & fumum. id est gratiam Spiritus sancti modo predicto protegentem.* * Super

MORALITER.

† *sufficit tibi per poenitentiam reconciliari. Et quoniam plurimae tales Christo reconciliatae, fecerunt fructum bonorum operum multiplicem ex dono gratiae diuinae, ideo subditur.*

1 *Germen domini in magnificentia & gloria, &c. & exultatio his, qui saluati fuerint. id est sanctis qui gaudent cum Angelis de bonis operibus poenitentium, Luc. 15. b. Gaudium erit Angelis Dei, super vno peccatore poenitentiam agente. Et quia tales poenitentes, cum ciuibus caelestibus ascribuntur, sequitur.*

† *Sanctus vocabitur omnis qui scriptus est in vita in Ierusalem. Et quoniam nihil coinquinatum in Ierusalem supernam admitti-*

admittitur, sequitur.

7 *Si abluerit dominus sordem filiarum Sion, & sanguinem Ierusalem lauerit de me. Scilicet inferioris. Et subditur modus abluitionis cum dicitur.*

In spiritu iudicij. id est perfectae contritionis, & satisfactionis.

9 *Et spiritu ardoris. id est seruentis amoris, Luc. 7. g. Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit.*

10 *Et creauit. Post poenitentium conuersionem hic ponit propheta bonorum consolationem dicens: Et creauit dominus, &c. id est ecclesiae militantis.*

12 *Ubi inuocatus est. Nomen eius per officium solemne.*

13 *Nubem per diem. id est Eucharistiae sacramentum quod dicitur tur nubes*

A Et fumum, &c. unde: De-
mus impleta est fumo. Et ali-
bi: Qui tangit montes, & su-
migant.
B Super omnem enim. Plu-
rimo Iudeorum: & hec, &
quibus sunt sociata de Ba-
bylonica captiuitate, & de
reditu in Ierusalem sub
Zorobabel, & Esdra, &

A Per diem sol non vret te, neque luna per noctem. **B** Compunctionis vn-
de lachrymę. **C** Ad illuminationem ne viam perdant. **D** Deus nullus
ignis consumens est.
A per diē, & fumum: & splendorē ignis flāman-
tis in nocte. **B** Sup omnē enim gloriā protectio.
Et tabernaculū i vmbra culū diei ab estu, & in
† securitatē & absconſionē à turbine & à pluuiā

Nehemia intelligunt. **S**uber D
omnem enim, &c. Hunc lo-
cum Iudæi ad Antichristū
referunt quem turbinem,
& tempestatem significari
conijciunt, seque virtute
diuina ab eo defendi con-
fidunt. Nos autem ad pri-
mum Christi aduentum.

NICOLAUS DE LYRA.

- 1 Super oēm enim. columna ignis, & nubis data filiis Israel.
- 2 Protectio. f. spiritus sancti, quia excedit eā vt veritas vmbra
- 3 Et tabernaculum. scilicet spiritus sancti.
- 4 In vmbra culū. contra concupiscentiæ estum.
- 5 Et in securitatem, & absconſionem. superbia.
- 6 Et à pluuiā. carnalis lasciuie. Vel à turbine persecutionis q̄

MORALITER.

tur nubes refrigerans concupiscentiæ æstum, & ignis flā-
mans propter charitatis incendiū: ideo dicitur amoris sa-
cramentum. Dicitur etiam fumus, scilicet incensorum
quia celebratur cum orationibus sanctorum Apoc. 8.a.
Et ascendit fumum incensorium de orationibus sanctorum.

1 Super

non timentur spiritus sancto roborati. Et à pluuiā. prosperitatis
temporalis, ne per cam mollificetur homo ad vitia Ra. Sal. dicit hic
quod per turbine, & ignem, & huiusmodi intelliguntur gehem-
ne pænę, i dicens ad hoc istud Psal. 103.b. Pluet super peccatores
laqueo ignis, sulphur & spiritus procellarum, &c. & quantum ad
hoc conuenit mecum: quia gratia spiritus sancti protegit ab illa pœ-
na, & maximè gratia consummata, quę est ipsa gloria.

- 1 Super omnem gloriam. idest super locum ad Dei gloriā
consecratum, cuiusmodi est ecclesia materialis.
- 2 Protectio. idest Xps in sacramēto q̄ protegit à demone
- 3 Et tabernaculum. Scilicet cupiditatis.
- 5 Et in securitatē, &c. tribulationis per virtutē patientiæ.
- 6 Et à pluuiā. scilicet carnalis concupiscentiæ, per virtu-
tem continentię.

CAP. V.

A Antabo dilecto, &c.
Canticū aliquādo
in lætitia, aliquādo
in tristitia, vt hoc, scilicet
quod ille cōposuit, qui vi-
dens ciuitatē fleuit, dicens:
Quia si cognouisses, & tu, &c.
* Theodoret. Cantāt etiā
homines Threnos, & ver-
sus lugubres, & elegias, q̄-
bus deploratur calamitas
eorum quos diligunt.
Patruelis mei. * Rupertus.
Patruelis propheta est or-
do leuiticus, & sacerdotā-
lis. Ipse etiā propheta de tri-
bu fuit Iuda patruelis eius
quodammodo fuit Leui.

CAP. V.

A Antabo dilecto meo
canticū patruelis mei
vineę suę. Vineā fa-
cta est dilecto meo in t̄ cornu filio olei
Et sepiuit eam, & lapides elegit ex ea,
& plantauit vineam electam. Et ædifi-

mul. verò armatura est ad
repellendas iniurias. Quin-
etiam sua siccitate est torri-
dū, quia omni humore car-
et: eo q̄; cornigera anima-
lia nō ad cornu matris im-
petu feriuntur, sed nullo li-
cet docēte matris māmā re-
grūt, locū humidū, & pin-
guē. Declarat hic sermo q̄
Iudæorū regio esset ex se ad
vtraq; sufficiens, quę eos p-
tegeret ab hoste, simul, &
capax esset eorū q̄ eā inco-
lere vellent huic coniunxit
vtrāq; particulam in cornu
& in loco fertili.

Luc. 19. g.

† Jerem. 2. d.
† Platis vitis
optimæ.

* Nunc de vinea

† Amici

†. i. loco de pingui

† Basili

NICOLAUS DE LYRA.

Cap. v.

A Antabo. Postquā propheta descripsit punitionē re-
gni per verbū narratiuum, hic consequenter hoc idē
facit per exemplum parabolicū. Et diuiditur in duas
partes, quia primò ponitur parabola, secundo argui-
tur multiplex populi culpa ibi: Vx qui conijgi.
Prima in duas, quia primò sub parabola vineę describitur ingratu-
tudo populi, & secundo reſtitudo diuini iudici, ibi: Et nunc ostē-
dam. Circa primum, sciendum quod parabola ista est de vinea cū
magno sumptu, & diligentia exculta, quę tamen fructum non fecit
& sic à domino vineę contempta fuit, & derelicta: & per vineam
intelligitur populus Israel, vt habetur infra cod. cap. Vineā autē
domini exercitiū domus Israel est, quam vineam Deus exco-
luit suis beneficijs, & tamen ad idololatriam declinauit, & sic eam
contempſit subtrahendo suum auxilium, & per consequens tradidit
in manibus aduersariorum, dicit igitur.

- 1 Cantabo. idest altē pronuntiabo.
- 2 Dilecto meo. idest pro dilecto meo, in persona eius loquens,
sicut apparebit infra, & iste dilectus intelligitur Deus, qui sic voca-
tur in libro Canticorum quasi per totum.
- 3 Canticū patruelis, &c. idest quod cantauit de vinea sua. In
scriptu-

scriptura aliquando accipiuntur parabole, seu similitudines ex re-
bus gestis, & ideo dicunt aliqui, & satis probabiliter, quidam pa-
truelis Isaie, idest filius patris sui habuerat vineam cum magno sū-
ptu, & labore excultā, & acquisitam, & tamen fuit sterilis, propter
quod de ipsa sicut de re insolita fecit dictamen, quod vocatur hic cā-
ticum, & quia Isaia similiter locutus est hic de populo Israel sub
nomine vineę, ideo subditur.

- 4 Vineā facta, &c. idest Deo, qui dicitur dilectus ratione dicta.
- 5 In cornu. idest in loco excelso, & eminenti, quia Ierusalem
metropolis in Iudæa erat in alto loco respectu terrę adiacentis, sal-
tem quantum ad illam partem in qua erat templum, & domus re-
gia in monte Sion.
- 6 Filio olei. idest in loco pleno oliuis, ex quorum fructu expri-
matur oleum. Vnde & iuxta Ierusalem est mons Oliueti sic nomi-
natus à fertilitate olei, & tali modo loquendi dicitur aliquis filius
mortis, quia plenus est scelere, pro quo dignus est morte.
- 7 Et sepiuit eam. mandatis legis, & sua & angelica protectione
- 8 Et lapides. Chananeos cultores lapidum de terra illa cūciendo,
vt habetur lib. Iosue.
- 9 Et plantauit vineā. idest populū Israel, quem ad cultum suum
præ ceteris populis elegit, & in terra promissionis plantauit.
- 10 Et ædificauit turrin in medio. idest tēplū ad modū turris
* factum

MORALITER.

1 Cantabo. hic arguitur ecclesię malitia sub vineę para-
bola, cū dicitur Cantabo d. idest pro Christo, qui dilectus
in canticis nominatur.
3 Canticum, scilicet lugubre de ecclesię sterilitate.
† Patruelis mei. idest Xpi, q̄ est naturalis filius Dei patris.
† Vineę suę. idest de vinea sua, quę est ecclesia. Et subdi-
c antiq̄ forma cū dicitur:
4 Vineā facta est dilecto meo. idest Christo.

5 In cornu. i. in charitate, & pietate potēri, sicut dicit Aet.
4. f. Multitudinis credentium erat cor vnum, & anima vna.
7 Et sepiuit eam. Custodia angelica, vnde ecclesia primiti-
ua ante subuersionem Iudæę per Roman. angelico mo-
nitu transit in regnum Agrippe, & ibi fuit saluata.
8 Et lapides elegit ex ea. idest malos amouit, scilicet Ana-
niam, & Saphyram, vt habetur Aet. 5. & alios similes.
10 Et ædificauit, &c. idest Euang. & doctrinam Apostolo-
rum, quę sunt turris contra insultus hæreticorum.

5 In cor.

† MORALITER

a Do. Israel &c. Ex quo diuisum est regnū, decē tribus
A Israel dictæ sunt. duæ autē Iudæ, in quibus reges de Iuda
 regnauerunt. Cuius viri germen delectabile Deo, quia
 apud eos erant sacerdotes Leuitæ viri religiosi, quoniã
 hæc Isaias loquebatur, vel quia Christus ex eis natus est.

Genes. 4. b. **b** Ecce cla. Vel clamorem
 pro iustitia fecerunt, quia
 Christū interfecerunt, cu-
 ius sanguis clamat ad do-
 minū: *Vox sanguinis fratris*
tui Abel clam. ad me de terra.

c *Væ qui coniun.* Hoc specia-
 liter ad Iudæos qui auarifi-
 simi: Generaliter ad oēs
 auaros. qui aliorum neces-
 sitatem, suam faciunt vo-
 luptatem. *Væ qui coniun.* Cō-
 tra hæreticos hæc dicitur,
 qui domos domibus idest
 dogmata dogmatibus con-
 iungunt, similes viro stulto,
 qui ædificat domū suā
 super arenam. Coniungūt
 autem noua veteribus, do-
 nec deficiat terra, sensus sci-
 licet & sermo humanus.

d *In auribus.* Quasi diceret
 propheta, hæc verba inter-
 ioribus auribus audiui, q̄
 sunt domini exercituum.

e *Nisi domus, &c.* Pompa scilicet, & structura hæreti-
 corum verborum, & dialectica argumenta. Agricul-
 tura quoque, & ædificatio hæreticorum eradicabitur. Et
 de denario, & tricenario numero (in quo prophetauit
 Ezechiel, & dominus baptizatus est redigentur ad ephi
 qui ad comparationem multiplicis numeri vnione con-
 stringitur, quia de vinca Sodomorum, vinum eorum,
 & vna

f *chre, & absq; habitatore.* Decem .n. iugera vi-
 nearū faciūt lagūculā vnām, & triginta mo-
 dij semētis faciēt modios tres. Vē q̄ t̄ cōsurgi-
 tis mane ad ebrietatē sectandā, & potandum
 vsque ad vesperam, vt vino æstuetis. Cithāra
 & lyra, & tympanum, & tibia, & vinum in

1 Vineā enim domini t̄ exercituum domus
2 Israel est, & t̄ viri Iudæ germē delectabile eius
3 Expectaui vt faceret iudiciū, & ecce t̄ iniqui-
4 tās: et iustitiam, & ecce clamor. Væ qui con-
5 iungitis domum ad domum, & agrum agro
6 copulatis t̄ vsque ad terminum loci. Nūquid
7 habitabitis vos soli in medio terræ? In aurib.
8 meis sunt hæc, t̄ dicit dñs exercituum. Nisi
9 domus multę desertę fuerint grandes, & pul-
10 chre, & absq; habitatore. Decem .n. iugera vi-
11 nearū faciūt lagūculā vnām, & triginta mo-
12 dij semētis faciēt modios tres. Vē q̄ t̄ cōsurgi-
13 tis mane ad ebrietatē sectandā, & potandum
14 vsque ad vesperam, vt vino æstuetis. Cithāra
15 & lyra, & tympanum, & tibia, & vinum in

16 *de: Vinum & siceram non bibe-
 tis, quādo ingredimini in tabernaculum: Requiritur citharam
 & psalterium, cuius repertor Tubal de stirpe Cain gene-
 ratus. Hæc musica instrumenta rex Babylonis habuit,
 quibus populi prostrati in terram, adorabant statuam
 auream. In foelicissimi enim sunt qui ad senectutem gu-
 la, & ebrietate, & diuersis voluptatibus occupati, non in-
 telligunt in se opera domini.*

17 *Et opus*

9 In auribus meis sunt, &c. Quia ex auditis iniuste oppres-
10 sos ad vindicandum: ideo subditur, clamorem iniuste oppressorum.
11 Nisi domus multę desertę, &c. idest sicut fuerant malè
 acquisitæ, & hoc impletum est quando populus ductus fuit ca-
 ptiuus.

12 Decem enim iugera vinearum faciunt, &c. idest
 sicut vineę, & agri fuerunt malè acquisiti, ita efficiuntur steriles
 in pœnam. Est autem iugerum spatium terræ, quod par boum in
 die arare consuevit.

13 Væ qui consurgitis mane. Hic consequenter arguit po-
 pulum de carnalitate dicens: Væ qui consurgitis mane, &c.
 Sic enim solent facere illi, qui fuerunt ebrii precedenti vesperę, eò
 quod in mane sunt sitibundi.

14 Ad ebrietatem sectandam. Sicut precedenti. Ideo
 subditur.

15 Et potandum vsque ad vesperam. Et quia ex tali pota-
 tione calefit caro, & inducitur ad luxuriam, & ad alia mala, scilicet
 ad rixas, & ad homicidia, & consimilia, ideo subditur.

16 Vt vino æstuetis. Et potest teneri hic ly, vt vno modo causa
 liter, quantum ad illos, qui sic vacabant potationi, vt ad mala se-
 quentia essent magis apti, & proni. Alio modo consecutiue, quia
 talia mala nata sunt sequi ex ebrietate: etiam si inebrians se inebria-
 re non intendat.

17 Cithāra, & lyra. Ad excitandum luxuriam per dissolu-
 tionem.

18 Et vinum. scilicet forte, & electum.

C NICOLAUS DE LYRA.

1 Vineā enim domi &c. in hoc ostenditur, quod parabola
 prædicta intelligitur de populo Israel, & sic est exposita.

2 Et viri Iudæ. hoc potissime dicitur pro Christo, quia erat de
 tribu illa secundum carnem nasciturus.

3 Expectaui vt faceret iudicium. iustam sententiam profe-
 rendo, quod pertinet ad iudices, quorum est iudicare.

4 Et ecce iniquitas. idest iustitię inæqualitas: quia peruertere-
 bant iusticiam in fauorem patris, & propter munera.

5 Et iusti. idest opera iustitię in populo cōmuni viuendo iuste ad
 iniuriam.

6 Et ecce clamor. de iniurijs vnus contra alterum.

7 Væ qui coniungitis. Hic consequenter arguitur populi mul-
 tiplex culpa. Et primò propheta arguit culpam, & comminatur
 pœnam conuinctim, secundo prosequitur pœnam separatim, ibi: Ideo
 iratus est. Prima in tres: quia primò arguit populum de cupidita-
 te, secundo de carnalitate, tertiò de super-
 bia vanitate, ibi: Væ qui trahitis, & in qualibet parte comminatur
 pœnam. Circa primam dicit: Væ qui coniungitis, &c. Iudæi
 enim semper succurrunt ad auaritiã proni, & ideo in illo populo mul-
 ti per potentiam auarum rebant possessiones aliorum, & aliqui per frau-
 dulentias.

8 Nunquid habitabitis, &c. q. d. videmini hoc querere, &
 tamen terra fuit data à Deo filijs Israel communiter pro habitatio-
 ne pauperum sicuti, & diuitum. Et subditur comminatio pœnæ, cū
 dicitur:

9 In

10 Nisi domus multę fuerint desertę grandes, & pulchre, &c.
 Hoc enim videmus frequenter accidere, quòd ædificia
 magna iniquè constructa propter ruinam sunt derelicta
 & possessiones magnæ desertę.

11 Væ qui consurgitis. Hic arguit vitiū carnalitatis, & ine-
 pte letitię, & patet sententia. Et subditur pœna cū dicitur:

12 Et vinum. scilicet forte, & electum.

13 Et opus

14 Et opus

& vna eorum vna fellis.
 * Basilus. Plerumque Dei iustitia futurum illud an-
 ticipat iudicium, & ædes prius numerosa hominū tur-
 ba cultas, succedente licet luculento annonæ prouentu
 eò tamen adducit, vt destituat habitatoribus, quod edifi-
 ficatę sint sumptibus per
 iniustitiam comparatis.
 f Decem enim iugera. Sterili-
 tas terræ, quæ captiuitatē
 secutura est, ostenditur.
 g Væ qui consurgitis. q. d. Ca-
 ptiuitas imminet, vos ta-
 men luxurię vacatis. vnde
 va vobis. Nostris quoque
 prælatis hæc dicuntur, qui
 de mane bibunt vsque ad
 vesperam, qui delicijs oc-
 cupati, ex creaturis non in-
 telligunt creatorem, nec
 considerant opera eius. vnde
 de: Verbo domini celi firmati
 sunt, &c. Væ qui surg. ma. ad
 ebriet. &c. Omnis perturba-
 tio animi, ebrietas est, quę
 conficitur de vino furoris
 draconum, & veneno aspi-
 dum. Hoc multi bibunt,
 de mane vtque ad vesperā
 idest ab adolescentia, vsq;
 ad senectutem. Alij hora
 tertia, sexta, nona, vel vn-
 decima suscitantur ab hoc
 vino. Et dicitur eis illud:
 Expergiscimini qui ebrii estis à
 vino. Super hoc vinū plu-
 tur sulphur, & ignis à do-
 mino, quicumque ergo ex
 eo biberit comburetur. vnde
 de: Vinum & siceram non bibe-
 tis, quādo ingredimini in tabernaculum: Requiritur citharam
 & psalterium, cuius repertor Tubal de stirpe Cain gene-
 ratus. Hæc musica instrumenta rex Babylonis habuit,
 quibus populi prostrati in terram, adorabant statuam
 auream. In foelicissimi enim sunt qui ad senectutem gu-
 la, & ebrietate, & diuersis voluptatibus occupati, non in-
 telligunt in se opera domini.

15 Vt vino æstuetis. Et potest teneri hic ly, vt vno modo causa
 liter, quantum ad illos, qui sic vacabant potationi, vt ad mala se-
 quentia essent magis apti, & proni. Alio modo consecutiue, quia
 talia mala nata sunt sequi ex ebrietate: etiam si inebrians se inebria-
 re non intendat.

16 Cithāra, & lyra. Ad excitandum luxuriam per dissolu-
 tionem.

17 Et vinum. scilicet forte, & electum.

18 Et opus

19 Et opus

20 Et opus

21 Et opus

22 Et opus

23 Et opus

24 Et opus

25 Et opus

26 Et opus

27 Et opus

28 Et opus

29 Et opus

30 Et opus

31 Et opus

32 Et opus

33 Et opus

34 Et opus

35 Et opus

36 Et opus

MORALITER.
 feram doctrinam, quòd iam pro magna parte factum
 est, quia multi doctores catholici, & prædicatores Deo
 permittente, & diabolo procurante, magis student cu-
 riositati, quàm vtilitati.
 17 Væ qui coniungitis domum ad domum, & agrum
 agrum copulatis. Hic arguit aliqua mala in speciali. Et primò mala cupi-
 ditatis possessionū, & domorū, cū dicitur: Væ qui coniungitis
 &c. quod

Et opus
 &c. quod frequenter contingit in Christianis principi-
 bus prælatis & religiosis. Et subdit debita pœna, cū dicitur.
 10 Nisi domus multę fuerint desertę grandes, & pulchre, &c.
 Hoc enim videmus frequenter accidere, quòd ædificia
 magna iniquè constructa propter ruinam sunt derelicta
 & possessiones magnæ desertę.
 12 Væ qui consurgitis. Hic arguit vitiū carnalitatis, & ine-
 pte letitię, & patet sententia. Et subditur pœna cū dicitur:
 † Propre-

A *Et opus Domini.* * Basil. Qua .n. temporis parte possent
 & isti, quibus de Deo edoceri mane. Sed cōfessim vt sōno
 à se excusso surrexerunt confectantur ficerā. Media die?
 Sed tunc augefcit libido bibendi. Vesperene? Sed & tum
 bibunt. Et quidem illos destituit dies, non eos deferuit
 ebrietas.

* Idem. Nomen
πρωιας matuturi
 nidiluculi, quo fiat
 explanatius, sciēdū
 quia à tenebris re
 gressio est, siue eius
 q vitio adolefcētia
 priuat vfu rationis
 aut certē *πρωια* dici
 tureius ga ab igno
 ratione Dei reuo
 catur, inditur pri
 marius aditus ad
 cognitionem veri
 tatis. Hæc colliges
 ex prophetis: Emit
 te manē prophetas: Et
 illud: Mane exaudies
 vocem meā. Mane asta
 bo tibi, & videbo. De⁹
 Deus meus ad te de lu
 ce vigilo, in matutino
 interficiebam oēs pec
 catores terra. Ad ve
 sperum, demorabitur
 fletus, & ad matutinū
 lætitia,
 b Propterea, &c. Mo
 raliter. Quicquid
 de populo Iudæo
 rum diximus, ad
 eos, qui delicijs sa
 culi occupantur, referamus. Qui non respicientes ope
 ra Dei, in peccatum ducuntur captiui, nec habent scien
 tiam Dei, & percuntes fame, & siti operū, & virtutū de
 trahuntur in gehennam in perpetuū cruciandi, pro po
 tentia

tentia, & superbia miserabiliter humiliati.
 * Procopius. Quod infernum animam dilataffe, ait,
 id vt eorum, qui perierunt, cruciatus exprimeret, addi
 dit. Neque enim hunc animal quod in mortuos dilate
 tur existimandum est. Deinde cū os ei attribuit, locum
 quēdā in ipsis ter
 re visceribus caligi
 nosum, peccati au
 tores descendentes
 excipientem signi
 ficat.

a *Vesipposquare* creati sitis, vel quod dominus facturus est vobis, prouidere negligitis.
a conuiujs vestris, & opus domini non respicitis, nec
b opera manuum eius consideratis. † Propterea captiuus
 ductus est populus meus, quia non habuit scientiam,

& nobiles eius interierunt fame, & multitudo eius siti
 exaruit. Propterea dilatauit infernus animam suam, & ape
 ruit os suum † absque vllō termino, & descendentes fortes
 eius, & sublimes eius, gloriosiq; eius ad eum. Et incuruabi
 tur homo, & humiliabitur vir, & oculi sublimium depri
 mentur. Et exaltabitur dominus exercituum in iudicio, &

Deus sanctus sanctificabitur in iustitia. Et pascentur
 agni iuxta ordinem suum, & deserta in vbertatem ver
 sa aduenæ comedent. Væ qui trahitis iniquitatem

Et opus domini non respicitis. Nihil agendo ad eius ho
 norem, siue obsequium, cum tamen ab eo habeatis abundantiam
 temporalium.
 2 Nec opera manuum eius considerabis. scilicet qualiter
 puniuit acriter vitium carnalitatē propter ipsum mundum dilu
 uio submergendo, Gen. 7. & quinque ciuitates igne, & sulphure suc
 cendendo, Gen. 19. Consequenter subditur cum dicitur.
 3 Propterea captiuus ductus est populus meus. id est duc
 tur. Isaias enim loquebatur de futuro per modum præsentis pro
 pter certitudinem euentus.
 4 Quia non habuit scientiam. Applicando ingenium suū
 ad diuinum obsequium, & ad iudicia sua considerandum in puni
 tione carnalitatū, vt dictum est.
 5 Et nob. eius interierunt fame, &c. Quid in obsidione ciuita
 tis sub Sedecia defecerunt omnino victualia, vt habetur 4. Reg. 25.
 6 Propterea dilatauit infernus animā suā. &c. id est capa
 citatem suam: & est locutio metaphorica, qz infernus non habet
 animā proprie loquendo. Accipitur autem infernus in scriptura au
 pliciter. Vno modo pro fossa, vbi ponuntur mortuorum cadauera.
 Alio modo pro loco, vbi descendunt animæ damnatorū ad purgā
 dū, & generaliter illorum, qui non admittuntur statim ad gloriā. Et
 quia tūc nullus ad eam admittebatur, quantumcuque iustus, ideo
 tunc omnes mortui, quantum ad animas ad infernum descenderūt
 & corpora eorum partim fuerunt sepulta, & partim in fossatis pro
 iecta, & putrefacta: & sic, infernus vtroque modo hic accipitur.
 Cetera

D
 quēdā in ipsis ter
 re visceribus caligi
 nosum, peccati au
 tores descendentes
 excipientem signi
 ficat.
 c Et exaltabitur, &c. † 11. q. 3. c. ve
 * Idē. Exaltatur in
 iudicio Deus, pro
 pter iustā, de quib.
 dictū est, meritorū
 retributionē. Deū
 præterea singulis
 rebus bene gestis
 exaltamus.
 d Et pascentur agni.
 Iuxta historiā idē
 est quod supra, re
 gionem vestram
 alieni deuorant co
 ram vobis.

E
 Aduenæ. Aufere
 tur à vobis regnū Dei
 & da. fa. fru. eius.
 f Væ qui trahitis.
 Hec ad principes
 Iudæorum, qui va
 ricinia prophetarū
 negligentes, pecca
 tis peccata annexa
 bant. Væ, qui trahitis.
 Dicunt hæc ad prin
 cipes Iudæorum, q
 sepē ad pœnitētiā vocati, vsque hodie perseuerant in
 blasphemijs, & ter per singulos dies in omnibus synago
 gis sub nomine Nazaræorum anathematizant vocabu
 lum Christianorum.

F
 In funi.
 Cetera patent vsque ibi.
 7 Et incuruabitur homo, & humiliabitur (&c. id est dei
 cientur totaliter à sua superbia.
 8 Et exultabitur dominus exercituum in iudicio. id est
 per hoc quod iudicium prædictum faciet de peccatoribus, manifesta
 bitur celsitudo ipsius.
 9 Et pascentur agni. id est, comedentur agni filiorum Israel ab
 hostibus, vt ponunt doctores nostri.
 10 Et deserta in vbertatem versa aduenæ comedent. ho
 stes scilicet, quia non solum comederunt Babylonij animalia Iudæo
 rum, sed etiam terrę nascentia. Rab. Sal. ad contrarium sensum ex
 ponit istam literam sic: Et pascentur agni, id est iusti, quia filij Isiael
 ducti in Babylonem habebant victum sufficientem secundum ordi
 nem suum, id est secundum sui status decentiam. Hoc de Daniele pa
 tet, & socys eius, Daniel 1. & de Ioacim rege 4. Regum vlt. Et
 idem est dicendum de alijs iustis saltem pro maiori parte. Et de
 deserta in pinguedinem versa, id est, domos peccatorum pinguis ple
 nas. Aduenæ comedent, id est iusti de Israel inter Gentiles vt adue
 nę habitantes. Sed melius videtur intelligi de filijs Israel reuersis
 de captiuitate Babylonica, vt sit sensus, Deserta in pinguedinem
 versa, id est, fructus terrę Israel, quę fuit deserta tempore captiuita
 tis, quia mansit inculta, & ideo quando incepit coli à reuertentibus
 de captiuitate, protulit fructus vberiores, & meliores. Aduenæ
 comedent. id est filij Israel de captiuitate reuersi, qui fuerant ad
 uenę in Babylone.
 11 Væ qui trahitis iniquitatem. Hic consequenter propheta ar
 guit

NICOLAUS DE LYRA.

C 1 Et opus domini non respicitis. Nihil agendo ad eius ho
 norem, siue obsequium, cum tamen ab eo habeatis abundantiam
 temporalium.
 2 Nec opera manuum eius considerabis. scilicet qualiter
 puniuit acriter vitium carnalitatē propter ipsum mundum dilu
 uio submergendo, Gen. 7. & quinque ciuitates igne, & sulphure suc
 cendendo, Gen. 19. Consequenter subditur cum dicitur.
 3 Propterea captiuus ductus est populus meus. id est duc
 tur. Isaias enim loquebatur de futuro per modum præsentis pro
 pter certitudinem euentus.
 4 Quia non habuit scientiam. Applicando ingenium suū
 ad diuinum obsequium, & ad iudicia sua considerandum in puni
 tione carnalitatū, vt dictum est.
 5 Et nob. eius interierunt fame, &c. Quid in obsidione ciuita
 tis sub Sedecia defecerunt omnino victualia, vt habetur 4. Reg. 25.
 6 Propterea dilatauit infernus animā suā. &c. id est capa
 citatem suam: & est locutio metaphorica, qz infernus non habet
 animā proprie loquendo. Accipitur autem infernus in scriptura au
 pliciter. Vno modo pro fossa, vbi ponuntur mortuorum cadauera.
 Alio modo pro loco, vbi descendunt animæ damnatorū ad purgā
 dū, & generaliter illorum, qui non admittuntur statim ad gloriā. Et
 quia tūc nullus ad eam admittebatur, quantumcuque iustus, ideo
 tunc omnes mortui, quantum ad animas ad infernum descenderūt
 & corpora eorum partim fuerunt sepulta, & partim in fossatis pro
 iecta, & putrefacta: & sic, infernus vtroque modo hic accipitur.
 Cetera

MORALITER.

3 Propterea captiuus ductus est populus meus. Dicitur enim q
 ante captionem Achon talia vitia vigeant ibi, & in alijs
 locis pluribus captis à Saracenis.
 4 Quia non habuit scientiam. scilicet practicā bene operandi.
 5 Et nobiles eius interierunt fame. in carceribus reclusi.
 6 Et multitudo eius siti exaruit. propter labores magnos, &
 ditos à Saracenis sibi impositos.
 6 Propterea dilatauit infernus animam suam. hoc dicitur ad si
 gnificandū dānatorū multitudinem. Matth. 7. b. Lata est
 p. a, & spatioza via, quę auct ad perditionem, & multi sunt qui
 intrant

intrant per eam. Et quia sicut mali puniuntur, ita iusti præ
 miantur, ideo subditur.
 9 Et pascentur agni. id est innocentes in pasena caelesti.
 † Iuxta ordinē suū. id est secundū qualitatem meritorum.
 10 Et deserta in vbertatem vrsa aduenę comedent. id est scriptu
 ram veteris testamenti à Iudæis quantum ad intellectū
 sanum desertam, Gentiles comedent per spirituales in
 telligentiam. Consequenter arguitur superbia malorū
 Christianorum, cum dicitur.
 11 Væ qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis. Superbia
 namque trahit post se multa peccata: propter quod dici
 tur initium omnis peccati, vt dicitur Eccl. 10. b.

A *In funiculus Sanitatis.* In quibus erant, quibus dixit dominus: Exite. Vacca quoque rufa, nec iugum traxit, nec funiculis fuit alligata. Achitofel quoque, & Iudas, quorum alter Dauid, alter Christum prodidit, longo fune trahentes peccata, suspendio perire, tanquam malum

Ioan. 2. c.
Num. 19. 2.
8. Reg. 27. f.
Matth. 27. 2.

Pfal. 118.

Prouerb. 5. d.

conscientiæ possent præsentem morte finire, putantes post mortem nihil esse. *Funes peccatorum circumplexi sunt me. Et funibus peccatorum suorum quisque constringitur.* Merito iniquitas in funiculis vanitatis trahitur, quia peccata peccatis conneantur, & inania sunt, vt fila aranearum. Sed si exire voluerimus, tanquam solidis simis vinculis tenemur.

B * *Basilii.* Exemplum huius sententiae. Sit aliquis propensus ad lubricitatem explendam. Obserua per quot sibi acciscit peccatum luxuriae, primum corpus suum componit. Crines hoc modo ei circumtenduntur, taliter verò veste amittitur. Per hæc ostentat ambitiosam, & superfluam curam ac studium suae honestatis. Deinde suppeditat pecunias, vt redimat fructum pulchritudinis scorti. Verba adornat, comotationes, & conuiuia. His omnibus sibi accersit flagitium prostitutæ pudicitiae. Hic est, qui attrahit peccatum in funiculo logi.

In Psal. 108.

* *Augustinus.* In modum funis qui ex pluribus minimis crescit in multum, peccata semper tanquam longo fune tenduntur.

b *Festinet, &c.* * *Procopius.* Diuinam iram prouocabat his verbis, prophetarum minas, & Saluatoris ipsius easdem inculcantis magna perfidiae contumacia in suam perniciem inuocantes. Inde quidam propheta imprecatur his verbis. *Vae desiderantibus diem domini.*

Amos. 5.
Matth. 27. b.

c *Vae qui dicitis, &c.* Hoc specialiter contra Iudæos, qui

Barrabam elegerunt, Christum condemnauerunt. Generaliter ad omnes, qui iniustum iustificant, iustum condemnant. Malum, tenebras amarum, in simili significatione, & figura ponuntur. In Barraba diabolus intelligitur, de quo *Libera nos a malo.*

Allegor. Vae qui dicitis, Matth. 6. b.

& c. Omnia dogmata veritati contraria, amara sunt, veritas dulci. Cauendum est ergo ne pro veritate sequamur mendacium pro luce, tenebras. *Multa via videntur recta, & nouissima eorum in inferno.* Est iustus, qui perit iniustitia sua, cui dicitur: *Nescis nimis iustus, vnde: Non declinabimus ad dexteram, neque ad sinistram.* Difficile enim vitamus hoc male dictum, cum malis adulemur propter potentiam, & bonos despiciamus propter inopiam, vnde: *Aquila significatius: Vae, qui dicitis malo, bonus est: & bono, malus est.* Scribete quoque, & Pharisei verba Saluatoris non recipientes, sed traditiones hominum, & fabulas aniles, fecerunt bonum malum, & malum bonum. **d** *Vae qui sapientes estis.* De-

Ecclef. 7. c.
Ibidem.
Deuter. 5. d.

† 11. q. 3.
qui dicitis.

Matth. 1. 3.

Luc. 11. 8.

specta Dei sapientia, de vestra apud vos extollimini. Sapientia est diuinarum humanarumque cognitio rerum. Prudentia tantum est humanarum secundum Stoicos. Hæc contra Scribas, & Phariseos, qui habent clauem scientiae, nec intrant ad Christum, nec permittunt intrare.

* *Basilii.* Sapiens apud semetipsum est, quicumque proprio sensu vitatur, & non secundum fidem verba Dei loquitur. *Vae qui sapientes.*

* *Rupertus.* Sexies hoc capitulo vae Spiritus sancti per prophetam clamat. *Vae qui coniugitis domum, vae qui consurgitis mane*

Vae qui

NICOLAUS DE LYRA.

C * *quit populum de peccato superbiae, quæ trahit hominem ad alia peccata, secundum quod dicitur Eccl. 10. b.* Initium omnis peccati superbia. Et hoc est, quod dicitur. *Vae qui trahitis iniquitatem, vobis aggregando eam.*

1 In funiculis vanitatis. id est superbiae, quæ est occasio omnium aliorum peccatorum, vt dictum est.

2 Et quasi vinculum plaustrum peccatum. id est procedendo ulterius ad peccata grauiora. Vinculum enim plaustrum est grossius quam funiculus, & sic per hanc similitudinem designatur, quod superbia, primo est occasio peccatorum minorum, & postea maiorum, & sic erat in populo regni Iudææ, in tantum quod incidere in errorem circa diuinam providentiam, tenendo quod Deus non haberet providentiam de istis inferioribus, nec per consequens inferre propter ea, quæ sunt hic aliquam penam, ideo subditur.

3 Qui dicitis. diuinam iustitiam deridendo.

4 Festinet, & cito veniat, & c. Propheta enim comminabatur eis penam a Deo inferendam pro malis suis: Et ipsi deridendo respondebant. Festinet, & cito veniat opus eius. id est pena, quam comminamini nobis, quasi dicant non timemus eam, vnde de ipsis dicitur *Ezech. 19. d.* Dixerunt: dereliquet Dominus terram, & non videt nos. Et ex hoc errore ceciderunt ulterius in aliud malum, dicentes quod cultus diuinus non erat alicuius valoris hominibus. Hoc enim sequebatur ex eo, quod ponebant Deum non habere providentiam de humanis actibus, & contrario cultum idolorum dicebant esse bonum, quia in illis dabatur aliquando responsa hominibus de agibilibus, & tanquam esset ibi aliquid numinis habens providentiam de actibus humanis, & hoc

hoc est quod dicitur.

5 Vae qui dicitis malum. id est cultum idolorum.

6 Bonum. id est vtilem hominibus.

7 Et bonum. scilicet diuinum cultum, qui est bonus secundum veritatem.

8 Malum. id est esse nullius utilitatis.

9 Ponentes tenebras. erroris.

10 Et lucem. scilicet veritatis.

11 Et lucem. scilicet fidei.

12 Tenebras. esse ignorantiae.

13 Ponentes amarum. id est idololatriam, quæ ducit ad gehennam amarum.

14 In dulce. tanquam per eam homo consequatur optatum finem.

15 Et dulce. id est ipsam latriam, quæ coniungit summo bono.

16 In amarum. quod sit ibi labor inutilis, & expensæ, & ex hoc sequebatur, quod isti sic errantes suam scientiam præferbant notitiæ prophetarum contrarium asserentium, ideo subditur.

17 Vae, qui sapientes estis. id est cognoscetes diuina, non secundum veritatem, sed tantum secundum opinionem vestram, ideo subditur.

18 In oculis vestris. scilicet, & sicut se estimabat scientes circa diuina. ita & circa humana falso tamen, ideo subditur.

19 Et coram vobismetipsis prudentes. Prudentia enim est proprie circa agibilia, humana. Ex prædictis autem erroribus sequebatur, quod absque illo timore implicarent se peccatis carnalibus, ideo subditur.

20 Vae qui potentes estis ad bibendum vinum. De hoc enim iactabant se, quod vnus poterat tantum bibere, quantum plures alij: & sic poterant eos inebriare.

* Qui

MORALITER.

† 3 Qui dicitis: deridendo poenas scriptas, & prædicatas pro peccatis reddendas.

4 Festinet, & cito veniat opus eius, vt videamus, & appropiet. Peccatores enim obstinati non timent alia.

5 Vae qui dicitis bonum malum, & c. Hoc enim faciunt Advocati

uocati mali, falsas causas scienter sustinendo, & legitimas impugnando.

17 Vae qui sapientes estis in oculis vestris, & coram vobismetipsis prudentes. Isti sunt vani doctores relinquentes vtilia & curiosa docentes.

20 Vae qui potentes estis. Isti sunt ebriosi.

† Qui iusti

A * *Vae qui trahitis. Vae qui dicitis malū, &c. Vae qui sapientes, &c. Vae qui potentes, &c.* Duo vae præterea sunt subaudienda, in his duabus ire sententijis, *Qui dicitis, festinet, &c. Qui iustificatis impium, &c.* Planè hæc omnia de cantico sunt, quod dilecto suo cantare proposuit, quæ & malis decantat agricolis, i. interfecto ribuseiuldem dilecti Scribis & Pharisæis. Testificatur ipse dilectus qui cætata sibi ab ipso propheta totidem vae, i. octo, recantat, cum dicit post parabolam de vinea.

Vae vobis Scribe & Pharisæi, qui clauditis regnū celorū, &c. Vae vobis hypocrite qui comeditis domos viduarum, &c. Vae vobis qui circuitis mare & aridam, & faciatis vnum profelytum, &c. Vae vobis duces caecorum qui dicitis, Quicumque iura uerit per templum, &c. Vae vobis hypocrite, qui decimatis mētham, &c. Vae vobis hypocrite, qui mundatis quod desoris est calicis, &c. Vae vobis hypocrite, qui similes estis sepulchris dealbatis, &c. Vae vobis hypocrite, qui edificatis sepulchra mortuorum.

B *Ad bibendum vinum, &c. Allegorice. Vini quodlibet vitium. Ipsi .n. ebrij inebriant populos, vt bacchantes contra dominum clament. Sacerdotes ingressi tabernaculum non debent vinum bibere & siceram, nec Nazarei, quibus nec vua passa, nec acetum ex vino datur. Vnde: Noli vinum dare regibus. ne .i. obliuiscantur sapientiam, ne qui plus possunt cæteris vitijis, & ira præcipuè subiectis, nocent. Misceat autem siceram, qui cum ebrietate plenus sit, vmbra qualdam & imagines virtutum mentitur. b. Ebrietas. Vnū cōtinet vnū vitium. Ebrietas (quæ Hebraicè siceram) significat omnia quæ statū mētis euertunt.*

Ex abundantia panis & vini peccatum Sodomorū creuit. **C** *Qui iustificatis impium pro muneribus. Suprà dictum est, quia pro vuis attulerunt spinas, & foenum, & ligna, & stipulas, & vepres arduos: quia non tantum ista fecerunt, sed & legem abiecerunt, & eloquium Dei blasphemaerunt. De quibus. De Ston cæibu lex, & verbum domini de Ierusalem.*

a *Draconis* **b** *In hoc fertitid nem vestram iustatis.*
a *luttuam habere dicitis.*
a *Non caulam penantes, sea inuenera.* **b** *Quod iuste ei iudice eor*
b *Propter predictas in cur*
a *signis æterni.* **b** *Opus malum.* **c** *Non sic impij non in, sed t n, uam puluis quem projicit &c*
a *Et merito.* **a** *Nouam. f. euangelij.*
a *Idco.* **b** *Idem.* **c** *Quia Sa nar, canus es tu. & dicit n om habes*
a *Propter peccata principum* **b** *Vindicta* **c** *Domine non in furore tuo arguas me. Et Ieremias: Corrippe me dñe in iudicio, & non in furore.*
c *Ante in patribus.* **d** *Isaob funiculus hæreditatis eius.*
a *Percussus.* **b** *Filius, vnde. Brachium domini cui reuelatum est. Et ait, Manus domini tetigit me.* **c** *Populus*
a *Populum.* **b** *Inde.* **c** *Hyperbolice præ magnitudine in .i. uen.*
a *Prostrata a Romanis.*
a *sed.* **b** *Quia illi non sunt conuerti.*
a *Potentia percutiendi.* **b** *Tanquam adhuc percussura.*

1 *Irençus. Vae vobis Scriba & Pharisæi, qui coepistis a tempore legis cōtemnere Deum, diligere munera, absolvere nocentes, innocentes opprimere, vnde nunc in maximo omnium crimine, vestra non trepidauit audacia, cum Christum dominum morte famulissima multastis, nocentē Barabam liberastis.*
d *Radix eorum. Praua cogitatio, ex qua procedit opus tanquam germen. Vnde Apostolus: Ne qua radix amaritudinis sussum germinans, &c.*
c *Ideo iratus. Notandum, q̄ non exprobrat idololatricam, &c. peccata, sed q̄ abiecerunt legem euangelij, & blasphemaerunt sanctū sermonē domini. Qui iratus fuerat contra principes & potentes, qui erant sapientes sibi & munera sequentes: quos deuorauit lingua ignis, vt potentes potenter tormenta patiantur.*
f *Iratus est. Non q̄ humanis subiaceat passionibus: sed qui delinquimus, nisi dominum irascentem audierimus, non timemus. Vnde: Patientia Dei ad penitentiam te adducit: tu autem secundum duritiam tuam & impænitens cor the. tibi iram in die ire.*
g *Et percussit, &c. Futura quasi præterita dicit propheta certitudine, vnde: Dederunt in iycam meam sel, & in siti mea po. &c.*

Lib. 4. c.
 Suprà 2. a.
 Heb. 12. d.
 E
 contempserunt.
 Blasphemia non idololatrica Iudæis inproperatur.
 sicut excisio in fasciculus ad incēdium projectus.
 Sap 6. a.
 Rom. 2. a.
 Psal. 68 a.

Et si-

C
NICOLAVS DE LYRA.
1 *Qui iustificatis impium. dando sententiam iniquam pro eo contra iustum pauperem. Consequenter propter prædicta subditur dedita pœna, cum dicitur.*
2 *Sicut deuorat stipulam lingua ignis. In Hebr. 20 & in libris correctus habetur: Propter hoc sicut deuorat stipulam lingua ignis. Quando enim ignis modicum tangit stipulam, quasi lambendo statim exurit. Et sic dicit propheta, quod pœna prædictorum peccantium cito veniet a Deo, ideo subditur.*
3 *Sic radix eorum quasi fauilla erit. i. totaliter exterminabitur sicut arbor, cuius radix est totaliter incinerata.*
4 *Et germen eorum. i. proles eorum.*
5 *Vt puluis ascendet. quia sicut puluis eleuatus in aere per ventum ad alium locum dispergitur, sic filij eorum extra terram suam fuerunt ducti in captiuitatem. Cuius causa adhuc repetitur in generali, cum dicitur.*
6 *Abiecerunt enim legem domini. eam absq; timore transgrediendo.*
7 *Et eloquium sancti Israel. i. ipsius Dei: quod per prophetas eis mandabat.*
8 *Blasphemaerunt. verba eorum deridendo, secundum quod habetur. 2. Paralip. 45.*
9 *Ideo iratus est. Hic consequenter propheta comminatur penā populi separatim. Et primò pœnam quæ præcessit captiuitatem Babylonis*

bylonis. Secundò pœnam huius captiuitatis, ibi: In his omnibus. Circa primum dicitur: Ideo iratus est furor domini. propter peccata prædicta. In populum suum. contra regnum Iudæ, ubi erat templum domini.
10 *Et extendit manum suam super eum. multipliciter affligendo populum & principes per reges Assyriorum & Babylonis ante captiuitatem Babiloniam, vt patet 4. Reg. & 2. Paralip.*
11 *Et percussit eum. s. populum.*
12 *Et conturbati sunt montes. i. principes. nam & Maraffes rex Iuda tunc fuit captus & catenatus ductus extra terram suam per regem Assyriorum, vt habetur 2. Paralip. 33. Et similiter Iothan filius Ozie per regem Aegypti. 4. Reg. 23.*
13 *Et facta sunt morticina eorum quasi sterces in medio platearum. quia Iechonias rex Iuda fuit occisus, & cadaver eius extra muros Ierusalem proiecitur sicut dixerat Ierem. de eo. 22. c. c. Sepultura asini sepelietur. & ita fuit de pluribus alijs.*
14 *In his omnibus. Hic consequenter describitur pœna Babylonis & captiuitatis, cum dicitur: In his omnibus. i. ex pœnis prædictis a Deo illatis.*
15 *Non est auersus furor eius. quia ex pœnis illis populus non fuit emendatus: sed magis obstinatus in malo, vt patet ex 4. Reg. & 2. Paralip. ideo subditur.*
16 *Sed adhuc manus eius extenta. ad puniendum populi obstinationem per exercitum regis Babylonis, ideo subditur.*
 * **1** *Et ele-*

F
 Diuisio.

MORALITER.

1 *Qui iustificatis impium, &c. Isti sunt iudices iniqui.*
† *Propter hoc. Hic ponitur pœna pro prædictis, cum dicitur: Propter hoc sicut deuorat stipulam, &c. quia prædicti malefactores sunt digni pœna infernali, & etiam imitatores eorum, ideo subditur.*
† *Et germen eorum, &c. Et subditur causa cum dicitur*

tur.
6 *Abiecerunt enim legem domini. s. euangelicam, quæ tradita est inmediate a domino Iesu Christo, propter quod multi Christiani ab infidelibus grauitur sunt afflicti in terra sancta & alijs locis pluribus, prout frequenter superius expressum est. Sed quoniam adhuc rellat maior tribulatio Antichristi tempore futuro, sequitur.*
13 *In his omnibus non est auersus furor eius sed adhuc, &c.*
 Tom. 4. **C** 3

A Eleuabit signum.
 * Basilius. Prædicat Romanum a exercitū, in extre- b ma illa obsidione. In eo enim procin- tu bellico, formu- læ militares & de- lectus legionum complebantur ex- gentibus tum è lō- ginquo accitis, tū è vicino. Porro hoc signum est crucis signū eius qui per eam dilatatus est. Et quidem gentes ad fidē accitæ sunt, **B** Ierusalem verò solo adæquata. Sanè illi tam citò venie- bant ad bellum, vt eis in obliuionem veniret ratio parā- di comneatus. **C** Et sibilabit ad eū de finibus terræ, &c. Hebræi hunc locū de

† Tribulatio.

a Quia eloquium domini blasphemauerunt. **b** Vocationis, quo congregabit Romanos contra Indæos. **c** Comemoratum. **d** Hoc est signum. **e** Insuperabit.

Et eleuabit signum in nationibus procul, et sibilabit ad eum de finibus terræ: & ecce festinus veniet velociter.

a Romanum exercitum congregandum. **b** Percepto signo. **c** Non sua, sed Deitæ potentia.

a Hyperbolice. **b** Tanto itinere aliquis. **c** Vt videtur pro desiderio efficiendi. **d** Exercitu. **e** Ardore præbandi.

Non est deficiens neque laborans in eo: non dormitabit, neque dormiet, neque soluetur cingulum renum eius, neque rumpetur corrigia calceamenti eius. Sagittæ eius acutæ, & omnes arcus eius extenti. Vngulæ equorum eius ut filex, & rotæ eius quasi impetus tempestatis. Rugitus eius vt leonis, rugiet vt catuli leonum. Et frendet & tenebit prædam, & amplexabitur, & non erit qui eruat: & sonabit super eum in die illa sicut sonitus maris. Aspiciemus in terram, & ecce tenebræ & tribulationis, & lux obtenebrata est in caligine eius.

a Nocte, vt temper parati sint. **b** Qualitas armorum describitur. **c** Non remissi. **d** Insuperabit. **e** Curruum. **f** Metaphora: Non tam ad pugnandum quam ad prædandum, & deuorandum sicut leo veniet. **g** Indros & sua. **h** Capide. **i** Strepitus viciorum. **k** Tunc. **l** Comparando adiungit se populo suo propheta. **m** Qui modo superbi. **n** Spei quam in domino habuimus. **o** Tribulationis.

de Babylonij in- D telligunt: Nos autē consequentia attē- 1 dentes Romanos 2 intelligimus, qui 3 in finibus terræ com 4 morantur. Vnde 5 Italia eō quæ ibi He- 6 sperus occidat, o- 7 lim dicta est Hesperia. Si. n. de Babylo- 8 nijs sermo esset, prophetali consue- tudine dixisset: Vo- 9 cabo eum qui est 10 ab aquilone, eō quæ iuxta Iudææ situm 11 Assyrij atq; Chal- 12 dæi in Septentrio- 13 nali plaga sint. Vel apertius Baby- 14 lonios Assyriosq; demonstrasset. 15 **C** Aspiciemus. Non ausi respicere celū, 16 cuius habitorem Deū offendimus.

CAP.

† in caligine

NICOLAUS DE LYRA.

C 1 Et eleuabit. i. faciet eleuari.
 2 Signum. i. vexillum, ad congregationem bellatorum.
 3 In nationibus procul. quia ex longinquis partibus venit ille exercitus contra Ierusalem.
 4 Et sibilabit ad eum de finibus terræ. i. faciet eum venire.
 5 Et ecce velociter, &c. quia ille exercitus quamuis fuerit valde magnus, tamen fuit in breui tempore congregatus: & citò venit ad Ierusalem, quia non fuit impedimentum in via. Quod declarat consequenter, di.
 6 Non est deficiens neque laborans in eo. Ex tanta. n. voluntate veniebant contra Ierusalem, quòd quasi non sentiebant laborem, & sic tollitur impedimentum lassitudinis.
 7 Non dormitabit. i. cum magna sollicitudine festinationis veniet, & sic tollitur impedimentum pigritiæ.
 8 Neq; soluetur cingulum renum eius. & sic tollitur impedimentum, quod aliquando prouenit in exercitu ex dissipatione armorum ad sustinendum. Similiter & impedimentum armorū ad inuadendum, cum subditur: Sagittæ eius acutæ. Similiter tollitur impedimentum, quod aliquando prouenit ex defectu equorum, cum dicitur: Vngulæ equorum eius, vt filex. q. d. in via non ledentur

tur quamuis cum festinatione veniant.

9 Et rotæ eius. i. currus eius, in quibus pugnabant antiquitus.
 10 Quasi impetus tempestatis. i. terribiles ad modum tempestatis, cui non potest resisti humana virtute.
 11 Rugitus eius. q. d. non fleat misericordia, vnde & rex Babylonis filios Sedecie regis occidi in eius oculis, & postea oculos eius eruit, & nobiles de regno Iudæ captos occidit. 4. Reg. vii. Sedeciam autem ex oculatum duxit ligatum in Babylonem, & populū terræ captiuum, vnde subditur.
 12 Et frendet. per iracundiam.
 13 Et tenebit prædam. quia nec a Deo nec ab homine fuerunt de manibus eius saluati.
 14 Et sonabit super eum in die illa sicut sonitus maris: quia in tanta destructione fuit magnus clamor & terribilis tam ex parte Babyloniorum se ad eadem populi exhortationem, quam ex parte morientium & aliorum in captiuitatem ductorum, ideo subditur.
 15 Aspiciemus in terram, & ecce. præ confusione non potentes oculos sursum leuare, & associat se propheta cum eis, eō quæ erat pars illius populi, quamuis mortuus fuerit diu ante istam captiuitatem, scilicet tempore Manasse regis, vt dictum est supra, cap. i.
 16 Et lux obtenebrata est in caligine eius. quia tribulatio illius captiuitatis fuit tanta, quod tota gloria quæ fuerat in populo Israel videbatur simpliciter extincta.

* In

MORALITER.

† 1 Et eleuabit signum in nationibus procul, &c. Eleuari permit- tet, s. ad congregandum exercitum Antichristi de diuersis partibus mundi.

5 Et

5 Et ecce festinus veniet velociter. nam in breui tempore vltra humanam æstimationem aggregabitur sibi multitu- do magna & ad bellum expedita, ideo subditur.

6 Non est deficiens neque laborans, &c.

† In an-

C A P. VI.

In anno, &c. Ozias ipse est Azarias, qui cum temere sacrificium offerret, lepra percussus est. Eo regnante praedicta visa sunt, quo mortuo Isaias vidit dominum sedentem super solium excelsum. Mora

li. Dum. n. Rex leprosus. i. diabolus regnat in nobis, nec dominum in sua maiestate videre, nec mysteria Trinitatis possumus agnoscere: sic filij Ierusalē mortuo Pharaone ad dominū potuerūt clamare Ezechiel mortuo Phacea pessimo principe, cadens in faciē excelsa voce clamat ad dñm.

* Origenes. In dieb. Regis iniqui & pessimi non potuit Isaias videre visum, non potuit videre. Dñm sedentem super thronum excelsum. Sed ex quo mortuus est rex nequam, tunc potuit videre Propheta visionem Dei.

* Chrysostomus. Regnante Rege impio Deum non

videbant, quia nobis erat iratus, venit mors impij & soluit iram. Vide Domini benignitatem, non erant haec benefacta, alia mala non irrogabat, tantum expectauit, vt exiret impurus. Sed vide Dei clementiam non irrogat penam vrbi, quam quae solet irrogari inter amicos equales cum incidit aliqua offensus, abstinente conuictu & cōsuetudine, sublata causa simultatis, reditur in gratiam.

b Rex Ozias. Rex, leprosus, qui sacerdotium, vsurpauit.

c Vidi dominum. Christum. vnde Ioa. Haec dixit Isaias, quā do vidit gloriam eius. Et Paulus in Actibus Apostolorum. Bene locutus est Spiritus sanctus per Isaiam: Aure audieris & non intelligetis, & videntes, videbitis, & non perspi. &c. Visus est filius in habitu regnantis. Locutus est Spiritus sanctus pp confor-

C A P. VI.

¶ Extat liber Hiero. de hac visione.

In anno quo mortuus est Rex Ozias, vidi Dominum sedentem super

solium excelsum & eleuatum, & plena erat domus a maiestate eius: & ea, quae sub ipso erant, replebant templum. Seraphim

solium excelsum & eleuatum, & plena erat

domus a maiestate eius: & ea, quae sub

ipso erant, replebant templum. Seraphim

consortium maiestatis, vnitatem q; substantiae. Deū nemo vidit vnquam, s. oculus carnis. Pōt aut quis eum videre oculis cordis, sicut vidit Isaias, vnde: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.* Vel certē non in natura sua, sed in subiecta creatura visus est a Prophetis.

Ioan. 1. b. Matt. 5. 2. 1.

* Eusebius. Hoc caput si millimus est initio Euangelij Ioannis. *In principio erat verbum.* Nam sicut postquā demonstrauit Deum rerū omnium effectorem & autorem, subiecit. *Et verbum caro factum est,* ita Isaias, vbi describit Deum sedentem super solium excelsum, dicit cap. 7. illa verba. *Verbum caro factum est. Quid. n. aliud sonat. Ecce Virgo concipiet & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel? Quid aliud sonat. Emmanuel, quā, Verbum caro factum est.*

lib. 7. de demonstr. c. 1.

¶ *Super solium excelsum, &c. Qui videt Dominum regnantem in caelestibus virtutibus, videt eum super solium excelsum & eleuatum, quae sunt throni & domi. &c.*

F Ambroz. c. 9.

Moraliter. Daniel vidit Dominum sedentem, sed non super solium excelsum. Et alibi dicitur. *Sedebat & iudicabo populum in valle Iosaphat.* Qui peccator est, videt Dominum sedentem in valle Iosaphat, i. iudicij. Iustus vt Isaias super solium excelsum. Dum consideras quomodo humana dispensat, & pro nostra salute descendit ad terras, vides humilem & proximum terrae thronum eius.

Dan. 7. c. Iocel 3. c.

c *Domus a maiestate eius.* Superna Ecclesia plenē cognoscit maiestatem eius, id est, quantus ipse est, quod non facit ea quae deorsum.

Luc. 1 2. f. Ibid. 24. c. Rial. 11. b.

f *Seraphim.* Seraphim interpretat̄ incendiū. De quo: *Ignē veni mittere in terram, &c.* Et: *Nonne cor nostrum ardens erat in nobis,*

NICOLAUS DE LYRA.

C A P. VI.

* **I**n anno. Hic consequenter Isaias confirmat dictum suum. Nam posset aliquis dicere, qd verbum eius non esset autenticum, eo qd praedicta non dixisset Spiritus sancto: propter quod in hoc capite ostendit se locutum fuisse Spiritu diuino. Et diuiditur in duas partes: quia primò ponitur diuina apparitio. Secundò Isaiæ legatio, ibi: Et dixi.

c **A**d intelligentiam primae partis sciendum, quòd Isaias visione imaginaria vidit Dominum in specie cuiusdam magni viri sedentis, cuius sedile erat in caelo, & scabellum pedum eius in templo, secundū quod dicitur in Isai. 66. a. Caelum mihi sedes est, & terra scabellum pedum meorum: & duos Angelos stantes in vtroque latere eius, & intellexit significationem visionis: aliter non esset visio prophetica, sicut Pharaon qui vidit spicas, Genes. 41. & Balhsar, qui vidit manum scribentem in pariete, Dan. 5. b. Visione imaginaria ille dormiens, iste vigilans: nauiter tamen fuit propheta: sed Ioseph, & Daniel qui visiones intellexerunt, vnde dicitur Dan. 10 a. Intelligentia opus est in visione. sicut diffusus dictum fuit in principio libri Psalmorum. Vbi dictum fuit de modis & gradibus prophetiae tanquam praebulum ad omnes libros Prophetarum. Igitur circa istam visionem Isaiæ quae fuit intellectualis & imaginaria. Primò ponitur apparitio diuina. Secundò Angelica, ibi Seraphim. Circa primum primò notatur tempus, cum dicitur.

1 In anno quo mortuus est, &c. Secundū quod dicit Ra. Sa. *Iste non fuit annus mortis Oziae Regis, accipiendū mortem pro separatione animae a corpore, sed annus quo fuit a Deo percussus lepra, & voluit sibi officij sacerdotale vsurpare, vt habetur 2. Para. 26. c. quia ex tunc mundo reputatus fuit mortuus: quia ex tunc habitauit in domo sequestrata, & Ionathan filius eius regebat palatium, & iudicabat populum terrae, vt habetur 4. Reg. 15. & 2. Paral. 26. Huic autem dicto Rab. Sa. consonat litera sequens in hoc cap. vt videbitur. Consequenter ponitur ipsa apparitio Dei, cum dicitur.*

MORALITER.

1 In anno, &c. Per Oziam Regem & leprosum, signatur diabolus, de quo dicitur Iob 41. d. qd ipse est Rex super omnes filios superbiae. Ipse etiam est leprosus, in quantum peccatū eius est incurabile. Ipse verò fuit mortuus in Christi passione, in quantum eius potestas fuit notabiliter diminuta sicut de homine multum deiecto dicitur, qd ipse est mortuus Et in illo anno homo Christus fuit ad dexteram patris in caelestibus assumptus, & sic visus a credentibus

2 Vidi Dominum. Secun lum Dionysium in 3. c. caelestis Hierarchie, angelus fuit, tamen Dominus nominatur, id qd ad representandum persona Domini appareret, & in eius persona loquebatur, sicut & Angelus loquens Moysi in monte Sinai, Dominus nominatur, vt patet in Exodo in plurib. locis. Quod autem fuerit Angelus habetur Act. 7. e. vbi dicitur de Moysi: Hic est qui fuit in Ecclesia in solitudine cum Angelo, qui loquebatur in monte Sinai, & cum patribus nostris, quia praeccepta decalogi dedit audiente populo, vt habetur Exod. 20.

3 Sedentem. Sedere autē propriè est iudicantis: illa autem apparitio fiebat ad proferendum sententiam contra Oziam Regem thurificare volentem de praesenti: quia tunc lepra fuit percussus, vt dictū est: & contra populum de regno Iudae de futuro, vt videbitur infra: & ideo illa apparitio fuit in effigie hominis sedentis. Per illam et apparitionem in effigie hominis sedentis significabatur Deus humanus in persona filij. Et hoc est quod dicitur 10. 12. vbi allegatur scriptura, quae ponitur infra in hoc capite. Exceca cor populi huius, &c. Et subdit Euangelista. Hoc dixit Isaias, quando vidit gloriam eius, & locutus est de eo.

4 Super solium excelsum. Hoc est supra expositum.

5 Et plena erat domus. i. templum a Salomone edificatum, ibi enim fiebat illa visio.

6 A maiestate eius. Quia ab illa effigie videbatur fulgor mirabilis procedere. Sciendum quod istud. Et plena erat domus a maiestate, non est in Heb. nec in libris correctis.

7 Et ea, quae sub ipso erant, &c. In Heb. habetur. Et ora eius replebatur templum. Et accipitur hic ora, pro sinu, vestimento rē seu vestimenti sui. Illa. n. effigies apparebat quasi induta ad honorem: & finis vestimenti deiecerat vsq; ad templi pavementū, sicut communiter fit de oris vestimentorum hominum sedentium.

8 Seraphim. Hic consequenter describitur apparitio Angelica cū dicitur. Seraphim stabant. sic. n. apparebant tanquam parati ad tibus per fidem, & a beatis per apertam visionem, ideo subditur.

2 Vidi Dominum sedentem super solium, &c. f. caelestis.

6 A maiestate eius. Nam ciues caelestes reficiunt interiorius in aspectu suae deitatis, exteriorius in aspectu suae humanitatis.

7 Et ea quae sub ipso erant, &c. i. Spiritus sanctus ab ipso procedens in signo visibili repleuit collegium Apostolorū, Act. 2 a. Et repleti sunt omnes Spiritus sancto, &c.

8 Seraphim stabant super illud, &c. f. templum. Nam angelus

S nobis, cum aperiret, &c. Et, eloquia Domini argētum igne examina-
A tum. Est ergo salutare incendium in sacris Scripturis, qui-
 bus peccata purgantur. Vel initium oris, quod significat
 linguam Hebræam, qua vetus Testamentum scriptum
 est. Incendium ergo, & initium oris duo sunt testamēta,

quæ circa Deum stant, & per ea cognoscitur.

Allegorice. Duo seraphim, duo sunt testamenta inuicē se aspiciētia, per omnia. f. conuenientia, quibus media tantū cognoscimus.

Origenes. Duo seraphim Dñs meus Iesus & Spiritus sanctus. Ne putes Trinitatis discindere naturam, sed nominū seruantur officia. Quod Hier. impium dicit.

Quidam dicunt seraphim virtutes in cœlo Deo assistētes, & laudantes, quæ in ministeria mittuntur, maximē ad eos qui purgatione indigent, & propter peccata aliqua ex parte supplicij.

B Hiero. Cherubim, multitudo scientiæ, super quos Dominus in modum aurigæ sedere ostenditur, vnde. *Qui sedes super Cherubim ma. co. eff. be. & ma.* Seraphim autem præter hunc locum in scripturis Canonicis me legisse non memini. Errant ergo qui in precibus solēt scribere. Qui sedes super Cherubim & Seraphim.

a Stabant. i. stant assistentia Deo, volant demonstrantia Deum, nudant quasi medietatē: non manifestant quæ velata sunt, nō velāt quæ nota sunt.

b Sex alæ vni. Hiero. Victorinus duo decim Apostolos intelligit. Nos autē duodecim lapides altaris quos ferrū non tetigit. Et duodecim gemmas in diademate sacerdotis.

Alas habere dicuntur angeli: quia in superioribus comorantur, vel propter velocem in omnibus discursum, sicut & venti alati dicuntur.

c Duabus velabant faciem eius. Ante hæc quæ fuerunt nescio, ex his quæ sunt, Deum intelligo, vnde Isaias: *Priora annuntiate mihi, & nouissima quæ erunt, & dicam quod dii estis.* Seraphim, i. prædicta testamēta duab. alis suis (doctrina. f. sua, quæ habet alas: quia leuat ad cælū, & duas: quia duo sunt testamenta. Vel duas alas, quia docent dilectionem Dei & proximi) velabant faciem Dei, i. nihil docēt quod ante

ante mundum fuerit. Angeli quoque & prædicatores nihil inde docent, similiter velant pedes.

d Velabant pedes. Quid post hunc mundum futurum sit, ignoramus: media tamen quæ sex diebus, vel ætatibus facta sunt, vel fiunt, cognoscimus tantum. *Duabus velabāt.*

1 quia de præsentibus tantummodo notitiam habemus.

2 Hieron. Hebræus meus longè alia via ingressus est.

3 Ait. n. nullum prophetarū extra Isaiam vidisse seraphim circa Deum stantia, & nec ipsa quidē seraphim alibi lectitari. De hinc summationis & captiuitatis Ierusalem, quæ sub Nabuchodonosor facta est signum esse præmissum. Ab

4 Ozia quippe sub quo prophetare orsus est vsq; ad Sedeciam, qui extremus regnauit: & qui cæcus in Babyloniā ductus est fuisse Reges vndecim, & duodecimum Godoliam, quem constituerat Rex Babyloniæ super terram, quem interfecit Ismahel filius Nathanael inter medias epulas reliquiarum patriæ parricida. Et has esse 12. alas ex quibus quatuor faciem velent, sicut in quibusdam exemplaribus inuenitur, quatuor pedes contegant. Ex his quippe duodecim Regibus quatuor iustos tantum fuisse constat: Oziam, Ioathan, & Ezechiam, & Iosia, qui sublimes per singulas captiuitates glorificare audent Dominum. *Sanctus Sanctus Sanctus Dominus Deus Sabaoth.* Reliquos verò propter peccata faciem velare, & alios quia in captiuitatem ducti sunt, pedum vela reuestigia. Superliminare verò sub

5 latum, & domum impletam fumo (sicut supra diximus) euerisionem Ierusalem, & incendium templi exposuit: Forcipende qua altaris carbo comprehensus est, & labia purgata, propriam Isaiæ asserit passionem. quia sub Manasse interfecit, & tunc verè purgatus labijs dixi ad Dominum. *Ecce ego, mitte me.*

6 Et clamabant. Non leuiter dicunt, sed salutarem omnibus confessionem clamore pronuntiant: Sanctus Sanctus, quia & ipsa s. Seraphim sancta: Sanctius. n. his nihil est. Mirantur autē, quod de filio tantum se humiliauerit, & crucem subierit, & terrenis innotuerit.

7 Sanctus Sanctus, &c. Mysteriū Trinitatis. In vtroque testamento

8 Epulas reliquiarum patriæ parricida. Et has esse 12. alas ex quibus quatuor faciem velent, sicut in quibusdam exemplaribus inuenitur, quatuor pedes contegant. Ex his quippe duodecim Regibus quatuor iustos tantum fuisse constat: Oziam, Ioathan, & Ezechiam, & Iosia, qui sublimes per singulas captiuitates glorificare audent Dominum. *Sanctus Sanctus Sanctus Dominus Deus Sabaoth.* Reliquos verò propter peccata faciem velare, & alios quia in captiuitatem ducti sunt, pedum vela reuestigia. Superliminare verò sub

9 latum, & domum impletam fumo (sicut supra diximus) euerisionem Ierusalem, & incendium templi exposuit: Forcipende qua altaris carbo comprehensus est, & labia purgata, propriam Isaiæ asserit passionem. quia sub Manasse interfecit, & tunc verè purgatus labijs dixi ad Dominum. *Ecce ego, mitte me.*

10 Et clamabant. Non leuiter dicunt, sed salutarem omnibus confessionem clamore pronuntiant: Sanctus Sanctus, quia & ipsa s. Seraphim sancta: Sanctius. n. his nihil est. Mirantur autē, quod de filio tantum se humiliauerit, & crucem subierit, & terrenis innotuerit.

11 Sanctus Sanctus, &c. Mysteriū Trinitatis. In vtroque testamento

12 Epulas reliquiarum patriæ parricida. Et has esse 12. alas ex quibus quatuor faciem velent, sicut in quibusdam exemplaribus inuenitur, quatuor pedes contegant. Ex his quippe duodecim Regibus quatuor iustos tantum fuisse constat: Oziam, Ioathan, & Ezechiam, & Iosia, qui sublimes per singulas captiuitates glorificare audent Dominum. *Sanctus Sanctus Sanctus Dominus Deus Sabaoth.* Reliquos verò propter peccata faciem velare, & alios quia in captiuitatem ducti sunt, pedum vela reuestigia. Superliminare verò sub

13 latum, & domum impletam fumo (sicut supra diximus) euerisionem Ierusalem, & incendium templi exposuit: Forcipende qua altaris carbo comprehensus est, & labia purgata, propriam Isaiæ asserit passionem. quia sub Manasse interfecit, & tunc verè purgatus labijs dixi ad Dominum. *Ecce ego, mitte me.*

14 Et clamabant. Non leuiter dicunt, sed salutarem omnibus confessionem clamore pronuntiant: Sanctus Sanctus, quia & ipsa s. Seraphim sancta: Sanctius. n. his nihil est. Mirantur autē, quod de filio tantum se humiliauerit, & crucem subierit, & terrenis innotuerit.

15 Sanctus Sanctus, &c. Mysteriū Trinitatis. In vtroque testamento

16 Epulas reliquiarum patriæ parricida. Et has esse 12. alas ex quibus quatuor faciem velent, sicut in quibusdam exemplaribus inuenitur, quatuor pedes contegant. Ex his quippe duodecim Regibus quatuor iustos tantum fuisse constat: Oziam, Ioathan, & Ezechiam, & Iosia, qui sublimes per singulas captiuitates glorificare audent Dominum. *Sanctus Sanctus Sanctus Dominus Deus Sabaoth.* Reliquos verò propter peccata faciem velare, & alios quia in captiuitatem ducti sunt, pedum vela reuestigia. Superliminare verò sub

17 latum, & domum impletam fumo (sicut supra diximus) euerisionem Ierusalem, & incendium templi exposuit: Forcipende qua altaris carbo comprehensus est, & labia purgata, propriam Isaiæ asserit passionem. quia sub Manasse interfecit, & tunc verè purgatus labijs dixi ad Dominum. *Ecce ego, mitte me.*

18 Et clamabant. Non leuiter dicunt, sed salutarem omnibus confessionem clamore pronuntiant: Sanctus Sanctus, quia & ipsa s. Seraphim sancta: Sanctius. n. his nihil est. Mirantur autē, quod de filio tantum se humiliauerit, & crucem subierit, & terrenis innotuerit.

19 Sanctus Sanctus, &c. Mysteriū Trinitatis. In vtroque testamento

20 Epulas reliquiarum patriæ parricida. Et has esse 12. alas ex quibus quatuor faciem velent, sicut in quibusdam exemplaribus inuenitur, quatuor pedes contegant. Ex his quippe duodecim Regibus quatuor iustos tantum fuisse constat: Oziam, Ioathan, & Ezechiam, & Iosia, qui sublimes per singulas captiuitates glorificare audent Dominum. *Sanctus Sanctus Sanctus Dominus Deus Sabaoth.* Reliquos verò propter peccata faciem velare, & alios quia in captiuitatem ducti sunt, pedum vela reuestigia. Superliminare verò sub

21 latum, & domum impletam fumo (sicut supra diximus) euerisionem Ierusalem, & incendium templi exposuit: Forcipende qua altaris carbo comprehensus est, & labia purgata, propriam Isaiæ asserit passionem. quia sub Manasse interfecit, & tunc verè purgatus labijs dixi ad Dominum. *Ecce ego, mitte me.*

22 Et clamabant. Non leuiter dicunt, sed salutarem omnibus confessionem clamore pronuntiant: Sanctus Sanctus, quia & ipsa s. Seraphim sancta: Sanctius. n. his nihil est. Mirantur autē, quod de filio tantum se humiliauerit, & crucem subierit, & terrenis innotuerit.

23 Sanctus Sanctus, &c. Mysteriū Trinitatis. In vtroque testamento

24 Epulas reliquiarum patriæ parricida. Et has esse 12. alas ex quibus quatuor faciem velent, sicut in quibusdam exemplaribus inuenitur, quatuor pedes contegant. Ex his quippe duodecim Regibus quatuor iustos tantum fuisse constat: Oziam, Ioathan, & Ezechiam, & Iosia, qui sublimes per singulas captiuitates glorificare audent Dominum. *Sanctus Sanctus Sanctus Dominus Deus Sabaoth.* Reliquos verò propter peccata faciem velare, & alios quia in captiuitatem ducti sunt, pedum vela reuestigia. Superliminare verò sub

25 latum, & domum impletam fumo (sicut supra diximus) euerisionem Ierusalem, & incendium templi exposuit: Forcipende qua altaris carbo comprehensus est, & labia purgata, propriam Isaiæ asserit passionem. quia sub Manasse interfecit, & tunc verè purgatus labijs dixi ad Dominum. *Ecce ego, mitte me.*

26 Et clamabant. Non leuiter dicunt, sed salutarem omnibus confessionem clamore pronuntiant: Sanctus Sanctus, quia & ipsa s. Seraphim sancta: Sanctius. n. his nihil est. Mirantur autē, quod de filio tantum se humiliauerit, & crucem subierit, & terrenis innotuerit.

27 Sanctus Sanctus, &c. Mysteriū Trinitatis. In vtroque testamento

28 Epulas reliquiarum patriæ parricida. Et has esse 12. alas ex quibus quatuor faciem velent, sicut in quibusdam exemplaribus inuenitur, quatuor pedes contegant. Ex his quippe duodecim Regibus quatuor iustos tantum fuisse constat: Oziam, Ioathan, & Ezechiam, & Iosia, qui sublimes per singulas captiuitates glorificare audent Dominum. *Sanctus Sanctus Sanctus Dominus Deus Sabaoth.* Reliquos verò propter peccata faciem velare, & alios quia in captiuitatem ducti sunt, pedum vela reuestigia. Superliminare verò sub

29 latum, & domum impletam fumo (sicut supra diximus) euerisionem Ierusalem, & incendium templi exposuit: Forcipende qua altaris carbo comprehensus est, & labia purgata, propriam Isaiæ asserit passionem. quia sub Manasse interfecit, & tunc verè purgatus labijs dixi ad Dominum. *Ecce ego, mitte me.*

30 Et clamabant. Non leuiter dicunt, sed salutarem omnibus confessionem clamore pronuntiant: Sanctus Sanctus, quia & ipsa s. Seraphim sancta: Sanctius. n. his nihil est. Mirantur autē, quod de filio tantum se humiliauerit, & crucem subierit, & terrenis innotuerit.

31 Sanctus Sanctus, &c. Mysteriū Trinitatis. In vtroque testamento

32 Epulas reliquiarum patriæ parricida. Et has esse 12. alas ex quibus quatuor faciem velent, sicut in quibusdam exemplaribus inuenitur, quatuor pedes contegant. Ex his quippe duodecim Regibus quatuor iustos tantum fuisse constat: Oziam, Ioathan, & Ezechiam, & Iosia, qui sublimes per singulas captiuitates glorificare audent Dominum. *Sanctus Sanctus Sanctus Dominus Deus Sabaoth.* Reliquos verò propter peccata faciem velare, & alios quia in captiuitatem ducti sunt, pedum vela reuestigia. Superliminare verò sub

33 latum, & domum impletam fumo (sicut supra diximus) euerisionem Ierusalem, & incendium templi exposuit: Forcipende qua altaris carbo comprehensus est, & labia purgata, propriam Isaiæ asserit passionem. quia sub Manasse interfecit, & tunc verè purgatus labijs dixi ad Dominum. *Ecce ego, mitte me.*

34 Et clamabant. Non leuiter dicunt, sed salutarem omnibus confessionem clamore pronuntiant: Sanctus Sanctus, quia & ipsa s. Seraphim sancta: Sanctius. n. his nihil est. Mirantur autē, quod de filio tantum se humiliauerit, & crucem subierit, & terrenis innotuerit.

35 Sanctus Sanctus, &c. Mysteriū Trinitatis. In vtroque testamento

36 Epulas reliquiarum patriæ parricida. Et has esse 12. alas ex quibus quatuor faciem velent, sicut in quibusdam exemplaribus inuenitur, quatuor pedes contegant. Ex his quippe duodecim Regibus quatuor iustos tantum fuisse constat: Oziam, Ioathan, & Ezechiam, & Iosia, qui sublimes per singulas captiuitates glorificare audent Dominum. *Sanctus Sanctus Sanctus Dominus Deus Sabaoth.* Reliquos verò propter peccata faciem velare, & alios quia in captiuitatem ducti sunt, pedum vela reuestigia. Superliminare verò sub

37 latum, & domum impletam fumo (sicut supra diximus) euerisionem Ierusalem, & incendium templi exposuit: Forcipende qua altaris carbo comprehensus est, & labia purgata, propriam Isaiæ asserit passionem. quia sub Manasse interfecit, & tunc verè purgatus labijs dixi ad Dominum. *Ecce ego, mitte me.*

38 Et clamabant. Non leuiter dicunt, sed salutarem omnibus confessionem clamore pronuntiant: Sanctus Sanctus, quia & ipsa s. Seraphim sancta: Sanctius. n. his nihil est. Mirantur autē, quod de filio tantum se humiliauerit, & crucem subierit, & terrenis innotuerit.

39 Sanctus Sanctus, &c. Mysteriū Trinitatis. In vtroque testamento

C NICOLAVS DELYRA.

ministrandum Deo, & exequendum eius imperium. Sciendum tamē quod non erant de superiori ordine, qui dicitur ordo seraphim: sed erant de Angelis qui mittuntur in ministerium ad exteriora: nominantur tamen seraphim ab effectu propter purgationem labiorum Isaiæ per incendium, sicut dictum est de alio Angelo, quod nominabatur Dominus, eò quòd loquebatur in persona eius.

1 Super illud. f. super templum, vt dicunt expositores nostri: tamen in Hebræo habetur, de super ei. i. Domino: quia stabant super templum parati ei obsequi, ideo sic apparebant, quòd vnus erat ad dexteram Dei, alius ad sinistram.

2 Sex alæ vni. Per alam contemplatio designatur, vt dicit Greg. super Ezech. Igitur per duas alas superius erectas intelligitur contemplatio diuinorum, quæ sunt supra naturam Angelicā. Per duas protensas inferius ad cooperiendum corpus, & pedes ipsorum seraphim, cognitio eorum quæ sunt inferiora Angelis designatur, p. duas medias ad volandū extensas, cognitio angelicæ nature, ideo subditur

3 Duabus velabant. In Hebræo habetur: Faciem suam. f. ipsorum Seraphim secundum Hebræos, non quòd essent extense ante faciem eorum, sed super capita, quasi transversaliter, & sic velabant caput superius: & per consequens faciem, quæ est pars capitis.

4 Et

† MORALITER, gelorum custodia stabat super Apostolorum collegia. Vel per templum intelligitur Ecclesia. Per Seraphim Prælati, qui super curam Ecclesiæ debent stare, & non exterius euagare.

2 Sex alæ vni, &c. Per quas designantur eorum motus ad bonum. Nam per duas alas super caput erectas signifi-

gnificatur motus contemplationis in Deum. Per duas protensas versus pedes, motus compassionis ad proximum. Et per duas medias, motus debitæ considerationis circa seipsum.

7 Et clamabant alter ad alterum, & dicebant. Nam excitare mutuò se debent ad laudandum Deum trinum & vnū, ideo dicitur ter Sanctus, & semel Dominus.

† Et com-

mento trinitas prædicatur, dñs Christus, s. qui hic quatuor literarum est: quod proprie de Deo ponitur, Iod He: Iod He. i. duo ia. q̄ duplicata ineffabile nomē Dei faciunt.
 * Epiphanius. Seraphim cum ter clamant Sanctus Trinitatem declarant, non enim per duas voces, neque per quatuor Deum glorificāt, neque per vnam solā sed per tres, & singulis vocibus numero singulari vtuntur, non enim dicitur, sancti, sancti, sancti, vt multas personas singulari numero de signent, patrem & filium & spiritum sanctum. Et in clausula orationis, dominus Deus Sabaoth, vt trinitas personarum, & deitatis vnitas declaretur.

* Damascenus. Testatur totus diuino numine afflatus parrū chorus, quod sancta illa Seraphim per triplicem sanctitatem, tres super essentialis diuinitatis personas nobis subindicent, per vnam autem dominationem, vnam diuinæ Trinitatis substantiā imperiumque declarent. Quin etiam narrat ecclesiastica historia, cum plebs Constantinopolitana, ob minas quasdam diuinitus intentatas,

supplex Deo preces adhiberet, puerum quendam è plebe in sublimem raptum fuisse, atque angelis quibusdā magistris ter sanctum hunc hymnum didicisse, *Sanctus Deus, Sanctus fortis, Sanctus immortalis, miserere nobis.*

a *Plena est omnis terra.* Et implebitur cum hoc impletum fuerunt. *Fiat voluntas tua, &c.* Adhuc voluntas patris in celo est, quæ in terra nondum impleta est: vt credatur, scilicet in terra, quod nondum in omni terra habuit. Primò in omni terra gloria domini prædicatur, & postea templum fumo repletur, quia prius euangelium toto orbe prædicatum est, & tunc templum a Romanis incensum est, post 42. annos a passione domini.

b *Superliminaria.* In veteri testamento locutus est dominus ad ostium tabernaculi, quia nondum introduxerat in sancta sanctorum, i. in cœlum, sed Christo ad terras descendente superliminare quasi obstaculum quoddam sublatum est, & totus mundus impletus est, fumo, i. gloria Dei. *Deus noster ignis consumens est.* Sed quia totā substantiam eius capere non possumus, leuior quædam & quasi rarior natura in mundo dispergitur quasi fumus, quæ ca pietes dicimus. *Ex parte cognoscimus, & ex parte prophetamus.*

* Cyril-

NICOLAUS DE LYRA.

- * 1 Plena est omnis terra, &c. quia in omnis creaturis refulcet virtus & bonitas ipsius.
- 2 Et commota sunt, &c. quia hæc visio facta est die percussio nis Ozia, vt dictum est supra, & tunc fuit terræ motus terribilis, secundum quod habetur Zach. 14. a. Et fugietis sicut fugisti a facie terræ motus in dieb. Ozia regis Iuda: qui terræ motus factus fuit ad ostendendum indignationem domini contra præsumptionem Ozia. Ex illo autem terræ motu, moti fuerunt parietes templi, & per consequens superliminaria & cardines ostiorum.
- 3 A voce clamantis. quia talia sunt in inferioribus, per angelos.
- 4 Et domus. ad designandum incendium futurum domus domini per Chaldaeos, vt habetur. 4. Reg. vlt.
- 5 Et dixi. Hic consequenter describitur Isaia legatio. Et primò describitur dispositio debita, secundò, legatio sibi iniuncta, ibi: Et audiui. Dispositio autem ista facta est primò per Isaiæ contritionem de eo quod peccauerat per omissionem, ideo dicit.
- 6 Vt mihi quia tacui. à reprehensione vel repressione Ozia regis

MORALITER.

† 1 Et commota sunt superliminaria, &c. Per superliminaria significantur intellectus & voluntas superiores animæ potentie. Per cardines, electio boni & detestatio mali. Per vocem clamantis, vox prædicatoris, per quam intellectus & voluntas auditorum moneri debent ad eligendum bonum, & detestandum malum.

* Cyrilus. Ante crucem domini per celebre illud templum fuit: cæterum post crucem, postquam Iudæi Euangelij lucem recipere noluerunt, dereliquit dominus domum suam & transiit ad gentes, & ois terra repleta est gloria domini, omnis Iudæa vastata est, & templum incensum, quod significat verba illa, *Superliminare templi condit, fumoque impletum est.*

* Procopius. Talibus & asyli fiduciam, templo videlicet spoliato, ademptā iri, & domum conflagratūrā, cum gentibus innotuisset Christus, significabat. Quo tempore, non vna amplius, sed pluribus & præstantioribus, per orbem vniuersum constructis domibus, diuinitatis ipsius gloriæ apparuit.

c *Pollutus.* hoc dicit pro societate populi, cum quo cogebatur loqui. Noxiū est cum peccatoribus viuere. *Eccl. 13. a. Qui tangit picem, coinquabitur ab ea.*

* Gregorius. Nazianzenus. Isaias antequam videret gloriam domini, Iudæos reprehenderat, se non reprehenderat, vt verò vidit, cœpit dicere, o miser ego, Væ mihi quia tacui.

* Procopius. Comparata hominum natura cum ea quam viderat, miserum se exclamat, non animi, non corporis vniuersi, sed laborum impuritatem confessus, nisi quis ex parte totum intelligat. Conscientiæ spiculo se iam compungi, ait propheta, qui hinc duo dicentibus potestatibus, eadem ipse cū illis personare non valeat, qui ingrati Deo in ore peccatorum laudem esse non ignoraret. Sed præter eas rationes, modestiæ causa propheta sese populo admiscet. Fortasse verò humanæ naturæ morbum cōfiteatur, iuxta Dauidicum illud, *Omnes homines mendaces.*

* Origenes. Apparet verbo tenuis peccasse prophetam, alioqui dixisset, quia immundum corpus habeo vel immundos oculos, si peccasset in concupiscentia, vel immundas manus, si in rapiendo.

d *Ego habito.* Nota cum peccatoribus non esse morandum.

e *Et regem dominum exercituum vidi oculis meis. Et voluit ad me vnus.* Sic Abraham postquam vidit dominum, & vocem eius audiuit, se cinerem & puluerem esse confiteatur: quia quantacunque sit hominum dignitas, vilescit in comparatione eius.

De ser-

gis de sua presumptione. erat enim Isaias de genere regio vt dictum est supra. 1. cap. & propter hoc magis poterat ad regem accedere, & defectus suos sibi ostendere, quam alius de populo: ideo peccauit hoc omitendo, ideo subditur.

7 Quia vir pollutus, &c. Sicut enim polluantur labia loquendo quod non decet ita etiam tacendo quod dici debet.

8 Et in medio populi, &c. non solum per omissionem, sed etiam per commissionem, quia multi de populo isto erant blasphemii, vt dictum est supra.

9 Et regem dominum exercituum, id est angelorum.

10 Vidi oculis meis, q. d. ex quo sum peccator, ista visio nō est mihi ad profectum, sed ad inuentum. Et sic etiam dixerat Marne ad uxorem suam, Iud. 13. d. Morte moriemur, quia vidimus dominum. Secundo est Isaiæ dispositio per angelum purgantem eius peccata, hoc tamen fuit solum instrumentaliter, quia solius Dei est purgare peccata principaliter, dicit igitur.

11 Et voluit, &c. Per istum volatum intelligitur velocitas angelica ad exequendum domini mandatum seu beneplacitum.

* Et in

4 Et domus impleta est fumo. quia domus conscientie debet impleri fumo pœnitentiæ.

5 Et dixi. Væ mihi. Per Isaiam qui tacuit, donec purgatus se cognouit, significatur prædicator, qui conscius sibi de peccato mortali debet a prædicatione cessare, donec purgatus sit vera confessione vel saltem contritione, aliter verbum Dei tractaret indignè, Psal. 49. c. Peccatori autem dixit Deus: quare tu enarras iustitias meas, &c.

† Extrema

A De seraphim. Seraphim per, m, in masculino genere. per, n, in neutro genere plurali dicimus. Seraphim tamen singulariter dici potest, sicut cherubim & cherub.

b Et in manu eius. i. operatione eius, i. Christi. Calculus, i. charitas, quem forcipe, i. doctrina duorum testamentorum, de altari rulerat, & Isaiam in exemplum posuerat.

† carbo

c Calculus. LXX carbunculus, lapis ignitus, qui propter flammeum colorem igneus dicitur.

Gen. 28. c. Luc. 21. 2. Matth. 17. d.

d Forcipe. Hæc est scala Iacob gladius bis acutus. Hæc sunt duo minuta, quæ mittit pauperula in Dei dona. Hic est stater duorum denariorum, qui in ore piscis repertus pro domino, & Petro redditur. Nouum testamentum habens utraque, mandata, s. sua & veteris testamenti, Dei sermone duplici acie præceptorum comprehendens.

† 8. q. 1. c. in scriptur. Act. 8. f. Apoc. 2. c. Psal. 17. b.

B De altari. Quod Ioannes vidit in Apocalypsi, quod est plenum calculis ignitis, quibus possunt peccata purgari, vnde: *Carbones succensi sunt ab eo. Et alibi: Ignem veni mittere in ter.*

Luc. 13. f.

† impingua Psal. 119. a.

f Ecce tetigi labia tua. vnde: *Quid datur tibi, aut quid adijciatur tibi ad linguam dolosam? sagittæ potentis acutæ cum carbonibus desolatorijs.* Hic est sermo Dei, de quo dicitur: *Habes carbones ignis: sedebis super eos, hi erunt tibi in adiutorium.*

Iere. 1. b.

g Et auferetur iniquitas. Ieremias qui puer erat ideo penè immunis a peccato solius manus tactu purgatur. Ad Isaiam verò qui dicitur, vir pollutus labijs ego sum: angelus cum calculo mittitur.

h Quem mittam. Non cogit, sed voluntatem querit: voluntas enim sola præmium meretur. Isaias autem tanquam purgatus, offert se spontaneus.

* Procopius. Hæc vox probantis est, & alacritatem illius pronocatis, boni quæ; instituti tanquam mercedem pollicentis.

Orige. Nota filius a patre missus, solus hic dimittit peccata quæ dimittit tota trinitas. Qui. n. in vno credit in omnibus credit: ne putes filium quasi minorem a patre missum. Simile dictum: *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Ego & pater unum sumus.* Vnum, propter naturam sumus, propter diuersitatem personarum. Sic iubente domino trinitas imperat.

Genes. 1. b. Ioa. 10. f.

i Mitte me. Putat se bonum nuntiaturum, & ideo dicit: *Mitte me.* & ideo se vltro offert. Sed quia audiuit: *Dic populo huic: Auribus audietis, & non intelligetis, &c.* cum postea dicatur sibi: *clama: non statim clamat, sed interrogat, quid clamabo? Ieremias quoque cui dictum est:*

Accipe

NICOLAUS DE LYRA.

1 Et in manu eius calculus. i. carbo ignitus. Calculus enim plura significat. Vno enim modo significat lapidem parvulum. Alio modo significat numerationem. quia antiquitus solebant homines cum lapillis numerare. Significat etiam carbonem ardentem, & etiã quedam alia vnde versus: *Calculus est ratio, numerus, sententia, carbo. Calculus est pondus, minimus lapis, ensis acutus. Per calculum autem istum significabatur prophetiæ donum tunc Isaiæ datum.*

2 Quem forcipe tulerat de altari. s. holocaustorum, ubi erat ignis continuus vt habetur *Leuit. 6.* sciendum tamen, quod non accipitur hic altare seu carbo, materialiter, quia ista fiebant visione imaginaria, sicut dictum est, *qua videbatur angelus accipere carbonem de altari holocaustorum.*

3 Et tetigit os meum. ad designandum purgationem peccati sui per tacurnitatem predictam, ideo subditur: *Et auferetur iniquitas tua, & peccatum tuum, &c.*

4 Et audiui vocem. Hic consequenter describitur legatio iniuncta Isaiæ a domino. Primò quantum ad illud quod pertinet ad afflictionem malorum, secundò ad consolationem bonorum, ibi. Et multiplicabitur. Primum describitur cum dicitur: *Et audiui vocem domini, apparentis in effigie predicta.*

5 Dicentis

Accipe calicem, & propinabis omnes gentes, &c. libenter accipit. Cum verò audit, primò propinabis Ierusalem, respondit: *Decepisti me domine, &c.* Nos autem dicimus non temeritatis esse, sed obedientiæ, quod se obtulerit.

* Procopius. Cum duo distinctè, quem mittam, & quis ibit, essent postulata, vnica ambobus responsione satisfecit, cū ecce ego domine mitte me, non autem amplius iterum se, adiecit. Est .n. in nostra situm potestate, Apostolatū admittere. Vires autem ad obeūdum sufficere, Dei vnus qui istā gratiam largitur. Humanæ itaque imbecillitatis conficius, nihil ad id respondens, soli Deo reliquit, & quod sibi nō arrogauit, domino largiente accepit.

1 de seraphim, & in manu eius † calculus, quem forcipè tulerat de altari, & tetigit os meum, & dixit: *Ecce tetigi hoc labia tua, & auferetur iniquitas tua, & peccatum tuum mundabitur. Et audiui vocem domini dicens: † Quem mittam & quis ibit nobis? & dixi: Ecce ego sum, mitte me. Et dixit: Vade, & dices populo huic: † Audite audientes, & nolite intelligere: & videte visionem, & nolite cognoscere. † Excæca cor populi huius,*

2 *Et dixit: Vade, & dices populo huic: † Audite audientes, & nolite intelligere: & videte visionem, & nolite cognoscere. † Excæca cor populi huius,*

3 *Et dixit: Vade, & dices populo huic: † Audite audientes, & nolite intelligere: & videte visionem, & nolite cognoscere. † Excæca cor populi huius,*

4 *Et dixit: Vade, & dices populo huic: † Audite audientes, & nolite intelligere: & videte visionem, & nolite cognoscere. † Excæca cor populi huius,*

5 *Et dixit: Vade, & dices populo huic: † Audite audientes, & nolite intelligere: & videte visionem, & nolite cognoscere. † Excæca cor populi huius,*

6 *Et dixit: Vade, & dices populo huic: † Audite audientes, & nolite intelligere: & videte visionem, & nolite cognoscere. † Excæca cor populi huius,*

7 *Et dixit: Vade, & dices populo huic: † Audite audientes, & nolite intelligere: & videte visionem, & nolite cognoscere. † Excæca cor populi huius,*

8 *Et dixit: Vade, & dices populo huic: † Audite audientes, & nolite intelligere: & videte visionem, & nolite cognoscere. † Excæca cor populi huius,*

9 *Et dixit: Vade, & dices populo huic: † Audite audientes, & nolite intelligere: & videte visionem, & nolite cognoscere. † Excæca cor populi huius,*

10 *Et dixit: Vade, & dices populo huic: † Audite audientes, & nolite intelligere: & videte visionem, & nolite cognoscere. † Excæca cor populi huius,*

11 *Et dixit: Vade, & dices populo huic: † Audite audientes, & nolite intelligere: & videte visionem, & nolite cognoscere. † Excæca cor populi huius,*

12 *Et dixit: Vade, & dices populo huic: † Audite audientes, & nolite intelligere: & videte visionem, & nolite cognoscere. † Excæca cor populi huius,*

13 *Et dixit: Vade, & dices populo huic: † Audite audientes, & nolite intelligere: & videte visionem, & nolite cognoscere. † Excæca cor populi huius,*

14 *Et dixit: Vade, & dices populo huic: † Audite audientes, & nolite intelligere: & videte visionem, & nolite cognoscere. † Excæca cor populi huius,*

* Et aures

MORALITER.

† 11 Excæca cor populi huius, & aures eius aggraua, id est excæ-

† candum

Dominus excæca cor populi huius. Quasi dicat: Si totum mundum saluare desideras, excæca cor populi huius. Si enim populus hic excæcatus fuerit, gentes illuminabuntur. Nec est Dei crudelitas, sed misericordia, infidelibus excæcatis humiles illuminare. vnde: *Quoties volui congregare filios tuos, &c.* Et, *Conclusit Deus omnia sub peccato, ut omnium miseretur.* Et paulo post, *O profundum diuinarum sapientia, & scientia Dei.*

a *Et conuertatur.* Quamuis graue peccatum sit, si conuertatur quis, potest saluari. Sed hi pro magnitudine sceleris, poenitentia sunt indigni vnde: *Volui congregare filios tuos, & noluerat.*

b *Et adhuc.* Et pro. i. adhuc ex gente decimatio, quasi adhuc decima pars illius gentis remanebit.

* **Theodoretus.** Describit propheta mala quæ patientur Iudæi, ut voluntatis rebelles poenas luant, quia dominum audire noluerat, & ipsos ait sibi futuros causam tantorum malorum, ut incendio, gladio, fame, peste absumantur.

c Et

c *Et erit.* Sub Adriano Iudæa iterum vastata est. I. verò anno post captiuitatem Romanorum. Prohibiti enim sunt publicis legibus Iudæam intrare.

* **Eusebius.** Post cladem inuectam Iudæa a Vespasiano, residuum fore decimam partem Iudæorum in vrbe Lib. de dem. 5

bus Iudææ, & postea rursum futuram sub Adriano in pabulum ignis, ut quercus & terebinthus, quæ cadunt de loco suo auulsæ. * **Procopius.** Non iam amplius eos vineam domini Sabaoth, non ut Dei paradisum, non ut oliuam pulchram, non ut palmam, aut cicuratarum arborum aliquam, sed veluti glandem, non eam quidem sibi constantem amplius, sed deciduam, relictaque thæca. Humi iacentem, vel tanquam terebinthum amarus fructus edentem, prædicat. Nec his abstinere fore Iudæorum gentem, imò deteriori, cum & suas isti regiones occupent, & solito nature ordine fructus edant, illis contra, sua est nihil illis tale producere exciderint.

Cap.

& aures eius aggraua, & oculos eius claudere: ne forte videat oculis suis, & auribus suis audiat,

& corde suo intelligat, & conuertatur, & sanem eum. Et dixi: **Uique quo domine? & dixit: Donec desolentur ciuitates absque habitatore, & domus sine homine, & terra relinquetur deserta, & longè faciet dominus homines, & multiplicabitur quæ derelicta fuerat in medio terre.**

Et adhuc in ea decimatio: & conuertetur, & erit in ostensionem, sicut terebinthus, & sicut quercus quæ expandit ramos suos. Semen sanctum erit id quod steterit in ea.

NICOLAUS DE LYRA.

* **1** Et aures eius. *Id est, aggrauandæ denuntia in affectu per obstinationem.* Circa quod sciendum, quod talis excæcatio & obduratio non est a Deo directè, sed ex liberi arbitrii defectibilitate. Homo enim auertens se a Deo, meretur ut insensibilis Deus retrahat gratiam suam ab eo cuius effectus est illuminare intellectum, & mollificare affectum, & ideo ipsa subtracta homo excæcatur & obduratur ex sua malitia. Hoc adueram fuit impletum, quando ad prædicationem Christi Iudæi pro magna parte fuerunt obdurati, secundum quod dicitur expresse, *10a. 12.* Propterea non poterant credere, quia dixit **Isaias.** Excæcauit oculos eorum: & indurauit cor eorum, &c. Et sequitur. Hoc dixit **Isaias.** quando vidit gloriam eius. scilicet Christi. & locutus est de Deo. *Cognouit enim tunc Trinitatem personarum, & filium in carnatum, ut prædictum est, et sic tunc vidit gloriam Christi, id est, eius diuinitatem.*

2 Et dixi: **Uique quo domine.** scilicet, *durabit hæc excæcatio & obduratio.*

3 Et dixit: **Donec desolentur, &c.** *Quod impletum fuit tempore Titi, qui destruxit ciuitatem & templum & terram Iudæam, & duxit populum captiuum, & dispersit per orbem, ut non habitaret amplius in Iudæa. ideo subditur: Et longè faciet dominus homines.*

4 Et multiplicabitur, &c. *Hic consequenter propheta denuntiat in consolationem creditum, quod frequenter fit in hoc propheta & alijs, scilicet denuntiatio consolationis bonorum iuxta denuntiationem desolationis malorum, ut opposita iuxta se posita magis luceant, & hoc est quod dicitur. Et multiplicabitur, &c. Quia ante aduentum exercitus Romanorum contra Iudæam, Christiani qui erant ibi per admonitionem angeli transferunt in regnum Agrippæ, qui erat confederatus Romanis, et sic fuerunt derelicti alijs partim captiuatis, & partim trucidatis, qui postea multiplicati sunt per orbem vniuersum, ut patet ad sensum.*

5 Et adhuc decimatio in ea. *Quia decime dantur a fidelibus ecclesie.*

6 Et conuertetur. *Ab abiectioe, & paucitate, & persecutioe, quam passa est ecclesia. Primo a principibus Iudæorum, ut patet Act. 8. & in pluribus locis alijs eiusdem libri: & postea ab imperatoribus Romanis, & eorum præfæctis, ut in sanctorum legendis, & in chronice habetur.*

7 Et erit in ostensionem sicut terebinthus. *Quod impletum*

videmus maximè a tempore Constantini, in quo incepit ecclesia notabiliter & mirabiliter exaltari & dilatari.

8 Semen sanctum erit id quod steterit. *Quia fideles non multiplicantur per generationem carnalem: sed per gratiam sanctificationis in baptismo. veruntamen quia excæcationis & obdurationis Iudæorum tempore prædicationis Christi & Apostolorum eius figura fuit obduratio prædecessorum suorum tempore prædicationis Ieremiæ et aliorum prophetarum, qui fuerunt inuenti tempore destructionis factæ per Nabuchodonosor regem Babylonis. ideo litera ista potest exponi pro illo tempore, licet principalis intentio prophete feratur ad obstinationem Iudæorum tempore prædicationis Christi & Apostolorum. Et secundum istam sententiam, dicitur: Et dixi: Uique quo domine. supple durabit ista excæcatio & obduratio. Et dixi: Donec desolata sint ciuitates absque habitatoribus. Quod adimpletum fuit tempore Cedecie, quando rex Babylonis destruxit ciuitates regni Iudæ, & populum duxit captiuum in Babylonem, ideo subditur: Et longè faciet dominus homines, & multiplicabitur. Hic consequenter propheta denuntiat consolationem bonorum, & istud fit frequenter in hoc libro & in alijs libris prophetarum iuxta consolationem malorum, denuntiando consolationem bonorum, ut opposita iuxta se posita magis eluceant. hoc est quod dicitur. Et mul. id est, terra Iudæ, quæ derelicta fuerat a suis habitatoribus in captiuitatem ductis: multiplicabitur adhuc in hominibus animalibus, & alijs bonis, quod impletum fuit post captiuitatis reditum sub Zorobabel, & Nehemia, & Machabæis. in medio terre, hoc dicitur, quia Iudæa est in quarto climate terra habitabilis. Et adhuc in ea decimatio, id est, adhuc dabuntur ibi decime bonorum sacerdotibus & Leuitis Deo ministrantibus, sicut habetur Nehemia 10. Et conuertetur a captiuitate in prosperitatem. Et erit in ostensionem sicut terebinthus, &c. quia prosperitas eorum post tantam captiuitatem fuit magis admirabilis: & hoc tempore Machabæorum, quando recuperauerunt ciuitatem & templum contra Antiochum regem tunc valde potentem. Semen sanctum erit, id quod steterit in ea. Quia post reditum captiuitatis Babylonis non legitur Iudæorum populus ad idololatriam declinasse, nisi aliqui pauci ex violentia regis Antiochi, ut habetur 1. Machab. 2. & tunc etiam aliqui licet pauci comparati respectu totius populi acceperunt aliquas conditiones Gentilium, faciendo sibi præputia, palestram, & ephibiam, ut habetur 1. Machab. 1. Non tamen dicitur ibi, quod declinauerunt ad idololatriam.*

Cap.

MORALITER.

† **1** candum denuntia, si perseneret in malitia, propter quâ Deus retrahit gratiam suam, & sic excæcatur mens peccatoris & obstinatur, quod debet prædicator denuntiare populo ut caueat a malo. Et consequenter subditur remedium, cum dicitur.

3 Donec desolentur ciuitates, absque. *Id est, homines peccatores*

res per amaritudinem poenitentia. Et quia sequitur ad hoc bonorum operum fructificatio, subditur.

4 Et multiplicabitur quæ derelicta fuerat. *A Deo propter peccatum.*

7 Et erit in ostensionem sicut terebinthus. *Nam bona fructificatio peccatoris per poenitentiam conuersi proponitur alijs in exemplum poenitendi, ut patet de Magdalena.*

A ADDITIO I.

In cap. 6. ubi dicitur in postilla: Posset enim aliquis dicere, quod verbum eius non esset autenticum.

Isaias in principio sua prophetie dixit: Audite cæli, & auribus percipe terra: quoniam dominus locutus est: & ideo nullus posset dicere ei, quod verba illa dixisset spiritu suo, & non spiritu Dei: nisi taliter contradiceret sua prophetia: quam qui negaret, similiter posset negare presentem visionem, & ideo non oportet dicere, quod hæc visio ponitur ad confirmationem prædictorum, sed est visio per se reuelata prophetæ.

A ADDITIO II.

In eo. c. 6. ubi dicitur in post. Sicut Ier. 22. dicitur: Terra terra terra.

Quod legitur in Iere. Terra, terra, terra, audi verbum dñi. Non oportet ut intelligatur ad excitandam maiorem attentionem sicut Iudæi dicunt: sed ad denotandam terræ cui loquebatur, expressam distinctionem. Erat enim terra cui loquebatur tripartita, cuius una pars dicebatur terra Iudææ, alia Galilææ, alia verò trans Iordanem, ut patet in libro qui dicitur Canbedrin. Unde ad denotandam talem diuisionem ter nominat terram, & ideo in hoc loco cum seraphin ter sanctus clamabant, ad literam planè intelligendum est ad designandam trinam distinctionem in diuinis personis, prout fides catholica tradit. Unde & quodlibet istorum trium nominum in concreto significat sanctitatem, ut denotetur pluralitas suppositorum, quæ concretiuè intelliguntur. Verbum autem substantiuum ibi subintellectum, in singulari numero ponitur, ut essentia unitas intelligatur. Et notandum quod quidam expositores Hebræorum attendentes, quod in unitate diuina quæ summa est, periculum esset iterare nomina quæ omnino similia essent, ex quo necesse erat ut intelligeretur aliqua pluralitas, ideo aliter interpretati sunt hæc dicta, scilicet, ut sanctus qui in primo loco dicitur: & etiam sanctus qui in secundo loco dicitur, intelligatur in vocatiuo casu, sic quod uterque seraphin clamabat ad alterum, dicens: O sancte sanctus dñs Deus exercituum, &c. & hoc audent dicere, eò quod in lingua Hebraica in his nominibus non est differentia casualis. Sed hoc non valet aspicienti proprietatem harum dictionum, prout hoc ponuntur. unde transla-

tio Chaldaica ista tria nomina de Deo intelligit: & ideo hæc due expositiones quas postillator ponit, non debent intelligi quasi indifferenter consonent literæ: sed prima expositio non est verè literalis, sed quasi a veritate literæ fugitiua. Secunda autem catholica, & propriè literalis. Unde magister in 1. di. 2. Inter alia testimonia trinitatis quæ in veteri testamento inueniuntur, hanc auctoritatem tanquam à literalis sensu sumpta allegat.

A ADDITIO III.

In eo. c. ubi dicitur postil. Et dixit, Vade ad arg. peccata re. &c.

Licet Isaias in precedentibus argueret multipliciter populum de peccatis eorum, nunquam tamen eorum obstinationem prenuntiauit, quæ obstinatio in hac visione fuit primò sibi reuelata, cum dicitur: Audite, & nolite intelligi, &c. ex cæca cor populi huius. Unde non est necesse dicendum, quod hæc visio precedat alias prophetias prædictas, sicut Hebræi minus rationabiliter dicunt. nam in precedentibus arguebat peccata, et scelera populi de mandato Dei, ut dictum est. In hac autem visione sibi inuinctum est, ut execrationem & indurationem eorum futuram, tempore aduentus Christi eis prenuntiaret.

A ADDITIO IIII.

In eod. cap. ubi dicitur in postil. Et adhuc decimatio in ea, &c.

Ubi nos habemus: Et adhuc decimatio in ea. in Hebræo habetur quedam dictio quæ licet deriuetur à decem, tamen non significat decimationem, sed significat denarium. numerum denarium in genere feminino, & est sensus secundum Hebræos, quod a tempore huius visionis adhuc remanebant decem reges in Iuda usque ad transmigrationem Babylonis inclusiue, qui quidem reges apud eos sunt Ionathã, Achaz, Ezechias, Manasses, Amon, Iosias, Ioachim, Iechonias, Sedecias. Potest etiã aliter intelligi iste numerus denarius, ut referatur ad illud quod legitur Gen. 8. ubi Deus cõcessit Abraham, quod si inuenirentur in Sodomis decem iusti, parceret toti ciuitati pro eis. unde in hoc loco dominus dicebat Isaiæ quod licet populus esset ita malus: sicut populus Sodomorum, prout supra dixerat 1. cap. Audite verbum domini principes Sodomorum. tamen adhuc remanebat in ea, scilicet Iudæa & Ierusalem dena videlicet iustorum, quæ volebat eos sustinere & tolerare donec conuerterentur.

CAP. VII.

H factum est in diebus Achaz, &c. Quæ supra scripta sunt usque ad locum sub Ozia & Ioathan filio eius, visa sunt quæ sequuntur sub Achaz rege impiissimo, quæ a Deo derelictus ab inimicis expugnatur. b Achaz. Qui clausit ianuas tēpli, & Baalim adorauit, filium suū idolo cõsecrauit,

CAP. VII.

H factum est in diebus Achaz filij Ioathan, filij Ozia regis Iuda, ascendit Rasin rex Syriæ, & Phacee filius Romeliæ rex Israel in Ierusalem ad præliandum contra eam, & non

altare æneum abstulit, & altare idolorum in templo posuit. Iure ergo a domino derelictus est, & surrexerunt aduersus eum inimici. Ascendit. secundo. Primò .n. Assyrij tribu Iudæ multos interfecerat, & captiuos in Damascū duxerat: & hac fiducia reuertunt tpe Achaz sed non pualēt auxiliāte Deo, non meritis Achaz, sed sola misericordia Dei. Ascendit. Rasin

NICOLAUS DE LYRA.

CAP. VII.

H factum est. Postquam Isaias denuntiavit regni Iudæe perniciem, hic denuntiat eius liberationem a persecutione duorum regum, ut tanquam bonus Samaritanus post vinum mortificatiuum infundat oleum lenitiuum. Sciendum tamen, quod principalis intentio prophetæ est denuntiare Christi aduentum qui interponitur. unde dicit Ra. Sa. super 9. ca. Zach. Quod vniuersi prophetæ non sunt locuti, nisi super annos redemptionis, & ad dies Messie, quod est intelligendum de principali intento. Et ideo pars ista in tres diuiditur. quia primò in signum dictæ liberationis denuntiat Christi incarnatione, secundò eius resurrectione, se. ca. tertio eius ascensio, ca. 9. Sciendum tamen quod hæc diuisio non est præcisa, quia in secunda et tertia parte fit mentio de contentis in prima quantum ad aliquid, quia prophetæ frequenter replicant idem, alio tamen modo: quia modo exhortatiuo loquuntur. Præsens autem ca. in tres partes diuiditur: quia primò ponitur regni Iudæe imminens periculum. secundò promittitur liberationis

beneficium, ibi: Et dixit dñs. tertio datur huius liberationis signum, ibi. Et adiecit. Circa primum præmittitur tempus cū dicitur.

1 Et factum est. Quia quarto anno regni sui factum est illud quod sequitur.
2 Filij Ioathan, filij Ozia. Secundum quod dicit Ra. Sa. hic exprimitur pater & auus ipsius Achaz, ad ostendendum quod beneficium diuinum factum ipsi Achaz, prout in hoc c. describitur, non fuit factum propter bonitatem ipsius Achaz, cum esset idololatra pessimus, ut habetur 4. Reg. 16. & per consequens indignus diuino beneficio. sed factum est propter meritum patris sui Ioathan, qui fuit bonus & iustus, ut habetur 4. Reg. 15. Et Ozia cui fuit, qui dictus est etiam Azarias, qui fuit etiam bonus & iustus, ut habetur 4. Reg. 15. Verum tamen postea anno 22. regni sui superbiuit, & officium sacerdotale sibi usurpare voluit: propter quod a Deo lepra percussus fuit, quam patienter portauit habitans in domo sequestrata, & sic peccatum eius purgatum fuit per penitentiam & penam illatam.
3 Ascendit Rasin rex Syriæ & Phacee fil. Ro. &c. Isti duo reges non

MORALITER.

I Et factum est. Per Ierusalem significatur anima fidelis secundum sensum moralem, in qua ciuitate debet Christus regnare, contra eam venit Rasin, qui interpretatur iniquus. i. non æquus, & signat superbiam. Nam superbus vult alios excedere, & sic refugit æqualitatem, & Phacee qui interpretatur oris apertio, & signat auaritiā. unde auarus dicitur quasi æris audis: & sic os apertum habere dicitur: quia nunquam pecunijs satiatur. Et hæc duo vitia dicuntur hic titiones fumigantes & caudas habentes: titiones, quia concupiscentiam inflammant, fumigantes, quia mentis oculos tanquam fumus excacat: & caudas habentes, quia post se alia vitia trahunt. De superbia

superbia namque dicitur Eccl. 10 b. Initium omnis peccati superbia. De auaritia. 1. ad Tim. b. Radix omnium malorum, est cupi. Per Isaiam verò dictam ciuitatem assecurantem, prædicator significatur veritatis, dans pro signo liberationis conceptionem & natiuitatem spiritualem Christi in hominibus bonæ voluntatis. Per Achaz verò recusantem signum, significatur peccator obstinatus in malo. De bello verò vitiorum contra Ierusalem moralem dicit Bern. super Missus est: Venit auaritia, & vendicat in me sibi sedem, iactantia cupit dominari, superbia vult mihi esse rex, luxuria dicit: ego regnabo, ambitio, inuidia, & iracundia certam in memetipso, cuius potissimum esse videar, ego quantum valeo resisto, renitor quantum iuuor, dñm meū Iesum reclamo, & dico, non habeo regem nisi Iesum.

† In die

Rasin rex. Hic est rex Arā qui interpretatur excelsus, fa-
A piētia, seculari tumidus. Et Phacee fili⁹ Romelie (rex. f.
 decem tribuum fm prophetam Osee) rex hæreticorū.
 Hi. f. vt expugnent ecclesiam, consentiunt. Quod audiēs
 domus David. i. simplex populus Christi pertimescit, q̄a

nō arboribus frugiferis, sed
 infructuoso cōparatur sal-
 tui. Hæretici. n. & Gentiles
 argumentorum gladijs pu-
 gnant contra domū David,
 cū dissentiant sibi. vnde: Fa-
 cti sunt amici Herodes, &
 Pilatus in passione Christi.
a Egredere. Tropo. Conside-
 randum est, quod impio re-
 gi Isaias iubetur occurrere,
 erigens vel exurgēs de loco
 suo, non in principio aquæ
 ductus, sed in extremis fini-
 bus piscinæ superioris, quæ
 erat i agro Fullonis, vbi for-
 des & maculæ purgabātur. **c**
Quamuis. n. Achaz regna-
B retur super Iudam, quia im-
 pius erat, in extremis sinib.
 piscinæ morabatur. Deus
 ergo non rā eius miseretur,
 quam populi sui. Caudas ti-
 tionum fumigantiū vocat
 sapiētiam secularem, & hæ-
 reticum sermonem quorū
 finis exustio est. Qui frustra
 inierunt consilium, vt ascē-
 derent cōtra Iudā. & pone-
 rent super eum filium Ta-
 beel, i. bonū Deum. Vterq;
 enim doctrinam suā putat
 optimam: sed Deo iuuante
 non stabit consilium eorū.

Quandiu autem stabit mundus & quæ sunt eius, in fini-
 bus suis dominantur. Cum autem finis mundi aduene-
 rit, hoc est 65. annis, & tam mundi rex, quæ 6. diebus fa-
 ctæ sunt: quam omnia quæ ad 5. sensus pertinent, finem
 acceperunt, vniuersa soluentur. Quod Gentiles, & hære-
 tici

NICOLAUS DE LYRA.

* non venerūt tunc similiter contra regem Achaz, sed quilibet per se
 & successiue, & licet nō expugnaverint Ierusalem ciuitatem regiā,
 tamen de regno Achaz duxerunt magnam prædam, quia non pote-
 rat eis resistere in campo, secundū quod dicitur. 1. Paral. 28. a. Tra-
 diditque eum dominus Deus in manu regis Syriæ, qui
 percussit eum, magnamque prædam cœpit de eius impe-
 rio. Et subditur ibidem. Manibus quoque regis Israhel tradi-
 tus est, & percussus est plaga grandi.

- 1 Et nuntiauerunt, &c. idest, Achaz, qui descenderat de domo
 David & populo eius.
- 2 Dicentes. Quia exercitus duorum regum non possunt sic con-
 gregari, quin currat rumor, & potissimè ad illos contra quos inten-
 dunt bellare. Et quis fuerit ille rumor, subditur.
- 3 Requieuit Syria. idest, rex Siria.
- 4 Super Ephraim. i. super regnum Israel, siue decem tribuum,
 quia Ieroboā primus rex fuit de tribu Ephraim, vt habetur 3. Reg.
 11. & alij post eū cōmuniter. Per hoc aut quod subditur: Requie-
 uit Syria, &c. intelligitur confederatio duorū regum ad veniendū
 simul contra regnum Iuda, ex hoc enim quod quilibet eorum per se
 victoriam habuerat contra Achaz, cogitauerunt quod ambo simul
 possent destruere regnum & transferre ad alium, vt habetur infra.
- 5 Et commotum est cor eius. Scilicet Regis Achaz.
- 6 Et cor populi eius. Præ timore.
- 7 Sicut mouentur ligna. Eō enim q̄ fuerant debellati à quoli-
 bet rege per se, vt dictum est, in campo, fuerunt valde territi, creden-
 tes quod non possent resistere ambobus simul, etiam in ciuitatibus
 munitis & fortaliter.
- 8 Et dixit dominus. Hic consequenter promittitur liberatio-
 nis beneficium, cum dicitur: Et dixit dominus ad Isaiam. pro
 cōsolatione regis & populi, licet non meruisset, vt prædictum est.
- 9 Egredere in occursum, &c. Dicunt aliqui expositores no-
 strī, quod Rabfates erat filius Isaiæ, qui nō fuit honoratus à rege Iu-
 da secundū decetiam sui status, cum esset de genere regio, sicut &
 pater suus, vt supra dictum est, propter quod indignatus transtulit
 se ad regem Assyriorum, qui posuit eum inter principes sui exerci-
 tus, secundum quod habetur 4. Regum 18. & ideo subditur hic: Tu
 & qui

tici non credunt: & ideo nō intelligunt iuxta Septuagin. D
 ra quæ dicuntur, qui dicunt: *Aure audietis.*

* Procopius. Non defuerunt qui typum baptismatis pi-
 scinam habere docuerunt.

b *Derelictus est.* A fratre suo Rabface, qui ad Assyrios trā-
 serrat, vt tradunt Hebræi.

c *Iasub filius tuus.* Qui inter-
 pretatur reliquus comes &
 conuertens, quia populus
 Iuda de manibus duorum
 regum liberandus erat.

d *In via.* Ibi Rabfates,
 postea ex præcepto Senna-
 cherib Dei populū blasphe-
 mauit.

e *Duabus caudis.* Duæ cau-
 dæ titionum, Rasin rex Sy-
 riæ, & Phacee filius Rome-
 liæ: quia in illis finitum est

regnum Syriæ & Samariæ: **†** & Sear Ia-
 Nam Theglathpharnasar **sub.**

interfecit Rasin, & Osee in-
 terfecit Phacee, & pro eo re-
 gnauit nouem annis, & ob

lesus à Salmanasar tribus
 annis, captus est: & ductus
 cum decē tribubus in mon-
 tes Mœdorum, & Perfa-
 rum.

* Procopius. Fumigan- **†** mollescat.
 tes titiones reges vocauit,
 tanquam qui luce ipsa, iam
 vrendi facultate extincta,
 priuentur. Per hoc autem
 titiones, nec plausibiles gē-
 tium nugas vereri amplius
 nec male sentitium homi-
 num blasphemias metue-
 re monemur. Priuari enim

titiones non communi modo plantarum vita destituti,
 sed ligni etiam robore, ipso denique qui solet in igne re-
 lucere, splendore, hoc solum habent virium, vt à quibus
 præhensi fuerint, eosdem queant denigrare tantū, & in-
 tumentium oculis lacrymas prouocare.

† Tabeel **F**

& qui derelictus est Iasub a fratre suo ad alienigenas transeunte. Et
 dicunt ibi expositores hoc dictum Rabfatis haberi ab Hebræis, sed
 vbi habeatur nescio. vnde & Ra. Sa. aliter exponit secundum inter-
 pretationem huius nominis Iasub, qui interpretatur reuersus, & sic
 dixit dominus: tu & qui derelictus est Iasub filius tuus, quasi dicat
 dominus: pauci de populo Iudæ qui reuertentur ad me per peniten-
 tiam, ad dictum tuum erunt tibi sicut filius tuus Iasub. In scriptura
 enim sacra ille qui per doctrinam suam aliquos conuertit ad Deum,
 dicitur pater eorum, & ipsi eius filij. secundum hunc modum dicit
 Apostolus 1. Corint. 4. d. In Christo enim Iesu per euangelij
 ego vos genui.

10 Ad extremum, &c. Erant enim ibi duæ piscinæ, vbi collige-
 bantur aquæ, & vna erat superior altera, ita quod de ipsa stuebat
 aqua in aliam, sicut fit frequenter in stagnis.

11 In via, &c. idest, per quam itur ad agrum illum, vbi Fullones
 pannos ab eis lotos in piscina extendebant ad desiccandum.

12 Et dices ad eum. Ex parte mea.

13 Vide vt silcas. idest, sis in bona pace & quiete, ideo subditur:
 Noli timere, &c. Sequitur.

14 A duabus caudis. idest, exercitibus reges sequentibus.

15 Titionum fumigantium, &c. Titiones fumigant, quan-
 do extinguuntur flamma. & quia gloria regis Syriæ, & regis Israel
 erat extinguenda, sicut denuntiat propheta in hoc cap. ideo & quipa-
 rat eos titionibus fumigantibus.

16 In ira furoris Rasin regis Syriæ. idest, regni eius.

17 Et filij Rome. idest, regis & regni Israel. supple in ira istorū
 contra te. Noli timere, eō quod consilium inierit contra te Syria in
 malum. Et Ephraim, idest, regnum Israel.

18 Et filius Romeliæ. idest, rex eius.

19 Dicentes: Ascendamus ad Iudam. Similiter & concorditer,
 & dicit:

20 Ascendamus. Eō q̄ regnum Iuda est in eminentiori loco quā
 regna Syriæ & Israel.

21 Et suscitemus eum. A sua quiete ipsum impugnando.

22 Et euellamus, &c. i. auferamus & diuioni nostræ subiciam⁹.

23 Et ponamus regem. idest, Romeliæ, qui vocatur hic Tabeel,
 vt dicit hic Ra. Sa.

* Hæc

A *Ecce virgo concipiet.* Hebraicè alma, Latine quoque alma dicitur sancta. Omnium penè linguarum verbis vtuntur Hebraei. Vnde in canticis de Græco *קפישו* idest ferculū fecit rex Salomon. Sic enim Hebræo legimus: Alioquin quod nouitas est miraculi, si iuuenula conceperit, vt metiuntur

Hebraei? Alma tñ virginem nubilem & adoleſcētulam significat. Non amplius loqueretur vobis per ænigmata: *Ecce virgo concipiet*, hoc erit nouum & mirabile. Iudæi mentiuntur adoleſcentulam concipere, sed alma

B quod in Hebræo scriptum est, lingua Punica virginem sonat. Alma apud Hebræos adoleſcentula dicitur. vel abscondita, idest apocrypha quæ nunquam virorum patet aspectibus. *Ecce virgo conc.* Hebræi de Ezechia hoc dici putant

tāt, quia eo regnante Samaria capta sit. Sed Achaz filius D. Ioathan regnauit annis 16. cui successit Ezechias filius, & regnauit annis 29 qui erat 25. annorum cum regnare cœpisset. Quomodo ergo primo anno Achaz dicta est ad eum pphetia de Ezechia nascituro, qui iam erat nouem

annorum, nisi fortè sextum regni Ezechia annum, quo capta est Samaria, infantia eius applicari dicant: Non ætatis, sed imperij: Quod violētè esse extortum etiā stultis patet.

* Tertulianus. Signum à Deo, nisi nouitas aliqua monstrōsa tam dignum nō fuisse. Denique Iudæi hic reuincuntur quod nihil signi videri possit res quotidiana, iuuenulæ, scilicet prægnatus & partus.

¶ a Emmanuel

¶ Salutis & liberationis. ¶ Hoc scilicet.
bis signum. † Ecce virgo † concipiet & pa-

a ¶ De quo: Oſculerit me oſculo oris iui. Et dñs virtutum ipse est rex glo. 12. b ¶ O Iuda ¶ In periculis. ¶ Alias hic virgo. secundū Hebræum n. vtumque significat. vocabitur autem, quod in Mathæo est, in Hebræo non habetur. sed Mathæus sensum non verba sequitur

riet filium: & † vocabitur nomen eius

NICOLAUS DE LYRA.

* **1** *Ecce virgo.* Hic consequenter ponitur signum, & quia scriptura ista multipliciter peruenitur à Iudæis, intendo hic aliquantulum immorari, & sic procedam: Quia primò ponam obiectiones quibus nituntur ostendere, quod non possit intelligi de Christo ad litteram. Secundo ponam falsas expositiones eorum, & eas excludam. Tertio ponam expositionem catholicam & veram. Quarto obiectiones Iudæorum solvam.

Circa primum arguunt ex hoc quod dicitur hic: Dabit dominus ipse. vobis signum, scilicet liberationis Achaz & populi sui à duobus regibus regnum eius destruere volentibus, vt dictum est. Iesus autem Nazarenus natus fuit post tempus Achaz per quingētos annos & amplius, vt posset de facili ostendi per tempora regnorum: sed dimitto propter prolixitatem vitandam, & quia hoc conceditur ab omnibus Christianis: ergo conceptio, seu natiuitas Iesu Nazareni nullo modo fuit signum diuine liberationis. Item ex hoc quod dicitur: *Ecce virgo concipiet, & pariet filium, & c.* arguunt, quia in Hebræo habetur: *Ecce alma concipiet, & pariet & c.* quod nomen significat virginem, sed adoleſcentulam: quod nomen indifferenter dicitur, de virgine & corrupta. Quod Christiani negant de Maria, quam dicunt virginem concepisse. Item ex hoc quod sequitur: *Et vocabitur nomen eius Emmanuel, & in Hebræo habetur: Et vocabit ipsa, scilicet alma, nomen eius Emmanuel.* Iesus autem Nazarenus non fuit vocatus à matre sua, nec etiam ab alijs Emmanuel, sed Iesus, vt patet ex euangelij eorum: ergo hæc littera non potest intelligi de ipso. Item arguunt ex hoc quod subditur in hoc capite: *Antequam sciat puer vocare patrem & matrem & c.* Ex quo patet, quod in puero de quo fit hic sermo, fuit ignorantia quod Christiani negant de Iesu Nazareno, dicentes eum habuisse plenitudinem scientiæ ab instanti conceptionis in quantum homo: & in quantum Deus ab æterno.

Circa secundum sciendum quod propter ista que dicta sunt, aliqui Hebræi exponunt scripturam istam de Ezechia filio regis Achaz qui post dictum prophetæ natus fuit, vt dicunt in signum liberationis regni Iudæ à prædictis regibus. Et ad hoc inducunt quod habetur infra sequenti cap. Et erit extensio alarum eius imprensas latitudinem terræ tuæ ò Emmanuel. Ezechias autem fuit dominus terræ post Achaz patrem suum. Sed hoc dictum reprobatur Rab. Sa. per hoc, quia Ezechias erat 25. annorum quādo cepit regnare post Achaz patrem suum immediate, vt habetur 4. Regum 18. Achaz vero regnauit 16. annis tantum vt habetur 4. Reg. 16. ergo in principio regni Achaz antequam diceretur ista prophetia, Ezechias iam erat natus & erat 9. annorum & sic non potest hæc scriptura intelligi de Ezechia. Et adhuc ad dictum Rab. Sa. potest addi, quia secundum ipsum & secundum doctores catholicos prophetia ista fuit dicta quarto anno regni Achaz & sic Ezechias tunc nō solum habuit nouem annos, sed etiam tredecim, ergo nō potest intelligi de eo. Propter quod Ra. Sa. dicit, quod hæc prophetia intelligenda est de filio Isaia. Dicit enim quod Isaia acceperat in uxorem quandam iuuenulam, & quod iam conceperat de eo: vnde dicit, quod talis est littera: *Ecce adoleſcentula concepit, & pariet filium, & denuntiatio huius partus fuit signum ab eo prædictum quia de puero existente in matris vtero nescitur, an sit masculus vel femina: & ideo quando certitudinaliter prædicitur, signum est credibile, quod illud quod promittitur ad tale signum sit futurum, vt sit sensus verbi Isaia: *Ecce adoleſcentula concepit & pariet filium, & quādo in natiuitate eius videbis verbum meum verificatum, scias te à duobus regibus te inuadere disponentibus cito liberandum.* Et ita fuit vt iste Rab. Sa. prosequitur: quia cito post ad petitionem Achaz rex Assyriorum venit in Damascum contra Rasin regem Syriæ, & eum interfecit, & populum eius transtulit in Cirenem, vt habetur*

quarti Regum, decimosexto, & eodem anno vt dicit Osee filius Elza coniurauit contra Phacee filium Romelie regem Israel, & eum interfecit, vt habetur quarti Regum 16. Adsum autem propositum confirmandum adducit illud quod scribitur cap. seq. Et accessi ad F prophetissam, & concepit & peperit filium. Ex quo patet, quod ista adoleſcentula de cuius conceptu, & partu fit hic sermo, fuit vxor Isaie, ad quam accessit maritali affectu. Et puer cōceptus, & natus de ea fuit filius eius. Sed ista expositio non potest stare, quia cap. sequenti dicitur de puero nato. Et erit extensio alarum eius, idest exercitus regis Assyriorum implens latitudinem terræ tuæ ò Emmanuel. & loquitur ibi de terra regni Iudæ, cuius nunquā fuit dominus Isaia nec filius eius: & sic Emmanuel de cuius conceptione, & natiuitate fit hic sermo, non fuit filius Isaie. Item quod dicit denuntiationem natiuitatis pueri in sexu masculino esse signum à domino promissum videtur falsum, quia de mandato domini dixit Isaia: Pete tibi signum à domino Deo tuo in profundum inferni, & c. per resurrectionem mortui vel per aliquam mutationem notabilem & supernaturalem in cursu celesti, vt dictum est supra. Et idem dicit Rab. Sa. & sic illud signum debuit esse aliquid valde magnum, & excedens totam creature facultatem, cuiusmodi non est talis denuntiatio: quoniam aliquando medici experti per aliqua signa & experientias præcognoscunt sexum pueri nascituri. Et si dicatur, quod non cognoscunt per certitudinem: tamen negari non potest, quin demones præcognoscant certitudinaliter, cum à hoc se extendat eorum notitia naturalis, que remansit integra in eis: & per consequens tale signum potest certitudinaliter prædici à diabolo. Item quartum Regum decimosextimo, dicitur, quod Osee filius Ela regnare cepit anno 12. Achaz, & secundum hoc Phacee filius Romelie vixit vsque ad 12. annum Achaz. Et sic falsum videtur, quod dicit Ra. Sa. ipsum interfecit ab Osee eodem anno, quo natus fuit Emmanuel, qui secundum eum natus fuit anno Achaz 11. vel v. ad tardius. Item cap. 8. dicitur: Antequam sciat puer vocare patrem & matrem, auferetur fortitudo Damasci, & ipolia Samariæ coram rege Assyriorum. Sed non legitur Samaria spoliata à rege Assyriorum, ante nonnum annum regni Osee, in quo fuit capta à Sahnasâr rege Assyriorum, vt habetur 4. Reg. 18. licet Osee antè fuerit tributarius regis Assyriorum, & sic à natiuitate pueri de quo est hic sermo, quod fuit filius Isaie secundum dictum Ra. Sa. vsque ad captiōem Samariæ fluuerunt anni 17. scilicet 8. de regno Achaz: & 9. de Osee, vt patet per prædicta, quia puer fuit natus 4. anno Achaz vel 5. ad plus: & Osee cepit regnare 12. anno Achaz: vt dictum est. ante vero 17. annos puer fuit vocare patrem & matrem. Si autem dicatur quod Osee cepit regnare 4. anno Achaz, vt dicunt aliqui adhuc sequitur quod puer in spoliatioe Samariæ habuit 9. annos ante quos puer fuit vocare patrem & matrem ad tardius. Item quod assumit ad confirmationem sui propositi, cū dicitur: Et accessi ad pphetissam & c. magis est ad oppositum, vt ostendetur ea sequenti.

Circa tertium utriusque est, quod dicitur Matth. 1. d. Hoc autem totum factum est, vt adimpleretur quod dictum est à dño per prophetam dicentem: ecce virgo habebit in vtero & pariet filium & vocabitur nomen eius Emmanuel. Ex hoc patet, quod ista scriptura Isaie loquitur de domino Iesu Christo, cū Matth. Apostolus & euangelista, Spiritu sancto plenus magis quā fuerit propheta veteris test. dicat eam fuisse impletam in natiuitate Christi. Et secundum hoc sic exponitur à doctoribus catholicis. Ecce virgo concipiet & pariet filium, idest beata virgo Maria à prophetis denuntiatæ, que concepit & peperit matrem virginem.

2 Et vocabitur nomen eius Emmanuel, quod vocatus est Christus, quod est nomen significans duplicem naturam in vno supposito, diuinam, scilicet & humanam, & hoc idem significat Emmanuel, quod est interpretatum nobiscum Deus.

* Buty-

A *Emmanuel.* Quidam Isaiam duos filios habuisse dicunt, Iasub & Emmanuel. Emmanuel de vxore prophetissa generatum in typum saluatoris. Et Iasub qui interpretatur relictis vel conuertens in typum Iudaici populi qui relictus est, & postea reuersurus Emmanuel, idest nobiscum Deus) gentium vocatione significat, propter qua verbum caro factum est.

Lib. de Trinitate.

* Tertulianus. Quomodo inquit Isaias, vocabis nomen eius Emmanuel, idest, nobiscum Deus, sic Christus ipse dicit. Ego vobiscum sum vsque ad consummationem seculi. Est ergo nobiscum Deus, & quoniam nobiscum est Christus, est nobiscum is, cui nomen est, nobiscum Deus.

Lib. 4. cap. 12.

* Lactantius. Emmanuel nunquam est vocitatus, sed Iesus, qui Latine dicitur salutaris siue saluator, quia cunctis gentibus salutaris venit. Sed propheta declarauit hoc nomine quod Deus ad homines in carne venturus esset.

Luc. 8.

b *Reprobare malum.* q d. in panis infantiae positus habebit boni mali que discretionem. His verbis percipimus saluatoris infantiam diuinam in eo non minuisse sapientiam. Quauis dicatur: *Puer autem proficiebat etate & sapientia, vt veritas*

veritas humani corporis probaretur. Infantia enim non d preiudicabar diuinae sapientiae.

* Irenaeus. Diligenter significat Spiritus sanctus, hunc natum e virgine Deum esse, cum dixit. *Vocabitur Emmanuel, idest, Deus inter homines, & declarat hominem esse,*

appellat enim infantem cum dicit, *Butyrum & mel comedet, & cum dicit, priusquam cognoscat bonum aut malum.*

Haec enim omnia sunt infantis.

c *Develinquetur.* &c. quasi dicit Terra Syriæ & Samariæ ab inuocatione nominis eius vastabitur, & domus Iuda a duobus regibus liberabitur.

* Eusebius. En deletum est regnum Samariæ, & regnum Damasci, hoc signum

datum erat aduentus Christi, hoc signum completum vides o Iudæe, aduenit ergo Christus. Vides hæc omnia completa, puerum e virgine natum, qui melle & butyro pastus, qui infantiam te

pus excessit, vt reliqui infantes, in quo dolus non sit inuenis, vides duo regna deleta. Si vides hæc duo regna stare, expecta adhuc dum veniat Messias, sin vides hæc iam olim dituta, venit ergo Messias.

Musce

C NICOLAUS DE LYRA.

1 Buty. & me. co. hoc dicitur ad denotandum veram eius humanitatem que talibus nutritur maxime in pueritia.

2 Vt sci. re. ma. li. vt, non tenetur ibi causaliter, sed consecutiue, quia ab infantia sua habuit plenitudinem scientie ad reprobandum malum, & eligendum bonum, loquendo de scientia humana. Et quia istam habuit ab instanti conceptionis & non ante ideo subditur.

3 Quia an. pu. sci. re. ma. & c. dere. ter. & c. idest odio habes tanquam tibi noxiã, scilicet terram Israel & terram Syriæ.

4 A fa. du. reg. su. quia rex Assyriorum regem Syriæ interfecit, & populum eius transtulit in Cyrenen, vt dictum est supra, & postea Osee regem Israel cepit, & populum eius transtulit in Assyrios, vt habetur 4. Regum 18.

Signum futuri euentus.

Circa quartum dicendum. Ad primum quod in sacra scriptura ponitur duplex signum alicuius euentus. Vnum pronosticum, quod est indicatiuum effectus futuri, sicut Iudic. 6. datum fuit signum Gedeoni in vellere indicatiuum suæ victorie futuræ: & tale signum frequentius datur in scriptura. Aliud est signum rememorative effectus preteriti, sicut Exo. 3. c. dixit dominus Moysi: Hoc habebitis signum quod miserim te, cum eduxeris populum meum de Aegypto, immolabis Deo super montem istum. idest immolabis Deo de ista missione, quæ tibi imponitur ad liberationem populi reddendo gratias Deo. Et sic patet quod istud fuit signum rememorative missionis preterite, nec obstat magna distantia temporis, quia signum rememorative ita respicit preteritum in magna distantia, sicut in parua, sicut & signum pronosticum respectu futuri. Sciendum etiam quod liberatio regni Iuda a persecutoribus fuit signum figuratiuum saluationis mundi fienda per Christum. & quia Achaz erat incredulus verbo prophete, vt dictum est supra, conuenientius fuit, vt sibi daretur signum rememorative futurum in longinquum, vt ipse in propria persona non videret sicut, vt Maria, & Ioseph. ideo signanter propheta non direxit verbum ad Achaz, dicens: Audi Achaz: sed ad domum Dauid di. Audite ergo domus Dauid: de qua domo fuerunt Ioseph & Maria, non tamen ad eos refertur quod ibi dicitur: Nunquid parum vobis & c. Sed illud quod subditur: Dabit dominus vobis signum.

Ad secundum dicendum, quod almuth in Hebreo significat absconditionem, & inde dicitur alma, abscondita, quod significat inuenculam aspectibus hominum absconditum, ita quod de eius pudicitia & integritate non dubitatur, maxime quando preponitur litera He, tunc sic sonat haalma. Nec inueniuntur in tota sacra scriptura aliqua sic scripta, nisi tantum tres. Rebecca, Gen. 24. b. vbi dicitur de ea, Puella decora nimis, virgo pulcherrima & incognita viro. Et sequitur ibidem: Puella quæ egredietur, ad hauriendam aquam. in Hebreo habetur: Haalma quæ egredietur, &c. Et Maria soror Moysi, Exo. 2. b. vbi dicitur de ea: Et fuit puella, & vocauit matrem pueri. In Hebreo habetur: Iuit haalma, & c. & ista que scribitur in hoc capite: ideo cum duæ primæ fuerint virgi-

nes purissimæ, quando nominatæ fuerunt nomine haalma. idem tenendum est de ista.

Ad tertium dicendum, quod duplex est nomen alicuius, scilicet impositionis, & nature sicut fortes est nomen impositionis, homo vel hoc nomen homo nomen nature. Iesus fuit nomen impositum ipsi Christo, vt patet Luc. 2. Emmanuel autem est nomen nature, seu proprietatis, significat enim nobiscum Deus, vt dictum est supra, & hoc est proprium nomen ipsius Christi, in quo diuina natura & humana sunt coniuncte in eodem supposito. Et hoc modo vocatus est pluribus alijs nominibus proprietates eius significantibus, sicut vocatus est lapis, Daniel 2. & Dauid Osee. 3. & nomine domini tetragrammaton. Ierem. 23. b. Et hoc est nomen quod vocabunt eum dominus iustus noster. vbi habemus, dominus, in Hebreo habetur nomen domini tetragrammaton, & pluribus alijs nominibus consimiliter nominatur in scriptura.

Ad quartum, iam solutum est ex his que dicta sunt, quia licet in Christo non fuerit aliqua ignorantia, tamen factus est homo in tempore, & sic habuit scientiam infusam in tempore, & antequam illam haberet, liberatio populi per Isaiam denunciata fuit impleta.

5. Adducet dominus. Sciendum, quod pars ista ad finem capituli multipliciter exponitur a diuersis: Sed vnam tantum expositionem intendo prosequi, quæ rationabilior mihi videtur, & eam prosequitur Ra. Sa. videlicet quod in hac parte describitur signum liberationis a Deo factæ tempore Ezechie filij Achaz, quia rex Assyriorum cum magno exercitu venit contra eum, cui Ezechias resistere non potuit via humana, & ideo conuertit se ad diuinum auxilium implorandum: & ideo misit dominus angelum suum, qui vna nocte percussit in exercitu regis Assyriorum centum octogintaquinque milia bellatorum. Quod videns rex mane territus & confusus fugit ad terram suam cum paucis, & ibi interfecit sicut a filiis suis. 4. Regum 19. igitur secundum hoc residuum huius capituli in duas partes diuiditur, quia primo tangitur hoc factum in genere ali. secundum, explicando partes eius in speciali, ibi: Et erit. Circa primum dicitur ipsi Achaz: Adducet dominus super te, quia Theglathphalnar rex Assyriorum vastauit terram eius nullo resistente, & eum afflixit, vt habetur. 1. Paralip. 28.

6. Et super do. patris tui. idest super Ezechiam filium tuum & eius populum. Ezechias enim fuit iustus & bonus: & ideo magis designatur hic per nomen suum Ioatham, qui fuit iustus, quæ per Achaz patrem suum, qui fuit pessimus, cum dicitur. Super do patris tui. scilicet Ioatham: de qua domo exiit Ezechias filius tuus.

7. Dies qui non veni. a diebus separationis. Ista separatio fuit facta tempore Roboan, vt habetur. 3. Regum 12. a tempore illo vsque ad tempus Ezechie non veniunt dies ita terribiles & consolabiles diuersis respectibus, sicut venerunt tempore Ezechie, quando Sennacherib venit ultimo ad destruendum eius regnum. ideo subditur.

8. Cum rege Assyriorum. quoniam in aduentu eius ad Ierusalem fuerunt illi dies ratione eius & formidinis exercitus, & pro Rab-

* facti

A Musca. i. Aegyptijs populo imbelli & idololatria for-
 A denti. Legimus ab Aegyptijs Iosiam occisum, & populo
 rum Israel subiugatum, ne multo post tpe Nabuchodo-
 nosor cum innumerabili exercitu cepit Ierusalem, tem-
 plum succendit, & habitatores Assyrios in Iudæa posuit.

* Procopius. Muscarum nomine, militares Aegyptiorum copias intelligit, vel quod idolorum cultui intēti, sanie & cruore gaudentes muscas imitantur, vel quod eorum ita multitudinem, vocisque exilitatē demonstrat. Ostendit autem Dei nutu, tanquam sibilo, non ab omni quidem Aegypto, sed ab ipsius parte aliqua, vt Iudæam inuaderent, excitos Aegyptios. Vē

B tueros etiam Assyrios ait, quos apum nomine significat, vel ppter militaris aculei vsum, & imperium in gentes reliquas, vel propter coloris in apibus varietatē & pulchritudinem, qualibus vestiri solent Assyrij quos facta in Iudæam impressione, in vetita absconditaque loca penetraturos, nedum ab vrbibus esse temperaturos dicit, idest, omnem regionem ita perscrutaturos, vt nihil cos lateat quod occultum sit.

b Nouacula. Rex Assyriorum (qui in Ieremia, columba Dei vocatur) in eo, & in his qui trans flumen scilicet Assyrijs sunt, radet dominus, in Iudæa caput & pilos scilicet omnem fortitudinem regum, & principum, & subiectorum.

c Et erit in die illa. Post subuersionem vrbis Nabuzardā princeps militiæ, quem Lxx. Archinarum vocant: pauperes

peres reliquit, qui vineas & agros colerent. Vnde Gudio-
 lias de regio genere, qui eis præpositus erat, dicit: *Seruite regi Babylonie, & bene erit vobis*, quo tempore tanta solitudo in Iudæa fuit, vt nec greges ouium haberent, nec armenta bouum.

† ^a Inspirabit. ^b Nili. ^c Quia data est ei Aegyptus pro labore quo seruiuit domino apud Tyrum. ^d Alias conducta alia litera. ^e Euphraten. ^f In terra tua. ^g Ut nihil forte, nihil pulchrum remaneat, sed efformatiois hominibus imo ignominiosis mulieribus comparentur. ^h Decor: m & virtutem. ⁱ idest cum omnia translata fuerint in Chaldæam. ^j Tempore gratiæ.

† Assyriorū. Et erit in die illa: sibilabit dñs muscæ quæ est in extremo fluminum Aegypti, & apī quæ est in terra Assur, & veniet & requiescent omnes in torrentibus† vallium, & in cauernis petrarum, & in omnibus† frutetis, & in vniuersis foraminibus. In die illa radet dominus in nouacula acuta in his qui trans flumen sunt, in rege Assyriorum caput & pilos pedum & barbam† vniuersam. Et erit in die

* Procopius. Post Christi natales hostilis exercitus omnibus viribus fractis & dissipatis, in sponte factis receptaculis colligentur Israel filij, tumq; captiuitate liberati, magno insidiantis regis dedecore requiescent. Quo tempore tanta anno-^{† desertorum} næ feracitas futura est, vt q^{† spinis.} vaccam vnam & oues duas possederit, et in alimoniam sit satis. Deinde vt Iudæos significet, sermonem de mille viribus instituit. Vineam de Aegypto transtulit. Hæc enim bene culta multos & suaves fructus edebat, sed neglecta tandem in amato rem desit. * Eusebius. Dies illa aduē^{Lib. 2. de} Saluatoris nostri est. In illa^{monit. ca. 39.}

enim die qui relictus fuerit de totius gentis interitu, hoc est, quicumque ex his in Christum crediderit, nutriturū iuuençā bouū & duas oues prædicat, & ex ijs butyrū & mel comesturum. Hæc si mystice contēplaberis, intelliges in Apostolis suum finem accepisse. Quorum singuli in suis ecclesijs binas oues, hoc est binos ordines instar onū ad gregem Christi conuenientes, alterū quide in primis elementis versantem, alterum qui iam per lauacrum sit illustratus: ac præterea iuuençam vnam, idest, ecclesiasticū principatum: diuinis & rationalibus cibis nutritures, fræcundum ex illis lac & mel perceperunt.

Tropolo.

NICOLAUS DE LYRA

* **C** facis blasphemationibus fuerunt terribiles & tristabiles. Sed ratione miraculosa liberationis fuerunt consolabiles.

1 Eterit. Hic describitur factum per partes in speciali. Et primò quantum ad aduentum exercitus. secundò quantum ad percussionē ipsius, ibi. In die illa radet. tertio quantum prouisionem victus Ezechie, & populi eius, ibi. Et erit. Circa primum dicitur.

2 In die illa. idest in tempore illo, quia congregatio tanti exercitus non potuit fieri vno die.

3 Sibilabit domi. idest inspirabit voluntatem veniendi contra Ezechiam.

4 Muscæ quæ est in extremo. Per muscam intelligitur hic populus Aegypti, qui cum magna turba venit cum Sennacherib cōtra Ezechiam, vt dicunt aliqui. Sed hoc videtur falsum, quia Rabscaces tunc volens terrere Ezechiam & populū eius dixit 8. Reg. 17. c. In quo confidis, vt audeas rebellare? an speras in baculo arūdineo atq; cōfracto Aegypto? Hoc autē non dixisset, si populus Aegypti esset in exercitu cū Sennacherib contra Ezechiam, & ideo alij exponunt de rege Aegypti qui alie tēpore venit contra Iudæam, s. tempore Ioachaz filij Iosia, quem vni. xit & imposuit terræ centum talenta argenti, & talentum auri 4. Regum 23. Sed videtur mihi quod melius potest exponi de populo Lybie, qui erat subiectus regi Assyriorum, & ideo venit ad eius exercitum. vnde nō dicitur hic: Sibilabit dominus muscæ quæ est in Aegypto: sed, quæ est in extremo fluminum Aegypti. Et vocatur ille populus musca, ad designandum quod venit cum magna turba sicut musca. Dicitur autem hic fluminum Aegypti, quia in Aegypto raro pluit, sed terra irrigatur per irrigationem Nili, qui ad hoc ab incolis per multos diuiditur riuos, vt habetur Deu. 11.

5 Et apī quæ est in terra Assur. Vocatur ille populus Assyriorum apis, non a dulcedine mellis, sed ab aculeo: quia ille populus pupugit alias nationes i circumitu, eas psequēdo, vt habetur. 4. Reg. 8. 6 Et

6 Et venient & requiescent oēs in torrentibus & c. Per hoc designatur quod essent occupaturi & deuastaturi omnia loca regni Iudæ. sicut factum fuit tempore Ezechie, excepta Ierusalē quā Sennacherib non cepit Deo exercitum eius percutiente.

7 In die illa. Hic consequenter describitur ista percussio, quia dominus misit angelum, & percussit in castris Assyriorum 185. milia ita quod corpora redacta fuerunt in cineres, intactis vestibus & armis: quo viso rex Sennacherib fugit, & diuino iudicio in terra sua gladio filiorum suorum interfectus fuit 4. Regum 19. & hoc est qd dicitur hic: In die illa. idest in tempore quo Sennacherib veniet contra Ierusalem, vt destruat eam.

8 Radet do. idest acuta: quia illud quod acuitur, super cotem, deducitur. Per nouaculam acutam quæ velociter scindit multitudinē pilorum, intelligitur diuina potentia, per quam velociter cecidit rex Sennacherib & exercitus eius.

9 In his qui & c. scilicet Euphraten vltra quod erat terra Assyriorum respectu Ierusalem.

10 In rege Assyriorum. hoc dicitur ad excipiendum alios populos, qui habitant vltra Euphraten, qui non venerunt cum Sennacherib ad destruendum Iudæam.

11 Caput. idest regem, qui a filijs suis interfectus fuit, vt dictum est.

12 Et pilos pedum. idest pedites de suo exercitu,

13 Et barbam vniuersam. idest equites, qui erant circa regem adherentes ei, sicut barba capiti.

14 Et erit in die illa. Hic consequenter describitur prouisio victus circa Ezechiam & populum eius: quia licet exercitus Sennacherib terram Iudææ in circumitu Ierusalem destruxerit, & bona partim vastauerit, & partim rapierit, tamen dominus de victu Ezechie & populo suo prouidit, vt dictū fuit 4. Reg. 19. exponēdo illud: Hoc erit signum comede hoc anno quod reperis, & c. & quantum ad hoc dicitur hic: Eterit in die illa: tempore post deuastationem per Sennacherib. * Nutriet

MORALITER.

† In die illa sibilat dominus musca & c. Per muscas & apes pūgentes significantur contentiosi & detractores, qui dicuntur hic requiescere.
 † In torrent. val. quoniam sunt impetuosī, propter quod signant domus potentum.
 † Et in cauer. idest in domibus claustralium.
 † Et in omnibus frutetis. quæ sunt parua nemora: propter quod

quod significant habitationes vulgarium. In omnibus. n. istis locis vigent vitia contentionis, & detractionis. Et subditur dictorum vitiorum punitio, cum dicitur.
 7 In die illa. idest grauitur punitur prædicta vitia in maioribus qui per caput significantur, & in mediocribus q per barbā, & in minorib. q p pilos pedum intelliguntur.
 14 In die illa. Hic describitur modus viuendi bonorū, cū dicitur: In die illa nutriet homo. idest rationabiliter viuens.

Tropolo. Nutriet
A homo vix vnā vac-
 cam, & duas oues,
 scilicet, munda ani-
 malia habent Iu-
 dæi, vt lacte nutrian-
 tur infantia, non so-
 lido cibo, vt come-
 dāt verborum mel-
 la de labijs mere tri-
 cis, idest doctoribus
 prauis, nec habeant
 vinum quod letifi-
 cat cor hominis. Sed
 opera eorum vertā-
 tur in spinas, & vul-
 nerentur ab eis, qui
 sagittant in obscuro
 rect. cor. si voluerit
 altius sapere, quam
 deberent, vt laborantes in scripturis mysticum possint
 inuenire. Non fruges afferant, sed vepribus complean-
 tur

Psal. 10.

^a ¶ Rarus habitator. ^b ¶ Vnam tantum, quia pauper. ^c ¶ Carnem Robustam vnitatem.
^c ¶ Vnde pascatur & vestiatur. ¶ Duos simplices affectus, ad dominum, scilicet & proximum.
 illa: nutriet hōmo vaccam boum, & duas oues, & præ
^a ¶ Quia multa pascua & pauca animalia ^b ¶ Doctrinæ euangelicæ. ^c ¶ Agreste.
 vbertate lactis comedet butyrum. Butyrum enim & mel
^a ¶ Præ inopia panis.
 manducabit omnis homo, q̄ relictus fuerit in medio ter-
^a ¶ Deficiente vino, desertis vineis singulæ vites singulis ementur argenteis.
 ræ. Et erit in die illa: omnis locus vbi fuerint millē vites,
^a ¶ Ementur. ^b ¶ Vineæ. ^c ¶ Timore latronum.
 mille argenteis: & in spinas, & in vepres erūt. Cum sagittis
^a ¶ In agros viscendos.
 & arcu ingredientur illuc. Vepres enim & spinæ erunt in
^a ¶ Fructus tales.
 vniuersa terra. Et omnes montes qui in sarculo sarientur,
 non veniet illuc terror spinarum, & veprium, & erit in
^a ¶ Cætera terra. ¶ Alias am. ^b ¶ Tantum: non in habitationem hominis.
 pascua bouis, & in conculcationem pecoris.

† tur, & spinis quæ
 oriuntur in mani-
 bus ebrii: nec terra
 eorum vel doctrina
 a rationabili animā
 te, sed à bobus, quo-
 rum curam non ha-
 bet Deus, & a brut-
 tis animalibus con-
 culcetur.
 a Comedet butyrum.
 Delectabitur in pas-
 sione Christi, vñ sua.
 Butyrum enim ex
 multis confectio-
 nibus efficitur.
 b Et om. mon. qui in
 sar. sar. relictis cam-
 pestribus metu ho-
 stium ad montana
 confugient, aspera montium manu propria excolentes,
 vitam miseram sustentabunt. Cætera erunt in pascua.
 CAP.

NICOLAUS DE LYRA.

- 1 Nut. ho. i. vaccam vnicam sibi remanentem de magno armen-
 to boum cæteris raptis & consumptis ab exercitibus Sennacherib.
- 2 Et du. oues. sibi remanentes de magno grege ouium, cæteris
 consumptis ab Assyrijs.
- 3 Et præ vber. Quia dominus dabit benedictionem suam: & sic
 habebunt tantū de lacte, quod sufficiet ei ad sustentationem domus
 suæ in tantum, quod non solum comedet lac, sed etiam pinguedinem
 lactis, quæ colligitur in butyro. Aliqui autem exponunt hoc ad op-
 positum dicentes, quod per hoc exprimitur defectus victus illo tēpe-
 re propter vastationē terræ, sic exponentes: Comedet butyrum.
 propter panis defectum: Sed litera precedens videtur repugnare
 vbi dicitur. Et præ vbertate. & similiter subsequens, cum dicitur.
- 4 Butyrum enim & mel co. vel māducabit. Vbiq; enim
 ista duo iunguntur in scriptura, significant abundantiam bonorum
 terræ: vnde & terra promissionis ad sui commendationem frequen-
 ter dicitur in veteri testamento fluens lacte & melle.
- 5 Om. ho. qui relictus fue. in me. ter. i. homines iusti viuen-
 tes vita humana, & non bestiali. isti fuerunt relictī in medio ter-
 ræ Iudææ euadentes gladium Sennacherib: sed mali qui erant in
 peccatis

C

peccatis obstinati, fuerunt per eum exterminati: & istis iustis rema-
 nentibus fuit sufficiens prouisum de victu.
 6 Et erit in die & c. mil. vi. valentes mille argenteos.
 7 Et in spinas & c. propter defectum colentium, quia sicut dictū
 est multi perierant per exercitum Assyriorum Rab. Sa. aliter expo-
 nit dicens quod tempore Ezechie post mirabilem liberationem ab
 exercitu Sennacherib, vt prædictum est, Ezechias induxit populum
 ad legis studium, & vt magis possent in hoc proficere, abstraxerūt
 se à vino, ita quod parum aut nihil bibebant, & sic remanserunt vi-
 neæ incultæ.
 8 Cum sagittis & arcu ingredien. il. propter seras & serpē-
 tes ibi latentes inter fruteta ibiā crescentia. ideo subditur: Vepres
 enim & spinæ.
 9 Et omnes montes qui sarculo sarientur. idest spinis &
 vepribus purgabuntur: ad hoc quod possit ibi bladum seminari.
 10 Non veniet illuc terror spinarum & veprium. Quia
 Deo faciente seruabitur terra in puritate sua, vt sic faciat fructum
 bonum & multum. ideo subditur.
 11 Et erit in pascua bouis & in cōculcationem pecoris.
 idest, ita erit fertilis in fructu, quod non solum sufficiet ad sustenta-
 tionem hominum, sed etiam animalium domesticorum.
 * CAP.

MORALITER.

- † Vaccam boum. idest corpus suum non ad luxuriandum,
 sed ad seruiendum domino secundum statum suum.
- 2 Et duas oues. scilicet intellectum pabulo sacræ scriptu-
 ræ, &

ra, & voluntatem cælestium degustatione, quantum per-
 tinet ad statum præsentis vitæ.
 3 Et præ vber. lactis. idest diuinæ consolationis.
 4 Comedet butyrum. idest sentiet excellentem suauitatem
 cœlestium.

† MORALITER.

ADDITIO. I.

In cap. 7. vbi dicitur in postilla: & dixit Achaz: Non petam.
 In hac responsione Achaz recte intellecta non recusauit petere
 signum, timens ne aliquid ad Dei gloriam monstraretur, vt Rab. Sa.
 dicit. Potuisset enim Isaias virtute diuina ostendere aliquod signum
 etiam Achaz nolente. Sed hæc responsio aliter exponi potest, & pla-
 nius. Pro quo sciendum, quod aliqui quærunť a Deo signa non tentā-
 do quasi dubitantes de diuina potentia, sed vt firmiter verbis diuinis
 adhareant, vt patet de Gedeone, Iudic. 6. cap. & de Ezechia, infra
 38. & de multis iustis. Alij vero signa quærunť, quasi volentes ex-
 perientiam sumere de diuina potentia, de qua dubitant: & hoc est p-
 priè tentare Deum, sicut legitur de Israelitis, Num. 14. d. Tenta-
 uerunt me decies. Alij verò in tanta infidelitate sunt excacati, q̄
 nolunt tentare Deum: sed quasi certificati de impotentia seu impro-
 uidentia Dei, credunt quòd de hoc non requiritur tentatio, sicut nul-
 lus sensatus tentat, an ignis calefaciat, cum sit certus de hoc. Et isto
 modo Achaz pessimus tanquam non solum dubius de fide, sed tãquā
 certus de opposito dicit, non petam, & non tentabo dominum, quasi
 diceret. Nec primo modo quod est petere signum, nec secundo modo
 quod est tentare, ego volo signa. In quo manifestè ostendebat nullam
 habere fidem nec confidentiam de Deo. Vnde notandum, q̄ cū Isaias
 dixerat sibi: Pete tibi signa a domino Deo tuo, correspondē-
 ter debuisset dicere: Non petam, & non tentabo dominum Deum
 meum, sed in sua responsione pessima rescindit Deum meum, meum,
 vt manifestè ostenderet, q̄ Dominus de quo Isaias loquebatur, non
 erat Deus suus, scilicet Achaz. Ex quo Isaias consequenter intulit:
 Nunquid parum vobis est & c. Infidelitas enim quam Achaz
 ostendebat in predicta responsione, maxime offensa Dei erat.

Quætere si-
gnū a Deo.

ADDITIO. II.

In eodē c. 7. vbi dicitur in postilla. Et si dicatur qd̄ nō cogno. & c.
 Posito quod demones præcognoscunt certitudinaliter de aliqua
 muliere pregnante, an sit paritura masculum vel feminam, ex co-
 rii notitia naturali quæ integra in eis remansit, vt postillator dicit:
 adhuc potest negari quod de muliere quæ nōdum concepit, demones
 ex sua notitia naturali præcognoscant an conceptura sit & paritu-
 ra: cū demonum cognitio naturalis nō se extendit ad futura merè
 contingentia. & ideo cum in proposito Isaias loquebatur de virgine
 quæ nōdum conceperat, sed conceptura erat. Non enim dixit: Ecce
 virgo concipit, seu concepit, sed concipiet. Non obstante ratione
 postillatoris, adhuc videtur cauillatio Iudæorum in suo vigore: ad
 quam euacuandam videtur aliter dicendum. Pro quo attendendum
 est, quod ex contingentibus quæ equaliter ad vtrumlibet consueue-
 runt se habere non potest sumi rationabiliter certificatio alicuius
 propositi dubij: etiam si ab aliquo antequam contingat prænosce-
 tur, v. g. Si aliquis dicat alicui de aliqua re dubitanti. Crede mihi
 hanc rem tibi dubiam: in cuius signum do tibi quod semel projicias
 taxillos, & in illa eiectione vnica tua puncta erunt paria, manife-
 stum est quod posito quod paria eiciantur, dubitans si sit discretus,
 non certificabitur de dubio suo: quia ad talem prænosicationem nō
 requiritur aliqua supernaturalis cognitio, sed potest rationabiliter
 asstimari quod fuit casualiter facta. vnde in proposito quod mulieres
 cōmuniter pariunt masculos vel feminas, casualiter posset quis verā
 partem prædicere sine hoc quod sibi credatur in alijs dicendis. Vnde
 de ridiculum videtur, quod in materia tam ardua & dubia tale si-
 gnum offertur ad certificationem.

De futu-
contingen-
bus.

ADDI-

ADDITIO III.

A In eodem ca. ubi dicitur in postilla: Ut sciat reprobare malum.

Notandum, quod in hoc quod dicitur: Ut sciat reprobare ma. & c. videtur propheta alludere ad hoc quod dicitur Genes. 3. 4. Eritis sicut dii, scientes bonum & ma. Primum enim Adam scientiam boni & mali illicitè appetiuit scilicet ut esse sicut Deus. unde ibidem dicitur: Eritis sicut dii, scientes bonum & malum. & sic lapsus est in peccatum superbiæ, volens se adæquare Deo, sed secundus Adam scilicet Emmanuel de quo hic agitur, non habuit scientiam boni & mali, nisi ut sciret reprobare malum & eligere bonum quasi dicit licet iste virginis filius de quo loquor, butyrum & mel comedit tanquam verus homo, in hoc tamen differt à primo homine: quia ille bonum & malum scire appetiuit, ut aqua retur Deo: iste vero ut sciret reprobare malum & eligere bonum, quod intelligitur de malo culpa, quod est simpliciter & verè malum. Malum verò pœne, est malum secundum quid tantum. Et notandum quod si scire intelligatur hic de scientia experimentalis, sic in predictis verbis inuenitur impeccabilitas Christi, etiam secundum humanam naturam. Isto enim modo sciuit Christus malum, quia peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius. infra 53. c. Sed tantum sciuit reprobare malum culpa scilicet. Item notandum, quod ubi nos habemus. Ut sciat re. ma. & c. Heb. litera habet: quia scit. vel eo quod scit. secundum quod inuenitur quod scientia eligendi bonum, & reprobandi malum fuit in ipso Emmanuel antequam butyrum & mel comederet, scilicet ante natiuitatem suam si cuius causa præcedit effectum. Et sic virtute huius literæ habetur, quod ante natiuitatem suam habuit sciens: in reprobandi malum, & eligendi bonum: quod non competit alteri puro homini.

ADDITIO IIII.

In eodem ca. ubi dicitur in postilla: Circa quartum dicendum. Ad primum quod in sacra scriptura ponitur duplex signum.

Signum indicatum alicuius effectus dupliciter datur in scriptura. Uno modo cum signum datur in presenti ut aliquid credatur: & hoc vel sciendum in futuro, ut de signo dato Gedeoni & similibus. Vel iam factum in præterito sicut apertio terræ de glutius Dathan & Abirō, fuit signum ut populus crederet, quod Deus miserat Moysen ad probandum & gubernandum populum, Num. 16. Alio modo cum signum datur in futuro, quod in futuro cum venerit credatur. ut de Job 13. d. Et tunc dixi vobis antequam fiat, ut cum factum fuerit credatis. Et isto secundo modo intelligitur hoc quod dicitur hic: Ecce dabit dominus ipse signum.

Non enim istud signum dabatur in presenti, nec presentibus, sed futuris de domo David, quibus hoc signum innotuit scilicet beata Virgini & Ioseph, & sic non requiritur, ut hoc signum dicatur memoratiuum, sed verè pronosticum. Sed contra hoc dicent Iudæi: quod hoc signum impertinenter seu inutiliter ponitur in hoc loco, cum solum in futuro in magna distantia temporis erat datum, nec est memoratiuum præteritorum secundum hanc positionem. Ad quod dicendum, quod hoc interponitur hic ad exprobatorem maiorem incredulitatis ipsius Achaz, qui omnipotentiam diuinam & eius providentiam intantum contempsit, ut signum pesseret à Deo, & et sentire dedignaretur: ut supra in prima additione istius ca. vnde.

Quia opposita iuxta se posita clarius elucescunt propheta introduxit hoc signum q. d. O domus David que nunc tam incredula es, quod dedignaris petere signum à Deo, & c. adhuc erit tempus in quo dabitur domui David signum altissimum & profundum. scilicet. Ecce virgo concipiet. & c. & signum simpliciter ab angelo propositum, tam mirabile & supernaturale illa virgo de radice Jesse electissima per fidem purissimam maxime merito acceptabit. vnde de illa dicitur, Luc. 1. Beata quæ credidisti, & c. & sic in domo David incredulitas seu infidelitas ipsius Achaz iuxta fidelitatem sincerissimam virginis gloriosæ posita, clarius illucescit. Itè prædicta prænotificatio Isaiæ & si non esset utilis ipsi Achaz & etiã suis contemporaneis, fuit tamen maxime utilis figuris, præsertim his qui fuerunt contemporanei Christi & posteris, quibus ab ipso Christo dicitur: Scrutamini scripturas, in quibus putatis vos vitam æternam habere, & c. Job. 5. f. Uniusmodi. n. scrutantes cum inueniunt concordantiam huius dicitur prophetici: Ecce virgo concipiet. cum dicitur euangelici: Ecce concipies in utero, & c. ad veram fidem attrahuntur, vel in ipsa fortius confirmantur: & ideo notatè dixi Mat. in hoc loco. Ut impletur quod dictum est per prophetam. quasi dicat. Attendite concordantiam prophetici vaticiniij cum euangelico testimonio.

ADDITIO V.

In eodem cap. ubi dicitur in postilla: Ad secundum dicendum: Alma significat absconsionem.

Circa hoc quod dicitur in Heb. haalma. Attendendum est quod alma significat virginem absconditam: ut dicitur in post. Sed hoc quod additur na, est quoddam syncretismum connotans quod virgo illa de qua agitur aliqua ratione est notior ceteris propter aliquam præminentiam. Vel quia de eam facta est mentio: prout super Psalterium in additionibus, supra Psal. 8. largius est oppositum. ex quo aliqua difficultas in proposito videtur emergere circa significationem propriam huius dictionis naalma. Dicitur n. aduersarij, quod per Isaiam non erat nota beata virgo,

cum nondum esset in rerum natura, nec de ea iam esset facta aliqua mentio in scripturis sacris. vnde non de illa proprie potest intelligi haalma, sed de alia tempore Isaiæ apud eos quibus loquebatur nota, seu ceteris notior. Ad quod respondendum secundum Ray. Martinum in pugione, in tertia parte dist. 3. ca. 8. quod iam longe ante Isaiam Salomon de cuius stirpe nascitura erat expressa, de ipsa fecit mentionem. s. Proucr. 30. cap. ubi dicitur: Tria sunt mihi difficilia, & quartum penitus ignoro. Viam aquilæ in cæ. & c. & viam viri in alma. i. in virgine abscondita seu secreta: ubi prædictus autor prædictas quatuor vias applicat, quatuor vias Christi. scilicet. ascensionem viam aquilæ. Viam quoque Christi de cruce ad sepulchrum, quod erat excisum in petra. de quo tertio die resurrexit via colubri supra petram applicat. Viam etiam Christi per tempestates & fluctuationes huius mundi transiens, via nauis in medio maris applicat. Viam vero Christi, in utero virginis, incarnati, via viri in alma applicat. Quæ viam ipse Salomon dicit se penitus ignorare. s. quomodo absque humano semine virgo posset concipere perfectum Deum & hominem. vnde Isaias non dixit: Ecce alma concipiet sed haalma tanquam de nota, de qua iam Salomon longe ante fecerat mentionem, loqueretur. Sed ex hac expositione licet vera & rationabili Iudæi sumunt occasionem subsannandi seu blasphemandi puritatem & sanctitatem virginis gloriosæ. Dicunt n. sic legatur series textus prout iacet in littera, Prou. 30. & ibi inuenitur: quod cum dixisset sapiens. Viam viri in alma. statim sequitur: Sic est via mulieris adulteræ, quæ comedit & tergit os suum, & ait: Non fecit iniquitatem. Ecce inquit, ostenditur manifestè, quod alma in hoc loco non potest esse nisi corrupta, eo quod mulieri adulteræ comparatur. Ad quam obiectionem prædictus autor respondet: quod verba Salomonis in dicto libro parabolice intelligi debent, sicut ipse liber parabola Salomonis intitulatur. vnde frequenter unum prætenitur, & aliud intenditur, ut pertinet ad parabolice locutionem: vnde via mulieris adulteræ, intelligi debet hic non femina adulterans, sed plebs Iudæica, de qua infra Isai. 17. q. 1. Accedite huc filij auguriarum, semen adulteri & fornicariæ. ex quo & alijs similibus patet, quod mulier adultera in sacra scriptura sæpe accipitur pro synagoga Iudæica: Quod ex multis rationibus prædictus autor ibidem confirmat. Vnde quemadmodum via aquilæ in celo, & via serpentis in petra, & via nauis in aquis, & via viri in alma, mirabiles seu difficiles fuerunt Salomoni, atque distantes ab intellectu eius, sic fuit apud eum mirabilis, & valde distans à ratione via istius adulteræ nequissimæ scilicet synagoge. Non enim Salomonis ratio debuit aut potuit capere malitiam immensitatem, impietatis profunditatem, & perfidiam pertinacitatem, quæ hæc adultera verum Messiam Christum dominum innocentem condemnaret, & Barrabam seditiosum & homicidam petere. Quia etiam fatuitate seu insania, vel qua invidia diabolica stimulata potuit Messiam repellere, cæcos illuminantem, claudos curantem, mortuos resuscitantem, & innumera miracula facientem: Barrabam verò qui nihil tale unquam fecit, pro Messia suscipere. Bene igitur Salomon celsitudinem sanctitatis prædictorum quatuor & profunditatem & immensitatem, fatuitatis huius adulteræ considerantis, vehementer admiratus subiunxit: Sic est via mulieris adulteræ sic. scilicet. admiranda ad intelligendum difficilis, & ultra modum stupenda, quæ panem tot mendiciorum comedit: & comedere tam anide non desinit, & tamen quasi tergens os suum, ac si nihil insana vel iniquitatis fuerit operata, erubescere nescit. vnde Ierem. 3. b. ei dicitur: Fronis mulieris meretricis facta est tibi. renuisti erubescere. quæ & alia ad hæc pertinentia largius ponuntur à prædicto autore lib. 2. ubi supra.

ADDITIO VI.

In eodem capite ubi dicitur in postilla: Et erit in die illa omnis locus ubi fuerunt mille vites.

Ad intelligentiam huius quod dicitur: Et erit in die illa omnis locus ubi fuerunt mille vites. Attendendum, quod in v. statione facta per exercitum Sennacherib fuerit vinea de iuda inuentum, quod non poterant ex eis incolæ habere fructum usque ad longum tempus, & ideo dimittebantur incultæ: & sic crescebant in eis spinæ & repes & feræ sylvarum, quæ in eis degebant. Et hoc est quod dicit. Omnis locus ubi fuerint mille vites, mille argenteis. dato quod vites fuerint in bono, & aliis valeret mille argenteos, tamen ex defectu cultus in spinas & in repes erunt: quia ratione cum sagittis & arcibus ingreditur illuc, & timore ferarum. Et quia hoc non tantum erat in vineis, sed etiam in omnibus locis planis terre, ideo dicit: Vepres. n. & spinæ erunt in inuerta terra. s. planæ. Sed quia multi tempore belli relictis campestribus metu hostium ad montana confugerunt, & aspera montium propria manu excolbant, ideo in his locis micosi, in primis refugium habuerunt seminandi bladis & pro paucis animalium: eo quod illa loca alta erant culta etiã tempore belli, sic quod non erant spinæ ibi & vepres: & hoc est quod dicit: Et omnes micosi qui in sarculo firientur, non veniet illuc terror spinarum & veprium ratione iam dicta, & erit in pascha bonis, & c.

Replia. In c. 7. cum post illud passum: Non petam, & non terabo dominum, & c. exponit sicut communiter exponit Burg. tanquam Ismael: contra omnes exponit, quod Achaz ideo petere

A noluit, quia p certo tenuit Deum Israel nihil posse. Sed illa expositio nō videt verisimilis: nā auus et pater Achaz, Ozias & Iozabā fuerāt boni cultores Dei, vt habetur 4. Reg. 15. Et Achaz, viginti anno rū erat, antequam pater eius moreretur, & fortassis viuebat adhuc Ozias auus Achaz qui fuit à domino lepra percussus, quod etiam Achaz latere nō potuit. Et quarto anno regni Achaz hac recusatio signi oblata facta est, vt patet, non est igitur verisimile, q̄ infra tam breue tempus de notitia Dei, & eius potentia per patrem à proculdubio instructus, quia dicitur bonus. 3. Reg. 15. ponuerit transire ad illam certitudinē impotentie Dei, quam Burg. describit in Achaz fuisse. Et et enim idololatrie deditos de Dei bonitate, potentia & auxilio diffidere, imò & desperare sine tali certitudine. Non. n. potest in intellectu quantumcunq; deprauato talis poni certitudo sine rō-

ne manifesta, vel autoritate, quæ in proposito assignari nō possunt; D certum enim est, q̄ Achaz idololatrando habuit effectum deprauatum, sed non intellectum: quia nulla ratio cum ad idololatriam mouit, sed sola malitia quæ est prauitas voluntatis contra dictamen re- Et rōnis: ideo dicitur de ipso 4. Reg. 16. q̄ ambulauit in vijs regum Israel, qui quamuis essent idololatæ, hoc non processit ex rōnis prauitate: sed affectionis: quia fecerūt vitulos colēdos, ne populus iret Ierusalem ad cultum veri Dei, & rediret sic per assuefactionem ad regnum domus regis Dauid, prout habetur, 3. Reg. 12. imo & Iorā filius Achab, cum esset cultor idolorum, sciuit tamen dominum & eius potentiam, quem tamen nō coluit, vnde dixit: Heu, heu, heu. Congregauit nos dominus tres reges, vt traderet in manu Moab, prout dicitur. 4. Reg. 3. b. Modicum valet quod Burg. hic exponit. Sed nihil probat.

CAP. VIII.

ET dixit dominus. ad me: Sume tibi. Primū propheta p̄dicit Achaz futura:

B post, ipse dñs præcipit vt signū petat, inde ad domum Dauid verba cōuertuntur, & virgo paritura filium promittitur, & filius nasciturus. Quo filio inuocato subuertatur Samaria, & Syria à rege Allyriorum, qui postea capiat Iudæam, & in solitudinem vertat. vnde rursus partus virginalis describitur.

* Cyrillus. Nouus liber & magnus, hic dñ nouum testamentum, non. n. ad instar veteris noui est conscriptum.

* Procopius. Quoniam omnium aures ea ferre non poterant, prophetæ librum ipsum, siue codicem siue dicit,

Sub alia figura partus virginalis describitur. ¶ O Isaiā.

T dixit dñs ad me: Sume tibi librum grandem, &

membranam, siue volumen, vt reliqui transtulerunt. Sume re præcipit. Quem nouum & magnum

dicit, vt recentis magnique testamenti tanquam priore antiquato, figura adumbret. Tibi, addidit, vt credentes, ab infidelibus distingueret. Dicitur verò hic liber magnus, quod legalis historiae humilitatem minimè complectitur. Rursus stylo hominis dixit, quod humana dialecto vulgo quæ intelligibili euangelij verba conscribantur. Fortasse, tamen de vnigeniti diuinitate, vt de eiusdem incarnatione scribere, humani styli opus non fuerit. Nouit enim filium nullus, nisi pater & cui Deus reuelare voluerit.

¶ Velociter

NICOLAUS DE LYRA.

CAP. VIII.

* **E**T dixit dominus, &c. Antequam descendam ad diuisionē huius capituli & eius expositionem per partes. Primò videndum est, quid sit tenendum de puero, de quo fit sermō in hoc ca. cum dicitur: Et accessi ad prophetissam & concepit filiū, &c. & dixerunt aliqui, quod iste fuit filius Isaiæ de sua uxore quæ vocatur hic prophetissa, & hoc dictum videtur sequi Thomas de Aquino in quadam postilla, quæ sibi attribuitur tanquam ex eius dictis reportata, vbi soluuntur argumenta quæ solent fieri ad cōtrarium.

Ad quod primò arguitur per illud quod dicitur hic: Dicitur. n. Adhibui mihi testes, & accessi ad prophetissam. &c. Isaias autem cum esset honestus & sanctus, nullo modo induisset testes sui concubitus cum uxore. Item per hoc quod dicitur: Adhibui mihi testes fides Vriam sacerdotem, &c. Iste enim Vrias fuit idololatra: quia fecit altare ad similitudinem altaris quod erat in Damasco ad cultum idoli: & super istud offerebat holocausta & victimas, vt habetur. 4. Regum 16. c. & sic non potest ad literam dici testis fidelis. Item quia subditur: Et Zachariam filium Barachie qui fuit in duodecim prophetis vndecimus, & nondum erat natus: quia prophetauit tempore Darij regis persarum, cuius tempore consumatum fuit templum vt habetur. i. Esdræ 6. ¶ Quarto autem anno regni Achaz in quo dictum fuit ista prophetia vel cito post vsq; ad illud tempus fluxerunt anni 267. & sic nullo modo tempore Isaiæ potuit in luci testis: & assumptum declaratur sic: quia Achaz regnauit 16. annis. 4. Regum 16. & sic à tempore huius prophetie de regno eius remanebant 12. anni. Cui successit Ezechias regnans. 29. ann. 4. Regum 18. post quem Manasses regnauit. 55. ann. 4. Regum 21. Post quem Amon duobus. 4. Regum 21. d. post quem Iosias. 31. 4. Regum 22. a. Post quem Ioachim. 11. 4. Regum 23. Post quem Sedechias 10. 4. Regum 24. Postea secutum est tempus captiuitatis Babylonicæ 70. annorum secundum communem computationē vsque ad annum primum Cyri, à quo etiam vsque ad consummationē templi post reditum captiuitatis Babylonicæ fluxerunt anni 46. Iob. 2. d. Quadraginta & sex annis ædificatum est templum hoc, &c. quia anni simul iuncti faciunt numerum prædictum. Ex quo arguitur, quod non potuit Isaias ipsum adducere in testimoniu. Secundum autem computationem Hebræorum, quam frequenter secutus sum, fluxerunt pauciores anni; sed per hoc non infringitur argumentum: quia secundum breuiorem computationem à tempo-

re quo Isaias dixit. Et adhibui mihi testes, &c. vsque ad Zachariam filium Barachie fluxerunt 200. & plus. Nec potest dicere, quod Zacharias filius Ioiahe, qui Matth. 23. d. dicitur filius Barachie, fuerit ille testis: quia ante mortuus erat per 100. annos & amplius: Quod patet sic quia post Ioas qui interfecit hunc Zachariam regnauit Amastias filius eius 29. annis. 4. Regum 14. Et post eum Ozias. 52. ann. 4. Regum 16. Post eum Ioatham 16. ann. 3. Regum 16. Post eum Achaz 4. annis, antequam Isaias diceret prophetiam istam, vt dictum est supra, qui anni simul iuncti faciunt annos 101. Item arguitur per hoc quod subditur antequam sciat puer vocare patrem & matrem & auferetur fortitudo Damasci & spolia Samariae, &c. quæ spoliatio facta fuit 6. anno Ezechie, vt dictum est ca. præcep. Et sic puer natus tunc habuit 19. annos ad minus 12. de regno Achaz, vt prædictum est, & 6. de regno Ezechie. Puer autem scit vocare patrem & matrem antequam habeat tot annos, & sic non esset verum quod dicitur: Antequam sciat puer vocare patrem & matrem &c. Igitur propter ista tenent doctores catholici communiter, quod illud quod dicitur in hoc ca. de puero prædicto non sit intelligendum ad literam de filio Isaiæ. Sed hoc soluit Thomas sic.

Ad primum dicit, quod inductio testium non fuit ad videndum concubitum Isaiæ, sed scripturam eius: quia dictum fuit sibi à domino: Sume tibi librum grandem, & scribe in eo, &c.

Ad secundum dicit, quod Vrias sacerdos fuit testis fidelis non ratione vitæ, sed officij dignitate: & quia à rege Achaz fidelis reputabatur, quia similiter erat idololatra.

Ad tertium dicit, quod iste Zacharias neuter fuit illorum, qui alligati sunt, sed alius illius temporis qui sic nominabatur: Cuius ratio potuit esse duplex, vt dicit. Vna quia fuit de genere Zacharie prophetae, quem interfecit Ioas rex Iuda, vt habetur 2. Paral. 24: qui dicitur filius Barachie, Matth. 23. & sic iste qui fuit tempore Achaz fuit nominatus eodem nomine: quia consuetudo fuit apud Hebræos nominibus eorum, qui fuerant autentici in illo genere pueros nominare. Alia, quia iste Zacharias fuit similis in sanctitate & autoritate illi quem interfecit Ioas: & sic appellatus est nomine illius quamuis habuerit aliud nomen proprium, sicut in euangelio Iohannes Baptista vocatur Elias propter similitudinem officij, qui Iohannes præuenit Christi primum aduentum, sicut Elias præueniet secundum.

Ad quartū, q̄ ista spoliatio Samariae, de qua hic agitur, non fuit illa quæ facta fuit. 9. an. Osee. & 6. Ezechie, sed ista quæ facta fuit per Theglathphalasar quæ præcessit iram, quia fuit facta in diebus Phaceæ, secundū quod dicitur 4. Reg. 15. f. In diebus Phaceæ regis * Israel

MORALITR

Et dicit ad me: Sume tibi librum grandem. Hoc dicitur doctori theo-

ri theologiae & auditori, qui debent accipere Bibliam quæ grandis est liber multitudine verborum: & grandior profunditate sententiarum.

† Et scri-

A *Velociter spolia. Hoc nomen pueri. q.d. Ne patiaris ultra diabolom regnare. Et non angelos non prophetas mitte: sed ipse descende.*

a Ne publice praedices arcanum noue natiuitatis. b More hominum, quod scilicet intelligi possit. c Verba patris ad filium. d Captiuam reduc captiuitatem. Homines.

& scribe in eo stylo hominis velociter spolia

** Procopius. Scribit ut cito spoliatorum direptionem faciat. Instare. n. tempus, quo regem vtrunque ab Assyrio*

rio Emmanuelis opera, D quem in pugna Iudaeos in uocare iussit, ista pati deceat. Ipso deinde aduentu velox quidam & coruscatione celerior per orbem vniuersum saeculi huius & tenebrarum principem spoliator, euangelicae doctrinae splendor illuxit.

NICOLAUS DE LYRA.

Israel venit Teglatphalnasar rex Assur, & cepit Ahion, &c. & hoc fuit antequam puer natus sciret vocare patrem & matrem. Hoc dictum videtur nimis fauere errori Hebraeorum, qui dicunt quod in istis trib. casibus. s. 7. 8. & 9. non fit mentio de Christo.

** Ad excludendum vero hanc falsitatem, & ad declarandum veritatem, primo ponenda est hic translatio Chaldaica, quae apud Hebraeos dicitur Thargum, & est tantae auctoritatis apud eos, quod nullus fuit ausus contradicere. Est etiam in passibus obscuris, qualis est iste declaratiua veritatis Hebraica.*

Sciendum igitur, q. ubi nos habemus hic: Et adhibui mihi testes fideles Vriam sacerdotem, & Zachariam filium Barachiae, & accessi ad prophetissam, &c. Illa translatio sic habet. & contestatus sum ex parte mea testificationes malas, quas dixi venturas in prophetia Vriae sacerdotis. Ecce futurum est quoq; sic omnem consolationem quam dixi venturam in prophetia Zachariae filij Barachiae ego adducturus sum: & accessi ad prophetissam & concepit, &c. Ex ista translatione patet, quod non est verbum Isaiae, cum in prophetijs istorum duorum testium nihil dixerit vel fecerit, nec impictione eorum: sed ipse Deus qui illustrando mentes, prophetas constituit: & praedicta ab eis impleri fecit, & per consequens illud quod loco illius habemus: Et adhibui mihi testes fideles, Vriam, &c. Non est verbum Isaiae testes ad scripturam suam seu concubium inducentis, sed magis ipsius Dei introducentis dictos prophetas ad praenuntiandum istud quod praordinauit futurum: & per consequens illud quod subditur in eadem serie. Et accessi ad prophetissam

non est verbum Isaiae ad suam uxorem carnaliter accedentis, sed ipsius Dei, qui sicut prophetas illustrando testes suos constituit, ita sua gratia virginem fecundauit, ut patet Luc. 1. Secundò, ex thargum praedicto patet q. Vriam qui hic testis inducitur non est ille Vriam sacerdos qui fuit tempore Achaz: quia ipse fuit pessimus idololatra, iste autem hic dicitur domini propheta: & hoc concedit Ra. Sa. super locum istum, dicens, q. iste Vriam qui hic testis inducitur, fuit Vriam filius Semei qui prophetauit in nomine domini tempore Ioachim filij Iosia, ut habetur Iere. 26. Dicit et q. Zacharias qui inducitur hic testis secundus, fuit ille qui in duodecim prophetis est undecimus, de quorum testimonijs postea dicitur. Sed ex dictis sequitur, q. ista inductio testium non est corporalis, nec in praesenti facta sed spiritualis

& de futuro in longinquum, quia quarto anno regni Achaz, in quo Isaia dixit illa quae ponuntur in hoc ca. & praeced. ut supra dictum est, vsq; ad principium regni Ioachim sub quo Vriam prophetauit, ut praedictum est, fluxerunt anni 129. ut potè videri per tempora regum suprapositorum in hoc e. & multò plures fluxerunt vsq; ad tempus secundi testis. s. Zachariae filij Barachiae. s. anni 267. secundum omnem computationem, & secundum breuiorem 200. anni et plus & supra declaratum est: & per consequens cum testes debeant respondere rei testificatae, accessus ad prophetissam non fuit corporalis nec de praesenti, sed spiritualis & de futuro in longinquum, secundum quod habetur Luc. 1. d. Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi. Quod autem beata Virgo Maria prophetissa fuerit, patet Lu. 1. ubi prophetauit de sua reueratione futura, di. Beatam me dicent omnes generationes: quia de omnib. gentib. sunt aliqui Christiani dicentes eam beatam, & non solum a Christianis dicitur beata, sed etiam a Sarracenis est. n. in Aichorano Mahumeti: Dixerunt angeli. O Maria utiq; Deus elegit te ut purificaret te, & elegit te claram super mulieres saeculorum. Item ibidem: Dixerunt angeli: O Maria Deus annuntiet tibi verbum ex ipso, nomen eius Iesus filius Mariae & erit honorabilis in hoc saeculo, & in futuro. Itè ibidè. Dixit ipsa: Deus meus quomodo erit mihi filius & non tetigit me homo? Dixit: sicut Deus creat quod vult, cum decreuit utiq; acquiratur dicit. n. esto, & erit: Et hoc modo dixit Gabriel Mariae, Lu. 1. d. Non erit impossibile apud Deum omne verbum. Item in eodem cantico prophetauit Maria de futura reprobatione Iudaeorum, & vocatioue gentium dicens. Deposuit potentes de sede, & exaltauit humiles, & sic patet eam fuisse prophetissam. Nunc videnda sunt testimonia testium supra inductorum. Et quia per prophetiam Vriae non habemus scriptam explicitè, sicut nec de multis alijs prophetis ut patet ex decursu libri Regum, ideo recurrendum est ad illud quod de eo dicitur Iere. 26. f. Fuit quoq; vir propheta in nomine

ne domini Vriam filius Semei, & prophetauit aduersus ciuitatem istam, & aduersus terram hanc iuxta vniuersa verba Ieremiae. Ex quo habetur quod prophetauit destructionem ciuitatis Ierusalem & Iudaeae per Chaldaeos futuram sicut & Iere. Et hoc est quod dicitur in translatione Chaldaica supra posita, & contestatus sum. ex parte mea testificationes malas, quas dixi venturas in prophetia Vriae sacerdotis. Prophetiam autem Zachariae filij Barachiae habemus duodecim prophetarum in quo Zachariae 9. ca. dicitur. Exulta satis filia Sion, iubila filia Ierusalem: Ecce rex tuus venit tibi iustus & saluator, ipse pauper & alcedens super asinam, &c. quod intelligitur de Christo etiam secundum Hebraeos, ut plenius ostenditur, quando ad locum illum deuenimus domino concedente: & hoc est quod dicitur in translatione Chaldaica supra allegata. Ecce futurum est quoq; omnem consolationem quam dixi venturam, in prophetia Zachariae filij Barachiae ego adducturus sum: quae consolatio implenda dicitur in aduentu Messiae ab ipso Zacharia, ut dictum est: ideo statim subditur de aduentu eius in mundum. Et accessi ad prophetissam. i. beatam Virginem: & concepit & peperit filium. Et ex dictis patet qd impletio prophetiae Vriae de destructione ciuitatis fuit certum signum de impletione prophetiae Zachariae futura pro Christi aduentu. His igitur praedictis patet, q. solutiones Thomae ad rationes supra inductas ad probandum, q. litera huius ca. non possit nisi de filio Isaiae intelligi non valent: quia falsum assumunt. Discurrendum tamen est per singulas ad maiorem declarationem veritatis. Cum n. dicitur in prima, q. testes fuerunt inducti ad videndum scripturam, patet falsum, quia nondum erant nati, nec fuerunt vsq; ad tempus post, valde logum. Item si fuissent praesentes, adhuc non valeret, quia postquam dixerat: Adhibui mihi testes, Vriam &c. non dixit: & scripsi, sed accessi ad prophetissam &c. Similiter cum dicitur in secunda, q. Vriam fuit testis fidelis ratione officij & reputationis regis: quia ille Vriam non ponitur hic testis, ut patet per praedicta, & sic falsum assumit. Nec fidelitas quam allegat, est secundum veritatem, sed secundum falsam hominum estimationem quae a prophetis sanctis non reputatur. Quod similiter in terra dicitur tempore Achaz fuisse quendam prophetam nomine Zachariam filium Barachiae, videtur fictitium, quia de scripturis non habet auctoritatem: & ideo eadem facilitate contemnitur, qua probatur. Et dato q. talis tunc fuisset, tamen non fuit ille qui hic testis inducitur ut patet per praedicta. Similiter qd in quarta dicitur Teglatphalnasar spolia Samariam, ad quod probandum allegatur 1. 5. c. 4. Reg. ex eodem loco apparet falsitas huius dicti: quia ibidem dicitur, quod cepit aliquas ciuitates in extremitatibus regni Israel existentes, sed ad Samariam quae erat metropolis non accessit nec per consequens spoliavit. His praelibatis ad expositionem huius ca. accedamus in quo (ut supra dictum est) denuntiatur Christi resurrectione futura ad spoliationem inferni principaliter & per consequens ad significandum tanquam per signum rememoratiuum spoliationis duorum regum, scilicet Israel & Syria. Et diuiditur in duas partes, quia primò denuntiatio signi, secundò occultatio mysterij, ibi: Liga testimonium. prima adhuc in duas, quia primo ponitur signi denuntiatio. Secundò ad propositum applicatio, ibi: Et dixit. Circa primum dicit Isaia: Et dixit dñs, &c. In Hebræo habetur rotulum grandem, qui dicitur grandis, quia ibi scribendum erat mysterium Christi resurgentis, quod est maximum.

- 1 Et scri. in eo. i. clarè & planè, ita q. quilibet homo et parum literatus possit legere & intelligere, unde & in translatione Chaldaica habetur: Scribe in eo expositè. Sciendum tamen, q. hoc non intelligitur quantum ad mysterium resurrectionis Christi: quia quantum ad hoc ponitur hic: Preuiter & celatè: sed non quantum ad captiuitatem & spoliationem regum Israel & Syria: quae clarè & lucidè ponuntur infra eodem cap. sicut n. dictum est c. praeced. hoc dicens fuit, ut regi Achaz incredulo daretur signum, cuius non intellexeret principale intentum: & tamen cum hoc ex Dei liberalitate perciperet de propinquo liberationis suae effectum: quia secreta fidei in credulis sunt celanda, unde dicit Saluator, Matth. 7. Nolite sanctum dare canibus.
- 2 Velociter spolia de. Istud conuenit Christo resurgenti, qui tunc celeriter spoliavit infernum: & in hoc fuit signum rememoratiuum spoliationis duorum regum, & e conuerso. Hec spoliatio fuit signum pronosticum spoliationis fiendae per Christum.

* 1 Et ad-

MORALITER.

† 1 Et scribe in eo stylo homin. exponendo lucidè & clarè.

D 3 † A. l.

A *Vriam, &c.* Vrias, lux domini. Zacharias, memoria domini. Barachias benedictio domini: his testibus natiuitatis domini comprobatur. Vnde duobus testibus euntrib. in Emaus incipiens a Moyse, & prophetis, quæ de se dicta erant, differuit.

* Procopius. Erant tunc temporibus historia teste, Vrias quidē sacerdos, propheta autem Zacharias. Vixit enim Ezechia ætate, vt in Paralipomenonis habetur. Hos autem non sine arcano sensu testes appellat. Lex enim Vriæ nomine, quam pontifex ipse docebat, significatur, sicut per Zachariam, prophetæ.

b *Ad prophetissam.* Ad Spiritum sanctum, a quo omnis prophetia, quæ Græcè neutri generis pneuma, Hebraicè feminini Ruha, Latinè masculini generis est, & ideo diuersis positionibus sortitur, nullius est. n. Vel ad Mariam quam prophetissam fuisse nemo dubitat.

B *Tertulianus.* Esaias futurum non quasi futura prædicit, sed quasi iam facta. Nam cum nondum accessum esset ad Mariam, Accessi, inquit, ad prophetissam.

Epyphanus. Hæc Esaias futura prædicit, quæ complenda erant de filio Dei, inquit, Ecce virgo in utero habebit. Et quoniam virgo erat quæ peperit, & Deus inter homines qui natus est, ne dubitaret propheta de modo huius natiuitatis, eam videt in visione, & narrat de Spiritu sancto futuram. Ingressus inquit, ad prophetissam. Quibus verbis prænunciat ingressum Gabrielis ad Mariam.

* Procopius. Itaque Christi matrem, tanquam spiritus sancti participem, nominat, iuxta illud, *Spiritus sanctus descendet in te, &c.*

C *Et concepit, &c.* Tropologicè in anima virgine (nec polluta sorde) de Spiritu sancto sermo Dei conceptus, demones spoliat, & sibi facit seruire vniuersa. Et cum ex parte videat & prophetet, antequam sit perfectus, & merito Deum patrem, & matrem suam vocat Ierusalem cælestem, quasi infantia vincit Damasci fortitudinem. idest, sapientiam secularem & auferet spolia Samariæ, quibus hæretici ecclesiam spoliant, dicentes: *Non est nobis pars in David, &c.* Præsenterege Assyriorum diabolo, qui non potest eis auxiliari, tales filios & virgo Maria & sanctæ mulieres generant. Sara. i. principes, & Rebecca. i. patientia, vxores patriarcharum.

d *Spolia detrahe.* * Ireneus. In ipso suo ortu spoliabit homines, auferet ignorantiam ipsorum, sui cognitione præbebit, quod verba illa significant, *Velociter spolia detrahe.*

Euse-

NICOLAUS DE LYRA.

- * 1 Et adhibui mihi testes fideles. *Verbum est ipsius Dei, vt prædictum est, & de fidelitate & testimonijs ipsorum testium dictum est.*
- 2 Et accessi ad prophetissam. *i. Virginem Mariam, vt prædictum est.*
- 3 Et dixit dominus, &c. *Hic consequenter ponitur signi adaptatio & secundò subditur ratio dicti, ibi: Et adiecit. Circa primò dicitur.*
- 4 Voca nomen eius. *s. pueri nati. Loquitur tamen hic scriptura de futuro per modum præteriti, propter certitudinem prophetiæ, vt frequenter supra dictum est.*
- 5 Accelera spolia detrahe. *Quia hæc proprietas competit Christo, vt dictum est.*
- 6 Quia antequam sciat puer vocare, &c. *s. sciencia creata vt dictum est cap. præcedenti, vnde idem est ac si diceret: Antequam*

* Eusebius. Spolia his verbis appellat omnes eos qui abducti ab errore demonum adhæserunt Christo.

e *Puer.* Augustinus. de quo dicitur, priusquam sciat puer bonum aut malum contemnet malitiam. Hæc duo aliter sciuntur: per prudentiam boni, & aliter per experientiam mali, Per prudentiam boni malum scitur, & non sentitur. Tenet enim bonum, ne sentiat malum. Per experientiam mali scitur bonum. Qui. n. amiserit sentit, cui amisso bono malè fuerit. Puer ergo antequam sciret per experientiam bonum quo careret, aut malum quod amisso bono sentiret, contempsit malum, vt eligeret bonum, idè noluit amittere quod habebat, nec sentiri amittendo quod amittere non debebat.

* Idem. Priusquam sciat vocare patrem & matrem, idest, antequam per humanam carnem verba proferret humana, accepit virtutem Damasci, illam. s. vnde Damascus præsumebat, præsumebat auro, aurum accepit a Magis, & spolia Samariæ, idè ipsi magi erant.

Samaria pro idololatria posita est, vna vrbs idolis seruiens pro omnibus. Debellaturus igitur Christus gladio spiritali vniuersum orbem, hæc prima spolia abstulit in hac terra, nondum loquens per linguam, locutus est per stellam.

* Eusebius. Puer Christus tradidit virtutem Damasci Romanis, & deleuit duo regna.

* Epiphanius. Cur Christus qui sapientia patris est, esset, qui homines loqui docuit, nesciuit vocare patrem aut matrem. Si natus locutus esset, phasma videretur, & ficta eius natiuitas non vera: & ideo ordinem naturæ in his exteris sequi voluit, vt verum se esse hominem probaret.

Allegoricè. Aquas Siloe. In quibus cæcus se lauit & vidit. Quia aliter, non sanatur cæcitas Iudæorum, nisi doctrina Christi quæ sine strepitu & clamore leniter fluit. Anagogi. Hæreticus qui iungit sibi auxilium sapientiæ secularis, & Ierusalem, i. ecclesiam vult oppugnare, relinquit aquas Siloe, qui interpretatur missus, & qui salit in vitam æternam, & traditur principi Assyriorum, i. diabolo ducendus in profundum peccatorum. Hic. n. ausus est dicere illud. *Hæc omnia tibi dabo, si procidens adoraueris me.* Iudam quoque, i. domum confessionis conatur intrare: & per negligentes vsq; ad collum venit, credentes in Christo cupiens suffocare, sed non potest, quia Iudas habet secum præsentem Emmanuel.

f *Aquas Siloe.* * Procopius. Aquæ Siloe quæ cum silentio

quam fiat homo. 7 Auferetur fortitudo Damasci. *quæ est ciuitas metropolis in regno Syriæ.* 8 Et spolia Samariæ coram rege Assyriorum. *qui citò post interfecit Rasin regem Syriæ, & postea cepit Osce regem Israel & Samariam, vt dictum est capite præcedenti.* 9 Et adiecit dominus loqui ad me adhuc dicens. *Hic consequenter ponitur ratio dicti, videlicet quare regnum Israel fuit ita vastatum. Et primò ponitur destructionis ratio, secundò regni Iudæ afflictio, quasi per quandam redundantiã: quia erat immediate coniunctum regno Israel, ibi: Et ibi: Tertiò, vt ilis monitio, ibi: Hæc. n. Ratio verò vastationis regni Israel fuit, quia recesserat a regno Iudæ, & a Dei cultu colendo vitulos aureos, & confitendo in regibus idololatriis, scilicet Syriæ & hoc est quod dicitur.* 10 Pro eo quod abiecit populus iste. *i. populus Israel.* 11 Aqua Siloe, &c. *regimen regni Iudæ, & Dei cultum qui erat*

* magis

MORALITER.

† *Accel. spo. detra.* Studium. n. sacre scripturæ ad hoc ordinari debet, vt diabolus spoliatur animabus quas deceptis. Sed

Sed quia multi recusant hunc modum docendi, recurriendo ad doctores curiosos & inutiles. Sequitur. 10 Pro eo quod ab ipse a. Siloe. quæ vadunt cum, &c. i. modum docendi moralem & sine ostentatione.

† De

A silentio fluunt, Christum innuunt qui fons est aquae salientis in vitam, qui non dum in lucem editus, nec gentibus adhuc predicatus cum populo tamen latenter uersari eorumque animas irrigare & pascere solitus esset. Exiit ita quies eius & sine strepitu aduentus.

* Eusebius. Minatur Deus interitum his qui non receperunt Siloam. i. missum Emmanuelem illum prophetissa Maria pro natum, aquas illas potabiles & fecundissimas Euangeliorum, & minatur interitum illis qui praepararunt regem gentium idololatrarum Caesarem potius quam Christum.

B **a** *Aquas fluminis.* Exercitum Sennacherib, cuius potentia occupans terram Samariae inundationi fluminis comparatur.

b *Congrega. popul.* Quasi contra Emmanuel nihil potestis. Hoc etiam omnis terra procul cognoscat. *Congre. popul.* Hoc testimonio contra superiores utimur. Quamuis. n. fortes esse & nos in lapsis superare videantur, vincuntur tamen in his qui pro Christo sanguinem fuderunt, & post bella pax ecclesijs redditur, & omnia consilia contra Emmanuel dissipantur. Contradictes quoque; veritati utiliter audiunt, quia tandem ratione superantur: & ne velint

^a Reges de Iuda qui onere & legitime regnabant. ^b Regem Syriae. **quae vadunt cum silentio, & assumpsit magis Rasin**

^a Phacee regem Iudae. **sin & filium Romeliae: propter hoc ecce adducet dominus super eos aquas fluminis fortes & multas, regem Assyriorum, & omnem gloriam eius. Et ascendet super omnes riuos eius, & fluet super vniuersas ripas eius: & ibit per Iudam inundans, & transiens usque ad collum veniet. Et erit extensio alarum eius implens latitudinem terrae tuae o Emmanuel.**

^a Impetuosi & diurni. ^b Scilicet. ^c Non letuient regibus quos elegerunt, sed seruiunt Assyrio.

^a Principes qui hostibus resistere debuerunt: ^b Summariz. ^c Alias omnes Terras.

^a Quia non tunc caplet eum, ^b Vicinam significat captiuitatem.

^a Suffocationem. ^b Usque adeo se extendit. ^c Principum.

^a Udxz

^a Saie. Sinos, hostis irrisio. ^b Syriaz & Samariz. ^c Tamen d' Co gnoscite. ^d Non modo Syrii & Sammaria

^a Non solum vicinaz.

^a Quamuis multi, uamuis fortes, quamuis accincti tamen vincemini. ^b Vnde Iupia Ascendamus ad Iudam, &c.

^a Emmanuel ^b Ponam ^c dilect regem filium Tabeel.

^a Interpretatio Emmanuel ^b Contra quem nihil potestis ^c Pizasta.

^a Opere & virtute.

^a Isaram. ^b Ad hoc scilicet erudit me ^c Beatus vir qui non abiit in co. &c. ^d Praua. ^e Non tuum. ^f D minus dico, dicens. mihi & alii prophetis.

^a Alias. Non ^b Est timenda ^c Sed hoc n. is considerate: Omnia enim.

^a Iuda ^b Contra me ^c Populi

^a Iuda ^b Contra me ^c Populi

in mendacio vincere, quia D peruerfitas non potest re-ctum superare.

2 * Basilius. Vocem hanc crediderint profilijse & ef se relatum ex praegestenti ac profusiore gaudio eorum, qui Christi quidem aduentum agnouissent, intellexissent verò quam sit gentibus formidabilis & expauenda virtus sanctae crucis. Ideò ait, Scitote gentes & vicinini, vt succumbentes gloriosae & vobis vtili victorie, abducami

3 ni in captiuitatem ad obedientiam Christi.

4 c *Ne dicatis.* q. d. Non timeatis duorum regum aduersus Iudam coniurationem. Coniuratio est consensus multorum in malum.

5 d *Ne timeatis neque pauca-* ^a Gal. 1. 10. b. ^b Ibid. 1. 17. b.

6 tis. Tu & qui tecum sunt populi, quia videntur timendi: quia principium sapientiae timor domini.

7 * Basilius. Locus hic bifariam intelligitur. Aut. n. gentibus loquitur dicens. *Ne uorem eius timueris,* quo nunc vobis timetis in perire, ne vos dedatur praestantiori vitae. Aut certe sermone in populum deflexo iuuehitur, & coarguit, quod illi quidem de vobis talia suspicari sunt. Vos verò concinnatas a gentibus aduersum vos insidias ne

8 metuatis.

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

C **NICOLAUS DE LYRA.**

* *magis in quiete & mansuetudine, maxime tempore regum bonorum, vt Dauid Salomonis, & similibus.*

1 *Et assumpsit magis Rasin. regem Syriae.*

2 *Et filium Romeliae. de protectione eorum magis confidendo quam de Deo.*

3 *Propter hoc ecce adducet dominus. i. aduersarios cum fortitudine & impetu venientes: propter hoc subditur exponendo.*

4 *Regem Assyriorum. i. potentiam exercituum eius.*

5 *Et ibit. Hic consequenter ponitur regni Iudae afflictio per redundantiam, cum dicitur: Et ibit per Iudam inundans, quia exercitus Assyriorum qui destruxit Samariam in regno Iudae, multa vastauit quasi per quandam redundantiam.*

6 *Et transiens usque. i. in tantum affliget regnum Iudae, q. vix poterit sustinere: quod factum fuit tempore Ezechiae, vt dictum est ca. praecedenti.*

7 *Et erit. i. exercituum eius, quia ad literam cohortes pugnatorum vocantur ale.*

8 *Implens latitudinem terrae tuae. i. Iudae, quam Assyrii vastauerunt.*

9 *O Emmanuel. i. Christe, vt dictum est c. praee. cuius dicitur illa terra specialiter, quia ibi fuit natus, conuersatus, & passus. Sed quia Sennacherib rex Assyriorum cum suo exercitu fuit diuinitus debellatus, vt dictum est, ideo subditur.*

10 *Congregamini populi. quia Sennacherib populus multos adduxit secum qui fuerunt deuicti per angelum.*

11 *Et audite vniuersae. Istud. n. factum tanquam valde mirabile fuit divulgatum valde longe.*

12 *Con-*

MORALITER.

1 *Et assumpsit magis Rasin. qui interpretatur varians eos, i. doctores per varias & dubias doctrinas discipulos variantes.*

2 *Et filium Romeliae. qui interpretatur magister frages laborantes, i. verborum extraneorum multitudinem per sua ostentatione.*

3 *Adducet dominus. i. adduci permittet.*

12 *Confortamini. Confidentes in virtute vestra. i. confortabimini, quia propheta non induxit eos ad praesumptionem de sua virtute sed eam praeiixit futuram.*

13 *Et vincemini. virtute diuina.*

14 *Accingite vos. ad vincendum secundum asimationem vestram.*

15 *Et vincemini. secundum veritatem.*

16 *Inite consilium. de captione Ierusalem.*

17 *Et dissipabitur. s. consilium vestrum a Deo, cuius causa subditur*

18 *Quia nobiscum Deus. in adiutorium nostrum vos debellatis per angelum suum.*

19 *Hec. n. Hic consequenter ponitur utilis monitio vt scilicet, quod populus Iudae non timeat ab humana persecutione, sed solum Deum, & hoc est quod dicitur: Hec. n. ait dominus ad me, & c. i. ostendit mihi fortitudinem suam, qua potest protegere omnem hominem in se confidentem.*

20 *Ne irem in via, & c. i. timendo aduentum duorum regum, sic populus regni Iudae timuit valde, sicut dictum est c. praee. de Achaz & populo eius. Et commotum est cor eius, & cor populi eius, sicut mouentur ligna a facie venti.*

21 *Dicens. s. Dominus.*

22 *Ne dicatis coniurationi. non timeatis a coniuratione regum Israel & Syriae contra vos.*

23 *Omnia enim. i. populus Iudae.*

24 *Coniuratio est. i. multum loquitur de coniuratione duorum regum contra se. sicut homines multum timentes de periculo aliquo super se venturo quasi continue loquuntur de ipso. Et quia iste timor erat malus, ideo subditur.*

25 *Et timorem eius. i. illius coniurationis.*

26 *Ne ti. sed quid sit timendum ostenditur cum subditur.*

† *Aquas fluminis fortes. i. doctrinas erroneas a diabolo excitatas, qui per regem Assyriorum designantur, ideo subditur.*

† *Regem Assyriorum. Sed quoniam veritas praevalet, ideo sicut veritas fidei praevalet tpe Artij & aliorum haereticorum, ita praevalet in futuro per Dei gratiam, ideo subditur.*

10 *Congregamini, & c. i. vos doctores peruersi per Dei gratiam eritis confusi. Sed quia Deus ex hoc debet laudari, sequitur:*

† *Aquas* Tom. 4. D 4

A *In lapidem.* Quem repro-
bauerunt edificantes, hic fa-
ctus, &c. Et hoc loco sumit
Apostolus testimonium,
quod *Christus factus sit Iudæis*
scandalum, Gentibus autem stul-
titia.
B *Duabus domibus.* Vel in
duabus familijs, Samai. f. &
Helles, ex quibus scribæ &
Pharisæi. Hi duo non mul-
tò prius quam dominus na-
ti sunt in Iudæa. Horum
scholam suscepit Achibâ,
quem magistrum Aquilæ
profelyti autumant. deinde
† Achir cui successit Ioan-
na filius Zachæi, & post eū
Eliezer, & per ordinem Tel-
phor, & Ioseph Galilæus, &
vsque ad captiuitatem Ieru-
salem Iosue. Samai, dissipator.
Helles, prophanus, q̄a
per traditiones suas legis
præcepta dissipauerunt &
maculauerunt.
C *Signa legem.* q. d. Aperi-
cā domine discipulis meis. i.
Apostolis, & apostolicis vi-
ris. Vel, lex & prophetæ vs-
que ad Ioānem ligati sunt,
vt non intelligant. Pro di-
scipulis .n. iuxta Hebraici
sermonis ambiguitatē possumus et̄ doctrinas intelligere
D *Pueri mei vnde.* Qui non ex voluntate carnis, sed ex Deo nati
sunt. Et. *Filioli mei quos iterum parurio, donec formatur Christus*
in.

† palatium re-
fugij.

† Machir.

Mat. 11. b.
† Heb. 2. c.

Io. 1. b.
Gal. 4. c.

† Sed timete dominum ex.
Dominum exercituum ipsum sanctificate, &
a † Dominus. † Sit. b † Corpore. † Beatus vir qui timet dominum. c † Mente. d † Ita.
ipse pauor vester & ipse terror vester: et erit
a † Fidelibus. † Sed erit.
vobis in † sanctificationem: in lapidem autē
a † In fidelibus de duabus & decem tribubus.
offensionis & petram scandali duabus domi-
a † Qui Christum non receperunt.
bus Israel, & in laqueum & in ruinam habitā
*a † Præcipua. b † In lapidem. † Per infidelitatem. c † Non omnes: quia reliquæ
salutē sicut.*
tibus Ierusalem. Et offendent ex eis plurimi,
a † Ruina æterna. b † Gladio & saue. c † Peccatorum funibus. d † A Romanis.
& cadent, & conterentur, & irretientur, & ca-
*a † Ergo. † Deus ad prophetam. † Ne videant. † Quia Christum nolunt
suscipere. † Ea quæ tibi testor. b † Visionem. c † Id est absconde. Quod enim si-
gnatur absconditur. † Figuris. d † Vererem.*
pientur. Liga testimonium, signa legem in dis-
*a † Vel in doctrinis meis: alia litera. b † Propheta. Quia præcipis signati & ab-
scondi Iudæis ergo expe. do. c † Iesum Emmanuel quem promittit venturum:*
cipulis meis: expectabo dominum qui absco-
a † Cognitionem. b † Iudæis non credentibus.
dit faciem suam a domo Iacob, & præstola-
*a † Hoc repetit vt addat de prophetis præstolantibus. b † Præ-
stolabor dominum. c † Præstolabuntur.*
bor eum. † Ecce ego & pueri mei, quos mihi
*a † Socios. † Ad quid: † Propheta in signum futuri precesserunt. † Id est vt signa
& potentia faciunt.*
dedit dominus in signum & in portetum Is-
Quasi hoc fiat. † Ecclesia.
rael a dño exercituum qui habitat in monte
† Ecclesia.

in vobis. Alij prophetæ, & D
eorum discipuli. Legunt
hoc quidam de duobus fi-
lijs Isaiæ, quos genuit de
prophetissa: sed falso. Pau-
lus in epistola ad Hebræos
(licet eam inter canonicas
scripturas non recipiat La-
tina consuetudo) hoc testi-
monium ex persona salua-
toris ponit: *Ecce ego & pueri
mei.* i. Apostoli qui in portē
tum secularis sapientiæ, &
superbiæ Iudæorum fue-
runt. *Stulta. n. & infirma elegit
Deus, vt fortia, & sapientia con-
funderet.*
* Basilius. Conuictis in-
credulis, loquitur Deus in
propria persona. Equidem
inquit, illi recesserunt in
manu forti a via populi
eius, assimilantes se operi-
ri, velle dominū, qui avertit
faciem suam a domo Ia-
cob. Ego autē complexos
fidem erga me & recens re-
generatos eos asciscam mi-
hi quos visceribus misericor-
diæ excalefaciens offeram
patri.
* Idem. *Signa & por-
tentia fuere miracula quæcunque palam ab Apostolis
edita, ad manifestandum omnibus diuinam vnigeniti
maiestatem.*

Pro

NICOLAUS DE LYRA.

- * 1 Dominum exercituum. i. angelorum.
- 2 Ipsum sanctificate. ei. seruiendo.
- 3 Ipse pauor vester, &c. Offensam illius sollicitè cauendo.
- 4 Et erit vobis, &c. vos confirmando in bono, si ei crederis.
- 5 In lapidem autem, &c. Quas iusto iudicio fecit rueri. Et istæ
duæ domus fuerant domus Phacee filij Romeliæ, quam fecit rueri
per Osee filium Ela. 4. Reg. 15. & domus Osee filij Ela, quam cum ro-
to regno Israel fecit rueri per Salmanasar regē Assyriorum. 4. Reg.
18. Et quia in regno Iudæa erant aliqui mali & increduli qui ruerunt
gladio Sennacherib ex diuino iudicio, ideo subditur,
- 6 Et in laqueum & ruinam habitantibus Ierusalem.
Quia tamen boni remanserunt salui tempore Ezechia, ideo subditur
- C** 7 Et offendent, ex eis plurimi, non dicit omnes, quia sicut di-
ctum est boni sunt saluati.
- 8 Liga testimonium. hic ponitur occultatio mysterij Christi in
principio huius cap. positi. Et primò præcipitur ista occultatio, se-
cundo prohibetur superstitiosa inquisitio, ibi: Et cum dixerint. Cir-
ca primum dicitur Isaiæ a domino: Liga testimonium. i. inuolue
prophetam obscuritatibus propter incredulos, quibus talia sunt oc-
culta, vt dictum est supra.
- 9 Signa legem, &c. i. designa legem euangelicam dandam di-
scipulis meis, i. apostolis alijsque Christi discipulis, qui prædicando
legem euangelicam obscuritates prophetiarum aperuerunt & decli-
nauerunt, ostendentes eas in Christo impletas, vt patet in Actibus
apostolorum, sicut fuerat a Deo præordinatum, & hoc modo fuit di-
ctū, Da. 12. c. Vade Daniel, quia clausi sunt signatiq; sermo-
nes

Diuisio.

- nes vsq; ad præfinitum tempus.
- 10 Expectabo dominum, &c. Verbum est Isaiæ responden-
tis; expectabo dominum, scilicet Iesum Christum in carne ventu-
rum.
- 11 Qui abscondit, &c. a domo Iacob, a populo Iudaico de-
scendente a Iacob: quia in aduentu eius populus ille pro maiori par-
te fuit cæcatus per infidelitatem, secundum quod dicitur Rom. 11. c.
Cæcitas ex parte contigit in Israel, &c.
- 12 Et præstolabor eum, i. patienter expectabo eius aduentum, licet
differatur in tempus longum.
- 13 Ecce ego, &c. Aliqui exponunt hoc de duobus filijs Isaiæ. f.
de Iasub, & de eo qui vocatus est accelera spolia detrahe, in
principio huius cap. quem dicunt fuisse filium Isaiæ: Sed istud osten-
sum est esse falsum. Item isti magis Iudæizant in hoc quam Ra. Sa.
Hebreus qui dicit hoc esse intelligendum de discipulis prophetarū,
qui dicuntur eorum pueri seu filij: quia sunt ab eis in lege diuina in-
structi. Et per talem modum dicit Apostolus 1. Cor. 4. d. In Chri-
sto Iesu per euangelium ego vos genui, & secundum hoc di-
cit Isaias: Ecce ego & pueri mei. i. discipuli, quorum aliqui ha-
buerunt spiritum prophetandi. ideo subditur.
- 14 Quos dedit mihi dominus. i. quo est prophetia spiritus.
- 15 In signum & portentum. Fuerunt .n. propheta contempti,
& vilipensi, & multi eorum occisi. de quorum numero fuit Isaias
in signum Christi daturus, cuius erant nuntij.
- 16 A domino exercituum. i. angelorum.
- 17 Qui habitat, &c. ibi enim tunc erat propitiatorium, quod se-
des Dei dicebatur vt dictum fuit Exod. 25, & inde diuina responsa
dabantur.
- * Et cum

MORALITER.

- 1 Dominum exercituum. i. angelorum.
- 2 Ipsum sanctificate, &c. i. laudate & timete.
- 4 Et erit vobis, &c. i. vos confirmans in sanctitate.
- 5 In lapidem, &c. duabus do. Israel habi. Ierusalem. Per duas
domos possunt intelligi clerici & laici, per inhabitantes
Ierusalem, religiosi. De statibus enim istis plures carent
erroribus decepti, maximè tempore Antichristi, non ta-
men omnes, ideo subditur.
- 7 Et offendent ex eis plurimi. Liga testi. Quoniam cōtra ma-
la futura maximè tempore Antichristi, per prædicatores
muniendi sunt simplices Christiani: ideo dicitur cui li-
bet prædicatori: Liga testimo. scilicet apostolorum, qui per
orbem

- orbem facti sunt testes Christi, Act. 1. a. Eritis mihi testes
in Ierusalem, & in Iudæa & Samaria, & vsque ad vltimum
terre.
- 9 Signa legem euangelicam.
- † In discipulis meis. i. in veris Christianis. Et subditur eo-
rum responsio.
- 10 Expectabo dominum. ad iudicium venturum.
- 11 Qui abscondit faciem suam a Iacob, i. populo Iudaico. Et
subditur in persona prædicatoris.
- 13 Ecce ego, & pueri mei. i. fideles a me edocti.
- 15 In signum, &c. f. Christi ad iudicium venturi. Et quo-
niam circa tempus Antichristi surgent multi propheta
falsi, vt habetur Mat. 24. Ideo sequitur.
- † Et

Ca Pro viuis, & mor
A tuis, &c. Origenes
 Mortui sunt da-
 mones priuati ve-
 ra vita. Nolite er-
 go mortuos scisci-
 tare de viuis nego-
 tijs. Legem enim a-
 suscepistis. O vos
 quibus persuadere
 non potuit, vt que-
 reretur ista de ven-
 triloquis, & de ter-
 ra clamantis vanis
 sermonibus; ser-
 monem & legem,
 suscipietes eam in
 adiutorium legis
 vestrae; attendite.
 In lege vestra scribi-
 tur: Non sequaris
 idola; iuxta legem fa-
 cientes, non attenda-
 tis ventriloquis, ne-
 que his qui de terra clamant.

Sion. Et cum dixerint ad vos: **Quaerite a pytho-
 ni-
 bus, & a
 diuinis, qui strident incantationibus suis. Nunquid non
 populus a Deo suo requirit visionem pro viuis ac mortuis?
 ad legem magis, & ad testimonium. Quod si non dixerint
 iuxta verbum hoc, non erit eis matutina lux, & transibit
 per eam, & conuet, & esuriet: & cum esurierit irasce-
 tur, & maledicet Regi suo & Deo suo: Et suspiciet sursum,
 & ad terram intuebitur: & ecce tribulatio, & tenebrae, &
 dissolutio, & angustia, & caligo, & persecuens: & non pote-
 rit auolare de angustia sua.**

tem a Domino D
 quaerere, non ha-
 bebunt Christum,
 scilicet lumen ve-
 ritatis, quam ne-
 gligit.
 c Regi suo. Diabo-
 lo, & paternis tra-
 ditionibus, id est,
 antiquis errori-
 bus.
 * Procopius. Quis
 quis enim Dei le-
 ge despecta, damo-
 num fraude elu-
 sus, scandalizatur,
 verbi ille fame, ec-
 stasi praeterea &
 exacerbatione co-
 usque laborabit,
 vt Regem suum,
 vel vt habent 70.
 17 interpretes, Prin-
 18 cipem, legesque pa-

b Non erit eis. Hoc est si populus iste noluerit verita-
 tem

trias contutis insectari non dubitabit. E

Cap.

NICOLAUS DE LYRA.

1 Et cum dixerint. Hic consequenter superstitiosa inquisitio
 prohibetur, cum dicitur: Et cum dixerint ad vos. Scilicet homi-
 nes idololatrae & superstitiosi.
2 Quaerite a pytho. Responsum de occultis & futuris. Dicitur
 autem pythones, qui diuinant quodam modo speciali, scilicet per ap-
 parentem suscitationem alicuius mortui, sicut dictum fuit diffusius.
1. Regum 28. b. Dicuntur autem diuini generaliter diuinatores su-
 perstitiosi.
3 Qui strident, &c. Quia vtuntur quibusdam nominibus, &
 verbis ignotis, & subditur responsio populi fidelis.
4 Nunquid, &c. q. d. Sic respondebitis talibus malis persuaso-
 ribus. Nunquid non, &c. q. d. Sic: quia infideles requirunt hoc
 a Deo suo falso, & sic debent fideles quaerere a Deo suo vero, ideo
 subditur.
5 Ad legem magis. Id est, ad legem diuinitus datam, & ad te-
 stimonium prophetarum a Deo inspiratorum magis est recurren-
 dum, quam ad pythones & diuinos.
6 Quod si non dixerint. Id est, fecerint.
7 Iuxta verbum hoc. Scilicet ad pythones, & diuinos contra
 verbum hoc.

8 Non erit eis matutina lux. Id est, vera Dei cognitio, & di-
 uina consolatio, sicut accidit tempore Regis Sedechie, ideo subditur.
9 Et cum esuriat. Quia tunc propter obsidionem longam Na-
 buchodonosor, praeualuit fames in ciuitate. 4. Reg. 25. a.
10 Et maledicet regi suo, &c. Quia multi valde de populo Iu-
 da ducti impatientia maledicebant Sedechie, sub quo venerat eis ista
 miseria, & etiam Deo, dimittendo legem eius, & ad ritum Genti-
 lium transendo.
11 Et suspiciet sur. Quasi querens a Deo auxilium necessitate
 compulsus, & hoc dicitur pro populo qui cum Sedechia remansit in ci-
 uitate & in lege.
12 Et ad ter. Prae confusione & desperatione, ideo subditur.
13 Et ecce tribulatio. Quantum ad afflictionem corporum.
14 Et tenebrae. Quantum ad deiectionem mentium.
15 Et dissolutio. Vitium ex timore.
16 Et angustia. Scilicet mentis, eo quod non apparebat via eua-
 sionis.
17 Et caligo persecuens. Quia Sedechias, & viri bellatores de
 nocte fugerunt & Chaldaei eos insectati sunt.
18 Et non poterit auolare, &c. Quia Sedechiam comprehende-
 runt. 4. Reg. 25.

8 Non

Cap.

MORALITER.

1 Et cum dixerint ad vos, &c. Nolite credere, sed verbis Do-
 mini & Apostolorum, ideo subditur.
5 Ad legem magis, &c. Supple est recurrendum.
6 Quod si non dixerint. Id est, fecerint.
7 Iuxta verbum hoc. Scilicet recurrendo ad verbi Christi,
 & Apostolorum.

8 Non erit in eis matutina lux. Scilicet gratiae per quam in
 nobis oritur sol iustitiae.
9 Et cum esuriat, &c. Scilicet credes falsis Prophetis pro-
 pter defectum verae doctrinae.
10 Et maledicet Regi suo. Christum blasphemando.
11 Et suspiciet sursum. Id est, ex nulla parte habebit auxi-
 lium, sed ineuirabile tormentum.

8 Non

† MORAL-

ADDITIO I.

In cap. 8. vbi dicitur in postilla. Hoc dictum videtur saeuere nimis
 errori Hebraeorum.
 Ea quae continentur in postil. sancti Tho. vel quae ei attribuuntur,
 non videntur saeuere errori Hebraeorum in aliquo. Nam in hoc loco
 postquam posuit expositionem Hebraeorum, intelligentium quod iste
 puer qui vocatur: Accelera, spolia detra, &c. intelligitur fuisse fi-
 lius Isaiae. Consequenter ponit contra eos obiectiones quae in hac po-
 stil. continentur, postea ponit expositionem glossae communis, scilicet
 quod hoc intelligatur de Christo, qua posita subiungit haec verba.
 Hac autem expositio non est tanta auctoritatis sicut superior, quae
 fuit supra cap. 7. de alio signo: quia magis extorta est, & ex scriptu-
 ris non habet auctoritatem. Vnde quidam dicunt non esse inconueniens
 si hoc intelligatur ad literam de filio Isaiae: ita tamen quod puer ille
 sit figura Christi. Hac ille. Ex quibus verbis patet manifeste, quod ip-
 se non improbat illam expositionem, quae dicit ista intelligi de Chri-
 sto ad literam, sed dicit quod non est tanta auctoritatis sicut superior:
 Cuius rationem reddit manifestam. Nam prima habet auctori-
 tatem ex Euangelio Matthaei primo d. hoc totum factum est, vt imple-
 retur quod dictum est per Prophetam: Ecce virgo concipiet.
 Sed expositio huius non habet tantam auctoritatem, cum in sacra Scri-
 ptura non contineatur, quod hoc quod dicitur hic: Accessit ad pro-
 phetissam,

phetissam, intelligatur de Beata Virgine, & sic manifestum est,
 quod non est tanta auctoritatis sicut praecedens. Item principale fun-
 damentum, quod ponit postil. ad firmandum hanc expositionem, est
 illud quod continetur in translatione Chaldaica: ex qua concludit &
 bene, quod hoc quod dicitur hic: Accessit ad prophetissam: non est
 verbum Isaiae, sed ipsius Dei. Et quia hoc fundamentum, licet sit
 verum: non tamen est tanta auctoritatis, sicut si in litera contineretur.
 Ideo, verba sancti Thomae, praedicta vel eidem attributa sunt manife-
 ste rationalia, nec in hoc saeuatur errori Heb. Nam illa quae con-
 tinentur in 7. & 9. cap. necesse est, vt intelligantur de Christo ad lite-
 ram, sed ea quae continentur in hoc cap. 8. non habentur ex necessi-
 tate literae, vt intelligantur de Christo ad literam: sed auctoritate Chal-
 daica translationis, vt dictum est.

ADDITIO II.

in eod. c. vbi dicitur in postil. Similiter quod in 4. Reg. dicitur The-
 glathphalassar spoliasset Samariam, vt in 4. Reg. dicitur. Licet The-
 glathphal. non expoliasset Samariam, quia tamen aliquas ciuitates
 regni Israel cuius Samaria est Metropolis cepit: satis vero posse di-
 ci, quod expoliasset Samariam: licet non totam nec totum regnum
 expoliasset, sicut qui expoliat aliquem de aliquibus bonis suis, dicitur
 ipsum expoliasse, quamuis non ex toto.

ADDI-

A ADDITIO III.

In eodem cap. vbi dicitur in postil. In quo vt supra dictum est, denunciatu

Et quæ continetur in hoc cap. non videntur pertinere ad signum indicatiuum nec rememoratium: non enim in hoc cap. dicitur: Dabit vobis signum, sicut in precedenti, vt patet discurrenti literam, & ideo licet expoliatio duorum Regum fuit figura expoliationis inferni per Christum sciende, sicut historia veteris Testamenti fuerunt figura eorum quæ contigerunt in nouo, non tamen ex hoc dicuntur fuisse data tanquam signa indicatiua seu rememoratia.

A D D I T I O III.

In eod. cap. vbi dicitur in postil. Et erit vobis in sanctificationem.

Hoc quod dicitur hic: Et erit vobis in sanctifi. & in la. & c. Proprie videtur referendum ad tempus aduētus Christi in carnem, in quo tempore fuit Christus, in sanctificationem credentibus, & in lapidem offensionis & petram scandali duab. domibus Israel, scilicet regali & sacerdotali quas propter suam incredulitatem in isto iudicio fecit rueri. Et vtraque earum consuevit dici domus in scriptura, vnde in precedenti cap. Audite nunc domus Dauid, quod intelligitur de domo regali, & in Psalm. Domus Aaron benedicite Domino: intelligitur de domo sacerdotali. Dicere autem quod istæ duæ domus intelligantur de domo Phæce filij Romelie, & de Osea filio Ela, qui fuerunt Reges Israel, non videtur cōuenienter dictum.

Nam sicut in regno Iuda licet fuerint multi Reges successiue, non tamen propter hoc dicuntur multe domus, sed domus Dauid tantum. Sic dicendum est de Regibus Israel. Sequitur: Et in laqueum, & in ruinam habitantibus Ierusalem: quia in ciuitate Ierusalem vbi Christus passus fuit, multi ruerunt per infidelitatem, non tamen omnes, & ideo sequitur: Et offendent ex is plurimi, id est, nō omnes. Secundum istam expositionem proprie sequitur immediate: Liga testis, & c. quod intelligitur de occultatione mysterij Christi, de quo statim in precedentibus agitur, & exponatur sicut in postil.

A D D I T I O V.

In eod. cap. 8. vbi dicitur in postil. Non erit eis matutina lux.

Secundum glossam quod dicit hic: Matutina lux, intelligitur ipse Christus, & hoc est proprie dictum. Nam Christus est lux vera, quæ illuminat omnem hominem, Ioan. 1. a. Et dicitur matutina, quia ante omnem lucem creata. Vnde hic Propheta reuertitur ad declarationem eorum, quæ supra dixerat: Erit in sanctificatione, scilicet credentibus. Et in lapidem offensionis, scilicet non credentibus. Et primo agit de secundo vsque ad finem. Secundo verò de primo a principio sequenti cap. vsque ibi: Zelus Domini faciet hoc. Vnde circa primum cum dixisset: Non erit ei, scilicet populo non credenti. Matutina lux, id est Christus, ne forte qui estimaret quod hoc contingeret illi populo incredulo, eò quod non habuissent presentiam prædictæ lucis, ideo dicit: Transibit per eam. vnde Luc. 4. e. Iesus transiens per medium illorum ibat. Et hoc quod dicitur, per eam, intelligitur Iudæam, vel Ierusalem, de qua dicit: Et corruet & esuriet, quod potest intelligi ad literam de tempore obsidionis Ierusalem Romanos, & sequitur: Et cum esuriet, irascetur & maledicet Regi suo & Deo suo, quod proprie intelligitur de Christo cui maledicebant sicut & hodie, & sequitur: Aspiciet sursum, id est, pro auxilio diuino seu cælesti. Et ad terram

C A P. IX.

a

Rimo tempore. Hæ duæ tribus ab Assyrijs in captiuitatem ductæ sunt, &

Rimo tempore. Hæ duæ tribus ab Assyrijs in captiuitatem ductæ sunt, &

sic terra pondere peccatorum releuata: postea reliquæ, quæ habitabant trans Iordanem & in Samaria. Regio ergo populi prius in captiuitatem ducti, & quæ erant in tenebris angustiar, vidit prius lucem prædicantis Christi.

* Septua.

NICOLAUS DE LYRA.

C A P. IX.

* P Rimo tpe alleuiata est terra Zabulon, & c. Antequam descēdam ad diuisionem huius cap. Sciendū quod Iudæi & alii qui

C A P. IX.

a Dominice incarnationis. Onere peccati releuata.

Rimo tempore alleuiata est terra Zabulon, & terra Nephthalim,

* Septuagin. Hoc primū bibe velociter fac. Regio Zabulon & terra Nephthalim. * Eusebius. Tu prima bibe poculum Euangelij, & crede citò ò terra Zabulon. Sunt verò hi qui in his verbis significantur, & qui ex gentib. in Christū Dei crediderunt, & Saluatoris nri Discipuli atq; Apostoli, quos de terra Zabulon & Nephthalim, pconis sui Euāgelij elegit. b Terra Zabulon. In qua Chrs primū pdicauit, & miracula fecit:

bis significantur, & qui ex gentib. in Christū Dei crediderunt, & Saluatoris nri Discipuli atq; Apostoli, quos de terra Zabulon & Nephthalim, pconis sui Euāgelij elegit. b Terra Zabulon. In qua Chrs primū pdicauit, & miracula fecit:

qui expositores Catholici in hoc eos nimis sequentes exponunt principium huius cap. ad literam de captiuitate duplici filiorum Israel. Prima aut fuit facta per Th glathphalnasar Regem Assyriorum, qui captiuauit duas tribus vlt. a Iordanem, & transiens Iordanem * captiuauit

M O R A L I T E R.

† P Rimo tempore. Hoc literaliter exposui de credentibus ad prædicationem Christi, quorum aliqui in fide steterunt, & aliqui ab ea recesserunt. Moraliter autem potest exponi de religionem intransibus, quorum aliqui ibidem proficiunt, & aliqui deficiunt, vnde dicit August. Sicut non inueni meliores illis qui in monasterijs profecerunt, ita non inueni deteriores his qui in eis defecerunt. Hæc

Hæc igitur litera missim exponitur de istis, & de illis. Et quantum ad proficientes in principio tantum, dicitur: Primo tempore. Id est, in principio professionis. 2. Alleuiata est terra Zab. Qui interpretatur habitaculum pulchritudinis. Ideo per terram Zabulon significantur illi qui per pulchritudinem conscientiar, Deo preparant habitaculum pulchrum cordis. 2. Et terra Neph. Qui interpretatur dilatatio, pp quod per terram

A fecit: Ibi enim aquas in vinum conuertit, Apostolos elegit, vnde: *Principes Zabulō, & Principes Nephthalim.*
a *Via maris.* Mare in hoc loco lacus Genezareth, qui Iordane influente efficitur. In cuius littore est Capharnaum, Tyberias, Bethsaida & Corozain, in quibus Dominus maximè commoratus est, & sic populus qui ambulabat in ten. vidit lucem magnam.

b *Galilæa Gentium.* Galilæa duæ sunt. Vna Gentium, vna cina Tyrijs in tribu Nephthali. Altera circa Tyberiadē, & stagnum Genezareth in tribu Zabulon.
c *In regione vmbrae mortis.* Hieronymus. In vmbra mortis sunt, qui in peccatis adhuc viuunt. *In regione vmbrae mortis.* Qui iam cum mortuis operib. ad inferna descenderunt.

a *Idest, generali captiuitate.* **b** *Plurimis in errore manentibus, grauior afflictio.* **c** *Genezareth.*
& nouissimò aggrauata est via maris trās Iordanem Galilæa Gentium. Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam: habitantibus in regione vmbrae mortis lux orta est eis. Multiplicasti Gentem, non magnificasti lætitiā. Letabuntur coram te,

a *Ignorantiæ.* **b** *Christum, qui dicit: Ego sum lux mundi.* **c** *Erat lux vera, quæ lūminat omnem hominem venientem in hunc mundum.*
d *Peccati.* **a** *Christus.*
a *Notitia tua.* **b** *Vox Apostolorum ad Christum ad lucem ortam.* **c** *Gentiles.*
† *Apostoli.* **†** *Christe.*

d *Non magnificasti lætitiā.* **D** Nobis de salute Iudeorū. Quamuis enim gaudeant de Gentium conuersione, dolent tamē de Iudeorum repulsione, vnde Apostolus: *Optabā esse, anathema pro vobis.* Rom. 6. 2.

c *Letabuntur coram te, &c.* Propheta ad Christum de discipulis.
† *Procopius.* Ad verbum, quòd septē ea in regione, & quinque panibus conscrauit, tantam hominū turbam saturauit. Ad sensum autem, quia Apostoli ipsi, nō aliter quam messorum messes operati sunt.

† *Idem.* Spolia, id est, hominū animas, quibus vi apud se prædonum more, potestates abutebantur.
† *Idem.* Latantur illi quidē qui Christi adhuc vsq; tēpora.

NICOLAUS DE LYRA.

*** captiuauit multos de terra Zabulon & Nephthalim, vt habetur 4. Reg. 15. & de hoc exponunt quod dicitur in principio huius cap. Primò tempore, id est, prima captiuitate: Alienata est terra Zabulon, & terra Nephthalim, scilicet a pondere peccatorū, habitatoribus suis in captiuitatē ductis. Postea verò Salmanasar rex Assyriorum cepit Oseam Regem Israel, & residuum populi quod remanserat transfudit in Assyrios, vt habetur 4. Reg. 18. & de hoc exponit quod subditur: Et nouissimò aggrauata est via maris trans Iordanem Galilæa Gentium: quia aggrauata fuit tota terra per Domini flagella in captiuitatem ducta. Dicitur autem illa terra via maris, quia est ibi via publica ad portandum mercēs a Iordane ad mare Mediterraneum, & econuerso. Sed ista expositio videtur inconueniens. Primò quia implicat contraria saltem in modo loquendi, quia primam captiuitatem nominat alienationem, & secundam aggrauationem, cū tamen fuerunt eiusdem rationis. Item quia si loqueretur de secunda captiuitate, cum dicitur: Et nouissimò aggrauata est, &c. Non fieret ibi mentio de Galilæa, quæ in prima captiuitate fuit captiuata saltem in magna parte, sed magis de Samaria quæ erat ciuitas Metropolis regni, & principaliter fuit obfessa & capta per Salmanasar. Tertiò quia Matthæus 4. cap. dicit hanc prophetiam fuisse completam ad literam in Christo, dicens sic de Christo: Et relicta ciuitate sua Nazareth venit, & habitauit in ciuitate Capharnaum maritima in finibus Zabulon & Nephthalim, vt adimpleretur quod dictum est per Isaiaam Prophetā: Terra Zabulon & terra Nephthalim, via maris trans Iordanem Galilæa Gentium. Populus Gentium qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam, &c. Item cum omnes expositores Catholici dicāt, quòd necesse est de Christo intelligi illud quod dicitur supra 7. cap. Ecce virgo concipiet, & pariet, &c. eò quod dicitur Matthæi 1. d. Hoc autem totum factum est, vt adimpleretur quod dictum est a Domino per Prophetam, dicentem: Ecce virgo habebit in vtero, & pariet filium, &c. Eadem necessitate compellitur quilibet Doctorum Catholicus exponere de Christo quod dicitur hic: Primò tempore alienata est, &c. cum Matthæus dicat hoc impletum esse in Christo. Igitur sequendo sententiam Beati Matthæi præsens cap. in quo ponitur mysterium Christi, quantum ad eius exaltationem in signum liberationis regni Iudæ, in duas partes diuiditur: quia primò ponitur Christi exaltatio. Secundò dicta liberatio, ibi: Verbum misit Dominus. Circa primum sciendum, quòd Christus fuit exaltatus primò quantum ad declarationem suæ deitatis in prædicatione sua & miraculis. Secundò quantum ad exaltationem humanitatis ad dexteram patris. Primò igitur ponitur**

tur primum, & secundò secundum, ibi: Paruulus. Circa primum sciendum, quod ad prædicationem Christi aliqui Iudæi crediderunt, & in fide permanserunt: aliqui autem obstinati in sua malitia remanserunt, & aliqui a principio credentes postea ad vomitum reuersi sunt: & de istis mistim loquitur hic Propheta. Circa primum dicitur: Primò tempore alienata est terra, &c. quia ibi Christus circa principium suæ prædicationis publicè frequenter docuit & miracula fecit, vt dicit Matth. & supra allegatum est: & sic fuit terra illa alienata a iugo diaboli per potestatem Christi. Iruntamen quia plures eorum reuersi fuerunt ad vomitum: ideo subditur.
1 Et nouissimo. *Idest, circa finem prædicationis Christi.*
2 Aggrauata est via maris. *Quare autem illa terra dicatur via maris, supra expositum est. De ista autem aggrauatione habetur Matth. 1. c. vbi dicitur: Tunc cepit exprobrare ciuitatibus, in quibus factæ sunt plurimæ virtutes eius, & ideo subditur: Væ tibi Corozaim, væ tibi Bethsaida: quoniam si in Tyro & Sidone factæ essent virtutes, quæ factæ sunt in vobis. olim in cilicio & cinere poenitentiam egissent. Iste autem ciuitates erant supra mare Galilæe in finibus Zabulon & Nephthalim. Et postea subditur de Capharnaum: vbi Christus habitauit circa prædicationis suæ principium, vt supra dictum est: Et tu Capharnaum nunquid exaltaberis vsque ad cælum, & vsque in infernum descendes? quia per prædicationem Christi primo fuit disposita ad consecutionem beatitudinis credendo, & postea depressa per demeritum damnationis ad vomitum redeundo, sicut dictum fuit plenius super Matth.*
3 Galilæa Gentium. *Salomon enim dedit Hiram Regi Tyri 20. oppida in Galilæa. 3. Reg. 9. b. Et ideo illa pars vocata est Galilæa Gentium: quia Hiram erat Gentilis.*
4 Populus, &c. *Ignorantiæ & erroris.*
5 Vidit lucem magnam. *Idest, Christum, qui est lux mundi per prædicationem & miracula propria virtute facientem.*
6 Habitantibus, &c. *Error enim & ignorantia sunt quasi mortis vmbra.*
7 Lux orta est eis. *Scilicet veritas Evangelica. Vel potest hæc litera referri ad patres detentos in limbo inferni, quibus lux orta fuit, quando Christus ad eos descendit post passionem suam.*
8 Multiplicasti, &c. *Hoc refertur ad illos qui Christo prædicante primò crediderunt, & postea ad vomitum reuersi sunt, vt prædictum est, & ideo ex eis non fuit materia lætitiæ. Et consequenter subditur de credentibus, & in fide permanentibus.*
9 Letabuntur coram te, &c. *Messores enim in plenitudine messis, & victores in spolijs diuidendis valde letantur. Et ita fuit*

E Diuisio.

Matth. 11. e.

F

MORALITER.

† terrā Nephthalim significantur illi, qui dilatantur in operibus bonis. Per hoc igitur quod dicitur: *Primò tempore alienata est terra.* Significatur quòd isti in professione alienantur a pondere terrenorum per votum voluntariæ paupertatis.
1 *Et nouissimo aggrauata est via maris.* Per mare tumultuosū, significatur præsens sæculum. Ideo via maris est vita secularis ad quam nouissimò reuertuntur, deficientes in religione per apostasiam, vel in habitu religionis ducentes vitam secularem, quod notatur cum subditur.
3 *Trans Iordanem Galilæa Gentium.* Galilæa namque volubilis

interpretatur. Nam ex volubilitate mentis procedit, quòd tales a bono proposito sic mutantur.
4 *Populus qui ambulabat in tenebris.* Scilicet peccatorum ante religionis ingressum.
5 *Vidit lucem magnam.* Ingressu & profitendo per inspirationem diuinam.
6 *Habitantibus in regione vmbrae mortis, &c.* Repetitio est eiusdem ad maiorem expressionem.
8 *Multiplicasti Gentem.* Scilicet religiosam. Sed quoniam aliqui deficient, vt dictum est, ideo subditur malis.
† *Non magnificasti lætitiā, &c.* Et de bonis subditur.
9 *Letabuntur coram te,* Spirituali deuotione.

† sicut

pora extiterunt, quia iugum quod spolijs imminebat, virgamque ipsam, quæ ceruicibus suis sublata vident.

Math. 11. d.

a *Iugum enim.* Habet Christus iugum, sed suauis: & diabolus, sed importabile onere. Et Christus principatum super humerum, in quo crucem portauit, & diabolus in humero virgæ, qua superbit.

Num. 21.

b *Exactoris.* Ipsi, scilicet, exigitis. Quotidie enim numerum peccati quem primo homini commisit, a posteris cum usura exigit.

† omnis qui pugnat, pugnat.

Iudic. 8.

*** Procopius.** Historiæ Madian meminit Numero rum liber & Iudicum Numerorum, vis verbis: *Pugnarunt aduersus Madianitas, sicut præceperat Mosi Dominus, trucidaruntque; quicquid erat masculini sexus, ipsos denique Madianitarum reges. Iudicum autem, ubi Gedeonem ita loquentem facit. Surgite: Tradidit enim in manus nostras Madianitarum castra Dominus.*

Psal. 9.

c *Quia omnis via, prope.* Ac si dicat: Genus humanum quod diabolus deprædatus est, auferet ei Dominus violenter, id est, potenter, & ipsum cum tumultu detruget in infernum. Vnde tam de ipso quam de membris eius dicitur: *Perijt memoria eorum cum sonitu.*

*** Procopius Q. d.** Quoniam animæ ornatum, & virtutis amictum deprædari ausus est diabolus, ideo restituit deinde restitutionis tempus metuentes, cupient, si nati essent, igne potius esse combusti, quam Saluatorem omnium intueri.

Ioan. 8. f.

d *Vestimentum mistum.* Diabolus qui plenus omnium sanguine,

guine, qui homicida ab initio. Vel homines, quibus diabolus tanquam veste circumdatur, quorum manus plene sunt sanguine.

c *Paruulus enim.* Procopius. Intulit quem exhorresceret. Quia pijs natus est nobis filius. Ter in hac prophetia filius & puer nominatur.

a *Gentis quam ad fidem colligunt, vnde, Messis quidem multa, operarij Messorum.*

† *Sicut qui lætantur in messe: sicut exultant victores capta præda, quando diuidunt spolia.*

a *† Apostoli, qui carnem & diabolum vicerunt. b* *† Alios Pastores, alios Doctores, & huiusmodi. c* *† Genus humanum a diabolo ablatum.*

a *Iugum enim oneris eius, & virgæ humeri eius, & sceptrum exactoris eius superasti, sicut in die Madian. Quia † omnis violèta prædatio cum tumultu, & vestimentum mistum sanguine erit in combustionem et cib. ignis. Paruulus enim natus*

b *† Superasti, sicut in die Madian. Quia † omnis violèta prædatio cum tumultu, & vestimentum mistum sanguine erit in combustionem et cib. ignis. Paruulus enim natus*

c *† Gehennæ. a* *† Erit. † Aeterni. b* *† Qui pugnat pro nobis. † Secundum carnem.*

d *† Qui ante nos natus est, & totius est conditor creaturæ. Puer natus est nobis, non Iudæis, nobis, non Manichæis, nobis, non Martionitis. Nobis, hoc est, credentibus, non incredulis. Et ille quidem, misericordia sua omnibus natus est. Sed perfidia hæreticorum fecit, ut non omnibus nasceretur, qui omnibus natus est. Nam & lumen diei oriri iubetur super bonos & malos, sed oriri non videntibus, non videtur.*

e *† Qui ante nos natus est, & totius est conditor creaturæ. Puer natus est nobis, non Iudæis, nobis, non Manichæis, nobis, non Martionitis. Nobis, hoc est, credentibus, non incredulis. Et ille quidem, misericordia sua omnibus natus est. Sed perfidia hæreticorum fecit, ut non omnibus nasceretur, qui omnibus natus est. Nam & lumen diei oriri iubetur super bonos & malos, sed oriri non videntibus, non videtur.*

f *† Qui ante nos natus est, & totius est conditor creaturæ. Puer natus est nobis, non Iudæis, nobis, non Manichæis, nobis, non Martionitis. Nobis, hoc est, credentibus, non incredulis. Et ille quidem, misericordia sua omnibus natus est. Sed perfidia hæreticorum fecit, ut non omnibus nasceretur, qui omnibus natus est. Nam & lumen diei oriri iubetur super bonos & malos, sed oriri non videntibus, non videtur.*

g *† Qui ante nos natus est, & totius est conditor creaturæ. Puer natus est nobis, non Iudæis, nobis, non Manichæis, nobis, non Martionitis. Nobis, hoc est, credentibus, non incredulis. Et ille quidem, misericordia sua omnibus natus est. Sed perfidia hæreticorum fecit, ut non omnibus nasceretur, qui omnibus natus est. Nam & lumen diei oriri iubetur super bonos & malos, sed oriri non videntibus, non videtur.*

h *† Qui ante nos natus est, & totius est conditor creaturæ. Puer natus est nobis, non Iudæis, nobis, non Manichæis, nobis, non Martionitis. Nobis, hoc est, credentibus, non incredulis. Et ille quidem, misericordia sua omnibus natus est. Sed perfidia hæreticorum fecit, ut non omnibus nasceretur, qui omnibus natus est. Nam & lumen diei oriri iubetur super bonos & malos, sed oriri non videntibus, non videtur.*

i *† Qui ante nos natus est, & totius est conditor creaturæ. Puer natus est nobis, non Iudæis, nobis, non Manichæis, nobis, non Martionitis. Nobis, hoc est, credentibus, non incredulis. Et ille quidem, misericordia sua omnibus natus est. Sed perfidia hæreticorum fecit, ut non omnibus nasceretur, qui omnibus natus est. Nam & lumen diei oriri iubetur super bonos & malos, sed oriri non videntibus, non videtur.*

k *† Qui ante nos natus est, & totius est conditor creaturæ. Puer natus est nobis, non Iudæis, nobis, non Manichæis, nobis, non Martionitis. Nobis, hoc est, credentibus, non incredulis. Et ille quidem, misericordia sua omnibus natus est. Sed perfidia hæreticorum fecit, ut non omnibus nasceretur, qui omnibus natus est. Nam & lumen diei oriri iubetur super bonos & malos, sed oriri non videntibus, non videtur.*

l *† Qui ante nos natus est, & totius est conditor creaturæ. Puer natus est nobis, non Iudæis, nobis, non Manichæis, nobis, non Martionitis. Nobis, hoc est, credentibus, non incredulis. Et ille quidem, misericordia sua omnibus natus est. Sed perfidia hæreticorum fecit, ut non omnibus nasceretur, qui omnibus natus est. Nam & lumen diei oriri iubetur super bonos & malos, sed oriri non videntibus, non videtur.*

NICOLAUS DE LYRA.

*** de discipulis Christi, quando in die Pentecostes receperunt plenitudinem Spiritus sancti, alta voce, & varijs linguis loquentes magnalia Dei, Act. 2. b. Et huius lætitiæ subditur ratio, cum dicitur.**

1 *Iugum enim oneris eius. Id est, veteris legis, de quo onere dicitur Act. 15. c. quod hoc est onus, quod nec nos, nec patres nostri portare potuimus.*

C *supra onus legis addebant ordinationes populo graues, secundum quod dicitur Matt. 22. a. Alligant. n. onera grauiora & importabilia, & imponunt ea super humeros hominum: digito autem suo nolunt ea mouere. Ab istis autem oneribus fuit liberatus fidelis populus per libertatem Spiritus sancti, quæ est in lege noua.*

Disputatio Ierusalensis.

3 *Et sceptrum, & c. Secundum quod dicit Iosephus lib. de Iudæico bello, post ascensionem Christi Iudæa fuit multis dissensionibus intraneis dissipata, & erant ibi aliqui tyranni, qui populum vexabant multipliciter, & rebus spoliabant, & maxime populum credentem in Christum, ut patet in Actibus Apostolorum, a quibus fidelis populus fuit liberatus per exercitum Romanum venientem contra Iudæam: quia tunc admonitus fuit per angelum, ut transiret in regnum Agrippæ, qui erat confederatus Romanis, ut habetur in Ecclesiastica historia: & exactores prædicti fuerunt destructi, & ciuitates eorum successæ igni.*

4 *Sicut in die Madian. Ista fuit victoria Gedeonis, de qua habetur Iudic. 7. quæ fuit sibi prænuntiata per angelum, sicut et fidelis populus liberatus fuit per denuntiationem angeli in regno Agrippæ, ut dictum est, & exactores eorum occisi per exercitum Romanorum, & ciuitates eorum successæ, & bona eorum, ideo subditur.*

5 *Quia omnis, & c. Id est, acquisita cum clamore & rapina.*

6 *Et vestimentum, & c. Id est, vestimentum occidentis & occisi, quia non solum vestimenta occisorum inquinantur sanguine, sed etiam cum hoc vestimenta occidentium.*

7 *Erit in combustionem. Quia Romani incendentes Ierusalèm & alia loca, ubi erant prædicti exactores, & tyranni simul combusserunt vestimenta illorum tyrannorum, & ea quæ rapuerant ab alijs, quorum multos interfecerant, ut habetur libro de Iudæico bello. Ex hoc autem quod dicitur hic: Et erit in combustionem. Illi qui exponunt*

nunt hunc passum de exercitu Sennacherib ab angelo percusso, ut supra dictum est 7. cap. videntur contradicere textui. Dicunt enim, & angelus percussit exercitum plaga ignea, sic tamen quod corpora belatorum erant incinerata, arma tamen & spolia remanserunt intacta, ita quod populus Ezechie cxiens ad colligendum spolia, valde facilliter accipiebat ea remanentibus cineribus. Illud autem quod comburitur, & est cibus ignis, non sic remanet intactum, sed conuertitur in ignem, sicut cibus in cibatum.

8 *Paruulus. Hic consequenter ponitur exaltatio Christi secundum humanitatem in sua ascensione. Sciendum tamen, quod Ra. Sa. & Iudæi moderni sequentes ipsum exponunt hunc passum de Ezechia Rege Iudæ, literam corrumpendo. Dicit enim quod hæc est litera Hebræica: Infans natus est nobis: filius datus est nobis, & erit principatus super humerum eius, & vocabitur nomen eius admirabilis, consiliarius, Deus fortis, pater sempiternus, Principem pacis. Et talis corruptio potest de facili fieri in Hebræica hæc dictio וַיִּקְרָא וַיִּקְרָא, quæ significat, & vocabitur, & וַיִּקְרָא וַיִּקְרָא, quæ significat & vocabitur, eiusdem literis penitus scribuntur in Heb. sed variè sonant propter aliam & aliam pronunciationem. Item similiter quod dicit Principem pacis in accusatiuo pronominatiuo facilliter fit in Heb. quia nomina sunt apud eos indeclinabilia, sicut apud Latinos cornu & gelu. Igitur sic exponit auctoritatem prædictam: Infans natus est nobis, & filius datus est. Quasi diceret Propheta, licet Achaz sit idololatra pessimus: tamen filius eius Ezechias qui erit Rex noster post eum, erit bonus & iustus. Et vocabitur nomen eius admirabilis, & c. id est, Deus noster, qui est admirabilis consiliarius, Deus fortis, pater sempiternus, uocabitur, scilicet Ezechiam Principem pacis: quia faciet pacem in diebus suis, ita quod nomina deitatem exprimentia non referuntur ad puerum natum: Sed quod iste corrumpat literam ponendo vocabitur pro vocabitur, patet ex translatione LXX, interpretum, qui fuerunt Hebræi & valde literati, quorum translatio talis est: Puer natus est nobis, & filius datus est nobis, cuius imperium super humerum eius, & vocabitur nomen eius magni consilij angelus, ita quod pro istis dictionibus, admirabilis, consiliarius, Deus fortis, pater futuri seculi, Princeps pacis, posuerunt hoc solum, magni consilij angelus. Cuius causa fuit secundum quod Diuus Hieronymus dicit in*

MORALITER.

† *Sicut qui lætantur in messe. Ex bonorum fructuum collectione.*

† *Sicut exultant victores. De mundo, carne, & diabolo triumphantes, ideo subditur.*

1 *Iugum enim oneris eius. Scilicet carnis aggrauantis.*

2 *Et virgam humeri eius. Id est, mundi, qui humeris feruorum*

rum suorum imponit graue iugum.

3 *Et sceptrum exactoris eius. Id est, demonis, de quo dicitur Iob. 41. d. quod ipse est Rex super omnes filios superbie.*

† *Superasti, sicut in die Madian. Id est, ex diuina virtute, sicut Madian fuit superatus a Gedeone. Iudicum cap. 7. f. ideo subditur.*

8 *Paruulus enim natus est vobis, & c. Id est, Christus, cuius virtute diabolus est superatus.*

† 4 Et

A Principatus super hu. Dū duceretur ad patibulum, portauit crucem, in qua meruit principatum.

Iustinus. Significatur his verbis vis sanctissime crucis cui Dominus subiecit humeros.

Theophylatus. Quoniam crux Iesu fuit gloria, merito dicitur principatus ipsius, siue principatus insignis crux ipsa est, ut senatorum insignis pratexta fuit: & consulum, & Imperatorum duodecim fascis, Regum insignis, diadema & sceptrum.

Tertullianus. Quis omnino Regum, insignis potestatis suae humero pretere? & non aut capite diadema, aut manu sceptrum? sed solum nouus Rex nouorum aeternorum Christus Iesus, nouae gloriae potestate humero extulit, crucem scilicet, ut secundum prophetiam regnaret a ligno.

Septuaginta. Magni consilij angelus. Quod in Hebraeo non habetur, sed nominum maiestate perterriti non ausi sunt de puero dicere, quod aperte Deus appellandus sit. Ideo pro his sex nominibus hoc posuerunt, magni consilij angelus.

est nobis, & filius datus est nobis. Et factus est principatus super humerum eius, & vocabitur nomen eius admirabilis, consiliarius,

Deus fortis, pater & futuri seculi, Princeps pacis. Multiplicabitur eius imperium, & pacis non erit finis. Super solium Dauid, & super regnum eius sedebit, ut confirmet illud, & corroboret in iudicio, & iustitia a modo & usque in sempiternum. Zelus Domini exercituum

Deus fortis, pater & futuri seculi, Princeps pacis.

Multiplicabitur eius imperium, & pacis non erit finis.

Super solium Dauid, & super regnum eius sedebit, ut confirmet illud, & corroboret in iudicio, & iustitia a modo & usque in sempiternum.

Zelus Domini exercituum

in sempiternum.

Tertullianus. Dicitur D est magni consilij angelus, id est, nuncius: magnum enim cogitatum patris super hominis restitutione annunciaturus seculo venit.

Augustinus. Nec mirandum, quia angelus Dei dicitur est Christus. Sicut enim seruus propter formam serui, in qua venit ad homines, dicitur est, sic angelus propter euangelium quod nuntiavit hominibus. Nam Euangelium bona nuntiatio est, & angelus nuncius.

Deus fortis. Procopius Symmachus, Theodorius, & aquila uno contentu quod habent 70. Deus fortis reddiderunt, tanquam de puero qui nasceretur, Dei nomen usurpare vererentur.

Penitius autem interpretes 70. ut Dei maiestatem decuit ad ea, quae de eo dicerentur, mentis aciem intendentes, quod est apud Hebraeos el, merito Deum reddiderunt quia Princeps pacis dicitur est, & Princeps futuri seculi, & pacem habere nullo fine terminatam.

Zelus Domini. Coepit Emmanuel prophetia, ubi dicitur Pete tibi signum a Deo. Hic finitur.

Proco-

NICOLAUS DE LYRA.

epistola ad Desiderium, quae proponitur in Biblijs principio Genesis: quia translulerant libros veteri Testamenti Ptolomaeo Rege, qui erat Philosophus, & vnius Dei cultor. Et ideo ubi in Hebraeo fit mentio de deitate Christi, sicut fuit in hoc loco tacuerunt, vel aliter translulerunt, ne Ptolomeus crederet eos ponere duplicem deitatem & ut secretum fidei non aperirent Gentili, patet tamen ex eorum translatione, quod in hebraeo habetur, & vocabitur, & non vocabitur, & quod illud quod sequitur: Admirabilis, consiliarius, Deus fortis, &c. Refertur ad puerum natum, & quod in fine autoritatis non habetur, Principem pacis, in accusatiuo, sed Princeps pacis in nominatiuo, quia loco omnium istarum distinctionum ponitur in translatione Septuaginta, Magni consilij Angelus, in nominatiuo. Item hoc idem patet per translationem Chaldaicam, quae authentica est apud Hebraeos, ut dictum est supra. praecedenti capite, quae talis est: Infans natus est nobis, & filius datus est nobis, & recipiet super se legem ad seruandum eam, & vocabitur nomen eius ab ante mirabilis consilio, Deus fortis, permanens in saecula, saeculorum Messias, in cuius diebus multiplicabitur pax super nos. Ex hoc patet manifeste, quod passus iste loquitur ad literam de Christo, qui expectabatur in lege, & Prophecia ad salutem mundi venturus. Quod autem in hac translatione ponitur: Et recipiet super se legem ad seruandum eam, loco cuius in hebraeo habetur. Et erit principatus super humerum eius, conuenit ipsi Christo, qui factus est sub lege, ut dictum est ad Galat. 4. Et qui dicit de seipso, Matth. 5. b. Non veni soluere legem, sed adimplere. Quia etiam in ea dicitur: Et vocabitur nomen eius ab ante admirabilis, &c. Conuenit Christo, qui vocatus fuit ab angelo Iesus antequam in vtero conciperetur ut dicitur Luc. 2. in quo nomine quod salus interpretatur, omnes condiciones hic tacite implicite continentur. Igitur remota falsa expositione accedamus ad veram, quae est de Domino Iesu Christo, cuius hic introducit principatus, verumtamen praemittitur eius natiuitas, cum dicitur: Paruulus enim natus, &c. Qui verè fuit paruulus in humanitate. Et loquitur hic Propheta de futuro per modum praeteriti, propter certitudinem prophetiae. Et subditur eius magnitudo in deitate.

I Et filius. scilicet naturalis ipsius Dei patris, & per consequens sibi aequalis.

Datus

MORALITER.

- 4 Et vocabitur nomen eius admirabilis. Facit enim mirabilia in bonis religiosis, eos de terrenis coelestes faciendo.
- 5 Consiliarius. Eos ad consiliorum obseruantiã inducẽdo.
- 6 Deus fortis. Patientiã in aduersis praebendo.
- 7 Pater futuri saeculi. Filijs charissimis bona futuri seculi refer-

2 Datus est nobis. Secundum quod dicitur Ioan. 3. b. Sic Deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitum daret, &c.

3 Et factus est principatus super humerum eius. Crucem sibi baiulauit, ut dicitur Ioan. 19. Per quam potestates aereis rebellant, & regnum suum potenter intrant, Luc. vlt. d. Oportuit pari Christum, & ita intrare in gloriam suam.

4 Et vocabitur nomen eius admirabilis. miracula faciendo

5 Consiliarius. Consilia Evangelica praeceptis decalogi superaddendo.

6 Deus fortis. Infernum spoliando

7 Pater futuri seculi. Electos ad ciuitatem caelestem admittendo

8 Princeps pacis. Scilicet internae, quantum ad conscientiam, & supernae quantum ad caelestem gloriam, propter quod in eius natiuitate angeli contauerunt: Gloria in altissimis Deo, & in terra pax hominibus bonae voluntatis. Luc. 2. b.

9 Multiplicabitur eius imperium. Unde dixit Matth. vlt. d. Data est mihi omnis potestas in caelo, & in terra.

10 Et pacis non erit finis. Scilicet pacis caelestis ab eo datur, quae est aeterna. Et ex hoc patet, quod haec littera non potest intelligi de Ezechia rege Iuda, quia pax parum durauit sub eo, scilicet per quindecim annos, vel circiter, quia Manasses filius eius fuit pessimus in principio regni sui: propter quod turbata fuit pax regni, & ipse fuit in captiuitatem ductus, ut habetur 2. Paralip. 33. Sciendum autem, quod ubi dicitur hu: Multiplicabitur eius imperium &c. In hebraeo habetur: למרחב Lemarbel, quod significat au multiplicandum: Et ponitur ibi littera Mem clausa in medio dictionis contra naturam suam: quia semper ponitur in fine dictionis, & nunquam in medio, nec in principio. Et hoc ad denotandum, quod Christus de quo Scriptura hic loquitur, natus fuit contra cursum naturae de virgine lausa.

11 Super solium Dauid, & super regnum eius. Videlicet caeleste figuratum super solium Dauid, vel Super solium Dauid. id est, super Ecclesiam militantem per regnum Dauid figuratum.

12 Ut confirmet illud, & corroboret. Et hoc patet, quod non est hic sermo de regno Dauid, & de regno Ezechiae ad literam: quia illud regnum non fuit confirmatum.

13 In iudicio & iustitia a modo, & usque in sempiternum. Sed Ecclesia sic est a Christo confirmata, non solum triumphans, sed etiam militans propter quod dicit Christus, Matth. vlt. d. Ecce vobiscum sum omnibus diebus usque ad finem saeculi.

14 Zelus Domini exercituum, &c. Zelus est amor singularis. Ex amore referuando.

8 Princeps pacis. Scilicet triplicis quia dat pacem conscientiae internam, & cum proximo pacem fraternam, & finaliter pacem gloriae supernam.

9 Multiplicabitur eius imp. Scilicet multiplicatione Sanctorum.

14 Zelus Domini exercit. facit hoc. Id est, eius charitas ad genus humanum.

† I Verbum

Procopius. Sic de puero prophetiam concludit. **Zelus Domini.** Zelus inquam, bonuseique congruens maximè qui à diabolo in potestatem redactos eripere, & saluare satagat. Aliter ipsum ad æmulationem prouocauerunt Israelitæ: *Ipsi me prouocauerunt in eo, qui non est Deus, ait Moses: Et ego prouocabo eos, in eo, qui non est populus.*

Verbū hebraicū דבאר Dabar per tres consonantes scribitur: Daleth, Beth, Res. Si legat Dabar, verbum significat, si Deber mortē, & pestilentia. Vnde quidā ambiguitate decepti mortē dicunt esse missam. Verbū præceptū ad literā, vt de Iuda Reges fierēt, qui omni Israel imperarēt. Cecidit autē Israel, idest, in decē tribus, quæ neglecto Dei mandato domum Dauid abiecerunt, & Ieroboā de tribu Ephraim elegerunt.

1. Reg. 12. c.

vnde & Ephraim cognominatæ sunt. Spiritu aliter autē verbū Euangelij misit dñs in Iacob, idest, in Apostolos, & alios, & cecidit in Israel. Præuaricatum est, scilicet ab incredulis. Vel verbū, idest, filiū misit in Iacob

scilicet populum Iudæorum, & cecidit in Israel, cuius gentes eum receperunt. *Verbum misit Dom. in Iacob.* idest, in ecclesiam, scilicet quæ priorem populum supplantauit. Et cecidit in Israel, idest, in hæreticos, qui Deum videre se iactant. Sciant itaque principes eorum, & omnes qui habitabant in Samaria, idest, qui legem se custodire dicunt, & in vbertate virtutum esse, & fructus afferre iustitiæ (Ephraim namq; interpretatur vbertas) qui scilicet despiciunt Ecclesiam, & simplicitatem eius putant imperitiā.

Lib 2. in Isai. cap. 4.

Populus Ephraim. * Rupertus. Populus Ephraim rectè intelliguntur oēs super quos lapis iste cecidit, quos verbū istud terribili casu contriuit, tã Iudæi, quàm hæretici. Quare? Quia Ephraim cū hæc propheta scriberetur, scissus erat à domo Dauid, & aureos vitulos colebat, relicto tēplo Dñi. Igitur sciet omnis populus Ephraim, quia malū est eis cæcidisse in ipsis verbū istud quod Dominus misit propter superbiā ipsorū, qua dicunt. *Lateres ceci-*

derunt. Per contemptum lateres, & sycomoros vocant Iudæi, qui in Christum credunt, omnesque hæretici Catholicos, qui suæ sectæ non sunt.

Lateres ceciderunt. Dicebant superius: *Ascendamus ad Iudam, & suscitemus eum, &c.* Nunc despectiue de Iuda, & Beniamin. *Lateres ceci.* Reges Iudæ, infirmi scilicet imbecilles in manu hostiū. Sed cum subiugati fuerint nobis, quadris lapidibus ædificabimus. ex fortibus, & bellicosus Principibus populum munemus.

Cedros. Idest, inuincibiles ex nobis Principes inuasimus eis.

Et leuabit. * Rupertus. Vbi supra.

Re vera Rasin, idest, sapientiam secularem cuius utebatur auxilio, eleuauit super eum, in quemcumque cecidit hoc verbum.

Et inimicos eius in tumultu. † Loco e

Idem Nam dū in sapientia seculari confidunt aduersarij verbi, per eandē sapientiā destruuntur. Etenim aduersus Christū cō-

corditer dimicāt, sed inter se implacabilem trahunt discordiam. Vnde postea

discordiam. Vnde postea dicitur: *Nusquisque partem brachij sui vorabit.* Quod tripliciter intelligitur primum de bellis Samarię ciuilibus, dum alij pro alijs Regibus dimicant, & suis interfectis regibus in Iudæ expugnatione cōcordant. Secūdo in Ierosolymitano excidio, vbi inuenitur triplex intus discordia dū inter se dimicant, & in rebellionem pertinaciter currendo, Romanorum iram cōcorditer prouocant, vt irato Deo nullam hominum mereantur clementiam. Tertiò de rixis hæreticorum in se intucem, & tamen dū seipsos contraria sentiendo dilaniant, concordiam tamen malignitatis spiritu, aduersus Catholicam debacchantur Ecclesiam.

Syriam ab Oriente. Vox Prophetæ. Hoc est quod supra dixit, sciet omnis Ephraim, quod scilicet adducet dominus Syriam ab oriente, quæ ante amica, & Philistiim ab occidente. Quod factum est, quando Sennacherib cepit Syros, & Philistiæos, & cum illis irruit in decem tribus.

Et de uora. idest, destruxerunt ipsum toto affectu, & conatu.

NICOLAUS DE LYRA.

* **Ex amore autem singulari ipsius Dei ad genus humanum impletum est, Christi mysterium, propter quod dicitur ad Heb. 2. Nusquam Angelos apprehendit, sed semen Abraham.**

1 Verbū misit do. *Descripta Chisli exaltatione, hic consequenter ponitur liberatio regni Iudæ à Regibus Israel, & Syria ipsum persquentibus, & destruere volentibus, vt supra dictum est ca. 7. Et remouet hic Propheta tria, in quibus confidebant illi Reges, scilicet primò eorū ad inuicē confederationem. Secūdo personarum reputationem, ibi: Et disperdet. Tertiò populi multiplicationē, ibi: Succensa est. Circa primum dicitur: Verbū misit dñs, &c. Per hoc verbum intelligitur propheta Isaiæ contra regnum Israel, & quia Iacob vocatus fuit Israel, ideo subditur.*

- 2** Et cecidit in Israel: *Tanquā pondus destruens illud regnum.*
- 3** Et sciet. *Per experientiam suæ deiectionis.*
- 4** Omnis po. Ephraim. *Idest, regni Israel, qui sic nominatur, eo quod primus Rex Ieroboam fuit de tribu Ephraim.*
- 5** Et habitantes Sama. *Quæ erat Metropolis in illo regno quam cepit Salmanasar, & populum captiuauit 4. Reg. 18.*
- 6** In superbia, &c. *A itequā per Salmanasar caperentur.*
- 7** Lateres cecide. *Per lateres hic intelliguntur Reges Israel, sub quibus regnum fuerat attritū, videlicet tēpore Ioachaz, & ante, secundum quod dicitur, 4. Reg. 13. Attriuerat eos Rex Syrię, &c.*

MORALITER.

- 1** **Verbū misit Dominus.** Residū huius capitis exponit ad literā de deiectione regni Israel, per quā Eccl. deiectio à statu virtutis mysticè designatur, cū dicit: *Verbū misit dominus in Iacob.* Idest, cōtra Iacob, qui supplantans interpretatur, ideo per Iacob Principes, & prælati superbi qui cōculcant sibi subditos significantur.
- 2** **Et ceci.** Idest, contra Doctores vanos, qui doctrinā vtilē antiquorū cōtemnunt, & nouitates inutiles ad sui iactantiam anteponunt, ideo subditur.

6 In

† Et po:

hoc prædixerat Eliscus 4. Reg. 8. dicens Asaheli. Scio quæ facturus sis filijs Israel mala: ciuitates eorū munitas igne succendes, & iuuenes eorū interficies gladio, & paruulos eorum elides, & prægnantes diuides.

8 Sed quadris lapidibus. *idest, Reges fortiores habebimus, sicut murus de lapidibus quadris fortior est, quàm lateritius. Quod dicebant de Phacee, & filio eius, quē intēdebāt facere Regē in regno Iudæ, vt dictū est supra 7. cap. Et idem significat, quod subditur:*

9 Sycomoros succi. *idest, Reges parui valoris transferunt.*

10 Sed cedros immu. *idest, altiores, & potētiore statuerunt. Intendebant enim sibi subiugare regnum Iudæ, vt dictū est supra. Et quia talia præsumebant ex confidentia Rasin Regis Syriæ, qui erat eis confederatus, ideo hanc confidentiam remouet Propheta dicens.*

11 Et eleuabit Domi. *scilicet Assyrios, qui interfecerunt eum, vt habetur 4. Reg. 16.*

12 Et ini eius, &c. *Hoc est in præliū contra eum quod committitur cum clamore, & tumultu. Et quia capta Syria Rex Assyriorū adduxit inde bellatores contra regnum Israel, ideo subditur.*

13 Syriam ab ori. *Supple faciet dominus venire. Et dicit ab oriente, quia Syria est in parte Orientali respectu regni Israel.*

14 Et Philist. ab occiden: c. *Quia terra Philistinorum existēs super mare Mediterraneū, est in parte Occidentali respectu dicti regni.*

15 Et deuora. *idest, destruxerunt ipsum toto affectu, & conatu.*

† In

- 6** **in superbia, &c. Lateres ceci, &c.** idest, doctores, q nos peccerūt respectu nostri rudes fuerūt. Sicut lateres respectu lapidū quadror. & sycomorū respectu cedror. parū valēt
- 11** **Et eleuabit, &c.** Qui interpretat varietas: & signat quærētes opinionēs varias & nouas, ad sui ostentationem.
- 13** **Vertet Syriā.** Syrii, interpretat sublimēs, & Philistiim, cades. Et vtraq; interpretatio congruit demonibus, per superbiā sublimēs sunt: tamē de cœlo empyreo ceciderunt
- 15** **Et deuorabit.** Quia demones super incorporant sibi superbos Ecclesiæ.

A Et disperdet dominus, &c. Tropologicè. Auferet dominus caput & caudā. Maiorē scilicet, & minorem. Caudā dicendo, hereticos non homines, sed iumēta demonstrat, quæ hoc mēbro tegunt sterora, & arcēt altera parua animalia. Incuruantē, & deprauātē quia verba legis, vel præcepta subuertunt, & rectā deprauant viā Lōgēuū quæ que qui caput est, & pseudopphetā, idest, caudā disperdet, magistros pariter, & discipulos, & q̄ propter munera laudant, & glaudati non agunt pœnitentiā. Ideo in iuuenibus non lætatur dñs, quia: *vg ciuitati eius Rex iuuenis est, & q̄ Deū patrē, vel sponsum verum perdiderunt misericordiā non impetrabunt.* Omnis verò hæreticus hypocrita est, & quicquid loquitur, stultitia est. Iam extendit dñs manum suā ad puniēdū, & spinas impietatis eorū stānia vorax consumet, & verba absque virtutibus (quæ infructuose saluti comparantur) fumo superbiæ inuoluentur. Ad corū pœnas contromiscet terra, & decepti populi æternis tradētur ignibus, vel ardoribus: quia turpis lucrigratia, nec suis parcent, sed certatim deceptos prædātur, relinquentes bona, sequentes mala: & nūquā satiātur erroribus, seipos deuorant, & cōtra ecclesiā pariter dimicant. Propter luxuriam autem, & voluptatē, & deceptotū prædā, inter se discordant, & de vna hæresi duas faciunt.

† In omnibus his non est auersus furor eius, sed adhuc manus eius extenta, & populus non est reuersus ad percutientem se, & dominum exercituum non inquisierunt. Et disperdet Dominus ab Israel caput, & caudam incuruantem, & deprauantem in die vna. Longauius, & honorabilis, ipse est caput: & propheta docens mendacium, ipse est cauda. Et erunt, qui beatificant populum istum seducentes, & qui beatificantur, & præcipitati. Propter hoc super adolescentulis eius non lætabitur Dominus, & pupillorum eius, & viduarum non miserebitur. Quia omnis hypocrita est, & nequam, & vniuersum os locutum est stultitiam. In omnibus his non est auersus furor eius, sed adhuc manus eius extenta, & populus non est reuersus ad percutientem se. Succensa est enim quasi ignis impietas: vepres, & spinam vorabit, & succendetur in densitate saltus, & conturbata est terra, & erit populus quasi escā ignis. Vir fratri suo

b In die vna. * Procopius. D Quod una die dicit, certū quoddam, & statum Romani belli tempus significat. Quidam tamen ex quo ad eos, quod missum est, verbum peruenit oēm peruersum ordinē ipsorū cōfufum iri significari volūt Deinde capitis, & caudæ nomine, animal ratione carens innuit, cui populū similitē fecit, aut certē ratione p̄ditū, & quod ea destituitur: aut denique principē, & subditorū quēlibet. **c** Longauius. * Idem. Hoc ad sacerdotes retulit, quos ita cōpellasse Apostolos legitimus. **†** Principes populi, & seniores, si nos hodie diudicamus in beneficio hominis infirmi, &c. Est autē caput populi sacerdos, cū tanquam in vno corpore consideratur cauda autē, qui iniqua docet propheta, nullū in populo gradū, vel ordinē sortitus, nisi quem sua autoritate vaticinādi spiritum ementitus, falsō sibi arroget, qualis Hieremiæ, Michææq; temporibus Ananias, & alij extiterunt. **d** Vir fratri suo. * Procopius. Fame enim tanquam rabie huc illuc acti dentibus in quoslibet irruent. Imò ne à suis quidem ipsi carnibus abstinebunt, sed in se inuicem, qui fratres sunt, in singulos, singuli, & in alterum gemini conturgent, non aliter quā olim sese mutuo Ephraim, & Manasses, & ambo simul Iudam adorti sunt. Sunt autem, vel Saluatoris ore significata, cum se non, vt pacem in terram, sed vt gladium mitteret venissē, pronū-tianit

NICOLAUS DE LYRA.

- 1 In omnibus his, scilicet percussionebus regni Israel.
- 2 Non est auersus furor eius, scilicet domini.
- 3 Sed adhuc. Ad amplius puniendum, scilicet per Salmanasar Regem, qui postea captiuauit regnum Israel. 4. Reg. 18.
- 4 Et populus, scilicet Israel.
- 5 Non est reuersus. Per pœnitentiam, & emendationem.
- 6 Ad percu. se. scilicet ad dominum cuius voluntate, & permissione fiebat punitio illa.
- 7 Et disperdet. Hic consequenter propheta excludit secundum de quo confidebant scilicet personarum reputationem, quia confidebant de principibus & militibus prouentis a tate & sortibus armis, quod excluditur cū dicitur: Et disper. do. Secundo etiam confidebant in prophetis falsis, qui propter quæstum sequebantur principes & milites, falsō eis prospera promittendo, quod excluditur, cum dicitur.
- 8 Et cau. Dicuntur autem propheta falsi, cauda: quia propter, lucrum principibus adharebant, sicut vulgariter adharentes alicui Principi, dicuntur eius cauda, & in ista cauda per mendacia sua incuruabat eos a rectitudine iustitię, & refrenabat eos a Dei reuerentia & timore.
- 9 Et erunt qui. s. propheta falsi promittentes eis prospera.
- 10 Et qui beati. Quia vtrique fuerunt captiuati.
- 11 Propter hoc. Quia ante aetatem adultam fuerunt partim occisi

- & partim captiuati.
- 12 Et pupillorum. Et multò minus aliorum, quia, istis propter debilitatem in potentiam esset magis paruentum.
- 13 Quia omnis. Scilicet de populo Israel.
- 14 Hypocrita. Per iustitię simulationem, quia secundum quod dicit Ieronymus. Simulata sanctitas duplex est iniquitas. Et dicit propheta: Ois, &c. Quia licet in populo illo essent aliqui boni, vt Tobias & similes ei, tamen erant ita pauci, quod non computabantur, quia illud quod modicum est nō reputatur, vt habetur 2. Physi.
- 15 In omnibus his. Exponatur vt supra.
- 16 Succensa est. Hic excludit consequenter tertium de quo confidebant, scilicet populi multitudinem, dicens: Suc. est enim, idest, impietas populi Israel prouocauit iram Dei contra se quasi ignem ardentem.
- 17 Vepres. Idest, populum omnem.
- 18 Et suc. in den. sal. Q. d. densitas multitudinis eis nō valebit.
- 19 Et con. Idest, maiores de populo in summo superbiæ laborantes simul punientur cum populo. Et quia non solum imminēbat eis malum ab aduersariis intrinsecis, sed etiam ex diffensionibus intrinsecis, que sunt magis periculose. Ideo subditur.
- 20 In ira Domini exer. con. est ter. In seipsa.
- 21 Et erit populus. Idest materia diuinæ vltionis.
- 22 Vir fratri suo. Propter intrinsecam diffensionem.

MORALITER.

- † 4 Et popu. Idest, ad Deum per pœnitentiam, qui permittit talem percussionem.
- 7 Et disper. do. Idest, a populo Christiano.
- † Caput & cau. i. malos Principes & Prelatos, & obsequētes eis, & quā ista cauda deprauat eos adulationib. suis, & incuruat eos a rectitudine rationis iō subditur: Incuruantem

- tem & deprā. & vtriq; erunt præcipitati in fossam inferni.
- 11 Propter hoc super ado. Nā subditi mala superiorū imitantur. Gre. in pasto. Cum pastor per abrupta graditur, cōsequens est, vt ad præcipitiū grex sequatur, iō sequitur.
- 13 Quia omnis hy. Et subditur obstinatio, cum dicitur.
- 15 In omnib. his. Sequitur: Non est re. pp quod sequit pena.
- 18 Succensa est, &c. Idest, igni gehennæ deputata.

A tianuit. Innuit autē acerbo eos alioqui iuter se odio laborantes, instruendis proximo insidijs coituros tamen, & ipsum Indā, idest, verum Dei cultum professi, obsessuros. Vitium enim

† Supra, 5. f. Infra 10. a.

a In iustitiam. b In iustitiam. c Deleabitur malitia, & non satiu. Quis semper cupit mala. non parceret, & declinabit ad dexterā, & esuriēt, & comedet ad sinistram, & non saturabitur. Vnūquisq; carnē brachij sui vorabit Manasses Ephraim, & Ephraim Manassen, & ipsi contra Iudā. † In oibus his nō est auersus furor eius, sed adhuc manus eius extenta.

alioqui male secū consentiens in virtute coit tamen opugnada, verbi gratia, audacia, & timidas inter se cōtrariæ sunt, mediam tamen fortitudinē obfidere videbis.

NICOLAUS DE LYRA.

1 Et de. In hoc comminatur ei Propheta malum famis, quod aliquid quando magis nocet quam gladius, vt dicit Vegetius libro de re militari.

ADDITIO.

In cap. 9. vbi dicitur in postilla. Item hoc idem patet per translationem Chaldaicam.

Ra. Mo. Aegyptius in quadam sua evis. in qua tractat de Messia, dicit quod sex nomina, quae hic ponuntur, scilicet Admirabilis consiliarius, &c. sunt nomina pueri nati. Idem tenet Ra. Abenbazzra in sua expositione, licet postea extorē referant significata

2 Vnus. Idest, illum de quo prius confidebat, sicut de brachio, & hoc propter dissensionem intrinsecam, ideo subditur.
3 Manass. Eph. Iste enim duæ tribus descenderunt de duobus filijs Ioseph. Cetera patent ex dictis.

horum nominum ad Ezechiam.

REPLICA. Circa principium 9. cap. vel secundum aliquas Biblias circa finem 8. cap. circa illum passum: Primo tempore alienata est terra Zabulon. Bur. fortassis pœnitentia ductus: vel in defensionem Iudaeorum attediatus, commendat prater (imò contra suum morem) expositionē postil. & ad eum dirigit, non obstante quod postil. in ea parte sanctū Thomam satis reprehendit.

Cap. X.

Vae qui con. Anagogè. Omnis hereticus iniquitatē scribit, & decipit pauperes, non diuites, vnde. Re demptio animę viri proprię diuitiæ. Pauper autem nō sustinet comminationem. humilis vero citò scandalizatur: & vidua, quę virū perdidit Deū & pupillus. qui patrē amisit creatorē, vnde: Deum, qui te genuit dereli. & obliuis es domini creatoris tui. Quid ergo facient in die iudicij, cum tantos deceperint, & calamitatis de longe venientis Ad iustū dicitur: Prope est verbum Dei in ore tuo. Et alibi Regnum Dei intra vos est. Et cōtra calamitas hereticorū de longe venit, multo tempore præparata. Ad quem confugient cum fictū habeant Deum? Cui tradent gloriam suam cum simulata sint omnia? Non poterunt euadere vinculū quo plurimos ligauerunt, cum singulis quoque interfectis cadent, & in aliorum, nece pereunt. Et cum multa patientur, diesque visitationis aduenerit, nō erit finis interitus eorū, sed semper sibi impendentem manum Dei pertimescunt.

Pro. 13. b. B a

Deut. 13. c.

Rom. 10. b. Luc. 17. c.

† Nisi cum incuruabitur sub vinculo, & cadetis inter occisos.

† 23 q. 5. c. fi. nali.

* Basilius. Sunt nonnulli, qui indignum censent maiorum

CAP. X.

† Propheta contra Scribas, & Phariseos, qui traditiones in luas præponūt legi Dei. † Comminatio contra duas tribus.

Vae qui condunt leges iniustas: & scribentes iniustitiam scripserunt, vt operimerent in iudicio pauperes: & uim facerent causę humilium populi mei, vt essent vidię præda eorum, & pupillos diriperent. Quid facietis in die visitationis, & calamitatis de longe venientis? Ad cuius confugietis auxilium, et vbi derelinquetis gloriam vestram, † ne incuruemini sub vinculo, & cum interfectis cadatis. † Super omnibus his non est auersus furor eius, sed adhuc manus eius extenta. † Vae Assur: Virga furoris

a Traditiones. Vt de: Donum. quodcumque ex me tibi proderit, cum Dominus dixerit: Honora patr. tuum & matr.

a In iusto.

a Peruertendo.

a Quæ non habent defensionem.

a Condolendo. † Et quia tales estis vos Scribae, & Pharisei.

a Sennacherib, vel a Romani, vel iudicij atemi longe ante prædicti. b Qui Deum offenditis.

a Nihil proficient vobis diuitiæ.

a Et ad eius confugietis auxilium. b Captiuitatis hostium.

a Pro. b Sicut supra dicitur est contra Samariam.

a Etiam in hostiu terra puniet eos.

a Perditio imminet. b Idei. a vrio. c Quia in ea corrigo.

Regnū Dei intra vos est. Quæ autem saluti sunt cōtraria, è longinquo veniunt, & à nobis extrema sunt. d Vae Assur. Hucusq; cōtra decē, & duas tribus, seqns propheta cōtra Assyrios scribit. Dicit Dominus ad Sennacherib

NICOLAUS DE LYRA.

Cap. x.

Vae qui con. Hic consequenter Propheta concludit ex prædictis conclusionem, scilicet populi Israel exterminationem propter quod ista littera, in aliquibus Biblijs antiquis est de cap. 9. In qua Propheta primò rememoratur Principum Israel malitiam, dicens:

- 1 Vae qui con. Eas instituendo.
- 2 Et scri. Eas in posterum confirmando: & hoc ad depressionem subiectorum, quod est proprium tyrannorum, ideo subditur.
- 3 Vt op. Et patet littera vsque ibi.
- 4 Quid fa. Vbi denunciat penam debitam.
- 5 In die vi. Qua Dominus visitauit peccata vestra, ea per Assyrios puniendo, ideo subditur.
- 6 Et cala. de lon. Quia exercitus Assyriorum venit de longe cōtra regnum Israel.

7 Ad cuius confu. Ad euadendum Assyriorum gladium.
8 Et vbi derelin. Per modū custodię, & depositi seu saluationis.
9 Nec incur. sub vinculo. Ducti in captiuitatem vinculis alligati.

10 Et cū inter. cada. Quia populus Israel ab Assyrijs partim captiuatus fuit, & partim occisus. Et dicit Propheta: Ad cuius, &c. Q. d. Nullus poterit vos liberare ab istis malis, quia Deus sic decreuit.

11 Super omni. his. Scilicet Dei contra vos.

12 Sed adhuc ma. Ad vtiorem punitionem: quia decem tribus in captiuitatem ductę, ibi fuerunt in magna afflictione, nec inde postea redierunt ad terram suam, vt dicunt Iudei.

13 Vae Assur. Ibi secundum aliquos incipit cap. 10. In quo Propheta incipit describere punitionem extraneorum. Et primò Assyriorum, qui captiuauerunt regnum Israel. Secundò Babyloniorum, qui captiuauerunt regnum Iuda. 13. cap. Tertiò, aliorum de afflictione Iudeorum gaudenium. 14. capit. ibi: In anno quo. Prima in duas, quia primò Propheta describit Assyriorum exterminium: * secundo

MORALITER.

† Vae Assur. Vbi secundum litteralem sensum incipit Propheta

† descri-

rib. & populū eius. In quo
 A secularis sciētia signūcat.
 Comminatur dominus Sē
 nacherib, licet enim permi
 ferit ei debellare decem tri
 bus non tamen voluit vt
 penitus contereret, sed fla
 gellaret, & conculcāret, vt
 lutum platearum. Ille autē
 immodicē elatus, assigna
 uit hoc suis viribus, & non
 Deo. & non solum capti
 uauit, sed partim deleuit.
 * Theodoretus. Quāren
 dum, cur ministri diuinæ
 iustitiæ puniantur. Quia
 vitur dominus malis ho
 minibus, vt quibusdā car
 nificibus, ad irrogandas pe
 nas, armatque eos aduersū
 impios, hi verō non vt ser
 uiant Deo ea faciunt, neq;
 putant se illa ope Dei fecit
 se, sed viribus suis, ideo
 luunt pœnas.
 a Ipse autem. Sic philosophi
 sic hæretici, & sic persecu
 tores Christiani nominis:
 cum Deus aliquos eis ver
 berandos permittit, in om
 nes sapiunt, nec verberare
 sed occidere cupiūt: & pau
 cis superatis in omnes au
 daciā sumunt.
 b. Nunquid nō principes mei
 simul. Ordo. Reges sunt
 mei principes, idest mihi
 serui entes. Multos enim re
 ges secum adduxit, quos
 subiugauerat.
 * Procopius. Calanaci
 uitas est, in qua turris extructæ facinus confusio lingua
 rum secuta est.

^a Per quem flagello.
 mei, & baculus ipse est. In manu t̄ eius indi
^a Complebitur. ^b Quæ inter me, & idola claudicauit, quæ se
 facturam mea præcepta meuita est
 gnatio mea, ad gentem fallacem mittam eum
 & contra populum furoris mei mādabo illi,
^a De em tribum. ^b Non interficiat sic populum meum
 vt auferat spolia, & diripiat prædam: & po
 nat illum in cōculcationem quasi lutum pla
^a Assur. ^b Quasi; Modum iræ meæ excessit, & etiam in gentes
 plurimas furorē extendit.
 a tearum. Ipse autem nō sic arbitrabitur, & cor
 eius non ita æstimabit: sed ad conterendum
 erit cor eius, & ad interneccionem gentium
^c Sennacherib.
 non paucarum. Dicit enim: Nunquid non
 principes mei simul reges sunt? Nunquid nō
^a Seruit mihi. ^b Ciuitates gentium quas subegerat.
 vt Carchamis sic Calano: & vt Arphad, sic
^c Cepi. ^a Seruit mihi.
 Emath? Nunquid nō vt Damascus, sic Sama
^a Admirari. ^b Legendum est. ^c Potentia.
 ria? Quomodo inuenit manus mea regna ido
^a Scilicet sicut regina idola. ^b Subiugabo.
 li, sic et simulacra eorum de Ierusalem, & de
^a Id est sicut cepi Samariam cum idolis suis, sicut Ierusalem
 capram, quæ eisdem veneratur deos.
 Samaria. Nunquid non sicut feci Samariæ & ido
^a Hoc non permisit dominus propter Ezechiam.
 lis eius? sic faciam Ierusalē, & simulacris eius?
^a Hoc dicit Isaias. ^b Per Sennacherib. ^c Quæ dispensat.
 Et erit cū impleuerit dominus cuncta opera
^a Hæc dicit dominus. ^b Vnde. ^c Vnde.
 sua in monte Siō, & in Ierusalem. Visitabo su
^a Lxx. Scitum vel mēre magni. ^b Opera. ^c Superbi. ^d Qui intāt superbit.
 per fructū magnifici cordis regis Assur, & sup
^a Superbus est in oculis suis.
 gloriā altitudinis oculorū eius. Dixit enim:

^c Damascus. Damascus est D
 metropolis in Syria: hæc cō
 didit Eizezer seru⁹ Abrahæ
 in hac regnauit Rasin.
 d Quomodo inuenit manus.
 Vox Sennacherib admira
 tis potentiam suam. Plenē
 dicta compleuit. Omnes
 enim ciuitates decem tri
 buū, & Iuda, & Benjamin
 præter Ierusalem depræda
 tus est: & ipsius patrem in
 feriozem, quam tradidit ei
 Sobna scriba.
 e Cum impleuerit dominus.
 Subuersionis, scilicet vrbis
 etiam obsidionem quādo
 venit Rabsases, & fecit ea,
 quæ in sequentibus com
 memorantur.
 f Visitabo super fructum. Tio
 pologicē. Cum Samaria,
 & Ierusalem iram domini
 sustinuerint, & se in idolo
 rum fabricatione errasse
 senserint: tunc destruetur
 sensus magnus Assyrio
 rum, qui in tantam con
 tra dominum inflatur su
 perbiā, vt sapientiæ suæ
 æstimet contra cessura. Et
 quamuis sint excelsa dog
 mata, & dialectica arte mu
 nita, concutienda tamen
 & penitus destruenda, vt
 (tanquam pulli) non va
 leant in sublime consurge
 re, & necdum animata in
 sensibilia esse, atque torpē
 tia, quod in ouis significa
 tur: nec mutire quidem,
 nec mouere linguam contra
 sui sermonis fortitudinem
 audeant.

C ^c Dama- ^a Ganni- F

NICOLAUS DE LYRA.

secundō reuertitur ad describendum Christi mysterium, quod erat
 suum principale intentum, cap. seq. Prima in duas: quia primò de
 scribit Assyriorum punitionem, secundò populi Iudæ confortatio
 nem, ibi: Propter hoc dicit dominus. Prima adhuc in duas:
 quia primò describitur Assyriorum culpa, & secundò pœna, ibi: Pro
 pter hoc mittet. Circa primum sciendum, quòd culpa Assyriorū
 fuit in hoc, quòd potestate sibi à Deo concessa ad puniendum popu
 lum Israel, & etiam aliorum peccata, abusi fuerunt dupliciter. Vno
 modo attribuendo victorias illas virtuti suæ, & non diuinæ. Secun
 dō, quia illa potestate vtebantur cum nimia crudelitate. Primò ergo
 describitur causa dictæ potestatis à Deo, in cuius persona dicitur
 Vx Assur: quia instrumentum fuit Dei ad puniendum illos, qui
 per peccata suæ enormia prouocauerant iram Dei.
 1 Ad gentem fallacem. idest ad populum Israel, vbi erant
 falsi propheta decipientes principes, & principes defraudabant in
 feriores per iniquas leges, vt prædictum est.
 2 Mittam eum. vt puniat eum spoliando bonis, & annihilan
 do. ideo subditur.
 3 Et ponat illum. quod sine resistentia conculcatur. Consequē
 ter tangitur abusus huius potestatis, cum dicitur,
 4 Ipse autem non sic arbitrabitur: quod sua victoria sit vir
 tute mea.
 5 Sed ad conterendum erit cor eius. Abutendo sibi con
 cessa potestate ex nimia crudelitate. Et secundò hoc attribuendo po
 testati suæ, ideo subditur.
 6 Dicit enim. corde, & ore iactando.
 7 Nunquid non principes. idest æquales regibus, vel maiores
 vnde

vnde dixit Rabsases Ezech. regi 4. Reg. 18. e. Quomodo potestis
 resistere ante vnū satrapam de seruis dñi mei minimis?
 8 Nunquid non vt Carchamis. Nomina sunt ciuitatum
 regaliū quas caperet rex Assyriorum.
 9 Quomodo inuenit manus mea. Ea mihi subiiciendo.
 10 Sic, & simulacra eorum de Ierusalem. Nam in Ieru
 salem tempore Ezechie non erat simulacra secundum veritatem,
 quæ Ezechias ea abstulerat: sed tantum secundum reputationem
 regis Assur: quia idem reputabat cultum quæ fiebat in templo domi
 ni, & cultum idolorum in alijs terris.
 11 Nunquid non sicut Samariæ. Quia iam eam destruxe
 rat, & inde simulacra aurea abstulerat.
 12 Sic faciam Ierusalem. quam proponebat destruere, & tem
 plum domini: sed quia frustratus fuit ab intento, vt habetur 4.
 Reg. 19. ideo subdit Propheta.
 13 Et erit. scilicet aliter, quam cogitet.
 14 Cum impleuerit dominus cuncta opera sua in mon
 te Sion. Affligendo eam propter aliqua peccata.
 15 Visitabo super fructum. idest opera mala.
 16 Magnifici cordis. idest superbi.
 17 Regis Assur. Puniendo eum de malitia sua. Et mutat hic
 Propheta modum loquendi de persona propria ad dominum, quod
 frequenter fit in Prophetis, qui à Deo inspirati loquebantur. Et
 ideo locutio Prophetarum est locutio diuina, sicut operatio instru
 menti, est etiam operatio artificis.
 18 Et super gloriam altitudinis. Hoc dicitur, quia superbia
 cuius, & magis apparet in oculis, quàm in alijs partibus corporis.
 19 Dixit enim. Ex superbia cordis.
 * 1 In for-

MORALITER.

describere culpā, & pœnā regis Assur, p quē Antichrist⁹
 mysticē signatur. nā Assur tollens robustū interpretatur:
 Antichristus verò robur auferet principiū aliorū, ideo
 † Baculus, & c. Ad percutiendū alios potētes. (subdit.
 4 Ipse autē non sic arbitrabitur, scilicet quod sit ex pmis
 sione diuina, sed imputabit ex sua superbia.
 8 Nunquid non vt Carchamis sic Calano, & vt Arphad sic, & c.
 Per

Per hoc signantur reges, & regna, quos sibi subiiciēt
 Antichristus.
 13 Et erit cum impleuerit dominus cuncta opera sua, & c. scili
 cet punitionem malorum per Antichristum, sicut per
 flagellum suum.
 15 Visitabo super fructum magni cordis regis Assur, & c. Id est
 puniam superbiā Antichristi victoriā attribuētis
 suæ potestati. ideo subditur.
 Tom. 4. E

A In fortitudine. * Hylarius. Hæc superbientis diaboli vox est, qui Deo, ac domino nostro Iesu Christo, ostensa terrenorum imperiorum gloria, dicere ausus est; *Omnia hæc tibi dabo si cadens adoraueris me.* Non esse autem hunc solitarium, sed plures ei adesse spiritualium nequitiarum

In Psal. 118. ministros, per eum docemur, qui ait, *Discedite à me maledicti, &c. quem preparauit pater meus diabolo, & angelis eius.*

Matth. 25. * Rupertus. Assur diabolus est, cuius tyrannidis similitudo processit in Assur. Primò enim tanquã virga furoris dom. & baculus indignationis eius ad gentem fallacem missus est, ad gentem decem tribuum Israel vitulos aureos fallaciter adorantem, & contra illum populum mandauit ei dominus, vt auferret spolia. Fecit, & prosperatus est: Ipse autem non sic arbitratur, sed applaudebat sibi tanquã si gloriaretur securis contra eum, qui secat. Tãdẽ venit Angelus dñi & percussit in castris Assyriorum 185000. Sic dominus diabolum ad gentem fallacem misit. Ille verò non sic arbitratur, & cor eius non ita assignat. Nec enim ita seruit vt Deo cõferri velit, nõ ita veritatis rebelles æterna morte captiuat, vt iustitiã Dei facere intendat. Et nũc interim facit, & prosperatur, omnem gentem fallacem captiuando, quia permittitur. Futurum autem est, vt meritas excipiat pœnas, quia Iudam quoque & Ierusalẽ aggredi ausus est, quia catholice cõfusionis ecclesiam subuertere conatus est. *Egredietur Angelus domini, & castra eius percutiet.*

Lib. 2. comment. In Psal. ca. 5. † Substantiã. **B** Ganniret. Gannire est vulpium, † vel vt alij auium. **C** Nunquid gloriabitur securis contra. Quasi dicat, sicut hæc inanimata tantum sunt instrumenta nihil facientia per se, sed per eum, qui mouet ea, sic nec Sennacherib per se sed per Dei virtutem operatus est: vnde & gloriatio eius stulta, & vltione digna. *Nunquid gloriabitur. Diabolus, securis, ferra, & virga dicitur: quia per illum infructuosæ arbores succiduntur, diuiduntur, & serrantur incredulorum duritia: & percutiuntur virga, qui non recipiunt disciplinam. Hæretici quoque sentium quem à Deo accipiunt, peruertunt, & loquuntur contra Deum à quo cõditi sunt: & linguæ ministeriũ quo dominus laudandus est in blasphemiam conuertunt.*

† 21. dist. c. 23. q. 5. c. re mittitur peccata.

† Velut garrire ouium.

In fortitudine manus meæ feci, & in sapientia mea intellexi, & abstuli terminos populorum, & principes eorum deprædatus sum, & detraxi quasi potens in sublimi residentes.

Et inuenit quasi nidum manus mea † fortitudinem populorum, & sicut colliguntur oua quæ derelicta sunt, sic vniuersam terram ego congregaui, & non fuit qui mouerat pennam, & aperiret os, & ganniret. † Nunquid gloriabitur securis contra eum, qui secat in ea? Aut exaltabitur ferra contra eum, à quo trahitur?

Quomodo si eleuetur virga contra eleuantem se, & exaltetur baculus qui vtique lignum est. Propter hoc mittet dominator dominus exercituum in pinguibus eius tenuitatem: & subtus gloria eius succensa ardebit quasi combustio ignis: & erit lumen Israel in igne, & sanctus eius in flama: & succedet, & deuorabitur spina eius, et vepres in die vna, & gloria saltus

horem verò à bonis tantum deferri. Item, quæ laudem à quibuslibet aliquando. Præmium autem virtutis esse honorarium.

Et erit lumen. Dicunt Hebræi, quòd Michael Archan-gelus fuerit, cui commissa est custodia illius gentis, sicut Daniel dicit.

Et gloria saltus. Carmelus mons magnus, foecundus arboribus. Quasi exercitus innumerus (sicut ligna sylvarum) & corpore, & anima peribit.

Et subtus gloria: Dicit Hieronymus secundu Hebræos corpora interfectorum caelesti igne exusta, & in puluerem redacta, vestimenta illæsa: & venientes Iudæi vestium summitate arrepta puluerem excutiebant.

Idem. Quidam volunt hunc regem significare contrariã fortitudinem, & eum esse Assyriorum principem, sicut legitur: Princeps Persarum, & Medorum, & Græcorum, Et eum volunt propter superbiam sensum magnu vocari, & iudicio gehennæ tradi, quæ preparata diabolo, & angelis eius. Lumen autem Israel, & sanctum, idest ipsum dominum succendere vepres & spinas, & omnem Assyrij potentiam, & innumerabiles populos ad nihilu deducendos: tunc enim timore perterritum quasi colubrum tortuosum, & fugituum imminentes pœnas velle vitare. Qui autem de saltu, & de confusione eius lignisque perituris potuerunt euadere, eos dignos esse qui numerentur, & scribantur à puero, cuius principatus super humerum eius.

*** Procopius. Placet nonnullis inter honorem, & gloriam aliquid interesse. Gloriam enim à populo, honorem verò à bonis tantum deferri. Item, quæ laudem à quibuslibet aliquando. Præmium autem virtutis esse honorarium.**

Et erit lumen. Dicunt Hebræi, quòd Michael Archan-gelus fuerit, cui commissa est custodia illius gentis, sicut Daniel dicit.

Et gloria saltus. Carmelus mons magnus, foecundus arboribus. Quasi exercitus innumerus (sicut ligna sylvarum) & corpore, & anima peribit.

NICOLAVS DE LYRA.

- 1 In fortitudine manus meæ, & non diuina.
- 2 Feci. scilicet victorias prædictas.
- 3 Et in sapientia mea intellexi. qualiter talia essent agenda.
- 4 Et abstuli terminos. Adiuuando regno meo.
- 5 Et detraxi quasi potens. idest propria potentia captiuauit.
- 6 In sublimi residentes. idest in solio regali.
- 7 Et inuenit, &c: idest ita facilliter eos debellauit, sicut pulli existentes in nido capiuntur.
- 8 Et sicut colliguntur oua, &c. scilicet à matre fouente, quæ colliguntur absque difficultate.
- 9 Sic vniuersam terram, &c. idest habitatores, & diuitias vniuersæ terræ.
- 10 Et non fuit, qui moueret pennam. idest manum contra me. Prosequitur metaphoram suam de auiculis inuentis in nido.
- 11 Et aperiret os. Ad contradicendum.
- 12 Et ganniret. idest conqueri audiret. Consequenter arguitur eius superbia, cum dicitur.
- 13 Nunquid gloriabitur securis contra eum, qui secat in ea, &c. Attribuendo sibi sectionem, & non artifici mouenti eam quasi diceret, sic est in proposito. rex enim Assur attribuebat sibi victorias diuina virtute factas, cum tamen ipse non esset nisi solum instrumentum Dei, vt supra dictum est:

- 14 Propter hoc. Præmissa Assyriorum culpa, hic consequenter denuntiatur pœna, cum dicitur: Propter hoc: idest, propter superbiam prædictam, & gloriationem falsam.
- 15 Mittet dominator. idest Angelorum: & per consequens nullus potest ei resistere, cum etiam Angeli sibi seruiant.
- 16 In pinguibus eius. idest principibus suis, & bellatoribus robustis.
- 17 Tenuitatem. idest defectum roboris per angelum suum, qui vna nocte interfecit in castris Assyriorum 185. milia bellatorum, vt habetur 4. Reg. 19. g.
- 18 Et subtus gloria eius, idest sub armis, & vestibus.
- 19 Succensa ardebit. quia eorum corpora, sic combusta fuerunt, quòd in cineres fuerunt redacta, intactis armis, & vestibus secundum aliquos, vt dictum est supra cap. 7. a.
- 20 Et erit lumen Israel. idest angelus custodiẽ illius populi deputatus, qui dicitur fuisse Michael Dan. 12. a.
- 21 In igne. idest in percussione Assyriorum per ignem modo dicto.
- 22 Et sanctus eius. idest dem Angelus.
- 23 In flamma. idest per flammam eos interficiet.
- 24 Et succedet, & deuorabit. &c. idest maiores sui exercitus.
- 25 Et vepres. idest minores.
- 26 In die vna. idest simul. Illa enim percussio fuit de nocte: quæ tamen est pars diei naturalis dicitur hic. In die vna.
- 27 Et gloria saltus. idest principes sui exercitus.

14 Propter

* 1 Et

MORALITER.

- 13 Nunquid gloriabitur securis, &c. Quasi diceret: Non.
- 14 Propter hoc. Scilicet propter hanc superbiam.
- 15 Mittet

- 15 Mittet dominator dominus. super eam pœnam debitam.
- 19 Et subtus gloria eius succensa ardebit. Nã in motu Oliueti cum exercitu suo fulminabit, paucis exceptis de quibus subdit.

† Pra-

a Consummationem enim. Ad
A literam. Fecit, quia tantam
† Infra 28. f. multitudinem præter decem
occidit breui spatio vnus
noctis.

b Noli timere. Anagoge. Præ
cipitur populo ecclesiæ, ne
timeat aduersarios, qui ad
pugnandum semper para
ti sunt, & multa disputatio
ne animas subuertit. Ideo

† Pusillam.

enim contra populū. Dei
† pauci illam potestatem ac
cipiunt, & non tam gladio
quam virga percutiunt, quia
in via Aegypti ambulauerunt,
& non sunt confisi in
domino. Cum autē reuersi
fuerint, & viā Aegypti de
reliquerint, flagellum Dei
in iudicio suscitabitur con
tra aduersarios. Madian nā
que ex iudicio interpreta
tur, vt spiritu oris eius, &
oleo misericordiæ iugum
hostium computrescat.

Iudic. 7.
† Ad consum
ptionem eo
rum.

b Super te in via Aegypti.
Captiuatis decem tribubus
reuersus est per ciuitates Iu
dæ, & Benjamin, quæ erant
in via Aegypti, quas sub
uertit. Vel captis ciuitati
bus Iudæ, & Benjamin, etiā
parte Ierusalē inferiore, re
uersus est in Aegyptū. Cū
que iterum rediret ad Ieru
salem captiuandam, ciuita
tes, quæ remanserant, & in
via ab Aegypto venientibus
in Ierusalem, erant, cepit,
& subuertit.

† Propter pin
guedinem.

† Recensuit
exercitū suū.
Diuisio.
† Transferunt
vadum in Ga
baa diuerso
riorū perno
ctarunt.

d Paululum modicumq; Hoc longo tempore post comple
tum est: sed omnia sæcula æternitati (in qua omnia præ
sentia sunt) comparata momentanea sunt.

c In pe-

a † Ut supra, vel quæ prædicta erant de sua passione, & resurrectione, humani
generis liberatione, tribus diebus consummavit.

a † Consummationem enim, & abbreviationem

a † Ierusalem dicitur umbilicus mundi, idest in medio omnis terræ.

dominus Deus exercituum faciet in medio

a † Vt scilicet non timeat Ezechias.

omnis terræ. Propter hoc hæc dicit dominus

b Deus exercituum: Noli timere populus meus

a † Idest ab Assyrijs. **b** † Deprecando non penitus delendo.
Ierusalem enim liberabo propter David seruum meum.

habitor Sion ab Assur: In virga enim per-

a † Non percutiet.

c cutiet te, & baculum suum leuabit super te in

d via Aegypti. Adhuc enim paululum, modi
cumq; & consummabitur indignatio mea,

a † Aegyptiorum, Assyriorum, & Sennacherib. **†** Vox propheta.

& furor meus † super scelus eorum. Et susci
tabit super eum dominus exercituum flagellum

† Sennacherib. **†** Vltionem.

iuxta plagam Madian in petra Oreb, & vir
gam suam super mare, & leuabit eam in via

a † Sicut Madianitæ à Gedeone sine sanguine Iudæorum victi sunt.
b † Vbi occisus est.

e Aegypti. Et erit in die illa, auferetur onus

a † Pot n. iam. **b** † Rubrum.

eius de humero tuo, & iugum eius de collo

a † Quia sperasti in Aegyptijs. **b** † Cum ab Aegypto redierit. **c** † Hoc
scilicet quod au. **d** † Sennacherib, occisio exercitū eius ab Angelo.

tuo, & computrescet iugum † à facie olei. Veniet

a † Auferetur sic quia, compute.

in Aioth, transibit in Magrō, apud Machmas

a † Deficiet dominatio à præsentia misericordiæ Dei.
b † Viam Sennacherib ab Aegypto vique in Nobe describit propheta.

† comendabit vasa sua. † Transferunt cursim,

a † Festinantes. **†** Cursim. **†** Nolens ibi manere
† Alias Maioth. **b** † Cursim.

Gabaa sedes nostra. Obstupuit Rama: Gabaa

a † Fiduciam habens capiendæ vrbis. **†** Quasi reuertens cito. **†** Sarcinas.
b † Sennacherib cum suis sarcinis depositis. **†** Prædictas ciuitates: vel ma
gnas & perueniunt in Gabaa, & dixerunt, Gabaa se. no.

Paulo attestante, qui ait, vbi spiritus domini, ibi libertas.

h Transferunt cursim. Gabaa sedes, &c. Præteritum pro fu
turo more prophetico.

a † Vbi paululum t. c. c. exercitum. **†** Hinc enim auertit. **†** Alias.
b † Gabaa. **c** † Pansacta. **d** † Quia viciua. **d** † Sedes regna.

Paulo attestante, qui ait, vbi spiritus domini, ibi libertas.

h Transferunt cursim. Gabaa sedes, &c. Præteritum pro fu
turo more prophetico.

h Transferunt cursim. Gabaa sedes, &c. Præteritum pro fu
turo more prophetico.

Confor-

NICOLAUS DE LYRA.

*** 1** Consummationem enim, & abbreviationem domi
nus Deus exercituum faciet in medio. Idest in Iudæa, quæ
est in quarto climate terræ habitabilis, quæ diuitur in septem cli
mata: & ibi fuit percussus exercitus Sennacherib ex diuina iusti
tia. Sicut enim pater pius castigato filio proiecit virgam in ignem,
sic pater misericordiarum Deus Sennacherib cum suo exercitu, qui
erat virga domini ad castigandum populum suum, vt prædictum
est, facta debita castigatione proiecit in ignem materiale, & in
ignem gehennæ, vt prædictum est. Sennacherib tamen in persona
propria non fuit combustus corporaliter, sed fugiens ad terram suā
ibi interfectus fuit à filijs suis miserabiliter 4. Reg. 19.

2 Propter hoc. Posita Assyriorum punitione, hic consequen
ter ponitur Ezechia, & populi sui consolatio, secundò ponitur redi
tus Sennacherib in Iudæam, & sui exercitus percussio ibi: Veniet.
Circa primū dicitur: Propter hoc, scilicet propter punitionem
Assyriorum à Deo prædictam.

3 Hæc dicit dominus. Cuius verbum est infallibiliter verum.

4 Noli timere populus meus. quia ibi vigebat diuinus cultus
ideo specialiter dicitur Dei populus.

5 Ab Assur. Idest à rege Assyriorum, & eius virtute.

6 In virga enim percutiet te. Ex mea ordinatione ad tuam ca
stigationem, & non ad delectionem.

7 Et baculum suum leuabit. Idest super Ierusalem.

8 In via Aegypti. Sennacherib enim cum esset in Iudæa eam de
uastans, audiuit nuntium de Taracha rege Aethiopum, quòd egres
sus erat de terra sua ad pugnandum contra eum, vt habetur 4. Reg.
19. & tunc recessit de Iudæa, vt iret obuiam ei, & sic via sua erat

versus Aegyptum: & tunc misit nuntios, & litteras, quibus com
minabatur Ezechia, & populo eius de destructione eorum in suo re
ditu, & hoc est quod dicitur: Et baculum suum leuabit super

te in via Aegypti, idest existens in via versus Aegyptum com
minabitur tibi, verum tamen, quia illa comminatio non habuit ef
fectum, quia in illo reditu exercitus Sennacherib fuit percussus per
Angelum, vt habetur infra. Ideo dicitur: Leuabit baculum

suum

suum: Et non dicitur percutiet, quia illa comminatio non habuit
effectum. Ideo subditur.

9 Adhuc enim paululum. Quia post paucos annos redit Sen
nacherib scilicet et post duos, vt dictum fuit 4. Reg. 19. & tunc fuit
percussus eius exercitus: Ideo subditur:

10 Et consummabitur indignatio mea. Idest vindicta.

11 Et furor meus. scilicet Sennacherib, & sui exercitus:

12 Et suscitabit super eum dominus. Idest Angelum percu
tentem ipsum.

13 Iuxta plagam Madian in petra Oreb, & virgam tuam
super. Quia percussio exercitus Sennacherib fuit miraculosa, sicut
& percussio Madianitarum, de qua habetur Iudic. 7. f. Et percussio
Aegyptiorum in mari rubro de qua habetur Exod. 14. ideo subditur

14 Et leuabit eam in via Aegypti. Hoc est, sicut leuauit po
tentiam suam ad percutiendum Aegyptios persequentes Hebræos
in via maris rubri exeuntes de Aegypto, vt habetur Exod. 14.

15 In die illa. scilicet percussiois exercitus Sennacherib.

16 Auferetur onus eius. Idest grauamina, quæ tibi inferebat.

17 Et computrescet iugum à facie olei. Idest diuine mise
ricordiæ, quia dominus condescendens Ezechia interfecit exercitū
Sennacherib per Angelum, & ipsum Sennacherib per filios suos,
vt dictum est supra.

18 Veniet in Aioth. Hic describitur reditus Sennacherib in Iu
dæam, vbi tunc fuit eius exercitus percussus, cum dicitur. Ve
niet in Aioth. Nomina sunt ciuitatum per quas veniebat con
tra Ierusalem.

19 Apud Machmas commendabit vasa sua. Ibi enim in
quodam fortalio reposuit partem suppellectilis sue, vt expeditius ve
niret ad destruendum Ierusalem. Ideo dicitur.

20 Transferunt cursim. Quia festinanter ibat versus Ierusalē.

21 Gabaa sedes nostra. Idest, illuc poterimus venire ad figendū
tentoria hoc dicebat Sennacherib ad incitandum exercitum defesti
natione cōtra Ierusalem.

22 Obstupuit Rama. Idest habitatores eius audientes aduer
tum Sennacherib, quia Rama est ciuitas prope Gabaa.

23 Gabaa Saulis fugit. Idest habitatores eius non audentes ex
pectare

† pectare

A Confortamini adhuc dies est. Postquam Sennacherib re-
tendit in Nobe tentoria, vo-
lens mane expugnare Ieru-
salem, non cessauit vsque
in mediam noctem mina-
ri desolationem Ierusalē,
dicens: En, ista sola ciuitas
liberari de manu mea po-
terit?

B Ecce dominator dominus
exercituum, &c. Dixit pueri
nomen de virgine nasci-
tur, s. Emmanuel, & postea
in vtero prophetissae conce-
pti, s. accelera, spolia detra-
he se. pre. & qd esset lapis of-
fensionis duabus domibus
Israel. Sed nunc antequam
dicat, qd de Iesse, & Dauid sit
nasciturus, per translatio-
nē describit eius passionē.
* Procopius. Ad gentes
iam sermonem conuertit.
Erant. n. ipsarum principes
despecto conditoris cultu
idola amplexi, & animi fe-
roci-

Saulis fugit: Hinni vocetua filia Gallim at-
tende Laifa, paupercula Anathoth. Migravit
Medemena, habitatores t Gabim, conforta-
mini, adhuc dies est vt in Nobe stetur. Agita-
bit manum suam super montem filiae Sion,
collem Ierusalem. Ecce dominator dominus
exercituum t confringet lagunculam in ter-
rore, & excelsi statuta succidentur, & subli-
mes humiliabuntur, & subuertentur condensa
saltus eius ferro, & libanus cū excelsis cadet.

1 n. nonnulli quia de Salua-
2 toris aduentu sermonem
instituat, corum cui legis
vmbra superbē olim glo-
3 riabantur, euerfionem de-
4 nuntiare. Per Libanum autē
5 quod cum excelsis cader, **E**
templum ipsum cū elatis
tumiditq; sacerdotib. intel-
6 ligit. Libanum ē Ierusalē
7 nuncupare solet scriptura,
8 vt Zacharias, *Aperi Liban* Zach. 1.1.
9 portas tuas & depascatur ignis
cedros tuas. **Vbi supra.**
10 * Rupertus. De confra-
ctioe lagunculae diuersa
diuersorum sententia est. **textu dicitur**
11 Alij volunt per hanc Chri- **num in ro-**
sti passionem significari, qd **lore.**
volēte Deo caro eius mor-
12 ti tradita sit, vt Iudeorum
13 sublimitas destruat, &
14 excelsi corruant in terrā &
15 Libanus cū suis cedris fac- **E**
cidatur. Alij volūt hunc lo-
16 cum dici etiam de Assyrio.

CAP.

NICOLAUS DELYRA.

peccare aduentum Sennacherib. Et dicitur Gabaa Saulis, quia Saul eam inhabitauit, vt habetur 1. Reg. 22. Et tempore eius fuit ibi sedes regia.

- 1** Hinni voce tua. i. gemitu pre anxietate & aduentu Sennacherib
- 2** Filia Gallim. Gallim est mons in quo est ciuitas, que dicitur si-
lia montis illius, eo quod est ibi fortalium, vnde ciuitas illa defen-
ditur, sicut filia per matrem.
- 3** Attende Laifa. s. aduentum Sennacherib, vt ibi caueas.
- 4** Paupercula. ciuitas est vnde fuit Ieremias propheta, que dicitur
paupercula, quia fuit ab exercitu Sennacherib spoliata.
- 5** Migravit Medemena. i. habitatores eius fugerunt pre ti-
more Sennacherib.
- 6** Habitatores Gabim. similiter fugerunt. Quod autem sequi-
tur, dicitur in persona Sennacherib festinantis versus Ierusalem, di-
centis exercitui suo.
- 7** Confortamini. Talis. n. mutatio in modo loquendi fit fre-
quenter in prophetis, est enim Nobe locus prope Ierusalem, ad quam
euerendam fistinabatur, ideo subditur.
- 8** Agitabit manum suam. i. sui exercitus virtutem.

ADDITIO.

In cap. 10. vbi dicitur in postilla. Quod autem sequitur de
persona Sennacherib.
Hoc quod dicitur. Confortamini, adhuc dies est, &c. Simi-
liter potest intelligi in persona Isaie fuisse dictum, sicut & preceden-
tia & sequentia vsq; ad finem capituli. Ad quod sciendum, qd post-
quam propheta denuntiauit reditum Sennacherib in Iudam nomi-
nans ciuitates, per quas veniebat contra Ierusalē, dicens: Remet in
Anathoth, & ostendens quo ciuitates obstupescant, & aliqui fugiebant
pre timore suorum, vt cum dicit: Obstupuit Rama, Gabaa Saulis fu-
git, migravit Medemena similiter & habitatores Gabim, scilicet su-

- 9** Super montem filiae Sion. quia ciuitatem & ten p̄r̄ inter-
debat destruere quod erat in monte Sion: sed quia fuit des-
audatus ab intento ex percussione sui exercitus per angelum, etiam antequā
obfideret Ierusalē, vt dictum fuit 4. Reg. 19. Ideo subditur.
- 10** Ecce dominator dominus. i. exercitus Sennacherib virtu-
tem. Laguncula. n. fit de terra, ideo significat humana corpora, que a
domino sunt de terra, corpora verō bellatorum Sennacherib fuerūt
in cineres redacta.
- 11** In terrore. quia Sennacherib mane consurgens, & contritionē
sui exercitus videns territus fugit.
- 12** Et excelsi statuta. i. principes sui exercitus.
- 13** Succident. i. interficientur ab angelo, sicut arbor q̄ succiditur
- 14** Et sublimes humiliabuntur. i. superbi, quia Sennacherib
cum paucis fugit, a superbia sua deiectus.
- 15** Et subuertentur. i. multitudo sui exercitus destruetur virtute
angeli. Que hic dicitur ferrum metaphoricē, quia ferrum domat
omnia, vt habetur Dan. 2. f. Et nulla virtus humana potest resistere
virtuti angelicæ.
- 16** Et libanus. i. Sennacherib cum principibus suis: fugiens. n. ad
terram suam interfectus fuit ibidem.

gerunt, prout in postill. Consequenter reuertitur propheta ad confor-
tandum eos, similiter ad consolandum a prædicto timore & fuga, di-
cens: Confortamini: adhuc dies est, vt in Nobe stetur. Et est sensus:
Nolite timere tumultum huius inimici Sennacherib, quia adhuc est
dies, scilicet in propinquo, vt in Nobe, que est quedam villa parua,
que erat sacerdotum. Stetur, scilicet securē & sine fuga sublato ti-
more: & quomodo hoc fiat, declarat subdens: Agitabit manum suā
scilicet dominus Deus super montem filiae Sion, & collem Ierusalē,
scilicet ad protegendum eā. Et qualiter hæc protectio fiat, cōstat di-
cens: Ecce dominator dominus exercituum, confringet lagunculā, sci-
licet exercitum Sennacherib. Et exponantur cetera sicut in post. illa.

CAP. XI.

CAP. V. XI.

ET egredietur virga. Hic a
ro. vsq; ad principiū
visionis Babylonis pro-
phetia est de Christo, q̄
per partes explanamus,
ne lectoris memoriam

ET egredietur virga de radice Ies-
se, & t flos de radice eius ascendet.

confundamus.
a Egr di. virgam & florē
Iudæi ipsum Christum inter-
pretantur, quia in virga, re-
gnantis potentia: in flore, pul-
chritudo. Nos per virgam,
Mariam

NICOLAUS DE LYRA.

Cap. XI.

ET egredietur. Hic propheta reuertitur ad describendū Christi
mysterium, quod erat suum principale intentū. Et diuiditur in
duas partes: quia primō ponitur huius mysterij descriptio, secunda
subditur gratiarū actio pro tanto beneficio, ca. se. Prima in tres: quia
primō describitur ipsius Christi natiuitas, secundō eius sanctitas, ibi:
Et requiescit, tertio sublimitas, ibi: In die illa. Circa primū sciendū

quod istud caput exponitur ad literā de Christo a docto. b. Heb. 1. 5
& catholicis, vnde in translatione Chaldaica sic habetur: Exibit rex
de filijs Isaie, & Messias de filijs filiorū eius, &c. Iudæi tamen hoc ex-
peclant futurum. Christiani verō hoc dicunt esse impletum in Iesu
Nazareno. Et si cundum hoc dicitur hic.

- 1** Et egredietur virga. i. virgo Maria, que dicitur virga graci-
lis puritate & humilitate flexibilis pietate.
- 2** Et flos de radice eius ascendet. i. Christus, qui dicitur flos v̄n̄e

MORALITER.

1 Egredietur virga. Caput istud literaliter exponitur de
Christo. Moraliter autem potest exponi de bono ipsius
vicario, scilicet de bono Papa in tota ecclesia, & episcopo
bono in diocesi vna; & primō quantum ad eius creatio-

nem, cum dicitur: Egredietur virga. Idest pastor bonus cu-
ius est ferre virgam pastoraleni.
1 De radice Iesse. i. incendij. nam ex inspiratione spiritus
sancti debet institui.
2 Et flos de radice eius ascendet. i. puritas, & decor sanctita-
tis apparebit in operibus suis.

A Mariā intelligimus, cui nullus frutex adhæsit. vnde: Virgo concipiet & pa. fil. & florem Christum, qui dicit: Ego sum flos campi & lilium conuallium. In euangelio Nazareorū (quod Hebraicè scriptum est) ita habetur: Factum est autem cum ascendisset dominus de aqua, descendit fons

Supra. 7. c. Canti. 2. a.

omnis spiritus, & requieuit super eum, dixitq; illi: Fili in omnibus prophetis expectaui te vt venires, & requiescerem in te. tu es .n. requies mea, & tu es filius meus primogenitus, qui regnas in sempiternum.

Hom. 9. in Numeros.

* Origenes. Dicitur Christus exire virga, & flos ascēdere, quia singulis diuersus efficitur: ei qui segnior est & negligentiōr sit Christus virga ascēdet sed exit. Exeū dum namque est qui segnior est, de eo statu in quo est, & transeundum ad alium in quem virga compellit. Ei vero iusto qui sicut palma floret, dicitur Christus ascēdere vt flos, vsquequo afferat fructus spiritus, qui sunt

B charitas, gaudium, pax.

lib. de carne Christi.

* Tertulianus. Ipse Christus est flos de virga, nata de radice Iesse: radix autem Iesse, genus Dauid, virga ex radice, Maria ex Dauid: flos ex virga, filius ex Maria, ipse erit & fructus ventris: flos .n. fructus, quia per florem & ex flore omnis fructus.

lib. 3. off. c. 14

* Ambrosius. Virga est verbum directum, regale, plenum potestatis, in signe imperij: virga serpens facta est, qm̄ qui erat filius Dei, homo factus est ex virgine, qui quasi serpens exaltatus ī cruce, medicinā vulnerib. infudit

Sermone 8. de tempore.

* Augustinus. Virga crucis mysterium præferbat Si cut. n. per virgam Aegyptus decem plagis percutitur, ita per crucem totus mundus humiliatur & vincitur. Et sicut Pharaō & populus Aegyptius affligitur per virgam, vt populum Dei dimittat, ita diabolus & angeli eius fatigantur per crucis mysterium, vt a Dei cultu reuocare non possint populum Christianum.

lib. 2. cōmentaria in Isa. Sap. 6.

* Rupertus. Vide quā pulchra oppositio. Supra ostēdebatur ille spiritualis Assur, virga furoris domini, & in manu eius baculus indignationis eius. Ecce autem virga gratiæ (Maria) virga requiei domini, & in illa flos in quo habitat.

a Et requiescet, quia in ipso habitat omnis plenitudo diuinitatis, vnde: Super quem videtis spiritum descendentem.

b Spiritus. Sicut sermo dñi, lux, vita, & resurrectio vocat, sic spiritus sapientiæ intellectus consilij, & for. pietatis &

C

a ¶ A conceptione perpetua. ¶ Christum. **b** ¶ In quo est libertas, quia spiritus dominus est.

a Et requiescet super eum spiritus domini, spiritus sapientiæ & intellectus, spiritus consilij

¶ Ipse enim Dei virtus & Dei sapientia est. ¶ Vnde: Omnia in sapientia fecisti.

b ritus sapientiæ & intellectus, spiritus consilij & fortitudinis, spiritus scientiæ & pietatis, & replebit eum spiritus timoris domini.

¶ Vnde: Non accepistis spiritum in timore, sed spiritum adoptionis, in quo clamamus Aba pater.

c Non secundum visionem oculorum iudicabit, neque secundum auditum aurium

¶ In effectu initialis. ¶ Cati permanentis.

d Non secundum visionem oculorum iudicabit, neque secundum auditum aurium

¶ Dicentibus: Magister scimus, quia verax es, &c. Respondit: Quid me tentatis hypocritæ.

* cabit, neque secundum auditum aurium

pie. & timoris domini Non q̄ diuersus sit iuxta differentias nominum, sed vnus & idem est fons cunctarum virtutum. Sine Christo ergo nec sapiens quis est, nec intelligens, nec consiliarius, nec fortis, nec eruditus, nec timore domini plenus. Hi sunt septem oculi in lapide vno secundum Zachariam.

D Zach. 3. d. Orat. in recollectem

* Gregor. Nazianzenus.

1 Operationes Spiritus sancti (arbitror) Isaias appellat spiritus, quos septem dicit,

2 & infra requieuisse ait super dominum septem spiritus idem propheta Isaias.

3 * Procopius. Hæc non sibi sed nobis, qui summa bonorum penuria laboramus, assumpsit.

4 * Rupertus. Spiritus intellectus in eo requieuit,

5 sciuit .n. quib. aperiret mysteria Dei, quibusve loque

¶ timoris domini. ¶ se benef. ¶ tem in re domin. ¶ Voi sup.

* suorum

retur in parabolis, nec dæmones admittēbat confitentes ipsum esse Deum, nec indignis loquebatur mysteria Dei, imò prohibebat sanctum dari canibus. Spiritus quoq; consilij requieuit, vnde: Hæc abscondebatur sapientibus & reuelabatur paruulis. Spiritus quoq; fortitudinis, cuius sibi conscius, nemo, ait, potest rapere de manu patris mei. Spiritus scientiæ, quia de omni scriptura tēpori vel rei congruas proferebat sententias, ita vt mirantes dicerent aduersarij, Quo hic literas scit? Spiritus pietatis, quia semper intentus fuit, vt vitam daret mortuis, mitemq; patientiam habēs, reddidit bona pro malis. Spiritus timoris domini, ita vt pro delictijs haberet, cum voluntate patris saturari opprobrijs, dicens semper verbis & factis, Pater non mea sed tua voluntas fiat.

c Et replebit eum spiritus. Spiritualiter propter paruulos qui timore indigent, quem foras mittit perfecta charitas. Qui .n. timet, pœnam habet, & non est perfectus in charitate, vnde: Timorem domini docebo vos.

E

d Non secundum. Non accipiet personā, quia non est personarum acceptor Deus, sed in omni gente quæ timet Deum, acceptus est illi, vnde ait: Væ vobis scribæ, & Pharisæi.

¶ I. Io. 4. d. ¶ Psal. 33. c. ¶ Act. 10. c.

* Irenæus. Secundum id quod verbum Dei homo erat ex radice Iesse, & filius Abrahæ, requieuit spiritus Dei super eum spiritus sapientiæ & intellectus. Secundum quod Deus erat, non secundum gloriam iudicabat neq; secundum loquelam arguebat, non .n. opus erat illi, vt quis testimonium ei diceret de homine, cum sciret ipse quid esset in homine.

¶ Matth. 2. ¶ Ibidem.

F

e Non secundum visionem oculorum iudicabit, neque secundum auditum aurium

f Non secundum visionem oculorum iudicabit, neque secundum auditum aurium

g Non secundum visionem oculorum iudicabit, neque secundum auditum aurium

h Non secundum visionem oculorum iudicabit, neque secundum auditum aurium

i Non secundum visionem oculorum iudicabit, neque secundum auditum aurium

k Non secundum visionem oculorum iudicabit, neque secundum auditum aurium

l Non secundum visionem oculorum iudicabit, neque secundum auditum aurium

m Non secundum visionem oculorum iudicabit, neque secundum auditum aurium

n Non secundum visionem oculorum iudicabit, neque secundum auditum aurium

o Non secundum visionem oculorum iudicabit, neque secundum auditum aurium

p Non secundum visionem oculorum iudicabit, neque secundum auditum aurium

q Non secundum visionem oculorum iudicabit, neque secundum auditum aurium

r Non secundum visionem oculorum iudicabit, neque secundum auditum aurium

s Non secundum visionem oculorum iudicabit, neque secundum auditum aurium

t Non secundum visionem oculorum iudicabit, neque secundum auditum aurium

u Non secundum visionem oculorum iudicabit, neque secundum auditum aurium

v Non secundum visionem oculorum iudicabit, neque secundum auditum aurium

w Non secundum visionem oculorum iudicabit, neque secundum auditum aurium

x Non secundum visionem oculorum iudicabit, neque secundum auditum aurium

y Non secundum visionem oculorum iudicabit, neque secundum auditum aurium

z Non secundum visionem oculorum iudicabit, neque secundum auditum aurium

NICOLAVS DE LYRA.

* ritatis: quoniam nullum peccatum actuale seu originale habuit in eo locum. Et quia protulit fructum nostræ salutis. Hebræi autem exponunt vtrumque de Christo, qui dicitur hic virga, propter regiam dignitatem & flos, propter vitæ puritatem. Et dicitur ascendisse de radice Iesse, quia pater Dauid vocatus fuit Isai & Iesse: Christus autem descendit de Dauid secundum eos.

Diuisio.

1 Et requiescet super eum. Hic consequenter describitur ipsius Christi sanctitas: Et primò in seipso, secundò in corpore eius mystico, ibi: Et exit in flumina. Circa primum dicitur: Et requiescet. q̄a in baptismo eius apparuit spiritus sanctus in specie columbæ super eum Mat. 3. ad designandū plenitudinē omnis gratiæ in eo, ideo subditur

2 Spiritus sapientiæ. i. dator sapientiæ, vel spiritus qui est sapientia, & sic intelligitur de alijs, cum dicitur.

3 Et intellectus. Et enumerantur hic septem dona spiritus sancti quorū sufficientia sic accipitur. Dona .n. spiritus sancti perficiunt animam, ad hoc q̄ sit bene mobilis secundum iustinctum ipsius Dei, tāquam a quodam motiuo principio superiori, secundum illud Ro. 8. c.

Quicunq; enim spiritu Dei agūtur, hi filij Dei sunt, & ideo dona sunt in ratione, & voluntate. Ratio verò speculatiua est, & practica & in vtraq; cōsideratur apprehensio veritatis, quæ pertinet ad inuentionem & iudiciū de veritate. Ad apprehensionē igitur veritatis perficitur speculatiua ratio per donum intellectus: practica verò per donum consilij. Ad rectē verò iudicandū speculatiua ratio perficitur per donū sapientiæ, practica verò p̄ donū scientiæ. Voluntas autem in his quæ sunt ad alterum perficitur per donum pietatis.

In

* 1 Sed

MORALITER.

† 1 Et requiescet super eum spiritus domini, & .i. Spiritus sancti

¶ septiformis gratia.

4 Non secundum visionem oculorum iudicabit, & .i. sine personarum acceptione.

† 1 Et

* Rupertus. Omnia quae de hac virga & flore eius dicuntur repugnantia sunt, dicitur Assur arrogantis. Dicebat ille, Nunquid non principes mei simul reges sunt? De isto autem spiritu sanctus dicit, Non secundum visionem oculorum iudicabit, neque secundum auditum aurium arguet. Hoc verissime di-

ctum est. Non enim in personam primatos quoslibet elegit, quos faceret senatores celi, quibus daret claves regni sui. Non secundum auditum aurium arguit, ut loquentes assumeret, quos faceret caudicos veritatis sed idiotas, & homines sine literis. Et iudicavit in iustitia pauperes, Apostolos scilicet quos iudicavit iustitia fidei, per quam Abraham iustificatus est, & Petrus ob fidei confessionem.

a Arguet. Phariseos & reprehendentes Apostolos, quando in sabbatho ambulantes per fata: spicas vellentes manibus confricabant, & manducabant.

* Clemens. Alexan. Vide paedagogi curam, sapientiam, & potestatem. Non secundum opinionem iudicabit, neque secundum loquelam arguet, sed iudicabit humili iudicium & arguet peccatores terrae. Et per David, Castigans castigavit me dominus, & morti non tradidit me. A domino enim castigari, & tanquam paedologo erudiri, est a morte liberari.

b Virga oris sui. Potest per virgam sententia iudicij intelligi. In principio enim praedicationis dixit: Penitentiam agite, appropinquabit enim regnum caelorum. Et subiunxit: Omnis arbor quae non facit fructus boera. & in ignem mittetur.

c Interficiet impium. Si enim Michael interficiet (ut quidam dicunt) ipse Deus tamen in Michael hoc faciet.

d Fides. Fideles bene operando adhaerebunt ei qui factus est sapientia, iustitia, & sanctificatio, qui ait: Ego lux & vita. unde: Veritas de terra orta est. Et alibi: State ergo accincti lumbos vestros in veritate.

e Lupus cum agno. Paulus cum Petro, unde: Benjamin lupus rapax. Et: Pascite oves meas: (Habitabit lupus cum agno. Nota agnus & haedus habitant cum lupo & pardo, sed lupo & pardo, agni & haedi imitantur innocentiam scilicet Christum.

Hieron. Habitabit lupus. Iudaei nostri Iudaizantes contumunt, quod in adventu Christi quem expectant, in fine mundi omnes bestiae mansuescent. Quos interrogamus: si omnia ad literam accipimus, quomodo rebus incorporeis (iustitia scilicet & veritate) renes domini circuncidentur? & quid dignum sit maiestate domini, ut lupo & agno pascantur & similia. Si autem responderint haec pro beatitudine futura, ut homines securi fruatur bonis, audiant nihil bonum nisi virtutem esse, & nihil malum nisi vitium. Unde: Cobibe linguam tuam a malo, & labia tua ne loquantur dolum: declina a malo, & fac bonum. Diuitiae autem & sanitas corporum, & omnium abundantia his contraria, etiam apud philosophos, nec bona dicuntur, nec mala. Unde de Stoici: qui in plerisque nostro concordant dogmati, nihil dicunt bonum, nisi solam honestatem & virtutem, nihil malum nisi turpitudinem.

omnes bestiae mansuescent. Quos interrogamus: si omnia ad literam accipimus, quomodo rebus incorporeis (iustitia scilicet & veritate) renes domini circuncidentur? & quid dignum sit maiestate domini, ut lupo & agno pascantur & similia. Si autem responderint haec pro beatitudine futura, ut homines securi fruatur bonis, audiant nihil bonum nisi virtutem esse, & nihil malum nisi vitium. Unde: Cobibe linguam tuam a malo, & labia tua ne loquantur dolum: declina a malo, & fac bonum. Diuitiae autem & sanitas corporum, & omnium abundantia his contraria, etiam apud philosophos, nec bona dicuntur, nec mala. Unde de Stoici: qui in plerisque nostro concordant dogmati, nihil dicunt bonum, nisi solam honestatem & virtutem, nihil malum nisi turpitudinem.

1 arguet: sed iudicabit in iustitia pauperes, & arguet in aequitate pro mansuetis terrarum. Et percutiet terram virga oris sui, & interficiet impium. Et erit iustitia cingulum lumborum eius, & fides cinctorium tenum eius.

e Habitabit lupo cum agno, & pardo

* Eusebius. Quae de feris mansuefaciendis, in eius adventu per prophetam dicuntur, per figuram referri poterunt ad mores immites, & ad vitium hominum ferociter qui per Christi doctrinam feritatem priorem abiecerint. Horum figuratus sensus aperietur, si quis radicem Iesse & virgam & florem ad sensum convertens interpretetur, exponaturque quo pacto intelligatur iustitia latera cinxisse, & veritate lumbos in lino. Sicut enim haec non aliter possumus quam per figuratam locutionem interpretari, ita accipere oportet, quod e varijs in locis sub animalium nominibus proferuntur.

* Origenes. Existimant Iudaei lupo in adventu Christi pasci cum agno, pardam requiescere cum haedis, vitulum pasci cum leone. Horum igitur nihil gestum esse secundum historiam pervidentes, in quibus praecipue signa adventus Christi observanda credebant, suscipere praesentiam domini nostri Christi volebant.

Vitulus & ovis, humiles & innocentes, carnem suam Deo mortificando consecrantes. Haec enim animalia sacrificijs sunt deputata. Hanc diuersorum morum coniunctionem in lino quod Petro de caelo quatuor inijs demissum est, per quae quatuor mundi plagas intelligamus: erant ibi quadrupedia, & serpentes, & bestiae, & volucres caeli, figurari non dubitamus, ut quod arca in diluio, hoc praestet ecclesia in mundo.

ralibus. Et sic ex dicto Ra. Moy. patet defectus argumenti. Similiter patet ex textu, quia a principio huius capituli loquitur metaphoricè, cum dicitur: Egredietur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet, &c. ubi dicunt Hebraei: Et botrus de radice eius ascendet, & secundum eos Messias tibi nominatur virga & botrus metaphoricè. Similiter quod dicitur: Et erit iustitia cingulum lumborum eius, & fides cinctorium renum eius, secundum Hebraeos iusti, & fideles Messiae adherentes dicuntur metaphoricè, & eius cingulum & cinctorium, ut allegatum est supra per translationem Chaldaicam: & eadem ratione quod immediate sequitur. Habitabit lupo cum agno, est metaphoricè locutio: per quam intelligitur pacifica conuersatio, & cohabitatio fidelium in primitiua ecclesia. secundum quod dicitur Act. 4. f. Multitudinis autem credentium erat cor unum, & anima una, nec quisquam eorum quae possidebat, aliquid suum esse dicebat: sed erant illis omnia communia. & sic quantumcumque fuissent ante discordes in actibus & moribus, vel modo viuendi, recepta fide Christi, & gratia spiritus sancti fiebant concordantes in actibus, moribus, & modo viuendi. & hoc est, quod dicitur. Habitabit lupo. Id est ille qui prius fuit raptor seuerus. 9 Cum agno. id est cum innocente & mansueto. Potest et hoc exponi specialiter de Paulo, qui fuit de tribu Benjamin, Phil. 3. a. Benjamin vero vocatur lupo. Gen. 49. d. Benjamin lupo rapax etc. & Paulus post conversionem suam habitavit quiete cum Anania simplice & innocente. Quia enim homines nominantur nominibus animalium patet, Gen. 49. ubi Iudas vocatur leo, Dan coluber, & Benjamin lupo. Hoc etiam patet ex communi modo loquendi hominum: quod raptor vocatur lupo, iracundus canis, & mitis agnus, & sic de alijs secundum diuersas conditiones. 10 Pardo. id est habens maculas diuersas ex diuersis erroribus.

NICOLAVS DELYRA. 1 Sed iudicabit. scilicet euangelicos, iudicans eos diuitijs calestibus dignos, Matth. 5. a. Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum caelorum. 2 Et arguet. Quod fuit impletum, quando Phariseos arguit pro apostolis, quos falso notabant de transgressione sabbathi, Mat. 23. 3 Et percutiet terram. id est homines terrenos. 4 Virga oris sui. doctrina sua arguendo eorum peccata. 5 Et spiritu labiorum suorum, &c. i. Antichristum, secundum quod dicitur 2. Thessa. 2. b. Tunc reuelabitur ille iniquus, quem dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, & destruet illustratione aduentus sui. 6 Et erit iustitia. hic consequenter describitur sanctitas in Christi corpore mystico, cum dicitur: Et erit iustitia cingulum lumborum eius. 7 Et fides. id est iusti & fideles adherent sibi, sicut cingulum & lumbare adherent homini. Unde translatio Chaldaica hic habet: Et erunt iusti circumcirca ei, & agentes fideliter appropinquantes ei, & hoc patet impletum in apostolis aliisque discipulis & fidelibus sibi per fidem & charitatem adherentibus. 8 Habitabit lupo. Ex hoc enim & sequentibus dicunt Hebraei, quod in adventu Messiae sive Christi, animalia quantumcumque ferocia sic domesticabuntur, quod non nocebunt ad inuicem, nec etiam hominibus. Et ex hoc arguant, quod Iesus Nazarenus non fuit Christus in lege & prophetis promissus: quia ista domesticatio non est adimpleta temporibus eius. Sed Ra. Mo. istud dictum improbat, quantum ad domesticationem animalium dicens: Non ascendat super cor, quod in diebus Messiae deficiet aliquid de via huius seculi, vel innouetur aliquid de operibus sex dierum: sed ibi mundus iuxta solitam viam & per consequens animalia remanebunt in conditionibus suis natu-

MORALITER. 3 Et percutiet terram. id est cupidus terrenorum. 4 Virga oris sui. id est sententia ex ore suo procedente. 6 Et erit iustitia cingulum lumborum eius. id est iusti, & fideles adhaerebunt sibi, sicut cingulum vel lumbare adheret corpori. 8 Habitabit lupo. id est feritatem magnorum suis monitis, & doctrinis reduces ad mansuetudinem, ita quod habitabunt pacifice cum simplicibus personis.

adhaerebunt sibi, sicut cingulum vel lumbare adheret corpori. 8 Habitabit lupo. id est feritatem magnorum suis monitis, & doctrinis reduces ad mansuetudinem, ita quod habitabunt pacifice cum simplicibus personis. Tom. 4. E 4

A *Leo quasi bos, &c.* Principes enim huius seculi, & simplices, alij historiarum superficie sunt contenti: triticum. n. & medullam idest, interiorum sensum non intelligunt.

B *Infans.* Christus, vel Apostoli, malitia paruuli, sensu perfecti: qui demones eiciebant de corporibus obsessis.

C *Procopius.* Per aspidum foramina & cubilia, hereticorum latibula effugiat; intellige in quae qui in Christo pueri existunt, tuto manus iniicere possunt.

D *Reguli.* Regulus rex omnium serpentium, qui flatu & visu non solum caetera, sed & aues volantes necat, & diabolus significat. Sancti ergo ablatari, qui scilicet in solido cibo possunt uti, gaudent mittere manu praedicationis in cauernis aspidis & reguli, ut diabolus eiciant de obsessis corporibus scilicet.

E *Manum.* i. diuinam potentiam in comprehensum exinde aspidem vel regulum idest, diabolus tradet captiuum.

F *Quia repleta.* More suo in fine propheta verba panduntur, ne ad litteram accipiantur.

G *Procopius.* Per montem sanctum & ecclesiam intelligit. Quod autem addidit, f

reple-

repleta est vniuersa terra scientia domini, sicut aqua multa cooperit mare, ecclesiam quae toto orbe continetur, pia doctrina, deiq; cognitione, quicquid habet scelerata vita falsuginis, multa veluti fluminis inundatione deleturam, significat.

F *Qui stat in signum.* vnde: *Ecce positus est hic in ruinam, & in resurrectionem multorum in Israel, & in signum cui contra dicitur. Lxx. Qui consurget ut sit princeps gentium, in ipsum gentes sperabunt, & erit requies eius honor, i. mors eius gloriosa. Postquam de natiuitate eius & de caeteris sacramentis dictum est, venit ad mortem quae requies dicitur, quia in Christo vita perpetua idem significat sepulchrum.*

G *Procopius.* Quae de feris antea tropice dixerat aperit iam ad gentes referri significat. inde fit, ut quotquot in Christum gentes & populi crediderunt oes mortis eius salutare signum gestare videamus.

H *Eusebius.* Solus. n. Christus, ubi a morte surrexit, non Iudaico populo, sed vniuersis gentibus imperauit, adeo quidem ut ne vlla interpretatione indigere videatur oraculum.

A *Humili peccatore in ecclesia.* *Qui immolatus in pascha, non qui a sin. stris.* *b* *Nobilis atque ferax.* *c* *Prius ferocissimus.* *d* *Innocens pauper.*

B *In ecclesia.* *b* *Petrus piscator & Andreas & alij.* *c* *Ducet.* *d* *In viam pacis.*

C *Innocens.* *b* *Horrendus.* *c* *Verbo Dei.*

D *Familia disciplinae domini coniuncta, ipsis inter se coniunctis.* *b* *Rex.* *c* *Rusticus.*

E *Intellectum simplicem.* *a* *Non carnes.* *b* *Alias ablatatur.* *c* *A motu a carnalibus desiderijs.*

F *Malorum corda.* *b* *Diaboli.* *c* *Occulte fauientis.*

G *Aperte ferentis.* *b* *Diaboli.* *c* *Praedicationis.*

H *Serpentes.* *Diaboli.* *b* *Aliquem fidelem.*

I *Ecclesia.* *a* *Per apostolos.* *b* *In omnem terram exiit.* *c* *Euangelij.*

K *Terram scilicet fluitibus.* *a* *Alias res.*

L *Scilicet praedicta sent.* *b* *Erunt.* *c* *De Iudaicis credentibus.* *d* *Crucis.*

M *Ut omnia trahat a se.* *d* *Crucis.*

NICOLAUS DE LYRA.

- * 1 *Cum haedo. i. cum simplici fidei.*
- 2 *Accubabit. i. commorabitur pacifice post suam conuersionem ad fidem Christi: & sic intelligitur de sequentibus, cum dicitur.*
- 3 *Vitulus. i. homo prius superbus.*
- 4 *Et leo. i. prius superbus.*
- 5 *Et ouis. i. innocens.*
- 6 *Et puer paruulus. i. Christus, qui supra. 9. cap. vocatur paruulus, ducet eos ad voluntatem suam, quod adimpletum est in illis qui obediunt ei per fidem.*
- 7 *Vitulus. i. petulans, ut dictum est.*
- 8 *Et vrsus. i. ille qui prius fuit gulosus, & post fidem sobrius.*
- 9 *Pascuntur. vniiformiter viuendo, quia sicut dictum est, in primitiua ecclesia omnia erant illis communia.*
- C** 10 *Simul requiescent catuli eorum. i. filij & familiae ipsorum.*
- 11 *Et leo quasi bos, &c. i. superbus & delicatus, cum rusticano fidei, visu simplici erit contentus. Quod impletum fuit in primitiua ecclesia, ut dictum est, & quotidie impletur in religionibus, ubi nobiles & ignobiles, literati & illiterati visu simplici vniiformiter sunt contenti.*
- 12 *Et delectabitur, &c. i. de nouo renatus per baptismum.*
- 13 *Super foramina aspidis. i. super personas a demonibus obsessas, inde demones eiciendo, secundum quod dicitur Mar. vlti. d. Signa autem eos qui crediderint, haec sequentur. In nomine meo demonia eicient, linguis loquentur nouis, serpentes tollent, &c.*
- 14 *Et in cauernam reguli. Repetitio est eiusdem sententiae per alia verba, quia demon qui prius vocabatur aspis, hic iam vocatur regulus, qui est serpens venenosus.*
- 15 *Non nocebunt & non occident. i. in ecclesia quae dicitur mons sanctus, ut dictum est supra 2. c. In primitiua enim ecclesia credentibus dabatur potestas super demonia, sicut dictum est. Et quia ista*

ista procedebant ex receptione fidei ad praedicationem apostolorum per orbem, ideo subditur.

- 16 *Quia repleta est terra, &c. i. euangelio Christi.*
- 17 *Sicut aquae maris aperientis. Quia tempore apostolorum fuit publicata fides catholica per orbem vniuersum, sicut declaratum fuit Psal. 18. super illud. In omnem terram exiit sonus eorum, &c.*
- 18 *In die illa radix Iesse. Hic consequenter describitur sublimitas Christi, ad quam peruenit in quantum homo per suam benedictam passionem, secundum quod dicitur Phil. 2. a. Humiliauit semetipsum factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis, propter quod & Deus exaltauit illum, & dedit illi nomen quod est super omne nomen, &c. Et describitur primo eius exaltatio secundo exaltationis diuulgatio, ibi: Et erit. Circa primum dicitur: In die illa radix Iesse. i. Christus egrediens de radice Iesse, ut dictum est in principio huius capi. Et ad hoc denotandum ubi translator secundum proprietatem grammaticae debuit dicere, quae, in feminino genere: dixit qui, in masculino: quia Christus naturam humanam accepit in sexu perfecto ideo subditur.*
- 19 *Qui stat in signum populorum. i. in signum salutis gentium: & hoc fuit in sua passione impletum, quando fuit eleuatus in cruce propter quod dixit saluator, Io. 3. b. Sicut exaltauit Moyses serpentem in eremo in ligno, ita exaltari oportet filium hominis ut omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam aeternam. De exaltatione autem serpentis a Moyse dicitur, Num. 21. b. Fac serpentem aeneum, & pone eum, pro signo, & qui percussus aspexerit eum, viuet. Qui serpens aeneus fuit figura Christi passuri, quoniam sicut per aspectum illius serpentis saluabantur homines a morsibus serpentum, sic qui fide intuentur mortem Christi sanantur a morsibus peccatorum, sicut dictum fuit plenius Num. 21. & Io. 3.*
- 20 *Ipsam gentes deprecabuntur. Quia post Christi resurrectionem & ascensionem Gentiles conuersi ad fidem per praedicationem apostolorum deprecati sunt ipsum deuote.*

* Et erit

MORALITER.

- † 6 *Et puer paruulus minabit eos. i. ipsemet bonus pastor qui puer est per innocentiam, & paruulus, per humilitatem.*
- 11 *Et leo quasi bos. i. potentissimis cibis simplicibus erit contentus, hoc potissimum fuit in ecclesia primitiua, in qua omnia erant communia. Hoc est in religione, in qua nobiles genere contenti sunt cibis illorum, qui sunt de humili plebe.*
- 12 *Et delectabitur infans. i. praelatus bonus vel doctor vel confessor, qui de infans per innocentiam, magis delectabitur*

tur extrahendo impios a malitijs suis, quam fugendo lac diuinae contemplationis: cuius dulcedo aliquando est interrupta propter necessitatem fratris.

- 15 *Non nocebunt, &c. i. impij ad bonum conuersi.*
- 18 *In die illa radix Iesse. i. bonus praelatus vel doctor vel confessor.*
- 19 *Qui stat in signum, &c. ad congregandum eos charitate, & animandum eos verbo, & exemplo, ad pugnam contra vitia, sicut vexillum erectum congregat & animat bellatores*
- 20 *Ipsam gentes, &c. ut pro ipsis dominum deprecetur.*

† Et

A *Erit sepulchrum eius gloriosum.* * Hieronymus. Venerabantur quondam Iudaei sanctam sanctorum, quia ibi erant Cherubim & propitiatorium, & arca testamenti, manna, virga Aaron, & altare aureum. Nonne tibi venerabilius videtur sepulchrum domini? quod quotiescunq; ingredimur, toties iacere in syn-done cernimus Saluatorē. Cuius sepulchri gloria, multo antequam excideretur a Ioseph, scimus Isaia vaticinio prophetatum, dicentis: *Et erit requies eius honor.* quod scilicet sepulturae domini locus esset ab omnibus honorandus.

b *Residuum.* Apostolus: *Residuum saluae sum.* Tradunt. n. historiae, quod Apostoli toto orbe diffusi praedicaerunt euangelium: & quidē Persas Indosque penetraerunt, vt Aethiopia manum daret Deo.

c *Signum.* Crucis in qua est victoria, vt sciant omnes in quo diabolus sit victus.

* Eusebius. Apostoli ex diuersis tribubus oriundi, vna vocatione, vna gratia atque vno spiritu digni effecti, omnem zelum abiecerunt, quo inter se dissidebant duodecim tribus, vna eadēque sententia, non solum continētem terram, sed insulas peragrarunt, & omnes hominum animas depradati sunt, eas ducentes captiuas, vt imperio Christi subijcerentur.

d *A quatuor plagis.* Hoc in Pentecosten videtur impletū.

Vnde: *Erant in Ierusalem Iudaei viri religiosi ex omnibus nationibus.* Ex his crediderunt vna die tria milia, alia de quinque. Quatuor plagas mundi, Orientem, Occidentem, Meridiem, & Septentrionem significat, vt totius mundi vocatio demonstraretur.

1 *gentes deprecabuntur: et erit sepulchrum eius gloriosum.* Et erit in die illa adijciet dominus secundo manum suam ad possidendum residuum populi sui, quod relinquetur ab Assyrijs & Aegypto, & a Phetros, & ab Aethiopia, & ab Elam, & a Sennaar, & ab Emath, & ab insulis maris. Et leuabit signum in nationes, & congregabit profugos Israel. Et dispersos Iuda colliget a quatuor plagis terrae, & auferetur zelus Ephraim, & hostes Iuda peribunt: Ephraim non aemulabitur Iudam, & Iuda non pugnabit contra Ephraim. Et volabunt in humeros Philisthijm per mare, simul praedabunt filios Orietis Idumaea & Moab, & conceptum manus eorum: & filij Ammon obe-

* Procopius. Quemadmodum ex quo Babylonica feruitute Iudas & Ephraim liberati sunt, non seorsum amplius, aut diuisa imperij sede, habitasse, sed Hierosolymis oēs sub vno Zorobabele qui de stirpe Dauidi ca prodierat, sub ipso item Iesu Iosedechi filio vixisse leguntur. Sic ex quo venerandae crucis erectū signū est, omnes restituta prius quae mente concepta, non cernitur oculis, libertate, in fidei communionem coiunisse, & in vnam Christi ecclesiam, nemo non videt.

E *Et auferetur.* Et. Quando Isaia hoc praedicebat, inter duas & decē tribus discordia inexorabilis erat, credentes autē pacificati sūt in fide Christi & vnitate charitatis.

f *Et volabunt.* Apostoli, de quibus: *Qui sunt illi qui vt nubes volant.* Saepē nauigio insulas adierunt, inter quos & Philisthinorū, quib. verbū vitae annūtiauerunt, & fidei subiugauerunt. Quod Pauli exemplo cōiicimus, qui nauigabat ad multas insulas, & vt ipse scribit, ad Hispanos.

g *Praeceptum magis.* Quod praecipiant operantur, & verbo docent & exemplo.

Linguam

NICOLAUS DE LYRA.

* **1** *Et erit sepulchrum eius gloriosum.* Tum quia licet mors Christi fuerit contemptibilis, sepultura tamen eius fuit honorabilis, quia in sepulchro nouo lapideo & cum linteaminibus & aromatibus pretiosis, vt habetur Ioan. 19. g. Tum quia fideles per orbem existentes, etiam magni & nobiles vadūt ad eius sepulchrum venerandum.

2 *Et erit in die illa.* Hic consequenter describitur exaltationis diuulgatio, quae facta est per praedicationem Apostolorum, aliorumque Christi discipulorum per orbem, cum dicitur.

3 *Adijciet dominus, &c.* Quia primò praedicaerunt per seipsum, & secundo praedicaerunt per Apostolos suos aliosque discipulos.

4 *Manum suam. i. virtutem suam, praedicationem istam confirmando miraculis, secundum quod dicitur Mar. vlt. d.* Illi autem profecti praedicaerunt vbi que domino cooperante, & sermonem confirmante sequentibus signis.

5 *Ad possidendum. Per fidem & charitatem.*

6 *Residuum populi sui. i. electos qui sunt pauci respectu aliorum.*

7 *Relinquetur ab Assyrijs & ab Aegypto, &c.* Nomina sunt diuersarum terrarum et locorum, ex quib. per praedicationē Apostolorum aliqui sunt vocati ad fidem Christi, & per ista intelliguntur alia loca, quae non exprimentur, ad quae peruenit praedicatione eorum. Hebraei verò exponunt hoc de sua congregatione in Iudaea tempore Messiae, quem expectant. Sed huic expositioni quae falsò innittitur fundamento, cum aduētus Christi transierit in praeteritum repugnat etiam textus. Primò per hoc quod dicitur hic: *Adijciet dñs secundo, &c.* Quia primò Iudaei fuerunt adducti in Iudaeam de Aegypto, et secundo de Babylone. Si autem reducerentur iterum ab hac dispersione in qua sunt, diceretur: *Adijciet tertio.* Secundo quia ista dispersio in qua sunt, facta fuit per Romanos, qui tamē non numerantur hic inter populos, cum dicitur: *Ab Assyrijs & Aegypto,*

principaliter enim tunc nominarentur Romani.

8 *Et leuabit signum, &c.* Idest, virtutem crucis faciet praediciari per Apostolos aliosque discipulos, quam praedicationem etiam signis confirmabit. Quod iam est impletum, vt dictum est.

9 *Et congregabit profugos, &c.* Idest, illos qui fuerant prius fidem professi, & postea facti profugi a cultu Dei, & dispersi per varios errores, colligent in vnitatem fidei catholicae.

10 *A quatuor plagis terrae.* Idest, ex omni parti terrae.

11 *Et auferetur zelus Ephraim.* Per hoc intelligitur mutua concordia & amicitia Christianorum, maxime in primitiua ecclesia, vt dictum est supra.

12 *Et volabunt in humeros Philisthijm per mare.* Post resurrectionem. Christi & ascensionem Philippus praedicaerunt in ciuitatibus Philisthinorum vt habetur Act. 8. g. vbi dicitur: *Philippus autem inuentus est in Azoto, quae est ciuitas Philisthinorum, & pertransiens euangelizabat ciuitatibus cunctis, &c.* Terra autem Philisthinorum est supra mare Mediterraneum, & sunt ibi portus & naues, in quibus aliqui de Apostolis & discipulis Christi fuerunt deportati ad praedicanandum in alijs terris, vt patet de Paulo & Barnaba, & pluribus alijs. Et hoc est quod dicitur hic: *Et volabunt in humeros Philisthijm per mare.* Idest, expediti nauigabunt in eorum nauibus. Quae dicuntur hic humeri metaphoricè, eò quod super humeros portantur onera sicut & super naues. Praesens enim caput vbi que loquitur metaphoricè.

13 *Simul praedabuntur.* Quia aliqui eorum nauigauerunt versus Orientem, & praedicaerunt ibi fidem rapuerunt inde praedam, conuertentes aliquos ad fidem qui prius erant in possessione diaboli.

14 *Idumaea & Moab, &c.* Quia in istis terris ad praedicationem Apostolorum aliqui crederunt ad obedientiam fidei venientes.

* *Et deso-*

MORALITER.

1 *Et erit sepulchrum eius gloriosum.* Idest, mors eius erit coram Deo pretiosa. Psal. 115. *b. Pretiosa in conspectu domini mors sanctorum eius.* Potest autem hoc specialiter exponi de episcopis & doctoribus canonizatis, ad quorum sepulchra deuotè vadunt fideles orandi causa.

2 *Et erit in die illa.* Hic ponitur reuocatio electorum ab Antichristo deceptorum per praedicationem Enoch & Eliae & suorum discipulorum, cum dicitur.

Et erit in die illa, adijciet dominus secundo manum suam. Prima namque vocatio fuit per praedicationem Christi & Apostolorum eius & discipulorum eius. ideo dñs hic secundo.

7 *Quod relinquetur ab Assyrijs & ab Aegypto, &c.* Idest, ab omnibus partibus, in quibus erunt aliqui Antichristo consentanei.

11 *Et auferetur zelus Ephraim, &c.* Quia tunc omnes credentes ad eorum praedicationem erunt vnanimes.

12 *Et volabunt in humeros Philist.* Per humeros qui supponuntur oneribus naues significantur, in quibus onera magna portantur.

Et erit

A *Linguam maris*. Quæ idola laudabat. Mare i. populus Aegypti, qui super omnes idola colit, vt cum laudet & timeat, & idola condemnet & abiiciat.

b *Et leuabit*. Vt Idumæa, & Moab, & filij Ammon tradent manus Apostolis, sic & Aegyptij.

c *Et percutiet*. Id est, minuet

***cis.** pro vno septem principes ponendo. Vnū regem habebat Libya, & alium Pentapolis, alium Thebaidis, aliū Alexandria, aliū Aegyptus.

† populi.

† eius
Luc. 2. 2.

Et percutiet, &c. Cum hæc Isaias prædiceret, nondum Nilus diuisus erat, quæ postea Alexander in septem riuos diuisit. Regnante autē Octauiano Augusto, & Christo nato, cum primum facta est descriptio, regnum Aegypti in morte Cleopatæ destructum est, & diuisum est in septem principes. Nilus quoque, qui antequam ab Alexandro diuideretur, imbecillitas erat, cum Romani riuos ampliassent, penè exsiccatas per imas valles serpebat, vt siccis pedibus transiret.

a *dientes * erunt.* Et desolabit dominus † linguā

a *Hoc mare magnum & i. atiosum, &c.*

b *maris Aegypti: & leuabit manum suam su-*

a *Regnum Aegypti* **b** *Romanos adducendo.*

c *per flumē in fortitudine † spiritus sui, & per-*

d *cutiet eum in septem riuis, ita vt trāseant per*

† Apostoli. **a** *Non fugienti* **† Prædicatoribus.**

e *cū calceati. Et erit via residuo populo † meo,*

a *Despicietur a superbis.* **b** *Sine impedimento.*

c *Tercussa lingua, arefacto flumine*

c *qui relinquetur ab Assyrijs sicut fuit Israël in*

a *Per mare rubrum.*

7 *die illa, qua ascendit de terra Aegypti.*

d *Vt transeant per eum, &c.* Sub metaphora Nilus diuisus, D. & in parte cæsus dicitur vt Apostoli calceati, id est, securè & sine impedimento prædicantes libere possent discurre re ad vltimas partes Aegypti Romanorum virtute pacati. Ante natiuitatem dñi non licebat de gente in gentē trāsire, quod post passionem eius licuit, domino euangelio viam præparante.

*** Theodoretus.** Regno Aegyptiorum diuiso a Romanis in prouincias septē, extenuata eorum potentia est, & peruia facta verbi prædicatoribus.

c *Sicut fuit Israel.* * Procopitis. Quando enim mare rubrum transierunt, alacres carmen a propheta editū, huic non multū distimile quod ita incipit (*Cantemus domino.*) in lætitiæ signum cantauerunt: Cum enim de gentium conuersione ecclesias facerent, tanquam eis de mari tempestuoso sublatis, Ecce aiunt, *Deus meus Saluator meus.*

forā H. linguas. Ant. pro. torij, quæ. un. star in. procurs.

d *Vt*

Cap.

NICOLAUS DE LYRA.

1 *Et desolabit dominus. i. Nilum, qui ingreditur mare Mediterrancum transiens per Aegyptum. ideo subditur quasi expositiue.*

2 *Et leuabit manum suam super flu. Et accipitur hic &, pro id est, ita quod illud quod prius dictum est desolatio lingue maris, dicitur hic percussio fluminis.*

3 *In fortitudine spiritus sui. Quia dedit virtutem hoc facienti, quod subditur.*

4 *Et percutiet eū in septem riuis. Alexander. n. magnus per magnum tempus post Isaiam, & per aliquod tempus ante Christi aduentum, vt facilius cum exercitu suo accederet ad Alexandriam, & ad aliquas alias ciuitates Aegypti, fecit diuidi Nilum in septem portiones intra mare Mediterraneum separatim cadentes.*

5 *Ita vt transeat per eum calceati. i. vt per ipsum possint homines transire facilius. Et istud fuit prænotificum, quod prædicatores euangelij transirent facilius per orbem remotis impedimentis virtute diuina. Quod patet ex hoc, quod adhuc viuente beato Petro fides catholica diuulgata est versus Occidentem vsque ad mare Oceanum. Quod patet ex hoc quod missi a beato Petro ad prædicandum, fundauerunt ecclesiam Senonis, quæ tunc erat Metropolis Fræciæ in honore beati Petri viui. Cum igitur Apostoli alijque discipuli exiuerunt de Ierusalem ad prædicandum per orbem, quæ est in quarto climate, & sic in medio terre habitabilis: sicut tunc viuente Petro diuulgata est fides catholica versus Occidentem vsque ad Oceanum, qui est*

est terminus terre habitabilis: ita tenendum est eam fuisse similiter diuulgatam ad alias partes orbis. Et propter velocitatem huius diuulgationis subditur.

6 *Et erit via, &c. i. electis meis ad fidem vocandis.*

7 *Qui relinquetur ab Assyrijs. Id est, a demonibus eam prius possidentibus.*

8 *Sicut fuit Israel. i. sicut diuina virtute remota fuerunt impedimenta exitus Israel de Aegypto, sic diuina virtute remouebuntur impedimenta ab electis exeundo de ignorantia & errorum tenebris, quod impletum est in prædicatione Apostolorum aliorumque Christi discipulorum, vt visum est. Aliter exponitur ab illo loco: Et desolabitur, &c. Ita q. per linguam maris Aegypti intelligitur ipsa Aegyptus, quæ est prope mare, & sic legit ipsum. Per flumen potestas regia, quæ fuit fortis & magna: propter quod Cesar Aug. sub quo nauis fuit Christus diuisit eam in septem principatus: & sic fuit multum diminuta ne possent rebellare. Et talis subuulgatio huius regni, & aliorum imperio Romano, fuit quedam dispositio ad hoc, quod prædicatio euangelij fieret liberè per orbem. Vnde dicit Leo Papa in sermone de Apostolis Petro & Paulo: Dispositioni diuini operis maxime congruebat, vt multa regna vno confederarentur imperio, vt citò peruios haberet Apostolos prædicatio generalis, quos vnus tenebat regimen ciuitatis. ideo subditur. Et erit via, &c. & exponatur vt supra: Et hoc maxime fuit impletum tempore Constantini, qui voluit per orbem ecclesias licitè fabricari, & fidem Christi prædicari.*

*** Cap.**

MORALITER.

† *portantur. Est ergo sensus, quod discipuli Enoch, & Eliæ in nauibus Philisthijm ibunt ad partes longinquas, vt re ducant deceptos ab Antichristo & discipulis eius.*

1 *Et desolabit dominus linguam maris Aegypti. Per mare Aegypti, quæ interpretatur tenebra, significatur Antichristus & discipuli eius, qui erunt amari & tenebrosi et roribus*

roribus: lingua verò ipsorum desolabitur, quando falsitas ipsorum detegetur.

2 *Et leuabit manum suam. i. super Antichristi persecutionē.*

4 *Et percutiet eum. Id est, totaliter auferet eam. Nam vniversitas Septenario numero designatur, eò quod reuolutione septem dierum comprehenditur omne tempus.*

6 *Et erit via. Id est, electis ab Antichristo deceptis erit libera redeundi ad Christum per poenitentiam veram.*

*** MORALITER.**

ADDITIO I.

In cap. 11. vbi dicitur in possi. Et egredietur, &c.

Licet materia huius ca. quæ est de mysterio Christi secundum omnes expositores, multum distat tempore & ratione a materia immediate præcedenti, in qua agitur de interitu Sennacherib & suorum, continuatur tamen in litera per interpositionem huius coniunctionis copulatiuæ, & cum dicitur: Et egredietur. Non enim dixit solū: Egredietur virga: sed cum additione, & dicens: Et egredietur. vnde huius copulatiuæ superadditæ aliqualis ratio est querenda, quæ videtur talis esse. Nam in præcedenti cap. propheta prænotificabat populo liberationem a Sennacherib & exercitu suo, per quam habituri erant pacem temporalem & tranquillitatem, quia licet esset vltimè grata & miraculosa, non tamen erat tam excellens nec fructuosa, sicut liberatio fienda, per Christum, in qua pax perpetua & spiritualis danda erat, & ideo propheta postquam descripsit primam liberationem, adiungit secundam. q. d. Hæc liberatio a Sennacherib licet magna, ad modicum tamen reputatur respectu alterius liberationis per Christum fiendæ, de qua dicitur: Et egredietur, &c. eo modo quo Christus dixit discipulis et apostolis Luc. 10. c. Ecce dedi vobis potestatem, &c. sed in hoc nolite gaudere. &c. ideo gratiarum actionem in sequenti cap. subdit pro hoc vltimo beneficio.

ADDI-

ADDITIO II.

In eo. ca. vbi dicitur in possi. Et anumerantur hic 7. dona spiritus sancti.

Sufficiencia donorum sancti spiritus quam poss. hic ponit, est vera & propria. Et ponitur sub eisdem verbis in prima secunda, q. 68. ar. 4. secundum quam huiusmodi dona se extendunt ad omnia ad quæ se extendunt virtutes intellectuales & morales, prout dicitur in poss. Sed statim animus pulsat quedam inquisitiua questio. s. talis: Cur non ponuntur aliqua dona pertinentia ad Theologicas virtutes, cum virtutes Theologicæ maxime ordinant nos ad Deum? Ad quod dicendum secundum Tho. ibidem, quod virtutes Theologicæ præsupponuntur ad dona sicut radices quedam donorum. Non enim mouetur animus a Spiritu sancto, nisi ei secundum aliquem modū vnitur: sicut instrumentum non mouetur ab artifice, nisi per contractū vel aliquam aliam vnionem. Prima autem vnio ad Deum est per fidem, spem & charitatem. vnde omnia dona pertinent ad has tres virtutes tanquam ab eis deriuata.

Consequenter circa hoc quod dicit poss. quod ista dona perfectissime fuerunt in anima Chri. &c. Videtur querendum, quod licet hoc sit verissimum, quomodo tamen hoc posset ostendi per literam, cum de quolibet viatore in gratia existente verificatur, quod requiescit super eum spiritus domini, sapientiæ & intelle. &c. Ad quod videtur dicen-

A dicendum, quod plenitudo horum donorum in Christo ex hoc cōfide-
ratur, quod ab ipso gratia Spiritus sancti derivatur in membris suis. s.
in corpore suo mystico. vnde cum Ioa. dixisset de eo: Plenum gra-
tiae & ver. subiunxit: Et de plenitudine eius omnes accepi-
mus. Ioan. 1. Quam quidem plenitudinem propheta ostendit in-
fra cum dixit. Erit iustitia cingulum lumborum eius, &c.
Quod exponitur de iustis & fidelib. adherentib. Christo sicut cingu-
lum & lumba re adherent homini. Ex qua metaphora satis patet,
quod omnes iusti seu fideles habent virtutem fidei & iustitiae, &
alia huiusmodi ex adherentia ad ipsum. Ex quo patet intentum. s.
quod ista habet Christus plenarie, vt ab ipso in alijs deriventur.

Consequenter videtur querendum, quare sex dona, hic primò enu-
merata ponuntur vnitim. Non enim dicit spiritus sapientiae & spiri-
tus intellectus, sed spiritus sapientiae, & intellectus. Similiter non di-
cit spiritus consilij, & spiritus fortitudinis, sed spiritus consilij & for-
titudinis; sic de alijs duobus. Ad quod dicendum, quod in combi-
natione innuitur connexio donorum ad inuicem, eo modo quo virtu-
tes

tes cardinales vno modo probantur connexae, ex hoc quod vna earū D
quodammodo per aliam perficitur. vnde Greg. in 1. Moral. de huius-
modi donis Spiritus sancti loquens dicit: Minor est sapientia si intelle-
ctus carcat, & valde inutilis est intellectus, si sapientia non subsistit.
Vile est consilium, cui opus fortitudinis deest, & valde fortitudo de-
struitur, nisi per consilium fulciatur. nulla est scientia si utilitatem
pietatis non habeat, & valde inutilis est pietas, si scientia discretio-
nis caret, timor quoque ipse si non has virtutes habuerit, ad nullum
opus bona actionis surgit hec ille.

ADDITION III.

In eod. cap. vbi dicitur in postil. Et auferetur zelus Ephraim.

Exemplificat propheta mutuam concordiam seu amicitiam Chri-
stianorū adinucem per hoc qd dicit: Auferetur zelus Ephraim.
quia secundum glo. quando Isaias hoc pr. edicebat: inter duas & de-
cem tribus discordia inexorabilis erat, credentes autem pacifici sunt
in Christi fide & vnitatem charitatis, prout patuit in primitiua eccle-
sia, quando multitudinis credentium, erat cor vnum & ani-
ma vna, Act. 4. f.

C A P. XII.

C A P. XII.

Confitebor tibi. Sicut tran-
sito mari rubro, dixe-
runt. Cateamus dño, &c. Sic
regno mundi destructo di-
cit ecclesia: Confitebor tibi.

B* Theodoretus. Hoc can-
ticum habet significationē
beneficij accepti a domino,
quo redempti sumus. Nam
qui salutem sunt assecuti
per Christū authorem hu-
ius salutis agnoscētes, quas
possunt gratias agunt.

b Saluator meus. * Proco-
pius. Non est pratermitten-
dum, si ad Hebraea verba re-
spicias, &c. hic communi
omnium salutis autore Ie-
su, mentionem fieri, cū vbi
saluatoris vocem vsurpa-
mus, Iesum Hebraica ha-
beant. Prophetiam. n. quae
de radice Iesae habetur, Ie-
su saluatoris appellatione
desitui, cum de eo esset in-
stituta, nequaquam decebat.

c Quia fortitudo mea & laus.
* Procopius. Quae in Aegypto accidisse legimus, a sal-
uatoris in terra nobiscum peregrinatione differre nihil
videntur. Tum enim sub sensum cadentis, hoc autem lo-
co Pharaonis mente comprehensi feruitutis iugum ex-
cussum est. Tum in sanguinem rursus aqua mutari visa
est,

T dices in die illa: Con-
fitebor tibi domine, quo-
niam iratus es mihi: con-
uersus est furor tuus, &
consolatus es me. Ecce

^a Iesus qui saluum faci. po. a pec. eorum. ^b Non timebo quid
faciat mihi homo.

b † Deus saluator meus: † fiducialiter agam, &

^a Quia non confidam in idolis. nec timebo non timenda
scilicet diabolum. † Non idola. † incarnatus.

c nō timebo. † Quia fortitudo mea & laus mea

dominus, & factus es mihi in salutē. Haurietis

^a Doctrina. ^b Flumina de vent. e eius fluent aquae viuae. † Euangelio.
† Non de flumine Aegypti quo I. percussam est. c † Ipse enim sa uum
faciet populum suum a pec. eor.

aquas in gaudio de fontib. † saluatoris, & di-

^a Vt. reliquit Isael. conuersis gentibus. ^b Relictis idolis, cum
laudando, vos accusando. ^c Vt Iesus saluaueris.

ctis in die illa: † Confitemini dño, & inuocate

^a Solus cui cantandum est. ^b Prædicare. ^c Infidelibus.

nomen eius. Notas facite in populis adinuen-

Et vocabis nomen eius Iesum. Ideo saluatorem quoque appel-
lat, vt prophetia cum euangelio conueniat.

* Procopius. Fontes salutis sunt, vel Apostoli, vel li-
bri, qui spiritu dictante tanquam imbres, caelitus immis-
si sunt.

Hic.

NICOLAUS DE LYRA.

C A P. XII.

T dices. Descripto Christi mysterio, hic consequenter
describitur gratiarum actio pro tanto beneficio, cum
dicitur.

1 Et dices in die illa. Idest, tempore gratiae Christi
reuelatae, quod tempus vocatur dies, Rom. 3. Nox
praecessit, dies autem appropinquauit.

2 Confitebor tibi do. Confessione laudis & gratiarum actionis.

3 Quoniam iratus es mihi. Propter peccata mea, me punien-
do in captiuitate Babilonica, & in persecutione Antiochi illustris,
& pluribus temporibus alijs.

4 Conuersus est furor tuus. In mansuetudinem.

5 Et consolatus es me. Per tuam benedictam incarnationem.
ideo subditur.

6 Ecce Deus saluator meus. Visibiliter apparens in carne
assumpta.

7 Fiducialiter agam, &c. Amplius retardari a vita beata,
qua per Christum fuit aperta. Sic enim confitebatur primitiua eccle-
sia

sia sub Apostolis in Ierusalem congregata, quae pro maior parte
erat de gente Iudaorum, vt patet in Actibus Apostolorum.

8 Quia fortitudo mea, &c. idest, dans mihi fortitudinem in
aduersis.

9 Et laus mea dominus. Quia virtute diuina in primitiua ec-
clesia fideles non solum patienter sustinebant tormenta, sed gauden-
ter, & cum laudibus diuinis.

10 Et factus est mihi. Quia immediatè transibant ad vitam
caelestem, quod non fiebat sanctis veteri testamenti.

11 Haurietis aquas. Idest, vos catholici haurietis dona Spiritus
sancti de sacramentis nouae legis, in quibus confertur gratia, quod
non fiebat in sacramentis veteris legis.

12 Et dicetis. Exhortando vos mutuo ad laudem diuinam.

13 Confitemini domino. Eius beneficia recognoscendo.

14 Et inuocate nomen eius. Ipsum deuotè laudando.

15 Nota facite in populis. Idest, in omnibus gentibus per pre-
dicationem euangelicæ veritatis.

16 Adinventiones eius. Idest, modos mirabiles humanae salu-
tis, quos adinuenit diuina sapientia in filij Dei incarnatione, predica-
tione, passione, resurrectione, & ascensione.

* Memen-

MORALITER.

† Confitebor tibi. Hic consequenter ponitur gratiarum
actio ecclesiae a persecutione Antichristi liberatae, cum di-
citur: Confitebor tibi. flagellando per Antichristum pro cul-
pis meis.

5 Et consolatus es me. In beneficio liberationis & gratiae
tuae

tuae donis. ideo sequitur.

11 Haurietis aquas. Scilicet gratiae & gloriae.

† De fontibus saluatoris. i. de plenitudine suae pietatis.

12 Et dicetis. Inducendo vos mutuo ad confessionem
diuinæ laudis.

15 Notas facite, &c. i. varios modos saluandi electos.

† Annun-

A Hier. Liberis alle-
goriæ spatijs in Iſa-
ia euagatur, & inter-
preteratis nominib.
ingenium ſuum fa-
cit eccleſiæ ſacramē-
tum. Euſebius Pā-
phili hiftoricam ex-
poſitionē promit-
tens, oblitus propo-

7 habitatrix.

^a Mandatum nouum do vobis vt dili. inuicem. ^b Excelsus domus & humili. respicit.
tiones eius: mementote, quoniam excelſum eſt nomen,
^a ſonus cui cantandam eſt. ^b Morie n morte vicit, carnem in celo vexit, & huiusmodi.
eius. Cantate domino, quoniam magnificē fecit, annun-
^a O Apoſtoli. ^b Magnalia eius. ^c In omnem terram exiit ſonus eorum. ^d Vbi miſ ricordia
eius. ^e Ergo tibi. ^f Alijs. ^g Deum tuum. ^a Dei tui. ^b Ideſt, primitiua, vel eccle-
ſia de gentibus, eccleſia Catholica.
tiate hoc in vniuerſa terra. Exulta & lauda † habitatio Sⁱō,
^a Olim tamen notus in Iudæa. ^b Qui ſanctificat Iſrael.
quia magnus in medio tui ſanctus Iſrael.

ſiti i Origenis mor D
tem excidit.
^a Mementote quoniam
excelsum, &c.
³ Theodoretus.
Celebrare memo-
ria exaltationē ni-
⁵ raculorū, & crucis
⁶ exaltationē, qua no-
⁷ mē dñi exaltatū eſt.

NICOLAUS DE LYRA.

- ¹ Mementote quoniam. Vnde Philip. 2. b. Dedit illi no-
men, quod eſt ſuper omne nomen, vt in nomine Ieſu
omne genuſclectatur, cœleſtium, terreſtrium & inferno-
rum, & omnis lingua conſiteatur, quia dominus noſter
Ieſus Chriſtus in gloria eſt Dei patris.
- ² Cantate domino. Ponendo naturam humanam in Chriſto
ad patris dexteram.
- ³ Annunciate hoc. Quod impletum eſt per prædicationē Apo-
ſtolorum aliorumq; Chriſti diſcipulorum per orbem vniuerſum.
- ⁴ Exulta. In corde.

- ⁵ Et lauda. In ore.
- ⁶ Habitatio Sion, ideſt, eccleſia, que vocatur Sion, Heb. 12. f.
Accellit ad Sion montem & ciuitatem Dei viuētis cœ-
leſtem Ieruſalem, &c.
- ⁷ Quia magnus in medio tui ſanctus Iſrael. Chriſtus ſan-
ctificans fidelem populum, nō ſolum Iſrael appellatum, vt frequenter
ſupra dictum eſt. Poſteſt etiam hæc litera referri ad montem Sion, in
quo erat templum, vbi legitur Chriſtus frequenter prædicaffe & mi-
racula ſeciſſe. Ibi etiam Apoſtoliſ ſuam reſurrectionē manifeſtauit,
& ſuper eos Spiritum ſanctum in ſigno viſibili miſit, vt dicit Hier.
in epiſtola ad Paulinum, de omnibus ſacra ſcripturae libris.

MORALITER.

† 3 Annunciate hoc in vniuerſa terra. i. nō ſolum in terra mo-
rientium, ſed etiam in terra viuētium, in qua ſancti Deo
de

de ſuis beneficijs regratiantur. ideo ſubditur.
⁴ Exulta & lauda habitatio Sion. Ideſt, habitatores cœli.
⁷ Quia magnus, &c. Ideſt, ſanctificans Iſrael.

ADDITIONO.

In cap. 12. vbi dicitur in poſtil. Haurietis aquas de fontibus
Saluatoris.

Hoc quod dicitur: Haurietis aquas cum gaudio de fonti-
bus Saluatoris, poſſet exponi magis proprie ad literam de aqua
baptiſmi, qui eſt ianua ſacramentorum, in qua gratia ſalutaris con-
fertur, & dona Spiritus ſancti dantur.

REPLICA. In cap. 12. vbi poſtil. exponit illum paſſum: Hau-
rietis aquas de fontib. Saluatoris. de gratia Spiritus ſancti &
donis que in eangelio dicuntur aquæ viuæ, que hauriuntur de fon-
tibus. i. ſacramentis, que fontes Saluatoris hic dicuntur: Burge. dicit
quod magis propria eſt expoſitio de aqua baptiſmi, que eſt ianua ſa-
cramentorū. Sed expoſitio Bur. q̄ dicit magis propriam, poſſumus di-
cere

cere magis extortam rōne illius termini aquas. Nam non reſert an
aqua baptiſmi hauriatur ex fontib. vel fluminibus: Et quia vult ſua
expoſitionē fore magis propriam, cum dicit baptiſmum fore ianuā
ſacramentorum, idcirco ſenſus eſſet: Haurietis ianuam ex fontibus.
Quanta ſit huiusmodi expoſitionis proprietates patet etiam parum
intelligenti. Et cum omnes communiter catholici, exponant ly fontib.
Saluatoris pro ſacramētis, impropriſſima eſſet Burg. expoſitio.
Haurietis aquam. i. baptiſmum ex fontibus Saluatoris. i. ſacramētis.
Qua ratione enim baptiſmus hauriri deberet ex alijs ſacramentis
eadem ratione & fortiori alia ſacramenta hauriri deberent ex ba-
ptiſmo quia omnia illa ſacramenta ritē ſuſcepta baptiſmum præſup-
ponunt: cum baptiſmus eſt vnus de fontibus ſacramentalibus. Impro-
priſſima igitur videtur expoſitio Burg. qua ſignificatur, haurietis
fontem ex fontibus, ſic igitur Burg. ſepe mouetur lana caprina.

CAP. XIII.

Babylon. **O** Nus Babylonis. Babylō
metropolis Chaldeo-
rum, cuius muri 16. milia
aſſuum, per quadrum ab
angulo in angulum, qui eſt
† eleuatum. **C** ſimiliter 64. milia. ſ. 40. dua-
bus leucis & duabus vnus
leucæ partibus tendebatur.

Ibi turris trium milium paſſuum in altitudine. i. duabus
leucis a lato in anguſtum coartata. Et quia ibi cōfuſum
eſt labium, Hebraicē Babel, Græcē dicitur Babylon. Ibi
Nabuchodonosor rex potentiffimus, qui inter cæteras
terras etiam Iudæam captiuauit, in cuius conſolationem
per Iſaiam illius deſolationis Spiritus ſanctus longē antē
prædicat, ſic: Onus Babylonis. i. mundi: qui linguas, opera,
mentesq; cōfundit: Cuius rex, velut Nabuchodonosor,
qui dicit: Hæc omnia tibi dabo, ſi cadens adora. me.

Matth. 4. b.

* Procopius. Babylon hæc ſi ad hiftoriam ſpectes locus
ipſe

CAP. XIII.

O Nus Babylonis, quod vidit Iſaias ſi
^a Hoc eſt miſeria. [†] Corde.
^a Babylonem ſuperbam. [†] Tenebras tribulationis vel fumo
incendij: multi enim ſuccenſi incendio eius.
lius Amos. Super montem caligi-
^a O prædicatores. [†] Mædi & Perſæ. ^b Crucis victoria.
noſum leuate ſignum, & exaltate vocem:

ipſe eſt, in quo linguas eorū
qui turrim adificabant, con-
fuſas eſſe accepimus. Quod
ſi arcanum poſtulas intelle-
ctum, mentem optimē Baby-
lonem dixeris, que ſuis con-
fuſa malis Deo ſemper ad-
uerſatur, quæque conſectis
dogmatibus alienis, dum il-
lis delectatur eleuatur.
^b Montē cal. Myſteria eccleſie: Poſuit tenebras latibulū ſuū.
* Procop. Eſt ad Mædos & Perſas ſermo prophetæ dire-
ctus, vt tanquam Babylone iam potiti, victoriæ ſymbolū
in altum attollant, & trophæum vrbe in ſœlici vidēdum
aperte proponant, de qua in hæc verba apud eundem le-
gimus. Quomodo captus eſt, & virtutis malleus vniuerſe terra?
^c Leuate. O angeli, & o pphete, prædicate eius deſolationē.
* Gregorius. In ſcriptura ſacra cum numero ſingulari
mons ponitur, aliquñ incarnatus dñs, aliquando eccleſia,
aliquando

NICOLAUS DE LYRA. CAP. XIII.

* **O** Nus Babylonis. Poſtquam propheta denuntiavit punitionē
Aſſyriorum, qui captiuauerunt decem tribus, hic conſequēter
denuntiat punitionem Babyloniorum, qui captiuauerunt regnū dua-
rum tribuum. Et primò denuntiat Babyloniorum deſtructionem. ſe-
cundò Iudæorum conſolationem, ca. ſe. Prima in tres partes. quia
primò deſcribitur vaſtantis exercitus conuocatio. Secundò, Babylō-
niorum

niorum afflictio, ibi: Vlulate. Tertio, ſequens deſolatio, ibi: Et crit.
Circā primum dicitur.
¹ Onus Babylonis. Miſeria eam opprimens.
² Quod vidit Iſaias. i. præuidit in ſpiritu futurum.
³ Super montem. ideſt, contra Babylonem timore ſuperbię
eleuatam.
⁴ Caliginofum. ideſt, erroribus obtenebratam.
⁵ Leuate ſignum. ideſt, vexillum præcedens exercitum.
⁶ Et exaltate vocem. Exhortando ad prælium.
* Leuate

MORALITER.

† 1 Onus Babylonis. Hic ad literam deſcribitur deſtructio
Babylonis. Per Babylonem quæ conſuſio interpretatur,
ciuitas diaboli quæ eſt malorum hominum congrega-
tio, ſignificatur. Hæc autem ciuitas dupliciter debellatur.
Vno modo per conuerſionem malorum ad bonum: quā
fit per prædicationem, & orationem bonorum. Aliò mo-
do

do per punitionem obſtinatorum. Quantum ad primū
modum dicitur.
³ Super montem celi. Ideſt, ſuper populum ſuperbum pec-
catis obtenebratum.
⁵ Leuate ſignum. Scilicet crucis vōs prædicatores in prin-
cipio veſtræ prædicationis vos ſignando.
⁶ Et exaltate vocem. Exhortationis. Iſa. 58. Quasi tuba exal-
ta vocem tuam: & annuntia populo meo ſelectorum.
† Leuate

Modus de-
bellandi ciui-
tates diaboli.

A aliquando testamē
tum Dei, aliquan-
do apostata Ange-
lus, aliquando qui-
libet hereticus desi-
gnatur. Hoc loco ve-
rò sub Babylonis re-
gis specie, de anti-
quo hoste prædica-
toribus dicitur: *Super montem caliginosum leuate signū.* Prædicatores quippe sã
B * Procopius. Qui
magna vocis contē-
tione crucem præ-
dicat, is in monte si-
gnum eleuare, id-
est, potenti oratio-
ne Christi mortem
amplificare posse di-
citur, & promissiones planas apertasque reddere.
a *Vox multitudinis.* * Procopius. Promiscuam eorum vo-
cem ostendit, qui in prælio sunt, hominum, equorum,
vincentium, fugientium, qualem paucorum nullus dixerit.

1 leuate manum, & ingrediētur portas duces. Ego mēndauī
2 † sanctificatis meis, & vocauī fortēs meos in irā mea exul-
3 tantēs in gloria mea. Vox multitudinis in montibus quasi
4 populōrum frequentium, vox sonitus rēgum gēntium
5 congregatarum. Dominus exercituum † præcepit militiae
6 belli, venientibus de terra procul. A summitate cæli dōmi-
7 nus, & vasa furoris eius, vt disperdat omnem terrā. Vlula-
8 te, quia prope est diēs domini, quasi vastitas a domino ve-
9 nict. Propter hoc omnes manus dissoluentur, & omne cor
10 hominis contabescet, & conteretur. Torsiones & dolores
11 tenēbunt, quasi parturientes dolebunt. † Vnusquisque ad

1 b *Militie belli.* Præ-
dicatoribus instru-
ctis armatura Apo-
stoli, vt omnes inter-
ficiant erigentes se
contra scientiā Dei.
2 c *Vlulate quia prope*
est. * Basilii. Ex
quo die dictus est
3 dies domini appro-
4 pinquare multum
5 † intercessit temporis,
6 † eius propinquitatē
7 contestantibus pro-
8 phetis omnibus. vt
9 nemo à spe excide-
10 ret, quasi ob diutur-
11 nam extractionem
12 temporis possit de-
13 prehēdi imparatus.
14 Et si communis ille
15 dies consummatio-
16 nis totius mundi se-
17 † ruis foret venturus,
18 suos alioqui singu-
19 los quosque nostrū
manet exitus, qui
quidem vnusquisque
que est consumma-
tio, proinde è vicino adest.
d *Dissoluentur, &c.* Quia nullum opus Dei iustitia dignū
reperietur. vnde: *Non iustificabitur in conspectu tuo omnis vi-*
uens. Et: Si iniquitates obseruaueris domine domine, &c.

NICOLAUS DE LYRA.

* 1 *Leuate manum.* In signum confidentiæ & victoriæ obtinen-
dæ, ideo subditur.
2 *Et ingrediantur.* Scilicet Babylonis tanquam victores.
C 3 *Duces.* Scilicet Persarum & Mædorum: quia Cyrus rex Per-
sarum, & Darius rex Mædorum cum suis exercitibus Babylonem ce-
perunt, vt habetur Dan. 5.
4 *Ego mandauī, &c.* Hebræi dicunt, citatis meis. Dicitio enim
Hebraica quæ ponitur hic, equiuoca est ad citationem & sanctifica-
tionem. Hebræi tamen videntur hic melius dicere, quia exponentes
translationem nostram dicunt: Mandauī sanctifi. meis. id est, mi-
nistris meis. Inspirauit enim dominus voluntatem & audaciam
Persis & Mædis pugnandi contra Babylonem.
5 *Et vocauī fortēs meos.* Dando eis fortitudinem.
6 *In ira mea.* id est, ad exequendum punitionem a me dispositam.
7 *Exultantes.* id est, in victoria gloriosa a me concedenda. vel quia
Cyrus rex Persarum illam victoriam attribuit gloriæ diuinæ vt ha-
betur 2. Paral. 35. & 1. Esd. 1. Hæc dicit Cyrus rex Persarum:
Omnia regna terræ dedit mihi dominus, &c.
8 *Vox multitudinis.* id est, maximi exercitus contra Babylo-
nem venientis.
9 *Vox sonitus.* id est, Cyri regis Persarum, & Darij regis Mædo-
rum. Et quia fortē isti aliquos alios reges adduxerunt secum.
10 *Dominus exercituum.* Quia militibus & bellatoribus
inspirauit voluntatem & audaciam veniendi contra Babylonem.
11 *De*

11 *De terra procul.* Non abhorretes laborem itineris. Et quia
non solum homines fuerunt executores diuinæ iustitiæ contra Baby-
lonem, sed etiam angeli, ideo subditur.
12 *A summitate cæli, &c.* id est, angeli, qui sunt quædam instru-
menta ad exequendum diuina iudicia.
13 *Vt disperdat omnem terram.* scilicet Babylonis. Et est
locutio hyperbolica, ad denotandum magnitudinem ciuitatis Babylo-
nicæ & populi multitudinem, sicut aliquando dicitur: *Parisius est to-
tus mundus.*
14 *Vlulate.* Hic cōsequenter describitur Babyloniorum afflictio.
Et primò quantum ad eorum anxietatem, secundò quantum ad eorū
pænæ acerbiteriam, ibi: *Ecce diēs domini.* tertio quantum ad ad-
uersariorum ferocitatem, ibi: *Ecce ego.* Circa primū dicitur: *Vlu-
late.* scilicet de vos Babylonij. *Vlulatus* qui est clamor confusus, iudi-
cium est magni timoris probentis formare vocem distinctam.
15 *Quia prope est diēs domini.* id est, punitionis eius super
vos.
16 *Propter hoc omnes manus dissoluentur, &c.* A sua
virtute præ cordis timore, quia timor retrahit spiritus & calorem a
membris exterioribus, & sic remanent frigida & tremantia, & per
consequens inualida.
17 *Et omne cor hominis contabescet.* id est, conteretur præ
tristitia.
18 *Torsiones & dolores, &c.* id est, Babylonij affligentur præ
angustia: sicut illi qui patiuntur talia.
19 *Vnusquisque, &c.* Non potēs eum iuuare, nec ab eo iuuari.
* *Facies*

MORALITER.

1 *Leuate manum.* Bonæ operationis. Nam in prædicatione
plus mouent facta quam verba.
2 *Et ingrediantur.* id est, Prædicatores qui sunt duces verbi di-
uini: sicut dicitur Act. 14. de Paulo quod erat dux verbi,
ingrediantur aures audientium ad mouendū corda per
efficaciam prædicandi.
4 *Ego mandauī.* id est, prædicatoribus deuotis inspirauī
spiritum prædicandi.
5 *Vocauī fortēs meos.* id est, prædicatores, qui ad sustinen-
dum aduersa debent esse fortes.
6 *In iramea.* Contra vitia.
7 *Exultantes, &c.* Quia veri prædicatores non quærunt
gloriam propriam. Et quoniam in principio prædicatio-
nis debet fieri oratio communis, subditur.

8 *Vox multitudinis.* Scilicet orantis.
† *In montibus.* Nam oratio est ascensus mentis in Deum.
† *Frequentium populorum.* Nam minores & maiores in
prædicatione debent orare.
10 *Dominus exercituum præcepit, &c.* Hic ponitur secundus
modus debellandi ciuitatem diaboli, id est, per punitionem
obstinatorum, quod erit maximè in iudicio finali: in quo
executores erunt angeli, & ideo sequitur: *Dominus ex-
cituum præcepit militiæ belli, &c.* id est, angelis sanctis vt retrudāt
damnatus in inferni pœnis. Et quia nullus poterit resi-
stere, ideo subditur.
† *Omnes manus dissoluentur.* Quia nec alium iuuare, nec
ab eo iuuari poterit, ideo subditur.
19 *Vnusquisque ad proximum suum stupe.* &c. *Quoniam stelle cæli*
& splendor earum non expandent lumen suum. id est, angeli sancti nō
agent amplius vt reducant peccatores ad gratiæ statum.
† *Obseru-*

A *Combustæ. Quasi carbonum nimio dolore: vel in re. Multi enim fuere combusti. Combustæ 12. Igne quem sibi succenderunt: quia dicere non possunt: signatum est super nos lumen vultus tui domine. Et: Nos autem reuelata facie gloriam domini contemplantur.*

B *Ecce dies domini. *Basilii. Superius dixit. Prope est dies domini, hic autem, dies domini venit, ad ponendam terram in solitudinem. Hinc obserua vtramque hanc incisionem prophetiæ, non de eodem die debere enarrari. Prior enim illa de consumptione cuius; nostrum propria intelligenda venit, quæ è vicino adest, hæc autem de die vniuersali. Forsan dies illa peculiariter dicitur dies, propter continuum vnionem sui status & perpetuæ tranquillitatis. Nulla enim intercipientur nocte, non vespera vlla certo circumferibet eam limite, quod eodem die, quæ catenus delituerant occulta tenebrarum in apertam lucem profertur.*

C *Obtenebratus est sol. Possunt hæc ad diem iudicij referri, quando omnia luminaria obtenebrari videbuntur comparata splendori Christi.*

D *Et visitabo super orbem mala. Vindicabo vt corrigam, vehementer autem super impoenitentes. Itatus. (inquit) non visitabo super filias vestras cum*

proximum suum stupebit facies combustæ vultus eorum. Ecce dies dñi veniet crudelis & indignationis plenus, & iræ furoris quæ ad ponendam terram in solitudinem, & peccatores eius conterendos de terra: quoniam stellæ cæli & splendor earum non expandent lumen suum. Obtenebratus est sol in ortu suo, & luna non splendebit in lumine suo. Et visitabo super orbem mala, & contra impios iniquitatem eorum. Et requiescere faciam superbiam & infidelium, & arrogantiam fortium humiliabo. Pretiosior erit vir auro, & homo mundo obrizo. Super hoc cælum turbabo: & mouebit terra de loco suo propter indignationem domini exercituum, & propter diem iræ furoris eius. Et erit quasi damula & fugiens, & quasi ovis, & non erit qui congreget. Vnusquisque ad populum suum conuertetur, & singuli ad terram suam fugient. Omnis

cum formi fuerint, &c. De his autem qui in Christo sunt credituri, dicitur: Visitabo in vrga iniquitates eorum: Miseri corda autem mea non auferetur ab eis.

e Et requiescere, q.d. Hoc faciam: vt qui superbit, humilietur vnde: Deus enim superbis resistit: humilibus autem dat gratiam: ante ruinam exultabitur cor.

*** Basilii. Sicut exorto sole, tenebræ euanescent, ita contumax superbia iniquorum pessum it, iustitia Dei de eavltionem exigente.**

f Pretiosior erit vir auro, &c. Omnia rara pretiosa, idest, vir Babylonis rarius inuenietur auro. Similiter dicitur sermo domini pretiosus, idest, raro inueniebat. In die quoque iudicij visitabit dominus mala orbis, & quiescere faciet arrogantiam dæmonum, & pauci inuenientur electi propter persecutionem Antichristi.

g Cælum turbabo, &c. Non quod animata sint, sed propter indignationem domini, qui respicit terram, & facit eam tremere. Forsitan imminente captiuitate, cælum tonando, & terra concutiendo mota est. Potest & de die iudicij legi.

h Damula fugiens. Damula, diabolus est vel praua doctrina, cuius magistri in da-

Pfal. 4. b
1. Cor. 3. d

† Superborum
vel fortium.

† Pretiosior
faciã virum.

Orca. 4. d

C non visitabo super filias vestras cum

mula significantur, quæ Græcè dicitur: *δοχμας*.

E ecce

*** NICOLAUS DE LYRA.**

- 1 Facies combustæ, &c. Quia Persæ & Mædi incenderunt Babylonem: & multi fuerunt ibi combusti.
- 2 Ecce dies. Hic consequenter describitur afflictio Babyloniorum ex pœnâ accerbitate cum dicitur: Ecce dies domini. idest, punitionis eius.
- 3 Veniet crudelis. Ipsi Babylonij præ acerbitate punitionis, ad quod designarum s' bditur.
- 4 Indignationis plenus, &c. Ad hoc enim ponuntur tot verba quasi vacuum significantia, vt designent maiorem exaggerationem pœnæ.
- 5 Ad ponendam terram. Scilicet Babylonis.
- 6 In solitudinem. Occisis incolis.
- 7 Quoniam stellæ cæli. idest, principes magni.
- 8 Et splendor earum. idest, sapientia eorum.
- 9 Non expandent lumen suum. Quia fugiet ab eis mens, & consilium contra imminens periculum.
- 10 Obtenebratus est sol. idest, Balthasar rex qui occisus fuit, Dan. 5. Et tamen adhuc erat prope principium regni sui.
- 11 Et luna non splendebit. Idest, regina non procedet ulterius in apparatu regie.
- 12 Et visitabo. Hoc dicitur in persona domini.
- 13 Super orbem mala. idest, Babylonis. Et propter hoc aliqui dicunt hic, vrbis & malè: quia in Hebræo est orbis. Et dicitur de Baby-

† Babylonis
magnitudo.

Babylone hyperbolicè, sicut dicitur: Parisus totus mundus, quia Babylon erat v' a' de magna. Vnde dicit Philosophus in libro peluicorum, quod erat magis regio clausa muris quam ciuitas, eo quod excedebat notabiliter magnitudinem ciuitatis. Dicit enim Hic. quod muri erant in quadro adificati, & quolibet latus habebat 16. miliaria, quæ faciunt octo leucas.

14 Et requiescere faciam. Quia Babylonij erant idololatre, vt patet in Daniel.

15 Et arrogantiam. Iactant enim se de fortitudine.

16 Pretiosior erit vir auro. Idest rarior, eo modo loquendi quo dicitur: Omne rarum pretiosum, quia valde pauci de Babylonis remanserunt viui.

17 Et homo mundo. Idest, amo puro & rutilante. Et dicitur obrizum, ab ob, & radio radias.

18 Super hoc cælum. Locutio est hyperbolicè, ad signandum magnitudinem iræ Dei contra Babylonem.

19 Et erit quasi damula fu. Scilicet exercitus qui venerat alius de ad auxilium Balthasar.

20 Et quasi ovis. Fugiens lupum,

21 Et non erit qui congreget. Ad reducendum eos in Babylonis auxilium. ideo s' bditur.

22 Vnusquisque ad populum suum conuertetur, &c. Quia timore perterriti fugerunt ad loca sua vnde venerant.

23 Omnis qui inuentus. Remanens enim Babylonij.

Naum

* Occide-

MORALITER.

- 10 Obtenebratus est sol. idest, Christus non in se sed peccatoribus: qui non videbunt eum amplius.
- 11 Et luna non splendet. idest, virgo Maria peccatoribus non condescendet: quia suo filio conformis erit.
- 16 Pretiosior erit, &c. Quia pauci erunt virtuosus & saluati respectu multitudinis damnatorum, Math. 7. b. Lata est via,

via, & spatiosa porta, quæ ducit ad mortem, & multi intrant per eam, &c.

- 18 Super hoc cælum tur. &c. Matth. 24. a. Erunt terramotus per loca, & virtutes calororum mouebuntur.
- 19 Et erit quasi damula fu. Scilicet si posset.
- 22 Vnusquisque ad po. &c. Quia similes in culpa, similiter punientur.
- 23 Omnis qui inuentus fuerit. s. in peccato mortali.

† Occi-

a Ecce ego suscitabo, &c. Legimus in Genes. 10. a. Quod & Madai filius Noe autor Moedorum fuit: qui interpretatur mensura, siue a potente vel forti. Igitur contra Babylonios qui mente confusi sunt, suscitantur a potente, & forti Deo fortitudines ad puniendum, quae reddant vni-

dulci & mortifero carmine animas trahunt in profundum, D a lupis & canibus deuorandas. c Bestiae, &c. Per has omnes bestias lucis refugas, daemnum vel angelorum fortitudines intelligimus, quibus Iob 39. b. ad puniendum traduntur.

ra sua. In qua enim mensura mensi sunt, remittitur eis.

* Procopius. Quod ait Moedos gentem diuitijs abundantem pecunias aspernari, ideo facit, vt ab illis spem omnem amputet redimendi expugnationem & feruitutem.

b Et erit Babylon illa ciuitas, &c. Non postea reaedificata est, sed dicitur in medio eius esse lacus serpibus plenus, & arbuta in quibus odibiles bestiae & aues, & venatio regia, & inhabitabilis est propter portenta. Duae ciuitates apud Moedos dicuntur factae ex ea, Cithesiphontes & Seleucia scilicet. No-

c tandum, quod per sermonem domini vrbe confusionis euerfa, vt Sodomae, & Gomorrhae comparatur: non habitabitur a sanctis ibi, sed bestiae requiescent. g Quicquid enim haereticum loquuntur in synagogis satanae, non est doctrina domini, sed vlulatus daemnum, & pilosorum, quos imitatur Esau. Syrenes quiescent in delubris voluptatis, quae

dulci

asin haesi. b Ab hostibus. c Scilicet. Malus vt uiuat bonus. Verte impium, & non erit: d Resistere voluerit.

qui inuentus fuerit, occidetur, & omnis qui superuenerit, cadet in gladio. Infantibus eorum allidentur in oculis eorum,

diripientur domus eorum, & uxores violabuntur. Ecce ego suscitabo super eos Moedos, qui argentum non querant,

nec aurum velint: sed sagittis paruulos interficient, & la-

ctantibus vteris non miserebuntur, & super filios non par-

cat oculus eorum. Et erit Babylon illa ciuitas gloriosa, in

regnis inclita, in superbia Chaldaeorum subuersa: sicut

subuertit dominus Sodomam & Gomorrham. Non habitabitur vsque in finem, & non fundabitur vsque ad generationem & generationem. Nec ponet tibi tentoria Arabes

nec pastores requiescent ibi: sed requiescent ibi bestiae, &

replebuntur domus eorum draconibus. Et habitabunt ibi struthiones, & pilosi saltabunt ibi, & respondebunt ibi

vlulae in edibus eius, & syrenes in delubris voluptatis.

ri, velut alij pisces marini in specie muliebri, vel portenta diaboli, quae dulci cantilena decipiunt homines huius seculi naufragium non clausis auribus transeuntes.

CAP. F

* Theodoretus. Incorporea daemnum natura est. Solent autem decipere homines, & se illis sistere varijs figuris. Posuit ergo nomina daemnum, qualia vulgus agnoscit, onocentauros, veteres nominabant empefas, nunc appellant onoscelidas: Syrenas daemones nominat, qui omni voluptatum genere animos hominum demulcent.

distributiones. De quibus in Iob satis tractatum est, quae de terra altius non eleuatur, cum pennas habere videantur. c Pilosi. Syluestres homines hispidi, & incubones vel Sa- tyri, vel genera daemnum.

f Vlulae in adibus. Magnitudinis coruinae, sed maculis resperse, quae rostro in palude sito horrendum stridunt. g Syrenes. Sunt serpentes alati & cristati, velut alij pisces marini in specie muliebri, vel portenta diaboli, quae dulci cantilena decipiunt homines huius seculi naufragium non clausis auribus transeuntes.

Pilosi daemones sunt cum subhirci figura appareant, & habitabunt

NICOLAUS DE LYRA.

- 1 Occidetur. A Madis & Persis.
- 2 Et omnis qui superuenerit. Vt Babylonios adiunet.
- 3 Cadet in gladio. Aduersariorum.
- 4 Infantibus eorum. Scilicet Babyloniorum.
- 5 Allidentur. Contra parietes.
- 6 In oculis eorum. Quod videre est grauissimum.
- 7 Diripientur domus eorum. i. opes & utensilia domorum.
- 8 Ecce ego. Hic describitur afflictio Babyloniorum ex persecutiuum ferocitate, cum dicitur. Ecce ego sulci super eos, id est Babylonios.
- 9 Moedos qui. Ita quod pro desiderio occidendi, retardabuntur praedari, ideo subditur.
- 10 Sed sagittis paruulos. Et tamen talibus personis ad se defendendum inualidis solet parci in bellis, & per hoc arguitur maior crudelitas, contra viros defendere se potentes.
- 11 Et erit. Hic post occisionem Babyloniorum describitur ciuitatis destructio totalis absque spe reaedificationis, cum dicitur: Et erit Ba. &c. Quia de ea gloriabantur Babylonij propter murorum fortitudinem & populi multitudinem.
- 12 In regnis inclita. Id est, nominata propter nobilitatem suam in omnibus regnis.
- 13 In superbia Chaldaeorum. Quia de ipsa se iactabant.
- 14 Subuersa. id est, destructa, & deuicta a statu suo.
- 15 Sicut subuer. &c. id est, irreparabiliter. ideo subditur:
- 16 Non habitabitur. Ab hominibus.
- 17 Non fundabitur. Ad sui reaedificationem.

18 Nec ponet tibi, &c. Arabes tunc temporis habitabant in tabernaculis, frequenter mutantes loca pro passu animalium, per hoc ergo quod dicit: Nec ponet, &c. Designatur destructio Babylonis totaliter, quia sicut erit inepta habitationi hominum, ita & pasuis domesticorum animalium. ideo subditur.

19 Sed requiescent ibi be. Scilicet feroces & venosae, & etiam monstruosae, ideo subditur.

20 Et replebuntur. &c. Aues sunt magnae solitudinem amantes.

21 Et pilosi saltabunt. vulpes & lupi, vt dicunt aliqui. Alij vero dicunt quod pilosi hic accipiuntur pro quibusdam animalibus monstruosis, quae in parte habent effigiem hominis, & in parte bestiae. Alij vero dicunt, quod pilosi hic accipiuntur pro hominibus syluestribus, quibus multitudo, & magnitudo pilorum est pro indumentis. Alij vero dicunt, quod pilosi hic accipiuntur pro daemnum incubis. Sed istud non est verisimile, cum locus ille sit inhabitabilis naturae humanae vt praedictum est. daemones autem non habitant inter bestias, quae peccare non possunt, sed inter homines eos ad peccatum pertrahere nitentes.

22 Et respon. Aues sunt magnitudinis coruinae, sed maculis resperse, quae fixo in palude rostro strident horrendae. ideo dicuntur vlulae. ab vlulatu dictae.

23 Et syrenes. Dicit Hiero. quod sunt serpentes alati & cristati. Alij vero dicunt, quod sunt pisces marini, in forma muliebri in parte superiori apparentes. Sed quicquid sit de talibus piscibus, tamen non accipiuntur hic syrenes pro eis, quia si sint tales pisces habitant in mari, & non in ciuitatibus destructis.

24 In delubris voluptatis. In templis dolorum in quibus Gentiles exercebant voluptatum carnis, vt in templo Priapi & Veneris.

MORALITER

1 Occidetur. Mordegehennae

4 Infantibus eorum, &c. id est, imitatores paternorum scelerum cum eis cruciabantur: quod erit ad aggrauationem poenae ipsorum: pp quod diues epulo petebat, vt fratres sui non venirent cum eo ad locum tormentorum, Luc. 16. g.

8 Ecce

8 Ecce ego suscitabo. id est, daemones qui non curant de bonis temporalibus, sed tantum de animabus.

11 Eteri Babyl. Cuius gloria est quasi momentanea in hoc mundo, erit subuersa in inferno.

16 Non habitabitur vsque in finem. Id est, a poenis non liberabitur, sed erit cum daemnum. ideo sequitur.

† MORA-

A ADDITIO In cap. 13. vbi dicitur in postil. Et pilosi saltabunt ibi. idest, vulpes & lupi.

In Heb. ponitur quedam dictio que sonat שׂירי seirim, quod est plurale huius nominis שׂיר Seir, & habet multiplicem significationem. Vno modo significat pilosum. vnde Gen. 27. de Esau qui erat vir pilosus, in Heb. dicitur Seir. Alio modo significat idem quod hircus caprarius. vnde Leuit. 16. b. vbi dicitur: Et a multitudine filiorum Israel accipiet duos hircos. vbi in Heb. habet Seirim. Alio modo significat demonem. Leuit. 17. b. vbi dicitur. Non immolabunt ultra victimas demonibus. in Heb. dicitur Seirim. In hoc vero loco dicitur: Seirim saltabunt ibi. quia secundum translationem LXX. interpretum intelliguntur tertio modo s. demones idem secundum translationem Chaldaicam, idem etiam secundum omnes expositores Hebræorum

bræorum. Nec obstat quod obijcit possillator dicens, quod cum ille locus sit inhabitabilis natura humane, demones non habitarent ibi. & c. Nam licet ciuitas Babylonie fuerit penitus destructa, prohi habetur in hoc cap. terra tamen Sennaar vbi sita erat Babylon, non legitur hic destruenda, imò fuit habitata a multis hominibus, specialiter a Iudeis, qui remanserunt ibi post captiuitatem Babylonicam, & etiam qui ibi redierunt post passionem Christi, & ibidem fabricauerunt illud opus catholicæ fidei inimicum. (Thalmud Babylonicum, prout plenius domino concedente declarabitur, Zacha. 5. vbi de hoc ad literam agitur. Et quia illud opus fuit maxime diabolicum, ideo congrue dicit propheta, quod in illa regione Babylonis demones saltabunt. s. procurantes fieri illud perniciosum opus.

Replica. In cap. 3. pilosus exponit Burg. saltantes in terra Sennaar pro demonibus habitantibus ibi: vbi ut dicit, fabricatum est opus diabolicum Thalmud Babylonicum, transeat illud contra Iudeos.

CAP. XIII.

CAP. XIII.

Rope est, vt veniat tempus. Allego. Tempus incarnationis: Sic. n. misertus dominus Iacob, idest noni populi. de Israel elegit Apostolos & alios quos requiescere fecit super humum suam, idest, b ecclesiam.

Nota.

† faciam.

† tollent.

Lib. 3. aduersus Marcionem.

B

C

Rope est ut veniat tempus, eius, & dies eius non elongabuntur. Miserebitur enim dominus Iacob, & eliget adhuc de Israel, & requiescere eos faciet super humum suam. Adiungetur aduena ad eos, & adheret domui Iacob. Et tenebunt eos populi, & adducet eos in locum suum. Et possidebit eos domus Israel super terram domini in seruos & ancillas: & erunt capientes eos qui se ceperant, & subiciet exactores suos. Et erit in die illa cum requie dederit tibi Deus a labore tuo, & a concussionem tua, & a seruitute dura qua ante seruisti, sumes parabolam istam contra regem Babylonis, & dices: Quomodo

† faciam. † tollent. Nota. b Iacob. Nota proprietatem verborum. Iacob qui adhuc in lucta est, miseretur. Israel qui post victoriam nomen accepit, elegit. c Adiungetur aduena, &c. * Procopius. Quem hic aduenam, Græce γερουσαι dicit, profelytum ceteri interpretantur. At non profelytum nonnulli simpliciter, sed qui agrorum cultui incumbat. Estigitur proprie γερουσαι id est quod vernaculus & indigens. Futurum enim erat qui de Babylonijs indigenæ Iudeos sequerentur, apud illos profelytorum nomen haberent. * Terrulianus. Esaias ipsos quoque profelytos ait per Christum accessuros ad Deum & nationes, quod sumus nos. d Seruos & ancillas. Legi obediens de utroque sexu: vel in tantum exaltati sunt, vt post captiuitatem de gentibus.

1 tibus seruos, & ancillas haberent, secundum Hebræos. c Et erunt capientes eos, &c. * Hieronymus. Locum istum Iudæi interpretantur carnaliter, quod postquam reuersi sunt de Babylone, factum esse dicere non poterunt. Neque enim Babylonijs seruierunt eis, qui eos prius ceperant: neque victis Babylonijs, domus eorum possederunt, neque haberunt eos in seruos, & ancillas. f Quomodo, &c. Admirando quomodo vastator terrarum, & tributis cuncta opprimens sit contritus, & ad nihilum redactus. Et possunt hæc in persona electorum in die iudicii de diabolo legi, vel de Nabuchodonosor, vt fabulantur Hebræi: Quomodo. A domo Dei iudicium incipit. vnde. A sanctis meis incipite. 10 Pro diuersitate enim peccati disponitur ordo iudicii, ut qui minus deliquerunt, ante purgetur: nouissima autem inimica destruetur mors. * Athanasius. Postquam tu domine ab illo extorsisti chirographum quod erat contra nos, idque affixisti cruci, omnes sathanæ insultant, dicentes. Quomodo cohibitus est exactor, coercitus ille qui instabat.

† Exactor.

NICOLAUS DE LYRA. CAP. XIII.

Rope est. Hic consequenter propheta denuntiat Iudeorum consolationem. Circa q. primò nuntiatur eorum liberatio de captiuitate Babylonica. secundò contra hostes insultatio, ibi: Et erit. tertio, insultationis confirmatio ibi: Non vocabitur. Circa primum dicit.

- 1 Prope est ve. i. liberationis Iudeorum de Babylone, que facta est in principio regni Cyri, vt patet Esdræ 1. Sed qui a hoc fuit Cyro inspiratum a Deo vt ibidè dicitur: Suscitauit dominus spiritum Cyri regis Persæ. ideo subditur. 2 Miserebitur. i. populi regni Iudæ descendens a Iacob. 3 Et eliget adhuc. Paucus de regno Israel cum Zorobabel reducendo. Capti. n. Samaria, & translato inde populo per Salmanassar, aliqui euadentes manum eius intrauerunt regnum Iudæ ibidem habitates vsque ad captiuitatem Babylonicam: & sic cum illis de regno Iudæ fuerunt captiuati, & cum redeuntibus de captiuitate redierunt. 4 Et requie. eos. Tpe Zorobabel, Esdræ, Nehemiæ & Machabeorū. 5 Adiungetur. Quia aliqui de Gentilibus conuertebantur ad

Iudaismum per vniuersum Dei cultum & isti dicebantur aduena. 6 Et tenebunt. i. dabunt eis in via securitatem. 7 Et addu. Quia Cyrus dedit eis conductum. 8 Et possidebit eos. In Iudæa que erat diuino cultui deputata. 9 In seruos. Hoc dicitur quantum ad pauperes Gentiles: qui iuncti sunt eis ad seruiendum. 10 Et erunt ca. Hoc fuit impletum tempore Machabeorū, qui regnum Iudæa recuperauerunt a Græcis, multis eorū occisis & captis, & aliquibus eorū in seruitutem redactis, vt patet 1. Machab. & 2. 11 Et erit. Hic consequenter ponitur insultatio contra hostes. & primò insultatio viuorum. & secundò mortuorum, ibi: Infernus. Circa primum dicitur: Et erit in die illi. i. tempore reductionis captiuitatis Babylonicæ. 12 Cum requiem sitineris quando ductus fuisti in Babylonem. 13 Et a con. Quia captini ducuntur impellendo, & concutiendo. 14 Et a ser. in Babylone. 15 Sumes par. istam. Quæ sequitur contra regem Babylonis. Et dicit regem indefinitè, quia aliqua de his que sequuntur verificantur de vno rege, & aliqua de altero. 16 Quomodo ces. Quia rex Babylonis per violentiam bonæ aliorum rapiebat.

* Quieuit

MORALITER.

1 Prope. Sicut dies iudicii erit tristabilis reprobis. sic erit consolabilis electis, pp quod saluator loquens designis præcedentibus. dicit Apostolis, Lu. 21. c. His aut fieri incipientibus. vsque cito & leuato capite vestra. i. exhilarate corda, vt exponit beatus Greg. & hoc describit in hoc ca. Moraliter intellecto, ideo subdit: 2 Miserebitur. i. cuiuslibet qui studet supplantare vitia: quia Iacob supplantator interpretatur. 4 Et requie. idest in terra viuentiū, q̄ debet supplantatoribus viuorū.

5 Adiungetur. Nam ex gentibus & Iudæis facta est vna ecclesia militans, & etiam triumphans. 7 Et addu. Multi nãque Iudæi conuersi sunt ad fidem per doctores ecclesiæ ex gentibus oriundos. 11 Et erit. Hic ponitur insultatio contra diabolum & eius exercitum: & primò ab electis cum dicitur. † In die illa. Scilicet in beatitudine superna: 15 Sumes par. istam. idest, contra principem demonum. 16 Quomodo. Per penas corporales que hic exprimitur, q̄ non

A **a** Exa. Qui exigit vs que ad nouissimū quadrantem a debitoribus suis, qui dicunt illud: Dimitte nobis debita. Huic traditur debitoribus huic tradidit Paulus Corinthum fornicantem.

b **Baculum.** Vocat Nabuchodonosor, vel diabolus, quia sicut per illum flagellantur a Deo impij, sic per hunc in pœnis inferni, vel quotidie in peccati suggerēdo, insidiādo.

c **Abietes quoq;** Principes diuersarū gentium ab illo afflicti. Vel filij quorum patres interfecit.

d **Ex quo dormi.** Quia victo forti & direptis vasis eius satellites corruerunt. vnde: *Itē in ignem ater-nū, qui paratus est diabolo, & angelis eius.* Nota, mors dormitio dicitur.

e **Qui succidat.** vnde psal. *Opernit montes umbra eius, & arbusta eius*

cessauit exactor, quieuit tributum? Contriuit dominus baculum impiorum, virgam dominantium, cedentem populos in indignatione plāga t̄ insanabili, subijcientem in furore gentes, persequentem t̄ crudeliter. Conquieuit & siluit omnis terra, gauisa est, & exultabit: abietes quoque lætatae, sunt super te, & cedri Libani. Ex quo dormisti, non ascendit qui succidat nos. Infernus t̄ subter te conturbatus est, in occursum aduentus tui, suscitabit tibi gigantes. Omnes principes terræ surrexerunt de solijs suis: omnes principes nationum. Vniuersi respondebunt, & dicent tibi: Et tu vulneratus es sicut & nos, nostri similis effectus es. t̄ Detracta est ad inferos superbia tua: t̄ concidit cadauer tuus

1 **2** **3** **4** **5** **6** **7** **8** **9** **10** **11** **12** **13** **14** **15** **16** **17** **18** **19** **20** **21** **22** **23**

eius cedros Dei. Has aliquando peccantes tradit dñs supplicio conterēdas. Vnde dicitur: *Conteret dominus cedros Libani.* **f** **Infernus.** Habitatores vel principes eius inferni subter te Sub terra enim est infernus, i quo visus est diues ille a Lazaro. vnde dominus vincit suos eruit, vincitū diabolus dimisit.

g **Omnes principes.** Et si hæc facta non sunt, tamen fieri potuerunt. Solatium est malorum inimicos habere socios pœnarum. **E** **h** **Vulnera es.** Qui immortalis, & Deus videbaris. Nos pro imbecillitate sensuum putamus non posse resistere potentia Dei, & te solum in altitudine tua permanere.

Subter-

NICOLAUS DE LYRA.

- * **1** **Quiieuit tributum?** quod imposuerat super alias gentes & regna, & hoc fuit potissime tempore Nabuchodonosor, qui fuit potentissimus inter reges Babylonis.
- 2** **Contriuit dominus baculum.** idest virtutem.
- 3** **Impiorum.** idest Babyloniorum. Et hoc fuit impletum in Balthasar, quem dominus per Cyrum & Darium expugnauit & occidit, Daniel. 5.
- 4** **Virgam dominantium.** idest sceptram Babyloniorum, qui dominabantur multis gentibus.
- 5** **Cedentem populos.** idest superbe.
- 6** **Plaga in sanabili.** quia non poterant eis resistere.
- 7** **Subijcientem in furore gentes.** quia victorij sibi a Deo concessis abutiebantur in crudelitate nimia.
- 8** **Conquieuit & siluit omnis terra.** idest habitatores omnis terræ habitauerunt in pace regno Babylonis deiecto.
- 9** **Gauisa est.** in corde. Et exultauit. in signo exteriori. Exultatio enim dicitur quasi extra saltatio.
- 10** **Abietes quoque.** idest principes magni terræ.
- 11** **Lætatae sunt super te.** idest ex tua deiectione, dicentes.
- 12** **Ex quo dormisti.** somno mortis.
- 13** **Non ascendit qui succidat nos.** idest impugnet: prosequitur enim parabolam de arboribus magnis principes significantibus, vt dictum est.
- 14** **Infernus.** Hic consequenter ponitur insultatio mortuorum. Et primo contra animam, secundo quantum ad corporis sepulturam, ibi: Omnes reges, alias principes. Prima in duas, quia primo ponitur insultatio contra regem Babylonis, secundo occasione huius fit transitus ad casum demonis, ibi: Quomodo corruisti, alias cecidisti. Circa primum sciendum, quod Heb. & aliqui expositores catholici, exponunt locum istum de anima Nabuchodonosor descendente ad penas damnatorum. Sed saluo meliori iudicio, istud non videtur mihi conuenienter dictum: quia Daniel 3. Nabuchodonosor reuersus de amentia videtur ex tunc vixisse in confessione lau-

ne laudis diuinae. vnde ibidem dicitur: Igitur post finem dierū ego Nabuchodonosor oculos meos ad celum leuaui. & sensus meus redditus est mihi, & altissimo benedixi, & c. & postea subditur in fine capitis. Nūc igitur ego Nabuchodonosor laudo & glorifico & magnifico regē celi: quia opera eius vera, & oēs viæ eius iudicia, & gradientes in superbia potest humiliare. & sic videtur vitam suam in bono terminasse, quia ulterius non fit mentio de reciduo ad malum. vnde & in decretis 23. quæst. 4. cap. Nabuchodonosor, dicitur, quod fecit penitentiam fructuosam. Et ideo dicendum est, quod hoc refertur ad Balthasar nepotem suum qui in contemptum Dei fecit apportari vasa consecrata diuino cultui, & bibit in eis, & principes eius, vxores, & concubinae. propter quod interfectus fuit eadem nocte, Daniel quinto, & secundum hoc dicitur. Infernus, idest, diabolus qui præest inferno.

15 **Subter te.** quia infernus dicitur esse in terra profundo.

16 **Conturbatus est, in occursum aduentus tui.** i. cōmotus & intentus eo modo loquendi quo communiter dicitur: quando aliquis magnus & pessimus homo moritur, quod demones sunt multum occupati circa receptionem, & deductionem animæ eius: propheta enim aliquando vtuntur modis istis communibus loquendi.

17 **Suscitabit tibi gigantes.** idest animas gigantum in inferno existentes, qui fuerunt mali homines, Genesi sexto ad insultandum tibi.

18 **Omnes principes terræ.** scilicet defuncti.

19 **Surrexerunt de solijs tuis.** idest de locis in inferno sibi deputatis: & eodem modo exponitur quod subditur. Omnes principes nationum.

20 **Et dicent tibi.** insultando.

21 **Et tu vulneratus.** idest deiectus in infernum ab honore tuo mundano.

22 **Concidit cadauer tuum.** per mortem corporis.

23 **Subter te sterne tinea.** quia cadauer hominis mortui vermicat circumcirca. Aliqui tamen referunt hoc ad vermem cōscientiæ, qui cōtinuè remanet in damnatis. Si autem aliquis vellet exponere prædicta

MORALITER

non habent locum in dæmonibus, signantur pœnæ spirituales, maiores, quæ sunt dæmonibus corpora non habentibus, affliguntur tamen ab igne corporali. Et quoniam sancti in punitione malorum ex diuina iustitia lætantur, sicut dicitur Psal. 57. b. *Lætabitur istius cum viderit*

rit vindictam: & hæc lætitia designatur cum dicitur: *Sumeres.* Consequenter ponitur insultatio damnatorum contra principem inferni & eius exercitum de augmentatio ne pœnæ dæmonum, eò quod induxerunt damnatos ad peccatum, sicut angelorum gloria crescit de saluatis per mysterium eorum: & hæc insultatio damnatorum cum dicitur: *Infernus sub, &c.*

Sa subter. Putredo tinea & operimentum vermium, pœ
næ æternæ sunt quas propria genuit conscientia. Vel sup-
pliciorū materia, quæ ex proprijs peccatis nascitur. Sicut
enim quandiu humor est in cadavere, vermes nascuntur
ex putredine, sic ex ipsa materia peccatorum gignuntur
supplicia. Requies diaboli,

Matt. 4. 5
Lib. 10. de de
monit. ca. vlt.

a ¶ Omnis pena diaboli requies per contrarium erit.
b ¶ Qui super regum pectora recumbas. c ¶ Cum prius pallia auro gemmisque
distincta. ¶ Per tineam & vermes inferni tormenta designat.

lectulus tentationis, qui di-
cebat Christo: Hæc omnia
tibi dabo, si cadens adoraue-
ris me.

a Subter te sternetur tinea; & operimentū tuū

* Eusebius. Credibile est
Christum cruci affixum vi-
disse infernas belluas formi-
dabiles, de quibus Isaias ad-
eum qui de cœlo ceciderat

crunt vermes. Quomodo cecidisti de cœlo

† aurore filij.

a ¶ Nabuchodonosor alijs regibus gloriosior, vt Lucifer stellis splendidior. 2
b ¶ Factus hecperus modo occidens.

Luciferum sermonem in-
tendens, ita loquebatur, In-
fernus subter te conturbatus est

Lucifer, † qui mane oriebaris? Corruisti in

in occursum tui, suscitati sunt tibi
omnes gygantes. Hæc itaque
omnia conspiciens, suū ex-
trinsecus cruci affixum cor-
pus in orbem eicientia, seq;

terram qui vulnerabas gentes, qui dicebas in

† cœli.

a ¶ Cum subiecerim mihi terram, qui restat nisi in cœlum conscendam.
b ¶ Non infra. ¶ Quæ non ceciderunt. ¶ Idest ludæos qui & astra cœli, Dei
cognitione ingentes.

aduersus ipsum comparan-
tia, multitudinem eorum
collectā describit, sic dicens,

corde tuo: In cœlum conscendam, super astra

B

a ¶ Ecclesia. Non potest abscondi ciuitas supra montem posita: ¶ Sion vbi tem-
plum in quo est testamentum, quod est in latere aquilonis.

Circumderunt me vituli multi,
tauri pingues obsederunt me. Et
enim dum animam huma-

† Dei exaltabo solum meum: sedebo in mon-

† Ecclesiæ.

te † testamēti, in lateribus aquilonis. Ascen-

Psal. 21.

a ¶ Infirmamento erat in cœlum vbi est domini solum cupiebat ascendere.
b ¶ Diabolorum.

nam & cæteris similem pu-
tabant, aperuerant os suum
vt quemadmodū alias ho-

dam super alitudinem nubium, similis ero

Matt. 13. d
allegorice.
Lucæ 20. c

a ¶ Vt sicut ille propheta & apostolos habeam. b ¶ Nabuchodonosor vel dia-
bole. ¶ Qui se exaltat humiliabitur. ¶ A tanta altitudine.

minum animas consueuerant,
ita hanc deuorarent.
b Qui mane ori. Hi sunt falsi apostoli, operarij mendaces q
transfigurantur in Apostolos Christi qui solum super-
semin ant dormientibus prælati, & nolentibus, vel non
valentibus resistere.

altissimō: Veruntamen ad infernum detra-

Lib. 1. periar-
chon cap. 5.

a ¶ In pœnis.

Alle. Lucifer qui mane orie. Diabolus in exordium mun-
di creatus, vel inter angelos gloriosus sed corruit secun-
dum illud. Videbam Satanā sicut fulgur de cœlo cadentem, qui
prius cogitabat: In cœlum conscendam super astra cæ. ad
solum Dei. f. Post lapsum quoq; arrogatidem sibi, vnde &
gloriatur ascendere super angelos in celum, vel super nu-
bes, corda scilicet electorum & sedere in monte testamē-
ti in ecclesia, & in lateribus aquilonis in frigidis.

heris, in profundum laci. Qui te vide-

* Origenes. Manifestè ostenditur de cœlo cecidisse is qui
prius erat lucifer & qui mane oriebatur. Si enim, vt qui-
dam putant, aliqua natura tenebrarum erat, quomodo
ante fuisse lucifer dī? vel quomodo poterat oriri manē

qui

C

NICOLAVS DE LYRA.

* prædicta ad literam de anima Nabuchodonosor, dicendū esset, quod
ista prophetia Isaiæ non fuit prædestinationis, quæ semper impletur,
sed comminationis, quæ aliquando non impletur, sicut Iona 3. b. di-
citur: Adhuc 40. dies & Ninive subuertetur: quæ tamen non fuit
subuersa. Talis enim prophetia non denuntiatur prout est in diuina
presentia, quæ est immutabilis, sed secundum merita vel demerita
hominum, quæ mutabilia sunt. Secundum enim demerita Niniuitarum
Ninive erat subuertenda, sed quia egerunt pœnitentiam ad præ-
dicationem Iona, non fuit impleta cōminatio subuersionis dictæ. Sic
in proposito: Nabuchodonosor enim antequam propter peccata sua
percuteretur amentia, meruerat pœnnā gehennæ, & quod sibi fieret
talis insultatio a dānatis. Veruntamen quia post amētiā recognouit
dei potentiā, & egit pœnitentiā fructuosam, vt dictum est supra, ideo
pœna per Isaiā cōminata nō fuit impleta. Et licet sic posset dici, vide-
tur tñ mihi, q̄ prima expositio melior est, & magis cōsonat textui.

1 Quomodo cecidisti de cæ. Hic cōsequēter occasione regis Ba-
bylonis agitur de casu dæmonis secūdu regulam exponēdi sacræ scri-
pturam, quæ dicitur de diabolo & eius corpore, quam inter alias po-
nit Aug. 3. de doctrina Christiana, & Isid. de summo bono. 20. cap.
Et illas ego posui in principio Gene. pro expositione totius sacræ scri-
pturæ. Ista autē regula quæ hic vtendum est, intelligitur per hoc quod
diabolus est caput omnium iniquorum, secūdu quod dicit Greg. hom.

10. Et ideo propter connexionē capitis ad mēbra & econuerso, scri-
ptura sacræ aliquādo sub vno contextu de vno trāsīt ad aliud, & ecō-
uerso: & hoc modo Isaias hic loquens de rege Babylonis, qui erat dia-
boli membrum simpliciter quantum ad ipsum Balthasar, & ad tem-
pus quantum ad ipsum Nabuchodonosor, transit ad loquendum de
dæmone dicens: Quomodo cecidisti. de cœlo. scilicet empyreo.

2 Lucifer. i. pulchrior inter angelos, sicut Lucifer quæ est stella
matutina pulchrior est inter stellas: ideo alio nomine vocatur Ve-
nus & venustate.

qui nil in se habebat ex luce? Quod autē apostata sit iste, i. D
refuga, etiam Dominus in Iob ita dicit, Educes draconem in
humo apostatam, idest, refugam. Certum est autem quia
draco ipse diabolus intelligitur. Si ergo contrariæ virtu-
tes refugæ nominantur, immaculatæ fuisse aliquando
dicuntur. Immaculatum
autem esse præter patrem,
& filium, & spiritum san-
ctum nulli substantialiter
inest, sed sanctitas in omni
creatura accidens est, quod
autem accidit, decidere po-
test.

a ¶ De folio potentie.

c In calum conscendam. In fir-
mamento erat, in cœlū vbi
est dñi solium cupiebat ascen-
dere. Hęc oīa ad hæreticos,
sunt referenda, qui cū de-
orsum sint, cū principe suo
iactant se excelsos esse.

d In lateribus aquilonis. vnde:
Ab aquilone exarde-
scunt mala, & succendētur
olla Ieremiæ. De quo: Dicā
aquiloni da. Idest, redde cap-
tiuos.

e Nubium. idest propheta-
rum de quibus: Mandabo nu-
bibus meis ne pluant super eam
imbrem. Et veritas tua vsque
ad nubes. Iudas nubes fuit
cum alijs Apostolis, sed vi-
tio suo diabolus ascensorem suscepit.

f Veruntamen ad infernum detraheris. Qui per virtutes potui
soli ascendere, per vitia cades. Sancti habent pennas colū-
bæ & aquilæ, vt volent & requiescant. Impij quasi plūbū
merguntur in aquis vehementibus, & descendunt in p-
fundum quasi lapis. Iniquitas sedet super talētum plūbi.

g Detraheris. Inuitus Christus descendit voluntarius.

h Profundum. Ad infimas & pessimas pœnas. Quanto em̄
gradus altior, tantō casus grauior.

i Laci. Idest inferni. vnde. Cum descendentibus in lacum sa-
tus sum, &c. & posuerunt me in lacu nouissimo. Sicut la-
cus aquas, sic infernus animas suscipit: & ad quem
Banaias descendit tempore niuis, & leonem inter-
fecit. Hæretici relinquunt fontem aquæ viuæ, & fo-
diunt sibi lacus contritos, qui aqua non volent conti-
nere. Vnde, sicut refrigerat lacus aquas, sic malitia habē-
tes se, qui nec calidi nec frigidi sunt, idest nec credūt, nec
omnino

3 Qui mane oriebaris. Quia inter creationem eius quæ dicitur
hic ortus, & lapsum fuit tempus modicum.

4 Corruisti in terrā. Quia proiectus fuit in hoc aere caliginoso.

5 Qui vulnerabas gen. i. angelos alios quibus ipse fuit occasio
cadendi. Angeli. n. boni & mali frequenter apparuerunt in specie hu-
mana, & ideo nomine gentium, & hominum nominātur, sicut Act. 1. b.
de duobus sanctis angelis dicitur. Ecce duo viri astiterūt iuxta
illos in vestib. albis &c. & de diabolo dicit saluator, Mat. 13. d.
Inimic⁹ homo superseminauit zizaniā in medio tritici.

6 Qui dicebas in cor. tuo. superbiendo.

7 In cœlum asc. Idest super alios angelos. Sic. n. voluit præesse a-
lijs angelis indebite, scilicet vt sibi exhiberent honorē soli Deo debi-
tū, & nulli subesse, non simpliciter, cum sciret se non posse esse ab-
sque dei manutentione, sed quantum ad regulam agendorum.

8 Sedebo in monte te. idest in cœlo empyreo, vnde procedūt om-
nia quæ in terris fiunt tanquam de aula summi imperatoris.

9 In lateri. aqui. Quia licet secundum Philosophū altitudo mū-
di sit in polo antarctico, tamen secundū apparentiā hominum est in
polo opposito, scilicet arctico: quia iste polus est nobis semper mani-
festus, & super nostrū hemisphariū eleuatus & circa ipsum viden-
tur moueri stelle. Polus autē antarcticus est semper nobis occultus.

¶ Vel aliter: Sedebo in mon. te. i. super ecclesiā quæ dicitur mons
supra c. 2. & sic dicitur mons noui test. Super personas enim ecclesia-
sticas appetit diabolus maximè dominari. In lateribus aqui. i. in
cordibus frigidis ex defectu charitatis.

10 Ascendā su. al. nu. idest angelorum. Qui dicuntur nubes me-
taphoricè propter velocitatem motus, sicut, & supra dicuntur astra
propter claritatem naturalis intellectus.

11 Similis er. al. Appetijt enim similitudinem diuinā, vt præ-
dictum est.

12 Ver. ad. in. quia sicut culpa eius fuit grauior, ita pœna maior.

13 Qui te viderint. idest angeli sancti, qui viderunt eum caden-
tem

omnino non credunt, sed per teporem & simulationem fidei a domino reijciuntur.

a Est vir. Non Deus vnde: Inimicus homo superseminavit zizaniam.

b Vrbes. Ecclesias, vt faceret synagogas diaboli, & hæretica prauitate pollueret munditiam fidei.

c Vincis eius non. Quos soluant Apostoli imitatores magistri, qui ait: Quacunque solueritis super terram, erunt soluta & in celis. Soluunt autem sermone Dei, & testimonio scripturarum, & exhortatione virtutum. Vincis eius. Imensa eius crudelitas designatur, qui non modo captiuos catenis onerabat, sed in tenebris recludebat, vt nec Euilmerodach filio suo aperiret.

d Omnes reges. Hieronym. Reges gentium quibus Deus gentes crediderat gubernandas, qui concussi sunt a Nabuchodonosor, nec tamen subuersi: quorum non regnat peccatum, quia cor eorum in manu dei erat, minime corruerunt. quomodo enim Deus deorum Christus: sic Dominus dominantium & rex regum. Hi requieuerunt in gloria sua: vnusquisque in domo sua: quæ apud patrem diuersæ mansiones sunt: & pro varietate virtutum varietates mansionum, sed Nabuchodonosor, nec in morte quiescit a cruciatibus.

e Tu au. Viderur fabulæ consentire, qua dicunt Iudæi Nabuchodonosor in statum pristinum regressum Euilmerodach

NICOLAUS DE LYRA.

tem, & vident eius damnationem.

1 Ad te inclinabuntur. per considerationem diuinæ iustitiæ dicentes.

2 Nunquid iste. Id est calum empyreum, quod dicitur terra trinentium.

3 Qui concussit. Id est ordines Angelorum: quia de omnibus ordinibus aliqui ceciderunt cum eo. Angeli vero in scriptura dicuntur reges, quia per eos regitur tota corporalis creatura: & per consequens ordines Angelorum dicuntur regna. Vel potest istud intelligi de terra habitationi hominum deputata, cuius pacem diabolus nititur perturbare & frequenter perturbat.

4 Qui posuit orbem desertum. quia ante mortem Christi omnes decedentes traherent ad infernum.

5 Et vrbes eius destruxit. id est loca diuini cultus, quæ frequenter destruxit a deo permissus.

6 Vincis eius non aperuit carcerem. id est eos detinuit. Quod autem inde aliqui sunt amoti in resurrectione Christi, fuit contra eius voluntatem. Aliqui vero expositores exponunt de rege Babylonis ad literam dicentes sic: Quomodo cecidisti Lucifer. i. rex Babylonis gloriosior regibus alijs, sicut Lucifer alijs stellis: Qui mane oriebaris, quia licet regnum Babylonis fuit valde gloriosum, tamen in hac gloria durauit tempus modicum, quia primus rex gloriosus legitur fuisse Nabuchodonosor, cui successit Euilmerodach filius, eius, & isti successit Balthasar eius filius, vt declaratum fuit diffusius, Dan. 2. & in isto desecit regnum Babylonis, & translatum fuit ad Medos, & Persas, Dan. 5. Corruisti in terrâ. deiectus a regni dignitate. Qui vulnerabas gentes, ex nimia crudelitate. Qui dicebas in corde tuo: In celum ascendam, &c. Opinio enim erat Gentilium, quod post dignitatem regni in vita presentem transferebantur ad celum secundum quod dicitur 2. Mach. 11. e. Patre nostro inter deos translato. Sedebo in monte testamenti. i. super Ierusalem extendam regnum meum, sicut & factum est, quando cepit Sedeciam. In lateribus aquilonis, quia Ierusalem dicitur esse in latere aquilonari montis Sion. Ascendam super altitudinem nubium. id est prophetarum: Similis ero altissimo. i. monarcha in mundo, sicut ipse est in celo. Veruntamen ad infernum detraberis, immitus. In profundum lacu, qui plus se exaltat per superbiam magis deijcitur per penam: quod impletum

rodach filium suum (qui eo interuallo septem annorum D regnauit) in carcerem misisse, & cum ibi cum rege Ioachin in vita patris fuisset. Quo mortuo cum non auderet regnum suscipere dicens: pater meus. quando vult moritur, & resurgit, consilio Ioachin. ccc. aues de diuersis

De Nabuchodonosor multa concilio a filio.

a Cordis intuitu. b Humilitate.

1 rint, † ad te inclinabuntur, teque prospicient. Nunquid iste est vir qui conturbauit terram, qui concussit regna, qui posuit orbem desertum, & vrbes eius destruxit, vinctis eius non aperuit carcerem? Omnes reges gentium vniuersi dormierunt in gloria, † vnusquisque in domo sua, tu autem proiectus es de sepulchro tuo quasi stirps † inutilis pollutus, & obolutus cum his qui interfecti sunt gladio, & descenderunt ad fundamenta lacu. Quasi cadauer † putridum non habebis consortium, neque cum eis in sepultura. Tu enim tetram tuam disperdidisti, tu populum tuum occidisti. Non uocabitur in aeternum semen pessimorum

2 a Non fabuerit, vnde. Mei autem pene moti sunt pedes &c. b Reges quorum cor in manu dei.

3 a Vitis. v. Quas Christus dixit: Exite & his qui in tenebris sunt reuelamini. vnde: Dicitur in vinctula mea. Et alibi. Dominus soluit compedibus. Peccati

4 a Qui fuerunt. b Celesti. c Quia.

5 a Non domo patris mei man mult iunt Dormiuit. Sepulchro. b Sepultura Nabuchodonosor. c Sepultis regibus quos occidisti, tu in sepulchro abiiceris, vel si omnes animæ al. quam requiem quandoque accipiant, tu nunquam.

6 a Quæ in radice nascens, arbori a fert sterilitate. n. digna incendio. b Sanguine occisorum. c Sanie eorum qui scilicet sunt.

7 a Tu o s licet.

8 a Inferni. b Quæ dicitur exi ens quali cadauer.

9 a Quod omnes fugiunt. b Quia tu magister, illi discipuli. Cui plus creditur, plus exigerit ab eo. c Quia non eris cum eis quos occidisti socius in sepultura

10 a Hoc de diabolo, & Nabuchodonosor. b Non a ligno in mentem.

11 a Etiam tuam. id est terrenos homines. b Modo propheta in tertia persona loquitur de Nabuchodonosor. c De diabolo patet etiam dicit Non vocabitur in aeternum.

12 a Quia potentia istius omnium peccati. b Dominum.

preparans socios.

l No vocabitur. Ideo non vocabitur in aeternum, quia ipse semen

impletum fuit in Balthasar, vt supra dictum est. Qui te viderint, ad te inclinabuntur, quasi dicat. ita profundè acyneris, & qui te voluerit viuere, oportebit se inclinare. Nunquid iste est qui conturbauit terram. i. habitatores terræ. Qui concussit regna, subijciedo ea violenter suo imperio. Rex enim Babylonis multa regna imperio suo, subiecit armorum violentia. Qui posuit orbem desertum pro magna parte, interfectis incolis. Et vrbes eius destruxit, sicut patet de Ierusalem, & de multis alijs quas destruxit rex Babylonis. Vincis eius. i. ab eo. Non aperuit carcerem, dimittendo eos etiam post longam macerationem, & secundum istam expositionem litera ista dicitur de demone figuratiter tantum. Prima tamen expositio magis consonat dictis sanctorum.

7 Omnes reges. Hic consequenter ponitur insultatio contra regem Babylonis quantum ad sepulturam. Et intelligatur pars ista de Nabuchodonosor, de quo dicunt Hebraei, quod ipso mortuo Euilmerodach filius eius, quem incarcerationat propter mala, quæ tempore amentia patris fecerat, timens ne resurgeret a morte, sicut redierat de amentia, de consilio Ioachin fecit eum de sepulchro extra trahi, & particulatim etiam diuidi, & vulturibus dari, vt sic ipsis molantibus partes non possent iterum congregari: secundum hoc dicitur: Omnes reges gentium, &c. somno mortis.

8 In gloria. id est honorificè sepulti.

9 Tu autem proiectus, &c. Modo predicto.

10 Quasi stirps inutilis. Que ad nihilum est utilis.

11 Pollutus. Scilicet sanie: quia cadauera sic extracta sanie sunt polluta.

12 Cum his qui, &c. quorum cadauera remanent in sepulta, & sic a bestijs & aibus deuorantur.

13 Et descenderunt ad fundamenta lacu, quia carnibus deuoratis ossa remanentia per inundatiam pluiarum trahuntur ad lacus, & paludes descendunt ad fundum. Cætera patent ex dictis.

14 Tu enim. Posita insultatione contra regem Babylonis, hic consequenter ponitur insultationis confirmatio, per hoc quod denuntiatu terminatio regni: & primo confirmatur verbo, secundo exemplo ibi: Iurauit dominus. Circa primum dicitur. Tu enim terram discedisti. id est eius perditionem meruisti. Et similiter exponitur quod subditur. Tu populum tuum, &c.

15 No vocabitur, &c. semen pessimorum, regnum Babylonis.

Psal. 37. b

Psal. 132. b

neque.

Psal. 7. c

Matt. 11. d

F

Diuisio.

Semen pessimorum est. Non quod semen malum sit per se, Deus enim fecit omnia bona. Sed ab his qui voluntate pessimi sunt, ortum est semen malum, quod voluntate non natura fit. vnde: *Semen Chanaan & non Iuda*. De bonis dicitur: *Per euangelium ego vos genui*. Omnes concor-

de Babylone, & regibus eius & populis, nunc de Sennacherib, & quæ tunc imminabant super Assyrios, qui Samariam Iudæamque vastauerunt præter Ierusalem, & in superbiam contra Deum elati. Vnde vna nocte 185. millia de eis ab Angelo sunt percussa. Et hoc in terra Iuda & in montibus eius sicut dominus prædixerat.

Gen. 1. d

Dan. 13. f
1. Cor. 4. d

† in inimicis

† filium & nepotem

† scopis diffipationis

Ioh. 8. f.

A Balthasar, nullus postea de progenie Nabuchodonosor, regnavit. Deleta est omnis progenies pro superbia & impietate patris.

* **B**asiliius. Malorum operum abolitio hic accipitur per filiorum iugulationem vt non mediocrem vilitatem eius qui genuit patris. Hoc igitur loco tropologia in se complectitur amorē erga homines latentē multos, dum iubet semini nequam, quatenus fieri potest vt se alleuet excusso graui onere vitiōrum suorum.

Qui enim se informarint ad similitudinem maligni patris, suntque effecti filij nequitiae, par est, vt omnem eam animæ suæ propaginē trucident, nempe peccata. **a** *Iniqui, Lxx.* Pro iniquitate patris tui. Quod quidā non intelligentes, draconē qui regnat in mari, quem Leuiathana appellant, Hebræi volunt esse patrem diaboli, secundum illud: *Quia mendax est & pater eius.* quod malè intelligendo deprauant.

b *Et ponam.* Nihil est in ea, nisi venatio regia: & coctilibus muris post annos plurimos resectis inclusa.

c *In pos. hericij.* Mundus quoque ab hericio & paludibus possidetur modò. id est ab immundis spiritibus, sed in fine mundi scopabit, id est purgabit eum dominus igne purgatorio.

d *Iurauit Dominus.* Hucusque de Ba-

a Et ideo. **b** Cogitationes opera mala ex impiis patribus nata. **c** Nabuchodonosor.

a *Præparate filios eius occisioni & in iniquitate*

a *patrū eorum. Non consurgent, nec hæredita-*

a *bunt terram, neque implebunt faciem orbis*

a *† ciuitatum, & conlurgam super eos dicit do-*

a *minus exercituum, & perdam Babylonis no-*

a *men & reliquias, & † germen & progeniem,*

a *dicit dominus. Et ponam eam in possessio-*

a *nem hericij, & in paludes aquarum, & scopabo*

a *eam † in scopa terens, dicit dominus exer-*

a *cituum. Iurauit dominus exercituum dicens;*

a *Si non vt putauit, ita erit: & quomodo mente*

a *tractauit, sic eueniet, ut conteram Assyrium in*

a *terra mea, & in montibus meis conculcem*

a *eum, & auferetur ab eis iugum eius, & onus*

a *illius ab humero eorum tolletur. Hoc consi-*

a *lium quod cogitauit super omnē terrā, & hæc*

a *est manus extēta super vniuersas gentes. Dñs*

a *enim exercituum decreuit, & quis poterit in-*

a *firmare? Et manus eius extēta: & quis auer-*

a *tet eam? In anno quo mortuus est rex Achaz*

a *† in anno quo mortuus est rex Achaz*

a *† in anno quo mortuus est rex Achaz*

a *† in anno quo mortuus est rex Achaz*

a *† in anno quo mortuus est rex Achaz*

e *In montibus.* Nota proprietatem, in terra conteritur, in montibus, ab ipso domino cōculcatur. Cumenim omnes inimici positi fuerint sub pedibus Christi, vt nouissima destruat mors, tunc auferetur a sanctis iugum Assyrij. Hostis temerarius non solum terram Dei, & humilia occupare festinat: sed & eos qui virtutibus profecerunt, de quibus dicitur. *Fundamenta eius in psal. montibus sanctis.*

f *Hoc consilium.* id est, Auferatur iugum eius, est meū consilium. Hoc consilium quod cogi super om. te. Gentes Assyriorum scilicet, vel omnium qui subiecti sunt Sennacherib, vel diabolo.

In fine visionis aperitur, qd latebat dominum, scilicet cogitasse consilium super omnem terram, & eleuata manus eius super omnes gentes non Babyloniā tantum: vnde ostenditur, quæ dicta sunt, generaliter ad orbem terrarum pertinere.

In anno quo mortuus est Achaz. Quo viuente, regnante, in peccatoribus: nec pondus contra alienigenas, nec sermo Dei (iuxta Septuaginta) fieri poterat ad prophetam.

Ne late-

NICOLAUS DE LYRA.

- 1 **Præparate filios, &c.** Quia Balthasar fuit interfectus, & tota cognatio eius, & translatum fuit regnum. vt prædictum est, & sic patet litera vsque tibi.
- 2 **Et ponam eam.** id est Babylonem.
- 3 **In possessionem hericij.** Quia facta est inhabitabilis hominibus. Est autem hericius animal spinosum.
- 4 **Et scopabo eam.** Auferendo peccatores de ea, sicut de domo auferuntur sordes cum scopa.
- 5 **Iurauit dominus.** Hic prophetiæ veritas de destructione Babylonica confirmatur. exemplo scilicet regis Assyriorum, quem Deus destruxit ante destructionem regni Babylonis: & vramque destructionem prædixit Isaias in pluribus locis. Et hæc destructio regis Assyriorum ponitur ab eo prima, in signum certum destructionis Babylonicæ futuræ. Quasi diceret: Cum videritis dictum meum impletum de rege Assyriorum, sciatis ipsum ceritudinaliter implendum de regno Babylonicorum, & secundum hoc dicitur: Iurauit dominus. id est firmiter statuit.
- 6 **Si non vt putauit ita erit, &c.** id est in presētia mea disponi.
- 7 **Sic eueniet.** Et quid sit illud subditur.
- 8 **Vt conteram Assyrium in terra mea.** id est in Iudæa, vbi vigeat diuinus cultus: & ideo dicitur terra Dei specialiter.
- 9 **Et in montibus meis.** Quia Iudæa est terra montosa.
- 10 **Conculcem eum.** Quia Angelus domini, de exercitu Assyriorum existente in Iudæa percussit 185. millia bellatorum, vt patet 4. Regum 19. g.

- 11 **Et auferetur ab eis iugum eius.** Scilicet ab Ezechia, & populo ipsius.
- 12 **Hoc consilium quod cogi super omnem terram.** Scilicet ab Assyrijs depressam, & grauam, quod ab eo auferetur iugum Assyriorum, & per hoc quod dicitur hic: Hoc consilium quod cogitauit, patet quod est hic prophetia prædestinationis: & per consequens infallibiliter implenda, vt patet ex prædictis.
- 13 **Et hæc est manus.** id est, virtus domini.
- 14 **Extēta super vniuersas gentes.** Ad liberandum eas de oppressione Assyriorum. Cetera patent.
- 15 **In anno quo mortuus est rex Achaz.** Postquam propheta denuntiavit punitionem Assyriorum qui captiuauerunt regnum Israel, & Babylonicorum qui captiuauerunt regnum Iuda, hic consequenter denuntiat punitionem aliarum gentium de afflictione vtriusque regni gaudentium, & affligentes adiuantium. Et primo denuntiat punitionem Philistinorum, & secundo aliorum, capite sequenti & ultra prout patebit prosequendo. Circa primum sciendum, quod tempore Achaz fortitudo regni Iudæe fuit multum debilitata propter eius malitiam: quia Phacee filius Romelia occidit de regno Iuda 120. milia: & propter Philistinum intrauerunt regnum Iuda, & acceperunt plures ciuitates, & habitauerunt in eis. 2. Paral. 28. & de hoc letabantur, sed mortuo Achaz, Ezechias filius eius fuit bonus, & iustus, fortificauit regnum, & preualuit aduersus Philistheos: secundum quod dicitur 4. Regum 18. b. Ipse percussit Philistheos vsque ad Gazam, & omnes terminos eorum a turre custodum vsque ad ciuitatem munitam. Et hoc denuntiat hic propheta futurum ad populi Iudæe consolationem, & Philistinorum desola-

A Ne lateris. Rege mortuo inimici latantur, quasi aliquid lucri facturi novis reb Hinc Philistæi quos Achaz afflixit, de morte eius latantur, & Iudæis insultant, quia maturo rege perditio, subiaceant eius filio, quo regnante se putant fines eorum posse inuadere.

b Virga percussoris. Abiecto iugo Dei, primum in cogitationibus nostris radicatur semen colubri, post de semine pessimo nascitur regulus qui est rex serpentum, qui flatu & visu homines occidere dicitur. Hæc sunt peccata varia de prauo thesauro cogitationum ad opus pessimum prorumpentia. Hæc cum regnauerint in his, quia Deo sunt alieni, egredientur serpentes pennati, vt non sufficiat cogitasse vel fecisse quæ mala sunt, sed patrocina malorum quærant, & hæreses cõfingant. Possunt hæretici per pennatos serpentes intelligi, qui se eleuant contra scientiam Dei & venenato ore absorbent volucres. i. ad cella volare cupientes. Quæ diligit dominus, corripit, &c.

B Quasi filios erudit nos Deus, qui visitat in virga iniquitatis. Hæc est virga & iugum quod vult imponere ceruicibus omnium, vt deposito iugo Assyrii portent iugum Christi, quod si quis abiecerit vel contriuerit, statim de radice colubri tortuos egredietur regulus, & aspides secundum LXX. & de eis serpentes volantes, vel qui absorbent volucres.

C Inte-

c Inverire faciam. * Basilius. Qui sermonibus nutrium Datur improbate doctrina, fami & inedia traduntur, ad animarum tuarum vtilitatem. Siquidem peritura magistri instruunt ad malitiam, ansam vtique præbet animabus, vt reualecant & salutem consequantur.

d Vlula porta. Quasi Philisthæi plorate miseriam vestram, quæ venit per Sennacherib. Vlula porta, clama ciuitas. Philisthæi portione cadentes inebriati scilicet calice Babylonis, & vino in quo est luxuria. Hi tamen propter cætera vitiatum propter ebrietatem regnum Dei perdidit. Præcipitur ergo eis, vt vlula porta eorum: porta hæreticorum, os blasphemum, ciuitas, anima malis cogitationibus repleta.

e Ab aquilone enim fumus. Exardescit sagittis diaboli qui noxius oculus, & contrarius lumini. Ab aquilone olla Ieremiæ succenditur. vnde in Prouerbijs: Aquilo ventus durus nomine autem dexter.

f Non est qui effugiat agmen eius. Nullus præter Ierusalæ. Et si quæsierunt angeli qui præsumt Assyrijs, cur sola saluetur? Respondebitur: quia dominus fundauit Sion, &c. Et sicut Ieremias catenas ligneas posuit super colla eorum, qui ad se missi fuerant. Dicit Isaïas ad dominum: Quid respondebitur nuntijs diuersarum gentium, si quæsierint super aduentum Sennacherib? Cui dominus, quod ipsi capiendi, & sola Ierusalem sit liberaanda.

g Et quid respondebitur nuntijs gentis. i. nuntijs Ezechij, & principum

ophe

eius vo-

ficet.

3.

3.

3.

3.

3.

3.

3.

3.

3.

Ephes. 5. d.

Ierem. 1. c.

Prou. 25. d.

Iere. 27. a.

† vt ne vel v-

nus solus m-

seru in cæti-

bus eius.

Nun-

NICOLAUS DE LYRA.

* desolationem. Et primò notat tempus, di. In anno. i. anno primo Ezechie, qui mortuo Achaz regnauit immediatè.

1 Factum est onus istud. i. facta est reuelatio Isaïe de Philisthinorum punitione, ideo subditur.

2 Nelateris Philisthæa omnis tu. i. nulla ciuitas tua letetur quia omnis non, & nullus equipollent: vnde quod dicitur hic omnis ciuitas non letetur, secundum ordinem constructionis idem est ac si diceretur: nulla ciuitas Philisthinorum letetur. s. de hoc quod subditur.

3 Quoniam comminuta est virga. i. potens.

4 Percussoris tui. i. iude, quod ante tempus Achaz consuevit te percutere & subicere, sicut patet tempore David 2. Reg. 5. & tempore Ozij, vt habetur 2. Para. 26. ubi dicitur de Ozia: Egredietur, & pugnavit contra Philisthim, & destruxit murum Geth, & murum Iannæ, murumq; Azoti, tamen propter malitiam Achaz tempore eius diminuta fuit potentia regni: sed iterum fortificata tempore Ezechij, ideo subditur.

5 De radice enim colubri. i. de ipso David, & aliorum regum potentum.

6 Egredietur, non nascendo, quia iam erat in primo anno regni sui, sed ad bellandum contra vos ò Philisthæi.

7 Regul. id est. Ezechias, qui plus nocet vobis quam præcedentes

tes sicut regulus qui idem est quod basiliscus, quasi rex serpentum (à βασιλεύς Græcè quod est rex Latine) plus nocet quam alij serpentes, quia interficit flatu, & visu. Nec mirandum est, quod David sanctus, & Ezechias deuotus nominantur colubri, & reguli nominibus, quia hoc est propter nocentia quæ fecerunt infidelibus sicut & Sanson (qui in catalogo sanctorum ponitur. Heb. 11.) nominatur coluber & cerastes. Gen. 49. secundum omnes expositores.

8 Et semen. i. deprimens Philisthinorum superbiam nimis eleuatam ex victoria tempore Achaz habita.

9 Et pascentur primogeniti. i. Iudei tempore Achaz de pauperati re leuabuntur tempore Ezechij.

10 Et pauperes. Interfecto exercitu Sennacherib per angelum, & Philisthæis per Ezechiam depressis, ideo subditur.

11 Et interire faciam. i. virtutem Philisthinorum in obsidione propter defectum virtualium.

12 Vlula porta. i. custodes portarum & habitatores ciuitatum propter miseriam in vobis futuram. Ab aquilone enim fumus veniet, i. exercitus Ezechij tendens ad terram Philisthinorum, quia Geth & aliæ ciuitates Philisthinorum supra positæ, quas destruxit Ezechias declinant versus australem partem respectu Ierusalem. vnde mouit se exercitus Ezechij: vt dicit Ra. Sal. alij verò exponunt de exercitu Assyriorum & Babylonomum, qui venerunt a parte aquilonari ad destruendum terram Iudæorum: sed prima expositio magis consonat præcedentibus & subsequenibus, vnde subditur.

13 Et quid respondebitur nuntijs gentis. i. nuntijs Ezechij, & principum

MORALITER.

2 Nelateris Philisthæa. Philisthæa interpretatur cadens portione, ideo signat quamlibet personam in potu excedentem, ideo subditur: Ne lateris. nam latitia proueniens ex tali excessu, & etiam talis excessus prouenit ex defectu debitæ correctionis, ideo subditur.

3 Quoniam com. vir. est. i. tui correptoris qui te minus debite correxit. Et quoniam ex potu excessiuo oriuntur frequenter alia peccata grauiora. Sequitur.

5 De radice colubri. i. vini, eo qd de ipso scribitur Prou. 23: d. Ingreditur blandè, sed in nouissimo mordebit vt coluber.

6 Egredietur. peccatum grauius, vt adulterium vel homicidium.

8 Et semen eius absorbens volucem. i. intellectum qui natus est sursum in Deum eleuari, sed absorbetur per excessiuam potationem vini.

9 Et pascentur primogeniti pauperum. ab excessu potus abstinentium, & dicuntur hic primogeniti vires animi quæ reficiuntur, & saluant in sobrietate. Eccl. 3. d.

Sanctas animæ & corporis sobrius potus.

11 Et in fame radicem tuam. id est, Humidum radicale in quo consistit vita, & hoc consumpto per ebrietatem, substantia tua consumitur Eccl. 9. a. Operarius ebrius non locupletabitur.

† Et reliquias tuas. id est prolem tuam, quia consumpta patris, substantia, filij non habent vnde sustententur in vita.

A Nuntijs gentis. Angelis qui præsunt ciuitatibus & gentibus: singulis mirantibus, cur sola Sion amaritudinem sumi vitauerit vel enaserit.

a Nuntijs gentis? **Quia dominus fundauit Sion & in ipso sperabunt pauperes populi eius.**

^a Hoc scilicet respondetur.

^a Et ideo saluantur. [†] Spiritus.

tiæ, fortitudinis, temperantia quæ sunt Christus, unde Fundamentum aliud nemo potest ponere præter id quod positum est: Qui autem satuus est,

edificat super arenam.

b Fundauit Sion. Super fundamentum prudentiæ, iusti-

NICOLAUS DE LYRA.

* principum eius, qui discurrerent per Iudæam predicabant dicentes: Reuertimini ad dominum Deum Abraham Isaac & Israel, & reuertentur ad reliquias quæ effugerunt manus regis Assyriorum, & c. 1. Paral. 30. Et subditur responsio.

1 Quia dominus fundauit Sion. Eligens locum illum ad suum cultum.

2 Et in ipso sperabunt. Quia non solum illi de regno Iudææ, sed etiam multi de regno Israel uenerunt ad Ezechiam in Ierusalē confidentes de diuina protectione ut ibidem subditur: sic exponit Ra. Sa. Aliqui uero expositores nostri exponunt de nuntijs Sennacherib, quos misit in Ierusalem ad terrendum Ezechiam & populum eius, ut habetur 2. Para. 2. Et responsum fuit eis, quod non traderent se regi Assyriorum: sed magis confiderent de diuina protectione contra eum: Ezechia ad hoc adhortante populum, ut habetur ibidem.

ADDITIO I.

An aliquamora inter creationem & lapsum angeli Philosopho?

In cap. 16, ubi dicitur in postilla: Qui mane oriebaris, quia inter creationem eius.

Duplex est opinio circa hoc: an aliqua mora fuit inter creationem & lapsum angeli. Probabilior tamen est, et magis sanctorum dictis consona quod statim post primū instans suæ creationis diabolus peccauit: unde de eo Io. 3. dicitur quod in ueritate non stetit. Nec obstat, quod inter qualibet duo instantia temporum est dare tempus medium, prout probatur in sexto Physicorum. Nam hoc habet ueritatem de tempore continuo, in angelis tamē qui non sunt subiecti celesti motui (qui per tempus continuū mensuratur) tempus accipitur pro ipsa successione operationū intellectus seu affectus & ideo inter operationes tales licet non sint simul, non requiritur dare tempus mediū. ut in prima parte, q. 63, ar. 6. in responsione ad ultimum argumentū.

ADDITIO II.

In eodem cap. ubi dicitur in postilla: Sic enim uoluit præesse alijs angelis.

Licet angelus malus sciret se non posse esse absq; Dei manutentione, nihil tamen prohibet, ut ipse uellet nulli subesse simpliciter. Voluntas enim quandoque est impossibilem præsertim uoluntas damnata, sicut in diabolo.

ADDITIO III.

In eodem cap. ubi dicitur in postilla. Aliqui uero expositores exponunt de rege Babylonis.

Hoc quod dicitur. Quo cecidisti lucifer, magis proprie uidetur exponendum de angelo lapso quam de Nabuch. Cuius ratio est: Nam Nabuch. prout dicunt historie: fuit primò homo infimæ conditionis: & ideo non mirū si post suam magnam exaltationē cecidisset cū res facilliter conuertuntur in naturam suam, præsertim cum bona fortuna sint ualde mutabilia secundum Philosophū. unde non uidetur dignum tantæ admirationis, quod cecidisset, ut de eo diceretur: Quo cecidisti lucifer, sed potius esset admirandum, quomodo ascendisset ad tantam sublimitatem: sed de angelo primo peccate ualde proprie conuenit admirari: qui fuit in tanta puritate nature, quod ceteras creaturas excedebat, præsertim cū secundū quosdā in gratia fuit creatus. Et de eo legitur Ezech. 28. c. Tu signaculū Dei fuisti, & c. De tali igitur merito admiratur propheta dicens. Quo cecidisti lucifer? Non, n. est modicæ admirationis, ut creatura tā pura in naturalib. & etiam in gratia creata, quæ nullum habebat impedimentum, nec contrarium, sic cecidisset ab altissimo loco in profundissimum. Sed de Nabucho donosor rationabiliter cōtingit per oppositum admirari. Unde de eo proprie intelligitur illud quod infra dicitur: Nunquid iste est uir, qui conturbauit terrā qui cōcussit regna & c. q. d. non modicæ admirationis est, quod natura tā contemptibilis attingeret ad faciendum tam magna & insolita: quæ quidem admiratio est opposita admirationi prædictæ.

REPLICA. In c. 14. Burg. circa casum & ortum luciferi uoluit aliquid dicere cum suo auctore, quomodo statim post primū instans suæ creationis peccauit, quasi motus spirituum mensuretur tempore in æno: non enim ponitur communiter prius & posterius instans nisi nature, perfectionis, uel originis: non successionis, quia eadē est mensura operationis rei quæ est nature. Cum igitur natura angeli secundū esse sit indiuisibilis, erit etiam indiuisibilis secundum operari quod ad mensuram successiuam quæ indiuisibilis est, & ex diuisibilib. esse non potest. Ponentes igitur morulas aut duas aut tres aut quatuor inter creationem, & lapsum angeli, oportet habere respectū ad ordinem nature, quæ est ordo permanentium: quia secundum illum ordinem prius est esse quam bene esse: nam non conuertitur subsistere di consequentia: & ita non est apud intelligentem terminos capibile angelum fuisse bonum uel malū, nisi præintelligatur fuisse. Si igitur accipitur illa bonitas & malitia tanquā moralis, tunc est solū bonus uel malus vsus liberi arbitrii & sic habemus duas morulas ante appositionem uel negationem gratiæ, qua apposita uel negata oportet ponere tertiam, quia nō potest intelligi aliquem esse bonum bonitate gratuita, nisi præintelligatur bonus bonitate naturali. Et sic de malitia. In hac autem tertia morula omnes tam boni quam mali fuerunt in uia, quia in statu merendi & demerendi: quia meritum beatitudinis non est sine gratia: oportet igitur assignare quartam morulā, in qua fuerunt in termino meriti: uel demeriti, quia non est intelligibile statu lege ordinata, quod quis sit in termino præmij, nisi prius fuerit in uia meriti, nisi qd cū Hug. & magistro uelit dicere in angelis præmissis præcessisse meritū, sed in hoc magistri illi non tenentur: de quo uide circa quartā dist. 2. libri sententiarum. Illas autem oēs morulas possibile est esse in eodem instanti tempore, etiam si plures ponentur secundum ordinem nature perfectionis uel originis. Sed de angelorum motib. & operationib. per tpa & loca dicendum, quod non mensurarentur successione, sed solum coexistentijs, & presentijs sicut fluxus aquarum circa planū, & motus sphericus in plano uide Scotum circa dist. 4. & 5. lib. 2. Et cum postilla uult luciferum sic superbisse, quod nulli uoluit subesse, hoc intelligendum esse nō simpliciter, quia sciuit se sine Dei manutentione esse non posse. Burg. aut dicit, quod uoluit simpliciter, ex hoc medio, quia uoluntas est impossibilem. Ad hoc medium respondet postillator, quod potest esse uerum ordine agendi, sed non essendi: Sciens. n. modum essendi secundum ordinem essentialis dependentis, qui immutabilis est, ille scit fore ens prohibitum, ut in illo ordine noluit subesse. Non est igitur ad illud uoluntas sed in ordine agendorum sunt multa impossibilia, non simpliciter sed sibi: & ad ea bene fertur præsumptio uoluntatis qualis fuit in proposito, & c. In locis medijs vsq; ad cap. 26. multa dicit Burg. Quæ quamuis sint aliæ applicationes, non tamen contra postillatorem quia eadem litera varijs expositionibus sine absurdate applicari uariè potest.

CAP XV.

O Nus Moab. Hæc est uisio Isaiæ habita de oncre, i. de destructione Moab. Moab filius Loth,

CAP XV.

^a Bene quia Moab de incestu filiz nocte conceptus est: uel nox magnitudinem mæroris significat.

O Nus Moab. Quia nocte uastata est

cuius progenies & prouincia Moab uocata est: In ipsa est ar. quæ nūc Ariopolis metropolis.

[†] Onus

NICOLAUS DE LYRA.

Cap. XV.

O Nus Moab. Hic post denuntiationem punitionis Philistinorum propheta denuntiat punitionem Moabitaram, qui descenderunt a Loth, cui Abraham pater Iudæorum fecit multa bona educendo eum de Aran, & inde ducendo eum in Aegyptum & reducere, Gen. 12. & liberando eum de manu Amraphel, qui duxerat eū captiuum, Gen. 14. & per preces suas liberando eum de subuersione Sodomorum, Gen. 18. & ideo Moabite debebat filios Israel diligere: sed ipsi eorum iniquam reddentes malum pro bono gaudebant de

eorum afflictionibus, & fauebant eorum afflictoribus, & ideo propheta hic denuntiat eorum uastationem. Et circa hoc primò uastationem eorum denuntiare incipit. Secundò causam cuiusdam dicti sui reddit in principio sequentis cap. Tertio ad propositum redit, ibi: Audiuius. Circa primū incipit denuntiare eorum uastationem duplicem, primò per Assyrios, secundò per Babylonios, ibi: Ad torrentem. Circa primū dicit. Onus Moab. eius uastatio mihi reuelata, supple est quæ sequitur.

2 Quia nocte uastata est. Ar. nomen est ciuitatis regie in regno illo. * Moab

MORALITER.

† Onus Moab & c. Per Moab quod ex patre interpretat, pueri

tas Iudæorum signatur, quib. dicit Io. 8. f. Vos ex patre diabolo estis. & desideria, & c. **2** Quia nocte uastata est Ar. Per Ar quæ

Onus Moab, est circuncisio carnali & spiritualis. vnde: Nos sumus circuncisio, qui spiritu domino seruiimus. Ad differentiam spiritualis Israel dicitur: Videte Israel secundum carnem: Sic Moab spiritualiter accipitur. (qui interpretatur de patre, vel aqua paterna) de incestu, & ebrietate generatus: qua si absente, & nesciente patre. *Moab*, a **Ar: Moab** contigit: quia nocte vastatus est **† murus**, Moab contigit. Ascendit **† domus** & **Dibon** ad excelsa in planctum, super **Nabo** & super **Nedaba Moab** vlulabit. **† In cunctis capitibus eius clauicium**, & **omnis barba** raderetur. **In triuijs eius accincti sunt sacco**: super **recta eius** & **in plateis eius** omnis **vlulatus descendit in flatum**. **Clamabit Efebon** & **Eleale**, usque **lafa** audita est **vox eorum**. Super hoc **expediti Moab** vlulabunt, **anima eius vlulabit sibi**. **Cor meum ad Moab** clamabit: **uectes eius usque**

a Prouincia Arabia. b Non ausa rebellare.
a Dialectica arte constructus. b In perpetuum. c Ad plorandum. ubi prius a. immolandum. d Regia.
a Ciuitas nobilis. b Aduersa sapientia. c Idolorum. d Ad plangendum mala.
a Quod interpretatur sessio vel propheta. b Ciuitate nobili. c Defectu. d Tota prouincia.
a Antiqui in afflictione & luctu capita barbas que radebant. vnde Iob. Tono capite corruit in terram.
a In publico. b Penitentia.
a Omnimodus.
a Cogitationes.
a Ciuitates prouinciae Moab.
a Ascensio. b Factum vel mandatum.
a Moabitarum. b Malum. c Etiam non tolum senes
a Compassio, quia Dei creatura, quia est miserandus & hostis.
a Id est fortitudo vel termini eius deserti erunt vique ad Segor, quae est in fine.

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15

† in Baith.
 † Iere. 28. f. Ezech. 7. c.

† erant metropolis in terra Moab signat **Ierusalē** metropolis **Iudee**. Per hoc ergo quod dicitur hic nocte vastata est **Ar**, significatur, quod per noctem erroris **Iudeorum** contra **Christum** destructa sunt **Ierusalē** per exercitum **Romanorum**, & aliae ciuitates **Iudaeae** per ciuitates **Moab** hic nominatas signare

vanas (quod **Efebon** significat) & vanum ascensum superbiae, quod **Eleale** sonat, & vox eorum audietur usque ad mala opera quae fecerint, & mandatum quod putabant **Dei** propria confessione damnautes. Propterea **uectes**. i. qui firmi fuerunt in **Moab**, & errorem suum intellexerunt, vlulabunt, & spem profectus habere incipient, cum anima eorum vlulauerit sibi. Vnde propheta compatiens affectu: *Cor meum ad Moab clamabit* **† Omnis vlulatus**. Alia litera **Omnis** vlulat. **Moab**. f. & sic descendet in flatum. Quasi: Ascendit ad excelsa, vt ante idola ploret. Sed cum ibi nullum auxilium reperiret, dedit ad flatum in terram vel in domum suam.
g Clamabit Efebon. A principio regni quod est in **Efebon**, vsque **lafa** ciuitatem, vbi finitur, vbiq; clamor, vbiq; luctus.
h Expediti Moab vlula, Ab vxoribus, fortes bellatores. Inde dicitur **Abraham** vernaculos domus suae elegisse **expeditos**, id est, sine vxoribus.
i Cor meū ad Moab, vt. f. *prouocem eos ad penitentiam*. **uectes** eorum. i. firmamenta quae in haeresibus habere videbantur ad **Segor**, i. ad paruulam peruenient: vt non robusti, sed fragiles videantur. **Segor** autem. i. parua penitentia, si perseuerauerit perducet eos ad perfectam salutem, quae in vitula

Gen. 14. c.
 F

NICOLAUS DE LYRA.

- * 1 - Moab contigit, tanquam confusus, & non potens rebellare. Et accipitur hic Moab pro populo Moabitarum.
- 2 Quia nocte vastata est murus. i. fractus ab Assyrijs, eo quod custodes muri non poterant ita defendere de nocte, sicut de die.
- 3 Ascendit dominus re. i. regis familia.
- 4 Et Dibon. i. habitatores Dibon.
- 5 Ad excelsa. vbi erant eorum idola.
- 6 In planctum. q. d. non ad sacrificandum pro victoria, sed ad flendum pro deiectione sua.
- 7 Super Nabo & super Medaba, nomina sunt ciuitatum ab aduersarijs eius captarum.
- 8 Moab vlulabit. pra dolore emittens, s. sonum confusum.
- 9 In cunctis capitibus eius clauicium, & c. quia in signum tristitiae deponentur capilli & barba, sicut dicitur de Iob. Tono capite corruit in terram, vel quia antiquitus capita, & barbae captiuorum radebantur. vnde dicitur Deu. 3. 2. f. De cruore occisorum, & de captiuitate nudati inimicorum capitis.

- 10 In triuijs eius accincti sunt sacco. in signum tristitiae vel captiuitatis, sicut dicitur est de capillis. Quia. n. homines in signum tristitiae induerent se sacco, patet *Esther* 4. a. vbi dicitur: Quae cum audisset **Mardocheus**, scidit vestimenta sua, & indutus est sacco: & in pluribus locis similiter sacco vestiebantur captiui bonis visibus spoliati.
- 11 Super rec. eius, & c. In hoc tangitur magnitudo doloris ex magnitudine clamoris.
- 12 Usque lafa. quae est ciuitas in extremitate regni Moab.
- 13 Super hoc expediti, & c. Et dicuntur hic expediti iuvenes fortes, caecantes vxoribus & liberis: & ex clamore istorum intelligitur maior clamor aliorum.
- 14 Cor meū, & c. Verbum est prophetae compatiens eius miseriae, cuius causa dicitur ea. sc.
- 15 uectes eius & c. fortes illius populi, qui deberent esse clausura & defensio alijs, fugerunt vsque ad **Segor** vitula pp luxurie pecculentiam. Et dicitur vitulam in seminario, quia sexu masculino vtebantur habitatores eius pro faminino infecti vitio Sodomitica.

MORALITER.

† erat metropolis in terra Moab signat **Ierusalē** metropolis **Iudee**. Per hoc ergo quod dicitur hic nocte vastata est **Ar**, significatur, quod per noctem erroris **Iudeorum** contra **Christum** destructa sunt **Ierusalē** per exercitum **Romanorum**, & aliae ciuitates **Iudaeae** per ciuitates **Moab** hic nominatas signare

per clamores autem & vlulatus **Moabitarum**, signantur **fletus** & clamores **Iudeorum** in destructione ipsorum.
 9 In cunctis capitibus calui, & c. per hoc signatur distractio captiuorum, inam **Iudaei** per **Romanos** partim fuerunt interfecti, & partim in seruitutem venditi, & per orbem dispersi. Per hoc autem quod sequitur infra.

Gen. 15. b. **A** trium annorum significatur. vnde, Abrahę præcipitur, vt offerat vitulum & arietem, & hircum trium annorū, perfectum scilicet sacrificium, vt hæres domini esse mereatur. Cum autem egerint pœnitentiam per Luith. i. genarum lachrymas, ad altiora ascendunt, & quasi meroris foramine & introitu, clamorem contritionis leuabunt ad dominum dicentes: *Sacrificium Deo spiritus cōtribulatus, cor cōtritum.* Et hoc fiet, quia doctrina hæreticorum qui pardis & præuaricatoribus comparantur de ferta crit. Omnis quoque herba & germen, & quicquid in sermone eorum videri videbatur exaruit, & secundum magnitudinem peccatorum a Deo visitati sunt, vt quem per beneficia non senserant, per flagella cognoscant. Ducuntur denique per vallem vel torrentem salicum, vt nullus in eis fructus hæreticorum remaneat. Hanc. n. seminis harum arborum dicit esse naturam, vt qui illud in poculo hausert careat liberis. Vnde sancti. *In salicibus in medio eius. i. Babylonis. suspendimus organa nostra.* Omnes terminos Moabitarū clamor circumiuit, ad pœnitentiam vocantium, vt offerre possint per vlulatum suum vitulos labiorum, & peruenire ad fontem dominicorum arietum vel fortium: quia Elim vtrunque significat: Aquæ verò Dibon (quod interpretatur sufficiens mœror vel dolor) quæ multos sua aspersione polluerant, arguentur deceptis populis nō saluti fuisse, sed sanguini. Vnde propheticus sermo promittit, vt superfluentes lacrymas (quæ interpretatur Dibon)

non vnum mœrorem, sed plura mœroris additamenta congeminent, vt cum plenam egerint pœnitentiam & fugerint de Moab leonem principem habere mereant, quæ Septuaginta dixerunt Ariel quæ interpretatur leo Dei. *Ad Segor.* Hieronymus. Segor est ex. v. vrbibus Sodomorū, quæ propter Loth liberata est. Vitulam, propter luxuriam conternantem, non conternantem, vt quidam legunt, sed falso. Tradunt Hebræi, quod his concussa, tertio terræ motu corruerit. Vel conternantem dicit robustam, sunt enim animalia robusta tertio anno sicut homo 30. & potest intelligi quod robusta mansisset, si post liberationem non peccasset. **b Nemrim.** Nemrim oppidum, est super mare: & habet fontes multos, & aquas sed falsas & amaras, & ideo steriles. Et notandum quia non ideo aruit herba in Moab, quod aquæ falsæ & amare esset in oī Moab, sed aquæ falsæ & amare erunt in oī Moab sic ut aqua Memrim: & iō arefcet herba. *Et visitatio eorum.* Visitatio in malo. *Visitabo in virga iniquitates eorū.* Visitatio in bono. *Visitauit nos orēs ex alte.* **d Ad torren. sali.** Hactenus de captiuitate Moabitarum per Assyrios, modo, de illa quæ per Chaldæos. **c Vlula eius.** Quasi ideo vlulabit Moab, quia vbi luxurians, & delectatio propter irrigua, & fontium amœna, ibi modo riuus sanguinis. **f Aquæ Dibon.** Dibon silentium, Dibon flens, & tamen vna est ciuitas.

Psal. 60. d.
† triennem
† Berelim
Psal. 136.

Gen. 1
† Aron
† pre
quod
fecit
ad tor
salicū
rent
E
† Dim
fra.
Psal. 8
Luc. 1

NICOLAUS DE LYRA.

- 1 Conternantem. *Quia terræ motu corruit in subuersione Sodomæ. Hebræi dicunt: Vitulam שֵׁשִׁיִּיִּת Selisiiath. Et dicit Rab. Sa. quod est ciuitas fortis in terra Moab: propter quod dicitur Selisiiath ad quam Moabitæ fugerunt propter eius fortitudinem: & hoc videtur verius, quia alia Segor erat subuersa.*
- 2 Per ascensum. n. Luith. *Nomen est montis, ad quem fugit pars populi Moab.*
- 3 In via Oronaim. *Nomen est loci, per quem incedebant fugientes & clamantes.*
- 4 Aquæ enim Nemrim. *Nomen est territorij abundantis in fontibus, & per consequens bene habitabilis.*
- 5 Deserte erunt. *Ab habitantibus, inde fugientibus, quasi dicitur: multo fortius alia loca remanebunt deserta. Et subditur causa.*
- 6 Quia aruit herba defecit germen. *i. iuuenes fortes & robusti de Moab perierunt.*
- 7 Secundum mag. operis. *i. malitiæ eorum per culpam.*
- 8 Et visitatio eorum. *i. per pœnam ex vindicta diuina, quæ*

- 9 *correspondet malitiæ.*
- 9 **Ad torren.** *Hic consequenter denuntiatur vastatio Moabitarū per Babylonios, cum dicitur: Ad torren. i. ad terram Babylonis quæ abundat fluminibus & salicibus, secundum quod dicitur psalm. 136. 2. Super flumina Babylonis &c. Sequitur: In salicibus, in medio eius, &c.*
- 10 **Ducent eos.** *i. Babylonij.*
- 11 **Quæ circumiuit clamor.** *Quasi diceret, in tota terra Moab erit clamor partim morientium, & partim fugientium, ideo subditur.*
- 12 **Quia aquæ Dibon.** *Nomen est fluminis in terra Moab.*
- 13 **Repletæ sunt sanguine.** *Interfectorum.*
- 14 **Ponam. n. super Dibon addita.** *i. sanguinis, quia post effusionem sanguinis per Assyrios addita est effusio per Babylonios. ideo subditur.*
- 15 **Leonem.** *i. Nabuchodonosor, qui vocatur leo. Iere. 4. b. Ascendit leo de cubili suo, & hoc propter crudelitatem eius & audaciam: & quia forsitan portabat leonem in armis suis depictum, sicut rex Romanorum aquilam.*

MORALITER.

12 *Aquæ Dibon repletæ sunt sanguine.* Signatur multiplex effusio sanguinis ipsorum.

CAP. XVI.

a Mitte agnum. Idcirco propheta vix intelligitur, a qua & psonas et numeros et

† Mitte agnū dñe † dominatorem terræ

tēpora subito cōmutant: & de qualibet re trāseunt ad aliam. Dū. n. modò loqueretur Isaias de captiuitate

Quare prophetae diffculter intelliguntur.

NICOLAUS DE LYRA.

CAP. XVI.

1 **E** Mitte. *Hic consequenter redditur ratio cuiusdam dicti in capite precedenti. Dixerat. n. Isaias: Cor meum ad Moab clamabit scilicet per compassionem: & ideo hic reddit huius compassionis causam. s. propter Christum, quæ propheta videbat nasciturum de populo Moab per Ruth. Moabitidem quam acceperat Booz in vxore, ex qua genuit Obed, & Obed Iesse siue Isai, qui fuit pater David, Ruth ultimo: de quo descendit Christus. Igitur circa hęc Isaias pri-*

*mò denuntiat Christi natiuitatem, secundo eius regiam dignitatem ibi: Et præparabitur. Prima in duas: quia propheta primò facit quod dictum est secundo quoddam correlarium infert, ibi. Et Erit, Circa primum sciendum, quod antiqui patres multum desiderabant Christi aduentum: ideo propheta denuntiat Christum per modum deprecantis dicens. 2 Emitte agnum domine. i. d. tu domine pater mitte Christum qui dicitur agnus. Io. 1. Ecce agnus Dei, &c. 3 Dominatorem terræ. Propter quod dicitur Mat. ult. d. Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra. * De pe-*

Diuisio

MORALITER.

1 **E**mitte agnum domine. *Istud caput literaliter exposui de Christo, & Moabitis, mistim tamen. Exponendo tamen mysticè, primò ponam totum quod pertinet ad Christum, per quem signatur hic bonus prælatus, eo quod est Christi vicarius siue sit secularis, siue religiosus. Igitur cum*

cum dicitur: Emitte agnum. vox est ecclesiæ viduatæ Deū deprecantis pro bono pastore qui sit dulcis & mansuetus sicut & Christus dicit. Matth. 11. d. Discite a me, quia mitis sum, & humilis corde. 2 Do. ter. i. carnis sue, p rigore disciplinæ: Talis erat Paulus: iō † dicebat

Domi
† domi

Moab & miseris, inspirato conuertit oculos mentis ad natiuitatem Christi, & coepit Moab alloqui. q. d. Ne desperes, age poenitentiam, quia licet captiuandus, de tua ramen progenie nascetur agnos qui tollet peccata mundi, qui dominetur in toto orbe.

a Petra deserti. Ruth. s. quia iuxta praecipitum dñi Moabitae vsq; ad decimam generationem non ingrediuntur ecclesiam Dei. Ruth Moabitis, Booz nupsit, ex quo Obed genuit, ex quo Iesse pater Dauid, de cuius semine virgo Maria processit, quae concepit & peperit Christum. Sicut. n. Christus pro utroque populo venit, sic de utroq; nasci voluit.

b Ad montem filiae Sion. Ierusalem, vel potius ad ecclesiam, quae est in contemplatione, tanquam speculationis filia. In Ierusalem quoque maximè predicauit, miracula fecit, passus est, mortuus est, & resurrexit, & genus humanum redemit.

c Sic erunt. Sic in captiuitatem transibunt per Arnon: qui est terminus Moabitarum & Amorrhæorum.

d Arnon. (quae interpretatur illuminatio) eorum, qui de relictiis erroribus, transcendent ad scientiam veritatis.

e Ini consilium. Nihil agas sine consilio, nec circumferaris omni vento doctrinae, sequere magni consilij angelum.

f Coge consilium. De vagis. s. & errantibus ecclesiam faciendo.

g Pone quasi noctem. Tabernaculum. s. in quo quiescere te putabas, quod erat noctis & tenebrarum: pone in Meridie, i. in clarissimo lumine, in quo abscondere debes de errore fugientes, & prius vagos ultra non proderet. Pone in Meridie, dum erit persecutio Iudaeorum. Pone ò tu Moab vmbra, i. defensionem, quasi noctem, i. securam absconsonem Iudaeis. Notandum, quia ante vastata est Ierusalem ab Assyrijs, & post a Chaldaeis quam Moab. Ideo q; praecipitur ei, vt fugientem populum Dei apud se recipiat & abscondat.

* Basilii. Facite operimentum lucis ipsi semper. Qui pro his quae iniquè gesserunt, contristantur, ita vt ad beatum lucum per-

pertingant, tales faciunt tegmen lucis. Quales ego vidi, qui in carcere oppressi seipos in domucula includerent, omnemq; aditum includerent, ne qua lux transfraderet, & quodammodo de seipsis vltionem expeterent.

h Profugi mei. Qui me fugerunt, qui de ecclesia egressi sunt, qui sensum suum sunt secuti non doctrinam spiritus sancti.

* Hieronymus. Vastata .n. Ierusalem & omni Iudaea quae confinis est Moabitis, ad te meus populus transmigrabit: esto igitur latibulum eorum, nec timeas impetum vastatoris, quia sicut puluis citò transibit. Quidam huc locum male de Antichristo interpretantur, vt putent sanctos eo tempore propter viciniam vrbs Ierusalem ad Arabas transuros, & nunc eis praecipitur ne prodant fugientes ad se.

Mystice. Consideremus a principio huius oneris, quomodo Moabitis per gradus & ordinem poenitentiae fiant Israelitae, & fugiant quasi auis, & volent quasi pulli de nido, vt transcendant per Arnon, & habitent in monte filiae

Sion, & diaboli vel Antichristi potestate contrita, Christus in his regnet, & solium suum ponat qui saluati sunt misericordia atque iustitia. Non enim pater iudicat quemquam, sed omne iudicium dedit filio.

i Finitus est enim pul. Subito transit ad interfectionem Sennacherib, qui puluis & miser, quia gloria eius tanquam puluis, quem proicit ventus a facie terrae, & miserabiliter ab hac luce migravit, occisus a filiis suis in templo Dei sui.

k Et preparabitur. Iudaei exponunt hoc de Ezechia, qui post mortem Sennacherib in pace regnauit. Sed melius ad Christum referuntur, & quaedam ad primum quaedam ad secundum referuntur aduentum. * Finito enim Antichristi puluere, qui conculcabat vniuersam terram, rex Christus adueniet, qui sedebit in tabernaculo Dauid, & in die iudicij reddet cunctis pro operibus suis.

Sede.

NICOLAUS DE LYRA.

* r De petra deserti. Locus est in terra Moab, de qua fuit Ruth. Vnde dicit Hieronymus in epistola ad Paulinum de omnibus sacrae scripturae libris. Ruth Moabitis Isaia explet vaticinium dicentis: Emitte agnum domine, &c.

2 Ad montem filiae Sion. Id est, ad Ierusalem, in qua erat templum in monte Sion. vbi beata virgo obiulit filium suum, Luc. 2.

3 Eterit sicut auis. Hic propheta ex dictis infert correlarium, videlicet, quod sicut ipse compatiebatur populo Moabitarum propter Christum: ita e conuerso populus Moab debebat compati populo Iudaeorum, ex quo descendit Christus per Booz: sicut & ex Moab per Ruth, vt dictum est. Addit etiam propheta aliam rationem compatiendi, scilicet propter angustiam quam Moabitis erant passuri. Afflucti enim solent alijs afflictis compati. Et hanc rationem praemittit dicens. Et erit sicut auis fu. scilicet timore, ne capiatur.

4 Sic erunt filij Moab. scilicet fugientes ne capiantur ab Assyrijs & Babylonijs.

5 In transcon. Arnon. fluius est in finibus Moabitarum.

6 Ini con. cum sapientibus Moab.

7 Coge consi. id est, congrega in loco secreto ad videndum, quomodo possis effugere manus vastatoris. Et consequenter dat modum, dicens.

8 Po. qua. no. i. fac latibula, in quibus possis filios Israel fugientes

tes abscondere in meridie, ita quod ibi lateant, ac si esset tempus noctis: & ideo subditur.

9 Absconde fugientes. eis compatiendo.

10 Et vagos ne pro. scilicet persecutoribus tradendo. Et quod de filiis Israel intelligat, subdit.

11 Habitabunt apud te profu. mei. i. fugientes de populo meo timore Sennacherib: quia licet non ceperit Ierusalem tamen vastauit alias ciuitates Iudae, vt habetur 4. Reg. 18. & de illis multi fugerunt ad terram Moab. Et vltius denuntiat propheta casum Sennacherib de propinquo futurum, & Moabite non retrabantur a receptione populi Israel timore Sennacherib, dicens.

12 Finitus est enim puluis. i. in propinquo est exercitus Sennacherib terminandus qui dicitur hic puluis, eo quod corpora bellatorum fuerunt redacta in cinerem, vt dictum est supra.

13 Consummatus est miser. id est, Sennacherib est in proximo occidendus a filiis suis in terra sua.

14 Defecit qui conculcabat terram. scilicet Sennacherib, qui subiciebat sibi habitatores terrae.

15 Et preparabitur. Hic describitur ipsius Christi regia potestas, cum dicitur: Et preparabitur in misericordia. s. quia post resurrectionem Christus ascendit in caelum, & sedet ad dexteram patris, vt habetur Mar. vl. d. cuius regnum est in dulcore misericordiae, vsque ad iudicium extremum, in quo erit tempus iustitiae, ideo sequitur.

* Iudicans

MORALITER dicebat 1. Cor. 9. d. Castigo corpus meum, & in seruitutem redigo, ne forte cum alijs praedicauerim, ipse reprobus efficiar.

1 De petra deserti. id est, de solitudine contemplationis.

2 Ad montem. i. ad regimen ecclesiae: ad hoc enim tales sunt praeficiendi, qui hauserunt in exercitio studij sacrae scripturae

scripturae quod possunt in populum sibi creditum effundere per doctrinam. Et quia secundum Greg. in bonis rectoribus debet esse iustè consulens misericordia, & pie sciens disciplina: ideo subditur.

15 Et preparabitur. Quoniam aliqui sunt nimis tardi iustitiam exequendo, ideo sequitur.

† Et velo-

A *a* *Sedebit super eum. Quiescens & iudicans, super corda bonorum.*

b *Audiuimus superbiam Moab. More scripturae, quia laeta nuntiauerat, ne negligentes faceret, comminatione terret.*

† Ierd. 48. c.

c *Basilius. Aduersus mundi principem haec dicta sunt, qui primus apostasiam de signauit, & superbia elatus suum contempsit creatorem. Hic qui instigat antistites haeresion, vt in excelsis iniqua loquantur, qui quidem si quoniam eum se demiserint, vt essentiantur propositione quaestioni, ille docet quidem non excuti oportere ac liberari rationem sermonis, imo vero eum qui praualet coarguere absurditatem dogmatum ipsius, debere potius incessi contumeliosis.*

† Super dolia Ciraharefath loquimini, vt rursus me percusu.

d *Et indignatio. Contra Deum in caelum posuit os suum prophetis detrahens. Illud euangelicum apponens. Omnes qui venerunt ad te ante me fures fuerunt, & latrones. Moysen & Dauid homicidas vocat, Iosue sanguinarium.*

Ioan. 10. b.

e *Superbia eius & arrogantia eius & indignatio eius, plusquam fortitudo eius. Idcirco ululabit Moab ad Moab, vniuersus ululabit.*

f *His qui latantur super muros cocti lateris, loquimini plagas suas: quoniam suburbana Efebon deserta sunt. Et vineam Sabama domini gentium exciderunt:*

a *† Vt post misericordiam iudicet, & querat iustitiam, & reddat vnicuique secundum opera sua. b* *† In ecclesia. c* *† Quod corruerat & succitatum est.*

a *† In secundo aduentu. b* *† Dicens malis. Ite in ignem aeternum. Bonis. Venite benedicti patris mei perci. etc.*

a *† Vn cuique secundum opera sua b* *† Hoc iterum de Moab. c* *† Vox sanctorum, qui de Moab saluati sunt, & superbiam in eius expecti*

a *† Haereticorum simplicitatem ecclesiae irridendum.*

a *† Praecipitata audacia Plus audet quam possit.*

a *† Vtra suam fortitudinem superbit. b* *† Quia contra Deum superbit.*

a *† Qui confidunt & gloriantur in munitione murorum.*

a *† O prelati ecclesiae uel de Moab saluati. b* *† Mortem captiuitatem. c* *† Haereticorum iaculis factas. c* *† Vici & villae.*

a *† Cuius nobilis, uel de Sabama. b* *† Dei auxilio, vel combusta igne diuino.*

a *† Multitudinem populi. b* *† Principes Assyriorum vel Chaldaeorum. c* *† Apostoli uel apostolici viri. Vel sic distinguit: Et vinea Sabama domini gentium. c* *† Habitatores. i. Sabama ceciderunt.*

a *† Vt post misericordiam iudicet, & querat iustitiam, & reddat vnicuique secundum opera sua. b* *† In ecclesia. c* *† Quod corruerat & succitatum est.*

a *† In secundo aduentu. b* *† Dicens malis. Ite in ignem aeternum. Bonis. Venite benedicti patris mei perci. etc.*

a *† Vn cuique secundum opera sua b* *† Hoc iterum de Moab. c* *† Vox sanctorum, qui de Moab saluati sunt, & superbiam in eius expecti*

a *† Haereticorum simplicitatem ecclesiae irridendum.*

a *† Praecipitata audacia Plus audet quam possit.*

a *† Vtra suam fortitudinem superbit. b* *† Quia contra Deum superbit.*

a *† Qui confidunt & gloriantur in munitione murorum.*

a *† O prelati ecclesiae uel de Moab saluati. b* *† Mortem captiuitatem. c* *† Haereticorum iaculis factas. c* *† Vici & villae.*

a *† Cuius nobilis, uel de Sabama. b* *† Dei auxilio, vel combusta igne diuino.*

a *† Multitudinem populi. b* *† Principes Assyriorum vel Chaldaeorum. c* *† Apostoli uel apostolici viri. Vel sic distinguit: Et vinea Sabama domini gentium. c* *† Habitatores. i. Sabama ceciderunt.*

a *† Vt post misericordiam iudicet, & querat iustitiam, & reddat vnicuique secundum opera sua. b* *† In ecclesia. c* *† Quod corruerat & succitatum est.*

a *† In secundo aduentu. b* *† Dicens malis. Ite in ignem aeternum. Bonis. Venite benedicti patris mei perci. etc.*

a *† Vn cuique secundum opera sua b* *† Hoc iterum de Moab. c* *† Vox sanctorum, qui de Moab saluati sunt, & superbiam in eius expecti*

a *† Haereticorum simplicitatem ecclesiae irridendum.*

a *† Praecipitata audacia Plus audet quam possit.*

a *† Vtra suam fortitudinem superbit. b* *† Quia contra Deum superbit.*

a *† Qui confidunt & gloriantur in munitione murorum.*

a *† O prelati ecclesiae uel de Moab saluati. b* *† Mortem captiuitatem. c* *† Haereticorum iaculis factas. c* *† Vici & villae.*

a *† Cuius nobilis, uel de Sabama. b* *† Dei auxilio, vel combusta igne diuino.*

a *† Multitudinem populi. b* *† Principes Assyriorum vel Chaldaeorum. c* *† Apostoli uel apostolici viri. Vel sic distinguit: Et vinea Sabama domini gentium. c* *† Habitatores. i. Sabama ceciderunt.*

d *Ululabit. Alter ad alterum omnes scilicet haereticorum & philosophorum diuersitates contra se in tormentis mugient.*

e *Super muros. Non aedificatos quadro lapide, sicut templum Dei sunt, in quo simili lapides positi, vt nec malleus auditus sit nec ferris.*

f *Suburbana Efebon. Omnes cogitationes eorum (quod significat Efebon) non pertinet ad ciuitatem Dei de qua: Fluminis impetus latificat, ciuit. Dei. Sed suburbana sunt, vt ad urbem domini pertinere credebantur.*

g *Sabama. Attollens altitudinem. Qui in altum se erigit, & superbiae turrem vsque ad caelum extruere cupit, praecipue comburitur. Sabama. Non solum extollens altitudinem, sed etiam conuersio aliqua: quia videtur in regione*

Moabirica ad domini seruitutem aliqua ex parte uelle conuerti. Domini ergo gentium, vineae Sabama exciderunt flagella.

Vlu-

Erra-

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Iudicans & querens iudicium. scilicet extremum.*
2 *Velociter reddens, quod iustum est. quia in breui tempore dabitur sententia pro iustis: Venite benedicti, & c. & contra iniustos: Ite maledicti, & c. Matth. 2. d. vnde versus: Mortis vel vite breue verbum, ite venite. Dicitur reprobis ite, venite. pbis. Totum autem istud de capite praesenti exponit. Rab. Sa. de Moab ad litteram continuando capite precedenti. Ad cuius intellectum sciendum, quod Mesa rex Moab soluebat pro tributo regi Israel centum milia agnorum, vt habetur 4. Reg. 3. tamen postea mortuo Achaz negauit: et quia ex tunc populus Moab exiit se in superbiam, de qua dicitur in parte sequenti. audiuius superbiam Moab super est valde:*

Verfus.

3 *Audiuius. Quia secundum expositores Hebraicos & Latinos Moabites non fecerunt secundum monitionem Isaias de conseruando fugiuos de populo Israel: ideonon euaserunt poenam comminatum: & ad hoc designandum reuertitur hic propheta ad describendum eorum poenam & culpam. Et primo praedicat exterminium. secundum excludit eorum remedium, ibi: Et erit. Circa primum dicit: Audiuius superbiam Moab. per samam volentem.*
4 *Super eius. in factis.*
5 *Et arrogan. eius. In verbis.*
6 *Et indignatio eius. In exterioribus signis.*
7 *Plusquam fortitudo eius. Est enim modus superbi plus astimare de se, quam sit in veritate.*
8 *Idcirco. idest propter istam superbiam.*
9 *Ululabat Moab ad Moab. Querentes abinuicem auxilium, non inuenient.*
10 *His qui latantur super muros. Tales enim muri fiebat antiquitus, scilicet de lateribus coctis, & in fortitudine talium murorum gloriabantur Moabites.*
11 *Loquimini. O vos prophetae*
12 *Plagas suas. idest miseriae eis superuenturas.*
13 *Quo. suburbana Efebon. Nomen est ciuitatis famose in terra illa*
14 *Deserta sunt. A suis habitatoribus inde fugientibus.*
15 *Et vineam Sabama. Ciuitas erat in Moab abundans in vineis.*
16 *Domini gentium exciderunt. idest, Assyrij primo, & postea Babylonij. Et dicuntur vtrique domini gentium, quia temporibus suis multas gentes subiecerunt suis dominis.*

Diuisio.

mobilia de terra, i. animalia quae gradiuntur super terram: quia hostes deduxerunt ea per praedam: hanc enim poenam comminatur eis Isaias: & tunc conuertit se ad nuntiandum fortificationem regni Iudae tempore Ezechiae dicens: Et praeparabitur in misericordia solium, quia ex Dei misericordia exercitus Sennacherib ab angelo percussus fuit, & ipse fugiens ad terram suam ibi interijt: & tunc Ezechias in pace & gloria regnavit, vt habetur 2. Paral. 32. Et sedebit super illud in veritate. vnde dixit: Fiat pax & veritas in diebus meis. 4. Reg. 20. dicit. In tabernaculo David, idest in ciuitate quam aedificauit David iudicans et querens iudicium, & c. quia ipse fuit iustus, & in alijs iustitiam seruauit.

3 *Audiuius. Quia secundum expositores Hebraicos & Latinos Moabites non fecerunt secundum monitionem Isaias de conseruando fugiuos de populo Israel: ideonon euaserunt poenam comminatum: & ad hoc designandum reuertitur hic propheta ad describendum eorum poenam & culpam. Et primo praedicat exterminium. secundum excludit eorum remedium, ibi: Et erit. Circa primum dicit: Audiuius superbiam Moab. per samam volentem.*

4 *Super eius. in factis.*
5 *Et arrogan. eius. In verbis.*
6 *Et indignatio eius. In exterioribus signis.*
7 *Plusquam fortitudo eius. Est enim modus superbi plus astimare de se, quam sit in veritate.*
8 *Idcirco. idest propter istam superbiam.*
9 *Ululabat Moab ad Moab. Querentes abinuicem auxilium, non inuenient.*

10 *His qui latantur super muros. Tales enim muri fiebat antiquitus, scilicet de lateribus coctis, & in fortitudine talium murorum gloriabantur Moabites.*
11 *Loquimini. O vos prophetae*
12 *Plagas suas. idest miseriae eis superuenturas.*
13 *Quo. suburbana Efebon. Nomen est ciuitatis famose in terra illa*
14 *Deserta sunt. A suis habitatoribus inde fugientibus.*
15 *Et vineam Sabama. Ciuitas erat in Moab abundans in vineis.*
16 *Domini gentium exciderunt. idest, Assyrij primo, & postea Babylonij. Et dicuntur vtrique domini gentium, quia temporibus suis multas gentes subiecerunt suis dominis.*

* Flagel-

MORALITER.

† Et velociter reddens quod iustum est. Audiuius superbiam Moab. Hic ponitur expositio mystica, quantum ad Moabitas per quos signatur Iudaei, vt dictum est capite praecedenti. Sic ergo dicit: Audiuius superbiam Moab. idest, Iudaeorum primo Christum eis missum despiciendo & crucifigendo. & secundo Romanis rebel-

rebellando, vt dicit Iosephus libro de Iudaico bello. 9 *Ululabit, etc. Per quod designatur contentio Pharisaeorum & Saduceorum de resurrectione mortuorum, vt habet Act. 23. 10* *His qui latantur. Ex confidentia namque fortaliorum rebellauerunt Romanis. 13* *Quoniam suburbana Efebon. Per ista loca signantur Iudaeae ciuitates desertae per Romanos.*

† Super

A Mercenarij. Falsa doctri-
na omnia lucri causa fa-
cit. Mercenarius enim videt
Exod. 12.g. lupum venientem, & su. Et iō
dictum est: Aduenam &
mercenarium sacerdotē
de sanctis non comedere,
sed seruos sanctorum esse
participes: quia non pro dilectione domini, sed pro mer-
cede cuncta faciunt, vt lanis vestiantur, & lac mulgeant.

annis quasi anni mercenarij auferetur gloria
Moab super omni populo muto, & relinque-
tur in eo sicut racemus paruus & modicus,
nequaquam multus.

Similiter, qui facit elec-
mo synam, vt laudetur ab
hominibus, recipit merce-
dem suam: quia mercen-
narius est. Qui castum se
simulat, habens aliud in
corde, supplicia peccato-
ris recipit: Ideo in compa-
rationem duorum malorum leuius peccatum est aper-
te peccare, quam sanctitatem si mulare.

NICOLAUS DE LYRA.

Sed hoc non videtur verum: quoniam vastatio Moabitarum fuit post
destructionē regni Israel, ut patet ex supradictis. Samaria verō me-
tropolis in regno Israel fuit capta, & populus captiuatus 6. anno
Ezechie 4. Reg. 18. & per consequens 6. anno post mortē Achaz: et
ideo alij numerant a captiuitate regni Israel: alij a captiuitate regni
Iuda. Ra. Sa. autē exponit aliter dicens, quod Salmanasar trib. annis
pugnauit contra Samariam, & tandem eam cepit 4. Reg. 8. & in
suo exercitu erant Moabite stipendiarij: & sic exponit quod dicitur
hic: In tribus annis. id est, pro tribus annis quibus Moabite cum
Salmanasar impugnaverunt filios Israel.

B Quasi anni mercenarij. i. anni qui fuerunt Moabitis quasi

mercenarij, eo quod pro stendys erant ibi.

2 Auferetur gloria Moab. per vastationem terre sue. q. d. il-
lud factum eorum in tribus annis dictis fuit causa punitionis sue a
Deo, & sic per hoc, quod dicitur hic in tribus annis, non praefigitur
tempus suę punitionis, sed assignatur eius causa partialis, quia con-
ductio Balaam praedicta, & ista impugnatione populi Israel concurre-
runt ad hoc: & etiam Moabitarum, superbia, vt dictum est.

3 Et relinquetur quia pauci de Moabitis effugerunt manus va-
statorum: vel quia aliqui pauci vel pauperes a vastatoribus fuerunt
dimissi pro cultura terra, sicut Nabuzardan destructa Ierusalē du-
xit populum reputationis in Babylonem & de pauperibus terra re-
liquit vitatores & agricolas, vt habetur Iere. vi.

ADDITIO.

In cap. 16. vbi dicitur in postil. Ex tunc, id est, ab aeterno: quia
ex tunc omnia futura disposuit.

Expositio Ra. Sal. videtur irrationabilis. Tum quia Deus vsq; ad
tertiam & quartam generationem punit peccata patrum in filios, vt
patet Exo. 20. & ideo iam transuerat multo plures generationes a

tempore conductionis Balaam, vt manifestum est. Tum quia alia
peccata hic expressa sufficiunt ad promerendam talem punitionem,
scilicet pugnatio filiorum Israel fugientium, & etiam superbia ip-
sius Moab, qua maximum peccatum est. vnde quod dicitur: Ex tunc
melius exponitur secundum postil. scilicet ab aeterno, scilicet secun-
dum diuinam praescientiam.

CAP. XVII.

CAP. XVII.

O Nus Damasci. Ecce Da-
mascus. Damascus
metropolis Syriae, quam
condidit Eliczer seruus A-
brahami, cuius rex Rasin
semper praebat auxiliū
decem tribub. contra Iu-
dam. Ideo spiritus sanctus
minatur ei captiuitatem p
Isaiam. Per eam autem, to
tam intelligimus prouin-
ciam. Damascus fugēs san-
guinem vel bibens, vel san-
guinis osculū, quia ibi oc-
cidit Cain Abel, vel sāguis
cilicij. Hi. n. qui multū san-
guinē fundebant, poenitē-
tiam agere debuerant: qđ
significatur per cilicium.
Sed quia non egerunt poe-
nitentiam captiuati sunt.
* Procopius. Quod Da-
mascum non futuram esse ciuitatem ait ad tempora Ro-
mana

N VS Damasci. Ecce

Damascus desinet esse
ciuitas, & erit sicut acer-

uus lapidum in ruina. Derelictae ciuitates A-

roer gregibus erunt, & requiescent ibi, & non

erit qui exerceat. Et cessabit adiutorium ab

Ephraim, & regnum a Damasco: & reliquiae

non regnet in ea quae prius sanguinem diligebat.

NICOLAUS DE LYRA.

CAP. XVII.

O Nus Damasci. Hic ponitur punitio Syrorum, populum
Israel ad peccatum inducentium, quia Phacee rex Israel
fuit confederatus regi Syriae, vt dictum est supra. c. 7. &
sicut communicauit ei in amicitia, ita & in idololatria. Similiter
Achaz rex Iuda fecit sibi fieri altare holocaustorum in Ierusalem
ad similitudinem altaris, quod erat in Damasco, vt habetur 4. Reg.
16. Diuiditur autem presens ca. in tres partes: quia primò describitur
punitio Syrorum, filios Israel ad peccatum trahentium, secun-
dò, filiorum Israel in ipsis confidentium, ibi. Et erit. & tertio Assy-
riorum utrosque vastantium, ibi: Vae multitudini. Circa primū
dicitur: Onus Damasci. id est, punitio Syriae a Deo prauiusa, quia
Damasco erat metropolis in Syria. Ecce Damascus desinet esse ci-
uitas scilicet notabilis, vt exponunt aliqui, eo quod Theglathphal-
nasar qui interfecit Rasin Regem Syriae nō legitur eam destruxisse.
Sed illud quod subditur, videtur repugnare: & erit sicut aceruus lapi-

lapidum in ruina. & ideo dicendum quod Damascus fuit de-
structa per Theglathphalnasar, vel alium sibi succedentem, & po-
stea reedificata, sicut de Ierusalem legitur, quod fuit bis destructa,
& bis reedificata.

2 Derelictae ciuitates Aroer. Nomen est regionis in regno
Syriae in qua sunt plures ciuitates. Aroer autem prout est nomen
vnius ciuitatis, est in Iudga.

3 Gregibus erunt. Scilicet gregibus aduersariorum.

4 Et requiescent ibi. Et non erit qui exerceat. s. de Syris: quia
populus Syriae fuit translatus Cyrenem, vt habetur Amos 1. Et
quia Syri erant confederati regno Israel, vt dictum est supra. 7. c.
ideo subditur.

5 Et cessabit adiutorium ab Ephraim. i. a regno Israel no-
minato ab Ephraim, eo quod Ieroboam primus rex fuit de illa tribu.

6 Et regnum a Damasco. Eo quod nomen regum fuit abla-
tum per Theglathphalnasar.

7 Et reliquiae Syriae sicut glo. i. isti & illi captiuabuntur
* paucis

MORALITER.

† Onus Damasci. In hoc ca. literaliter intellecto describi-
tur punitio Syriae, per Damascum eius metropolin intel-
lectae, propter hoc quod Israel ad peccatum idololatriae
pertraxit, & punitio Israel quod in hoc sibi consensit,
& punitio Assyriorum qui captiuauerunt: utrosque ta-
men iniqua voluntate. Moraliter per Damascum quae

sanguinem bibens interpretatur, signatur quilibet, qui la-
bore & sanguine simplicium nutritur & potatur sicut
est malus dominus per tyrannidem, & quilibet deceptor
per fraudem, & vsurarius per cupiditatem. Per Israel
assentiens Damasco signatur ministrantes praedictis in
opere malo. Per Assur qui captiuauit utrosque, signa-
tur princeps superior malus, qui spoliat multos sua cu-
piditate & potestate.

A Et erit in die illa. Cum Syria vastata fuerit ab Assyrijs, & Damascus deserit esse ciuitas. Tres similitudines, sententia poenè vna. Sicut enim rarissimæ spicæ manus fugiunt metentium, & pauci racemi (qui à remanendo dicti) manus vindemiatorum, & paucæ oliuæ remanent post excussionem oleæ, sic pauci remanebunt in Damasco, & in tota Syria primū venientibus Assyrijs, & post Chaldæis. Sub captiuitate enim Assyria, pauci, q̄ terram excolerent remanserunt. Alij in Cyrenem trās lati, quæ est regio vltra Aegyptum.

B Procopius. Vocat gloriā Israel, regnum ipsum, ipsum sacerdotiū, ipsam sãctificationē, ipsum lege imperatum cultum, ipsam prophetādi gratiam, ipsam libertatem populi, quibus vt statim Deus priuatus est populus, ita regnum, ipsa amisit Damascus, ideoque (in die illa) quo Saluatoris aduentum designaret, adiunxit.

b Emarcescet: Non habebunt Prophetas, nec signa, nec virtutes, nec regnum, nec sacerdotium: sed omne corpus gentis immarcescet.

c In messe. De gentibus dicitur: Messis quidem mult. op. ar. rem pau. Illi verò pauperes, messis reliquias, quæ per Apostolos saluatae sunt, & rarissimas spicas legunt. Nec in montibus, sed in valle Raphaim, idest, in humilitate, literæ veritate. Raphaim enim gigātes sonat.

*** Procopius.** Spicæ nomine discipulorū coetum, de quibus superius illud vsurpauit, Nisi dominus reliquisset nobis semē, intellexit Apostolorum autem, vocationē, cōgruē valde, & ipsam gentium, quæ deorum multitudinē amplexata fuerat conuersionem proponit.

d Sicut excussio. Percussio populo Iudæorum, oliua quæ sub Moysē sexcenta milia armatorum habuerat, & sub Dauid numerante loab innuentem populum, vix paucos fructus saluatori obtulit.

c Durum, aut trium. Pauli, & Barnabæ. Et trium Petri, & Iacobi, & Ioannis, qui in monte transfiguratum dominum conspexerunt, & Archisynagogi filiam suscipiari viderunt.

f Siue quatuor. Hi sunt reliqui nouem, in quibus Iudæ proditoris Matthias locum obtinuit. Hi pro diuersitate gratiarum nobis ignoti, in quatuor, aut in quinque separati sunt, vt euangeliorum numerum, & legis in se volumina demonstrarent tāquā prædicatores vtriusque testamenti.

D Act. 9. c. 2
13. 2
Math. 17. a
Marc. 5. d.
Act. 1. d.

a Scilicet sicut prius fuere filij Israel regno Iudæi ablato & gentibus traditio.

Syriæ sicut gloria filiorum Israel erunt, dicit

a Per Prophetas scilicet promittit. **b** Tunc. **c** Syria, & Damascus in quibus gloriabatur.

dominus exercituum. Et erit in die illa at-

a Gloriosi enim in toto orbe erant. **f** Fortitudo fiducia eius. **b** Idem Iudæorum **c** Alias pin. ues eius carnes marcescent, sed talis.

nuabitur gloria Iacob, & pinguedo carnis eius

f Hoc scilicet.

emarcescet. Et erit sic congregans in messe

quod restiterit, & brachium eius spicas leget.

Et erit sicut querens spicas in valle Raphaim:

a Qui saluati fuerint. **b** Eter. t.

& relinquetur in eo quasi racemus, et sicut

excussio oleæ duarum, aut trium oliuarum in

summitate rami, siue quatuor, aut quinque

in cacuminibus eius fructus eius, dicit domi-

a Qui saluator est Iudæorum. **b** Delata Damasc. & Syria. **c** Humiliabitur. **d** Gentilis conuersus.

nus Deus Israel. In die illa inclinabitur homo

a Deum, & idola auerterunt. **f** Temp'um.

ad factorem suum, & oculis eius ad sanctum

Israel respicient, & non inclinabitur ad altaria

quæ fecerunt manus eius, & quæ operati sunt

digiti eius: non respiciet licos, & delubra In

a Robustæ. **f** Israel. **b** An homineus timore Romano u. n.

die illa erunt ciuitates fortitudinis eius dereli-

a Ab Amorrhæis.

ctæ sicut aratra, & segetes quæ derelictæ sunt

ad faciem filiorum Israel. Et eris deserta quia

a Vnde Israel me non cognouit, &c. **f** Q. Hæc est causa omnium malorū. **b** Quare eduxit ab Aegypto. **f** Quem tibi lex, & Prophetae prænuuntiant. **c** Contra terribilissimas gentes.

oblita es Dei saluatoris tui, & fortis adiutoris

tui non es recordata. Propterea plantabis plā-

a Quia oblita es. Ironia. **Q.** An propterea. **b** Prædicans vnum Deum.

tationem fidelem, & germen alienum se-

a In synagoga Sathanæ. **b** Ideo. **c** Quia oblita es domine salu. tuum. **f** Pro vitæ optima nascetur labrusca.

minabis. In die plantationis tuæ labrusca,

capit filii: q̄ enim credit in patre credit in filium. Germen alienum blasphemiae contra Christum.

c Dua-

*** Proco-**

E 2. Paral. 30. a.

f Virgultus, & rami, qui derelicti sunt.

F Petrae fortitudinis tuæ. Matth. 15. b.

f In die plantationē tuam crescent facies & mane te mouit germen facies, at eo die quo colligendus erit fructus habebis infirmitatum, & dolores languentis.

7 In die illa incli. Hic ostenditur huius punitiois fructus, quia illi, qui euaserunt fugiendo, postea uenerunt in regnū Iudæ sub Ezechia rege, & seruiuerunt domino idolis dimissis, & hoc est, quod dicitur: In die illa. scilicet ad dominum, & patet littera ex prædictis.

8 In die illa erunt ei. Hic redit propheta ad denuntiandū destructionē regni Israel, dicens: In die illa erunt, scilicet Samaria, & alie ciuitates inuicte. **9** Derelictæ. ab habitatoribus suis in captiuitatē ductis. **10** Sicut aratra, & segetes. Quia sicut filij Israel non potuerunt defendere ea, quæ erant in campis, ita nec seipos in ciuitatibus muratis. Et huius destructionis causa subditur. Et eris deserta, quia oblita es Dei Saluatoris tui, &c.

11 Propterea plantabis plantationem. Secundum expositores nostros, propheta irrisorie hoc dicit, eò quod subditur.

12 Et germen. Scilicet à fide, & moribus.

13 Seminabis. Et ad hoc concordat, quod subditur:

14 In die plant. idest vitis syluestris, & inutilis. Et per ista designatur populi Israel malitia, Ra. Sa. aliter exponit dicens, q̄ propheta hic loquitur de præterito per modū futuri cum dicitur: Propterea plantabis plantationem fidelē, quia Apostolus, Israel fuit plantatus in sãctis patriarchis, sed postea declinauit ad idololatriā, ideo subditur: Et ger. alie. sc. In die plant. idest receptionis legis diuine in monte Sinai, quia dominus plantauit Israel tanquam vitem specialem per legis dationem, ita quod plantatio hic accipitur aliter quā primò: Labrusca: quia tunc fecit sibi vitulum constabilem.

*** Et mane**

NICOLAUS DE LYRA.
paucis euadētibus fugiēdo, & sic factū est q̄ sicut Teglabphalnasar captiuauit populū Syriæ, sic Salmanasar regnum Israel, vt habetur 4. Regum.

1 Et erit. Hic consequenter describitur punitio regni Israel, eo q̄ confidebat de adiutorio Syrorum, plus quā de Deo, & ad eorum idololatriā traheretur. Et diuiditur in tres partes, quia primò Propheta denuntiat punitiois effectum, secundò, eius fructum, ibi: In die illa inclinabitur: tertio, redit ad denuntiandum destructionem regni Israel, ibi: In die illa ciuitates. Circa primum dicitur: Et erit in die illa, &c. idest regni Israel, & hoc per destructionem Syrorum, de quorum confidentia gloriabatur.

2 Et pinguedo carnis eius marcescet, idest diuitiæ eius deficient. Vnde de aliquo diuite homine dicitur communiter, quod est pinguis: & hoc fuit quando Salmanasar cepit Samariam, & populum captiuauit, & sic diuitias regni sibi rapuit.

3 Et erit sicut congregans. idest, pauci de populo Israel euadent sicut spica remanentes post terga metentium paucæ sunt.

4 In valle Raphaim. Locus est in Iudæa, ubi Philistæi uenerunt ad pugnandum contra Dauid 2. Regum 5.

5 Et relinquetur: in eo qui remanent post vindemiatores.

6 Et sicut excussio oleæ. est autē olea fructus oliuæ. Per ista intelligitur, q̄ pauci numero euaderent manus Salmanasar, sicut post vindemiatores remanent pauci racemi, & pauca olea post excussionem oliuarum.

7 In die

A * Procopius. Iudeorum apparet infidelitas, quod plantationem infidelem, vnde ipsos errasse certum est, planta uerunt. Quod si mutata tententia, ait, ad exorientem mudo euangelicæ lucis, solisque iustitiæ matutinam horam intuens, semen aliud nempè verbi Dei, adieceris, florebit in te ad messem, & alios tanquam transmissa in filios hæreditate docebis.

a *Mane semen tuum.* Cum s. visum fuerit germen, & aliquam vmbra habere pietatis, dū homines ab idololatria retrahis. Cū ad fructū colligendū veneris, dolebis, cernēs populū gentiū tibi prelatū vnde: *Frustrata est mihi magna, & continuus dolor cordi meo.* Volebāt enim oēs sancti cum ramis oleastri radicem saluari.

b *Væ multitudini.* Sennacherib, & exercitui eius, quem congregauerat cōtra populū Dei, minatur sermo propheticus. Cū tāta enim multitudo venit, sonitus eius comparetur sonitui maris. *Væ mult.* Dixit gentiū vocationē, Iudæorū abiectiōnē, & in paucis electiōnē. Sed quia de gentibus multi vocati, pauci electi, nec oīni est fides, incredulis gētibus væ pdixit, q̄ psecuti sūt populū Dei, q̄ cōparātur fremētī mari, cū cōtra opprimere, & occupare cupienti.

* Procopius. Explicata gētiū cōuersione, Iudæorūq; in Christum peruicacia, ad

eam se iam multitudinē conuertit, quæ Damasci, ceterisque locis perfidiam seruans, Christi Ecclesiam essent oppugnatura, quam sicut mare fluctibus agitatam, cum idololatria liberatam ad Euangelij prædicationē admitti contigerit, conturbatam iri, multarumq; gentium humerum, velut aquam sonitum edituram esse significat. Vt enim maris terga cum ventis agitantur, sursum eleuatur, & sonitu aures audientium obtundunt: Sic quæ incredulitate remansi multitudinis vexetur, eorū aduersus ecclesiā rebellionē, & impetū sonitu demonstrabit, quorū quidē furorē per mare fluctuans; minas autē aduersus fideles per resonantem aquam significauit.

c *Rapietur.* Raptus est a Ierusalem, quando cū paucis fugit in Niniuē. De mūdo raptus est, quādo a filiis suis citō occisus est, vt patet.

d *Hæc est pars eorum qui vastauerunt nos.* Propheta ex persona Israel. q. d. Sic solet Deus beare inimicos nostros.

* Procopius. Ne ergo quotiescunque, vel perturbationibus in nobis tāquā fluctibus excitatis, vel exterius rationibus admotis, animum nostrū male obsequantur potestates, metuemus, sed Ezechiam secuti, Deum inuocemus; qui timorem domini amplexos, & ab eiusdē Angelo sopiti, & liberari nō dubitamus.

a *Ide est.* primum semen tuum pulchrum erit, & deficiet cum maturuerit: vel ante tempus florebit, & ideo non valebit.

b *Ab hostibus,* vel sicut dictum est.

a & mane ne semen tuū florebit. Ablata est mes

a *Cum deberet in horreum recondi,* **b** *Graparum spiritualium.*

f *Ideo.* **c** *Qui leminauit,*

b sis in die hereditatis, & dolebis grauiter. Væ

a *Persequenti.* **f** *Quia multi vo. pau. ele.* **b** *Vicinium cum Sennacherib.*

a *Aque multe populi multi.* **b** *Contra Sanctos.* **f** *Voce conf. na impietatis.*

sicut sonus aquarum multarum. Sonabunt

a *Venientes cum Sennacherib.*

populi sicut sonitus aquarum inundantium,

a *Dominus occidendo exercitum.* **b** *Autorem seditionis diabolum.*

f *Sennacherib domus tanti exercitus.* **c** *A populo Dei.* **f** *In Niniuen.*

f *Vi religetur in abyssu.* **f** *Ab Ierusalem, vel de mundo.*

f *Tanto fortius, quanto excellentior.*

& increpabit eum, & fugiet procul. Et rapietur

a *Separatus a populo Dei.* **f** *Qui de terra confurgit,* **b** *In extrema parte noctis.* **c** *Consummationis.*

turbo coram tempestate. In tempore vesperi,

a *Multitudinis Angelo percussente.* **f** *Ex conscientia peccati.* **b** *Similiter turbat o.* **f** *In die resurrectionis.* **c** *Exercitus Lxx. Non erit. Quomodo ergo perueniet, & archangelum fatigatum obtinebit.*

& ecce turbatio: in matutino, & nō subsistet.

a *Vox Christi tiani p. puli.* **f** *Hæc quæ supradicta.*

Hæc est pars eorum, qui vastauerunt nos, &

a *Aeternus interitus.* **f** *Aeternam damnationem, recipient in futuro.*

foris diripientium nos.

NICOLAUS DE LYRA.

* 1 Et mane semen t. flo. idest ante tempus dabitur: & sic fru-
ctu carebit. Hoc modo populus Israel glorians de confidentia Syro-
rum inconuenienter effloruit, & ideo pœna secuta fuit, vt predictū
est, ideo subditur.

2 Ablata est m. scilicet Israel de Assyrijs.

3 In die hæ. Hebræi dicunt: In die infirmitatis, quia virtus
populi Israel tunc fuit infirmata, & annihilata, ideo subditur: Et do-
lebit grauiter. Secundū autem translationem nostram sic exponi-
tur: In die hæreditatis. idest tempore, quo debebat colligi messis,
& recondi in horreis, & sicut hæreditas possideri.

4 Et dolebit grauiter. Scilicet Israel ex malis sibi illatis. Cau-
sa autem diuersitatis huius literę est: quia dictio Hebraica quæ po-
nitur hic, scilicet נחל נחל Nahclah æquiuoca est ad infirmitatem,
& hæreditatem.

5 Væ multitudini. Hic describitur punitio Assyriorum regna
Israel, & Syria vastantium, cū dicitur: Væ multitudini popu-

lorū multorū, qui venerunt cū Sennacherib contra Ierusalem. Et
ponitur hic væ, pro onere, quia idem importat in proposito.

6 Vt multitudo maris sonantis. In processu enim exercitus
fit magnus tumultus ex collisione armorum, & motu curruum, &
sonitu buccinarum, & maxime quando exercitus est valde magnus,
qualis erat exercitus Sennacherib.

7 Et increpauit eum. per angelum tuum percussente eius exer-
citus 4. Reg. 18.

8 Et fugiet procul. quia Sennacherib visa plaga cum paucis
fugit ad terram suam valde velociter, ideo subditur. Et rapietur
sicut puluis montium.

9 In tempore vesperi, & c. tur. quia percussio dicta facta fuit
de nocte, quæ incipit à vespere.

10 In matu. & non sub. quia Sennacherib in mane videns
plagam sui exercitus fugit, vt dictum est. Et concludit Propheta.

11 Hæc est. idest pœna dicta est illud, quod iuste redditur inimi-
cis nostris.

Cap. XVIII.

a *Væ terræ.* Quia de cæte-
ris persecutoribus ec-
clesiæ dixerat, addit de hæ-
reticis, qui cymbalū dicun-
tur charitatem domini nō
habentes. vnde: *Si charita-
tem non habeam factus sum ve-
lunt es so. sicut cymbalum tinniens.* Nectamen cymbalum,
raucum concrepans, sed propter leuitatem sermonis dis-
currentis, cymbalum alarum, quæ est trans flumen

CAP. XVIII.

a *Aegypto scilicet quæ in vmbra alarum suarum promittit auxiliū,
sicut Damascum decem tribubus.*

a *Ide est,* riuos Nili, qui per Aethyopiam fluit. **b** *Hæreticus.*

f *Aegyptius populus.* **f** *Mundo.*

trans flumē Aethiopiæ, qui mittit in mari le-

inutilia fecerit.

a *Væ terrę cym. ala.* Cōuertitur iterū ad Aegyptū, & vocat

NICOLAUS DE LYRA.

Cap. XVIII.

* **V**æ terræ cymba. Ra. Sa. exponit hoc caput de destructione
exercitus Gog Magog, per regem Messiam quem Iudei ex-
pectant futurum. Sed exp. innitur falso fundamento, cum aduentus
Christi transferit in præteritum: & ideo expositores nostri dicunt,
quod Isaias incipit hic scribere punitiōnem Aegyptiorum, qui tem-
pore Sedecie fecerunt populū de regno Iuda confidere in suū
auxiliū, & sic rebellauit contra regem Babyloniorum, propter
quod captiuatus fuit populus, & destructa ciuitas, & templum. Sic
igitur præsens caput in duas partes diuiditur: Quia primō describi-
tur Aegy-

tur Aegyptiorum præuaticatio, secundo pœna comminatio ibi: Om-
nes habitatores. Circa primum dicitur:

1 Væ terræ. Scilicet Aegypti.

2 Cymbalo alarum. Dicitur autem Aegyptus alarum cym-
balū, quia rex Aegypti denuntiando regno Iudæ magna promissa fa-
ciebat ipsum in vnum in vanum confidere sub alarū suarū vmbra.
Quæ est trans flumē Aethiop. Illud flumen est Nilus diuidens
Aegyptum ab Aethiopia, & per ipsam transiit Alexander Ma-
gnus de Aethiopia in Aegyptum.

4 Qui mittit in mari ligatos. idest nuncios per mare ad re-
gem Iudæ ipsum assecurando.

* In vā-

MORALITER.

† 1 Væ terrę. In hoc cap. & duobus sequētib; describitur ad li-
teram

terā præuaticatio Aegyptiorū, & punitio eorū in hoc p-
fuerunt tribus vicibus debellati, semel per regem Baby-
lonis:

Cum cymbalum alarum. Nilus enim (qui, & Geon) flu- A uius immentus per Aethiopiam, veniens, & per Aegyptum fluens, hic antequam diuideretur magno fonitu per montana descendens, sonitum simile sonitui alarum multum grandium auium dabit. Ideoq; multitudo illius populi alarum comparatur sonitui.

Velox quippe, & concitus a uium volatus sono cymbali comparatur. vel simpliciter Nilus citissimus sonitum alarum in modicum cymbali habet. Vel cymbalum alarum, quia sicut auis cito trasuolat, sic cito Nilus fruges generat. Vel percymbalum alarum, auxilium, & protectionem, quam duabus tribubus illi promittebant accipiamus secundum illud: Sub umbra alarum tuarum pro- Ideo minatur Aegyptijs, quia sicut Syri decem tribubus, ita Aegyptij promittendo auxiliu Iudaeis, timore domini abstulerunt eis.

* Oecumenius. Inuenimus in veterum comentarijs sacerdotes, scribae, & seniores, q Hierosolyma habitabant, exaratas literas ad oes nationes transmitteret ad Iudaeos vbicunq; terrarum dispersi essent. Christi doctrina calumniantes, atque adeo alienam, atque epistolis admonebant ne illam susciperent, quod Isaia significat his verbis: *Ve terre nauium ala, que mittit per mare pacis, vel concordis, & epistolae papyraceas super aquas.* His enim verbis significat, q ultra Aethiopi regiones, & nouissimos terre fines sonus malitiae eorum, qui Iudaeam inhabitabant per quaedam velut alata nauigia processerit, & illorum legati litteras papyraceas deferentes, super aquas nauigantes, mareque transeuntes vbique terrarum discurrebant, sermonem de Christo calumniantes.

* Gregorius. Terra illa cui ve dicitur, est homo damnatus, qui alarum cymbalum vocatur, quia hi, qui per superbiam in altitudinem cogitationis euolant, eundem peruersum hominem praedicando sonant.

a In vasis papyri. Id est in nauibus de papyro factis, quae tantae sunt magnitudinis secundum historia Alexandri, vt naues fiant ex eis, vel chartis de papyro factis, quas per legatos mittebant, vel, indiculorum capsulis de papyro factis. In vasis papyri. Qui haereticorum portant volumina, recte vasa papyri, id est chartacea super aquas portare dicuntur, quae cito delentur, libri enim vicino humore obsecurantur, & delentur, ita doctrina eorum, quae in principio fortis videtur, pertransit, & labitur.

* Gregorius. Per papyrum secularis scientia designatur. Va-

tur. Vasa papyri sunt corda doctorum secularium. In vasis papyri legatos mittere, est predicationem suam in sapientum carnalium sensibus ponere, & defluentes ad culpam populos vocare.

b Ite Angeli. * Procop. Ite tanquam hoc primum ad Saluatoris discipulos referat

1 quos vt a Iudeorum distingueret Apostolis, hoc nomine appellauit. Neque ab istis illa dissentiunt, quibus eos Christus ad perditas primum Israelis oues, tum ad gentes iubet proficisci. Quod vt fieret facilius, & expeditius, nihil q iter impediret, assumere, non aurum, non argentum, non ferrum, non peram, non tunicas duas non baculum, non calceos possidere permisit.

11 Allegoricè. Ironicè discipulis haereticorum haec dicitur, qui operarij sub doli transfigurati in Apostolos lucis

Ite ad gentem euulsam, a Deo scilicet, lacerata moribus haereticorum populum horrendum, nihil horribilius, blasphemiam, quae ponit in caelum os suum. Post quem non est alter. Omne enim peccatum comparatum blasphemiae leuius est: Gentem expectantem, & conculcatam. Omnes enim haeretici sibi promittunt ingentia, sed a demonibus conculcantur, cuius terram diripuerunt flumina: non de caelo, sed de terra. Quae enim terra est ad quam turbidus sermo haereticorum non perueniat. Itaque omnes, qui morantur in orbe terrarum, ad signum haereticorum, quod quasi in montibus eleuatum est, oculos erigunt, & clangorem tubae, id est doctrinam eorum audiunt.

d Flumina, &c. * Procop. Vt populum fidelem bono animo esse faciat, fluminum nomine, eorum multitudinem intelligens. Sicut enim infideles antea agitato mari similes fecit, sic & fideles iam dulcibus aquis sedatisque fluminibus comparauit. De his alibi legimus: *Eleuauerunt flumina vocem suam.* Et, *Flumina plaudent in actu.* Ideo nimirum, quod cum prius minimè habitarentur a Deo alienos esse, & regionem pietate carcere contingebat, quam iam ipsaq; adeo flumina vestra habitari faciet Euangelij promulgatio. Ita deinde crucis manifestum signum futurum est, vt in monte eleuari: ita rursus buccinae sonus ingens futurus vt ab omnibus, qui attendere velint, exaudiri facile vestra faciat praedicatio.

c Ad montem. Exponit Isaia ad quam terram nuntios mittant. Vel, Aegyptij: q. d. quarentibus nuntijs, quomittantur, exponit ad montem nominis domini exerc. ironicè.

Ego

ueniente: quia populus cadens in infortunijs, & miserijs, ex sui consideratione incutit terrorem alijs, ne similiter eis contingat.

5 Post quem non est, &c. scilicet miserabilior.

6 Gentem expectantem. scilicet auxilium ab Aegyptijs contra regem Babylonis: sed quia illa expectatio fuit frustra, ideo subditur.

7 Et conculcatam. Ab exercitu Babylonis.

8 Cuius diripuerunt flumina. Id est impetus aduersariorum.

9 Terram eius. Et quae sit illa terra, subditur.

10 Ad montem nominis domini, &c. Quia in Ierusalem erat templum nomini Dei dedicatum.

11 Oes habitatores. Hic consequenter ponitur Aegyptiorum punitio. Circa quam sciendum: quod punitio Aegyptiorum posita in hoc cap. & duobus sequentibus communiter exponitur a doctoribus nostris de punitioe Aegyptiorum, quae facta est per Assyrios, sed saluo meliori iudicio videtur mihi, quod melius exponatur de triplici punitioe Aegypti: quarum prima secundum ordinem historiae facta fuit per Assyrios, secunda per Babilonios, tertia per Romanos. Et primo hic ponitur secunda secundo tertia cap. secundum tertio prima cap. 20. Scriptura enim sacra non semper procedit secundum ordinem historiae, & maxime in Prophetis sed frequenter prius facta posterius scribuntur vt patet quasi in omnibus libris sacrae Scripturae.

* Rationa-

decepti designant. Et quia haeretici per magnas, & falsas promissiones decipiunt simplices, ideo terra Aegypti per quam haeresis designatur, cymbalum alarum vocatur, eo quod haeretici habent magna verba, sed veritate, & pietate vacua. 1. Cor. 13. a. Si linguis hominum loquar, & Angelorum, charitatem autem non habeam, factus sum velut aes sonans, aut cymbalum tinniens. Per consolationem autem Iudaeorum in fine capitis positam cum dicitur.

† In tem-

NICOLAUS DE LYRA.

1 In vasis papyri: Id est in nauibus de papyro factis. Est enim species iunci ita magni, quod inde poterant fieri nauiculae, vt dicunt aliqui, vel vt dicunt alij. In vasis papyri. id est litteris in papyro scriptis, quas portabant dicti nuntij: videtur tamen mihi quod papyrus non accipitur hic pro iunco realiter, sed tantum similitudinariè, scilicet pro ligno complanato, sicut iuncus habet superficiem planam, & absque nodis. vnde & Gen. 6: c. vbi dicitur: Fac tibi arcam de lignis leuigatis. id est dolatis, & complanatis, vt dictum fuit ibidem. In hebraeo habetur: De lignis Gofcr: Et ista eadem dictio ponitur hic, vbi enim nos habemus: In vasis papyris, in hebr. habetur: in vasis Gofcr, & secundum Hebraeos significat iuncum, non tamen realiter, sed similitudinariè accipitur hic, & ibi modo dicto Arca enim Noe, quae fuit tantae quantitatis non potuit fieri de iuncis.

2 Ite Angeli veloces, id est nuntij.

3 Ad gentem conuulsam. Id est ad gentem regni Iudae, vt patebit ex fine huius partis. Haec enim gens fuit multipliciter conuulsa, & dilacerata, & frequenter, scilicet a Regibus Israel, Aegypti, Syriae Assyriorum, & Babiloniorum, vt patet 4. Reg.

4 Ad populum terribilem. non a potestate sed a miseria sibi superueniente:

MORALITER.

lonis, & hoc describit in hoc c. cuiuscumque fuit, quia per literas, & nuntios Iudaeis auxiliu promiserunt, sed non impederunt: & sic Iudaei sub eorum falsa confidentia fuerunt per Babilonem deuastati. Mysticè verò per Aegyptios quae tenebrosi interpretantur haeretici diuersis erroribus obtenebrati signant. Per Iudaeos autem ab Aegyptijs deceptos, simplices Christiani ab haereticis decepti

Ex quo fuit & ultra.

Anagogice.

F

Aegyptiorum punitio.

A Ego quiescam, & considerabo in loco meo, &c. * Septuaginta. In mea ciuitate. * Procopius. De qua scriptū est, *Gloriosa dicta sunt de te ciuitas Dei*. Nec est q̄ in ea vulgare lumē expectes, sed quale meridiana luce: nullo intuentium dispendio roris nube temperatum conspicitur.

B Nubes roris. Grata messoribus fatigatis, quibus refrigerium præstat, & stipulam arentem facit humectando secabilē: sic sermo meus cōtra Aegyptiū, gratus omnib⁹ erit in me credētib⁹ & Assyrijs a me eis data victoria.

C Ante messē. * Procopius. Atque hæc quidem erunt, inquit, ante messē, vt in Dei ecclesijs spicarum more florentes significaret, sicut antea, cum lætabuntur coram se, tanquam qui lætantur in messe, dixit quas etiam regiones albescere, & operarijs multis indigere, ipse docuit Saluator. Atque hæc quidem de Dei ciuitate

cū eleuatū fuerit signū in montibus vidēbitis: et clangorem tubæ audietis, quia hæc dicit dominus ad me: Ego quiescā, & considerābo in loco meo: sicut † meridiana lux clara est, & sicut nubes roris † in die messis. Ante messē enim † tot⁹ effloruit, & immatura perfectio germinauit, et præcidentur ramusculi eius falcibus, & quæ derelicta fuerint abscindentur, & excutientur, & relinquentur simul auib⁹ montium, & bestijs terræ: & æstate perpetua erunt super eum volucres, & omnes bestię terræ super eum hyemabunt. In tempore illo deferetur munus, domino exercituum à populo diuiso, & dilacerato, à populo terribili post quem non fuit alius: à gente expectante et concūcata, cuius diriperunt flumina terram eius: ad locum nominis domini exercituum montem Sion.

operum domino offeret munus. Quod impletum est lxx. annos post captiuitatem sub Zorobabel, & alijs duobus.

ciuitate ante con-D summationem futura sunt. d Ramusculi. Inutili les. vnde: Ego sum vitis vera, & pater meus agricola est: omnem palmitem in me non ferentem fructum tollet eum, & omnem, qui fert fructum purgabit eum. e Et omnes bestię ter- ra. Hyperbolicos. Neque enim omnes bestię terræ super eum hyemabunt. Sed significat & occisionem imensam, & bestiarum multitudinē maximam superuenturam, quibus æstate, & hyeme ca- dauera sufficiant in escam. f In tempore: Reuer- titur Propheta ad populum Israel, & promittit ei, bona, dicens: In te, quasi dicat, Vastata Aegypto, non separabit vltra Iuda in vmbra eius: sed fidei, & bonorum

NICOLAUS DE LYRA.

- * Rationabiliter etiam primò ponit Propheta punitionem per Babylonios factam, continuando se ad partem præcedentem, in qua posuerat præuocationem Aegyptiorum, præbendo confidentiam falsam Iudæis rebellandi contra Babylonios, & ideo immediatè subiunxit punitionem Aegyptiorum per ipsos. Et diuitur in duas partes, quia primò ponitur Aegyptiorum punitio, secundò Iudæorum consolatio, ibi: In tempore illo. Circa primum dicit Propheta: Omnes habitatores orbis, idest Aegypti, & est locutio hyperbolica ad denotandum magnitudinem illius regni, & multitudinem populi, sicut dicitur: *Parisius est totus mundus*.
- 1 Cum eleuatum fuerit signum. i. vexillum regis Babylonis
- 2 In montibus. idest in fortalitijs in alto situatis.
- 3 Videbitis. ad desolationem vestram.
- 4 Et clangorem tubæ audietis. ad concitandum bella contra totam terram Aegypti residuam.
- 5 Ego quiescam. à tota protectione Aegyptiorum.
- 6 Et considerabo in loco meo idest in me ipso.
- 7 Sicut meridiana lux clara est. Quia omnia nuda, & aperta sunt oculis domini.
- 8 Et sicut nubes. Quæ refrigerat messorē à labore & calore, ita refrigerabo Babylonios à labore belli, vt de facili possint eos deuincere, & detruicare.
- 9 Ante messē enim. idest ante perfectionem.

10 Totus

- 10 Totus effloruit. scilicet populus Aegypti.
- 11 Et immatura perfectio germinauit. idest ante tempus debitum: & sic citò corrumpetur, ideo subditur.
- 12 Et præcidentur ramusculi eius falcibus. i. populus Aegypti etiam vsque ad minimos interficietur.
- 13 Et relinquentur simul auib⁹. scilicet cadauera Aegyptiorum ad eis deuoranda.
- 14 Et æstate perpetua. idest vna æstate integra.
- 15 Erunt super eum volucres. quia inde satis habebunt ad comedendum pro illo tempore.
- 16 Et omnes bestię terræ. idest satis ad comedendum per totā hyemem habebunt. Per æstatem enim hic positam, & hyemem, intelligitur tempus vnius anni, vt dicit Rab. Sa.
- 17 In tempore illo. Hic consequenter describitur consolatio Iudæorum facta per Cyrum regem Persarum, qui dedit licentiam Iudæis redeundi in Iudæam: & vasa templi remisit cum eis, vt habetur 1. Esdræ 1. & hoc est quod dicitur. In tempore illo, quia postquam Nabuchodonosor debellauerat Aegyptum, tempore Balibasar nepotis sui regnum Babyloniae fuit ad Mædos, & Persas translatum.
- 18 Deferetur munus. i. vasa à Cyro remissa, vt dictū est: & etiā quia Iudæi remanentes in Babylone miserunt ad locū diuini cultus per Iudæos illuc redeuntes munera plurima, vt habetur 1. Esdræ 1.
- 19 A populo. scilicet regni Iudæ.
- 20 Diuiso, & dilacerato. modò supra exposito.

* Cap.

MORALITER.

† 17 In tempore illo deferetur munus domino exercituum. signatur euersio Iudæorum à sua perfidia ad fidem Christi, & maxime circa finem mundi.

MORA-

MORALITER autem per Aegyptios, qui induxerūt Iudæos ad rebellandum Babylonis, signantur illi qui suis persuasionibus simplices inducunt ad rebellandum superioribus suis, & tunc nullum ferunt eis auxilium, & sic rebellantes remanent confusi.

* MORA-

ADDITIO.

In cap. 18. vbi dicitur in po. Circa primum dicitur: Væ terræ scilicet Aegypti. Hoc cap. 18. quod incipit. Væ terræ cymbalo alatu, videtur prius exponendum de filijs Israel, qui fuerunt transmigrati per Salma nasar

nasar regem Assyriorū, vt habetur 4. Reg. 17. vbi dicitur: Et trāstulit Israel in Assyrios, posuitq; eos in Hailā, & in Habor iuxta fluuiū Gozā in ciuitatibus Mædorū: qui tēpore Alexandri Magni reclusi fuerunt miraculosè ad orationem ipsius Alexandri, vt narrat Iosephus: ita quod locus ille in quo sunt, est imbecillitas: egredientur tamen circa finem mundi magnam hominum stragem fac-

A gem facturi, prout habetur in historia Scholastica. Unde de istis videtur agere Propheta in hoc capite, cum dixit: Væ terræ cymbalo alarum. De gente enim seu terra, quæ est in valde remotis, seu in locis communiter intransibilibus, non habetur notitia, nisi quasi in sono cymbali, qui de longinquo sentitur: & quando quis de illa parte longinqua venit quasi etiam volare dicitur, vnde Deut. 8. c. dicitur: Adducet Dominus super te gentem de longinquo in similitudinem aquilæ volantis: & hoc est, quod dicit: Væ terræ cymbalo alarum. Id est, væ terræ ita remotæ & exclusæ à conuersatione hominum communi, quod quasi cymbalo, sonus eius euenit per volatum alarum, & sequitur. Qui est trās flumina Aethiopiæ: alludendo ad illud quod dicitur cap. supra dicto 4. Regum 17. quod fuerunt transmigrati trans flumina Gozan, quæ hic videntur vocari flumina Aethiopiæ. Vnde Propheta hic non nominat proprio nomine terram nec ciuitates, in quibus erant, sicut nec fuerunt nominatæ in propria historia sua transmigrations supra dicta. Et sequitur. Qui mittit in mari legatos, & in vasis papyreis super aquas. Pro quo sciendum, quod illi de decem tribubus sic exterminati, & reclusi veri similiter creditur, quod desiderant scire ea quæ geruntur circa illos, qui in his partibus remanserunt in Iudea. Tum quia multi de illis decem tribubus remanserunt in Iudea, & in alijs dispersi partibus fugientes à Rege Assyriorum, vt patet de Tobia, qui erat de tribu Nephthali: & sic de alijs: Tum quia illi licet pro maiori parte fuerunt idololatæ, tamen spectabant Saluatorem seu Messiam, sicut & alij de genere Iacob: & ideo aliquando mittebant nuntios versus Ierusalem, vt aliquid scirent ex prædictis: sed quia hoc non poterant facere per terram propter reclusionem, nitebantur hoc facere, per aliquas aquas subterraneas seu occultas. Et in vasis papyreis, id est, in fiscellis scirpeis. Dicitio enim Hebraica, quæ hic ponitur, non consonat in aliquod dictioni quæ ponitur Gene. 6. cum dicitur. Fac tibi arcam de lignis leuigatis, ibi enim dicitur de lignis Goffer, **B** hic autem de lignis Gomæ, & est dicitio eadem omnino et quæ ponitur, Exod. 2. vbi dicitur: Fecit fiscellam scirpeam & liniuit eam. Vnde dicitur Gomæ quæ hic & ibi in Exod. ponitur, significat iuncum. Sunt enim aliqui iunci marini ita duri, quod possent ex eis fieri aliqua vasa ad nauigandum per flumina. Et quia huiusmodi iunci licet duri, non tamen habent duritiæ lignorum, & ex quibus nauigia fiunt: & ideo dicunt Hebræi, quod tutius nauigatur in eis per aliquas ripas fluminum, eo quod non ita citò franguntur, sed quandoque cedunt tangenti; & ideo talibus nauigijs mittebant legatos suos, vt securius per loca subterranea seu occulta transire possent. Hoc autem quod dicitur in mari, intelligendum est de congregatione aquarum, prout sæpe consuevit dici in Scriptura. Quid autem deberent facere isti nuntij subdit, cum dicit. Ite ad gentem conuulsam & dilaceratam. Id est, ad Gentem Iudeorum prout in postil. declaratur, & sequitur. Ad populum terribilem. Gens enim Iudeorum licet propria potestate non esset terribilior alijs, potestate tamē diuina frequenter mirabilia pro eis operante terribilis erat, vt patet Iosue 2. a. de Raab dicente exploratoribus, quod omnes habitatores terræ Chanaan timebant eos propter transitum Iordanis, & huiusmodi. Et ideo dicit. Post quem non alius, scilicet terribilior in signis & prodigijs. Et sequitur. Gentem expectantem, scilicet Saluatorem & Redemptorem. Et conculcatam cuius diripuerunt flumina terra eius. q. d. quantumcunque conculcata est ab impetu aduersariorum, semper est expectans suam liberationem à Deo. Et vt ostendat in qua terra esset illa gens conuulsa & dilacerata & expectans, subdit: Ad montem nominis Domini exercituum montem Sion. In illo enim loco vbi est inuocatum nomen Domini, habitabat illa gens ad quem mittebant illi qui trans flumina Aethiopiæ recludebantur: & sequitur. Omnes habitatores orbis qui moramini in terra, &c. Quæ quidem verba secundum omnes expositores intelliguntur esse dicta per Prophetam **C** in persona Domini: Ad quorum declarationem attendendum, quod in his quæ dicta sunt, exprimitur ratio huius legationis. Dicit enim: Ite Angeli veloces ad Gentem conuulsam. Non autem dicit quid illi Angeli seu nuntij debebant nuntiari illi Genti cui mittebantur, vel qui ab eis debebant scire: sed hoc aliquantulum inuenitur in hoc quod dixit supra. Ad Gentem expectantem. q. d. sciat ab eis si illud quod expectant à Deo, habeant in re, vt & nos ipsi participemus eorum redemptionem. Ad quod respondetur in persona Dei: Omnes habitatores orbis, qui moramini in terra, cum eleuatum fuerit signum in montibus, videbitis, & clangorem tubæ audietis. Cuius sensus est, quod redemptio veri Messie, scilicet Christi, quam omnes fideles expectabant, ostendenda erat publicè omnibus habitatoribus orbis in duobus principaliter. Primò in leuatione signi crucis, vnde. Si exaltatus fuero

a terra, omnia traham ad meipsum. Ioann. 12. c. Secundo in **D** prædicatione vniuersali Apostolorum, & discipulorum Christi per orbem diuulgata, de quo dicit. Et clangorem tubæ audietis. q. d. nuntijs missis prædictis, non oportet vos mittere ad inquirendum de tempore expectationis redemptionis vestræ: quia hoc publicabitur omnibus commorantibus in terra prædictis duobus modis. Potest etiam referri hoc quod dicitur: Cum eleuatum fuerit signum in montibus, videbitis, ad exaltationem crucis per victoriam Constantini Imperatoris, quæ per totum orbem saluiferè fuit diuulgata, & sic in hoc quod dicitur. Omnes habitatores orbis, &c. Ostenditur quod Saluator non erat sic expectandus, vt circumiret per orbem ad saluandos eos qui saluandi erant prout quidam Hebræorum erroneè putabant, sed per eleuationem signi, & auditum clangoris tubæ supra dictis salus erat per orbem & vsque ad reclusos prædictos extendenda. Ad quod amplius declarandum subdit: Quia hæc dicit dominus ad me quiescam & considerabo in loco meo. Et est sensus: quia postquam passio Christi fuit celebrata, non oportebat vt Christus per mundum discurreret, sed vt iam quiesceret à laboribus, de quo dicit. Quiescam & considerabo, id est, prouideret suæ Ecclesiæ ipso sursum in loco suo ad dexteram patris existente, de quo dicit. Et considerabo in loco meo. Et quæ hæc consideratio seu provisio fit mediante lumine fidei, & seruire charitatis ab ipso Deo infusus, ideo subdit. Sicut lux clara est, & meridiana. vt per hoc quod dicitur: Lux clara, intelligatur lumen fidei, & per hoc quod dicit, meridiana, seruire charitatis. sicut feruor diei viget præcipue sole exilente in meridie. Et quia ex istis virtutibus quæ à Deo quiescente, & considerante in loco suo in Ecclesiâ infunduntur, deriuantur dona Spiritus sancti, qui sui roris asperzione Ecclesiam fecundat, ideo subdit. Et sicut nubes roris in die messis. Et sequitur. Ante messem enim totus effloruit, in quo Propheta insinuat istis trans flumina Aethiopiæ existentibus, quo tempore, & modo ad Christum accessuri erant, & hoc erat suum principale intentum, quod quidem tempus erit circa finem mundi, vt dictum est. Finis enim mundi dicitur missis, Matth. 13. d. Sinite vtraque crescere vsq; ad messem. Et est sensus: Ante messem, id est, ante finale iudicium, ille populus florabit, id est, tendet ad fructificandum in bonis operibus, & cultu Dei, sicut flos tendit in fructum. Et dicit, effloruit, præteritum pro futuro. Et ne cum dicitur, totus intelligatur pro toto illo populo nemine deficiente, ideo subditur. Et immatura perfectio germinabit. quia non omnes venient ad maturitatis perfectionem. Præcedunt ramusculi cuius falcibus, &c. Quia illi ramusculi qui sunt quasi inutiles præscinduntur, & quæ derelicta sunt abscinduntur, scilicet à corpore Ecclesiæ, & excutientur, scilicet de terra suâ in qua sunt reclusi. Et sequitur. Derelinquentur simul auibus montium, vsque ibi. Super eum hyemabunt. In quo prædicit strages & morticina, quæ debent fieri in sua excussione, prout dictum fuit in principio huius expositionis. Et quia iam de exeantibus quam de obuiantibus erant multi mortui, ideo dicit: Derelinquentur simul, scilicet ab vtraque parte pugnantium. Sequitur. In tempore illo deferretur munus, &c. in quo Propheta postquam prædixit modum suæ egressionis, subdit tempus suæ conuersionis ad Christum, dicens: In tempore illo, scilicet ante messem (vt expositum fuit) deferretur munus Domino exercituum, scilicet per latræ cultum. A populo diuulso & dilacerato, &c. Scilicet à reliquijs populi Iudeorum: & etiam ab illis qui excutiendi sunt à terra trans flumina Aethiopiæ supra dicta. De vtrisque enim possunt proprie poni illa quæ hic traduntur. Nam tam illi de decem tribubus, qui vltra flumina prædicta existunt, vt est dictum, quam illi de duabus tribubus, proprie possunt dici Gens conuulsa, & dilacerata expectans & huiusmodi, vt patet intuenti. Et sequitur: Ad locum nominis Domini in **E** Sion, scilicet ad ecclesiam. Concordat autem hæc sententia seu expositio quod legitur Sophonie cap. 3. b. Vbi sic vltra flumina Aethiopiæ inde supplices mei filij disperforum meorum deferent munus mihi. Ad quod sciendum, quod ibi loquitur de statu finali quomodo omnes Gentes reducende sunt ad verum cultum diuinum, vnde immediatè ante dicitur. Tunc reddam populis labium electum, vt vocent omnes in nomine Domini, & seruiatur in humero vno. Et ibidem vocat illos qui sunt extra flumina Aethiopiæ, filios de decem tribubus prædictis supplices Dei in quantum ei humiliabuntur per penitentiam de præteritis. Dicit etiam eos filios disperforum meorum, eo quod descendunt ab illis qui dispersi fuerunt per Assyrios ex sententia diuina, de quibus concludit, quod ex tunc deferent Deo munera pariformia, sicut hic dicitur. In illo tempore deferretur munus Domino exercituum a populo diuulso, &c.

CAP. XIX.

Nus Aegypti, &c. Sciendum multa quæ hic dicuntur ad Aegyptum historialiter pertinere. Sed & hic & in alijs locis scripturarum multa ponuntur, quæ non possunt iuxta historiã stare, vt rerum

necessitate cogamur altiorũ intelligentiam quærere. * Procopius. Superiorib⁹, quæ mari fluuioque Aegypti conuenirent(vnde & eorum qui Christum annuntiant, viam fore perfacile patuit)allata sunt. Iam Aegyptijs quæ faustissima impendeant, istis demonstratur. Inscritbitur autem Aegypti visio, non aduersus Aegyptum, vt superiores nonnullas, vel quod perspicaciori mente quæ dicuntur, intuitura sit Aegyptus, vel quod Aegypto quæ conducant, prophetia contineat. Quid enim quàm quòd in ea peregrinatus est Dominus, habebat beatius?

B

b Ecce Dominus ascendet, &c. Aegyptus tenebræ vel moror, significat hunc mundũ ante aduentum Domini in fidelitate tenebrosũ, quẽ Christus ingressus in leui nube, idest, corpore nulla grauato corruptione. Et tunc idola sunt commota, idest, confracta, & ab hominibus ad Christum venientibus abiecta. Quæ hic de Aegypto dicuntur, tam ad eius destructionem, quæ per Assyrios, quàm ad Christi aduentum referuntur. Nubem. n. leuẽ, dicit exercitiet Assyriorum velocem. Dicit ergo, non per Angelum percutiet Dominus Aegyptum, sed ipse ascendet super exercitum Assyriorũ velocissimum: & sic ingredietur Aegyptum, &c. Ascendet autem inspirando, & in bello vires ministrando, vt percutiat Aegyptũ quæ seduxerat populum suum promittendo auxilium. Simulachra Aegypti mota sunt, idest, cõfracta ab Assyrijs. Vel forsitan Domino cooperante dæmones, qui erant in idolis, non poterant dare responsum Aegyptijs superuenientibus Assyrijs. Dominus quoque super nubem leuem ascendet, corpus humanum assumpsit non grauaturu-

† destruat.

Matth.

C

CAP. XIX.

a ¶ In Hco. Massa. ¶ Alii assumptio. Lxx. visio. b ¶ Mundi.

Nus Aegypti. Ecce Dominus ascendet super nubem leuem, & ingredietur Aegyptum, & mouebuntur simulachra Aegypti à facie eius, & cor Aegypti tabescet in medio eius. Et concurrere faciã Aegyptios aduersus Aegyptios, & pugnabit vir contra fratrem suum, & vir contra amicum suum, ciuitas aduersus ciuitatem, regnum aduersus regnum, & dirumpetur spiritus Aegypti in visceribus eius, & consilium eius † præcipitabo, & interrogabunt simulachra sua, & diuinos suos, & py-

a ¶ Scilicet sapientes. b ¶ Deficiet.

a ¶ Ciues contra ciues, cum alii se tradere cupiebant, alii contradicebant.

a ¶ Non credentes contra credentes.

a ¶ Quo rebellare conantur. b ¶ Obstinati in malo. ¶ Quærent quare hæc fient.

a ¶ Hec Assyrijs superuenientibus, & in Domini aduentu simili modo gerebantur.

corruptione virilis commissionis, & cū Maria & Ioseph in Aegyptum fugit, & tunc forsitan simulachra Aegypti corruerunt, & dæmones in eis obmutuerunt, & corda sapientium Aegypti pauore tabuerunt. * Eusebius. Hæc propheta exitum sortita est, qñ Angelus in somnis Ioseph, dixit. Surgens, accipe puerum & matrem eius & fuge in Aegyptũ. * Procopius. In nube, idest eò quòd de Spiritu sancto sanctaque Virgine assumptis, corpore veniet. Vt em̃ aere terræque exhalatione nubem, sic Spiritu Sancto terrenaque substantia Domini corpus constare credimus: quo cum veheretur puer, in Aegyptum venit, vt eam maximis beneficijs cumularet.

Libre demo cap. 1. Matth.

Simulachra Aegypti. Idololatria fractam se sentiens, vt etiam magis a dæmonibus docti, vel iuxta prophetiam Balaam intelligentes natum filium Dei, qui magicam destrueret artem, in Bethleem venerunt, & puerum adorauerunt. * Origenes. Dominus sedet in nube pusilla, quia nõ est inuentus dolus in ore eius: vt destruantur manufacta eorum, & pereant idola ipsorum, & pereat idololatria, & fugiant ex Aegypto dæmones, vt pro multitudine abominationum, multitudo exuberet Ecclesiarum, vt pro multis vitijs multa sit sanctitas.

Nun Mar

† Hon diue

Et cor Aegypti. * Procopius. Quod superatũ iri cor Aegyptiorũ dixit. nõ diuine p̃dicationi reluctaturos, sed pulchra vtiliq; rōne in victoriã sese præbituros significauit. Alij cordis nomine, latētes in simulachris dæmones, idẽ significari putant, q̃ ex quo tẽpore Ecclesias eos habere contigit, eorundẽ fraudes excidisse paulatim videamus. Et concurrere faciã. Vnde in Euangelio: Non veni pacẽ mittere in terrã, sed gladiũ. veni. n. separare hominẽ a patre suo, &c. * Eusebius. Confirmat propheticam prædictionem etiã ipse Saluator noster in Euangelijs, dicens: Tradet frater fratrem in mortem, &c. f Et dirumpetur, &c. Diuidet in cõtraria voluntas Aegypti, vt non

ptũ, simulachra corruerunt, vt dicitur in Scholastica historia, in signũ destructionis idololatriæ per prædicationem Euangelij destruendæ. 5 Et cor Aegypti tabescet. Hoc refertur ad Antonium Regem & Cleopatram Reginam, quia sicut cor mouet alia membra, sic populum Aegypti mouebant Rex & Regina. Et bene dicitur: Tabescet in medio eius. quia exercitũ Aegypti debellato, Antonius fugies seipsum interfecit, ne caperetur ab Augusto, & similiter Cleopatra excitauit serpentem venenosum ad se mordendum. & sic morsu serpentis interijt. 6 Et concurrere, &c. Quia aliqui eorum timentes Augusti potestatem iunxerunt se ei, & sic pugnant contra alios Aegyptios, qui erant cum Antonio. 7 Et dirumpetur spiritus Aegypti. Idest fortitudo eius. 8 Et consilium eius. Quia Antonius intendebat Augustum deicere ab imperio, & accidit e contrario. 9 Et interrogabunt simulachra sua. Quia Antonius & Cleopatra in talibus confidebant.

* Et tradam

NICOLAUS DE LYRA.

CAP. XIX.

* Onus Aegypti. Hic consequenter denuntiatur punitio Aegyptiorum per Romanos, & primò ponitur dicta punitio. Secundo Indæorum consolatio, ibi: In die illa erunt: Circa primum sciendum, quòd Antonius collega Augusti Cesaris (sub quo natus fuit Christus) amore Cleopatræ Reginæ Aegypti captus, repudiavit uxorem suam, Augusti sororem, & Cleopatram accepit: & Augusto bellum induxit, à quo tamen fuit debellatus & capta Aegyptus. Et quia tempore Augusti Christus fuit natus, & in Aegyptum portatus, ideo ab hoc incepit Propheta, dicens:

Diuisio.

2 Ecce Dominus ascendet, &c. Assumendo sibi carnem humanam. Quæ dicitur nubes: quia formata fuit Spiritus sancti virtute, sicut nubes sursum generantur in aere virtute solis. Et leuis, quia non fuit aggrauata pondere peccati originalis.

3 Et ingredietur Aegyptũ. Fugiens p̃secutionẽ Herodis. Mat. 2

4 Et mouebuntur simulachra, &c. Quia eo egrediente Aegyptum,

MORALITER.

Mystice.

1 Onus Aegypti. Principium huius capituli literaliter expofui de translatione Saluatoris in Aegyptum propter persecutionem Herodis, vt habetur Matth. 2. Mystice per hæc translationem signata fuit translatio verbi Dei (eo quòd Christus est Dei verbum ad Gentiles, Iudæis persecuentibus Apostolos prædicantes: propter quod Paulus & Barnabas constanter eis dixerunt, Act. 13. Vobis oportebat primum loqui verbum Dei, sed quoniam repellitis illud, & indignos vos indicatis æternæ vitæ, ecce conuertimur ad Gentes: sic enim præcepit nobis Deus.

4 Et mouebuntur, &c. Quæ corruerunt ingrediente Domino Aegyptum, vt dicitur in Scholastica historia: per hoc

hoc autem signata fuit idololatriæ deictio per prædicationem Apostolorum.

5 Et cor Aegypti, &c. Hic describitur percussio Aegypti per Romanos. Et sicut in parte præcedenti per Aegyptũ signata fuit Gentilitas ad quam uerbum Dei transijt per prædicationem Apostolorum, ita hic per Aegypti percussionem à Romanis, fuit persecutio credentium ex Gentilitate a Romanis Imperatoribus, & eorum ministris. In qua persecutione multi fuerunt mortui corporaliter, & aliqui spiritualiter apostatantes à fide Christi suscepta. Et quoniam Imperatores dicti eorum ministri Gentiles erant, ideo subditur.

6 Et concurrere faciã Aegyptios, &c. Scilicet permissiuè.

7 Et interrogabunt simula. sua. f. manentes in infidelitate.

† In die

vt non magna sentiant sicut ante, sed spirituali gladio se-
parati, consilium suum cognoscant precipitatum esse.
* Eusebius. Licet plane Aegyptios & omnes synula-
crorum cultores, eumq; qui in ipsis vim suam exercet
superstitionis spiritum, intueri perturbatos, & multu co-
sultantes & commi-
niscetes cōtra Chri-
sti doctrinam vt eā
extinguant, disper-
gi, & dissipari ab eo
qui ait in propheta:
*Et conturbabitur
spiritus Aegyptiorum
in eis; & consilium eorum
dissipabo.* Cum-
que innumerabilia
sint, quae interrogēt
in oraculis, nihil ta-
men amplius ex il-
lishabent.
a *Et tradam Aegyptum.*
* Procopius. Ab
aduentu Saluatoris
Cesare Augusto im-
perante, Aegyptiaci
regni coepit abroga-
tio. Primus enim
iste deuictam Aegy-
ptum Romano ad-
iecit imperio.
b *Dominorum crudelium.* Multis domi-
nis Aegyptus tradi-
ta est. Primum Assy-
rijs, post Nabucho-
donosor, tertio Ale-
xandro, ad vltimū
Romanis, Antonio
& Cleopatra ab Au-
gusto iuperatis.
c *Et arefcet.* Fieri so-
let, vt cum ira Dei
captiuitas venit, vt
indignationem eius
pestilētia subsequa-
tur, & contra pecca-
tores elementa de-
sautiant. Veniente
ergo captiuitate per
Chaldaeos vel Ro-
manos, forsitan, &
Nilus, & fontes sic-
cati sunt. Hyperbo-
licos quoque propter nimiam tribulationem flumina
possunt

^a Qui & ventriloqui. ^b Tamen. ^c Q Nihil proderit: cum hae fecerint. ^d Mundani.
thōnes suos, & ariolos: et tradam Aegyptum in manu
^a Chaldaeorum scilicet. ^b Daemonum, vt dicant non blasphemare. ^c Dabolus, de quo dicitur: Cum fortis ar. eu. atrium suum, &c.
dominorum crudelium, & rex fortis dominabitur eorum,
^a Cuius dicere est facere. ^b Dominante rege forti. ^c Doctrina secularis. ^d Marioride Iacu.
ait dominus Deus exercituum. Et rarefcet aqua de mari, &
^a Nilus & Diabolus a quo omnia mendacia. ^b Cetera. ^c Nilus septemfluis.
fluuius & desolabitur atque siccabitur, & deficient flumina.
^a Tandem. ^b Qui de turbidis aquis Nili implebantur. ^c S. imo vacuus.
Et attenuabuntur, & siccabuntur & riuus aggerum. Calamus
^a De quo charta fit. ^b Lxx Papyrus, qui videbatur habere medullam, & non est vacuus, sed fragilis & cito marcescit. ^c Siccabitur. ^d Riuus & fors ^e Arefacto capite.
& iuncus marcescet, & nudabitur alueus riuus a fonte suo. Et
^a Irrigata aquis Aegypti.
omnis sementis irrigua siccabitur: arefcet, & non erit. Et
^a El-bans. ^b Siccitatem nauium. ^c Aegypti, qui conuariat sunt piscatoribus euangelij. ^d Ad decipiendum, ut decipiant recule.
moeuebunt piscatores, & lugebunt omnes mittentes hamum
^a Aquas turbidas. ^b Publice loquentes in synagogis satanae, & adducentes. ^c Aegyptiarum.
in flumen, & expandentes rete super faciem aquarum emar-
^a Ut faciunt uelites sacerdotum. ^b Illud.
cescent. Confundentur qui operantur linum, plectentes &
^a Ad faciendas: agenas. ^b Argumenta. ^c Vestimenta, uel qui texebant ex iunco diuersi generis
vulcula. ^d Aegypti. ^e Aenua. ^f Moeuebunt. ^g Omnes. ^h Inuidia piscatorum Aegypti
dextentes & subtilia. Et erunt irrigua eius flaccientia, omnes
^a Viuaria. ^b Animus. ^c Enim, s. eo tempore.
qui faciebant lacunas ad capiendos pisces. Stulti principes
^a Metropolis Aegypti in qua Moyses multa signa fecit. ^b Opinione. ^c Regis Aegypti,
qui dissipator & d. nifus. ^d Inutile
Thaneos, sapientes consiliarij Pharaonis & dederunt consi-
^a Qui perdidit dominus sapientiam sapientium. ^b O heretici sicut solent. ^c Qui ab initio doctrinam apostolicam mihi tradiderunt.
lium insipiens. Quomodo dicetis Pharaoni, filius sapien-
^a Sum. ^b Eorum, s. qui reges sunt philothophorum. ^c O Aegypte, o heretici, o Pharao. ^d Qui contemnebant ecclesiam simplicitatem.
tium ego, filius regum antiquorum? Vbi nunc sunt sapien-
^a Si potuerunt. ^b Factoris in contuminatione.
tes tui? Annuntient & indicent tibi, quid cogitauerit do-
^a Cui non poterit resistere. ^b Mundum. ^c Ideo non possunt, quia. ^d Ut supra
minus exercituum super Aegyptum. Stulti facti sunt prin-
^a Qui potabantur sapientes. ^b Defecerunt. ^c Eloquentis, quae sonat os vel ex ore. ^d Ciuitas
cipis Thaneos, & emarcuerunt principes Mempheos,
^a Mundum vel regnum, s. mundanae sapientiae. ^b Regnum more Hebraico.
deceperunt Aegyptum angulum populorum eius. Do-
^a Bibendum vnde: Tradidit vitos in reprobum scutum. ^b Aegypti. ^c Erroris. ^d Sapientes.
minus miscuit in medio eius spiritum & vertiginis, & errare

possunt dici defecisse, & fontes aruisse & riuuli.
* Cyrillus. Patabant Aegyptij se posse effugere serui-
tutis iugum, quod septem Nili alueis maximis, & nauigabilibus tota Aegyptus cineta erat, vt neque Augustum timeret, neque Vespasianum: fefellit eos spes, omnes enim fluuij aruerunt & paludes sunt exicatae, vt Nili aluei facile pedibus traicerentur.
2 Metaphoricē autem in flumine siccato, regnum desolatum intelligimus in riuus duces, in calamo, & in iunco Aegypti abundantiam: horum enim fertilissima est Aegyptus.
3 d *Stulti.* Adueniente captiuitate Babylonica vel Romana, omnia magorum defecerunt consilia.
4 e *Principes Thaneos sapientes consil.* Phar. Humilis mandati.
5 Omnes enim heretici contrariam altitudini humilitatem docent, & ad inferos detrahunt, & humilis mandati, & deieci sunt principes.
6 f *Filius sapientium.*
7 Hae dicebat vnusquisque Pharaoni, filius sapientium ego, vt commendaret consilium suum.
8 Quasi viriliter debes pugnare contra Assyrios vel Romanos, quia filius sapientium ego filius regum antiquorum. Aegyptij namq; heroes & Deos magnos autores suae getis fuisse iactant Isim & Osirim & Tiphonem.
9 Quasi dicat. Habeo scientiam scripturarum cum sapientia seculari.
10 Ebrius

NICOLAUS DE LYRA.
1 Et tradam Aegyptum. Quia multi Aegyptij in illo bello fuerunt occisi. Et quia capta Aegypto a Romanis, fuerunt ibi positi praefecti Romanorum, qui super eos ponebant graue iugum.
2 Et rex fortis dominabitur eorum. Scilicet Augustus qui imperator fuit potentissimus.
3 Et arefcet aqua de mari, &c. Per hoc intelligitur desolatio terrae Aegypti, quae ex vna parte est sup. mare, & ex alia sup Nilū.
4 Calamus & iuncus marcescet. Per hoc designatur, q. gaudium & latitia deficient de Aegypto, quia viror iunci & calami letitiam significant. vnde paratum virens communiter dicitur ridere.
5 Et moerebunt piscatores. Multi enim illius artis erant in Aegypto, eo quod abundat aquis. habet enim mare ex vna parte, & Nilum ex altera.
6 Confundentur qui operantur. Id est, qui faciebant opera subtilia de ligno.
7 Et erunt irrigua eius. Id est, arentia.
8 Omnes qui faciebant lacunas. Id est, viuaria, per ista quae dicta sunt intelligitur, quod omnes artifices Aegypti per Romanos spoliarentur & vastarentur. Et consequenter idem ostendit de principibus & maioribus, cum dicitur.
9 Stulti principes Thaneos. Dicitur a Thanis ciuitate Aegypti vnde dicitur.

10 Sapientes consiliarij Pharaonis. Antonium vocat Pharaonem quia omnes reges Aegypti ab antiquo & tempore Isia vocabantur Pharaones.
11 Dederunt consilium insipiens. Scilicet Antonio de mouendo praedium contra Augustum.
12 Quomodo dicetis. Allegabant enim, q. in Aegypto viguerat sapientia ab antiquo, vt habetur 1. Metaph. & quod illud regnum erat valde antiquum, et antiquius quam regnum Romanorum, quod incepit tempore Achaz regis Iudae, vt habetur in historia seholastica, & sic dicebant, quod nomen monarchiae ibi poneretur. Et quia accidit contrarium, ideo subditur.
13 Vbi nunc sunt sapientium. Quasi dicat: Apparet eorum insipientia.
14 Annuntient. q. d. Non poterunt, & patet litera vsque ibi:
15 Deceperunt Aegyptum. Scilicet consiliarij praedicti, & subditur modus deceptionis.
16 Angelum populorum eius. Angelus qui duabus lineis concurrentibus efficitur, hic dicitur coniuratio Antonij & Cleopatrae, & sic est sensus, quod decipiente Cleopatram & Antonium, deceperunt per consequens totam Aegyptum.
17 Dominus miscuit in medio eius. Id est, controuersiae, & erroris. hoc enim fecit dominus permissiue propter mala Aegyptiorum puniendae.

A *Ebrius & vomens. Furor draconum, vt tandem post vomitum intelligant ebrietatem suam. Quandiu enim ebrij fuerint, nec principium habebunt, nec finem.*

B *Refrenantem. Haymo. Pro eo quod Hieronymus debuit transferre incuruantem & lasciuientem, idest, senē*

& puerum, ambiguitate deceptus transtulit incuruantem & refrenantem. Quod est venientibus Assyrijs, vel

Chaldaeis nō erit Aegypto opus, i. consilium, quod aut

caput habeat, aut finem, aut

† *despiciunt.*

senibus conueniat, aut paruulis, quorum alij senio† deficiunt, alij prae lasciuia qd faciant, nesciunt.

C *Mulieres. Quas amat Aegyptus, quas solas vult Pharaon viuere necatis viris. Diabolus virtutes interficit, vitia conseruat.*

D *Terra Iuda Aegypto. Scientia scripturarum lex & Prophetæ, Euangelia erunt Aegypto in festiuitatem cum se cognouerit. Vel in timorem, cum se mendacia habuisse intellexerit.*

E *In pauorem. Alij in festiuitatem, sed secundum Hieronymum. melius est in pauore, vel formidinem, q. d. cū Aegyptij quasi mulieres timore hostiū dissoluti fuerint, tunc terra Iuda erit Aegypto in pauorem. Recordabitur enim quia tanta mala passa sit, quia Iudæos a cultu Dei auertit, promittēdo auxilium eis, vnde & sequitur. Omnis qui illius fuerit record.*

F *Quinque ciuitates. Quidam quinque libros Moyse intelligunt, qui in Alexandria prius translati sunt. Sed hæc melius*

lius ad Domini aduentum referuntur. In die illa, s. per Domini passionē, erunt quinque ciuitates in terra Aegypti loquentes lingua Chanaanæ. Aegyptus quæ est mœror vel tenebræ, mundus est, Chanaan commutata. Quinque ciuitates, quinque sensus corporis, quarum vna solis

est, s. oculi quibus lumen aspiciunt. Qui verò vitij seruiunt, sensus corporis a prauis voluptatibus nō custodiunt, lingua Aegyptia loquuntur: quia in tenebris peccatorum morantur. Qui verò operam tribuunt virtutibus, lingua Chananitide commutata, scilicet loquuntur: quia de vitij ad virtutes commutantur.

G *Lingua Chanaanæ. Quæritur, cur nō lingua Hebræa, sed Chananitide loquatur quinque ciuitates Aegypti? Quia. s. Hebræus trāsitorē sonat, qui de loco trāsit ad locū. Quādiu ergo in Aegypto huius mūdi sumus, lingua Hebræa loq nō possumus, sed lingua Chananitide, q̄ inter Hebræā linguā, & Aegyptiam media est, & Hebrææ magna ex parte cōfinis. Chanaan interpretatur cōmotio, vel quasi respondens. Qñ de Aegypto recedim⁹ cōmouemur, & quasi rñdimus Dñi volūtatē. Sd*

ga adhuc in seculo sumus, lingua Hebræa loq nō possumus. Vidētes mulierē ad cōcupiscendā, loquuntur lingua Aegyptiaca, & audientes iudicium sanguinis. Et qui primis delectantur vnguentis, & quorum Deus venter est, gustus eorum Aegyptiaca lingua loquitur, & qui tactu immundo delectantur.

† *In die.*

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Et non erit Aegypto. Idest, populus Aegypti non habebit se intromittere de Rege proficiendo, qui per caput designatur, nec de familia eum sequente, quæ dicitur cauda, nec de iudicibus & p̄fēctis populū gubernantibus, eum refrenando ab iniurijs inferendis, & p̄nis incuruando pro illatis, quia capta Aegypto per Augustū, gubernatio Aegypti deuoluta est ad Imperium Romanum, quod ponebat ibi p̄fēctos, & iudices.*

2 *In die illa. Idest, Aegyptij erunt totaliter subiecti Romanis, sicut mulieres viris.*

3 *Et timebunt. Idest, potestates eius quam tribuit Augusto cōtra Aegyptum, quia omnis potestas à Deo est.*

4 *Et erit terra Iuda. Imputando vastationem suam euenisse propter mala quæ fecerat Antonius, in terra Iuda, qui Antigōnū descendentem à Machabæis interfecit, & Herodem alienigenā Regem Iudææ instituit, vt habetur in Scholastica historia.*

5 *Omnis qui illius fuerit recordatus. De malis quæ fecit Antonius in Iudæa, & de illis qui propter hoc venerunt in Aegypto.*

6 *Pauebit a facie consilij Domini. Timens eius iudicia.*

Diuisio.

7 *In die illa. Hic consequenter describitur Aegyptiorum reuelatio per susceptionem fidei & cultus diuini, quæ p̄ualent omnibus temporalibus bonis. Et diuiditur in duas partes, quia primò describitur ista receptio fidei ab Aegyptijs. Secundò ab Assyrijs, ibi: In die illa. Circa primum sciendum, q̄ aliqui Hebræi, & similiter aliqui Catholici, in hoc eos sequentes, exponunt partem istam de Onia sacerdote, qui de Iudæa cum pluribus alijs intravit Aegyptum, dicens se velle implere prophetiam Isaia, quæ ponitur hic. Et cū Rex Aegypti honorificè eū recepisset, & ciuitatem ad habitandum concessisset, erexit ibi altare Domini hostias & oblationes offerens super illud: Sed hoc non videtur verum. Primò quia hic dicitur: Erunt quinque ciuitates, &c. Onia verò non legitur, nisi una tantum ciuitas assignata. Secundò quia illud factum Onia non fuit laudabile, sed*

le, sed magis uituperabile, secundum quod dicitur Daniel. 1. 1. c. Filij quoque præuaricatorum populi tui extollentur, vt impleant visionem, & cornent. Quod exponitur de hoc factō Onia. Non enim licebat Iudæis erigere altare & sacrificare, nisi in Ierusalem, & maxime post templi Salomonis adificationem. Factum autem quod hic dicitur commendabile est, & Deo acceptum, ut patebit literam prosequendo. Rab. Sa. aliam expositionem ponit, dicens: quod Sennacherib ultimo veniens contra Ierusalem adduxit secum aliquos Principes de Aegypto quos ceperat in bello contra Tharacam Regem Aethiopiæ, quem iuuabant, de quo bello habetur 4. Regum 19. Et illos Principes adduxit secum compeditos, ut ostenderet eos Ezechia, & populo eius ad terrendum eos: Sed quando exercitus Sennacherib fuit percussus ab Angelo, ipsi fuerunt saluati, & per Ezechiam à vinculis liberati, & sic reuertentes in terram suam fecerunt altaria ad colendum Deum Israel, qui eos liberauerat de manu Sennacherib, & sic exponit literam istam.

8 *Erunt quinque ciuitates in terra Aegypti loquentes lingua Chanaanæ. Sed contra hoc est quod subditur: loquentes linguam Chanaanæ, &c. Idest, Hebraicam: quia terra Chanaan tunc & à lōgo tpe antè ab Hebræis habitabatur. Si autē dicitur Ra. Sa. esset verum, Prophetæ diceret: Loquentes linguam Aegyptiacam, &c. Si autem dicatur, quod duxerunt secum Hebræos ad faciendum diuinum officium in Aegypto, non ualere: quia non erat eis licitum ibi erigere altare, ut dicitur, & sic factum eorum esset uituperabile. Nulla etiam scriptura canonica, nec historia famosa de hoc aliquid dicit, & ideo illud dictum videtur esse fictitiū. Propter quod pars ista exponitur de receptione fidei Christianæ ab Aegyptijs, q̄ Beatus Simon Ap̄st. predicauit in Aegypto, quæ ei forte aduenit, ut habetur in legenda sua. Et similiter Marcus Euangelista secundum quod dicit Hieronymus libro illustrium uirorū, & tūc ipsi ordinauerunt ibi Ecclesias, & erexerunt altaria in nomine Domini Iesu Christi. Et secundum hoc dicitur hic. In die illa. Idest, tempore Christi, qui natus fuit sub Augusto. Erunt quinque ciuitates. Idest, Hebraica. In Aegypto enim erant multi Iudæi, qui*

* fuerant

MORALITER.

† *In die illa. Hic describitur reuelatio Aegypti per susceptionem fidei Christianæ per prædicationem Simonis*

nis Apostoli, & Beati Marci Euangelistæ, sicut plenius dixi in expositione literali. Et quoniam hæc expositio est etiam spiritualis, ideo pertransco, de alia hic ponenda.

† MORALITER.

a In die illa. Hoc non intelligens Onias sacerdos, cum venisset in Aegyptum cum multitudine Iudaeorum sicut Iosephum edificavit templum Domino, & altare in civitate Heliopoli, tanquam implens vaticinium Isaia, contra hoc praecipitum faciens. Non edificabitis mihi altare per omnes vrbes vestras, sed in loco quem elegero. Sciendum autem quia non solum Heliopolis, sed quatuor huic viciniae quae iuxta sunt Rinocolorum sunt sitae lingua Chanaan, i. Syra loquuntur. Putant quidam Nabuchodonosor Syros & Arabes in eas civitates translulisse, & eos usque hodie linguam propriam tenuisse.

Ec Augustinus. *Annuncia mihi, quem diligit anima mea, ubi pascas, ubi cubas in meridie.* Ista est Ecclesia quae loquitur, & quaerit ubi sit in Ecclesia in meridie. Per meridiem, Africam intelligere non debemus: Africa enim in parte quidem meridiana mundi est, sed ad Africum non ad austrum, ubi verè meridies est. Ibi enim Sol facit medium diem, sub qua caeli plaga potius Aegyptus invenitur, ubi mille servi Dei per eremum in sancta societate vivunt. Nam de Aegypto Isaia propheta: *Illo die erit altare in regione Aegyptiorum, &c.* Quare ergo non communicant Ecclesiae, quae praedicta est, Aegyptiorum? aut si praefiguratione prophetica, Aegyptus mundum significat, quare non communicant Ecclesiae orbis terrarum?

b Et titulus. Titulus Domini Evangelica doctrina & Apostolica, quae est usque ad terminos terrae, unde: *In omnem terram exiit sonus eorum.* Vel titulus iuxta terminum fidei, operatio bona, quae quantum & fides extendi debet, vel imitatio passionis Christi.

c Clama enim. Cum Evangelica doctrina creuerit, & persecutio

secutio ingruerit, tunc qui crediderint, clamabunt ad Deum patrem.

d *Et percutiet.* Theodoretus. Regni ablationem appellat Propheta plagam, voluit enim Dominus Aegyptum esse sub Romanorum imperio, cum reliquis nationibus ut Apostolorum praedicationi peruia esset, sanationem nominat Dei cognitionem, delevit enim regnum Aegypti Dominus, & traduxit Aegyptum de impietate ad pietatem.

e In die illa. Ante adventum Domini singulae nationes suos habebant Reges, nec licebat de vna regione transire ad aliam: quia exploratores timebant. Romani autem omnes in vnam redegerunt omnia quibus unita sunt, & maximè postquam crediderunt. Ad Euphratem verò usque ad Tigrim regio Assyria fuit, & quos antiqui Assyrios vocant, nos Syros, partem ponentes pro toto. Post Domini ergo passionem vias patuit de Aegypto in Assyrios, & Aegyptij in Assyria liberè transire, & maximè negotiatores, qui de regno in regnum discurrunt.

f *Et servum in Aegypto.* Non quod postea illi fuissent subjugati, sed quia legiones Romanorum instructae Syromilite, custodiebant Aegyptum. Vel, quia vtraque gens sibi inuicem exhibuit servitium recipiendo commercium. Sicut in libro Machabeorum legitur, quod Iudaeorum regnum sibi Assyrij & Aegyptij alternis vendicabant vicibus. In Domini verò adventu neque illis neque his, sed Romanis serviebat, eiusdem cum ipsis conditionis.

***** Procopius. Quod Assyrii servire Aegyptios inquit, vel charitatis servitutem intellexit, vel quod nonnullis placet, id ideo dixit, ut misum Romano nomine Syrorum in Aegyptum exercitum, Syroque Duce aliquo in servitutem redactos Aegyptios significet.

a In die

NICOLAUS DELYRA.

fuerant illuc dispersi tempore Machabeorum & ante, qui credentes ad praedicationem Simonis Apostoli, & Marci Evangelistae fuerunt ab eis ordinati, & dispositi ad regimen & doctrinam Aegyptiorum in Christum credentium, & ad celebrandum divinum officium in lingua Hebraica. Potest etiam dici, quod Aegyptij ad fidem conversi Deum laudabant Hebraica lingua: quia in primitiva Ecclesia baptismus per impositionem manuum Apostolorum dabatur Spiritus sanctus in signo visibili, & loquebantur varijs linguis, ut habetur Act. 8. & 19. Fit autem hic mentio magis in speciali de lingua Hebraica, quam de alijs: quia illa est lingua prima, & fuit omnibus communis usque ad edificationem turris Babel, ut habetur Genes. 11. Et exprimentur hic quinque civitates tanquam principales in quibus Evangelium praedicatum est in Aegypto, licet in pluribus alijs locis eiusdem regni praedicatum fuerit tempore Apostolorum.

1 Civitas solis vocabitur vna. Dicunt aliqui quod haec est Alexandria, quae dicitur civitas solis, i. Christi, qui est Sol iustitiae, eo quod fides Christi ibi viguit tpe Marci Evangelistae sub quo fideles vivebant in Alexandria, habentes omnia communia eo modo quo leguntur vixisse sub Petro in Ierusalem, Act. 4. propter quod Philo dixerit Iudaeorum, librum composuit ad commendationem vite ipsorum, ut dicit Hieronymus in libro illustrium virorum. Alij verò dicunt, quod civitas solis hic dicitur Heliopolis, quae est civitas in Aegypto. Et dicitur ab Helios, qui est sol, & Solis quod est civitas. Et de hac hic fit specialis mentio, eo quod sacerdotes ibi manserunt ab antiquo, ut habetur Gen. 41.

2 In die illa erit, &c. Dedicatum in honore Christi, ideo subditur.

3 Et titulus iuxta Domini terminum, &c. Illud potest referri ad Christum, ut quod iste titulus sit Iesus Nazarenus Rex Iudaeorum, qui in termino vite Christi passibilis fuit positus super crucem. Signum autem crucis ponitur in altaribus & locis Christi nomine dedicatis. Potest etiam referri ad terram Aegypti, ut sit sensus, quod fides Christi fuerit praedicata per totam Aegyptum, usque ad terminos eius.

4 Clamabunt enim ad Dominum. Scilicet Aegyptij.

5 A facie tribulantis. Scilicet demonis.

6 Et mittet eis, &c. Videlicet Iesum Christum ab eis receptum per veram fidem, ab Apostolis ab eo missis praedicatum.

7 Qui liberet eos. De tenebris erroris & potestate demonis, ideo subditur.

8 Et cognoscetur Dominus ab Aegypto. Hostia novi Testamenti est Eucharistia. Quae dicitur hic hostia in plurali: quia succedit omnibus hostijs & sacrificijs veteris Testamenti. Potest et hoc referri non solum ad Eucharistiam sed et ad orationes et suffragia Ecclesiae, quae dicuntur hostiae, Psal. 9. d. Sacrificium laudis honorabit me &c.

9 Et percutiet Dominus, &c. i. temporali poena, ut dicitur est, ad eius castigationem.

10 Et sanabit eam. Per veram fidem.

11 Et revertentur ad Dominum. Veraciter & perfecte, ideo subditur: Et placabitur eis, & sanabit eos.

12 In die illa erit via de Aegypto in Assyrios, &c. Quia praedicatores Evangelij de vna terra discurrerunt ad aliam, & converso, ut patet in Actibus Apostolorum in pluribus locis.

13 Et serviant Aegyptij Assyrijs. s. ex mutua charitate:

A In die illa erit. Non vi-
cissim ab Assyrijs Aeg-
yptisque medius vexa-
bitur, sed erit tertius cũ
ipsis seruiens, scilicet
Romanis.
* Cyrillus. Dicitur
est Israel primogenitus
in filijs, postquam aut
in filium Dei est debac-
chatus, post nationes
collocat, sortitus post
Gētes sū locum. Post-

^a Vt omnem massam suę benedictionis fermento misceat.
In die illa erit Israel tertius Aegyptio & Assyrio,
^a Benedictur in toto mundo in Apostolis & alijs. ^b uclibus, qui de Sion exhibit
lex, & verbum Domini de Ierusalem. ^c Erit. ^d Populo ^e A quo.
ante male licebatur.
benedictio in medio terrę cui benedixit Domi-
^a Societate Israelis. ^b Sir. ^c Vt scilicet populus Dei sit Aegyptius, & opus
manuum eius Assyrius, Israel autem hereditas.
nus exercituum, dicens: Benedictus populus
^a Quia in ipso clementiam suam demonstravit.
meus Aegypti, & opus manuum mearum & Af-
^a Quia ibi natus, nutritus, passus est, & cetera nostrę redemptionis, mysteria con-
summavit. ^b Qui mente conspicit Deum. solus potest dicere: Pars mea Deus.
ryrius: hereditas autem mea Israel.

quam. n. intrauerit pleni-
tudo Gentium, Israel saluus
fiet. Aduerte hoc loco Is-
raelem tertium nominari
2 post Assyrios & Aegy-
ptios, affecit. n. cruce Do-
minum, & positus est in
dorso iuxta illud: *Quoniam
pones eos dorsum.*
b Benedictus. Hę regiones
prę omnibus alijs monar-
chis abudauerant, & ideo
benedici meruerunt.

NICOLAUS DE LYRA.

* quia in primitiua Ecclesia fideles vndecunque essent quando conu-
niebant adinuicem, viuebant in maxima concordia, vt patet Act. 4
Et ad hoc refertur quod subditur.

1 In die illa erit Israel tertius Aegyptio & Assyrio. Quia

ADDITIO

In cap. 19. vbi dicitur in postil. Dominus miscuit in medio eius
spiritum vertiginis.
Vertigo prout in hoc loco competit, significat cōuolutionem seu

CAP. XX.

B Anno. * Procopius. Aegyptiorum per Assy-
rios expugnationem predicat, qui de eoru m
pace supra disputauit. His ergo que longo po-
stea tempore euentura essent, per ea quę iā-
iam instabant, fidem affer-
re dicemus. Quę. n. de pro-
spero rerū successu edicta
sunt ad ea Saluatoris tem-
pora, quibus in Aegypto
tāquam leni nube, peregrin-
natus esset referenda fue-
runt. Quo de autem nunc
C agitur, id plūm Prophetę
etate factum est. Prędicun-
tur verò ista de Iudęis, qui
instantem ab Assyrijs expu-
gnationem, Aegyptiorum
auxilio arcere se posse con-
fidebant, cum Azotum iā il-
li, urbem Palestinę maxi-
mam & munitissimam cep-
pissent, vt vicinorum malis
detreriti, desperato omni
humanę opus momento,
ad Dominum conuersi, ingruentia damna valeant effu-
gere. Ita verò de istis ait quidā Prophetā. *Et erat Ephraim
columba amens & vecors.*

In anno. Assyria nomina sunt hæc: Thartan, turris, vel
superfluus, vel elongans. Sargon, Princeps horti. Rex
Assyrius, s. sensus magnus habet plurimos duces, quorū
vnus est Thartan, elatus in superbiam in scelere longē
procedens, qui mittitur ad expugnandam Azotum, que
Hebraicē dicitur Estor, i. ignis generationis. Dux nāq; Regis As-
syrii expugnat eos qui seruiunt generationi & libidini.
^a In anno. Azotus, vrbs Palestinorū potentissima de
quinque quam Sargon qui & Sennacherib (sex enim
nominibus dicitur secundum Hieronymum) misso
Thartan Duce exercitus expugnauit & tenuit. Quan-
do autem capta est, locutus est Dominus in manu

NICOLAUS DE LYRA.

Cap. XX.

* **I**N anno. Hic consequenter ponitur punitio Aegyptiorum facta
per Assyrios. Et diuiditur in duas partes: quia primo ponitur
Diuisio. punitio Aegyptiorum. Secundo, ex hoc sequens stupescitio Iudęo-
rum, ibi: Et timebunt. Circa primum pramittitur tempus reuela-
tionis factę de ista punitio, cum dicitur.

MORALITER.

† **I**n anno quo ingres. & c. Per Regem Assyriorum diabo-
lus signatur, cō q̄ est Rex super oēs filios superbia. vt dicitur
Iob 41. d. Per Thartan qui interpretatur superfluus, signa-
tur cupiditas, quę non est contenta necessarijs nec suffi-
cientibus, sed semper quęrit superflua. Per Azotum, quę
interpretatur incendiū, charitas intelligitur. Per hoc igitur,
q̄ Rex Assyriorum misit Thartan ad percutiendum
Azotum, signatur q̄ diabolus excitat cupiditatem in ho-
minib. ad destruendū in eis mutuā charitatem: quia eu-
piditas est venenū charitatis. Greg. ho. 29. Antiquus ho-
stis dū mentē nostrā ad rerū temporalium dilectionē tra-
hit infirmiorē q̄ nos proximū excitat, q̄ ea ipsa q̄ dili-

Apostoli fuerunt de Israel. Et per prædicationem Euangelij coniu-
xerunt diuersos populos adinuicem mutua charitate, ideo subditur.
2 Benedictio in medio terrę cui benedixit. Quia bene-
dictio Dei datur existentibus in charitate. Et his dictis patet sen-
tentiā literę sequentis.

congratationem, quę quandoque fit in cerebro a morbo, sicut in ter-
ra fit a vento, prout medici tradunt. Vnde qui talem morbum pati-
tur, non potest rectē iudicare de agendis, sed erat sicut ebrius, prout
dicitur in litera.

Isaię verbis conueniente opere, opera enim his attesta-
bantur, quę per eum loquebatur Dominus.

b Cum misisset. Pulchrē Rex Assyriorum Sargon, id est,
Princeps hortorum dicitur, cui similis est Achab. Qui
vineam Naboth in hortum vertere cupiebat, quod ille

CAP. XX.

IN anno quo ingressus
^a Turris, superfluus, vel elongans.
^b Ignem generationis.
est Thartan in Azotum,
^a Princeps hortorum Sennacherib.
cū misisset eum Sar-
gon Rex Assyriorum,
& pugnasset contra
Azotum & cepisset eam, in tempore il-
^a Opere verbis concordante
lo locutus est dominus in manu Isaię filij
^a Cilicium hic enim habitus Prophetę plangentis peccata populi.
Amos, dicens. Vade & solue saccum de lūbis
^a Quibus securus contra serpentes, & scorpiones huius eremi. ^b Solue
calceamenta de pedibus tuis. Locus enim in quo stas, terra sancta est.
tuis, & calceamenta tua tolle de pedibus tuis.

tropologicē intelligens, ma-
luit mori, quā facere, ne
paterna hereditas & posses-
sio antiqua in Regis impij
mutaretur delicias.

c Vade & solue. Pręcipitur
Prophetę, vt sacco calcea-
mentisque depositis incedat
nudus & discalceatus.
in signū Aegyptijs & Actio-
pibus, qui Dei populū
persecuti sunt. Aegyptus. n.
prosequens, vel tribulans,
Aethiopes humiles & deie-
cti. *Qui enim se exaltat, humili-
liat.* Hi ducendi sunt in ca-
ptiuitatē tribus annis tor-
menta passuri: De quibus:
Annos æternos in mēte ha-
bui. Nec putemus parua ef-

se supplicia, sed magnis elongata erunt temporibus. In ip-
sa autem captiuitate Aegypti iuuenes, s. malitia roborati,
senes qui ad perfectę ætatis vitia peruenerunt, ibunt
nudi, vt omnia eorum scelera pateant. Nihil enim occul-
tum, quod non reueletur.

* Proco Prophetā qui vno tm pallio antea eoq; trito &
crasso, vrebatur, pp summum sapientię studium & dolo-
rem quo de Israelis impietate angebatur: eo ē nūc exue-
re se, nudusq; & sine calceis, quo futurę Aegyptiorū
calamitatis specimen edat, Hierosolymā redire iubetur
ad metus. n. incussionem, inusitatus hic habitus, nudo
sermone his præcipuē futurus efficacior, qui Prophetarū
monita ita parui penderent, vt alium eos errorem
sibi annūciare, iuberent, quo absurdam illi inusitamq;
vestitus formā intuiti, ad eius postuladā cām, inuitarent.

1 In anno quo, & c. *Quę est ciuitas Philistinorum, quam cepit
iste Thartan Princeps militie Regis Assyriorum.*

2 In tempore illo, & c. *De punitioe Aegyptiorum.*

3 Vade. Prophetā. n. aliquando denuntiabant prophetiā suā non
solum verbis, sed ēt aliquando se sibi libris signis, sicut Ieremias po-
suit catenas in collo suo, ad desgnandū, q̄ sic ducerentur cōcatenati
illi cōtra quos pphetabat. It. 27. Et sic Isaias iuit nudus et discalcea-

gimus, auferre molliatur. Nec curat antiquus hostis hæc
faciēs, vt terrena tollat, sicut vt charitatē in nobis feriat, & c.

1 *Vade & solue saccū de lūbis tuis.* Per hoc q̄ Isaias Prophe-
ta iuit nudus, tunc & discalceatus, signatur q̄ prædicator
veritatis crescentib. vitijs per defectū charitatis, sicut dicit
Mat. 24. a. *Et quoniam abundabit iniquitas, & refrigeret charitas mul-
torum.* Debet plus solito magis austerē viuere, vt cōtra vi-
tia efficacius pädicet verbo & opere. Per hoc ēt, q̄ per il-
lam nuditatē Isaię, signata fuit captiuitas Aegyptiorū &
Aethiopū, qui tenebrofi interpretantur, signatur q̄ peccato-
res tenebris peccatorum excecati, ducentur per diabo-
lum in captiuitatem inferni, nisi peniteant ante mortē.

† Nudam

A *Et fecit sic.* Mira obediētia, solo cilicio induebatur vir nobilissimus, ut Hebraei tradunt. Cuius filiam Rex Manassēs accepit in coniugium, nō erubuit nudus incedere, nihil honestius iudicās, quam Domino obedire. **B** *Discalceatus.* Notandū quod antequam caperetur Azotus Propheta sit sacco vestitus, & calceatis pedibus: ut plangat eos qui ardentibus sagittis diaboli vulnerati sunt, & libidini seruiunt, & calcare possit super serpentes & scorpiones, qui sūt in cremo huius saeculi, ubi omnium bonorum est sitis. Postquam autē Azotus captus fuit, in signum captiuitatis Aegypti & Aethiopiae, discalceatus & nudus vadit. Sacco. n. vestitus, & pelle opertis pedibus non potest in terra sancta, ad quam festinat, vel stare, uel ambulare. **C** *Ad ignominiam.* Quia pascha Domini comedere non poterant, quod comedit lumbis accinctus, baculum te-

Propheta non solum verbis, sed factis futura praedicebant, sicut in hoc loco.
A *Tribus diebus.*
B *Non quod tribus annis, nudus ierit, sed dies per annos possunt intelligi. Vnde ad ezechielem Dominus dicit: Diem pro anno dedi tibi.*
C *Aegyptos erant sociati Aegyptijs. b Humilem & deiectam, quia propter superbiam humiliata est.*
D *Tribus annis sicut seruus meus nudus ambulauit tribus diebus.*
E *Minabit.*
F *Ma'ia robustum.*
G *In hac erant dierum malorum. b Captiuitatem dico. Nihil opertū quod nō reuelatur.*
H *Per quas egreditur sterros. b Demonitandam.*
I *Adore.*
K *Cum viderint confusam. b In qua sperabant.*
L *In cuius auxilio gloriabatur. b Ideo. c Non auena & peregrinus, sed manitionis. d Ierusalem quae persecutionibus & fluctibus incessante rundeatur. Intula quasi in salo.*
M *In fragilis. b Ad quales, & fragiles, & infirmos. c se non poterant liberare.*
N *Nulla modo. c Cum hi capti sint.*

D *neus manu, calceatis pedibus, ne per huius saeculi solitudinem transiens a serpentibus mordeatur.*
E *Hacme erat Admiranda Dei prouidentia omnia regna contra se iniucem superbientia destruxit. Israel contra Dei voluntatem, in Damasco Syrijs; sperauit, & ideo vtrique captiuati ab Assyrijs. Iudas verò in Aethiopijs & Aegyptijs, & ipsi quoque victi ab Assyrijs & Chaldaeis Assyrijs quia de se praesumpserunt, a Chaldaeis perierunt. Chaldei & Babilonij erecti contra Dominum Moedis, & Persis subiugati sunt, & hi Alexandro Magno. Qui cum se tanquam Deum extulisset, veneno enectus est, & regnum eius in partes scissum, & post a Romanis subiugatum. Romanum imperiū quod quasi ferreis dentibus, & vnguibus carnes sanctorum lacerauit, ex magna parte iam perijt. In fine ex toto peribit, cum regnum Christi illuxerit.*

NICOLAUS DE LYRA.

A *ius ad designandū, qd Aegyptij & Aethiopes nudi & discalceati ducuntur in captiuitatē p Regē Assyriorū. Et patet litera hoc excepto.*
B *Trium annorū, &c. Quod exponitur sic, qd hoc fecit Isaías per tres annos, antequam accideret istud factum, quorum numerus incipit ab illo tempore quo Thartan intrauit Azotum. Rex enim Assyriorum vi existens in Iudaea & eam deuastans: audiuit de Rege Aethiopiae quod egressus erat ad impugnandum ipsum, & cum eo erat Rex Aegypti, & tūc recessit de Iudaea, & illos Reges debelauit & populum duxit captiuum in fine trium annorum postquam Isaías praedixerat hoc. Ra. Sa. dicit, quod ly trium annorū, non solum refertur ad tempus reuelationis factae Isaia vsq; ad eius impletionem, ut dictum est, sed etiam refertur ad factam Isaia. s. quod tribus annis iuis sic nudus & discalceatus. Sed hoc non est verisimile, quod Dominus tandiu faceret eum incedere taliter, maximē cū esset de stirpe*

regia. Et ideo alij expositores dicunt, quod iuis sic tantum tribus diebus in signum trium annorum dictorum, sicut dicitur Eze. 4. b. Diem pro anno dedi tibi.
2 *Et timebunt. Hic consequenter ponitur stupefactio Iudeorum qui conhibebant in adiutorio Regum Aegypti, & Aethiopiae contra Regem Assyriorum. Et ideo quando sciuerunt eos captiuos a Rege Assyriorum, & fuerunt territi & stupefacti, & hoc est quod dicitur. Et timebunt, & confundentur, scilicet Iudei.*
3 *Ab Aethiopia spe sua. i. de cuius auxilio sperabant.*
4 *Et ab Aegypto gloria sua. i. de cuius auxilio gloriabantur.*
5 *Et dicebat habi. &c. i. populus regni Iudae. Qd dicitur in insula eò quod est inter duo maria, s. mare mortuum ab Oriente, & Mediterraneum ab Occidente. Dicunt tamen aliqui, quod dicitur in insula, eò quod concutebatur hinc & inde tribulationibus, sicut insula in flib. sed prima expositio est magis literalis. Cetera patent ex dictis. F*

MORALITER

A *Nudam & discalceatam discoopertis natibus ad ignominiam.*

Per quae signatur omnis boni subtractio, & extrema confusio in damnatis.

CAP XXI.

CAP. XXI.

A *Nus deserti maris. Babilonis, pro multitudine populi dicta mare, vnde: Desertum faciet Dominus mare eius.*
B *Procopius. Conferunt isthac non nihil ad Aegypti visionem, quantumuis secundum quosdam peculiaris Babiloni visio habeatur, ut Babilonijs Iudaeos, minime confidere doceat, qui & ipsi capientur. Sic. n. apud Prophetam quendam legimus: Aegyptum innocabat, & ad Af-*

A *Deo & hominibus. c In quo non habitat Deus.*
B *Mundi, vnde: Qui descendunt in nani.*
C *Vox Babilonis.*
D *Tentationum.*

syrios profecti sunt. Tanquam Osee. 7. ca n sis allatis, quibus ab Assyrijs urbem & templū cōtigit expugnari, adhortarētur
2 *Sin autem eos qui sunt accuratiores, sequamur, post designatū Aegypti & Aethiopiae per Assyrios expugnationem, qualia expugnatores ipsos maneat. declarat. Iustitia. sentētia Deus Aegyptios Assyrijs, Assyrios Medis, Medos Persis, Persas denique propter fastum & superbiam alijs evertendos concessit.*
De

NICOLAUS DE LYRA.

Cap. XXI.

A *Onus deserti maris. Praesens caput in tres partes diuiditur: quia Propheta primò loquitur cōtra Babilonios. Secundo cōtra Idumaeos, ibi: Onus Du. Tertio cōtra Agarenos, ibi: Onus in Arabia. Circa primum sciendum, quod spiritus prophetia non semper adest prophetis: & quādo tangit mentē Prophetae de aliquo negotio futuro, non sēper reuelat oēs conditiones, sicut pleniū dictum fuit in principio libri Psalmorum, cū ageretur de vario tactu spiritus sancti circa mentes Prophetarū. Et inde est, qd de eodē negotio pluribus vicibus tangit aliquando mentes Prophetarum, reuelando vna vice, quod non erat in alia reuelatū: & sic Prophetae frequēter idem repetunt, addendo ad ea qd prius dixerant, vel magis explicando quā prius fecerant: & sic est in proposito. Superius enim Isaías de destructionem Babilonis denuntiauerat 13. c. 14 & hic eandē destructionem repetit explicando aliqua quae non fuerant prius taliter explicata. Et diuiditur in duas partes secundū duo quae hic explicat.*

Secundum ponitur ibi: Babilon dilecta. Prima in duas, quia primò ponitur dicta explicatio. Secundo Prophetae compassio, ibi. Propterea. Circa primum dicitur.
1 *Onus, &c. i. Babilonis, ut patebit ex seq. et secundū aliquos dicit hic mare propter populi in ea existentis multitudinē. Et mare desertum, eo qd Propheta de uirabat eā deserendam a suis habitatorib. Sed mihi videtur melius hic dici desertū maris, vel mare desertū, ad explicandū modū captiōnis Babilonicae, q non fuerat superius explicatus. Per se. n. & Medii obsidentes Babilonem, & non potentes eā capere propter murorum altitudinē & spissitudinem, lōgē a ciuitate diuisi: ut fluiū Euphratē, qui per arcus transibat per mediam ciuitatem in multos riuos ita quod intrauerunt ciuitatē per arcus illos. Et sic dicitur Babilon desertum maris propter attenuacionem. Euphratis, qui est magnus fluius: propter quod dicitur hic mare more Hebraicu sermonis, quo congregatio magna quae mare vocatur, secundum illud Gen. 1. Congregationesq; aquarum appellauit maria.*
2 *Sicut turbines. Africus. n. est ventus lateralis inter Meridie*

MORALITER

A *Onus deserti. Per desertū maris signatū mūdus, put sonat*

in malū 1. Io. 5. d Totus mundus in maligno positus est. Et dicitur

A *De deserto venit. In quo Dominus tentatus, in quo israelitæ percussi a serpentibus.*

Matt. 42. Num. 11. b.

B *Qui incredulus. Generalis sententia, quasi culpa singulorum est, quod in tēpestate opprimunt. Ascende Aelam. Lxx. Aclamite, & legati Persarū. Aclamite, despicientes Ascende. q. d. O Persæ & Mœdi nolite timere, equos ascendite, Babylonem obsidete. Ascendete. Dei fortitudine cōfixus, audacter contra aduersarios loquitur.*

d *Omnem gemitum. Quate & alias Gentes gemere faciebat. Vel, vt nullus iam gemat pressus potentia Babylonis. Vel rantis malis sit afflicta, vt contra te gemere non audeat.*

c *Pone mensam. q. d. O Persæ & Mœdi sumite cibum, præparantes vos ad bellum, contemplantini in specula, quæ exarata sunt*

a *Vnde ventivehementissimi. b* *Sic de deserto Mœdorum, & Persarum mihi vastitas irruit.*

ab *Africo veniunt, de deserto venit, de terra horribili. Visio dura nuntiata est mihi. Qui incredulus*

a *Contra Dominum suum Balthasar, occidendo illum quamuis Deo permittente. Me.*

est *infideliter agit, & qui depopulator est vastat.*

a *Vox Domini ad Peras & Mœdos. b* *Despicientes, qui scilicet tentare solent & contemnere. c* *Prouincia Persarum & ciuitas. d* *Babylonem. e* *Ciuitas in Mœdia. f* *Maris vel duræ diuisionis.*

Ascende *Aelam, obsidet Mœde, omnem gemitum*

a *Vox Prophetæ, quia Babylon sic conteretur, b* *Quia lumbi mei agentes penitentiam non voluptate vt prius, sed dolore pleni sunt.*

eius *cessare feci: Propterea repleti sunt lumbi mei dolore: angustia possedit me, sicut angustia parturientis.*

a *Tantæ miseræ. b* *Mulier cum parit tristitiam habet, quia venit hora eius. c* *In tristitiam vel in tetram. d* *Miseriam Babylonis. e* *Visionem duram. f* *Vel turbatus.*

Corru *cum audirem, conturbatus sum cum vidērem. Emarcuit cor meum, tenebræ*

a *In spiritu. b* *Angustia vel oculi caligauerunt præ lacrymis. c* *Mentem meam vt turbatus nescirem pene quid cernerem. d* *Mundus qui in maligno positus. e* *Quondam. f* *Vnicuique sua species facta est, vt homo homini. d* *Dei uel Prophetæ.*

stupefecerunt *mē. Babylon dilecta mea posita est*

a *Itaiz. b* *Quia subuersa. Quomodo tam cito potuit a superbis euerri. c* *Dominus ad prophetam. d* *Dominus, cuius cibo saturatus quæ ventura sunt non do contemplatur acutius. e* *O Balthasar. f* *O Babylon. g* *Ventura vt annunties. dicens: Comeden. & biben.*

m *ihi in miraculum. Pone mensam, contemplantini*

a *In spiritu. b* *Angustia vel oculi caligauerunt præ lacrymis. c* *Mentem meam vt turbatus nescirem pene quid cernerem. d* *Mundus qui in maligno positus. e* *Quondam. f* *Vnicuique sua species facta est, vt homo homini. d* *Dei uel Prophetæ.*

mihi *in miraculum. Pone mensam, contemplantini*

pariete: Mane, Tethel, Phares,

D *in pariete, prospicite quia Deus regum huius numeravit. Surgite postquam comederitis, & biberetis, arma arripite, Babylonem debellate. Comedite & bibite credētes sanguinem & corpus Domini, vt principes Ecclesiæ sitis, vt clipeum fidei & armaturam. Pauli arripatis, in quo ignea tela diaboli restringatis.*

Procopius. *Sunt qui verba hæc (pone mensam) ad Aclamitas Mœdos, Persarumque legatos, qui Babylonem inuasuri sunt, & hic ad bellum, certamque futuræ victoriæ spem, non secus atque ad epularum luxuriam inuitantur, esse existiment.*

Contemplantini *in specula. Quid post mensam ingratum ei. Vel, Contemplantini Balthasar quid scripserit in*

pariete: Mane, Tethel, Phares,

Contemplantini *in specula. Quid post mensam ingratum ei. Vel, Contemplantini Balthasar quid scripserit in*

pariete: Mane, Tethel, Phares,

Contemplantini *in specula. Quid post mensam ingratum ei. Vel, Contemplantini Balthasar quid scripserit in*

pariete: Mane, Tethel, Phares,

NICOLAUS DE LYRA.

Occidentem. *Et dicunt hic aliqui expositores, quod Persæ & Mœdi ex illa parte venerunt contra Babylonem, si de hoc non videtur verum, quia regiones Mædiæ & Persidis magis declinant ad oppositam partem, & ideo per hoc quod dicitur hic.*

1 *Ab Africo. Non designatur terminus seu plaga, vnde venit exercitus contra Babylonem, sed magis designatur modus veniendi: quia Africus est ventus tempestuosus generans turbines, fulgura & tonitrua, quæ sunt valde terribilia. Et ex hoc Persæ & Mœdi venerunt contra Babylonem quam destruxerunt & populum occiderunt, vt prædictum est supra cap. 13.*

2 *De deserto venit. Quia inter Babylonem & locum vnde venit exercitus, erat quoddam desertum per quod transiit.*

3 *De terra. i. de Mædia & Perside, quæ erat horrenda Babylonis.*

4 *Visio dura. Contra Babylonios.*

5 *Nunciata est mihi. Et quæ sit illa, subditur.*

6 *Qui incredulus, &c. In Heb. habetur. Contēnens contēneris, vel decipies, decipieris, deuastans deuastaueris. Qd ex ponit Rab. Sa. de regno Babylonis, & regno Persarū: quia post regnū Babylonis quod contempnit seu decepit, & deuastauit multas prouincias, surrexit regnum Persarum sub Cyro, qui sibi subiecit regnū Babylonis & deuastauit, secundum quod dicitur infra 33. a. Væ qui spernis & ipse sperneris? Væ qui prædatis, nonne & ipse prædaberis, &c. Et ad eundem sensum reducitur translatio nostra. Qui incredulus est infideliter agit. Hoc dicitur de Balthasar Rege Babylonis, qui fuit idololatra pessimus, vt habetur Dan. 5. & sic fuit incredulus, vel quia dictum Iere. 29. de regni sui terminatione credidit esse falsum, propter quod fecit illud conuiuium magnum, Dan. 5. Egit t̄ infideliter, quia vasa diuino cultui dedicata applicauit v̄sibus communibus in illo conuiuium.*

7 *Et qui depopulator est vastat. Quod intelligitur de Cyro, qui Babylonia em et multas alias Prouincias depopulauit et vastauit.*

8 *Ascende Aelam. Regio est Persidis, cuius bellatores cū Cyro*

ascenderunt contra Babylonem.

9 *Obside Mœde. In Hebræo & in libris correctis habetur Mœde, quoniam Persæ & Mœdi obsederunt Babylonem.*

10 *Omnem gemitum eius cessare feci. i. faciam de propinquo, eò quod Babylonij a vobis capti, non audeant coram vobis conquerit præ nimio timore & depressione.*

11 *Propterea. Hic consequenter ponitur Prophetæ compassio: quia licet oia ret Babyloniorum militiam, diligebat tamen naturam, & ideo compatiebatur miseriam eius quam videbat futuram. Et propter hoc dicit Prophetæ: Propterea repleti sunt lumbi mei dolore, &c. Et patet lirera vsque ibi.*

12 *Tenebræ stupefecerunt me. i. miseria ventura super Babylonem stupefecerunt me præ admiratione.*

13 *Babylon. Hic ponitur secundum, explicans captionis Babylonice modum. Et primo ex demerito Balthasar Regis. Secundo, quæ tum ad modum exercitus contra eum venientis, ibi. Hæc enim dixit, Circa primum dicitur.*

14 *Pone mensam. In hoc alloquitur Balthasar qui fecit grande conuiuium, Dan. 5. Dicunt enim aliqui, quod Cyrus & Darius fuerunt in hoc conuiuium inuitati a Balthasar, eo quod dolose simulauerunt se velle pacificare cum eo, & sic recedere cum amicitia sedere: propter quod Balthasar fecit eis conuiuium. Sed hoc non videtur verum: quia Dan. 5. dicitur. Balthasar Rex fecit grande conuiuium optimatibus suis mille. Si autem fecisset illud conuiuium Cyro & Dario Regibus, principaliter fuissent expressa eorum nomina, propter quod dicunt Hebræi, quod fecit illud conuiuium suis principibus, estimans dictū Iere. fuisse falsum determinatione regni sui, quia terminum posuit Iere. 29. credidit esse transactum, pp̄ q̄ in Dei contemptum fecit apportari vasa Dei in illo conuiuium. Et quia ex hoc meruit a Deo condemnari, vt ibidem dicitur, ideo sequitur.*

15 *Contemplantini in specula. Scilicet manum scribentem sententiam Dei contra te, contra candelabrum in superficie parietis aulae regie, cuius scriptura & expositio diffusè ponuntur, Dan. 5.*

MORALITER:

tur *desertum, eò quod est moribus incultus, peccatorū spinis & vepribus repletus. Et desertum maris, eò quod est turbibus caularum turbatus, contra ipsum dicit prædicator veritatis, quod turbines veniunt contra ipsum, i. horribiles poenæ, nisi peniteat verè, ideo subditur.*

6 *Qui incredulus est. Verbis prædicatoris.*

† *Infideliter agit. In peccatis perseverando. Et quia talis perseverantia contempnum parit, sicut dicitur, Prou. 18. a. Impius cum in profundum peccatorū venerit, contempnis, ideo sequitur.*

8 *Ascende Aelam. Qui interpretatur despiciens, propter quod significat contemptum.*

9 *Obside Mœde. Quæ interpretatur fames antiqua. Et significat ambitionem qua parentes primi voluerunt esse*

sicut dii, Gene. 3. Item Mœdeba aliter interpretatur, aquæ eminentes, ideo signat profundum peccatorum.

10 *Omnem gemitum eius cessare feci. Per defectum penitentia, & quoniam prædicator de talibus angustatur, ideo sequitur.*

11 *Propterea repleti sunt lumbi mei dolore.*

13 *Babylon dilecta mea. Idem signatur nomine Babylonis, quod prius signatum est per desertum maris, s. mundus peccatis plenus, de quo dicitur: Babylō dilecta mea, non propter culpam, sed propter naturam.*

† *Posita est mihi in miraculum. i. admirationis materiam, s. quomodo liberum arbitrium, quod est ordinatum ad bonum, sic obstinatè conuertitur ad malum.*

14 *Pone mensam. Id est, sacram scripturam, tu prædicator qui designaris per Isaiam.*

15 *Contemplantini in specula. Diligenter videndo ipsam.*

† Comeden es

a *Speculatores.* Speculantes dicuntur prophetae. vnde ad Ezechielem: *Speculatores dedit domini Israel.*
b *Ascensorem.* Cyrus princeps imperabat Medis & Persis post mortem Darii auunculi sui. Hunc ergo ascensorem vidit propheta cum Medis & Persis venientem contra Babylonem cum Dario auunculo suo. Asinus regnum Persarum est, quod ante Cyrum ignobile fuit & nullius dignitatis. Camelus, regnum Medorum, quod semper potentissimum. Qui vidit currum duorum equitum ascensorem asini, & ascendam ascensorem cameli, & contemplatus est diligenter multo intuitu. Et clamavit leo. Super speculam domini ego sum stans iugiter per diem, & super custodiam mea ego sum, stans totis noctibus. Ecce iste venit vir ascensor bigae equitum, & respondit, & dixit: Cecidit cecidit Babylon, & omnia sculptilia decorum eius contrita sunt in terra. Tritura mea & filia areae meae, quae audiui a domino exercituum Deo Israel, annunciaui vobis.

d *Super speculam domini.* Id est per diem in contemplatione positus diebus ac noctibus paratus audire & loqui quae praeeperit.
e *Stans totis noctibus.* Ut me custodiam ab omni peccato, ut sim dignus audire verbum domini.

a *Vos Dari & Cyre cum rege comedentes & bibentes surgite & interficite dominum vestrum.*
a *in specula: † comedentes & bibentes, surgite principes,*
† *arripite clypeum. Haec enim dixit mihi dominus: Vade,*
& pone speculatorem, & quodcunque viderit annuntiet.
b *Et vidit currum duorum equitum ascensorem asini, & ascendam ascensorem cameli, & contemplatus est diligenter multo intuitu. Et clamavit leo. Super speculam domini ego sum stans iugiter per diem, & super custodiam mea ego sum, stans totis noctibus. Ecce iste venit vir ascensor bigae equitum, & respondit, & dixit: Cecidit cecidit Babylon, & omnia sculptilia decorum eius contrita sunt in terra. Tritura mea & filia areae meae, quae audiui a domino exercituum Deo Israel, annunciaui vobis.*

f *Ecce iste venit vir.*
 Quod sequitur, se vidisse significat, venire, scilicet saluatorem super bigam sedentem, & duobus animalibus, id est asino & camelo vnum currum iungentem.
g *Cecidit cecidit.* Cyro & Dario Babylonem vastantibus, etiam idola sunt confracta templo Beli subuerso, & igne concremato.
h *Tritura mea.* quae si dicat: O popule, qui reconduendus es in horrea mea, quem triui varijs angustijs, vt excutere paleas & triticum purum, conferre in horrea, quae audiui a domino ex Deo Israel, &c.

NICOLAUS DE LYRA.

1 Comedentes & bibentes surgite principes. *q. d. propheta, non est vobis tempus festinandi, sed magis vos deserendū quia eadem nocte Persae, & Medae intraverunt civitatem modo supra dictam, & interfecit sicut Balihasar cum populo suo, Dan. 5.*
2 Haec enim dixit mihi. *Hic consequenter propheta explicat modum veniendi Persarum, & Medorum contra Babylonem dicit. Haec enim dixit mihi. d cuius verbum non potest esse falsum.*
3 Vade & pone speculatorem. *Dicunt Hebraei, qd iste fuit Abacuch propheta, eo quod subditur infra: Super speculam domini ego sum stans, &c. Cuius sententia ponitur, Abacuc. 2. ex persona ipsius dicta, sed melius intelligitur de ipso Isaia, vt habetur ex fide huius partis. Sic igitur exponitur: Vade & pone speculatorem. scilicet te ipsum ad videndum & nuntiandum populo tuo quae ventura sunt super Babylonem.*
4 Et vidit. *Loquitur de seipso quasi de altero. Et hic modus loquendi frequens est in prophetis & etiam in euangelijis.*
5 Currum duorum equitum. *Id est Cyri regis Persarum, & Darii regis Medorum, qui erant iuncti quasi due rotae in vno curru ad currendum contra Babylonem.*
6 Ascensorem asini. *Vidit enim visione imaginaria duos equites, quorum vnus equitabat asinum, & alter camelum: et intellexit, qd equitans asinum significabat Cyrum presidentem regno Persarum: quod usque ad tempus Cyri fuerat humile & subiectum, & quod ascensor cameli (qui est animal nobile & magnificum) significabat Darium presidentem regno Medorum, quod a longo tempore fuerat nobile & magnum.*
7 Et contemplatus est diligenter. *Ad percipiendum revelationem diuinam sicut bonus discipulus ad intelligendum magistri sui doctrinam. vnde dicit infra. l. b. Mane erigit mihi aurem, vt audiam eum quasi magistrum.*
8 Et clamavit leo. *Quia sicut rugitus leonis est terribilis, sic propheta sua erat terribilis Babylonijis.*

9 Super speculam domini ego sum stans, &c. *Paratus ad videndum illud quod mihi ostendit. r.*
10 Et super, &c. *Vt per deserviam seu peccatum meum diuinis revelationibus non ponam impedimentum. Et subditur visio sibi ostensa.*
11 Ecce iste venit. *scilicet contra Babylonem.*
12 Vir ascensor. *Id est Cyros in proximo accepturus super duo regna dominium. Vt aliter: Vir ascensor. i. viri ascensores, accipiendo singulare pro plurali. sicut Exod. 8. t. Venit musca grauiissima, id est, multitudo muscarum: & isti viri sunt Cyrus & Darius, ita quod per bigam equitum idem intelligitur quod supra per currum duorum equitum.*
13 Et respondit & dixit. *scilicet Isaia propheta, qui nomina tus est hic speculator, vt dictum est.*
14 Cecidit cecidit Babylon. *& duplicatur cecidit, ad maiorem affirmationem, vt communiter exponitur. Rab. Sal. dicit quod duplicatur ad significandum duplicem Babyloniam casum, vnum a Cyro et Darii, a quibus capta fuit & incensa, alium a domino a quo postea subuersa est totaliter qd est inhabitabilis facta vt dictum est supra 13. Erit Babylon subuersa, sicut subuerit dominus Sodomam, & Gomorrhham.*
15 Et omnia. *Quia Persi & Medae ea confringentes, aurum & argentum asportauerunt. Consequenter Isaia conuertit se ad loquendum de regno Iudae, dicens.*
16 Tritura mea. *In Hebraeo habetur filius, idem tamen significatur vtroque vocabulo. Propheta enim populū regni Iudae vocat trituram suam, & filium seu filiam areae suae, per quod intelligitur granum purum a palea excussum. Intentio enim eius erat excutere a populo illo omnem malitiam, & castigare eos per aliorum flagellationem ab eo denuntiata. Ideo subditur.*
17 Quae audiui. *Qui fallere non potest, nec falli.*
18 Annunciaui vobis. *in veritate pro vestra correctione. Et per hoc patet, qd tota pars ista a loco illo: Vade & pone speculatorem, &c. intelligitur de Isaia, & non de alio propheta. * Onus*

MORALITER.

1 Comedentes & bibentes, &c. id est vos praedicatores sacrae scripturae refecti, & principes in exercitu Christiano constituti, Psal. 43. d. Constitues eos principes.
 † *Arri. cly.* scilicet orationis deuotae ad resistendum potestati diabolicae.
2 Haec enim. per sacram scripturam, vel specialem inspirationem.
3 Vade & pone speculatorem. id est intellectum tuum ad intelligendum.
4 Et vidit. per duas currus rotas, duo testimonia designantur, per duos equites Christus & Moyses intelliguntur.
6 Ascensorem asini. Christum, qd pullum asine dicitur equasse, Mat. 21.
 † *Et ascensorem cameli.* scilicet Moysen populi Iudaici ducem. Camelus enim est animal gibosum: ideo signat popu-

populum Iudaicum superbum contra Deum.
9 Super speculam domini, &c. ad sciendum eius voluntatem.
11 Et ecce venit, &c. i. viri, accipiendo singulare pro plurali, sicut dicitur, Exod. 8 f. Venit musca grauiissima, i. multitudo muscarum. Et isti viri sunt Christus & Moyses.
 † *Et dixit.* id est dixerunt contra peccatores obstinatos, contra quos Christus & Moyses locuti sunt.
14 Cecidit cecidit Babylon. Primus enim casus est in culpa mortalem, & secundus in gehennam.
15 Et omnia sculptilia, &c. Sculptile namq; luxuriosi est ribalda, & auari pecunia: & sic de alijs in quibus sine ponunt peccatores, quae coterunt eum in morte penitus auferunt.
16 Tritura mea. i. gens a me percussa, sed non emendata.
17 Quae audiui, &c. i. s. poenam aeternam obstinatis.
18 Annunciaui. hoc. n. annuntiare debet praedicator veritatis.
 † *Onus*

† Iere. 51. 1. Apo. 14. c.

Duplex Babylon.

1 Onus Duma. LXX. Idumææ, que est provincia Saraceno-
norū. Duma, regio Idumææ: habitatores eius de progenie
Esau, qui Edom & Seir. Idumæi autē ab Assyrijs & Chal-
dæis expugnati sunt, sicut & duę tribus. Qui videntes post
lxx. annos duas tribus a seruitio liberari, & se in captiuitate
teneri, cum de eadē stirpe fuerint, implorabāt au-
xilium dñi: & hoc est, Onus Duma ad me clamat.

b Ad me clamat. Deus, f. custos meus die ac nocte me ad pñtiam vocat, vt relinquens Seir (qui interpre-
tatur hispidus & pilosus) reuertat apud eū habitaturus. Duma similitudo vel
† quid silentiū. Idumæa terrena.
† in Arabia Possumus ergo dicere, qd ad similitudinē populi Is-
pernoctabitis rael vocetur gentiū multi-
tudo: & vbi prius fuerat si-
lentiū legis Dei, ibi sit clamor confessionis. Pōt &
† Theman ecclesia narrare, qd dñs de Seir, i. de terrenis locis ad se clamat, & ad salutē pronocet, & dicat ad eū: O eu-
stos, qui de nocte confurgens versaris in tenebris, qes in carne absq; peccato carnis, qua cā voluisti humanum corpus assumere.
Dixit custos Samaritanus, f. qui vulneratū portauit pro-
prij humeris ad stabulum. Venit mane & nox, gentibus scilicet sol iustitiæ, Iudæis tenebræ. Vnde: *Vt non videntes videant, & videntes cæci.* Loquitur deinde gentibus. Si me quæritis, studiosius quærite.
* Theodoretus. Seir mons Idumæorū erat, ab Esau nomen traxit, qui pilosus erat, Sei. n. Hebræa vox Latine pilosum significat. Et qm̄ timentes hostes ad muros excubias faciebant, nocte & die, & clamabant, & sic territuros se hostes putabant. Hos propheta obiurgans, ait. Custodite ppugnacula, & custodite quid nocte fiat, recte. n. istud facitis, quod pro patrię muris consistitis, si tamen salutem quæritis, ad me venite, ne fidatis vestris viribus, si ad me confugitis, vos defendam.
c Custos quid de nocte. * Gregorius de nocte custos venit, quia humani generis protector & manifestus in carne apparuit, & tñ hñc pressa pfidię suę tenebris Iudea minime cognouit. Vbi bene ex voce custodis additur, Venit manē & nox, quia per eius pñtiā & noua lux mūdo in claruit, tñ in corde infidelium vetusta cæcitas remansit.
c Procopius. Hos q Idumæorū metu terrētur, vt ad se ac-

cedant properet, suaq; ibi propugnacula tueātur. tanto cu-
stode nocte, & die vsi hortatur. iam ergo, ait, non ab alio
quam a me qui eger auxilium querat. Mecum habiter, qui salutis suę curam habet. Illis enim suam operam au-
xiliumque pollicetur, si apud eum velint permanere.

† Adhuc captiuus qui est rex Seir.
Onus Duma, ad me clamat ex Seir. Custos

quid de nocte: custos † qui de nocte dixit

custos: venit manē & nox. Si quæritis quærite:

conuertimini, et uenite. Onus in Arabia,

In saltu † ad uesperam dormietis in semi-

tis Dodanim. Occurrentes sitiēti ferte a-

quam qui habitatis terram † austru: cum

panibus occurrere fugienti. A facie enim

glādiōrum fugerunt, a facie glādiij immi-

nētis, à facie arcus extenti, à facie grauis

1 pulo meo dabo lumen læti-
2 tiæ reuertenti a captiuitate:
3 vos autē in nocte captiuitatis derelinquā, quia exulta-
4 stis super contritiōē populi mei: quia. n. Idumæi de captiuitate Israel sunt lætati,
5 ideo & ipsi sunt captiuati.
6 c Si quæritis. Si quæritis meum
7 auxilium in necessitate: quæ-
8 rit. similiter i prosperitate. Co-
9 uertimini ad me corde. Venite,
10 operatione, & sic audiā vos.
11 f Onus in Arabia. Arabes sūt Saraceni ab Ismaele, & Cedar filio eius, qui melius ab Agar matre sua, Agareni: sed maluerunt vocari Saraceni quasi Saræ liberæ, non Agar ancillæ, sint filij. Hi cū debuissent panē & aquā dare Iudæis fugientib. a facie Chaldeorū, panem præbentes aq; subtraxerunt, vt siti magis inardescerēt perirēt. Quapropter & ipsi in capti-

uitatē ducti. Inde alloquitur Deus Iudæos fugientes sic.
g In saltu ad uesperā. O Iudæi qui obsidionē Babyloniam fugieris in saltu, i. in siluis Saraceno-
rum dormietis, fugientes Chaldeos i semitis Dodanim, qd interpretat i ppinquos vel cognatos, i. in via q ducit ad ppinquos vestros Saracenos
h Vespera. Quæ est principium noctis. Qui peccare incipit, in vespera est, qui ad summum venit, in media nocte. Media nocte primogenita Aegypti occiduntur. Petrus negat, luce iam vicina poenitet.
i In semitis. Quia vespera principium malorum. Lxx. In via Dedan, quod interpretatur iudicia. Quot. n. peccatorum genera, tot iudicia. Qui peccatorū ingrediuntur viā non in agris consistis dormiunt: sed in saltu infructuoso: vbi vepres, spinę, bestia. Is saltus plures deuorauit de exercitu Absalonis, quā gladius qm̄ contra patrem rebellauit.
k Occurrentes sitiēti ferte. Hoc contra eos potest dici, qui ocio & desidie se tradiderunt & propria salute contenti sunt, nec poenitentibus & conuersis manum porrigunt.
l Sitiēti ferte aquam. Fatigatis fratribus ardore solis & sitis ferte aquam, ne in solitudine pereant.
m Qui habitatis. * Gregorius In terra Austris habitant,

NICOLAUS DE LYRA.

* 1 Onus Duma. Hic propheta scribit cōtra Idumęos, qui post captiuitatē regni Iudę fuerūt captiuati a Nabuchodonosor: t postea liberatis Iudęis per Cyrū ipsi nō fuerūt liberati: pp quod conquerbantur, cū descendissent de Isaac per Esau, sicut filij Israel per Iacob: sed hoc nō valebat, quia nō fuerāt ita poenitētes et conuersi ad Deū sicut Iudęi, & hoc est quod dicit: Onus Dama, i. Edom. noia. n. Hebraica aliquā variatū a parte principij et a parte finis, sicut & Latina. vn de sicut idem nomen est Colinus & Nicolaus, sic Edom & Duma.
2 Ad me clama, &c. i. populus Idumæorū in captiuitate detētus. Edom. n. & Seir noia sunt eiusdē terre. Ad me clamat pro sua liberatione. Ra. Sa. dicit qd iste clamor intelligitur orō angeli p̄sidentis populo Idumæorū. Angeli. n. sancti Deum deprecantur pro populis, quorū custodia sunt p̄fecti, vt habetur, Dan. 10. 3 Custos. i. domine, qui es custos oīum scdm̄ illud, Ps. 126. Nisi dñs custodierit ciui. 4 Quid de nocte. i. quantum remanet de nocte huius captiuitatis. 5 Dixit custos. id est dominus loquens per Isaiam. 6 Venit mane, & c. i. mane cōsolationis, et nox tribulationis inducitur a Deo scdm̄ merita et demerita hoīum. q. d. si vultis exire d captiuitatis nocte. 7 Conuertimini, & c. ad me veraciter et ex cor-

de. Ideo subditur: Si quæri. 8 Onus in Arab. Hic propheta scribit cōtra Agarenos qui magis proprie sic nominatur q Saraceni, eo q descendērūt ab Abraham p Ismaelē ancillę Agar filij: sed ipsi usurpauerūt sibi nomē a Sara, q fuit libera. Tpe. n. quo Nabuchodonosor uastauit Iudęā multi de Iudęis fugerūt versus Arabiā, vbi habitabāt Agareni credētes se ibi habere aliqđ refugij, eo q descenderant ab Abraham, sicut et ipsi cōtrario fuerunt eis duri. pp quod propheta denūciat eorū punitionē, dicens: Onus in Arab. Circa qd sciē dū, q duplex est Arabia, s. superior et inferior. Inferior autē propinqua est Iudęe ad q fugerūt Iudæi: et illa fuit captiuata a Nabuchodonosor pp duritiā p̄dictā et nō alia: & ad hoc denotandū dicit hic: Onus in Arab. i. in vna parte Arabię, et nō in tota: & non dicit onus Arabię sicut onus Babylonis, & aliorū. Consequēter describit fugā Iudęorū, dicens. 9 In saltu ad, & c. pp defectū hospitij, quia nō recipient vos Agareni. 10 In semitis Dodanim. Nomen est loci ad quē est via per saltū illū. 11 Occurrentes sitiēti, & c. id est, o vos Agareni, qui habitatis in plaga australi respectu Iudęe occurrere misericorditer Iudęis fugientibus, qui sunt cognati vestri. 12 A facie. n. gladiōrum fugerunt, & c. q. d. ista fuga non pro-

MORALITER.

† 1 Onus Duma. Sicut dictū fuit in expositione literalī, Edō & Duma idē signāt. Edō interpretat terrenus: & iō signat inordinatā cupiditatē terrenorū, & ideo cum dicit. Onus Duma ad me clamat. idē est ac si diceretur: grauitas peccati cupidorum expetit punitionē per iustitiā diuinam, sicut dicit Gen. 4. b. Ecce vox sanguinis fratris tui Abel. cl. ad me de terra.
3 Dixit custos. id est dominus de quo dicitur Psal. 126. a. Nisi dominus custodierit ciuitatem, frustra vigilat qui custodit eā.
6 Venit mane, etc. i. prosperitatē cupiditatis terrene sequit

nox gehennę, sicut patet Luc. 16. de diuite epulone. Quia tñ hec poena pōt euadi per veritatē poenitentię, subditur. † Si quæritis quærite, & c. i. si quæritis veraciter euadere poenam gehennę, cōuertimini per veritatem poenitentię, & venite per opera misericordię. 8 Onus in Arabia. hic loquitur propheta cōtra Saracenos, quos denuntiat per gladiū exterminandos. per quod significatur illud quod dixerūt aliqui doctores nri de lege Mahumetri, qd sicut per gladiū incepit, & p gladiū tenetur, ita p gladiū terminabit.
† MORAL-

qui in ecclesia positi, superni spiritus charitate perficiantur. A Fugit autem qui huius mundi mala euadere concupiscit. or. Qui ergo in terra Austri habitat, fugienti cum panibus occurrat, i. is qui iam sancto spiritu intra ecclesiam plenus est, cum qui mala sua euadere nititur, eruditionis alioquo cololetur. Fugientis. f. cum panibus occurrere, est metuenti aeterna supplicia, doctrinae sacre escas offerre: & modo tumorē terrore cōprimere, mō pauore exhortatione refouere. a Adhuc in vno, &c. q. d. Quia non habuisti in eos misericordiam prope sustinebitis captiuitatis miseriam. Post annum a Iudaea captiuitate, & Ierusalem subuersione, hi quoque vastati sunt.

* Procopius. Aperit quae fugientibus Israelitis praestare docuerat. Vos. n. ait o Thamanite, in itinere Dedā fugientib. obuiam prodire, & ea quib. egebūt offerre oportuit. Quod humanitatis officium cum a vobis neglectū sit, nō dubium est, quin anno consequēte, qñ diuine predictionis

NICOLAUS DE LYRA.

cedit ex pusillanimitate, sed ex necessitate, propter quod debetis eis magis compati. Et quia hoc non fecistis, ideo subditur pena vestra cum dicitur.

- 1 Quoniam haec dicit dominus. Cuius dictum non potest esse falsum.
- 2 Adhuc in vno anno. idest post captiuitatem Iudaeorum per unum annum tantum stabitis in gloria & potestate vestra.
- 3 Quasi in anno mercennarij. i. sicut mercenarius considerat finem anni in quo locatus est ad seruendum & recipiendum premium

manet indubitata fides, damna grauissima patiemini. D Possunt & haec de his intelligi saeuente in ecclesiam persecutione, dum Christiani esse se simulant, recte sentientes cum haereticis oppugnant, quorum flagitium non diu postea diuinae iustitiae vindicta ultura est.

praelij. Quoniam haec dicit dominus ad me:

Adhuc in vno anno† quasi in anno mercennarij, & auferetur omnis gloria Cedar: & reliquiae numeri sagittariorum fortium de filijs Cedar imminuentur: Dominus enim Deus Israel locutus est.

- a Occurrite fugienti, quoniam. ¶ Ne despiciatis miseris: cito enim veniet dies vestra, &c. ¶ Futura.
- a Captiuitatis eorum sustinebit vos dominus.
- ¶ Post annum.
- a Saraceni re iā ab Assyrijs: qui sagittarij sunt sicut Ismael pater eorum, quia in solitudine morantur.
- a A Babylonijs. ¶ Omnium.
- ¶ Propria qui scilicet est, merces videntium Deum.

b Quasi in anno mercennarij, quod est: Quomodo mercennarius annum suum putat velocem, & breuē omnem laborem, dum inhiat ad mercedem, sic & vobis minimum restat spatium, quia prope est excidium. Si cut. s. annus mercennarij citō preterit, qui tantum expectat mercedem laboris vel semper laborat, vt laboris mercedem recipiat: sic gloria Cedar, qui interpretatur tenebrae, vnde; Habitu-

Psal. 138. b.

ni cum habitantibus Cedar. Omnis quoque sagittariorum, idest diuersorum dogmatum numerus, qui in saltu Arabiae vulnerabat, redigetur in nihilum, cum fugientes fuerint de saltu libertati & aquas baptismi acceperint, panemque caelestem comederint.

mum, sic ego considero reddere vobis penam pro vestra duritia et nequitia statim illo anno transacto. Ideo subditur.

- 4 Et auferetur omnis, &c. idest terra Agarenorum sic nominata a Cedar filio Ismaelis per unum annum enim post captiuitatem regni Iudae captiuauit eos Nabuchodonosor.
- 5 Et reliquiae, &c. Erant enim Agareni exercitati in arte sagittandi, sicut & Ismael eorum pater, vt dicitur Gen. 21. d. Factusque est iuuenis sagittarius.
- 6 Dominus enim Deus. Cuius verbum est stabile & firmum, & in hoc ostendit propheta, quod haec est prophetia praedestinationis, quae infallibiliter adimpletur.

CAP. XXII.

CAP. XXII.

Onus vallis. Ierusalem quondam domina gentium, ciuitas regis magni, nunc despectiue dicitur vallis. non enim vallis est, quia in monte est. sed quia humilis est facta, & vilis subdita idolis, sicut & castellum despectiue dicta est. Ite in castellum, quod contra vos est, & bene vallis visionis. Ibi enim prophetae fuerunt, qui visiones videre meruerunt. Nec pertinent haec ad ob-

onus vallis visionis. Quidnam quoque tibi est, quia ascendisti & tu omnis in tecta clamoris plena: vrbs & frequens, ciuitas exultans.

- a Vox prophetae ex persona spiritus sancti. ¶ Non tantum, alijs.
- a Opinio tua, vnde potius humiliaris. b Inter alios.
- a Pluraliter, quia multa haereticorum varietas. ¶ Ad excessa.
- b Prius iactata, post confitit.
- a Multitudine deceptorum ¶ Populosa. b Tempore David & Salomonis. ¶ Superbia. Inhiati enim tumens, & sanctora se nuenisse gloriantur.

* Procopius. Nō simpliciter dixit Sion, vel vallē Sion vt p illo vite genere & excelso quo vtebantur antea excidisse, & in profundis iam vitiorum vallibus iacere doceat. Est. n. Sion mons peraltus, vbi constructum fuerat domini templū. Si gnificat etiam Sion verbum Dei a cuius fide qui deflexerunt, in ipsa valle, quae Sioni adiacet, prostrati sunt. Virtuti enim cuiuslibet malitia semper adiacet, in istamque delabatur necesse est, qui illa excidit, quales existunt, qui a fide in incredulitatem deturbati, inter gentes exteras Iudaei numerantur, qui tamen in tam infelici rerum successu ita intusmescunt, vt a propheta audiant. Quid fuit in tibi, quia ascendisti omnes in tecta vana, & aduersus Christum, Tolle tolle crucifige clamare, ijsque vobis totam urbem replere, non desistis?

b Quidnam tibi quoque. q. d. cum philosophia & sapientia secularis de sublimibus disputans, simplicitatem ecclesiae contemnat, cur tu quoque sectaris excelsa? c Plena, doctrina haereticorum plena est multiloquio & clamore.

Psal. 124. a. Ibidem. 26. a.

NICOLAUS DE LYRA.

CAP. XXII.

Onus vallis. Hic inter punitiones aliarum gentium resumit propheta punitionem regni Iudae, addendo aliqua quae non fuerunt superius dicta. Et diuiditur in duas partes, quia primo propheta loquitur contra regnum, secundo contra sacerdotium, ibi: Haec dicit dominus. Prima in duas, quia primo describitur regni Iudae punitio, secundo subditur punitionis ratio, ibi. Et reuelata est. Prima adhuc in duas, quia primo ponitur denuntiatio poenae, secundo subditur compassio prophetae, ibi: Propterea dixi. Circa primum dicitur.

1 Onus vallis. visi. Licet. n. Ierusalem quantum ad vnam partem sit in monte, tamen vna pars eius est in valle. Et quia propheta hic denuntiat futuram eius deiectionem per Nabuchodonosor regem,

ideo potius nominat eam nomine vallis quam montis. 2 Visionis. quia multi prophetae visiones habuerunt de eius destructione. 3 Quidnam tibi quoque est. idest qua de causa. 4 Quia ascendisti, &c. idest ad sacrificandum idolis super tecta domorum, vt dicunt communiter expositores nostri: & in hoc tangitur culpa ciuitatis propter quam destructa fuit. s. idololatria. Rab. Sal. exponit, quod appropinquante exercitu Nabuchodonosor ad Ierusalem homines ascendebant super tecta domorum, quae sunt plana in terra illa ad considerandum inde magnitudinem exercitus: & ad proiciendum inde contra aduersarios lapides & spicula cum machinis ad hoc ibi dispositis. 5 Clamoris plena. quia in preparatione sit clamor populi. 6 Vrbs frequens, &c. idest quae fuisti exultans ex frequentia populi in te habitantis.

MORALITER.

1 Onus vallis. visi. Hic ad literam loquitur propheta contra Iudaicum populum. Mystice vero contra

malum populum Christianum, qui per Iudaicum signa 1. Corinth. 10. c. Omnia in figura contingebant illis. Qui

A *Interfecti tui.* Vallis scilicet Sion, voluntate propria ad hæreticos. I. transferunt, Comparatione eorum qui post prælium victi sunt, infœlicius vulnerantur, qui sponte se tradunt. Quomodo in martyrio qui post pœnas negat, leuius punitur, quam qui sine necessitate Christum abnegat.

in cap. 9. Genesis.

Iere. 39. b.

* Procopius. Quando peccatum ad mortem est, quo anima interit, dicitur interfici, non interficere feror.

b *Cuncti principes, &c.* Sicut in Jeremia legitur: Sedechias nocte per muri foramen cum principibus exiit & aufugit, sed in campis Ierichontinis capti, ad Nabuchodonosor (qui tunc erat in Reblata: ibi enim manens exercitum suum ad capiendam urbem præmiserat) adducti sunt. Hic

† diruens murum, & clamor ad montem.

Sedechia filios ante ipsum occidi fecit, ipsi oculos eruit, & excæcatum secum in Babylonem duxit. Principes autem & alij qui cum eis capti sunt, aut occisi, aut dure ligati, & in Babylonem ducti sunt.

alias habet a.

* Procopius. His verbis significat non futuros reges amplius apud Iudæos, nec duces, nec prophetas, nec sacerdotes.

c *Fugerunt.* In fuga concordēs, quorum princeps est dracho fugiens, coluber tortuosus.

d *Amarē flebo.* * Chrysostomus. Mos est prophetarum & iustorum omnium, non solum pro his tantum dolere, qui sibi proximi sunt, sed pro reliquis omnibus. Sic Isaias, Non valebitis consolari me in contritione filia generis mei.

a † Maxima sine certamine & contentione ab hæreticis supplantatur pars. **b** † Sed fame & siti. **c** † Quia omnes fugerunt.

a *Interfecti tui non interfecti gladio, nec mortui † tui, mortui in bello.* Cuncti principes tui

b *fugerunt simul, † dureque ligati sunt.* Omnes qui inuenti sunt vincti sunt pariter procul

c *fugerunt.* Propterea dixi, recedite a me, amarē flebo. Nolite incumbere, vt consolemini me

d *super vastitate filia populū mei.* Dies enim interfectionis & conculcationis, & fletuum

e *† domino Deo exercituum in vallē visionis, † scrutans murum, & magnificus super montem, & Elam sumpsit pharetram, † & currum hominis equitis, & † parietē nudauit clypeus: Et erunt electæ valles tuæ plenæ quadrigarum, & equites ponent sedes suas in porta: Et reuelabitur opus in die illa armamentarium domus*

f *vidēbis in die illa armamentarium domus*

g *currum hominis equitis, & † parietē nudauit clypeus: Et erunt electæ valles tuæ plenæ quadrigarum, & equites ponent sedes suas in porta: Et reuelabitur opus in die illa armamentarium domus*

h *vidēbis in die illa armamentarium domus*

i *vidēbis in die illa armamentarium domus*

j *vidēbis in die illa armamentarium domus*

k *vidēbis in die illa armamentarium domus*

l *vidēbis in die illa armamentarium domus*

m *vidēbis in die illa armamentarium domus*

n *vidēbis in die illa armamentarium domus*

o *vidēbis in die illa armamentarium domus*

p *vidēbis in die illa armamentarium domus*

q *vidēbis in die illa armamentarium domus*

r *vidēbis in die illa armamentarium domus*

s *vidēbis in die illa armamentarium domus*

t *vidēbis in die illa armamentarium domus*

u *vidēbis in die illa armamentarium domus*

v *vidēbis in die illa armamentarium domus*

w *vidēbis in die illa armamentarium domus*

x *vidēbis in die illa armamentarium domus*

y *vidēbis in die illa armamentarium domus*

z *vidēbis in die illa armamentarium domus*

* Procopius. Iudæorum grauem calum intuitus phœra, luctu ad calamitatis modum temperato, gentis inflare non repudium tantum, sed vrbis etiam expugnationē, trepidationem, ciuium errationem, & derelictionem significat.

e *Et fletuum LXX. Erroris.* Non quod fletus & error a domino sit, sed occasione scripturarū quas dedit eis legendas, nascitur erroris occasio: & possunt dicere. *Quare nos errare fecisti a via tua? Vnde? Dedit dominus spiritum † erroris, &c.*

f *Elam.* Ciuitas in Persida prouincia in qua optimi sagittarij. *Elam sumpsit pharetram.* Elam ascensus eorum, i. superbia hæreticorum sumpsit pharetram. *vt sagittet in obscur. rec. cord.*

* Procopius. Per calamitates, inuisibiles potestates, quibus a Deo Iudæi traditi sunt, designat, qui nominis proprietate ideo contemptores sonant, quod percuntium salutem aspernati, cuiquam non pareant.

g *Parietem.* Ecclesiæ firmamenta, clypeo suo, idest impugnatione nudauit.

h *Opus in die illa.* Templū quod a gentibus & pollutis ante opertum & clausum erat.

i *Armamentarium.* Iuxta templum erat domus quā ædificauit Dauid ad reponenda arma in cuius circum

mitu arbores multæ. Vnde dicitur domus saltus. Ipsa quoque non lapidea, sed lignea fuit: ex humore enim cimenti & lapidum (vt aiunt) eruginat ferrum.

Et congre-

C NICOLAVS DE LYRA.

- 1 Interfecti tui. de populo tuo.
- * 2 Nō interfecti gladio. tuo: q̄ est mors breuis, sed fame q̄ est mors aīuturnior, scđm quōd d̄ 4. Reg. vlt. a. Præualuit fames in ciuitate.
- 3 Cuncti principes tui fugerunt. s. Sedechias & viri bellatores. vt habetur ibidem.
- 4 Dureque ligati sunt: quia exercitus regis Babylonis comprehendit Sedechiam, & eos qui erant cum eo.
- 5 Propterea dixi. Hic consequenter ponitur compassio Isaiæ propter malum quod videbat futurum genti suæ, cum dicitur. Propterea dixi recedite a me. q. d. nolo consolationem humanam, & parat uera vsque tibi.
- 6 Domino Deo exerci. i. a domino Deo exercituum ordinata est.
- 7 Dies interfectionis. populi mei.
- 8 Scrutans murum. s. d̄is faciens scrutari per Chaldeos & destrui.
- 9 Et magnificus super montē. s. Sion, vbi erat templū & domus regia cum magnis sumptibus & laborib. ædificata: quæ oīa in momento destructa fuerūt a Chaldeis, magis uirtute diuina q̄ humana pp̄ idolatriæ peccata. Rab. Sal. dicit q̄ ab illo loco: Propterea dixi, &c. verba sūt ipsius Dei cōpatiētis populo suo i afflictione posito. Vnde & in lib. qui apud Hebræos d̄ Berakoth. i. benedictionū, dicitur, q̄ q̄ De⁹ recordatur de destructione tēpli et captiuatione Iudæo

- 10 Et Elam sumpsit pharetram. idest, Elamitæ qui sunt optimi sagittarij sumpserunt pharetras ad ueniendum cum Nabuchodonosor contra Ierusalem.
- 11 Et currū. i. currus ad portādū arma et alia necessaria exercitus.
- 12 Et parietem nudauit clypeus. idest clypei pendentes ad parietes inde fuerunt assumpti a bellatoribus Nabuchodonosor, vt uerirent ad bellandum contra Ierusalem.
- 13 Et erunt electæ valles tuæ. idest in quibus crescebat triticum & vinum in abundantia.
- 14 Plenæ quadrigarum. omnia terra nascentia conterentiū.
- 15 Et equites ponent sedes suas: idest, custodias suas.
- 16 In porta. i. in portis Ierusalem, ita q̄ nullus posset ingredi ad auxiliandum, nec exire ad alij significandam, alias fugiendum.
- 17 Reuelabitur. Hic ponitur destructionis Ierusalem ratio duplex. Secunda ponitur ibi: Et uocabit. Prima ratio fuit, quia non confidebant de Deo, sed magis de propria uirtute & industria ad resistendū Nabuchodonosor: & hoc est quod dicitur: Et reuelabit, &c. s. templum quod propter sanctitatem sui sic erat opertum, quod oli sacerdotes intrabant, sed tunc fecerunt inde fortaliū.
- 18 Et uidebis in die, &c. i. locum vbi reponbantur arma a tempore Salomonis, vt illis te munias contra Chaldeos. * Et scilicet

MORALITER.

† populus Christianus dicitur vallis visionis, eo quod in multis declinavit ab eminentia, virtutis, licet informi fide maneat saluatoris. Et primò prophetat cōiraregnū, & secundò contra sacerdotium ibi: *Hac dicit dominus.* Circa primum ad literam describitur destructio regni Iudæ per Nabuchodonosor tempore Sedechiæ. 4. Reg. vlt. per qđ significata fuit destructio regni Ierolimitani per Sardinum tempore Guidonis regis anno domini 1177. qđ tamen valde compatiendū est & dolendum, & sequitur.

5 Propterea dixi, &c. Et sicut destructionis factæ sub Sedechia fuit duplex causa scilicet falsa confidentia da auxilio Aegypti, & derisio prophetarum, prout describitur hic ad literam, sic destructionis factæ sub rege Guidone fuit duplex causa. i. falsa confidentia qua magis confidebant Christiani de uirtute propria quam diuina, vt dicit episcopus Athonenis in libro de gestis transmarinis: & derisio prædicatorum ad pœnitentiam eos inducētium: ipsi uero per contrarium vitam voluptuosam ducebant. Ideo subditur.

† Et ecce

a Et congregastis. Terra promissionis quamuis vberri-
ma, magnā penuriā, aquae
sustinebat, & maximē Ieru-
salē. Ideo faciebāt cisternas
ad colligendas aquas. Flu-
uius enim Iordanis inter
Galilaeam, & Iudeam fluit.
Siloa autē ad radicē mōtis
Sio oritur. In Ierusalē duae
piscinae erant. Inferior quae
ab hostibus capi poterat, su-
perior quae non poterat.

* Procop. Piscina illa nihil
aliud, quam scripturae di-
uinitus inspiratae sermo,
quem auersati, alienam
aquam quæsierunt, docen-
tes disciplinas, mandata hominū
& auercentes verbum domini
propter traditionem suam. De
quibus Hieremias, Me reli-
querunt fontem aquae viuen-
tis, &c.

b Et destruxistis, &c. * Idē.
Iudaei ciuitatis domos in
muri sui cōstructionē euer-
terūt. Nā vsurpatis scriptu-
re sante voces excogitatis a
se fabulis muniuerūt, nihil
omnino de Deo solliciti, a
quo per sanctos homines
scriptura vetus, ipsa nimirū
de Spiritu sancti fontibus
piscina profuit.

c Et lacum. Non puteum,
qui aquam vitalē habet, &
æternā: sed lacus cōtritos q
continere nō valent aquā.
d Inter duos muros: Scilicet,
& nouū, & vetus testamen-
tū fecerūt sibi nouas aquas
quas interiores putant, &
maiora continere mysteria, quā
vetus testamentum.

e Et vocabit dominus Deum exercituum.
Quotidie prouocat dominus
hæreticos ad pœnitentiam, & ad
fletum. *Beati enim*

a In quo confisit turba gentium, unde: Inuenimus eam in campis silae:
b Tunc. **c** Scissurata, scilicet Ecclesie, quae multiplicasti, vt
deceptos congregares. **d** Ierusalem.

faltus, et scissuras ciuitatis Dauid videbitis:
a Scissura. **b** Vos. f. qui vidistis scissuras Ciuitatis Dauid.
c Intra ciuitatem per occultos meatus. **d** In lacum vnum.

a quia multiplicatę sunt Et congregastis aquas
a Doctrinę. **b** Non superioris. **c** Quae de terra habet aquas. **d** Quae
anferri poterat. **e** Ecclesie. **f** V. numero & mensura dispensatur.

b piscinae inferioris, & domos Ierusalem nmue-
a Contra hostem

c murum. Et lacum fecistis inter duos muros,
a Restaurastis. **b** Quae diu non habuerat aquas. **c** Secundum.
d neglexistis.

d et aquam piscinae veteris: et non inspexistis
a Datorem legis. **b** In quo magis sperandum. **c** Aquam.
d Ante vltionem.

e ad eum qui feceram eam, & operatorem eius
a i. x. **b** Omnino neglexistis. **c** Dominus exercituum.
d dicitur quoties a liuid magnum potenter facturus laudatur.

f de longe non vidistis. † Et vocabit dominus
a Oculorum.

Deus exercituum in die illa ad fletum, & ad
a Manuum. **b** Antiqui pœnitentes, & caput condebant, & barbam rade-
bant, & sacco induti in cinere sedebant.

planctum, & ad caluitium, & ad cingulum
a E contra. Quasi contra dominum monentem pœni-
tentiam, & tristitiam: habuere gaudium, & letitiam.

facci: & ecce gaudium, & lætitia: occidere
vitulos, & iugulare arietes, comedere carnes,
a Dum in hoc saculo sumus, delictis affluamus. Crallinum enim, id est futu-
rum tempus sicut sensu est vel erit. **b** Quasi omnia morte finiuntur, con-
tra Deum blasphemiam loquuntur.

& bibere vinum. † Comedamus & bibamus
cras enim moriemur. Et reuelata est in auri-
a Hæc blasphemia. **b** Hæc vox Domini est.

bus meis vox domini exercituum. Si dimit-
a Apoptosis. **b** Non dimittetur.

retur iniquitas hæc vobis, donec moriamini,
a Mihi. **b** Mihi.

dicit dominus Deus exercituum. Hęc dicit
a Mihi. **b** Mihi.

D enim flentes, quoniam ipsi vide-
bunt. Et ad planctum: ne di-
catur eis: *Lamentauimus vo-
bis, & non planxistis.* Et ad cal-
uitium: vt opera multis ra-
dāt, & de corpore suo quid
quid non viuūt auferant. Et
ad cingulum facci. ne pro cin-
gulo veste cingantur. Cūm
Nabuchodonosor (sicut Ie-
remias ostēdit) cœpisset ob-
sidere ciuitatē misit domi-
nus Ieremiam ad Sedechiā
& ad Iudæos, vt pœniterēt
& miseretur corū: sed vi-
lipendentes, & desperantes
dicebant: Comedamus, &
bibamus, cras enim mo-
riemur.

1 catur eis: *Lamentauimus vo-
bis, & non planxistis.* Et ad cal-
uitium: vt opera multis ra-
dāt, & de corpore suo quid
quid non viuūt auferant. Et
ad cingulum facci. ne pro cin-
gulo veste cingantur. Cūm
Nabuchodonosor (sicut Ie-
remias ostēdit) cœpisset ob-
sidere ciuitatē misit domi-
nus Ieremiam ad Sedechiā
& ad Iudæos, vt pœniterēt
& miseretur corū: sed vi-
lipendentes, & desperantes
dicebant: Comedamus, &
bibamus, cras enim mo-
riemur.

2 dāt, & de corpore suo quid
quid non viuūt auferant. Et
ad cingulum facci. ne pro cin-
gulo veste cingantur. Cūm
Nabuchodonosor (sicut Ie-
remias ostēdit) cœpisset ob-
sidere ciuitatē misit domi-
nus Ieremiam ad Sedechiā
& ad Iudæos, vt pœniterēt
& miseretur corū: sed vi-
lipendentes, & desperantes
dicebant: Comedamus, &
bibamus, cras enim mo-
riemur.

3 gulo veste cingantur. Cūm
Nabuchodonosor (sicut Ie-
remias ostēdit) cœpisset ob-
sidere ciuitatē misit domi-
nus Ieremiam ad Sedechiā
& ad Iudæos, vt pœniterēt
& miseretur corū: sed vi-
lipendentes, & desperantes
dicebant: Comedamus, &
bibamus, cras enim mo-
riemur.

4 remias ostēdit) cœpisset ob-
sidere ciuitatē misit domi-
nus Ieremiam ad Sedechiā
& ad Iudæos, vt pœniterēt
& miseretur corū: sed vi-
lipendentes, & desperantes
dicebant: Comedamus, &
bibamus, cras enim mo-
riemur.

5 & miseretur corū: sed vi-
lipendentes, & desperantes
dicebant: Comedamus, &
bibamus, cras enim mo-
riemur.

6 bibamus, cras enim mo-
riemur.

7 moriemur.

8 moriemur.

9 moriemur.

10 moriemur.

11 moriemur.

12 moriemur.

13 moriemur.

14 moriemur.

15 moriemur.

16 moriemur.

17 moriemur.

18 moriemur.

Matth. 21. 2.

Hierem. 3. 4. 2.

Vocauit.

Lib. 1. pedag. cap. 1.

† 1. Cor. 15. d. De pœn. dist. 2. cap. si enim verfic. Petrus quocq; meis vox. Sobna.

Epicuri ferētia.

F Secunda cau- sa destructio- nis Ierusalē.

Diuisio.

NICOLAUS DE LYRA.

1 Et scissuras ciuitatis Dauid videbitis. *Ad reparandum & ponendum ibi defensores contra Chaldaeos, propter loci debilitatem.*
2 Et congregastis aquas piscinae inferioris. *Ad prouidendum hominibus, & iumentis de potu, & tempore obsidionis.*
3 Et domos Ierusalem numerastis. *Ad sciendum quot es- sent ibi persona, & qualiter possent eis victualia sufficere.*
4 Et destruxistis domos ad muniendum murum. *Idest muros Ierusalem ad fortificandū eos de lapidibus, & lignis inde assumptis: & etiam ne hostes possent ibi habere latibula. Loquitur tantum hic de domibus quae erant in suburbis, quae solent destrui ante aduentum aduersariorū, ne sint ciuitati obesse in nocumentū.*
5 Et lacum fecistis: *Idest, fossam in qua aqua curreret.*
6 Inter duos muros. *Ad muros maiorem sortitudinem. Ciuitas enim clausa erat tripli muro.*
7 Et aquam piscinae veteris. *Scilicet in statum pristinum restituitis. In obsidione enim plus indiget ciuitas aqua, eō quod plu- res conueniunt ibi ad defensionem ciuitatis: & ideo quedam piscina quae alio tempore non erat necessaria, propter quod fuerat derelicta imminente obsidione fuit reparata.*
8 Et non suspexistis ad eum, qui fecerat eam: *Scilicet Ierusalem.*
9 Et operatorem eius de longe. *Quia ab eterno praordina- uit ibi ponere templum suo nomini dedicatum.*
10 Non vidistis. *Ad eius auxilium recurrendo. Hoc ponitur ad ostendendum, quod alias talis preparatio pugnae esset licita, & bona, sicut Ezechias diligenter se preparauit ad resistendum Sennacherib, vt habetur 4. Reg. & 2. Paral. quia principaliter de Deo confidit, & illud quod erat humane prouidentiae non omisit: sed isti diuinum auxilium totaliter neglexerunt in sua virtute, ac prouiden- tia confidentes.*

titus peccato blasphemiam iungit, vt omnem sensum vi-
uentiū putet finiri morte, secūdū illud Epicuri. Post mor-
tē nihil est, & mors ipsa nihil est. Quae hic dicūt nō perti-
nēt ad captiuitatē factā tēpore Ezechiae. *Sobnam*

11 Et vocabit dominus. *Hic ponitur secunda causa destructio-
nis Ierusalem scilicet contemptus verbi diuini per prophetas eis di-
cti, & hoc est quod dicitur. Et vocabit dominus. scilicet per
Prophetas.*

12 In die illa. *Scilicet ante destructionem Ierusalem.*

13 Ad fletum, & ad planctum, &c. *id est ad debitam con-
tritionem, & satisfactionem de peccatis, vt euitaretur pœna diui-
nae vltionis.*

14 Et ecce gaudium, & lætitia. *Per contrarium in contemptū
verbi Prophetarum eos ad pœnitentiam reuocantium.*

15 Comedamus, & bibamus: cras enim moriemur. *Hoc
enim inter epulas derisorie dicebant, eo quod prophete cōminabatur
eis captiuitatem, & mortem nisi pœniterent: Et quia talis contem-
ptus malum eorum aggravabat supra modum, ideo subditur.*

16 Et reuelata est in auribus, &c. *prouocari p talē cōtēptū.*

17 Si dimittetur, &c. *id est nō dimittetur, accipiendo si pro non.*

18 Donec moriamini. *Non solum corporis morte, sed etiam
gehennę. Et accipitur hic donec, absque temporis determinatione
sicut Psal. 109. a. Donec ponam inimicos tuos scabellū
pedum tuorum.*

19 Hęc dicit. *Hic consequenter loquitur Propheta contra sacer-
dotium, & primo contra Sobnam in speciali, secundo contra alios
magis in generali, ibi: In die illa. Prima in duas, quia primò po-
nitur ipse Sobna deiectio, secundo Eliachim substitutio ibi: Et erit
Circa primum sciendum, quod iste Sobna, & ei adherentes suade-
bant Ezechie, quod redderet se, & ciuitatem Sennacherib, vt di-
cunt Hebrei. Isaia autem persuadebat contrarium. Et quia Sobna
non fuit factum consilium, ideo partim motus indignatione partim
timore ne Sennacherib ex magnitudine potentie temporalis ciuita-
tem caperet armis, finaliter cum suis occultē exiuit, & se reddidit
Assirijs, & inde ductus in eorum terram ibi mortuus fuit, & hoc
est quod praedicitur in hic Isaie a domino.*

Et

Vade

MORALITER.

† Et ecce gaudium, &c. Hęc dicit dominus, &c. Hic Propheta contra

contra sacerdotium, & Sobnam praepositum tēpli signi-
ficatur malus praelatus in ecclesia Dei. Cui dicitur.

† Quod

Sa Sobnam. Vertere nunc, vel conuersio, interpretatur:
A Cui dicitur: vt conuertatur de lege ad Euangelium & reli-
 ctis figuris transeat ad verum sacrificium. Sobnas, su-
 perbus, lupus rapax, hic timore perturbatus inferiorem
 partē vrbis tradidit exercitui Sennacherib. vn, de ei dñs
 hæc mala minatur.

b Quid tu hic? Ac si
 diceret: Cur tibi vis
 ædificare domum
 occidentem literā:
 & tabernaculū tuū
 quod nō habet fun-
 damentum in pe-
 træ figuræ firmita-
 te: quod non tam ta-
 bernaculum & do-
 mus, quam sepul-
 chrum & memoria
 appellandum.

† ad eum.

† profectioe
viri, i. vehe-
menti, & ami-
ciet te ami-
ciendo.

Exod. 28. f.

c Coronans coro. te:
 Qui. f. quondam ha-
 bebas coronam pō-
 tificis, & sanctifica-
 tionem in lamina
 auri (in qua scriptū
 erat nomen Dei) tri-
 bulatione & angus-
 tia coronaberis.

d Tribulatione. Pro
 lamina aurea in
 qua scriptum erat
 nomē domini, quā
 in fronte portabat
 sacerdos semel in
 anno.

e Quasi pilam. Si-
 cut sphaera in loco
 decliui & spaciofo
 stare non potest, sic
 populus tuus in or-
 bis terminos dispergetur.

f Et expellam te, &c. *Inde discimus adepto nos in alios
 domi-

dominatu. nec inflati oportere, nec diuini iudicij obli-
 uisci. Rectè autem ad ea, quæ de Sionis valle dicta sunt,
 & ista quoque adduntur quibus ad dominicæ passionis
 tempus relatis, qui tum veluti Sobnas iste, non superbi-
 mō & arrogantes, sed auari ex Mosaicæ legis præscripto

† O Isaias.

dominus Deus exercituum: Vade, & ingredere ad † eum

a † Sermo. scilicet iudicæ legis, & ratio quæ versata est in lectione veteris testamenti. b Domi-
c Scilicet.

qui habitat in tabernaculo, ad Sobnam præpositum tem-
a † Facis in domo mea. b † Quid tu hic? h. c. quasi aliquis hic dui stare possit.

pli, & dices † ei: Quid tu hic, aut † quasi quis hic? Quia ex-
a † In ciuitate. b † Non timens captiuitatem. c † Vt etiam sepultus iup erbas.

cidisti tibi hic sepulchrum, excidisti in excelsis memoria-
a † Sepulchrum. b † Se. i. q. Noli laborare de occisione sepul-
c chri: quia transferet dominus sacerdotium tuum.

le diligenter in petra tabernaculum tibi: Ecce dominus a-
a † Captiuum. b † Facile sine labore. c † Qui nutrit gallinæ filios.

sportari te faciet, † sicut asportatur gallus gallinaceus: &
a † Leuiter super humerum leuatum.

quasi amictum sic subleuabit te. † Coronans coronabit te
a † Quæ facile ima petit. b † A morte gloriæ in vallem ignorantie & ignominie.

tribulatione, quasi pilam mittet te in terram latam & spa-
a † Cum litera tua. b † Potentia. c † Quo ante in clyrus ferebaris. d † Reddita tibi. e † Splendor scilicet
f domus domini vertetur in ignominiam.

ciosā ibi morieris, & ibi erit currus gloriæ tuæ, et ignomi-
a † Ceremonijs scripturarum. Translato sacerdotio necesse est, vt legis translatio fiat.

nia domus domini tui. Et expellam te de statione tua, & de
a † Depositionis tuæ. b † Te eiecto de ministerio. c † De quo: Magnum est tibi vocari seruum meum

ministerio tuo deponā re. Et erit in die illa, vocabo seruum
a † Vnum, scilicet de 24. sacerdotibus, qui post Sobnam pontifex factus, quia iustus. b † Vt episcopatum
c tuum accipiat a†

meum Eliachim filium Helchæ, & induam illum tunica
a † Vt quod habebas in litera. ille possideat in spiritu.

tua, & cingulo tuo confortabo eum, & potestatem tuā da-
a † Tu lupus rapax. b † Visione pacis. i. eccl. fia.

bo in manus eius, & erit quasi pater habitantibus Ierusa-
a † Vbi est vera fidei confessio. de quo: Fides tua te solum fecit. b † Scientiam scripturarum.

lem & domui Iuda. Et dabo clauem domus Dauid
a † Vbi est vera fidei confessio. de quo: Fides tua te solum fecit. b † Scientiam scripturarum.

† vnde: Factus est principatus super humerum eius.
 i. Dom. Da. Domum Dauid vocat domum dñi, in qua
 erat

† vnde: Factus est principatus super humerum eius.
 i. Dom. Da. Domum Dauid vocat domum dñi, in qua
 erat

NICOLAUS DE LYRA.

1 Vadingredere ad Sobnam præpositum templi. idest
 summum sacerdotē, vt dicunt aliqui Hebræi. Alij verò dicunt, quod
 erat thesaurarius & custos vasorum templi domini. Primi tamen
 videntur melius dicere, quia infra dicitur quod Eliachim filius Hel-
 chæ fuit substitutus loco eius, qui Eliachim fuit sacerdos summus
 tempore Ezechie. vt dicit hic Ra. Sa. & scriptura hoc satis innuit
 in hoc cap. & 4. Reg. 19.

Theaurariū
istum.

2 Quid tu hic, scilicet agis in templo Dei indignè ministrando.

3 Aut quasi quis hic? quasi diceret, factō te ostendis ac si esses
 de genere regis David ideo subditur.

4 Quia excidisti tibi, &c. Aedificauerat enim sibi sepulchrum
 notabile in ciuitate David inter sepulchra regia. vt post mortē esset
 in memoria celebri, sicut & Ioiada sumus sacerdos fuerat ibidem
 sepultus propter bonitatē ipsius, vt habetur secundo Paralip. 24. sed
 non erat simile de isto: pp quod priuatus fuit intento, ideo subditur.

5 Ecce dominus asportari te faciet. ab Assyrijs.

6 Sicut asportatur gallus gallinaceus, &c. i. per castratio-
 nem in pusillanimitatem gallinæ reductus. Et in hoc designat prop-
 pheta, quod partim erat ex timore se Assyrijs redditurus.

7 Et quasi amictum sic subleuabit te. idest faciliter &
 sine resistentia.

8 Coronans coronabit te tribulatione. i. vndiq; suscitabit
 tibi

tibi tribulationes sicut corona caput circumdat.

9 Quasi pilam mittet te. quæ a ludentibus proicitur de ma-
 nu ad manum: Sic iste Sobna primò redditus manibus maiorū, sub-
 positus ad manus minorum, qui duceret eum ad terrā Assyriorum.

10 Ibi morieris. & non hic vbi statuiti tibi sepulchrum.

11 Ibi erit currus gloriæ tuæ. conuersus in ignominiam.

12 Et in ignominia domus domini tui. quia eius ignomi-
 nia redundabat in templum domini, cui fuerat præpositus.

13 Et expellam te de statione tua. idest, de dignitate sacerdo-
 tali, in qua credis stabiliri.

14 Et erit. Hic consequenter describitur ipse Eliachim substituo-
 tio, cum dicitur.

15 Vocabo seruum meū Eliachim. i. mibi fideliter seruierem.

16 Et induam illum tunica tua. idest tunica sacerdotali hie-
 cynthia.

17 Et cingulo tuo. De preciositate materia, & speciositate for-
 mæ istorū ornamentorū summi sacerdotis dictū fuit diffuse Exo. 28.

18 Et erit quasi pater habitantibus Ierusalem. idest ha-
 bens curam de eis pastorem.

19 Et dabo clauem domus Dauid. idest templi, quod di-
 citur hic domus Dauid, eo quod præcepit ipsum fieri per Salomonem
 filium suum, & preparauit expensas pro magna parte, & tradidit
 Salomoni descriptionem templi & edificiorum circa ipsum, vt ha-
 betur. Paralip. 28.

* 1 Super

MORALITER.

2 Quid tu hic. q. d. non deberes in hac dignitate stare.

3 Aut quasi quis hic. quasi dicat, non es vere prælatus, sed
 phantasticus. Zach. 1. d. O pastor & idolum derelinquens gre-
 gem.

4 Quia excidisti tibi hic sepulchrum. q. d. in inferni poena
 erit sepultura tua. Sicut Luc. 1. f. dicitur de diuite epulo-
 ne: Mortuus est diues, & sepultus est in inferno.

5 Ecce dominus asportari te faciet. de presenti sæculo per
 mortem.

6 Sicut asportatur gallus, &c. qui non facit opera galli, sed
 gallinæ: Sic malus prælatus non facit opera prælati scili-
 cet

cet verbo & exemplo docere, sed magis opus muliebre
 viuendo delitiose.

8 Coronans coronabit te tribulatione. i. vndique tribulabit
 sicut corona circumdat caput.

† Mittet te in terram latam. i. in gehennæ poenam. Mat. 8. b.
 Lata est via & spatiosa porta quæ ducit ad perditionem.

10 Ibi morieris. morte secunda.

† Indie illa, &c. Contingit autem aliquando ex Dei be-
 neficio, quod optimus prælatus succedit pessimo, & sic
 dicitur.

14 Et erit in die illa vocabo seruum meū. i. bonum prælatū.

18 Et erit quasi pater habitantibus Ierusalem. i. religiosi.

† Et domui Iuda. secularibus actiuis.

19 Et dabo clauem. scilicet scientiæ & potentiæ.
 † Et si

erat aurea clavis.
 a Et aperiet: Vnde: Qui aperit, & nemo claudit, claudit, & nemo aperit. Quod in passione relerauit: claudi non poterit, quod in caeremonijs clausit, nemo aperiet.
 b Et suspendam super Vnde in Euangelio: Omnis populus pendebat ex eo. Hodie quoque ad verbum sapietiae eius pendunt.
 c Auferetur paxillus. Quae hic dicitur, non pertinet ad capti-

a ^a Sanctam Scripturam. ^b Vnde: Aperuit illis sensum, ut intelligerent scripturas.
 a super humerum eius: & aperiet, & non erit, qui claudat, & claudet, & non erit qui aperiat. Et figam illum [†] paxillum in loco [†] fideli: et erit in solium gloriae domus patris sui, & suspendam super eum omnem gloriam domus patris eius: [†] vasorum diuersa genera: omne vas paruulum a vasis crate rarum vsque ad omne vas musicorum. In die illa, dicit dominus exercituum, auferetur paxillus, qui fixus fuerat in loco [†] fideli, & frangetur, & cadet, & peribit * quod [†] pependerat in eo, quia dominus locutus est.

captiuitate Sobnae, D sed Sedechiae, quae vltima. Et notandum cum supra per paxillum Eliachim intelligeret, modo ipsum sacerdotium post mortem eius destruetur. Adueniente. n. captiuitate tempore Sedechiae sacerdotio carebant. Aufertur paxillus: Cum plenitudo gentium intraverit, &c. Antichristus venerit in predicatione Eliae, Iudaei conuertentur ad fidem.

† Filij, & nepotes.
 Rom. 31. d.
 * Onus:

NICOLAUS DE LYRA.

1 Super humerum eius: quasi habens onus curae templi, & totius populi.
 2 Et aperiet, &c. Hoc dicitur ad ostendendum superioritatem eius ad disponendum de ingressu templi, & ministerij ibidem exercendi. Ex quo satis ostenditur, quod fuit in summo sacerdotio constitutus.
 3 Et figam illum, &c. Id est principalem in templo domini.
 4 Et suspendam super eum omnem gloriam domus patris sui: Id est omnes alij sacerdotes, & leuitici inueniuntur eius potestati, sicut appensa in paxillo innituntur ei.
 5 Vasorum diuersa genera, &c. per hoc imuens, quod omnia essent sub ordinatione, & potestate sua.
 6 Vsque ad omne vas musicorum. Vasa musicorum dicuntur, hic instrumenta, in quibus cantores cantabant diuinas laudes: modo loquendi Hebraico quo instrumentum cuiuslibet artificis dicitur vas eius: vnde 1. Reg. 20. g. vbi dicitur: Dedit ergo Ionathas arma sua puero. In Hebraeo habetur, vasa sua.

7 In die illa. hic loquitur Propheta etiam contra alios sacerdotes in generali, secundum quod dicunt expositores nostri communiter dicentes, quod hic prophetizat de abiectione sacerdotum tempore Sedechiae, quando templum fuit combustum, & sacerdotes in captiuitatem ducti, cum dicitur.

8 Auferetur paxillus. i. Ioseph Sedech. qui tunc fuit summus sacerdos.
 9 Et peribit, &c. id est alij, sacerdotes, & ministri innitentes ei sicut principali. Ra. Sal. vero hoc exponit de eiectione sacerdotij minus generaliter, referens hanc scripturam ad ipsum Sobnae, de quo supra fecerat mentionem in speciali, & hoc iterum, ut ostendat deiectionem aliorum sibi adherentium cum eo, & secundum hoc, etiam dicitur: Auferetur paxillus. intelligitur ipse Sobna, qui fuit sacerdos summus: Qui fixus fuerat, &c. id est constitutus in summo sacerdotio tempore, & propter hoc oblatu a domino, quia ministrabat infideliter, & indigne. Et peribit, &c. id est adherentes sibi, & videtur ista expositio melior quam prima, quia literae praecedenti magis consona.

MORALITER.

3 Et figam eum paxillum. Ad debiles supportandum.
 7 In die illa dixit, &c. Id est Prelatus malus.

† Qui fixus, &c. Quantum ad officium, tamen indignè propter abusum.
 9 Et peribit, quod pependerat in eo. i. omnis adherens sibi in malo.

CAP. XXIII.

ONVS TYRI. Tyrus nobilissima ciuitas Chanaanorum. Cum haec Isaiaes praedicebat insula magni maris erat post autem longo tempore Nabuchodonosor voluit eam continenter terrae facere, sed multo frustratus labore non potuit. Qui autem in ciuitate erant, cum non possent resistere, qui naues potuerunt habere fugerunt in Aegyptum, & in Moab, & in vicinas regiones. vnde Nabuchodonosor furore succensus, naues succendit, ciuitatem subuertit, captiuos abstraxit, sicut patet in sequenti. Et in Chaldaeam reuerso datum est ei a domino pro Tiro regnum Aegypti reaedificata Tyro. Post 70. annos cum Alexander pergeret ad captiuandam Aegyptum dimisit ibi partem exercitus, & terram aequare voluit, & non potuit. Aegypto vero subiugata, Aethiopes, & multas alias gentes secum adduxit, & lapidibus, & arboribus continentem terram fecit, ciues cepit, ciuitatem subuertit. Nunc autem Isaiaes de illa captiuitate agit quam Nabuchodonosor fecit. Hoc

CAP. XXIII

ONVS TYRI. Vlulate naues maris, quia vastata est domus vnde venire consueuerant:

1 verò ideo accidit, quia cum Ierusalem caperetur, & populus eius in captiuitatem duceretur, a Chaldaeis, tempore Sedechiae, Tyrus quae debuit compati, cepit insultare. Hanc miseriam praedicit Isaiaes. Onus Tyri, &c.

* Procop. Prophetae de gentibus futura praenuntiant, quod Deum meminerint non suum tantum existere, sed eiusdem obiri prouidentia omnia, semperque poenas impietatis a reliquis gentibus reposcere, sicut nunc a Tyrijs, qui in Dei populum tanquam suo scelere laborantem, sed Dei impotencia a quo salutem expectarent, contumeliose insultabant.

a Vlulate, In Graeco apertius: Vlulate naues Carthagini vos, s. q. Tyrum venire consueuistis causa negotiationis. Carthago, Colonia fuit Tyrijs ab eis constructa, & culta.
 b Naues maris. Hebraice Tharsis, id est exploratio gaudij, vel contemplatio, quia gaudij, vel contemplatio, & letitiae vertetur in lachrimas.

à Tacite

ne antiquae confederationis: Iea contrario magis gauisi fuerant eos deridentes, propter quod Propheta hic denuntiat Tyri deiectionem. Et diuiditur in duas partes: quia primo denuntiat huiusmodi deiectionem, secundo eiusdem restitutio, ibi: Et erit. Prima in duas: quia primo denuntiat destructio Tyri, secundo a quibus debeat destrui, ibi: Ecce terra Chaldaeorum. Prima adhuc in duas, secundum duo, quae simul describit cum Tyri destructione. Primum est tristitia amantium, secundum fugam inhabitantium: ibi: Transite maria. Circa primum dicitur:

Virgil. 1. Aeneidos.

1 Onus Tyri. id est eius depressio, quae subditur.
 2 Vlulate. pro tristitia.
 3 Naues maris, id est vos nauis, quia ponitur hic continens pro contento, sicut frequenter in scriptura accipitur domus, vel ciuitas, pro habitantibus in domo, vel ciuitate. Et subditur causa huius iustitiae cum dicitur:
 4 Quia vasta, &c. id est, Tyrus, in cuius domibus solebatis recipi.
 5 Vnde venire consueuerat. supple vobis consolatio. Nauigabitur Tyrus destructio per Chaldaeos, & eius reparatio per dominum

Diuisio.

MORALITER.

† Onus Tyri. In hoc capit. secundum sensum literalē descri-

bitur Tyrus destructio per Chaldaeos, & eius reparatio per dominum

A Tacete. * Procopius. Antea enim ferocientes, cum verbis vterentur arrogatibus, nunc abiectos, & depressos silere iubet oratio.

B *Negotiatio*. *Negotiatores*, scilicet in insula sunt de Sidone, quae interpretetur vena trix, in qua venatores pessimi. Vnde: *Anima nostra sicut passer erepta*, &c. Qui habitant in Insula, negotiatoribus huius saeculi similes sunt, qui omni vento doctrinae cedunt, & de alijs vitijs ad alia transeunt.

C *Semen Nili messis fluminis fruges*, &c. Sic construitur: Semen Nili fluminis erat messis, & fruges eius, scilicet Tyri terra Chananeorum in qua Tyrus est, infertilis est Aegyptus quam irrigat Nilus fertilis frugibus, quas Tyrus ab Aegyptijs commutabat.

D *Mare*. Saeculi scilicet in quo parua animalia cum magnis, draco (quem dominus formavit ad illudendum ei) videns a venatoribus Christi capi: qui a daemonibus fuerunt capti, dicit contrariae fortitudini venatorum, (quam significat Sidon) erubescere Sidon.

* Theodoretus. Confite tur Tyrus malis oppressa, se non peperisse illam multitudinem civium, & opum nec se sua potentia comparasse imperium, sed diuino beneficio. Deus ergo inquit, largiebatur dona haec omnia, non ergo pariebant.

* Procopius. Sunt qui putant haec verba Tyri esse Sidonem

† Negotiatores.

Psalmus 123.2.

† Exultans a diebus antiquitatis eius.

A de terra Cethim reuelatum est eis. Tacete qui habitatis in insula, & negotiatio Sidonis. Transfretantes mare repleuerunt te in aquis multis, semen Nili, messis fluminis fruges eius: & facta est negotiatio gentium. Erubescere Sidon, ait mare fortitudo maris dicens: Non parturii, & non peperit, & non enutritiu iuuenes, nec ad incrementum perduxit virginem. Cum auditum fuerit in Aegypto dolebunt, & cum audierint de Tyro. Transite maria, vlulate, qui habitatis in insula. Nunquid non haec vestra est, quae gloriabatur a diebus pristinis in antiquitate sua? Ducent eam longe pedes sui ad peregrinandum. Quis cogitauit hoc super

a ¶ Gracia. ¶ Graeci n. er. tores nutritauerunt destructionem Tyri. b ¶ Carthaginensibus. ¶ Tyri.

a ¶ In mundum tentationibus concessio. b ¶ Tyrus. c ¶ Sidonij, Carthaginenses, Graeci, maxime Aegyptij.

a ¶ Si congelascent non poterit, scilicet mare nauigari omnia congelascent. b ¶ Dinitus. c ¶ Entem.

a ¶ Quia non habet de coelo pluuiam, sea de terra, ideoque cum sementibus est peritura. ¶ Et. ¶ Tyri.

a ¶ Quia di. i. r. omnibus. b ¶ Quae debuisti defendere Tyrum quasi coloniam tuam.

a ¶ Marini negotiatores. ¶ Saeculi. b ¶ Habitantium in mari. c ¶ Vox doloris. d ¶ Partus meus Apollonico partu deletus est.

¶ Comparatione, scilicet eius, qui dicit Filioi mei, quos iterum parturor.

a ¶ Sed ille qui dicit. Lac deri vobis potum non eram.

a ¶ Sed ille qui dicit. Despondendi enim vos vni. vir. castam exhi. Christo. b ¶ Quia ante occisam, vel raptam. ¶ Fatuus. c ¶ Prophetas. d ¶ H. c. ¶ Quod p. illa est Tyrus.

a ¶ Quae haebrae messis, id est tribulans, & coactans. ¶ Quae vicina, & amicitia commercii coniuncta. b ¶ Quae idem se passuros intelligunt.

a ¶ Subuenia. b ¶ Ad verum, scilicet gaudium. c ¶ Hebraice Tharsim, quod est contemplatio vel exploratio gaudis. d ¶ Qui haereticas naues. e ¶ Qui remanetis captiuandi.

a ¶ Tyro. ¶ Quae omni parte tentationum fluctibus exponitur, recedite ergo ab ea. b ¶ Cuius.

a ¶ Cuius gloria in confusione. b ¶ Deponite ve ho. cum actibus suis.

a ¶ Quae ceteris antiquior, & dicitur. ¶ Veteri more. ¶ Vetustate peccati. b ¶ Quae gloriatur in superbia. c ¶ In Chaldaeam. d ¶ Hoc de illis, qui in ciuitate capti.

a ¶ Vt recedat ab angustia, & Christi euangelio colla submittat. b ¶ Vt sit aduena & incola Saluatoris. c ¶ Vox Spiritus sancti. d ¶ Nullus nisi dominus iubaui. e ¶ Malum. f ¶ Principes Tyri.

donē alloquentis, tanquam ira quoque ipsam inuafuram sit. Ad eam igitur insulares, quos maris nomine intellexit, Tyro iam capto accedunt, & factum eius mouent concidisse: cum Tyrus maris robur alioqui, suam ipsa vastitatem intuita, non meliori conditione esse se, quam quae omnino nec pepererint nec iuuenes aut virgines eduxerint, fateatur. Nonnulli tamen personae fictionem, & tanquam maris ipsos lugentis quod virginibus, & iuuenibus destituta sit, vocem esse volunt.

C Non parturii. q. d. Nihil profuit parturisse, peperisse, enutrisse iuuenes: quia Tyrus sine defensione capta est.

D Cum auditum fuerit in Aegypto, &c. Tum de omnibus vitijs. Tum de haereticis hoc sentitur, quia vna capta, alia pertimescit & in alterius confusione, altera se capiendam sentit.

E Transite, vlulate, qui habitatis. Sicut supra dictum est, cum non possent Nabuchodonosor resistere, se sinauerunt, qui potuerunt naues conscendere: alij remanserunt in ciuitate.

F Nunquid non haec vestra est, quae gloriabatur a diebus pristinis in antiquitate, &c. q. d. Haec ideo praecipio, quia vrbs vestra Tyrus deposito errore veteri, transibit ad veritatem.

Principes

NICOLAVS DE LYRA.

tes enim per mare multum consolantur, quando veniunt ad portum bonum, & quietum. Et est hic modus loquendi truncatus: quem oportet perficere per aliquam suppletionem, & tali modo loquendi videtur hic propheta, quia modus loquendi dolentium est in truncatione verborum dolore impediendo perfectam expressionem.

1 De terra Cethim reuelatum est eis. In illa enim terra Tyri habebant amicos, ut videbitur infra, & illi praescientes apparatus Nabuchodonosor ad veniendum contra Tyrum, praenuntiauerunt eis, ut se munirent: tamen quia hoc non valuit eis, ideo subditur.

2 Tacete, qui habitatis in Insula. Id est in Tyro mari circumclusa, quasi dicerent, non loquimini de defensione, quia non valebit vobis.

3 Negotiatio Sydonis. Multi enim mercatores de ciuitate Sidonis frequentabant Tyrum, propter quod dicitur hic, negotiatio eius.

4 Transfretantes mare repleuerunt te. Diuitijs in suis nauibus apportatis.

5 In aquis multis. id est venientes per multas partes maris.

6 Semen Nili messis fluminis, fruges eius & facta, &c. In Aegypto raro fit pluuia, sed flumens Nili diuiditur per riuos ad hoc, ut fructificent semina in terra proiecta, ut habetur Deuter.

11. & ideo fruges Aegypti dicuntur fruges fluminis Nili, & quia ibi crescunt in magna abundantia ferebantur inde ad Tyrum per nauigium.

7 Erubescere Sidon ait mare fortitudo maris dicens. id est Tyri quae vocatur hic mare, eo quod erat mari circumclusa. Erubescere Sidon, quia deiecto Ciuitatis Meropolis cuiusmodi erat Tyrus respectu Sidonis, cedit in confusione aliarum ciuitatum. Et modus destructionis subditur, cum dicitur in persona Tyri.

8 Non parturii, quia in eius obsidione, & destructione multa mulieres passae fuerunt abortum: & multi de pueris natis, & de iuuenibus, & de virginibus mortui fuerunt ante aetatem adultam, & debitum incrementum.

9 Cum auditum fuerit in Aegyptum. quod destructa fuerit Tyrus.

10 Dolebunt: eo quod habebant cum Tyrijs amicitiam propter abundantiam frugum quam ibi adducebant ad vendendam.

11 Transite. Hic cum destructione Tyri denuntiantur fuga inhabitantium cum dicitur: Transite maria. fugiendo per nauigium ad diuersa loca.

12 Vlulate: Trae confusione, & tristitia.

13 Qui habitatis in Insula: id est in Tyro quae dicitur insula ratione predicta.

14 Nunquid non haec vestra est. Supple ciuitas. Et est modus loquendi truncatus eadem ratione qua superius.

15 Quae gloriabatur a diebus pristinis in antiquitate sua: quia multa tempora cucurrerant a sua fundatione, & nullus potuerat eam debellare.

16 Ducent eam pedes sui longe ad peregrinandum. id est habitatores eius.

17 Quis cogitauit hoc super Tyrum? quasi dicat, nullus homo cogitasset, quod sic posset destrui. Cuius ratio subditur.

7 Erube-

* Quon-

MORALITER.

dominum: & sanctificatio diuitiarum eius domino post septuaginta annos.

Moraliter autem per Tyrum qui interpretatur angustia, peccator signatur, qui peccatorum aculeis cruciatur Isai. 48. d. Non est pax impijs dicit dominus. Per Chaldaeos, eius destructores, signantur daemones ipsum spoliantes gratuitis, & in naturalibus vulnerates, sicut signat Luc.

10. e. per parabolam illius, qui incidit in latrones. Per repa rationem vero Tyri post anno 70. signatur peccatoris restitutio ad statum gratiae poenitentia perfecta. Septuaginta namque resultant ex ductu denarii, qui signat perfectionem, eo quod est limes numerorum. Per septenarium qui signat vniuersitatem, eo quod omne tempus reuoluitur septē diebus: & sic septuaginta perfectam poenitentiam signat de peccatis omnibus. Per hoc autem, quod subditur:

† Et rur-

a Principes infitores eius inclyti terra, &c. Inter alios negotiatores, vel etiam in regnis.
b Ad ignominiam deduceret, &c. Non dñs ignominia autor est, sed quod ignominiosum est ostēdit, s̄m illud: *Contaminatione contaminabit eum, non q̄ sacerdos cōtaminatio nis autor sit: sed q̄ ostendit contaminatum eum quem mundum putabant multi.*
*** Procopius Graue & periculofum, sanctis ipsis, cū flagellantur, insultare, vel q̄ ipsos semper tueri cōsuevit, manum defatigari & imbecillio rem fieri putare, non aut̄ potius a Deo p̄sepe aduersa immittēte tentari credere. Sunt enim iniquis ista respondēda. Nolite iniquē agere, & delinquentibus: Nolite exaltare in altum cornu vestru, cum ea de causa Tyri splendor in ignominiam deducisq; conuersus sit.**
c Flumen. Babyloniorum. Super flumina Babylonis illic sedimus & fleuimus, dum recordamur Sion.
d Cingulum ultra tibi. Fortitudo resistendi. Cingulo .n. lumbos restringimus. In lūbis fortitudinem habere dicimur.
e Conturbabit regna. Scilicet Aegyptiorū & Moabitarū, & aliarū in cirenmitu. Tyro .n. capta & subuersa, alia regna cōturbata sunt timore. Regnū quoq; Aegypti pro subuersa Tyro datū est Nabuchodonosor. vnde in Ezechiele: *Fili hominis, Nabuchodonosor seruo meo, nō est reddita merces pro seruitute qua seruiuit mihi contra Tyrum: da ergo ei Aegyptum pro Tyro.*
f Chanaan. Allego. Omnis ani-

nis anima in seculi fluctibus posita, vento doctrinae agitata, Chanaan appellatur, quae fluctuatio vel commotio interpretatur, vnde *Semen Chanaan, & non Iud.*
g Filia Sidonis. In terra Chanaan sunt Tyrus, & Sidon, vnde: Mulier Chanaanæ exiuit de finibus Tyri & Sidonis occurrens saluatori. *Matt. 23. b.*
h Transfreta. Sape videmus quosdam a proposito suo transire ad aliud, a militia ad negotiationem: a causis ad arma mutant industria, vt mutēt in felicitatē. Sed Deo dispēfante, omnia eueniunt cōtraria: vt per miseriae coacti non in se, sed in domino creatore confidant.
i Talis populus non fuit. Vtq; ad mortem Nabuchodonosor fortissimi super omnes Chaldaei & Assyrii, postea populus Graecorum & Romanorum fortior fuit.
k Suffoderunt. Quando Nabuchodonosor Tyrum inuasit nauigio, non solum murū, sed & domos subuertit, & quae erat negotiatio ciuitatū facta est p̄ septuaginta annos siccatio fagenarū.
l Nauis maris, &c. Hebraicē Tharsis, quod consummatio vel letitia interpretatur. Sex diebus mundus factus est, qui postea consummabitur. Omnia autem bona seculi incerto nauium cursui comparantur: quia cito peritura: & cuncta nauigantium fortitudo soluitur. vnde: *Ciuitatis magnas firmas ascedit sapiens, & destruxit munitiones earum.* Quidquid enim haereticorum & sapientie secularis arte componitur, vir ecclesiasticus destruit & subijcit sibi. *F*
Septua-

NICOLAUS DE LYRA.

*** 1** Quondam coronatam. *Idest super alias ciuitates reginam propter diuitias eius & fortitudinem.*
2 Cuius negotiatores principes. *Idest, aequales magnis principibus terra vel maiores.*
3 Dominus exercituum cogita hoc. *Inspirando Nabuchodonosor audaciam inuadendi eam. Et subdit causam.*
4 Vt detraheret super. *omnis glorie. Idest, Tyri quae dicitur hic omnis gloria hyperbolicē, ad designandum magnitudinem superbiae eius, sicut de aliqua ciuitate in qua multum viget superbia dicitur vulgariter, quod in ea est superbia totius mundi. Et eodem modo intelligitur quod subditur de nobilibus Tyri.*
5 Et ad ignominiam deduceret. *Consequenter denuntiat volocitatem fugae habitantium in Tyro dicens.*
6 Transi terram tuam quasi flumen. *Idest, ad modum fluminis continuē & velociter currentis.*
7 Filia ma. *O tu Tyre, quae dicitur filia maris, eo quod erat mari circumclusa, vt dictum est supra.*
8 Non est cingulum ultra tibi. *Idest, fortitudo resistendi, quae designatur per cingulum militare.*
9 Manum suam. *Idest potestatem suam.*
10 Super mare extendit. *Scilicet Tyrus quae per nauigium suum habebat in mari magnam potestatem.*
11 Conturbabit re. *Per potentiam suam iniuste deprimendo. Et quia haec fuit vna causa suae subuersionis, subditur.*
12 Dominus man. *Idest, aduersus Tyrum quae sita est in terra Chanaan: Fily enim Israel non potuerunt expellere totaliter Chanaanos. vnde dicitur Matth. 23. b. Iesus secessit in partes Tyri & Sidonis: & ecce mulier Chanaanæ a finibus illis egressa, &c.*
13 Vt conter. *for. Per Nabuchodonosor.*
14 Et dixit. *scilicet dominus.*

15 Non adijcies ultra vt glorieis, &c. *Idest, in tantam superbiam eleuata.*
16 Calumniam sustinens. *A Nabuchodonosor.*
17 Virgo filia Sidonis. *Dicitur autem filia Sidonis, quia Sidonij existentes prope illam insulam edificauerunt eam de precepto regis Assyriorum, cui tota terra illa fuit subiecta longo tempore. Et ideo vnus rex Assyriorum considerans quod illa insula erat aptissima pro portu nauium, fecit eam edificare per populum prope existentem.*
18 In Cethim, &c. *Fugiendo. Ibi enim habebant Tyri amicos, & ideo ibi fugerunt aliqui pro receptaculo habendo: quia tamen hoc non valuit eis, ideo subditur.*
19 Ibi quoque non erit req. *Quia Nabuchodonosor misit ad terram illam, vt redderentur sibi fugitiui de Tyro. terra illa non fuit ausa eos retinere.*
20 Ecce terra. *Hic consequenter propheta denuntiat a quibus Tyrus foret destruenda scilicet a Chaldeis & hoc est quod dicitur: Ecce terra Chaldaeorum talis. Parata ad inuadendum Tyrum.*
21 Talis populus non fuit. *Idest tam fortis & crudelis.*
22 Assur fundauit eam. *Aliqui expositores per ly eam intelligunt Chaldaeorum terram: sed hoc non est verum, quia Gene. decimo. b. dicitur. De terra illa egressus est Assur. s. de Chaldea, & iste Assur fuit filius em, & ab eo denominatus est populus Assyriorum, vt dictum fuit diffusius, Genesis decimo. Sed per ly eam potius accipiendum est Tyrum: Et quia procedente tempore quidam rex Assyriorum fecit edificari eam, & ideo dicitur hic de ea: Assur fundauit eam. Sed quia destructa fuit postea per Chaldeos, ideo subditur.*
23 In captiuitatem traduxerunt robustos eius. *Et patet litera.*
24 Vlulate naues maris: *Idest, nauis, vt expositum est in principio huius capituli.*
25 Quia deuastata est fortitudo vestra. *Idest, Tyrus in qua erat portus solemnissimus.*

A Septuaginta annis. Tyrus quondam angustiata dimittitur, ut expleto solitudinis tempore carmen meretricum in laudes Dei vertat, citharam assumat, omnes chordas concinentes habeat, ut postquam bene cecinerit, apud Deum in memoria sit quæ pp fornicationem obliuioni tradita fuit in pristinum restitatur: & mercedes cõgreget dño. Quis ergo non habeat spem salutis si bene cecinerit, si chordas, i. virtutes bene cõposuerit? vnde: *O filia Tyri, in muneribus vultu tuum deprecabuntur, &c. & concupiscent rex decorem &c.*

Psal. 44. c.

† veluti.

† merces

-erit cum

Psal. 89.

Daniel. 9.

Gen. 7.

B autem annos erit Tyro quasi canticum meretricis. Sume citharam circumi ciuitatem meretrix obliuioni tradita. Bene cane, frequenta canticum, ut memoria tui sit. Et erit post septuaginta annos visitabit dominus Tyrum, & reducet eam ad mercedes suas: & rursum erit cum fornicabitur cum vniuersis regnis terræ super faciem terræ. Et erunt negotiationes eius, & merces eius sanctificata domino. Non condentur neque reponentur, quia his qui habitauerunt coram do-

C set, pro sua in eos beneuolentia breuiorem esse voluit, ut calamitates ingruentes auerteret, præsentemq; temporis progressu maiores fieri prohiberet. A Niniuitis aut cum penitentiam egissent, non alia ratione decretas certorum spatio minas remouit, quam solet medicus a signifi-

D ficata antè vel sectione, vel vstione abstinere, cū facta est corporis i melius mutatio. **1** Septenarius & septuagesimus, qui vel singulis diebus vel septem decadib. perficitur, perfectã significat penitentiam, ut tempore penitentię expleto iure Tyrus ad antiquum statum restitatur. **2** *Canticum meretricis.* Quæ ab amatoribus derelicta tolet carmina in consolationem componere, & præterita commemorare, sic & Tyrus reuersa. **3** *Sume tibi citharam.* Quæ de hoc onere sequuntur ad reuersionem Tyri spectant. **4** *Bene cane, frequenter, &c.* Admonet eam canticum miseriarum suarum semper cantare, ne iterum eadem patiatur. Dicunt. n. hanc esse musicæ naturam, si lætum inuenerit, lætorem facit, si tristem, tristorem reddit. **5** *Et erunt negotiationes eius, & merces eius.* Sicut dicit Hieronymus in Ieremia, reuersus filijs Israel de captiuitate sub Zorobabel & Neemia. Tyri quoq; non longo tempore post reuersi cū eis amicitia coniuncti sunt, nec iam diuitias retinebant, sed in Ierusalem domino offerebant: quarum pars in templum ornandum, pars sedebat in vsum sacerdotum: & sic erant sacrificatæ domino merces eius. Ad prædicationem et Pauli Tyrii & Sidonij conuersi sunt, & ecclesias ædificando, & prædicatoribus necessaria ministrando, mercedes dño sacrificauerunt. **6** * Procopius. Non fuerit ea poenitentia indignum, quæ musica præstantiore excitatur, Christianam vitæ rationem intelligere. Itaque & Aquilas ipsa & Hebraica lectio, nulla articulorum verbiq; omnis facta mentione: *Et erit emporium eius, & merces sancta domino, dixerunt.* Neque enim totum eius emporium neq; merces tota, sed pars primitiarum nomine consecrabitur, quod

NICOLAVS DE LYRA.

- * **1** Et erit in die illa. Hic consequenter agitur de Tyri reedificatione, & primò in temporalibus, secundò in spiritualibus, ibi: Et erit. **2** In obliuione eris o Tyre, &c. Quia non venient ibi homines ad habitandum. **3** Sicut dies regis vnius. Scilicet ipse David, ut dixit Rab. Sa. qui vixit septuaginta annis, ut habetur secundo Regum 5. **4** Post septuaginta annos. Scilicet vastationis Tyri. **5** Erit Tyro quasi canticum meretricis. Meretrix enim derelicta suo amasio solet conari ad cantandum meliodiose, ad renouandum amasium ad se. Et in hac metaphora intelligitur desiderium illorum qui remanserant de fugitiuis Tyri ad reedificationem ipsius, ut sic mercatores de diuersis regnis iterum venirent ad Tyrum. Ideo subditur. **6** Et erit post septuaginta annos: visitabit dominus Tyrum. Faciens eam reedificari. **7** Et reducet eam ad mercedes suas. Illic apportatas de diuersis regnis. **8** Et rursum fornicabitur, &c. Quod potest intelligi de fornicatione cor

MORALITER.

- 8** Et rursum fornicabitur cum vniuersis. Significat. Quod habitatus in peccatis post penitentiam veram aliquando recidit: ut pp habitum inclinante qui non statim tollitur p penitentiam: sed quoniam talis reciduiatio per opera misericordie sanatur. Ideo subditur. **9** Et erunt nego. &c. propter quod dñs Dan. 4. c. Peccata tua elemosynis redime, & iniquitates tuas misericordijs pauperum.

ne corporali, quia mercatores elongati a suis vxoribus sic solent fornicari, & de fornicatione spirituali, quia illa ciuitas idololatriæ fuit dedica vsque ad tempora Christi.

9 Et erunt negotiationes eius. Hic incipit versus in Hebræo in quo describitur reedificatio Tyri in spiritualibus, cū dicitur: Et erunt negotiationes eius & merces eius sanctificatæ in dño, &c. Quod dicunt aliqui impletum fuisse tempore Neemia post reditum captiuitatis Babylonicæ dicentes, quod tunc in Tyro fuerunt homines deuoti, & offerentes munera domino in Ierusalem ad eius obsequium & sustentationem ministrorum: Sed quia hoc non apparet ex his quæ scripta sunt in Esdra & Neemia, nec ex historia Iosephi, seu alia historia autentica, ideo videtur mihi saluo meliori iudicio, quod impletio huius prophetiæ reduci debeat ad tempus Christi, in quo multi de Tyro deuote venerunt ad audiendum prædicationem Christi: ut habetur Matthæi tertio & Lucæ sexto & reliqui de Tyro postea crediderunt ad prædicationem discipulorum Christi, se & sua ad obsequium Dei deuote offerentes: Huic etiam expositioni concordat Rab. Sa. quantum ad aliquid, dicens quod hæc prophetia implenda est in aduentu regis Messie qui diuitias Dei cultoribus applicabit. Sed in hoc discordat, quod dicit implendum de futuro, quod in rege Christo de præterito est adimpletum.

* Cap.

MORA.

quod vel nunc in Dei eccle
sij, quæ ibi habentur quori
die licet intueri. Adducunt
autē his, q corā dño habitāt
ideft

^a In vltim. ^b Sancta. ^c Frange esurienti panem tuum.
mino. erit negociatio eius, vt manducet in sa-
^a Cum videris nudum orerium. ^b In omni via sua.
turitatem, & vestiāntur vsque ad vetustatem.

ideft, altari præfectis, cum D
domini decreto statutum
sit, vt qui Euangelium docent, de
Euangelio viuant.

Cap. XXXIII.

Ecce dominus nuda-
bit, &c. Post spe-
cialē gentiū sin-
gularum corre-
ptionē Iudææ,
Babylonis, Philisthijm, Mo-
ab Damasci, Israel, Aegypti
deserti maris, Arabiæ, Idu-
mæ, vallis visiomis, & Ty-
ri: quod totus orbis in con-
sumatione passurus sit de-
scribit. Nec de singulis gen-
tibus, sed de cunctis pariter
agit. Prius, quæ sunt impio-
rum tormenta, quomodo
transeat coelū, & terra, & de-
ducantur peccatores in in-
fernū. post, quomodo san-
cti rapiantur obuiam dño
in aera. De speciali ergo de-
scriptione transit ad genera-
lem, quæ est quarta regula
Tyconij, de specie enim &
genere agitur, nec persona
mutatur. *Ecce do. nudabit.* A
specie ad genus transit, de-
scripto enim speciali onere
Babyloniorum, Assyriorū,
Aegyptiorum, & multorū
aliorum, ad generale onus
iudicij extremi transit.
* Ambrosius. Quasi manu
sanctus propheta demon-
strat; quasi oculis aduenien-
tē videat iudicij diem, ita di-
cit: *Ecce dominus, &c.*
* Procopius. Quod se reue-
laturum faciem terræ dicit,
demonstrat se poenas ex actu-
rū, & impietate, q̄ olim sub
cuiusq; p̄sona latebat, pro-
diturum se, & redarguturū.
^b Et erit. Oēs similiter, vel
p̄ bonis remunerabunt vel
p̄o malis dānabunt. Nulla diuersitas erit inter nobile, &
ignobile, sacerdotē, & laicū seruū, & dñum, &c. Oēs enim
ex æquo stabunt ante tribunal Christi. nec erit acceptio per-

CAP. XXIV.

Ecce dominus nudabit

^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z
^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s <

A *Luxit vindemia, infirmata vitis est.* In cōsummatione mū di prāteritarum deliciarum recordatio erit materia cruciatuum. vnde: Purpurat⁹ diues qui receperat bona in vita sua eleuans oculos de inferno cernit Lazarum in requie. vnde: *Væ vobis, qui saturi estis, quia esurietis.*
B *Infirmata est vitis: ingemuerunt omnes, qui letabatur corde.* † Cessauit gaudium tympanorum: quicquid sonitus latantium, conticuit dulcedo citharæ. Cūm gaudio nō bibent vinum amara erit potio bibentibus illam. *Attrita est ciuitas vanitatis.* Mundus in quo omnia vana vanitas vanitatum & omnia vanitas.
C *Clamor erit super vino.* Per vinum, errorem. ebrii enim errant. Per plateas (quæ græcè à latitudine dicuntur) spaciosam & latam viam; quæ ducit ad mortē, accipimus. Super his ergo qui errauerūt in lata, & spatiosa via huius sæculi, in die iudicij clamor doloris erit.
D *In medio terre.* Ierusalem quæ est (vt aiunt) vmbilicus terre. Et autumant multi, quia dominus iudicaturus, super montem Sion ex quo ascendit, in aere sedebit, in nube veniet. vnde: *Quemadmodum vidistis eum cum, in cæ. sic veni.* Et alibi. *Tunc videbunt filium hominis venientem in nubibus.*
E *Quomodo si pauca oliua, &c.* Paucis relictis, cūm persecutio vorauerit terram, tanta erit sanctorum paucitas, tanta pressura, vt tententur etiā electi si fieri possit: & paucitas eorum baccis oliuarum

Luc. 19. f.

Luc. 6. d.

† Cessabit.

Ecclesiast. 1. a. Matth. 7. b.

† Sicut excussio oleæ.

Matth. 13. c.

A&. 1. b.

† Exultabunt hi, qui erunt ab Occidente.

Terrenos.
Tio vorabit terram, & peccabunt habitatores eius: ideoque infancient cultores eius, & relinquentur homines pauci † Luxit vindemia, infirmata est vitis: ingemuerunt omnes, qui letabatur corde. † Cessauit gaudium tympanorum: quicquid sonitus latantium, conticuit dulcedo citharæ. Cūm gaudio nō bibent vinum amara erit potio bibentibus illam. *Attrita est ciuitas vanitatis, clausa est omnis domus nullo introeunte.* Clamor erit super vino in plateis, deserta est omnis lætitia translatum est gaudium terræ. Relicta est in vrbe solitudo, & calamitas. opprimet portas; quia hæc erunt in medio terræ, in medio populo- rum. † Quomodo si pauca oliuæ quæ remanserunt excutiantur ex olea, & racemi cū fuerit finita vindemia, & leuabunt vocem suam, atque laudabunt: cum glorificatus fuerit dominus, & de mari hinnient. Propter hæc t. in doctrinis glorificate dominum, in insulis maris nomen domini Dei Israel. A finibus

rarissimis comparetur, quibus excussis vix pauca remanent in cacumine arboris: collectis quoque racemis vix pauci remanent in vitibus vacuis.

* Procopius. Qui pietatē colunt, non patitur dominus in istas minas incurere. Non enim cum impijs iustos perditurus est dominus. Quod Ezechielis voce didicimus: *Fili hominis, inquit, terra in qua iudicium iudicio, sanguinis est.* Quod si in medio corū fuerint Noe, & Daniel, & Iob, illi quidē pro sua æquitate seruantur, sed terra erit in interitum. Per Noem, fide probatos, per Danielem, prudentes, & perspicaces, per Iobū, qui manent infracto aduersus oīa animo intellexit.

g *Atque laudabunt: cum glorificatus fuerit dominus.* Laudabunt qui poterunt remanere, & pressuram Antichristi fugere, vel ardorem imminentis gehennæ.

h *Hinnient.* Equorum similitudine, lætitia gestientes magnitudine.

i *A finibus terra laudes audivimus, gloriam iusti.* In Hebræo, *alis terra.* Alæ autem vel fines terræ, prophetæ sunt, & Apostoli, qui de terrenis ad cælestia volant, & quibusdam præceptorum finibus viuendi modū terminant. Dicunt ergo sancti Sicut à Prophetis, & Apostolis audiuius, sic modo impletum videmus.

NICOLAUS DE LYRA.

1 Vorabit terram. *Idest homines terrenos.*
2 Et peccabunt, &c. *Quia appropinquante iudicio abundabit iniquitas, & refrigescet charitas, Matth. 24. a.*
3 Lux vindemia: *Hic consequenter describitur subtractio gaudij: & primò ex defectu vini, quod solet esse materiæ gaudij secundum illud Psal. 103. b. Vinum lætificat cor hominis, ideo dicitur: Luxit vinde. Secundò ex subtractione ludj recreatiui cūm dicitur: 4 Cessauit gau. tym. Et patet litera. Tertiò, ex destructione habitaculi, cum dicitur:*
5 Attrita est ciui. *Idest, qualibet ciuitas mundi, quæ dicitur vanitas, Ecclesiast. 1. a Vanitas vanitatum dicit Ecclesiast. &c.*
6 Clausa est omnis domus, &c. *quia deficient homines.*
7 Clamor erit super vino, *idest, ex defectu vini: per quod intelligitur defectus cuiuslibet potus.*
8 Deserta est omnis lætitia. *In presenti vita.*
9 Translatū est. *Ad locū beatorū, vbi solū remanebit gaudium.*
10 Relicta est in vrbe so. *Idest in vrbe, accipiendū singulari pro plurali, sicut Exod. 8. f. Venit musca grauissima, idest multitudo muscarum: Sciendum etiam, quòd propheta loquitur de futuris per modum præteriti propter certitudinem prophetiæ. Et quia talis modus loquendi frequenter est in prophetis.*
11 Quia hæc erunt. *Hic consequenter describitur iustorum cōsolatio, qui nunc sunt depressi, sed in iudicio erunt exaltati. Et dicitur in duas partes, in partem principalem, & incidentalem. secunda ibi: Væ mihi. Circa primum sciendum, quòd electi ad gloriam erunt valde pauci respectu damnatorum, secundum quod dicit saluator, Matt. 7. b. Lata porta, & spatiosa via est, quæ du-*

cit ad perditionem, & multi sunt, qui intrant per eam. Quam angusta porta & arcta via, quæ ducit ad vitam, & pauci sunt, qui inueniūt eam. Et hoc quod dicitur hic: Quia hæc erunt in medio terræ. *Iudicium enim vltimum dicit futurum prope Ierusalem, quæ est in medio terræ habitabilis, quia est in quarto climate.*

12 *Quomodo si pau. oli. Fructus enim remanentes in oliua post excussionem, & racemi remanentes in vinea post vindemiationem sunt valde pauci respectu collectorum: sic electi in iudicio erunt valde pauci respectu aliorum, & de istis paucis subditur.*

13 *Hi leuabunt vocem suam. Ex magno affectu.*

14 *Atque laudabunt. Cum toto conatu.*

15 *Cum glorificatus fuerit do. Idest, cum dominus Iesus Christus in iudicio apparuerit in forma humanitatis gloriosa.*

16 *Hinniet, i. Signa lætitiæ ostendit, sicut equus hinnit ex lætitia.*

17 *De mari. quia tunc transferentur de hoc mūdo qui est ad modum maris tēpestuosi, ad portum gloriæ in anima, & corpore. Et quia hoc est valde desiderabile, ideo admonet propheta fideles, vt se, & alios ad hoc disponāt per prædicationem, & susceptionem fidei catholice, dicens: 18 Propter hoc. vt cū electis in iudicio exultentis.*

19 *In doctrinis glorifica dominum. Quod fecerunt Apostoli aliique discipuli Christi.*

20 *In insulis maris. Qui predicauerunt non solum habitantibus in arida, sed etiam in insulis maris, vt patet de Paulo in Actibus Apostol. & in pluribus locis: Et quia publicatio Euangelij processit ad omnes partes orbis, ideo subditur:*

21 *A finibus terræ. Scilicet diuinas.*

† Audiui

MORALITER.

† sensum literalem. In hoc autem cap. denunciat ad litem, vt videtur generalem mundi subuersionem, per tribulationem Antichristi, & per ignem conflagrationis aduentum iudicis præcedentem: qui erit ad gloriam electorum, & ignominiam iniquorum: & sic lite-

raliter exposui: propter quod sensus literalis est etiam moralis, & ideo de moralitate non mihi videtur hic aliquid addendum, nisi quòd ista prædicta sunt à propheta, vt quilibet ex istorum consideratione se præparet per opera iustitiæ, vt venientem videat iudicem, consolabitur & securè.

a Secretum meum mihi. Nec potest plenius enarrare pre- mia bonorum, nec poenas malorum quæ præuidet per spiritum: & inde dolet di- cens: Væ mihi.

b Formido, & fouea. Possunt hæc tam ad tempora marty- rum quam ad tempora An- tichristi referri. Imminen- te enim persecutione mul- ti formidinetormeti, Chri- stum voce, & non corde ne- gabant, & post poenitere no- lebant, & sic in foueam ca- debant, post instante diabo- lo in laqueum æternæ dam- nationis, sic etiam fiet in tē- pore Antichristi.

* Seuerus Antiochenus. Habitatore terre est, qui à co- gitationibus, & meditatio- ne rerum cœlestium auo- catur, terrenis cogitationi- bus implicatus, & excogitat rationes aduersum veritatem. Hic enim propriè ha- bitat in terra, veluti clavis quibusdam affixus solo, & humanis cogitationib' gra- uatus, ad cœlum animum tollere non potest, hos per- det Deus.

c Aperte sunt, &c. Ut videat Deus iniquitates Antichri- sti & iudicet. Dum enim non punit peccata, se vide- re ea dissimulat.

d Fundamenta terra. Princi- pes sæculi, terrena opera.

e Confractioe confringetur. Nō quod terra redigatur in puluerē, vel nihilū, sed quia omnia terrena transibunt. Et quomodo ebrius nescit quid agat, sicoēs qui ver- santur in terra maiorū ma- gnitudine ebrii erunt, & stu- pebunt ad omnia.

f Tabernaculum vnus noctis. Quod

a Prædicari. b Quia omnia prædicta impleta. c Christi iustificantis omnes. d Hæc dixerunt alij.

terre laudes audiuius, & gloriā iusti: Et dixi

a Quod oculus non vidit, nec auris audiuit, &c. b Soli non possunt enarrari. c Quanta poenæ ante oculos meos versantur. d Est.

xi, & secretum meum mihi, secretum meum

a Hæc est causa luctus. Ideo. b Legem scripturæ vel naturalem.

mibi. Væ mihi. Præuaricantes præuaricati sunt,

a Exaggeratio est.

& præuaricatione transgressorum præuari-

a Et ideo. b Non differunt poena, nec predicta futura.

cati sunt. Formido & fouea & laqueus super

a Amator. b Hoc est, qui se putauerit fugisse ex alio, incidet in alium.

te, qui habitator es terre. Et erit qui fugerit à

a Vel voce.

facie formidinis cadet in foueā: & qui se ex-

a Voler explicare. b Et ideo non euadet. c Ut despiciat dominus om- nia peccata quæ prius ignorare videbatur, quia non puniebat.

plicauerit de fouea tenebitur laqueo, quia

a Fenestæ Antichristi. b Ideo. c Qui respicit terram, & facit eam tremere

cataraçtæ de excelsis aperte sunt: et concutien-

a Terræ motus magni erunt per loca.

tur fundamenta terræ. Confractioe confrin-

a In re vel habitatores: Omnia enim in momento transibunt.

getur terra, cōtritione cōteretur terra. Com-

a Ut non resurgat, id est non sit habitatio hominum in ea.

mōtione cōmouebitur terra, agitatione agi-

b Pondere, quæ in Zaphata sedet super talentum plumbi.

tabitur terra sicut ebrius, & auferetur quasi ta-

a Et non resurgat, id est non sit habitatio hominum in ea.

bernaculū vnus noctis. Et grauibit eā iniqui-

a Id est, non erit terrena conuersatio, vel pristina vitæ status.

tas sua, & corruet & nōn adijciat vt resurgat.

a Quasi ægrorantes. b Vindicando. Visitabo in virga iniquitates eorum, &c. c Prophetas Antichristi & demones qui in æra discurrunt.

Et erit in die illa, visitabit dominus & super mi-

a Aereas potestates, vel quoslibet terrena amantes.

litiam cœli in excelsis, & super reges terre, qui

a Prouincias. b Quia non seruauerunt sanctum gradum.

sunt super terram. Et congregabuntur in con-

a Colligati. b Similes in poena, quia similes in culpa. c Inferni La- rum aperit & effodit eum, &c. d In ignem æternum.

gregatione vnus fascis in lacum. Et clauden-

a Evoluti scilicet. b Euocabuntur ab inferis vt receperis corpo- ribus statim ad poenas retrudantur.

tur ibi in carcere, & post multos dies visita-

a Vsque ad iudicium.

6 Et qui se explicauerit &c. Post mortē Antichristi de trans-

gressionē poenitendo, quia secundū sanctos, & doctores nostros post mortem eius dabitur aliquod tempus poenitiæ deceptis ab eo.

7 Tenebitur laqueo. id est igne cōflagrationis, quantū ad oēs ge- neraliter, vel sententia damnationis, quantū ad reprobos partialiter.

8 Quia cataraçtæ de ex. &c. id est talis poenitio veniet à Deo cui resisti non potest.

9 Et concutientur fun. ter. quia per terræ motū montes ad- quabuntur terræ planæ. ideo sequitur: Confractioe confringe- tur terra, &c. Et patet littera vsque ibi.

10 Et auferetur quasi, &c. Quod non habet stabilitatem: q. d. firmitas terræ non poterit resistere voluntati diuinæ.

11 Et grauibit eā iniquitas sua. A suo statu pristino.

12 Et non adijciat, vt resurgat. Ad hoc, quod sit apta habita- tioni hominū, & animalium: quia cessabit motus cœli, & generatio & corruptio in elementis: tamen terra innouabitur, & meliorabitur sicut & cætera elementa.

13 Et erit. Hic ponuntur consequentia ad diuinum iudicium sci licet retrusio demonum & damnatorum in infernum: & deductio electorum ad cœlum empyreum. Primum ponitur cum dicitur.

14 In die illa, id est super demones in quibus remanserunt, id est naturalia integra, & in quibus cōuenerunt cū angelis sanctis, & sic sunt de militia cœli, vel qui habitant in hoc aere caliginoso vnde di- cūtur aereas potestates, & hoc modo possunt dici militia cœli, sicut di- cuntur aues cœli, eo quod volitant per cœlum, aereum.

15 Et super re. i. super tyrānos: & p cōsequēs sup oēs alios malos.

16 Et congregabuntur, &c. i. in infernum, vbi simul detrudē- tur demones, & dānati secundū quod dicitur Matth. 25. Itē male- cti in ignē æternū, q parat' est diabolo, & angel' eius, &c.

17 Et claudentur ibi. Quia inde non poterunt egredi.

18 Et post multos. Visitatio Dei aliquādo accipitur in bonū, si

Quod à viatore trāsferitur, D vt nullum remaneat vesti- gium, sic trānsibit figura hu- ius mundi, & erit terra de- ferta vt nō sit habitatio am- plius hominum in ea.

g Etera, &c. q. d. Fenestæ cœli aperte sunt, vt prospic- iente domino terrena pec- cata, omnis figura terreno- rum operum prætereat, & corruat, neque in pristina statura resurgat. Visitabit ergo dominus in die illa sit per militiā cœli, vt nō solū terrena, sed cœlestia iudicet.

h Super militiam. Inebriatus

est in cælo gladius meus. Astra

nō sunt munda in conspectu eius.

Er in Angelis suis reperit prau-

itatem.

i Reges terræ. Re flores tenebra

rum, contra spiritualia nequitiæ

in cœlestibus. vnde in Daniel.

Exiit in occursum mihi princeps

regni Persarum, & princeps re-

gni Medorum.

k Et congregab. Hieronym.

Origenes dicit, quod post

hanc sententiā: Itē maledicti

in ignem æternum: post multos

dies, id est post mille annos

visitandi, & liberandi sunt.

Sed hoc Ecclesia nō recipit.

Dicitur enim. Ibunt impij

in supplicium æternum, in si au-

tem in vitam æternam. Quod

autem æternum est omni fi-

ne caret, & sicut gaudium

æternum, ita & supplicium.

l Vnius fascis in lacum. vnde

Alligate ea per fasciculos ad cō-

burendum.

m Et post multos. Notādum

quod nō addit a dño vel ab

Angelis, sed absolutè visita-

buntur. Ex qua ambiguitate

verbi, & remediū pōt intelli-

gi & correctio. i. quod post-

quā iusti p̄mia receperint F

illi in

NICOLAUS DE LYRA.

* 1 Audiuius glo. f. Christi, cuius gloria vbiq; terrarū est præ- dicata. Et quia mysteriū Christi erat occultū, & secretū tempore ve- teris testamenti: propter quod Lxx. Interpretes pro eo quod habet- tur, supra 9. cap. de Christo: Et vocabitur nomen eius admi- rabilis, consiliarius Deus fortis, pater futuri sæculi, prin- ceptus pacis transfulerunt. Et vocabitur nomen eius magni consilij angelus. Ideo dicit hic propheta.

2 Et dixi: Secretum meū. Et duplicatur ad maiorem affirma- tionē. Vt quia duplex continebatur secretū, ibi: Vnum, personæ, in qua duplex coniungitur natura scilicet diuina, & humana, quod est valde arduum. Aliud temporis, quia determinatum tempus sui aduēt. erat valde occultū. Væ mihi. Hæc est pars incidentalis in qua propheta deplorat casum populi sui, quia in aduentu Christi pauci Iudæi crediderunt, & multi remanserunt excecati: & per conse- quens sorte & gaudio electorum privati, quod præuidens propheta, dicit: Væ mihi. ex casu populi mei.

4 Præuaricantes præuaricati sunt. Hic quater ponitur præ- uaricatio: Quia Primò præuaricati sunt Iudæi, Christi humanitatē bla- sphemantes: Ecce homo vorax, & potator vini publicano- rū, & peccatorū amicus. Matth. 11. c. secūdo eius diuinitatem, miracula virtute diuinitatis facta, demonibus attribuentes, Luc. 11. b. In Beelzebub principe dæmoniorū eijcit dæmonia. Ter- tiò, mortem eius procurante. Quartò, ipsum in suis discipulis perse- quentes, vt patet in Actibus Apostolorum in pluribus locis.

5 Formido, & fouea, &c. Post quā supra circa malos descripta est p̄na acerbitas, hic cōsequēter describitur ei' immutabilitas, vel inuitabilitas cū dicitur: Formido, & fouea, & laqueus sup- te, q habitator es terræ. Generaliter etiā dicitur hic: Formido. Ex p̄secutione Antichristi, quā aliqui nimis formidates cadēt in fo- ueā transgressionis ei obediētes. Ideo subditur: Qui fugerit, &c.

Et qui

A illi in perpetuis pœnis visitentur. Et tamen sciendū, q̄ iudicium Dei humana nō potest scire fragilitas, nec de pœnarum magnitudine, vel mensura ferre sententiā: q̄ dñi arbitrio derelictum est.

a Et erubescet. Vnde creatura ingemiscit & parturit. Cernens homines, scilicet qui suo fruebantur lumine, nihil dignum Dei bonitate

Pœnarum in fernalū magnitudinē humana fragilitas scire non potest.
Rom. 8. d.

a buntur. Et erubescet Luna & confundetur Sol, cum regnauerit dominus exercituum in monte Sion, & in Ierusalem, & in cōspectu senum suorum, fuerit glorificatus.

a Non lucem amittendo: sed in comparatione veræ lucis quæ Christus est, tanquam nihil lucendo.
a Peracto iudicio ablati impijs ne videant gloriam Dei.
a Cuius hominis sapientia est. Patriarcharum, Prophetarū, & Apostolorum.
a Cælesti.
a Gloria quam vident soli filij Dei.

fecisse, qui solē suū oriri facit. Quomodo si dispensator veniente Domino cernat familiā varijs subijci cruciati bus. Vnde: *Sol obscurabitur, & luna non dabit lucem suam.* Senum. Qui imitantur vetustum dierum, quales presbyteros iubetur Moyses eligere, qualis fuit Abraham mortuus in senectute bona.

NICOLAUS DE LYRA.

cat Luc. 1. f. Visitavit & fecit redēptionē plebis suæ. Et hoc modo dicitur hic eā accepisse Origenes, dicens, quod post magnū circuitum annorū saluabuntur damnati, & demones: quod est contra dictum Saluatoris allegatum, Matth. 25. d. Ite maledicti in ignē æternum, &c. Alio modo accipitur visitatio Dei in malū pœna, sicut infra 27. g. Visitabit Dominus in gladio suo duro, &c. Et hoc modo accipitur hic secundum doctores catholicos. Et est sensus: Post multos dies visitabuntur. Id est, post quodcūque tempus datum in pœna detinebuntur. Sciendum tamen quod sic in Hebræo habetur, de diebus multis, vel à diebus multis visitabuntur. Id est, pro peccatis diebus multis perpetratis punientur, scilicet pro peccatis perpetratis à principio mundi. Consequenter ponitur secundum de gloria bonorum, cum dicitur.

quenter ponitur secundum de gloria bonorum, cum dicitur.

1 Et erubescet luna. Non quia tunc lumen eorum minuetur, sed magis augmentabitur, vt habetur infra 30. f. Et erit lux lunæ sicut lux solis, & lux solis septemplex. Sed dicitur hic erubescere metaphorice, quia lumen eorum quasi nullum erit respectu luminis patrię secundum quod dicitur Apoc. 21. g. Ciuitas non eget sole neque luna vt luceant in ea, sed claritas Dei illuminabit illam, & lucerna eius est agnus.
2 Cum regnauerit dominus exercituum. Id est angelorum.
3 In monte. Scilicet cælesti de qua dicitur Gal. 4. d. Illa quæ sursum est Ierusalem libera est, quæ est mater nostra.
4 Et in cōspectu senum suorum. Scilicet patriarcharum, prophetarum, & aliorum sanctorum. Fuerit glorificatus.

ADDITIO I.

B In cap. 24. vbi dicitur in postilla, ideo subditur: A sinibus terræ laudes. Scilicet diuinas, &c. Hoc quod dicitur: A sinibus terræ laudes audiuius, &c. Sequendo expositione postilla, quæ est vera, potest referri ad hoc quod dixerat paulo ante, quia hæc erunt in medio terræ. Pro quo sciendum, quod hic propheta dolet de hoc quod pauci de gente sua scilicet Israel adhaeserunt doctrine Christi: cum tamen in medio eorum Christus conuersatus est, & illi qui longe erant scilicet in insulis, & extremis terræ in magna copia ipsi Christo adhaeserunt. vnde cum dixisset supra: quia hæc erunt in medio terræ scilicet Ierusalem, quæ vt dicitur in glo. est umbilicus terræ à qua pauci exclusi sunt, scilicet Apostoli, de quibus dicit: Hic leuabunt vocem suam, &c. Per quorum doctrinam glorificatus est Deus etiam

etiam in insulis maris scilicet in remotis. Nunc autem subdit: A sinibus terræ laudes audiuius gloriam iusti. q. d. admirando in medio terræ, vbi salus fuit celebrata. Iuxta illud Psalm. Operatus es salutem in medio terræ, non fuerunt nisi pauci inuenti, sicut racemī finita vindemia. & tamen in sinibus terræ, id est ab extremis laudes audiuius gloriam iusti, scilicet Christi. Et quia hoc contigerat eo quod propter peccata illius populi secretum Christi à seculis non cognouerat. Ideo subdit: Secretum meū mihi. Et est sensus, secretum scilicet mysterium Christi meū, scilicet quod prophetizo mihi, id est, non eis profuit, sed mihi illud quod habetur supra 6. cap. Excæca cor populi huius: Et duplicat ista verba scilicet secretum meum mihi, quia non solum verbis, sed etiam rerum figuris huiusmodi secretum prophetauerat: Et sequitur: Væ mihi. ex compassione gentis suæ, vt dictum est. Cætera exponantur, prout in postilla.

CAP. XXV.

A Omne Deus, &c. * Procopius. Absoluta disputatione de vniuerso piorū, & impiorū iudicio cuius finē Xpi regnū secutū est in his Deū laudare, & glorificare pphetes aggreditur.

C Cogitationes anti. * Idem. Huius cōsiliij antiquitatem Christ⁹ meminit, cum dixit, Possidete regnū quod vobis paratum est, à constitutione mundi. Et Paulus: Sicut elegit nos in ipsa mundi cōstitutione, vt sancti, & immaculati in cōspectu eius essemus in charitate. Quod si eos sequaris, q̄ ad Xpi aduentū ista retulerūt, cōsiliij antiquitatem expressit Simeō, dicens: Quia viderunt oculi mei salutare tuum, quod parasti ante faciē omnium populorum. Et Zacharias, Et crexit cornu salutis nobis, in domo David pueri sui. Sicut locutus est per os sanctorum, qui à seculo sunt prophetarum eius.

-es tu
Matth. 25.
Ephes. 1.
Luc. 2.
Luc. 1.

CAP. XXV.

D Omne Deus meus + es tu, exaltabo te, & confitebor nomini tuo, quoniam tu fecisti mirabilia, & cogitationes antiquas fideles amen. Quia posuisti ciuitatem in tumulum, urbem fortem in ruinam, domum alienorum vt non sit ciuitas, & in sempiternum non ædificetur.

a Hæc istas de die iudicij, vel de passione domini gratias agens patri.
a Ergo
a Predicando magnitudinem tuam.
b Gratias agam.
a Retribuendo unicuique secundum opera sua.
a Quos prædestinauit, hos & magnificabit. *b* Ab æterno. *c* Veritate impletas, quando dicitur: Venite benedicti &c. *d* Hoc est, est, *e* Causa quare confiteatur, & quæ sint mirabilia & cogitationes antiquæ.
a Ierusalem, *b* Ruiuus, *c* Id est.
a Humiliasti. *b* Iudæorum. *c* Filij alieni mentiti sunt mihi. Et alibi. Vos ex patre diabolo estis.

c Amen. Hebræum, quo sepe dominus vtitur in Evangelio: Amen amen, id est, verè verè dico vobis. * Procopius. Horū bonorū euentū, quia quàm celerimè intueri cupit, fiat dñe deprecatur. Precatur autem corū nomine, qui beatitudi ne positi sunt, de reliquis q̄ in mortali vita ante præterierūt, Posuisti ciuitates in tumulis, adijciens: vt eū etiā idco laudaret, & impias Atheorum hominū ciuitates euerit, mala eorū opera fortasse, ipsasq; aduersarias potestates, vrbium appellatione significas, quas murū, & urbē saepe vocauit, ppter robur. Ciuit. Euerfa à Nabuchodonosor, restituta est à Nemia, & à Iesu sūmo sacer. Euerfa à Roman. restituta est ab Aelio Adrian. sed nō in eodē loco, nec in statu pristino. Et in sempiternum. Vt mille annorū regnum, & aureæ Ierusalem, & gematæ fabula quiescat.

NICOLAUS DE LYRA.

Cap. XXV.

D Omne Deus Hic consequenter insurgit propheta ad Dei præconium ex visione prædicta, & primò ponitur prophete præconium. secundò cælestiū ciuium, ibi: Super hoc laudabit. Circa primum dicit propheta:

- 1 Domine. Ratione generalis gubernationis.
- 2 Deus. Ratione creationis.
- 3 Meus. Ratione specialis illuminationis.
- 4 Estu. & non alius.

Diuisio.

5 Exaltabo &c. Collaudando te assidue.
6 Quoniam fecisti mira. In damnatione malorum, & glorificatione iustorum.
7 Cogitationes. Quia ista disposuisti ab æterno.
8 Fideles. Quia vniuersę vię Domini misericordia, & veritas.
9 Quia posuisti, &c. Quod exponunt aliqui doctores nostri de destructione Ierusalem facta per Titum & Vespasianum. Sed huic dicto obuiat quod sequitur.
10 Vt non sit Ciuitas, &c. Ierusalē autē reedificata est post illā destructionē, sed ad hoc respondent quod est alia penitus ciuitas

MORALITER.

† Domine Deus meus, &c. In principio huius capituli secundum sensum literalem ponitur gratiarum actio prophetæ de sibi facta diuinitus reuelatione, sicut dicitur

tur Dā. 2. Ponit gratiarum actio de visione Nabuchodonosor reuelata Danieli. Et in hoc Moraliter docemur quod de omni cognitione veri, maximè circa diuina debemus Deo regratiari.

† Super

A Et faciet dominus. * Procopius. Ne de se ista usurpanti putaret Iudaei, gratia quae in caeteris gerens diffusa est, his uerbis adiecit, Et faciet &c. & bibent uere uitae uinum illud, quod se non prius bibiturum affirmauit Christus, donec nouum cum apertis in calice sumeret.

B Qui ad incarnationem Christi ista referunt, per montem, ecclesiam designatam dicunt, quae & specula & pacis visio, per dogmatum altitudinem, aitarumque quiete uocat. Per uinum autem & uinguentium mysticam uindictam.

1 Super hoc laudabit te populus fortis, ciuitas gentium robustarum
2 timebit te. Quia factus es fortitudo pauperi, fortitudo egeno in tribulatione sua, spes a turbine umbraculum ab aestu. Spiritus enim robustorum quasi turbo impellens parietem. Sicut aestus in siti, tu multum alienorum humiliabis: & quasi calore sub nube torrete propaginem fortium marcescere facies. Et faciet dominus exercituum omnibus populis in monte hoc conuiuium pinguium, conuiuium uindemiae pinguium medullatorum, & uindemiae defecatae. Et praecipitabit in monte isto faciem vinculi colligati super omnes populos, & telam quam orditus est super uniuersas nationes, praecipitabit mortem in sempiternum. Et auferet dominus Deus lachrymam ab omni facie & opprobrium populi sui auferet de uniuersa terra,

1 sticam uindictam. **D** Lib. 1. de de monstr. c. 10
2 * Euseb. Huiusmodi erant Isaiae mirabilia quae bone cuiusdam fragrantiae, uinguentiaque uindictam, non Israel, sed omnibus gentibus, promittebant: ex quo non immerito per uinguentium uindictam Christianorum appellationem consecuta sunt. **E** Prædicatur Eucharistia.
3 Sed uini quoque laetitiam gentibus uaticinatur, in eonoui testamento, quod a Christo conditum est subobscure significans quod laetitia ne apud oes gentes in presenti tempore perspicue celebratur.

NICOLAUS DE LYRA.

* Et in alio situ. Quod arguitur ex hoc quod Christus passus fuit extra Ierusalem. ut habetur Ier. 19. & Heb. 13. Loca autem ubi passus fuit & sepultus sunt clausa intra Ierusalem quae nunc est. Sed hoc non uidetur ualere, quia historiographi dicunt Ierusalem, quae nunc est, esse in eodem situ cum praecedenti: hoc excepto quod a parte Aquilonari murus fuit dilatatus ad includendum loca praedicta, & ideo nomine huius ciuitatis intelliguntur omnes ciuitates mundi, accipiendo singulare pro plurali, quae omnes destruntur in fine mundi, sicut dictum est cap. praecedenti. Propheta enim in hoc cap. gratias agit de uisione sibi facta, prout continetur praecedenti cap. & ad talem destructionem sequetur alia reaedificatio.

1 Super. Hic consequenter ponitur gratiarum actio caelestium ciuium, & primo de sua promotione, secundo, de daemonum depressione. c. 27. Prima in duas: quae primo gratiarum actio de beneficiis collatis in terra, secundo de collatis in caelesti patria. ca. se. Circa primum ponitur gratiarum actio de quadruplici beneficio. scilicet de duplici uisione mali, & de duplici consecutione boni. Et secundum hoc pars ista in quatuor diuiditur, & patebunt partes prosequendo. Primum malum est persecutio tyrannorum huius mundi, a qua sunt penitus liberati, et hoc est quod dicitur hic: Super hoc. i. caelestis qui non potest amplius a suo statu deici.

2 Ciuium gen. Ro. i. ciuium caelestium. Et est replicatio eiusdem sententiae ad maiorem affirmationem.

3 Timebit te. scilicet timore filialis reuerentiae, qui timor remanebit in patria, secundum illud Psal. 18. Timor domini sanctus permanet in seculum seculi. Et huius laudis & reuerentiae subditur ratio cum dicitur: **4** Quia factus. Praestans ei patientiam contra tyrannos pauperes spoliantes. **5** Fortitudo egeno. Quia conculcabatur a diuitibus in presenti uita. **6** Spes. i. superborum rabie.

7 Umbraculum ab aestu. Cupiditatis antiquorum. unde subditur, quasi expositione praecedentium.

8 Spiritus enim, &c. Id est, tyrannorum potentium.

9 Quasi turbo. &c. Quia impellunt iustos et innocentes per tyrannidem.

10 Sicut aestus in siti. Sicut enim homo sitiens ab aestu aggravatur, sic pauperes per tyrannidem iniquorum, quae tamen a Deo destruitur, ideo subditur. **11** Et quasi calore. i. tyrannorum.

12 Marcescere facies. i. deficere faciet. Nubes enim multum calefacta sub sole immitit calorem inferius super terram nascentia: ex quo aliquando subito marcescunt & desiccantur, sic uirtus diuina aliquando repente destruit potentiam iniquorum.

13 Et faciet. Hac est secunda pars, in qua ponitur consecutio primi boni, quod respicit resurrectionem animae in sacramento Eucharistiae: quod instituit dominus in cena imminente sua passione: & quantum ad hoc dixit propheta: Et faciet. Id est, Christus rex angelorum.

14 Omnibus. i. electis suis qui assumuntur ex omnibus populis.
15 In monte. i. in monte Sion, ubi dicitur dominus seuisse cenam discipulis suis. **16** Conuiuium pinguium. i. conuiuium excellentissimum, habens in se omne spirituale delectamentum, quod designatur per delectabilia corporalia hic expressa. Tunc enim dedit discipulis suis corpus suum in cibum, & sanguinem in potum: & hoc sacramentum est anima maxime refectum & per apostolos suos, & discipulos fecit, & facit hoc conuiuium ministrari omnibus Christianis per orbem diffusis. Alii qui autem exponunt istud conuiuium de conuiuio a Iudaeis factum pro gaudio de interfectione Holofernis: sed hoc non uidetur benedictum. Tunc quae illa historia non est de canone, nec apud Hebraeos habetur. Tunc quia ista expositio non se habet consequenter ad praecedentia. & ideo melius exponitur primo modo sequendo Alexandrum.

17 Et praecipitabit. Haec est tertia pars in qua ponitur causa secundae mali. scilicet persecutionis antichristi quae grauior erit omnibus praecedentibus, cum dicitur. Et praecipitabit &c. id est, in monte Sion in quo fuit templum, ubi staret antichristus sedem suam, secundum quod dicitur 2. ad Thess. 2. b. de antichristo. quod extolletur supra omne quod dicitur Deus aut quod colitur, ita ut in templo Dei sedeat & Christus eum, ibi interficiet. unde ibidem subdit apostolus: quod dominus Iesus interficiet eum spiritu oris sui. secundum alios uero hoc erit in monte Oliuetti in illo loco ubi dominus ascendit in caelum, & istud communiter tenetur.

18 Faciem vinculi &c. id est, faciem antichristi, qui erit quasi quoddam vinculum constringens omnes populos sub sua potestate.

19 Et telam quam orditus est. i. processum suum & intentionem.

20 Praecipitabit. Haec est quarta pars in qua ponitur consecutio secundae boni. scilicet incorruptio corporis. Et diuiditur in duas partes, quia primo propheta describit consecutionem huius boni secundae. Secundo redit ad describendum deiectionem antichristi, ibi: Et triturabit. Circa primum dicit. Praecipitabit &c. Quia in iudicio omnes resurgent ad uitam immortalem: ista tamen immortalitas corporis erit in augmentum pena damnatorum: sicut erit in augmentum gloria beatorum.

21 Et auferet dominus Deus. quod partim habet ueritatem in re probis, sicut & in electis. Tunc enim cessabit omnis generatio & corruptio. & ideo non erit resolutio lachrymarum a cerebro, nec defluxus earum per oculos, tamen in eis erit turbatio cerebri, & dolor capitis & tristitia mentis. & consilia, quae possunt esse absque corruptione. secundum istum intellectum dicitur Mat. 13. g. Ibi erit fletus & stridor dentium, sed in electis non erunt lachrymae corporales seu materiales, nec dolor aliquis in corpore seu morte: sed plena delectatio uitorumque. Ideo subditur: **22** Et opprobrium. i. electorum, quoniam frequenter opprobria sustinent in presenti uita.

23 Auferet de uniuersa. Conferendo eis honorem caelestem.

MORALITER

1 Super istud literaliter exposui de sanctis laudatibus. Deum de euasione duplici mali. scilicet persecutionis tyrannorum praeteritae, & persecutionis Antichristi future. Et de duplici boni collatione.

tionem. scilicet facti Eucharistiae de praeterito, & immortalitatis gratiae de futuro. Et sic sensus literalis, est spiritualis, nec occurrit mihi aliud addendum, nisi quod per hoc docemur Deo gratias agere de cuius iustitia mali euasione, & cuiuslibet boni consecutione.

A Et dicent in illa die, &c. Theodoretus. Saluati per Christu, cu videant sperata bona post hac vita, hoc can-
 + expectabi-
 + & cu sal-
 + uauit.
 Lib. 4. c. 22.
 + Irenus. Sicut aduenien-
 te perfecto, non alterum
 patrem videbimus, sed huc
 quem nunc videre concu-
 piscimus: Beati. n. in udo corde,
 quoniam ipsi Deu videbunt. ita
 neque alium Christum &
 Dei filium, sed hunc qui ex
 Maria natus est, ut ait Isaias,
 + Iheronimus. Ecce dominus Deus noster.
 + in medio e-
 + ius.
 B
 + Iere. 48. b.
 Licet generaliter de consum-
 matione mundi loqueret, ne-
 tn pntia omnino negligere
 re uideret, nominat Moab
 inimicu Israel: qui fecit eu
 fornicari cu Madianitis & p
 secerari Beelphegor, q inter-
 pretaf Priapus. Contra que
 Ieremias loquens, ait: Egrediet
 Chamos in captiuitatem sacerdotes eius & principes illius simul.

a quia dominus locutus est. Et dicent in die illa:
 + Quem increduli hominem tantum putauerunt. b Est. c Patiendo
 vnic: Exposita dou i su & uirgiter age, & con. Xc. Verbis eius credidimus.
Ecce Deus noster iste, t expectauimus eum, &
 + Promissa complendo. + Est. b Ergo.
saluabit nos. Iste dominus, sustinuimus eu, et
 + Corpore. + De faucibus mortis, repti. b Men'e. c Saluatione.
exultabimus & letabimur in salutari eius:
 + Potentia diuinitatis, quz ante in membris suis laborabat. b Sion.
 + Ecclesia. + De diabolo & principibus eius. + Communiuit amissa poten-
 + tia.
quia requiescet manus domini in mote isto.
 + De patre. + Diabolus. + Christo.
Et triturabitur Moab sub eo, sicut teruntur
 + Ritu palestrz. b Sicut soleo, qui labuntur.
palea in t plastro. Et extendet manus suas
 + Domino. + Totum corpus.
t sub eo, sicut extendit n atans ad natandum:
 + Dominus + Diaboli. + Operum potentiz.
& humiliabit t gloria eius cum allisione ma-
 + Satellites. b Imitatorum quibus quasi muro cingitur.
num eius. Et munimenta sublimium muro
 + O principes demonum. + In baratratum.
rum tuorum concident, & humiliabuntur,
& detrahentur t in terram usque ad pulue-
rem.

1 Et iteru: Confunditur Moab in D
 Chamos. Ex vno idolo & de-
 mone qui ei presidebat, indi-
 cat oes contrarias fortitudi-
 nes humiliandas, & in infer-
 nu deducendas, & ad instar
 pulueris conterendas. Moab
 filius Loth a quo Moabitaz
 qui seper filijs Israel infesti
 fuerunt: & Balach rex eoru
 cõsilio Balaã filios Israel al-
 lexit in peccatu. Per Moab
 igit recte intelligim^o diabo-
 lu, filijs Dei sp aduersariu.
 c Palea in plastro. Ferratis
 plaustristeruntur palea, vt
 eas facilius animalia & pas-
 cant & ruminent.
 d Et munimenta. * Proco-
 pius. Discas porrò ab vno,
 qualia demones ipsi et, qui
 reliquas gētes in fraudē de-
 duxerunt, passuri sunt. Id. n.
 colligendū relinqui ppheta
 nobis voluit. At illis deletis
 regnabit in suos Chrs, in ce-
 lesti illa Ierusalē quā Iudza
 nomine appellabit sequenti

capite, vrbis amplitudinem innuens.

NICOLAVS DE LYRA.

- 1 Et dicent. s. iudici, quando videbunt Christum in forma glorio-
 sa, & dicentem eis. Venite benedicti patris mei, &c. Matt. 25.
- 2 Ecce Deus noster. Visibilis in demonstrata humanitate.
- 3 Expectauimus eum. Per veram spem.
- 4 Et saluabit nos. Sicut promissit. 5 Iste scilicet omnium.
- 6 Sustinuimus eu. i. patieret sustinuimus aduersa propter ipsum.
- 7 Exultabimus. Gaudio exterius, quia exultatio dicitur quasi ex-
 tra saltatio. 8 Et letabimur. Interius.
- 9 In salutari eius. i. in salute aeterna nobis ab eo concessa.
- 10 Quia requiescet. Id est, potestas eius.
- 11 In monte. Id est, in monte Sion, qui imminet valli Iosaphat, vbi
 tenebitur finale iudicium, vt habetur Iobelis 3. Et tunc requiescet ibi
 Christi potestas qua damnati detrudentur in infernum, & electi in ani-
 ma & corpore transferentur ad caelum.
- 12 Et triturabitur. Hic redit propheta ad describendum deiectionē
 antichristi, quam supra tetigerat in breui. Dicit igitur. Et tri. Moab.
 Id est, antichristus: Nec mirandum si sic nominatur, quia propheta
 (& ma-

(S maxime Isaias) frequenter metaphorice loquuntur. Antichristus
 verò erit totaliter a demone obsessus, & opera eius sicut virtute demo-
 nis: & ideo nominatur hic Moab: qui interpretatur ex patre, quia erit
 filius perditionis, vt dicit Apostolus, 2. ad Thessal. 2. & sic erit ex dia-
 bolo sicut ex patre, eo modo loquendi quo saluator dixit Iudaeis, Ioan.
 8. f. Vos ex patre diabolo estis.
 13 Sicut teruntur. Quia virtus eius totaliter annihilabitur.
 14 Et extendet. Scilicet antichristus.
 15 Manus suas: Per hoc enim intelligitur, quod valide a Christo
 percutietur, sicut aliquando inter homines alicui dicitur: Ego percu-
 tiam te ita valide quod extenderis ad modum natantis rana. Prophe-
 ta enim frequenter vtuntur communi modo loquendi.
 16 Et humiliabit. Scilicet Christus.
 17 Gloriam eius. Scilicet antichristi, qui se ostendet tanquam sit
 Deus prauitia superbia, vt dicitur 2. ad Thessal. 2. b.
 18 Cum allisione manuum. Id est, ministrorum eius.
 19 Et munimenta sublimi. O antichriste.
 20 Concident, &c. Quia omnia per que credebatur stabiliri in pote-
 state sua deficient. Cetera patent.

ADDITIO.

C In c. 25. vbi dicitur in postilla. Quia posuisti ciuitatē in tumultu.
 Hoc quod dicitur: Quia posuisti ciuitatē in tumultu. proprie
 potest intelligi de destructione Ierusalē per Romanos, prout doctores
 nostri exponunt: Nec obstat quod obijcit postillator, dicens: quod Ieru-
 salem postea fuit reedificata ab Adriano: quia hoc non fuit in statum
 pristinum. scilicet vt ibi fieret cultus Dei, prout in veteri testamento ad
 quem cultum templum in illa ciuitate constructum fuit & ordinatū,
 vt habe-

vt habetur 3. Reg. 8. Vnde secundum philosophum, vnumquodque est se-
 cundum illud quod est principale in eo. Et secundum hanc expositio-
 nem hoc quod sequitur: Super hoc lau dabit te populus fortis,
 & ciuitas gentium robustarum timebit te. proprie intelligi-
 tur de ecclesia militante, que est fortis propter tolerantiam martyrio-
 rum pro nomine Christi: que quidem fortitudo non ita fuit inuenta in
 populo veteris testamenti: Quae quidem expositio videtur magis con-
 sona literae. Cetera autem exponentur prout in postilla, correspondent
 predictis.

CAP. XXVI.

In die illa, &c. Hoc ad pre-
 sentem ecclesiam potest
 referri, & ad diem iudicij.
 Nunc ecclesia canticu nou-
 um cantat Christi natiui-
 tatem,

CAP. XXVI.

In die illa cantabitur canticu istud in terra
 + Cum Moab fuerit humiliatus. b Nouum. c Quia
 non potest cantari canticum Domini in terra aliena.

tatem, passionē, resurrectionem, ascensionem. Vetus
 namque & antiquum ho-
 minem ad inferna descen-
 dere, nouum ad celum a-
 scendere.

Vrbs

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XXVI.

In die illa. Hic consequenter ponitur gratiarum actio de
 beneficijs collatis in celo. Et primò ostenditur propositiu
 secundo concluditur duplex correlatiu, ibi: Morientes.
 Prima in duas quia primò ponitur apertio ianue electis.
 secundo: s. idem clausio reprobis, ibi: Cum feceris iudicia. Prima
 in duas, quia primò ponitur apertio beatitudinis, secundo, ratio huius
 apertio-

apertionis, ibi: Semita iusti. Circa primum dicitur.

- 1 In die illa. scilicet peccato iudicio.
- 2 Cantabitur canticum istud. ab electis.
- 3 In terra. que interpretatur confessio, id est, in terra viuentium
 vbi est iugis confessio diuine laudis, secundum illud Psal. 83. a. Beati
 qui habitant in domo tua Domine, in secula seculorum
 laudabunt te, Et ideo terra Iuda secundum sensum literalem hic me-
 taphoricè accipitur, & sequitur forma cantici, cum dicitur.

* Vrbs

MORALITER.

In die illa. In hoc capitulo iuxta literalē sensū describit
 gratiarū actio sanctorū, & corū exultatio de Dei bñficijs in
 caelo receptis, que sunt admissio corū ad gloriā & exclusio
 reprobōrū ab ea: ga sicut sancti letantur de propria gloria,
 sic

sic et letatur de diuina iustitia in reprobōrū pena. Psal. 57:
 Letabitur iustus cum vindictam. & sic sensui literali nō videtur
 addendum, nisi q per ipsum debemus excitari ad imitan-
 dum vitam sanctorum, vt cum ipsis possimus ad gloriam
 admitti, & multorū vitā deuitare, ne locij simus suae penae.
 MORALITER.

A *Urbs for. Vox iustorum, & nunc, & in futuro.*

* **Procopius.** Est autem canticum eiusmodi, Ecce ciuitas munita, Salutare nostrum. Neque enim munita inferior ista in terris, vi capta saepius & expugnata, sed superior illa & munita & Salutare, quod Iesus vocabulo apud Hebræos significatur, dicitur. Est enim ipse beatorum saluator, ciuitas, murus & circummurale. Cuius portarum appellationem, mansionum ibidem existentium aditus nos docet intelligere, & non Iudæis, non Israël, vel quibuslibet alijs simpliciter, sed ijs tantum qui iustitiã, veritatem & pacem colunt, aperiri iubet.

B *Aperite portas. Hoc canticum repente mutat personas.*

C *Portas. iustitiã. Vnde. Aperite mi. portas iustitiã. Portæ vitæ & iustitiã, fides, charitas, humilitas & ceteræ virtutes. Et portæ mortis, iniquitas, infidelitas, & cetera vitia. Qui liberatur de portis mortis, potest ingredi portas vitæ. qui has non fuerit ingressus, non inueniet vnã portam. de qua: Hac porta domini, iusti intrabunt in eam. Per plures margaritas, ad vnã margaritã veniunt: & per multas*

a Confessionis. & protectio. Hoc est canticum Sanctorum Christi b. O. c. Christus. f. Et.

a Iuda. Vrbs fortitudinis & nostræ Sion saluator

a A Christo. b. Operatio: f. Fides. Non sufficit fides nisi bonis operibus consumetur. f. De viuis lapidibus. c. f. Prophetæ d. f. Deus ad angelos.

b ponetur in ea murus & antemurale. Aperite

a f. Opera virtutum. b. f. electi. f. Non Iudæus, quia reus. c. f. Omnes viæ lux veritas f. Euangelium.

c portas, & ingredietur gens iusta, custodiens veritatem.

a f. Ref. oratio populi f. Cultus idolorum. b. f. Nobis. c. f. Ideo. d. f. Quietem animæ & corporis. e. f. Pacem relin. vo. pa. me. du. vob.

d ritatem. f. Vetus error abiit, seruabis pacem, pacem quia in te sperauimus. f. Sperastis in domino

a f. Qui scilicet, retribuitur est æternus. b. f. Semper. c. f. Et merito. d. f. Sperantes. f. Cuius auxilium in perpetuum. f. Qui perseverauerit vsque in final. ent. f. Sperate.

e no in sæculis æternis, in domino Deo forti in

a f. Iudæos humiliabit aduersarios vestræ prædicationis. b. f. Superbos. f. Qui se exaltat. hum.

f perpetuum. Quia incitruabit habitates in excelso, ciuitatem sublimem humiliabit.

a f. Romam secundum Iudæos. Ierusalem secundum nos quæ occidit prophetas. b. f. Sub Babylonis prius. c. f. Per Vespassianum & Titum post.

g liabit eam vsque ad terram, detrahet eam vsque ad puluerem. f. Conculcabit eam pes, pes

a f. Ego sum pauper & dolens. f. r. Deus, & c. b. f. Qui excusserant puluerem iuper eam. c. f. Prophetæ f. Doctrina. f. Rectæ viæ Domini, & iusti ambulabunt in eis. f. Christi

h pauperis gressus egenorum. Semita iusti recta est, rectus callis iusti ad ambulandum.

a f. Vox sanctorum in die iudicij. f. In Euangelio in quo omnia iudicia tam veteris quam noui testam. b. f. Pariter expectauimus.

i Et in semita iudiciorum tuorum domine sustinuimus te, nomen tuum & memoriale tuum in desiderio animæ.

a f. Lauabo per singulas noctes lectum meum. f. Tribulatione. Per diem sol non vret te, neque luna, & c. id est nec prosperis, nec aduersis mouebis. f. Vel nocte & die id est. omni opere.

k Anima mea desiderauit te in nocte, sed spiritu meo in præcordijs meis tunc

a f. Idem.

l desiderauit te in nocte, sed spiritu meo in præcordijs meis tunc

a f. Idem.

m desiderauit te in nocte, sed spiritu meo in præcordijs meis tunc

a f. Idem.

n desiderauit te in nocte, sed spiritu meo in præcordijs meis tunc

a f. Idem.

o desiderauit te in nocte, sed spiritu meo in præcordijs meis tunc

a f. Idem.

p desiderauit te in nocte, sed spiritu meo in præcordijs meis tunc

a f. Idem.

q desiderauit te in nocte, sed spiritu meo in præcordijs meis tunc

a f. Idem.

per multas portas, ad eum D qui dicit: Nemo venit ad patrem, nisi per me.

Ioan. 14. a. f. est nobis salus fecit nobis muros & ante murale. f. Ezech. 14. a. Nu. 5. b.

d Pacem. Repentio, confirmatio est. Hanc habet ille de quo dicitur: Homo homo fili rum Israel. Et alibi: Vir vir cuius vxor cubile maculauerit, vt duplex homo & duplex vir pacem consequatur duplicem.

e Conculcabit eam pes, &c. Quia Omnis qui se exaltat humiliabitur. Etiam ad contrarias fortitudines hæc referre possumus.

Luc. 18. c. f. fide domino in perpetuum, quia in domino Deo positum est omnis mundi robur.

f Egenorum. Apostolorum, quos expulerunt Iudæi de finibus suis, qui Domini imitantes paupertatem priuilegium virtutis eius consecuti sunt.

E

g Anima mea desiderauit, &c. Non caro. vnde, sitiuit anima mea ad Deum fontem viuũ. Caro concupiscit aduersus spiritum.

Psal. 41. a. Gal. 5. c.

h Gregorius. Anima mea, &c. quasi dicat, In hac obscuritate vitæ præsentis videre te appeto, sed adhuc infirmitatis nubilo circumferbor. Nox quippe est vita præsens, in qua quandiu sumus, per hoc quod interna conspicimus, sub incerta imaginatione caligamus.

Lib. 23. moral. cap. 31.

f. callem iusti poteris recede.

f. est desiderium. f. desiderabit. f.

f. mane quæram.

l Atiscatur

NICOLAUS DE LYRA.

* **1** Vrbs forti. no. id est ciuitas celestis, cuius excellentia non potest verbis humanis exprimi: propter quod non nominatur hic. Quod enim in aliquibus libris ponitur hic Sion, additum fuit ab aliquo expositore secundum suam imaginationem: quia non est in Hebræo, nec in libris correctis.

2 Saluator in ea, &c. id est erit nobis pro omnimoda protectione.

3 Aperite. de plano & liberè.

4 Gens. pro qua habitatur diuina sententia. Venite benedicti, &c. loquendo de ingressu electorum generaliter in corpore & anima: tamen à tempore passionis Christi aperta fuit ianua, & ingressi sunt electi quantum ad animas, & aliqui etiam quantum ad corpora ex gratia speciali, vt piè creditur de beata virgine, & de beato Ioanne eius ministro, ab aliquibus. **5** Custodiens. vitæ & doctrinæ.

6 Vetus. quandiu homines sunt in præsentia vita possunt errare, sed in beatis Deum clarè videntibus est impossibile. Et quia non solum ibi est clara visio, sed etiam perfecta fruitio totaliter quietans appetitum, ideo subditur.

7 Seruabis. & est vox sanctorum ad Christum: Et pacem duplicatur propter quietem duplicis appetitus intellectiui & sensitivi, per gloriam corporis & animæ.

8 Quia in te, &c. tanquã in redemptorẽ nostrum & glorificatorẽ.

9 Sperastis in Domino. Vox est propheta alloquentis sanctos.

10 In sæculis æternis. id est ad consequendum ab eo vitam æternã.

11 In Domino Deo, &c. per cuius fortitudinem reprobi tenebantur in penam perpetuam, ideo subditur.

12 Quia. Idem superbos demones, & etiam tyrannos, & potissime Antichristum superbissimum, & sibi adhaerentes.

13 Ciuitatem, &c. id est, ciuitates accipiendo singulare pro plurali vt frequenter dictum est, in quibus abundat superbia & alia vitia.

14 Conculcabit. id est pedes, & quorum sunt isti pedes subditur.

15 Pes pau. Sic est in Hebræo & in libris correctis. Et iste pauper est Christus etiam secundum quod exponit hic Ra. Sa. adducens ad hoc pro concordia illud Zach. 9. b. Ecce rex tuus venit tibi iustus, & saluator ipse pauper, &c. sed reducit ad hoc primũ Christi aduentum, in quo dicit orbem ei subiugatum. Sed in hoc falsum dicit, quia primus eius aduentus transiit in præteritum, & fuit in humilitate. secundus autem erit in potestate: de quo loquitur hic scriptura, cum dicitur. Conculcabit. f. Christi, qui in primo suo aduentu dixit vitam pau-

pauperem.

16 Gressus. i. Apostolorum, qui propter Christum omnia temporalia reliquerunt: propter quod ei in iudicio assessores erunt. secundum quod ipse dicit Matth. 10. Ecce reliquimus omnia, &c. Sequitur Sedebitis super sedes iudicantes duodecim tribus Israel. Et sic superbi huius mundi, erunt pedibus eorum subiecti.

17 Semita iusti. Hic consequenter ponitur ratio apertionis ianue celestis, quæ duplex. Prima & principalis, est meritum Christi: per quod aperta est generaliter quantum est ex parte Dei, qui vult omnes homines saluos fieri. Secunda, est meritum electorum, quo aperitur electis se disponentibus ad ingressum, & non reprobis. Primum tangitur, cum dicitur: Semita iusti. i. via Christi quam tenuit & docuit. Et dicitur semita propter altitudinem consiliorum. Dicitur autem Christus iustus absolute, quia per excellentiam, scilicet formaliter & effectiue, qui alios iustificat.

18 Recta est. distorsionem nullam habens à rectitudine virtutis, ceteras enim alie leges ab Evangelica permittunt aliqua mala, sicut manifestè patet de legibus humanis quæ permittunt meretrices in ciuitatibus, & plura alia quæ non possunt corrigi lege humana, vt dicit Aug. Similiter de lege Moisaica quæ permittit vsuras cum extraneis, & libellum repudiij ex parua causa: sicut diffusus declarauit in principio Matt. Lex ante Evangelica nullam perfectionem virtutis omittit, nec aliquid illicitum permittit. Secundum autem tangitur cum dicitur in persona electorum.

19 Et. id est in via euangelica te sequendo.

20 Sustul. id est propter te sustinuimus tribulationes & opprobria.

21 No. scilicet Iesus.

21 Et. vnde dicit Bern. Iesus mel in ore, melos in aure, iubilus in corde, ideo subditur in persona cuiuslibet iusti.

22 Anima mea. f. præsentis vitæ in qua videmus per speculum & in enigmate. Desiderium enim proprie loquendo est rei non habitæ, sicut delectatio rei præsentis, & ideo electi in vita præsentis, proprie loquendo Deum desiderant cui desiderio succedit fruitio.

23 Demane vigilabo ad te. id est. à mane iuuentutis incipiam te querere. Cum feceris. Descripta apertione ianue celestis electis hic consequenter describitur eiusdem clausio iniustis. Claudatur autem aliquibus iniustis simpliciter, aliquibus ad tempus, primo ergo ponitur primum, secundo secundum, ibi: Domine dabis. Circa primum sciendum, quod clauditur simpliciter & ad semper

A *Miseretur.* Dominus ad prophetam. An misereatur im-
pio. i. ita vt discat. scilicet clementiam meam, dum ipse sal-
uatur quasi hoc melius est.
B *Et non discet iust.* & c. q. d. quomodo poterit nosse tuam iu-
stitiam, expertus tuam clementiam?

* Quoniam
cum primum
iudicia tua ve-
nerunt in ter-
ram iustitiam
didicerunt.
† misericor-
dia allecucus
est impius.
† non revere-
bitur maiesta-
tem domini.
† ubi debebat
recta facere.

C *Et non vide.* Dominus ad
prophetā, quasi melius est,
vt videat, & erubescat de
malis suis. Et non q. d. ad pœ-
nam sufficit q̄ non videbit
me regnantem in celo cum
sanctis meis. Lxx. Auferetur
impius, vt non videat
claritatem Dei.

* Procopius. Pōt & istud
in diabolū recordetque
Iudēos vīrpari. Cum. n. his
Deus minitetur, qui iustitiā
non didicerunt, ea prophe-
tā, quā ab incredulitate Iu-
dāorū profecta est, in recor-
dationem subit ignoratio.
Dei siquidē filius, patris ma-
nus, qua cūcta effecta sunt,
appellatus, ideoq; incarna-
tus, vt terrā incolas per fidē

B iustificaret mirabilia opera
batur. Sed praterq̄ quod nō
credebant, Samaritanū, Dæ-
moniacū, temulentum, fa-
briq; filium, contumeliosē
vocabant. Inde est, quod cō-
uersa ad patrē oratione. cun-
dā sic alloquitur, *Domine ex-
cellsum brachium tuū,* & nescie-
bant: quia tanq̄ vulgare ali-
quem hoīem despiciabant,
quem ab operibus cogno-
scere debuerant.

† sed tamen so-
lum tui me-
iores sumus

Lib. cōtra ser-
monem, Aria-
norum cap. 1.

Deut. 32.

* Augustinus. Formam
namque Christi filij homi-
nis, tunc ab eo iudicandi videbunt, iuxta illud: *videbunt in
quem confixerunt.* Dei formam in eodem ipso Christo, qua
æqualis est patri, non videbunt, iuxta illud, *Tollatur impius,
ne videat gloriam Dei.*

D *Confundantur zelantes.* Lxx. Zelus apprehendet populū
inceruditum.
* Procopius. Erubescunt rursus, cum in patris gloria
venientem intuebuntur. Nunc autem, & tunc etiam gen-
tes æmulabuntur, cum igni perpetuo tradentur. *Ipsi enim,
scribitur, ad æmulationem me prouocauerunt in eo quod non erat
Deus, sed eos ipsā in non gente prouocabo.*

C

E *Domine dabis.* Notandum, quod postquam opera nostra D
reddiderit nobis, pacem etiam daturus sit. & quod ideo po-
stulent pacem, quia operatus sit in eis: Dicunt se, scilicet tor-
menta sustinuisse, vt post misericordiam consequantur.
* Procopius. Postulat propheta à Deo, vt eis ipse secum
pacem largiatur. Potest &
istud ad se retulisse prophe-
ta videri, quasi inter multa
Dei inter se beneficia: istud
maximum profiteatur, si
genti suæ pacem impetret,
patrem rursus & cum for-
tē appellauit, de quo legi-
mus, *Ipse est pax nostra.*

1 *māne vigilabo ad te, * cum feceris, iudicia tua*

2 *in terra, iustitiam discēt omnes habitatores*

3 *orbis. † Misereamur impiō, & non discēt iusti-*

4 *tiam facere. In terra sanctorum iniqua gessit,*

5 *& † non videbit gloriā domini. Domine † exal-*

6 *retur mānus tua, & non videant: videant &*

7 *confundantur zelantes populi, & ignis hostes.*

8 *tuos deuoret. Domine dabis pacem nobis: o-*

9 *mnia enim opera nostra operatus es nobis:*

10 *Domine Deus noster, domini possederunt*

11 *nos absque te: † tantum in te recordemur nō-*

12 *minis tui. Morientes non viuant, gigantes*

13 *† Morientes non viuant.* * Procopius. Aiunt nonnulli
mortuos hic intelligi, qui vt lazarus, essent in vitam reuo-
cati, quos quia nullus suscitare medicis potuisset, ad Israe-
lem aduertere & Christum confiteri debuisset.

14 * Gregorius. Quos mortuos, nisi peccatores, nomi-
nat? Et quos gigantes, nisi eos qui de peccato superbiunt,
appellat. Illi autem non viuunt, quia peccando vitam iu-
stitiæ amiserunt. Isti etiam resurgere post mortem neque-
unt, quia post culpam suam inflati ad pœnitentiæ remedia F
non recurrunt.

15 *Tantum in te recorde.* Non
aliud petimus, nisi vt post
errores digni simus, qui no-
minis tui recordemur.

16 *† Morientes non viuant.* * Procopius. Aiunt nonnulli
mortuos hic intelligi, qui vt lazarus, essent in vitam reuo-
cati, quos quia nullus suscitare medicis potuisset, ad Israe-
lem aduertere & Christum confiteri debuisset.

17 * Gregorius. Quos mortuos, nisi peccatores, nomi-
nat? Et quos gigantes, nisi eos qui de peccato superbiunt,
appellat. Illi autem non viuunt, quia peccando vitam iu-
stitiæ amiserunt. Isti etiam resurgere post mortem neque-
unt, quia post culpam suam inflati ad pœnitentiæ remedia F
non recurrunt.

Perdidisti

NICOLAUS DE LYRA.

* semper malis in sua malitia perseverantibus, & sic morientibus. &
isti sunt proprie qui non corriguntur diuinis flagellis, nec etiam be-
neficiis. & hoc est quod dicitur primo de flagellis.

- 1 Cum feceris iudicia tua in terra. Flagellando peccatores.
- 2 Iustitiam discēt. id est iustitiam tuam discēt per expe-
rientiam flagelli, non tamen per emendationem peccati, sicut Pharaō
expertus fuit diuina flagella, non tamen ad sui correctionem, sed magis
ad oblationem. Secunda, de beneficiis, cum dicitur in persona Dei.
- 3 Misereamur. & loquitur in plurali, propter trinitatem perso-
narum. Vel est sermo Dei ad angelos, qui sunt executores suorum be-
neficiorum.
- 4 Impio. obstinato.
- 5 Et non discet iustitiam. Reuertendo ad ipsam pro beneficiis di-
uinis sicut patet de Pharaone, a quo Deus frequenter ex sua misericor-
dia retraxit penas inflictas: & tamen ex hoc non fuit reuersus ad sta-
tum iustitiæ.
- 6 In terra sanctorum iniqua gessit. Non retractus ex loci san-
ctitate, quia talis peccat ex contemptu & ideo subditur.
- 7 Et non videbit gloriam domini. Quia nunquam admittetur
ad gloriam paradisi.
- 8 Domine exaltetur manus tua. Id est potestas tua iustitiæ.
- 9 Et non videant. Id est vt non illuminentur à te propter suum
demeritum.
- 10 Videant. scilicet meritum sanctorum.
- 11 Et confundantur. Sicut de Cain dicitur, Gen. 4. a. Iratus est
Cain vehementer & concidit vultus eius, quia Deus respexe-
rat ad

- 12 Zelantes populi. Id est illi qui inuidēt fraternæ gratiæ.
- 13 Et ignis, scilicet, infernalis.
- 14 Hostes tuos deuoret. Non per eorum consumptionem, sed per
continuum afflictionem.
- 15 Domine dabis pacem nobis. Hic consequenter ostenditur
quibus malis immua cælestis ad tempus plauditur, scilicet quandiu ma-
nent in peccatis, sed cum pœnitent, à Deo visitati, eis aperitur. Et hoc
est quod in eorum persona dicitur: Domine dabis pacem nobis,
nos reconciliando. Et quia hoc prouenit ex diuina gratia, subditur.
- 16 Omnia enim opera nostra. Scilicet, meritoria. Operatus
es nobis. Quæ non sunt meritoria, nisi ex acceptatione diuina, & gra-
tia per quam sunt acceptabilia, a solo Deo in nobis efficitur.
- 17 Domine Deus noster, possederunt nos domini, & c. Id
est, spiritus maligni qui sunt alieni a te, possederunt nos vt seruos, quia
qui facit peccatum, seruus est peccati, Ioannis octauo.
- 18 Tantum in te recordemur nominis tui. Ita quod de cæ-
tero non seruiemus nisi tibi.
- 19 Morientes non viuant gigan. Hic ex prædictis cōcluditur du-
plex correlatiū. Secundū ponitur ibi: Dñe in angustia, Superius locu
fuerat propheta de resurrectione generali omnium, quæ non erit simi-
lis in reprobis & in electis, vt patet ex supradictis. Ideo cōcludit quod
reprobi non resurgent ad gloriam, sed ignominiam & penam. & hoc
est quod dicit propheta: Morientes non viuant. vita gloriæ. hoc di-
cit optando ex conformitate suæ voluntatis ad diuinam iustitiam, se-
cundum illud Psalm. 57. b. Lætabitur iustus, cum viderit vin-
dictam. Et loquitur hic de morientibus in peccato mortali.
- 20 Gigantes. Qui fuerunt in composui moribus & tyranni.
* Non resur-

fecit
10.

Lib. 1
cap. 1

a Perdidisti omnem. Lxx. masculinum eorum, Hisdem enim tribus literis, zai & caph & res hebreu scribitur sed quando memoriale dicimus legitur zachar : quando masculinum zachor. Hac ambiguitate Saul arbitrantur esse deceptum, quando de Amalech interfecit omne masculinum, Deo enim precipiente, ut deleteretur omnis memoria Amalech, non tamen errore, qua cupiditate praedae pro memoria masculinum interpretatus est contra illud: Nolite errare, Deus non irridetur.

b Nunquid. Non penitentiam egit. & hoc est: Nunquid, & c. q. d. Securitas negligentiam, negligentia contemptum parit.

c Sicut qua. * Origenes. Sicut foemina grauida viro fit, quae cum parturit, clamat ad dominum quod acerrimi oboriuntur dolores, sic anima caelesti semine grauida, cum conceptu Dei verbum in opere producit sauos dolores suffert, & ad Deum clamat. Conceperat illa foelix anima de dilecto, id est, de Christo, Tolle crucem tuam, & ambula. Et, Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum. Et, Nolite timere eum, qui corpus occidit.

d Concepimus. * Augustinus. Omnis homo concipit animo, neque vllus potest esse

C NICOLAUS DE LYRA.

- * 1 Non resurgant. Scilicet ad gloriam, sed magis ad penam. Ideo subditur.
- 2 Propterea visitasti, & contriuisi eos, per poenam duram.
- 3 Et perdidisti omnem memoriam eorum. Secundum illud Prou. 10. b. Nomen impiorum putrescet. quia si remanet aliqua eorum memoria, non est eis ad honorem, sed ad confusionem.
- 4 Indulxisti genti, &c. Punitorem eorum differendo ut haberent locum poenitendi. Sed quia tales dilaciones beneficio abusi sunt, subditur.
- 5 Nunquid glorificatus es. Scilicet ab eis per poenitentiam quod non. Ideo subditur.
- 6 Elongasti. Scilicet, a te.
- 7 Omnes terminos terrae. Idest obstinatos in peccatis, in quacunque parte orbis.
- 8 Domine in angustia. Hic ponitur secundum correlarium, scilicet, quod electi resurgunt ad gloriam. Et diuiditur in tres partes, quia propheta primo describit circa resurrectionem, iustorum desiderium. Secundum, resurrectionis actum, ibi: Viuent mortui, Tertio, terminum, ibi: Vade popule meus. Desiderium autem resurrectionis ad vitam beatam consurgit principaliter ex duobus: Primum est afflictio, quam iusti sustinent de communi cursu in presenti vita. secundum quod dicitur 2. Timoth. 3. d. Omnes, qui pie volunt viuere in Christo persecutionem patientur. propter quod dicit Greg. Mala quae nos hic comprimunt ad Deum ire compellunt, & hoc est quod dicitur hic: Domine in angustia positi electi tui in vita presenti. Requirerunt te desiderantes vitam futuram ex toto corde.
- 9 In tribulatione murmuris. Idest in tribulatione quae de communi cursu est occasio murmuris in tribulatis.
- 10 Doctrina tua eis. Scilicet valet in dando eis patientiam, quia tamen non aufert totaliter tristitiam sensibilem, licet diminuat. Ideo subditur: Sicut quae concepit. &c.
- 11 Sic facti sumus. Et associat se propheta iustis positus in tribulationibus & merito, quia post multas tribulationes fuit serratus, ut dictum fuit supra capitulo primo.
- 12 A facie. Hic ponitur secundum ex quo consurgit desiderium future vite scilicet claritas faciei diuine, cuius aspectus est desiderabilis intantum, quod in ea desiderant Angeli prospicere. 1. Petri 1. & hoc est, quod dicitur: A facie tua Domine. id est ex pulchritudine facti tui.

a Ad gloriam in iudicio nisi humilientur. **b** Quia mortui in peccato, & fortes in malo, vel haeresi **c** Vindicabis in iudicio.

1 non resurgant. Propterea visitasti, & contriuisi eos, & perdidisti omnem memoriam eorum.

2 **a** Et merito, quia saepe indulxisti do. geri. & c. **b** Humano generi. **c** Quia peccatrici.

3 **a** Indulxisti dno. genti, indulxisti genti. Nunquid glorificatus es? Elongasti oes terminos terrae.

4 **a** Q. Percute eos domine, quia nisi in angustia non requirent te.

5 Domine in angustia requisierunt te, & in tribulatione murmuris doctrina tua eis. Sicut quae concepit cum appropinquauerit ad partum dolens clamat in doloribus suis, sic facti sumus a facie tua domine, concepimus, & quasi parturiuimus, & peperimus spiritum salutis. Iustitiam non fecimus in terra, ideo non ceciderunt habitatores terrae. Viuent mortui tui & interfecti mei resurgent. Expergiscimini & laudate, qui habitatis in puluere, quia ros & lucis ros tuus, & terram gigantum

esse sine conceptu, sed alij concipiunt de diabolo, iuxta illud, concepit dolor, & peperit iniquitatem. Alij concipiunt de Christo, ut a timore tuo in vtero concepimus, &c. Et peperimus. Alij distinguunt sic: Et peperimus spiritum id est, sufficientem ex nobis, sed ex te salutem non fecimus in terra.

6 **f** Spiritum salutis. Ut totale effuderunt oratione qua do correctio tua fuit eis.

7 mente credamus, & per que beneficia non sensimus, per tormenta discamus.

8 **g** Viuent. * Procopius. Quia spiritum salutis in terra paritutum dixit, mortem autem his, qui in terra degunt superiorem apparet, tanquam existat aliquis, qui vbi sit euangelici praedicationis utilitas, vbi salutis spiritus quaerat, defensione adducta resurrecturos mortuos significat.

9 **h** Ros lucis. * Procopius. Resurrectionis causa illis erit ros ille tuus, id est a te effusum verbum illud vniuentum quod viuificat guttas suas in proprios mortuos instillans eadem opera & eorum quae humanitas admiserunt, medelam adferet, & eorum qui in terra dispersi sunt, resurrectione corporum largitur, non aliter quam ros ille oculis subiectus solet, quae paulatim caelo demissum, commissa terra semina n utrire videmus.

F Augustinus

- 13 Concepimus & quasi, &c. Hic est punctus in Hebrgeo & in libris correctis: & per spiritum hic intelligitur seruens desiderium, & benedicitur: Parturiuimus, & peperimus, In partu enim est afflictio, & tamen cum peperit mulier, sequitur delectatio, secundum illud Tob. 6. Mulier cum parit tristitiam habet: cum autem peperit puerum, iam non meminit pressuram propter gaudium. sic desiderium visionis diuinae in presenti habet aliquid afflictionis, ratione dilacionis, quia spes, quae differtur affligit animam, Prouerb. 14. b. & habet aliquid delectationis propter spem consequendi optatum: sed cum venerit visio diuinae tunc erit delectatio summa absque vlla tristitia.
- 14 Salutes non fecimus, &c. Sic est in Hebrgeo, & libris correctis. Et est sensus, per ea, quae fecimus non obtinimus, nec obtinere possumus in terra. Salutes id est, anime, & corporis beatitudines: quia primo requiritur mors generalis omnium, ad quam sequetur correctio mortuorum quae in electis erit ad gloriam anime & corporis, propter quod subditur.
- 15 Ideo non ceciderunt. per mortem corporalem.
- 16 Habitatores terrae. generaliter, & teneur hic ly ideo consequuntur, & non casualiter.
- 17 Viuent mortui. Postquam descripsit propheta desiderium resurrectionis, hic consequenter describit eiusdem resurrectionis actum dicens: Viuent mortui. Vita gloriae quantum ad electos de quorum resurrectione fit hic sermo, ideo subditur.
- 18 Interfecti. propter Deum, & iustitiam.
- 19 Resurgent. Et dicit mei, se eis connumerando, quasi de sua morte prophetando, quia fuit serratus, sicut dictum est in principio huius lib. de precepto Manasse regis idololatrie pessimi, eo quod ipsi & alios idololatrias arguebat. Consequenter conuertit sermonem ad electos resuscitandos, dicens:
- 20 Expergiscimi. A somno mortis.
- 21 Et laudate. Deum de vestra glorificatione futura.
- 22 Qui habitatis in puluere. quantum ad corpora in cinerem redacta. Consequenter alloquitur Deum, ex cuius virtute fiet resurrectio mortuorum dicens:
- 23 Quia ros. id est sicut ros caelestis est suavis terra nascentibus qui facit ea de terra resurgere, sic benignitas tua erit suavis electis dormientibus, quos faciet ad gloriam resurgere. Et e contrario haec resurrectio erit terribilis damnatis, ideo subditur:
- 24 Et terra gigantum. id est peccatorum, qui per potentiam fideles oppresserunt.

A * Augustinus. Sicut rore
madefacta femina germi-
nant, & exurgunt, sic rore
sancti spiritus ossa fidelium,
visitata cum suo corpore, in
æternâ gloriâ germinabunt.

Sermon. 2. de
consolatione
mortuorum.

B a Vade populus meus. * Procopius. Cubiculorum nomine intelligit mansiones illas quæ apud patrem multæ, singulis pro meritorum ratione tributæ sunt: Sunt tñ qui dicant, Dei personâ eos demulcentem introduci, qui saluatoris spiritum cunctis anuntiantes, grauib. malis mor-

tiq̄ue

a ¶ In battatrum. b ¶ Dominus ad martyres ¶ O martyres.
a detrahes in ruinam. Vade populus meus,
a ¶ Cum oraueris intra in cubiculum tuum, &c. b ¶ Pone domine cu-
stodiam ori meo. ¶ Sepulchrum. c ¶ Sepulchrum.
intra in cubacula tua, claudes ostia tua super
a ¶ Fruere bono conscientia. b ¶ Usque ad iudicium. c ¶ Ad comparationem
æternitatis. ¶ Idest quasi breue tempus est. d ¶ Reddam ipsis secundum ope-
ra sua.
te, abscondere modicum ad momentum do-
a ¶ Quam thesaurizant sibi impenitentes.
nec pertranseat indignatio. † Ecce enim do-
a ¶ In die iudicij videbitur egredi malis scilicet. b ¶ Misericordia. pie-
tas locus eius. c ¶ Vindicando.
minus egredietur de loco suo, vt visitet ini-
a ¶ Terrenorum amatoris. b ¶ Habitatorem.
quitatem habitatoris terræ contra eum &
¶ Vox sanguinis fratris tui Abel clamat ad mede terra.
reuelabit terra sanguinem suum, & non ope-
¶ Martyres.
riet ultra interfectos suos.

rique futuri erant obnoxij, D
omnesque vnus nomine
verbis istis cōpellare, per cu-
bicula, sepulchra significan-
do.

* Gregorius. Cubicula in-
gredimur, cum secreta mē-
tis nostræ intamus. Ostia
autem claudimus, cum illi-
cita desideria coercemus.
b Reuelabit terra. Terreni
tunc non poterunt celare,
quos occiderunt, quia tunc
omnia aperta. Vel terra que
suscepit sanguinem marty-
rum & operuit tunc reuela-
bitur quando resurgent. E

Cap.

NICOLAUS DE LYRA

- * 1 Detrahes in ruinam. Id est gehennam. Et accipitur hic terra pro peccatoribus in ea habitantibus eo modo loquendi, qui dicitur: Terra destructa, quando eius habitatores destruuntur.
2 Vade. Hic consequenter describitur resurrectionis tempus. Posset enim aliquis credere ex predictis, quod esset propinquum tempus resurrectionis, quod non est verum: sed erit in fine temporis, ideo dicitur: Vade populus meus, prius recedendo de vita presenti.
3 Intra cubacula tua. Idest sepulchrum quantum ad corpus. & purgatorium, quantum ad animas electorum, qui tamen habent aliquid purgandum in futuro. Vel limbum patrum quantum ad purgatas & ante apertionem ianue per mortem Christi, vel celum empireum, quantum ad purgatas post apertionem ianue.
4 Abscondere. Quia defuncti ab hominibus huius vite sunt absconditi.
5 Modicum ad momentum. Quia tempus vsque ad iudicium respectu æternitatis est modicum, &c. Hoc modo dicitur animabus electo-

electorum desiderantibus vltimum iudicium: Apocal. 6. c. Et dictum est illis, vt quiescerent tempus adhuc modicum, donec compleantur cōserui eorum, & fratres eorum.

6 Donec pertranseat indignatio. Idest electorum perturbatio per tribulationes Tyrannorum, & maximè Antichristi tempore. In aliquibus libris additur, mea. sed non est in Hebræo, nec in li-

7 Ecce enim dominus. Iesus Christus. (bris correctis.
8 Egredietur de coelo suo. Idest de celo empyreo ad iudicium veniendo: Quantum enim ad humanitatem egredietur, & veniet per localem motum. Quantum verò ad deitatem que est vbique egredietur per nouum effectum.

9 Vt visitet iniquitatem habitatoris terræ. Id est iniquitates peccatorum terrena amantium.

10 Et reuelabit terra sanguinem suum. Id est mortem & depressiones fidelium, quia tunc manifestabuntur omnia latentia.

11 Et non oportet ultra interfectos suos. Quia de cetero non committentur talia.

* Cap.

ADDITIO I.

In cap. 26. vbi dicitur in postilla Nomen tuum, scilicet Iesus & memoriale tuum:

Quomodo Deus nomen suum proprium, scilicet Tetragrammaton reseruauit Moysi. Exod. 3. d. legitur sic. Hoc est nomen meum in æternum, & memoriale meum in generatione, & generationem: Vbi in additione ibidem fuit notatum quod hoc dicitur: Hoc est nomen meum, refertur ad nomen Domini Tetragrammaton: quod propriè significat essentiam diuinam, prout ibidem fuit expositum. Et quod sequitur: Hoc est nomen memoriale meum, refertur ad nomen Iesus, quod est conforme maximè nomini Tetragrammaton, prout ibidem fuit declaratum. Et de hoc propriè intelligitur illud ad Philip. 2. b. Et donauit illi nomen, quod est super omne nomen. Vnde in persona expectantium, seu desiderantium Christi aduentum Isaias dicebat in hoc loco: Domine sustinimus te nomen tuum & memoriale tuum desiderium animæ. q. d. desideramus notitiam non solum nominis tui. scilicet, Tetragrammaton nobis in veteri testamento propositi, sed etiam notitiam memorialis tui. quod scilicet est hoc nomen Iesus, vt dictum est, de quo plenius habetur in predicta additione.

ADDITIO II.

In eo cap. vbi dicitur in postil. Indulxisti domine genti, Vbi in translatione nostra dicitur: Indulxisti domine genti, &c. In Hebræo habetur sic: Addidisti domine genti, addidisti, glorificatus es, elongasti omnia extrema terræ, & secundum istam litteram propheta loquitur de additione gentium ad populum Israeliticum: Et est sensus: Addidisti domine genti. scilicet Israeliticæ, gentes aliarum nationum. Et quia ex hac additione Deus fuit magis glorificatus in quantum non solum laudatus est in Iudæa, sed etiam a solis ortu vsque ad occasum. ideo subditur: Addidisti glorificatus es. Et ne ex hoc intelligeretur, quod omnes indifferenter fuerunt additi per vere fidei susceptionem. Ideo subdit: Elongasti omnia extrema terræ. scilicet infideles, & reprobos.

ADDITIO III.

In eod. cap. vbi dicitur in postil. Vade. Hic consequenter describitur resurrectionis tempus.

Si propheta in hoc quod dicit: Vade popule meus intra in cubicu-

cubicula tua, &c. intendisset excludere, ne aliquis diceret propinquum esse tempus resurrectionis, vt postil. dicit, sic valde impropiè diceret: Abscondere modicum ad momentum. Iste enim dictio- nes significant breuitatem temporis, non autem prolixitatem seu dilationem. Hoc autem quod dicitur: Claude ostia tua super te, non videtur pertinere ad intrantem in sepulchro, vel in limbo, vel in empyreo. vnde melius videtur dicendum, quod quia propheta immediatè ante locutus fuerat de resurrectione electorum dicens: Viuet mortui, &c. quod in magnum gaudium vertitur electorum, ideo de persecutione Antichristi que modicum ante tempus resurrectionis futura est, que inter alias est maxima vt habetur Daniel 12. eos monet. q. d. eis, de hoc quod vobis prophético debetis exultare cum tremore, vt sitis parati ad persecutiones futuras patienter tolerandas, que sunt propinque predictæ resurrectioni. Et qualiter debeant se preparare ostendit, dicens: Vade popule meus, intra in cubacula tua, scilicet ad orandum Deum eo modo quo dicitur Mat. 6. a. Intra cubiculum tuum, & ora patrem tuum. Oratio enim est maximum remedium in tribulationibus. Iuxta illud Psal. 119. Ad dominum cum tribulaber clamauit. Item monet eos, vt à Deo petant ne ex vehementia tribulationis aliqua verba prorumpant in Dei offensam, seu in vere fidei derogationem. Et de hoc dicit: Claude ostia tua super te. Que quidem clausura a Deo impetratur per orationem iuxta illud Psal. 140. a. Pone domine custodiâ ori meo, & ostium circumstantiæ in labijs meis Item monet eos vt abscondant se à seuerissimis contradictionibus aduersantium, quod non nisi virtute diuina fieri posset. iuxta illud Psal. 30. f. Abscondisti eos in abscondito faciei tuæ à contradictionibus hominum, &c. Et quia tempus huiusmodi periculossimæ persecutionis Deus abbreviabit propter electos, vt Mar. 13. ideo propriè subdit: Modicum ad momentum.

REPLICA. In cap. autem 15. cum post. dicit circa illum passum Abscondere modicum ad momentum, de tempore iudicij exponendo, quod à tempore prophetiæ est modicum respectu æternæ durationis. Burgensis dicit impropiè sic dici: quia ille dictiones significant breuitatem temporis: Sed illa obiectio est contra rotundum textum in multis locis sacræ scripturæ. Dicitur enim supra cap. 2. de tempore Christi. Erit in nouissimis diebus, post quos tamen multa centena annorum fluxerunt. & Ioã. in Canonica: Filioli nouissima hora est, que tamen propriè ab omnibus exponuntur de multis centenis annorum qui restant, & sic de alijs ocis scripturæ.

CAP. XXVII.

In die illa, &c. Tradunt Hebraei diabolū (id est criminatorem, quod graecum nomen est) hebraicè dici fathan. id est aduersarium. vnde. *Stabat fathan a dextris eius, vt aduerjetur ei.* Dicitur & belial. id est apo-

stata. id est prauaricator, & absque iugo vnde: *Quæ communicatio Christi ad belial?* Dicitur quoque, & alijs nominibus vnde: *Super aspidem, & basiliscū &c.* Et alibi: *Qui captus est magnum cetum.* Itē: *Nunquid capies leuiathā hamo.* Et alibi: *Draco iste. quem formasti ad illudendū.* factus est enim, vt angeli illudāt ei. vnde Apostoli accipiunt potestatem calcandi super serpentes, & scorpiones: quia ergo ab eo loco scilicet, Dominus dissipabit terram, & nudabit eā, vsque ad præsens capitulū contra totum orbē in consummationem mundi iudicium prædictū est, & nouissimus inimicus destruetur mors: contra diabolū extrema sententia est, vt inducatur gladius super eū.

Procopius. Moses in genesi fraudem serpentis recitasse contentus, quid cum supplicij maneret prætermisit quod nūc propheta facit. Virga Dei recta, at serpens totus vbique sinuosus & prauus. humi deinde in ventrem & pectus repens, omnium calces obseruans, post impiorum hominum interitum duro illi & magno, validoque gladio tradetur: cuius nomine verbum Dei viuens & efficax & quolibet gladio acutis significatur. Quo quidē gladio cum interficere in priori aduentu Saluator nōmit, sed adoriri tantum, eiusque vires infringere & conculcare. Sed interficiet tandem poenitus in mundi consumatione.

Super leuiathan. Greg. in moral. Draco vt fertur in terra serpit, natat in aquis, volat in aere. Inde Diabolus, & serpens, & cetus, & leuiathan.

Veſtem. Lxx Fugitiuū. Tūc. n. fugiet, q fugere nesciebat nesciēs illud: Quo ibo à spiritu tuo, &c: Vnde qdam pul

NICOLAVS DE LYRA.

Cap. xxvii.

In die illa. Postquam descripta est gratiarum actio de promotione electorum, hic consequenter ponitur gratiarū actio de deiectione demonū. Et diuiditur in duas partes, qua primo ponitur huiusmodi deiectione. secūdo soluitur duplex questio, ibi: Ego Dominus. Circa primum dicitur:

- 1 In die illa. scilicet iudicij generalis.
- 2 In gladio, &c. quantum ad penę asperitatem.
- 3 Et grandi. quantum ad eius latitudinem.
- 4 Et forti: quantum ad inmutabilitatem.
- 5 Super leuiathan, &c. per leuiathan, qui hic bis ponitur, & per cetum, idem intelligitur, scilicet diabolus vt dictum fuit diffusus Job. 40. & dicit hic leuiathan veſtem propter eius fortitudinem, secundum quod de eo dicitur. Job. 41. d. Non est potestas super terram, quæ ei compareretur.
- 6 Tortuosum. propter eius caliditatem ad decipiendum.
- 7 Et occidet cetum, &c. id est diabolum, qui habitat in hoc aere caliginoso tanquam in mari tempestuoso: non tamen intelligitur eius occisio per mortem naturę, cum hoc modo sit immortalis, sed per mortem gehennę, quia tunc ibi retrudetur, nec poterit inde exire & homines tentare, seu ad peccatum inducere, quod erit

MORALITER.

1 In die illa visitabit dom. &c. Hic ad literā describitur deiectio demonū, quæ fiet in iudicio finali, & quā secundum Greg. hō. 10. omniū iniquorū caput est diabolus: & huius capitis mēbra sunt oēs iniqui. ideo cap. istud moraliter pōt exponi de deiectione iniquorū q simul cū dæmonib⁹ tūc deiciēt in penā gehēnę. & sicut dicit. *In die illa. s. iudicij finalis.* 2 *Vinea. do. in gla. suo du.* Iste gladius est illa terribilis sententia, q ponit Mat. 25. d. *hic maledicti in ignē eternū, qui parat⁹ est diabolo, & angelis eius, &c.* 5 *Super leuiathā* Qui interpretatur additamentū corū. ideo signat peccatorē addētē peccato peccatū † *Serpentē veſtē.* Id est in peccatis firmatū per

chrē lusit in gigantomachia: *Quo fugit Enclade? quasunque* D accesseris, oras, sub Ioue semper eris. Leuiathan additamentū eorum interpretatur quorum, nisi hominum? Rectē autem additamentum eorum dicitur, quia postquā primā culpā mala suggestionē intulit, hanc quotidie augere grauibus persuasionibus non desinit. Leuiathā qpe iste in eo quod se homini tradere spopōdit tortuosis ad cum finibus irrepsit. Et dum falso impossibilia pmittit, vera & possibilia sustulit. querendum nobis, cur qui serpentē dixerat & tortuosum illi subiūgebat, interposuit veſtem? Nisi fortē: quod in serpentis tortitudine fluxa mollicies, in veſte autē est duritiæ rigiditas. Vt ergo hunc, & duorum signaret & mollem: & veſtē nominat, & serpentem. Durus quippe est per malitiā mollis per blandimentum Veſtis dicitur, quia vsq; ad necem percutit. Serpens autē quia insidias molliter infundit.

CAP. XXVII.

In die illa visitabit dominus in gladio suo duro, & grandi & forti, super leuiathan serpentem veſtē & super leuiathan serpentem tortuosum, & occidet cetum, qui in mari est. In die illa vinea meri cantabit ei. Ego dominus, qui seruo eam: † repente propinabo ei,

In die illa visitabit dominus in gladio suo duro, & grandi & forti, super leuiathan serpentem veſtē & super leuiathan serpentem tortuosum, & occidet cetum, qui in mari est. In die illa vinea meri cantabit ei. Ego dominus, qui seruo eam: † repente propinabo ei,

& varios habeat flexus ad uaria uitiorum genera, ad hęc & ad illa pugnantia, & sibi contraria, nec vnquam recta via ingrediatur, sed flexa ad hęc & illa mala, vt serpens tortuosus incedit capite in hanc, vel illam partem lateribus in partes obliquas in contrarias partes cauda: ita qui serpentem sequitur intortam viam sequitur, per omnia vitiorum genera, quædam etiam contraria. Qui Deum sequitur, rectas facit semitas.

Cetum Hebr. tannim, vnde Heb. fabulabantur leuiathan habitare sub terra, & in çthere: tamin verò in mari. **Vinea meri cantabit.** Cui Hieremias propinat ealice mēracissimū. Merum græcè purum latinè.

* Procopius. Post prænuntiata mysteria euangelica. aduentus Christi, desidero, inquit dominus, cantare contra vineā meā pulchrā id est, contra synagogā, quæ cap. 5. dixit: vineam domini Dei Sabaot.

sibi graue: & in hoc crescet pena eius quæ etiam portat modo ignē suum secū crescet etiā pena sua accidentalē ex dānatione hominum quos inducit ad peccatū, sicut & gloria sanctorū angelorū ex gloria electorū, quos inducit ad bonū. 8 In die illa, deiectionis demonis.

9 Vinea meri. In Hebr. habetur, vinea vinosa. Ex quo patet, q meri hic non est nomen propriū, sed cōmune, & significat hic vinum purū, & optimū. Vinea igitur meri, hic accipitur societas supernorū ciuū, in quibus nihil erit inapuri: & ipsi Deū laudabunt de deiectione demonū. 10 Ego do. hic consequenter soluitur duplex questio oriens ex prædictis, secunda soluitur ibi: Quis dabit me. Prima questio oriens ex hoc, quod hic dicitur: vinea meri societas electorū quia ex quo fuerunt à Deo ita electi, & dilecti ab eterno, videretur alicui extraneū, quomodo Deus permittit eos tribulari in hoc mundo, secundū quod dicitur 2. Tim. 3. t. Oēs qui piē volunt viuere in Christo persecutionē patientur. Et respondet do. ad hoc quod talis permissio nō est ex odio, sed magis ex dilectione, ne ex p̄sp̄eris in superbā eleuentur, & per exercitiū patientię in bono cōsistiant, secundū dictū saluatoris Luc. 21. a. In patientia uestra possidebitis animas uestras. & hoc est q dicitur hic: ego do. q teruo eā. s. vineā meā quæ est vniuersalis eccles. eo quod a primo Abel iusto vsq; ad vltimū electū, qui in fine mundi nasciturus est, quot electos ptulit tot palmutes misit, vt dicit Greg. hō. 7. 11 Repēte p̄ci. s. potū tribulationis rōnib. j̄dictis, ideo subditur.

11 Repēte p̄ci. s. potū tribulationis rōnib. j̄dictis, ideo subditur. Ne per malū habitum acquisitū, sicut veſtis firmat ostium. † *Super leuiathā seruetur.* Sicut. n. peccator dicit leuiathā eo q addit peccatū peccato, sic dicit serpens ex peccati veneno. Et etiā tortuosus, quia declinat à diuinæ legis & rationis recto iudicio. 7 *Et occidet cetū, qui est in mari,* id est tyrannū, qui deuorat simplices: sicut cetus maris pisces.

8 In die illa. sicut in die finalis iudicij reprobi cōfundētur sic iusti exaltabūt. Ideo dicit: *In die illa, &c.* id est Ecclesia Xpi à peccato purissimi. † *Cantabit ei.* gratias agēdo sibi. **9 Ego do. q seruo eā.** à neq̄tia hēreticorū, dādo sibi verā sapientiam: & à violentia tyrannorū dando sibi patientiā.

10 Repēte p̄pinabo ei. potum aduersitatis temporalitatis.

11 Repēte p̄pinabo ei. potum aduersitatis temporalitatis.

11 Repēte p̄pinabo ei. potum aduersitatis temporalitatis.

11 Repēte p̄pinabo ei. potum aduersitatis temporalitatis.

11 Repēte p̄pinabo ei. potum aduersitatis temporalitatis.

1 In die illa visitabit dominus in gladio suo duro, & grandi & forti, super leuiathan serpentem veſtē & super leuiathan serpentem tortuosum, & occidet cetum, qui in mari est. In die illa vinea meri cantabit ei. Ego dominus, qui seruo eam: † repente propinabo ei,

d *Serpentem tortuosum.* * Basil. Serpens dicitur tortuosus, quod peccati dux sit vitiorum genera, ad hęc & ad illa mala, vt serpens tortuosus incedit capite in hanc, vel illam partem lateribus in partes obliquas in contrarias partes cauda: ita qui serpentem sequitur intortam viam sequitur, per omnia vitiorum genera, quædam etiam contraria. Qui Deum sequitur, rectas facit semitas.

c *Cetum* Hebr. tannim, vnde Heb. fabulabantur leuiathan habitare sub terra, & in çthere: tamin verò in mari. **Vinea meri cantabit.** Cui Hieremias propinat ealice mēracissimū. Merum græcè purum latinè.

* Procopius. Post prænuntiata mysteria euangelica. aduentus Christi, desidero, inquit dominus, cantare contra vineā meā pulchrā id est, contra synagogā, quæ cap. 5. dixit: vineam domini Dei Sabaot.

sibi graue: & in hoc crescet pena eius quæ etiam portat modo ignē suum secū crescet etiā pena sua accidentalē ex dānatione hominum quos inducit ad peccatū, sicut & gloria sanctorū angelorū ex gloria electorū, quos inducit ad bonū. 8 In die illa, deiectionis demonis.

9 Vinea meri. In Hebr. habetur, vinea vinosa. Ex quo patet, q meri hic non est nomen propriū, sed cōmune, & significat hic vinum purū, & optimū. Vinea igitur meri, hic accipitur societas supernorū ciuū, in quibus nihil erit inapuri: & ipsi Deū laudabunt de deiectione demonū. 10 Ego do. hic consequenter soluitur duplex questio oriens ex prædictis, secunda soluitur ibi: Quis dabit me. Prima questio oriens ex hoc, quod hic dicitur: vinea meri societas electorū quia ex quo fuerunt à Deo ita electi, & dilecti ab eterno, videretur alicui extraneū, quomodo Deus permittit eos tribulari in hoc mundo, secundū quod dicitur 2. Tim. 3. t. Oēs qui piē volunt viuere in Christo persecutionē patientur. Et respondet do. ad hoc quod talis permissio nō est ex odio, sed magis ex dilectione, ne ex p̄sp̄eris in superbā eleuentur, & per exercitiū patientię in bono cōsistiant, secundū dictū saluatoris Luc. 21. a. In patientia uestra possidebitis animas uestras. & hoc est q dicitur hic: ego do. q teruo eā. s. vineā meā quæ est vniuersalis eccles. eo quod a primo Abel iusto vsq; ad vltimū electū, qui in fine mundi nasciturus est, quot electos ptulit tot palmutes misit, vt dicit Greg. hō. 7. 11 Repēte p̄ci. s. potū tribulationis rōnib. j̄dictis, ideo subditur.

11 Repēte p̄pinabo ei. potum aduersitatis temporalitatis.

11 Repēte p̄pinabo ei. potum aduersitatis temporalitatis.

11 Repēte p̄pinabo ei. potum aduersitatis temporalitatis.

11 Repēte p̄pinabo ei. potum aduersitatis temporalitatis.

11 Repēte p̄pinabo ei. potum aduersitatis temporalitatis.

11 Repēte p̄pinabo ei. potum aduersitatis temporalitatis.

11 Repēte p̄pinabo ei. potum aduersitatis temporalitatis.

11 Repēte p̄pinabo ei. potum aduersitatis temporalitatis.

11 Repēte p̄pinabo ei. potum aduersitatis temporalitatis.

In lib. de paradiso ca. 13. † In momento irrigabo eam.

Hiere. 25. d.

F

An po-

Ne forte

A An potius. Vox patris de liberatiue mo re nostro, qui magna factu ri deliberam.

† Faciet.

q d. miram si lium ad incar nandū? An po tius te fortitudi nem meam. Ut scilicet potius id agar fortitu do mea, vt irā differā, & salu em eos per Euangelij cle mentiam, qui nō sunt salua ti auctoritate legis.

† Fructu.

b *Israel*, id est e populus Iu daorum con uersus, videns doctrina filio rum suorum orbem floruis se.

† Ipse eam iu dicabit solū in propagini bus eius spa cium iugeri, & auferet vē ro suo duro tēpore quo flat. Durus † posuerint.

c *Et implebūt.* * Procopius. Simile est, quod dixit Dauit. *In omnem terram exiuit sonus eorum*

† Calcis. Psalm. 18.

† Calcis. Psalm. 18.

† Aliqua adue. sitate. b Ne visset eam aper de sylua, & alix bestix. c Quasi toties irritatus, non indigna bor quando iue. † Ut sciam ferire, & reddere secundum opera sua. † Non quid indignatio.

ne forte vifitetur contra eam, nocte, & die seruo eam indignatio nō

est mihi? Quis t dabit me spineam & veprem? in prelio gradiar su-

per eam succendam eam pariter. An potius tenebo fortitudinē meā?

Faciet pacem mihi, pacem faciet mihi. † Qui egredientur impetu

à iacob florebit, & germinabit Israel, & implebunt faciem or-

bis t femine. Nunquid iuxta plagam t percurientis se percuf-

sit eum? Aut sicut occidit interfectos t eius, sic occisus est. † In men-

sura contra mensuram cum abiecta fuerit iudicabit eam Medita-

tus est spiritu suo duro per diem ætus. † Idcirco super hoc di-

mittetur iniquitas domui iacob, & iste t omnis fructus, vt aufera-

tur peccatum eius. Cum t posuerit omnes lapides altaris, sicut

lapides t cineris allisos, non stabunt luci, & delubra.

1 corum. Sunt. n. D
2 sudorū Apo
3 stolicorū cre
4 dentes ipsi,
5 quos gaudiū, † Vt pr
6 & coronā vo
7 cauit Apost.
8 d LXX. Num † Ed
9 quid sicut ipse † Eo
10 percussit, & ipse † ab eo
11 sic percussit. † dicabit
12 * Procopius.
13 Sensus est. Nū † Perc
14 malum malo † ab eo.
15 gentibus pen † suos.
16 sarunt, qui pa † E
17 cem eis annū
18 tiantes, graui
19 sima quæque
20 ab eisdem pas
21 si sunt. † Et sic
22 bitur.
23 c Idcirco. q.
24 d. Ideo dimitt
25 tetur iniqui
26 tas domui Ia
27 peccat
28 cob: & car.
29 propter me
30 rita, scilicet
31 Apostolorū,
32 qui per mun
33 dum idolo

C NICOLAVS DE LYRA.

- * 1 Ne forte vifitetur. Idest ne ex prosperis insolenscat. & sic pro insolentis vifitetur contra eam in die iudicij.
- 2 Nocte, & die. Idest tempore aduersitatis & prosperitatis sub paterna disciplina.
- 3 Indignatio non est mihi. Idest hoc non facio ex ira, seu indignatione, sed ex paterna correctione.
- 4 Quis dabit. Hic soluitur secūda questio, qd videretur alicui, quod pro merito iustorum de populo Israel, & maxime Apostolorū parcendum fuisset alijs eiusdem populi de captiuitate, quæ facta est per Romanos, & sic in hac questione proceditur, quia primò ponitur ad vtramque partem ratio. Secundò ponitur questionis solutio, ibi: Nunquid iuxta est. Primò arguitur, quod non debuit parci, sed magis pro multitudine malorum iusti cum eis debuerunt affligi, sicut frequenter factum fuit in veteri testamento: & hoc est, quod dicitur in persona domini. Quis da. ad succedendum ciuitatem.
- 5 In prælio. Scilicet Romanorum, qui captam ciuitatem incenderunt.
- 6 Gradiar. Eam calcando per Romanos.
- 7 Succendam. Scilicet fideles in Christum tunc credentes cū infidelibus in sua cecitate obstinatis q. d. hoc videretur decens iustitie meæ, sicut succensa fuit Ierusalem per Caldeos: & multi iusti fuerunt ibi mortui, & captiuati occasione iniustorum.
- 8 An potius. Hic ponitur argumentum ad oppositum scilicet quod debeat parci malis, cum dicitur: An potius timetur. Id est retinebo.
- 9 Fortitudinem meam. Cessando à punitione sub spe correctionis: ideo subditur:
- 10 Faciet mihi pacem. Et pro Apostolorum aliorumque Christi discipulorum meritis, propter quod subditur:
- 11 Qui egredientur. Scilicet ad prædicandum fidem catholicam per orbem.
- 12 Imperu. Idest cum feruenti desiderio.
- 13 A iacob. Idest à populo Israel cuiusmodi fuerunt Apostoli, & alijs septuaginta discipuli: qui pro maiori parte fuerunt Iudæi.
- 14 Florebit. In Apostolis scilicet floribus sanctæ vitæ, & doctrina.

Diuisio.

rum altaria comminuerunt. **Con-**

- 15 Et implebunt. Scilicet herba Evangelica doctrine, secundum quod dicitur in parabola seminantis, Luc. 8. a. Semen est verbum Dei.
- 16 Nunquid. Hic ponitur solutio in qua sic proceditur, quia primo soluitur quantum ad malos, secundò quantum ad bonos, ibi: Et erit. Circa primum primò ostenditur, quod pro predictis non est malis parcendum, secundò soluitur argumentum, ibi: Idcirco. tertio ponitur malorum exterminium, ibi: Ciuitas. Circa primum dicitur: Nunquid iuxta plagam percutientis se. id est populi Iudaici dum Christum crudeliter affligerent.
- 17 Percussit eum. q. d. non ante Ciuitatis destructionem.
- 18 Aut sicut occidit. Idest Apostolos Christiane discipulos à Iudæis occisos, quos occiderunt Iudæi & persecuti sunt grauiter, vt patet Act. 7. de Stephano. & 2. de Iacobo, & 8. de persecutione generali Christianorum, & in pluribus locis de persecutione Pauli, & aliorum Apostolorum.
- 19 In mensura contra mensuram. Quasi diceret, non conuenit diuina iustitie, quod tanta facinora transeant absque debita pœna. ideo subditur.
- 20 Meditatus est in spiritu. Idest disposuit diffinitiuè ista punire.
- 21 Idcirco. Hic soluitur argumentum ad oppositum de merito Apostolorum cum dicitur: Idcirco super hoc. Idest propter meritum Apostolorum.
- 22 Dimitte. iniqui. predicta.
- 23 Domui iacob. Idest, Iudæis in sua malitia obstinatis.
- 24 Et iste omnis fructus. Idest ne totus fructus meriti apostolorum quod dimittatur alijs Iudæis dictum peccatum. Et ulterius specificat meritum istud dicens:
- 25 Cum posue. scilicet prædicatio Apostolorum:
- 26 Omnes lapides altaris. Idest altarium idolorum.
- 27 Sicut lapides cineris allisos. Per prædicationem enim Apostolorum fuit cultus idolorum multum destructus. per orbem etiam ipsis viuentibus: & quasi totaliter ablatus: per successores eorum, ideo subditur:
- 28 Nō stabunt luci, & delubra. Vbi exercebatur idololatria. Nec potest illud intelligi de idololatria Iudæorum, quæ à reducta captiuitatis Babylonica non legitur in populo Iudaico fuisse nisi

15 Et im-

MORALITER.

- † 1 Ne forte vifitetur. In condemnatione iudicij finalis.
- 2 Nocte, & die seruo eam. Nocte aduersitatis, ne per impatientiam frangatur, & die prosperitatis, ne per superbiam eleuetur.
- 4 Quis dabit me spineam. Hic vsque ad finem capituli secundum sensum literalem tractatur vna questio scilicet vtrum Deus parcere debuit Iudæis Romanorum propter bonos eiusdem populi, scilicet Apostolos, & alios

alios credentes ex Iudaismo? & respondetur quod non, quia fuerunt Christi persecutores, & Apostolorum aliorumque credentium in Christum. Iudæi tamen credentes in Christum, tunc fuerunt saluati ab illa persecutione: nam monitu angeli transierunt in regnum Agrippæ qui confederatus erat Romanis: & sic fuerunt ibi saluati, vt dicitur in Ecclesiastica histo. Moralitas autem huius est, quod firmiter est adhærendum Deo: nā adhærentes sibi semper saluat spiritualiter, & aliquando etiā corporaliter, sicut patet in proposito exemplo.

* MORAL-

A *Conterentur.* Sicut Deo
 ra ad bellum iuit, & popu-
 lum ad ignominiam Iu-
 daeorum iudicauit, & im-
 minente Chaldaeorum ca-
 ptiuitate uiris tacentibus
 Oida prophetauit: Sic im-
 minente captiuitate Roma-
 norum ueniebant forte mu-
 lieres & docebant eos.
B *Mulieres.* diuerſae ſyna-
 gogę. Vel apertę mulieres,
 quę nudatis pectorib. ſan-
 guinantes ferunt lacertos.
 * Tertullianus. Reuer-
 tentes quoque a ſepulchro
 mulieres, & ab illa Angelo-
 rum uisione proſpiciebat
 Iſaias *Mulieres*, inquit, *ueni-
 tes* a uisione, uenite ad re-
 nuntiandam ſcilicet domi-
 ni reſurrectionem.
 * Origenes. De iſtis mu-
 lieribus (Maria Magdale-
 nę, & Maria Iacobi) pro-
 phetaſſe referunt Iſaiam,
 Mulieres uenientes ad ſpe-
 ctaculũ, uenite, uocat enim
 mulieres ut relinquunt po-
 pulum inſenſarum & ac-
 cendant ad nouum teſta-
 mentum, aſpiciant paſ-
 ſionem Chriſti.
 * Procopius. Quoniam
 populus Apoſtolorũ præ-
 dicationi

1 Ciuitas enim munita & defolata erit, & ſpacioſa
 relinquetur, & dimitteur quasi defertum.
2 Ibi paſcetur uitulus, & ibi accubabit, & con-
 ſumet & ſummitates eius. & in ſiccitate meſſis
 illius conterentur mulieres uenientes & do-
 centes eam. Non eſt enim populus ſapiens,
 propterea non miſerebitur eius qui fecit eum,
 & qui formauit eum, non parceret ei. Et erit in
 die illa, & percutiet dominus ab alueo flumi-
 nis uſque ad torrentem Aegypti, & uos con-
 gregabimini vnus & vnus filij Iſrael. Et erit in
 die illa, clangetur in tuba magna, & uenient
 qui perſiſti fuerant & de terra Aſſyriorum, &
 qui eieſti erant & de terra Aegypti, & adora-
 bunt dominum in monte ſancto in Ieruſalem.

dicationi nõ credebat, quã D
 auidẽ gentes recipiebant
 mulieres ob id diuinus cõ-
 pellat Spiritus. Apoſtolos
 enim tanquam noctu cor-
 pus ſuſtulſſent, falſo accu-
 ſabant. Ideoque minimẽ
 ſuſpectos teſtes ad eorum
 reſurandam ueſaniam te-
 ſtes ciet. At mulieres pri-
 me reſurrectionis fidẽ arri-
 piũt, quia mulier prima ſer-
 pentis deceptioni patuit.
 * *Docentes eam.* Magna in-
 foelicitas populi, & repre-
 henſio a mulieribus, lamẽ
 rationis carmina diſcere.
13 *Ab alueo.* LXX. ab Eu-
 phrate uſque Rinocorula.
14 Eſt enim riuus, non ma-
 gnus, qui diuidit terrã pro-
 miſſionis & Aegyptum, ſu-
 per quem ciuitas Rinoco-
 rula ſita eſt, quaſi ab eo
 quo incipit uſquequo ter-
 minatur. *Ab alueo. flu.* Eu-
 phrate. ſcilicet uide a flu-
 mine uſque ad terminos
 orbis terrarum. Alij Iorda-
 nem putant. & nota quod
 in terminis Iudę, fluuius
 appellatur, in Aegypti fini-
 bus torrens, quia habet tur-
 bidas aquas, & non perpe-
 tuas.

CAP.

NICOLAUS DE LYRA.

nisi tempus modicum, & per uolentiam & in pacis ſcilicet tempo-
 re Antiochi illuſtris, qui cogebat Iudeos idolis immolare, ut patet.
 1. & 2. Machab. Nec quod dicitur: Cum poſuerit omnes la. al.
 ſi. lapi. cineris, poteſt conuenienter exponi de deſtructione tẽpli per
 Romanos, ut uolunt aliqui dicere, quia ſtatim ſubditur: Non ſta-
 bunt luci, & de. per quod intelligitur idololatria, quę nullo modo
 tunc erat apud Iudeos: & ideo intelligitur de deſtructione idolola-
 trię Gentilium per prædicationem apoſtolorum ut dictum eſt.
1 Ciuitas. Hic ponitur Iudeorum exterminium quantum ad
 obſtinatos. cum dicitur. Ciuit. enim munita. ſcilicet Ieruſalem.
2 Defola. er. per Romanos qui eam deſtruxerunt.
3 Spacioſa relin. i. Ieruſalem quę antẽ erat ciuitas ſpacioſa re-
 linquetur a ſuis habitatoribus: quia a principio obſidionis uſque ad
 finem, multi fuerunt mortui gladio & fame & peſte, ſcilicet decies
 centum milia, ut dicit Egeſippus libro. 5.
4 Et dimit. qua. de. quia alij fuerunt in captiuitatem ducti, &
 ciuitas ſuit deſtructa, ita quod non erat habitationi hominum apta.
5 Ibi paſcetur vi. ſcilicet populus Romanus qui dicitur hic vi-
 tulus propter carnis petulantiam. Ibi enim ſuit paſtus. i. diuitijs ci-
 uitatis repletus.
6 Et ibi accu. i. poterit ſecure dormire: quia eorum aduerſarij
 erant mortui uel captiuati, ut dictum eſt.
7 Et conſumet ſummitates eius. i. deſt. templum & ædificia
 in circumitu, quę erãt in monte Sion, qui eſt ſuperior pars ciuitatis.
8 In ſiccitate meſſis illius. i. ex defectu uictus in Ieruſalem.
9 Conterentur mulie. ve. ſcilicet in Ieruſalem ad diem fe-
 ſtum. unde refert Egeſippus lib. 6. quod quẽdam mulier de ultra Ior-
 danem uenerat in Ieruſalem & cum alijs ſuit ibi obſeſſa, & angu-
 ſtia famis conſtriſta coxit proprium filium & comedit. Et idem cre-
 dibile eſt de pluribus alijs, licet non fuerint deprehenſę, quia talia
 enormia fiunt clanculo.
10 Et docen. eam. Sicut eſt in Heb. & libris correſtis: Et acci-
 piuntur hic docentes, ipſi ſacerdotes, qui ex officio habebant docere
 populum: & iſti fuerunt tunc contriti, quia cum a Tito poſtulerent
 miſericordiam, iuſſit eos occidi, dicens eos degeneris eſſe animi,
 quia templo & numini cuperent ſuperuiuere. Et cauſa ſubditur.
11 Non eſt e. po. ſa. i. deſt. habens Dei ſapiẽtiam, quę ſapida eſt:
 ſed tan-

ſed tantum terrenam ſapiẽtiam quę eſt aialis & diabolica, Iac. 3. d.
12 Propterea non mi. & patet litera.
13 Et erit. Hic ſoluitur quęſtio quantum ad bonos qui de Iudeis
 crediderunt Chriſto, qui deſtructa Iudę fuerunt ſaluati in uita, ideo
 dicitur: Et erit. ſcilicet quod ſequitur.
14 In die illa percutiet. Et dicitur hic Alueus fluminis, locus
 ubi oritur Iordanis. Torrens autem Aegypti dicitur Rinocorula,
 qui eſt paruus fluuius in extremitate Iudę in parte aſſyriaci uerſus
 Aegyptũ. Orius Iordanis eſt in termino Iudę in parte aquilonari in
 radicibus montis Libani, ut dicit Hiero. & ſic deſignatur hic terra
 Iudę percuſſa a Romanis.
15 Et uos congregabimini vnus & vnus. i. deſt. pauci reſpe-
 ctu multitudinis percuffę & captiuatę.
16 Filij Iſrael. i. deſt. uos in Chriſtum credentes fidem Patriar-
 chę Iacob, qui alio nomine dicitur Iſrael imitantes. Scribitur enim
 in Eccleſiaſtica hiſto. quod ante obſidionem Ieruſalem per Roma-
 nos, fideles qui erant in Ieruſalem & Iudę fuerant admoniti per an-
 gelum, ut tranſirent in regnum Agrippę qui erat conſideratus Ro-
 manis: & ſic fuerunt ibi ſaluati.
17 Et erit in die illa, clangetur in tuba. ma. Per hanc tubã
 intelligitur edictum Aelij Adriani Imperatoris Romani qui Ieru-
 ſalem deſtructam per Titum reedificauit, & ſuo nomine Aeliam ap-
 pellauit: Sed poſtea magis tenuit nomen antiquum, & ipſe edicto pu-
 blico prohibuit ne aliquis Iudeus ibidem habitaret, ſed ſuit permis-
 ſa ipſis Chriſtianis ad habitandum, ut dicit Hugo Floriacenſis lib. 4.
 Et tunc in Ieruſalem conſluebant undecunque Iudei ad Chriſtum
 conuerſi. eo quod diligebant locum illum, ideo ſubditur.
18 Et uenient qui perſiſti fuerant de terra Aſſyriorum
 & qui eieſti. quia in iſtas terras per captiuitates præcedentes mul-
 ti Iudei fuerant ducti & habitabant ibidem, qui per prædicationem
 apoſtolorum & aliorum diſcipulorum fuerunt conuerſi ad fidem &
 ſic ueniebant in Ieruſalem ratione dicta. Et per iſtas duas terras in-
 telliguntur etiam alię in quibus Iudei captiuati habitabant. Poſſe
 etiam hæc litera intelligi de eccleſia nomine Ieruſalem ſignificata
 ſecundum quod dicitur Apoc. 21. a. Vidi ciuitatem ſanctam Ie-
 ruſalem nouam deſcendentem de cœlo, & c. ad quam perue-
 nerunt per fidem multi de omnibus terris. qui prius erant perſiſti,
 per errores & idololatriam Deum adorantes ſciãtiter & deuote: &
 hoc adoratione latrig.

* CAP.

C A P. XXVIII.

A *De corona super.* Huc vsque ad cōsummationem mundi, dictum est, ab hoc loco: Ecce dominus dissipauit terram & nudauit eam. *¶ De corona.* Di-

camus prius historiam, deinde Tropologiam, tādē va-
ticinium prophetale *¶ De.* Su-
perius de die iudicij, de sub-
uersione Ierusalem de cō-
uersione gentium, nūc agit
contra decem tribus quæ
Ephraim dñr: Vel Ieroboā
qui de tribu Ephraim pri-
mus super eam regnauit
vel a Iosue qui Moyſi suc-
cessit. Hæc corona supbia,
quia de multitudine super-
bierant, quæ est quasi coro-
na regis. *Multitudo. n. populi
gloria regis.* Flos decidit quia
a gloria sua cito decidit.
vnde spiritus sanctus. *¶ De co-
ronæ superbiæ.* Secundum
prophetiam. *¶ De corona.* Scri-
bæ & Pharisei qui iuxta
LXX. dicuntur mercenarij
Ephraim, pp Iudam, qui de
tribu Ephraim, & vico eius
dem tribus Scarioth, dñm
vendidit, qui vere flos apo-
stolicæ doctrinæ decidit su-
per montem pinguiſſimū.
vñ: In crassatus est dilectus,
& recalcitrauit, ī vertice. s.
vallis Gethsemani fm He-
brazum, vbi dñm tradidit;
quæ dicitur vallis pinguiſ-
sima: propter vbertatem & Scri-
bas & Phariseos, qui ibi
dñm comprehenderunt.

Pron. 14. d.

† domini scilicet dies.

B

† in terra in fortitudine. Deut. 32. b. Matthi. 26. d.

Psal. 21. c.

erant in vertice vallis pinguiſſimæ & errantes à
vino. Ecce validus & fortis & dominus sicut
impetus grandinis, turbo confringens, sicut
impetus aquarum multarum inundantium,
& emissarum super terram spaciosam. Pe-
dibus conculcabitur corona superbiæ ebri-
orum Ephraim, & erit flos decidens gloriæ exul-
tationis eius, qui est super verticem vallis pin-
guium, quasi temporaneū ante maturitatē au-
tumni. Quod cum aspexerit, uidens statim vt
manu tenuerit, deuorabit illud. In die illa erit

vnde *Tauri pingues obsederunt m.* Ebrius autem fuit Iudas,
non vino, sed avaritia, & diaboli cibo: qui post buccellā
intrauit in ipsum, & penitus deuoratus est, quia orō eius
in peccatū cōuerſa est, nec pñtīe fructū salutis habuit.

* Pro-

* Procopius. Væ coronæ superbiæ, quam superbi & D
insolentes Iudei imposuere Dño. Mercenarij Ephraim,
Iudæi qui mercede conduxistis Iudam.

* Eusebius. Ephraim. Sapienter omnem populum Iu- Lib. c
daicum Ephraim nominauit, non autem Israel, ne vene- tra. c

ratione digniores calum-
nietur appellationes. Inue-
nies autem in alijs quoque
prophetijs, totam gentem
Ephraim cum multa calum-
nia & accusatione nomina-
ri. Cū igitur post reditum
de Babylone, non amplius
itidem vt prius, in tribus di-
uisus esset populus, per E-
phraim intellige eos qui Ie-
rusalem inhabitant.

b *Vallis pinguiſſimæ.* Getse-
mani fertilitate frugum,
per eam erat eis ascensus
in ciuitatem, & ibi figebant
aliqui, ludi causa, tentoria
dum in ciuitate moraban-
tur.

c *Ecce validus.* * Cyrillus.
Significat propheta Iudæos
daturus pœnas impietatis
in Christum, & vitur simi-
litudine grandinis, & aque
omnia vastantis, quæ tan-
to impetu omnia obruit,
vt natantium manibus lo-
cum non relinquat, nec li-
ceat natando effugere peri-
culum.

d *In die illa.* Secundū pro-
phetiam, cū dominus Scri-
bas & Phariseos, & Iudam
proditorē subuerterit, erit
corona græ hjs q de Iudeis

crediderint. i. apostolis, & spūs iudicij, inspirans ecclesiæ
prælati, & fortitudo bellatoribus, ad se qui est porta, re-
uertētib. Scribæ. n. & Pharisei vino & ficera inebriati sūt.
Tropo. In die illa. Hæreticis, a diabolo deuoratis, dñs erit
corona-

NICOLAUS DE LYRA.

C A P. XXVIII.

A *De coronæ superbiæ.* Superius locutus est propheta
contra duarum tribuū persecutores, hic propheta con-
tra prophetarū cōtemptores. Et diuiditur in duas par-
tes, quia primò propheta prophetat cōtra cōtemptores
presentiū, secundò futurorū. 30. c. Prima in duas: quia
primò prophetat contra contemptores de decem tribubus, secundò
contra eos de duabus. ibi: In die illa. Circa primum dicitur.

1 Væ coronæ superbiæ. idest regno decem tribuum quod in-
tantum superbiebat, quod prophetas domini omnino contempserat,
& prophetis idolorum adhaeserat.

2 Ebrijs Ephraim. quia illud regnum non solum infectum erat
per peccatum superbiæ, sed etiam gula, & luxuria, & denominatur
ab Ephraim illud regnum, quia primus rex, scilicet Ieroboam fuit
de tribu Ephraim.

3 Et flori decidenti. Per hoc designans, quod destructio illius
regni erat propinqua, quæ facta fuit per Salmanasar regem Assy-
riorum 9. anno Osee regis Israel 4. Reg. 18.

4 Qui erant in ver. Ista vallis secundum Rab. Sa. est vallis Ze-
nereth ferilissima existens in regno decem tribuum.

5 Ecce validus. Cui nullus potest resistere.

6 Sicut impetus. Per hoc intelligitur exercitus Salmanasar,
inclinu d. uino venturus cum magna fortitudine ad destruendum
regnum Israel, ita quod Ismaelites non possent resistere, sicut factum

fuit: ideo subditur: Pedibus conculcabitur, & patet ex dictis li-
tera vsque ibi.

7 Quasi temporaneum. idest primitiuum.

8 Ante matur. autum. idest ante maturitatem de cursu cōi.

9 Quod cum aspe. Et est sententia, quod sicut aliquis videns
fructum aliquem maturum ante alios, vt pomum vel ficum vel hu-
iusmodi, ex desiderio nouitatis, statim accipit & comedit, sic Salma-
nasar, & eius exercitus cum magna auiditate destruendi regnum
Israel venturi erant de propinquo: & sic contigit: quia populū par-
tim occiderunt, & partim captiuum duxerunt in Assyrios, & terrā
populauerunt alienis gentibus. 4. Reg. 18.

10 In die illa. Hic consequenter prophetat cōtra contemptores,
qui erant de duabus tribubus, & primò contra maiores populi spe-
cialiter. secundò contra totum populum communiter capit. sequenti.

Prima in duas, quia primò vt appareat contemptus grauior, premit-
tit Dei beneficium eis exhibitum. secundò propheta prædicit eorum
interitum, ibi: Verum h. Circa primum sciendum, quod captiuitatis
decem tribub. per Salmanasar, Sennacherib voluit destruere regnū
Iudæ, sed angelus domini percussit eius exercitum, ita quod oportuit
eum fugere ad terrā suam, vbi a filijs suis fuit interfectus. 4. Reg.

19. Et tunc Ezechias rex Iudæ cum populo suo & spolijs mortuo-
rum fuerunt valde ditati, & sic habuerunt duplicem materiam gau-
di, scilicet de morte aduersariorum suorum, & de spolijs eorum, &
hoc quod dicitur. In die illa, &c. idest angelorum.

* Corona

M O R A L I T E R.

1 *Væ coronæ superbiæ.* Postquam Isaias prophetauit cōtra
diuerſas gentes, hic ad literam prophetat contra prophe-
tarum contemptores. Et primò contra illos de regno Is-
rael, per quos signantur in ecclesia sacerdotes, & clerici
peruersi, qui prædicatores ueritatis pauperes contēnunt,
impediūt, & affligūt, sicut Amasias sacerdos Samariæ fre-
quēter afflixit Amos prophetā dñi, & Ozias filius eius ip-
sum veſte per tpa transfixit, ut dicit Hieron. in prologo
super Amos pphetā. Talib. ergo clericis mysticē dñ hic.
¶ De coronæ superbiæ. q̄ fuit primò signū humilitatis, sed nūc
abutunt ea mali clerici p̄ signo supbiæ & malignitatis.

2 Ebrijs

2 Ebrijs Ephraim. idest excedentibus in cibis & potibus.
3 Flori decidenti. Nā tales exciderūt ab honestate clericali.
† Gloriæ ex. eius, idest damonis, qui gaudent in rebus pel-
simis, inter quas est deiectio clericalis sanctitatis.

4 Qui erant in ver. Hoc dñr propter plenitudinē diuitiarū
Ecclesiæ, quibus mali abutuntur ad carnalitātē & super-
biam deducendam propter quod subditur pœna, cū dñr.

5 Ecce validus & fortis dominus. Ad puniendum tantum
malum.

10 In die illa. Sicut. n. mali clerici cōtēptores bonorū sūt
acriter puniēdi, ita boni ab eis cōtēpti sūt magnifice præ-
miandi, iō subditur: In die illa. i. reddens præmiū gloriosū.

* Residuo

corona gloriae his qui in ecclesia commorantur, multitudine errantium pauci sunt. Est autem spiritus iudicij, fordes lauans filiarum Sion, & fortitudo reuertentibus, de beilo quo diabolus vicerunt, ad portam quae est Christus, cui omnia tribuunt. Verum hi quoque pra vino ne. &c.

ter rudimenta primae aetatis positus, nequaquam gladium percussuri patris horruerit. Plures filios habuit Abraham, sed in hoc solo legitur fecisse epulum magnum, & bene magnum, quia typus erat eius quem semper epulantur corda iustorum.

Vinum est quod de vinea fit. Sicera, omne quod inebriare potest, quam proprie Aquila ebrietas translit. Sacerdos & propheta nescierunt, pra ebrietas, &c. Tales fuerunt Prisca & Maximilla & Motanus, qui nesciebant quid dicerent. Inebriantur vino, qui scripturas male intelligunt, & peruertunt. Scira qui seculari scientia abutuntur.

Fortitudo reuerentibus. Non leguntur bella Ezechiae, sed dominus pro eo bellum gessit, interfecit 185 milibus Assyriorum, quorum Iudaei spolia collegerunt: & ad portas Ierusalem cum gaudio reuersi sunt. Omnes enim. Deum scripturarum non digerunt cibos, nec corpori faciunt vires, sed immaturos & foetentes egerunt, ut in eis dominus nullum inueniat locum.

Ablactatos a lacte auulsos. Alios non, quia portare non possunt. Hi enim sunt qui iam solido cibo uti possunt. Alijs dicit Apostolis: Lac de di vobis potum non escam. Ambrosius. Ablactatos a lacte, hoc est eos qui prima infantie alimenta transissent, cibo iam habiles fortiori. Exemplo sit quod ablaclatus Isaac patriarcha, tantus euaserit, ut adhuc inter

dominus exercituum corona gloriae, & ser-

tum exultationis residuo populi sui, & spiritus iudicij sedenti super thronum, & fortitudo reuerentibus de bello ad portam. Verum hi quoque pra vino nescierunt, & pra ebrietate errauerunt. Sacerdos & propheta nescierunt pra ebrietate, absorpti sunt a vino, errauerunt in ebrietate, & nescierunt videntem, ignorauerunt iudicium. Omnes enim mensae repletae sunt vomitu sordiumque, ita ut non esset ultra locus. Quem docebit scientiam, & quem intelligere faciet auditum? Ablactatos a lacte, & auulsos ab vberibus, & manda, remanda, manda, remanda, expectata, reexpectata, expectata, reexpectata, modicum ibi, modicum ibi. In loquela enim labij,

Quasi ex auro & gemmis. Ex floribus. Duabus tribubus quae non sunt captivatae ab Assyrijs tempore Ezechiae. Ipse Deus inspirando quomodo iudicet. Ezechiae. Regum. Interfectione Assyriorum. Ierusalem.

Duz tribus. Sicut aliz tribus. Quia Iuda & Benjamin legem prauaricati sunt, & ipsi in captivitate ducti sunt. Fornicationis. Creatorem, qui saepe liberavit eos.

A via Dei. Iniquus. Falsus.

Deum qui omnia videt. Iustum.

Super, quas comedebant ante idola. Omni immunditia.

In eis. Domino. Dignum doctrinae domini. Dominus.

Quod auerit a domino. Qui habet aures audiendi audiat, aut quod auribus hauserit, corde intelligat. Verbum caro factum est.

Sicut Isaac, propter cuius auulsiorem Abraham lactus fecit gen & conuiuium. Idem. Propheta.

Responsio prophetae: vel ipsi derisorie representant verba prophetarum.

Manens in expectatione.

Quia balbutientibus labij.

NICOLAUS DE LYRA.

- 1 Coronagloriae. quantum ad maiores.
2 Et fertum exultationis. quantum ad minores, quia corona fit de auro, & argento & gemmis: fertum vero de floribus.
3 Residuo populi. duabus tribubus quae remanserant alijs captiuis.
4 Et spiritus iudicij. inspirantis voluntatem iudicium faciendi.
5 Sedenti super iudicium. Sic est in Hebraeo, & in libris correctis, id est, Ezechiae regi qui fuit iustus.
6 Et fortitudo. i. populo Ezechiae, qui exiit ad colligendum spolia Assyriorum, ut praedictum est. Et redijt ad portam ciuitatis Ierusalem plenus diuitijs aduersariorum, & ideo dicitur hic. Reuerentibus de bello, & non bellantibus: quia illam victoriam non scit dominus per homines, sed per angelum.
7 Verum hi quoque. Hic praemisso beneficio denuntiatur interitus ratione ingratitude. Et primo ponitur interitus duarum tribuum factus per Chaldaeos, secundo per Romanos. ibi: Propter hoc audite. Prima in duas, quia primo propheta describit eorum culpam secundo debitam penam. ibi: Et erit. Circa primum dicitur: Verum hi. id est illi de duabus tribubus.
8 Pra vino nescierunt. Quia exposuerunt se epulis & potibus, & alijs malis, & cito Dei beneficium oblitii fuerunt, ideo subditur.
9 Sacerdos & propheta. Qui deberent alios de Dei beneficijs instruere, & ad Dei laudem inuitare.
10 Nescierunt pra, &c. Et loquitur hic Isaia de prophetis falsis.
11 Absorpti sunt. Inculcatio est verborum idem significantium ad ostendendum magnitudinem excessus eorum in talibus.
12 Nescierunt videntem. id est verum prophetam secundum quod dicitur I. Reg. 9. b. Qui enim hodie dicitur propheta, olim

Chrysostramus. Quomodo Apostoli attraxere tot nationes, qui non nisi vnam linguarum habebant, nempe

- olimi appellabatur videns. Sacerdotes enim mali & prophetae falsi, veros prophetas domini contemnebant: ideo subditur.
13 Ignorauerunt iudicium. Quia nolabant dirigi per verba sanctorum prophetarum.
14 Omnes. n. & c. ex nimio expulsiōnis & potationis excessu.
15 Ita ut non esset & c. scilicet mundus a talibus sordibus: Et quia talis excessus causat cacitatem intellectus, sic e contrario abstinentia clarificat, secundum quod dicitur. Dan. 1. de ipso & socijs eius, qui fuerunt valde abstinentes, ut ibidem dicitur; Pueris autem his dedit Deus scientiam & disciplinam in omni libro & in omni sapientia, & c. ideo subditur.
16 Quem docebit, & c. i. per sacrarum scripturarum studium.
17 Et quem intelligere. i. verba doctorum vel etiam angelorum reuelantium & respondet.
18 Ablactatos a lacte. segregatos a delectationibus carnalibus, quae sunt circa cibos & venerea. Et quia deienti dilectionibus carnalibus sunt adhuc inepti, ideo subditur.
19 Manda, remanda, & c. sic enim loquebantur sacerdotes mali & prophetae falsi deridendo verba prophetarum sanctorum quae non intelligebant. Circa quod sciendum, quod prophetae nitebantur populum retrahere a malis aliquando comminando eis mala si in malis perseuerarent: & tunc utebantur verbo mandati sicut supra. 5. b. Mandabo nubibus ne, & c. 13. a. Mandabo militiae belli, Aliquando vero promittendo bona si a malis delisterent, & tunc utebantur verbo expectationis sicut Abacuch. 2. a. Si moram fecerit expecta eum, & c. & ideo sacerdotes mali & prophetae falsi eos deridendo dicebant, Manda re. & subditur.
20 Modicum ibi. q. d. de comminationibus eorum seu promissionibus modicum aut nihil vidimus impletum.
21 In loquela. n. In Hebraeo habetur: In balbutiendo. Balbutiens enim jatis mouet labia, sed tamen loquitur male intelligibiliter.
* Et in

MORALITER.

Residuo populi sui. i. pauperibus religiosi fideliter laborantibus in ecclesia Dei, verum tamen quia aliqui eorum irretiti sunt vitijs praedictis, ideo subditur.

Verum hi. Propter quod mouetur quae stio, cum subditur. Quem docebit. i. salutis: non solum speculatiue, sed etiam practice. Et respondetur cum subditur. Ablactatos a lacte, & c. ab vberibus. i. separatos a delitijs carnalibus, cuiusmodi sunt boni religiosi & studiosi.

A nempe Iudai
cam acceperant a spiritu
sancto gratis
multi iugarum
dona linguarum,
& hoc quoque
prophete dicunt,
duo hæc declarantes,
scilicet, quod
linguarum
varietatem acceperint
Apostoli, & cum
attraxerit omnes
gentes, non attraxerit
Iudæos.
B In varijs linguis
& in labijs alijs
loquar populo huic,
& non sic

Lib. 6. in lib.
Reg. cap. 2.

Ro. 9. g.

& lingua altera loquetur ad populum istum, cui dixit: Hæc est requies mea, reficite lapsum, & hoc est meum refrigerium, & noluerunt audire. Et erit eis verbum domini manda, remanda, manda, remanda, expecta, repecta, expecta, repecta, modicum ibi, modicum ibi, ut vadant & cadant retrorsum, & conterantur & illaqueentur & capiantur. Propter hoc audite verbum domini viri illusores, qui dominamini super populum meum qui est in Ierusalé. Dixistis enim: Percussimus foedus cum morte, & cum inferno fecimus pactum. Flagellum inundans cum transierit, non veniet super nos, quia posuimus mendacium spe nostram, & mendacio protecti sumus. Idcirco hæc dicit dominus Deus: Ecce ego mittam in fundamentis.

1 non sic me exau
2 dient, dicit Do-
3 minus.
4 a Percussimus
5 foedus. * Gre
6 gorius. Cum
7 morte foedus
8 percutere, est
9 mala auda-
10 ster perpetra
11 re, & ea sem-
12 per ageda pro
13 mittere. Mala
14 quippe in de-
15 sinenter fa-
16 ciunt, sed dili-
17 gendo quod
18 faciunt, quasi
19 a mortis ami-
20 citia se nun-
21 quam recede-
22 re pollicetur.
23 **Lapi-**
24
25 26 27

NICOLAUS DE LYRA.

- * 1 Et in lingua altera. idest extranea.
2 Loquetur ad populum istum. & est sensus, quod sicut loquela balbutientis & loquentis alicui in lingua sibi extranea non est sibi intelligibilis, sic verbum domini per prophetas loquentis non intelligebatur saltem quantum ad effectum a contemporibus predictis. Et ponitur exemplum cum subditur.
3 Cui dixit. scilicet dominus.
4 Hæc requies mea. idest impletio meae voluntatis.
5 Reficite lapsum. idest afflictis impendite opera misericordie
6 Et hoc est refrigerium meum. secundum illud Mat. 25. d. Quod vni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis.
7 Et noluerunt audire. mihi obediendo, & sic factum est eis verbum domini quasi non intelligibile.
8 Et erit eis. Hic consequenter ponitur poena debita ex Dei iustitia per Chaldaeos inflata. Circa quod sciendum quod Sedechias rebelavit regi Babylonis ex confidentia adiutorij per regem Aegypti: et ideo veniente rege Babylonis contra eum misit pluries ad regem Aegypti, ad habendum auxilium, & ille pluries promisit, & de terra sua exiit ad hoc agendum, sed non perfecit, quia redijt in Aegyptum, ut habetur Iere. 27. & sic Sedechias fuit defraudatus a suis petitionibus & promissis regis Aegypti: & hoc sibi impropertur hic, sicut ipse & sui impropertabant prophetis domini, quod verba eorum non haberent effectum, ut predictum est, & hoc est quod dicitur: Et erit eis verbum domini. eos deridendo.
9 Manda remanda. regem Aegypti pro succursu habendo.
10 Expecta repecta. eius aduentum sicut dixit promittendo.
11 Modicum ibi, modicum ibi. i. nullum remedium habebis ab eo, ideo subditur.
12 Ut vadant. in rebellionem suam procedendo,
13 Et cadant retrorsum. tanquam victi.
14 Et conterantur. fame & gladio quantum ad mortuos.
15 Et illaqueentur, & capiantur. quantum ad ceteros in captivitatem Babylonicam in vinculis deductos.
16 Propter hoc. Hic consequenter contra illusores veritatis praedicitur afflictio per Romanos. Circa quod sciendum, quod illa afflictio fuit quadam figuratio iudicij finalis: propter quod apostoli simul quaesierunt de tempore utriusque, Mat. 24. a. Dic nobis quando hæc erunt. s. destructio civitatis & templi? & quod signum aduentus tui, & consummationis seculi? Et Christus ad utrumque simul respondit, Matth. 24. & Mar. 13. & Luc. 21. Et ideo primo ponit hic afflictionem primam, secundo secundam, ibi. Et nunc. Circa primam sciendum, quod prima afflictio facta est propter maliciam Iudæorum contra

Divisio,

contra Christum, ut habetur manifestè Luc. 19. & ideo hic primo ponitur contra Christum Iudæorum malignitas. Secundo ipsius Christi firma stabilitas, ibi: Idcirco, tertio poena Iudæorum acerbitas ibi: Et ponam. Circa primum dicitur: Propter hoc. propter destructionem civitatis per Chaldaeos, quæ contigit propter illusores prophetarum, ut dictum est.

17 Audite verbum domini viri illusores. s. veritatis quales fuerunt sacerdotes & legisdoctores tempore Christi: propter quod dixit eis, Mat. 15. a. Irritum fecistis mandatum dñi pp traditionem vestram. Doctrinam enim Christi verissimam illudebant
18 Qui dominamini super, tunc enim Sacerdotes & Scribae regerant populum.

19 Dixistis enim. i. facto ostendistis.
20 Percussimus foedus. Ille. n. qui habet foedus vel pactum cum alio, non timet ab eo. Est igitur sensus. Vos ostendistis per facta, quod non timueritis mortem naturæ nec gehennæ: quia ita obstinatè persecuti sunt Christum innocentem usque ad mortem, ac si nullam poenam timerent, inde sequitur in presenti vel in futuro: ideo subditur.

21 Flagellum inundans. super alios: Et intelligitur hic flagellum inundans exercitus Romanorum, qui afflixit totum mundum.

22 Non veniet super nos. destruendo nos, & captivando.

23 Quia posuimus mendacium. Ad hoc enim procuraverunt mortem Christi, ut evaderent flagellum exercitus Romani, ut habetur Io. 11. c. Si dimittimus eum, sic omnes credent in eum, & venient Romani & tollent nostrum locum, & gentem. Hanc aut mortem procuraverunt per mendacia accusantes eum coram Pilato, eò quod prohibebat tributa dari Caesari: & quod volebat se facere regem ut habetur Luc. 23. Sciebant autem ista esse falsa, quia responderat eis contrarium Mat. 22. c. Reddite quæ sunt Caesaris, &c. & quod fugerat populum qui volebat eum regem constituere, Io. 6. b. hoc enim fuerat ita publicum, quod non poterat eos latere, & sic per talia mendacia procurando mortem Christi, credebant evadere insultus Romanorum, per hoc tamen accidit eis contrarium, ut predictum est.

24 Idcirco. Hic ponitur consequenter ipsius Christi stabilitas, quia per afflictionem & mortem a Iudæis sibi procuratam pervenit ad stabilitatem immortalitatis corporis, & hoc est quod dicitur Idcirco. i. propter nequitiam Iudæorum predictam.

25 Hæc dicit dñs Deus. Cuius verbum non potest cassari.

26 Ecce ego. Verbum illud est patris de filio vel totius Trinitatis de homine Christo. Secundum enim omnes expositores Hebraeos & Latinos scriptura hæc loquitur de Christo.

27 Mittam in fundamentis Sion. i. ecclesie militatis, quæ fundata

* fuit

MORALITER

† 8 Et erit eis verbum domini manda. ad literam describitur poena veritatis illusoribus inflata per Romanos, scilicet Iudæis obstinatis, quæ fuit & est longa, quia iam duravit, 1262. annis. scilicet anno domini 1307. nec adhuc apparet aliquod signum liberationis ipsorum: propter quod moraliter signat poenam æternam, veritatis illusoribus inflendam.

16 Propter hoc audite. Hic ad literam describitur poena veritatis illusoribus inflata per Romanos, scilicet Iudæis obstinatis, quæ fuit & est longa, quia iam duravit, 1262. annis. scilicet anno domini 1307. nec adhuc apparet aliquod signum liberationis ipsorum: propter quod moraliter signat poenam æternam, veritatis illusoribus inflendam.

24 Idcirco, &c. Posita poena illusorum veritatis, hic consequenter describitur

A Lapidem quem aedificantes reprobauerunt, hic factus est in caput anguli, viri, scilicet illi fores.
 * Cyrillus. Dicitur Christus lapis angularis, qui fecit vtraque vnum, qui in se populum gentium, & populum Israel coniunxit, & ex vtroque vnu populum fecit, & idem fundamentum est dictum, quod fundamentum aliud nullus potest ponere, prout id quod positum est, qui est Christus Iesus.
 b Sola vexatio.
 * Gregorius. Hoc de reprobis dixit propheta, quia videlicet

Sion lapidem angularem, lapidem probatum pretiosum, & in fundamento fundatum. **†** Qui crediderit non **†** festinet, & ponam **†** in pondere iudicium, & iustitiam in mensura. **†** Et **†** subuertet grandio spem mendacij & **†** protectionem. **†** Aquae inundabunt, & delebitur foedus vestrum cum morte, & **†** pactum vestrum cum inferno non stabit. **†** Flagellum inundans, cum transferit, eritis ei in conculcationem. **†** Quandoque; pertransierit, toller vos. **†** Quoniam mane diluculo pertransibit in die & in nocte, & tantummodo sola vexatio intellectum dabit auditui. **†** Congustatum est enim stratum, ita vt **†** alter decidat, & **†** pallium Breue vtrunque operire non potest. **†** Sicut enim in monte **†** diuisionu stabit dominus, sicut in valle quae uid auxilio domini diuisit viuos a mortuis, & peruersa loca dispersit, vnde locus ille

delicet aeterna D non intelligit nisi cum pro temporalibus iam sine emendatione puniuntur, tunc iniquus estuat & infructuosa poenitentiae se ignibus inflammatur, duci ad supplicium timet, praesentem vitam ex desiderio retinet. Lxx. Discite audire angustias q. d. pleni malis intelligitis completas prophetias, & discetis credere prophetis.
 c Sicut enim Philistheos gregatos superueniens Dauid nomen

NICOLAUS DE LYRA.

fuit in Sion per predicationem Christi: quia plures in templo exsistente in monte Sion predicauit: Et quia in monte Sion suam resurrectionem discipulis manifestauit: & ibidem super apostolos spiritum sanctum in signo visibili misit.
1 Lapidem. idest Christum, qui dicitur lapis Daniel. 2. Lapis qui percusserat statuam, factus est mons manus.
2 Lapidem probatum. multis persecutionibus in sua passione, & approbatus a Deo Patre, & quod hoc intelligatur de Christo ad litteram etiam secundum Iudeos, patet per translationem Chaldaicam quae sic habet: Ecce ego statuens in Sion regem Messiam regem potentem angularem, quia ex Iudaeis & Gentibus tanquam ex duobus parientibus simul iunctis fecit vnam ecclesiam, secundum quod dicitur 10. 10. c. Alias oues habeo quae non sunt ex hoc ouili, & illas oportet me adducere, & fiet vnum ouile, & vnus pastor.
3 Pretiosum. Humanitas enim Christi coniunctione ad deitatem habet quodammodo infinitum valorem.
4 In fundamento fundatum. Hoc dicitur, quia apostoli aliquando dicuntur ecclesiae fundamenta, Apoc. 21. d. Murus ciuitatis habens fundamenta duodecim: tamen hoc eis solum conuenit in quantum inuicem inuicem ipsi Christo.
5 Qui crediderit. Hoc potest referri ad dictum Isaia, & sic est sensus: Qui crediderit. mihi denuntianti aduentum Christi primum.
6 Non festinet. Sic intelligendo verbum meum, quod Christus statim sit venturus, quia adhuc est longum tempus. A tempore Isaiae vsque ad tempus Christi fluxerunt anni quingenti vel circiter. Alio modo potest referri ad ipsum Christum, & sic est sensus, qui crediderit, scilicet doctrinae Christi: quia plures locutus fuit de aduentu suo ad iudicium, vt patet ex praedictis. Non festinet, imo expectet patienter tempus a Deo determinatum, vnde & apostolis quarentibus de tempore huius aduentus, Act. 1. a. respondit: Non est vestrum nosse tempora vel momenta, &c.
7 Et ponam. Hic consequenter describitur poena Iudeorum acerbitas, pro morte Christi nequiter procurata, cum dicitur. Et ponam. idest puniam eos secundum demerita.
8 Et subuertet grandio. idest exercitus Romanorum cum magno strepitu veniens ad modum grandinis descendens.
9 Spem mendacij. quia sperabant euadere insultum exercitus Romani, mendaciter procurando mortem Christi, vt praedictum est.
10 Et protectionem. ex hoc mendacio speratam.
11 Aquae

11 Aquae. tribulationum.
12 Inundabunt. idest simpliciter auferent, sicut aquae inundantes rapiunt quae inueniunt: ideo subditur.
13 Et delebitur. quia vos inuadet inuitabiliter: a principio enim obsidionis per Romanos fuerunt decies centum milia mortuorum, vt dictum est supra.
14 Et pactum vestrum. quia obstinati in sua iniquitate detracti fuerunt secundum animas ad poenam gehennae.
15 Flagellum inundans. exercitus Romanorum valde potes.
16 Dum transferit. ad terram vestram.
17 Eritis ei in conculcationem. quantum ad mortuos.
18 Quandoque. quantum ad captiuos.
19 Quoniam mane. idest quocumque tempore vel hora uenerit, contingeret vobis sine dilatione ista miseria.
20 Et tantummodo. Pradixit enim Christus hanc destructionem pluries: vt patet in Euangelij: sed noluerunt credere donec senserunt per experientiam.
21 Congustatum. idest cor humanum non potest capere simul Deum & diabolus, sed suscepto diabolo per peccatum, exit Deus: & econuerso suscepto Deo per charitatem, exit diabolus.
22 Et pallium breue. scilicet amoris.
23 Vtrunque operire. quia diabolus non potest operari pallio charitatis, nec Deus pallio amoris male inflammantis: & quia Iudaei a se eiecerant Deum humanatum, & per consequens receperant diabolus dominum ex quo merito debebat sequi dicta poenitentia.
24 Sicut enim. hic tanguntur breuiter duae historiae. Prima habetur 2. Reg. 5. vbi dicitur, quod virtute divina Philisthaei uenientes contra Dauid fuerunt debellati & fugerunt relinquentes idola sua, & tunc dixit Dauid: Diuisit dominus inimicos meos sicut diuiduntur aquae, & propter hoc vocatus est locus ille Baalpharasin, idest campus diuisionum secundum Hebraeos. Secunda historia habetur Iosue. 10. c. vbi dixit Iosue: Sol ne moueatis contra Gabaon, & sic stetit sol immobilis donec fuerunt eius aduersarii totaliter debellati. Est ergo sensus quod sicut tunc dominus ostendit iram suam tempore Dauid contra Philisthaeos, & tempore Iosue contra Chanaanos, sic ostendit iram suam contra illusores veritatis praedictos: ideo subditur.
25 Vt faciat opus suum. idest vindictam de peccatoribus. Quia tamen puniri non est sibi proprium, sed magis misereri & parcere, secundum quod dicit ecclesia. Deus cui proprium est misereri semper & parcere. punire autem conuenit ei per accidens scilicet propter hominum malitiam, ideo subditur.
 * Alienum

MORALITER: describitur stabilitas veritatis catholicae, supra petram firmam scilicet

.s. Christum fundatae, propter quod sensus literalis est et spiritualis, nec occurrit alius conuenientior hic ponendus: Tom. 4. I 4

nomen accepit.
 a *Alienum opus.* Opus proprium Dei a
 est misereri, parcere, condonare. Non suum sed alienum, est irasci, punire.
 Greg. In mundū venit, vt faciat opus suum, s. redimat genus humanū. Sed ab ipso est alienum opus eius Non conuenit .n. deitati conspui, flagellari, crucifigi.
 b *Et nunc nolite.*
 * Theodoretus. Monet ipsos ne latentur & exultent, neq; fidant proprijs viribus, ne hæc uarietia eos opprimat, & ne implicentur his malis quæ dicta sunt. Ait enim propheta, hæc omnia quæ dixit, audiuisse a Deo, cuius sermo uerusest.
 * Cyrillus. Non oportet Christo illudere & insultare, ne permittat uos Deus permanere in uinculis legis veteris, & non illustrati luce euangelica.
 * Procopius. Est enim lex ipsa uinculum, quæ iustum quidem efficiat neminem, sed ad pœnas ueluti constrictos seruet. Quin & Dauid ipse cum ad gratiam per fidem alacriter propere suaderet, *Dirumpamus uincula eorum*, inquit.
 c *Consumationem, &c.* * Procopius. Id est, compendiosam

f Quod proprie non est opus eius.
 Hom. 6. in Ezechielem.
 f Signatum. spercam.
 f Tribula
 f Al.

est in Gabaon irascetur, vt faciat opus suum? † Alienum est opus eius, vt operetur opus suum? Peregrinum est opus eius ab eo. Et nunc nolite illudere, ne forte † constringantur uincula uestra. Consumationem enim † & abbreviationem audiui à domino Deo exercituum super uniuersam terram. Auribus percipite & audite uocem meam, attendite & audite eloquium meum. Nunquid tota die arabit arans, vt serat? profcindet, & sarriet † humum suam? Nonne cum adæquauerit faciem eius, seret † gith, & ciminum sparget, & ponet triticum † per ordinem, & hordeum † & milium & † uiciam in finibus suis? Et erudiet illum Deus suus, in iudicio docebit illum. Non enim in † ferris tritabitur gith, nec rota plaustrum super ciminum circumhibet: sed in uirga excutietur gith, & ciminum in baculo, panis autem comminuetur. Verum non in perpetuum tritatur tritabitur illud, neque vexabit eum rota plaustrum, nec uingulis suis comminuet eum. Et hoc à domino Deo exercituum exiuit, vt mirabile faceret consilium, & magnificaret iustitiam.

a Hoc est, irascetur nunc vt tunc contra impios vt faciat opus suum? Non quia non est opus Dei perdere quos creauit. b Non, quia alienum. Non, quia.
 f Idem reperit alijs uerbis.
 a Vos qui dicitis: Manda remanda. b Prophetis. c Super uos. vt non euadatis. f Eunibus peccatorum suorum quisque constringitur.
 a Peccatorum uel captiuitatis quæ iam non differtur. b Quasi: Cito ueniet uera captiuitas, ut audiui a domino, uel dies iudicij.
 a Iudæorum uel omnium. b Ideo. c Viri illusores. f Scriba & Pharisei.
 a Diligenter.
 a Arator. b Non. c Sed. f Cum trah. d Cum sarculo & iastro.
 a Communicauerit & quærit. b Superficiem. f Gith, genus leguminis simile cimini in quantitate, sed nigri coloris, & in pane dulcorando spargitur.
 a Conuenienti loco. Non eadem tellus parit omnia.
 a Uiciam enim in circumitu messium solet seminari.
 f Agricolam. a Discretione, vt discrete & tempestiue unum quodque fiat, alias faciat.
 a Cum tritura tempus fuerit.
 a Ferris & palustro.
 a Quia saluabuntur si poenituerint salutem in die iudicij. f Aliud est enim esse impium, aliud peccatorem esse. b Panem.
 a Serra summatibus. b Rota plaustrum. f Alias hæc dissipatio. f Hæc dispensatio.

fam fidei gratiam, D
 quæ exiguis uerborum periodis comprehensa, non ut a Mose lex illa tantum Iudæis, sed cunctis terræ habitatoribus data est.
 d Nunquid tota. f abb aut
 Pius & misericors Deus genus humanum, vt fructum boni operis afferat, arat ut agricola vomere prædicationis, profcindit uerbere tribulationis, nunc peste, nunc captiuitate corrigat, & hoc est: Nunquid tota.
 e Gith, & ciminum. E
 quæ in uirga excutuntur, Gethes, quæ cognitionem Dei non habent, intelliguntur quæ minus punientur. Triticum & hordeum uide panis fit. Iudæi prominentes cognitione Dei: Vel, mali prælati ecclesiæ, & principes huius seculi, qui punientur grauioribus tormentis. Vel, gith, &c. Simplices & idiotæ, qui fidem acceptam male uiuentes corrumpere. Frumentum, ecclesiæ Sacerdotes, clauem scientiæ habentes.
 f Et hoc a domino Deo exiuit. * Procopius. portentum & admiratione dignum uocat, quod Israeli tantis peccatorum sordibus inquinato, misericordiæ locus pateat.
 CAP. F

C

NICOLAUS DE LYRA.

- * 1 Alienum est. q. d. opus puniendi non inest ei ex sua conditione, sed ex malorum transgressione.
- 2 Et nunc. Hic consequenter agitur de punitione quæ erit in finali iudicio, cum dicitur. Et nunc. id est post destructionem ciuitatis per Romanos.
- 3 Nolite illudere. uirtutem Euangelicæ prædicationis.
- 4 Ne forte. pœna irremediabili in iudicio finali. ideo subditur.
- 5 Consumationem enim. scilicet mundi, & abbreviationem. id est infra breue tempus respectu æternitatis.
- 6 Audiui a domino. qui est regula ueritatis.
- 7 Super uniuersam terram. malos generaliter puniendo pœna irremediabili, & bonos premiando gloria interminabili.
- 8 Auribus percipite. id est attendite diligenter ista. Et ponit exemplum ad hoc sensibile: & primo quantum ad præmiationem bonorum, dicens.
- 9 Nunquid tota die. id est singulis diebus continuè.
- 10 Arabit arans. vt serat semen suum in agro.
- 11 Profcindet. cum aratro uel ligone.
- 12 Et sarriet. id est purgabit a sentibus & herbis nociuis. q. d. non. ideo subditur.
- 13 Nonne cum adæquauerit faciem eius. id est superficiem terræ perfecte disposuerit ad recipiendum semina.
- 14 Seret gith. secundum glossam genus est leguminis cimini simile.
- 15 Et ponet triticum. i. ponet semina ordinatè secundum uariam dispositionem terræ, cuius una pars est apta uni semini, altera alteri.

alteri. Per hac intelligitur, quod Christus qui est agricola agri sui qui est ecclesia peracto finali iudicio ponet electos suos in distinctis mansionibus gloriæ secundum uaria eorum merita: propter quod dicit Io. 14. a. In domo patris mei. man. multe sunt.
 16 Non enim in ferris. Hic ponitur exemplum de punitione malorum, quia terra nascens collecta non similiter tritatur seu excutuntur uniformiter, sed aliqua cum leuiori instrumento, ut potè cum uirga, ut ciminum & similia. Alia autem tritatur cum instrumentis ferreis & ponderosis. Similiter in finali iudicio, ubi erit uniuersalis peccatorum collectio, non omnes uniformiter punientur, sed aliqui grauius & alij minus grauius secundum eorum demerita. Et secundum hoc intelligitur ista parabola. Nec mirandum, quod per eadem semina intelligantur iusti premiandi & peccatores puniendi: quia hoc est propter identitatem naturæ in ipsis, sed est uarietas in meritis & demeritis.
 17 Panis autem. id est triticum unde fit panis, quod comminuitur inter molas.
 18 Verum non in perpetuum. Hoc refertur ad pœnas temporales, quibus Deus secundum ordinem sapientiæ suæ aliquando puniunt peccatores ad correctionem eorum, uel ad terrorem aliorum, & talis puniatio cessabit in iudicio, & succedet pœna æterna, quæ Deus committet executioni demonum quibus erunt subiecti in pœna qui ante fuerant eis subiecti in culpa.
 19 Et hoc a domino Deo. tanquam uerbum irretractabile.
 20 Vt mirabile faceret. quia nullus scit in qua parte sit futurus scilicet præmij uel pœnæ finalis.
 21 Et magnificaret iustitiam. quia finale iudicium omnibus apparebit iustum.
 * CAP.

ADDITIONO I.

f In cap. 28. ubi dicitur in pessilla. Qui crediderit non festinet.

Vbi dicitur in translatione nostra: Non festinet. in Hebræo habetur quoddam uerbum quod significat indifferenter, non festinet, uel non

non festinabit. Et in secundo significato est sensus: Quòd qui crediderit doctrinæ Christi, de quo hic loquitur non festinabit ad credendum eo quòd doctrina Christi maximè est supra sensum hominis. Vnde, & discipuli Christi, qui eius doctrinam continuè audierunt, & eius miracula viderunt, non tamen festinauerunt credere, vnde eis dicitur etiam post resurrectionem: O tardi corde ad credendum.

ADDITIO II.

In eo cap. ubi dicitur in postilla. Sicut enim in monte diuisionum.

Ad vltiorem declarationem huius quod dicitur hic: Sic enim in monte diuisionum, &c. vsque ad finem considerandum, quod hæc due historiae quæ hic tanguntur, scilicet de monte diuisionis, & de valle Gabaon, videntur propriè referendæ ad duos aduentus Christi, in quorum vtroque iudicium mundi consideratur. Nam in primò fuit iudicium discretionis, seu separationis, secundum quod separati fuerunt credentes ab infidelibus. De quo iudicio Ioan. 12. e. Nunc iudicium est mundi, & ad hoc iudicium refertur, quod dicitur hic: Sicut in monte diuisionum stabit dominus, idest iudicio discretionis, seu separationis. In secundò verò aduètu erit vniuersale iudicium in valle Iosaphat, in quo iudicium finaliter reprobos punientur. Ad quod iudicium refertur illud, quod hic dicitur: Sicut in valle, quæ est in Gabaon irascitur: quia in eodem iudicio sol iustitiæ stans ad iudicandum contra damnatos irascetur, scilicet signa iræ ostendendo. Et quia in primo aduentu opus redemptionis humani generis, Christus expleuit per passionem, quam sustinuit, quæ non conuenit eius deitati, ideo subditur: Vt faciat opus suum, alienum est opus eius: ubi glossa: & est Gregor. In mundum veniet ut faciat opus suum, scilicet redimat genus humanum, sed ab ipso alienum est opus eius. Non enim conuenit deitati conspui, flagellari, crucifigi. Hæc in glo.

Et notandum, quòd iste modus exponendi huius quod dicitur: Alienum est opus eius, &c. Videtur verior, quam dicere quod punire non est proprium Deo, sed magis parcere, & misereri, prout in postilla. Tunc quia licet verum est, quod Deo proprium est misereri in quantum ad ipsum propriè pertinet releuare defectus aliorum, non tamen videtur concedendum, quod opus puniendi peccatores est alienum à Deo: cum hoc opus pertineat ad veritatem iustitiæ, quæ Deo maximè competit, ut sacra scriptura in quam plurimis locis testatur. Tum quia opus puniendi transgressores est bonum simpliciter, licet secundum quid scilicet respectu puniti habeat rationem mali scilicet pænæ. Constat autem, quòd omne opus bonè Deo maximè competit, & sic patet quòd punire delinquentes secundum ordinem diuinæ iustitiæ non est dicendum esse alienum opus Deo, licet misereri sit Deo maximè proprium.

In secundo verò aduentu, quia iudicium vniuersale competit Christo etiam secundum, quod homo. Vnde Ioan. 5. c. Potestatem dedit ei iudicium facere, quia filius hominis est. Quæ quidem potestas etiam se extendit ad Angelos, vnde Apostolus 1. Corint. 6. a. Nescitis quoniam Angelos iudicabimus. scilicet auctoritate Christi, ideo sequitur: ut operetur opus suum, peregrinum est opus eius. Nam sicut alienum est, idest non conueniens deitati flagellari, & crucifigi, ita peregrinum est humanitati omnes homines, & Angelos iudicare nisi ex vnione ad verbum, & alijs gratijs in Christo singularibus hæc ei competere. Et quia ista sic sunt supra sensum hominum, ut in infidelibus lumine fidei carentibus, quandoque ludibria videantur, ideo subditur: Et nunc nolite illudere, ne fortè constringantur vincula vestra. Consummationem enim, & abbreviationem audiui à domino. q. d. propter tales illusiones ordinata est à Deo consummatio abbreviata. Quod intelligitur de captiuitate Babylonica, vel Romana. Et quia ad credenda illa, quæ dixerat de Christo esse aliena, & peregrina, videntur dispositiones humane, & diuina auxilia, ideo subditur: Auribus percipite, &c. Nunquid tota die arabit arans, &c. Quod quidem exemplum non videtur referendum ad finalem præmiationem bonorum. Tum quia in futura remuneratione valde impropiè electi dicerentur poni, ut semina. Semina enim, dicuntur esse in hac vita, in scriptura, ut cum dicitur in Psalm. Euntes ibant, & flebant mittentes semina sua. Fructus verò seminum, propriè dicuntur esse in vita alia in qua manipuli rerum seminatarum portantur, vnde dicit: Venientes venient cum exultatione portantes manipulos suos. Tunc quia hic dicit Propheta: Et ponet triticum per ordinem, & hordeum, &c. statim subiungit: Et erudiet illum Deus suus in iudicio docebit illū. Constat autè, quòd in finali statu beatorum cessat cruditio, & doctrina, quia tunc omnes electi erunt perfectè in domino docti, ut infra 54. cap. Et ideo hoc exemplum videtur potius esse referendum ad illa, quæ facit Deus misericorditer circa genus humanum, ut credant quæ salutem pertinent, & bonum fructum afferant more boni agricolæ, qui multa, & diuersa opera in agrum suum facit, ut bene fructificet. vn-

cet. vnde in hoc loco glo. sic dicit: Pius, & misericors dominus genus humanum, ut fructum boni operis afferat, arat ut agricola vomere prædicationis, proscindit verberibus tribulationis: nunc pestis, nunc captiuitate corrigit, & hoc est quod dicit: Nunquid tota die. Hæc in glo. Vbi notandum, quod in hoc quod dicitur: Nunquid tota die. secundum hanc expositionem, quæ valde propriè est Propheta monet auditores, quos ante ad attentionem excitauerat supra dicens: Auribus percipite, &c. ut estimet, quod sicut agricola non tota die arat, sic Deus non semper faciet dispositiones istas sed tantum vsque ad tempus futurum, ex qua consideratione auditores discreti ad penitentiam reuocantur. Quod autem sequitur in litera: Non enim in ferris triturbabitur Gith, &c. referendū videtur ad diuersum modum mortis electorum.

Possent enim aliquis querere, ex quo omnes iusti cum de hac vita transeunt sunt in statu gratiæ, per quam vitam mereantur, quare aliqui eorum moriuntur, in maximis tormentis, & alij leuiter hanc vitam transeunt? ad quod respondendum per exemplum de collectione fructuum diuersorum. Quorum aliqui cum duritia, & asperitate colliguntur, sicut bladum de quo fit panis. Alij verò leuiter per leuem excussionem virgæ, vel baculi, & hoc est quod dicitur: Nō enim in ferris triturbabitur Gith, nec rota plaustris super ciminum circumibit, supple sicut super bladum: sed in virga excutietur Gith, & ciminum in baculo, scilicet leuiter, panis ante comminuetur, scilicet ferris, & plaustris, prout in glo. Sed quia posset quis dicere, quòd licet res quæ deducit in exemplum sit vera, tamen ad propositum non videtur pertinere, eo quòd videtur iustitiæ Dei esse inconsonum, quòd in his qui in statu gratiæ exeunt de hac vita, tanta inueniatur diuersitas in ipso modo mortis: Ad quod dupliciter respondet. Primò dicens: Verumtamen non in perpetuum triturbans triturbabit. quasi dicat momentanea sunt ista tormenta respectu perpetuæ præmiationis, in qua omnia reducentur ad veram iustitiam. Secundo respondet sic. Et hoc à domino Deo exercituum exhibit, ut mirabile faceret consilium, & magnificaret iustitiam. quasi dicat secundum consilium diuinum, mirabile, ista exeunt, ut magnificet iustitiam. Glossa interlinearis secundum quam plus exigit ab eis, qui plura acceperunt.

R E P L I C A. In cap. vigesimo octauo circa illum passum: Alienum opus est. Postillator dicit, quòd per hoc intelligitur opus iustitiæ Dei quod est alienum, in quantum alienum distinguitur contra proprium, idcirco sicut Deo proprium est misereri, ita punire dicitur hic Deo alienum, quia etiam punit circa condignum. Burgen. instat rationibus, quæ ex dicto postillatoris sunt solutæ. Nam cum dicit iustitiam, & veritatem, secundum quam punitur iniquus bonum simpliciter, &c. Non negat postillator: sed loquitur solum secundum comparationem proprii, ut distinguitur contra alienum, qui sunt modi dicendi. Dicitur ergo quòd secundum esse iustitiæ, & veritas, & misericordia sunt vnum in Deo & æque propria secundum esse, sed non secundum dici, argumentum igitur quod facit Burg. contra postil. & sanctum Thom. optimè reducitur contra expositionem Burg. quam dicit verior em quamuis in continuam. Exponit enim Burg. illum passum de opere redemptionis dicens: Id opus Deo esse alienum, nam non conuenit deitati conspui, flagellari, crucifigi. Tunc arguitur sic: Ita verè, & catholicè dicimus: Deum consputum, flagellatum, & crucifixum: sicut de Virgine natum, & neutrum est alienum, nisi ut distinguitur contra proprium idioma: Communicatione enim idiomatum ita verum est Deum conspui, sicut à puero secundum Damasc. stellas creari. Et mirandum, quòd tam solubili ratione Burg. contra suū magistrum sanctum Thom. laborat, quem tamen præ cunctis colere consuevit Burg. etiam notat postillatorem exponentem seminacionem, pro retributione finali. Burg. enim vult, quòd semen serendo, ut faciat fructum, pertinet ad presentem vitam, non futuram, & maximè quia de significato per semen sequitur: Erudiet illum Deus, & docebit illum. Nam eruditio, & doctrina, prout ipse vult, cessabunt in futura vita, quando omnes erunt perfecti. Sed & illud videtur impropiè appropriari presentis statui. nam si modi seminandi, & plantandi propter fructum, qui venit à fruitione habent aliquam appropriationem ad statum viæ, in quo est fructus & fruitio imperfecta, multo maiorem habent appropriationem ad statum gloriæ in quo est fructus, & fruitio perfectissima. Et sic Christus seminat iustos in terra morientium, propriissimè eos plantat, & seminat in terra viuientium. Et saluo iudicio meliori minus eruditè videtur dictum, in vita beata eruditionem, & doctrinam cessare, quia sic dicens destruit actus hierarchicos, qui actus non distrahunt à perfectione, ut dicit Beatus Dionysius de celesti hierarchia: nec dicit imperfectionem in vita beata accipere doctrinam, sicut nec esse: Idcirco sicut Christus accepit à patre esse, ita, & doctrinam: & in hoc sensu dicit Ioan. 7. Mea doctrina non est mea, secundum expositionem beati Hilary ab hoc loco vsque ad cap. 43. Multa dixit Burg. quæ non sunt contraria postillato. nisi secundum aliam applicationem, quæ ut dictum est supra non variant catholicam veritatem.

CAP. XXIX.

VAE Ariel. Ad Ierusalem compa-
tietis affectu. quia b
si cognouisset, & tu,

Ariel. leo Dei. Leo enim
Dei Ierusalem potētissima c
& fortissima fuit.

* Procopius. Aiunt nō-
nulli urbem id nominis
ob id sortitam esse, quod
ipsa Dei auxilio non aliter

quam leo sibi reluctantes
dissiparet. Ipsam autem
quæ alienigenarum erat,
& Iebus vocabatur, tum
demum Dauid expugna-
uit, cum cæcos & claudos
reluctantes, internecione
deleuit. Ad hunc modum
Christus eius incolas cecos
& claudos esse ostendit, cū
eos rectè incedere diuinū-
que lumen admittere nol-
le scribas, & pharisæos te-
statis est. Hinc illa Davidis
Filij avari inueterati sunt, &
claudicauerunt à semitis suis.

b Expugnauit. Cum potē-
tissima esset, repugnanti-
bus cæcis, & claudis, quan-
do Ioab primus domatum
excelsa conscendit.

c Additus est annus. Cū
captiuati essent à Nabucho
donosor, neque templum
habebant neq; sacrificium,
& hoc per multos annos,
& hoc est annus ad annum
additus.

d Quasi spheram in circumi-
tu tuo. Templi similitudinem retinentis antiquam, non
magnificentiam.

* Theodoretus. Quo hic prædictum est, factum nar-
rat Luc. dicēs, Nūc absconditū est à te, quod tūc nō planē

† Eris.

† Dispergen-
tium.

† Gluma.

† Eris.

† Dispergen-
tium.

† Gluma.

† Eris.

† Dispergen-
tium.

† Gluma.

† Eris.

† Dispergen-
tium.

† Gluma.

† Eris.

† Dispergen-
tium.

† Gluma.

† Eris.

† Dispergen-
tium.

† Gluma.

CAP. XXIX.

† Quasi. Quia spheram in circumi-
tu tuo. Templi similitudinem retinentis antiquam, non
magnificentiam.

† Quasi. Quia spheram in circumi-
tu tuo. Templi similitudinem retinentis antiquam, non
magnificentiam.

† Quasi. Quia spheram in circumi-
tu tuo. Templi similitudinem retinentis antiquam, non
magnificentiam.

† Quasi. Quia spheram in circumi-
tu tuo. Templi similitudinem retinentis antiquam, non
magnificentiam.

† Quasi. Quia spheram in circumi-
tu tuo. Templi similitudinem retinentis antiquam, non
magnificentiam.

† Quasi. Quia spheram in circumi-
tu tuo. Templi similitudinem retinentis antiquam, non
magnificentiam.

† Quasi. Quia spheram in circumi-
tu tuo. Templi similitudinem retinentis antiquam, non
magnificentiam.

† Quasi. Quia spheram in circumi-
tu tuo. Templi similitudinem retinentis antiquam, non
magnificentiam.

† Quasi. Quia spheram in circumi-
tu tuo. Templi similitudinem retinentis antiquam, non
magnificentiam.

† Quasi. Quia spheram in circumi-
tu tuo. Templi similitudinem retinentis antiquam, non
magnificentiam.

† Quasi. Quia spheram in circumi-
tu tuo. Templi similitudinem retinentis antiquam, non
magnificentiam.

† Quasi. Quia spheram in circumi-
tu tuo. Templi similitudinem retinentis antiquam, non
magnificentiam.

† Quasi. Quia spheram in circumi-
tu tuo. Templi similitudinem retinentis antiquam, non
magnificentiam.

† Quasi. Quia spheram in circumi-
tu tuo. Templi similitudinem retinentis antiquam, non
magnificentiam.

† Quasi. Quia spheram in circumi-
tu tuo. Templi similitudinem retinentis antiquam, non
magnificentiam.

† Quasi. Quia spheram in circumi-
tu tuo. Templi similitudinem retinentis antiquam, non
magnificentiam.

† Quasi. Quia spheram in circumi-
tu tuo. Templi similitudinem retinentis antiquam, non
magnificentiam.

† Quasi. Quia spheram in circumi-
tu tuo. Templi similitudinem retinentis antiquam, non
magnificentiam.

† Quasi. Quia spheram in circumi-
tu tuo. Templi similitudinem retinentis antiquam, non
magnificentiam.

† Quasi. Quia spheram in circumi-
tu tuo. Templi similitudinem retinentis antiquam, non
magnificentiam.

† Quasi. Quia spheram in circumi-
tu tuo. Templi similitudinem retinentis antiquam, non
magnificentiam.

† Quasi. Quia spheram in circumi-
tu tuo. Templi similitudinem retinentis antiquam, non
magnificentiam.

† Quasi. Quia spheram in circumi-
tu tuo. Templi similitudinem retinentis antiquam, non
magnificentiam.

† Quasi. Quia spheram in circumi-
tu tuo. Templi similitudinem retinentis antiquam, non
magnificentiam.

† Quasi. Quia spheram in circumi-
tu tuo. Templi similitudinem retinentis antiquam, non
magnificentiam.

† Quasi. Quia spheram in circumi-
tu tuo. Templi similitudinem retinentis antiquam, non
magnificentiam.

† Quasi. Quia spheram in circumi-
tu tuo. Templi similitudinem retinentis antiquam, non
magnificentiam.

hic locus Prophetæ, quod D
ipsum rerū eūctus aperuit.
* Cyrillus. His verbis præ-
dicitur obsidio Ierusalem,
quæ facta est post crucem
domini.

c Humiliaberis. * Cyril-
lus. Cum arrogantes fuis-
sent pharisæi, & iactassent
superbas voces contra do-
minum, Hunc nescimus
qui sit dæmonium habet.

Auerex Iudæorum & si-
miles voces, qui fene-
stris & de tectis supbo elo-
quio tonabant, deprimen-
tur, & de terra, inquit, lo-
quentur.

f Phythonis, &c. Phyto-
nissa, quæ erat in Endor p
necromantiam Samuelē,
immo dæmonem suscita-
uit: & huiusmodi futura
prædixit in populo illo. Ma-
nia, infania. vnde Mani-
chæos, Manthos, diuinatio
g Et erit sicut puluis. * Au-
gustinus. Loquens de illo
qui conuitiabatur Dauid,
Ecce quomodo probatur
Deum uti cordibus ma-
lorum ad commodum
bonorum. Sic Iuda traden-
te Christus est vsus, sic Iu-
dæis crucifigentibus Chri-
stum, sic diabolo pessimo
vtilitur ad sanctorum vtili-
tatem, qui tamen merito
omnes suas pendunt pœ-
nas: Sic vsus est dominus
exercitu nationum, & Ro-
manorū armis ad vastitatem Iudæ, aliq; paratis ad cedē.
h In tonitruo. Visi sunt Romani irruere cum tonitruo,
& terra moueri eorum aduentu, & cum flamma ignis
quia & ciuitatem succenderunt, & templum.

† In q
strafua

† Tame
nuarim
cetis:
angu

† Lib.d
liber
cap. 3

† E

† E

† E

† E

† E

† E

† E

† E

† E

† E

† E

† E

† E

† E

† E

† E

† E

† E

† E

NICOLAVS DE LYRA.

Cap. XXIX.

VAE Ariel. Hic consequenter loquitur Propheta cō-
tra illusores veritatis generaliter. Et diuiditur in
duas partes: quia primo declarat suum propositum,
& secundo remouet dubium ibi: Propter hoc. Pri-
ma adhuc in duas, quia primò comminatur populo
captiuitatem per Chaldaeos, secundo per Romanos, ibi: Obstupe-
scite. Prima adhuc in duas, quia primò populo comminatur, secū-
do, ipsum aliquantulum consolatur more Samaritani post vini mordica
tium infundēs oleū lenitiuū, secūda, ibi: Erit. Circa primū dicitur.

1 Væ Ariel. Et quid per Ariel intelligatur ostēditur, cū subditur
2 Ariel ciuitas, quā expugnauit Dauid. Scilicet Ierusalem,
quam expugnauit in principio regni sui inde eijciēs Iebus. 2. Reg. 5.
3 Additus est annus ad annū. q. d. appropinquat finis dura-
tionis Ieruf. q. Chaldæi destruxerunt eam tēpore Sedechiæ Regis.
4 Solēnitates, &c. Quia destructo templo per Chaldæos cessau-
runt, vnde in Hebræ. habetur: Præcisæ sunt, & loquitur Prophe-
ta de futuro per modum præteriti, propter quod subditur.

5 Et circumuallabo Ariel. idēst Ierusalem, quæ à Chaldæis
fuit obsessa in circumitu. 4. Reg. vltimo.
6 Et erit tristis, &c. ex fame, & gladio superueniente.
7 Erit mihi. Scilicet Ierusalem.

8 Quasi Ariel. hoc dicitur ad exprimendū quare Ierusalem hic
uocatur Ariel in loco isto. Ariel enim secundum heb. signat altare
holocaustorum: & hoc etiam habetur Ezech. 43. per hoc autē quod
dicitur de Ierusalem hic: Erit mihi quasi Ariel, intelligitur q
sicut altare holocaustorum erat operiū, & circumdatū carnibus ani-
malium immolatorū, quia vna pars ponebatur super altare cremanda.
aliæ autem partes dimittebantur circa altare distribuendæ Sacer-
dotibus,

† Quasi. Quia spheram in circumi-
tu tuo. Templi similitudinem retinentis antiquam, non
magnificentiam.

† Quasi. Quia spheram in circumi-
tu tuo. Templi similitudinem retinentis antiquam, non
magnificentiam.

† Quasi. Quia spheram in circumi-
tu tuo. Templi similitudinem retinentis antiquam, non
magnificentiam.

† Quasi. Quia spheram in circumi-
tu tuo. Templi similitudinem retinentis antiquam, non
magnificentiam.

† Quasi. Quia spheram in circumi-
tu tuo. Templi similitudinem retinentis antiquam, non
magnificentiam.

† Quasi. Quia spheram in circumi-
tu tuo. Templi similitudinem retinentis antiquam, non
magnificentiam.

† Quasi. Quia spheram in circumi-
tu tuo. Templi similitudinem retinentis antiquam, non
magnificentiam.

† Quasi. Quia spheram in circumi-
tu tuo. Templi similitudinem retinentis antiquam, non
magnificentiam.

† Quasi. Quia spheram in circumi-
tu tuo. Templi similitudinem retinentis antiquam, non
magnificentiam.

† Quasi. Quia spheram in circumi-
tu tuo. Templi similitudinem retinentis antiquam, non
magnificentiam.

† Quasi. Quia spheram in circumi-
tu tuo. Templi similitudinem retinentis antiquam, non
magnificentiam.

† Quasi. Quia spheram in circumi-
tu tuo. Templi similitudinem retinentis antiquam, non
magnificentiam.

† Quasi. Quia spheram in circumi-
tu tuo. Templi similitudinem retinentis antiquam, non
magnificentiam.

† Quasi. Quia spheram in circumi-
tu tuo. Templi similitudinem retinentis antiquam, non
magnificentiam.

† Quasi. Quia spheram in circumi-
tu tuo. Templi similitudinem retinentis antiquam, non
magnificentiam.

† Quasi. Quia spheram in circumi-
tu tuo. Templi similitudinem retinentis antiquam, non
magnificentiam.

† Quasi. Quia spheram in circumi-
tu tuo. Templi similitudinem retinentis antiquam, non
magnificentiam.

† Quasi. Quia spheram in circumi-
tu tuo. Templi similitudinem retinentis antiquam, non
magnificentiam.

† Quasi. Quia spheram in circumi-
tu tuo. Templi similitudinem retinentis antiquam, non
magnificentiam.

† Quasi. Quia spheram in circumi-
tu tuo. Templi similitudinem retinentis antiquam, non
magnificentiam.

MORALITER.

† Væ Ariel. In hoc ca. literaliter intellēto prædicij du-
plex destructio Ierusalē, ppter veritatis illusionē. Prima
facta fuit p Chald. quo tēpore fuerūt illusores veritatis,
sicut

sicut patet illusionē verborū Ier. & aliorū sanctorū pphe-
tarū, sicut scribit 3. Reg. Secūda destructio fuit p Rom.
ppter illusionē veritatis à Xpo eiusq; discipulis p̄dicatæ.
Per primā, cui⁹ captiuitas fuit breuior, vt dictū est c. præ-
cedenti

A *Obstupescite & admiramini.* Post subuersionem Ierusalem & tēpli, idest, Ariel contra Scribas & Phariseos prophetia dirigitur.

Matt. * Origenes. Dissoluiimini & ecstasin patimini, idest, populus dissoluatur animo & mente p̄ multitudinem peccatorum, & ecstasin patimini, i. extra se sit impios mentis, insaniat contra Saluatorem: inebriamini, i. sit ebrius contra Christum.

b *Claudet oculos.*

* Idē. Idest, claudet dominus oculos Iudæorum, & claudet prophetarum & principum oculos, qui pollice batur videre se occulta & abdita scripturarum.

c *Signatus est enim.* Hæc impleta sunt, quando & dignitatem & sacerdotiū amiserunt, & ciuitas destructa est & templum a principibus Romanorum.

d *Eusebius.* Quæ tandem sigilla nisi prophetarum obscuritates? quas cum planè bene notas haberet Isaias, dixit, Et erunt verba hæc tanquam verbalibri signati. Non

Quasi nihil & inane cito peribunt. *b* Pugnabit pro eo orbis terrarum contra insensatos.

sicut somniū visionis nocturnæ multitudo omnium gentium quæ † dimicauerunt contra Ariel: & omnes qui militauerunt & obsederunt & præualuerunt aduersuseam. Et sicut somniat esuriens & comedit, cum autē fuerit expergefactus, vacua est anima eius. Et sicut somniat sitiens & bibit, & postquam fuerit expergefactus lassus adhuc sitit, & anima eius vacua est, sic erit multitudo omnium gentium quæ dimicauerunt contra montem Sion. *a* *¶ Anima eius vacua est. ¶ Scribæ & Pharisei. b* *¶ Misericordiam vestram.*

a *stūpescite & admiramini, † fluctuate & vacillate, inebriamini, & non à † vino, mouemini, & non † ebrietate. Quoniam miscuit vobis dominus spiritum soporis. † Claudet oculos vestros, prophetas & principes vestros, qui vident visiones operiet. Et erit vobis visio omnium sicut verba libri signati, quem cum dederint scienti literas, dicent: Lege istum. Et respondebit: Non possum, signatus est enim. Et dabitur liber nescienti literas, diceturque ei, lege, & respōdebit. Nescio literas. Et dixit dominus: Eo quod appropin-*

ergo vt clauderet D visionem aut prophetiā venit Christus, sed vt aperiret potius. Omnes .n. de ipso prophetiæ, inanes & imperfe ctæ manserunt, do nec ille seipsum ostendens, omnib. q̄ de ipso p̄dicta sūt, finem imposuit.

* Origenes. Sed & Isaias, quod ani *Hom. 13. m* gmata sint que scri *Numeros.* psit, declarat, in *137. d. c. vno.* quiens. Erunt verba libri huius verba libri signati, eo quod figuris perplexus est, & ænigmatib. inuolutus.

d *Eo quod appropinquat populus iste. Dominus in Euangelio Matthæi vtitur hoc testimonio: Populus iste labijs me honorat, cor autem eorum longe est a me: frustra autem colunt me docentes doctrinas & præcepta hominū. In quo notandum Euāgelistas & apostolos, non verbū*

de verbo expressisse, nec Lxx. interpretes secutos esse, quorum iam editio legebatur, sed quasi Hebræos & lege instructos sine damno sensuum verbis proprijs vsos.

Labijs

NICOLAUS DE LYRA.

C *lectatur: sed hæc delectatio modicum durat quia vigilans sentit se esurientem & sitientem: sic gloria regni Babylonis modico tempore durauit respectu aliorum regnorum, quia incepit esse gloriosum sub Nabuchodonosor & sub nepote eius Baltasar desecit illud regnum: & secundum istam sententiam patet litera sequens.*

1 *Obstupescite & admiramini. Hic consequenter propheta comminatur destructionē per Romanos, quæ facta fuit. 42. anno post passionem Christi: & illo tēpore aliqui de Iudæis, licet pauci compariuē, receperunt fidem Christi, & alij remanserunt in sua infidelitate excacati. Primò igitur propheta denuntiat dictam destructionem, secundò malorum excacationem, ibi. Claudet oculos vestros. Tertiò bonorum illuminationem, ibi: Nonne adhuc. Circa primum dicit propheta: Obstupescite & admiramini, &c. Præ magnitudine mali super vos venturi.*

2 *Fluctuate, &c. Quia sicut dicit Iosephus: Imminente obsidione Ierusalem a Romanis, Iudæa dissensionibus interius erat lacertata, & aliqui sequebantur vnum tyrannum, & alij alium: appropinquantibus etiam Romanis aliqui consulebant, quòd ciuitas redderet eis, alij autem contrarium, & sic totus populus erat in quadam fluctuatione & vacillatione.*

3 *Inebriamini, per defectum sensus & consilij.*

4 *Et non a vino, sed a stupore vos conturbante.*

5 *Mouemini, de vno proposito ad aliud.*

6 *Et non in ebrietate, sed scilicet ex perplexitate.*

7 *Quoniam miscuit vobis, &c. idest mortis, quæ sopor nominatur: & iste potus fuit eis propinatus a Romanis, qui populum in maxima multitudine occiderunt, & residuum captiuauerunt, vt dictum est supra c. 27. e.*

8 *Claudet. Hic consequenter ponitur malorum excacatio. Et primò quantum ad maiores, secundò quātum ad vulgares, ibi: Vt qui profundi estis. Prima in duas, quia primò ponitur malorum excacatio, secundò excacationis ratio, ibi. Et dixit dñs. Circa primū dicitur: Claudet oculos vestros, idest excacabit sacerdotes, & Scri-*

bas, qui debent vos dirigere, sicut oculi cetera corporis membra. Sciendum tamen, quod Deus non est causa excacationis directè: sed indirectè in quantum iuste a malis subtrahit gratiam suam mentis illuminatiuam.

9 *Prophetas, imminente enim euersione Ierusalem apparuerūt plura signa huius euersionis, vt dicit Iosephus: quæ tamen aliqui tanquam prophetæ falsi interpretabantur in contrarium, scilicet in bonum ciuitatis futurum.*

10 *Et principes vestros. Quia decepti a talibus prophetis rebellauerunt Romanis.*

11 *Et erit vobis visio, &c. s. prophetarum antiquorum, qui prophetauerunt de aduentu Christi, & de destructione ciuitatis & templi propter eius mortem.*

12 *Sicut verba libri signati. Qui non potest legi quandiu est sigillatus, ideo subditur.*

13 *Quem cum dederint. Sic enim respōdent Iudæi moderni. Multi enim doctores eorum qui præcesserunt, determinauerunt tempus Messie vnus post alium, & omnes defecerunt: quia tempora ab eis præfixa transierunt, secundum quod dixit Ra. Sal. super Daniele. Et causam huius defectus dicunt doctores moderni, scilicet quod sermone prophetarum sunt clausi.*

14 *Et dabitur liber. scilicet apertus predicatione Christi & apostolorum.*

15 *Nescienti literas. Quia quando simplicibus Iudæorum sit mentio de aduentu Christi præterito & de similibus, dicunt se non esse peritos in lege. Sed magistri eorum scirent de talibus responde quorum erroribus firmissime adherent.*

16 *Et dixit dominus. Hic ponitur causa dictæ excacationis, scilicet hypocrisis sine simulata sanctitas, quæ secundum Hieronymum est duplex iniquitas: & maximè etiam vigeat in sacerdotibus, Scribis & Phariseis tempore Christi, vt patet ex decursu Euangelij: & hoc est quod dicitur.*

17 *Eo quod appropinqua. popu. &c. falsè simulando iustitiā*

* Et timue-

MORALITER

† cedenti, signatur pœna temporalis, quæ aliquando infligitur illudoribus veritatis. nam & tunc fuerunt tempora liter

liter afflicti. Per secundam verò quæ est diuturnior, signatur gehennæ pœna, quæ est illudoribus veritatis permanentibus in sua malitia referuata.

A ^a Labijs suis. Lxx. Labijs suis me honorat, cor autē eius longe est a me: frustra autem colunt me, docentes præcepta hominum atque doctrinas.

† Matth. 15. a.
Marc. 5. b.
8. dif. c. 5n.

Lib. 4. cap. 26

* Irenæus. Verba legis enūtiabant Iudæi, erant autē sine charitate, & pp hoc iniusti in Deum & in proximos, docebant doctrinas hominum, i. presbyterorū quas finxerant, vt frustrarent legē Dei, ne ei essent subiecti, hoc est. n. quod a Paulo dī, ignorantes iustitiā Dei, & suam volentes statuere iustitiæ Dei non erant subiecti.

† Abdi. 1. c. 1.
Cor. 1. c.

B ^b Peribit enim. Ab loco hoc Apostolus testimonium ponit: Perdam sapientiam sapientium, & intellectū prudentium reprobo: alijs verbis eundem sensum. Verē grande miraculū fecit Deus in populo vt eodem tempore ciuitas arderet, & templum corrueret, & omnis magistrorum scientia deperiret.

1. Cor. 1. c.

† Ecc. 23. c.

* Origenes. Perdidit dominus sapientiam Iudæorum, non est .n. sapientia apud ipsos, quemadmodum neque prophetia. Sapientiam .n. ipsorum obscurauit Deus, vnde non splendet vt olim.

is c. 15. Mat.

† Infr. 23. dif.

C ^c A domino abscondatis. Quasi non videat Deus. Hoc error Adam & Eua absconderūt se. Cain quoque dixit: a facie tua abscondar.

Genes. 3. b.
Ibidem, 4. b.

* Cyrillus. Profundi estis corde, vt a dño abscondatis consilium, quādo. f. proditorem Iudam conduxistis, vt dominum dolo teneretis dicentes, ligemus iustum, quia inutilis est nobis.

Supra 2.
Rom. 2. d.
in c. 9. epi sto.
ad Tim.

D ^d Peruersa est, &c. vt creator ignoret creaturam, vnde populus: O homo tu qui es? qui respondeas Deo, nunquid dicit figmentum factori suo, quare me sic fecisti?

* Ambrosius Ostendit contra autorē opus eius q̄ri nō posse

C

^a ^a Tantum, non corde. pinquat † populus iste ore suo, & labijs suis

^a ^a Traditionibus Scribarum & Phariseorum qui iustitiam suam volentes statuere, iustitiæ Dei non sunt subiecti, b Non Dei.

glorificat me: cor autem eius longē est a me: & timuerunt me mādato hominum & doctrinis, ideo ecce ego addam, vt admirationem faciam populo huic miraculo grandi &

^a ^a Scribis & Phariseis qui sapientiam Dei non receperunt.

B ^b stupendo. † Peribit enim sapientia a sapientibus eius, & intellectus prudentium eius abscondetur. Væ qui profundi estis corde, vt a

^a ^a Secretum. ^b ^b Quia.

C ^a ^a Abcondito. ^b ^b Mala. ^c ^c Tanquam Deus non videat etiam.

D ^a ^a Quia iam astute colamus consilia

E ^a ^a Opus. & quis nouit nōs? † Peruersa est hæc vestra cogitatio, quasi si lutū cōtra figulum cogitet, & dicat opus factori suo, non fecisti me: &

F ^a ^a Prædicatione apostolorum.

G ^a ^a Gentes candidæ & mundæ. ^b ^b Hebraicæ, Chermel. ^c ^c Scientiam veræ circumcisionis. ^d ^d Iudæi exterius circumcisi in gentes syluestres infructuosas.

H ^a ^a Intelligent. ^b ^b Gentes qui non audierunt legem Dei.

I ^a ^a Vetus & nouum testamentum Scribis & Phariseis signatum. ^b ^b Ignorantiæ. ^c ^c Peccatorum.

K ^a ^a Gentium ^b ^b Mytheria fidei. ^c ^c Sibi. ^d ^d Confessionibus Gentibus ad fidem. ^e ^e Apostolus et ipsi Gentiles.

L ^a ^a Beati pauperes Spiritu. ^b ^b In Deo, qui sanctificauit eam.

M ^a ^a Vetus & nouum testamentum Scribis & Phariseis signatum. ^b ^b Ignorantiæ. ^c ^c Peccatorum.

N ^a ^a Gentes qui non audierunt legem Dei.

O ^a ^a Gentes candidæ & mundæ. ^b ^b Hebraicæ, Chermel. ^c ^c Scientiam veræ circumcisionis. ^d ^d Iudæi exterius circumcisi in gentes syluestres infructuosas.

P ^a ^a Intelligent. ^b ^b Gentes qui non audierunt legem Dei.

Q ^a ^a Vetus & nouum testamentum Scribis & Phariseis signatum. ^b ^b Ignorantiæ. ^c ^c Peccatorum.

R ^a ^a Gentes qui non audierunt legem Dei.

S ^a ^a Gentes candidæ & mundæ. ^b ^b Hebraicæ, Chermel. ^c ^c Scientiam veræ circumcisionis. ^d ^d Iudæi exterius circumcisi in gentes syluestres infructuosas.

T ^a ^a Intelligent. ^b ^b Gentes qui non audierunt legem Dei.

V ^a ^a Vetus & nouum testamentum Scribis & Phariseis signatum. ^b ^b Ignorantiæ. ^c ^c Peccatorum.

X ^a ^a Gentes qui non audierunt legem Dei.

Y ^a ^a Gentes candidæ & mundæ. ^b ^b Hebraicæ, Chermel. ^c ^c Scientiam veræ circumcisionis. ^d ^d Iudæi exterius circumcisi in gentes syluestres infructuosas.

Z ^a ^a Intelligent. ^b ^b Gentes qui non audierunt legem Dei.

posse. In potestate .n. autoris est, qualem velit condere creaturam. Vasa enim omnia vnus sunt substantiæ, sed differunt honore, voluntate autoris: sic cum omnes ex vna & eadem

1 massa simus in substantia, 2 & cuncti peccatores, alijs miseretur, alijs non miseretur, non sine iustitia. In figulo .n. sola valuntas est, in

3 Deo voluntas cum iustitia. **C** ^c In modico & in breui. Modicū & breue ex quo hoc prædictum est vsque ad ascensionem domini: Omnia .n. tempora æternitati comparata, breuia sunt & momentanea.

4 **F** ^f Libanus in Carmel. Libanus mons in Phœnicia, Carmel in confinio Palestinae & Phœnicis est. Est & alius vbi Elias habitabat in terra promissionis eiusdē nominis. Libanus candidatio. Carmel, scientia circun-

5 cisionis: in quo fuit Nabal, homo stultus, maritus Abigail: quo mortuo nupsit David. Illo .n. viuentē, virū David accipere non poterat, ne vocaretur adultera si esset cum adultero viro.

6 * Theodoretus. Vos o Iudæi repellam cito & assumā nationes. Nationes .n. appellat libanum, qui non Iudæorum sed Gentium

7 mōs est. Carmel verō mōs est Iudææ. Allegoria autem docet commutationem Iudæorum cum gentibus, vt relinquuntur Iudæi, assumantur gentes. Dabitur li-

8 bano, id est gentibus, Carmeli gratia, id est, Iudææ gratia, quod Carmelus mons est Iudææ. Et Carmelus, hoc est, Iudæi, erunt in saltum, erunt inculti cultura coelesti.

9 **G** ^g Et audient. * Procopius. Id est, qui prius in caligine & tenebris versabant, libri lucē intuebunt, qui autē prius Dei arcana & mysteria spectabant, in eis dē ceci euadent.

10 **H** ^h Conuerte Libanus, &c. In Hebræo habetur: In nemus reputabitur. per Carmel intelligitur hic mons Carmeli, vbi Elias interfecit prophetas Baal, qui locus est aridus & sterilis. Libanus autem est nemus vbi arbores sunt pulchra & aromatica. Per hanc igitur parabolam intelligitur, quod Sacerdotes & Scribae qui erant magnæ reputationis & autoritatis, annihilarentur per excacationem: & tandē per occisionem in destructione ciuitatis per Romanos: & apostoli alijsq; discipuli Christi, quia nullus erant reputationis eleuantur per illuminationes diuinas & operationes miraculosas, vt patet in actibus apostolorum in pluribus locis. Et quia per eorum prædicationem conuersi sunt Gentiles ad fidem, ideo subditur.

11 **I** ⁱ Et de tenebris, &c. errorum scilicet & ignorantie.

12 **K** ^k Oculi cæcorum. id est Gentilium.

13 **L** ^l Videbunt, & addent mites. i. apostoli quibus dixit Christus, Matth. 11. d. Discite a me, quia mitis sum, &c.

14 **M** ^m In domino lætitiā. de conuersione Gentium ad fidem.

15 **N** ⁿ Et pauperes hominum. i. paupertatem Euangelicam sequentes; quia in primitiua Ecclesia omnia erant fidelibus communia, quasi renuntiano proprietatis, Act. 4.

* Quoniam

NICOLAUS DE LYRA.

* 1 Et timuerunt me mandato hominum & doctrinis. propter quod Christus improperat eis Matth. 15. a. Irritum fecistis mandatum Dei propter traditionem vestram.

2 Ideo ecce ego addam. ad cæcitate eorum: propter quod subditur.

3 Peribit enim sapientia a sapientibus. Id est illis qui sunt in statu sapientum, sicut erant Sacerdotes, Scribae & Pharisei.

4 Væ qui profundi estis. Hic consequenter ponitur excacatio vulgarium. Tempore .n. Christi in Iudæis erat vna secta Saduceorum qui negabant spiritum & angelum, & per consequens resurrectionem futuram. Act. 23. & per consequens negabant punitionem omnem post vitā istam: & per hoc processit error in vulgaribus hominibus, quod Deus non intromitteret se de humanis actibus punire neque agnosceret, & hoc est quod dicitur: Væ qui profundi estis corde. intantum secundum estimationem vestram, quod diuina scientia non attingit ad ipsam.

5 Quorum sunt in tenebris opera. intantum, quod non sunt Deo occulta secundum errorem vestrum, & absurditatem: Hanc arguit propheta, dicens.

6 Peruersa est hæc vestra cogitatio, &c. pp quod Ierem. 18 sicut lutum in manu figuli, sic vos in manu mea domus Israel.

7 Nonne adhuc in modico & breui. Hic consequenter ponitur simplicium illuminatio: Sicut .n. in aduentu Christi Sacerdotes, & Scribae qui erant literati, fuerunt suis demeritis excacati, sic apostoli alijsque discipuli Christi, qui prius erant simplices illiterati, fuerunt diuinitus illuminati: pp quod dicit saluator Matth. 11. d. Confiteor

tibi domine pater cæli & terræ, quia abscondisti hæc a sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis & hoc est quod dicitur hic. Nonne adhuc in modico & in breui. quia illuminatio apostolorum fuit statim post Christi resurrectionem: tunc enim aperuit illis sensum, vt intelligerent scripturas, Luc. ultimo.

8 Conuerte Libanus, &c. In Hebræo habetur: In nemus reputabitur. per Carmel intelligitur hic mons Carmeli, vbi Elias interfecit prophetas Baal, qui locus est aridus & sterilis. Libanus autem est nemus vbi arbores sunt pulchra & aromatica. Per hanc igitur parabolam intelligitur, quod Sacerdotes & Scribae qui erant magnæ reputationis & autoritatis, annihilarentur per excacationem: & tandē per occisionem in destructione ciuitatis per Romanos: & apostoli alijsq; discipuli Christi, quia nullus erant reputationis eleuantur per illuminationes diuinas & operationes miraculosas, vt patet in actibus apostolorum in pluribus locis. Et quia per eorum prædicationem conuersi sunt Gentiles ad fidem, ideo subditur.

9 Et audient in die illa surdi. id est Gentiles qui prius erant idololatriæ dediti.

10 Verba libri scilicet veteris ac noui testamenti.

11 Et de tenebris, &c. errorum scilicet & ignorantie.

12 Oculi cæcorum. id est Gentilium.

13 Videbunt, & addent mites. i. apostoli quibus dixit Christus, Matth. 11. d. Discite a me, quia mitis sum, &c.

14 In domino lætitiā. de conuersione Gentium ad fidem.

15 Et pauperes hominum. i. paupertatem Euangelicam sequentes; quia in primitiua Ecclesia omnia erant fidelibus communia, quasi renuntiano proprietatis, Act. 4.

A ^a Consumptus est illusor. * Idem. Iudaei, s. qui Christum contumeliosè, adorti, ista iactare aucti sunt. Num hic est fabri filius? quomodo igitur dicit, de caelo descendi, &c.
b Et declinauerunt frustra a iusto. Demones conati sunt declinare iustum a iustitia, sed frustra. Melius est n. legere, iustum q̄ a iusto. Vel, Scribæ & Pharisei declinauerunt frustra a iusto dicentes: Non habemus regem nisi Caesarem.
c Redemit Abraham. De igne Chaldeorum. Legitur n. Chaldaeos Aram & Abraham in ignem proiecit; eo q̄ nolent eum colere. Aram aurem ibi expirauit, Abraham illesus exiuit. vnde: ego dominus qui eduxi te de vr Chaldeorum. Ignis enim lingua eorum vr dicitur.
d Confundetur Iacob. * Procopius. Hoc est, praedicta gentium

^a In morte Christi. ^b Princeps mundi.
a exultabunt, quoniam defecit qui praeualebat, consum-
^a Consumptus est. ^b Deceptor humani generis. ^c Ministri diaboli.
matus est illusor, & succisi sunt omnes qui uigilabant su-
^a Alias festinabant.
^a Admonebant. ^b Iudaeos.
^c Blasphemia, in Beelzebub
^{prince, de & huiusmodi.}
^a Suggestendam.
per iniquitatem, qui peccare faciebant homines in uerbo,
^a Christum, vel quemlibet iustum peccatores corrigentem.
^b Voto non facto: Sed ipsi declinauerunt frustra a iusto.
& arguentem in porta supplantabant, & t̄ declinauerunt
frustra a iusto. Propter hoc haec dicit dominus ad domum
^a Hoc tempore scilicet Isaia.
^b Mente super iniquitate sua.
Iacob, qui redemit Abraham. Non modo confundetur
^a Poenitendo. ^b Quasi: Tunc poenitebit.
Iacob, nec modo vultus eius erubescet, sed cum uiderit fi-
^a Apostolus. ^b Scilicet. ^c Ipse fecit nos & non ipsi nos.
lios suos opera manuum mearum, in medio sui sancti-
^a Vnde: Repleti sunt omnes Spiritu sancto loquentes magnalia Dei. vnde: Confusi Iudaei dixerunt: quid faciemus viri fratres. Quibus Petrus: Scio fratres, quia per ignorantiam, feci.
^b Prophetar. ^c Apostoli. ^d Christum de Iacob.
ficantes nomen meum, & sanctificabunt semen Iacob, &
^a Patrem & Filium & Spiritum sanctum. ^b Tunc. ^c Iudaei idola colentes.
Deum Israel t̄ praedicabunt, et scient errantes spiritu intel-
^a Mysticum. ^b Qui semper contra dominum murmurauerunt. ^c Spiritualiter.
lectum, & mussitatores discent legem.

gentium vocatio- D
ne, vestri que reie-
sione, quo tpe
ista praenuntiatur
non erubescitis,
ait, tanq̄ minimè
futura credatis,
sed fidem vobis fa-
ciet suo tpe reru
uentus. Tum de-
num n. erubescet
filij vestri, cu Deu ^{f frustra fecerunt}
Iacob, alienigenis ^{nate fecerunt}
laudari viderint. ^{iustum.}
*** Cyrillus. Non**
cum primum Iu-
dai impiè egerint
in Christum, sua E
peccata cognos-
scet, sed temporis
progressu, cu ex Iu-
dais nati videbunt
opera mea couer-
sum orbem, idola
cõtrita, demptum
errorem gentium.
e Mussitatores discent.
*** Procopius. Hi.**

C
*** NICOLAUS DE LYRA.**
1 Quoniam defecit qui praeualebat. Cetus Sacerdotu Scri-
barum, & Phariseorum qui in destructione ciuitatis fuit occisus.
2 Consummatus est illusor. Illuserunt enim multipliciter do-
ctrinam Christi.
3 Et succi sunt omnes. quia tota eorum intentio versa erat ad
auariciam, & rapinam.
4 Qui peccare faciebant homines, &c. quia querebant de
bre Christi discipulorumque eius aliquid calumniabile rapere, vt pa-
ret in Euangelio, & in actibus apostolorum in pluribus locis.
5 Et arguentem. scilicet Christum arguentem eorum vitia in
palam.
6 Et declinauerunt. idest a Christo qui dicitur iustus. Antho-
nomasice, eo quod alios iustificat, quem negauerunt coram Pi-
lato.
7 Propter hoc. Hic remouetur quoddam dubium circa praedi-
cta de exc. catione sapientum, & illuminatione simplicium, ne forte
crederet aliquis, quod hoc deberet accidere propè tempus Isaie. ideo
remouet hoc, cum dicit.

8 Non modo confundetur Iacob. idest populus Iudaeus,
qui maiori parte aduentu Christi fuit exc. catus, & per Romanos
per orbem in captiuitate dispersus, vbi multas confusiones sustinet,
& ideo determinatio huius temporis subditur. cum dicitur.
9 Sed cum viderit filios. i. apostolos qui fuerunt de gente ista.
10 Opera manuum mearum. Quia per infusionem Spiritus
sancti de idiotis, & timentib. fecit eos sapientissimos & constantes.
11 In medio sui. Et hoc fiebat potissime in die Pentecostes. Act. 2.
12 Et sanctificabunt. idest sanctum praedicabunt.
13 Semen Iacob. i. Christum, quem Iacob patriarcha praedixit
uenturum ad sanctificandum mundum, Gene. 49. b. Non aufere-
tur sceptrum de Iuda, & dux de foemore eius, donec ve-
niat qui mittendus est, & ipse erit expectatio gentium.
14 Et Deum Israel praedicabunt. Gentib. per orbem dispersis.
15 Et scient errantes spiritu. i. Gentiles prius multis errori-
bus implicati intellectum legis & Euangelij.
16 Et mussitatores. i. qui prius erant ociosi & vanis occupati.
17 Discent legem. Mosaicam & Euangelicam, & hoc patet
impletum iam per orbem: quasi vniuersum.

MORALITER.

7 Propter hoc haec dicit dominus. Hic ad literam praedixit
Isaias tempus exc. cationis Iudaeorum futurum tempo-
re illuminationis apostolorum qui fuerunt de eodem
populo, per quod Moraliter signatur quod praedicator
veri-

veritatis catholicae, qui per Isaiam figuratur, annuncian-
do virtutes & praemia bonorum debet simul denuncia-
re vitia poenaeque malorum. Nam opposita iuxta se
posita magis elucescunt: & sic mali habent maiorem
occasionem conuertendi se ad bonum, & boni ad magis
proficiendum.

ADDITIO.

In cap. 29. vbi dicitur in postilla. Propter hoc hic remoue-
tur quoddam dubium, &c.
Hoc quod dicitur: Propter hoc haec dicit dominus ad do-
mum Iacob, propheta videtur remouere quandam opinionem er-
roneam. Posset enim quis dicere, quod cum Pharisei, & Scribe de
quibus statim supra agit. qui tantum errauerunt declinando a Chri-
sto & eum negando, & huiusmodi, descenderunt de Iacob secundum
carnem quod haec redundaret in confusionem Iacob patris eorum,
sicut dicit Prou. 17. Sed haec propheta improbat, dicens: Propter
hoc. i. propter peccata & scelera praedictoru Phariseorum & Scri-
barum non modo. i. non hac ratione confundetur Iacob. i. patriarcha
pater eorum. Nec modo vultus eius erubescet, & est eadem senten-
tia

tia sub diuersis verbis. Cuius rationem subdit, dicens: Sed cum vi-
derit filios suos, &c. sic est in Hebræo, & est sensus: Non habet
Iacob rationem qua confundatur ex hoc nec erubescat, quia cum vi-
derit filios suos scilicet apostolos ab eo descendentes tam secundum
carnem quam secundum fidem sanctificantes nomen meum, quia re-
pleti Spiritu sancto loquebantur magnalia Dei, Act. 2. b. Et sanctifi-
cabunt sanctum Iacob, & Deum Israel. Praedicabunt. i.
praedicabunt quod Christus sanctus sanctorum de Iacob descendit, et
ipse fuit promissus, quod in magnam gloriam ipsius Iacob vertitur.
Non autem in confusionem, praesertim cum per huiusmodi praedica-
tionem idololatrye venerunt in cognitionem veritatis de quo dicit.
Et scient errantes spiritu intellectum. Similiter & mussitatores. s.
plurimi ex Iudaeis contra Deum murmurantes. Discent legem.
scilicet spiritualem per apostolos praedicatam.

* MORALITER.

CAP. F

* CAP.

CAP XXX.

A
a

Ve filij desertores dicit dominus. Post prophetiam contra Ariel & cetera, usque ad hunc locum vaticinatur que post 150. annos (que fuerunt inter Isaiam & Ieremiam) probantur esse completa. De his dicit. qui spreto consilio Dei & Ieremiam post mortem Godolia quem reliquis preceperat Nabuchodonosor fugerunt in Aegyptum: & hoc est.

* Procopius. Luget eorum vicem, qui Ieremie non crediderint, & qui antea filiorum ordini ascribebantur, prauaricatores nunc appellat, qui a Deo ita ad impietatem defecerint, ut suos ipsi liberos mactare, nedum preceptis repugnare non dubitarint.

V. a filij desertores. Tropol.

V. a filij desertores. Omnes. f. qui Dei religione contempta ineunt consilium non per dñm, & addunt peccata peccatis, ut superati blanditijs peccatorum recipiant etiam prauitatem dogmatum & descendant in tenebras Aegypti quærentes Pharaonis auxilium qui regnat in Aegypto. cuius fortitudo ducit in opprobrium sempiternum. Sunt enim in Thaphnis id est in mandato humili & deiecto, principes eius qui

Ve filij desertores dicit dominus, ut faceretis consilium, & non ex me, & tunc ordiremini telam, & non per spiritum meum, ut adderetis peccatum super peccatum. Qui ambulatis, ut descendatis in Aegyptum, & os meum non interrogastis, sperantes in auxilium in fortitudine Pharaonis, habentes fiduciam in umbra Aegypti, & erit vobis fortitudo Pharaonis in confusione, & fiducia umbræ Aegypti in ignominiam. Erant enim in Thaphnis principes tui, & nuncij tui usque ad Anes peruenerunt. Omnes confusi sunt super populo qui eis pro-

CAP XXX.

Dei consilij & Ieremie.

Ve filij desertores dicit dominus, ut faceretis consilium, & non ex me, & tunc ordiremini telam, & non per spiritum meum, ut adderetis peccatum super peccatum. Qui ambulatis, ut descendatis in Aegyptum, & os meum non interrogastis, sperantes in auxilium in fortitudine Pharaonis, habentes fiduciam in umbra Aegypti, & erit vobis fortitudo Pharaonis in confusione, & fiducia umbræ Aegypti in ignominiam. Erant enim in Thaphnis principes tui, & nuncij tui usque ad Anes peruenerunt. Omnes confusi sunt super populo qui eis pro-

a Quasi: Ambulabitis, Ab Isaiam enim usque ad Ieremiam, cuius tempore hoc factum est. 161. anni sunt.

a Ieremiam prophetam, p. ophetæ enim os domini sunt. unde: Os domini locutum est. b Quia quod interrogantes audierant neglexerunt.

a In fortitudine tua domine habemus fiduciam. b Pharaon nomen dignitatis regis. sicut Augustus Cesar: Protectione.

a Qui & Membræ sicut alius dicitur cano proprie.

a Ironia. b Emphaticus, cum irruione legendum est.

a Ias lerant. b Alias Thamn's

a Erant enim in Thaphnis. b Erant enim in Thaphnis.

a Erant enim in Thaphnis. b Erant enim in Thaphnis.

a Erant enim in Thaphnis. b Erant enim in Thaphnis.

a Erant enim in Thaphnis. b Erant enim in Thaphnis.

a Erant enim in Thaphnis. b Erant enim in Thaphnis.

a Erant enim in Thaphnis. b Erant enim in Thaphnis.

a Erant enim in Thaphnis. b Erant enim in Thaphnis.

a Erant enim in Thaphnis. b Erant enim in Thaphnis.

a Erant enim in Thaphnis. b Erant enim in Thaphnis.

a Erant enim in Thaphnis. b Erant enim in Thaphnis.

a Erant enim in Thaphnis. b Erant enim in Thaphnis.

a Erant enim in Thaphnis. b Erant enim in Thaphnis.

a Erant enim in Thaphnis. b Erant enim in Thaphnis.

a Erant enim in Thaphnis. b Erant enim in Thaphnis.

a Erant enim in Thaphnis. b Erant enim in Thaphnis.

a Erant enim in Thaphnis. b Erant enim in Thaphnis.

a Erant enim in Thaphnis. b Erant enim in Thaphnis.

a Erant enim in Thaphnis. b Erant enim in Thaphnis.

a Erant enim in Thaphnis. b Erant enim in Thaphnis.

a Erant enim in Thaphnis. b Erant enim in Thaphnis.

a Erant enim in Thaphnis. b Erant enim in Thaphnis.

a Erant enim in Thaphnis. b Erant enim in Thaphnis.

a Erant enim in Thaphnis. b Erant enim in Thaphnis.

qui frustra laborabāt super populo. Sanctos magistros adiuuat discipulorum salus, perditio seductorum perditioni quos.

b. Qui ambulatis. Ut dicit Hiero. Ieremias cū eis iuit, & super portam ciuitatis Thaphnis lapides comporauit, & dicit: Hęc dicit dominus: Ecce ego adducam Nabuchodonosor seruum meum, & ponet sedem suam super hos lapides & comprehendet vos pariter cum omnibus Aegyptijs, in quibus confusi estis & peribitis fame, captiuitate dura, gladio, eo quod nolulistis audire vocem meam, ut habitaretis in terra vestra.

c. Os meum, &c. * Procopius Videtur contra historiam fidem os meum non interrogastis, habere Isaiam, cum illos per Ieremiam Deum constet consuluisse. Verum non interrogauit, qui aliter quam decuit, aut ei penitus non credat, consuluit.

d. Erant enim in Thaphnis. b Erant enim in Thaphnis.

a Erant enim in Thaphnis. b Erant enim in Thaphnis.

a Erant enim in Thaphnis. b Erant enim in Thaphnis.

a Erant enim in Thaphnis. b Erant enim in Thaphnis.

a Erant enim in Thaphnis. b Erant enim in Thaphnis.

a Erant enim in Thaphnis. b Erant enim in Thaphnis.

a Erant enim in Thaphnis. b Erant enim in Thaphnis.

a Erant enim in Thaphnis. b Erant enim in Thaphnis.

a Erant enim in Thaphnis. b Erant enim in Thaphnis.

a Erant enim in Thaphnis. b Erant enim in Thaphnis.

a Erant enim in Thaphnis. b Erant enim in Thaphnis.

a Erant enim in Thaphnis. b Erant enim in Thaphnis.

a Erant enim in Thaphnis. b Erant enim in Thaphnis.

a Erant enim in Thaphnis. b Erant enim in Thaphnis.

a Erant enim in Thaphnis. b Erant enim in Thaphnis.

NICOLAUS DE LYRA.

CAP XXX.

Ve filij desertores dicit dominus. Hic consequenter Isaias loquitur contra irrisores prophetarum futurorum & potissime Ieremie qui prophetauit tempore captiuitatis Babylonica. Isaias vero ante prophetauit per plures annos. Interfectus enim fuit circa principium regni Manasse, ut dictum fuit supra l. c. A principio vero regni Manasse usque ad destructionem ciuitatis Ierusalem per Chaldeos fluxerunt anni 110. quia Manasses regnauit 55. annis. Amon. 2. Iosias 31. Ioachim. 11. Sedechias. 11. Secundum igitur, quod regnum Israel & regnum Iuda fuerunt destructa ex confidentia adiutorij regis Aegypti. Expositores igitur nostri communiter exponunt hoc capitulum ad literam de Iudæis qui euaserunt manus regis Babylonis: sed interfecto Godolia quem rex Babylonis preceperat terræ Iuda, transferunt in Aegyptum timore Chaldeorum contra mandatum domini factum eis ex ore Ieremie ut habetur Ier. 4. Sed hoc dictum non videtur verum, quia de ipsis descendentes in Aegyptum dicitur infra cap. isto: Nuncij tui usque ad Anes peruenerunt, quæ est ciuitas Aegypti: illi autem qui interfecto Godolia transferunt in Aegyptum, non fuerunt illuc sicut nuncij ad redeundum, sed sicut fugitiui ad illic manendum. propter quod Ra. Sa. exponit hoc ca. de Osee rege Israel, qui misit nuncios ad regem Aegypti pro auxilio habendo contra regem Assyriorum, ut sic liberaretur a tributo, quod sibi reddebat singulis annis, ut habetur 4. Reg. 17. Et licet litera posset ad hoc applicari, videtur tamē mihi, quod melius debeat intelligi de Sedechia rege Iuda, qui ex confidentia regis Aegypti rebellauit Nabuchodonosor regi contra consilium Ieremie, ut habetur Ier. 37. Et pro isto auxilio habendo misit frequenter Sedechias solennes nuncios ad regem Aegypti: sed defraudatus fuit ab intento: quia rex Aegypti non adimpleuit permillum deferendo ei auxilium: Igitur sciam hanc sententiam procedit sic propheta, quia primò comminatur pœnam regno Iudæ propter confidentiam in Aegyptijs. secundò, idē facit regno Israel ca. se. Et prima in duas quia primò comminatur illis de regno Iuda afflictionem, secundò denunciat eis consolationem oleum

oleum infundens post vinum. secundò ibi: Propterea expectat dominus, prima in duas. quia primò arguit culpam, secundò subdit debitam pœnam, ibi: Propterea hæc dicit. Prima adhuc in duas, quia primò arguit confidentiam eorum super Aegyptum. secundò Dei contemptum, ibi: Nunc ergo ingressus Circa primum dicit.

1 Ve filij desertores dicit dominus. consilij Ieremie & aliorum prophetarum domini.

2 Ut faceretis consilium. De requirēdo Pharaonis auxilium.

3 Et non ex me. Quia propheta domini hoc non consulebant, sed magis disconsulebant.

4 Et ordire, &c. id est faceretis processum ad rebellandum Chaldeis.

5 Et non, &c. sed per spiritum mendacem in ore prophetarum falsum Ier. 28.

6 Ut adde. Quia primò diffisi fuerunt de diuino auxilio, secundò nimis confisi de humano. ideo subditur.

7 Qui ambulatis. Et patet litera ex dictis usque ibi.

8 Et erit vobis fortitudo Pharaonis. Quia ex confidentia eius falsa rebellauerunt Chaldeis, qui venientes destruxerunt ciuitatem & templum, & partim occiderunt, & partim captiuauerunt confusibiliter populum.

9 Erant enim in Tanis. Aliqui libri habent: Ierāt, quod fuit sic dictum ab aliquibus correctoribus, eo quod subditur: Usque ad Anes peruenerunt, & male: quia in Hebræo & in libris correctis habetur. Erant enim in Thaphnis. quæ est ciuitas nobilis Aegypti.

10 Principes enim & nuncij tui, &c. missi tanquam solennes nuncij.

11 Usque ad Anes peruenerunt. Primò enim inuenerunt regem Aegypti in Thaphnis, sed antequam responderet eis, translulit se ad Anes: quæ etiam est ciuitas Aegypti: sic secui sunt cum ad habendum eius responsum.

12 Omnes confusi sunt super populo. scilicet dicti nuncij: quia non habuerunt inde aliquod remedium, sed confusionem, & cum hoc magnum damnum. ideo subditur.

* Onus

MORALITER:

† 1 Ve filij desertores dicit dominus. In hoc cap. secundum literalem sensum arguuntur filij Iuda de hoc, quod confidentes de Aegyptijs rebellauerunt Nabuchodonosor regi cui seruire iurauerant per dñm Deum: ut habetur 2. Paralip. in fine: Nec ista rebellio profuit eis, sed multum nocuit.

cuit. Moraliter aut per istos qui dñr hic filij desertores, significant claustrales, qui ex confidentia secularium claustrum deserunt: quod in eis confusibile est, & noxiū. Primò spiritualiter: quia sunt fractores voti & excommunicati. ruunt et de peccato in peccatum tanquam derelicti a Deo, & potestati demonum subiugati. Secundò nocet eis corporaliter, quia seculares in quibus confidebant frequenter attediatur de ipsis & expellunt eos a se: aliqui per expensas, & aliqui

A Pro eo quod reprobastis verbum. Hæretici quoque & omne dogma contrarium veritati confidunt in calumnia, & mendacio, propterea impietatis eorum ciuitas destruetur, quam scilicet ædificauit Cain, cui veniet repentina perditio cum capta fuerit ab ecclesiasticis viris, & ideo destruetur, & comminuta, vt nihil remaneat in ea, quod possit ignem emortuum reaccendere, & saltem cœnosam, & paruulam aquam siccantibus præbere.

B Sicut interruptio cadens. Quasi quomodo interruptio muri altissimi, qui longam traxit ruinam difficile instaurari, & pristinum decorem recipere potest, sic veniet vobis repentina contritio.

C Quia hæc dicit dominus Deus sanctus Israel. Anagoge. Omnes

violencia.

que se pandit.

1 ^a Præsentia. ^b Monita eius. ^c Propterea hæc dicit dominus. ^d Quia reprobastis illum. **faciē nostra sanctus Israël. Propterea hæc dicit sanctus**

2 ^a Nolentibus se ingerere, vt quem neglexistis commiseritis in terra vestra. ^b Alias ex. ^c Hoc. ^d Habentes fiduciam in Aegyptiorum caluminatione & mendacio.

3 ^a Deceptionem. ^b Superbiam Aegypti. ^c Spe. ^d Tumultu.

4 ^a Trinitatis in principio. ^b Muri. ^c Vt ipsi cadens subito.

5 ^a Muti. ^b Alta similitudo.

6 ^a Sic nec de vobis aliquid tale remanebit persequente Nabuchodonosor.

7 ^a Qui per me & Ieremiam vobis loquitur. ^b Quasi: Poenitentiam agite antequam veniat captiuitas.

8 ^a In terra vestra. ^b Quæritis. ^c Fixa in me & non in Aegypto.

9 ^a Obedire mihi. ^b Manebimus hic. ^c Aegyptiorum.

10 ^a Concito gradu pergeamus ad eos.

11 ^a Chaldaei quos effugere non poteritis. ^b Aegypti in quibus confiditis.

12 ^a Chalhai.

13 ^a Pauci in signum tantæ captiuitatis. ^b Fixus in signum naufragii.

14 ^a Potentia Dei demonstranda. & cuius sermo compleatur meus an illorum

nes ad penitentiam, precipue, & maxime hæreticos hortatur: quia si reuersi à vitijs ingemuerint, & poenitentiam egerint, salui erunt. Illi contrario confidentes in falsis magistris, & in incertis seculi equos Aegyptios desiderant, & eorum velocitate lætatur, quos multiplicare dominus prohibuit. Ideo ecclesiastici viri persequuntur eos, & vnus bellatoris vocem, vel quinque, quod ad mentem, & ad quinque sensus referre debemus mille homines, & incomposita turba fugientium sustinere non poterunt.

15 * Procopius. Si enim resipiscetes, ait Hierosolymis quieti, nec amplius de Aegyptiaca professione solliciti manseritis, in pace non tantum & requie saluabimini, sed in spe vobis erit fortitudo vestra.

Plorans

C

NICOLAUS DE LYRA.

- * 1 Propterea erit, &c. Descripta populi malicia. Hic consequenter denuntiat debita pœna, cum dicitur.
- 2 Pro eo quod reprobastis verbum hoc. i. verbum domini per prophetas dictum.
- 3 Et sperastis in calumnia. Quærendo occasionem recedendi à seruitute regis Babylonis: cui tamen Sedechias rex & principes iurauerunt seruire, vt habetur 2. Paral. vlt.
- 4 Et in tumultum. scilicet exercitus regis Aegyptiorum, quæ sperabant venire ad eorum auxilium, in magno fragore armorum, & pompa.
- 5 Et innixi estis super eo. Magis quam super diuino auxilio.
- 6 Propterea erit iniquitas hæc. De transgressione iuramenti & de contemptu Dei.
- 7 Sicut interruptio cadens. Quæ quanto cadit a loco altiori, tanto magis opprimat illa super quæ cadit: & per hoc intelligitur quod iniquitas esset causa destructionis ciuitatis & populi. Et patet litera vsque ibi.
- 8 Et non inuenietur de fragmentis eius testa. id est, non remanebunt aliqui residui de populo in terra Iuda, qui possint eam operari quia illi quos dimisit Nabuzardan ad colendum terram, mortuo Godolia fugerunt in Aegyptum timore Chaldeorum.
- 9 Quia hæc dicit dominus Deus sanctus Israel. Qui non potest mentiri.
- 10 Si reuertamini. Per poenitentiam ad Dei misericordiam.
- 11 Et quiescatis. a rebellionem contra regem Babylonis.
- 12 Salui eritis. Ita enim prædicauit Ieremias regibus & populo regni Iudæ, vt patet in multis locis sue prophetiæ.
- 13 In silentio. i. humiliter & pacifice seruiendo regi Babylonis secundum domini voluntatem.
- 14 Et in spe. diuini auxilij non humani.
- 15 Erit fortitudo vestra. Conseruans ciuitatem & populum à destructione: sed quia Sedechias noluit credere Ieremiæ & populus eius. ideo subditur: Et nolulistis.
- 16 Et dixistis nequaquam. Scilicet faciemus Ieremiæ consilium.
- 17 Et ad æquos fugiemus. i. ab equitibus Aegypti refugium & auxilium quæremus.
- 18 Ideo fugietis. Quia deficiente auxilio Aegypti & rupta ciuitate, Sedechias rex & viri bellatores fugerunt nocte. quarto Regum vltimo.

- 19 Et super veloces ascendemus. i. si rex Babylonis aduersus nos preualuerit, per velocitatem equorum nostrorum euademus manum eius. Quod excludit dicens.
- 20 Ideo velociores erunt qui persequuntur vos. Quia Chaldaei insequentes Sedechiam fugientem ipsum comprehenderunt. quarto Reg. vlt.
- 21 Donec relinquamini quasi malus naui. In signum naufragij præteriti.
- 22 Et quasi signum super collem. Vbi aliquando in sublimitate arboris magna ascendit speculator ad videndum si hostes veniant & ex qua parte: & sic dat signum fugiendi illis pro quibus speculatur, & ad quam partem debeant fugere, ne cadant in manibus hostium: & ipse etiam velociter descendens fugit cum alijs: Sic fuerunt illi qui remanserunt de populo Iudæ, quorum aliqui fuerunt ducti in Babylonem in signum victoriæ Chaldeorum, & destructionis Iudæ, sicut malus est signum naufragij præteriti: & alij fugerunt in Aegyptum, timentes contra se aduentum Chaldeorum.
- 23 Propterea expectat dominus, &c. Hic consequenter propheta post vinum mortificationis infundit oleum lenitium denuncians populi consolationem. Circa quod sciendum quod hanc partem exponunt doctores nostri communiter ad literam de redemptione populi Iudæ de captiuitate Babylonica facta per Cyrum, destructo regno Chaldeorum, vt habetur Esdræ primo. Sed huic expositioni non videtur litera bene consonare in pluribus locis, vt pote quod dicitur infra: Plorans nequaquam plorabis. i. post reditum de captiuitate Babylonica materiam tristitiæ non habebis, vt isti exponunt: Contrarium videtur Neemi. primo vbi dicitur, quod populus reuersus de Babylone erat in afflictione magna & opprobrio. Item quod subditur postea: Et dabit tibi dominus panem artum, & aquam breuem, id est in redeundo de Babylone sustinebis penuriam victus. Secundum istos hoc non bene consonat prædictis ab eis. scilicet quod non haberent materiam tristitiæ. Item ei quod postea subditur. Et dabitur pluuia semini tuo & cetera quod exponunt de magna abundantia in terræ fructibus & animalibus. cuius contrarium videtur post reditum, Neemiæ quinto capite. vbi dicitur, quod multi de populo disponebant vendere filios & filias suas in seruos, & ancillas pro victu habendo. Item quod dicitur: & non faciet auolare à te vltra doctorem tuum, scilicet Esdræ, vt dicunt quod non videtur verum, quia Esdras non semper stetit cum eis, sed pauco tempore, quia post alios longo tempore venit de Babylone, & non multum superuixit. Item q. infra dicitur. Et erit lux lunæ sicut lux solis, &c. exponunt dicentes, quod hoc intelligitur de maiori letitia quam habuerunt post captiuitatem quam ante: tantus tamen excessus letitiae non

* ut non

A *Piorans nequaquam plorabit.* Iudæi referunt hoc tempus ad illud, quando sub Zorobabel & Iesu magno Sacerdote post 70. annos redierunt de captiuitate Ierusalem, & bona fuerunt quæ prius habuerant nos autem omnes promissiones quæ excedunt mediocritatem illius temporis ad Christi referimus aduentum: In quo captiuus quondam populus passione dñi liberatus, habitat in Sion & in Ierusalem in specula scilicet & visio ne pacis, i. ecclesia.

b *Et dabit tibi do. etc.*

***** Procopius. Per panem artum seu afflictionis, intelligit principium reuersionis quo tempore a vicinis affligebantur. Deinceps enim illis omnem ubertatem & copiam denuntiat, imprimisque errore caræ tem securitatem, quamnis non defuturi sint, qui auerte re, & in vias quasi bet inducere conentur.

c *Et erunt oculi tui, &c.* * Procopius. Auersi a Deo sumus, & tamen non auertitur vnde per Itaiam dicitur. *Et erunt oculi, &c.* Quasi in faciem suam homo monitus est, quando ad iustitiam conditus, præcepta rectitudinis accepit. Sed cum hæc eadem præcepta contempsit, quasi conditori suo dorsum mentis in faciem dedit. Sed ecce adhuc post tergum

gum sequitur & monet: quia iam & a nobis contemptus est, & tamen nos vocare non cessat. Quasi dorsum ei in faciem dedimus, cuius verba despiciamus. Sed stans post tergum nos auersos reuocat.

d *Post tergum.* Prima conditione quasi in facie Adam audiuit a domino: *Crescite & multiplicamini, & replete terram.* post peccatum quasi post tergum positus, maledicta terra in opere tuo. Huius casu nos omnes retrocedimus, & modo audiimus a domino: *Conuertimini ad me, & ego con. ad vos.* Et alibi: *Conuertimini ad me in toto corde uestro, etc.* vt his monitis anteriora petamus: & hoc est: Aures tuæ audient verbum mo. post tergum.

Gene. r. d. Gene. 3. c.

Zacha. r. a.

Iohel. 2. c.

E

† angustie & aquam oppressionis. Num. 20. c.

1 *Expectat dominus, vt misereatur vestri, & ideo exaltabitur*

2 *parcens vobis, quia Deus iudicij dominus. Beati omnes*

3 *qui expectant eum. Populus enim Sion habitabit in Ierusalem.*

4 *Plorans nequaquam plorabis, miserans miserabitur*

5 *tui. Ad vocem clamoris tui statim vt audierit, responde-*

6 *bit tibi. Et dabit tibi dominus panem artum, & a-*

7 *quam breuem, & non faciet auolare a te vitra doctorem*

8 *tuum, & erunt oculi tui videntes præceptorem tuum, &*

9 *aures tuæ audient verbum monentis post tergum. Hæc*

10 *via, ambulate in ea, neque ad dextram, neque ad sini-*

11 *stram. Et contaminabis laminas sculptilium argenti*

1 *Quasi: Hæc venient nisi poenitentiam egeritis: Propterea ex do.*

2 *† Poenitentiam vestram.*

3 *† In misericordia, Superexaltat misericordia iudicium. Vel in cruce, vt omnibus pateat.*

4 *† Filius. Pater enim non iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit filio.*

5 *† Expecta dominum, & viriliter age. &c. † Recta spe. b † Ecclesie quæ est modo in speculatione. c † Cœlesti, vbi est vera visio pacis.*

6 *† Ante. † Conuersus. b † In Ierusalem. † Absterget dominus omnem lachrymam ab oculis eorum. † Fletus tuus vertetur in gaudium. c † Quotidie. d † In die iudicii omnino.*

7 *† Plenam iustitiam, b Orationis. c † Ierusalem. d † si digna audiri. e † Ecce Adsum. † Magis te quam voce.*

8 *† Iudæi dicunt, quod egressuri de captiuitate inopiam cibi & potus passi sunt. b † Doctrinam Euangelij quæ duobus mandatis consistit, omnia mandata veteris testamenti.*

9 *† Scriptura vbi obscura panis, vbi est aperta aqua. b † Accedere. c † Magister vester vnus est Christus.*

10 *† Cordis. b † Modo in spectandem in re.*

11 *† Interiores. † Exaudient. † Christi. a † Christus ad credentes loquitur. † Ego sum via veritas, & vita.*

12 *† Me imitamini, vnde: Vende omnia quæ habes & sequere me. Et alibi: Qui mihi ministrat, me sequatur. De virtute in virtutem. b † Noli esse nimium iustus. c † In manum declines.*

13 *† Conuersus ad fidem reputabis omnia idola contaminata sculptilia & conflatilia.*

Et da. F

NICOLAUS DE LYRA.

***** *ne non videtur bene prædictis concordare, & maxime quia nunquam redierunt ad tantam prosperitatem sicut fuerant ante de multo: maxime tempore Dauid & Salomonis, et aliorum regum plurimorum. Et ideo saluomeliori iudicio, videtur, qd Iudæi melius quantum ad aliquid exponant partem istam, sc. de redemptione eorum fienda per Christum: sed in hoc errant, quod expectant futurum, quod iam transit in præteritum. Igitur accipiendo ab eis quod est verum, & falsum respicientes, exponamus literam de redemptione facta per Christum. Et diuiditur in duas partes: quia primò ponitur redemptio facta per Christum in suo aduentu primo, secundò fienda in secundo, ibi: Et erit. Prima hic prædicitur ab Isaia cum dicitur: Propterea. Id est propter mala vestra multiplicata.*

1 *Expectat dominus, vt misereatur vestri. Id est differt redemptionem vestram perfectam per Christum fiendam: veruntamen quia non aufert eam, subditur.*

2 *Et ideo exaltabitur parcens vobis. quia tempus sui aduentus erit tempus magnæ misericordie: veruntamen non erit sine iustitia, quæ semper Dei misericordiam concomitatur. ideo subditur: Quia Deus iudicij dominus.*

3 *Beati omnes qui expectant eum. firmiter credendo eius aduentum.*

4 *Populus enim Sion. i. fidelis & catholicus.*

5 *Habitabit in Ierusalem. i. ecclesia, secundum quod dicitur ad Heb. 22. f. Accessistis ad montem Sion, & ciuitatem Dei videntis Ierusalem cœlestem. Et quia ad literam in monte Sion incepit fides catholica per prædicationem Christi in propria persona, et permissionem Spiritus sancti super apostolos, vt dictum fuit supra 2. c.*

6 *Plorans nequaquam plorabis. pro dilectione Christi ven-*

turi, pro qua suspirabant ingemiscetes patres veteris testamenti.

7 *Miserans miserabitur tui. intantum qd exponet se morti.*

8 *Ad vocem clamoris. In primitiua ecclesia, et per longum tps postea, sancti viri habebant frequentissime ad vota diuina responsa.*

9 *Et dabit tibi dominus panem artum. i. ex Dei gratia eris contentus paruo victu, alias parco, sicut patet in diuersu ecclesie in viris perfectis, & religiosis.*

10 *Et non faciet, &c. i. Christum, qui dicit de seipso Matt. 23. a Vnus est magister vester Christus. Et de sua permanentia dicitur Matt. vlt. d. Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vsq; ad consummationem seculi. Secundum enim diuinitatem vbi que est per essentialiam presentiam & potentiam: & in ecclesia sua per specialem gratiam, & secundum humanitatem in eucharistie sacramento, in quo corpus est ex vi sacramenti, & anima & diuinitas ex concomitantia inseparabili post resurrectionem. In translatione Chaldaica sic habetur: Et non recedet ultra diuinitas eius. Ex quo patet, quod non potest conuenienter intelligi de Esdra doctore. sed de Christo conuenit optime.*

11 *Et erunt oculi tui, &c. id est Christum, qui apparuit visibilibus etiam oculis corporalibus in forma humanitatis, & in sacramento sub specie panis.*

12 *Et aures tuæ audient verbum. scilicet Euangelicum.*

13 *Monentis post tergum. i. ad sequendum vestigia Christi prædicationis in persona propria primo, & postea in apostolis alijsq; discipulis.*

14 *Hæc via. scilicet fides catholica.*

15 *Ambulate in ea. qui ecclesia nunquam declinabit generaliter a fide catholica.*

16 *Et contaminabis laminas. Quia Gentiles ad prædicationem apostolorum confregerunt idola sua materiam & ornamenta idolorum pauperibus erogantes. * Egred-*

MORALITER.

† *Expectat dominus. Hic ad literam post filiorum Iuda increpationem, propheta denunciat eorum consolationem per Christum futuram, more boni Samaritani post vinum mordicatum infundentis oleum lenitiuum. Moraliter autem potest exponi consequenter ad prædictam de apostatis expositionem. nam aliqui eorum ex diuino respectu verè poenitentes reuertuntur, & impositam sibi poenam non solum patienter sustinent, sed et maiorem accipiunt ex seipsis, & sic magis proficiunt in bono virtutis,*

virtutis, quam aliqui qui nunquam per apostasiam ceciderunt. vnde Greg. exponens illud Luc. 15. b. *Gaudium erit in celo super vno peccatore poenitentiam agente, quam super nonaginta iustis.* Dux in prelio militem illum plus diligit, qui post fugam reuersus, hostem fortiter premit: quam illum qui nunquam terga præbuit, nec vnquam aliquid fortiter fecit. Sic & agricola illam terram plus amat, quæ post spinas, vberes fructus facit, quam illam quæ nunquam spinas habuit, nec vnquam frugum vberem producit. De talibus subditur: *Erunt oculi tui, &c.*

† Ecce

a Et dabitur plu. In Regum volumine scriptum est, quod interfecit ab Elia pseudo prophetis data fit pluuia terræ Israel, & panis Elisæi. Et postea saluatoris vberimus fuerit, atque pinguius, & tantam plenitudinē habeat, vt multa hominum milia saturata sint. In præfenti quoq; loco non datur pluuia semini spirituali, & panis terræ vberimus atq; pinguius, nisi idola deargentata & deaurata fuerint, cōminuta & reputata in sterquiliniū: nisi. n. vitia abice- rint, virtutes non subeunt.

b Pascetur. Quidam hæc hyperbolicos Cyri tempore bus qui captiuitatem populi relaxauit, in Iudæa completa, contendunt.

c Commixtum migma. Isaac hordeum seuit, quia apud Allophylos erat: & centena riam hordei frugem recepit. Et Hosee, choro & dimidio hordei adulteram conduxit. Saluator quoq; quinque milia virorū, quinque sensus corporis & legē Moy si sequentium, hordeaceis panib. saturauit, qui in alio loco, frangens septem panes & in frustra comminuens, quatuor milia triticeis panibus repleuit, qui Euangelicum numerum sequebantur. Huiusmodi populi, partem comedunt palearum in quibusdam sequentes literam: & per paleas & hordeum paulatim proficiunt, & transeunt ad frumentum.

d Et erunt. In die iudicij super montes & colles erunt riui currentium aquarum, quia bona opera sanctorum clarebunt, quæ obseruantes mādāta impleuerunt, & doctrina Euangelij appropinquante die iudicij, prædicatione Elisæ & Enoch penè per oēs gentes abundabit. Et erunt super Iudæi, multos interfecit, & ruentes turres, ad Romanum referunt imperium. vnde: *Vt qui tenet nunc teneat, donec de medio fiat: quod eo tempore tanta beatitudo fuerit populo Israel, vt non solum valles & campestria, sed montes*

3. Reg. 18. g.
4. Reg. 4. g.
Ioan. 6. b.
† pabulū mundum.
† quod ventilatū est ventilabro & vano.
Gen. 26 c.
Osee. 3. a.
Ioan. 15. d.
Matth. 15. d.
† contritio.
2. Theff. 2. b.
C
*

a Ornamentum. tui, & vestimentum conflatilis auri tui, & disperges ea sicut immundiciam menstruatae.

a Olsaia vel Ieremia. **b** Populo credenti d: Gentibus. **c** Gratia Spiritu sancti. **d** Prædicationi.

a Egre dēre, & dices ei. Et dabitur pluuia semini tuo ubicunq; seminaueris in terra, & panis frugū terrę erit vberimus & pinguis. Pascetur in possessione tua in die illa t agnus paciosē, & tauri tui & pulli asinorū, qui operantur terram t commixtum migma comedent, t sicut in arca ventilatum est. Et erunt super omnem montem excelsum, & super omnem collem eleuatum riui currentium aquarum in die interfectionis multorum, cum ceciderint turre. Et erit lux lune sicut lux solis, & lux solis erit septēpliciter, sicut lux septē dierū, in die quā alligauerit dñs t vulnus populi sui, & percussurā plagę eius sanauerit. Ecce nomen

montes & colles aquis fluētib. irrigentur. Nos montes & colles intelligimus, quos virtutibus eleuatur, & qui esuriunt & sitiunt iustitiā, quos dominus prouocat ad bibendum. Qui. n. biberit de aquis eius, non sitiet in æternum. vnde: *Benedicite domino de son. Israel.*

c Interfectionis multorum. Multi enim sūt vocati, pauci verò electi. Turres, potestates dæmonum, vel superbi, de quibus Psalm. *Vidi impium superexaltatum & eleuatum sicut cedros Libani.* Has turres ædificare cupiebant qui mouerunt pedes suos ab oriente, quorum linguæ in Babylone confusæ, & super quos cecidit turris in Siloe.

f Et erit lux. Cū præmium laboris percipient, quia creatura liberabitur a seruitute corruptionis. Non mirum si luna solis fulgorem recipiat. Quia iusti fulgebunt sicut sol.

g Indie illa. * August. Hic dies potest intelligi, quo promisit dominus sanare contritionem populi sui. Hunc opinor esse diem, de quo Zacharias. *Benedictus Dominus Deus Israel, quia visitauit, &c.* Et Simeon. *Hic positus est in ruina, & resurrectionem multorū.*

Hæc ruina est phariseorum & principum quos significauit Isaias per turres. Si quis aut saluam hanc in secundo aduentu continere intelligat, in vtraque tñ aduentu maxime in secundo, sol conuertetur in tenebras, quomodo ergo augebit solem, & lunam die quo visitabit Dñs populū suum, quando vtroque in tempore quo cœpta est liberatio populi & adimpleta est solem & lunam non minui sed contenebrati ligamus, nisi plane solem & lunam sanctis comparatos intelligamus, iuxta illud. *Tunc iusti fulgebunt sicut sol, &c.*

h Ecce nomen domini. Filius in nomine patris. vnū. n. nomen est patris & filij & spiritus sancti. vn: Baptizates eos

NICOLAUS DE LYRA.

1 Egre dēre & dices ei. idest idololatria, quæ cessauit quasi in vniuerso orbe.

2 Et dabitur pluuia semini tuo vbi cunq; seminaueris in terra. Semen parabolicè dicitur hic verbum Euangelicum, secundum quod dicit saluator in parabola seminantis Luc. 8. b. Semen est verbum Dei. Et recipientibus ipsum per fidem, data est pluuia gratiæ Dei. Et per talem modum dicitur Deuteronom. 32. a. Concresecat vt pluuia doctrina mea.

3 Et panis frugum terræ erit vberimus & pinguis. Iste est panis Eucharistiæ, qui dicitur panis frugum terræ, quia materia huius sacramenti est panis triticeus de terra productus, & continet iste panis pinguedinem gratiæ diuinæ.

4 Pascetur in possessione tua in die. i. Christus. de quo dicit Ioa. 1. d. Ecce agnus Dei qui tollit peccata mundi. &c. Pascitur spaciōse in dilatione castitatis Ecclesię, secundū qđ dicitur Can. 2. d. Qui pascit in lilij, donec alporet dies & inclinent vmbre.

5 Et tauri tui. i. Apostoli.

6 Et pulli asinorum. alij inferiores prædicatores.

7 Qui operantur terrā, laborādo in agro dñico verbo & exēplo.

8 Commixtum, &c. Glossa super istum locum dicit, qđ migma est hordeum mixtum cum palea: & eam sequuntur expositores nostri. Sed huic dicto videtur contrariari quod subditur.

* 9 Sicut in arca ventilatū est. i. purgatum a palea. Quid autē intellexerit Hiero. per migma, nescio. Sed in Heb. habetur sic: Mixtum sorte comedent. i. commixtionem diuersorum granorum absque aliqua corruptione in sua bonitate manentiū: Per quod metaphorice intel-

ce intelligitur congregatio fidelium ex Iudæis & Gentilibus & varijs nationibus, qui incorporati sunt ecclesię per prædicationem apostolorum aliorumque prædicatores.

10 Et erunt super omnem. Per montes excelsos intelliguntur apostoli, per colles, qui sunt montes minores prædicatores alij.

11 Riui currentium aqua. i. abundantia sanæ doctrine, eo modo loquendi quo dicitur supra 11. Repleta est terra scientia domini, sicut aquę maris operientis

12 In die interfectionis. idest tempore destructionis Ierusalem, in qua erant multe turres, quę cum muris destructæ fuerunt per Romanos, & illo tempore multum viguit prædicatione Euangelij per aliosque discipulos Christi.

13 Et erit. Hic denunciatur liberatio fidelium in secundo aduentu Christi, tunc enim liberabuntur a pœnalitatibus vitę presentis. Et dicitur in duas quia primò ponitur huiusmodi liberatio, secundò demonis abiectio ibi: Ecce nomen. Circa primum sciendum, quod secundum sanctos doctores & catholicos, in finali iudicio mundus innouabitur & meliorabitur ad augmentum glorię electorum, qui in elementis & corporibus celestibus melioratis videbunt clarias relictas diuinę virtutis & bonitatis, scđm illud Sap. 13. a. A magnitudine speciei creaturę poterit cognoscibiliter creator horū videri. Decor aut corporū celestium maxime consistit in luce, & ideo tunc augebitur, & hoc est quod dicitur: Et erit lux lune sicut lux solis, &c. In die q. al. do. vul. po. sui. quia fideles resurgent in corporib. gloriosis ab oī corruptione et pœnalitate liberatis.

14 Ecce nomen. Hic cōsequenter agitur de deiectione demonis. Sciendum tamen, quod Hebr. & expositores nostri exponunt par-

MORALI ER R.
† 14 Ecce nomen domini. Hic ad literā describit deiectione dæmonis in iudicio finali. Et sic expositio ista nō solū est literalis, sed et spūalis, pp quod aliam addere nō oportet.
† MORAL-

a ¶ Ad damnandum malos, & remunerandum bonos. b ¶ Post multa tempora. c ¶ In vindicta more nostro. d ¶ Reprobis.

Domini venit de longinquo, ardens furor eius, & grauis ad por-

a ¶ Verba. b ¶ Filij. c ¶ Dicendo: Esuriui, & non dedistis mihi manducate, &c.

tandum. Labia eius repleta sunt indignatione, & lingua eius quasi

a ¶ Diabolum & membra eius.

ignis deuorans. Spiritus eius uelut torrens inundans usque ad me-

a ¶ Diabolum qui subiectos trahit in ruinam. ¶ Dominationem.

dium colli, ad ¶ perdendas Gentes in nihilum, & frenum erroris

quod erat in maxillis populorum. Canticum erit uobis sicut ¶ uox

sanctificatae solennitatis, & laetitia cordis sicut qui pergit cum tibia

a ¶ Iudaei in templum, sancti in caelum. ¶ Redit ad poenam malorum. b ¶ Venit hora, ut omnes qui in monumentis.

ut intrēt in montem Domini ad fortem Israel. Et auditam faciet

Domini ¶ gloriam uocis suae, & terrorem brachij sui ostendet in

comminationem furoris, & ¶ flamma ignis deuorantis. ¶ Allidet

in turbine, & in lapide grandinis. A uoce enim Domini ¶ patebit

a ¶ Diabolum & membra. b ¶ Vitiois. c ¶ Hoc contra Origenem. d ¶ Percussio ultionis aeterna.

Assur uirga percussus, & erit ¶ transitus uirgae fundatus quam re-

a ¶ ¶ non transeat. b ¶ Laetitia sanctorum.

quiescere faciet Dominus super eum, in citharis, & tympanis, & in

bellis ¶ praecipuis expugnauit eos. Preparata est enim ab heri

quia ¶ Reprobos. ¶ Demones. b ¶ Ite maledicti in ignem aeternum qui preparatus est diabolo. c ¶ Ab initio.

ta exultabunt in Dei laudibus, eodem modo in conuer-

sione Gentium.

d Sicut qui pergit. Preceptum est filiis Israel, ut decimam

bonorum

dicatione A. D. postolorū, cū Gentes ad fidē uenerint, & idola relinquent.

c Canticū erit uobis. Post poenam maiorū agit de gloria sanctorum. Sicut filij Israel transito mari rubro, cum uiderent Pharaonē & Aegyptios submersos, cū laetitia dixerūt:

Exod. 51.2.

Exod. 22. d. Leui. 27. d. Num. 18. d.

Exod. 51.2.

Exod. 22. d. Leui. 27. d. Num. 18. d.

Exod. 22. d. Leui. 27. d. Num. 18. d.

Exod. 22. d. Leui. 27. d. Num. 18. d.

NICOLAUS DE LYRA.

* rem istam ad literam de deiectione Sennacherib Regis Assyriorum uenientis contra Ierusalem, quando exercitus eius percussus fuit ab angelo, sic & corpora bellatorum fuerunt incinerata intectis uelutibus & armis, sicut dictum fuit supra septimo capitulo, & ad hoc satis posset applicari litera. Sed contra hoc uidetur, quod dicitur hic in principio: Ecce nomen Domini uenit de longinquo. Ex quo uidetur Isaia loqui de tempore longinquo, quod est tempus iudicij finalis, & non de propinquo seu presenti, cuiusmodi fuit dicta percussio Sennacherib, quia fuit tempore Isaiae ut habetur 4. Regum 19. Item quod dicitur in fine huius ca. Preparata est enim ab heri Tophet, &c. id est poena gehennalis, secundum quod dicitur ab omnibus expositoribus Hebraeis & Latinis. ideo uidetur Isaia hic loqui de tempore finalis iudicij, in quo demones cū damnatis retrudentur in inferno. Et hanc sententiam sequitur hic magister Alexander de Ales, qui fuit maximus theologus temporibus suis. Igitur secundum hanc sententiam haec pars in tres diuiditur partes: quia primò describitur aduentus iudicis terribilis impijs, secundò delectabilis iustis. ibi: Canticum erit, & tertio ut abiectiuis demonis. ibi: Et auditam. Circa primum dicit Isaia: Ecce nomen domini. quia in iudicio apparebit dominus, quia iudicatus fuit coram Pilato, ut seruus, & abiectus:

- 1 Venit de longinquo. quia a tempore Isaiae erat magna distantia usque ad tempus iudicij.
- 2 Ardens furor eius: quia ignis conflagrationis praecedet aduentum iudicis.
- 3 Et grauis ad portandum. quia terribilia signa apparebunt prope iudicium.
- 4 Labia eius repleta sunt. contra reprobos, contra quos proferet illam sententiam: Ite maledicti, &c. Matth. 25. d.
- 5 Et lingua eius quasi ignis deuorans. quia per sententiam ab eo prolata deducuntur ad ignem gehennae interminabilem.
- 6 Spiritus eius. i. eiusdem indignatio contra reprobos.
- 7 Velut torrens inundans usque. quia non poterunt punitionem eius euadere.
- 8 Ad perdendas gentes. s. quantum ad reprobos.
- 9 Et frenum erroris. quia cognoscent se errasse, illa tamen cognitio non erit eis uilis, sed magis afflictio per remorsum conscientiae, de quo dicitur infra vlt. g. Vermis eorum non morietur.
- 10 Canticum. Hic describitur dictus aduentus delectabilis electis qui tunc laetabuntur non solum de sua glorificatione, sed etiā de reproborum punitione, applaudendo diuinae iustitiae: & hoc est quod dicitur: Canticum erit uobis. scilicet electis.
- 11 Sicut uox. sic est in Hebræo.
- 12 Sanctificatae solennitatis. s. solennitatis Paschalis, in qua filij Israel laudauerunt dominum pro suo exercitu de Aegypto, in quo figuratus fuit exitus electorum de omni poenaltate, quando ad caelum transferentur gloriosi in anima & corpore.

13 Et laetitia cordis. Ly sicut importat hic aequalitatem, quia laetitia electorum tunc excedet omnem laetitiam quae potest exprimi a nobis: sed propheta utitur talibus exemplis hominibus cognitis: quia secundum quod dicit Greg. Balbutiendo prout possumus, excelsa Dei facta resonamus.

14 Et auditam. Hic consequenter ostenditur dictus aduentus, ut demonis abiectiuis: quia tunc auferetur eius potestas inducendi homines ad peccatum. Et quia tunc cū reprobis retrudetur, in infernum, ex quorum poena augebitur poena demonum, sicut gloria angelorum augmentabitur ex gloria electorum, quos induxerunt ad meritum. ideo dicitur: Et auditam faciet dominus gloriam uocis suae. dicens electis: Venite benedicti. &c.

15 Et terrorem brachij sui ostendet. in demonum deiectione.

16 In comminationem furoris. cum dicit: Ite maledicti in ignem aeternum, qui paratus est diabolo & angelis eius, Matth. 25. b.

17 Et flamma ignis. s. gehennae.

18 Allidet in turbine & in lapide grandinis. per ista quae sunt hominibus terribilia intelligitur terror iudicis.

19 A uoce enim domini. id est sententia iudicij.

20 Patebit Assur. i. diabolus, qui hic ad literam intelligitur sub nomine regis Assur, qui multum afflixit populum domini, sicut supra 14. ca. sub nomine regis Babylonis significatur diabolus ad literam, ut dictum fuit ibidem.

21 Virga percussus. id est uirga diuinae sententiae.

22 Et erit transitus uirgae fundatus. id est firmus & stabilis, quia illa sententia erit irretectabilis, ideo sequitur.

23 Quam requiescere faciet dominus super eum. quia poena illius sententiae tenebit eum depressum in perpetuum.

24 In tympanis & cytharis, in bellis praecipuis expugnauit eos. Per ista intelligitur electorum laetitia de potestate demonum eicta, secundum quod dicitur Apoc. 12. c. Audiui uocem magnam de caelo dicentem: Nunc facta est salus & uirtus & regnum Dei nostri, & potestas Christi eius, quia proiectus est accusator fratrum nostrorum.

25 Preparata est. n. ab heri Tophet. id est gehennae poena, secundum expositores Hebraeos et Latinos. Tophet enim uno modo significat laxationem vel ampliationem: & ideo sic nominatur gehenna: quia omnis homo, qui non restringit somitem suum, sed magis laxat ei habenas, cadit in gehennam, ut dicit glossa Hebraica. Dicitur autem preparata ab heri, id est a secunda die creationis mundi, ut dicunt aliqui, quia ab illa die non fuit nudius tertius, sed tantum heri. Sed hoc non est uerisimile, quia secunda die facta fuit distinctio caeli sideri ab aquis inferioribus, & superioribus, ubi non est gehenna, sed circa centrum terrae, ut dicunt sancti doctores. Item ratio eorum magis concludit contrarium, quia si secunda dies fuit prima habens heri: sequitur quod non ipsa fuit primum heri, sed magis dies praecedens: & ideo melius dicitur: quod heri hic accipitur pro

Bonorum suorum
 A dño offerret, dato-
 rem bonorū glori-
 ficātes, sic sancti in
 iudicio offerret ma-
 nipulos suos exul-
 tantes

^{a Vallis gehennæ. b Omnipotenti. c Impiis.}
 Tophet, † a rege preparata: profunda & dilatata, nutri-
^{a Impii. b Ira. c Metaphora facti enim, & voluntate domini succenderet.}
 menta eius ignis & ligna multa, flatus domini sicut torrens
^{a Quod flammam excitat vel excutit. c Gehennam.}
 sulphuris succendens eam.

tantes, & Deū lau- D
 dantes, & Gentes
 cōuertē similitur.
 a Sulphuris. In in-
 ferno foetor into-
 lerabilis & inextin-
 guibilis ignis.

NICOLAUS DE LYRA.

* principio temporis, in quo Deus calum creauit & terram, ita quod
 sicut tunc fecit calum empyreum pro electis, ita & infernum pro
 reprobis.
 I A rege preparata. Idest a Deo qui regit vniuersa: quia sicut
 fecit habitationem electis in celo empyreo, sic etiam reprobis in in-
 ferno. In Hebræo habetur. regi preparata: idest demoni & angelis
 eius, qui dicitur rex super omnes filios superbiae, Iob. 41.

2 Profunda. quia dicitur esse circa centrum terræ.
 3 Et dilatata. quia multi vadunt ad perditionem, secundum di-
 ctum saluatoris, Mat. 7.
 4 Nutrimenta eius ignis & lingua multa. per hoc desi-
 gnatur acerbitas pena.
 5 Flatus domini. idest effectus suæ iustitiæ.
 6 Sicut torrens. per hoc etiam ostenditur horror illius pænæ,
 & quod impediri non possit, eo quod procedit secundum ordinem
 diuinæ iustitiæ.

ADDITIO I.

B In c. 30. vbi dicitur in postil. Ploras nequaquam plorabit.
 Licet patres veteris testamenti desiderassent aduentum Christi,
 non tamen leguntur pro dilatione huius aduentus plorasse. vnde hoc
 quod dicitur: Plorans nequaquam plorabit, videtur intelligē-
 dum de sanctis ecclesiæ Christi, qui persecutiones aduersariorum
 pro amore Christi gaudent tolerabant, sicut de apostolis legitur
 Act. 5. g. Ibant Apostoli gaudentes, &c. Et de sanctis martyri-
 bus frequenter legitur, qd tormenta sibi illata letanter sustinebant.
 Et de istis dicit: Plorans nequaquam plorabit. Patres vero
 antiqui testamenti tribulationibus aduentibus anxiantur, &
 quandoque plorabant, vt patet de Iacob Gen. 37. & de Ezechia in-
 fra 38. Ratio autem huius differentiæ videtur esse passio Christi,
 quam sancti ecclesiæ considerant, vt iam experti. Antiqui vero con-
 siderauerunt, vt futurum, nondum factum. Constat autem, quod

in ea que sunt in actu magis mouent quam ea que sunt in potentia.

ADDITIO II.

In eodem cap. vbi dicitur in postil. Et frenum erroris. quia
 cognoscent se errasse
 Hoc quod dicitur: Et frenum erroris, quod erat in ma-
 xillis populorum canticum erit vobis, &c. continuatur sub
 vna sententia. Ad quod sciendum, quod diabolus ante eius eiectionem
 seu reclusionem, sic dominabatur suis possessis, quod traherat
 eos ad libitum suum, sicut ascensor trahit equum cum freno. vnde in
 glo. vbi dicitur: Et frenum erroris: dicit dominationem diaboli, qui
 subditos trahit ad ruinam. Quod quidem frenum erroris in canti-
 cum erit vobis scilicet eo modo quo dicitur: Cantemus domi-
 no, gloriosè enim honorificatus est, equum & ascenso-
 rem proiecit in mare. Cetera exponantur prout in postilla.

CAP. XXXI.

V An qui
 descēdūt
 in Aegy-
 ptū. Egīt a
 de gloria bonorū
 & de pœna repro-
 borum, nūc reuer-
 titur ad reliquias
 quæ remanserunt
 in terra Iuda du-
 cto Sedechia &
 alijs in Babylonē.
 Sed prius monuit,
 ne irent in Aegy-
 ptum: modo quia
 ierūt minatur ma-
 lum.

CAP. XXXI.

Vae qui descendunt in Aegyptum, ad
 auxilium in equis sperantes, & habentes
 fiduciam super quadrigis, quia multa
 sunt, & super equitibus, quia prae-
 ualidi nimis, & non sunt confisi su-
 per sanctum Israel, & dominum non requisierunt. Ipse
 autem sapiens adduxit malum, & verba sua non abstulit.
 Et confurgēt contra domum pessimorū, & cōtra auxilium

cerdotibus dictum
 est.
 c Ipse autē sapiens.
 vnde Ierem. Male-
 dictus homo qui confi-
 dit in homine, & po-
 nit car. &c. Et alibi.
 Vana salus hominis.
 Possumus hoc in-
 telligere super eos
 qui in persecutio-
 nis tempore non
 confidunt in do-
 mino, sed in saecu-
 li auxilio, nescien-
 tes Abraham in
 Aegypto periclitari
 & in luto &

<sup>b Non sunt confisi super sanctum Israel. Non exquisierunt
 corde, sed verbis: Dixerunt enim ad Ieremiam: Ora pro
 nobis dominum quid agere debemus, & noluerunt obedire.
 Cui simile: Deum non inuocauerunt. Quod de malis, Sa-
 cerdo-</sup>

in latere seruisse ibi, Dei populum, quæ spiritualiter dici-
 tur fornax ferrea. Vnde in Apocalyp. locus vbi cruci-
 fixus est dominus, specialiter vocatur Sodoma & Ae-
 gyptus.

NICOLAUS DE LYRA.

CAP. XXXI.

* **V**AE qui descendunt. Postq̄ locutus est Isaias cōtra
 regnū Iudæ, eò quod ex diffidētia diuini auxiliij recur-
 rerunt ad humanū tempore regis Sedechia: hic ex si-
 mili cā loquitur contra regnū Israel tpe Hosee, qui vt
 euaderet reddere tributū regi, quod regi Assyriorum
 dare consueuerat, misit nuncios ad Susach regē Aegypti, & sic ex
 eius confidentia rebellauit. pp̄ quod Salmanasar rex Assyriorū ve-
 nit contra eū, & regnū eius destruxit, vt habetur 4. Reg. 17. Scdm̄
 hoc igitur, istud capitulū diuiditur in duas partes, quia primò poni-
 tur destructio regni Israel ex dicta cā. Secūdo saluatio regni Iudæ p̄
 tunc rōne opposita, ibi: Quia hæc dicit. Circa primū sciendū, qd̄
 sicut regnum Israel fuit destructū ex mala confidentia super Aegy-
 ptum, sic rex Aegypti cum suo exercitu fuit ductus a Nabuchodono-
 for rege Babylonis quarto anno Ioachim filij Iosie, vt habetur Iere.

46. & hoc, quia falsam fiduciam dederat regi Israel, & vtrumque
 istorum denūciat Isaias hic, et patet litera ex dictis paucis exceptis.
 1 Væ qui descendunt in Aegyptum. s. de populo Israel.
 2 Habentes fiduciam super quadrigis quia multæ sunt.
 ad portandum arma & omnia exercitui necessaria.
 3 Et super equitibus quia praeualidi. tunc enim Aegyptij
 erant in armis famosi.
 4 Et non sunt confisi super sanctum Israel. idest super
 Deum qui sanctificat Israel.
 5 Ipse autē sapiens. i. ipse Deus cuius sapientiæ nō est numerus.
 6 Adduxit malum. s. pænæ super regnum Israel.
 7 Et ver. sua que per prophetas dixit de destructione regni Israel.
 8 Non abstulit. s. ab effectu, sed ea impleuit.
 9 Et cōfurgēt, & c. i. regnū Israel. qui vitulos aureos adorabant.
 10 Et contra auxilium. Idest contra regem Aegypti, regi
 Israel auxilium promittenti.

* Aegy-

MORALITER.

† **V**æ qui descendunt in Aegyptum, &c: Hic ad literam ar-
 guitur populus Israel, eò quod ex confidentia regis Ae-
 gypti rebellauit regi Assyriorum: propter quod fuit a re-
 ge Salmanasar captiuatus. Moraliter, per hoc signantur il-
 li qui procedunt ad bellum, magis confidentes de appa-
 ratu magno in equitibus & cæteris bellicis dispositioni-
 bus

bus quam de Deo, propter quod frequenter superati le-
 guntur, & per experientiam videntur. Per hoc etiam si-
 gnantur illi qui in bella contra vicia nimis confidunt de
 virtute propria, propter quod aliquando dimittuntur ca-
 dere in vicia enormia, vt sic cognoscant propriam fra-
 gilitatem, & humiliantur, & in bonum melius reformen-
 tur, propter quod subditur: *Conuertimini sicut in profundum
 recesseratis filij Israel.*

† MORA-

Quia haec dicit. Hoc de illis qui cum Sedechia in captiuitate ducti post 70. annos domino miserante reuerſi sunt, caſis in Aegypto Iſraelitis & Aegyptijs, in quorum auxilio confidebant.

Quomodo ſi rugiat leo. * Procopius. Leonē ferunt poſtquam rugitu primū greges, & paſtores terruerit, eoſdē aggreſſi. Ad hunc modum & dominus ipſe poſtquam minas propoſuit, non poenitentes ulciſcitur, quod vel in ſuperbientib. Aſſyrijs videas: atq; etiam cū ab accolarū iniuria, quam poſt reuerſionem patiebatur, Iſraelē tueri placuit.

Non deſunt q̄ ſimilitudinem leonis ad Iſraelitas referant, qui ne ferarum quidem metum erga Deum ducem ſuū retinuerunt. Vnde & in eoſe leonum more geſturum ſignificat. Aliās ſi poenitere & reſipiſcere contigerit, eoſdem ſe auis inſtar, quæ pullos tuetur eſſe reſecturum.

Sic proteget dominus. Ita fecit dominus contra Samaritanos, qui impedire conati ſunt ædificationem templi. Et in tempore Machabæorum in paucis multos fudit.

* Procopius. Quidam hæc incidiffe putant in ea tempora, quibus Ieroſolymorum eccleſiam Chriſtus ipſe protexit. Tum demum enim ad ipſam urbem redijt, cum ſublato idolorum cultu, & Aſſur ipſe intelli-

intelligibilis, non viri gladio, ſed verbo diuino percuſſus, D cum ſuis poteſtatibus in abyſſum detrufus eſt. d Conuertimini. In prophetia nec temporis nec hiftoriae ordinē ſeruat: locutus eſt de illis qui ſub Ieſu Sacerdote magno reuerſi ſunt de captiuitate, modo reuertitur ad tēpora Ezechiae. Ad-

operantium iniquitatem. Aegyptus homo & nō Deus, & equi eorū caro & non ſpiritus. Et dominus inclinabit manum ſuam, & corruet auxiliator, & cadet cui preſtatur

auxilium, ſimulq; omnes conſumentur. Quia hæc dicit dominus ad me: Quomodo ſi rugiat leo, & catulus leonis ſuper prædam ſuam, cū t̄ occurrerit ei multitudo paſtorum, à voce eorum non formidabit, & a multitudine eorum non t̄ pauebit, ſic deſcendet dominus exercituum vt prælietur ſuper montem Sion, & ſuper collem eius. Sicut

auēs volātes, ſic proteget dominus exercituum Ieruſalem, protegens & liberans, tranſiens & ſaluans. Conuertimini t̄ ſicut in profundum reſceſſeratis filij Iſrael. In die enim illā abijciet vir idola argenti ſui, & idola auri ſui, quæ fecerunt vobis manus veſtræ in peccatum. Et cadet Aſſur

in gladio nō viri, & gladius non hominis vorabit eum, & fugiet non a facie gladij, & iuuenes eius vectigales erunt: & t̄ fortitudo eius à terrore tranſibit, & pauebunt t̄ fugientes principes eius. Dixit dominus cuius ignis eſt in Sion, & t̄ cāminis eius in Ieruſalem.

clibanus, vt vniuſcujuſque animæ ligna, ſœnum & ſtipulam comburere valeat.

1 Conuertimini ſicut in profundum reſceſſeratis filij Iſrael. Hoc dicitur, quia populus Iſrael dum tranſerebatur in Aſſyrios per Salmanazar regem: aliqui de illo regno euaserunt, latitantes vbi poterant: ſed poſtea ventrunt ad Ezechiam regem, & reieſta idololatria, conuerſi fuerant ad verū Dei cultū, ideo ſubditur.

2 In die illa abijciet vir idola argenti ſui, & c. i. deſpiciet præ amore cultus diuini.

3 Et cadet. Hic conſequenter ponitur Sennacherib deieſtio, quæ facta fuit per hoc q̄ angelus domini percuffit in exercitu eius 185. milia. Quod dicens Sennacherib cum paucis fugit tertius. & hoc eſt quod dicitur: Et cadet Aſſur. id eſt, exercitus Aſſyriorum.

4 In gladio non viri. Sed angeli.

5 Et fugit. Scilicet rex Sennacherib.

6 Non a facie gladij. Scilicet aduerſariorum ſuorum, ſed ex terrore ſuprad. Et o.

7 Et iuuenes eius. id eſt, tributarij qui antea tributum ab alijs accipiebant.

8 Et fortitudo eius, & c. Quia amplius non terrebit populos in circumitu, ſed magis econuerſo: ideo ſubditur vt dictum eſt.

9 Et pauebunt fugientes. Scilicet cū rege Sennacherib, vt dictum eſt.

10 Dixit dominus cuius ignis eſt in Sion. Quia in altari holocauſtorum quod erat in monte Sion, erat ignis perpetuus, qui nutriebatur à Sacerdotibus. Leuit. 6.

11 Et cāminis eius in Ieruſalem. Hoc dicitur pro altari incenſi, ad quod t̄ ingrediebantur omni die ſacerdotes, vt ibi comburerēt thymiam ad conſumandum ſacrificia, vt habetur ad Heb. 9.

12 Conuertimini ſicut in profundum reſceſſeratis filij Iſrael. Hoc dicitur, quia populus Iſrael dum tranſerebatur in Aſſyrios per Salmanazar regem: aliqui de illo regno euaserunt, latitantes vbi poterant: ſed poſtea ventrunt ad Ezechiam regem, & reieſta idololatria, conuerſi fuerant ad verū Dei cultū, ideo ſubditur.

13 In die illa abijciet vir idola argenti ſui, & c. i. deſpiciet præ amore cultus diuini.

14 Et cadet. Hic conſequenter ponitur Sennacherib deieſtio, quæ facta fuit per hoc q̄ angelus domini percuffit in exercitu eius 185. milia. Quod dicens Sennacherib cum paucis fugit tertius. & hoc eſt quod dicitur: Et cadet Aſſur. id eſt, exercitus Aſſyriorum.

15 In gladio non viri. Sed angeli.

16 Et fugit. Scilicet rex Sennacherib.

NICOLAUS DE LYRA

- 1 Aegyptus homo. Et ſic eſt ſub Deo ad puniendum illum pro libito ſue voluntatis.
2 Et nō Deus. Vt poſſet ſaluare regē Iſrael contra ordinem Dei.
3 Et equi eorum caro, & c. Ideſt, ſpirituales ſubſtitiæ: cuiuſmodi ſunt angeli, qui ſunt exercitus Dei.
4 Et dominus inclinabit manum ſuam. Ad accipiendum de viroque rege vindictam, ideo ſubditur. Et corruerunt, & c.
5 Simulque omnes conſumentur. Lyſimul, non importat identitatem temporis, quia duo reges prædicti tunc, ſcilicet eodem tempore non fuerunt debellati, vt patet ex prædictis: ſed deſignat ſimilitudinem pœne viriſque regis.
6 Quia hæc dicit. Hic conſequenter ponitur ſaluatio regni Iudæ pro tunc ex cauſa oppoſita, ſcilicet ex vera confidentia in domino. Ezechias enim qui tempore Hoſee regnauit, vt habetur 4. Reg. 18. totam confidentiam ſuam poſuit in domino: & ad hoc induxit etiā populum ſuum, propter quod dominus modo mirabili liberauit eum de manibus Sennacherib regis Aſſyriorum, 4. Reg. 19. Et hæc ſaluatio deſcribitur hic diſſuſe. & primo prophetice, ſecundo hiſtorice, c. 36. Prima in duas, quia ponitur modus diſtæ ſaluationis in generali, ſecundo magis in ſpeciali, cap. ſeq. Prima in duas: quia primo ponitur regni Iudæ ſaluatio, ſecundo Sennacherib deieſtio, ubi: Et cadet. Circa primum ponitur exemplum de leone, qui non dimittit prædam timore paſtorum ſibi occurrentium: ſic dominus conſtanter & ſine impedimento protexit & ſaluauit Ieruſalem contra Sennacherib & eius exercitum. Et ſicut auēs volantes non habent timere arcum ſagittarū, ſic nec habitantes in Ieruſalem impetum Sennacherib re-

1 monet autem propheta tribū Iuda & Benjamin, vt anteq̄ Sennacherib reuertens de Aegypto cū Aſſyrijs veniret in Ieruſalē ſicut in profundo malorum reſceſſerant, ſic toto affectu mentis redirent
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
Eſt auxilio.
E
Iobeli. 2. b. Eſa. 5. f.
Pſal. 86. Pſal. 44. t̄ a vexillo.
CAP.

CAP. XXXII.

CAP. XXXII.

Cce in iustitia regnabit rex, & principes in iudicio præerunt. Et erit vir sicut qui absconditur à vento, & celat se à tempestate. Sicut riuus aquarum in siti, & umbra in petra prominens in terra deserta. Non caligabunt oculi videntium, & aures audientium diligenter auscultabunt, & cor stultorum intelliget scientiam, & lingua balborum velociter loquetur & planè. Non vocabitur ultra is qui insipiens est princeps, neque fraudulentus appellabitur maior. Stultus enim factus loquetur, & cor eius faciet iniquitatem, ut perficiat simulationem, & loquatur ad dominum fraudulenter, & vacuam faciet animam esurientis, & potum sitiendi au-

Cce in iustitia regnabit rex, & principes in iudicio præerunt. Et erit vir sicut qui absconditur à vento, & celat se à tempestate. Sicut riuus aquarum in siti, & umbra in petra prominens in terra deserta. Non caligabunt oculi videntium, & aures audientium diligenter auscultabunt, & cor stultorum intelliget scientiam, & lingua balborum velociter loquetur & planè. Non vocabitur ultra is qui insipiens est princeps, neque fraudulentus appellabitur maior. Stultus enim factus loquetur, & cor eius faciet iniquitatem, ut perficiat simulationem, & loquatur ad dominum fraudulenter, & vacuam faciet animam esurientis, & potum sitiendi au-

sicut qui ventum & D
turbinem fugiens
tuto se abscondit lo
co. & qui fontes pu
rissimos inuenit in
deserto, qui solis ar
dorem suum pmi
nenti deuitat saxo.
c *Et celat se à tempe
state.* * Procopius.
Ex his eos etiam q
aduersum se coie
rant, cum nondum
pati statuisset, nihil
profuturas tentatio
nes vocabat. Itaque
cum saxo peteretur
idipsu nihil facies,
medium pertransi
bat illæsus. Hinc illa
Dauidis. *Nihil pro
ficiet inimicus in eo,
&c.*
d *Sicut riuus aqua
rum in siti, &c.*
* Idem. Multos in
scriptura vocari flu
uios reperias, qua
les fuerunt sancti,
qui discentium si
tim leuare conan
tes, his Dauidis ver
bis iudicantur. Ele-

locus in quo quis se abscondit.

scopuli grauis.

festinabit loqui nitida.

Christus solus rex iustus.

Unde: Beati oculi qui vident quæ vos videtis.

Quæ prius surdæ erant.

Idiotarum vel Gentilium.

Domini.

Aperite.

Scribæ & Pharisei, qui fraudulenter legem Dei interpretantur.

Dæmonium habet & huiusmodi.

Ut in lege.

Pane verbi Dei.

Qui ibi trepidauit ubi non erat timor.

Qui ibi trepidauit ubi non erat timor.

uauerunt flumina vocem suam. Claræ siquidem fuerunt & ad audiendum faciles Apostolorum voces.

NICOLAUS DE LYRA.

CAP. XXXII.

Cce in iustitia regnabit rex. Hic prosequitur prædictum magis in speciali. Et diuiditur in duas partes: quæ primo describitur iustitia Ezechie, propter quam facta fuit tunc dicta saluatio. Secundo, malitia Sennacherib, propter quam facta est eius deiectione. cap. seq. Prima diuiditur in duas partes, quia primo describitur iustitia Ezechie quæ meruit dictam saluationem. Secundo, malitia Manasses quæ de meruit regni Iudæ destructionem ibi. Stultus. Circa primum dicitur:
1 Ecce in iustitia regnabit rex. s. Ezechias qui fuit iustus.
2 Et principes in iudicio præerunt. Ab eo informati & inducti.
3 Et erit vir sicut qui absconditur. Secundum hanc literam ly vir refertur ad quemlibet de populo Iudæ qui fuit protectus ab impetu & tempestate Sennacherib meritis Ezechie. In Hebræo autem habetur. Et erit vir sicut absconditio à vento, &c. Et sicut ly vir refertur ad Ezechiam, qui dicitur vir à virtute. Et absconditio, idest protectio: à vento, idest tempestate ad ipsius Sennacherib populum suæ exercitum, ut dictum est.
4 Sicut riuus aquarum in siti. Sunt valde amabiles & vtilis, sic Ezechias populo suo.
5 Et umbra petrae prominentis in t. d. Ex siccitate tibus, & coloribus maximis: Nam talis umbra est valde delectabilis hominibus ibi quiescentibus, sic Ezechias populo suo.
6 Non caligabunt oculi. vi. Quia Isaias illo tempore multas habuit reuelationes & claras, & alij prophete qui tunc temporis erant.
7 Et aures audientium diligenter auscultabunt. Quia Ezechias, & eius populus verba Isaiæ deuotè receperunt.
8 Et cor stultorum. Idest, illorum qui fuerant stulti tempore precedenti scilicet tempore Achaz patris Ezechie qui fuit idololatra pessimus.
9 Intelligentiam. tempore Ezechie, quæ fuit deuotus & studiosus.
10 Et lingua balborum idest, illorum qui tempore Achaz non aude-

audebant Deum laudare manifestè, & idololatriam detestari.
11 Velociter loquetur & planè. promptè Deum confitendo, & idololatriam manifestè detestando.
12 Non vocabitur ultra is qui insipiens est. scilicet Achaz qui a vera sapientia decidit per idololatriam.
13 Neque fraudulentus app. Idest, Achaz qui fraudulenter. Respondit Isa. supra 7. b. Non petam, & non tentabo dominum. in hoc fraudulenter simulans Dei reuerentiam, cum tamen ob hoc recusaret signum à Deo dari, ne ex hoc glorificaretur nomen domini, ut dictum fuit ibidem.
14 Stultus. Hic consequenter ponitur malitia Manasses filij Ezechie: propter cuius malitiam destructa fuit ciuitas per Chaldæos 4. Reg. 25. Et primò describitur eius transgressio, secundo ciuitatis destructio, ibi: Mulieres. Circa primum sciendum, quod sicut Isaias describendo iustitiam Ezechie simul tetigit malitiã Achaz patris sui, sic describendo malitiam Manasses tangit iustitiam Iosif nepotis sui, ut opposita iuxta se posita magis elucescant. Dicit igitur: Stultus, scilicet Manasses: qui ad idololatriam declinauit super omnes, quia idololatria non solum est stultitia, sed magis insania.
15 Fatua loquetur. Quia per verba sua seduxit principes & habitatores Ierusalæ, ut declinarent cum eo ad idololatriã. 2. Par. 24.
16 Et cor eius faciet iniquitatem. Quia ex magna libidine talia faciebat.
17 Ut perficiat simulationem. Ostendendo se querere bonum commune, ut per cultum omnium idolorum impetraretur à multis dijs auxilium, sicut de ciuitate Romana dicit Leo Papa, quod magnè arbitratur se suscepisse religionem, cum nullius Gentis respuerit falsitatem.
18 Et loquatur ad dominum fraudulenter. Quia cū hoc quod adorabat idola, adorabat etiam Deum, ut sic haberet gratiam aliquorum principum, qui à cultu Dei non totaliter recesserant.
19 Et vacuam faciet animam esurientis. Quia ad cultum multorum deorum dicebat requiri magnas expensas. Et sub istopretexu leuabat à populo magnas pecunias, vnde pauperes grauabantur.
* Fraudu-

MORALITER.

1 Ecce in iustitia regnabit rex. Hic ad literam agit de virtute regis Ezechie, quæ bonus rex signat. de quo dicit: Ecce in iustitia regna. rex. Quæ sicut dicit Philosoph. 5. ethico est præclarissima virtutū, propter quod decet statū regis præclarū.
2 Et principes. Nā mēbra regni debent capiti conformari.
3 Et erit vir, idest, quilibet de populo subdito.
† Sicut qui absconditur. Quia quando rex, & principes sunt boni, subditi sunt in magna securitate positi.
6 Non caligabunt oculi, vident, idest talis regis consilij non

sunt per auaritiam excæcati.
7 Et aures audientium diligenter auscultabunt. Idest, populus subiectus erit ad obediendum paratus,
10 Et lingua balborum velociter loquetur & planè. Idest, simplices de populo poterunt iustitiam suam in iudicio proponere sine aduocatorum consilio, qui magis suis fraudulentis impediunt quam expediunt noticiam veritatis.
12 Nō vocabitur ultra is qui insipiens est. Tales. n. in statu suo non sunt nisi æquiuoce, sicut princeps lapideus aut depictus, imo peius: quia nulli nocet talium malicia, ideo subdit.
† Frau-

Philosophus.

Roi stul De

A Princeps verò ea que digna. * Procopius. Duces enim nobis Apostolos rex iustus largitus est, qui in psalmis ita loquitur: Tu vero homo vnanimis dux meus, & notus meus. Nul la autem hic omnino vel Israelis, vel Iacobi, vel Iudæ mē rio facta reperitur, quòd de Christo & ecclesiæ præfectis

homo inlituitur, i qua germē illud bea torū hominum fru ctus adeo vberesedi dit, vt orbē vniuer sum sua benedictio ne repluerit.

b Mulieres. Matro nas alloquitur cap tiuādas à Romanis vt pœniteant. Vel, per mulieres syna gogas notat, vel vr bes Iudæ. *Mulieres opulenta surgite.* Post vocationē Gentiu quib. Christus i ius titia imperauit ad mulieres opulentas sermo dirigitur.

* Tertulianus. Qd̄ diuites Christo mu lieres adhærebant, quæ & de facultati bus suis ministrabāt ei, iter quas & vxor regis procuratoris, de pphetia est. Has enim vocabat per Isaiam: *Mulieres diui tes exurgite, & audite vocem meam, vt discipulas primo, de hinc vt operarias, & ministras ostenderet. Filie in spe audite sermones meos.*

C

NICOLAVS DE LYRA.

- 1 Fraudulenti vasa pessima sunt. Id est, ministri Manasses regis sunt pessimi. Apud Hebræos enim instrumenta cuiuslibet artis dicuntur vasa, & quia Manasses rex per ministros suos suam ma litiā exercebat tanquam per instrumenta, ideo dicuntur hic vasa pessima.
- 2 Ipse enim. scilicet Manasses.
- 3 Cogi. con. Id est, machinationes suas malas verbis iustitiæ ap parentis colorauit.
- 4 Ad perdendos mites. Id est, innocios, secundum quod dicitur 4. Reg. 21. c. Sanguinem multum innocium effudit Ma nasses in sermone mendacij, id est, per mendacia, sermonibus iu stis & apparentibus colorata, sicut dictum fuit supra. 1. cap. quod Isaiam condemnauit ad mortem quasi zelo legis. Et idem credendū est, quod fecit de multis alijs.
- 5 Cum loqueret. paup. iu. Id est, diceret veritatem. Eo enim quod Isaias & alij prophete eius malitiā veraciter arguebāt, quæ rebat occasiones interficiendi eos. Consequenter transit propheta ad describendum iustitiā Iosia, qui per duos annos post mortem Ma nasses regnauit dicens.
- 6 Princeps verò. Id est, Iosias.
- 7 Ea quæ digna sunt principe cogitabit. quia à iuuentute sua cepit esse multum sollicitus de cultu Dei, & cōi bono regni sui.
- 8 Et ipse super duces stabit. Quia nobiles Iuda ad cultum Dei induxit, & toto tempore regni sui in hoc eos stabiliiuit.
- 9 Mulieres opulenta. Hic consequenter subditur ciuitatis, & regni Iudæ destructio & secundò restitutio, ibi: Eterit. Circa pri mum dicitur: Mulieres opulenta. Habitatores enim Ierusalem tempore Sedechiæ vocat mulieres, eo quod non habuerunt virtutem se defendendi velut effeminati.
- 10 Filia c. in fortitudine murorum, & in auxilio Aegyptiorum, vt patet ex supradictis cap. 30.

c Post dies & annum. Vnde: Ecce nunc tempus acceptabile, ecce D nunc dies salutis. Et alibi: Annum placabilem domino. 2. Cor. 6. 2

Post dies. id est, prædicationem Christi. Qui enim impo nitentes fuerunt, & si non illico captiuati, tamen illico cōturbati, quia noluerunt recipere prædicationem dñi.

d Super vbera plan gite. Filie Ierusalem nolite flere sup me, sed super vos ipsas flete, & super filios vestros.

e Super humum po puli mei. Gregorius: Allego. Humanum quippe sui populi dominus electorū, omnium mentes vocat, super quas scendere perhibet, quia necipias quo que esse sine puni tionibus vitiorum videt. Domus gau dij ciuitatis exul, est mens prauorum, quæ dum ventura supplicia conspice re negligit: in car nis voluptate se de ferens inaniter hila rescit. Ait ergo: Si & illorum niētem vitia deprimūt, qui se pro cœlestis patriæ desiderio affli gunt, quibus culpis subtracti sunt qui sine formidine se in carnis voluptate derelinquunt.

f Confundemini. Inductes vos vilibus & asperis, ideo subditur.

g Accingite lumbos vestros. scilicet cilicis.

h Super vbera. i. signum planctus & doloris ostendite. Hebræi dicunt hic: Super agros plangite, quia dimittentur inculti & deserti & consonat hoc liter. e sequenti, cum dicitur.

i Super regio. de. Id est, Iudæa, quæ frequenter in scriptura di citur fluens melle & lacte pro sua fertilitate.

k Super humum po. mei. i. super terram habitantium in lo cis campestribus, vbi solent esse homines innocentes & sine malitiā.

l Spina & ve. al. Propter cultorum absentiam, qui ducentur in captiuitatem.

m Quanto magis super omnes do. gau. Id est, hominum va cantium gaudijs & delicijs, quales de communi cursu sunt homines habitantes in ciuitatibus magnis. In Hebræo sic habetur: super hu mum populi mei spina & vepres ascendent, & etiam super omnes domos, &c. Et sic est sensus contrario modo: Quasi diceret: Non est mirum, si super terram Iudæ inducā talem destructionem, quia etiā hoc faciam in Ierusalem meo cultui electam, & in domibus templi vbi solent Leuite canere in domino exultantes.

n Domus. Onagram

o Percipite auribus eloquium meum. Quasi dicat: Cordi bus vestris deberet esse impressum. Et quid sit illud, subditur.

p Post dies & annum. Per hoc intelligitur aliquod tempus certū & determinatum, vt dicit Rabi Salomon. Sed est sensus, sicut dies addentur ad dies præcedentes & annus ad annū, sic multiplicabuntur vestre iniquitates, quousq; veniat destructio per Chaldeos.

q Et vos contur. consi. Id est, vos qui modo confiditis vt secu ri, eritis vltra modum conturbati.

r Consumata est enim vin. Quia ducetur populus in capti uitatem, & sic non erit qui vltra colat terram, nec per consequens qui f uctus colligat.

s Obstupescite. Præ nimio terrore vobis imminente.

t Exuite vos. vestibus gloriosis.

u Et confundemini. inductes vos vilibus & asperis, ideo subditur.

v Super vbera. i. signum planctus & doloris ostendite. Hebræi dicunt hic: Super agros plangite, quia dimittentur inculti & deserti & consonat hoc liter. e sequenti, cum dicitur.

w Super regio. de. Id est, Iudæa, quæ frequenter in scriptura di citur fluens melle & lacte pro sua fertilitate.

x Super humum po. mei. i. super terram habitantium in lo cis campestribus, vbi solent esse homines innocentes & sine malitiā.

y Spina & ve. al. Propter cultorum absentiam, qui ducentur in captiuitatem.

z Quanto magis super omnes do. gau. Id est, hominum va cantium gaudijs & delicijs, quales de communi cursu sunt homines habitantes in ciuitatibus magnis. In Hebræo sic habetur: super hu mum populi mei spina & vepres ascendent, & etiam super omnes domos, &c. Et sic est sensus contrario modo: Quasi diceret: Non est mirum, si super terram Iudæ inducā talem destructionem, quia etiā hoc faciam in Ierusalem meo cultui electam, & in domibus templi vbi solent Leuite canere in domino exultantes.

aa Domus. Onagram

ab Percipite auribus eloquium meum. Quasi dicat: Cordi bus vestris deberet esse impressum. Et quid sit illud, subditur.

ac Post dies & annum. Per hoc intelligitur aliquod tempus certū & determinatum, vt dicit Rabi Salomon. Sed est sensus, sicut dies addentur ad dies præcedentes & annus ad annū, sic multiplicabuntur vestre iniquitates, quousq; veniat destructio per Chaldeos.

ad Et vos contur. consi. Id est, vos qui modo confiditis vt secu ri, eritis vltra modum conturbati.

ae Consumata est enim vin. Quia ducetur populus in capti uitatem, & sic non erit qui vltra colat terram, nec per consequens qui f uctus colligat.

af Obstupescite. Præ nimio terrore vobis imminente.

ag Exuite vos. vestibus gloriosis.

ah Et confundemini. inductes vos vilibus & asperis, ideo subditur.

MORALITER.

- 1 Fraudulenti vasa. Quia simplices decipiunt. ideo subdit.
- 4 Ad perdendos mites in sermone mendacij. Et quoniam vxores talium de rapinis gaudent, ad eas viros suos excitant. ideo subditur.
- 9 Mulieres opulenta. de rapina.
- † Audite vocem meam. Et quæ sit illa subditur.

A *Onagrorum.* Quorumlibet syluestriū animalium, & auīū quæ ibi longo tempore habitauerunt. Allegor. Pagani bestialiter insanientes, diuersa portenta ibi coluerunt.

B *Donec effundatur.* Spiritus sanctus p̄dicante Elia & Enoch descendat super nos sicut in Pentecoste super Apostolos. Adiungit autem se propheta compatiēdo illis.

C *Desertum.* Solitudo, scilicet Gētiū vertetur in diuitias Israel, & Israel reputabitur in Gentes.

D *Et cultus iustitię.* Vt in silentio oremus, non in plateis, non clamantes, non in multiloquio. vnde: *Tu autē cum oraueris itra i cubiculū, &c.*

E *Gregorius.* Cul tus iustitię silentium, videlicet indicans, quia mens à iustitia desolatur, quando ab immoderata locutione non parcitur. Hinc Iacobus: *Sit omnis homo velox ad audiendū, tardus ad loquendum.*

A *Domus mea domus orationis vocabitur.* Relinquitur domus vestra deserta. *Templum.* *A Deo, Surgite eamus hinc.* *Domorum.* *Ab habitatoribus.*

B *Domus enim dimissa est, multitudo vrbis relicta est.* *Ex densitate veprium & spinarum.* *Palpabiles.* *Abdita, & secreta loca temp̄is & my- tera* *scilicet.*

C *tenebræ & palpatio factæ sunt super speluncas vsque in ætēnum.* *Gaudium onagrorum pascua gregum donec effundatur super nos spiritus de excelso.* *Et erit desertum in Charmel, & Charmel in saltū reputabitur.* *Et habitabit in solitudine iudicium, & iustitia in Charmel sedebit.*

D *Et erit opus iustitię pax, & cultus iustitię & silentium & securitas vsque in sempiternum.* *Et sedebit populus meus in pulchritudine p̄cis, & in tabernaculis fiducia, & in requie opulenta.* *Grando autē in descensione saltus, & humilitate humiliabitur ciuitas.* *Beati qui seminatis super omnes aquas, & innectentes pedem bouis & asini.*

E *In tabernaculis.* *In mētionibus celi cōfidenter habitat.* vnde: *Tu domo patris mei mansiones multæ sunt.* Vel, in ecclesijs quæ in domino fiducialiter sperant.

F *Grando.* q.d. Cum populus Christianus in pulchritudine pacis federit, tunc ira Dei in saltū sæuiet.

G *Procopius.* Quidam per gradinē Dei irā intelligunt, per quam credentibus in eū tantū conseruatis, Romanorū prædæ patuerūt.

H *Beati qui seminatis.* Hieronymus. In expositione Ecclesiasticis. Ille magister dignus beatitudine habetur, qui super irriguum pectus seminat audientium, tam de Iudæis, quā de Gentibus populo congregato.

I *Procopius.* Per bouem enim quia purus est, & in sacrificium offertur, Israel significatur, vt per asinum gentes. Ideoque ex legis præscripto, quod primum asini peperissent, in oues commutari solere reperimus.

C *AP.*

NICOLAUS DE LYRA

1 *Domus n. dimissa est. f. domus regia à Sedechia fugiente relicta. Et loquitur de futuro per modum præteriti propter certitudinem prophetiæ.*

2 *Tenebræ & palpatio factæ sunt. A volentibus introire.*

3 *Super speluncas. Hoc est cellaria & foueas ex ruina edificiorū.*

4 *Vsq; in ætēnum. In Hebr. eo habetur, vsq; in seculum. i. vsque ad tempus a Deo præordinatum de eius reedificatione.*

5 *Gaudium onagrorum. Hic consequenter agitur de populi reparatione vsq; ad finē huius capituli. Et exponunt aliqui doctores nostri totum istud de tempore reedificationis templi & ciuitatis per Zorobabel, Neemiā, & alios sanctos patres eiusdē temporis. Sed contra hæc videtur, quia in reditu captiuitatis populus nunquam fuit in tanta prosperitate temporalis, & spirituali, qualis describitur in hac parte, vt videbitur: propter quod Ra. Sa. exponit partē istam de tempore magnæ felicitatis & prosperitatis quæ expectant Iudæi habere in aduentu Messie, & ideo de dictis eius quod falsum est, relinquēdo. f. quod Christus in mundum sit venturus, videtur mihi locus iste exponendus de statu prospero, quem fecit nobis Christus Oriens ex alto. Propheta tamen continuando dicenda dictis, recollit afflictiones populi a tempore suo futuras, vsq; ad aduentum Christi dicens: Gaudium onagrorum pascua gregum. Greges hic dicuntur Iudæi, qui quamuis quantum ad multos essent idololatriæ, & peccatis alijs multiplicati, tamen multi de illis erant boni, & cultores Dei. Onagri autem dicuntur hic reges infideles, qui eos seruituti subiecerunt, & afflixerunt. f. primò Babylonij, postea Persa, & Mædi, tertio Græci, & quarto Romani: ita quod a tempore captiuitatis Babylonicæ vsq; ad tempus Christi fuerunt subiecti aliqui istorum successiue, & si fuit aliquod interuallum: fuit tamen ita modicum respectiue, quod quasi non est computandum. Et isti onagri gaudebant rapere bona Iudæorum vnde deberent viuere.*

6 *Donec effundatur super nos spiritus de excelso. Quod fuit impletū, quando post Resurrectionē & glorificationē Christi Spiritus sanctus effusus est sup Apostolos aliosq; discipulos in signo visibili, Act. 2. qui est spiritus p̄fectæ libertatis secundum illud 2. Cor. 2. d. Vbi spiritus domini. ibi libertas.*

7 *Et erit desertum. i. Gentilitas, quæ fuit inculta & deserta non habens legem diuinam, & prophetas.*

8 *In Charmel. i. abundans in bonis spiritualibus, sicut Iudæa quantum ad bonos, vnde accipitur hic Charmel pro Charmelo, qui est in regno Iudæ: & erat locus fertilis.*

9 *Et Charmel in saltū reputabitur. i. Iudæa meliorabitur quantum ad suscipientes Christi fidē, quia apostoli & alij 70. disci-*

puli, qui serē omnes fuerant Iudæi, fuerunt magnæ arbores in ecclesia Dei, quæ dicitur eius saltus, per eos. n. publicata est fides per orbem: Ideo subditur.

10 *Et habitabit in solitudine. i. in Gentilitate quæ prius erat inculta, vt dictum est.*

11 *Iudicium. i. executio iustitię quæ est per fidem.*

12 *Et iustitia. scilicet Euangelica.*

13 *In Charmel se. i. in credentibus ex Iudæa: ex quibus & Gentibus facta est vna Ecclesia.*

14 *Et erit opus iustitię pax. Quam Christo nato Angeli clamauerunt, Luc. 2. b. Gloria in altissimis Deo, & in terra pax hominibus, &c.*

15 *Et cultus iustitię silen. In prosperis cauendo a verbis iactatorijs, & in aduersis a murmuratorijs.*

16 *Et securitas vsq; in sem. Quia in primitiua Ecclesia ita erat firmata virtute Spiritus sancti, q̄ tormenta non timebant, sed magis in eis gaudebant, Act. 5. Et quia ex hac vita trāsibant ad securitatē & gaudium caeleste amoto impedimento per Christū, ideo subditur.*

17 *Et sedebit populus meus. Quia pax caelestis ex nulla parte impediatur seu obscurabitur.*

18 *Et in tabernaculis. i. in mansionibus diuersis secundum varietatem meritorum de quibus dicitur Ioa. 12. In domo patris mei mansiones multæ sunt.*

19 *Fiducię. q̄ oēs sunt ibi certi de suæ beatitudinis eternitate.*

20 *Et in requie opulenta. Quia ibi totaliter quietabitur appetitus, secundum illud Psal. 16. d. Satiabor cum apparuerit gloria tua. Et quia post glorificationem Christi destructa fuit Ierusalem in vindictam mortis Christi, ideo subditur.*

21 *Grando autem. i. multitudo exercitus Romani.*

22 *In descensione. i. in descensione templi & domus regię, quæ dicuntur saltus, eo quod ligna illius adificationis apportata fuerunt de saltu Libani.*

23 *Et humilitate humiliabitur. f. Ierusalem quæ fuit destructa & proiecta ad terram. Et quia illo tempore fides catholica fuit valde publicata per orbem, ideo subditur.*

24 *Beati qui seminatis. f. verbum Euangelicum, Luc. 8. b. Semen est verbum Dei.*

25 *Super omnes aquas. i. super omnes populos, Gentiles, & Iudæos, Apoc. 17. b. Aquæ multæ populi multi. Patet autem q̄ propheta loquitur hic metaphoricē, quia semen materiale non seminatur super aquas materiales.*

26 *Innectentes pedem bouis, & asini. i. indifferenter & sine acceptione, docentes fortes & debiles literatos & simplices.*

MORALITER

4 *Gaudium onagrorum.* Residū huius capituli ad literā exponi-

ponitur de saluatione facta per aduentum Christi: propter quod non indiget alia expositione spirituali

CAP. XXXIII.

C A P. XXXIII.

Vae qui praedaris. Co-
tra Sennacherib
possunt haec etiam
referri ad quemlibet rapto-
rem, & ad ipsum diabolū.
Cyrillus. Consolatur
credentes, dicens. Vae illis
qui vos faciunt miseros,
vos autem nemo miseros
reddet: pari. n. propter Chri-
stum, parit sanctis gloriam
persequentibus exitium.

Domine miserere nostri. In
persona populi obsessi a
Sennacherib, vel potius A-
postolorum, & omnium
fidelium.

Procopius. Apostolo-
rum voce praeces fundit,
quod sublati impijs a qui-
bus oppugnabantur, salutē
a Deo cōsecuturi sint. Qui
dam locum hunc sic expli-
cant. Cum neq; minis, neq;
promissionibus persuade-
retur populus, tanquam
unicum supercesserit plagari
remedium, eius commise-
ratione commotus, praeces
ad Deum fundit propheta,
significans completas esse
ab his iniquitates, poenasq;
mereri. Sed tua, inquit, mi-
seratione his opus est, qui
afflicti in respes suas collo-
carunt. Da igitur eis salutē
qui propter metum tuum
obstupuerunt. Haec dicit,
non tanquam Deum rerū
ignarum docere videatur, sed
ut exemplum populo, quē
ad salutem faciunt postulandi
proponat.

C Mane. Qui de exercitu Sennacherib remanserunt, so-
cios

Vae qui praedaris, & ipse
praedaberis? Et qui
spernis, nonne & ipse
sperneris? Cum consum-
maueris depraedationē,
depraedaberis, cum fati-

gatus desieris contemnere, contemneris. Do-

mine miserere nostri, te enim expectauimus,

esto brachium nostrū in mane: & salus no-

stra in tempore tribulationis. A voce & Angeli

fugerunt populi, & ab exaltatione tua disper-

sa sunt Gentes. Et congregabuntur spolia ue-

stra, sicut colligitur bruchus, & uelut cum fos-

sa plenae fuerint de eo. Magnificatus est domi-

nus, quoniam & habitauit in excelsis, impleuit

Sion iudicio & iusticia, & erit & fides in tem-

poribus tuis. Diuitiae & salutis sapientia &

scientia, timor domini ipse est thesaurus

eorum animas tanquam ludicrum aliquod in satanae po-

testatem venturas esse asserit.

f Tuis. O Ezechia. Vel, suis secundum alios, **F**
scilicet

cios mortuos viderunt, & D
in fugam versi sunt.

1 Procopius. Adijcit in
2 tempore tribulationis salu-
3 tem fieri, iuxta illud. Cum
4 infirmor, tunc potens sum. Et il-
5 lud, Sufficit tibi gratia mea. Vir-
6 tus enim mea, in infirmitate per-
7 ficitur.

d Angeli. Michaelis. scilicet qui
princeps Iudaeorum, vel Ga-
brielis fortitudo, & dux
praeliorum.

e Bruchus. Ex locusta bru-
chus nascitur, & quousque
alas habeat sic vocatur. Cū
autem alae crescere coepe-
rint, atelabus dicitur cum
plane volare coeperit, & est
locusta, & dicitur: Nocet
enim bruchus plus quam
atelabus vel locusta, qui
alis caret, nec moveri po-
test: & sic ubi infederit ni-
hil reliqui. i. residui facit.
Ideo sunt fossae & obrun-
tur locustae, ne a vento ra-
pantur in mare, & ad ter-
ram reiectae, ex ouis quae vi-
uae conceperant, mortuae
etiam bruchos gignant.

* Procopius. Quasi Deus
eos qui dispersi sunt in gen-
tes, alloqui videatur. Nunc
autem congregabuntur spo-
lia vestra, ait, quasi iam iam
captū iri significet. Quod
ut facilius persuadeatur,
non aliter quam a ludenti-
bus locustae capiuntur, sic

† attamen
† secundū in-
cessum locu-
starum ince-
dens per eū.
† veritas
† salus

NICOLAUS DE LYRA. Cap. XXXIII.

Vae qui praedaris. Hic consequenter describitur in
particulari saluatio praedicta regni Iudae quantum ad
malitiam Sennacherib, quia in exercitu eius fuerunt
Idumaei, qui semper fuerunt Iudaeis infesti, sicut Esau
a quo descendere sicut infestus Iacob, a quo descen-
derunt Iudaei, ideo propheta primo inuehitur contra Assyrios, secu-
do contra Idumaeos, ca. sequenti. Circa primum sciendum, quod pre-
sens cap. ab expositioibus nostris secundum litteram refertur totum
ad tempus Ezechiae, in quo deiectus fuit Sennacherib, & populus Iu-
dae liberatus. Ra. Sa. vero exponit ad litteram totum istud cap. reducē-
do ad tempus Messie, in quo expectant Iudaei de omnibus Gentibus
triumphare, & eis simpliciter dominari. Videtur autem mihi, quod
expositores nostri melius dicant, Et secundum hoc praesens capitulum
diuiditur in duas partes, quia primo ponitur Sennacherib deiectio,
secundo status Ierusalem melioratio, ibi: Respice Sion. Prima in
duas, quia primo describitur deiectio Sennacherib regis. Secundo
Sobne sibi adherentis, ut dictum fuit supra 22. ca. secunda ibi: Au-
dite. Circa primum sciendum, quod ad deiectionem Sennacherib secu-
ta est exaltatio populi Iudae, & ideo propheta mixtim loquitur de
utroque. Primo tamen inuehitur contra Sennacherib, dicens.

- 1 Vae qui praedar. f. populum domini.
- 2 Nonne & ipse praed. Quasi diceret, sic: quia exercitu eius percus-
so ab Angelo. 4. Reg. 11. populus Ezechiae exiit ad colligendū spolia
- 3 Et qui spernis. f. ipsum Deum, contra quem blasphemias di-
xit & scripsit, ut habetur 4. Reg. 19.
- 4 Nonne & ipse spe. f. a domino & populo tuo, quia percusso
suo exercitu fugit confusus ad terram suam, ubi fuit interfectus a fi-
lijs suis. Consequenter propheta conuertit sermonē ad Deum pro libe-
ratione populi, dicens. Domine misc. no. & patet littera vsq; ibi.

MORALITER.

1 Vae qui praedaris. Hoc ad litteram exponit de rege Sennache-
rib, qui superbe Deū blasphemauit, & populū Israel afflixit
multipliciter & spoliavit. Mystice vero potest exponi de An-
tichristo, de quo dicit 2. Thef. 2. b. Quia aduersatur & extollitur
supra omne quod dicit Deus, aut quod colitur, ita ut in templo Dei
sedeat tanquam sit Deus. Ipse et populū Dei multū affliget &
spoliabit, tū finaliter destruetur sicut dicit ibidem. Quem
dñs

5 A voce Angeli Percutientis exercitum Sennacherib.

6 Fugerunt populi. Quia Sennacherib cum illis qui remanserunt fugit.

7 Et ab exaltatione tua. i. ab ostensione tuae virtutis i. Angelo percussore

8 Dispersae sunt Gentes. f. Sennacherib cum exercitu suo: quia
aliqui mortui remanserunt, & alij fugerunt. In Heb. habetur: A vo-
ce multitudinis fugerunt populi, & secundum hoc istud refertur ad
exercitum Sennacherib. Quem populi audientes superuenire, non au-
debant expectare quia plurimos deuicerat, & expugnauerat. Ab
exaltatione tua, i. a potestatis tuae ostensione o tu Sennacherib. Disper-
se sunt Gentes per diuersas vias fugientes.

9 Et congregabuntur spolia, & c. i. faciliter & in magna co-
pia: quia exercitus Sennacherib fuit sic percussus quod corpora erant
incinerata, sub vestibulis & armis illis, & ideo faciliter & copio-
se colligi poterant.

10 Magnificatus est dñs. In percussione Sennacherib mirabili.

11 Quoniam habitabit in excelsis. i. in caelo empyreo, ubi spe-
cialiter relucet excellentia suae gloriae: licet secundum potentiam,
praesentiam, & essentiam sit vbique.

12 Impleuit Sion iudicio, & iusti. In diebus Ezechiae qui fuit
iustus, & principes suos ad iustitiam induxit, ut habetur in principio
praecedentis ca.

13 Et erit fides. i. fidelitas.

14 In temporibus suis. f. Ezechiae: hoc enim petiuit, ut habetur
infra 39. d. Fiat in unum pax & veritas in diebus meis.

15 Diuitiae salutis sapientia, & scientia. i. in cognitione re-
rum diuinarum.

16 Et scientia. In cognitione humanarum.

17 Timor domini ipse est thesaurus eius. f. Ezechiae, qui
preposuit ista omnibus bonis temporalibus. Consequenter reuertitur
* propheta

dñs Iesus interficiet spiritu oris sui, & destruet illustratio-
ne aduentus sui. Et hoc faciet Christus ad praeces fidelium
ab Antichristo afflictorum, in quorum persona subdit.
† Domine miserere nostri, & c. Et qui f. m. cōm opinionē per an-
gelū de mādato Chri fulminabit, & magna pars sui exer-
cit? & alij fugient territi: pp q corū spolia remanebūt si
delib. post mortē Antichristi remanentib. ideo subditur.

5 A voce Angeli fuerunt populi. f. Antichristo coniuncti,

scilicet liberati populi.
 A a *Eius*. Scilicet salutis: Sine timore .n. neque sapientia, neq; scientia quidquam prodest, unde: *Habebis multa bona si timueris Deum.*
 Et, *Initium sapientie timor domini.*
 b *Paſtum*. Quod pepigit dominus cum Abraham .f. *Multiplicabo semē tuū sicut stel. &c.* Et alibi *Habitabis in loco isto amodo & vsq; in sempiternum.*
 c *Libanus*. Templum unde: *Aperi Libane portas tuas, & deuoret ignis cedros tuas.* Et in Ezech. *Aquila magnarum alarum venit ad Libanum, & tulit medullam cedri.*
 d *Basan*. Regio Og, quā dedit Moyſes trans Iordanem duabus tribub. & dimidia: hæc quoque vberima. Carmelus monsterræ promissionis fertilissimus. Per hæc ergo debemus intelligere Iudæos omnem fertilitatem amisisse.
 e *Nunc confurgam*. * Procopius. Hortatur vt secundū illum & gloriosum aduentum cogitent, quod diuinita-

a *Reuertitur ad vltimam captiuitatem.* b *Apostoli.* c *Besti oculi qui vident quæ vos vi.* Et in Euangelio: *Ecce ego mitto ad vos prophetas, sapientes & scribas* c & *Imminente captiuitate inter Gentes.* d *Nuncios, expulsū a Iudæis.* e *Recōciliationis inter Deum & homines.*
 a *De perdicione suæ Gentis.* b *Post captiuitatem Romanorum.* c *Vnde: Vix Sion lugent, eo quod non sint, qui veniant ad solennitatem* d *Qui solebat venire ad solennitatem.*
 a *Secundum opinionem hominum.* b *Domini.* c *Dominus.* d *Iudæorum.* e *Eos.*
 a *Sed iumenta, quia bestiali more viuentes non reputauerunt cum Deum, nec timuerunt.* b *Terreni.* c *Templum.*
 a *Ne ibi exaudiantur preces a domino sicut ante.* b *Provincia inter Ioppen & Lydam, ibi campi fertiles & latissimi.*
 a *Regio Og.* b *Contra Iudæos, vel a morte, vel a parentia.* c *Quia apostolos recipere noluerunt.*
 a *In cruce.* b *In Gentibus spretus a Iudæis, vel ascendens ad celos.* c *O Iudæi.* d *Inuidia contra apostolos.*
 a *Verba blasphemie inania vt stipula, quibus tantum nutriatur inuidia.* b *Sed. Malus.*
 a *Post captiuitatem.* b *Pauci relictū in memoriam.* c *Peccata Iudæorum.*
 a *Gethenna.* b *O gentes.* c *Hinc vel a Deo.* d *Inimicis, neis Iudæis.*
 a *In hac vltione & timere.* b *Moabitæ.* c *Delecti.*
 a *Qui Deum occiderunt.* b *Romanorum.* c *Scribas, & Phariseos.* d *Vz vobis Scribæ, & Pharisei hypoeri.*

tem tum dæmum D
 cis intueri experi
 riq; licebit, cū glo
 rificabitur. Non
 nulli hæc ad penas
 referri volunt, qui
 bus expugnata &
 direpra ciuitate, eo
 rum in secōtume
 liam vltus est, quo
 tempore gloriam
 eius, quem cruci af
 fixerunt, propheta
 rum qualibet logē
 superiorem esse pa
 ruit.
 f *Quis poterit.* Dei
 magnalia narratus
 & Deū ignē vocat,
 f *millud: Deus noster*
 ignis con. est. Et ipse:
 Ignem veni mittere in
 terram: & quod vt. ni.
 vt ardeat.
 * *Lxx. Quis annūcia*
 bit vobis quia ignis ar
 det? quis annūciabit vo
 bis ignem æternum?
 * *Procopius. Lo*
 cum æternum cū
 intelligit, qui sara
 næ & angelis eius
 præparatus est. De his alibi propheta: *Vermis eorum non mo
 riētur, & ignis eorum non extinguetur.* Quis igitur annuncia
 uit vobis æternum locum? Propheta. f. & Apostoli, qui
 de iudicio publicè docuerunt, vt a futuris penis deinceps
 caueremus.

NICOLAVS DE LYRA.

* *propheta ad narrandum afflictionem populi per Sennacherib, dicit:*
 1 *Ecce videntes clamabunt foris. Litera est intricata, quia*
 C *li foris reduciunt ad videntes. Speculatores. n. existentes in alto, vide*
bant foris longè exercitum Sennacherib: & sic denuntiabant Eze
chia regi & populo suo, vt præsauerent se.
 2 *Angeli pacis. i. nuncios Ezechie quos misit ad loquendum cū*
Rabsace de pace, vt habetur infra 35.
 2 *Amare flebunt. Quia propter blasphemias contra Deum di*
ctas a Rabsace, scissis vestibibus stentes ad Ezechiam redierunt.
 3 *Dissipatæ sunt viæ. Ab exercitu Sennacherib.*
 4 *Cessauit transiens. f. de populo Iudæ: quia nullus audebat ti*
more Assyriorum per terram ire.
 5 *Irritum factum est pactum. Primò. n. Sennacherib fecit*
pactum cum Ezechia, sed fregit illud, vt dictum fuit 4. Reg. 18.
 6 *Proiecit ciuitates. Quæ erant in regno Iudæ circa Ierusalē.*
 7 *Non reputauit ho. f. quod possent sibi in aliquo resistere.*
 8 *Luxit & elanguit terra. Scilicet Iuda.*
 9 *Confusus est Libanus & obsurdit. In Hebreo habetur:*
Et præcisus fuit, quia ibi exercitus Sennacherib præcidi multa ligna ad
faciendū machinamēta, et ex tali decisione fuit Libanus deturpatus
 10 *Et factus est Saron sicut desertum, & concussa est Ba*
san, & Carmelus. Ista. n. loca erant fertilia, sed per exercitum Sē
nacherib fuerunt deuastata. Sciendum ē, qd Carmelus non accipitur
hic pro monte Carmeli, in quo Elias occidit prophetas Baal, & erat
in regno Israel: sed accipitur pro Carmelo vbi manebat Nabal, qui
erat mons fertilis, & erat in regno Iuda, & consequenter ponitur
vindicata de maleficijs Sennacherib.
 11 *Nunc confurgam dicit dominus. Ad percussū dum Sen*
nache-

nacherib & exercitum eius, quia nunc est tempus.
 12 *Concipietis ardorem. Ex maleficijs enim vestris sequitur*
demeritum.
 13 *Et parietis stipulā. i. vt efficiamini sicut stipula applicata igni*
 14 *Spiritus vester. i. voluntas vestra mala.*
 15 *Vt igni vora. vos. i. meretur, vt igne consumamini: & ita*
factum fuit: quia exercitus Sennacherib sic percussus fuit ab Ange
lo, qd corpora eorum redacta fuerunt in cineres, ac si fuissent igne
materiali combusta. ideo subditur.
 16 *Et erunt populi. Exercitus Sennacherib.*
 17 *Quasi de incen. ci. i. vt cinis remanens de incendio.*
 18 *Spinæ congregatæ. i. bellatores Sennacherib qui pungebant*
populum domini.
 19 *Igni comburentur. Non solum ex percussione Angeli, vt*
dictum est, sed etiam igne inferni.
 20 *Audite. Hic consequenter describitur deiectio Sobnæ pontifi*
cis, qui consulebat ciuitatem reddi Assyrijs: Et quia hoc non fuit s
ctum, partim indignatione, partim timore, cum sibi adherentib. ad
Assyrios transiit occulte, & ei successit in pontificatu Heliachin, vt
dictum fuit supra 22. & hoc est quod dicitur hic. Audite qui lon
ge estis. Et in hoc notat magnitudinem rei nunciandæ.
 21 *Contriti sunt in Sion peccatores. i. Sobna et ei adherētes*
 22 *Possedit tremor. Quia erant in statu ministrandi domino, &*
sic apparebant boni & deuoti exterius: sed ipsi nihil habebant inte
rius dignum Sacerdotio. Et consequenter conqueritur de ista digni
tate Sacerdotali, cum dicitur.
 23 *Quis poterit habitare de vobis, & c. i. digne ministrare in*
altari holocaustorum, vbi erat ignis perpetuus: Leuitic. 6. Et eadem
sententia replicatur cum subditur.
 * *Cum*

MORALITER.

† 1 *Ecce videntes clamabunt foris.* Hic reuertitur propheta ad
 denunciandum mala quæ faciet Antichristus ante mor
 tem suam, dicens: *Ecce videntes clamabunt foris. i. homines*
 literati clamabunt contra Antichristum in oratione se
 cretè, qui tunc non audebunt loqui contra eū publicè.
 2 *Angeli pacis amare.* Quia religiosi occultantes se gemēt.
 3 *Dissipatæ sunt viæ cessauit transiens per semitam.* Quia fideles
 non audebunt per terram transire.
 5 *Irritum factum est pactum, proiecit.* Nam ecclesia quan
 tum poterit, destruet, quæ signatur hic per Libanum, Sa
 ron

ron & Carmelum. Et quia de mandato domini fulmi
 nabitur, vt dictum est, sequitur.
 11 *Nunc confurgam dicit dominus, &c.* Patet litera quæ de fa
 cili potest ad propositum applicari.
 21 *Contriti sunt in Sion peccatores.* Hic describitur ad literā
 abiectio Sobnæ pontificis qui Sennacherib adhæsit, per
 quē mysticè signatur quilibet prælatus malus, qui timo
 re mortis Antichristo adhæserit. Sed quia tunc electi fir
 miter stantes merebuntur gloriam celi, sequitur.
 23 *Quis poterit habitare de vobis cum igne deuorante. i. firmi*
 ter stare in Antichristi tribulatione.
 † *Quis*

A **a** Et excutit manus suas ab om.
*** Gregorius.** Quia non solum fraus in acceptione pecuniae est, munus procul dubio vnum non est. Tres vero sunt acceptiones munerum, ad quas ex fraude festinatur. Munus namque a corde est, captata gratia a cogitatione. Munus ab ore, est gloria per fauorem. Munus ex manu, est premium per dationem. Sed iustus quisque ab omni munere manus excutit, quia in eo quod recte agit, nec ab humano corde inanem gloriam, nec ab ore laudem, nec a manu donationem recipere querit.
b Qui obturat, &c. *** Idem.** Quid est obturare aures suas ne audiat sanguinem, nisi peccatis suadentibus, quae de carne & sanguine nascuntur, non praebere consensum? Et quid est ne malum videant, oculos claudere, nisi omne quod recti tudini aduersum est, non approbare? Iste in excelsis habitabit, quia quamuis cum adhuc caro in inferioribus retinet, mentem iam in sublimibus fixit. Munimenta saxorum sublimitas eius, quia qui obiecta desideria terrenae conuersationis calcat, ad supernam patriam per precedentium patrum exempla se subleuat.
c Sanguinem. Lxx. iudicium sanguinis. Omnis iniquitas & oppressio, & iniustitia iudicium sanguinis est & sine gladio voluntate interficit.
d Munimenta saxorum. *** Cyrillus.** Petra dominus noster Iesus Christus est, in quo, tanquam in spelunca quadam, ecclesia

† Quis habitabit ex vobis cum ardoribus sempiternis: Qui ambulat in iustitijs, & loquitur veritatem, qui proijcit auaritiam ex calumnia, & excutit manus suas ab omni munere. Qui obturat aures suas, ne audiat sanguinem & claudit oculos suos, ne videat malum. Iste in excelsis habitabit, munimenta saxorum sublimis eius. Panis ei datus est, aqua eius fideles sunt. Regem in decore suo videbunt, & oculi eius cernent terram de longè. Cor tuum meditabitur timorem. Vbi est literatus? vbi est legis verba ponderans? vbi est doctor parvulorum? Populum imprudentem non videbis populū alti sermonis, ita ut non possis intelligere, & disertitudinem linguae eius, in quo

ecclesia est, iuxta illud: **Tu Des Petrus, & super hanc petram, &c.**
1 **es Petrus, & super hanc petram, &c.** **Matth. 16.**
† team, &c.
2 **e** Panis ei datus. *** Iustinus.** **Contra Thryphonem.**
3 **Propheta** haec de pane est, quae dedit nobis Christus.
4 **& de suo** quod facere iussit in suam commemorationem.
*** Procopius** Ecclesiae in colis, panis vitae Christus ipse a patre, & aqua fidelis diuini baptismatis, vnde summentibus, omnis manat securitas, sepe suppeditant.
*** Idem.** Regem videbit dominum, qui etiam terram mansuetorum nondum adepti, ipsam mentis oculis in hac vita mortali Deum pie reueriti, procul intuebuntur. Sunt qui de longè ad impios referant, dum terram quidem promissionis visuros, sed ea non potenterosputant.
*** Gregorius.** Regem in decore videbunt, quia redemptor noster in iudicio a reprobis homo videbitur forma seruili, sed ab electis in decore suo, in ipso fulgore diuinitatis.
f **T. r. r. m.** Viuentium. **Bea** **Matth. 5. a.**
19 **ti mites, quoniam ipsi p. s. u.** **† scriba? vbi q**
20 **vel in caelo positi, terrena** **sitor vbi numerans turres? † blesum lingua. Hom. 4. in x Corinth.**
g **Vbi est literatus.** *** Procop.** Reprobis, quia malis doctoribus crediderunt. ita exprobrat, vbi sunt qui literam legistantum nouerint? Vbi nam illi inquit iudicij die parent, qui assentando pessime discipulis consuluerunt?
*** Chrysostomus.** Gentiles & Iudaeos simul reprehendit. Quis n. philosophus, quis Iudaeorum doctrina eruditus, salutem dedit, & docuit veritatem nisi Christus
Taberna-

NICOLAUS DE LYRA.

- 1** Cum ardoribus sempiternis: Subditur responso.
- 2** Qui ambulat in iusti. Quantum ad perfectionem vitae.
- 3** Et loquitur veritatem. Quantum ad sanitatem doctrine.
- 4** Qui proijcit auar. &c. Ita q. nullam habet notam auaritia, rapit ad aliena per violentiam, nec est accipiendo dona contra iustitiam.
- 5** Qui obturat aures suas, ne audiat sanguinem. i. sermonem de sanguine effundendo per mortem innocentis vel eius mutilationem.
- 6** Et claudit oculos suos ne videat malum. i. mulierem alienam ad concupiscendum.
- 7** Iste in excelsis habita. i. talis dignus est fungi summo Sacerdotio in monte Sion vbi erat templum: & talis fuit iste Eliachim, qui in hoc officio successit Sobnae.
- 8** Munimenta saxorum sublimitas eius. Salomon. n. edificauit templum in monte Moria de lapidibus magnis, & preciosis, 4. Reg. 5. Et edificia ad templum pertinentia: & ibi erat habitatio summi Sacerdotis.
- 9** Panis datus est ei, &c. Nomine panis & aqua intelligitur omnis cib. & potus in scriptura. Vnde 2. Reg. 6. a. Pone eis panem & aquam. Et subditur: apposita est eis magna ciborum preparatio. Summo autem Sacerdoti debebantur primitiae fructuum & animalium.
- 10** Regem in decore videbunt. f. Ezechiam gloriose regnan-

- tem post Senacherib deiectionem, ut habetur 2. Para. 32. & in hac gloria viderunt ipsum Eliachim pontifex, & alij ministri templi.**
- 11** Oculi eius. Scilicet Eliachim.
- 12** Cernent terram de longè. Quia de monte Sion, vbi erat eius habitatio, poterat videri Iudaea pro magna parte.
- 13** Cor tuum. **†** Eliachim: mutat. n. propheta modum loquendi de tertia persona ad secundam: quod fit frequenter in prophetis.
- 14** Meditabitur timorem. Scilicet domini ex casu predecessoris sui, & ideo subditur.
- 15** Vbi est literatus, &c. i. vbi est modo Sobna predecessor tuus in officio pontificis: p. p. quod debuit esse literatus ad ponderandum.
- 16** Legis verba. Ad decendum ignorantes, qui dicuntur hic paruuli q. d. perijt in terram alienam, ut habetur supra 22. idco subditur.
- 17** Populum imprudentem. i. Sobnam & sibi adherentes.
- 18** Non videbis. Amplius in templo domini.
- 19** Populū alti sermonis. i. profundis, sicut dicitur 10. 3. b. Puteus altus est. Et dicitur hic profundus sermo, qui propter extraneitatem non est intelligibilis. Et populū talis sermonis vocat hic propheta Senacherib & Assyrios, quos intendebat Sobna intrudere in urbem & templum: sed defecit a proposito.
- 20** In quo nulla est. f. in Senacherib & populo eius. quia vera sapientia non potest esse in infidelibus. *** Respice**

MORALITER.

† Quis habitabit ex vobis, &c. In tentationibus demum semper ardentium, quia portant ignem suum secum, & Antichristi tribulatione astabunt sibi in persecutione: & respondet.
2 **Qui ambulat in iustitijs.** Iste supple in Antichristi tribulatione poterit stare, ideo subditur.
7 **Iste in excelsis habitabit.** munimenta saxorum sublimis eius. i. firmitas thronorum: nam sancti secundum qualitatem meriti assumuntur ad ordines angelorum.
9 **Panis ei datus est.** i. Christus, qui est panis viuus.
† **Aqua eius fideles sunt.** i. dona Spiritus sancti. Vnde dicit Saluator, Io. 7. f. **Qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de ventre eius fluunt aquae viuae.** Hoc autem dixit de spiritu quem accipientes erant credentes in eum.
10 **Regem in decore videbunt.** visione clara & beatifica.

11 **Oculi eius terram cernunt de longè.** f. terram viuentium, quia viuentes in corpore mortali caelestia meditantur: Et per oppositum subditur ad literam de Sobna eiectione, per quem malus praelatus signatur: propter quod de eo mystice dicitur.
15 **Vbi est literatus.** i. vbi est malus praelatus qui scripturam scire debuit, & verba legis ponderare, & paruulos docere, cui quaestioni potest responderi: **Abconditus est in inferno inferiori,** quia quanto status altior, tanto casus grauior ideo de ipso & existentibus cum eo subditur.
17 **Populum imprudentem,** &c. i. praelatum damnatum cum familiaribus suis non videbis amplius in magnificentibus suis.
19 **Populum alti sermonis.** i. superbum in verbis quales sunt mali praelati & adherentes sibi.
20 **In quo nulla est sapientia.** f. de sursum descendens. Sed illa quae est terrena animalis & diabolica. Et quoniam opposita

A Tabernaculum quod habuerunt Iudaei per eremum de loco ad locum translatum est. Primum in Silo, deinde in Nobe: de Nobe in Ierusalem ad Moysi sepulchrum, ut dicit liber Machabæorum. Ecclesia autem immobilis fundata est supra firmam petram. * Procopius Veneris igitur Ierusalem, quæ toties oppugnata sit, tabernacula ceciderunt. At noua ciuitas, quia super petram stat, ipsis persecutionum temporibus immobilis manet. Neque enim portæ inferi aduersuseam præualebunt.

Ios. 18. 2.

1. Mac. 2. b. Psal. 9. b.

Ierem. 5.

^a Quantum ad Deum, sed tantum verba. ^b Perdam sapientiam sapientium, &c. ^c Quicumque iustus. ^d Presentem ecclesiam, in qua vera est solennitas. nulla est sapientia. Respice Sion ciuitatem solennitatis nostræ.

^a Cordis. ^b Nanque. ^c Cælestem. ^d Quam nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis.

stræ. Oculi tui videbunt Ierusalem et ciuitatem opulentam,

^a Ecclesiam presentem significatam in tabernaculo Moysi. ^b Sicut tabernaculum Iudæorum translatum est. ^c A fide, a charitate.

a tabernaculum quod nequaquam transferri poterit, nec auferentur clauis eius in sempiternum, & omnes funiculi

^a Metaphora. ^b Doctores quibus fixæ sunt etæ. ^c Præcepta quibus extensa dilatatur. eius non rumpentur, quia et solummodo ibi magnificus

^a Videtur. ^b Ibi. ^c Prophetarum, Apostolorum. ^d Expouitores dominus Deus noster. Locus fluuiorum riuus latissimi & pa-

^a Plane exponentes. ^b Locum. ^c Diaboli dominatio. ^d Nauis tres ordines remorum habens, id est diabolus, qui tres partes mundi, Asiam, Africam, Europam, suo subiugauerat imperio.

tes, non transibit per eum nauis remigium, neque tricris magna transgredietur eum Dominus enim iudex no-

^a In superbia. ^b Sicut olim. ^c Vox congratulantis ecclesie. ster, dominus legifer noster, dominus rex noster. Ipse sal-

^a A diabolo. ^b Nihil timendum est. ^c Dilatata fortitudo populi ad pugnandum contra Romanos.

uabit nos. Laxati sunt funiculi tui, sed non præualebunt.

^a Templum altissimum in quo olim vela preciosa. ^b Ut non appareant signa tuinæ eius, quia non relinquetur lapis super lapidem. ^c A Romanis.

Sic erit malus tuus, ut dilatare signum non queas. Tunc di-

^a Reges eos in virga ferrea. uientibus, cum vela contrahi nequeunt, eorundem impetu malus inclinatus, naufragium efficit: sic & tibi quod que accidet.

etiam nomine angelus ipsi ecclesie custodes, Euangelistæ, & Apostoli, & Prælati intelliguntur; qui Christi ouile diuinis ab vno lateribus, irrigarunt. ³ c Dominus enim. Iudicabit orbem terre in iustitia. ⁶ d Laxati sunt funiculi tui, &c. Redit ad terrenam Ierusalem, & loquitur de eâ sub specie nauis. Superiora dicta sunt de vrbe solennitatis nostræ, quam dominus fluuijs suis circumdat.

¹⁰ e Sic erit malus tuus. ¹¹ * Procopius. Sermone in Iudæos translato, in nauis metaphora immoratur. Ut enim ventis vehementius sa-

Claudi

NICOLAUS DE LYRA.

* **1** Respice. Hic consequenter describitur ciuitatis melioratio, quia per dejectionem Sennacherib fuit mutata de timore in securitatem, de tristitia in lætitiâ, & de penuria in abundantiam. Primum igitur hæc melioratio describitur. Secundò propheta contra Sennacherib iterum inuebitur, ibi: Laxati sunt. Circa primum tangitur primò melioratio quantum ad diuinum cultum, cum dicitur: Respice Sion ciuitatem solennitatis nostræ. Vocabatur enim illa pars ciuitatis Ierusalem, ubi erat mons Sion, ciuitas Dauid: in illa erat templum, ubi celebrabantur solennitates per annum, scilicet Pascha, Pentecostes, & Tabernaculorum, in quibus populus de tota terra debebat conuenire: quod non poterat propter exercitum Sennacherib existentem in Iudæa: sed ipso deiecto venerunt undique gaudentes. Secundò ponitur melioratio, quantum ad abundantiam cum dicitur.

2 Oculi tui videbunt. Quia de spolijs exercitus Sennacherib omnes de ciuitate fuerunt repleti & ditati. Tertiò, quantum ad securitatem, cum dicitur.

3 Tabernaculum quod nequaquam transferri poterit. Vocat hic templum Salomonis tabernaculum, quod dicitur immobile ad differentiam tabernaculi Moysi, quod transferrebat de loco ad locum, ut patet in libro Numeri. Et ad idem pertinet quod subditur.

4 Nec auferentur clauis eius in sempiternum. In tabernaculo enim Moysi parietes erant de tabulis simul coniunctis per incastraturas & clauis qui amouebantur de locis suis, quando tabernaculum deponeretur, & portabatur ad alium locum. In templo enim Salomonis parietes erant interius de lignis laminis aureis operatis, & erant ibi clauis positi, ut inseparabiliter manerent ibi.

5 Et omnes funiculi eius non rumpentur, &c. Id est, stabilitas templi per impetum Sennacherib non dissoluetur. Et causa subditur.

6 Quia solummodo ibi magnificus dñs Deus, &c. Quia magnificè deiecit Sennacherib cum exercitu sine opere humano.

7 Locus fluuiorum riuus latissimi & patentes. Hoc refertur

tur ad illud quod fecit Ezechias propter exercitum Sennacherib, quia aquam de ciuitate Ierusalem egredientem extra, ipse retinuit ad implendum fossata, & piscinas magnas sicut stagnum: & residuum aquæ quod non poterat ibi capi: fecit ibi decurrere per alium locum, ut sic exercitus Assyriorum nullum inde haberet solatium, ideo subditur.

8 Non transibit per eum nauis remigium. Quia sic disposuit Ezechias aquas illas, quod erant ad munimentum ciuitatis, & in nullum auxilium aduersarijs, quia non deseruiebant eis ad potum nec ad nauigium, ut sic cum nauigio possent obsidere vel intrare ciuitatem. Et quia omnia ista attribuenda erant bonitati diuinæ principaliter, ideo subditur.

9 Dominus enim iudex noster. i. indicabit pro nobis contra Sennacherib.

10 Dominus legifer noster. Quia ab eo recipimus legem in monte Sinai, ut habetur Exod. 20. & Deut. 5.

11 Dominus rex noster. Reges enim Iuda non erant nisi eius vicarij.

12 Ipse saluabit nos. In aliquibus libris interponitur veniet, sed non est in Heb. nec in libris correctis.

13 Laxati sunt. Hic propheta iterum inuebitur contra Sennacherib, cuius exercitus percussus fuit ab angelo antequam obsederat Ierusalem, ut dictum fuit 4. Reg. 18. Disponebat tamen de propinquo obsidere eam figendo tentoria ibidem, ideo dicitur: Laxati sunt funiculi tui. id est, dispositi, ut cum eis figantur tentoria circa Ierusalem.

14 Sed non præualebunt. Quia non obsedit eam.

15 Sic erit malus. Malus hic dicitur lignum longum quod in medio tentorij erigitur sicut malus in medio nauis: Et quia desuper ponitur signum vel vexillum illius cuius est tentorium, sicut in summitate mali nauis ponitur signum aliquod. Ligna autem tentoriorum Sennacherib circa Ierusalem non fuerunt erecta nec signa supra posita, ideo dicitur: Ut dilatare sig. &c.

16 Tunc diuidentur spolia. Scilicet Assyriorum: quia habitatores Ierusalem percusso exercitu Sennacherib exierunt ad prædam.

* Præda.

MORALITER.

† iuxta se posita magis elucescunt, ideo propheta consequenter inducit ad contemplationem gloriæ cælestis, dicens.

1 Respice Sion, &c. Nam ibi est laus iugis.

† Ciuitatem opulentam. Id est, in omnibus bonis plenam.

3 Tabernaculum quod nequaquam transferri poterit. Per quod significatur securitas sempiterna. Et subditur causa cum dicitur.

10 Dominus legifer noster, &c. Laxati sunt funiculi tui. Hoc ad litteram dicitur de Sennacherib, per quem sicut dictum est Anti-

Antichristus signatur cuius funiculi ad capiendum omnes fideles extendentur.

14 Sed non præualebunt. Nam electi saluabuntur, propter quos breuiabitur eius persecutio, ut dicitur Matth. 23: ideo subditur.

15 Sic erit malus tuus ut dilatare signum nequeas. Aliquando namque sic impeditur virtus nauis, quod non potest velum leuare: & tunc impeditur eius nauigatio, sic Antichristi virtus auferetur, & cessabit eius persecutio.

16 Tunc diuidentur, &c. Ab Antichristo raptarum, quæ diuidentur fidelibus post Antichristi mortem.

† MORALITER.

Ca claudi diripient. * Theo-
Adoretus. Romani claudi
appellantur & debiles ad
tantum opus, quibus ta-
men Dominus tantum ro-
bur dabit contra Indæos,
vt claudj & debiles, quod
eo iam tempore Romano-
rum vis elanguerat, vt su-
pra dictum est, velociore
fuerint aquilis, neque quif-
quam

uidentur spolia prædarum multarum, claudi
diripient rapinam, nec dicet vicinus, relan-
gui. Populus qui habitabit in ea, auferetur ab
eo iniquitas.

non est consequutus Israel.

quam illorum ad illud D
opus elangueret.
* Procopius. Gentes que
prius propter idololatriam
claudicabunt. prædam fa-
cient, ea quæ Dei sunt, lu-
cratæ, quibus Sarana deu-
cto, peccatorum remissio-
nem sunt cõsecratæ, quam

Cap.

NICOLAUS DE LYRA.

- * 1 Prædarum multarum. Tum quia magna fuit multitudo per-
cussorum. s. 185. milia quia apportauerant ibi spolia que in alijs lo-
cis Iudæe rapuerant. Tum quia rex Sennacherib, & fugientes cum
eo nihil secum asportauerunt, vt velocius fugerent. Et quia ad ta-
le lucrum cucurrerunt homines etiam debiles, ideo subditur.
- 2 Claudj etiam, & c. i. illud quod Assyrij alimunde rapuerant.
- 3 Nec

- 3 Nec dicet, & c. i. ex longa infirmitate precedente non detinebi-
tur, quin cum alijs vadat ad prædam prout poterit.
- 4 Populus qui habitauit in ea. i. in Ierusalem.
- 5 Auferetur ab eo iniquitas. s. idololatriæ, quæ ibi viguerat an-
te tempus Ezechie, propter quam ciuitas meruerat subuerri: sed
propter bonitatem Ezechie qui abstulit idololatriam, & reduxit po-
pulum ad Dei cultum, dicta pœna non fuit iniecta.

* Cap.

ADDITIO.

In cap. 33. vbi dicitur in postilla: Audite. His consequenter de-
scribitur.

Ab hoc loco in quo dicitur: Audite qui longè estis: incipit ca-
pit. secundum Hebræos, & continuatur vsque ibi: Auferetur ab eo
iniquitas. Quod quidem capit. propriè videtur exponendum de eie-
ctione Pharisæorum respicientium doctrinam Christi, & de prosperi-
tate adhaerentium Christo, & de quibusdam ad hoc pertinentibus.
Dicit enim. Audite qui longè estis. i. post longa tempora. Quæ
fecerim. Glo. inimicis meis Iudæis. Et cognoscite vicini. s. contempo-
ranei. Fortitudinem meam, in hac vitione. Conterriti sunt in
Sion peccatores. In Hebræo habetur. Timuerunt in Sion
peccatores, quia & vt in Ioan. 11. dicitur. Timuerunt ne per-
derent gentem & regnum si Christo adhaerissent. Possedit tre-
mor hypocritas, scilicet Pharisæos & Scribas, quos frequenter
Christus hypocritas nominat, prout in multis locis Euangelij habe-
tur, qui principaliter prædictum timorem habuerunt. Et quia in
hoc trepidauerunt timore, vbi non erat timor, quia potius debuif-
sent timere offensam Dei, & pœnas perpetuas quas propter hoc in-
currebant, ideo quasi in persona eorū propheta subdit dicens: Quis
poterit habitare, & c. ex vobis cum ardoribus sempiternis. Q. pro-
pheta: Magis essent timendi ardores gehennæ sempiternæ, quam bo-
na temporalia perdere per Romanos, præsertim cum ille cui non fi-
de sicut Pharisæi, sed rectè in iustitijs ambulat & loquitur verita-
tem, scilicet absque hypochochris fictione, securus ab aduersitatibus
periculum quo ad spiritualia inducentibus, de quo dicit: Ille in
excelsis habitabit munimenta saxorum, scilicet exempla
sanctorum. Sublimitas eius. idest protectio eius apud Deum. Si
autem queratur, in quo reficitur talis antequam habitet in excelsis.
subdit dicens: Panis ei datus est, scilicet panis viuus qui de celo
descendit. Aquæ eius fideles sunt. scilicet doctrinæ spirituales,
iuxta illud Iob. 7. f. Aquæ viuæ fluent de ventre. Quæ autem sit
ista præmiatio huius iusti de quo loquitur cum dicitur, habitabit
in excelsis, subdit dicens: Regem in decore suo videbunt o-
culi tui, scilicet regem Christum in deitate, in qua visione clara tota
merces consistitur secundum Aug. vel per actio iudicio oculi eius vi-
debunt regem Christum indutum decore humanitati: assumptæ. Et
quia hoc maximè longè est a statu huius vitæ, ideo subdit: Oculi
eius cernent terram de longe, scilicet terram viuentium: Et sequi-
tur: Cor tuum meditabitur timorem. s. admirationis. Quæ
quidem admiratio consurgit ex hoc & illi qui videbantur pruden-
tes, & speculatiui in præsentis statu, non videntur attingere ad cer-
nendam illam terram de longe, & de hoc dicit. Vbi est literatus? id-
est, philosophus secundum glo. Vbi est verba legis ponderans? scili-
cet, Pharisæus, & Scriba, qui verba legis potius quam mentem le-
gis ponderabant. vnde Matth. 12. a. & Luc. 12. curare hominem in
Sabbatho dicebant illicitum esse. Vbi est doctor paruulorum? scili-
cet, legisperitus, qui dicitur doctor paruulorum, eo quod dicitur ad
Gal. 3. a. Lex pedagogus noster fuit in Christo. Populum im-
prudentem, scilicet in compositum in moribus. Non videbis. scili-
cet in illa terra longinque, populum alti sermonis, ita quod non pos-
sis intelligere disertitudinem linguæ eius, quod secundum glo. intel-
ligitur de rethoricis, vt Tullius, cuius facundiam & subtilitatem
sermonis secundum glo. pauci intelligunt. In quo nulla est sapien-
tia, scilicet quantum ad diuinam: Quæ omnia ponuntur ad designan-
dum, quod doctrina Christi non in persuasibilibus humane sapien-
tiæ

tiæ verbis sit, sed in doctrina & veritate, vt in 1. ad Cor. 2.
Consequenter dicit: Respice Sion. In quo propheta loquitur
peccatoribus, & Pharisæis qui timuerunt Gentem perdere et regnum
propter adhesionem Christi, ostendens eis hunc timorem esse vanum,
cum ecclesia Christo adherens habet opulentiam, & firmitatem nõ
obstaculis aduersarijs. Et de hoc dicitur: Respice Sion scilicet.
O Pharisæe hypocrita. Respice Sion ciuitatem solennitatis
nostræ: scilicet ecclesiam militantem. Oculi tui videbunt Ieru-
salem, scilicet huiusmodi ecclesiam. Habitationem opulentiam,
scilicet in qua nihil deficit de necessarijs ad salutem. Tabernacu-
lum quod nequaquam transferri poterit, & c. Ecclesia enim
militans licet Tabernaculum dicitur, respectu triumphantis, non
tamen transfertur de loco ad locum sicut Tabernaculum Iudeorum
factum in deserto: quia immobilis est tanquam fundata super firmam
petram. Quod intelligitur de Ecclesia spirituali presenti, quæ in fi-
de Christi fundata est. Et ideo rationem huius immobilitatis sub-
dit, dicens: Quia solummodo tibi magnificus dominus Deus noster,
supple est proprium fundamentum. Et quia in hac Ecclesia viget sa-
na doctrina, plana & patens, sine aliquo artificio seu industria hu-
mana, ideo subdit: Locus fluuiorum riuu latissimi, & paten-
tes, non intrabit per eum nauis remigum nec trieris ma-
gna transgredietur eum, quia non per artificia magna nec par-
ua huiusmodi doctrina acquirenda est. Dominus enim noster,
Iudex, dominus legifer noster, & c. q. d. Totum regimen huius
Tabernaculi seu Ecclesie est in Deo, a quo spe. amus salutem. & F
ideo hoc Tabernaculum est intransferibile, quia non per industria
humanam, sed per prouidentiam diuinam regitur.
Consequenter dicit. Laxati sunt funiculi tui, sed non præ-
ualebunt, & c. q. d. O Pharisæe contrarium prædictorum tibi con-
tingit, quia cum magis respiceres ad humana subsidia, quam ad di-
uina, funiculi tabernaculi tui sic laxati sunt, quod iam non possunt
ulterius præualere. Sic erit malus tuus: Quod intelligitur de tem-
plo in quo vela preciosa pendebant, quod destructum fuit irrepara-
biliter per Romanos, & spoliatum, de quo dicit: Tunc diuiden-
tur spolia prædarum multarum: Quæ quidem spoliatio dene-
nit ad tantam facilitatem, quod etiam infirmi vel debiles ea diupe-
rent, & de hoc dicit: Claudj diripient rapinam. Et quia in hac
vastatione Ierusalem, & templi per Romanos discipuli Christi non
suerunt lesi, quia in inspiratione diuina recesserunt ad terram Aggrip-
pe, ideo dicitur: Non dicet vicinus, clanguit. discipulos enim
Christi vocat vicinos illius Ierusalem materialis, non autem ciues,
quia non erant cum eis vniti. Qui quidem discipuli non solum fue-
runt non lesi in illa persecutione Ierusalem, sed indulgentiam pecca-
torum ibidem consequuti sunt: ideo subdit: Paulus qui habitat
in ea auferetur ab eo iniquitas. scilicet ex merito passionis
Christi ibidem celebratæ. Et attendendum quod prædicta expositio
non solum est propria & vera, sed magis literalis quam illa quæ
continetur in postilla. Nam hoc quod dicitur in principio huius pro-
phetie: Possed t timor hypocritas, proprius verificatur de pha-
risæis qui hoc nomine sepe a Christo vocantur, & qui perniciose ti-
muerunt ne tollerentur ab eis regna per Romanos, quam de Sobna
de quo non legitur quod transisset, nec quod fuisset hypocrita. Simi-
liter magis proprie dicitur. Tabernaculum quod nequaquam
transietri poterit, de ecclesia quam de templo Salomonis: quod
non post multa tempora fuit penitus destructum, & sic de alijs. vt
patet intrinseci.

CAP. XXXIII.

A Ccedite. * Pro-
copius. Su-
pra etiam cū a
Microfoly morū ob-
sionē vaticinare-
tur, iudicium adiun-
xit, quod in omnes
gentes futurum est,
vt facit hoc loco.
Censent nōnulli Iu-
daicæ synagogæ nau-
fragio, gentiumque
vocatione præmis-
sis, (multos. n. clau-
dos prædas facturos
dixit.) istis necessariū
qui olim claudica-
runt, de Dei in oēs
iudicio cathedram
institueret, & tanquā
longè a se propter
idololatriam remo-
tas gentes, vt acce-
dant, in clamare. Nō
desunt, qui ideo ad
Assyrios, quod Hie-
rusalem suis se viri-
bus, non cōcedente
Deo, expugnasse pu-
tarent, referri existi-
ment, & ab his ad
vniuersū iudici ser-
monē traduci. Ita. n.
& Saluatorem aiūt,
in Euangelio postquam monuisset quæ Hie:osolymis
cuentura essent, subiungere de vniuerso.

CAP. XXXIII.

A Ccedite Gentes, & audite, & populi
attendite, audiat terra & plenitudo
eius, orbis & omne germen eius, quia
indignatio domini super omnes Gen-
tes, & furor super vniuersam militia
omnis militia celorum, & complicabuntur sicut liber celi &
omnis militia eorum defluet, sicut defluit folium de uinea
& de ficu: quoniam inebriatus est in celo gladius meus. Ec-
ce super Idumæam descendet, & super populum interfe-
ctionis meæ ad iudiciū. Gladius * domini repletus est san-
guine, incrassatus est adipe de sanguine agnōrū & hircōrū,
de sanguine medullatorum arietū. Victimā enim domini
durent, erunt corpora in terra, qñ verò venerit eis qui
coelū plicat, & librum & terrā concutit resurgens mortui.

b Omnis militia celo
rum. Sol & luna &
stellæ obscurari vide
buntur, clarescente
vera luce, quæ est
Christus. Spiritus
quoque mali amissa
potestate in inferno
recludentur.
c Et complicabuntur
sicut liber. Non. s. inte
ribunt, sed postquā
oīa peccata aperta
fuerint & derelicta,
complicabuntur le-
bri, q aperti fuerāt,
vt ultra in eis nō scri-
bantur delicta. vi-
de: Iudicium sedit, &
aperti sunt libri. Compli-
cabuntur sicut liber celi.
Aer iste igne inuo-
lucetur, & plicari vi-
debitur sicut liber.
Postquam. n. omnia
peccata aperta fue-
rint & relicta cōpli-
cabuntur libri. qui
fuerant aperti: nihil
.n. postea scribetur
in eis. Hic Daniel: Iudi-
cium sedit, & libri aper-
ti sunt.
* Epiphanius Quo-
ad cœlum & terra

NICOLAUS DE LYRA.
CAP. XXXIII.

A Ccedite Gentes. Hic propheta comminatur Idumæis qui
fuerunt contrarij Iudæis, cum tamen debuissent eos iuuare;
eo quod a duobus gemellis fratribus descenderent, s. Esau & Iacob.
Primo tamen propheta comminatur omnibus existentibus in circum-
iū regni Babylonis generaliter Secundo Idumæis specialiter. ibi:
Ecce super Idumæam. Circa primum dicit: Accedite Gen-
tes, &c. & per hoc, insinuat, quod vult dicere magna, ideo subdit.
2 Quia indignatio, &c. quas scilicet rex Babylonis virtute ar-
morum sibi subiecit, quæ fuerunt multe valde, secundum quod diffu-
sus exprimitur Iere. 25.
3 Et furor. quia non potuerunt sibi resistere virtute armorum:
& bene ponitur hic indignatio domini, quia Nabuchodonosor non fe-
cit illas victorias virtute propria, sed in quantum erat flagellum Dei
ad puniendum peccata illius temporis.
4 Interfecit eos. id est interficiet, loquendo de futuro per modum
præteriti.
5 Interfecti eorum projici. bestijs & auibus insepolui.
6 Et tabescent montes, &c. per hoc designatur multitudo in-
terficendorum.
7 Et tabescet oīs militia celorum. & exponit Ra. Sa. de an-
gelis præfectis ad custodiam dictarum Gentium quos dicit simul pu-
niri & contritari cum Gentibus quibus præsumt: quod est erroneū:
illi enim sunt angeli beati, & ideo non potest eis aliquid contingere
quod sit contrarium voluntati ipsorum: & ideo in nullo tristantur,
nec grauantur de punitione temporali seu æterna Gentium quas cu-
stodiunt:

studium: quia talia procedunt secundum ordinem diuine iustitiæ, cui
per oīa simpliciter et assentiunt: & ideo aliqui expositores hoc expo-
nunt de dæmonibus. Sed non videtur rationabiliter dictum, quia de
talibus occasione non videntur, sed magis delectantur, ideo per
militiam celi sol & luna & alia astra notabilia intelliguntur, quæ
frequenter in sacra scriptura militia celi dicuntur. Huiusmodi verò
astra multi Gentiles antiquitus colebant sicut deos: & ideo metapho-
ricè dicuntur tabescere in destructione Gentium ea adorantium, eo
quod apparet manifeste, quod non poterant eas saluare.
8 Et complicabuntur quasi liber celi. In libro enim plica-
to quæque scripta sunt non possunt legi: & eodem modo dicitur hic
quod Gentiles ex constellationibus futuræ prænotificantes non pote-
rant ibi videre infortunia sepeuentura per Nabuchodonosor.
9 Et omnis militia eorum defluet. id est influentia stella-
rum eis non proficiet.
10 Quoniam inebriatus est in celo gladius meus; gla-
dius iudiciæ meæ ex ordinatione cælesti seu diuina extensus est ad
ad afflictionē Gentium, & effusionem multæ sanguinis eorum.
11 Ecce super Idumæam ascen. Hic consequenter propheta
inuenitur contra Idumæos specialiter. Et diuiditur in tres partes,
quia primo comminatur eis omnium occisionem. Secundo terræ de-
structionem, ibi: Et conuertentur: & tertio partem vniuersæ dicit con-
firmationem, ibi: Requirit diligenter. Circa primum dicit in persō-
nâ domini: Ecce super Idumæam, & patet littera vsque ibi.
12 De sanguine agnōrū. minorum. 13 Ethirc. i. mediorum.
14 De sanguine medullat. arie. maiorū in potētia et diuinitis.
15 Victimā enim do. i. interfecto peccatorum ex snā domini.
* In Bosra

MORALITER.

A Ccedite Gentes. Hic ad literam describitur persecutio
generalis aliarum gentium per regem Babylonis quæ
cōfusio interpretatur. ideo per ipsum diabolus signatur,
qui est rex inferni, vbi nullus est ordo, sed summa confu-
sio. Ipse vero persequitur generaliter genus humanum
cum potentia, nequitia, & astutia, propter quod solliciti
debemus esse de bona resistantia, ideo dicitur: Accedite
Gentes. s. ad resistendum impugnationi dæmonum.
2 Quia indignatio, &c. Dicitur autem dominus Genti-
bus indignari, in quantum permittit homines a dæmoni-
bus grauius tentari.
3 Et furor, &c. Id est super magis perfectos, quos Deus
aliquando permittit tentari grauius: & patet in negatio-
ne Petri.
5 Interfecti, &c. peccato mortali.

† Projicien. in foueam inferni.
6 Tabescent montes, &c. quia & religiosi qui per montes
signantur dolent de damnatione hominum.
8 Et complicabuntur, &c. i. viri perfecti, quorum conuer-
satio in cœlis est. Qui dicuntur hic complicari ex timore
propriæ fragilitatis & diuinæ severitatis.
11 Ecce super Idumæam. Hic ponitur persecutio specialis
Idumææ quæ sanguinea interpretatur, & sic dicitur: Ecce
super Idumæam descendet. scilicet: ira Dei in quantum per-
mittit eam peccatis enormibus maculari.
† Et super populum, &c. i. super clerum qui dicitur popu-
lus interfectionis.
† Ad iudicium. quia iusto Dei iudicio sic permittitur spi-
ritualiter iugulari, & sic iustius puniētur, vnde subditur.
† Gladius domini, &c. Per sanguinem signantur peccata
iracundiæ, inuidiæ, & huiusmodi. Per adipem verò pec-
cata

a In Bosra. In ciuitate mundi contra Deū munita. Bosra enim t̄ munita vel ex Deo. Mundus. n. voluntate domini firmatur. Vnde. *ipse super maria fun. eum. Et ego confirmauit columnas eius.* Bosram & Edom, Hebræorum magistr̄ Romam volunt intelligi, & omnia de ipsa dici quæ sequenti cōtinētur capitulo.

b Quia dies ultionis domini annis retributionis. Post generalē mundi ultionem, ad Ierusalē reuertitur, cui primū loquebatur, & destructionē eius plano sermone describit, quæ facta est a Romanis.

c Et conuertentur torrentes eius in picem. Hyperbolicē, sc̄ntiam Romanorū & prouinciæ & ciuitatis & templi significat incendium.

d Et Hericius. Gregorius. Per Hericiū impuræ mentis sese que callide defendēris duplicitas designatur. Hericius cū apprehenditur, caput & pedes conspiciuntur, sed apprehensus in spheram colligitur. Caput cernitur & pedes, cum quo initio peccator ad culpam uenerit, vel quibus ve-

stigijs culpa perpetrata sit, cognoscitur. Sed adductis excusationibus, & initia iniquitatis, & uestigia absconduntur, cū is qui corrigit cuncta quæ prius nouerat amittēs tergiuersatione prauæ defensionis inuolutū intra cōscientiam

tiam peccatorē t̄coperit. Maliciose n̄ mētis duplicitas sese intra se colligens, absconditur in tenebris defensionis. **e** Ibis. Auis aquatica serpentibus inimica: Etas aues dicit Iosephus a Moyse delatas in bellū contra Aethiopes: quia serpentes abundant in terra illa: per q̄ aditus erat.

f Nobiles eius. Apo-

stoli enim iam transferant ad Gentes: Alij fideles admonitione Spiritu sancti, imminente captiuitate transferunt Iordanem in regnum Agrippæ qui pacem habebat cum Romanis.

g Spina & vrtica et Palurus in munitio-

bus. Moraliter Gregorius. Quid per spinas, nisi punitiones uitiorum: Quid per vrticas, nisi peccatorum prurigines? In domibus Babylo-

nis spinæ & vrticæ pullulant: quia in confusione mentis reproba, & desideria cogitationū surgunt que exasperant, & peccata operum quæ pungunt. Palurus tanta spinarum circundatione densescit, vt pro asperitate vix tangi possit.

Intus vrtica & spina nascitur, sed vtrunque exterius per palurum munitur, quia minores iniqui mala quælibet faciunt, si ea nequissimi maiores uentur.

h Et erit. Greg. in Mora, Contra peruersam mētem sub

1 in Bosra, & interfectio magna in terra Edom. Et descendent vnicornes cum eis, & tauri cum potentibus. Inebriabitur terra eorum sanguine, & humus eorum adipe pinguium. Quia dies ultionis domini annis retributionis iudicij Sion. Et conuertentur torrentes eius in picem, & humus eius in sulphur, & erit terra eius in picem ardentem, nocte & die non exstinguetur in sempiternum. Ascendet fumus eius a generatione in generationem, desolabitur in secula seculorum, non erit transiens per eam, & possidebunt illam Onocrotalus, & Hericius & tibus, & coruus habitabunt in ea. Et extendetur super eam mensura, ut redigatur ad nihilū, & perpendicularū in desolationē. Nobiles eius non erunt ibi, regem potius inuocabunt, & oēs principes eius erunt in nihilū. Et orientur in domibus eius spinæ, & vrticæ, & Palurus in munitio-

bus eius, & erit cubile draconū,

10 Non erit transiens per eam, quia euacuabitur ab incolis. 11 Et possidebit eam Onocrotalus, auis est immunda: Et dicitur ab onos quod est asinus, eo quod habeat faciem aliquo modo similem asino, vt habetur in libro: qui dicitur catholicon. Hebræi tamen dicunt hic Noctua, que est auis volans de nocte. 12 Et Hericius. animal est paruum spinosum. 13 Et ibis. i. Ciconia: Hebræi dicunt monedula: per ista designatur vastatio terræ, quia ista habitant in locis desertis. 14 Et extendetur super eam mensura. i. destructio erit, & vastatio secundum mensuram peccatorum, ideo sequitur. 15 Nobiles eius non erunt ibi. Quia erunt interfecti vel capti, ideo subditur. 16 Regem potius inuocabunt, & omnes principes eius erunt in nihilum. Idest, regem Babylonis cui erunt subiecti inuocabunt, vt corum misereatur, quia tamen non inuenient apud eum misericordiam subditur: Et erunt, &c. 17 Et orientur in domibus eius. ruinosi & derelicti. 18 Spina & vrticæ, & Palurus in munitioibus eius. Carduus est spinosus, cum quo parantur panni. 19 Et erit cubile draconum. Per omnia ista intelligitur quod terra ad solitudinem redigetur.

Et occurrunt. 10 Non erit transiens. quia nullus euadere poterit de gehenna. 11 Et possidebunt eam Onocrotalis. per hæc animalia signantur diuersa dæmonia. 14 Et extendetur, &c. scilicet diuinæ iustitiæ. † In desolationē. s. finalē & cōsummatā. sicut per oppositū gloria sanctorum est gratia consummata, ideo subditur. 15 Nobiles eius. idest virtuosus de ecclesia. † Non erunt ibi. sed in gloria cœlesti. 16 Regem potius inuocabunt. i. Deum continuè laudabunt. † Et omnes prin. &c. i. oēs in ecclesia superbè dominantes: † In nihilum. idest totaliter deiecti. 17 Et orientur in domibus eius spi. per quæ designantur diuersæ pœnæ quæ sunt in gehenna. 19 Et erit cubile draco. i. dæmonum diuersorū. Et qm̄ hæc scriptæ

NICOLAUS DE LYRA.

1 In Bosra. De hac enim ciuitate fuit Iobab rex Edom, Gen. 36
2 Et descendent vnicornes. Idest superbi & cernicofi.
3 Et tauri cum potentibus. Idest indomiti.
4 Inebriabitur terra eorum sanguine. In hoc notatur magnitudo effusionis sanguinis humani cuius causa subditur eū dicitur.
5 Quia dies ultionis domini. Sic enim fuerunt puniti Idumæi, eo quod fuerunt molesti & aduersarij Iudæis, quorum ciuitas Metropolis fuit Ierusalem in qua erat mons Sion:
6 Et conuertentur. Hic consequenter propheta comminatur eis terræ destructionem cum dicitur. Et conuertentur torrentes eius in picem. i. in corruptionem et amaritudinem ex multitudine sanguinis ibidem decurrentis, & cadauerum ibidem proiectorum.
7 Et humus eius in sulphur. hoc est in fatorem ex cadaueribus exhalantem.
8 Et erit terram eius in picem ardentem nocte & die. quia habitacula illius terræ fuerūt combusta ab aduersarijs ita facilius, ac si essent linita pice.
9 Non exstinguitur opere humano: Ignis. n. ille non fuit extinctus ab incolis qui erant pro maiori parte interfecti & residui fugitiui vel capti, nec ab aduersarijs qui ignem accenderant, sed solum cessauit per defectus materiae combustibilis. Vel potest dici, quod in aliqua parte illius terræ in signū diuinæ vindictæ apparuit ignis exiens de

MORALITER.

cata carnalis concupiscentiæ, quæ vigent in clericis & in obstinatis, qui punientur pœna Gehennæ.
2 Et descendent vnicornes cum eis. Per vnicornes & tauros signantur dæmones cum eis puniendi.
4 Inebriabitur terra eorum sanguine. Per terram intelliguntur laici terrenis actibus implicati, qui peccatis in ficiuntur clericorum dicentes: Quare non faceremus, quia clerici, & religiosi talia faciunt, qui sunt doctores nostri?
6 Et conuertentur torrentem eius in picem. i. doctrinæ ecclesiæ in contemptum & vtilitatem. Greg. Hom. 37. Cuius vita despicitur: restat vt eius prædicatio contemnatur.
7 Et humus, &c. i. corpus quod de humore post eius resurrectionem atdebit igne gehennæ foetido & æterno.

de venis sulphureis terræ qui adhuc perseuerat sicut est in Sicilia in monte Aethna, ideo subditur: Ascendet fumus eius.

10 Non erit transiens per eam. quia euacuabitur ab incolis.
11 Et possidebit eam Onocrotalus. auis est immunda: Et dicitur ab onos quod est asinus, eo quod habeat faciem aliquo modo similem asino, vt habetur in libro: qui dicitur catholicon. Hebræi tamen dicunt hic Noctua, que est auis volans de nocte.
12 Et Hericius. animal est paruum spinosum.
13 Et ibis. i. Ciconia: Hebræi dicunt monedula: per ista designatur vastatio terræ, quia ista habitant in locis desertis.
14 Et extendetur super eam mensura. i. destructio erit, & vastatio secundum mensuram peccatorum, ideo sequitur.
15 Nobiles eius non erunt ibi. Quia erunt interfecti vel capti, ideo subditur.
16 Regem potius inuocabunt, & omnes principes eius erunt in nihilum. Idest, regem Babylonis cui erunt subiecti inuocabunt, vt corum misereatur, quia tamen non inuenient apud eum misericordiam subditur: Et erunt, &c.
17 Et orientur in domibus eius. ruinosi & derelicti.
18 Spina & vrticæ, & Palurus in munitioibus eius. Carduus est spinosus, cum quo parantur panni.
19 Et erit cubile draconum. Per omnia ista intelligitur quod terra ad solitudinem redigetur.

Et occurrunt.
10 Non erit transiens. quia nullus euadere poterit de gehenna.
11 Et possidebunt eam Onocrotalis. per hæc animalia signantur diuersa dæmonia.
14 Et extendetur, &c. scilicet diuinæ iustitiæ.
† In desolationē. s. finalē & cōsummatā. sicut per oppositū gloria sanctorum est gratia consummata, ideo subditur.
15 Nobiles eius. idest virtuosus de ecclesia.
† Non erunt ibi. sed in gloria cœlesti.
16 Regem potius inuocabunt. i. Deum continuè laudabunt.
† Et omnes prin. &c. i. oēs in ecclesia superbè dominantes:
† In nihilum. idest totaliter deiecti.
17 Et orientur in domibus eius spi. per quæ designantur diuersæ pœnæ quæ sunt in gehenna.
19 Et erit cubile draco. i. dæmonum diuersorū. Et qm̄ hæc scriptæ

D. Iopetit. Ibis. Iosephus c. 7.

Lib. 33. mor. cap. 5.

† vlula.

Lib. 8. moral. cap. 15.

ludææ F

A Idumæa seruiens Dauid. Ex quo patet, quod ista dux Gentes Israel, scilicet & Idumæa nō habebāt se ad inuicē, vt fratres, sed potius vt aduersarij, prout fuit prophetatum de eis, Gen. vbi supra. Duo populi ex ventre tuo diuidentur, populūq; populū superabit. Non ergo ex tali fraternitate videtur sequi, quod Idumæam acerbissimē debuissent puniri, eō quod non adiuuissent Israelē.

Vnde aliqui expositores nostri hoc cap. vidētur exponere principaliter de finali iudicio, in quo oēs reprobi punientur ex omnibus nationibus. Et licet huic expositioni plurima, quæ in hoc cap. cōtinentur concordēt tamē non consonat ei hoc quod dicitur infra Regē potius inuocabunt, cum in iudicio, nec post iudicium non sit aliud regnū, nisi regnū Christi, quē non possunt inuocare damnati, in quibus malignitas odij semper permanet, vt in 4. sententiarū dist. 47.

Rab. Sal. verò, & cōmuniter omnes Hebræorū expositores, hoc cap. exponunt de Romano imperio, seu regno. Vnde glo. nostra per Bosra, & Edō, Hebræorū magistri Romā volunt intelligi, & omniā de ipsa dici quæ continentur in seq. cap. Hęc gl. Circa quā attendēdū, quōd per Romā intelligunt ecclesiā Romanā, cuius caput in terris est Roma, quā dicunt esse destruendā per Messīā ab eis expectatum. Quod quidem regnum Ecclesiæ dicunt esse præfiguratum per

B quartam bestiam, Dan. 4. cap. quæ destruenda est per vnum regnum incorruptibile à Deo suscitandum, prout ibidem habetur, in qua ex positione duo falsa præsupponunt. Primum, scilicet quōd regnum Christi, seu ecclesiæ sit figuratū per quartam bestiam in visione Danielis contentam. Quōd est manifestē falsum, prout plene fuit expositum in additione super Dan. cap. supradictō. Secundum præsupponunt, quōd populus Christianus est Idumæus, & sic tenent in omnibus suis libris tam Thalmudicis. quā alijs, vnde in hoc cap. Ra. Cambi. sic dicit, quōd regnum Romanum, & omnes qui tenent legē Nazareni pro maiori parte sunt Idumæi, licet eis fuerunt aliquæ nationes admixtæ. Similiter dicit, quōd Cesar, & omnes Reges, qui fuerunt ante eum in Roma sunt Idumæi. Ad quod probandum nihil allegat, sed solum suam fabulosam narrationem præsupponit tanquam veram: cuius falsitas tamen est manifestissima. Christiani enim si dicantur descendere secundum fidem, tunc principaliter descendunt à Christo, cuius fidem, & denominationem tenent qui de

Dauid, & per consequens de Iacob descendit, non autem de Esau. Si autem loquentur de descensu secundum carnem, tunc de omnibus nationibus sunt indifferenter, vnde Petrus Apostolus. Act. 10. e. In veritate comperi, quōd non est acceptor personarum Deus, sed in omni gente, &c. Paulus etiam ad Rom. 10. Inquit, Non est distinctio Iudæi, & Græci. Dicere ergo quōd per Idumæam intelligatur Christianitas, seu Ecclesia Romana, non solum non habet fundamentum, sed etiam manifestē est falsum.

Et notandum quod in hoc loco, sicut in aliquibus alijs verificatur de eis illud Psalmistæ: Gladius eorū intret in corda ipsorū: Nā si benè considerentur scripturæ, Idumæa in hoc loco, & in alijs similibus, significat ad literā Synagogā Iudæorū, quæ per peccatū negationis, & occasionis Christi facta est ecclesiæ Dei inimica: sicut Idumæa ab Esau descendens, aduersatrix fuit ipsi Ierusalem.

Ad cuius declarationem ostendendum est quomodo Idumæa, quæ doque sub metaphora literaliter significet prædictam Synagogam Iudæorum. Secundō, qualiter litera huius cap. applicetur Idumæa in hoc sensu sumptæ. Circa primum sciendum, quōd secundum Isidorum. 7. Ety. Esau primogenita sua propter escam fratri suo maiori vendidit, ac postmodum paterna benedictione sibi promissa priuatus est: signat eundem populum Israeliticum, qui à Deo, vt Exod. narrat liber, primogenitus filius nuncupatus est: Qui etiam propter presentis seculi lucra non solum primatus sui honorem amisit, verum etiam, & regni cælestis præmium præparatum adipisci non meruit Domino exprobrante cum dicitur: Auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti, facienti voluntatem eius. Hęc ille. Ex quo per locum ab oppositis per quem, sicut propositū de proposito, sic & oppositum de opposito verificatur, quōd sicut primogenitura, & benedictio Esau primogeniti secundum carnem transiit in Iacob minorem, sic primogenitura, & benedictio Synagogæ Sathana primogeniti secundum carnem, transiit in ecclesiam atate minorem: & sic in Israelicam dignitatem gentium transiit plenitudo, intantum quōd Gentes, veram fidem ipsius Iacob recipiētes populus Israelis dicantur, vnde infra 44. a. de Gentili ad fidem accedenti legitur: Et in nomine Israelis assimilabitur. Sic eadem ratione descendentes à Iacob secundum carnem, & ab eius fide recedentes, sicut est Synagoga Iudæorum Christum negatiui, & crucifigentiui, in abiectiōnem transiunt Idumæicam: vnde, & nōmen Idumææ sibi vendicauerunt, quæ ab exordio fuit Israeli inimica, & ideo Apoc. 2. c. de ipsis dicitur: Qui dicunt se Iudæos & non sunt, sed sunt Synagoga Sathana.

Et notandum, quōd exordium huius distinctionis scilicet Synagogæ, & ecclesiæ propriè figuratur in exordio horum duorum fratrum scilicet Esau, & Iacob Gen. 25. Si diligētē attendatur: omnia enim horum fratrum gesta principaliter fuerunt figuratiua, vt ibidem in additione dictum fuit. Sicut enim ibid. colligebant in vtero par

uuli, sic hic in vtero materno, scilicet in gremio sacre scripturæ, D quæ est mater vtriusq; cū ex ipsa scriptura sacra materia vitæ spiritualis sumit. In quo quidē vtero tā Synagoga, quā ecclesiæ cōtinuè colliduntur, repugnantes sibi inuicē in eius intellectu. Sicut etiā primò egressus est Esau, secūdō verò Iacob, sic & hic Synagoga patrū scilicet antiqui testamēti primò egressa est. Cōsequēter verò ecclesiæ Christi, scilicet noui testamēti. Sicut etiā ibi Iacob egrediens, plātā fratris tenebat manu, sic Ecclesiæ in primo suo exordio quæ incepit à passione Christi, quodāmodo ritum Synagoge tenebat in obseruatōis legalibus. Nā à tēpore passionis Christi vsq; ad diuulgationē Euangeliij secundū Aug. licet legalia mortua erant, nō tamē mortifera. Vnde, & Paulus circūcidit Timoth. Sicut autē ibi post egressū totaliter sunt diuisi, vnde dicit: Duo populi ex ventre tuo diuidentur: Sic, & hic Ecclesiæ, & Synagoga omnino sunt diuisæ in fide, & moribus. Sicut etiā ibidē dicitur populus populū superabit, & maior minori seruiet: sic Synagoga, quæ est maior natu ecclesiæ; quæ minor est natu seruit. Ex quibus patet intentū, scilicet quod si cut vniuersalis ecclesiæ Gentium vnitāte fidei Christi adunata, verè, & propriè dicitur Israel, & domus Iacob (de qua Angelus ad virgīnē: Regnabit in domo Iacob in ætern. Luc. 1. c.) sic & Synagoga Sathana, scilicet Iudæorum quæ domus Iacob, scilicet veræ ecclesiæ est inimica, Idumæa dici debet.

Item ad hanc veritatem confirmandam facit quoddam valde notabile, quod habetur ex codicibus eorum valde authenticis. Tradūt enim, & firmiter credunt, quod doctrina Thalmudica nefanda eorū fuit data Moyse à Deo in monte Synai oretenus. Quæ quidem doctri

na falsa, & Pharisaica redacta fuit in scriptis per quemdam qui dicitur apud eos Ra. Iudanaſci, qui totam illam doctrinam accepit à quodam qui dicebatur Ra. Myr. à cuius auctoritate dependet illa doctrina: sed constat per eos quod Ra. Myr. ille qui fuit principalis autor erat Idumæus natione, & recepit fidem, & ritum Iudæorum per tempus post passionē Christi: vnde & profelytus Idumæus apud eos dicitur, quæ omnia habentur in diuersis locis in Thalmud & epilogantur per ordinem in summa Rabbi Moyse Aegyptij: quæ apud eos est solemnissima in prologo suo vbi agit de auctoritate Thalmudicæ doctrinæ.

Ex quo patet, quod sicut ecclesiæ Christi dicitur ecclesiæ. Apostolica, eo quod doctrinam Euangelicæ legis recepit à Christo mediāntibus Apostolis sic Synagoga Iudæorum, qui doctrinam Thalmudicā habent pro lege, dicenda est Idumæica, eo quod recepit doctrinam illam mediante illo Rabbi Myr. Idumæo: & sic habetur primum intentum.

Circa secundum dicitur in litera. Accedite gentes, & audite, populi attendite: audiat terra, & plenitudo eius: in quo in uitat propheta omnes gentes ad audiendum sententiam latam contra Idumæam, scilicet Synagogam. Nam sicut passio Christi per Synagogam malitiosè procurata, fuit diuulgata per orbē per prædicationem Apostolorum, & sic condecens est vt pænā Idumææ, scilicet Synagoge, omnibus gentibus insinuaretur ad laudem diuinę iustitię: & sequitur: Quia indignatio Domini super omnes gentes. Ad quod sciendum, quod sicut cum Israele de Aegypto exeunte, mutuum vulgus promiscuum exiuit, vt habetur Exod. 12. sic cum ipsis ascendentibus de Babylonia multi se miscuerunt, vt patet Esdr. 5. idcirco tēpore passionis Christi dicuntur fuisse in Ierusalē de cunctis nationibus, vt habetur Act. 2. Et quia de ipsis multi adhæserūt Synagoge: vnde in lapidatione Stephani Act. 6. c. Surrexerunt quidam de Synagoga, quæ appellabatur libertinorum: ideo dicit: Indignatio domini est super omnes gentes, vt intelligatur distributio pro generibus singulorum, non pro singulis generum: Fuit etiam Synagoga postmodum per orbem terrarū ignominiosè dispersa, prout fuit pronosticatum per Moysen, Deuteron. trigesimo octauo, & sic vindicta de ipsis inflicta publicatur per omnes Gentes. Qualis autem fuerit hec vindicta declarat dicens. Interfecit eos, &c. Quod primum impletum fuit per Romanos, qui capta ciuitate Ierusalē innumerabiles occiderunt. Consequenter post modicum tēps in ciuitate quæ dicitur Biber, vbi falsum Messiam super se posuerunt & postea à Romanis obsessi & capti, multa millia ex eis cum suo Messia fuerūt occisi, prout in historia Iosephi, & in alijs Thalmudicis historijs narratur. Et quia talis cadauera propter eorum multitudinem insepulta remanebant. ideo subdit interfecit eos, &c. Quod de cadaveribus eorum ascedet factor: Quæ quidem interfecitio seu occisio non cessat, sed quodāmodo continuè durat, cum per interualla temporum quandoq; in Gallia, quandoq; in Angliā, aliquando in Hispania, & sic de alijs nationibus multa millia occiduntur à regib. seu à populis. Nam vt hec vindicta esset in memoria hoīum, & non traderetur obliuioni, disposuit Deus, quod in processu tēporum, & in diuersis nationibus seu regionib. exerceretur, & nō simul de terra delerentur, prout propheta orauit in Psal. dicens: Ne occidas eos, s. simul ne forte obliuiscantur populi mei, prout fuit ibi expositum in additione.

Sequitur in litera & tabescet omnis malitia cælorum, scilicet demonum aereorum secundum glossam: quia deficientibus membris eorum, quodāmodo videntur tabescere vel annihilari de quo

A de quo dicit: Et non complebuntur, sicut nubes cœli, quia sicut in libro complicato nihil apparet legendum, sic non apparebunt huiusmodi ac. potestates, ac si essent vetustate ad consumptionem tendentes, de quo dicit: Et omnis militia eorum defluet, &c. & sequitur: Quoniã inebriatus est in cœlo gladius meus: quia scilicet per cœlestem sententiam inebriatus est sanguine interfectorum gladius diuinæ vindictæ modo prædicto, & sequitur: Et descendet scilicet gladius meus de cœlo super Idumæam scilicet synagogam prædictam. Et super populum interfectionis meæ, scilicet qui me interfecerunt ad iudicium, scilicet diuinum manifestandum.

Et quia hæc vltio se habebat extendere ad omnes tam maiores, quam minores, ideo sequitur: Gladius domini repletus est sanguine, &c. vsque ibi: Victimam enim domini in Bosra. Ad quod sciendum, quod Bosra est ciuitas regia in terra Idumæa, vt habetur, Genes. 36. Et sicut hic, Idumæa accipitur pro synagoga rationibus iam dictis, sic Bosra pro eodem accipitur, sub alia tamen ratione. Bosra enim interpretatur vindemiata. Nam Vtir in Hebr. significat vindemiam. Synagoga enim ante aduentum Christi dicebatur vinea domini, supra 5. cap. Vineam domini domus Israel est. Quæ quidem vinea licet ante habuisset palmites cum racemis, seu fructum, tamen post passionem Christi nihil in ea remansit boni fructus, sicut in vinea post vindemiam nihil fructus remanet, quæ consideratione proprie dicitur Bosra scilicet vindemiata. Cetera patent ex dictis vsque ibi: Quia dies vltionis domini, scilicet sanguinis Christi, prout in glos. Annus, id est tempus retributionum iudicij Sion, quia non solum Idumæa, scilicet synagoga per secuta est Christum caput, sed etiam membra sue Ecclesie, quæ per Sion designantur. Unde Matth. 23. Cum reprobasset synagogam Iudeorum ex persecutione Prophetarum, & huiusmodi dicens: Ecce ego mitto ad vos Prophe. &c. Et ex illis occideris in synagogis vestris subdit: Vt veniat super generationem istam omnis sanguis innocuus, qui effusus est à sanguine Abel iusti, &c.

B Ex quo patet, quod vindicta omnis sanguinis effusa iustorum Ecclesie ab Abel incipientis, descendere debet super Synagogam, quæ per Idumæam hic intelligitur, & sequitur: Et conuertentur torrentes eius in picem, & humus eius in sulphur, &c. Et ascendet fumus eius in generatione, & generatione: Per torrentes enim intelliguntur doctrina, quæ à sacra scriptura fluunt per veros doctores, sicut supra cap. 33. de simili dicitur: Locus flumiuorum riuulatiissimi, & in sequenti cap. dicitur: Et torrentes in solitudine; unde torrentes Synagoga, quæ in antiquis fluctabant à sanctis Prophetis, & doctoribus in aquas saluberrimas, postea conuersi sunt per doctrinam Pharisaicam, & Thalmudicam in picem, & sulphurem, quæ generant fetorem. Ad cuius intellectum notanda sunt aliqua de multis, & immemorabilibus quæ in eorum doctrinis absurda, & nefanda leguntur:

C Ad quod sciendum, quod synagoga Iudeorum post passionem Christi intantum fuit excæcata, quod in sua Thalmudica (quæ falsè Dei legem vocant) multa tradiderunt maximè absurda de Deo: vnde in libro, qui dicitur Baratoch Rabbini eorum planè dicunt, quod Deus in qualibet vigilia noctis dolens de destructione templi sui, & captiuitate Iudeorum rugit vt leo, & dicit de se ipso: Væ mihi, qui destruxi domum meam, & cõbussi templum meum, & captiuauit filios meos inter gentes sæculi. Et hanc sententiam multis, & varijs modis replicat. In principio etiam libri Abodozera, querunt quid facit Deus in duodecim horis diei; Ad quod respondent, quod in tribus horis primis sedens studet in lege, & in tribus secundis indicat vniuersum mundum, in tribus tertijs pascit totum mundum, in tribus quartis illudit Leviathan, iuxta illud Iob: Leviathan istum, quem formasti ad illudendum ei, dicunt tamen, quod à die, qua templum est destructum: non fuit ludus, nec risus coram Deo, sed fletus, & planctus, iuxta illud Isaiæ: Vocabit dñs exercituum in die illo ad fletum, & ad planctum, &c.

Consequenter ibidem querunt: Quid facit in duodecim horis nocturnis: Et respondent alia similia in fatuitate: vnde quilibet habens usum rationis admirari debet de tanta cecitate, quomodo illi, qui gloriantur habere legem Dei, attribuant verò Deo, qui nec in dijs habet similem passionem fletus, & planctus, & huiusmodi, quas pessimè idololatre suis dijs non attribuunt. Et quod deterior est, quod Rabbini eorum determinant in libro qui dicitur Hulin, quod Deus peccauit faciendo lunam maiorem sole in quantitate, pro cuius peccato, scilicet Dei expiando, dicunt, quod offerebatur tercio kalendas: hircus caprarum de quo habetur Numer. 28. O mira, & brutalis insania, quæ Deo audet attribueri, quod etiam beatissimis minimè competit, prout est, v. c. quod miseriam significat: quæ aliena est à quolibet beato. Similiter, & peccare, & expiatione pro peccato indigere, & huiusmodi, quæ horrenda sunt, & stupenda. Sed sunt nonnulli modernorum, qui ad has insanias colorandas, dicunt quod prædicta, & multa similia, quæ in Thalmud, de Deo dicuntur, sunt Metaphoricè intelligenda, eo modo quo sacra scriptura Deo attribuit penitere, vt Gen. 6. & irasci, vt Num. 22. & in alijs quamplurimis locis, quæ & similia intelligenda sunt similitudinariè scilicet, quod se habet in effectibus suis de quibus in illis

illis locis agitur, ad modum tales possessiones habentis. Quæ quidem canillatio non valet. Tum quia licet in sacra scriptura prout Prophetæ quandoque more humano loquuntur, talia quandoque traduntur, in dictis tamen expositorum sacra scriptura talia non sunt admittenda, cum ad expositores pertineat, vt sacram literam exponant, non ante quod talia tradant in actis suis, quæ sunt errorum induciva sicut prædicta. Tum quia penitere, vel irasci, aut moueri & huiusmodi, quæ in sacra scriptura Deo attribuntur, importat aliquid quod in hominibus esset laudabile. Penitere enim in homine, qui peccatum commisit laudabile est. Irasci etiam secundum moderationem rationis, vt iustitia exerceatur, est laudabile. Moueri etiam ad bona prosequenda, & mala fugienda laudabile est: & talia Deo attribuntur, vt bonum quod important, homines conentur imitari. Sed miserum esse, vel peccare, nihil boni importat, ad quod imitandum homines prouocari debeant: & sic talia Deo tribuere stultissimum est.

Sunt etiam in prædicta Thalmudica doctrina nefanda quedam fetida, quæ aures cuiuscunq; modesti offendunt: quorum multa epilogat magister Raymudus in pugione 3. parte dist. 3. cap. 20. Et quia talia non sunt digna repetitione, seu relatione, ideo illa omitto. Sed solum ex his infero, quod talis doctrina manifestè est absurda, & fatida: de qua proprie dicitur hic: Et ascendet fumus eius, scilicet horridus, & fetidus modo prædicto.

Sunt etiã in iuribus corum Thalmudicis multa iniquissima, & naturalis dictaminis rationi omnino inconsona, vt plenius declarabitur Deo duce super Zachar. cap. 5. vbi proprie agitur de hac materia: E ideo ad præsens omitto.

Et sequitur: Et desolabitur in secula sæculorum: scilicet Ierusalem illa materialis à Iudeis secundum glos. Non erit transiens per eam, quia Romani decreuerunt, vt nemo ex Iudeis reuertetur in terram suam, prout in glos. Et possidebit illam Onocrotalus, & Hericius. Per aues, & animalia, quæ in hoc cap. ponuntur, intelliguntur vitiosi homines, sicut communiter exponitur Deu. 14. vbi horum, & similibus eius prohibebatur. Sicut per coruum intelliguntur illi, qui sunt voluptatibus denigrati, vel qui sunt expertes bonæ affectionis, quia coruus semel emissus ab arca non est reuersus: Et in miluo qui maximè vititur insidijs, designantur fraudulenti. Ista enim vitia similia frequenter in Synagoga Iudeorum inueniuntur, quæ postquam à Christo recessit, nunquam ab ea reuersa est, saltè vniuersaliter, & quæ fraudulentis frequenter vititur, & sic de alijs animalibus hic expressis, intelligenda sunt vitia, quæ vt per sua animalia hic expressa designantur, sed etiam alia: quæ hic non exponuntur intelligantur inesse eis, ideo subdit: Requirit diligenter in li. domini, scilicet Mosaicæ legis. Et legite: Vnum ex eis non defuit. scilicet ex auiibus, & animalibus immundis contentis in lege, quia omnia secundum eorum significata modo prædicto vbi manent. Quæ omnia dicuntur in eis durare in secula seculorum: scilicet durante eorum perfidia, sicut Prou. 31. dicitur de bibente vinum, quod doloris eius non recordatur amplius. scilicet ebrietate durante. Et secundum hoc exponi potest residuum huius cap. conformiter ad prædicta, exceptis duobus passibus qui specialiter sunt exponendi.

Primus enim dicit: Nobiles eius non erunt ibi: regem potius inuocabunt, & erunt omnes principes eius in nihilum. Ad quod sciendum, quod Iudei scientes se confusos in negatione Christi per prophetiam patriarche Iacob dicentis: Non auferet sceptrum de Iuda, & dux de femore eius, donec veniat, qui mittendus est, scilicet Christus, prout in eorum Thargum, scilicet in translatione Chaldaica exponitur, eo quod iam à magnis temporibus ablatum est ab eis sceptrum, & ducatus, tamen Messiam non habent, ideo fingunt quod illi qui regunt eos in hac captiuitate, per Thalmudicam doctrinam dicuntur habere sceptrum, & ducatum, prout tradunt in libro qui dicitur Canhedrin, quod tamen exacuat propheta dicens: Nobiles eius non erunt ibi. quasi dicat: Ad ducem, seu sceptrum habentem nobilitas pertinet: quam tamè ipsi non habent, sed regem potius inuocabunt. Manifestè enim confessi sunt coram Pilato. Non habemus regem nisi Cesarem, & etiam extunc vbicumque sint, sunt sub potestate regia alicuius dominantis, seu regentis. Et sic patet, quod falsum est dicere se habere sceptrum, & ducatum presertim cum etiam Scribæ, & Pharisei, sub cuius doctrina sunt, iam à longo tempore defuerunt. Et de hoc subdit: Et erunt omnes principes eius in nihilum. Glos. Scribæ, & Sacerdotes, & Pharisei.

Secundus passus est, cum dicit: Et pilosus clamabit alter ad alterum. Circa quod sciendum est, quod pilosus in hoc loco intelligendus est demon. Eadem enim dictio ponitur hic & Leu. 17. vbi dicitur: Non immolabunt vltra victimas demonibus: & est sensus: nã fabricatores Thalmudicæ facultatis, vel potius falsitatis. habebat duos demones maximè sibi familiares, quorum vnus vocabatur Benthamalehon, & alius Iosepheda, & cū istis maximè cõuersabantur prout in multis locis ipsius Thalmud habetur: & etiã narratur ab eis quod semel fuerat à Cesare prohibitum, ne illam Thalmudicam doctrinam diuulgaret, & tamen ad consilium, & procuracionem predictorum demo-

Fabulosa, & irridenda opinio Iudeorum de penitentia Dei propter templi destructionem.

Iob. 40.

A demonum huiusmodi prohibitio fuit reuocata, & sic Thalmudica doctrina recuperata fuit demonum procuratore. Quae quidem histor. narratur per extensum in lib. textuali ipsius Thalmud, qui dicitur Mehila, qui est authenticus apud eos, secundum quod proprie dicitur in Idumaea s. synagoga Sathanae. Et pilosus alter clamat ad alterum s. vnus demon ad alium consocium ad opus suum explendum, seu recuperandum. Possent etiam hoc intelligi de duobus diabolicis hominibus, qui inter ceteros persecutores Christi, & Ecclesiae perniciosiores censentur. Primus seu principalior in primitiua synagoga sathanae fuit Schariothes, de quo Christus. Qui tradidit me tibi. &c. vnde a Christo diabolus nominatur, Ioan. 6. g. Nonne 12. elegi & vnus ex vobis. &c. Alter vero pilosus potest intelligi Antichristus, qui principalior erit in persecutione vlt. eccl. & virtute demonum miracula saltem apparentia, de quo Apost. 2. ad Thess. 2. b. q. secundum operationem Sathanae, &c. & sic pilosi clamabant alter ad alterum, licet valde remoti in tempore: quia affectiones eorum diabolicae ad inuicem correspondent, nitentes s. Christum, & Ecclesiam subvertere, alter s. in ca. alter vero in omnib. membris vniuersaliter sibi contra t. p. rancis. Si autem obijciatur contra expositionem praedictam, q. videtur esse mystica non literalis, eo quod Idumaea proprie significat illam terram

ram Seir, quam Esau possedit: similiter Bosra ciuitas principalis in ea existens, vnde quod per ista intelligitur Synagoga, videtur pertinere ad sensum mysticum, seu spirituale; & sic de multis in hoc cap. contentis secundum praedictam expositionem. Dicendum, igitur quod in dictis prophetarum multa traduntur parabolicè, seu metaphoricè, sicut supra 5. Vinca domini accipitur pro domo Isr. & 25. per Moab intelligitur Antichristus ad literam, vt ibidem habetur in postil. vnde & in hoc loco, quia litera huius cap. non bene adaptatur nec proprie Idumaeae, nec Romae, nec alius de quibus dictum est, sed Synagoga Sathanae modo praedicto. Idcirco de illa exponitur ad literam, quia in locutione parabolica, vt dictum fuit supra in questione supra prologum Gen. sensus literalis est non ille; qui significatur primò per vocem, sed ille, qui per res intenditur significari, praesertim cum in hoc loco multa inueniuntur huic veritati consona: vnde & in alijs locis frequenter accipitur Idumaea pro Synagoga praedicta, vt infra 53. a. Qui est iste, qui venit de Edom tinctis vestibus de Bosra? & in alijs locis, vt ibidem Deo date videbitur, & eadem est ratio de alijs in hoc cap. parabolicè contentis.

REPLIC.A. Sed in cap. 34. recedit à postil. qui exponit hoc ad literam. Burg. ipse autem per allegoriam satis extensam ponit propositiones Thalmudicas, & alia mira, de quibus non indi-

CAP. XXXV.

Letabitur. Exposita captiuitate Iudaeorum agit de conuersione gentium.

* Iustinus Deserta appellat nationes, quod Dei viri cognitionis essent expertes, & destitutae

testibus bonis, quibus laeta nuntiat, quod omnia bona, quae apud Iudaeos erant, ad illos essent transferenda per Apostolos, qui dixerunt. Ecce conuertimur ad gentes.

* Euseb. Hoc loco palam salutaris Dei canitur aduentus, qui multa bona sit allaturus surdis auditum, caecis visum, &c. Desertum vero oraculum significat eam, quae de gentibus collecta est, ecclesiam, quae cum antea sine Deo esset per eos, de quibus nunc agitur, euangelium accipit.

* Theo-

* Theodoretus. Desertum sitiens dicitur, quod non fuit irriguum Prophetarum vaticinijs, & pluuia caelesti Desertum, quod Dei agriculturam non acceperit, huic laeta nuntiat, & gaudere iubet, & letari.

* Eusebius. His verbis significat prophetia, non ipsam Ierusalem, neque Iudaeam sed ipsarum gentium terram, cui diuina cognitio exhibenda sit. Carmel enim & Saron externarum gentium loca erant. Et haec quidem ad verbum. Ad sensum autem dicitur, quod hi, qui prius animis excæcati erant, adeo vt ligna & lapides, nec non demones loco summi Dei colerent, his omnibus malis per Saluatoris doctrinam liberentur, & multo prestantiorem quam ea est, quam ad corpus pertinet salutem, operamque recipiunt.

Lib. 6. de demonstr. c. 21.

E Vbi supra.

CAP. XXXV.

Letabitur deserta & inuisa, & exultabunt montes domini nec ascendet super eos, nec recordabuntur illius, &c. Tertium est vultus regum, & Pontificum, quia Pontifices, qui fuerunt post captiuitatem Babylonicam non fuerunt instituti per vultionem sacram, sed instituebantur frequenter per Reges, quibus Iudaei erant tributarii, qui frequenter vendebant summum sacerdotium. Similiter toto illo tempore Iudaei reges non habuerunt nisi aliquos paucos parum ante tempus Christi: & illi non fuerunt per vultionem instituti. Quartum est Spiritus sanctus seu diuinitas, quae pro tanto dicebatur in templo Salomonis habitare, quia ibi à summo sacerdote audiebantur diuina responsa non autem in secundo templo. Quintum est. **אורם ותרם** Urim, & Thummim pro quo ponitur in latino doctrina & veritas. Exod. 28. & secundum Iosephum erat quidam fulgor subito profiliens de lapidibus rationalis & superhumeralis: quando Deus acceptabat preces summi Sacerdotis de quo dicit Iosephus. 3. lib. antiquitatis Iudaicae, q. desecit per ducentos annos antequam inciperet scribere librum illum, quem incepit scribere anno quadragesimo secundo a passione Christi vel circiter, quia librum illum obtulit Vespasiano imperatori: qui cepit imperare anno dominicae incarnationis 71. & sic secundum ipsum cessauit per magnum tempus ante Christum: & adhuc per maius tempus ante cessauit secundum librum praedictum: & secundum hoc dicitur.

1 **Letata. deser.** Id est, Iudaea, quae fuit deserta à Deo quantum ad quinque praedicta.

2 **Et in via.** Tempore enim primi templi prophetae discurrebant per Iudaeam populum à malis retrahendo, & bonum exhortando. Tempore vero secundi templi non leguntur habuisse nisi Aeggeum, Zachariam, & Malachiam, qui propaetauerunt tpe reedificationis templi secundi: sed postea populus Iudaicus caruit prophetis talibus per 300. annos, vsque ad tps Ioannis Baptistae, qui cepit praedicationem praedicare, & aduentu Christi nunciare: Letata. deser. Iudaea quae fuerat praedicta modo deserta. Et in aduentu Christi habebit materiam gaudij quantum ad defunctos quos Christus de limbo patrum transfudit ad gloriam, & quantum ad viuos credentes in cum, q. potissime fuit impletum quando recepto Spiritu sancto in die Pentecostes confidenter, & magna voce laudabant dominum. Act. 2

3 **Et exultabit multitudo.** i. gentilitas, quae ad modum solitudinis caruerat cultu legis & prophetarum, cum gaudio suscepit fidem Christi ad praedicationem apostolorum.

F Iosephus.

Saron

NICOLAUS DE LYRA.

Cap. xxxv.

Letabitur. Andreas, & aliqui expositor. cathol. in hoc ipsum sequentes exponunt istud cap. ad literam nimis Iudaicè s. de prosperitate Iudaeorum post reditum de Babylone, sed hoc non videtur rationabiliter dictum, quia ab illo tempore, vsque ad Christum fuerunt in seruitute quauis in terra sua, sicut dictum fuit supra 22. Fuerunt etiam in multis afflictionibus, & angustijs, vt patet in lib. Esdr. & Neemie, & Dan. & ideo prosperitas, & iucunditas, q. in hoc ca. describuntur, ad tempus illud nullo modo referri videntur. Si faciet autem quod immo, quia hic est hyperbolica locutio, sicut dicitur de alba muliere, quod est albius niue, quamuis multum desiciat à niuis albedine, hic non videtur conuenienter dictum in proposito, quia magnificum, & pium decet plus conferre quam promittere, vel saltim non minus, & minus punire, quam comminari: Deus autem magnificissimus, & piissimus est: ideo eius promissiones de bonis non videntur rationabiliter exponi per restrictionem impletionis, nisi aliquando appareat manifestè, quod sic debeant exponi, vt propter demeritum manifestè superueniens, propter quod bonum promissum iuste rescinditur, vel totaliter aufertur: comminationes tamen de malis rationabiliter aliquando excessum, siue restrictionem exponuntur secundum qualitatem, & mensuram peccatorum ipsorum delinquentium: propter q. Ra. Sal. hoc cap. exponit de felici statu quem expectant Iudaei in aduentu Messie. Igitur dimittendo quod falsum est in dictis eius s. q. Christus sit adhuc venturus in mundum, & accipiendo quod verum est, s. q. hoc cap. sit ad tempus Christi referendum potest sic continuari ca. praecedenti, in quo Propheta denuntiavit destructionem Idumaeae ad consolationem Iudaeorum. Hic consequenter denunciat eis consolationem perfectam Christi tempore credentibus affuturam. Et diuiditur in tres partes, quia primò consolatur eos de futura multiplicatione: secundò de credentium roboratione, ibi: **Confortate manus.** Tertio de demonum deiectione. ibi: **In cubilibus.** Ad euidenciam primi sciendum, q. in senbedrin Ierosolymitano (qui apud Hebraeos est liber authenticus) dicitur: quod quinque res notabiles defuerunt in secundo templo per Zorobabel edificato, quae fuerant in templo Salomonis. Primum est ignis continuus in altari holocaustorum, qui tunc per pluuia, vel ventum non extinguebatur, quamuis etiam sub dio. Secundum est arca testamenti, vnde dicitur Ierem. 3. e. In illis diebus non dicent arca testa-

MORALITER.

1 **Letabitur deserta.** Istud cap. literaliter exposui de ecclesia tempore Christi ex Iudaeis, & gentibus collecta: & sic sensus literalis

ralis est etiam spiritualis, potest tñcū hoc exponi moraliter de quolibet peccatore ad Deū cū magna poenitentia reuertente, & sic aliquando plus in merito proficit, quā ille qui

† innocen-

a Saron. Populi ludaorum. vnde: *Erit Saron sicut desertum.*
b Videbitur gloriatur. ** Tertul. Quam gloriatur Turbam miraculorum. ut paralytici tollant grabatum, & ambulent cæci videant.*
c Confortate manus. ** Athanasius. Hec propheta Deum aduenire denunciat signaque, & aduentus eius tempus significat.*
d Origenes. Exigite demissas manus venisti ad aquam baptismi, istud est certaminis, & pugnae spiritalis principium aduersus Zabulum si remissior fueris, si flexi facile poteris quomodo aduersus astutias Zabuli stabis.
** Ambrosius. Dñ ad perfectionem desiderant Dei famuli peruenire, commacerant corpus suum castigando seuerius: Hoc faciunt in Spiritu sancto, & valido. Est enim spiritus consilij, ut nimia abstinentia dissoluat corpus suum, quo omnes eius*

bit solitudo, & florebit quasi lilium **Germinans** germinabit, & exultabit letabunda, & laudans. **† Gloria Libani** data est ei, decorem Carmeli, & Saron. ipsi videbunt gloriam domini, & decorem Dei nostri. Confortate manus dissolutas, & genua debilia roborate. **Dicite** pusillanimes, confortamini, & nolite timere. **Eccē** Deus noster ultionem adducet retributionis, Deus ipse veniet, & saluabit nos. **Tūc** aperietur oculi cæcorum, & aures surdorum patebunt. **Tūc** salietur feruor claudus, & aperta erit lingua mutorum, quæ scissæ sunt in deserto aqua, & torrentes in solitudine, & quæ erat arida in stagnum, & sities in fontes aquarum: **In cubilib.** in quibus prius dracones habitabant, orietur viror calami, & iunci, & erit ibi

euacuent voluptates, ut dicatur eis conualescere manus remissa, & genua dissoluta. Cū enim solutus quis fuerit ab ista compage terrena, tunc fortius ad vitam confurgit æternam.
d *Uimite pusillanimes. * Euseb. Vos qui prius pusillo eratis animo, nullus vos capiat timor eorum, qui euangelicæ prædicationi resistunt, verum contra hos quoque robur accipite, & ne timete.*
† *Viror calami. Impletio scripturæ, quæ per calamum, & intentionis adiutorium, quæ per iuncum. Calamus enim, & iuncus iuxta aquas oriuntur, & virent.*
† *Et erit ibi semita, & vita. * Athan. Cōsiderent filij Israel viam quam dereliquerunt,*

Deum esse, qui dicit, Ego sum via. Deus porro trinus: & vnus est, & ideo ter repetita via est.

C NICOLAUS DE LYRA.

- * 1 Et flore quasi lilium. *decore sanctitatis, & odore bone fame.*
- 2 Germinans germina. *per talem replicationem, & reduplicacionem intelligitur multitudo Gentilium recipiens Christi fidem.*
- 3 Et exultabit letabunda. *corde.*
- 4 Et laudans. *ore.*
- 5 Gloria libani, &c. *per ista tria loca, quæ alijs in Iudæa fuerunt amena, & feruilla, intelligitur quod quidquid erat pulchritudinis, & amœnitatis in sanctitate, & honestate in Synagoga, transfuam est ad ecclesiam ex Iudæis, & gentibus congregatam.*
- 6 Ipsi videbunt gloriam dñi. *idest ipsius Christi, quem viderunt Apostoli, alijsque discipuli oculis corporeis, quantum ad humanitatem, & oculis mentis quantum ad deitatem. Ioan. 1. b. Vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à patre, &c. Viderunt etiam gloriam eius in miraculorum operatione, & resurrectione eius & ascensione. Gentiles etiam postea ad fidem conuersi viderunt gloriam eius in miraculis factis per Apostolos in nomine Christi.*
- 7 Confortate manus dissolutas. *Hic consequenter denuntiatur materia gaudij ex roboracione credentium, cum dicitur. Confortate. Et est verbum prophete ad Apostolos: Confortate manus dissolutas. idest Gentilium qui ante erant tardi, & pigri ad opus bonum*
- 8 Et genua debilia. *Gentilium.*
- 9 Roborate. *verbo, & exemplo ad quæcunque aspera pro Christo sustinendum.*
- 10 Dicite. *idest communiter predicate.*
- 11 Pusillanimes. *tempore præcedenti.*
- 12 Confortamini. *in virtute Christi.*
- 13 Et nolite timere. *scilicet tormenta tyrannorum. Cuius causa subditur.*
- 14 Ecce Deus noster ultionem adducet retributionis. *su per ve-*

- per vestros persecutores.*
- 15 Ipse veniet, & saluabit nos. *per passiones modicas ad gloriam deducendo, & sic factum fuit in primitiua ecclesia, & per longum tempus postea: quia multi Gentiles ad Christum conuersi: ita erant in domino confortati, quod non timebant tormenta, sed magis appetebant, ut patet in legendis multorum sanctorum.*
- 16 Tunc aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum patebunt. *Ista enim miracula facta fuerunt per Christum, & postea per Apostolos, & alios credentes in nomine Christi, ut patet in Euang. & Actib. Apostolorum. Et fuerunt facta spiritualiter in illuminatione infidelium fidem recipiendo. Et aures eorum fuerunt aperte mandatis Christi obediendo. Et claudi sanati per viam morum incedendo, & multi loquelam receperunt, fidem liberè confitendo. Cuius causa subditur:*
- 17 Quia scissæ sunt in deser. Iudæa, & Gentilitatis, ut patet ex supradictis.
- 18 Aquæ. *scilicet sacramenti baptismi.*
- 19 Et torrentes in solitudine. *idest variae gratiæ Spiritu sancti, de quibus dicitur. 1. Co. 12. a. Alij datur sermo sapientiæ, &c.*
- 20 Et quæ erat arida in sta. & si. in fon. aqua. *Per hoc notatur plentitudo gratiæ data tempore ecclesie primitiue.*
- 21 In cubilib. *Hic consequenter denuntiatur materia gaudij ex demonum deiectione, cum dicitur: In cubilib. idest in phanis, & templis idolorum.*
- 22 In quibus habitabant dracones. *idest demones in idolis responsa dantes, & aliquando in talibus locis apparuerunt demones in specie draconum.*
- 23 Orietur viror calami, & iunci. *Quia idolis inde abiectis talia loca frequenter per Apostolos, aliosque discipulos diuino cultui applicabantur.*
- 24 Et erit ibi semita. *quantum ad obseruationem consiliorum.*

MORALITER.

† innocenciam seruauit, ut dictum est supra 30. c. propter quod dicitur Ro. 2. d. *Vbi abundauit delictum superabundauit & gratia.* Et de tali conuenienter potest dici: *Letabitur deserta, & muia, &c.* quia persona prius à Deo deserta letabitur in domino, & germinat in bono, propter quod subditur de talium præmio.
 6 *Ipsi vid. bunt gloriam domini.* facie ad faciem: Et quoniam tales non sibi tantum proficiunt per vitæ meritum, sed etiam alijs per exemplum. ideo subditur.
 7 *Confortate manus dissolutas.* ad bene operandum. Et subditur præmium, cum dicitur.
 † *Deus ipse veniet, & saluabit nos. Tunc aperietur oculi.* Qui prius erant clausi ad videndum ea, quæ sunt salutis.
 † *Et au-*

† *Et aures, scilicet surdorum patebunt.* ad audiendum Dei verbum cum effectu impletionis.
 † *Tunc saliet, sicut ceruus claudus.* ad ambulationem velociter in via morum.
 † *Et aperta erit lingua mutorum.* ad Deum magnificè laudandum.
 17 *Quia scissæ sunt in deserto aquæ.* idest dona gratiæ diuinæ.
 21 *In cubilibus in quibus prius dracones habitabant.* idest mentibus humanis in quibus habitabant demones per culpam.
 23 *Viror calami, & iunci.* Per pulchritudinem mentis, & exterioris honestatis ut sit locus aptus diuinæ habitationi.
 † *Et via*

a Non transibit. *** Cyril.**
A lus. Hæc via euangelica
 his qui nondum emun-
 dati sunt sacro baptisma
 te, inaccessa est.
a ¶ Ecclesia. **b** ¶ Beati immaculati in via.
 ¶ Diabolus homicida ab initio. **c** ¶ Fides Christi.
 transibit per eam pollutus, & hæc erit vobis
a ¶ Ad Deum. **b** ¶ Genes ante idola pro creatore colentes. Stulta
 mundi elegit Deus. vt confundat, &c.
 directa via, ita vt stulti nō errent per eā. Non
a ¶ Princeps dæmonum: qui circumit quærens quem deuoret.
b ¶ Satellites diaboli. **c** ¶ Vestigium colubri non inuenitur in petra.
 erit ibi leo, & mala bestia nō ascendet per eā,

a ¶ De virtute in virtutem. **b** ¶ A vinculis peccati, & erroris.
 ¶ Per fidem expulsus. **D**
 6 nec inuenietur ibi. Et ambulabunt q̄ liberati
 fuerint & redempti à domino, cōuertentur,
a ¶ Sanguine agni **b** ¶ Per poenitentiam
 7 et venient in Sion cū laude & lætitiā sempiterna
a ¶ Sic. **b** ¶ Ecclesiam. **c** ¶ Dei. **d** ¶ Spe æterni boni.
 8 super caput eorum. Gaudium, & lætitiā
a ¶ Mentem. **b** ¶ Cursum consumm. fidem ser. &c.
 9 obtinebit, & fugiet dolor, & gemitus.
a ¶ Aeternaliter. **b** ¶ Cum venerit in caelestem; gloriam
 vel Ierusalem. **c** ¶ Ab eis.
 ¶ Succedente gaudio, nunc in spe in futuro in te.

NICOLAUS DE LYRA.

1 Et quia. quantum ad obseruationem mandatorum.
2 Et hæc crit, &c. perueniendi ad beatitudinem.
3 Ita vt stulti. idest simplices, & illiterati etiam,
4 Non errent per eam. Frequenter enim contingit, quod simplices directus incedunt per hanc viam, vnde cum Augustinus legisset vitam Pauli Monachi simplicis, dixit: Simplices, & illiterati rapiunt caelum, & nos cum literis nostris trahimur ad infernum. Et non transibit per eam pollutus. Ex hoc patet, quod Propheta non loquitur hic de via materiali, per quam indifferenter transit pollutus & mundus. Et sic metaphorice loquitur Propheta in precedentibus, & sequentibus, cum dicit.

MORALITER.

1 Non transibit per eam pollutus. idest diabolus.
2 Et hæc erit vobis directa via. idest exemplum directiuium ad bonum. Nam moralibus magis mouent operum exempla, quam verba, ideo subditur.
3 Ita vt stulti, &c. Simplices enim, qui non possunt cape-

ADDITIO.

In cap. 35. vbi dicitur in postilla. Igitur dimittendo, quod falsum est in eius dictis.

Præsens capitulum bene, & proprie videtur exponi à postill. sed circa eius continuationem ad præterita attendendū est, q̄ in ca. 33. præcedenti ab illo loco in quo dicitur: Audite, qui longè estis, &c. vt dictū est, incipit cap. secundum Hebr. vsque ad finem illius cap. Propheta tractauit de deiectione, & reprobatione Pharisorum, do-

5 Non erit ibi leo, &c. Per hoc intelliguntur demones, qui in primitiua eocl. fugabatur p̄ credentes, Mar. vlt. d. Signa eos, q̄ crederint hæc sequēt. In nomine meo demones eiiciēt, &c.
6 Et ambulabunt. per viam iustitiæ. qui li. fuc. ad demones seruitute.
7 Et redempti, &c. Iesu Christo suo sanguine precioso.
8 Cōuertēt, &c. idest a. ¶ Eccle. militatē, primò, postea ad triumphatē, secundū quod dicitur Hebr. 12. f. Accessistis ad Siō mōtem, & ciuitatem Dei viuētis Ierusalem caelestem, &c.
9 Et lætitiā sempiterna sup caput eorū. Ex hoc, & pluribus alijs in hoc cap. positis videtur, quod hoc capitulum referri nō possit ad tempus Iudæorum de captiuitate Babylonica redeuntium.

re verba prædicatorū, bene capiunt opera bona ipsorum
4 Non erit ibi leo. idest dæmon ad nocendum, licet sit ad exercitium.
5 Et ambulabunt, scilicet de virtute ad virtutem.
7 Et venient, &c. Finaliter ad videndum Deum deorum in Sion. cuius visio habet annexam lætitiā sempiternā

animam Christi respiciunt, & de prosperitat. aubarentium Christo, & de quibusdā ad hoc pertinentibus, vt ibidem fuit ostensum.

In ca. verò præcedenti s. 34. specialius agit de destructione Synagoge Iudæorum que per Iudam ibi designatur, & de pluribus ad hoc pertinentibus, vt ibidem fuit largè ostensum.

In præsentī vrrò cap. tractat de consolatione, & statu credentium in Christo. Vt sic opposita iuxta se posita clarius elucescant. Et exponatur totum præsens capitulum sicut in postilla.

Cap. xxxvi.

CAP. XXXVI.

ET factum est. Libri Regum, & Paralip. cōsentiant sexto anno regni Ezechie venisse Salmanasar regē Assyriorū, & ex parte maxima 10. tribus transfuisse ultra mōtes Medorū, & Perfarū, cū q̄bus, & Tobias captiuatus: sicut habet in lib. ei. Post Salmanasar Phul, qui, & ipse populū ex parte captiuauit. post Teglatphalasar, & Sargō successerunt vsq; ad Sennacherib, q̄ quarto decimo anno regno Ezechie ascendit. Sed quomodo tot reges tantillo spacio? Sed tradunt Hebræi, quod tot nominibus dictus sit vnus Sennacherib, nec est

¶ Decem tribubus captiuatis, & ciuitatibus Iudæ vastatis, ad Ierusalem peruenit.

T factum est in quattodecimo anno Regis Ezechie, ascendit Sennacherib Rex Assyriorum super omnes Ciuitates Iuda munitas, &

cepit eas. Et misit rex Assyriorum Rabfacem de Lachis in Ierusalem ad Regem Ezechiam in manu graui, & stetit in aqueductu piscine superioris in via agri Fullonis. Et egressus est

diffimile veri. Sacra narrat hist. primū Phul. Assyriorū regē sub Manahē rege Isr. vassasse. x. tribus Secundū Teglatphalasar, sub Phacee filio Romeliæ venisse in Samariā. Tertū Salmanasar sub Osee rege Israel totam cepisse Samariā. Quartum fuisse Sargō, qui expugnavit Azotū. Quintū Asaradon qui translato Israel, Samaritanos cultores misit in Iudæa Sext. Sennach. qui sub Ezechia rege Iuda capta Lachis, & multis alijs, Ierusalem obsedit.
4 Reg. 15. d. **Ibidem f.**
4 Reg. 17. a. **f**
 Esai. 20. a. **4** Reg. 17. d. **4** Reg. 18. c.
 Sobna

NICOLAUS DE LYRA.

CAP. XXXVI.

ET factum est. Superius Isaia descripsit liberationē Ezechie & populi per modū prophetiæ. Hic cōsequēter eam describit & per modum historiæ. Circa quod sciendum, quod Ezechias misit magnas pecunias regi Assyriorum tali pacto, quod à terra eius recederet, & ipsum pace dimitteret, vt dictū fuit 4. Reg. 18. scilicet accepta pecunia pactum fregit, nitens Ierusalem destruerē, & populum transferre, & ad terrendum Ezechiam, & populum suum verbis comminatorijs misit Rabfacem cum magno exercitu ante Ierusalem. Circa hoc igitur sic proceditur, quia primò ponitur dicta comminatio, secundò Ezechie liberatio cap. seq. Prima diuiditur in tres, quia primò ponitur dicta comminatio, secundò comminati postulatio, ibi: Et dixit Eliachim. Tertio petitionis refutatio, ibi: Et dixit ad eos. Prima in duas, quia primò premituntur quedam præambula secundò, comminatio dicta, ibi: Et dixit ad

cos Rabiaces. Circa primum præmittitur tempus, cum dicitur:

1 Et factum est, &c. Secundo, locus, ibi:
2 Super omnes, &c. Excepta Ierusalem, & paucis fortalicij.
3 Et misit rex Assyriorum. vbi remansit cum parte exercitus ad expugnandum locum istum.
4 In manu graui. i. in tanta potestate, quod Ezechias se non poterat in campo sustinere: ideo tenebat se inter muros Ierusalem.
5 Et stetit, &c. illum enim aqueductum, qui exibat extra ciuitatem diuerterat Ezechias, vt dictum est supra 33. tamen locus retinebat nomen aqueductus.
6 In via agri fullonis. sic nominati, eo quod fullones extendebant ibi vestes ad desiccandum.
7 Et egressus est ad eum. ad tractandum de pace de consensu vtriusque partis.

MORALITER.

1 Et factum est. Huius historiæ, quæ ponitur in hoc capit. & duobus alijs immediatè sequentibus sensus my-

sticus posuit est 4. Regum 18. capit. 9. & 20. propter quod hic pertransco.

A Sobna. Sobna Scriba, alio nō superbus, qui vt tradūt Hebrēi cōmīnatione Rab facis perterritus inferiorē partem ciuitatis tradidit, arce remanēte & templo.

B Hęc dicitur: Si cut forsan à patre audierat, hęc dicit dominus: & vt verba eius habeant maius pondus. Notat arrogātiā. Hęc dicit rex magnus quāsi cōtraria fortitudo.

D Procopius. Superba valde, & insolēs propheteque maximē contraria, vox illa Rabfacē, cum pro hęc dicit dominus, rex magnus vsurpauit:

E Idem. Pro uocat Ezechiam ad pugne discrimē. sed ei sic respōdere q̄at Ezech: *Hi in curribus, & hi in aquis.*

C Ecce confidis. Mentitur plane. Nusquam enim legitur Ezechiam in Aegypto spem posuisse.

† Dixi, vel pu to: consilium & vis tua ad bellum tantū modo est in labijs tuis. † Inuixus.

† Fideiufforē da, vel da vadem. † siquidem. † Vertere facies faciē ducis vnus.

Psal. 19.

a ad eum Eliachim filius Helchiæ, qui erat super domum, & Sobna Scriba, & Ioahē filius Afaph à commentarijs. Et dixit ad eos Rab-

faces: dicite Ezechia: Hęc dicit rex magnus rex Assyriorum

Quæ est ista fiducia, qua confidis, † aut quo consilio, vel fortitudine rebellare disponis? Super quem habes fiduciam, quia re-

cessisti à me: Ecce confidis super baculum arundineum confractum istum super Ægyptum, cui si † innisus fuerit homo, in-

trabit in manum eius. & perforabit eam, sic Pharaō rēx Ægypti omnibus, qui confidunt in eo. Quòd si rēponderis mihi, in do-

mino Deo nostro confidimus, nonne ipsē est cuius abstulit Ezechias excelsa, & altaria, & dixit Iudæ, & Ierusalem: coram altari-

isto adorabitis? Et nunc † trade te domino meo regi Assyriorum, & dābo tibi duo milia æquorum, † nec poteris ex te prēbere ascē-

lores eorum. Et quomodo † sustinebis faciem iudicis vnus loci ex seruis domini mei minoribus? Quod si confidis in Ægypto, in quadriga, & in æquitibus, & nunc nūquid sine domi-

no ascendit ad terram istam, vt disperderem eam? Dominus dixit ad me: Ascende super terram istam, & disperse eam. Et dixit Eliachim, & Sobna, & Ioahē ad Rabfacē. Loquere ad ser-

uos tuos Syrā lingua, intelligimus enim, ne loquāris ad nos Iudaicē in auribus populi, qui est super murum. Et dixit ad eos Rabfacēs: Nūquid ad dominum tuum, & ad te misit me dominus meus, vt loquerer omnia verba ista, & non potius ad viros

qui sedent in muro, vt comedant stercore sua, & bibant † vrinā

Quēadmodū fordes, & limus aures corporis obstruūt, sic

† d Nec

† f Ut comedant stercore sua, &c. † Chrysof. † Ac Hon Mar

† d Nec

† f Ut comedant stercore sua, &c. † Chrysof. † Ac Hon Mar

† d Nec

NICOLAUS DE LYRA.

- * 1 Qui erat super domum. s. domini. quia erat summus Sacerdos, vt dictum est supra. 33.
- 2 Et Sobna Scriba. idest scriptor animalium, & iste est alius ab illo, ut quo habetur supra. 22. qui ante Eliachim fuit summus Sacerdos.
- 3 Et Ioahē filius Afaph a commentarijs. i. Cancellarius regis. Et est a cōmentarijs vnum nomen indeclinabile & communis generis. In Hebræ. tamen habetur, recordator. Et vt dicit Ra. Sa. habebat officium reducendi ad memoriā casus tractandos coram rege, & secundum debitum ordinem prout casus debebāt prius vel postea x. d. i.
- 4 Et dixit ad eos. Positis quibusdam pręambulis, hic cōsequenter describitur comminatio Rabfacis ex parte regis Assyriorum loquentis.
- 5 Quæ est ista fiducia qua confidis scilicet te posse resistere. quasi licet nulla est. quia si confidis ac auxilio humano per regem Ægypti, illud nullum est, ideo subditur: Ecce confidis super baculum arun. & patet litera vique ibi.
- 6 Quod si responderis mihi. vbi excludit ab Ezechia auxilium diuinum, dicens.
- 7 Nonne ipse est cuius. Quasi dicat non debes a Deo sperare auxilium, cuius dimisisti cultum. iste tamen Rabfacēs dicebat falsum, quia post edificationem templi per Salomonem non fuit Iudæis licitum alibi offerre sacrificia, nisi in casu ex dispensatione diuina, sicut Elias obtulit in monte Carmeli. 3. Reg. 18.

- 8 Et nunc trade te. i. oblige te per cautionem sufficientem.
- 9 Et dabo. Vnde Hebr. habetur: Sis vadiatus. s. pro duobus milibus equorum quos tradam tibi.
- 10 Nec poteris. Quasi dicat in toto populo tuo non inuenies tot homines, qui sciant & possint equitare.
- 11 Et quomodo sustinebis faciem iudicis, &c. Quasi dicat nullo modo, quia quilibet eorum habet satis plures equites in acie sua.
- 12 Quod si confidis. i. in adiutorio Dei & regis Ægypti simul excluditur hoc dicens.
- 13 Dominus dixit ad me, &c. hoc falso dicebat ad terrendum Ezechiam.
- 14 Et dixit Eliachim. Hic consequenter ponitur Ezechie petitio per nuncios suos facta, cum dicitur.
- 15 Loquere ad seruos tuos. que non erat intelligibilis populo communi. Et erat petitio rationalis, quia talis tractatus debet esse secretus quousque sit perfectus, & firmatus.
- 16 Et dixit ad eos Rabfaces. Hic consequenter ponitur dictę petitionis refutatio, cum subditur.
- 17 Nunquid ad dominum tuum. scilicet Ezechiam.
- 18 Et ad te. eius nuncium.
- 19 Misit me dominus meus. q. d. non, sed magis ad populum.
- 20 Vt comedant stercore sua. idest nisi reddant se voluntariē, ita diu erant obsessi, quod non habebunt aliquid ad comedendum, & bibendum.
- 21 Et bibant vrinam pedum suorū. idest fluentē ad pedes suos

meretricij cā
 A tuis, & huius
 sæculi fabulæ
 aures mentis,
 ne D. Paulū
 aut Ioannem
 audiamus. cū
 publicè legū-
 tur in eccle-
 sijs, sed confa-
 bulemur, &
 quasi sterco-
 auribus no-
 stris immittūt
 negotia hu-
 mana, & q̄
 barbarus ille
 minabatur di-
 cens, comedere
 sterco vestrum,
 id nūc
 multi nō ver-
 bo, sed re in
 vobis faciunt
 imō etiā mul-
 to foedius. Nā
 B fornicarij cā-
 tus, multo
 magis quam
 sterco sunt
 abominabi-
 les.
 a. Facite meū
 benedictionem,
 &c. Laudate
 me, benedici-
 cite me. Vel
 sicut habet a-
 lia editio. Fa-
 cite quod vo-
 bis vtile est,
 vt mericipia-
 tis, & pax ma-
 neat vobiscū.
 b Nunquid li-
 berauerunt dij,
 Gentium vnusquisque, &c.
 * Procopius. Malè autem se ciuitatem adoriri se col-
 ligit in hunc modum. Si magnus est, & Iudæam tueatur
 aut eo nolente eam sumus adorti, & nulla est eius potē-
 tia:

pedum suorum vobiscum? Et stetit Rabfaces, & clamauit voce
 magna Iudæicè, & dixit. Audite verba Regis magni, regis Assyrio-
 rum. Hæc dixit rex: Non vos seducat Ezechias, quia non poterit
 eruere vos, & non vobis tribuat fiduciam Ezechias super domino,
 dicens: Eruens liberabit nos dominus, non dabitur ciuitas ista
 in manu regis Assyriorum. Nolite audire Ezechiam. Hæc enim
 a dicit rex Assyriorum: Facite mecum benedictionem, & egredi-
 mini ad me, & comedite vnusquisque vineam suam, & vnus-
 quisque ficum suam, & bibite vnusquisque aquam cisternæ suæ
 donec veniam, & tollam vos ad terram, quæ est vt terra vestra,
 terram frumenti, & vini, terram panum, & vinearum. Nec t̄ con-
 turbet vos Ezechias, dicens: Dominus liberabit nos. Nunquid
 liberauerunt dij Gentium vnusquisque terram suam de manu
 regis Assyriorum? vbi est Deus Emath, & Arphat? Vbi est Deus
 Sepharuaim? Nunquid liberauerunt Samariam de manu mea?
 Quis est ex omnibus dijs terrarum istarum, qui eruerit terram
 suam de manu mea, vt eruat dominus Ierusalem de manu mea?
 Et siluerunt, & non responderunt ei verbum. Mandauerat enim
 eis rex, dicens. Ne respondeatis ei verbum. Et ingressus est Helia-
 chim filius Helchiæ, qui erat super domum, & Sobna Scriba, &
 Ioahel filius Asaph à commentarijs, ad Ezechiam scissis vestibus, &
 nunciauerunt ei verba Rabfaces.

tia: aut eodē D
 volente acces-
 simus, & ea-
 dem quoque
 sicut alijs po-
 tiemur. Itaq;
 & Israëlē fra-
 trem vestrū
 bello supera-
 rum captiuū
 habemus, ne
 alios iam quē
 sui nō essent
 Deum tradi-
 disse asseratis.
 Sed Israëlē
 iā à Deo pro-
 pter idolola-
 triam iā alie-
 nū fuisse igno-
 rabat. Ita de-
 inde ratioci-
 natur. Si alios
 sui non serua-
 runt dij, neq;
 dominus Iu-
 dæos, quem
 ceteris præ-
 stare non vi-
 deo.
 c Et siluerunt,
 & nō responderūt
 ei verbum. Mā-
 dauerat enim,
 &c.
 * Procop. At
 nihil ad bla-
 sphemias ist. Eccl. 8.
 responderi pas-
 s' est, pius rex
 ne ad maior.
 puocaret iux-
 ta illud: Ne
 succendas car-
 bones peccato-
 ris. Inutile siquidem fuerit cum illis quibus est animæ
 salus deplorata, verbis decertare, quos silentio præstat
 retundere, sermonisque veritate in nobis tandiū præme-
 re, donec idoneo tempore à Deo in eos excitemur.

Cap. F

NICOLAUS DE LYRA.

suos. Hominibus enim in timore, & angustia magna positis so-
 let fluere vrina versus pedes, & per hoc innuit famem, & anxietate
 tem eis futuram in obsidione, nisi reddiderint se.
 1 Et clamauit, &c. Ex hoc dicunt doctores quod iste erat aposta-
 ta à Iudaismo.
 2 Non vos seducat Ezechias. Promittendo vobis auxilium
 à domino futurum.
 3 Facite mecum benedictionem. ad reddendum vos mihi
 voluntariè.
 4 Et comedite, &c. idest habitate pacificè, & quietè in ter-
 ra ista.
 5 Donec veniam & tollam vos. quasi dicat hic est modus
 regum Assyriorum, scilicet transferre Gentem sibi subiectam de
 terra sua natiua ad aliam, vt de eius obedientia sit magis securus
 iam enim ante fecerat hoc rex Assyriorum de Hofee rege Israel, &
 eius populo, vt habetur 4. Reg. 18.
 6 Ad terram, quæ est vt terra vestra. idest similis in fertili-
 tate, & amānitate: propter quod talis translatio non debet ver-
 bis

bis esse grauis. Nec conturbet vos Ezechias. retrahendo vos
 ab isto, quod vobis offero.
 7 Dicens dominus liberabit nos. Quasi dicat poterit: quod
 nititur probare cum dicitur.
 8 Nunquid liberauerunt dij gentium. Quasi dicat cum
 essent multi dij, non potuerunt defendere cultores suos contra regē
 Assyriorum: ergo Deus vester qui vnicus est, vt dicitis, non po-
 terit vos defendere. sed istud argumentum nullum est, quia illi non
 erant dij veri, sed falsi, & nullius virtutis. Deus autem verus vni-
 cus est, & potentia infinita.
 9 Et siluerunt de manda. regis Ezechie. Timebant enim
 ne si responderent, quod Rabfaces multiplicaret verba blasphemie
 contra Deum.
 10 Et ingressus est Eliachim filius. vt referret Ezechia Rab-
 facis verba.
 11 Scissis vestibus. Hic erat modus Iudæorum, quod scin-
 debant vestimenta sua in signum doloris, quando contra Deum
 blasphemiam audiebant. Vnde, & summus sacerdos imponens
 Christo, quod blasphemasset scidit vestimenta sua, vt habetur
 Mar. 14. g.

Scindere ve-
lles.

* Cap.

ADDITIO.

In cap. 36. vbi dicitur in postil. Et nunc tradite domino
 meo, &c. Diçlio Hebraica, quæ hic ponitur, vbi nos habemus:
 Nunc

Nunc trade te, proprie significat mixtionem. Et est sensus: Et
 nunc admisce te domino meo, idest sis de societate eius, & ipse da-
 bit tibi plus de equis quam tu poteris habere de ascensoribus: & pa-
 tet litera.

A disse. i. nationes vastasse, quod libanus nationum infidelium mons sit celeberrimus. Carmelum, i. Israel, quod Carmelus Galilææ mōs sit.

Inuenalis. Credit olim velificat us arhos epotaq; flumina celo praudentur munitos

† sine viribus.

B a *Et exsiccaui.* Tan- tus fuit exercitus, vt fluenta exsicarent, & ideo puteos, aque inopiam facerent. * Procopius. Sequitur alia de ponte & fluminibus exsicatis iactatio, qualia ab Asia regibus facta narrantur, legimus. n. & fluuios pōte iunxisse, & Xerxē Helespontum, & exhaustos bibentium multitudinem amnes fluere desisse. Sed nō tua sunt, inquit, ista. Ego. n. laborum illis patiendiq; terminū defixi. At tu quæ mihi iam dudū

† decidua, & anno secundo sponte nascētia.

C

Ego ascendi altitudinem montium, † iuga Libani, & succidam excelsa cedrorum eius, & electas abietes illius, & introibo altitudinem summitatis eius, saltum Carmeli eius. **A** Ego fodi & bibi aquam, & exsiccaui vestigio pedis mei omnes riuos † aggerum. Nunquid non † audisti quæ olim fecerim ei? Ex diebus antiquis ego † plasmaui illud, & nunc adduxi, & factum est in eradicationem collium conpugnantium, & ciuitatum munitatum. Habitatores earum breuiata † manu contremuerunt, & confusi sunt, facti sunt sicut fœnum agri & gramen pascuæ, & herba restorum quæ exaruit antequam matureceret. Habitationem tuam, & egressum tuum, & introitum tuum ego cognoui, & insaniam tuam contra me. Cum fureres aduersum me, superbia tua ascendit in aures meas. Ponam ergo circulum in naribus tuis, & frenum in labijs tuis, & reducam te in viam per quam venisti. Tibi autem hoc erit signum. Comede hoc anno † quæ sponte nascuntur, & in anno secundo pomis vescere. In anno autem tertio sem-

gè post futura, sed in proximo complenda testabantur. **C** Comede hoc anno. * Procop. Q. d. Si quo tibi signo ad eorum fidem quæ dicta sunt, opus est, scito te anno isto reb. quæ sponte nascuntur, victurum, qui terram colere pphostes nō possis. Illorum aut reliquijs anno scdo nutrieris. **F** Et in anno. s. iminente messe irruerunt Assyrij, & vastauerunt messes

NICOLAUS DE LYRA.

1 Ego ascendi altitudines montium. i. Iudæa quæ est terra montiuosa.
2 Iuga Libani. i. montem Sion ubi erat templum, quod dicitur hic Libanus, eò qd erat edificatū de lignis Libani, vt habetur 3. Reg. 5. Et loquitur de futuro per modum præteriti, quia præ superbia credebat certitudinaliter hoc futurum esse, ac si iam fecissent: verumtamen quia realiter non erat factum, ideo subditur per modum futuri.
3 Et succidam, &c. Templum. n. erat edificatum, partim de lignis cedris, & partim de abiegnis.
4 Saltum Carmeli eius. ad deprædandum animalia quæ ibi de pascebantur in magna copia.
5 Ego fodi, &c. s. puteos & cisternas de nouo. Et causa subditur
6 Et exsiccaui. q. d. Tanta est multitudo exercitus mei in hominibus, & animalibus, quod aquæ præexistentes ibi non sufficerent.
7 Nunquid non audiisti. tu Sennacherib.
8 Quæ olim fecerim. Creando mundum de nihilo. Vel aliter, & melius, vt videtur. Quæ olim fecerim. transferendo regna de Gente in Gentem pro voluntate mea? quasi diceret sic, vt ex annalib. & chronicis in conspectu tuo lectis, sicut & de Assuero legitur Esther 6. in aliquib. libris addatur ei. Sed non est in Hebræo, nec 4. Reg. 19. ubi ponitur ista historia: si tamen addatur non est referendū ad regem Assyriorum, vt aliqui expositores dicunt, sed ad genus humanum cuius Deus transtulit potestates & regna, vt dictum est.
9 Ex diebus antiquis. i. ab æterno.
10 Ego plasmaui illud. i. disposui fiendum quidquid sit successione temporum.
11 Et nunc adduxi. s. victorias quas per patres tuos & te feci propter peccata hominum puniēda, secundum quod dicitur supra de cimo. b. Væ Assur, virga furoris mei, & baculus ipse est.
12 Et factum est, &c. i. principum ad inuicem discordantium: quia aliqui volebant se reddere, alij verò contradicebant.

13 Habi-

13 Habitatores earum, &c. potestate eorum diminuta.
14 Facti sunt sicut fœnum agri, & gramen. in quo non est potentia resistendi.
15 Et herba restorum. Quæ defecit antequam veniret ad perferionem.
16 Habitationem tuam. i. regno tuo.
17 Et egressum tuum. ad veniendum contra populum meum.
18 Et introitum tuum. intra Iudæam.
19 Ego cognoui. i. autē disposui.
20 Et insaniam tuam contra me. Vt permitterem hoc te facere: quia Deus non est actor mali culpæ, nisi tantū permittendū.
21 Cum fureres, &c. meam maiestatem blasphemando.
22 Superbia tua. qua facta prædicta attribuisti tuæ virtuti.
23 Ascendit, &c. Quasi dicat tempus est te reprimendi & puniēdi, ideo subditur.
24 Ponam ergo, &c. sicut fit bybalis, vt iugo supponantur.
25 Et frenum, &c. sicut equis indomitis.
26 Et reducam te. malis gradibus tuis.
27 In via per quam venisti. vt habetur infra eodem cap.
28 Tibi autem, &c. Hic ad prædictorum confirmationem datur mirabile signum, cum subditur.
29 Comede hoc an. i. sine cultura hominis: & illa fuerunt qui germinauerunt ex granis contritis ab exercitu Sennacherib, qui vastauit & diripuit bona terre, quando iuit ad pugnandum contra regem Aethiopiæ vt dictum est, quia sicut dicunt Hebræi ex illis granis tot bona creuerunt, quod totus populus Ezechie potuit vno anno ex illis viuere.
30 Et in anno, &c. dicit Ra. Sa. qd exercitus Sennacherib præcidet arbores fructuosas, & ipse Ezechie promittitur, quod miraculo se facerent ramos ita magnos, quod de fructibus ibi nascentibus populus anno secundo poterit sustentari.
31 In anno autem, &c. Quasi dicat. O tu Ezechia cū videris ista * duo

messes, & vineta, & oliueta: & ob nimiam obsidionem, quod ex granis repertum est, habuerunt in victum primo anno, & secundo: quia .n. in anno obsidionis serere non potuerunt, quæ repperunt ex pomis, & frugibus sumpserunt.

a *Et mittet, &c.*
* Gregorius. Radicum nomine latentes cogitationes accipimus, quæ in occulto procedunt, sed in ostensione operum per apertum surgunt, sicut de verbi semine per prophetam dicitur. *Et hoc quod saluatum fuerit, &c. mittet radices deorsum, & faciet fructum sursum.* Radicem quippe deorsum mittere, est cogitationem bonam in abditis fructificare, fructum verò sursum facere, est per efficaciam operis recta quæ cogitauit ostendere.

b *Eusebius.* Manifestissime hæc Apostolorum domini, & discipulorum electionem significat. Hi enim relictæ ex populo Iudæorum radicem deorsum agunt, hoc est, doctrinam toto orbe disseminant, ut toto orbe euangelium radices agat fortissimas & faciat semine sursum ad celestia promissa, & ad mansiones coelestes vberem fructum præmittant.

c *Propter me.* Significat, quia non ex merito suo sed Dei clementia conseruantur, imo & patris eorum David memoria. In quo admonentur suæ negligentia, & fidei illius atque iustitiæ quam tantum diligit Deus, ut posteros sanctorum merito eorum tueatur.

d *Chrysostomus.* Magnum indicium diuinæ misericordiae, quod cum non inuenit homines viuos & fiducia præditos, qui possunt intercedendo veniam obtinere, confu-

confugit ad defunctos, & per illos inquit se remissurum peccata, quemadmodum Ezechia dicit, protegam ciuitatem hanc propter me, & propter Dauid puerum meum. Olim enim mortuus erat Dauid.

* Idem. Venit ad Ezechiam Isaias, & dicit (ne putaret ille quia iustitia sua exauditus est, & certerè iam defecerat Dauid, & habebat multos annos requiescent) Quid ergo dicit ei. Protegam hanc ciuitatem propter me & propter Dauid seruum meum. Dauid mortuus est, & merita eius vigent. O rem admirabilem? O ineffabilis clementia Dei, homo mortuus viuo patrocinatur. O iustorum & post condemnationem inexpugnabilis pugna virorum.

1 *Idem.* Habet res ista (scilicet orationes, & elemosinæ pro defunctis) non nihil consolationis. Audi quippe quid Deus dicit. Protegam ciuitatem istam, &c. Si memoria duntaxat iusti tantum valuit, quando & opera pro eo sunt, quid non poterunt?

* Procopius. Hinc omnes intelligant, quantum pietas ipsa valeat, quæ posteris etiam indignis salutem pariat.

d *Et reuersus.* Ideo reseruatus, ut sciat potentiam Dei & blasphemantia comprimat ora: & prædicat maiestatem illius quem ante despexerat.

c *Filij eius.* Inuidentes (secundum traditionem Iudæorum) Asaraddon fratri suo, & ex altera matre, quem ob amorem matris sibi decreuerat in regnum succedere. Et quia ille iam coeperat regnare, fugerunt occiso patre. In hoc nequior populo suo ostensus, quia non in terra sua ab ipso percussus: sed ad gloriam Dei (sicut Pharaon inter multas plagas) reseruatus a filiis in templo Dei sui occidendus.

1 *Quæ vastatae sunt.*
nate, & metite, & plantate vineas, & comedite fructum earum. Et mittet id quod saluatum fuerit de domo Iuda,

2 *Idem est.*
& quod reliquum est, & mittet radices deorsum, & faciet fructum sursum. Quia de Ierusalem exhibunt reliquias,

3 *Quia & decem tribus, & ciuitates Iudæ vastatae.*
& saluatio de monte Sion. Zelus domini exercituum faciet istud. Propterea hæc dicit dominus de rege Assyriorum. Non introibit ciuitatem hanc, & non iaciet ibi sagittam, & non occupabit eam clypeus, & non mittet in circuitu eius aggerem. In via qua venit, per eam reuertetur, & ciuitatem hanc non ingredietur, dicit dominus.

4 *Quamuis oblitus.*
Et protegam ciuitatem istam, ut saluem eam propter me, & propter Dauid seruum meum. Egressus est autem Angelus domini, & percussit in castris Assyriorum, centum octoginta quinque milia. Et surrexerunt mane, & ecce omnes cadauera mortuorum. Et egressus est & abiit, & reuersus est Sennacherib rex Assyriorum, & habitauit in Ninive. Et factum est cum adoraret in templo Nefrach Deum suum, Adramelech, & Sarasar filij eius

5 *Unde quenquam occidat.*
Nefrach Deum suum, Adramelech, & Sarasar filij eius

6 *De potentia sine opere credit & in cinerem redegit.*
Nefrach Deum suum, Adramelech, & Sarasar filij eius

7 *Sennacherib, & pauci cum eo decem tantum, ut tradunt Hebræi, & Israelitæ.*
Nefrach Deum suum, Adramelech, & Sarasar filij eius

8 *Mortui erant.*
Nefrach Deum suum, Adramelech, & Sarasar filij eius

9 *A Iudæa.*
Nefrach Deum suum, Adramelech, & Sarasar filij eius

10 *Conteupror veri Dei quasi victor.*
Nefrach Deum suum, Adramelech, & Sarasar filij eius

11 *Conteupror veri Dei quasi victor.*
Nefrach Deum suum, Adramelech, & Sarasar filij eius

12 *Conteupror veri Dei quasi victor.*
Nefrach Deum suum, Adramelech, & Sarasar filij eius

13 *Conteupror veri Dei quasi victor.*
Nefrach Deum suum, Adramelech, & Sarasar filij eius

14 *Conteupror veri Dei quasi victor.*
Nefrach Deum suum, Adramelech, & Sarasar filij eius

15 *Conteupror veri Dei quasi victor.*
Nefrach Deum suum, Adramelech, & Sarasar filij eius

Hom. 2. in Psal. 50. Sanctorum merita & intercessio quantum proficiunt.

Hom. 3. in c. 1. ad Philip. E

surrexit.

Filij Sennacherib quare fugerunt.

Ara-

NICOLAUS DELYRA.

duo signa, scias ruinam Sennacherib futuram in principio anni tertij quando reuertetur ab obsidendum Ierusalem, ita quod ipso deiecto poteris tute seminare & metere & viuere quietè, ideo sequitur. Et mittet. Subditur.

- 1 Radices deorsum. i. stabilietur in terra.
- 2 Et faciet fructum sursum. i. opera sancta.
- 3 Quia de Ierusalem exhibunt reliquias. i. due tribus quæ remanserant, alijs decem captiuatis, & istæ due tribus timore Sennacherib intrauerunt Ierusalem fugiendo de circumstantibus locis timore Sennacherib: sed exercitu eius percusso exierunt inde securè ad loca sua redeuntes.
- 4 Et saluatio, &c. quia orationes Ezechia ibidem in templo stans & sacrificia sacerdotum cum precibus Isaiæ meruerunt illam saluationem populi de manu Sennacherib.
- 5 Zelus domini vindicans blasphemia Sennacherib.
- 6 Propterea hæc dicit dominus. cuius verbum non potest esse falsum.
- 7 Non intrabit ciuitatem. ut credit.
- 8 Et non iaciet, &c. quia non permittetur tantum appropinquare, ut hoc possit facere.
- 9 Et non occupabit eam clypeus. i. bellatores clypeati ad inuadendum ciuitatem parati, vnde 4. Reg. 19. g. dicitur. Et non occupabit

pabit eam munitio, quia sicut dicit Ra. Sa. adhuc exercitus Sennacherib non erat ante Ierusalem: quia fuit percussus in Nobe, quæ non multum distat a Ierusalem & huic consonat quod dictum est supra decimo. g. Adhuc dies est, ut in Nobe stetur. Et dicitur ibi Nobe locus ille quem Ra. Sa. vocat Nobe.

- 10 Et non mittet in circuitu eius aggerem. ad implendum fossata.
- 11 In via qua venit. quia compulsus fuit fugiendo redire in terram suam, ut habetur parte sc.
- 12 Propter me. id est propter meam iustitiam demonstrandam in Sennacherib destructione, & gloriam meam in templi protectione.
- 13 Egressus est autem Angelus domini, &c. Præmissa denunciatione prophetica de ruina Sennacherib. Hic consequenter ponitur executio Angelica, ubi primo ponitur percussio exercitus, cum dicitur. Egressus est autem. Secundo percussio regis, cum dicitur.
- 14 Et egressus est & abiit, & reuersus, &c. de Iudæa confusibiliter fugiens.
- 15 Et factum est, &c. Dicunt aliqui, quod hoc fuit quia ordinauerat Asaraddon regnatum post se, istis duobus. sc. Adramelech, & Sarasar filijs suis postpositis: & sic interfecerunt eum desiderio regnandi. Sed huic videtur obuiare quod subditur.

Ararath *Ararath. Regio Armeniae campestris, per quam fuit Araxes incredibilis vbertatis ad radicem Tauri montis, qui illuc vsque tenditur. Arca verò Noe*

Non Angelus, à quo percussis alijs. patricidio filiorum referuatus est.
 percusserunt eum gladio, fugeruntq; in terram Ararath: & regnavit Asaraddon filius eius pro eo.

non ad montes generalis Armeniae delatata est, quæ appellata est Ararath, sed ad montes Tauri altissimos qui imminent campis Ararath.

NICOLAUS DE LYRA.

* 1 Fugeruntq; in terram Ararath. i. Armenia, & sic videtur quòd non interfecerunt eum cupiditate regnandi: propter quod Reg. Sa. aliam causam assignat dicens, quòd principes regni sui erant turbati contra eum, eò quod filij eorum & amici fuerant mortui pro-

pter eius superbiam & blasphemiam contra Deum Israel, ut dicitur est: propter quod tractabant de morte ipsius. Quod cum ad aures eius pervenisset intrauit templum Dei sui, orans & promittens quod si periculum hoc euaderet, in eius honorem duos filios predictos sacrificaret: quod intelligentes filij eum interfecerunt, ne ab eo occiderentur: & huic consonat quod dicitur. Cum adoraret.

CAP. XXXVIII.

In diebus illis ægrotavit. Quia de victoria dignas Deo grates nō retulit, sed in superbia euauit, sicut, Reg. & Paralip. liber aperit vnde. Quem Deus diligit, corripit, ne eleuetur in superbiam post incredibiles triumphos. *Morieris tu. Cui simile. Niniue subuertetur. & multa sub comminatione prædicta, nec impleta non Deo mutante sententiam, sed prouocante nos ad sui notitiã. Dominus enim patiens est super malicia.*

Prou. 3. b.
 1 prophetæ
 † Præcipe.

Psal. 50. b.

Ionæ. 3. d.

Iere. 1. b.

Deut. 32. f.

lib. 2. de mirabilibus sacre scripturæ ca. 28.

Ionæ. 3. b.

Prophetæ quali cognitione prophetias enūciant

Augustinus. In Psal. 50. *Incerta & occulta sapientie tue manifestasti mihi.* Super hoc incerto Niniuitæ pœnituerunt: dixerunt. n. Quis scit si conuer. & ig. Deus? Stetit ergo Niniue, an uerita est? Aliter videtur hominibus, aliter Deo Ego autem impletum esse quod propheta prædixit video. Respice quæ fuit Niniue, & vide quia euersa est in malo, ædificata est in bono. Sic dictum est Ieremiæ. *Eccc dabo tibi eradicare, & rursus ædificare & plantare.* Inde est etiã illa vox. *Ego percussam, & ego sanabo.*
 * Idem. Ezechias ne de victoria aduersus Sennacherib esset eleuatus, & forsitan etiam gratiarum actione exiguus, in grauissimi languoris morbum incidit. Ad quæ in ipso languore visitandum, Isaias propheta veniens, dixit dispone domui tuæ, &c. *Qui* tristi nuntio per motus ad parietem faciẽ suã conuertit, lachrymabilemq; pro uita precem fudit. Non quod de suo, ut pote perfectus, merito in conspectu conditoris sui incertus fuit, sed quia in Christi venturi generatione sui generis profapiam in throno Dauid lucernam non dereliquit.

Gregorius cum prophetia rerum euentus immobili veritate pronunciet, falsum videtur quod Isaias ait ad regem ægrotantem. *Dispone domui tuæ, quia morieris, & non viues.* cum regi pœnitenti & oranti quindecim annos addiderit dominus ad vitã Similiter de Iona dicitur quod prædicauit Niniuitis. *Adhuc quadraginta dies, & Niniue subuertetur.* & tamen postea ante 40. dies Niniuite misericordiam Dei consecuti sunt. Sed dicendum est qd prophetæ in libro ipso præscientiæ Dei ubi omnia scripta sunt legentes, non omnia percipiebant, sed quædam, & eodem modo quo Deus permittebat. Legerat n. Isaias in illo libro,

CAP. XXXVIII.

*I*n diebus illis ægrotavit Ezechias vsque ad mortem Et introiuit ad eum Isaias filius Amos † propheta, & dixit ei. Hęc dicit dominus. † Dispone domui tuæ, quia morieris tu, & non viues. Et conuertit

† Idest quibus mortuus est Sennacherib.
 † Quis in regno succedat, &c.

bro, quòd rex Ezechias secundum opera quæ fecerat longiorem nō merebatur vitam: & secundum rei physicam viuere non poterat. Sed non legerat, quòd per lachrymas & orationes esset impetraturus. Legerat similiter Ionas in eodem libro quod Niniuitarum nequitia secundum hoc quod agebant quadragesima die complenda erat & ita ciuitas eorum destruenda. Sed illud non legerat quod per suam commonitionem essent acturi pœnitentiam & ita misericordiam consecuturi. Vterq; igitur quod legerat prædicauit, & quantum ad eos pertinebat, incommutabilis erat veritas, quia neminem intēdebant fallere. Dicit. n. August. Quicumque sic credit ut loquitur, & si non vera loquitur, tamen fideliter loquitur.

Deus etiam secundum quod Gregorius dicit, sententiam mutat, sed non consilium. Sententiam debemus intelligere sensum verborum, consilium verò ab æterna dispositione est. Sententiam verò seruis suis Deus reuelauerat, non tamen consilium: sed ut eorum comminationibus pœnitentiam incuteret populis suis, & sic eorum miseretur. Videtur tamen, quòd ea verba quæ dixerunt in libro vitæ non legissent. Cum enim Isaias simpliciter diceret, morieris & non viues, & Ionas. Niniue subuertetur, & ista non essent futura, non videntur illa esse in libro Dei. quæ non erant futura. Sed sciendum est, quòd Deus duobus modis aliquas res cōsiderat secundum merita & secundum rei naturam (quæ dicuntur causæ inferiores esse) & secundum suum consilium. Vnde Ezechiam moriturum Deus præuiderat secundum meritum, vel s̄m physicam, licet non futurum & nō moriturum, vel secundum consilium suum. Vtrūque igitur scriptum erat in libro vitæ, sed alterum suo prophetæ permisit legendum, alterum verò non permissum est. Verū dixit, nec est deceptus quia sic legit, nec est mentitus quia sic credidit: & secundum illas inferiores causas locutus est, quamuis simpliciter & sine additamento. Si quis videret cæcum & diceret. Iste amplius non videbit, etiam si diuino consilio lumen reciperet: ille non mentiretur, quia rei physicam est secutus. Eodem modo, & Ionas subuersionem Niniuitarum vidit in mente diuina, quæ tamen

NICOLAUS DE LYRA.

CAP. XXXVIII.

In diebus illis ægrotavit Ezechias vsque ad mortem. Post liberationem Ezechia ab hoste, hic consequenter ponitur eius liberatio ab infirmitate. Circa quod primo ponitur eius mirabilis sanatio, secundo reprimitur ex hoc insurgens elatio, cap. seq. Prima in tres, quia primo denuntiatur sanatio, secundo interponitur Ezechia oratio ibi. Scriptura. tertio sanationis executio, ibi. Et iussit. Prima in duas: quia primo sanatio denunciatur, secundo, ad hoc signum mirabile datur. ibi. Hoc autem. Circa primum præmittitur infirmitas, secundo nunciatur sanitas, ibi. Et factum est. Circa primum dicitur.

1 In diebus illis ægrotavit Ezechias vsq; ad mortem. i. taliter, quod non poterat curari per naturam. Dicunt autem aliqui, quod hoc contigit ei eo quod non reddiderat gratias domino sufficienter

ter de percussione exercitus Sennacherib. Sed hoc improbat Rab. Sa. per hoc quod Isaias dixit sibi postea. Et de manu regis Assyriorum eruam te, & ciuitatem istam. Ex quo videtur, quod illa percussio exercitus fuit post infirmitatem Ezechia, & non ante, propter quod dicit hoc ei accidisse: eo quòd noluerat uxorem accipere, quod tamen scire tenebatur, ut linea Dauid in regno per ipsum continuaretur: propter quod conualescens accepit uxorem de qua genuit Manassen. Et huic dicto concordare videtur quod habetur 4. Regum 21. ubi dicitur quod Manasses erat duodecim annorum cum regnare cœpisset immediatè post mortem Ezechia, qui vixit quindecim annis post sanationem istam, ideo dicit Reg. Sa. quod illud quod sequitur.

2 Dispone domui tuæ, quia morieris tu, & non viues. i. fac testamentum tuum. Isaias Ezechia tertia die ante percussionem exercitus Sennacherib, & tertia die sequenti qua fuit illa percussio facta, Ezechias sanatus ascendit in domum domini, ut habetur 4. Reg. 20.

3 Et conuertit Ezechias faciẽ suã ad parietẽ, & orauit ad dominum

tamen futura non erat quia illud quod vidit, secundum merita eorum vidit. Quod verò conuersi sunt consilio Dei fuit, quod ipse non vidit.

a Ad parietem, templi, scilicet iuxta quod Salomon extruxit palatium.

b Obsecro domine. Iturus ad dominum narrat opera sua. Foelix conscientia quæ in tempore malorum potest recordari bonorum.

b. Obsecro domine. audiens se moriturum, non annos plurimos petit, sed Dei iudicio dimittit quid præstare velit. Nouerat Salomonem Deo placuisse, quia non petierat ampliores annos vitæ.

c. Et quod bonum. Idola patris sui destruxit, ostia domus domini quæ ille clauferat aperuit: serpentem æneum quem in Gabon Iudæi adorabant cõminuit, & in ventum sparsit.

d. Et fleuit. Fleuit quia moriebatur sine filiis, & promissionem patrib. suis factam timebat perituram pro peccatis suis: de qua ad Dauid: Cum dormieris cum patrib. tuis suscitabo semen tuum quod egredietur de lumbis tuis, & ponam illud super thronum Israel in sempiternum, & erit mihi in filium, & ego ero illi in patrem. Alij asserunt etiam sanctos morte terreri pro incertitudine iudicij. Notandum autem, quod dies mortis non necessitate singulis præscita sit, sed volutate Dei & ignotis mortalib. causis vel uiuat aliquis vel moriatur, præsertim cum nunc statuta mortis necessitas differatur & post mortem plurimos resuscitados legamus.

e. Et factum est verbum domini. Prepostero ordine hic refertur historia, quæ in Regum volumine cõsequentiùs legitur.

f. Ecce ego adijciam super dies. Secundum quod visum est. In præscientia enim in qua & hi anni erant, nihil additum est. Præsciebat enim Deus, cum quidem vsque ad mortem infirmitate animi affligendum, sed oratione & pœnitentia conualiturum. Dicunt quidam quod malè uiuendo, nõ mereatur quis ad vitæ suæ terminum peruenire, vel

vel bene agendo, ante tempus mereatur rapi ad præmia Diuitiæ, vnde: Viri sanguinum & dolosi non dimidiabunt dies suos. Et illud: Raptus est ne malitia mutaret cor illius. Historia libri Regum & Paralipom. prophetiæ mixta est, quia & prophetia historiæ copulata, de liberatione vrbs, de interitu Assyrij, de reuersione solis, & de annis Ezechie additis.

Psal. 54.d. Sap. 4.d.

a Quia ad templum ire non poterat. Domus vel templi, ne gemitus audiat vel lachrymæ videantur.

Ezechias faciem suam ad parietem, & orauit ad dominum, & dixit: Obsecro domine memento quæso quomodo ambulauerim coram

a Quæ regionis. b Non caludicans post idola. Quis enim gloriatur mundum se habere cor?

te in veritate, & in corde perfecto, & quod bonum est in oculis tuis fecerim. Et fleuit Ezechias

fletu magno. Et factum est verbum domini ad Isaiam dicens: Vade & dic Ezechie:

a Quis promissionem desideras, opera lætatis. Fecit enim rectum sicut Dauid pater eius.

Hæc dicit dominus Deus Dauid patris tui:

a Quia ambulasti in veritate & in corde perfecto. b Quia fleuisti fletu magno.

Audiui orationem tuam, & vidi lachrymas tuas. Ecce ego adijciam super dies tuos quin-

a Quos non postulasti. b Insuper regni securitas promittitur.

decim annos, & de manu regis Assyriorum eruam te, & ciuitatem istam, & protegam

a Iudæi semper querunt signum.

eam. Hoc autem tibi erit signum a domino quia fecit dominus verbum hoc quod loquutus est: Ecce ego reuerti faciam umbram linearum, per quas descenderat in

a A decima enim hora in primam, & pene duplicatus est dies.

horologio Achaz in sole retrorsum decem lineis: & reuersus est sol decem lineis per

a LXX. oratio. sed hoc melius, quia præterita narrat de beneficio agens gratias.

gradus quos descenderat. Scriptura Ezechie regis Iuda, cum ægrotasset & conualuis-

festinare inciperet, qui diei totius exceptis duabus horis spatium consummasset. Per quas duas horas ut multi æstimant, celeri cursu de occasu in ortum reuertitur, ut dies integra rursus sine interueniente nocte in ortu innouaretur, ut scilicet dies duos etiam in hac vice in una luce concluderet. Quomodo & sub Iesu filio Nun in illo prædicto bello moram fecisset indubitanter & hac uiceluna reuerti minimè dubitatur, quatenus ne quicquam ut prædiximus in cyclorum cursibus, contubaretur. Vnde in hac reuersione conuenit sol non mutasse, sed suo

lachrymam tuam.

Lib. 2. de mirabilib. sacre scripturæ c. 28.

NICOLAUS DE LYRA.

dominum. ut oraret secretius & deuotius, & non impediretur ab assistentibus.

1 Obsecro domine memento quæso quomodo ambulauerim coram te in ueritate & in corde, &c. Hoc non dixit ad iactantiam, sed magis ad gratiarum actionem, recognoscens quod hoc processit ex bonitate diuina, ut sic gratus de præcedentibus, & ueriori gratiam impetraret.

2 Et factum est uerbum domini ad Isaiam dicens. Hic consequenter denunciat eorum sanitas, & patet litera vsque ibi.

3 Ecce ego adijciam super dies tuos. quos iam perfecisti.

4 Quindecim annos de manu regis Assyriorum eruam te, &c. Ista fuit prophetia prædestinationis, quæ est, quando fit reuelatio prophete alicuius futuri: prout est in dispositione diuina et eius præscientia: & hæc infallibiliter impletur quia diuina præscientia est immutabilis. prophetia autem supra posita qua dixit: Morieris tu, & non uiues. fuit prophetia comminationis quæ est quando reuelatur aliquid futurum, non prout est in mente diuina, sed prout est in causis inferioribus: & sic erat de infirmitate Ezechie, quæ erat incurabilis per naturam, non tamen per hoc excludebatur diuina uirtute curaretur & ideo talis prophetia non semper impletur.

5 Hoc autem tibi erit signum a domino quia faciet dominus uerbum hoc, &c. Hic consequenter datur signum mirabile ad confirmationem dictæ prophetiæ, quæ erat prædestinationis, cum dicitur in persona domini.

6 Ecce ego reuerti faciam umbram linearum per quas descenderat in horologio Achaz, &c. Et hoc patet, quod illud horologium erat ad solem ad cognoscendum horas diei per umbram, & dicunt aliqui, quod duæ lineæ faciebant unam horam: & secundum hoc illa dies artificialis fuit augmentata decem horis tantum, scilicet quinque horis in ingressu solis uersus orientem & quinque horis redeundo ad locum ubi inceperat retrocessio. Alij uero dicunt, & conueniens uidetur, quod quælibet linea faciebat unam horam: & sic illa dies artificialis fuit augmentata uiginti horis, decem retrocedendo ad orientem, & decem redeundo ad locum pristinum, & sic illa dies artificialis fuit triginta duarum horarum, quia antequam sol retrocederet, habuerat decem horas, & postea per retrocessum & regressionem uiginti: & tandem duas habuit sole tendente ad occasum. Et hæc uidetur opinio Dionysij in epistola ad Policarpum, ubi loquens de ista retrocessione solis, dicit sic: Sol cum decima hora esset Deo præcipiente repedauit ad orientem alijs decem horis designatis, deinde rursus decem horis alijs ad occidentem currente sole: sed & residuis diei duabus horis, &c.

7 Scriptura Ezechie regis Iuda cum ægrotasset, &c. Hic interpretatur oratio Ezechie pro gratiarum actione de sua iuratione, &

A *Respondebit mihi. Quod errani emen dabo, tu esto fideiuf for & protector. Nō est enim volentis neque currentis, sed Dei miserentis.*
B *Cum ipse. Hec mihi iussit. q. d. nihil restat nisi patienter sustinere, & ipsū for tem exorare qui fecit quod voluit.*
C *Recogitabo. Quod præteritum est non adiuvat sustentē. vnde stulta est Epicuri sententia, qui asserit recordatione præteritorū bonorum mala præsentia mitigari.*
D *In amaritudine animæ. q. d. Et hi etiam in amaritudine, quæ præfens tribulatio nihil boni præteriti sentit, & semper humana felicitas ali quibus aspergitur auersis.*
E *Bernard. Olim prædictum est, & nunc tempus imple tionis aduenit, Ecce in pace mea amaritudo amarissima. Amara prius in ne ce martyrum, amari or in conflictu he reticorum, amarissi ma nunc in morib. domesticorum.*

A *Ad Deum.* **a** *In domino.* **b** *Gemitu compunctus.*
A *Ad dominum: vnde auxiliū. b* *Violentiam infirmitatis ultra vias corporis. c* *Plus quam possunt merita.*
a *Vel sponde idem est. b* *Facti mei. c* *In se reuertitur. d* *Figulus luto.*
a *Vel fecerim. q* *Alij Reputabo.* **a** *Etiam infideles*
a *De statu humanæ vitæ philosophatur iam securus.*
a *Fragilis & caduca vita & miseris plena, ut scilicet facile cadat.*
b *Seueritate tua, & culpa mea. c* *Sic. d* *Misericordia.*
a *Salutem & vitam dando. a* *Percussio enim Assyrio pax erat in populo.*
a *Corrigendo. q* *Per flagella. b* *Modo in inferno præsentis vitæ vel futuræ. c* *Ne memineris.*
a *Vel sensum tuum vel meum. b* *Ne ego aspicerem, ea, sed tuam misericordiam*
c *Referri semel damnati.*
a *In inferno autem quis confitebitur tibi? q* *Lauando. b* *Diabolus.*
a *Qui omnino damnati. b* *Inferni. c* *Filij liberationem qui dicit: Ego sum via veritas & vita. d* *Nunc protectione tua.*
a *In futura requie. q* *Laudando. b* *Liberatus ab hostibus gratias ago. c* *Bonus vt Dauid.*
a *Illis quos post genuit, quia tunc non habebat filios. q* *Cultum veræ religionis. b* *Ergo. c* *Ab Assyrio a morte animæ.*
a *Ego & populus meus, laudant vsque ho die Iudæi: & si non proficit illis. b* *Templo.*
a *Corde. a* *Famulus regis. b* *Vt Dei mirabilior esset potentia: Moxbo enim regio secundum Symmachum laborabat, cui nocent omnia dulcia vel tacta, vt aiunt, vel gustata.*
a *Domino insidum: non corpus totum.*
a *Histeron Proteron. Ante enim hæc dicta sunt quam de sanitate & oratione præcesserunt.*

h *Super vulnus eius. D*
A *iuunt Hebrei: q* *Sin t* *Sum. Attenuati sunt.*
v *lcus sonare non vulnus: quod Aquila & Symmacus morbum regium interpretati sunt: q* *& dixit mihi, & licet qd dixit.*
A *lij, non vlcus sed apostema suspicari sunt, qui iuxta artē medicorum ficioribus ficis & contusis subueniatur.*
q *uibus sanies in su perficiem cutis pro uocatur: nec sper nendam esse medi cinam, cum Deus fecerit eam.*
*** Basilus. Omnē in regulis futus disputatis interrog. vltima.**
i *ncolumitatis suæ spem habere in manibus medicorum, planè iumentorum simile sit. Omnes autem penitus quæ ab illis proficiscuntur, vtilitates fugere, hominum est valde in sua sententia pernicatiū. Ezechias massam ficorum illam, neutiquam præcipuam sanitatis suæ causā fuisse atbitratus est, neque salutem corporis sui, quam recuperauerat, illi acceptam tulit, sed ad Dei gloriā, et quod ficos creasset, gratiarū actionē adducit.*

c *Quia non infernus confitebitur. Sine fine damnati, neque in inferno poenitentia agunt, neq; laudes Deo referunt.*
f *Viuens viuens, &c. Non infernus vel mors.*
g *Pater filijs. vnde: interroga patrem tuū & annun. &c.*
h *Super*

*** Procopius. Cum miraculum edere statuisset Deus, ficum illi, quæ vulnereum dolorem augere maximè solet, in remedium tradidit, quo pede vtens, in templum postea ascendere valeat proficetur.**

Cap. F

NICOLAUS DE LYRA.

1 *Meditabor. in gemitibus multis.*
 2 *Vt columba. quæ habet gemitum pro cantu.*
 3 *Attenuati sunt oculi mei, &c. quia ex diutina attentione oculorum ad aliquid debilitatur virtus visiva.*
 4 *Domine vim patior. ratione infirmitatis ad mortem me auentis.*
 5 *Responde pro me. Sic est in Hebræo, & in libris correctis. quasi dicat non possum mortem euadere, nisi negotium meum accipias super te.*
 6 *Quid dicam. creatori meo.*
 7 *Aut quid respondebit. sicut figulus luto quasi dicat non habeo de factis suis contendere.*
 8 *Cum ipse fecerit. me creando. Vel aliter: Cum ipse fecerit: hanc infirmitatem, suo iusto iudicio mihi inferendo pro delictis meis: & ideo non habeo nisi illa referre humiliter coram ipso. ideo subditur: Recogitabo, &c.*
 9 *Domine si sic, &c. vt. f. constitutus sim in tali angustia.*
 10 *Corripies me. i. corripias, ita quod hæc infirmitas non sit mihi ad mortem, sed ad correctionem.*
 11 *Et viuificabis me. i. viuifices, Hebræi enim non habent optatum, sed loco eius vtuntur futuro indicatiui.*
 12 *Ecce in pace. i. tempore pacis mihi annuntiatæ per Isaiam super deiectione Sennacherib de propinquo futura.*
 13 *Amaritudo mea amarissima. i. amaritudo mortis mihi imminens, nisi tu iuues me valde augmentabitur, eo quod per mortem priuabor ab afflictione & beneficio dictæ pacis.*
 14 *Tu autem. Hic consequenter Ezechias recolat beneficium a Deo sibi præstitum de prolongatione suæ vitæ, dicit. Tu autē eruisi animam meam. id est vitam meam.*
 15 *Vt non periret. per mortem.*
 16 *Proiecisti post tergum, &c. quasi nolens ea videre amplius ad puniendum: & sic viuificasti me, non solum corporaliter sed etiam spiritualiter.*

17 *Quia non infernus confitebitur tibi. Post mortē enim non habet locum confessio peccatorum.*
 18 *Non expectabunt, &c. i. infernum damnatorum.*
 19 *Veritatem tuam. id est effectum tuæ veritatis qua promissisti salutem humano generi per Christum, quia non eduxit illos qui ibi detinebantur.*
 20 *Viuens viuens ipse, &c. ad confessionem enim peccati requiritur vita præfens, quia non habet locum post mortem, vt dictum est. Ad confessionem laudis requiritur vita gratiæ, quia non est speciosa laus in aure peccatoris, Eccl. 15. b. ideo duplicatur ly viuens.*
 21 *Sicut & ego hodie. confitebor vtroque modo. Fecit enim hanc orationē post conualescentiam de infirmitate, vt prædictum est.*
 22 *Pater. scilicet quicumque de populo Israel.*
 23 *Filij. scilicet suis.*
 24 *Nota faciet, &c. qua sanasti me sicut dixisti per Isaiam, & hoc narrabunt patres filijs suis ad gloriam tuam. Et quia Ezechias semper indigebat diuino auxilio etiam post sanationem, ideo concludit in fine.*
 25 *Domine saluum me fac. quia ex te pender salus corporis mei & animæ.*
 26 *Cunctis diebus. i. in aliqua parte duorum singulorum.*
 27 *In domo domini. vbi est locus deputatus orationi, & sic oratio ceteris paribus est magis exaudibilis ibi quam alibi.*
 28 *Et iussit. Hic ponitur executio sanationis Ezechie, que tamē ordine temporis præcessit orationē prædictam, vt patet ex præcedentibus. & etiam ex sequentibus. Dicit igitur: Et iussit Isaias vt tollerēt massam de ficis, &c. Dicunt aliqui & satis apparenter, quod emplastrum de ficis de natura sua erat aggrauatiuum illius infirmitatis, & ideo iussit propheta apponi, vt sanatio mirabilior appareret.*
 29 *Et dixit, &c. Illud refertur ad illud quod ponitur supra. Hic autem tibi erit signum, vbi propheta respondet ad questionem Ezechie hic motam. Scriptura enim sacra non semper obseruat ordinem temporis, sed frequenter prius dicta vel facta postea scribuntur, & e conuerso.*

A ADDITIO I. In cap. 38. ubi dicitur in postilla. Hic consequenter datur signum mirabile.

Licet communis expositio doctorum sanctorum circa hoc signum factum Ezechie sit conformis huic quod exponitur in postilla, multa tamen occurrunt in hoc maxima admiratione digna, prout in additione super 4. Reg. 20. cap. ubi de hoc eodem signo similiter tractatur fuit largè ostensum. unde ad predictas admirationes tollendas, & ad veritatem literæ prout planè sonat prosequendam, salua semper sanctorum autoritate & absque aliqua temeraria assertione, hoc signum aliter videtur exponendum, prout ibidem planè fuit declaratum. Vide ibi.

A ADDITIO II. In eod. cap. ubi dicitur in postilla. Et dixit Ezechias. Licet frequenter in sacra scriptura non seruetur ordo temporis. ut dicitur in postilla, tamen quod questio iam determinata & satisfacta statim sine medio iteretur, non recolo me vidisse. unde de hoc quod dicitur hic: Dixit Ezechias: aliter videtur posse exponi. Ad

CAP. XXXIX.

A **B** **N** tempo re illo. Superius dictū est, quia Asaraddō, Sen nacherib successit, qui imperabat Assyrijs, & Babylo nijs. hic autem quia Merodach, qui misit nuntios ad Ezechiam illo adhuc viuente, rex erat Babyloniorū. Sed duo regna erant, & ille preerat Assyrijs, hic Babylo nijs. Ferunt autem historix, q̄ Merodach pater Nabuchodonosor fuit, qui regna illa subiugata vniuit.

Venerunt autē nuntij, quia portentum in sole viderant, & astronomi erant, & arte sua cognoscere non poterant. venerunt ergo in Ierusalem ut hoc a prophetis & sapientibus discerent. Tradunt Hebræi ideo agrotasse Ezechiam, quia post inauditam victoriā domino laudes nō cecinerit, sicut Moyses subuerso Pharaone, & Delbora interfecto Sisara, & Anna nato Samuele. unde fragilitatis suæ com monitus est per infirmitatem. Rursusque post corporis sani-

† omnia.

Exod. 15. 2. Iudic. 5. 2. 4. Reg. 2. 2.

CAP. XXXIX.

N tempore illo misit Merodach Baladā filius Baladan rex Babylonis libros & munera ad Ezechiam. Audierat enim q̄ agrotasset & conualuisset. Lætatus est autem super eis Ezechias, & ostendit eis cellam aromatum, & argenti, & auri & odoramentorum & unguenti optimi, & omnes apothecas supellectilis suæ, & uniuersa quæ inuenta sunt in thesauris eius.

Non fuit uerbum quod non ostenderet eis Ezechias in domo sua, & in omni potestate sua. Introiuit autem Isaias propheta ad Ezechiam regem, & dixit ei: Quid dixerunt uiri isti, & unde uenerunt ad te? Et dixit Ezechias: De terra lon ginq̄ uenerunt ad me, de Babylone. Et dixit: Quid uiderunt in domo tua? Et dixit Ezechias. Omnia quæ in domo mea sunt, uiderunt. Non fuit res, quam non ostenderim eis in thesauris meis. Et dixit Isaias ad Ezechiam: Audi uerbum domini exercituum: Ecce dies ueniēt, & auferentur omnia quæ in domo tua sunt, & quæ thesaurizauerunt patres tui vsq; ad diem hanc in Babylone. Nō relinquetur quidquam,

quodcunque haberet in potestate templi, scilicet supellectilem: unde infert Isaias: Audi uerbum domini, &c.

quodcunque haberet in potestate templi, scilicet supellectilem: unde infert Isaias: Audi uerbum domini, &c.

quodcunque haberet in potestate templi, scilicet supellectilem: unde infert Isaias: Audi uerbum domini, &c.

quodcunque haberet in potestate templi, scilicet supellectilem: unde infert Isaias: Audi uerbum domini, &c.

quodcunque haberet in potestate templi, scilicet supellectilem: unde infert Isaias: Audi uerbum domini, &c.

quodcunque haberet in potestate templi, scilicet supellectilem: unde infert Isaias: Audi uerbum domini, &c.

quodcunque haberet in potestate templi, scilicet supellectilem: unde infert Isaias: Audi uerbum domini, &c.

quodcunque haberet in potestate templi, scilicet supellectilem: unde infert Isaias: Audi uerbum domini, &c.

quodcunque haberet in potestate templi, scilicet supellectilem: unde infert Isaias: Audi uerbum domini, &c.

quodcunque haberet in potestate templi, scilicet supellectilem: unde infert Isaias: Audi uerbum domini, &c.

quodcunque haberet in potestate templi, scilicet supellectilem: unde infert Isaias: Audi uerbum domini, &c.

quodcunque haberet in potestate templi, scilicet supellectilem: unde infert Isaias: Audi uerbum domini, &c.

NICOLAUS DE LYRA. CAP. XXXIX.

N tempore illo. Postquam descripta est Ezechie mirabilis sanatio, hic consequenter describitur ex hoc con surgens elatio. Et diuiditur in duas partes: quia primò huiusmodi elatio describitur, & secundò reprimitur, Introitu autem. Circa primum sciendum, quòd Babylonij circa cursum siderum erant intenti. Unde & astronomia ibidem primò fuit inuenta, scilicet in Chaldaea, cuius Metropolis est Babylon, & ideo quando perceperunt retrocessionem solis predictam contra cursum nature, fuerunt solliciti querere qualiter hoc acciderat: & cum audissent hoc accidisse in sanatione Ezechie, de consilio sapientum rex Babylonis misit libros, i. literas ad Ezechiam ad sciendum de retrocessione solis mirabili, secundum quòd dicitur 2. Paral. 32. g. ubi dicitur, quòd nuntij regis Babylonis missi fuerunt ad Ezechiam, ut interrogarent ipsum de portento quod acciderat super terram: & misit

Diuisio.

†

quod sciendum, quòd ubi nos habemus hoc interrogatiuum, scilicet. D Quod erit signum? in Hebræo habetur hæc dictio mah. Quæ uno modo significat hoc idem quod in translatione nostra, scilicet interrogationem de signo habendo. Alio modo hæc dictio mah accipitur comparatiue seu admiratiue sicut ibi: Quam dilecta tabernacula tua: ubi loco quam ponitur hæc dictio mah & est sensus: Sunt valde dilecta vel mirabiliter dilecta. Et similis dictio, scilicet mah & sub eodem sensu ponitur ibi: Quam dulcia faucibus meis: & ibi: Quam bonum & quam iucundum. & in multis alijs. Unde in hoc loco hæc dictio mah non videtur transferenda sub primo sensu, scilicet interrogatiuo, sed sub secundo sic, scilicet. Dixit Ezechias. Quod signum quod ascendam in domum domini, id est quam mirabile seu notabile signum est, quod datur mihi ad hoc quod ascendam in domum domini. Et sic uerba Ezechie in hoc loco posita non signant questionem seu petitionem signi, cum iam illud habuerat, sed potius significant acceptationem signi iam dati seu admiratione de tanto signo: & sic hæc narrationes in proprio loco ponuntur.

sanitatem & signi magnitudinem offertur alia occasio superbia: quam ut prudens Dei cultor debuit vitare, nec diuitias quas Deo tribuente possidebat, alienigenis mōstrare. Nos quoq; secundum Tropologiam non debemus Margaritas ante porcos ponere, nec sanctum canibus dare. Qui enim fidelis est, spiritu abscondit negotia. Qui uerò hoc fecerit, uirtus illius eneruatur, & perit posteritas, & amisso uirili robore in muliebrem redigitur molliciem. Et in omni potestate sua. In thesauris domus domini, in quo præcipuè offendit. Hoc enim non erat potestatis eius. Iam tamen de ualuis illis tēpli auri laminas tulerat. In thesauris eius. Tacet de thesauris domini, metuens reprehendi, quòd scilicet ostendit eis

quodcunque haberet in potestate templi, scilicet supellectilem: unde infert Isaias: Audi uerbum domini, &c.

Erunt

misit munera in signum reuerentia. Lætatus est, &c. Lætitia incipit procedente ex elatione: ex hoc quòd talis rex & tantus & de tam longinquis partibus misisset sibi nuntios solennes & munera. unde subditur. Et ostendit eis, &c. Dicit Ra. Sa. q̄ non solum ostendit eis diuitias regni sui ad suam uanitatem, sed etiam ea quæ secretissime & reuerentissime seruabantur in templo, scilicet sacram uñctionem regum & pontificum, tabulas testimonij & legem, quæ non erant Gentibus ostendenda, & hoc notatur cum subditur: Non fuit uerbum, &c. Et subditur. In omni potestate sua. Introiuit. Hic consequenter reprimitur dicta elatio per reprehensionem prophetæ, cum dicitur: Quid dixerunt uiri isti. Non quesuit ex ignorantia, quia totum erat sibi a Deo reuelatum: sed ut ex responsione Ezechie conuenientius argueret eum. De terra, &c. q. d. hoc mihi fuit ad magnam gloriam: & ideo ostendi eis totius regni magnificentiam. Ecce dies ueniēt, & auferent. &c. Istud fuit cōpletū, quando Nabucho-

MORALITER.

† In tempore illo misit Merodach Baladan filius, &c. Per illum regem

regē Babylonis, qui misit nuntios & literas ad Ezechiam: ex qua missione Ezechias licet esset bonus & sctus, tñ fuit in vanam

a Et erunt eunuchi. Tradunt
A Hebraei hoc impletum esse
 in Daniel & eius socijs, qui
 capti Ioakim filio Iosue,
 cum suo populo sunt capti
 & in Babylonem ducti, &
 eunuchizati vel cuirati, nō
 tamen putandum quod eu-
 nuchi fuerint corpore, sed
 mente, sicut qui se castraverunt
 propter regnum celorum.
b Fiat tantum pax. Debit
 peccatum suum cū Dauid
 confiteri, & iram Dei remouere a posteris, aut compati

^a Cuius sententia est firma.
 dicit dominus. Et de filijs tuis, qui exhibunt de
^a De femine tuo.
a te, quos genueris tollent. Et erunt eunuchi in
^a Iustus.
 palatio regis Babylonis. Et dixit Ezechias ad
^a Iustum. ¶ Eui.
 Isaiam: Bonum verbum domini quod locu-
^a Ab Assyrijs. ^b Religionis.
tus est. Et dixit: Fiat tantum pax & veritas in
diebus meis.

D Cum Moyses, qui dicit: **Di-**
 mitte eis hanc noxam, aut dele-
 me de libro quem scripsisti. Quia
 quia non fecit, propterea
 non responderet ei, sed con-
 uersus ad populum dicit.
 Consolamini, &c.
 * Ambrosius. Non utiq;
 iustus Ezechias ærumnam
 captiuitatis in filios incidit
 se gaudebat, sed voluntati
 domini obuiare non pote-
 rat, & ideo mandata eius
 æquanimiter accipiebat vt seruulus.

NICOLAUS DE LYRA.

* Nebuchodonosor rex Babylonis tempore Sedechie in Babylonem
 transfudit de Ierusalem quidquid erat ibi pretiosum, vt habetur 4.
 Regum ult.
 Et de filijs tuis qui exhibunt de te. hoc fuit impletum in Da-
 niel & socijs eius, qui fuerunt de femine regis Iudae, & ducti in
 Babylonem tempore Ioakim, & ibi nutriti & eruti, vt possent stare

in palatio regis, vt habetur Daniel. 1.
 2 Et dixit Ezechias. Pœnitur enim de sua elatione, & sic accepta
 uit domini sententiam super se & super regnum suum: propter quod
 pena ista non fuit dilata vsque ad tempus Ioakim regis & Sedechie.
 quod postquam sibi dictum fuit per Isaiam, respondit.
 3 Fiat tantum pax. recognoscendo in hoc beneficium diuinum
 de predictæ pœna dilatione.

MORALITER.

in vanam gloriam eleuatus, signatur diabolus, qui mittit
 adulescentes ad hominem virtuosum. ex quorum adula-
 tione in gloriam erigitur. Per hoc autem quod Ezechias
 ostendit eis thesauros suos, & quæcunq; habuit pretio

sa, signatur quod virtuosus adulationibus deceptus me-
 rita sua manifestat ad sui gloriam: & sic amittit ea per
 diuinam sententiam. Matth. 6. a. Amen dico vobis receperunt
 mercedem suam. Et Greg. Homil. 37. Deprædari desiderant
 qui thesaurum in via publicè portant.

CAP. XL.

Consolamini. q. d. Quia
 rex vester non com-
 patitur vobis, con-
 solamini Christo. Potest ad
 Gentes referri, de quib. do-
 minus per Zachariam. Ego
 congregabo populum orientis, et
 erunt mihi in populum, & ego
 ero illis in Deum.
a Procopius. Qui sunt isti
 consolatores? Ipsimimum
 qui cōsolatorem spiritum
 habentes, ista a Saluatore au-
 dierunt. Ego rogabo patrem
 meum, & alium paraclitum da-
 bit vobis. Qui ergo paraclitum
 acceperunt, Dei popu-
 lum non Israelis, non Iaco-
 bi, nō Iudæorum denique,
 sed alium consolari iubentur, de quo Zacharias, Gaude fi-
 lia Sion, quia ego venio & habitabo in medio tui, dicit dominus. Et
 confugient gentes multæ ad dominum in die illa.
 * Chrysofost. Puniri non esse malum discas ex propheta, q
 docet pœnā Deo nos cōciliare, irāque dñi dissoluere his
 verbis, cōsolamini, consolamini populū meū sacerdotes.
a Loqui. ad cor. Ad cor loquitur qui mœstum consolatur,
 sicut de Sichem dicitur: Locutus est Sichem ad cor eius, & con-
 solatus est eam.
b Ierusalem. Ierusalem a Chaldæis & Romanis corpore,

CAP. XL.

Consolamini consolami-
 ni t̄ popule meus, di-
 cit Deus vester. Loqui-
 mini * ad cor Ierusa-
 lem, & aduocate eam, quoniam, com-
 pleta est t̄ malitiā eius, dimissa est iniqui-
 tas illius. Suscepit de manu domini du-
 plicia pro omnibus peccatis suis. Vox cla-

& anima, Ecclesia à persecu-
 toribus corpore cruciata,
 animo angustiata.
c Malitia eius. Malitia affli-
 ctio sicut illud: Si est malum
 in ciuitate q̄ nō faciat dominus.
d Dimissa est. Causa consola-
 tionis, remissio peccatorū,
 causa remissionis quia su-
 scipit duplicia. Notandum,
 quod non soluuntur pecca-
 ta nostra, nisi de manu dñi
 susceperimus ea. Nec idem
 & solui peccata & dimitti,
 cui enim dimittuntur solu-
 tione non indiget: vnde: Di-
 mittuntur tibi peccata tua. Cui
 autem soluitur, propterea
 soluuntur, q̄a purgata sunt
 & soluta per pœnas.

NICOLAUS DE LYRA. CAP. XL.

Consolamini. In præcedentibus huius libri, Isaias cum my-
 sterio Christi denuntiavit peccatorum punitionem, hic conse-
 quenter describendo idem mysterium, denuntiat iustorum consolatio-
 nem. Et diuiditur in duas partes: quia primò inducit eos ad expec-
 tandum promissa diuina. Secundo magis in speciali prosequitur il-
 la 45. cap. Prima adhuc diuiditur in tres secundum tria ex quibus
 inducit rationem ad dicta promissa expectandum: Quia primò indu-
 cit hoc ex diuina potestate. Secundo ex eius charitate, cap. seq. Ter-
 tiò ex eius veritate. 44. cap. Prima in duas: quia primò denuntiat
 consolatoris personam, secundo declarat eius potentiam, ibi: Quis
 mensus est. Prima adhuc in tres, quia primò alloquitur populum
 verbis consolatorijs, secundo denuntiat personam præcursoris, ibi:
 Vox clamantis. tertio personam Christi consolatoris, ibi: Super
 montem. Circa primum dicit.

* Cyrillus. Quemadmodum charissimum filium pater
 castigans, pro magno peccato, pœna leuissima præ amore
 videtur sibi duplo grauiores pœnas intulisse, quam pro
 sceleris grauitate filius commeruerat: Sic dominus.
 * Chrysofostomus. Ille beatus qui hic pœnas luit, vt pec-
 catis omnibus depositis, probatus migret & mundus, ac
 insons hoc propheta dicit quod suscepit de manu domi-
 ni duplicia pro omnibus peccatis suis.
e Vox clamantis. Huius vocis memores Iudæi miserunt
 ad Iohannem, vt interrogarent eum: Tu quis es?

- 1 Consolamini consola. replicat hoc verbum, quia promittit
 eis duplicem cōsolationem, scilicet in bonis temporalibus & spiritualibus.
- 2 Loquimini. vos propheta.
- 3 Ad cor Ierusalem. id est, ad cōsolationem fidelium.
- 4 Quoniam completa est. id est terminata.
- 5 Malitia eius. quia peccatum ad e per Christum fuit amotum.
- 6 Dimissa. quia Christus contra peccata personalia attulit reme-
 dium, quod loquitur hic propheta de futuro per modum præteriti
 propter certitudinem prophetiæ.
- 7 Suscepit de manu. id est, duplicem cōsolationem per Christū,
 scilicet in collatione gratiæ, & apertione gloriæ, sicut pro peccatis
 accepit duplicem pœnam, scilicet corporis & animæ.
- 8 Vox clamantis. Hic consequenter introducit personam præcur-
 soris, scilicet Iohannis Baptistæ, de quo intelligitur ad litteram hæc
 scriptura, vt patet Ioh. 1. & Matt. 3. ppter quod aliqui doctores ca-
 tholici malè vidētur dicere exponēdo hunc passū ad litterā de reditu

MORALITER.

Consolamini. Capitulum illud literaliter exposui de con-
 solatione populi facta per Christum in aduentu suo
 primo, quæ duplex est, scilicet ex collatione gratiæ, & glo-
 riæ per apertionem ianue cælestis. sicut dicitur Ioh. 1. b.
 Lex per Moysen data est, gratia & veritas per Iesum Christum.
 deo dicitur hicbis, consolamini. Semel pro consolatione
 gratiæ, & semel pro collatione gloriæ in apertione ianue

cælestis. Et sic patet, quod hæc expositio non solum est li-
 teralis, sed etiam spiritualis: propter quod de alia spiritua-
 li pertrāseo, maximè quia alij expositores communiter
 exponunt hoc cap: ad litteram de consolatione facta po-
 pulo Iudæorum per Cyrum regem Persarum quando
 dedit eis licentiam redeundi in Iudæam: Et expositionē
 quam hic posuit dicunt esse mysticam tantum, sed con-
 trarium ego ostendi per textum Euangelij.

*** Augustinus. Desertum**
 A & solitudo gentilium popu-
 lus est, vacua enim timore
 † Expurgate. Sermon de S. Ioh. Bapt.
 Dei pectora, & Spiritus fan-
 cto carentia, deserto com-
 parantur: desertus enim est
 hic mundus, ab omni cultu-
 ra fidei, & timoris Dei,
 peccatorum spinis obsitus,
 squallebat tanquam ager in-
 cultus, nullam bonorum operum
 fecunditatem afferebat.

Luc. 13. e.

a *Omnis vallis exaltabitur. Qui se exaltat, hu. & qui se hu. &c.*
 Hoc usque hodie in deserto
 Gentilium Ecclesiarum
 clamant magistri.

* Theodoretus. Hæc verba
 curius euangelicæ prædica-
 tionis significant, cum mō-
 res humiliandos propheta
 dicat, & valles implendas, ut
 recta & plana sit via prædi-
 cationi euangelicæ.

† gratia misericordia.

b *Et videbit omnis caro.* De
 primo aduentu subito adse-
 cundum raptus dicit: *Et vi-
 debit omnis caro.*

† Dei nostri manet. supra. e.

c *Os domini.* Prophetæ qui
 prædicauerunt futurum Chri-
 stum. salutare Dei nostri.

d *Quid clamabo.* Non sine
 causa quærit: cum enim se

1. Cor. 15. f. Homo fœnū & caro dicit.

sponte obtulit, dicens: *Ecce ego mitte mi: populo suo dura
 nuntiavit, & nunc idem metuit.*

e *Omnis caro.* Qui portat imaginem terreni, & vitis ser-
 uit, fœnum & flos præteriens. Qui custodit imaginem cœ-
 lestis caro est, sed quæ cernit salutare Dei, quæ quotidie
 renouatur secundum imaginem creatoris: & tandem in-
 corruptibilis & immortalis gloriam mutat non naturam.

Fœ-

† Parate viam domini, re-
 mantis in deserto.

Etas facite in solitudine semitas Dei nostri.

a *Omnis vallis exaltabitur, & omnis mons &
 collis humiliabitur, & erunt praua in directa.*

& aspera in vias planas. Et reuelabitur gloria
 domini, & videbit omnis caro pariter quod

os domini locutum est. Vox dicentis: Clama, et
 dixi: Quid clamabo? Omnis caro est fœnum,

& omnis gloria eius quasi flos agri. Exsicca-
 tum est fœnum, & cecidit flos, quia spi-
 ritus domini sufflauit in eo. Verè fœnum
 est populus. Exsiccatum est fœnum, & ce-
 cidit flos, verbum autem domini stabit
 in æternum. Super montem excelsum

est populus. Exsiccatum est fœnum, & ce-
 cidit flos, verbum autem domini stabit
 in æternum. Super montem excelsum

est populus. Exsiccatum est fœnum, & ce-
 cidit flos, verbum autem domini stabit
 in æternum. Super montem excelsum

est populus. Exsiccatum est fœnum, & ce-
 cidit flos, verbum autem domini stabit
 in æternum. Super montem excelsum

est populus. Exsiccatum est fœnum, & ce-
 cidit flos, verbum autem domini stabit
 in æternum. Super montem excelsum

est populus. Exsiccatum est fœnum, & ce-
 cidit flos, verbum autem domini stabit
 in æternum. Super montem excelsum

est populus. Exsiccatum est fœnum, & ce-
 cidit flos, verbum autem domini stabit
 in æternum. Super montem excelsum

est populus. Exsiccatum est fœnum, & ce-
 cidit flos, verbum autem domini stabit
 in æternum. Super montem excelsum

est populus. Exsiccatum est fœnum, & ce-
 cidit flos, verbum autem domini stabit
 in æternum. Super montem excelsum

Fœnum nascendo habet vi-
 rorem: crescendo decorum
 deinde florem tandem ar-
 dore solis siccatum redigi-
 tur in puluerem. Sic homo
 per ætatum successiones
 amittit decorem, & cadit
 in mortem.

* Augustinus. Totus splendor
 generis humani, honores,
 diuitiæ, potestates, triūphi,
 minæ, tumores, flos fœni
 est, multi anni tibi videntur
 florentis domus aut familia,
 in cōparatione eternitatis,
 quasi flos est agri, pexiguo
 tempore transeunt flores.
 Cognouit ergo pater figmentum
 nostrum, quia fœnum sumus &
 ad tēpus florere possumus, &
 misit nobis verbum suum; &
 fecit illud fratrem fœno nostro,
 verbum caro factum est non
 li mirari, quia fœnum tuū,
 id est, caro tua facta est particeps
 eternitatis illius, factus est
 ille prius particeps fœni tui.

f *Verbum autem domini.* Verbum
 Christus cum corpore suo,
 quod est Ecclesia.

g *Super montem excelsum.*

Greg. Qui celesti prædicatione vitur, ima iam terrenorum
 operum deserens in rerum culmine stare vult: tantoque facilius
 subditos ad meliora pertrahit, quanto per vitæ meritum
 de supernis clamat. Illa nanque vox auditorum cor libentius
 penetrat, quam dicentis vita commendat: quia quod lo-
 quendo imperat, ostendendo adiuuat ut fiat. Vnde in lege
 præcipitur armum dextrum & separatum dari Sacerdotibus.

* Ambro-

C

NICOLAUS DE LYRA.

captiuitatis Babylonica, in hoc magis Iudæi autes quantum ad ali-
 quid, quam Hebræi: qui hunc passum & totum cap. exponunt ad li-
 teram, referendo ad tempus Messie, dicentes quod tunc superficies terra
 habitabilis complanabitur diuinitus per eleuationem vallium & de-
 pressionem montium, ut sic amotis omnibus impedimentis Iudæi p
 orbem dispersi possint faciliter in Iudæa congregari, & sic exponunt
 quod hic dicitur: Omnis vallis imple, &c. Sed deficiunt dupliciter.
 primo quia aduentum Christi dicunt futurum, qui iam transit in præ-
 teritum. Secundo quia literalem sensum hic accipiunt secundum signi-
 ficata verbum, cum dicitur: Omnis vallis imple, &c. quod non est
 verum in locutione parabolica, sicut Iudæi. 9. b. cum dicitur, Ierunt
 ligna ad arborem Rha. &c. Sensus literalis ibi non est de arbo-
 ribus materialibus per voces significatis, quia sic scriptura esset fal-
 sa, sed de Abimelech & viris Sichem, qui ibi per arbores metapho-
 ricè significantur. Quod autem sit hic metaphorica locutio patet non so-
 lum per dicta doctorum catholicorum, sed etiam per dicta Ra. Mo.
 dicentis. Non ascendat super cor, quod in diebus Messie defi-
 ciat aliquid de via huius seculi, vel innouetur aliquid de operibus
 sex dierum, sed ibi mundus iuxta solitam viam, & per consequens
 non est intelligendum, quod in aduentu Messie fiat talis cōplanatio mō-
 tium & vallium, nisi intelligatur de aduentu Christi ad iudicium,
 quia tunc inuouabitur mundus. Iudæi hoc modo non intelli-
 gunt, sed de aduentu eius in mundum, ut satis patet ex prædictis. Igi-
 tur sequendo sententiam Euangelistarum, passus iste exponendus est
 ad litteram de Iohanne Baptista, & eius prædicatione cum dicitur:
 Vox clamantis, id est Iohannis prædicantis.

Matth. 3. b. Marc. 1. a. Lucæ. 3. f. Ioh. 1. e.

- 1 In deserto, id est in Iudæa, quæ dicitur desertum ratione dictæ
 f. perius in prin. 35. cap. Et quia ad litteram Iohannes incepit prædi-
 care in deserto Iudææ, ut habetur Matth. 3. a. ubi dicitur. In dieb.
 illis venit Iohan. Bapt. prædicans, &c.
- 2 Parate. Prædicatio enim eius & ius baptismus erant quedam
 dispositiones populi ad suscipiendum de propinquo fidem Christi ven-
 turi, ut patet ex decursu Euangelij. Et di.
- 3 Viam domini. quantum ad mandata decalogi.
- 4 Semitas. quantum ad consilia euangelica.
- 5 Omnis vallis. id est humilis.
- 6 Et omnis, &c. i. superbus, quia sicut dictum fuit in prin. huius
 libri, per aduentum Christi superbi deiecti sunt & humiles exaltati.

- 7 Et erunt praua. Id est homines deprauati ex cōsuetudine pec-
 candi.
- 8 Indirecta. id est ad rectitudinem iustitiæ reducti.
- 9 Et aspera. id est crudeles & duri.
- 10 In vias planas. id est mansuetudinem deducti. sicut patet de
 Paulo, qui factus fuit agnus de lupo. Potest etiam hoc aliter exponi
 de operibus penitentia, quæ videntur dura & aspera, sed per gratiam
 Christi facta sunt credentibus leuia: vnde dicit August. Omnia seu-
 & immania leuia & propè nulla facit amor.
- 11 Et reuelabitur gloria domini. id est Dei filius, qui dicitur
 gloria patris, eo quod gloria secundum Tullium est clara notitia tui
 laude. vnde gloria dicitur quasi quedam claritas. c. mutata in g. Illa
 autem quæ ad notitiam pertinent in diuinis, filio appropriantur, &
 ideo sicut dicitur sapientia patris, ita eius gloria.
- 12 Et videbit omnis caro. id est poterit videre.
- 13 Quod os domini, &c. Cuius verbum deficere non potest ab
 impletione.
- 14 Vox dicentis. scilicet domini loquentis ad Isaiam, vel ad Ioh-
 annem Baptist.
- 15 Clamabo. id est publicè denuntia.
- 16 Omnis caro fœnum. id est nullam firmitatem, seu stabili-
 tatem ex se habens, & accipitur hic caro pro omni homine carnali-
 ter viuente, secundum quod dicitur 5. Corint. 15. f. Caro & sanguis
 regnum Dei non pos.
- 17 Et omnis gloria. Quoniam repente deficit ex modico calore
 febrili ex voluntate Dei. ideo subditur.
- 18 Quia spiritus domini sufflauit in eo.
- 19 Vere fœnum est populus. per hoc ostenditur manifestè,
 quod propheta loquitur hic metaphoricè, ut prædixi.
- 20 Verbum domini. Quod potest intelligi de verbo increato,
 secundum quod dicitur Ioh. 1. a. In principio erat verbum. &c.
 & de verbo creato per prophetas dicto. quod infallibiliter impletur
 in prophetia prædestinationis, ut dictum est supra frequenter.
- 21 Super montem. Hic consequenter introducitur persona cōso-
 latoris, scilicet domini nostri Iesu Christi, & est verbum domini ad
 Isaiam vel potius ad Iohan. Baptist. cum dicitur.
- 22 Super montem excelsum. scilicet ad præminentiam sancti-
 tatis vite. tu scilicet Iohannes de quo dicit Saluator Matth. 11. In-
 ter natos mulierum non surrexit maior Iohan. baptista.

* Qui

* Ambrosius. Ascende in montem, vt excelsorum vertice possis eminere meritorum, Deus enim montium & non Deus vallium est: Ascende eò vbi Christus sedet ad dexteram Dei, cuius fundamenta in montibus sanctis, & montes in circuitu eius. Mons tuus Paulus, mons tuus Petrus est, supra illo rum fidē, mētis tuæ locato vestigium.

a *Sion.* Per Sion, & Ierusalē, apostolos & alios doctores intelligit, quos admonet, vt quæ a dño acceperant prædicent, & culmina virtutū ascendentes, verbo & exēplo doceant.

b *Ecce dominus, &c.* * Procopius. Eius aduentum indicat, quo mercedem vni cuique secundū opera persolaturus est.

Sunt qui ad priorē aduentum ista referant, in quo non vt ex prophetis aliquē, qui miracula edentes putabantur ipsū venturum demonstrēt, cum sua vnus potestate morbos, & dzmones corporibus Christus abegerit.

c *Gregem suum, &c.* nunc contemplatione, in futuro ipsa visione: nunc docendo postea saluando vel sariando.

d *Fatas.* doctores filios quōtidie Deo parturiētes. vñ apostolus: Filioli mei, quos iterū parturio.

e *Quis mensus est.* Ne de vocatione Gentium dubitetur, magnitudo vocantis describitur. f *Pugillo.* Pugillus cōtractis digitis pugnus palmus, à pollice vsque ad minimū digitū extenta manus: vt per palmū, & pugillū cēlos extentos & globū terræ nouerimus.

g *Spiritum domini.* Spiritus domini super me, eo quòd vn. me ad D annuntianum mansuetis mi. me: Et requiescet super eum spiritus domini.

h *Ecce gentes.* * Origenes. Omnes gentes apud dominum, sunt vt stilla situlæ. Ipse dominus pro omnium salute factus est stilla situlæ. Quid enim nō factus est, vt nos liberaret? Nos inanes, ille se exinanuit: nos stilla situlæ, ille stilla factus est, vt per eum à vestimentis nostris odor stillæ procederet, iuxta illud, Myrrha & gutta & casia à vestimentis tuis.

ascende tu quæ euangelizas Sion, exalta in fortitudine vocem tuam quæ euangelizas Ierusalem, exalta, noli timere.

Dic ciuitatibus Iudæ: Ecce Deus vester. Ecce dominus Deus in fortitudine veniet, & brachium eius dominabitur. Ecce merces eius cum eo, & opus illius coram illo. Sicut pastor gregem suum pascet, in brachio suo congregabit agnōs, & in sinu suo leuabit, foetas ipse portabit. Quis mensus est pugillo aquas, & cēlos palmo ponderauit? Quis appendit tribus digitis molem terræ, & librauit in

pondere montes, & colles in statera? Quis adiuit spiritum domini, aut quis consiliarius eius fuit, & ostendit illi? Cum quo inijt cōsiliū? & quis instruxit eum, & docuit eum semitā iustitiæ, & erudiuit eum scientiā, & viam prudentiæ ostendit illi? Ecce Gentes quasi stilla situlæ, & quasi momentum stateræ reputatæ sunt. Ecce insulæ quasi puluis exiguus & Libanus nō sufficiet ad succendendum, & animalia eius non sufficiunt ad holocaustum. Omnes

liberatus, & cetera. Quis mensus est pugillo aquas, & cēlos palmo ponderauit? Quis appendit tribus digitis molem terræ, & librauit in pondere montes, & colles in statera? Quis adiuit spiritum domini, aut quis consiliarius eius fuit, & ostendit illi? Cum quo inijt cōsiliū? & quis instruxit eum, & docuit eum semitā iustitiæ, & erudiuit eum scientiā, & viam prudentiæ ostendit illi? Ecce Gentes quasi stilla situlæ, & quasi momentum stateræ reputatæ sunt. Ecce insulæ quasi puluis exiguus & Libanus nō sufficiet ad succendendum, & animalia eius non sufficiunt ad holocaustum. Omnes

liberatus, & cetera. Quis mensus est pugillo aquas, & cēlos palmo ponderauit? Quis appendit tribus digitis molem terræ, & librauit in pondere montes, & colles in statera? Quis adiuit spiritum domini, aut quis consiliarius eius fuit, & ostendit illi? Cum quo inijt cōsiliū? & quis instruxit eum, & docuit eum semitā iustitiæ, & erudiuit eum scientiā, & viam prudentiæ ostendit illi? Ecce Gentes quasi stilla situlæ, & quasi momentum stateræ reputatæ sunt. Ecce insulæ quasi puluis exiguus & Libanus nō sufficiet ad succendendum, & animalia eius non sufficiunt ad holocaustum. Omnes

liberatus, & cetera. Quis mensus est pugillo aquas, & cēlos palmo ponderauit? Quis appendit tribus digitis molem terræ, & librauit in pondere montes, & colles in statera? Quis adiuit spiritum domini, aut quis consiliarius eius fuit, & ostendit illi? Cum quo inijt cōsiliū? & quis instruxit eum, & docuit eum semitā iustitiæ, & erudiuit eum scientiā, & viam prudentiæ ostendit illi? Ecce Gentes quasi stilla situlæ, & quasi momentum stateræ reputatæ sunt. Ecce insulæ quasi puluis exiguus & Libanus nō sufficiet ad succendendum, & animalia eius non sufficiunt ad holocaustum. Omnes

liberatus, & cetera. Quis mensus est pugillo aquas, & cēlos palmo ponderauit? Quis appendit tribus digitis molem terræ, & librauit in pondere montes, & colles in statera? Quis adiuit spiritum domini, aut quis consiliarius eius fuit, & ostendit illi? Cum quo inijt cōsiliū? & quis instruxit eum, & docuit eum semitā iustitiæ, & erudiuit eum scientiā, & viam prudentiæ ostendit illi? Ecce Gentes quasi stilla situlæ, & quasi momentum stateræ reputatæ sunt. Ecce insulæ quasi puluis exiguus & Libanus nō sufficiet ad succendendum, & animalia eius non sufficiunt ad holocaustum. Omnes

vberimus & arboribus: Sed etsi omnia ligna succidantur ad succendendum, & omnia animalia immoientur ad holocaustum, ad implendam vel placandam tamen maiestatis potentiam non sufficiunt.

Cui F

NICOLAUS DE LYRA.

Qui euangelizas Sion. Idest populo Iudaico: & dicitur Euāgelizas, quia prædicatio Iohannis ad Euangelium pertinet. Exalta noli timere. Iohannes enim timore Herodis aut Pharisæorum & Sacerdotum non desistit à constanti veritatis denuntiatione.

Ecce Deus vester. Idest Deus humanatus. Sic enim denuntiauit Iohannes Iohan. 1. d. Ecce Agnus Dei qui tollit peccata mundi. Nomine agni exprimens humanitatem: & per ablationē peccati eius diuinitatem.

Ecce dominus Deus, In aduentu enim suo Christus egit miracula stupenda quæ fieri non poterant, nisi virtute infinita.

Et brachium eius dominabitur. Per brachia enim eius in cruce extensa peruenit ad gloriam suæ resurrectionis, & sic ad dominum plenā potestatis. propter quod tunc dixit Matth. vlt. d. Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra.

Ecce merces eius cum eo. Quia virtute diuinitatis de se poterat dare gratiam in presenti & gloriam in futuro.

Et opus illius cum illo. Idest in voluntate & potestate.

Sicut pastor. vnde dicit de seipso Iohann. 10. Ego sum pastor bonus.

In brachio suo. Per hoc designatur Christi pietas ad fideles suos, propter quod ibidem dicit: Et animam meam pro ouibus meis.

Quis mensus est pugillo. Ilic consequenter ponitur potestas consolantis, ad ostendendum, quòd de eius promissione nullus debeat dubitare, cum sit potens adimplere. & dimiditur in duas, quia primò declaratur eius potestas contra idololatrias, ei creaturam adæquantem. Secundò contra pusillanimes Iudæos de ipso minus debito confidentes.

Quis mensus est pugillo. Idest valde faciliter: aquas quamuis sint multæ & magnæ.

11 Et cēlos palmo. Idest sine difficultate aliqua, sicut illud quod continetur in palma.

12 Quis appendit tribus. Idest valde faciliter. Quando enim aliquis vult leuare aliquod ponderosum, apponit duas manus: sed quando est valde leue, apponit tantum duos vel tres digitos. Per hoc autem ostenditur Christi potestas, qui virtute diuinitatis omnia ista fecit. Vt utrumque hic scriptura verbis ponderis & stateræ, quia Deus omnia disposuit in numero, pondere, & mensura. Sap. 11. d. propter dictam potentiam subiungit.

13 Quis adiuit spiritum domini. quasi minus potentem, quasi dicat nullus.

14 Aut quis consiliarius eius fuit. quasi haberet sapientiam diminutam. Et patet litera vsque ibi.

15 Ecce gentes. omnes generaliter.

16 Quasi stilla situlæ. Idest cadens de situla, quæ nullius momenti reputatur.

17 Et quasi momentum stateræ. Idest lingua stateræ, quæ valde de facili ad vtranque partem mouetur, de se nullam habens stabilitatem.

18 Ecce insulæ quasi puluis exiguus. In conspectu eius.

19 Et Libanus non sufficiet ad succendendum. Idest si aliquis vellet facere sibi sacrificium debitum, omnia ligna non sufficerent ad ipsum cremandum, nec per consequens omnia animalia sufficerent ad offerendum sibi debitum holocaustum.

20 Omnes gentes, &c. Quia ex se non habent aliquod esse. * Omnia

Isa. 65. 2. supra. 1. 1. a. Hom. 2. in cātica.

Lib. 6. Stromaton.

ante se ducet. præparauit.

Sp. 9. c. direxit. Rom. 11. d.

Libanus non sufficiet.

Diuisio.

A Cui ergo similem fecistis. Tropologicè. Increpantur princi- pes hereticorum qui diuersa idola de corde suo fingunt, vel elo. qui venustate, id est argento, vel sensus splendore qui significatur in auro, vel ligno imputribili que viliora sunt dogmata, quæ dialectica firmanē arte ne corruant.

* Clemens Alexan.

Lib. 5. Straton.

Antisthenes Socraticus vocem illam prophetica circūlocutione exprimēs quæ dicit, cui me assimilauiſtis, dicit dominus, ait cum nulli esse similem, quoniam nemo potest eum discere ex similitudine & imagine.

† Theſaurari⁹ qui est super oblationes, lignum imputribile. Lib. 4. de fide cap. 17. laudietis.

B

* Damascenus. Extremæ dementiæ, & impietatis fuerit, diuinum numen fingere. Hinc est quod in veteri testamēto minimè tritus imaginum vsus erat. Posteaquam autem Deus homo factus est, miracula edidit, passus, crucifixus est, resurrexit, & assumptus est, literarū quidam monumentis ad alendam memoriam nostram, & doctrinam eorum qui tū aderant, ista mandata sunt: vt ea quæ non vidimus audientes, ac credentes, beatitudinem eam quā dominus prædicauit assequamur. Verum quia nō omnibus hoc cōtigit, vt literas norint, idcirco patribus visum est, vt reftricandæ memoriæ causa, hæc tanquam præclara quædam trophæa in imaginibus pingerentur.

† globum. † Sciam, pellem.

b Nunquid. Stultitiam Gentium redarguit, vt ab idololatria recedant.

c Forte lignum. Hebraicè mesuchan, quod genus ligni est impu-

imputribile, de quo maximè idola fiunt. hoc autem dicit vt idolis reprobaris suscipiatur doctrina Euangelij & reuelet gloria domini, vt videat omnis caro salutare Dei. d. Ab initio. Legis Moyſi vel à principio mudi in ipsis creaturis quæ omnes suum modo prædicant artificem.

^a Quæ sub celo sunt. ^b In comparatione eius. Gentes quasi non sint, sic sunt coram eo, & quasi nihilum

^a Simulacro. ^b Vnum qui omnia fecit. & inane reputatæ sunt ei. Cui ergo similem fecistis Deum,

^a Qui spiritus est, in omnibus. ^b Dominus ad omnes Gentes. aut quam imaginem ponetis ei? Nunquid sculpsit et con-

^a Sim. I. Deo qui vbique. flabit faber, aut aurifex auro † figurabit illud, & † laminis

^a N. n. ^b D. stabile. vnde factum simulachrum dicit in longum. argenteis argentarius? † Forte lignum & imputribile ele-

^a In hac arte. git artifex sapiens: quærit quomodo statuat simulachrū,

^a d. Gentes. ^b Naturali ratione idola nihil esse, & me Deum æternum esse. quod non moueatur. Nunquid non scietis? Nunquid nō

^a Saltem secundum legem scriptam quæ hoc prohibet. tauidistis? Nunquid nō annuntiatum est vobis ab initio?

^a A domino fundata. ^b Omnia regit & ambit. Nunquid non intellexistis fundamenta terræ? Qui sedet

^a Tet. x. ^b Quod e. p. superbiunt? super † gyrū terræ, & habitatores eius sunt quasi locustæ.

^a Etiam. ^b Tenues, subtiles. ^c Sub eis quali sub tabernaculo habitant homines, supra angeli & sancti. Qui extendit velut † nihilum cælos, & expandit eos quasi

^a Etiam. tabernaculum ad inhabitandum. Qui † dat secretorum

^a Philosophos. ^b Omnes mortui obliuioni dati. ^c Principes. ^d Quia transeunt cito. scrutatores quasi non sint, iudicēs terræ velut † inanes fe-

^a Firmato scilicet. cit. Et quidem neque plantato, neque sato, neque radica-

^a In presenti vita. ^b rati. ^c Spiritus Dei. to in terrā trunco eorum, repente flauit in eos, & arue-

^a Monui. ^b Transiui & ecce non erat. ^c Repentina lententia. ^d Ab hac vita. ^e Cum tanta sit potentia. ^f Deorum vestrorum. ^g O Iudæi vel Gentiles idola colentes. runt: & turbo quasi stipulam auferet eos. † Et cui assimi-

^a Singulariter. lastis me, & adæquastis me dicit Sanctus? Leuate in ex-

cellis se habere iudicauit.

i Cui assimilastis me, & adæquastis me dicit Sanctus, q. d. Quare similitudini Deum comparatis, nec ex creaturarum magnitudine Deum creatorem intelligitis? si nō creditis verbis, credite oculis vestris. & elementorum omnium seruitute omnipotentiam domini cogitate.

In nu-

NICOLAVS DE LYRA.

* Omnia ista inducuntur ad ostendendum, qd in nullo indiget alterius auxilio, seu consilio.

1 Cui ergo similem fecistis Deum? Hic consequenter ex di-ctis idololatria reprehenditur, in qua cultus soli Deo deditus creatura impenditur. & sic ei secundum reputationem idololatæ adæquatur, propter quod dicitur: Cui ergo similem fecistis Deum? Hoc dicitur contra idololatrias credentes aliquid diuinitatis esse in imaginibus factis.

2 Aut quam imaginem. Et hoc dicitur contra idololatrias, q imaginibus non attribuēbant aliquid numinis, sed quibusdam dijs inuisibilibus in imaginibus representatis: ponebant tamen pluralitatem Deorum.

3 Nunquid sculpsit conflabit faber. Omnia ista inducuntur hic ad ostendendum, quod idola nullam stabilitatem habent à se, sed magis ab artifice. Et cum omnes Gentes quasi nihil reputatæ sint respectu Dei, vt prædictum est, ex hoc concluditur quod idola adhuc minus sunt reputanda, deo subditur.

4 Nunquid non scietis. Illud quod dictum est de idolis, quod sensibiliter potestis experiri.

5 Nunquid non audiuistis. q. d. sic quia in libris Gentilium & ebronicis semper sunt facta memio de ortu idololatriæ per opus hominum, vt magis videbit in cap. sequenti.

6 Nunquid non intellexistis. q. d. intelligere debuistis, quod a solo Deo habeat stabilitatem: cum nihil sit sub ea sustentans eam.

7 Qui sedet super girum terræ. Tanquam princeps terrenus.

8 Et habitatores. id est homines ei subditi.

9 Sunt quasi locustæ. respectu Dei.

10 Qui extendit velut cælos. Cum sint nature vel materie subtilis, quæ dicitur quasi nihil, eo quod non est palpabilis: eò modo loquendi quo aer nihil vocatur propter suam subtilitatem. Vnde dicitur communiter nihil in puteo esse, cum tamen sit plenus aer. In Hebræo habetur. Qui extendit velut telam cælos. Et sic plana est litera & sequentibus consona, cum subditur.

11 Et expandit eos. Loquitur hic de celo secundum apparentiā visus, quia extrema cæli in circumitu orizontis nostri videntur super terrā figi, & medium quod est super capita nostra in alium erigi. & sic habet apparentiam tabernaculi exteri.

12 Qui dat secretorum scrutatores. id est sapientes in speculabilibus.

13 Iudices terræ. id est prudentes in agibilibus.

14 Velut inanes fecit. id est nullius reputationis in Dei comparatione: quæ ostendit per simile, cum subditur:

15 Et quidem. id est, certè.

16 Neque plantato neque sato. id est sicut plantula non radicata adhuc nec firmata terra à modico vento eradicatur, sic etiam omnes prædicti quantumcumque magni ad nutum Dei eradicantur, & tolluntur de vita presenti, & ideo in fine concluduntur.

17 Et cui assimilastis me, & adæquastis dicit sanctus? Quasi diceret, talis assimilatio est valde erronea.

18 Leuate in excelsum oculos vestros. Hic consequenter ostenditur Dei potestas contra Iudeos de Deo nimis debito confidentes, & primò ad considerationem diuine maiestatis inducuntur, cū dicitur: Leuate in excelsum oculos vestros. id est ad opera celestia.

* Et vi-

a In numero. Illi numerata sunt, quae Abraham numerare non potuit: & ter uiunt delegato officio, ut sol cursum caeli vno expleat anno, & cetera suo modo.

b Militiam eorum, &c. Angelos scilicet, unde: *Milia milium ministrabant ei.* Inde & dominus Sabaoth dicitur, id est militiae, vel exercituum vel virtutum.

c Quare dicit, &c. Cuius haec propheta diceret decem tribus iam captiuatae erant, duae restabant captiuandae. In captiuitate autem omnes desperantes, dicebant terrena: Deus non considerat, nec curat quid quisque faciat. Ideo sine rege, sine iudice sumus, & immerito affligimur.

d Via mea. Bona opera non pertinent ad Deum terrena, non considerat quid quisque agat. Inde iniuste opprimimur, quasi iumenta & pisces, sine rectore.

e Creauit. Omnia nouit, omnia continet, omnia maiestate sua dispensat.

a Caelum. **b** Intelligite saltem per creaturas. **c** Quae in caelo. **d** Ille scilicet qui educit caelum oculos vestros, & videre quae creauit haec: qui educit in numero militiam eorum, & omnes ex nomine vocat. Prae multitudine fortitudinis, & roboris virtutisque eius, neque vnium reliquum fuit. Quare dicitis Iacob, & loqueris Israel, abscondita est via mea a domino, & a Deo meo iudicium meum transiit? Nunquid nescis, aut non audisti? Deus sempiternus dominus, qui creauit terminos terrae non deficiet, neque laborabit, neque est inuestigatio sapientiae eius. Qui dat lassio virtutem, & his qui non sunt fortitudinem & robur multiplicat. Deficient pueri & laborabunt, & iuuenes in infirmitate cadent. Qui autem sperant in domino, mutabunt fortitudinem: affument pennas sicut aquilae, current & non laborabunt, ambulabunt, & non deficient.

f Sapientia eius. Ex hoc loco aliud apostoli sumptum videtur: *incomprehensibilia iudicia eius, & inuestigabiles viae eius: quod d. Solus Deus aeternus, impassibilis, cetera omnia deficient.*

g Deficient pueri, qui scilicet gaudent corporis sanitate, & pueritiam & adolescentiam putant esse perpetuam.

h Mutabunt. Ut sint fortes in Deo, sicut debiles mundo, & post mortem carnis sicut immortales.

i Sicut aquila. Sicut Aquila secundum Physicos allito ad si licem rostro, vetustate nimia adunca to innouatur: sic qui verustatem peccati per petram, quae est Christus mortificat mortui mundo innouantur Deo, unde: *Renouabitur ut aquila iuuentus tua.*

* Procopius. Sic ergo & in hac vita singulorum quoddam iudicium est, ut in futura vniuersorum, etiam si ita esse minimè arbuteris à Israel. indeque ista tibi reliquitque gentibus congrua denuntio. Innouamini ad me insulae.

f Sapien-

CAP.

NICOLAUS DE LYRA.

* **1** Et videte quis creauit haec. id est, ex hoc considerate magnitudinem creatoris, secundum quod dicitur Sapien. decimo. **2** A magnitudine enim speciei & creaturae poterit cognoscibiliter creator eorum videri.

2 Qui educit in numero militiam eorum. id est multitudinem stellarum inordinatè in suo cursu procedentium.

3 Et omnes ex nomine vocat. Quia omnia cognoscit perfecte usque ad minima.

4 Prae multitudine forti. Ista tria in Deo sunt vnum, tamen in nobis differunt. Fortitudo enim respicit magnitudinem & correspondentiam membrorum, robur fortitudinem ossium, & neruorum, virtus magnitudinem eff. Et sum.

5 Neque vnium reliquum fuit. i. nulla res quantumcunque modica laet potentiam & scientiam diuinam. ideo concluditur:

6 Quare dicitis Iacob. id est popule Iudaice descendens à Iacob.

7 Abscondita est via mea. id est opera mea.

7 A domino. id est, non reddet pro eis mercedem.

8 Et à Deo meo iudicium. id est, non faciet vindictam de iniurijs mihi illatis. Ex hoc videtur, quod in populo illo erat aliqui qui deciderant in illum errorem, quod Dei providentia ad actus humanos non se extenderet: Vel dicendum, quod propheta vitur communi modo loquendi, quo homines in afflictione longa positi dicuntur à Deo derelicti.

9 Nunquid nescis aut non audisti. Et quid sit illud subditur.

10 Deus sempiternus. id est sua deitate.

11 Dominus qui creauit terminos terrae. & sic dicitur dominus, ex tempore quo habuit creaturam subiectam. q. d. ista debuisti scire, quia Moyses tibi annuntiavit in principio Genesim.

12 Non deficiet in opere gubernationis.

13 Neque laborabit. quia lassitudinem operando non incurrit.

14 Neque est inuestigatio sapientiae eius. ad perfectum, quia excedit inuestigationem humanam in infinitum. Rom. 11. d. O altitudo diuitiarum sapientiae, & scientiae Dei, &c.

15 Qui dat lassio virtutem & his qui non sunt. producendo eos de non esse ad esse.

16 Deficient pueri, scilicet moribus & sensu.

17 Et iuuenes. id est insolentes.

18 In infirmitate cadent. primo in culpam & postea in poenitentiam.

19 Qui autem sperant in deo. & non in seipsis presumptuose.

20 Mutabunt fortitudinem. quia qui erant prius debiles ad graua sustinendum gratia diuina efficiuntur fortes.

21 Assument pennas sicut aquilae. id est qui prius erant tardi & pigri ad bona opera, efficiuntur veloces ad ipsa: Et hoc videtur impletum in veteri. & no. testa. per successiones generationum in illis qui veraciter conuersi sunt ad Deum.

CAP.

ADDITIO. I.

In cap. 40. ubi dicitur in postil. Super montem, hic consequenter introducitur persona consolatoris.

Licet expositio postillatoris de hoc quod dicitur; Super montem excelsum, &c. sit satis consona literae & veritati secundum translationem nostram, secundum tamen Hebraicam non totaliter consonat litera. Pro quo sciendum quod Grammatica Hebraici sermonis in multis deuiat à Grammatica Latina, & specialiter in hoc, quod secundum Grammaticam Hebraicam in verbis habetur differentia inter sexum masculinum & femininum, sicut nos habemus in nominibus, & hoc secundum quolibet differentiam trium personarum. Verbi gratia, aliter dicitur a femina, ego comedo quam à masculo, & sic in secunda & tertia persona. Similiter in hoc pronominè tu tui, &c. est differentia inter sexum masculinum & femininum. Loquens enim mascululo aliter pronominat tu quam si cum femina loqueretur: & hoc est valde manifestum cuiusque habenti aliquam notitiam in illa lingua. unde in hoc loco ubi dicitur. Super montem excelsum ascende, & ascende est feminini generis, non masculini. Similiter ty tu, & ty Euangelizas, & ty exalta, & sic de ceteris verbis & pro-

nominibus hic contentis quae omnino pertinent ad femininum genus, & quae ibi: Ecce Deus vester, & ideo ut magis proprie haec verba secundum veram litteram Hebraicam intelligantur, referenda sunt ad beatam virginem & ad sanctam Elisabeth, secundum ea quae traduntur de eis, Luc. 1. ut sit sensus quod Isa. in persona domini dicit Beata virgini. Super montem excelsum ascende tu quae Euangelizas Sion, s. Beata virgo: quod impletum est quando concepto filio Dei in vtero virginali Maria exurgens perrexit in montana, ubi manifeste patet quod ascendit in montem excelsum. nam Iudaea ubi Zacharias manebat, erat altior Galilea, à qua recessit Maria. Christus enim de Galilea in Ierusalem pergens dicebat. Ecce ascēdimus Ierusalem, & quia de Galilea in Ierusalem beata virgo non per planam viam, sed per montana iuit. ideo proprie ei dicitur. Super montem excelsum ascende.

Et quia in sua saluatione ad Elisabeth non solum mater, sed etiam infans in vtero eius Christum instinctu spiritus sancti cognouit; quia ut dicitur Luc. 1. d. Factum est cum audiuit salutationem Mariae Elisabeth exultauit infans cum gaudio. In quo designatur gaudium de ipsius domini, ideo de beata virgine in ipsa sancta saluatione pro-

priè intelligitur. Quæ Euangelizas Sion. scilicet, quæ nuncias bo-
na sanctis animabus, scilicet Elisabet & Iohanni.

Luc. 1. c.

Consequenter propheta in persona domini alloquitur ipsam Elisa-
bet di. Exalta vocē tuā quæ Euangelizas Ierusalem: quod im-
pletū est quando Elisabet exclamavit voce magna Euāgelizādo ipsi
Ierusalem videlicet beatæ virgini dicēdo: Beata quæ credi. quā
perfi. in te quæ dicta sunt tibi a domino. Luc. vbi supra.

Consequenter propheta in persona domini alloquitur virginē di.
Exalta, noli timere. In quo innuit canticū eius altiori voce formā
dum, quam cum primo solum salutando Euangelizavit. q. d. Non tā-
tū loquere voce submissa, prout sufficit ad cognatæ tuæ salutationē,
sed etiam exalta vocem, s. prout requiritur ad modum canticū: per
quod canticum civitatibus Iudæ, idest ecclesiis præsentibus & futu-
ris annuncians præsentiam filij Dei in te incarnati, & hoc est q. dicit:

Dic civitatibus Iudæ: Ecce Deus vester. quod continue imple-
tur in ecclesiis, cū per canticū prædictum solemniter memoratur, seu
annūciatur aduentus domini in eadē virgine: Interposuit tamen ibi
propheta. Noli timere. quia virginalis pudicitia pauida est, &
timida. vnde angelus ei dixit: Ne timeas Maria. Et etiā vt innue-
ret, quod tanta erat humilitas virginis, quod non præsumbat canti-
cum publicè cantandum formare nisi Spiritus sancti instinctus eam

† cogeret.

† tangeret, seu moueret de quibus tam aut in canticō virginis contē-
tis, quæ edā innuēdo propheta hic ponit: vt cū dicit. Ecce dñs in for-
titudine veniet, & brachiū eius dominabitur. Quæ quidem

Verba videntur correspondere huic, quod dicitur in canticō. Fecit
potentiā in brachio suo. Verobique. n. datur intelligi, q. incarna-
tio filij Dei pertinet ad infinitatē diuinæ potentie. Et sequitur. Ecce
merces eius cum eo. In prophetiis. n. locutionibus promitteba-
tur incarnatio filij Dei quasi merces à Deo danda in futurum. sicut
Gen. 22. d. Abrahæ dictū fuit: Benedicetur in semine tuo oēs
Gentes, sed in prædicto canticō hęc merces, vt iam data annūcia-
tur, vnde dicit: Suscepit Israel puerū suū: cui correspondēt ver-
ba prophetæ. di. Ecce merces eius cū eo. Et quia vt dicit Grego.
in benedictione creari: Nihil nobis nasci profuit, nisi redimi profuis-
set, ideo subdit: Et opus illius corā illo, s. opus redemptionis, qd

maximè pertinet ad diuinā misericordiam: quæ inter diuina opera D
preeminet, vnde Psal. 144. b. Miserationes eius super oīa ope-
ra eius: & ideo in canticō cum dixisset. Suscepit Israel puerū
suū. subdit: Recordatus est misericordie suæ. sequitur. Sicut
pastor gregē suū pascet: In quo innuit propheta, q. Christus se ha-
beret, vt pastor ad gregem suū: non vt ad gregem alienū sicut mer-
cenarius. cui non est cura de ouibus, Ioh. 10. b. quod correspondet
huic quod dicitur in canticō, Sic locutus est, &c. Ad patres. n.
semper se habuit Deus vt pastor cū proprio grege. vnde Psal. 94. b.
Nos autē populus eius, &c. Cetera exponantur, vt in postil. Quæ
quidem expositio non solum videtur consona literæ, sed in se rationa-
bilis. Isaias. n. qui Euangelicus propheta dicitur, vt in prologo & in
proemio, sicut de voce Baptiste in deserto clamantis historiā prophe-
tiæ texuit, vt statim supra sic rō immeritō de voce virginis salu-
tatis & cantantis prophetiam historiā prædicere debuit: præ-
mittit tamen historiā de voce Baptiste, quamvis ordine temporis
posterior fuit, eò quod illa fuit omnibus notior: A notioribus enim
incipit processus discipline, prout in primo Phisic.

ADDITIO. II.

In epist. cap. vbi dicitur in post. Præ multitudine forti-
tudinis, & roboris.

Vbi nos habemus: Præ multitudine fortitudinis, Hebrai-
ca litera sic habet. Præ multitudine & fortitudine roboris
& virtutis nec vnus defuit. Cuius sensus potest esse talis, quod
militia celestis quæ in tanta multitudine est, considerari debet quod
quælibet stella habet fortitudinem, scilicet potentiam & virtutem
ad influendum in istis inferioribus, vnde. Genes. de sole.
& luna & stellis dicit. Posuit ea in firma: cæ. &c. & in Psalm.
Solem in potestatem dicit, &c. & sic diuinam potentiam, &
scientiam commendat propheta, non solum ex numerosa multitudi-
ne celestis militie, sed etiam ex fortitudine, & robore, & virtu-
te influxiua eis à Deo collata, à quibus nulla stella quantumcunque
modica deficit, quin habeat aliqualem potentiam; ex quibus excita-
tur magis humana mens ad considerandum magnitudinem potē-
tiæ creatoris.

CAP. XLI.

Accant insulas.
Quia ī salo Gē-
tes, scil. quæ sal-
sis, & amaris flu-
dibus seculi tū

duntur.
* Theodoretus. Insulas
ecclesias vocat, quod vt in-
fulę tumidos fluctus maris
excipiunt, & frangunt, sic
ecclesiæ persequentium tē-
pestates & procellas perfe-
runt, & super petram idest,
Christum sunt collocatæ.
* Procopius. Tacere insu-
las iubet, vt sermoni & salu-
tari prædicationi se attētas
præbeant, insularum nomine, conflatas è gentibus eccle-
sias intelligens, in quas huius vitæ nequitia, tanquā ma-
ris falsilago vndis & fluctibus vndique insurgit. Nonnulli
insularū appellatione, ciuitates & pagos aliqui, qui vastis
incultisq. terris ambiantur (quales in Idumæorum, &
Moabitariū solitudine esse dñr) intelligi, quos velut in exē

CAP. XLI.

Accēat ad me in fulę, & Gen
tēs mutent fortitudinē. Ac

cēdant & tunc loquantur: simul ad iudiciū
propinquemus. Quis suscitauit ab oriente iu-
stum, vocauit eum vt sequeretur se?

a Audi Israel & tace. b Ad audiendum per
apostolos.
a Qui erant fortes in mundo, sint fortes in
Deo. Fortitudo mundi voluntatem imple-
re, Dei mortificare.
a Fide ad me. b Alii prædicent.
c Vt dilectant inter D. um & idola, &
vtrum Deus omnia iustis dispouat.
a Nisi ego. b In Iudam (quæ est in orientali pla-
ga) Christum incarnari, mori, suscitari voluit. c Vel iustitiam.
a Inspirando, & de sepulchro. d: Exurge gloria mea exu-
ge: Et securus
respondet: Exurgam diluco. b Obediens vsque ad mortem.

plū cæterarū nationū affu-
mit, vt gentiū assumptionē
ex parte indicet, quas erro-
re veteri relicto, ad vitæ no-
uitatem transire significat.
b Accedant. * Theodoretus.
His verbis præcipit Apo-
stolis & ecclesiæ principib.
consentire omnes summo
consensu in doctrina Euan-
gelica, & euāgelium omni-
bus gentibus prænuntiare. F
c Quis susci. ab or. Quidam
Hebræorum hoc ad Cyrū
regem Persarum referunt,
quod suscitatus sit aduer-
sus Babylonios ab oriente,
qd ei fecerit dominus pa-
rere plurimas gentes, subijciens gladio & arcui eius. Sic
quoque cetera ad ipsum referunt quod scilicet, Babylo-
nijs idola non profuerunt humano studio facta. Alij He-
bræorum hoc ad Abrahā referunt, qui vocatus sit iustus
ab oriente. i. de Chaldæis: q. solus iustus inuētus sit: & secu-
tus est Deū. Egre diens de terra sua, & tradidit eis reges q

NICOLAUS DE LYRA.
CAP. XLI.

* Accant ad me. Postq. propheta induxit populū Israel ad cer-
tā expectationē promissorū ex diuina veritate, hic cōsequenter
idē facit ex eius charitate, q. amicos nō de fraudat à promissi cōsecu-
tione. Et diuiditur in duas partes, q. primò ostenditur Dei dilectio
ad dictū populū ex beneficijs quæ ei in patrib. cōcessit. Secūdo, ex p-
prio filio quæ ei pmisit e. seq. Prima in tres secūdū tria beneficia. Se-
cūdū ponitur ibi: Et tu Israel. Tertū ibi: Prope facite. Circa primū
sciendū, q. primū beneficiū fuit collatū in Abrahā, quæ Deus se para-
uit ab infidelib. educēdo cū primò de Vr Chaldæorū, Gen. 11. 1. Et secū-
do Arā Gen. 12. & cōsequēs populū ab eo descēdētē p Isaac & Ia-
cob ab infidelib. separauit: pp q. & legē ei in mōte Sinai specialiter
cōcessit: pp q. dicitur Psal. 147. b. Nō fecit taliter omni nationi, &

iudicia sua nō manifestauit eis. Et diuiditur in duas, quia primo po-
nitur huiusmodi separatio secūdo cōtra idololatras inuētio, ibi. Vi-
derūt. Circa primum primò ad huius considerationem inducit di.
1 Taceat ad me. i. habitatores insularum. 2 Et Gētes: Terram
aridā habuātes. 3 Fortitudinē mutēt. i. qui erāt fortes ad ma-
la, sint fortes ad bona. 4 Accedāt & tūc, &c. Si habent aliquid
iultū pro se secūdo beneficiū recolit di. 5 Quis susci &c. i. Abra-
hā, vt exponunt cōiter catholici & Hebræi quem dominus vocauit
primò à Chaldæa. vt dictū est. & postea Abraham, & vtraq. regio
virgāt ad orientem respectu Iudæ, quā dominus ei repromisit, Gen.
13. 6 Vocauit eum. Per viam fidei & obedientie, vnde & ex
fide secūdū mādātū Dei voluit filium immolare, Gen. 22. & ad Heb.
11. & ideo dominus ei assistit ipsum protegendo, propter q. subditur.
* Dabit

MORALITER.

1 Taceat ad me. Hic primò ponitur quædā excitatio au-
dientium ad intellectū dicendorū quæ sunt duo secun-
dum sensum literalem huius cap. Primum est vocatio
Abrahæ à domino, quæ habetur Gene. 12. per quā mysti-
cè signatur institutio debita boni prælati, de qua dicitur.
2 Quis suscitauit. Dñs. n. bonus prælatus suscitari ab oriente

pp splendorem sapientiæ, & iustus propter rectitudinem
vitæ, q. debent attendi in institutione prælati, quia ponit
in statu perfectionis exercendæ. Quod quidē exercitiū præ-
supponit perfectionis habitū acquisitum, ideo subditur.
6 Voc. eum. i. Christus, vt sequeretur se. Iesus. n. non venit
ad acquirendū in se perfectionem quā habuit ab instāti
conceptionis, sed ad perfectionē alijs cōmunicandam.
† Dabit

Apo. 1. d.

contra Sodomā & Gomorā venerant, & fecit eos ante gladiū, & arcū eius quasi puluerem & stipulam percussus est illos, reuersus est in pace, nec lōgi itineris cursum sensit, & hoc nec suis viribus, sed domini misericordia fecit, qui ab initio cognouit hæc.

* Origenes. Putabamus Christum ab Apostolo tm̄ dictum iustitiam, sanctificationem & redemptionē, & sapientiam, & fortasse illē a prophetis accipit, nouit ille etiam animatam esse iustitiam & uiuentem, i. v. nigenitum Dei filium, qui est uinens iustitia & sanctificatio, id. n. est illud Isaie. Quis surgere fecit ab oriente iustitiam, & uocauit ad pedes suos? Vocauit autē Christū pater ad nostrā salutē, ut ad nos iter faceret, & descenderet ad nos de coelo.

a *Dabit in conspectu eius, &c.*
* Theodoretus. Reges amouebit folio, qui edebāt omne cruciamentorum genus in Christianos, & persequentes ecclesiam, ecclesia demum uicit, & persecutores suos superauit.

* Procopius. Quāquā reges terræ delectos audis & more pulueris & palcē disiectos, intellige tm̄ præcipuē aereas potestates & principes tenebrarum, qui reges terræ erāt.
b *Semita in pedibus.* Laborem vel lassitudinem eius uitæ non sentiet, *Exultauit ad currendam uiam.*

a *Fostula à me & dabo tibi Gentes hæreditatem tuam & possessionem tuam.*
b *Conuersos.* c *Vinculis sibi.*

Dabit in cōspectu ei⁹ Gētes, & regēs obtinēbit.

a *Pater.* b *Contrarias potestates.* c *Verbi.*

Dabit quasi puluerē gladio eius sicut stipulā

a *Prædicationi.* b *Filij.* c *Filius.* d *Aduersarios.* e *De mundo ad patrem.*

uēto rapram arcui eius. Persequētur eōs, tran-

a *Pacem relinquo uobis. pacem meam do uobis.*

sibit in pāce: semita in pedibus eius non ap-

a *Prædicta.* b *Pater.* c *Ad se*

parebit. Quis hæc operatus est & fecit, uocans

a *Omnes.* b *Mundi.* c *Feci, quia primus, &c.*

generationes ab exordio. † Ego dominus, pri-

a *Sine principio.* b *Sine fine.* c *Gentes, uel ecclesiaz.*

mus, & nouissimus ego sum. Viderunt insulæ

a *Initium sapientiz timor domini.* b *In omnem terram exiit tonus eorum.* c *Audita prædicatione apostolorum*

& timuerunt, extrema terræ obstupuerūt: ap-

a *Fide ad eum.* b *Fidelium.*

propinquauerunt, & accesserunt. Vnusquisq;

a *In hæc.* b *Verbo & facto.* c *Infirmo.*

proximo suo auxiliabitur, & fratri suo dicet,

a *In domino Deo uino & uero, quia idola dii non sunt, sed opera hominū & est, confortauit.* b *Deum suum studiose faciendo.*

confortare. Confortauit † faber ærarius

a *Formam simulacri.* b *Cum idola colebantur.*

percutiens eum malleo, qui cudebat tunc

a *Glutinum hoc.*

temporis, dicens glutino bonum est, & con-

a *Dum.* b *Qualibet impulsu.*

fortauit eum clauis, ut non moueretur. †

* Theodoretus. Tanquam D summa pax esset, & non insurgeret aduersus Apostolos orbis, peragruere totū orbem Apostoli.

* Cyrillus. Sic percuttere orbem tanquam si per planam uiam esset iter, quod nostro creatori nemo possit resistere.

c *Viderunt insulæ.* i. Gentes in circumitu: & illius uirtute perterritæ sunt, & extrema terræ i. Sem filius Noe, qui in extremo terrarum ipse

cū patre & fratrib. diluuiū euasit, vsque ad tēpus illud reseruatus quem Melchisedech intelligi uolunt, & uenisse obuiā Abrahæ de prælio reuertenti, & eū benedixisse & Dei bñdictionib. roborasse. Ipsum quoq; fabrū esse ærariū, qui Abrahā cōflauerit & malleo suæ artis ad meliora pduxerit, & dixerit: Bonum est ut timori Dei glutineris, & ei iūgaris, & confortauit eum clauis

præceptorum, ut in timore domini permaneret.

* Cyrillus. Postquam uiderunt gentes Christū oculis mentis & gloriam ipsius, timuerunt ab extremis terræ, vsque ad extrema, per uniuersum orbem, & aggregatæ sunt & appropinquauerunt Christo per fidem & purificationem peccatorum.

d *Vnusquisque, &c.* * Cyrillus, Christi mysteriis initiatus dicit alijs qui colerit idola, faber fabrescit hoc idolum,

num idolum: sic hoc nomen deriuatū est ad alia idola, ut potē Bel, Baal, Baalim, Beelphegor, & Beelzebub, & huiusmodi secundum diuersitates Gentium & linguarum: & quia hoc fuit multiplicatum tempore Abrahæ ut dictum est, ideo iuxta ipsius fidelitatem arguitur hic idololatria istorum, & hoc est quod dicitur: Viderunt insulæ & timuerunt, extrema terræ obstupuerūt: appropinquauerunt. i. habitatores insularū & aliarū terrarū uiderunt reuerentiā idolis à potentibus exhibitā: & sic in timore positi cōsugerant ad ipsa ueneranda, ut sic eis parceretur: ideo subditur: Appropinquauerūt & accesserunt, s. ad idola. Vnusquisq; proximo suo, &c. quia quando aliquis habebat amicum in periculo positū, consulebat sibi refugere ad idolum: Et quia exemplo Nini alij potentes secerunt idola per manus tamen artificum, ideo subditur.

11 Confortauit fab. Ad cuius intellectum sciendum, q̄ in fabricacione idoli de metallo per malleationē tres operarij sunt necessarij. Primus est ille, qui materiā in igne calefactam cum martello ducit ad formam partium idoli. Secundus est qui partes sic formatas cū martello cum lima polit. Tertius est qui partes sic preparatas ad inuicem conuoluit, & coniungit, & hoc notatur cum dicitur. Confortauit fab. Et construitur sic litera: Faber ærarius, idest metallicus, Percutiens malleo, idest martello scilicet materiā ducendo ad idoli formam. Confortauit, idest efficaciter monuit.

12 Eum qui eu. idest cum lima poliebat. Cudere enim in una significatione idem est quod polire qui dicitur in libro Catholicon.

13 Tunc temporis idest, tempore Abrahæ quo fabricatio idolorum cepit multiplicari ut dictum est.

14 Dicens. iste qui poliebat erat dicens supple consolatori.

15 Glutino bonum est. i. bonum est partes idoli conformatas & politas

† faber lignarius auri fabricum, & lapidicida fabricum laminarum. qui dicit de sede idoli bene se habet consolabitur illum qui affigit i dolum clauis, ne uacillet.

Tres operarij ad fabricacionem idoli.

NICOLAUS DE LYRA.

* 1 Dabit in cōspectu. Et loquitur hic propheta de præterito per modum futuri, sicut frequenter fit in prophetis: & hoc fuit impletū quando Abraham cum. ccc. uernaculis suis quatuor reges fortes debellauit, Gen. 14. a.

2 Dabit quasi puluerem. quia eos facillimē debellauit diuina uirtute sibi assistente.

3 Persequetur eos. Quia persecutus fuit fugientes vsque Soba & Phenicem Gene. 14.

4 Transibit in pace. Quia nullus de suis in bello illo cecidit.

5 Semita in pedibus eius. Quia ualde facilliter ad bellum iuit & rediit, sicut de homine facilliter transeunte & leuiter, dicitur, & non sicut uestigium in terra, uel non tangit terram.

6 Quis hæc operatus est. q. d. Deus, & nō homo ideo subditur.

7 Vocans generationes. s. ad fidem & amicitiam suam.

8 Ab exordio. scilicet temporis quod patet in Abel iusto, Seth, Noe, Abraham, & sic de alijs.

9 Ego dominus. Et ideo possum uocare ad meam amicitia quos uolo sine iniuria cuiuscumque cum nulli teneat, sed omnes id quod sunt tenēt a me, ideo subditur: Primus & nouissimus ego sū.

10 Viderunt. Hic consequenter per oppositū ponitur inuēctio cōtra factores & cultores idolorum. Circa quod sciendum, quod sicut dī. Eusebius in chronica sua anno. 7. Abrahæ Ninus rex Assyriorū condidit Ninuē, & ipse incepit idololatriam, quia fecit imaginē Belo patri suo defuncto, cui exhibebat tantam reuerentiam, quod parcebat reis fugientibus ad ipsam, ut dicitur in Schola. historia: propter quod dicti confugientes inceperunt adorare illam imaginem, & ad imitationem huius facti alij fecerūt imagines charis suis defunctis. Et sicut imago facta à Nino uocabatur Belus, & fuit pri-

MORALITER.

7 Dabit in conspectu. Quia debet cognoscere statum sibi subiectum, paruorum & magnorum.

2 Dabit quasi. Per gladium qui propē percussit signatur doctrina per uerbum, per arcum uerō qui à longē ferit doctrina per scriptū: Vtroq; nāq; modo sancti prælati, ut Aug. Greg. & alij, hæreses & uitia destruxerunt, quibus alij prælati debent quantum bono modo possibilē est conformari.

4 Transibit. Nā de prælato dī, 2. Tim. 2. d. Seruū Dei nō oportet litigare, sed mansuetū esse ad omnes, saluatamen iustitia; aliter non esset mansuetudo uera, sed pusillanimitas detestanda.

5 Semita in pedibus. Per semitam quæ est parua uia declinans uia communi, signatur declinatio aliqua a cōmu-

ni doctrina ecclesiæ, quæ quantūcūq; parua in prælato non dēt esse. Et q̄a promotio prælati talis a Deo, subditur.

6 Quis hæc. & sequitur.

9 Ego dominus. Vnusquisque proximo suo, &c. hoc ad litteram exponitur de fabricantibus idolum, per quod signatur malus prælatus, de quo dicitur, Zach. 1. d. O pastor & idolum relinquens gregem. ideo per istos fabricantes idolum signantur illi qui laborant ad promouendum prælatum indignum. Et subditur. modus.

13 Dicens glutino bonum est. Tales enim faciunt colligationes, ut obtineant multitudinem, q̄ non possunt ratione. † Confortauit eum clauis. scilicet aureis & argenteis per dona superioribus facta.

† Ut non moueretur. Idest, pp̄ insufficientiam iustē repelle

& vos decepit qui A hanc ram bellam figuram lapide, & ligno expressit, quid vos innuat lapides colere & ligna.

† quia.

† infr. 43. a Nota. † terreatis.

† suscepit dextera iustitiae mex.

Sup. 40. b

† nihil viri bellantes.

† viri ex Israel.

† ut trahan, ut tribulam nouam, habet rem ora. † quisquillas. † ces.

a Verè. b Prius spiritu timoris. c Luctat contra demones. d Non vos me elegistis, sed ego elegi vos, &c.

Et tu Israel serue meus iacob que elegi, semen Abraham

amici mei, † in quo apprehendit te ab extremis terræ & à

longinquis eius vocauit te, & dixi tibi Seruus meus es tu :

elegi te, & non abieci te. † Ne timeas, quia ego tecum sum:

ne declines, quia ego Deus tuus. Confortaui te, & auxilia

tus sum tibi, & † suscepit te dextera iusti mei. Ecce con-

fundentur & erubescunt omnes qui pugnant aduersum te.

Erunt quasi non sint, & peribunt † viri qui contradicunt ti-

bi. Quæres eos, & non inuenies, viros rebelles tuos, & erunt

quasi non sint, & velut † consumptio hominis bellantis ad

uersum te: quia ego dominus Deus tuus apprehendens ma-

num tuam, dicensque tibi; Ne timeas, ego adiuui te. Noli

timere vermis iacob, † qui mortui estis ex Israel. Ego au-

xiliatus sum tui dicit dominus, & redemptor tuus sanctus

Israel. Ego posui te † quasi plaustrum trituran nouum

habens rostra ferrantia. Triturabis montes, & commi-

nues, & colles quasi † puluerem pones. Ventilabis eos,

& ventus tollet, † & turbo disperget eos, & tu exultabis

in domino, & in sancto Israel lætaberis. Egeni & pauperes

& inde ad fidē mul-

ti vocati. vnde: vobis oportebat primum loqui verbum, &c.

c Ecce confundentur. * Theodoretus. Hæc proprie conueniunt sanctis Apostolis & martyrum victricibus palmis, nam qui illis aduersabantur, in ignominia sunt sempiterna.

d Vermis iacob. Vermes dicuntur Apostoli tanquam eius imitatores q dicit: Ego sum vermis & non homo. Et sicut vermis penetrat terram, sic prædicatione eorum corda auferunt.

* Theodoretus. His verbis significat numerum credentium, si cum cæteris, qui non crediderunt, conferantur, fuisse per exigium, quod significauit paulus cum dixit, reliquiasuisse saluas, reliquos obsecatos.

e Qui mortui estis ex Israel. sicut ille qui dicit: Quotidie morior propter vestram gloriam fratres: Et alibi: Vno autem iam non

ego: vni vero in me Christus.

f Ego posui te quasi plaustrum. Vir ecclesiasticus habetur prædicationis rostra ferrantia in plastro nouo, quod non

&

C

NICOLAVS DE LYRA.

* & politas adinuicē cōiungere glutino. i. forti iunctura. Ita quod accipiuntur hic glutinum pro illo metallo, quo consolidantur partes ad inuicem. Et vocatur Gallicè soudure: vnde in Hebræo sic habetur: Diceas consolidatori: bonū hoc. s. quod fortiter consolides partes idoli & sic preparatas, sic enim mutuo se exhortabantur artifices propter maius lucrum habendum, & propter grauiam dominorum.

1 Et tu Israel. Hic recolitur secundū beneficiū exhibitū populū tēpore Moysi, scilicet educitio de seruitute Aegypti. Et diuiditur in tres partes: quia primò describitur hic exitus, secundo aduersariorū casus, ibi: Ecce confundentur. Tertio Hebræorum profectus, ibi Egeni. Circa primum dicitur in persona Dei: Et tu Israel serue meus. q. d. ex quo eduxi te de seruitute Aegypti, factus es specialiter seruus mihi.

2 Iacob quem elegi. Esau reprobat, secundum quod dicitur Malach. 1. a. Iacob dilexi, Esau autem odio habui. Et accipitur hic Iacob pro populo descendente ab eo.

3 Semen Abraham amici mei: quia amore mei paratus fuit filium vnigenitum immolare.

4 In quo apprehendi te. idest mihi appropriavi eius meritis.

5 Ab extremis terræ & à longinquis eius vocaui te. quia Abraham fuit vocatus de Chaldaea, vt dictum est supra.

6 Seruus meus. exponatur vt supra.

7 Ne timeas. minas Pharaonis.

8 Quia ego tecum sum. te protegens & defendens.

9 Ne declines. à verbis Moysi serui mei.

10 Quia ego Deus tuus.

MORALITER.

† retur vel promotus deponeretur: Sed qd bonus platus talibus cautelis & fraudulentibus non fulcitur, indiget diuina cōsolatione q̄ insurgentes iniuste, ideo sibi dī a domino.

- 1 Et tu Israel. per veritatis notitiam.
† Seruus meus. per debitam obedientiam.
2 Iacob. per vitiorum supplantationem.
† Quem elegi. promouendo ad prælationem.
3 Semen Abraham amici mei. imitando suam perfectionem.

Et

Et subditur.

7 Ne timeas quia ego tecum sum. te protegens contra insurgentes tibi iniuste.

22 Egeni. Hic secundum sensum literalem describitur exitus Israel de Aegypto & progressus eius per desertum: per quæ signatur exitus hominis de peccato, & progressus eius per desertum poenitentiae vt sic perueniat ad gloriam per terram promissionis signatā; & sic dicitur: Egeni. idest peccatores in spiritualibus egentes.

† Querunt

non operatur in vetustate literæ, sed in nouitate spiritus conterit incredulorum corda durissima separans triticum a palea, montes collesque comminuens, i. hæreticorum qui comminuti, in puluerem rediguntur, & nihil esse dicuntur, vt malè congregati bene diuidantur.

a *Ponam desertum.* * Procopius. His verbis innuitur Spiritus sanctus, qui vitales aquas in ecclesiam ex veteris & recētis scripturæ fontibus effundit, vbi desertum antea viri sancti fluiorū instar irrigant. Videas. nec ecclesiam aquis olim & Deo omniq; bono desitutam, abunde nunc irriguam, vegetas animas & sublimes è terra attollere.

b *Dabo in solitudinem cedrum.* Arborum varietates diuersitatem spiritualis gratiæ significat, ne saltè vna chorda de cithara domini & aliqua virtus gratiarum ecclesiæ deesse videatur: quarum sublimitatem ad cœlestia festinantem illuminat lignum oliuæ, fomes lucis, requies laborantis vel lassati.

c *Spinam & myrtum & lignum oliuæ.* Lxx. Sethim quæ est arbor albæ spinæ similis miræ & lenitatis & pulchritudinis & imputribilis, de qua arca facta est. Ex hac erit terra dicta Sethim. Spina primo homini in penam fuit data, vnde: *Cum operatus fueris terram, non dabitur fructus ei.* *sed spinæ & tri. ger. ti.* Gentibus pro gloria prædicatores spinæ sunt, qui subditorum vitia non palpant sed pungunt Myrtus Aromatica species imputribilis fessa membra consolidat & reparat. & ideo consolatores sanctæ ecclesiæ significat. vnde apostolus: *Benedictus Deus & pater domini nostri Iesu Christi.*

c * Gregorius. Per spinam signati sunt doctrinæ spiritualis viri, qui dum de peccatis & virtutibus differunt, modo æterna supplicia minantur, modo cœlestis regni gaudia promittunt corda audientium pungunt. Myrtus verò temperatiuæ virtutis est, ita vt dissoluta membra cōstringat. Per myrtum ergo signati sunt, qui afflictio-

afflictionibus proximorum compati sciunt, eorumq; tribulationem per compassionem temperant per oliuam misericordes accipimus. Per abietem, quæ valde crescendo ad aeris alta sustollitur, nisi hi designati sunt qui intra ecclesiam adhuc in terrenis corporibus positi cœlestia cōtemplantur. Per vltimum secularium mētes expressæ sūt. Buxus q̄ in altum non proficit & sine fructu viriditatem hēt, eos designat, qui intra sanctam ecclesiam adhuc ex ætatis infirmitate bona opera ferre non valent, sed tamen parentum fidelium credulitatem sequentes, fidem perpetuæ viriditatis tenent.

a *Philosophie.* **b** *Doctrinæ.* **c** *In philosophis.* **d** *Ideo.*
† *Quærent aquas & non sunt, lingua eorum siti aruit.* **†** *Ego dominus exaudiam eos, Deus Israel non derelinquam eos.* **†** *Aperiam in superis fontibus collibus flumina, & in medio campo fontes.* **†** *Ponam desertum in stagna aquarum, & et terram inuiam in riuos aquarum.* **†** *Dabo in solitudinem cedrum & spinam & myrtum & lignum oliuæ.* **†** *Ponam in deserto abietem, vltimum, & buxum simul, vt videant & sciant, & recogitent & intelligant pariter, quia manus domini fecit hæc & sanctus Israel creauit illud.* **†** *Prope facite iudicium vestrum, dicit dñs: afferte si quid forte habetis dicite rex Iacob. Accedant & annuntient vobis quæcunque ventura sunt. & priora quæ fuerunt nunciare, & ponemus cor nostrum, & sciemus nouissima eorum, & quæ ventura sunt indicate nobis. Annunciate quæ futura sunt in futurum, & sciemus quia dii estis vos. Bene quoque aut malè si potestis facite & lo-*

a *Gentibus superbis.* **b** *Prædicatores a Christo flumine.* **c** *De quo flumen Dei repletum est aquis.* **d** *Fluminis impetus iustificat ciuitatem Dei.* **e** *Humilium.*
a *Benedicite Deo domino de fontibus Israel.* **b** *Gentes.* **c** *Abundantiam cœlestis sapientiæ.* **d** *Qui sitit veniat, & bibat.*
a *Idem.* **b** *Doctoribus.* **c** *Qui bibe, ite ex hac aqua non sitiet in æternum.* **d** *Irigata terra oriuntur arbores.*
a *Gentium.* **b** *Sanctos in æterno victuros, in eibus opinionis bonæ odor.* **c** *Prædicatores in reprehensionem.* **d** *Misericordes.*
a *Gentium.*
a *Altissimos quorum conuersatio in cælis est.* **b** *Diuites seculi qui si sunt in se fructuosi, fuerunt tamen prædicatores, sicut vltimus vitis.* **c** *Humiles si de virentes.* **d** *Minores exempla maiorum.*
a *Memoriter.* **b** *Id est, intelligentes imitentur.*
a *Mirabilis Deus in sanctis suis.*

a *Ipsæ fecit nos, & non ipsi nos.* **b** *Mirabile.* **c** *Quali eamus in vijs, vt respondeamus, quare non intelleximus, quod manus domini fecit hoc.* **d** *Gentes, quæ credere despiciunt alijs credentibus sicut scriptum est: Israel esse credentem & non credentem.*
a *Quare non vultis credere.* **b** *Consilia rationis quare veritatem non suscipiatis.*
a *Iudicent idola si debeant collan ille.* **b** *Idoli in quibus confiditis.* **c** *Os habent & non loquentur.*
a *Erius aduentum.* **b** *Fidem Gentium: Introitum suum.* **c** *Quomodo mundus factus ex nihilo.*
a *Idola.* **b** *Si potestis.* **c** *Vt colamus vos.* **d** *Vos deos esse.*
a *Nem cuiusque.*

f *Alio signo demonstrat idola Deos non esse.*

d *Ut videant.* * Procopius. Intelligent Dei opus esse qui viderint Iudæos, olim diuinis donis exuberantes, exaruisse contra veteros gentes quæ more peccatum viuiebant, & cœlestium bonorum inanes, omnibus ornamentis cœlestium virtutum excellere. Nam hæc duorum populorum tantam mutationem quis facere potuisset nisi Deus?

e *Nunciare.* Significat, quia idola nec audiendi nec respondendi habent facultatem nunciare futura vt rerum euentibus vestram monstretis potentiam. Notandum post aduentu Christi contuissè idola, futurum scientiam promittentia. De Christo quoq; & de apostolis, & de sua abolitione nihil potuerunt prædicare multo minus ergo aliena bona vel mala nunciare potuerunt. Si quid autem prædixerunt, semper mendacium veritati adiunxerunt, & sic sententiam temperauerunt, vt quidquid eueniret oraculo conueniret. vt hoc, Aio te Accida Romanos vincere posse. Patet quod idola post aduentum Christi vocem amiserunt.

f *Si potestis.* Neq; demones possunt nisi Dei permissione. Paulus quoque tradidit Sathanæ quosdam.

† *supinis*

† *arborempinum.*

† *Idolorum vna natiuitates cessarunt: post Christi aduentum*

† *26. q. 5. c. 1.*

† *1. Cor. 5. b.*

† *Suscitauit.*

NICOLAUS DE LYRA.

bitur profectus filiorum Israel per desertum, vbi filij Israel primò passi sunt aqua defectum, sed dominus suppleuit non solum semel, sed pluries vt patet. Exo 15. 17. & Nu. 20. & hoc est quod dicitur. Egeni & pauperes quærent aquas, & non sunt. Et patet litera vsq; ibi.
1 *Dabo in solitudinem. In deserto. n. illo vigeat ardor solis: sed dominus prouidit de vmbaculo per columnam nubis. Exo. 13. 1. Et secundum hoc dicitur. Dabo in so. ce. i. vmbaculum ita bonum vel melius quam facerent arbores istæ. Vmbaculum. n. nubis erat excellentius, quia datum diuina virtute non naturæ, ideo subditur. Et intelligant pariter, quia manus domini fecit hæc.*

MORALITER.

† *Quærent aquas. scilicet gratiæ.*
† *Et non sunt. Donec fuerunt debite contriti: sed nunc habebunt ideo subditur.*
† *Aperiam in superis. Per quod signatur effectus Angelorum ad hoc quod poenitentes proficiant in gratia.*
† *Et in medio camporum. i. doctrinas prædicatorum ad promouendum bonum poenitentium.*
† *Ponam desertum. i. cor poenitentis quod prius erat a me derelictum.*
† *In stagna aquarum. per abundantiam charismatum, sicut illud Rom. 5. d. ubi abundauit delictum superabundat & gratia.*
1 *Dabo*

2 *Prope facite iudicium. ve. di. do. Hic recolitur tertium beneficium populo exhibitum ipse Zorobabel. s. liberatio de captiuitate Babylonica. Et diuiditur in duas partes, quia primo contra idola quæ vigeant in Babylone ponitur inuictio. Secundo subditur populi liberatio ibi. Suscitauit. Circa primū dicitur. Prope facite iudicium vestrum. n. declarate iustitiam vestram, si habetis à Babylony.*
3 *Afferte si quid habetis. i. iustitiæ & veritatis.*
4 *Accedant & nuncient vobis. s. idola vestra, de quibus confiditis*
5 *Quæcūq; neutra sunt. q. est propriū diuinitatis, nō subditur.*
6 *Et sciemus. Quia dii estis vos à idola. 7 Bene quoq; aut malè. q. d. non potestis, quia sensu & intellectu caretis, iaco com. l. d. i. c.*

1 *Dabo in solitudinem. per istas arbores signantur diuersæ virtutes, quæ cum gratia infunduntur.*
† *Et sanctus Israel creauit illud. i. Deus sanctificans populū suū.*
2 *Prope facite iudicium vestrum. Hic ad literam describitur destructio Babyloniensium per Cyrū qui fuit figura Christi, ideo mysticè signatur hic confutatio Scribarum & Phariseorum per Christū vt patet in Euangelio. Sic ergo dicitur eis deridendo. Prope facite iudicium vestrum. Nitebant. n. ostendere iustitias coram hominibus ad quærendam vanam gloriam.*
† *Annuntiem vobis, & c. ventura sunt. q. d. non potuerunt prænunciare aduentum Romanorum ad destructionem ipsorum.*
7 *Bene quoque aut malè. q. d. eis non poteritis resistere.*

A *Suscitavi.* Adhuc contra idola loquitur & contra cultores eorum post Christi aduentum quibusdam in errore manentibus suscitatur populus nationum. Hebræi suscitari ab aquilone, & venire ab ortu solis Assyrium, & Persam interpretantur, qui Ierusalem venerunt & principes illius conculcaverunt, nullumque idolorum quæ colebant, hoc sciuit esse venturum, nisi solus Deus, qui vultus est eos pro peccatis suis. *Suscitavit ab aquilone, & venit ab ortu solis.* Gentes quæ frigida torpentes, sine calore dilectionis, ut credant in eum qui venit ab ortu solis, unde supra. *Quis suscitavit ab oriente iustum.*
B *Quis annunciauit ab exordio.* q. d. Nullus in Gentibus fuit qui

† venit super principes.
 † Ego primus sum qui dixi ad Sion ecce hic sum. & mittam nuncios ad Ierusalem, qui afferant bona nuncia ei. Sup 41. d. † sciet aliquid. Suprà. ca.

Quærenda vel futura prædicite, sicut ego. b *Quis debet coll.* c *Idolum nihil est.*
quæmur, & videamus simul. Ecce vos estis ex nihilo, & opus vestrum ex eo quod non est. *Abominatio est qui*
elegit vos. *Suscitavi ab aquilone, & venit ab ortu solis.* *Vocabit nomen meum, & adducet magistratus quasi lutum, & ve lut plastres conculcans humum.* *Quis annunciauit ab exordio, ut sciamus & a principio, ut dicamus, iustus es? Non est annuncians neque prædicans, neque audiens sermones vestros.* † *Primus ad Sion dicet: ecce adsum, & Ierusalem euangelistas dabo.* *Et vidi & non erat ex istis quisquam qui tiniret consilium, & interrogatus responderet verbum.*
Ecce omnes iniusti, & vana opera eorum: ventus & inane simulacra eorum.

qui annunciauerit aduentum filij. Si est autem qui annunciauerit, dicemus, quia iustus est. In aduentu filij, demones qui in idolis ventura nunciabant obmutuerunt. *c Audiens sermones vestros.* quia bruta Gentilium corda errorum suum intellexerunt, & vaticinia falsa reliquerunt. *d Primus ad Sion dicet.* Ecclesiam significant, ecce astiterunt filij, s. tui quos per fidem meam donavi tibi. scil. Apostoli quorum prædicatione nati sunt tibi filij. *e Ecce omnes iniusti.* Quidquid de idolis vel de Gentibus diximus, ad hæresiar-chas & prauitatis dogmata referamus, quia Christo pacem ecclesie nunciante, & veritatem monstrante, ipsi errores sequuntur, & vento & turbini comparantur. **CAP.**

C NICOLAVS DE LYRA.

- 1 *Ecce vos. Vos. i. Babylonij.*
- 2 *Et opus vestrum. idola vestra quæ fecistis.*
- 3 *Ex eo quod. i. nullum habens fundamentum seu firmamentum, conuertit sermonem ad idola dicens.*
- 4 *Abominatio est. i. supra modum abominabilis Deo, ideo dicitur abominatio in abstracto, sicut excellens in liberalitate dicitur liberalitas.*
- 5 *Qui elegit vos. i. quicumque; reputavit vos tanquam Deos suos.*
- 6 *Suscitavi. Hic consequenter ponitur liberatio populi de Babylone, quæ facta fuit per Cyrum, & hoc est quod dicitur. Suscitavi s. Cyrum ei voluntatem inspirando pugnandi contra Babylonem.*
- 7 *Ab aquilone. regio. n. Persidis est quasi in medio aquilonis, & orientis: medium autem ab utroque termino nominatur, & ideo aduentus Cyri contra Babylonem dicitur hic esse ab aquilone & ab oriente. Vel quia Darius rex Medorum venit cum Cyro contra Babylonem & regnum vnius magis declinat ad orientem, alterius autem ad aquilonem.*
- 8 *Vocavit nomen meum. i. confitebitur, confessus. n. fuit Cyrus se obtinuisse monarchiam virtute Dei cæli, ut patet. I Est. i. a. Hæc dicit Cyrus rex Persarum Omnia regna terræ dedit mihi dominus Deus cæli, & c.*
- 9 *Adducet ma. potentes Babylonis.*
- 10 *Quasi lutum. onculcans eos & deiciens.*

- 11 *Quasi annunciauit ab exordio. i. antequam fieret. q. d. hoc non fecerunt idola Babylonia, quia non prædixerunt casum illius terræ, ideo subditur.*
- 12 *Non est annuncians. consequenter ostenditur quis annunciauit.*
- 13 *Primus. i. ipse Deus qui est primus & nouissimus, ut dictum est supra eo. cap.*
- 14 *Ad Sion dicet. i. ad populum Iudæ denominatum a loco principaliori, in quo vigeat cultus Dei.*
- 15 *Ecce adsum. ad vestram liberationem per Cyrum seruum meum.*
- 16 *Et Ierusalem Euangelistas dabo. i. prophetam hoc bonum prænunciantes. Et ponitur hic Euangelista in singulari pro plurali, sicut Exo. 8. f. Venit musca grauissima. i. multitudo muscarum quia Deus per plures prophetas hanc liberationem prænunciauit.*
- 17 *Et vidi. s. reuelationem a domino mihi factam. Et est verbum Isaia cui plures reuelationes fuerunt factæ de ista liberatione, ut patet ex præcedentibus, & magis apparet ex sequentibus.*
- 18 *Et non erat ex istis. i. ex Babylonia idolis.*
- 19 *Quisquam qui iniret consilium. pro liberatione cultorum suorum.*
- 20 *Et interrogatus. a suis cultoribus. responderet verbum. ideo concluditur.*
- 21 *Ecce omnes iniusti. s. Babylonij.*
- 22 *Et vana opera eorum. i. idola ab eis facta, ideo subditur. Ventus & inane simulacra eorum.*

II Quasi

*** CAP.**

MORALITER.

- † *Ecce vos estis ex nihilo. Fingebant n. bonitatem quæ fictio nihil est.*
- 5 *Abominatio est qui elegit vos. i. ille qui elegit imitari fictionem vestram, abominabilis est apud Deum.*
- 6 *Suscitavi ab aquilone. s. Christum hominem, qui fuit conceptus in Nazareth, & nutritus est in aquilonari parte terræ promissionis.*
- † *Et venit ab ortu solis. quia fuit Baptizatus in Iordane, qui est terminus orientalis terræ sanctæ, & inde venit prædicandum in alijs partibus Iudæ. ideo subditur.*
- 7 *Vocavit nomen meum. ipsum prædicando.*
- 8 *Adducet magistratus quasi lutum. Scribas & Legisperitos confutando, ut patet in pluribus locis Euangelij.*

- 11 *Quis annunciauit. s. aduentu Christi q. d. Vos Sacerdotes & Legisperiti non annunciauistis ideo subditur.*
- 12 *Non est annuncians, & c. Primus ad Sion dicet ecce adsum. Christus. n. declarauit aduentum suum per scripturas Sacras, & opera miraculorum.*
- 16 *Et Ierusalem Euangelistas dabo. s. Christum qui pluries in Ierusalem prædicauit.*
- 17 *Et vidi, & non erat. i. Legisperitis superbis.*
- 19 *Quisquam qui iniret consilium. de salute animæ suæ, sed de humilibus peritis venerunt aliqui ad Christum, sicut Nicodemus. & Nathanael & plures alij.*
- † *Ventus & inane. i. Legisperiti superbi, erant simulachra, quia falso fingebant sanctitatem.*

II Quis

MORALITER.

ADDITIO. I.

In c. 41. vbi dicitur in post. Bene quoque aut male si potestis facite. Vbi n. habemus bene quoque aut male si potestis facite in Heb. habetur. Bene quoque aut male potestis facere, cuius sensus est quod propheta idola a loquebatur. Sic nunciet. s. nobis quæcumque ventura sunt & sciemus quia dii estis v. s. & sciemus etiam quod bene aut male potestis facere. Et ratio est, quia sicut per annunciationem futurorum si non se essent idola, sciretur quod esse. s. dii: cum scire futura sit propter diuinitatis: eadem ratione sciretur quod possent bene vel male facere sicut aij, unde cum dicitur. Et sciemus quod dii estis, ista

ista copulatiua, & coniungit similes orationes, sciemus quod dii estis vos & sciemus quod bene & male potestis facere: sed propheta concludit, quod quodlibet prædictorum est falsum. d. Ecce vos estis ex nihilo, s. idola. Et opus vestrum ex eo quod non est quia, s. nec indicatis futura, nec potestis bene facere & ideo concludit. Abominatio est qui elegit vos: exponatur prout in postil.
ADDITIO II.
 In eo. c. vbi dicitur in postil. Primus. i. ipse Deus. Vbi in translatione nostra dicitur. Ecce adsum, quod est verbum primæ personæ singularis numeri. In Heb. habetur. Ecce adsum. quod est tertie

A est tertiae personae pluralis numeri: & est sensus secundum gl. & primus f. Deus ad Sion, f. ecclesiam dicit. Ecce adfunt, f. filij tui quos per fidem meam dedi tibi, f. Apostoli, quorum praedicatione nati sunt tibi filij, & sic quod sequitur. Et Ierusalem Euangelistam dabo intelligitur proprie de Euangelistis Christi qui a Deo fuerunt Dati Ierusalem. f. ecclesiae ad annuncianda bona spiritalia a Christo sibi

data. Et sequitur. Et vidi & non erat, &c. quia nullus fuit ex idololatriis nec ex incredulis, qui iniret consilium: ad redemptionem animarum, nec responderet verbum. Cum omnes essent iniusti & vana opera eorum, & sequitur. Ecce seruus meus, suscipiam eum, electus meus. quod exponitur de Christo ad literam prout in postil. Et sic continuatur cap. sequens cum praesenti.

CAP. XLII.

CAP. XLII.

Ecce seruus. Notandum quia Apostoli, Iacob Israel, & semen abraham appellatur, quibus postea quasi seruis & hominibus dicitur. Noli timere verum Iacob, &c. Christus autem non semen Iacob vel Israel, sed seruus dicitur. Vnde Ecce: seruus meus, &c. Humiliauit. n. se. for. ser. acci. * Hilarius. Hic dicitur Christus dilectus & a Deo & paterne beneplacitus voluntati, & plenus Spiritu sancto secundum humanitatem, nempe quod habebat Spiritum sanctum qui in eo habitabat corporaliter. * Procopius. Iacob ipsum appellauit, tanquam qui de sanguine Iacob secundum carnem natus esset.

Ecce seruus meus & suscipiam eum: & electus meus, complacuit sibi in illo anima mea. Dedi spiritum meum super eum, iudicium Gentibus proferet. Non clamabit, neque accipiet personam, nec audiet uox eius foris. Calamum quassatum non conteret, & linum fumigans non extinguet. In ueritate educet iudicium: non erit tristis neque turbulentus, donec ponat

c Calamum. Scribas, & Pharisei. extra nitidos, intus uacuos, qui idola non colebant unde nitentur, sed fide non habebant unde uacui. Hos non contriuit, sed ad penitentiam uocauit. Calamum ergo secundum istos, & regnum Iudaeorum dicitur quassatum: quia iam alienigena regnabat. * Chrisostomus. Cum ipse dominus tam potens esset ut tanquam arundinem & eam quidem contritam, posset conterere omnes Iudaeos, & sicut linum fumigans iam & pene consumptum igni posset consumi, nam illorum iram accessam & furorem linum fumigans appellauit, quod apud dominum omnis illorum furor tam debilis erat quam est linum fumigans, non extinguet tamen illos,

Addidit suscipiam eum, simul. n. cum eo pater operabatur, tanquam propria uirtute & potentia res magnas pararet. Est uero electus tanquam qui formae pulchritudine mortales omnes superaret, & acceptus tanquam qui diligeretur. b Dedi spiritum. In conceptione. Vnde. Spiritus sanctus superuenit in te, &c. Et in baptismo claruit, cum spiritus in specie columbae super ipsum requieuit. * Theodoretus. Licet Spiritus sanctus sit datus patribus sanctis, plenitudo tamen tota Spiritus sancti data est Christo, quia in eo habitauit corporaliter. Est. n. Deus & homo, & in filio pater est & Spiritus sanctus.

praemensa humilitate & mansuetudine. * Eusebius. Calamum quassatum colligauit, & non fregit. i. infirmos & debiles corroborauit morbo affectos non perdidit, sed ualentes effecit, morbo pulso, perturbationibus animi inquinatos, & fumigantes prauis cupiditatibus, & affectibus animi non pessundedit neque poena affecit merita, sed extinctis prauis cupiditatibus sanauit. d Linum fumigans Sacerdotium iam penitus extinctum: de lino autem fit sacerdotale uelamentum. e Educet iu. Iudicabit, s. non metuens Scribas, & Phariseos. f Non erit tristis. Hoc Matth. non potuit, siue inter iudicium &

NICOLAUS DE LYRA. CAP. XLII.

* **E**cce seruus. In praecedenti ca. ostensa est dilectio Dei ad populum Iudaicum ex beneficiis quae ei in patribus concessit, hic consequenter idem ostenditur ex filio quem ex ei dilectione misit, secundum quod dicitur Ioan. 3. b. Sic Deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitum daret, &c. Et diuiditur in duas partes: primo agit de filij missione, secundo de fidei multiplicatione, ca. seq. Prima adhuc in duas quia primo describitur huius beneficii magnitudo, secundo malorum ingratitude ibi. Hae uerba. Prima in tres: quia primo praedicatur filij Dei aduentus, secundo malorum casus, ibi. Dominus sicut fortis, tertio iustorum prosperitas, ibi. Et educam. Prima adhuc in tres quia primo describitur filij nuntij conditio, secundo praedicatur eiusdem missio, ibi. Hec dicit dominus, tertio inducitur gratiarum actio, ibi. Cate domine. Circa primum sciendum, quod litera ista secundum Latinos, & Hebraeos est de Christo ad literam intelligenda, & hoc patet Mat. 12. b. ubi ista litera allegatur impleta in Christo: & hoc et patet per translationem Chaldaicam, quae uocatur Thargum apud Hebraeos, & est tanta auctoritatis apud eos quod nullus fuit ausus ei contradicere: propter quod aliqui doctores catholici exponentes passum istum, & totum capitulum de Cyro rege qui Iudaeos liberauit a captiuitate Babylonica, male dicunt, & quantum ad hoc magis Iudaeis quam Hebraei exponentes ipsum de tempore Christi: tamen hoc expectant in futurum & male, quia transit in praeteritum. Igitur sequendo dictum beati Mat. Apostoli & Euangelistae exponatur de Christo, ut uerbum patris, cum dicitur. Ecce seruus meus. quia licet ab aeterno fuit in forma Dei, in tempore tamen accipit formam serui, ut habetur Phil. 2. a. 1 Suscipiam eum. Quia humanitas Christi assumpta est in unitate suppositi diuini. Per hoc. u. quod dicitur. Suscipiam eum. Non est intelligendum, quod pater naturam humanam assumpsit.

quia solus filius est humanatus sed hanc assumptionem tota trinitas fecit. 2 Electus meus. ad redimendum humanum genus. 3 Complacuit sibi in illo. Per hoc intelligitur patris ad filium dilectio perfecta. 4 Dedi spiritum. i. plenitudinem gratiae Spiritus sancti in anima Christi, 10. 1. b. Vidimus eum quasi unigenitum a patre, plenum gratiae, & ueritatis. 5 Iudicium. iudicium. n. extremum denunciaui hominibus. futurum, ut patet Mat. 25. Item in forma humanitatis in qua iudicatus fuit coram Pilato, feret sententiam in ultimo iudicio: hoc excepto quod tunc apparebit in forma gloriosa. Act. 1. b. Hic Iesus qui assumptus est a uobis sic ueniet. s. ad iudicium, sicut uidistis eum ascendente. i. in forma humanitatis gloriosa in qua ascendit in celum. 6 Non clamabit. Clamorem conuentiones licet clamauerit clamore praedicationis, 10. 7. f. In nouissimo festiuitatis die stabat Iesus & clamabat, &c. Et clamore orationis, ad Heb. 5. Cum clamore valido, & lachrimis offerens. 7 Neque acci. per. f. c. uidetur quod dicitur Mat. 22. b. Non respicis personam hominum. 8 Nec aud. u. s. uox praedicationis extra Iudaeos, quia in persona propria non praedicaui praeterquam Iudaeis: nisi uero ut pote Samaritanis, 10. 4. q. tamē erant in parte Iudaei, quia recipiebant quinque libros Moysi: & per hoc dicit Mat. 15. c. Non sum missus nisi ad oues quae perierunt domus Israel. 9 Calamum. i. populū Gentium uacuum a fide ad modum calami & quassatum uarijs erroribus idololatriae. Hinc calamum non contriuit, sed magis resarciunt uocando ad fidem per apostolorum praedicationem. 10 Et li. fu. i. populū Iudaicum modicum aut nullius potentis contra exercitum Romanorum. 11 Non ex. Quia ignis per Romanos accessus in Ierusalem non fuit extinctus, nisi per consumptionem carbonis stibilis materis. 12 In u. Quod intelligitur de iudicio discretionis quo aliquos uocauit, & uocat ad fidem suo iusto iudicio, alijs dimissis: & de iudicio extreme examinationis: in quo procedet secundum lineam equitatis. 13. Non erit tristis. In animo. 14 Neque turb. In exteriori si-

MORALITER.

† 11 Ecce seruus meus. Illud capitulum & duo sequentia exponunt ad literam communiter doctores nostri de liberatione populi Iudaici, de captiuitate Babylonica per Cyrum, & de multiplicatione eiusdem populi post eiusdem populi reditum in Iudaeam, & de eius prosperitate temporalis. Mystice uero exponunt dicta capitula de Christo

& prosperitate spirituali populi Christiani. Ego uero sequendo dictum B. Mat. Apo. dicentis 12 c. hanc literam Ecce seruus meus. impleta de Christo fuisse exposui dicta capitula literaliter de liberatione fidelis populi facta per Christum, & de multiplicatione eiusdem populi per praedicationem apostolorum, & de eius spirituali prosperitate: per quod de alia exponere spirituali pertransisco, maxime quia expositio mea ab alijs mystica nominatur.

judicium media scriptoris errore sublata sunt. Est autem sensus, æqualitatem vultus omni tempore conseruabit. Quod de Socrate falso gloriantur Philosophi, quod .f. plus solito nec tristis fuerit nec lætus.

Socratis facies semper qua lis. I. 9. g. in Matth.

a In t. iudi. vnde. In iudicium ego veni in hunc mundum, vt qui nō vident videat, &c.

* Chrysolomus.

Semper mansuetissimus erit dominus? Nequaquam. Sed cū omnia optatum finem fuerit consecuta, tunc illos punit donec eiciat iudicium, irroget pœnas.

b Legem eius insule.

* Procopius. In-

sularū appellatio- ne ecclesias ipsas, quæ a fide alienis tanquam mari vndique obsidentur, intelligimus, legē autem nouum testamentum.

† infr. 47. b.

c Iusticia. Iustum fuit vt trāsiret per Apostolos ad Gentes contemptus a Iudæis.

A. 13. g. † infr. 43. b. Vbi suprā.

d Oculis cæcorum.

* Eusebius. Eorum vtiq; qui quōdam mente excæcati erant, neq; eorum modo, sed et qui ipsum corpus perdidissent qui vinculis & catenis peccatorum in tenebris & ignoratione veræ pietatis prius versabantur, per eundem a peccatis soluti, lumen cognitionis libertatemq; a Deo accipere meruerunt.

† 149. a.

e Vinctum. Funibus peccatorum in Euangelio quem Sathanas vinxerat, dominus soluit.

† villis quas dialogo cum Tryphone.

f Alteri. Filius & Spiritus sanctus in deitate a patre alter non est, & ideo eandem & gloriam & laudem habet.

* Iustinus. Facta est mentio Patris & Filij & Spiritus sancti. Aut fateatur Iudæus in scriptura esse pugnantia, aut dicen-

C

NICOLAUS DE LYRA.

* gno. hoc tamen non est intelligendum de tristitia naturali quæ passio existens in parte sensitiua: illa. n. assumpsit ad ostendendum in se veritatem humanæ naturæ. Mat. 26. d. Tristis est anima mea vsque ad mortem: sed de tristitia obnubilante rationem quæ in eo, non habuit locum vbi habemus. Non erit tri. In Heb. habetur nō obscurabitur donec ponat in terra iudicium. Quod potest intelligi de duplici iudicio prædicto.

1 Et legem eius. Quod patet impletum in Sicilia, Anglia, Cipro, & alijs insulis quæ legem Euangelicam receperunt. Etiam aliquæ a tempore Apostolorum, vt patet in Actibus apostolorum in pluribus locis, quomodo Paulus prædicauit in insulis.

2 Hæc di. Hic consequenter describitur ipsa missio, cum dicitur. Hæc di. q. d. sicut creauit omnia de nihilo sua virtute infinita, ita eadem potestate mittit filium in mundum, ideo subditur.

3 Ego do. quia Christus mundum redemit per viam iustitiæ satisfaciens pro peccato plenissime.

4 Et ap. ma. tu. Humanitas. n. Christi est instrumentum diuinitati coniunctum: & ideo non mouetur ad aliquid, nisi secundum motū diuinitatis.

5 Et ser. te. Recipiendo animam tuam in morte, secundum quod saluator petijt Luc. 13. g. Pater in ma. tu. &c.

6 Et dedi. quia per mortem eius sumus Deo reconciliati.

7 In lu. Recipientium fidem ad apostolorum prædicationem.

8 Vt aperires. i. gentium qui prius erant erroribus excæcati, quia ad literam Christus multos cecos illuminauit corporaliter.

9 Et educa. i. patres de limbo qui tenebantur sicut in carcere reclusi.

10 Sedentes, &c. quia carebant claritate diuine visionis.

11 Ego dñs hoc est nomen .f. simpliciter, & absolute. Alij autem

dicendum est gloriam alteri vel alij non dabo, quā filio, & Spiritui sancto, quarum duarum personarum mentio facta est.

D Rom. 7.

g Vobis faciam. Vt sciatis quia ego dominus non est alius præter me: & qui priora cernitis impleta, credatis quæ polliceor futura.

h Nouum. In nouitate spiritus non in vetustate literæ, nec solum in veteri testamento, sed etiam in nouo.

* Procopius. Canticum nouum canere mortales omnes præcipit, cum principatus eius summa que eius potestas per orbem vniuersum glorificetur: His. n. totus refertus est, q. de Christi nomine Christiani appellantur.

i Qui descenditis in mare. Prius piscatores piscium post hominum vnde ad literam multa maria trāsierunt, vnde. Euntes in mundum vniuersum prædicare Euangelium omni creature.

* Procopius. Hi sunt Apostoli qui nauigadi peritia mare superarunt. Qui mare deinde nobis circumfusum oberantes, Christū quidē alias insulis, alias et ultra Italiā, & Hispaniam promulgauerunt Nauigarunt ve-

ro huius vitæ pelagus dum. ecclesias gentiū, quæ vitæ huius insultibus tanquam vndis & ventis quatiebantur, in insulis docuerunt. De quo sunt illa Davidis Hoc mare magnum & spatiosum, &c.

k Cedar. Filius Ismaelis. Saraceni ab eo, q. melius Agateni sed nomine libere velauerunt ignominā ancillæ. Ismael. n. filius ancillæ Agar fuit, ab hac Saraceni. Duodecim. n. duces genuit Nomine quoq; eius ipsa dicitur provincia.

12 Gloriam meam. i. honorem mihi soli debitum.

13 Alteri non dabo, &c. Concedendo, q. hoc possit licite fieri.

14 Quæ prima fuerunt. s. nunciata per Moysen.

15 Ecce venerunt. sicut patet de ingressu terræ promissionis, & pluribus alijs per Moysen nunciatis quæ impleta sunt a tempore Isaiæ, & suprā.

16 Noua quoq; ego annūciabo. s. de missione filij in carnem.

17 Antequam oriantur. i. incipient fieri.

18 Audita vobis faciam. Per Isaiam ad Alios prophetas.

19 Cantate. Hic consequenter ponitur gratiarum actio pro tanti beneficii promissione, cum dicitur. Cantate dominum canticum nouum. pro nouitate tanti mysterij, vnde & nato Christo nouum canticum cantauerunt Angeli Luc. 2.

20 Laus eius, &c. quia in omnibus terræ partibus sunt aliqui fideles Christiani laudantes. Et quia Christus laudandus est, non solum in arida, sed etiam in mari & eius insulis, ideo subditur. Qui descenditis in mare, &c.

21 Leuet desert. id est, Gentilitas exurgat ad fidei Christianæ statum.

22 In domibus habitabit Cedar. Cedar fuit filius Ismaelis, Genes. 25. b. & ideo per ipsum designatur populus Ismaelitarum, qui antiquitus habitabat in tabernaculis: vagando de loco ad locū, & per hoc metaphoricè populi Gentiles in diuersis erroribus vagantes, qui modo per fidem habitant in domibus Christi. i. ecclesijs per fidem charitate formatam.

23 Laudate habitatores petre. Dicit Ra. Sa. quod per hoc intelligitur mortui sepulchra lapidea inhabitantes, quos dicit suscitandos in aduentu Messie. Sed hoc iam est adimpletum, quia Christus La-

rum

De ver-

Gene. F

Psal. 10

Genes. F

Genes. F

Genes. F

Genes. F

Genes. F

Genes. F

A De vertice montium. Super montem excelsum. ascen. tu. q. c. Sion. De vertice montis. De altitudine virtutis & contemplationis, vt etiam exemplo doceant quæ prædicant.

b Vociferabitur, vnde: *Ipsi me prouocauerunt eo qui non erat Deus.* Et ego in Gête stulta irritabo eos.

c Sicut parturiens. Partum consilij mei profundam in lucem sicut mulier infantem, sic proferam dissimulatum dolorem.

B * Tertullianus Licet Deus sit patiens, tamen per Isaiam cominatur patientiæ finem. Tacui, nunquid & semper tacebo & sustinebo? Quieni velut parturiens, exurgam & arefcere faciam.

C * Procopius. Patienter egi, satis superque peccates ferens. Ipso deinde passionis tempore, calumnijs impetitus, tacui.

* Augustinus. Amas Deum, quia dulcis est, time quia rectus est. Tâquam mâfuetus dixit, Tacui: sed tanquam iustus nunquid semper tacebo? Quod enim modo sustinet peccantes, iudicaturus est contemnentes.

a de uertice montium clamabunt. Ponent domino gloriam, & laudem eius in insulis nunciabunt. Dominus sicut fortis egredietur, sicut uirtu præliator suscitabit zelum. Vociferabitur, & clamabit super inimicos suos & confortabitur. Tâcui & semper, filii, patiens fui: sicut & parturiens loquar.

d Dissipabo & absorbebo simul: desertos faciam montes & colles, & omne & gramen eorum exsiccabo. Et ponam flumina in insulas, & stagna arefaciam. Et educam cæcos in uiam quam nesciunt: in semitis quas ignorauerunt ambulare eos faciam. Ponam tenebras coram eis in lucem, & praua in recta. Hæc uerba feci eis, & non dereliqui eos: conuersi sunt retrorsum. Confundantur in confusione qui confidunt in sculptili, qui dicunt conflatili, uos dii nostri. Surdi audite, & cæci intuemini ad uidentum. Quis cæcus nisi seruus meus, & surdus, nisi & ad quem nuncios meos misi? Quis cæcus nisi qui uenundatus est & quis cæcus nisi seruus domini. Qui uidet multa, nonne custodies? Qui apertas habes aures, nonne audies?

d Dissipabo. * Procopius. Montium nomine populi principes, sicut per fecerunt eorundem peccata intelligit, Paulolo suffragante: *Si quis edificauerit super fundamentum istud, ligna, fenum, calamum, &c.* Populum tâquam fecerunt exaruisse dixit. Deinde fluuiorum appellatio ne legis doctrinam designat.

e In semitis. In cognitione prophetarum, qui sunt semitæ ad Christum cum eius natiuitatem, resurrectionem, & ascensionem prædicant.

f Confundantur. Cum plenitudo gentium intraverit, tunc etiam Israel conuersus, erroris sui poenitebit, qui idolis ante seruiuit.

g Et cæci. Ille præcipue cæcus dicitur: qui ante uidit: ille improprie, qui nunquam. Ita Iudæus proprie. Gentilis improprie.

d Dissipabo.

Laqueus

NICOLAUS DE LYRA.

A Zarum suscitauit de monumento, & eo resurgente multa corpora sanctorum resurrexerunt de monumentis, Matth. 27. f. Potest etiam aliter exponi de terra Moab, que petra nominatur supra. 16. a. Emitte agnum dñe dominatorem terræ de petra deserti, &c. Et de terra illa aliqui crediderunt ad prædicationem discipulorum Christi in domino exultantes.

1 Ponent domino gloriam, &c. Scilicet discipuli Christi gloriam eius prædicantes.

2 Dominus sicut fortis egredietur. Hic consequenter prædicatur malorum casus, cum dicitur: Dominus sicut fortis egredietur, in exercitu Romanorum propter incredulitatem Iudæorum.

3 Sicut uir. Scilicet in Romanis ad destruendum ciuitatem & populum.

4 Vociferabitur. Et quid dicit subditur.

5 Tacui. Coram Pilato a sacerdotibus accusatus falso.

6 Semper filii. De iniurijs mihi illatis.

7 Patiens fui. expectans eorum poenitentiam.

8 Sicut parturiens loquar. q. d. non possum nec debeo ultra continere me a punitione eorum, ideo subditur.

9 Dissipabo & absorbebo, &c. desertos faciam montes. Idest, maiores.

10 Et colles. Idest, mediocres.

11 Et omne gramen eorum exsiccabo. Idest, maiores de populo destruiam.

12 Et ponam flumina in insulas, & stagna arefaciam. subtrahendo ab eis omnes delectationes & diuitias.

13 Et educam cæcos. Hic consequenter describitur saluatio credentium, cum dicitur. Et educam cæcos. Idest, Geniiles erroribus cæcatos.

14 In uiam quam nesciunt. Per obseruantiam mandatorum.

15 In semitis quas ignorauerunt ambulare eos faciam. Per obseruantiam consiliorum.

16 Ponam tenebras coram eis in lucem. Per diuinorum cognitionem.

17 Et praua ex consuetudine peccandi.

18 In recta. Per operum reformationem.

19 Hæc uerba feci eis. Supra posita est diuini beneficii magnitudo in filij missione: hic consequenter ponitur malorum ingratitude ex sua obstinatione cum dicitur: Hæc uerba feci eis. filium scilicet eis mittendo.

20 Et non dereliqui eos. sed ipsi me. ideo subditur.

21 Conuersi sunt re. Per infidelitatem. Et quia aliqui de Gentilibus fuerunt contra fidem Christi obstinati propter idola Christum persequente, ideo subditur.

22 Confundantur confusio qui con. in scul. & aliqui de Iudæis ideo subditur.

23 Surdi audite. Scilicet uerba prophetarum ad uos missorum qui annunciarunt Christi aduentum.

24 Et cæci. intuemini ad uidentum. Scilicet impletionem prophetiarum de Iesu Nazareno. Et quia Iudæi pro maiori parte remanserunt in sua cecitate, ideo subditur.

25 Quis cæcus nisi ser. &c. Idest populus Iudaicus diuine seruituti specialiter obligatus a tempore susceptæ legis. Et subditur.

26 Nisi qui vnum. est. Scilicet populus Iudaicus in destructione Ierusalem per Titum in vindictam mortis Christi. Dicit enim Hugo Floriacensis, quod Romani multa cæda Iudæorum fessi quarebant quibus captiua mancipia venderent. Sed quia plurimi venales & pauci inueniebantur emptores, non desuere qui triginta mancipia vno numismate mercarentur: sicut econuerso Christum emebant triginta numismatibus.

27 Quis cæcus nisi seruus domi. Idest, populus Iudaicus, qui fuit specialiter ad seruitutem Dei obligatus, ab illo tempore quo Deus percussit primogenita Aegypti.

28 Qui uidet multa. In lege & prophetis scripta.

29 Nonne custodies. q. d. melius deberes custodire quam alij, sed tu magis deuiasti.

30 Qui apertas habes aures. Idest, qui frequenter aperuisti aures ad audiendum legem & prophetas.

31 Nonne audies. q. d. audisti aure corporis, sed non mentis.

† Et dominus voluit, & sanctificaret eum, & magnificaret legem & extolleret. Ipse autem Laqueus iuuenum.
 Reuertitur ad praedicationem dñi, increpans Scribas & Phariseos: Hi enim erant laquei simplicib. ne ad dominum conuerterentur
absconditi sunt: facti sunt in rapinam, nec est qui eruat in direptionem, nec est qui dicat, reddet. Quis est in vobis qui audiat hoc: attendat

† Attamen bene ei vult dominus obuiositiam suam, & magnificabit & glorificabit legem suam.

8 & auscultet futura? Quis intelligat & caueat. Dedit in direptionem iacob, & israel vastantibus? Nonne dominus: ipse est cui & peccauimus? Et noluerunt in vijs eius ambulare, non audierunt legem eius. Et effudit super eum indignationem furoris sui, & forte bellum: & combussit eum in circumitu, & non cognouit: & succedit eum, & non intellexit.

Qui is capti omnes uernis clusi sunt in carceribus

B

NICOLAUS DE LYRA.

1 Et dominus voluit vt sanctificaret eum. scilicet populū Iudaicum, mutans eis filium suum.
 2 Et magnificaret legem. In Christo implens eam, secundum quod ipse dixit Math. 5. Non veni soluere legem, sed adimplere.
 3 Ipse autem populus direptus & vastatus. Per Romanos propter incredulitatem suam.
 4 Laqueus iuuenum omnes. Id est, a iuuenibus ducti sunt, ligati scilicet a bellatoribus.
 5 Et in domibus carcerum. Pro magna parte positi.
 6 Facti sunt in rapinam, nec est qui eruat. A huc enim sunt in hac captiuitate, que iam durauit per annos 1252. Scilicet anno domini 1327. quo liber iste fuit scriptus.
 7 Quis est in vobis qui audiat hoc. Auribus mentis, quasi dicai pauci.

8 Quis dedit in direp. iacob. Et respondet: Nonne dominus, Iesus Christus.
 9 Ipse est cui peccauimus. Eum negando coram Pilato, & mortem eius pro urando. Et loquitur de futuro per modum praeteriti in persona Iudaeorum, qui post destructionem ciuitatis non crediderunt in Christum.
 10 Et noluerunt in vijs eius ambulare. Scilicet increduli sequendo Christum per opera bona vite.
 11 Non audierunt legem eius. Scilicet Euangelicam, sed magis responderunt eam.
 12 Et effudit super eum indigna. Per exercitum Romanorum.
 13 Et combussit, &c. Quia Romani non solum combusserunt Ierusalem, sed & alias ciuitates in circumitu.
 14 Et non cognouit. Scilicet quod hoc esset in vindictam mortis Christi, & sic etiam in infidelitate permansit.

C A P. XLIII.

C A P. LXIII.

† Et tunc haec. Superius locutus est de captiuitate Iudeorum, & malicia eorum qui credere noluerunt, nunc primitiuam alloquitur ecclesiam, quae est de Iudaeis, vt creatorem animae suae & corporis intelligant: Deum. Hi sunt apostoli & apostolici viri, qui & vicia supplantauerunt, & Deum videre meruerunt.

† Tunc haec dicit dominus creans te iacob, & formans te israel. Noli timere quia redemi te, & uocaui te nomine tuo, meus es tu. Cum transferis per aquas

feci te, animam ad meum exemplar & ad imaginem expressio, corpore autem de terra creato & assumpto. Ego, inquam, qui & sanguinem meum tua causa effundens redemite, peculumque existere mihi volui. Hic ergo per me dignus habitus, perge quo tuberis itinere proficisci, euangelium depraedicans. Quod si insurgit nonnulli, confide, Ecce enim ego vobiscum sum, dies omnes ad Ma-

Diuisio.

NICOLAUS DE LYRA. C A P. XLIII.

T nunc. Postquam actum est cap. praecedenti de missione filij Dei. Hic consequenter agitur de multiplicatione fidelium. Et diuiditur in duas partes, quia primo ponitur Gentium illuminatio, secundo Iudeorum excaecatio, ibi: Haec dicit. Prima in duas: quia primo ponitur multiplicatio fidelium. Secundo huius multiplicationis esse etiam principium, ibi. Quis in vobis: Circa primum sciendum, quod fides multiplicata est per opera miraculosa virtutem totius naturae transcendentia, quibus visis infideles conuertebantur ad Christum, vt patet in Actibus apostolorum in pluribus locis, & in sanctorum legendis. Et ideo primo ponitur hic talis operatio. Secundo fidelium multiplicatio, ibi: Dedi propiciationem. Circa primum dicitur.

2 Haec dicit dominus. Sicut enim fides patrum sanctorum a Iudaeis transit in Christianos, sic & nomina, secundum quod dicitur capitulo sequenti. Ille vocabit in nomine iacob, & hic scribet manu sua domino, et in domino israel assimilabitur, vt plenius ibi dicitur. Et ideo nominibus iacob & israel intelligitur hic populus Christianus, cum dicitur.
 3 Creans te iacob. Id est, adducens ad esse gratiae per fidei susceptionem.
 4 Et formans te israel. In moribus per Apostolorum praedicationem.
 5 Noli timere. Inter pressuras primitiue ecclesie.
 6 Quia redemi te. Sanguine meo.
 7 Et uocaui te nomine tuo. Id est, nomine Christiano.
 8 Cum transferis per aquas. i. per tribulationes temporales.
 * Tecum

magnitudine Nili. Per flumina Chaldaei: quia apud eos sunt flumina multa Per ignem (quia crudeles & igniti) Macedones designantur. Per flammam (quae omnia consumit) Romani. Haec quoque regna praedicando transierunt apostoli, & dominus ubique cum eis.

Gregorius. Illos flumina operiunt, quos actiones huius saeculi meritis perturbatione confundunt. Nam qui sancti spiritus gratiam tenet in mente, transit aquas, & tamen fluminibus non operitur, quia etiam inter medias populorum turmas, sic peragit gressus sui itineris, ut non submittat actionibus saeculi caput mentis.

Dedi propiciationem. Ut inde acquiras tibi misericordiam & coronam, praedicando, scilicet, Aegyptiis & Aethiopicis (qui pene ultimi) & Sabaeis. est autem Saba ciuitas in finibus Aethiopiae sita. In omnem terram exiit sonus eorum, & in fi. & c.

Procopius. Me igitur imitatus, qui sanguinem meum redemptionis tuae propiciationem esse volui, fias & tu impiorum propiciatio, qui per te vocati, ad extremas orbis partes propagantur, quorum tibi exemplum Aegypti ipsi Aethiopesque & Syenae incolunt vel Saba, esse queant. Tantum enim a me glorificatus es, ut ceteros omnes per te vocari voluerim. Est vero Saba, gens illa Aethiopiae, ex qua reginam ad Salomonem profectam legimus.

Ex quo audierunt a domino: Euntes in mundum uniuersum praedicatae Euangelium omni creaturae. Illi autem profecti pra.

b Ab

NICOLAUS DELYRA.

1 Tecum ero, & flum. non ope. te. Id est, ad literam multi Christiani super aquas ambularunt ad confirmationem fidei.

2 Cum ambul. in igne non combur. & flamm. & c. Dicit hic Rabbi Sal. q. tempore suar. quod vocat tempus Messiae: accenditur ignis diuinitus comburens alios populos, & non ledens Iudeos. Sed quod expectat futurum, iam transit in praeteritum: quia multi christiani ab infidelibus in ignem proiecti fuerunt diuinitus liberati, & frequenter carnifices combusti.

3 Dedi propicia. tuam. Hic consequenter ponitur fidelium multiplicatio cum dicitur: Dedi propiciationem tuae Aegyptum. Glossa dicit hic, & similiter magister Alexander de Ales, quod hoc intelligitur ad literam de conuersione Aegypti & Aethiopiae ad fidem Christi. & sic est sensus: Dedi propi. tuam Aegyptum. id est, dedi Aegyptum similem tibi in propiciatione incorporando eum Christo per fidem, qui est propiciatio pro peccatis totius mundi.

1. Ioa. 4. & in hoc alloquitur Deus ecclesiam primitiuam, quae primo fuit in Iudaea collecta, & inde ad alias nationes dilatata, sicut dicitur supra cap. 2. Nominatur autem hic specialiter Aegyptus & Aethiopia, quia ibi satis cito fides fuit multiplicata: in Aegypto sub Marco & Alexandria, & per beatum Matth. in Aethiopia, rege cum uxore & filio baptizato & populo suo ideo subditur.

4 Aethiopia & Saba. Nomen est ciuitatis in Aethiopia, ut dicit hic glossa.

5 Pro te. scilicet dilatanda dedi. Et per istas duas terras in. elliguntur alia ad quas dilatata est fides ecclesiae.

6 Ex quo honorabilis factus es. Tu popule mens: hoc potissime impleum fuit in Christi incarnatione, accipiendo. s. naturam humanam de Iudeis in unitate persona, quem honorem non fecit angelis, ad Heb. 2. a. Nusquam angelos apprehendit, sed semen Abrahae.

7 Dilexi te. Dando animam meam pro te.

8 Et dabo homines. Scilicet ad mortem multo fortius.

9 Pro te. Conseruanda & dilatanda, sicut patet de Iuliano Imperatore, qui cum magna parte exercitus Romani perijt in bello contra Persas,

Tutor. tecum ero, & flumina non operiente. Cum

ambulaueris in igne, non combuteris, & flamma

non ardebit in te: quia ego dominus Deus

tuus sanctus Israel saluator tuus. Dedi tibi pro-

piciationem tuam Aegyptum, Aethiopiae, &

Saba pro te. Ex quo honorabilis factus es in

oculis meis & gloriosus, ego dilexi te. Et dabo

homines pro te, & populus pro anima tua.

Noli timere, quia ego tecum sum. Ab Oriente

adducam semen tuum, & ab Occidente con-

gregabo te. Dicam Aquiloni: Da, & Austro:

Noli prohibere. Affer filios meos de longin-

quo, & filias meas ab extremis terrae. Et om-

nem qui inuocat nomen meum, in gloriam

meam creauit eum, formauit eum, & feci eum.

Educ foras populum caecum, & oculos habet-

tem: surdum & aures ei sunt. Omnes Gentes con-

gregatae sunt simul, & collectae sunt tribus.

Paulus: Vobis oportebat primo loqui verbum Dei.

f Omnes Gentes. Propheta ad Gentes increpans de idololatria & admiras, quod nullus in Gentibus hoc praescire potuit: sed tantum populus Dei, qui legem Dei accepit. prophetas habuit. vnde: Notus in Iudaea Deus

b Ab

b Ab Oriente. Multi venient ab Oriente & Occidente, & recum. Matth. 8. b. cum Abraham, Isaac, & Iacob, ab omnibus. s. mundi partibus.

* Procopius. Confide, na & ipse filios tuos, quos Deo opitulante, per orbem vniuersum propagasti, in meam caelestem ciuitatem

sublimis per aerem angelicis virtutibus, tanquam pen- nis, subnixos, congregabo.

c Dicam Aquiloni. Gregor. Moraliter. Aquiloni dicitur da. cum offerre Deo suae fidei munera Gentilitas imperatur.

Austro autem iubetur ne prohibeat, quia Hebraeis in lege confidentibus precipi-

tur, ne vita Gentium contemnendo repellant, & c.

d Creauit eum. Procopius. E Ait se populum creauisse, quomodo legitur in Psal-

mis: Et populus qui creatur, laudabit dominum. Quod idem planè est, ac si recreari, & ita

ad imaginem Dei reuocari dixisset, ut veteri homine deposito, nouus euadat. Est enim in Christo noua quae-

dam creatio. Iuxta illud: Nolite conformari huic saeculo, sed reformamini.

e Educ foras. Vox patris ad filium de Iudaeis mente caecis. Et nota prius esse factam

vocationem Iudaeorum, deinde Gentium. vnde &

Proco- F

Persas, eo quod firmiter statuerat in suo reditu destruere ciuitatem Casarem cum populo Christiano ibidem existente sub Sancto Basilio episcopo, & multi etiam Imperatores Romani, ut Nero, Domitianus, & plures alij perierunt, eo quod mouerant persecutiones contra ecclesiam. Ideo subditur.

10 Noli timere. Pressuras quae in primitiua ecclesia fuerunt magnae.

11 Quia ego tecum sum. Te protegendo & multiplicando. vnde & illis pressuris multum creuit ecclesia in Gentibus, constantiam martyrum & miracula Dei quae circa eos fiebant admirantibus. & sic ad fidem Christi conuertebantur. Ideo subditur.

12 Ab Oriente adducam semen tuum. Ista adductio, seu congregatio fidelium non est intelligenda per localem motum, sed quia sunt aggregati Christo capiti per unitatem fidei & charitatis, Ideo dicitur Matth. 8. b. Multi venient ab Oriente & Occidente, & c.

13 Affer filios. Hic accipitur longinquitas non secundum distantiam loci, sed peccati quod facit homines a Deo elongari.

14 Et omnem qui inuocat nomen meum. Ex quo patet quod non loquitur de populo Iudaico tantum, sed de omni adueniente ad fidem.

15 Creauit eum. In esse gratiae, quae est per creationem.

16 Formauit eum. Moribus.

17 Et feci eum. Deducendo ad perfectionis statum. ideo subditur.

18 Educ foras. Id est, extra errorem.

19 Populum caecum. Prius.

20 Et oculos habentem. Nunc per fidei susceptionem.

21 Surdum. scilicet, prius per inobedientiam.

22 Et aures ei sunt. Nunc per obedientiam, & intelligentiam. Et intelligitur hoc de Iudaeis ad fidem Christi conuersis, qui precedenti capitulo vocati sunt caeci & surdi. Et quia ecclesia non solum ex Iudaeis est collecta, sed etiam de omnibus Gentibus: ideo subditur.

23 Omnes Gentes congregatae sunt. scilicet, in unitate fidei Christianae. Et cum dicitur hic: Omnes Gentes. Est distributio pro generibus singulorum: quia in ea congregati sunt aliqui de omnibus Gentibus.

* Quis in

a Facio noua. Multa, quæ re-
A ficiunt animas, non cotpo-
 ra: olim de petra vnum rã-
 tum produxi fontẽ ad cor-
 pora reficienda.
b Dracones, & struthiones.
 Maligni, venenosi, q̄ in soli-
 tudine Gentium moraban-
 tur, idololatriæ sanguine
 morũq; feritate bestiales.
c Struthio speciem alarũ
 habet, volatu caret. Sic hi-
 pocrita speciẽ scãtitatis ha-
 bet, rem autem non habet.
c Non me inuoca. Ad Iudæos
 loquitur, qui ante aduentũ
 domini idola coluerũt. Vel
 ad eos qui post aduentum
 credere noluerunt.
g Procopius. q. d. Cum
 enim mihi feræ ipsæ, & stru-
 thiones etiam benedicerẽt,
 tacuisti solus, meq; omnino
 non esse inuocandum cen-
 suisti.
d Nec laborasti. Non feci te
 laborare post aduentum fi-
 lij, vt præciosa quæque of-
 ferres, quia: *Sacrificium Deo
 spiritus cor. &c.* Vel non la-
 borasti in me tantum quia
 idolis offerebas.
e In thure. Per thus, & cala-
 mum, qui est surculus arbo-
 ris aromaticæ, omnia aro-
 mata accipe.
f Veruntamen seruire. * Gre-
 gorius Heretici verba iusto-
 rum ad sensum proprium
 rapere conantur, & scriptu-
 ræ sacræ conditorem quasi
 vi opprimunt, quia eius sen-
 sum in verbis sacri eloquij
 inflectere conantur, qui di-
 cit: *Seruire me fecisti in peccatis
 tuis, præbui mihi laborem in
 iniquitatibus tuis.*
g Ego sum. q. d. Fecisti me
 laborare sub onere peccati
 tui. Ideo iam non seruum
 meum, non puerum voco sed
 simpliciter appello Iacob,
 & Israel, vt ostendam, & arguam
 peccatores.
h Reduc me. Bona, quæ feci tibi. *Quid
 ultra debui facere tibi,*

1 linum, & extincti sunt. Ne memin-
 eritis priorũ, & antiqua ne intueamini. **†** Ecce ego facio
 noua, & nunc orientur: vtiq; cognoscetis ea.
 Ponam in deserto viam, & in niuiso flumina.
 Et glorificabit me bestia agri, dracones, &
 struthiones quia dedi in deserto aquas, & flu-
 mina in inuiso, vt darem potum populo meo,
 electo meo. Populũ istum formauĩ mihi lau-
 dem meam narrabit. **†** Non me inuocasti Iacob,
 nec laborasti in me Israel. Non obtulisti
 mihi arietem holocausti tui, & victimis tuis
 non glorificasti me. Non te seruire feci in ob-
 latione, nec laborem tibi præbui in thure. Nõ
 emisti mihi argento calamum, & adipe victi-
 marum tuarum non inebriasti me. Veruntamen
 seruire me fecisti in peccatis tuis: præ-
 buisti mihi laborem in iniquitatibus tuis.
 Ego sum, ego sum ipse q̄ deleo iniquitates tuas
 propter me, & peccatorũ tuorũ nõ recordabor.
 Reduc me in memoriã, & indicemur simul,
 narra si qd habes, vt iustificeris. Pater tu primus

1 bi, & non feci? Vel si quid iu-
 sti habes, ego libenter reci-
 piam.
2 * Gregorius. *Ego sum, qui
 deleo iniquitates tuas, & memor
 non ero. Tu autem memor esto.*
 Audi qua conditione ini-
 quitatum tuarum se esse
 inmemorem dicat, videli-
 cet, si memor fueris. Caue
 ergo ne vnquam quod de-
 liquisti à memoria exci-
 dat, aut aliqua obliuione
 peccata tua obliteres.
3 * Ambrosius. Graue est
 hoc iudicium, cum domi-
 nus postulat de se cõtra ho-
 minẽ iudicari. Quid enim
 respondeas ei, qui tibi vni-
 uersa contulit, qui te crea-
 uit, & suo sanguine rede-
 mit? & tu tradiste vt ser-
 uias eius inimico? Ille tibi
 peccata dimisit, & tu grauro
 ra cõmittis, vocauit te in iu-
 diciũ, veniens quid respon-
 surus es ei? qui nisi iterũ at-
 que iterũ tibi donet, perijisti
 * Chrysostomus. Quem-
 admodum peccatorũ me-
 moria iustificat, ita bono-
 rum operum destruit: hæc
 iustis consuetudo, vt suorũ
 peccatorum semper sunt
 memores, virtutis suæ rarò
 aut nunquam.
4 * Ambrosius. Cur bapti-
 zatis, si per hominem pec-
 cata dimitti non licet? In
 baptismo vtique remissio
 peccatorum est. Qui inter-
 est vtrum per poenitentiam
 an per lauacrum hoc in Sa-
 cerdote sibi datum vendi-
 cter? Vnum in vtroque my-
 sterium est.
5 i. Narra si quid. Septua-
 ginta de suo addiderũt. *Dic
 tu prior iniquitates tuas, vt iusti-
 ficeris. Narra tu prior. Si
 prior dixero, oppones forsitã,
 vel sapientia mea, vel
 fortitudine verborum.*
6 k Pater tu. Abrahã s. qui dño terrã
 pmissionis pollicẽte
 respon-

D Isa. 5. b.
In Psal. 50.
In Psal. 36.
In Psal. 50.
In Psal. 50.
**Lib. 1. de pœ-
 nit. ca. 7. Cõ-
 tra hæret.
 qui ex hoc lo-
 co It. docent
 Sacerdotibus
 non esse cou-
 fitenda pec-
 cata.**
F

NICOLAUS DE LYRA.

1 Nememineritis. Hic recoluntur beneficia noui testamenti,
 cum dicitur: Ne memi. prior. Idest prædictorum beneficiorum
 q. d. licet fuerint magna, tamen in comparatione ad beneficium in-
 carnationis sunt modica, aut nulla, id eo subditur.
2 Ecce ego fa. noua. Secundum quod dicitur Ier. 31. d. Crea-
 uit dominus nouum super terram, mulier circundabit
 virum. idest, christum in vtero suo ab instanti incarnationis viri
 perfectum virtutibus, & scientijs.
3 Ponã in deser. viã. Scilicet perfectionis, & institutã. Et voca-
 tur hic desertum Iudæa, & Gentilitas, sicut dictum est supra 35.
4 Et inuiso flu. idest, spiritus sancti dona. Vnde dicit Saluator,
 Ioã. 7. f. Qui credit in me, flumina de vtre eius fluẽt aque
 viua. Quod exponens Euangelista subdit. Hoc autem dixit de spiri-
 tu, quem accipiuri erant esedentes in eum.
5 Et glori. me bestia agri. idest, illi, qui ante conuersionem
 bestialiter, & crudeliter vivebant.
6 Vt da. potum po. meo. Christiano.
7 Electo meo. Ad vitam beatam. Hoc additur, quia non omnes
 Christiani saluabuntur, sed tantum electi.
8 Non me inuoca. Hic ponitur Iudæor. obstinatorum ingratitude,
 cum dicitur: Non me inuoca. Iacob. gratias agendo de tantis
 beneficijs.
9 Nec laborasti. idest, nec laborẽ magnũ sustinuisi in Hebræo
 habetur: Quia laborasti. Exponitur tamen ad eundem sensum
 al He-

ab Hebræis sic: Quia laborasti, idest, citò attediatus, & fatigatus
 fuisti seruiendo mihi.
10 Non obtulisti mihi arietem. Hoc refertur ad beneficium
 liberationis de Aegypto, secundum quod dicitur Iere. 7. c Non pro-
 cepi eis in die, qua eduxi eos de terra Aegypti, de verbo holocau-
 stomatum, & victimarum, &c.
11 Non emisti mihi, &c. Scilicet in exitu de Aegypto. Est au-
 tem calamus vna de quatuor speciebus aromaticis, quæ ponebantur
 in Thymiamate.
12 Veruntamen seruire me fecisti in peccatis tuis. idest Calamus.
 pro peccatis tuis expiandis. Hoc perfectissime fuit impletum in Deo
 & homine Christo, qui formam serui accepit, vt pro peccatis no-
 stris satisfaceret.
12 Præbui mihi laborem. idest, fuisti mihi occasio, vt la-
 bore passionis sustinere.
14 Ego sum. Et non alius.
15 Qui deleo iniquitates tuas propter me. idest, ex mi-
 sericordia mea, & charitate, & non propter tua merita, id eo
 subditur.
16 Reduc me in memoriã. Scilicet alicuius meriti, pro-
 pter quod deberem talia pati, quasi dicat, non potest, id eo sub-
 ditur.
17 Narra si quid habes, vt iustifice. &c. Si autem dica-
 tur, quod patres hoc mernerunt, consequenter hoc excluditur, cum
 dicitur.
18 Pater tuus primus peccauit. Dicit Rab. Sa. q̄ iste pater fuit
 Abrahã

Respondit: In quo sciam, quia possidebam eam? Pater, vel ipse Abraham, qui peccasse dicitur in promissione filij dubitando, vel populus in deserto contra Deum murmurando. q. d. cognoscat de peccatoribus generatim. **a** Inceptantes. q. d. inter patres, scilicet pacem ferentes. * Procopius. Est hic triplex ordinis oratio, patrum interpretum, & principum quorum alij quidem imperandi

a ¶ Moyses & Aaron, ad aquas contradictiones, qui medii sunt inter me, & te peccavit: & interpretes tui preuaricati sunt in me. Et contaminaui principes sanctos, dedi ad interuersionem Iacob, & Israel in blasphemiam.

perandi, alij scripturas interpretandi munere fungentur: alij etiam etate tantum ceteros antecirent, quorum scelere periisse Israel in opprobriumq; vel blasphemiam incidisse dicit. Vna deinde tria hæc accipias significatione, si quos erudire subditos, & institue

re diceret, quia ipsi deliquerunt, venia indignos existimes.

Cap.

NICOLAUS DE LYRA.

* Abraham, qui peccavit quando dixit, Genes. 15. b. Domine Deus, unde scire possum, quod possessurus sum eam? dubitans de diuino promisso. Sed quia ibi tenui contrarium, sicut, & alij doctores catholici, & maxime, quia ibidem premititur: Cre didit Abraham Deo, & reputatum est ei ad iustitiam. Iaco meus, dicitur, quod iste pater primus intelligitur Adam, de quo certum est quod peccavit transgrediendo Dei mandatum, Gen. 3. Et quia peccatum eius transit ad posteros, non sic autem peccata aliorum parentum, ideo fit hic specialis mentio de eius peccato. **1** Et inter. idest, Moyses, & Aaron, qui verba domini rescrebant ad populum, & conuerso verba populi, ad Deum. **2** Pre-

2 Preuaricati sunt in me. Aaron in fabricatione vituli. Exo. 31. & uterque simul ad aquas contradictionis, Num. 20. **3** Et conta. idest, contaminatus ostendi. **4** Principes sanctos. scilicet David in adulterio Bethsabee, & homicidio Uri, & Ezechiam in elatione, quando nuncij Regis Babylonis fuerunt ad eum missi, 4. Reg. 20. **5** Dedi ad interne. Iacob. Per reges Assyriorum, & Babylonis, ut patet ex supradictis, & propter peccata populi, & principum. **6** Israel in blasphemiam. Ex hoc enim quod Deus Israel, non liberauerat suum populum, Gentiles dicebant eum impotentem. Alii qui etiam de populo Israelis impatientia fracti prorumpent in blasphemiam Dei. * Cap.

ADDITIO I.

In cap. 43. ubi dicitur in postilla. Vere vos testes mei dicit dominus. Sicut Apostoli fuerunt veri testes Christi, prout allegatur in postilla. per illud quod dicitur Act. 2. a. Eritis mihi testes in Ierusalem. Sic, & potius Christus testis Dei dicitur: unde de Christo, ad litteram dicitur. Ecce testem gentium dedi cum Et in Euangelio: Ego ad hoc veni in mundum, &c. unde quod dicitur hic. Et seruus meus, quem elegi, scilicet erit testis meus, intelligendum est proprie ad litteram de Christo.

ADDITIO II.

In eodem capitulo ubi dicitur in postilla: Consequenter hic excluditur, cum dicitur. Pater tuus. Quod autem dicitur hic. Pater tuus primus peccavit: Recte exponitur de Adam, sicut in postilla. prout verba plane sonant. Adā enim fuit primus pater simpliciter, & peccavit, Gen. 3. Sed quod sequitur, Et interpretes tui preuaricati sunt in me: Non bene exponitur de Moyses, & Aaron. Tu quia Moyses, & Aaron propheta domini dicuntur, non interpretes gratia enim prophetandi distinguuntur a gratia interpretandi, ut patet per Apostolum. 1. Corin. 12. Cum quia licet Moyses, & Aaron peccassent, nunquam tamen preuaricati dicuntur fuisse in Deum, preuaricari enim addit super rationem peccandi, sic quod preuaricari importat transgressionem legis pre alijs, ut habetur in Catholicon. Quod non potest dici de Moyses, cuius peccatum ad aquas contradictionis non fuit ita graue, ut ostensum est in additione Num. 20. Et ideo videtur aliquid hic dicendum. Pro quo attendendum est, & Propheta hic facit mentionem de duobus peccatis, que ad posteros transferunt, & de penis illis peccatis correspondentibus. Primum est peccatum. Adq; quod transit ad posteros per originem, secundum est peccatum Pharisæorum, legem diuinam peruersè interpretantium, quibus Christus Matth. 15. a. Irritum fecistis mandatum Dei, &c. Quod quidem peccatum transit ad posteros, non per originem, sed doctrinæ successionem. Falsa enim interpretatio legis per Pharisæos primo inuenta transit in posteros, scilicet, in Iudæos hodiernos eam suscipientes. unde isti Pharisæi proprie dicuntur interpretes, non enim suam doctrinam tradunt ut Propheta, sed ut legis expositores, seu interpretes: Qui quidem proprie dicuntur preuaricati in Deum, quia pre alijs transgressionem legis committunt per falsam interpretationem. De quorum falsa & peruersa doctrina dictum fuit supra in additione cap. 34. Et vltimus dicitur Deo dice infra Zach. 5. De pena autem primo peccato correspondente, scilicet, Adā dicit propheta: Et contaminaui principes, &c. ubi in Hebræo habetur: Et prophanauit principes sanctorum. Est et sensus, quod propter peccatum Adæ principes sancti, scilicet Patriarcha & alij iusti, non debuerunt gaudere diuino consortio, fuerunt a Deo prophanati. carentes diuina visione quasi prophanati.

De pena autem correspondente secundò peccata dicit: Et dedi ad interuersionem Iacob. scilicet per Romanos, qui exequentes vindictam sanguinis Christi (qui per maliciam Pharisæorum suis effusus recipientium ipsum sanguinem super se, & filios suos) ipsum Iacob, idest, populum Israeliticum, ad interuersionem dederunt, & principes Israel in blasphemiam: quia sunt a Deo condemnati tāquā blasphemii Dei. Consequenter autem ut ostendat Propheta, quod Iacob, qui datus est ad interuersionem, & Israel in blasphemiam, distinguitur a vero Iacob, qui est populus fidelis, & a vero Israel, qui est a Deo electus: Ideo subdit in principio huius cap. sequentis. Et nunc audi Iacob serue meus, & Israel quem elegi. q. d. tu Iacob, serue meus, scilicet populus fidelis, quia infideles Israel non vult ut in glo. Et Israel quem elegi, scilicet predestinando. q. d. non loquor Iacob predicto in precedentibus, qui tantum secundum carnem Iacob dicitur, qui datus est ad interuersionem, nec Israeli qui in blasphemiam, sed Iacob seruo meo, & Israel quem elegi. Et huic sententiæ concordat glof. & sequitur: Hæc dicit dominus. In quo preuarit quomodo Iacob seruus, & Israel electus a Deo erant saluandi scilicet per aquam baptismi, & infusionem Spiritus sancti dicens: Effundam enim aquas super sitientem, &c. Effundam spiritum meum super semen tuum. Exponatur totum sicut in postilla. **REPLIC A.** In cap. igitur 43. cum dicitur. Verè testes mei eritis, & seruus meus quem elegi. Burg. dicit illud vltimum ad litteram proprie intelligi de Christo contra expositionem postillatoris. sed hoc videtur periculosum, sicut periculosum est dicere Christum proprie creaturam: quemadmodum Arius, qui propter hoc crepuit, & eius diffusa sunt viscera, ita dicere Christum simpliciter, & proprie seruum, cum sit filius, & hæres per Deum, ad Galat. 3. a. Nam ad Philip. 2. dicitur accepisse formam serui, ex hoc non debet dici seruus, sicut missus in similitudinem, & formam carnis peccati nullo modo dicendus est peccator. Et si aliquando dicitur seruus, ut infra 49. hoc debet accipi specificatiuè. scilicet in quantum homo, vel secundum similitudinem, sed propter hoc non debet concedi simpliciter seruus, sicut nec creatura nisi cum reduplicatiōe specificatiuè tenta. In eodem cap. Burg. nota postilla. &c. quia dicit Moyses, & Aaron interpretes. Primo, quia fuerunt Propheta domini: Sed ex hoc non bene infert, igitur non sunt interpretes. Nam dominum Iesum prophetam omnium prophetarum Euangelista non designatur dicere interpretem, quia interpretabatur scripturas, Luc. 11. Secundò obijcit Burg. quia hic dicuntur preuaricati, quod de Moyses, & Aaron dici non potest. Respondeo, quod Aaron preuaricator fuit in fabricatione vituli, & uterque ad aquas contradictionis: quorum peccata sic fuerunt graua, ut eorum occasione terram promissionis ingredi non permittuntur a Deo, ut patet Num. 20. Nec Burg. his motiuis inualidis solum impugnat postillatorem, sed etiam sanctum Thomam cum postilla. in hoc concordem.

De

Ioan. 9. g.

Peccata patrum ad posteritatem transierunt.

CAP. XLIV.

CAP. XLIII.

A T nunc audi Jacob. Pri-
 mos fideles de In-
 daeis alijs obduratis
 cum quodam privilegio
 nominis, & dignitate hono-
 ris alloquitur Apostolorū
 scilicet chorū. *Aud. Iacob
 serue meus.* Prima seruitus
 secunda electio.
 b *Ab vtero auxiliator tuus.*
 In quo fratris plantam arri-
 puit, vel in principio ec-
 clesie manus persecutorū
 euasisti.
 c *Et rectissime quem elegi.* Israel
 secundū Hebraicam verita-
 tem, rectus, vel rectissimus.
 Quod ante, vir videns Deū
 dicitur, non à proprietate,
 sed à sono vocis habetur.
 d *Effundam spiritum meum.*
 Scilicet in baptismo per im-
 positionem manuum.
 * Procopius. Vocat Dei be-
 nedictiones, multiplicem
 spiritus largitionem, & gra-
 tiam. Alij enim datus est ser-
 mo sapientie, &c.
 e *Quasi salices iuxta præterflue-
 tes aquas.* Salix arbor infru-
 ctuosa, sed citò crescit, ma-
 ximè si iuxta aquas sit, &
 aiunt Physici, quia si quis
 eā sumpserit, vel cibo, vel
 potu, sterilem eum facit, be-
 ne ergo Gentes significat,
 quæ ante steriles iuxta fluē-
 ta Euangelij, citò crescētes
 fructificauerunt contra na-
 turam. Vel vtriusque popu-
 li vocationē hic possumus

T nunc audi Iacob serue
 meus, & Israel quem ele-
 gi. Hæc dicit dominus fa-
 ciens, & formans te, ab
 vtero auxiliator tuus.
 Noli timere serue meus Iacob, & rectissime
 quem elegi. Effundam enim aquas super sitiē-
 tem, & fluenta super aridam effundam spiri-
 tum meum super semen tuum, & benedictio-
 nem meā super stirpem tuam: et germinabunt
 inter herbas quasi salices iuxta præterfluentes
 aquas. Iste dicit, domini ego sum: & ille voca-
 bit in nomine Iacob. Et hic scribet manu sua
 domino: & in nomine Israel assimilabitur.
 Hæc dicit Dominus rex Israel, & redemptor
 eius dominus exercituum. * Ego primus, &
 ego nouissimus: & absq; me nō est Deus. Quis

accipere p herbas. Scilicet D
 multitudinē gentiū ad fidē
 venientem. Per salices verò
 primitiuam de Iudæis Ec-
 clesiam, quæ citò credidit p
 dicantibus Apostolis.
 * Procopius. Per salicem
 vitalem facultatem indicat
 qua genus hoc plantæ re-
 creat semper, & viret, fon-
 tibus enim perpetuò, & flu-
 uiorum ripis adnascitur.
 * Hilarius. Salicum natu-
 ra est hæc, vt licet arefactæ
 sint, si modo aq̄s alluantur
 reuirescant, reuiuiscūt: de-
 inde scissæ in humido fixæ
 radicibus, sese ipsæ demer-
 gant. vnde mortui peccato-
 res illis cōparantur, q̄ aqua
 baptismatis, & aqua Spiri-
 tus sancti sacramēto pœni-
 tentiæ reuiuiscūt mortui.
 f *Iste diceret.* Credentiū va-
 rietatem describit.
 g *Et in nomine Israel assimila-
 bitur.* Vt recipiant legem, &
 prophetas, & Spiritus sancti
 gratias, quæ Israeli promif-
 sæ sunt.
 h *Ego primus, & ego nouissi-
 mus.* Post vocationem gentium
 quæ abiectis idolis credide-
 runt, agit contra eos, qui cō-
 uerti noluerunt.
 i *Absque me non est Deus.* Nō
 dicit se solū esse, sed præter
 virtutē, & sapientiā suā nul-
 lum extenrū Deū esse, deo-
 rum multorum opinionē,
 & simulacra condemnans.

NICOLAUS DE LYRA.

CAP. XLIV.

T nunc audi Iacob. Superius Isaia induxit populum
 ad expectationē diuinorū promissorū ex diuina potestate
 eius charitate: hic facit illud idem ex diuina veritate
 cuius est implere promissa: & diuiditur in tres partes, quia primò
 declaratur diuina veritas ex impletione promissi. Secundò ex dese-
 ctione idoli, ibi: Hæc dicit dominus rex. Tertio, ex liberatione
 populi, ibi: Hæc dicit dominus redemptor. Circa primam partem
 sciendum, quod aliqui doctores catholici eam exponunt de liberatio-
 ne populi à captiuitate Babylonica quam promiserat Deus ante per-
 prophetas, & de prosperitate eius temporalis, & spirituali post il-
 lum reditum. Sed quia populus non legitur tunc tantam prosperita-
 tem habuisse, sicut dicitur in supra 35. ideo Rab. Sal. exponit eā
 magis catholicè quantum ad hoc de impletione promissionis factæ
 ipsi Iacob, Gen. 29. c. Erit semen tuum quasi puluis terre,
 dilataberis ad Orientem, & Occidentem, &c. Quam pro-
 missionem Rab. Sal. dicit implendam tempore Messie per conuer-
 sionem aliorum ad eius fidem, & in hoc verum dicit: Sed quod ex-
 pectat futurum iam transit in præteritum, vt ostendetur, igitur sic
 exponatur.
 Et nunc. Primò excitat attentionem per hoc insinuans, quod de
 nunciaturus sit aliquid magnum.
 2 Nolite timere, &c. Alloquitur populum nomine Iacob à quo
 descendit. Et rectissime Iacob dicitur est altero nomine Israel, qui in-
 terpretatur directus cum D. o, vt plenius ostendit Gen. 32. ideo loco
 Israelis dicitur hic.
 3 Rectissime quem elegi. Esau reprobato.
 4 Effundam enim aquas. Diuina gloria.
 5 Super sitientem. scilicet Iudæam.
 6 Et fluenta. sang doctrina.
 7 Super aridam. idest Gentilitatem, vtraque enim supra nomi-
 nata est deserta, & solitudo 35. & eadem ratione dicitur hic: Sitiēs
 & arida. Et quod per aquas intelligatur diuina gratia, ostenditur
 cum subditur.
 8 Effundam spiritum. Idest, super hominem Christum, qui
 secundum carnem descendit de semine Iacob, & ab instanti incarna-
 tionis fuit repletus Spiritu sancto.

9 Et benedictionē meā, &c. idest, super Apost. & alios Chri-
 sti discipulos, qui fuerunt Iudæi in principio super quos est effusa di-
 uina benedictio in effusione Spiritus sancti super ipsos in signo vi-
 sibili.
 10 Et germinabunt inter her. Quod glossat sic Ra. Sal. idest
 in medio Esau: per quem intelligit Romanum imperium.
 11 Iste dicit domini ego sum. Iste erunt iusti perfecti.
 12 Et ille vocabit in nomine Iacob. Iste sunt paruuli filij
 impiorum, idest, Iudæi descendentes à malis patribus, & sic paruuli
 sunt in notitia legis, tanquam malè edocti à parentibus. Vcl quia
 communiter Romanos designat sub nomine impiorum paruulos in-
 telligit filios Romanorum tempore Messie crediturorum.
 13 Et hic scribet, &c. Iste sunt viri pœnitentię, seu reuersionis
 14 Et in nōie Israel assimilabit. in Hebræo habetur p nominabi-
 tur. Iste sunt conuersi de gentibus. Hæc est glo. Ra. Sal. & patet quod
 litera ista etiā accipiendo secundū expositionē suam est impleta, li-
 cet hoc non intendat: quia in Ciuitate Romana quæ est Metropolis
 Romani imperij, tantum creuit fides catholica, quod Romana sedes
 facta est caput populi Christiani. Viri autem perfecti veraciter dicū-
 tur Apostoli, qui fuerūt in gratia confirmati. Et de quolibet istorū
 dicitur. Iste, dicit dñi, ego sum, scilicet Apostolus ad Euangeliū
 eius prædicandū. Similiter multi filij Iudeorum, & etiam Romano-
 rum fidem Christi receperunt per baptismū. Item à principio Ecclē-
 siæ multi delicati facti sunt viri pœnitentiæ accipientes religiosum
 statum, conuersi etiam ex Gentibus apparent per totum mundum.
 Patet etiam, quod nomina Israel, & Iacob communicantur Gentili-
 bus conuersis ad fidem.
 15 Hæc dicit do. Hic consequenter ostenditur diuina veritas ex
 defectu idolorum. Et primò ostendit idolorum defectū, secundò re-
 uocat Iudæos ad verum Dei cultum, ibi: Memento horū. Prima
 adhuc in duas, quia primò ostenditur idolorum defectus, secundò fa-
 bricandi modus, ibi: Quis formauit: Circa primum, vt opposi-
 ta iuxta se posita magis elucescant, primò ponitur diuine excellen-
 tię singularitas, cum dicitur.
 16 Ego primus. Vt per hoc magis appareat idolorum defectibi-
 litas, cum dicitur.
 17 Quis similis mei. q. d. nullus, sed sunt dij falsi, quod
 probatur per hoc, quod subditur.

In Psal. 136.

Cognomina bitur.

Supra 41. d. & infra 48. b.

Nolite

F

Diuisio.

A ^a *Et. quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt.* ^b *Ego creavi omnia ex nihilo ipse exponit ordinem eorum.*
similis mei? Vocet, & annunciet, & ordinem 1
^a *Ab Adam, et ex quo elegi populum Israelicum in peculiarem mihi.*
^b *Deus meus est sicut ego annunciat.*
[†] *Sæculi.* **exponat mihi, & ex quo constitui populum † an-** 2
tiquum: ventura & quæ futura sunt, annun-
^a *Ne time timere.* ^b *O Israel* **cier eis. Nolite timere,** 3
^a *Timendo.* ^b *Quia idola non sunt* **simulacra, quæ in mon-**
^a *Te Sinai nihil esse didi-* **neq; cõbeminis. ex tunc** 4
^a *audire te feci, & annun-*
^a *O Apostoli.* ^b *Quia Deus sum omnium.*
[†] *Præter.* **ciaui: vos estis testes mei. Nunquid est Deus † ab** 5
^a *Alterius mundi.*
sque me, & formator quem ego nõ nouerim?
^a *Factores non solum idola.* ^b *Similis illis hanc qui faciunt ea.*
^c *Quia idolum nihil est.* ^d *Preclarissima in oculis.*
[†] *Concupiscibilia.* **plaste idoli oēs nihil sunt, & † amantissima** 6
^a *In die iudicii, vel quolibet tempore vindicæ.* ^b *Sicut torus.*
^c *Factores.* ^d *Idolorum.*
eorum non proderunt eis. Ipsi sunt testes eor- 7
^a *Vel quia.* ^b *Oculos habent, & non vident.* ^c *Factores.*
^a *In oculis suis.* ^b *Quali infans, qui sic quærit, ne Deus.*
fundantur. Quis formauit Deum, & sculptile 8
^a *Qui facit, & qui colit.*
conflauit ad nihil vtile? Ecce omnes partici- 9
^a *Assumpti ad eorum tibi cordos.*
pes eius cõfundentur. Fabri enim sunt ex ho- 10
^a *Ad m. c. m.*
^b *Esuriet, & deficiet.* **minib. Cõuenient om** 11
^a *Quia in iudicandis.* ^b *Con-*
^c *si in peccatis.*
^a *uper errore.* **nes, itabunt, & pauebunt,** 12
^a *Quia* **& cõfundentur simul** 13
^a *Faber ferrarij lima ope-*
^b *ratus est in prunis, & i-*
^c *malis formauit illud,*
^a *Idolum.* **& operat^o est i brachio** 14
^a *Tamen.* ^b *Non dabit ei in ad-*
^c *care talis Deus.* **fortitudin. sue. Esuriet** 15
^a *Dant: Deo suo.*
^a *Ideo.* ^b *Operando.* **& deficiet, non bibet** 16
^a *Quia.* **aquã, et lassescet. † Arti** 17

sex lignari^o extēdit nor & lima, & runcina for- D
^a *Extēdit in uisum.* **mant Deum suum, &**
^a *Normam.* **formauit illud in** & malleis endunt, & inau-
^a *Runcina.* **runcina. Fecit illud †** rant Rethorici sermo- † Caro
^a *in angularibus, & in* nis venustate: quorum † Dolat
^a *circinio tornauit illud, & fe-* Deus venter est, gloria † circino
^a *Alud.* ^b *In quadrato, vel rotundo.* ^c *Ut quanto pulchrior,*
^d *tanto putetur Deus augustinus.*
cit imaginem viri: quasi speciosum homi-
^a *Clauum æterni carceris, qui illo tempore creauerat in salibus, vel ce-*
^b *Faber ad idola faciend.*
nem habitantē in domo. Succidit cedros, tu- 21
^a *lit illicem, & quercum, † quæ steterat inter li-* † Et o
^a *gnæ salus.* **Plantauit pinum quam pluuia** † uit se
^a *nutriuit, & facta est hominibus in focum. Sū* † rat.
^a *psit ex eis, & calefactus est, & succēdit, & coxi*
^a *panes. de reliquo autem operatus est Deum*
^a *& adorauit, & fecit sculptile, & curuatus est*
^a *ante illud. Medium eius combussit igni, & de-*
^a *medio eius carnes coxit, & comedit: coxit pul-*
^a *mentum, & saturatus est: & calefactus est, &*
^a *dixit: † Vah calefactus sum: vidi focum: Reli-* † Eug.
^a *quum autem eius Deum fecit, & sculptile si-*
^a *bi. Curuatur ante illud, & adorat illud, & ob-*
^a *secrat, dicens: Libera me, quia Deus meus es*
^a *tu. Nescierunt, neque intellexerunt; † obli-* † Q
^a *ti enim sunt ne videant oculi eorum, & ne intel-* † vna
^a *ligant corde suo. Non recogitat in mente sua,*
^a *neque cognoscunt, neque sentiunt, vt dicant.*
^a *Medietatem eius combussi igni, & coxi super*
^a *carbones eius panes, & coxi carnes, & come-*
^a *di, & de reliquo eius idolorum faciam. Ante*

NICOLAUS DE LYRA.

* 1 Vocet & annunciet. ordinatē referat illa quæ feci a principio mundi ante hominis conditionē, quæ non potuerunt fieri per hominem nisi ex diuina reuelatione, sicut factum est Moysi qui in principio Ge. ordinatē narrat creationem mundi.
 2 Ventura, &c. i. contingētia futura quæ soli Deo sunt nota. q. d. hæc non poterunt facere idola sed ego possum. Ideo subditur.
 3 Ex tunc audire. Id est, ante per longum tempus scilicet illud quod erat sic futurum.
 4 Vos scilicet prophete estis te. mei. quod talia ante aduentum vobis nuntiati.
 5 Nunquid est Deus. q. d. non.
 6 Plaste idoli. Id est, formatores idolorum. Et declinat hic plastes huius plaste.
 7 Omnes nihil sunt. Id est, nullius virtutis ad faciendum aliquid vniuū.
 8 Et amantissima eorum. Id est, idola sua.
 9 Ipsi sunt testes eorum. Ex hoc enim quod fecerūt ea de materia insensibili & manimata, possunt veraciter testificari, quod in eis non est virtus visiva nec intellectiua, & sic debent in seipsis confundi de cultu eorum.
 10 Quis formauit Deum. Hic consequenter ponitur circa idola formationis modus vt per hoc quilibet aduertat quod nihil est ibi diuinitatis. quia illud quod fit per artificium hominis non potest esse nobilius ipso. sed est vilius & desecrabilius, idolum est huiusmodi. ergo. &c. P. virtutem huius rationis deducit hic diffusē. Et primò in formatione idolorum metallicorum, cum dicitur. Quis forma-

Deum, q. d. nullus, nisi secundum reputationem suam, qua idolum reputat eum verum.
 11 Fabri enim. scilicet idolorū sunt ex hominibus, id est, de numero hominum, & sic non possunt facere aliquid maius homine.
 12 Cõuenient omnes. Homines ad iudicium extremum.
 13 Et pauebunt. A facie domini.
 14 Et confundentur signi. per eius sententiam.
 15 Faber ferrarius. Totum hoc inducitur ad ostendendū quomodo idolum de metallo formatur labore hominis, & per consequens est aliquid minus ipso.
 16 Esuriet, & deficiet, scilicet faber ferrarius, & per hoc ostēditur diligentia artificum ad faciendam idola: tum propter lacrum tum propter gratiam dominorum.
 17 Artifex lignarius. Hic inducitur virtus prædictæ rationis quantum ad idola lignea labore artificum facta, & patet sententia aliquibus paucis exceptis quæ discurrentur.
 18 Et extendit normam. in Hebræo habetur, lineam, quia primum in factiōe idoli lignei est extendere lineam super lignum secundum quantitatem idoli formandi.
 19 Formauit illud, & c. Est autem runcina instrumentum ad cauandam ligna.
 20 Fecit illud in angularibus. in idolis enim sunt multe figure angulares. Cetera patent vsque ibi.
 21 Succidit cedros, &c. Ista inducuntur ad ostendendum quod idola aliquando fiunt de vili materia, & applicabili foco pro necessitate hominis, & ideo non est applicabilis ad hoc quod fiat ibi aliqua diuinitas, & sic patet fatuitas colentium, propter quod in fine includitur.

A *In dextera mea.* * Procop. Dexteræ nomine vnigeni-
 tum filium vſitate appellauit qui ſiue Deus, ſiue dominus
 ſiue lux, ſiue virtus, ſiue rex, ſiue mundi opifex, ſiue vita
 nominetur, verè, & propriè iſtis oĩbus ſignificat, q̄ dæmo-
 nibus, & idolis falſo tribuũt. Natura enim ex Deo De eſt
 b *Memento horum.*
 * Idè. Optimè ve-
 rò in obliuiolum
 Iſraelem, memento
 verbũ ſurpauit, for-
 matus. n. in filiũ nõ
 debuit idola muta
 amplecti, vt dignita
 tis obliuiſceret. *Qui b*
enim nouit voluntatem
domini, nec facit eã va-
pulabit mulus. Eorũ
 deinceps quæ admi-
 ſeris, quantumlibet
 eadè obliuioni me-
 traditurum polli-
 ceat, etiam te volo
 meminiffe.
 c *Formauit te, &c.*
 * Idem. Dicit verò
 in filiũ per legẽ for-
 matus. Vt .n. Ada-
 mus ipſe de terra,
 oĩſq; deinceps in v-
 tero formatus eſt in
 fans: Sic, & qui in
 Chriſto degunt, per
 Spiritũ ſancti parti-
 cipationẽ in eiũdẽ
 ſpeciẽ efformantur,
 iuxta illud: *Filii,*
quos iterum parturio,
donec informetur Chri-
ſtus in vobis.
 d *Iubilate extrema ter-*
ra: Angeli, qui habi-
 tatoribus terræ præ-
 ſunt. Vel Apoſt. vel
 Prophetæ ſup quos
 & alij eſſe conſtant.
 vnde: *Superedificati*
ſuper fundamentũ Apo-
ſtolorum, & Prophetarum,
 &c.
 * Procopius. Voce
 exili, & præpedite
 fuit Moſes, quod le-
 gem in Iudæa tan-
 tũ exaudiri neceſſe
 eſſet, ipſi autẽ p̄co-
 nes Chriſti buccina-
 tores, magna;q; alta
 & voce p̄diti, vt eũ
 vbiq; annũtiarent
 e *Hæc dicit dominus redemptor, &c.* Supra locutus eſt idolo-

rum ſubuerſione, & Iſrael pœnitentis redemptione. n̄c D
 autem de potentiæ ſuæ magnitudine, ne quis dubitet de
 ſaluatione quam promittit
 f *Qui dicit.* de reſtaurat. q̄ facta eſt à Zorobabel alijs duci-
 bus. Cyro pmittete loq̄, cũ tũ adhuc implẽda eſſet capti.
 g *Flumina tua.* Sub
 Dario ſ. & Cyro ne
 pote eius. Noſte. n.
 qua ab eis Balthaſar
 occiſus eſt Euphra-
 tes fluuius q̄ per me-
 diã ciuitatẽ fluebat
 ab eorũ exercitu in-
 riuos diuiſus eſt vt
 per eius alueũ ciui-
 tatẽ ingrederentur.
 * Procop. Nonnul-
 li per abiffum, ſeu
 pfundũ populi fre-
 quentiã, qui Baby-
 lonia continebatur
 innui putauerunt:
 per fluuios autẽ gẽ-
 tes in eandẽ cõfluẽ-
 tes, quas vndiq; in
 auxil. accerſuerat E
 atq; hæc quidẽ illi.
 Caterũ q̄ ad vos Ba-
 bylonioſq; attinet
 oẽ ego illud inquit
 viri vſus miniſterio
 præſtitero cuius no-
 men longe ante vo-
 bis eſſe ignotum nõ
 patior, Cyrum ap- † *Expandens*
 pellans, quem con-
 filiorum meorum
 miniſtrum præſi-
 ciam, ſapientiaque
 ornabo, vt quæ ad-
 uerſus Babylonem
 agi, quomodo po-
 pulus liberari, &
 Hieroſolymorũ ci-
 uitas, ipſumq; tem-
 plum inſtaurari de-
 beant, intelligat.
 h *Ex templo fundabe-*
ris Iosephus. Poſtea
 quã Cyrus Iſaia p̄-
 phetã ſibi à captiuis
 demonſtratã legiſ-
 ſet hæc ipſa agnouit
 eaque, qui ſuo no-
 mine ante ducetos
 & decem annos eſ-
 ſet appellatum vide-
 ret magna alacritate
 teimperata præſtitit
 Cap.
 a *Abſit.* a *Vnde Flaccus irridens ſimulacra gentium: Olim truncus eram ficulus inutile lignum.*
 b *Homo rationalis.* c *Abſit quia.* d *Deus ergo non eſt.*
 truncum † ligni procidam: † Pars eius cinis eſt. Cor inſi-
 piens adorauit illud, & non liberabit animam ſuam, neque
 dicet: fortẽ mendacium eſt in dextera mea. Memento ho-
 rum Iacob, & Iſrael, quoniam ſeruus meus es tu. Formauit
 te ſeruus meus es tu Iſrael. non obliuiſcaris mei. Deleui, vt
 nubem iniquitates tuas, & quaſi nebulam peccata tua. Re-
 uertere ad me, quoniam redemi te. Laudate cœli, quoniam
 fecit dominus: iubilate extrema terræ. Reſonate montes
 laudationem ſaltus & omne lignum eius, quoniam redemit
 dominus Iacob, & Iſrael gloriabitur. Hæc dicit dominus,
 redemptor tuus, & formator tuus ex vtero. Ego ſum domi-
 nus faciens omnia, extendens cœlos ſolus: † ſtabiliens, ter-
 ram, & nullus mecum, irrita faciens ſigna diuinorũ, & ariolos
 in furorem vertens. Conuertens ſapientes retrorſum, &
 ſcientiam eorum ſtultam faciens. Suſcitans verbũ ſerui ſui,
 & cõſilium nunciõrum ſuorũ cõplens. Qui dico Ieru-
 ſalem, habitaberis, & ciuitatibus Iuda, ædificabimini, &
 deſerta eius ſuſcitabo. Qui dico profundo, deſolare, &
 flumina tua arefaciam. Qui dico Cyro paſtor meus es, &
 omnem voluntatem meam cõplebis. Qui dico Ieruſa-
 lem ædificaberis, & templo, fundaberis.

† *Non ſapiens.* † *Quod ramen deberet.*
 a *Fortitan.* b *Quia idolum nihil eſt quod facio.* c *In opere meo.* d *Tu autem.*
 e *Idolum nihil eſt, quod facis. Et ideo abiice memor creaturis tui, ne taceas iniuriã*
 tibi, vt adores opera manuum tuarum.
 a *Idolorum.*
 a *Ideo.* b *Non idolorum.* c *Ergo.* d *Creata ſtu.* e *Facile.*
 a *Quæ ſolis calore diſſoluitur.* b *In proximum, vel vento raptante tenuatur.* c *In teipſum.*
 a *Pœnitendo, quid ſi feceris, cœlum, & terra, & omnia elementa in ſalute tua lætabuntur.*
 b *Sanguine filij.* c *Ideo.* d *Angeli.*
 a *Miſericordiam cum Iacob.* b *Angeli, vel poteſtates qui vſu ponuntur fundamenta terre*
 c *Superior, ſancti.*
 a *Lxx colles.* b *Populi ſtulti, id eſt mediocres.* c *Electi iuſtitia*
 præditi. d *Monte vnigeniti*
 a *Apud Deum, & homines.*
 a *Antequam eſſes.* b *Quaſi bene hoc poſſum*
 facere, quia extendi cœlo.
 a *Filium non excludit, nec Spiritum ſanctum, quia vnum, ſed idolum.*
 a *Deorum.* b *Præter ſeruum, q̄ i in me.* c *Præcipue in aduentu filij.*
 d *Præditi à diuinis vel facta, huiusmodi eam ante*
 d *centum multa mirabilia fecerunt.*
 a *Oſtendens, quia humanis cogitationibus Dei ſapientia non comprehenditur.*
 b *ſcilicet.* c *Per mun'um.* d *Euangelij prædicandi.* e *Chriſti.*
 a *Voluntatis Dei.* b *Apoſtolorum & prædicatorum.* c *Operum.* d *Etiam.*
 a *A ſtultis tam Iudæis, quam gentibus.* b *Eccleſiis in confuſione fidei fundatis.*
 a *Mundo, & habitatoribus vel amatoribus ſuis.* b *Peccanti, id eſt Babylo-*
 a *Tigrum, & Euphratem.* b *Sapientiam mundi potentiam regum.* c *In meis. Quod vni ex mini-*
 a *mis meis feciſtis, mihi teoſiſtis.*
 a *Dimitten lo populum meum.*
 a *Ieſu Sacerdote magno, & alijs redeuntibus à captiuitate.*
 b *Sub Cyro tantum templi fundamenta facta ſunt, vel iacta.*

NICOLAUS DE LYRA.
 1 Cor inſipiens adorauit, &c. Adoratione latrię.
 2 Neque dicet. ſcilicet idoli quod de ſe eſt mendacium, quia eſt ſi-
 lio eius quod non eſt.
 3 Memento horum, &c. Hic ex prædictis inuitat populum
 juum ad veri Dei cultum, dicens.
 Memeto, &c. i. huiusmodi errorũ ad euitandum idololatriam.
 4 Quoniam ſeruus, &c. eo q̄ eduxi te de Aegypti ſeruitute.
 5 Formauit te. Dando tibi legem in monte Sinai.
 6 Deleui, vt nubem iniquitates tuas. Quando veraciter p̄-
 nituiſti, ideo ſubditur: Reuertere ad me quoniam, &c.
 7 Laudate cœli. Angeli ſancti, qui eſtis ciuis cœleſtes.
 8 Iubilate, &c. i. vulgares homines, qui ſunt extremi in populo.
 9 Reſonate montes. id eſt maiores.
 10 Saltus, & omne lignum eius, id eſt mediocres.
 11 Quoniam redemit, &c. Redemptione perfectã per filium
 ſuum. Et loquitur de futuro per modum præteriti propter certitudi-
 nem prophetiæ.
 12 Hæc dicit dominus. Hic conſequenter oſtenditur diuina ve-
 ritas ex liberatione populi de captiuitate Babylica, quam prædi-
 xit per prophetas, & ſic adimpleuit, & p̄. imò oſtenditur Dei poten-
 tia ad hoc agendum cum dicitur.

hoc eſt, templi fundamenta iccit.
 13 Ego ſum dominus, &c. Quasi diceret multo plus poſſum,
 quam populum liberare de captiuitate Babylica.
 14 Irrita faciens ſigna diuinorum, &c. Quia carent effectu.
 15 Et ariolos, &c. Ad uicũ contrarium illius quod prædicunt.
 16 Conuertens ſapientes retrorſum, id eſt, Astrologos, qui de
 futuris contingentibus aſtrunt per conſtellationes, & deſiciunt.
 17 Suſcitans, id eſt implens in effectu.
 18 Verbum ſerui tui, ſcilicet Moysi, cuius verba id impleuit
 educendo populum de Aegypto, & ad terrã promiſſionis introducendo.
 19 Et cõſiliũ, &c. uicũ, quod ſecretè reuulauerat prophetis ſuis.
 20 Qui dico. Longe antequam ueniat.
 21 Ieruſalem habitaberis. Per Neumiam.
 22 Et ciuitatibus Iuda, &c. Per populum de Babylone redeun-
 tem ad ciuitates ſuas, & loca.
 23 Quid dico profundo, &c. i. fluuius per Babylone tranſeuntĩ
 quem exercitus Cyri longe à ciuitate diuiſit in plures partes, & ſic
 intrauit per eius alueum ciuitatem, vt dictum eſt ſupra 11. cap.
 24 Qui dico. Cyro nomen eius prædicando longe ante eius con-
 ceptionem.
 25 Paſtor meus es. Coram gerens de ouibus meis, ſ. Iudæis.
 26 Et omnem voluntatẽ, &c. puniendo Babyloſios pro pecca-
 tis ſuis, & populum meum liberando, Eſdr. 1.

† *Expandens*
 Lib. 11. Anti-
 quit. cap. 1.
 13 Ego
 Tom. 4.
 N

ADDITIO.

A In cap. 42. ubi dicitur in postilla. Quis formavit. Hic consequenter. Cum Gentiles non solum idola manufacta colebant, sed etiam solem, & lunam, & stellas. Deut. 4. non videtur ratio Prophetæ

que ex fornicatione idolorum per artificium hominis sumitur sufficere, cum prædicta caelestia non sunt per manus hominum fabricata, ad quod dicendum, quod colentes talia semper faciebant aliqua humano artificio, quibus credebant influentias caelestes ad se attrahere, & ideo ratio Prophetæ, contra eos militat.

Cap. XLV.

CAP. XLV.

Allegoricè. † Suo. A. 6. c.

Hæc dicit dominus. Allegorice Post sumus hæc de ecclesiast. viro dicere, cui Deo dat sermonem. & sapientiã, ut contrarias sectas sua dispositione subvertat, sicut Stephanus, cuius non poterant inimici resistere sapientiæ: & ut reges. i. patriarchas singularum hæresum suarum subiciat potestati. & aperiat, atque confringat per dialecticam arte videtur conclusum, & in medium proferat arcana hæreticorum superas, & convincens. vel Christi secta agnoscat, in quo omnes thesauri sapientiæ, & scientiæ absconditi. Talis virum Deus nomine vocat, quia defensor est pueri sui Iacob & electi sui Israel. Hunc suscipit, & assimilat sermoni suo, quod quis cauere debet, ne suum putet esse quod loquitur, ne audire mereatur: Accinxi te, & non cognouisti me. Cum enim omnes docuerit non esse alium Deum, nisi unum Deum Iacob, & Israel confundetur Marcion duos deos intelligens, unum bonum, alterum iniustum, alterum visibilibus alterum invisibilibus conditorem. Quorum prior lucem faciat secundus tenebras. Ille pacem, hic malum. cum utrunque pro diuersitate meritorum unus Deus, idemque condiderit.

Hæc dicit dominus Christo meo, cuius apprensi dexteram, ut subiciam ante faciem eius Gentibus, & terga regum veritatem. Et aperiam ante eum ianuas, & portæ non claudentur. Ego ante te ibo, & gloriosos terræ humiliabo. Portas æreas conteram, & vectes ferreos confringam. Et dabo tibi thesauros absconditos, & arcana secretorum, ut scias quia ego dominus qui voco nomen tuum, Deus Israel propter seruum

dñs dño meo, sedead dextera mea, donec ponam, &c. & apud Isaiam: Hæc dicit dñs Christo meo, cui tenui dexteram, ut obaudiant eum omnes gentes. Et dorſa regum. Quæ ciuitas illi non patuit? Quis regum terga non vertit, quæ muri ante inexpugnabiles, non sunt eius obsidione subuersi? hæc autem completa plene inuenies in historia Xenophontis. Augustinus. Nonne reges terræ vides, qui ante persequerentur Christianos, nunc Christianos esse? Nonne vides eos, qui humiliabant ecclesiam, humiles intrare ecclesiam? Nonne ipsos defensores vides, quos ante habuit persecutores? Et aperiam. Idem. Audis, quia, qui miserat, & comitatur, & præcedit, mittit, & non discedit, insuper & præcedit. Parum est quod non discedit, insuper, & præcedit. Iam tu discernes, quod sit maior, quod potior, ego nullam discretionem inuenio, sed æqualitatem cõspicio. Filii dicit de patre, misit me: Pater filio dicit, ego ante te ibo: æqualitas hoc exhibet non disparitas. Thesaurus absconditus. Cunctarum urbium, ut abieceris idolis, beneficiis inuitatus, unum Deum sentires, qui ante prædixit nomen tuum antequam esses. Procopius. Nonnulli per thesauros eos inuenerunt, qui vel maximè potentes, Cyrus cum exercitu audente, in speluncis se se abdiderunt, in quibus, & ipsi cum regem latere non potuissent, facibus accensis reperti sunt.

† Tortuosa recta faciam.

Col. 2. a.

Contra Marcionem.

Christus.

Lib. de vnitate. T. init.

NICOLAUS DE LYRA. CAP. XLV.

Hæc dicit dominus. Postquam Isaias induxit populum ad expleandum diuina promissa tanquam certitudinaliter ad implendum, hic consequenter profertur magis in spirituali illa benedictio. Et primo quantum ad liberationem malis. Secundo quantum ad conseruationem in bonis, cap. 56. Prima in duas, quia primo promittit eis liberationis beneficium. Secundo excludit huius liberationis impedimentum ca. 50. Prima adhuc in tres, quia primo præsignat liberatorem. Secundo detinentium destructionem, ca. 2. Et tertio prædixit Iudeorum liberationem cap. 48. Prima in tres, quia primo qui contradixit. Et tertio denūciat liberationem: ibi: Hæc dicit: Prima in duas, quia primo describitur liberatoris potestas. Secundo eius natiuitas ibi: Rorate cœli: Prima adhuc in duas, quia primo præannūciat liberationem. Secundo refellit contradicentem, ibi: Væ ponitur liberatoris virtus. Secundo consequens fructus, ibi: ut sciant circa primum sciendum quod Rab. Sal. exponens hanc litteram. 1 Hæc dicit dominus Christo meo, sic enim est in Hebræo, dicit hic Rab. Sal. m. g. str. rojri, sic dixerunt, id est sic exposuerunt, & vocat magistros suos doctores Hebræorum antiquos, quorum plures fuerunt ante Christi aduentum, Deus sanctus, & benedictus dicit Messie suo id est Messie in lege, & prophetis promisso. Apponens ego te ipse Cyrus, id est designans te per Cyrum, ex quo patet, quod secundum intentionem antiquorum Hebræorum per Cyrum, hic introductum, liberatorem populi de Babylone principaliter intelligitur Christus mundi saluator, & per saluationem populi de Babylone partialem, intelligitur principaliter saluatio mundi generalis, Sciendum tamē,

quæ figura non correspondet in omnibus figurato, quia tunc non esset figura, vel similitudo, sed identitas, & ideo Cyrus non fuit Christi figura in omnibus quæ de eo dicuntur, ut potest in illis quæ sunt imperfectionis, ut cum dicitur: Non cognouisti me. quod dicitur de Cyro tantum, & è contrario illa, quæ sunt perfectionis simpliciter: intelligenda sunt de Christo solum. Et sic in hoc cap. aliqua dicuntur ad litteram de Cyro tantum: & aliqua de Christo, seu tempore Christi tantum aliqua de utroque, scilicet in quibus, Cyrus fuit Christi figura, & verificantur de utroque, principaliter tamen de Christo, siue de redemptione facta per Christum.

- 2 Cuius, scilicet Cyri.
- 3 Apprehendi dexteram. Dans ei fortitudinem ad Babylonium, & aliarum gentium subiectum.
- 4 Et aperiam ante eum ianuas. id est faciam aperiri: quia dominus tantum imminet timorem aliquibus quod recipiebant Cyrum in dominum sine contradictione.
- 5 Ego ante te ibo. Formidinem tuam populis incutiedo.
- 6 Et gloriosos terræ humiliabo. eos tibi subijciendo.
- 7 Portas æreas conteram. scilicet ciuitatum tibi resistendum.
- 8 Et dabo tibi, &c. A regibus Babyloniis, & alijs.
- 9 Et arcana secretorum. i. preciosissima magis secretè seruata.
- 10 Ut scias quia ego dominus. irasferes regna, & potestates de gente in gentem secundum voluntatem meam hoc enim recognouit Cyrus, ut habetur 1. Esdr. 1. Hæc dicit Cyrus rex Persarum. Omnia regna terræ dedit mihi dominus cœli, &c.
- 11 Propter seruum meum Iacob. id est propter populum descendentem à Iacob per te liberandum.

MORALITER.

1 Hæc dicit dominus Christo meo. Capit. istud literaliter expositum partim de Cyro, & partim de Christo. Moraliter autem potest exponi de quolibet doctore notabili catholico, specialiter autem de Paulo Apost. vel August. qui per Cyrum significatur, eo quod Cyrus hæres interpretatur: Talis autem sanctus hæres est æternæ vitæ, & sic dicitur de eo: Hæc dicit dominus Christo meo, Cyro cuius apprehendi dexteram. Dans ei contra fidei aduersarios potentiam, & virtutem. Ut subiciam ante faciem eius gentes. Eas iugo Christi per fidem, & mores subijciendo. Et dorſa regum veritatem. Id est dæmonum: eos ab obsessis corpore,

corpore, vel mente repellendo, qui dicuntur reges, & principes. Eph. 6. b. Non est nobis cõluctatio aduersus carnem, & sanguinem, sed aduersus principes, & potestates, aduersus mundi retores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitia. 4 Et aperiam ante eum ianuas. id est intellectus literales, & mysticos sacre scripturæ. 5 Ego ante te ibo. in doctrina dirigendo. 6 Et gloriosos terræ humiliabo. supbos hæretic. confutando. 7 Portas æreas, &c. obstinatos ad poenitentiam reducendo. 8 Et dabo tibi thesauros absconditos, &c. scilicet gratiæ, & gloriæ 1. Cor. 2. b. Oculis non vidit, & auris non audiuit, &c. 11 Propter seruum meum Iacob, &c. id est propter salutem populi

A Et vocauit te. Sicut vocauit Abraham Isaac, & Iacob, & mul-
 tos ante p̄dixi, vt Isaac, & Ios̄a, ne ille esse videaris in cui-
 us typū p̄cessisti, & nō cognouisti me. *Et vocauit te in nōie.*
 Assimilauit te filio meo in nōie, scilicet Cyrus enim h̄-
 res, q̄a auunculi h̄reditatē suscepit X̄ps quoq; h̄res est
 secundū illud. *Postula à me,*
& dabo tibi Gentes, &c. Cyr⁹
 quoq; X̄ps dignitate impe-
 rij. Filius autem Christus
 oleo laticitiæ vnctus p̄re par-
 ticipibus suis.
B Extra me. Quia filius, &
 Spiritus sanctus in patre p̄re-
 ter sermonē gppē, & ratio-
 nē, virtutēque meam, & sa-
 pientiam quæ in me est, nō
 est alius Deus.
C Vt sciant. Eisd. dicit Cyrum
 scripsisse oībus gētib⁹ nō
 esse Deū nisi Deū Israel, vel
 ex captiuorum liberatione
 Dei clemētia, & potētia om-
 nib⁹ magis nota Iosephus
 autē in lib. Antiq. ideo pop-
 ulum fuisse dimissum, q̄a
 Cyrus legit in lib. Isaia, quē
 de eo dominus per prophe-
 tam dixerat ante.
D Formans lucem, &c. Grego-
 rius non mala, quæ nulla
 sua natura subsistunt, creā-
 tur à Domino, sed creare
 semala dominus indicat,
 cum res, benè creatas nobis
 malè agentibus in flagellū
 format. vt ea ipsa, & per do-
 lorē quo fuerint delinquē-
 tibus mala, sint, & per natu-
 ram qua existunt bona, vnde venenum quidem mors
 est homini, & vita serpenti. *Formans lucē, &c.* quia cū p̄ fla-
 gella exterius doloris tenebræ creantur, intus per eru-
 ditionem lux mentis accenditur. *Faciens pacem*, quia tunc
 nobis

nobis pax cū Deo redditur cū hæc, quæ benè sunt condi-
 ta, sed non concupira, in ea, quæ nobis mala sunt flagella
 vertuntur.
 * Chrysostomus. Mala non intelligit propheta auari-
 tiā, aut rapinas, aut aliquid eius notæ, sed plagas, quæ diui-
 nitus inferuntur. Hæc sunt
 quæ dominus creat mala,
 pestilentia, fames, &c.
E Tenebras. Noctē, vel capti-
 uitatē. Quasi penitentes mi-
 fertus à captiuitate reduco
 iratus peccantes captiuo.
F Malum. Bellū, scilicet affli-
 ctionē secundū quod dicitur:
 sufficit diei in malicia
 sua. Confundantur ergo q̄
 Deū malorū conditorē ar-
 bitrantur. Hic. n. malū non
 contrarium bono sed p̄ af-
 flictione ponitur, & bello.
G Rorate celi. De aduēru X̄pi
 per Cyrū significari, quia à
 captiuitate diaboli libera-
 bit gen⁹ humanū, cōueniē-
 ter adiūgit. Vel possunt hæc
 h̄rere superiorib⁹ vt Cyro
 captiuitatē laxatē metono-
 micos cælū, & terra lætetur
 h̄ *Et nubes.* Prophetæ corda
 nostra salutari pluuia irri-
 gantes, & X̄pi natiuitatē, &
 resurrectionē, & ascensio-
 nē annunciātes, vnde: *Māda*
bo nubibus meis ne plu. super eā
imbrem, Et alibi: Veritas tua
vsque ad nubes.
I Creauit eum, qui. scilicet ver-
 mis fuit, & germinatus de
 terra legitur secundum humanitatem.
K Vae qui contradicit. q. d. Credite, quæ prædico Christum
 scilicet venturū, quia: Vae qui contradicit factori suo, vel
 Cyrum, cui per liberationem populi mei omnia regna
 substernam.
 Proco-

Hom. 23. in
Matthæum.

Deus.

E

Supra 5. b.
Psalm. 35. b.

F

Cyri educa-
tio p̄ canem.

NICOLAUS DE LYRA.

- 1 Et vocauit te, &c. i. nomen tuū reuelauit longè ante tempus tuū.
- 2 Assimilauit te. Notabilibus personis, quoque nomina prædixi
ante tempora eorum, vt Ismaeli. Gen. 16. & Iosue 3. Reg. 13.
- 3 Non cognouisti me. Quia adhuc non eras.
- 4 Accinxi te. Fortitudine ad bellandum gentes, & regna.
- 5 Et non cognouisti me. Etiam postquam dedi tibi fortitudi-
nem, quamuis enim Cyrus recognouerit omnia regna à Deo sibi da-
ta, vt prædictum est, tamen non cognouit eum tanquam solum ado-
randum, quia colebat idola.
- 6 Vt sciant. Hic consequenter ponitur potestatis Cyri sequēs fructus
scilicet in liberatione populi Iudæ de Babylone, & in confessione po-
testatis diuine, quia sicut habetur 1. Esdr. 1. a. Cyrus verbis, & li-
teris significauit per totum suum imperium monarchiam à Deo si-
bi datā, & ab eo sibi mandatū fuisse de templi reedificatione, & ad
hoc faciendū populū Iudæ ad terrā suam remittitur, & hoc est quod
dicitur: Vt sciāt hi, q̄ ab ortu solis, & qui ab occidente, idest
per totum imperium Cyri per literas eius missas, modo prædicto.
- 7 Qui absq; me non est Deus. Qui possit tot, & tanta facere.
- 8 Formans lucem. Iudæis ipsos de carceribus educendo.
- 9 Creans tenebras. Babylonijs, ipsos per Cyrum destruendo.
- 10 Faciens pacem. Iudæis reuertentibus in Ierusalem.
- 11 Et creans malū. scilicet p̄næ ad punitionem peccatorum.
- 12 Rorate celi. Hic consequenter describitur liberatoris natiui-
tas, sicut dictum est: principalis intentio propheta est hic designa-
re Christum per Cyrum, & sic designatur hic Christi natiuitas per
natiuitatem Cyri. Primò ergo exponatur figura. Ad cuius intelle-
ctum sciendum, quod Astyages rex Mædorum, & Persarum vidit
in somnis de genitricibus suæ filiæ vitē oriri qui totā Asiā occupabat,
& dictum sibi à conuictoribus de ea filium nasciturum quo to-
tam terram illam occuparet, quod impletum fuit in Cyro filiæ
Astyages filio, & ideo natiuitas Cyri hic describitur sub metaphora

vitæ, seu plantæ orientis de terra, ad quam requiritur influentia cæ-
 lestis, & dispositio terræ per descensum super eam, & pluuia, & ro-
 ris, & hoc est, quod dicitur: Rorate celi desuper. roratus, & in-
 fluentiam emittendo: Et nubes pluant iustum. idest disponant
 materiam ad ortum iusti, idest Cyri, qui vocatur hic iustus, inquan-
 tum fuit executor diuina iustitiæ erga Babylonijs. Aperiatur ter-
 ra. idest Astyages filia, & germinet Saluatorem, idest Cyrū
 ad saluandum populū Iudæ à Babylonica captiuitate. Et iustitia
 oriatur simul. virtus exequendi iustitiam meam: Ego domin⁹
 creauit eum. dando ei imperium, sicut Papa, vel Imperator dici-
 tur creari, quando promouetur ad talem dignitatem. Consequenter
 exponatur litera de re figurata, idest de Christi natiuitate. Rorate
 celi. Terra ista germinans Saluatorem, est beata virgo concipiēs
 Saluatorē mundi, non ex virili semine, sed virtute Spiritus sancti tā
 q̄ rore cælesti. Et quia principalis intentio propheta hoc est signifi-
 care ideo sub isto sensu, hanc autoritatē allegauit in aliquibus locis.
 13 Et iustitia oriatur. Idest gratia iustificans. Ioa. 1. c. Gratia &
 veritas per te sum Christum facta est.
 14 Ego dñs. Quantum ad humanitatē, quæ est creatura Dei.
 15 Vae qui contradicit. Hic Propheta increpat contradictorem,
 seu impeditorem Astyages enim audiens expositionem somnij præ-
 dicti, timeas ne regno priuaretur filiam suam dedit uxorem cuidā
 plebeio militi, vt si filius de ea nasceretur non haberet inimicos potē-
 tes, qui inuarent ipsum ad obtinendum regnum: cum hoc etiam fecit
 diligenter obseruari tempus impregnationis filiæ suæ, & partus
 & puerum natum secū sibi apportari, quem cuidam principi occi-
 dendum tradidit: Ille autem compassus, tradidit eum cuidam seruulo,
 vt secreto eum ad nemora portaret, & cum ibi dimitteret. Quod
 cum factum fuisset, canicula pastorum iuxta nemora habitantium,
 quæ catulos nutiebat, diuina prouidentia horis competentibus ac-
 cedebat ad puerū, & eū lactabat: quā sequens pastor miris ad quid
 nemora intraret, inuenit puerū, quem uxori suæ tradidit nutriendū,
 7 Quoniā absq; me, &c. Hoc enim docuerūt Paulus, & Aug.
 8 Formans lucem. prosperitas.
 11 Et creans tenebras. Aduersitatis: & quoniam talis doctor
 datur Ecclesie ex beneficio diuinæ gratiæ. Sequitur.
 12 Rorate celi desuper, &c. Vae qui contradicit factori suo. Nā cō-
 tradicendo tali doctori contradicit Deo, q̄ dedit illū, & q̄
 pater est Ecclesie filios generando, & mater eos nutriendo.

MORALITER.

- 1 puli Christiani, qui dicitur Iacob quātum ad actiuos, &
Israel, quantum ad contemplatiuos.
- 2 Assimilauit te. mihi per gratiam.
- 3 Et non cognouisti me. Ante vocationem tuam.
- 6 Vt sciant, hi, qui ab ortu solis, & qui &c. Scilicet per doctri-
nam tuam verbo, & scripto.

7 Quoniā absq; me, &c. Hoc enim docuerūt Paulus, & Aug.
 8 Formans lucem. prosperitas.
 11 Et creans tenebras. Aduersitatis: & quoniam talis doctor
 datur Ecclesie ex beneficio diuinæ gratiæ. Sequitur.
 12 Rorate celi desuper, &c. Vae qui contradicit factori suo. Nā cō-
 tradicendo tali doctori contradicit Deo, q̄ dedit illū, & q̄
 pater est Ecclesie filios generando, & mater eos nutriendo.

✱ Procopius. Illis succen-
A set. qui post tantas promif-
 siones ad eum non festinant
 qui tanquam omnium Deus,
 cum populum aliquandiu
 afflixit, admittit rursus, te
 ploque, & vrbe in melius
 pręparatis, quę cõtrita fue-
 rant, non aliter quam figu-
 lus instaurat. Sumus enim
 luti instar qui de terra fin-
 gimur, si ad omnium opifi-
 cem figulum respicimus.
a Mulieri quid parturis? Vir
 mulieris potens, mulier vi-
 ri potens.
✱ Procopius. Non desinunt
 enim Deo sic cõuitari nõ
 nulli, Ecquidnam vita ista
 opus fuit? Ecquid est hæc
 administratio? Ecqua illor-
 um vtilitas?
b Plastes eius. Filij, secundũ
 humanitatem in vtero vir-
 ginali, vnde: *Spiritus sanctus*
B *superuenit in te, & virtus altis-*
simi obumbrabit tibi, &c.
c Et omni militia. Hac occa-
 sione putant quidam astra
 esse rationalia, aiunt enim
 quia insensatis non manda-
 ret aliquid, quę mandata
 non intelligerent.
d Ego suscitauit. q. d. Qui su-
 pradieta feci: quid mirum
 si & filium mittam in mũ-
 dum vt redimat genus hu-
 manum, & a mortuis susci-
 tem eum?
✱ Procopius. Commo-
 dius de Christo, quam de
 Cyro hoc interpretatur, cũ
 de se ita loquatur: *Ego constitutus sum rex ab eo super Sion*
montem sanctum eius. Cuius sine controuersia rectę vię,
 sunt,

a *† Ipsa est.* **b** *† Fictilibus, Samos ciuitas est: vbi singulorum ars reperta est.*
c *† Homo*
† *† de Samijs terrę. † Nunquid dicet lutum*
a *† Deo.*
† *† figulo suo, quid facis, & opus tuum absque*
a *† Omnipotentis. b* *† Fictum æqualem patri.*
† *† manibus est? Vę qui dicit patri: Quid generas,*
a *† Mariz. vnde: Natiu de muliere, factum sub lege.*
b *† Cum ex viro non conceperit.*
a *† & mulieri quid parturis? Hęc dicit domi-*
a *† Plaster.* **b** *† Myleria*
† *† nus sanctus Israel plastes eius. Ventura inter-*
a *† Ironicę. † O Iudæi.* **b** *† Adoptiuus, qui per filium creditur quomo-*
**do debemus eos regere.
† *† rogare me super filios meos, & super opus*
a *† Ironicę. † Pręcipite, quasi ignorant quomodo creata disponam*
† *† manuum mearum mandate mihi. Ego feci*
a *† Tanquam dominum. b* *† Hominibus habitandam.*
† *† terram, & hominem super eam creauit ego.*
c *† Manus meę tetenderunt celos: & omni mili-*
a *† Stellis, & Angelis. b* *† Quę faciant. c* *† A mortuis. † Mortuus est propter*
**peccata nostra, & surrexit propter iustificationem nostram.
d *† tix eorum mandauit. Ego suscitauit eum ad iu-*
† *† Opera.* **a** *† Christi non Cyri.*
c *† ficiam: & omnes vias eius dirigam. Ipse ædi-*
a *† Supra firmam petram; & portę inferi non preualebunt aduersus eam.*
b *† Quę in monte posita non potest abscondi. † Ex Genibus, & Iu-*
dæis ecclesiam, c *† Exules a paradiso, & captiuos pro primi ho-*
**minis peccato.
† *† ficabit ciuitatem meam, & captiuitatem meam*
a *† Liberam in patriam. b* *† A nobis ei dato. c* *† Sed gratis misericordia pura.*
† *† dimittet, non in precio neque in muneribus*
† *† Grata salui facti sumus, Grati accepistis, gratis date.*
† *† dicit dñs Deus exercituum. Hęc dicit dñs*
a *† Cultus idolorum, cui Aegyptus præcipue subdita. b* *† Tertenaria.*
c *† Ad Deum conuertę.*
g *† Deus: Labor Aegypti, & negociatio Aethiopię*
† *† Cessabunt adueniente Christo. a* *† Sabaim quę, & Saba, vnde. Omnes de Sa-*
**ba venient, aurum, & thus deferent. † Per Aegyptios, & Aethyopios, & viros
Sabaim de toto mundo collecti intelliguntur.
b *† Potentes. c* *† O filii. d* *† Per fidem.*
† *† & Sabaim viri sublimes ad te transibunt, &*
a *† Imitantes. b* *† Profiterentur. c* *† Pręceptis Dei.*
† *† rui erunt. Post te ambulabunt: vinceti manicis*********

sunt, quique veram ciuita-
 te extruxit, dicens: *Super hęc*
petram & tificabo eccl- siam meam,
& portę inferi non preualebunt
aduersus eam, quę viuus lapi-
dibus constans expugnari
non potest.
c *† Vię eius dirigam. Qui pecca-*
tum non fecit, nec inuentus est
dolus in ore eius.
f *† Ipse ædificabit. De quo di-*
ctum est: Non cognouisti me:
Nec ipse ædificauit ciuitatē
vel templum, sed permisit
ædificari. Nec in eius tem-
pore hoc consumatum est,
sed Assueri.
g *† Labor Aegypti: Cultus ido-*
lorum. Multum enim labo-
rabat in exequendis idolo-
rum sacrificijs. Sed Aposto-
lis prædicantibus conuersi
sunt, & præ omnibus re-
gnis abundant ibi religio-
nes monachorum, vt vbi
abundauit delictum superabun-
det & gratia.
✱ Hilarius. Quis tandem
 existimandus est labor Ae-
 gypti, & mercatus Aethio-
 pum & Sabaim? Recorde-
 mur orientis magos adorā-
 tes dominum, & numeran-
 tes, & laborē veniendi vsq;
 in Bethleem Iudeę, tanti iti-
 neris metiamur, labor Ae-
 gypti, labor sæculi est, Ae-
 gyptus enim pro mũdo po-
 nitur, & pro sæculo. Ita cũ
 magi Aegyptij Sabai, idolo-
 latrę, abdicato errore domi-
 nũ adorant, pro omni mun-
 do ponuntur, qui idololatria relicta dominum adorant, &
 labores, & negociationes suas domino dicant.

C NICOLAUS DE LYRA.

✱ *vocans eum Spartacum: quia Spartes lingua Persica canem signat,*
sed postea ab eodem principe cui traditus fuerat occidendus vocatus
fu. i. Cores, quod signat heredem in illa lingua quasi dicat quantum-
cunque relictetur Astyages, iste erit hæres. Et hoc modo scribitur in
Hebræo: sed quãdo transfertur ad Latinum, vocatur Cyrus, sicut hoc
nomen Saul translatum ad Latinum pronunciat & scribitur Sau-
lus, & iste Cyrus postea obtinuit monarchiam: Et illa quę dicta sunt
hic de Astyage & Cyro habentur in scholastica historia. Igitur: cum
dicitur, Vę qui contradicit factori suo. In hoc increpatur
Astyages, qui volebat diuinam prouidentiam impedire.
1 *† Testa de Samijs terrę, & c. i. opus terrenum seu testum:*
quod dicitur de Samijs, eo quod in Samo insula primò fuit repertum.
2 *† Nunquid dicet lutum i. sicut lutum nõ potest aliquid cõtra*
figulum, sic nec tu potes impedire voluntatem meam et propositum.
3 *† Vę qui dicit. In hoc increpatur Astyages, qui generationem*
& cõuentionem Cyri nitobatur impedire vt dictum est.
4 *† Hęc dicit dominus. Hic consequenter ponitur liberationis*
vtilitas. Et primò quantum ad Iudeos. secundò quantum ad Genti-
les conuersos, ibi: Congregamini. Prima in duas: quia primò ponitur
Iudeorum liberatio. secũdo huius liberationis confessio. secunda ibi:
verè tu es Deus. Circa primum primò declaratur potestas diuina
ad suscitandum. Cyrum liberatorem Iudeorum, cum dicit.
5 *† Ego feci terrã, & hoĩem super eã creauit. & patet litera.*
6 *† Et*

6 *† Et omni militia eorum mandauit. Id est cursum syderum*
disposui & ordinaui.
7 *† Ego suscitauit eum. s. Cyrum eadem potestate. Ad iustitiã,*
scilicet faciendam de Babylonis.
8 *† Ipse ædificabit ciuitatem meam. i. licentiabit reedificare.*
Et loquitur de reedificatione Ierusalem. Circa quod sciendum, quod
hęc reedificatio potest dupliciter intelligi. Vno modo quantum ad
domos inhabitantium: & sic Cyrus dedit licentiam reedificandi Ie-
rusalem, quia mandauit reedificare templum ad Dei cultum & sic
concessit quod Sacerdotes & ministri & alij indifferenter habitarent
ibi. Alio modo accipitur reedificatio quantum ad muros ciuitatis et
portas: & hoc modo fuit reedificata per Neemiam de licentia &
voluntate regis Artaxerxis.
9 *† Et captiuitatem meam. i. Iudeorum in me credentium.*
10 *† Dimittet. gratis. Et quia ex hoc facto potestas Cyri sunt am-*
pliata, ideo subditur.
11 *† Labor Aegypti. i. preciosa pro quib. Aegyptij laborauerunt.*
12 *† Et negociatio Aethiopię. i. preciosa diuitię Aethiopum,*
quę de longe per mercatores ibi apportate sunt. Et quia non solum
diuitię iste sed etiam domini earum facti fuerunt subiecti Cyro in
premium liberationis Iudeorum de Babylone, ideo subditur.
13 *† Viri sublimes. i. reges & principes dictarum terrarum.*
14 *† Ad te transibunt. Id est sub domino tuo.*
15 *† Post te ambulabunt. te sequentes vt dominum.*
16 *† Vinceti manicis. id est compedibus manualibus.*

✱ Pergent

MORALITER.

† *† Ventura interrogete. per orationem deuotam, & non di-*
uinos per obseruationem superstitiosam.
5 *† Ego feci. & sic possum respondere de omnib. veritatē.*
7 *† Ego suscitauit eum. s. doctorem bonum, ad iustitiam ope-*
randam & docendam.
8 *† Ipse ædificabit ciuitatem. s. ecclesię militantis.*
9 *† Et captiuitatem meam. populũ meũ eruendo a peccatis.*
Non in precio. quia scriptum est Matth. 10. 2. Gratiis accipi-
stis, gratis date.
11 *† Labor Aegypti. Per hoc significatur laborantes diuer-*
 sis vi-

sis vicij, Sap. 5. b. *Lassati sumus in uia iniquitatis et perditionis, &c.*
 Per Aegyptum. n. quę tenebri interpretatur, vicium luxu-
 rię designatur, Iob. 24. c. *Oculus adulteri obseruet caliginem. Per*
Aethiopiã detractio, quę denigrat fratris famam. Per Sabaim,
 id est clamantes, aduocatum malitia designatur qui per
 clamores veritatem subuertere nituntur.
13 *† Viri sublimes. per superbiam.*
14 *† Ad te transibunt & tuerunt. per verã humiliationem.*
15 *† Post te ambulabunt. tuam sequendo doctrinam.*
16 *† Vinceti manicis pergunt. id est operibus vinculo charita-*
 tis, quę est vinculum perfectionis, Colos. 3.

† Te adora-

A Tantum in te est Deus. * Tertullianus. Dicendo Deus in te & tu es Deus, duos pponit Christum, & Spiritum sanctum.

*** Ambrosius.** In te est Deus, quonia in filio pater. Scriptum est .n. pater, qui in me manet & ipse loquitur. Et ego in patre, & pater in me est.

b Non in abscondito. olim in mote Sinai vni tantum populo dixit. *Non erant tibi ay alieni.* Euangelium autē per apostolos omnib. Gentib. prædicauit, vnde. *In omnem terram exiit sonus eorum.*

*** Procopius.** Diuinitū Euangelium omnib. explicauit. *Mosis. n. oracula sermone quidem & characteribus Hebræis, locis inuijs & aqua destitutis clanculū edita reperias: Christi autem Euangelium omnium gentium linguis & literis celebratum.*

c Non dixi. Primū quidem ad Iudæos veni: & vt vmbra

a Pergent: & te adorabunt teq; deprecabuntur. Tantum in te est Deus et non est absque te Deus. Verē tu es Deus absconditus: Deus Israel saluator. Confusi sunt & erubuerunt omnes simul, abierunt in confusionem fabricatores terrorum. Israel saluatus est in domino salute æterna. Non confundemini & non erubescetis vsq; in sæculum sæculi. Quia hæc dicit dominus creans cælos, ipse Deus formans terram & faciens eam, ipse plastes eius. Non in vanum creauit eam, sed vt habitetur formauit eam. Ego dominus, & non est alius. Non in abscondito locutus sum in loco terrene tenebroso. Non dixi femini Iacob frustra, & querite me. Ego dominus loquens iusticiā, annūcians recta. Congregamini, & venite: & accedite simul, & qui saluati estis ex Gentibus. Nescierunt qui leuant signū sculpturæ suæ, & rogāt Deum nō saluantem. Annūciāte, & venite & cōsiliamini

vmbra legis relinquentes, veritatem sequentur admonui vñ. *Nō sum missus nisi ad oves quæ perierunt do. Is.*

*** Procopius.** Non dixi femini Iacob frustra querite me. Euangelium siquidem vobis ipse antē omnes promulgauit, ac ne pietatem frustra colere videremini mercedem etiam vitam æternam pollicitus sum.

d Annūciāns reuera. Vt creatura creatorem adoret, vt relictis figuris sequatur veritatem Euangelij.

e Nescierunt. Non luerunt scire quidā remanentes in errore, simulacrorū scilicet onere grauari, & sperantes in gibus non est salus.

f Consiliamini. Vt omnes per mundū euntes idem annūciētis. Hic .n. simul symbolum composuerunt de trinitate, & vnitāte, de communione ecclesiæ de generali resurrectione.

C NICOLAUS DE LYRA.

1 Pergent Quia aliqui eorum sicut ducebantur compediti, ad declarationem victoria Cyri.

2 Et te adorabunt. Suppliciter postulando a te misericordiam.

3 Verē tu es. Hic propheta conuertit sermonem ad Deum per modum gratiarum actionis confitendo, eius diuinitatem & potestatem pro liberatione populi sui, dicens.

4 Tantum in te, &c. i. nullus est Deus nisi tu qui potes facere talia. *quia diuinitas Dei non patet hominum oculis, ideo subditur.* Verē tu es Deus, &c. ex hoc consequenter inuebitur contra idololatrias, dī.

5 Confusi sunt, &c. i. idolorum. Et vocantur hic fabricatores non solum artifices facientes idola, sed etiam illi qui faciunt fieri, vt adorent ea. Et isti dicuntur hic confusi, quia per idola sua non potuerunt saluari de manu Cyri.

6 Israel saluatus, &c. i. per virtutem domini omnipotentis.

7 Salute æterna. Ex hoc videtur, qd istud sit referendum ad salutem factam per Christum, quia illa que facta fuit tempore Cyri, non fuit talis: quia postea populus Israel fuit multum afflictus tempore Antiochi illustris, & post captiuatus per Romanos. Et si dicatur quod hic in Hebræo habetur: Salute holamim, i. salute seculorum: quæ non importat æternitatem, sed tempus longum: hoc remouetur: per illud quod subditur.

8 Non confundemini. In Hebræo habetur. Vsq; in secula & vltra. Et talis locutio vbiq; in sacra scriptura importat æternitatem a parte finis secundum doctores Hebræorum. Et qd Deus sit potens ad dandam talem salutem, ostenditur cum subditur.

9 Quia hæc dicit dominus creans cælos. de nihilo virtute sua infinita, & pater liera vsq; ibi.

10 Non in abscondito locutus sum. dādo filijs Israel legē, sed

sed in monte Sinai in aperto.

11 Non dixi femini, adimplendo præcepta mea pro modico premio, sed pro magno valde. scilicet eterna salute. Sicut .n. supra frequenter dictum est. Vbiunque lex vetus pro virtutum operibus (de quibus sunt mandata legis) promittit pro premio bona temporalia, sub illis intelliguntur eterna bona principaliter promissa: quia diuinitatis premium principale, non est minoris bonitatis quā meritum, sed maioris. Bona autem temporalia sunt minora bona, quā opera virtutum: propter quod non sunt eorum principale premium.

12 Congregamini. Hic consequenter agitur de salute Gentium: Et exponunt partem istam aliqui doctores nostri de Gentilibus conuersis ad Iudaismum, quando viderunt liberationem eorum per Cyrum: & sic cum eis venerunt in Ierusalem. Sed hoc non videtur bene dictum: quia illi fuerunt pauci, vt patet in libro 1. Esdræ. Conuersio autem istorum de quib. est hic sermo, se extendit ad omnem nationem & linguam, vt patebit prosequendo literā. Et ideo intelligenda est de conuersione Gentilium ad fidem Christi per predicationem Apostolorum, & secundum hoc dicitur. Congregamini & venite. i. venite per fidem. Congregamini per charitatem.

13 Qui saluati estis ex Gentibus. Et quia non omnes crediderunt ad predicationem Apostolorum, sed multi in idololatria remanserunt, ideo subditur.

14 Nescierunt intelligere veritatem fidei.

15 Qui leuant. In Hebræo habetur. Qui leuant lignum sculpturæ suæ. Et credo, quod aliquis scriptorum posuit, s. pro, l. tamen est eadem sententia, quia per lignum vel signum intelligitur idolum sculptum quod a suis cultoribus leuatum in altum, vt reuerentius adoretur.

16 Annūciāte, & venite. adinuicem conseruando.

MORALITER.

2 Te adorabunt teq; deprecabuntur. adoratione dulci tantū.

4 Tantum in te Deus est: supple per verum cultum patriæ, de quo dicitur vera cōfessione. Tu es Deus absconditus. sub assumpta humanitate.

5 Confusi sunt, &c. Hic ex prædictis ponit inuectio rebelles Christo: & consolatio credentiū in ipsum, cum dī Confusi sunt & erubuerunt omnes simul abierunt, &c. subditur. Fabricatores errorum. Isti sunt Iudæi dimittentes mādata Dei pp traditiones Scribarum, & Phariseorum, Mat. 15.

6 Israel saluatus, i. populus Christianus in Christo dño.

Non in vanum creauit eam. s. viuentium terram: sed vt habitetur a sanctis post hanc vitam.

10 Non in abscondito locutus sum. Io. 18. d. Ego palam locutus sum mundo.

11 Non dixi femini Iacob frustra, querite me. Hoc dicitur propter Apostolos & alios credentes de Iudaismo, quorum fides non est frustrata.

12 Congregamini, & venite. Hoc dicitur propter credentes ex Gentibus, ex quibus cum Iudæis facta est vna ecclesia.

Nescierunt qui leuant signum. i. idololatriæ nesciunt Christum.

A Prædixi illud. Gentes esse saluandas, sed idolum nihil esse: quando locutus sum Abrahamæ, vel quando legem dedi.

B Egredietur in mundum visibiliter in carne.

C Augustinus. Qui est, non reuertetur? Ne Sabelianus dicat. Ipse est pater, & filius. Egredietur verbum non reuertetur, quia pater est, & filius filius est.

D Iustitiæ verbum, donec obedientiam impleuerit, vel sermo prædicationis non completus fuerit. Iustitiæ

† in iustitia Oratione de quinque hæresibus. † curabunt omnia gentes Rom. 1. 4. b.

A ^a In vnum. ^b Nisi ego qui Abrahamæ dixi. In semine tuo benedicentur omnes Gentes, & alia similia. Et qui dixi. Non erunt tibi dii alieni, &c.

B ^a Ergo. ^b Quia. ^c In parte enim filius, & in filio pater.

C ^a Non vnius Gentes, sed totius mundi, cui dicitur. Conuertimini ad me, &c. ^b Ergo. ^c Ab idolis.

D ^a Postula a me, & dabo tibi Gen. hæret tuam ^b Non idola. ^c Quia non est maior.

E ^a Immobiliter statui, vt firmilimum solatium habere. ^b De salute Gentium.

F ^a Non idolis sicut ante. ^b Corporis, & mentis. ^c Genera hominum ^d Firmius mihi obediens tanquam iurauerit: debet enim sermo Christianorum esse, est est: non, non.

G ^a Christiani. ^b Non iudeorum. ^c Legis, non figuræ. ^d In iudicio per vniuersum orbem. ^e Christum.

H ^a Gentes vndique fide, & opere. ^b Tunc. In iudicio. ^c Quæ fructum non habuistis tunc in his, in quibus nunc erubescitis? ^d Pœnitentes super errore suo qui Euangelio repugnabant. ^e Obstinati.

I ^a Per baptismum ^b Per pœnitentiam. ^c Videant opera vestra bona & glor. pat. vest qui in cel. est. Et alibi: Laudabuntur omnes recti cor. ^d Apostoli. ^e eorum filij quorum prædicatione in toto orbe, vberes fructus auulit.

J ^a In domino dicent. Omnes Gentes etiam Barbaræ, non in Synagogis, sed in ecclesijs confitentem.

tia verbum, filius qui sapientia patris, vel sententia iustificandarum Gentium vel rerum.

d Curuabit. omne genu. In nomine domini Iesu omne genu flectetur caelester. & infern. Mos ecclesie sticuse est Christianos Christo genua flectere, quod Iudæi superbiam mentis demonstrantes omnino non faciunt.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

- 1 Quis auditum. i. euentum futuri contingenti longè antequàm veniret.
- 2 Ex tunc prædixi. i. inuenietis per dicta prophetarum, quòd ego solus talia prædixi, qui sum solus Deus saluator: & ideo consequenter inducuntur omnes generaliter ad cultum vnius veri Dei, cum dicitur.
- 3 Conuertimini i. habitantes in omnibus finibus terræ.
- 4 In memetipso. Hoc dicitur ad ostendendum certitudinem illius quod denunciatur. Vnde adhuc subditur.
- 5 Non reuertetur. incassum, sed implebitur. Et quid sit illud subditur.
- 6 Quia mihi curuabitur. per adorationem patrie, cuius signum exterius est genuum flexio, vt dictum fuit plenius Esther. 3. a. Et iurabit omnis lingua. Ista nunc sunt adimpleta, quia per orbem cessauit

uit idololatria, & ab omnibus colitur vnus Deus, licet vario modo à Christianis, Iudeis, Saracenis, & alijs. Alio modo potest intelligi de solis Christianis, quia de omnibus Gentibus & linguis aliqui credunt in Christum, ipsum venerantes, tanquam verum Deum, & adhuc plures credent circa finem mundi. Ex dictis concluditur.

7 Ergo in domino dicent. i. potuerunt dicere.

8 Mæ sunt iustitiæ. quia principes mundi pro magna parte submiserunt colla iugo Christi, & obediunt eius vicario summo pontifici. Et adhuc plures venient ad fidem in posterum, vt dictum est, ideo subditur.

9 Ad eum venient. de suis pristinis erroribus.

10 Omnes qui repugnant ei. per infidelitatem seu malam vitam.

11 In domino iustificabitur. Semen Israel dicitur hic omnis fidelis, qui imitatur fidem ipsius Israelis, qui de aduentu Christi prophetauit Gen. 49. prout dictum est capitulo precedenti.

CAP.

MORALITER.

† stum. Licet. n. idololatria pro maiori parte cessauerit per prædicationem Euangelij tñ adhuc dicuntur esse aliqui habitantes in parte aquilonari, qui nominantur Linicarij,

rij, & adorant pro Deo dici primum viuens quod occurrerit eis in mane: quorum dii non possunt annūciare futura, sicut annūciat Deus verus. Ideo subditur in persona eius. Conuertimini ad me, & salui eritis.

MORA-

ADDITIO I.

In cap. 45. vbi dicitur in postilla Assimilauit te. Vbi translatio nostra habet. Assimilauit te. in Hebr. habetur. Cognominanti te. & est sensus, quia non solum Deus nomen Cyri reuelauit longè ante tempus suum, sed etiam cognomen, vocans eum pastorem, vt su. 43. d. qui dico Cyro, Pastor meus, &c.

ADDITIO II.

In eo. c. vbi dicitur in postil. Et hoc est, quod dicitur. Rorate cæ. Hoc quod dicitur. Rorate cæ. valde extortè exponitur de natiuitate Cyri, in qua nihil noui euenit præter illud quod in cæteris hominum natiuitatibus contingit. Illud, u. quod narratur de canicula eum nutriendi seu lactante, quod videtur in eo singulariter contigisse non pertinet ad eius natiuitatem, sed ad eius educationem, & ideo quòd hic dicitur. Rorate cæli desuper, &c. de nullo planè potest intelligi ad literam, nisi de Christi conceptione, quem rorante Spiritu sancto Beata Virgo genuit. Nec etiam quod sequitur. Et iustitia oriatur simul. potest dici de ortu Cyri, in quo nulla est iustitia orta. Vnde hæc autoritas nullo modo est applicabilis nisi ad ortum Christi, & ideo ab vniuersali ecclesia in diuinis officijs solè ad istum trahitur propositum, & propriè continuatur ad immediatè sequentia. Ad quod sciendum, & contra mysterium Christi duplex impugnatione surrexit. Prima, s. per corporalem persecutionem, incepit ab Herode volente Christum occidere, ne perderet regnum Iudææ. Secunda est persecutio spiritualis, quæ incepit a Pharisæis doctrinam Christi impugnantibus, s. negando eius diuinitatem, similiter & matris virginitatem. Vnde propheta in hoc loco alludens istis duabus impugnationibus. Circa primam dicit. Væ qui contradicit factori suo, quod propriè exponitur de Herode, qui audiens natiuitatem Christi

Christi miraculosè magis ostensam, & ore suo confitens se adoraturum Christum, temerariè nixus est contradicere diuinæ ordinationi per occisionem puerorum, & hæc fuit prima persecutio Christi corporalis. De persecutione autem spirituali di. Væ qui dicit patri, quid generas? & mulieri quid parturis? quod denotat impugnationem Iudeorum seu hereticorum contra duplicem natiuitatem Christi, scilicet æternam & temporalem. In hoc enim quod di. Væ qui dicit patri quid generas? intelligitur ille qui patri omnipotenti dicit. Quid generas. s. æqualem tibi filium? & est error negantium generationem æternam in diuinis. In hoc autem quod sequitur. Et mulieri quid parturis? intelligitur ille qui negat natiuitatem Christi temporalem fuisse sine semine virili. Talis enim dicit mulieri, s. Mariæ, quid parturis? s. si hominem non cognouisti. q. d. hoc nullo modo posset esse. Et patet, q. expositio horum versuum prædicta magis propria est literalis, quam allia quæ de Astyage & somno eius loquitur.

REPLICATA. In cap. 45. Burg. singulariter mouetur contra Postil. ipsum capitulum exponens multum distinetè, dicens q. in eo quedam dicuntur tantum de Cyro, in quibus non gerit figuram Christi, sicut cum dicitur. Non cognouisti me, & sine absurditate Christo non potest applicari. Quedam autem dicuntur de Christo tantum, quedam de vtroque, principaliter tamen de Christo tanquam per Cyrum figurato, & sic exponit illum passum. Rorate cæli desuper, &c. Qui nihil absurditatis est in vtraque expositione. Burg. autem dicit: sed nihil probat, quod de Cyro exponi non possit. Quod autem inquit, ecclesia vitur illo passu in diuino officio. Si illa ratio valeret. Psalmus Domine probasti, in officio diuino assumi non deberet, qui de Dauid ab omnibus exponitur tanquam figura, & sic de quampluribus alijs locis Psalmorum & Sacre Scripturæ.

Impugnatio contra mysterium Christi quæ & quod duplex.

Prin cutio

CAP. XLVI.

CAP. XLVI.

A **Onfractus est Bel.** Post vocationē Gētium subijcitur destructio idolorum. **b Nabo.** Nabo est aurū, Nabo est idolum. Sed hic magis interpretatio nominis operatur. Dicitur. n. prophetia vel diuinatio: Et nota cum dixit. **Cōfractus est Bel & Adieci.** Cōtritus est Nabo. de specie ad genus trāsuit significans qđ post ascensionem domini per predicationem Apostolorum, idola destructa sunt: & prophetia dæmonum, & diuinatio magorū ad nihilū deuenerunt. **c Contritus est Dagō.** * Procopius. Aludit Isaias ad historiam quæ capta arca & ad idolum introducta cecidisse ipsum & cōtritum fuisse doceat. * Idem. Placet nōnullis Deum quæ sua sunt, manere sēper, indicare: quæ autem idolorū falsa omnia existere, & in nihilum abire. **d Bestijs, & iumentis.** Bestias .n. & iumenta adorabant, &

† Onfractus est Bēl, contritus est Nabo:

† facta sunt simulacra eorū in bestijs & iumentis.

† ponderē vsq; ad lassitudinem † contabuerunt et contrita sunt simul.

† Non potuerunt † saluare portansem, & anima eorū in captiuitatem ibi.

† Audite me domus Iacob, & omne rēsiduū domus Israel.

† Qui portāmini à meo vtero, qui gestāmini a mea vulua.

† vsq; ad senectam ego ipse, & vsque ad canōs ego portabo.

† Ego feci, & ego feram: ego portabo, & saluabo.

† Cui assimilastis me, & adæquastis, & cōparastis, me, & fecistis similem?

† Qui † confertis aurū de sacculo, & argētum in statera ponderatis, conducentes aurificē vt faciāt Deum, et procidunt & adorant.

† Portāt illum in humeris gestātes, & ponētes in loco suo. & stābit, ac de-

† tienter eos expectauit: & in terra promissionis, & post passionem per 42. annos. **h Cui assimil.** In eos præcipuē inuehitur, qui tpe Achaz, & Eze. idola coluerunt in angulis platearū in hortis, in lucis super domos.

NICOLAUS DE LYRA.

Onfractus est. Post liberatoris præsignationem, hic consequenter propheta denunciatur hostium, s. Babyloniorum destructionem. Et diuiditur in duas partes, quia primò denunciatur destructio idololatriæ, & populi scissūdō cessatio regni. c. seq. Prima in tres, quia primò dicitur destructio denunciatur, secūdō populus ad cultum latræ reuocatur, ibi. Audite me. tertio liberatio ei promittitur, ibi. Recordamini. Circa primū præmittitur idolorum destructio, cum dicitur. **1** Onfractus est Bel. alias constatus, quod erat principale idolum Babyloniorum, & loquitur de futuro per modum præteriti. **2** Contritus est Nabo. Aliud idolum minus principale. Dicunt tamen aliqui, quod Nabo non est nomen proprium sed appellatiuū: & signat prophetiā suæ diuinatiōis, & sic est sensus. Cōfracto idolo nomine Bel, cōtrita est prophetia seu diuinatio, quam sacerdotes Beli fingebant. Vel quia dæmones in idolis aliquando dabant responsa. **3** Facta sunt simulacra eorum bestijs & iumentis. i. similia eis, quia carentia intellectu. Consequenter denunciatur destructio idololatriarum. Circa quod sciendum, qđ Sacerdotes idolorum quærentes fugere de Babylone, quando capta fuit per Cyrum, secum portabant idola: & sic propter pondus a veloci cursu fuerunt impediti: & sic cum idolis capti & destructi, & hoc est quod dicitur.

4 Onera vestra graui. idola. **5** Graui pondere vsq; ad, &c. Vos a cursu impediētia. **6** Contabuerunt & contrita sunt simul. i. vna vobiscum. **7** Anima eorum. s. sacerdotum & idololatrarum. **8** In captiuitatem ibi. Quia aliqui eorum fuerunt capti viui, & in captiuitatem deducti. **9** Audite me domus Iacob. Hic consequenter reuocat populū Iudæ ad verum cultum, quia multi fuerunt idololatræ ante captiuitatem Babylonicam, vt patet 4. Reg. in pluribus locis. Et ex hoc probabile videtur, quod multi eorum qui fuerunt ducti in Babylonem, sequebantur Babyloniorum idololatriam. Et ad reuocandum eum primò ostenditur affectus Dei ad ipsum, cum dicitur in persona Dei: Audite me domus Iacob. Sequitur. **10** Qui portāmini, &c. i. qđ afficior ad vos, sicut mater ad filios **11** vsq; ad senectam. i. istam affectionem ego continuabo. Consequenter reuocat populum ab idololatria, dicens. **12** Cui assimilastis me. fabricando vobis idola: ideo subditur. **13** Qui confertis. q. d. quamuis diligitis aurum sicut auari, amē ita fuitis ad idololatriam proni, quod ibi posuistis aurum vestrum. **14** Conducentes aurificem. Et consequenter ostendit idolorū impotentiam, dicens. **15** Portant illum in humeris. propter quod in fine cōcluditur. * Redite.

MORALITER.

1 Onfractus est Bel. qui deuorator interpretatur: ideo per ipsum gulosus & ebriofus signatur, & sic in corpore & anima frāgitur: quia sicut dicitur Eccl. 31. d. Sanitas est animæ & corpori sobrius potus. Et per oppositum excessus in cibis & potibus est infirmitas corporis & animæ. **2** Contritus est Nabo. qui interpretatur superueniens, pp quod signat superbū, qui supergredi vult oēm alium, & sic cōtritur in mente: quia non pōt ad hoc attingere. **3** Facta sunt simulacra eorum. Simulacra Gastrimargi sunt imaginationes de cibis & potib. & simulacra superbi, sūt imaginationes de excellentijs indebitis, & honoribus, quæ confringuntur, nam a Deo grauius puniuntur. **4** Onera vestra graui pondere, &c. hoc de peccatorib. in quorum

rum persona dī. Sap. 5. b. Lassati sumus in via iniquitatis, &c. Non potuerunt saluare portansem. s. in vita præsentī, quia magis accelerat mortem. **9** Audite me domus Iacob. i. supplantatores viciorū & contemplantatores diuinorum, qui per Iacob & Israel signant. **12** Cui assimilastis me. Hic increpantur homines mali, qui non solum æquant hoīem mortalem Deo, sed et præponunt magis timentes offensam mali principis vel prælati, quam offensam Dei: propter quod eis dicitur in persona Dei. Cui assimilastis. q. d. in hoc fecistis pessimē. **13** Qui confertis. Isti sunt mediatores simoniæ, vt per munera hēant sibi fauorabilē prælatū, qui non sūt nisi idolū sicut dicitur Zach. 11. d. O pastor & idolum relinquens gregē. **15** Portant illum. excusando suos defectus ne deponant.

A *Mementote istud.* Quia vos genui, & vsq; ad senectam portavi. deferite idola quæ fecistis, & ad vnus Dei cultum reuertimini.
B *Ad cor.* Intellectum, qui quasi bestię vixistis, simulacra venerantes, vt furiosi in ligna & lapides impingētes.

Et Ioan. Filioli inquit, nouissima hora est.
C *Consilium.* redimendi mundum per filium, quasi. con filium meum statutum nunc dico, vt cum videritis effe ctum, sciatis nullum esse Deum nisi qui futura cognouit, & fieri præcepit.

in Psal. 76.

* Augustinus.

Redire præuaricato res ad cor, quo itis? quo currietis? redite ad vīs vestris, & redite ad me quia ego sum via & veritas, quo curritis? nō solum a Deo sed a vobis fugitis. redite ad cor scrutamini spiritum vestrum, recolite annos æternos, inuenite misericordiam Dei circa vos, attēdite opera misericordię ei.

† roborate vos.

* Procopius. Prædicta Babylonis vltione Israelitas re-creat Deus, qui nō odio sed salutis amore prouocatus: ad Israelitarum pēnas accessit. non aliter quam ad amputandum vel vrendum medici.

† iustum.

B *Annūcians.* Per prophetas, vt cum prædicta implerent per diuinationem. i. prophetam prædicentem futura probem diuinitatem meam.

1. Cor. 10. c. Gal. 4. 2.

C *Nouissimum.* Nos sumus in quos fines seculorum deuenerunt. Et alibi. *At vbi venit plenitudo temporis misit Deus filium suum.*

A *Per se.* Pedes habent, & non ambulabunt. **B** *Cultores.* loco suo non mouebitur. Sed & cum clamauerint ad eū,

A *Aures habent, & non audient.* **C** *Idololatraz.* non audiet, de tribulatione non saluabit eos. Mementote

A *Prædictum.* **B** *In fide Christi penitentes.* **C** *Ne subitus idololatraz vos turbo subuertat.* **D** *Naturalis legis & scriptaz.* istud, & confundamini: redite præuaricatores ad cor. Re

A *Quæ bona fecerim vobis, ex quo eduxi vos de terra Aegypti.* **B** *Ab initio mundi.* **C** *Non alius.* **D** *Verus, quia illa dedi.* **E** *Et si di in nufacti.* cordamini prioris seculi, quonia ego sum Deus, & non est

A *Quia scilicet.* **B** *Mundus vel Abraham cui dictum est: in semine tuo benedicentur omnes Gentes.* vltra Deus, nec est similis mei, annūcians ab exordio no

A *Filij aduentum: Electionem apostolorum: Vocationem Gentium.* uissimū, & ab initio quæ nondum facta sunt, dicēs: Consi-

A *Impletum.* **B** *Edict.* **C** *Hominis saluatio.* **D** *In filio.* lium meum stabit, et omnis voluntas mea fiet. Vocans ab

A *Iudæa enim (in qua natus est ab oriente est.* **B** *Christum.* **C** *Vnde Iob: Semitam ignorauit auis.* **D** *Id est.* **E** *Mundo qui longe a celo.* **F** *Filium in quo mihi complacuit: Vocauit ad cælum in ascensione.* oriente tuem, et de terra longinqua virum tu voluntatis

A *Per prophetas de aduentu filij, de redemptione mundi.* **B** *In filio.* **C** *Consilium.* **D** *Secundum humanitatem.* **E** *Secundum voluntatem meam.* meæ, Et locutus sum & adducam illud creauit, & faciam illud.

A *Domus Iacob, & residuum domus Israel.* **B** *Christo, qui omnes iustificat.* Audite me duro corde, qui longè estis a iusticia. Prope

A *Faciā.* **B** *Mittam filium scilicet in mundum.* **C** *A te.* **D** *Filius, quia saluum faciet populum suum a peccatis eorum.* feci iusticiam meam, & non elongabitur, & salus mea nō

A *In Iudæa in qua natus est.* **B** *Filium. vnde: Viderunt oculi mei factum.* **C** *Idem.* morabitur. Dabo in Sion salutem & in Israel gloria meam.

Cit. Non quæro gloriam meam. Et pater in me manens ipse facit opera. In Sion, quia in Iudæa natus, passus. Vel, per Sion significat ecclesiam in speculatione positam.

NICOLAUS DE LYRA.

- * 1 Redite præuaricatores. i. idolorum fabricatores, & cultores.
- 2 Ad cor. cogitando, q; in idolis nihil numinis sit seu virtutis.
- 3 Recordamini prioris. Hic denūciatur libertatio populi: primò tamē ostēditur Dei potētia ad hoc agendū, cū dicitur. Recordamini prioris seculi. i. creatoris mūdi, q; à me creatus est, iō subditur.
- 4 Quoniam ego sum Deus solus. creator, & ideo possum populum meum liberare, & liberationem prædicere, ideo subditur.
- 5 Annūcians ab exordio nouissimum. i. antequam fieret annūciatū principium rei & terminū, sicut patet Gen. 15. vbi simul denūciat Abraham descensum Iacob & filiorum eius in Aegyptū, & afflictionem eorum ibidem & liberationem. Et eodē modo Isaiæ, reuelauit futuram captiuitatem populi per Nabuchodonosor, & liberationem per Cyrum. Et q; istud sit certum, ostēditur consequenter cum dicitur.
- 6 Consilium meum stabit. de liberatione populi per Cyrum.
- 7 Vocans ab oriente auem. id est, Cyrum ad modum auis

- 8 Virum voluntatis. i. executorem meæ voluntatis.
- 9 Creauit. i. creandum disposui.
- 10 Et faciam illud. voluntas mea non potest impediri. Et ad huius considerationem excitat Iudeorum attentionem di.
- 11 Audite me duro corde. i. qui habetis durum cor. Propter quod dicit dominus Exo. 32. c. Cerno, quod populus iste duræ ceruicis sit.
- 12 Prope feci. i. fiendam disposui.
- 13 Iusticiam: in Babyloniorū destructione, & vestra liberatione.
- 14 Dabo in Sion salutem. i. edificando ibi templum ad nominis mei cultum, & er quem cultores consequuntur salutem.
- 15 Et in Israel. sic est in Hebr. & in libris correctis, i. in populo imitante fidem eius.
- 16 Gloriam meam. Quod fuit impletum imperfectè in liberatione facta per Cyrum, & perfectè in liberatione facta per Christum, de qua est principalis intentio huius capituli, vt dictum est.

MORALITER.

† Sed & cum clamauerim. pro aliqua tribulatione ecclesiæ. Non audient. i. remediū adhibere non poterit neq; sciet. Mementote. verè penitendo de promotione talis prelati.
3 Recordamini prioris seculi. i. tēporis ecclesiæ primitiue, in qua non promouebant nisi digni rōne vitæ & sciētię qui personam Dei verè repræsentabant: ideo sequitur.

4 Quoniam ego sum Deus & non. annūcians per bonos prælatos voluntatem meam.
7 Vocans ab oriente auē. i. bonum contemplatiuum, vt ab oriente contemplationis descendat ad ecclæ regimen pp populi necessitatem: & sic solebat fieri, vt patet de beato Greg. S. Martino, & multis alijs. Et quia tales, ecclę sunt vtilis, ideo subdit: Dabo in Sion salutem, & in Israel gloriam meam.

CAP. XLVII.

D *Esce de sede, &c.* Quia oēs creature Dei sumus. Nec iuxta hæreticos, natura Babylonis dā-

CAP. XLVII.

D *Esce de sede in puluere uirgo filia Babylon, sede in*

nabilis: vel ob luxuriam & ornatū potentissimę vrbis, quę iam senex & vicina occisui virgunculam se & puellam iactat.

NICOLAUS DE LYRA.

CAP. XLVII.

D *Esce de sede.* Hic consequenter describitur deiectio Babyloniorū quantum ad cessationē regni. Et diuiditur in tres partes quia primò ponitur huiusmodi cessatio, secundo subditur huius pænę rō ibi:

1 *Ibi: Iratus.* & tertio excluditur eius euasio, ibi: Sta cum incanta. Circa primum dicit. Descende. de dignitate regni.
2 *Sede in puluere. tanquam vilis & abiecta.*
3 *Virgo filia Babylon. i. ciuitas Babilonis, & dicitur virgo, quia alias non fuerat violata siue capta ab aduersarijs.*

Diuisio

* Non

MORALITER.

† 1 *Esce de sede in puluere.* filia Babylon. quę confusio interpretatur: ideo per filiam Babylonis persona peccatrix, quę est digna confusione significatur sicut 2. Reg. 12. b. d. *Vir mor-*

mortis est vir ille, i. dignus morte. igitur tali peccatrici personæ dicitur. Descende. de sublimitate superbiæ.
2 *Sede in puluere.* per iugem meditationem mortis tuæ, quia puluis es, & in puluerem reuerteris.

† Non

Procopius. Regno personam tribuens, filia Babylo- nis & virginem: magnitudine virium, taquam q; ipso eta ris flore, tumidam & elatam appellauit, quam e sublimi descendere imperat. Nonnulli filias Babylonis aut etiam mulieres voluit intelligi, quas a moedis captas, in seruitu-

Sed Chaldecorum filia mollis & tenera no vocatur, quia D mens prauis desiderijs dedita, huius seculi labori relin- quitur vt foris mundo velut ancilla seruiat, quia intus Deum nequaquam vt filia amat: vnde & molam tollere & farinam molere perhibetur. Mola in gyro ducitur, &

re significat: quo rum descensu, glo- riaz & luxu, liber- tatisq; & diuitiaru in contraria muta- tio demonstratur.

Moraliter. Grego rius. Descen. & c. Hoc loco humana mes, virgo non incorru- pra (vt arbitrator) dici tur, sed infocunda. Et quia Babylon co fusio interpretatur, recte in fecuda mes filia Babylonis vo- catur, quae in eo q nequaquam bona operagerminat (du nullo ordine rectae vite componitur) quasi matre confu- sione generatur. Sin autem virgo non infocunda dicitur, sed corrupta, postquam statum salutis perdidit, ad co fusionis suae cumulu appellatur, qd fuit, descende: In alto quippe humanus ams stat, qn supernis retributionib. in- hiar: Sed ab hoc statu descedit, cu turpiter i vt i se se desfluē tib. mudi desiderijs subijcit cui mox bene additur: Sede in pul. Descendens. n. in puluere residet quia celestia deserēs terrenis cogitationib. aspersus in infimis vilescit. Sede in terra. quia de coelesti co uersatione noluit te erigere: sub temetipso in terrenis prostratus humiliare. Vnde necessa riò subditur: Non est solium filie Chaldaeorum. Chaldaei: feroces interpretantur: valde aut feroces sunt qui voluptates pro prias sequentes, nec suis motib. parcere sciunt. Sed filia fe rocium solium non habet, quia mens quae ad amorem mundi ex prauis desiderijs nascitur, atq; eisdem obscu- ratur: in eo quod se terrenis desiderijs subijcit, sedē amit- tit: & quasi a iudicis sui sessione repellitur, qui per exte- riores concupiscentias vagatur: & sepe iusto iudicio in sua ipse voluntate relinquitur: & sub ea quae anxie appetit la- boriosa mundi ministerium relaxantur. Quia ultra non vo- mol. & te. Constat nimirum, quia tenerae filiae suae parentes parcunt, nec duris atq; seruilib. operib. hanc affligunt. Oĩ- potens ergo Deus quasi teneram filiam vocat, qn dilectā cuiusq; aiam a laboriosis hui' mudi seruitijs reuocat, ne dū ab exteriorib. afficit, ab internis desiderijs obduretur.

a ¶ Vt ancilla, quia non est so. b ¶ Dignitas regni. c ¶ Quia a Chaldaeis condita. 1 a terra: non est solium filiae Chaldecorum, quia ultra non vo 2 a ¶ Delicata, delictis affluens. b ¶ Quae paulo ante regina. c ¶ O captiua: hoc est enim opus captiuorum. 3 caberis mollis & tenera. Tolle molam, & mole farinam 4 a ¶ Dominis tuis moedis & persis victoribus. b ¶ Vt mulier videaris. 5 Denuda ¶ turpitudinem tuam, discooperi ¶ humerum, re 6 a Libidini victorum. b ¶ vel vt transeas flumina eundo in captiuitatem c ¶ Tygrim, Eufratem, Chobar. 7 uela ¶ crura, transi flumina. Reuelabit ignominia tua, & ui 8 a ¶ Miseda captiuitatis. b ¶ Ex te. ¶ Vindicabo enim populum meum quem opprestisti, si enim ptecepi vt affligeres, non tamen vt opprimeres omnino. 9 debetur opprobrium tuum. Vltionem capiam, & ¶ non re 10 a ¶ A seru. tate captiuitatis. ¶ Vox populi. post lxx. annos de captiuitate redeuntis b ¶ Hominum & angelorum. 11 stet mihi homo. Redemptor noster dominus exerci- 12 a ¶ Quia. ¶ Est. b ¶ Qui dicit Sancti estote, quoniam ego sanctus. c ¶ Prae confusione ne videaris. 13 tuum, nomen illius sanctus Israel. Sedet tace & intra in 14 a ¶ Prae confusione lucem ferre non sustinens b ¶ Quia constructa a Chaldaeis. ¶ Sicut ante. 15 tenebras filia Chaldecorum, quia non uocaberis ultra 16 a ¶ Aegyptiorum, Assyriorum & aliorum. ¶ Quia. ¶ Iudaeos. 17 domina regnorum. Iratus sum super populum meum:

1 Vnaqueque autem huius mundi actio mola est, quae dum multas curas conge- rit, humanas metes quasi in gyrum ver- tit, atque ex se fari- nas proijcit, quia se- ducto corde semp minutissimas cogi- tationes gignit. No- nunquam vero qui getus alicuius mo- menti creditur: po- situs in qualibet actione denudatur. Denud. turpi. Inani quippe ministratio ne operis turpido denudatur, dum vi- lis abiecta q; mens

in actionis ostentatione cognoscitur, quae quiescens prius magna putabatur. Humerum mens discooperit, qn opus suum quod ignorabatur ostendit. Crus reuelat, qn qui- busdam desiderioru passib. lucris mundi inhiat, manife- stat. Flumina et transit: qn actiones huius seculi quae quo tidie ad terminum defluunt, indefinenter appetit, dum q; alias relit, alias sequit. quasi de flumine ad flumē trahit.

a Non uocaberis mollis. Metaphoricè. Solent regine mol- les esse & delicate, nec seipsas ferentes pre teneritudine. sub hac specie alloquitur Babylon.

b Farinam. vel coitum prebe Medis & Persis, qui in hoc feruentissimi sunt. Secundum hoc dicunt Hebraei, q Phi listhei Samsonem erutis oculis molere cogerunt, id est cum mulieribus suis coire, vt ex eo susciperent homines magnae & inuincibilis staturae.

c Et non resistet. sicut Moyles Deo volenti delere filios Israel. Significat autem angelum Babylonie prepositum: qui cum alijs ait: Cur auibus Babylonem, & non est sanata. d Sed. Sermo ad Babylonem refertur, & quasi quondam regina, modo ancillam alloquitur. Sede humilis & vilis: Tace vt tristis considerans miseriam tuam.

e Iratus sum. Causam reddit quare Chaldaeos ita afflixerit, ne sine causa fecisse videretur qui nihil sine causa ope- ratur, & vt cognoscant Chaldae, quia non in viribus suis superauerunt populum Dei.

NICOLAUS DE LYRA.

- 1 Non est solium. i. regni thronus.
2 Filie Chal. i. Babylonis, quae erat Metropolis in Chaldea.
3 Quia ultra. i. regina seu domina, quae solent esse delicatae, sed magis seruituti subiecta. i. subditur.
4 Tolle. quod est officiu ancillae.
5 Denuda. In Hebreo habetur, denuda ligaturam tuam. i. orna- mentum capitis, quod descendit vsque ad humeros: ideo subditur.
6 Discooperi. Per ista designatur applicatio ad opus seruale. Cum enim ancilla ad talia se applicat, tales cooperturas amouent. Et eadem sententia importatur per literam communem cum dicitur: Denuda, &c. quia ornamentum ablatio est quedam turpitudinis denudatio.
7 Reuela, &c. q. d. in captiuitatem duceri peditando, & sic oportebit te eleuare vestes, & discooperire partes inferiores ad transeun- dum aquas & flumina.

MORALITER.

- 1 Non est solium. tibi. scilicet in coelis.
2 Quia ultra. i. non debes vacare carnalib. delicijs, sed au- steritatib. poenitentiae pro peccatis commissis. i. subditur.
3 Tolle molam. id est contere carne.
4 Denuda. turpi. peccati spiritualis per veram confessionem.
5 Discooperi. abijciendo a te peccati farcinam.
6 Reuela crura. consistendo peccata carnalia.
7 Transi flumina. carnis illecebras dimittendo.
8 Reuelabitur. in foro conscientiae Sacerdoti, ne mani- festetur in iudicio finali.
9 Vltionem capiam. per poenitentiam poenam.
10 Et non resistet. Nam vtens ratione non renuit poenam pe- nitentiae, sed magis acceptat satisfaciens diuinae iustitiae.
11 Sede Tace. per veram humiliationem.
12 Et intra. peccatorum tuorum.

- 8 Vltionem capiam. de malis tuis.
9 Redemp. no. Prius locutus est propheta in persona domini, nunc loquitur in propria persona dicens: Red. no. de Aegypto et Babylone.
10 Dominus, &c. id est, angelorum.
11 Nomen. Et sic est in Hebraeo, ita quod nomen domini hic dici- tur dominus exercituum, i. angelorum.
12 Sanctus Israel. i. sanctificans Israel.
13 Sedet tace. tanquam confusa. Et redit hic propheta ad loquendum in persona domini.
14 Et intra. Quia multi de Babylonijs in captiuitate ducti fuerunt & incarcerati in locis tenebrosis.
15 Iratus sum. Hic consequenter ponitur dicitur punitionis ratio, quae triplex est. Prima accipitur ex crudelitate quam Babylonijs exercuerunt in populum regni Iudae, & hoc est quod dicitur in persona domini: Iratus sum. de praeterito.
16 Super populum meum. propter eius peccatum.

¶ Non uocaberis. i. non queras ultra per superbiam eleuari, sed magis humiliari. Aliter potest dici sic. In hoc enim c. ad literam pronuntiatur destructio Babyloni- orum propter tria. Primum est quia victoria de Iudaeis ha- bita, vbi fuerunt nimis crudeliter & dure, partim occiden- do, & partim captiuando. Secundum, quia vbi sunt ea ni- mis superbe: attribuentes eam totaliter virtuti proprie. Tertium, quia ad habendum ipsam usi fuerunt diuina- tionib. superstitiosis. Per hoc autem moraliter docentur bellatores, ut victorijs habitis vtantur temperate. scilicet mo- deramine misericordiae, & vtantur humiliter. scilicet attribuē do victoriam virtuti diuinae. tertio cauendo ne in talib. vtantur aliqua superstitiosa obseruatione, ne sicut Baby- lonij tradantur confusibiliter manib. inimicorum suo- rum, & sic primo temporaliter, & post eternaliter con- fundantur.

plantam pe- dis.

non occur- ra tibi si- homo.

tacens.

E

Samson coa- tus molere.

Exo. 32. Iere. 51. 22

Quare Chal- dæi puniti.

A ^a A te contaminati permisi. ^b Sed. ^c Scilicet ut flagellares, non ut occideres.

Cōtamināui hereditatem meam, et dēdi eos ¹
^a Natus misertus.

† manum tuam. in manu tua. Non posuisti eis misericordias. ²
^a Etiam qui misericors & hostis. ^b Crudititas

Super senem aggrauasti iugum tuū valde, & ³
^a Superbia. ^b Semper regnabo.

dixisti: In sempiternum ero domina. Non po ⁴
^a Que modo pateris. ^b In prosperis. ^c In prosperis. ^d In prosperis.

fuiſti hęc super cor tuum, neque recordata es ⁵
^a Recogitans futura. ^b Venturi mali. ^c Ideo. ^d Prædicta.

† teius. nouissimi tui. Et nunc audi hęc delicata & ⁶
^a Nisi metue s.

habitans confidenter, quæ dicis in corde tuo: ⁷
^a Domina mundi. ^b Qui regnet.

ego sum, & non est præter me amplius. Non ⁸
^a Sine rege. ^b Quia semper erit qui regnet ex me. ^c Ergo.

sedebo vidua, & ignorabo sterilitatē. Venient ⁹
^a Subito. Ex improviso

tibi hæc duo subito in ¹⁰
^a Populorum. quasi si iorum.

irruēte Cyro & Dario. Non. n. metuebat ut a ¹¹
^a Regis.

Mœdis & Persis (qui illius cōparatione nullius ¹²
^a A me & prophetis prædicta.

erat fortitudinis, & ipsi subiecti) posset superari. ¹³
^a Non solum propter credulitatem & superbiam tuam. ^b Quia felicitas in magis & in maleficijs tuis & eorum consilijs confidis.

† maledicorū pter multitudinem t maleficorum tuorum, ¹⁴
^a Quia mentientes, te semper regnaturam, duram & superbam faciebant.

& propter duritiām incantatorum tuorum ¹⁵
^a Regnandi. ^b In consilio maleficorum tuorum.

vehemētem. Et fiduciām habuisti in malicia ¹⁶
^a Qui corrigat ea quæ facio. ^b Arioli, magi, aruspices.

† Ier. 49. c. tua, & dixisti: Non est qui uideat me. † Sapien ¹⁷
^a Diuinitas, astrorum aspectus. ^b Quia peius.

tia tua & scientia tua hæc † decepit me. Et di ¹⁸
^a Domina mundi.

xisti in corde tuo: Ego sum, & præter me non ¹⁹
^a Regnatura.

† rebellare, fecit te. ^b Nescies ortum. Ex inspecto veniet calamitas, nec a Magis nec diuinis prædi- ²⁰
^a Regnatura. ^b te malū, & nescies, or-

^a Initium ^b Mali. ^c Irruēt mali: tum eius: & irruēt super te calamitas, quæ ¹
^a A te expellere.

non poteris expiāre. Veniet super te miseria ²
^a Modo ^b Itonia. ^c Contra Cyrum & Darium ^d In quibus confidis.

16 repente quam nescis. Sta cum incantatoribus ³
^a Multitudine. ^b A principio regni, eorum consilio cuncta disponis.

tuis, & cum multitudine maleficorū tuorū, ⁴
^a Quæ modo pateris. ^b In prosperis. ^c In prosperis.

17 in quibus laborasti ab adolēſcentia tua, si for ⁵
^a Sed. ^b Quibus prius multas gentes superasti. ^c Ironice.

18 tē quid profint tibi, aut si possis fieri fortior: ⁶
^a Sed. ^b Quibus prius multas gentes superasti. ^c Ironice.

19 tē quid profint tibi, aut si possis fieri fortior: ⁷
^a Sed. ^b Quibus prius multas gentes superasti. ^c Ironice.

† Defecisti in multitudine consiliorum tuorū. ⁸
^a Astrologi.

20 Stent & saluent te augures celi, qui contem ⁹
^a Augures celi. Astrologi, qui per stellas arbitrantur oīa regi. Q. d. Quare non prouiderunt oīa tibi? Hi vulgo appellātur matematici, qui cursu astrorū res mundanas putant regi. vñ: Ab oriente venerunt Magi dicentes: Vidimus stellam eius in oriente. Vel, a varcinio Balaā prouocati, qui ait: Orientur stella ex Iacob.

† integrē. ^b Et in prosperis. ^c In prosperis.

21 venturā tibi. Ecce facti sunt quasi stipula: ¹⁰
^a Quæ dominus cogitauit super te. ^b Illis tacentibus propheta ventura annunciat.

† maledicorū. ^c In prosperis. ^d In prosperis.

22 ignis combussit illos. ¹¹
^a Quæ dominus cogitauit super te. ^b Illis tacentibus propheta ventura annunciat.

† fortitudinē. ^c In prosperis. ^d In prosperis.

23 Non liberabunt animam suam de manu flammæ: ¹²
^a Quæ dominus cogitauit super te. ^b Illis tacentibus propheta ventura annunciat.

† Ier. 49. c. tua, & dixisti: Non est qui uideat me. † Sapien ¹³
^a Quæ dominus cogitauit super te. ^b Illis tacentibus propheta ventura annunciat.

tia tua & scientia tua hæc † decepit me. Et dixisti in corde tuo: Ego sum, & præter me non ¹⁴
^a Quæ dominus cogitauit super te. ^b Illis tacentibus propheta ventura annunciat.

† rebellare, fecit te. ^c In prosperis. ^d In prosperis.

24 sed eant ad eum. † Sic facta sunt tibi in quibus ¹⁵
^a Quæ dominus cogitauit super te. ^b Illis tacentibus propheta ventura annunciat.

25 cunque laboraueras. Negociatores tui ab adolēſcentia ¹⁶
^a Quæ dominus cogitauit super te. ^b Illis tacentibus propheta ventura annunciat.

26 leſcentiā tuā, vnusquisque in via sua errauerunt: non est qui saluet te. ¹⁷
^a Quæ dominus cogitauit super te. ^b Illis tacentibus propheta ventura annunciat.

*** NICOLAUS DE LYRA.**

C 1 Contaminauit, &c. id est contaminari permisi Ierusalem & templum a Babylonijs ingredientibus & succendentibus utrumque 4. Reg. vlt. b.

2 Non posuisti eis. crudeliter utens victoria a me tibi data.

3 Super senem aggra. cui propter etatem omnes debent compati.

4 Et dixi. Hic ponitur secunda ratio, quæ accipitur ex Babylonijs superbia, cum dicitur: Et dixisti. pro nimia elatione.

5 In sempiternum, &c. aliorum regnorum.

6 Non posuisti, &c. scilicet quoddam in momento deicere te possum a dignitate & confidentia tua, & patet litera vsque ibi: Venient tibi hæc duo subito: & quæ sint illa subditur.

7 Sterilitas. id est carentia prolis per interfectionem habitantium in te.

8 Et viduitas. i. carentia dominij.

9 Vniuersa. Hic ponitur tertia ratio, quæ accipitur ex maleficorum multiplicatione, cum dicitur: Vniuersa venerunt. Et dicuntur malefici, qui viuunt inuocationibus demonum.

10 Et propter duritiām. qui deludunt sensus humanos.

11 Et fiduciam habuisti, &c. in ipsa perseverando absque timore. Cuius ratio subditur.

12 Et dixisti, &c. Ille enim error erat tunc in Babylone scilicet quoddam diuina providentia ad actus humanos se non extendat: & sic tollitur timor domini.

13 Sapiencia tua, &c. Et bene dicitur, tua, quia non erat vera scientia nec sapientia, sed deceptio.

14 Præter me, &c. similis in potestate & dignitate.

15 Veniet super te malum, &c. & ideo non poteris tibi prouidere. In Hebræo habetur: Et nescies requirere ipsum. hoc est, non prouidebis, & sic remedium querere non poteris. Cætera patent ex dictis.

16 Sta cum incantatoribus, tuis, &c. Hic consequenter excluditur ducta pænæ euasio: Et hanc excludendo ponit tria, per quæ regnum

gnum Babylonis confidebat manere in sua potentia. Primum e at **F**
 multitudo incantatorum & maleficorum per quorum artes & ope **Chr**
 ra credabant se posse scire occulta & futura: & sic cauere pericula: **trib**
 hoc autem excluditur cum dicitur: Sta cum incantatoribus, tuis **deb**
 & cum multitudine malefico. quasi dicat per eos non stabit.

17 In quibus laborasti, &c. hoc est a principio, ex quo Babylonia **17**
 fuit fundata: unde & Necromantia cepta fuit in Chaldaea.

18 Si fortè quid profint tibi. eorum scientia, quasi diceret, **18**
 non proderit.

19 Aut si possis fieri fortior. te muniendo contra futura pericu **19**
 lula tibi per eos præannunciata: quasi diceret non quia te præmunire **Chr**
 non poterunt: ideo subditur, Defecisti in, &c. **trib**

20 Stent, &c. Hic excluditur secundum, de quo confidebant, scientia **20**
 astrologorum & diuinorum, ad præcognitionem futurorum hoc **Sec**
 excludit dicens: Stent & saluent, &c. i. diuinantes de futuris per **am**
 motum celi, q. d. nihil poterunt indicare tibi: ideo subditur.

21 Ecce facti sunt, &c. i. materia ad incendium parata.

22 Ignis combussit eos. quia perierunt in incendio Babylonia **22**
 e civitatis.

23 Non sunt prunæ. i. ille ignis non erit ad recreationem sicut **23**
 ille qui sit in camino huius, sed ad exterminationem.

24 Sic facta sunt tibi. id est data combustioni.

25 Negociatores tui. Hic excluditur tertium de quo confidebat **25**
 Babylonia, scilicet multitudo & potentia mercatorum, quibus abundabat il **Te**
 lud regnum, qui discurrebant ad diuersas partes per mare & per ter **am**
 ram, & inde diuitias multas apportabant ad muniendum regnum **am**
 Babylonicum. Explorabant et cōditiones aliarū Gentium, quod mul **am**
 tum faciebant ad stabilendum regnū suum: hoc igitur excluditur cū **am**
 dicitur: Negocia. &c. i. quos habere consueuisti a fundatione tua. **am**

26 Vnusquisque. i. in itineribus suis & operibus & ideo ex **26**
 prædictis concluditur.

27 Non est qui saluet te. s. in omnibus illis per quos confidebas **27**
 saluari & stabiliri, ut patet per exclusionem eorum ex prædictis. **am**

* Cap.

CAP. XLVIII.

C A P. XLVIII.

A *Vdite hæc.* Consectu-
tudo est vt quando
agitur de carnali Israel, sim-
pliciter & sine nominis
adicione Iacob vel Israel
dicatur, sicut in hoc loco,
vbi eos alloquitur, qui no-
mine tenus Iacob vel Isra-
el appellantur.

b *Et de aquis Iuda.* Iudæ fa-
cit mentionem, quia decem
tribubus captiuatis, Iuda
& Benjamin & læuitæ in
terra promiss. manebāt &
Regem de Iuda habebant.

c *Et Dei Israel.* Populus hic
labijs me honorat, cor autem
eorum longè est a me.

***** Procopius. Quemad-
modum falso Israelitæ vo-
cabantur, qui nominibus
his erant indigni: sic cum
iurarent Deique Israel re-
cordarentur, labijs ipsum
honorabant, qui corde ab
eodem semoti erant.

d *De ciuitate enim sancta.* Ac
si dicat: Habitatores Ierusa-
lem vos esse iactatis, & do-
mini Sabaoth habere priui-
legium, cum cassâ vobis, Ia-
cob, Israel, & sanctæ vrbs,
& Dei omnipotentis affir-
matis vocabula.

e *Priora ex tunc.* Prædixi
Babylonios superandos, &
repente faciam quod mina-
tus sum: vt venerint quæ
prædicta sunt, scias nec for-
tuito nec deo um tuorum
nutu accidisse.

A *Vdite hæc domus Ia-
cob, qui vocamini nomi-
ne Israel, & de aquis Iuda*

c *existis, qui iuratis in nomine domini, & Dei
Israel recordamini, non in veritate neque*

d *in iustitia. De ciuitate enim sancta uocati
sunt, & super Deum Israel t constabiliti sunt,*

e *dominus exercituum nomen eius. Priora ex
tunc annunciaui, & ex ore meo exierunt, &*

f *audita feci ea: repete t operatus sum & uene-
runt. Sciu enim quia durus es tu, & neruus*

g *ferrus ceruix tua, & frons tua t ærea. Præ-
dixi tibi ex tunc, antequam uenirent indi-
caui tibi, ne forte diceret: idola mea fecerunt hæc, & sculpilia mea, & conflatilia*

h *mandauerunt ista. Quæ audisti uide om-
nia. Vos autem non annunciaistis. Audi-
ta feci tibi noua ex tunc, & t conseruata*

i *et conseruata sunt. Et conseruata sunt. Et conseruata sunt.*

k *Et conseruata sunt. Et conseruata sunt. Et conseruata sunt.*

l *Et conseruata sunt. Et conseruata sunt. Et conseruata sunt.*

m *Et conseruata sunt. Et conseruata sunt. Et conseruata sunt.*

n *Et conseruata sunt. Et conseruata sunt. Et conseruata sunt.*

o *Et conseruata sunt. Et conseruata sunt. Et conseruata sunt.*

*Quid dicam? Ac si dicat, quæ Babyloni prædixi
necesse est impleri: vos autem audite attentius
quæ sum dicturus.*

*Solo. Non Iacob, non Israel, qui non ha-
beris opus nominis.*

*Iuda & Benjamin & Leui.
Semine, carne scilicet non fide.*

*Non in honorem domini, sed in confirmationem vestri mendacij quia idola
adoratis, quorum abominatione præceptum est, vt iuretur per nomen domini.*

Sicut iactant. A Ierusalem Ierosolimitæ.

Protectorum. Fundati

Cuius nos scilicet testes sumus. Est. Antiqua

Ex quo cepi loqui contra Babylonem, Onus Babyloniæ. Propheetis.

Chaldezorum subuersio, vltra reuersio.

Quat pro tibi t te tua loquor. Incredulus.

Inreuerabilis superbia. Inreuerenda.

*Futura tibi & Babyloni. Ex quo cepi loqui contra Babylonem, per
prophetas ne for d-ido. mee &c.*

Vt Cyrus & Darius de Babylonijs me vindicarent.

Per prophetas complenda. Implera.

Elijis veltis quæ ventura erant super Babylonem, sed celastis veritatem.

Demiseris Babylonijs. Nō quod de Aegypt. duxerim, huiusmodi. A me.

*Priora miracula. Quæ feci D
in medio eorū ex quo ab
Aegypto exierūt: & immi-
nente captiuitate a Nabu-
chodonosor. Nunc autē an-
tequam captiuentur prædi-
ci eorum liberationem, &
Chaldezorum vastationē:
vnde repente. Quæ ventu-
ra prædico, operatus sum.
* Procopius. Ostendit
Deum de se antè non ad
ostentationem sed vtilitatē
futura prædicere, partim
quidem ut rerum euentum
idolis non ascribant, partim
verò vt de futuris edo-
cti resipiscerent.*

*Neruus ferreus. Hinc Ste-
phanus: dura ceruice & incr-
cucisci cor.*

*Frons tua ærea. vnde Eze-
chiel: Omnis quippe domus Is-
rael attrita fronte est, & i. Et le
remias: Frons mulieris mereiri-
cis facta est tibi, nolui, eru.*

*Et conseruata sunt. Quasi
dicat. Plurima annunciatu-
rus eram, sed quia non re-
cordaris quæ dico, quæ di-
cturus eram reseruo.*

*Procopius. Sed quæ-
runt nonnulli quomodo
se noua fecisse asserat, cum
docente Ecclesiaste, nihil no-
uum sub cælo sit. Christi igi-
tur mysterium, longe ea
quæ cernitur creatura. ma-
ius, quod a Paulo etiam
absconditum nominatur,
intellexit.*

*Procopius. Sed quæ-
runt nonnulli quomodo
se noua fecisse asserat, cum
docente Ecclesiaste, nihil no-
uum sub cælo sit. Christi igi-
tur mysterium, longe ea
quæ cernitur creatura. ma-
ius, quod a Paulo etiam
absconditum nominatur,
intellexit.*

*Procopius. Sed quæ-
runt nonnulli quomodo
se noua fecisse asserat, cum
docente Ecclesiaste, nihil no-
uum sub cælo sit. Christi igi-
tur mysterium, longe ea
quæ cernitur creatura. ma-
ius, quod a Paulo etiam
absconditum nominatur,
intellexit.*

*Procopius. Sed quæ-
runt nonnulli quomodo
se noua fecisse asserat, cum
docente Ecclesiaste, nihil no-
uum sub cælo sit. Christi igi-
tur mysterium, longe ea
quæ cernitur creatura. ma-
ius, quod a Paulo etiam
absconditum nominatur,
intellexit.*

Propter

NICOLAVS DE LYRA.
C A P. XLVIII.

A *Vdite hæc.* Postquam Isaias propheta denunciavit Babyloni-
orum destructionem, hic consequenter denunciat populi Iu-
de liberationem, qui captiuus a Babylonijs tenebatur: Et diuiditur
in duas partes: quia primò excitat audiendum intellectum secundò
prosequitur propositum, ibi: Priora. Circa primum recolit duo de qui-
bus gloriabantur, & quæ debebant eos mouere ad bonum. Primum
est, nobilitatis ortus, quæ debet mouere ad bonum: vnde dicit Boe-
tius, 3. de consol. q. in nobilitate generis istud est optimum: quia per
hoc est imposta ipsis nobilibus quedam necessitas ne a maiorum
suorum probitate degenerent, & quantum ad hoc dicit.

1 *Audite hæc. i. qui descendistis a tanto patriarcha, & ab eo vo-
cati estis filij Israel.*

2 *Et de aquis, & c. i. de tribu nobiliori filiorum Israel: quia erat
regia. Secunda est, sanctitatis cultus, quia soli Iudæi dicebantur præ
alijs cultores Dei, & quantum ad hoc dicit. 3 Qui iu. quasi ad eius
reuerentiam homines enim per maiorem sui iurant, Heb. 6. c. Sed
quia reuerentia debita non est in illicito iuramento, sed magis irre-
uerentia, ideo ad remouendum eorum falsam gloriam subdit.*

4 *Non in ue. Et si: eos notat de iuramento falso, quod caret ve-
ruatē, & de iuramento iniquo, quod caret iustitia.*

5 *De ciuitate, & c. i. Ierusalem ad cultum Dei electa.*

6 *Vocati sunt. i. denominati ciues, de quo similiter gloriabatur.*

7 *Et super Deum. quia legem eius seruare promiserunt. & hoc
etiam debebat eos mouere ad bonum.*

8 *Priora. Hic exequitur propositū. f. de populi liberatione. Circa
quam primò ponitur liberantis conditio, secundò subditur ipsa libe-*

M O R A L I T E R.

1 *Audite hæc.* In hoc c. secundum sensum literalem de-
scribitur duplex liberatio. Prima est liberatio Iudæorū
a captiuitate Babylonica, quæ fuit facta per Cyrū. Secun-
da est liberatio fidelium oīum a seruitute demonis, quæ
facta est per Christum. Prima verò fuit figura secundæ: &
ista secunda quæ est liberatio a dæmonis seruitute figura
est tertie liberationis. f. a corruptione præsentis miserie:
quæ erit in futura resurrectione: Sicut. n. ea quæ fuerunt
in ve. test. figurauerunt ea quæ sunt in nouo sm quod di-
citur 1. Cor. 10. c. omnia in figura continebant illis: sic ea quæ
sunt in ecclesia militante, suo modo figurāt & repræsen-
tant

*ratio, ibi. Congregamini. Cōditio autē liberantis est, q. sit sciens &
potens ad hoc: & ideo primò ostenditur ipsius Dei scientia, & secū-
dò ipsius potentia, ibi: Audi me. Prima in duas. quia primò Dei
scientia ostenditur, secundò quedam obiectio soluitur, ibi: Pro. no-
meum. Circa primum sciendum. q. Dei scientia ostenditur duplici-
ter, vno modo ex certa reuelatione contingentium futurorum, alio
modo ex occultatione eorum, secundum ponitur, ibi. Audita feci.
Circa primum dicitur in persona domini: Priora ex tunc. id est an-
tequam fierent.*

9 *Annunciaui. sicut patet, Gen. 15. d. vbi denunciavit Abrahæ
peregrinationem seminis sui futuram in Aegyptum: & inde reditu-
ram quarta generatione: & sicut denunciavit, ita postea in effectum
produxit, ideo subditur. 1 Repente, & c. Et causa huius reuela-
tionis & consimilium subditur. 11 Sciu enim, & c. f. ad creden-
dum veritatem & pronus ad idololatriæ falsitatem. ideo.*

12 *Prædixi. scilicet longè factum.*

13 *Ne fortè diceret. si euenissent absque mea denunciatione.*

14 *Quæ audisti. per me reuelata.*

15 *Vide omnia. sicut prædixi adimpleta & sic potes scire, quod
ego feci & non idola.*

16 *Vos autē. sed ego qui hæc reuelavi Abrahæ et alijs prophetis.*

17 *Audita feci. Hic ostenditur propositum ex aliquorum occul-
tatione. Sicut enim Deus aliqua reuelavit Iudæis antequam fierent,
ne idolis eorum adscriberentur, vt dictum est: ita aliqua non reuela-
uit eis, ne præcognitio idolis adscriberetur: & hoc est quod dicitur:
Audi ti. fe. & c. i. antequam fierent, vt dictum est parte præceden-
ti: & sic continuat se ad præcedentia.*

18 *Et conseruata sunt. i. nota apud me tantum. * Quæ*

*tant ea quæ sunt in ecclesia triumphante. Vnde dicit Hu-
go de sancto Victore: Supernæ matris gaudia represen-
tat ecclesia. In ecclesia verò triumphantē nulla est figura,
sed oīa sunt tibi clara absque ænigmate. ideo de ciuitate
coelesti dicitur Apo. 21. Et templum non vidi in ea: dominus. n.
omnipotens templum est eius. Igitur prima liberatio mysticè
exponitur de secunda: & iō sicut Cyrus primā liberatio-
nem fecit, & per nuncios & literas in suo imperio publi-
cauit, vt habetur 1. Esdræ 1. sic Christus qui secundam li-
berationem fecit, eam in orbe per apostolos suos & disci-
pulos alios publicauit: sicut dicitur Mar. vlt. d. Euntes in
mundum vniuersum prædicate Euangelium omni creature, & c.
† Secun-*

A *Propter nomē meū.*
 Scilicet ne violaretur. *longe faciam feci.* f. *furorem meum* ne disperderem te, quia adorasti vitulum: & *laude mea.* vt me. *laudares: Infrē nabo te.* lege mea.

lib. 7. contra celsum.

† purgavi.

† ex camino afflictionis

† propter me † supra 42.

B Origenes Ignē Deus mundo illaturus est, non vt coquus aliquis, sed vt beneficus erga eos, qui dolore afflicti sunt & igne indigent, vnde sacrae litterae truciore quēdam edicunt, vt eos perterrefaciāt, qui aliter nequeunt a peccatis auerti, qđ docet Isaias, *Propter nomen meū ostendam tibi furorem meum, & gloriosa mea inducam super te, ne te perdam.* b *In camino paupertatis.* Purgando per paupertatem, diuitias tuas dando hostibus, vel in Aegypto, vbi ostenditur diuitijs & paupertate plerosque tentari.

* Procopius. Fornacem paupertatis, seruitutis locū appellat

a A me. *b* Apud me antequam fiant. *c* Cognouisti. *d* Quo creata sunt.

funt quæ nescis. Nunc creata sunt, & non tunc & ante diem: & non audisti ea, ne forte dicas: ecce ego cognoui,

ea. Neque audisti, neque cognouisti, neque extinc̄ aperta

est auris tua. Scio enim, quia prauaricans prauaricaberis,

& transgressorem ex utero uocaui te. Propter nomen meum

longē faciam furorem meum: & tunc laude mea infrenabo

te, ne intereas. Ecce tunc excōxi te, sed non quasi argentum,

elegi te tunc in camino paupertatis: propter me, propter me

faciam, ut non blasphemem, & gloriam meam alteri non

dabo. Audi me Iacob, & Israel quē ego uocō. Ego ipse, ego

primus, & ego nouissimus. Manus quoque mea fundauit terrā,

& dextera mea mensa est cœlos. Ego uocabo eos, & stabunt

simul. Congregamini omnes uos, & audite, quis de eis

formam acciperet.

e Congregamini omnes uos. Quid ergo gloriatur terra & cinis ignorans fragilitatem suam?

pellat, in quo eos qđ ad eam adacti sunt, etiam mendicare necesse sit.

c Audi me Iacob.

Eisdē adhuc loquitur quibus dixerat:

Audite me domus Iacob, qui uocamini nomine, non re Israel.

Multi .n. uocari,

pauci uerò electi. Ideo non electos. quia nondum Saluatorē

repperant, sed uocatos appellat.

d Ego ipse. * Procopius. Eos ad sue diuinitatis meditationē

inuitat, cum se principium non habere significat legitur

uocari. *Ego* uocō. *Ego* ipse, *ego* primus & nouissimus: qđ

non obscure significauit, cum uixisse se & mortuum fuisse.

adiicit. Et .n. idem uitæ initium & finis, quia seipsum

exinaniuit, vt serui

NICOLAUS DE LYRA.

- * 1 Quæ nescis. i. in effectu posita.
- 2 Non ex tunc. i. longe antequam essent horam in qua facta sunt illi cognouisti. Cuius ratio subditur.
- 3 Ne forte dicas ecce, &c. per me vel per idola antequam fierent, ideo subditur.
- C** 4 Neque audisti. ab idolis tuis.
- 5 Neque cognoui. per te ipsum.
- 6 Neque ex tunc, &c. & subditur causa.
- 7 Scio enim, &c. i. scio pronitatem tuam ad idololatriam.
- 8 Et transgressorem, &c. alias de ventre. i. de deserto in quo portabam te, quasi mater puerum in ventre: ibi enim fabricauit populus Israel vitulum conflatilem, & adorauit hostias immolando, Exo. 32. & ideo aliqua sunt illi populo celata vel velata usque ad horam euentus, ne expronitate eius ad idololatriam attribueret idolis istam præcognitionem.
- 9 Propter nomen meum. Hic remouetur quedam obiectio, quia posset aliquis dicere ex quo Deus præsciuit maliciam & pronitatem huius populi, non debuit eis tot bona fecisse: hoc remouet dicens, qđ illa non fecit propter populum, sed propter nomen suum, & hoc est quod dicitur: Propter nomen meum longē faciam. i. feci. Et loquitur de præterito per modum futuri, sicut frequenter fit in prophetis: Quia tunc penitus non te deleui, vt seruarem promissum meum ad Abraham, Isaac & Iacob de conseruando scem eorum: propter quod dicente domino Moyse, Exo. 32. c. Cerno quod populus iste durę ceruicis sit, dimitte me vt irascatur furor meus contra eos, & deleam eos. *Moyse orauit dominum dicens: Quiesce t ira tua. & esto placabilis super nequitia populi tui. Recordare Abraham, Isaac, & Israel seruatorum tuorum quibus iurasti, &c.*
- 10 Et laude mea, &c. i. deus in se uena subigam. occupando te in ceremonijs.
- 11 Ne in tereas, &c. f. idolis: ista fuit vna de causis multiplicationis ceremonialium.
- 12 Ecce excōxi te. per tribulationes multiplices in deserto, et postea in terra promissionis per reges Assyriorum & Babylonic.
- 13 Sed non quasi argentum. qđ semper in te remansit aliquid impurum.
- 14 Elegi te, &c. i. in Aegypto, vbi in paupertate & afflictione coquebas

Indignū populo ingrato Deus quare tot beneficia contulit.

coquebas latere in camino.

- 15 Propter me, &c. i. propter honorem meum seruandum: Et applicatur propter me, ad maiorem assertionem.
- 16 Faciam liberationem tuam & saluationem.
- 17 Vt non blasphemem. a dicentibus, quod non tenerem ad patres prædictos fidelitatem.
- 18 Et gloriam meam. idest cultum mihi debitum.
- 19 Alteri non dabo. dari licitē non concedam.
- 20 Audi me. Hic consequenter ostenditur potentia Dei liberantis, & hoc ex creatione rerum de nihilo, ad quam requiritur potentia infinita: quia inter nihil & aliquid non est proportio aliqua: & hoc est quod subditur.
- 21 Ego ipse. & non alius supple est creator.
- 22 Ego primus & ego nouissimus. a quo dependet omne esse creatum.
- 23 Manus quoque mea. hoc dicitur: quia terra est pars infima mundi, sicut fundamentum in domo.
- 24 Et dextera mea mensa est cœlos. In Hebræo habetur. Palmizauit cœlos. idest palmo mensurauit: per quod intelligitur facilitas mensurationis, sicut est in eo quod mensuratur palmo hominis.
- 25 Ego uocabo eos. i. corpora caelestia imponendo eis propria nomina, Psal. 146. a. Qui numerat multitudinem stellarū, & omnib. eos nomina uocat.
- 26 Et stabunt simul. idest parati sunt ad obsequium meum: & sic ostenditur Dei potestas non solum ex rerum creatione, sed etiam ex earum gubernatione.
- 27 Congregamini omnes uos. Postquam Isaias denunciavit Dei liberantis conditionem, hic consequenter denunciat ipsam liberationem: & secundō liberationis modū & ordinem. ibi: Egredimini. Circa primum sciendum quod liberatio populi de Babylone facta per Cyrum, figura fuit liberationis a potestate demonis facta per Christum: & ideo primō ponitur liberatio prima, & secundō secunda, ibi: Accedite ad me: Modus est enim istius prophetae, vt frequenter dictum est supra denunciando statum illius populi, simul denunciare mysterium Christi. Circa primum dicitur: Congregamini omnes uos. i. uos Iudei.
- 28 Et audi. Vocem domini loquentis per os prophetae.
- 29 Quis de eis idest de Chaldeis, de quibus supra fecerat mentionem.

* Annun-

MORALITER.

† Secunda uerò liberatio mysticē exponenda est de terra. Christus n. per passionem suam aperuit gloriæ ianuam, & tunc liberati fuerunt patres in limbo detenti, & cum Christo retargente surrexerunt aliqui: sicut dicitur Mat. 27. f.

th. 27. f. Multa corpora sanctorum surrexerunt, &c. Et hæc resurrectio particularis, figura fuit resurrectionis generalis, quæ erit in fine mundi: & tunc creatura quæ ingemiscit & parturit, liberabitur a seruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei, vt dicitur ad Rom. 7: & hæc sufficiant pro mystificatione huius capituli.

† MORA-

a Annunciauit hæc.
A Quod Cyrus Baby-
 lonē destrueret, vel
 quod filius meus de
 virgine nasciturus
 esset.
b Dominus dile. eum.
 Hæc ppriè ad Chri-
 stū ptinent. Possunt
 tamē ad Cyrum re-
 ferri, & ad Darium
 vsque ad locum il-
 lum: Directa est via
 eius.
c Suam. quia capiet
 eam. Vel filius in
 mundo redimēdo
 eum, qui & Chal-
 dæos, scilicet dæmo-
 neseiecit: vnde, prin-
 ceptus huius mundi
 eiicietur foras.
d Vocauit eum: Cyrū,
 vel filium, per Ga-
 brielem dicens: Et
 voca-

a Cyrum & Darium. quō dimisit populum suum.
 annunciauit hæc? Dominus dilexit eum: faciet volunta-
 tem suam in Babylone, & brachium suum in Chaldeis.
a De Cyro per prophetas meos vel de filio. **b** Proprio nomine per Isaiam antequam na-
 sceretur. **c** Scilicet filium in carnem mihi.
d Ego ego locutus sum & vocauit eum, adduxi eum, & t̄ di-
 recta est via eius. Accedite ad me, & audite hæc. Non à
 principio in abscondito locutus sum. Ex tempore ante-
 quam fierent, ibi eram: & nunc dominus Deus misit me,
 & spiritus eius. Hęc dicit dominus Deus redemptor tuus
 sanctus Israel: Ego dominus Deus tuus docens te vtilia,
 & gubernans te in via qua ambulas. Vtinā attendisses man-
 data mea. Facta fuisset sicut flumen pax tua, & iustitia tua
 sicut gurgites maris. Et fuisset quasi arena semen tuum,

vocabis nomen eius Ie-
 sum.
c Misit me. Totam
 trinitatem breuiter
 plenè, & apertè di-
 stinguunt.
*** Procopius.** Ego
 cum patre tunc ade-
 ram, cum de rebus
 istis consilium agita-
 ret. Iam verò & me
 pater ipse & sancti-
 tatis eiusdem spiri-
 tus, ad ea quæ ab ip-
 so decreta sunt exci-
 quenda, mittēdum
 censuit.
f Ego dominus. Qui
 Israel futura p̄mit-
 to. Reddit causam
 quare eos prius affli-
 xerit.
g Et fuisset quasi are-
 na semen. * Proco-
 pius. Per semen eos
 in

B **E**

NICOLAUS DE LYRA.

1 Annunciauit hæc. mala eis futura per Cyrum. q. i. nullus est
 de idolis hæc annunciare potuit.
2 Dominus dilexit eum. f. Cyrum. Circa quod sciendum, q̄ dili-
 gere est velle alicui bonum. Deus autem promouit Cyrum ad dignita-
 tem regni de statu infimo & vili: vt dictum fuit, supra 45. & sic di-
 lexit eum quantum ad bonum regni & Monarchiæ, non tamen quā-
 tū ad bonū gratiæ & gloriæ: quia licet Deū cæli confessus fuerit, vt
 habetur 1. Esdr. 1. tamē cū hoc idola coluit. vt dictū fuit supra 45. c
3 Faciet voluntatem, & c. f. dedi in Babylone Chaldeos propter
 peccata sua puniendo secundum ordinem diuinæ iustitiæ, & Iudæos
 inde liberandos.
4 Ego ego locutus sum. in persona Dei hoc dicitur, qui mentiri
 non potest.
5 Et vocauit eum. ad dignitatem regni.
6 Adduxi eum. contra Babylonem.
7 Et directa est via. per victoriam sequentem.
8 Accedite. Hic consequenter denunciatur liberatio à potestate
 dæmonis figurata per liberationem à captiuitate Babylonis. Hæc
 autem liberatio facta est per missionem filij Dei in mundum: ideo
 primò describitur hæc missio, secundo facta per eū liberatio, ibi: Hęc
 dicit. Circa primum est aliquantum immorandū, quia ibi exprimi-
 tur sanctæ trinitatis mysteriū. Sciendum igitur q̄ illud quod hic di-
 citur: Nō à principio, & c. secūdū doctores catholicos & Hebræos
 intelligitur de datione legis in mōte Sinai, quæ nō fuit data occultè
 sed manifestè, intantum q̄ totus populus audiebat vocem domini lo-
 quentis quantū ad decem præcepta decalogi. vt habetur Exo. 22. &
 sic quod dicitur hic: Nō à principio & c. non est verbum Isaiæ qui
 legē nō dedit, sed ipsius Dei: & in hoc conueniunt catholici & He-
 bræi: quod autē subditur. Exten. an. sic. ibi erā. i. antequā lex da-
 teretur. Et in Hebræo habetur. A principio sui esse ego ibi. i. a
 principio dationis legis. Quæ exponit aliqui Hebræi de persona Isaiæ
 dicentes, q̄ omnes prophete fuerunt in monte Sinai, & ibi accepe-
 runt à Deo prophetias suas, sicut Moyses legem: futuris tamen tēpo-
 ribus secundum ordinationem Dei ab eis pronuntiandas, & secūdū
 hoc subdit Isaias. Et nūc dñs Deus misit me, & spiritus eius.
 f. ad denunciandū prophetiā quam tunc acceperant. f. ipso tempore
 dationis legis: Sed istud dictum est falsum, quia post dationem legis
 Isaias fuit natus. f. per 600. annos & amplius: multi etiam prophe-
 te adhuc posterius. f. Ieremias Ezechiel, Daniel, Agæus, Zacha-
 rias, & plures alij. Si autem dicatur quod animæ prophetarum ex-
 tunc vel ante fuerunt create, & sic fuerunt ibi prophete secundum
 animas. Hoc non solū est contra doctores catholicos & Philosophos
 (qui dicunt animam hominis non præcedere corpus duratione) sed
 etiā cōtra aliquos doctores Hebræos: vnde super illud Zachar. 1. 2. a.
 Ego formās spiritū hominis in medio eius. vbi translatio
 nostra habet: Fingens spiritū eius in eo, dicit quædā glo. Hebrai-
 ca, q̄ creator creat animā cum perfectione figuræ corporis humani:
 & ita dicunt philosophi: quia anima est actus primus corporis physi-
 ci orga. & c. 2. de anima. Hoc etiam apparet Gene. 1. vbi dicitur q̄
 formato corpore Adæ, Deus inspirauit in faciē eius spiracu-
 lū vitæ. Ergo quod dicitur hic: Ex tpe antequā fierent ibi erā,
 vel à principio sui esse. Ego ibi. non potest intelligi de Isaiæ: hoc etiā
 patet in quodam libro apud Hebræos autentico, vbi ista litera indu-

citur, dicta in persona Dei, sicut & præcedens immediatè. f. Non à
 principio in abscondito locutus sum, & eodem modo quod subditur
 in eodem contextu, & sub eodem versu. Et nunc misit me dominus,
 & c. in persona Dei dicitur: Si enim ad personam Isaiæ referretur,
 esse ibi principium noui versus, vt esset distinctio inter personas lo-
 quentes: nunc autem in Hebræo vnicus est versus qui ibi incipit:
 Accedite ad me, & c. terminatur, ibi. Et tunc dominus Deus mi-
 sit me, & spiritus eius, inclusiue. Et dictis patet mysterium sanctæ
 Trinitatis, quia hic expressè dicitur Deus missus à Deo & spiritus
 eius, inter missum & mittentem est personalis distinctio, & sic appa-
 ret distinctio personalis ipsius filij missi à patre & Spiritu sancto, à
 quibus missus est in carnem pro mundi salute; Resumatur ergo lite-
 ra à principio, cum dicitur; Accedite. hoc verbum est filij Dei, vt
 patet ex prædictis, qui excitat attentionem audientium ad significā-
 dum q̄ vult dicere aliquid magnum scilicet sanctæ trinitatis & in-
 carnationis filij mysterium.
9 Non à principio. scilicet dationis legis.
10 In abscondito, & c. quia in manifesto eam dedi. Circa quod
 sciendum, quod licet lex illa fuerit data a tota trinitate, cuius ope-
 ra sunt indiuisa, tamen ista datio appropriatur filio. Sicut enim illa
 quæ pertinent ad potentiam appropriantur patri & quæ ad bonita-
 tem Spiritui sancto, ita quæ pertinent ad sapientiam appropriantur
 filio: cuiusmodi est datio legis & prophetica cognitionis & similium.
11 Ex tempore antequam. cum patre & Spiritu sancto secun-
 dum diuinitatem.
12 Et nunc. idest tempore gratiæ.
13 Dominus. idest Deus pater.
14 Misit me. ad humanitatis assumptionem.
15 Et spiritus eius. qui est tertia in trinitate persona.
16 Hęc dicit. Hic consequenter describitur liberatio facta per fi-
 lium incarnatum, & hoc per suam sanctam doctrinam & opera, cū
 dicitur. Hęc dicit. i. Dei filius incarnatus, qui redemptor est mūdi,
 & vnus Deus & dominus cum patre & Spiritu sancto.
17 Sanctus Israel. idest sanctificans Israel.
18 Ego dominus. ratione deitatis.
19 Docens te vtilia. i. Euāgelica cōsilia, quæ licet non sint neces-
 saria ad salutem, disponunt tamen ad perfectionem Christus enim
 quantum ad moralia præcepta non addidit nisi consilia.
20 Gubernans in presenti vita quæ est via ad patriam, & quia
 licet doctrinam Christi plures Iudæi acceperint, tamen multo plures
 recusauerunt, vt patet in Euāgelij & Actibus apostolorum, ideo
 subditur.
21 Vtinam attendisses. quantum enim ad credenda Christus
 plura docuit tanquam de necessitate salutis, vt de articulo sanctæ tri-
 nitatis, & incarnationis, de baptismo, & consimilibus.
22 Facta fuisset. Videlicet quantum ad pacem temporalem, quia
 Romani non venissent ad destruendum locum & Gentem, quæ de-
 structio fuit in vindictam mortis Christi, & quantum ad pacem in-
 ternam conscientie, & pacem supernæ gloriæ finaliter consequendā,
 sicut angel. clamauerunt in natiuitate Christi credentibus assuturā.
 Luc. 2. b. Gloria in altissimis Deo, & in terra pax, & c.
23 Et iustitia. idest valde abundans, quia iustitia quæ est per fi-
 dem Christi, illa est iustitia abundans.
24 Et fuisset quasi arena sem. tuum. i. filij tui, & filij fuissent
 * multo

A intellige, qui non ex sanguinibus, sed ex Deo nati sunt. Iudæos enim corpora liter propagari etiã si prophetiã non paruerint ppagari cõ tigit. Neque enim magnum quid con sequentur, si qua ratione videmus i yer mibus effici, corpore multiplicentur.

a Non iuerunt. De Aegypto venientib. ad literam. De capti uitate autem Baby lonis redeũtib. hoc in re impletum fuit

B se non legimus, sed hyperbolice accipiẽ dum est sicut cætera multa: Apostolis autem gratia spi-

¶ Item: Filioli mei, quos iterum parturio, de nec fer & c. **a** Arenz. **b** Semen. **c** Semper essent veri Israelitæ, vel Christianum nomen: A Christo enim omnes filij Apostolorum Christiani dicuntur.

& stirps vteri tui vt lapilli eius. Non interiisset, & nõ fuis-

set attritum nõmen eius à facie mea. Egređimini de Baby-

lone: fugite à Chaldæis. In voce exultationis annunciate:

auditum facite hoc, & efferte illud vq; ad extrema terræ.

a Dicit: Redemit dominus seruum suum iacob. Non sitie-

runt in deserto, cum educeret eos: aquam de petra produ-

xit eis: & scidit petram, & fluxerunt aquæ. Non est pax

impijs dicit dominus.

ritussancti de Chri-
sto profluxit. Non si-
tierunt, fideles de mũ-
do mente exeuntes,
satiati aqua sapiẽ-
tiæ.

b Scidit petram. Pe-
tra erat Christus.

Scinditur in partes
fermo diuinus, vt
quem totum susci-
pere non possumus
p partes sumamus.

c Et fluxerunt aquæ.
Vnus militum lan-
cea latus eius ape-
ruit, & cõtinuo exi-
uit sanguis nostræ
redemptionis, & a-
qua baptismi, bap-
tismum, & marty-

rium dedicans nobis.

CAP.

NICOLAUS DE LYRA.

*** multo plures quam sunt: quia in destructione Ierusalim ppter Chri-
sti mortem multi Iudei fuerunt interfecti, videlicet decies centum
milia à principio obsidionis vsque ad finem: & in captiuitatem du-
cti nonaginta septem milia, vt dicit Egesippus illorum temporum
vicinus li. 5**

- 1** Et stirps vteri tui. id est filij & filia.
- 2** Vt lapilli eius. i. maris. Repetitio est eiusdẽ sententiæ. Vocan-
tur etiam hoc semen & filij & filie omnes qui credidissent doctri-
næ Iudæorum, si fidem Christi recepissent.
- 3** Non interiisset. i. non fuisset destructio iam dicta.
- 4** Egređimini. Postquam Ihas denuntiauit duplicem libera-
tionem, scilicet per Cyrum, & per Christum hic consequenter describit
vtriusque ordinem siue modum: & primò primæ, secundo secunde
C cap. seq. Circa primũ dicu. Egređimini de Babylone. Quasi di-
cat. prode est destructio eius per Cyrum & exercitus ipsius.
- 5** Fugite a Chaldæis. quia non solum ciuitas metropolis fuit
capta a Cyro, sed etiam tota regio.
- 6** In voce exultationis annunciate. hanc destructionem
applau-

applaudendo diuina iustitię: & etiam liberationi Iudæorum que post destructionem facta est per Cyrum.

- 7** Dicit Redimit. in liberatione de captiuitate Babylonica, reducite etiam ad memoriam tanquam grati liberationem de serui-
tute Aegypti.
- 8** Non sitierunt in deserto. cũ exirent de Aegypto: per hoc non excluditur situs generaliter, quia filij Israel exeũdo de Aegypto possi sunt plures sitim in deserto, vt patet Exo. 15. & 17. & Nu. 20. sed excluditur situs ducens ad periculum mortis. Et quia domi-
nus subuenit eis, ideo subditur.
- 9** Aquam de petra. & c. vt patet Exod. 17. & nu. 20.
- 10** Non est pax impijs. quia quantumcunque dominus presta-
ret eis hæc beneficia & plura alia, fuerunt tamen multi mali in po-
pulo Israel contra dominum murmurantes, qui mortui fuerunt ra-
gabundi in deserto, vt habetur Num. 14. Non enim potest istud de
productione aque de petra exponi conuenienter de reditu captiuita-
tis Babylonicæ, quia non legitur tunc dominum talia fecisse. Et nõ
est verisimile, quòd Esdras & alij, qui idẽ reditũ descripserũt hæc
tacuissent, & ideo melius exponitur modo dicto de reditu de Aegy-
pto.

* CAP.

ADDITIO I.

In capit. 48. vbi dicitur in postil. Propter nomen meum longe faciam.

Quod in prophetis scripturis frequẽter sit sermo de futuro per modum præteriti, ratio est propter certitudinem prophetię prout communiẽter dicitur, sed quod de præterito per modum futuri fiat sermo: hæc ratio non sufficit, sed assignanda est alia.

ADDITIO II.

In eodem capitulo vbi dicitur in postilla. Et laude mea in frenabo te.

Per diuinam laudem homo ascendit in Deum per effectum, intantum, quod per hoc retrahitur ab his que sunt contra Deum: & hoc est quod hic dicit propheta. Laude mea infrenabo te, ne intereas secundum sanctum Thom. in 2. 2. q. 91. que videtur magis propria expositio quam illa que in postil. continetur de laude.

ADDITIO III.

In eo. ca. vbi dicitur in postil. Et dextera mea mēsa est cælos.

Per hoc quod dicitur. Dextera mea palmizauit cælos, secundum Hebraicam literam, non solum intelligitur facilitas mensurationis, sed etiam mensurationis debita congruentia, seu coaptatio ad rem que edificari intenditur, sicut ille qui palma aliquid mēsurat, sic vt non excedat, nec deficiat ab intento, secundum illud, Sap. 11. d. Omnia fecit dominus numero, pōdere & mēsurā.

Replica. In cap. 48. Post. exponit illum passum: Propter nomen meum furorem meum longe faciam. Id est, feci, ponendo futurum pro præterito. Burg. dicu vsuatum in prophetis ponere præteritum pro futuro, propter certitudinem prophetię: Sed ponere futurum pro præterito habet aliam rationem, quam tamen non assignat: potest autem præter alias rationes dici, quòd proph-

te vtuntur, & sacra scriptura de Deo loquentes verbo omnium tẽporum indifferenter: quia eternitas soli Deo conueniens coexistit omnibus differentijs temporum, sicut dictum est supra Exod. 30.

In eodem capitulo vbi dicitur. Et laude mea infrenabo te ne intereas. hoc frenum dicit postil. ceremoniales obligationes quib. populus tenebatur, ne ad idola deflueret. Burg. autem hoc factum paruipendens dicit illam laudem fore ascensum mentis in Deũ per affectum tam seruidum, vt per hunc tanquam per frenum retrahatur ab his que sunt contra Deum. Sed manifestum est ex litera, quòd illi Iudei de quibus hic dicitur, huiusmodi affectum non habuerunt ad Deum: quia coluerunt Deum timore seruili. Dum enim tribularentur ad dominum clamaucrunt, vt dicitur de hoc populo in multis locis sacre scripturæ. Tempore autem prosperitatis defluerunt ad idola: ideo dicitur de eodem: Populus hic labijs m honorat, & c. Vnde alia est laus Dei que procedit à libera voluntate, quã que à seruili obligatione. Prima non habet rationem freni sed libertatis, quia fit amore iustitię. Secunda habet rationem freni quia fit timore pænę. Prima non retrahit à malo, sed tendit in bonum quod fit liberè sine freno. Secunda autem retrahit à malo, sed non afficitur ad bonum. Et quod de prima hoc non dicatur, sed de secunda probat sanctus Thom. exponens hunc locum & dicens: Infrenabo, id est, obligabo te ad ceremoniales laudes meas, ne sacrificia in lis offerens intereas. Et adducit ad id concordantiam Psal. In chamo & freno maxillas eorum constringe. Puto hic & ab oculos Burg. odio & luore cecatos vt videre non potuit, quòd viuendo postil. sanctum Thom. vilipendit: cuius tamen dicta diuina in prologo sui operis igne charitatis examinata, & naturalis ratio nis diuinae multipliciter purgata, & tamen hic Burg. pro sui eius confirmatione allegat sanctum Thom. secunda secunda q. 91. eum sic relinquat in contradictione.

C A P. X L I X.

Vdite infula. Post reliquiarum Israel vocationem & infideliu abiectionem; (de quibus: Non est pax impijs dicit dominus) sub insularum nomine alloquitur in persona filij ecclesias de Gentibus.

b Attendite populi. * Procopius. Intuere vti de praesentibus loquatur dominus, deque alio domino, per ea quae sequuntur, suam ipse natiuitatem & seruitutem, caeteraque eiusmodi explicans, disputet, cum ait. Dominus de ventre vocauit me, de utero matris meae recordatus est nominis mei. Habuit. n. ante incarnationis tempus, nomina naturae suae congrua, Deo, vita, lumen, sapientia, virtus, & similia, sed Christus, & Iesus & nobiscum Deus, ad ea quae oconomiam secuta sunt tempora, referuntur vnde sunt & illa. Et patet: solum & vocabis nomen Iesum, cuius vt interpretationem doceret, ipse enim populum suum a peccatis eorum liberabit, adiunxit. At nobiscum Deus, ex naturae & oconomiae ratione inditum est, vt Iesus a facultate & viribus.

c Gladium acutum. Non veni pacem mittere, sed gladium, malos. s. a bonis separans.

* Procopius. Tanquam gladium acutum esse ait, qui dignos ab indignis separet. nam & ipsa euangelij promulgatio, gladius aduersus diaboli tyrannidem extitit. dedit nobis & ipsum spiritus

C A P. X L I X.

Vdite insulae, & attendite populi de longe. Dominus ab utero vocauit me: de ventre matris

meae recordatus est nominis mei, & posuit os

meum quasi gladium acutum: in umbra manus

suae protexit me, & posuit me sicut sagittam electam: in pharetra sua abscondit me, & dixit mihi:

Seruus meus es tu Israel, quia in te gloriorabor,

alij seruis. Pater glorificami nomen tuum. Et alibi: Exurge gloria mea &c.

* Procopius. Corpore quidem quod a seruis dixerat, seruus dicatur Christus, genere autem, quod ab Israele, Israel. Sed tanquam Dei virtus rebus ipsis quae operatur, eum cuius virtus est gloria afferat, in forma serui factus.

Et ego

Et ego

spiritus gladium. i. verbum Dei, cuius ope demonum fraudes depellimus. Conueniet & sanctis ipsis oratio: indeque est quod spiritu oris sui Anania & Saphira petrum interfecisse legimus, quod Ezechiam ite Rabfacc exercitum precibus fudisse quod Paulum denique verbo oris sui Elymam occidisset.

d sicut sagittam. * Procopius. Est vero a patre etiam sagitta electa positus, vt eos feriat qui speculis eius digni sunt, quo more se dilectione percussam anima exiuit. idem nimirum in carne, vt digni tantum cernerentur. assumpsit tanquam in pharetra reconditus.

* Origenes. Quam bonum est, hoc iaculo vulnerari. Hac sagitta vulnerati fuerunt illi qui inter se inuicem conferebant. Nomen cor nostrum ardens erat in nobis?

* Hilarius. Intelligimus hanc sagittam vtilem esse ad corrigenda nostra vitia. In poena conscientiae malos configit haec sagitta, in dilectis E vitia, & peccata vulnerat & sanat. Estque deuasit carbo & purgans, deuasit malos & purgat bonos.

c Gloriabor. Quod non in alijs seruis. Pater glorificami nomen tuum. Et alibi: Exurge gloria mea &c.

* Procopius. Corpore quidem quod a seruis dixerat, seruus dicatur Christus, genere autem, quod ab Israele, Israel. Sed tanquam Dei virtus rebus ipsis quae operatur, eum cuius virtus est gloria afferat, in forma serui factus.

Et ego

Et ego

Et ego

Et ego

Et ego

Et ego

Et ego

Et ego

Et ego

Et ego

Et ego

Et ego

Et ego

Et ego

Et ego

Et ego

Et ego

Et ego

Et ego

Et ego

Et ego

Et ego

Et ego

Et ego

Et ego

Et ego

Et ego

Et ego

Et ego

Et ego

Et ego

Et ego

Et ego

Et ego

Et ego

Et ego

Et ego

Et ego

Et ego

Et ego

Et ego

Et ego

Et ego

Et ego

Et ego

Et ego

Et ego

Et ego

Et ego

Et ego

Et ego

Et ego

Et ego

M O R A L I T E R.

1 Audite insulae, &c. Capitulum illud literaliter exponit de modo liberationis factae per Christum Moraliter autem potest exponi de modo liberationis ecclesiae per bonum praeslatum: Qui primo cognoscit promotionem suam a domino factam dicens.

2 Dominus ab utero, &c. i. de studio sacrae scripturae vocauit me ad regimen ecclesiae suae: & haec est debita vocatio, non de curijs principum & tumultibus. secularium negotiorum.

† De ventre, &c. Repetitio est eiusdem sententiae per alia verba.

3 Et posui os meum, &c. Per sanam doctrinam haereses,

& vicia rescindentem.

4 In umbra manus, &c. A demonum peruersitate.

6 Et posuit me, &c. a longo ferientem: ideo signat doctrinam sanam datam in scripto, quae non solum docet praesentes, sed etiam futuros.

7 In pharetra sua, &c. Per specialem mei custodiam.

8 Et dixit mihi, &c. Diuina celebrando.

11 Quia in te gloriorabor. i. per te gloriam meam ostendam alijs exemplo vitae & verbo doctrinae. Et quoniam dicitur Luc. 17. c. Cum omnia quae praecepta sunt feceritis, dicite: Serui inuiles sumus. Ideo subditur verbum boni praeslati.

† Ego

N I C O L A V S D E L Y R A.

C A P. X L I X.

Vdite infula. Hic consequenter describitur modus. s. secundum liberationis factae per Christum. Sciendum tamen, quod aliqui doctores catholici totum istud capitulum exponunt de liberatione facta per Cyrum. Sed istud non videtur verum, quia populus de Babylone rediens non fuit in tanta prosperitate, quanta describitur hic: imo fuit in multa angustia, & paupertate, sicut dictum est sup. 35. c. & in pluribus alijs locis: Praeterea sic exponentes u. agis Iudaeorum quantum ad hoc quam doctores Hebraeorum antiqui, qui aliqua dicta in hoc c. referent ad tempus Christi. s. illud: Dedi te in lucem Gentium, vt sis salus mea usque ad extremum terrae, & per consequens alia quae annectuntur huic sententiae, consequenter vel antecedenter. Quod autem ita sit, patet in gl. magna super Gen. 41. c. ubi mouetur talis questio de Messia: Poterit ne dici, quod redemptor cum venerit, sit leuans facies. i. acceptor personarum secundum modum loquendi Hebraicum: & respondetur ibi: Absit: sed omnes confitentur ei corde & ore & operibus saluabit, sicut scriptum est Ier. 23. b. In diebus illis saluabitur Iuda & Israel, &c. ac si dicat: Confitentur ei: sic dicitur Isa. 49. b. Dedi te in lucem Gentium, vt sis salus mea usque ad extremum terrae: Haec gl. secundum omnes doctores catholicos intelligitur ad literam de Christo, vt plenius videbimus: quando erimus ibi domino concedente: & per consequens alia quae ad idem inducuntur de c. isto: Dedi te in lucem Gentium, &c. secundum autorem vel autores illius intelligitur ad literam de Christo. Item Act. 13. g. hac auctoritas: Dedi te in lucem, &c. a Paulo & Barnaba inducitur tanquam dicta ad literam de conuersione Gentium ad fidem Christi, Item Ro. 9. a. dicitur quod habetur versus finem huius ca. Nunquid tollitur a forti praeda, &c. intelligitur de Esau, per quem intelligitur Romanum imperium, quia cum alijs Iudaeis expectat per Messiam futurum liberari de seruitute in qua sunt: & sic secundum eum referendum est ad tempus Christi: quod verum est. Sed expectant futurum quod per Iesum Nazarenum impletum est:

pp quod dicit Mat. 17. d. Ergo liberi sunt filij: & loquitur de tributo Romano imperatori reddendo. Igitur exponendo capitulum secundum hunc sensum in duas partes diuiditur. Quia primo ponitur modus saluationis. Secundo tollitur metus desperationis, ibi. Et dixit Sion. Prima in duas, quia primo ponitur Saluatoris conditio, secundo subditur salutis operatio, ibi: Et ego dixi: Circa primum dicitur.

1 Audite infula. Hic excutatur attentio, vt per hoc designetur nunciande rei magnitudo.

2 Dominus ab utero, &c. Hoc dicitur in persona Christi hominis, de quo adhuc existente in utero matris dixit dominus per angelum suum ad Ioseph. Vocabis nomen eius Iesum. Ipse enim saluum faciet populum suum a peccatis eorum Mat. 1.

3 Et posuit os meum. In quo notatur efficacia verbi Christi ad praescindendum vitia.

4 In umbra manus suae. i. potestatis suae.

5 Protexit me. non enim fuit captus a Iudaeis, nisi quando voluit, & se obtulit, Iob. 18. a. Dixi vobis. quia ego sum: si ergo me queritis, sinite hos abire.

6 Et posuit me sicut. In Hebraeo habetur: Claram. i. limatam: per hoc intelligitur puritas & claritas doctrinae Christi.

7 In pharetra sua. i. in sua prouidentia.

8 Abscondit me. usque ad tempus reuelationis meae.

9 Et dixit mihi Seruus. ratione humanitatis in qua accepit formam serui. Phil. 2. a. Semetipsum exinaniuit for. ser. ac. &c. Christus & c. minatur Iuda & c.

10 Israel. sic nominatur Christus, qui de populo Israel natus: & ratione interpretationum, quarum vna est: Videns Deum quia anima Christi vidit diuinam essentiam ab instanti suae creationis. Alia interpretatio est: Directus cum Deo: quod optime conuenit Christo homini, quia eius humanitas est instrumentum diuinitatis coniunctum ei: & sic in omnibus mouetur secundum deitatis instinctum.

11 Quia in te gloriorabor. Per miracula, diuinae potestatis & excellentiae demonstratiua.

* Et ego

A *Et ego dixi.* Quasi dicat quomodo te glorificauit q magna partem Iudæorum ad te reuocare non potuit? Hic autem liberū hominis monstratur arbitrium. Dei enim est vocare, nostrum credere: ipso tamen adiunante, vt iusti voluntatis præmium consequentur.

* Procopius. Putat nonnulli, frustra laboranti ex prophetæ persona dici, sed propriè magis ad salutorem referatur, q auditis superioribus ista reponat. Enim verò pater quomodo in me glorificaberis, cum multis p salute hominum laboribus sublati, nihil profecerim, multis adhuc in infidelitate permanentibus & ipsis Iudæis.

† Parum est legendum est interrogatiue. Iohan. 17. a Ibidem. † de Ieros Irael v: reducas.

Psal. 29. b.

B *Ergo iudicium, &c.* Iudicabit pater, vtrū omnia fecerim eis quæ debui: *Manifestaui nomen tuum hominibus, quos demisti. Et alibi: Ego te glorificauit super terram.*
C *Opus meum.* Alij: Labor & dolor meus: quia fletit ciuitatem. Et ait in psal. *Quæ utilitas in sanguine meo? Iuxta Hebrai*

C

NICOLAUS DE LYRA.

Diuisio.

- * 1 *Et ego dixi.* Hæc consequenter ponitur salutis operatio, & primò resp. etu Iudæorum, secundo respectu Gentilium, sibi: Et glorificatus sum. Circa primū sciendum, q labores Christi, ieiunando, vigiando, docendo, predicando, & omnia alia erant ad nostram salutem ordinata, secundum quod dicitur Psal. 73. c. Operatus est salutē in medio terræ: & quāuis principib. uer misis fuerit ad predicandū Iudæis in persona propria, propter quod dicit. Mat. 15. c. Non sum missus nisi ad oues q perierūt domus Israel: tamē pauci Iudæi edocati ad alios crediderunt, & quantum ad illos dicit.
- 2 *In vacuum laboraui.* Propter incredulitatem Iudæorum. Et ad idem facit quod sequitur.
- 3 *Sine causa & vanè.* licet enim mortuus fuerit in state virili, tamen ex laboribus videbatur iam antiquus, & in parte consumptus, propter quod dixerunt ei Iudæi, Ioh. 8. g. Quinquaginta annos nondum, &c.
- 4 *Ergo iudicium.* quia ipse videt, quod nihil omisi de contingentibus ad salutem Iudæorum.
- 5 *Formans me.* quia ab instanti incarnationis fuit diuinus corpus Christi formatū, & animatum, & sic ex tunc perfectus fuit Christus omnibus fuerit us. & charismatibus.
- 6 *Vt reducam Iacob ad eum.* id est populum Israel descenditum a Iacob, ad quem docendum fuit missus, vt dictum est.
- 7 *Et Israel non congregabitur.* in oculi domini per susceptiōnem fidei, quia pro maiori parte in infidelitate sua permansit. Sicut enim Iacob & Israel sunt duo nomina vnius personæ, Gen. 32. ita sunt hic nomina vnius populi ab illo descendenti. Potest etiam hæc littera exponi, vt quod dicitur hic. Vt reducam Iacob ad eum. intelligatur de illis qui crediderunt ex populo Iudæorum, sicut fuerunt apostoli alijq; discipuli multi, vt habetur in Actibus apostolorum. Et quod subditur. Israel non congregabitur, intelligitur de illis qui remanserunt increduli.
- 8 *Glorificatus sum.* Hic consequenter describitur operatio salutis

Augustin. de Paulo simplici.

- † 1 *Ego dixi.* In uacuum laboraui, &c.
- 4 *Ergo iudicium.* i gratiā eius tantum expecto, ideo subdit.
- 5 *Formans me.* ex infusione suæ gratiæ.
- 6 *Vt reducam, &c.* f. simplicem baptizatum.
- 7 *Et Israel.* Literatus superbus cum sanctis nō sociabitur Vnde beatus Aug. cum legisset vitam Pauli simplicis fertur dixisse: Simples & illiterati rapiunt celum, nos autem cum literis nostris tradimur ad infernum.
- 8 *Et glorificatus sum, &c.* si in spe, sed quia bonus prælatus non

cum. pendens in cruce longe a salute mea verba lamentationum mearum.

d *Et uocat. q. d.* Ego Iudæos perdidit, sed glorificatus sū in Gētibus. vnde: *Data est mihi omnis potestas in celo & in terra. Parum est. Lxx. magnum, est.* * Procopius. Magnum te

A *Et ego dixi.* In vacuum laboraui sine causa, & vanè fortitudo meam consumpsi. Ergo iudicium meum cū domino, & opus meum cum Deo meo. Et nunc hæc dicit dominus, formans me ex vterō seruum sibi, vt reducam Iacob ad eum, & Israel non congregabitur. Et glorificatus sum in oculis domini, & Deus meus factus est fortitudo mea. Et dixit: † Parum est, vt sis mihi seruus ad suscitandas tribus Iacob, & feces Israel conuertendas: † Dedi te in lucem Gentium, vt sis salus mea vsque ad extremum terræ. Hæc dicit dominus redemptor Israel sanctus eius, ad contemptibilem animam, ad abominatam Gentem, ad seruum dominorum. Reges videbunt & consurgent principes, &

vera opus extitit cū ad seruitutem formatus esset filius, ad humanæ naturæ salutem, quam condidit, serui formam assumere. Atque inde est quod glorificatur, tanq rapinā minimè arbitratus esse se equalē Deo. *Abominatim.* Christum, & Nazaræos eius, quos quotidie Iudæi in synagogis maledicunt: quia propter eos regnū locum, & Gentem amiserunt. *f Reges.* Propheta ad filiū. *Reges vi.* te veniēt ad iudiciū. Reges. apostoli & alij qui cum domino iudicabunt. *Et Procopius.* Adorabunt omnes tum dæmum præcipuè, cum venerit in patris dextera cum angelis suis.

tis quantum ad Gentiles, qui fidem Christi receperunt; & diuiditur in duas partes, quia primo describitur huius salutis operatio, & secundo subditur gratiarum actio. ibi: Laudatæ cæli. Circa primū dicitur in persona Christi. Et glorificatus sum. mer credentes nomen meum, quod factum est virtute Dei patris, ideo subditur.

- 9 *Et dixit parum est.* in humanitate assumpta ad suscitandas tribus Iacob de morte infidelitatis ad vitam fidei, secundam quam dicitur. Abac. 2. 1. Iustus autem ex fide viuuit.
- 10 *Et feces Israel.* id est vitia.
- 11 *Conuertendas.* in virtutes.
- 12 *Dedi te in lucem Gentium.* Per susceptiōnem luminis fidei.
- 13 *Vt sis salus mea iacta a me missa & data.*
- 14 *Vsque ad extremum terræ.* Et hoc modo dicit Christus apostolis. Act. 1. a. Eritis mihi testes in Ierusalem, & in omni Iudæa, & Samaria, & vsque ad vltimum terræ.
- 15 *Hæc dicit dominus.* scilicet Deus pater.
- 16 *Redemptor Israel.* quia dedit filium pro eius redemptione.
- 17 *Sanctus eius.* id est factus.
- 18 *Ad contemptibilem animam.* i. Christum denominando a parte mortis, qui in humanitate assumpta contemptibilis apparuit infra 53. b. Quasi absconditus vultus eius, & pe. peccatus, &c.
- 19 *Ad abominatam Gentem.* i. primitiuam ecclesiam, quam sup a modum abominati sunt principes Iudæorum, vt patet in actibus apostolorū in pluribus locis. similiter postea multi Romani imperatores, vt Nero, Domitianus, Diocletianus, Maximianus, & multi alij eam totalit. r exterminare querentes.
- 20 *Ad seruum dominorum.* i. populum catholicum, quia tunc Christiani frequenter condemnabantur ad metalla fodienda, & alia opera seruilia facienda.
- 21 *Reges videbunt.* miracula in virtute nominis Christi fienda per apostolos, & eorum successores.
- 22 *Et consurgent principes.* ad statum fidei Christianæ, quod maxime patuit tempore Constantini.

* Et

MORALITER

nō solū in sua diocesi proficit, sed etiā in aliis. sicut patet de B. August. & Ambrosio & similibus. qui per libros ab eis cōditos proficiūt toti ecclesie Dei. ideo dī a domino sibi. *Parum est, &c.* Sequitur.

- 12 *Dedi te in lucem Gentium, &c.*
- 15 *Hæc dicit aom.* quoniam sub bono prælato proficiunt magni, & parui, ideo subditur. *Hæc dicit dom. &c.* ad contemptibilem animam, &c. in quo notantur parui.
- 21 *Reges videbunt & consurgent principes,* in quo notantur magni.

† Et

a In tempore pl
A cito. Passio
 nis, resurre
 ctionis in
 quo placuit
 Deo redimere
 genus huma
 num.
 * Procopius.
 Fuerat enim
 ante mudi co
 structione pre
 cognitum Chri
 sti mysterium,
 sed his emicuit
 temporibus, q
 bus prapoten
 ti placuit. Ita
 que incarnatio
 nis tempus diei
 nomine signi
 ficat, vt Paulus
 Ecce nunc tempus
 acceptabile, ecce
 nunc dies salutis.
B Super vias pa
 scentur, &c.
 * Eusebius.
 veteri lege cau
 rum erat, ne
 quis extra Ie
 rosolymitanum
 templum sacri
 ficia Deo offer
 ret, aut vescere
 tur ante dominum.
 Ecce quomodo iam
 in lege noua, in
 oibus viis pas
 cuntur, & in oibus
 viis pascua fide
 lium sunt.

1 & adorabunt propter dominum, quia fidelis est: & sanctum Israel
2 qui elegit te. Hæc dicit dominus: In tempore placito exaudiui te, &
3 in die salutis auxiliatus sum tui. Et seruaui te, & dedi te in foedus po
4 puli, vt suscitares terram, & possideres hæreditates dissipatas, vt di
5 ceres his qui vincti sunt, exite: & his qui in tenebris, ⁊ reuelamini.
6 Super vias pascuntur, & in omnibus ⁊ planis pascua eorum. Non
7 esurient neque sitiënt, & non percutiet eos æstus & sol: quia mise
8 rator eorum reget eos, & ad fontes aquarum ⁊ portabit eos. Et ponam
9 omnes montes meos in viam, & semitam meam ⁊ exaltabuntur. Ecce isti
10 de longe venient, & ecce illi ab Aquilone ⁊ mari, & isti de terra
11 Australi. ⁊ Laudate celi, & exulta terra: iubilate montes laudate, quia
12 consolatus est dñs populum suum, & pauperum suorum miserebitur. Et dixit

1 c Et ponam ois D
2 modo. * Proco.
3 Dicas, & mon
4 tes peculiari
5 ter magis aias
6 eas que rerum
7 præclare gesta
8 rum virtutisq;
9 gloria, dum in
10 terris versant,
11 in altum erigun
12 tur Humiles ⁊ migrate ma
13 aut eos quos nifestate vos.
14 ⁊ quatuor mui
15 di cardinibus
16 Spiritus sancti
17 participes esse
18 atos, diabolica
19 seruitute Chri
20 stus liberauit.
21 d Dixit Sion. Ie ⁊ ducet.
22 rusalem ⁊ Sio
23 quatuor mo E
24 dis dñi. Terre
25 na. s. de qua: Ie
26 rusalem quæ occi
27 dis prophetas.
28 Cõgregatio iu
29 storum in ter
30 ra positorum.
 vnde. *Digit*
 dominus ⁊ ias Matt. 13. d
 Sion. Multitu P. 85. a.
 do celestium G. 4. d.
 Apoc. 21. 2.

virtutum, & sanctorum iam cum domino regnantium.
 vnde: *Quæ sursum est libera est, quæ est mater nostra.* Et illa quæ
 Iudæi

NICOLAUS DE LYRA.

- 1 Et ado. propter do. scilicet patrem.
- 2 Quia fide est. Mittendo redemptorem mundo, sicut patribus promiserat.
- 3 Et saa. Israel. idest sanctificatorem eius.
- 4 Qui elegit te. scilicet Christum hominem ad opus redemptionis humanæ.
- 5 Hæc dixit do. idest, Deus pater.
- 6 In tempore placito. idest gratiæ.
- 7 Exaudi. te. Omnis enim creatio Christi ad patrem fuit exaudita quæ processit secundum deliberatiuam voluntatem.
- 8 Et in die salutis. idest, in die passionis, qua operatus est salutem in medio terræ.
- 9 Auxiliatus sum tui. Dando constantiam patiendi.
- 10 Et serua te. Recipiendo animam tuam in morte, ⁊ priuando corpus a corruptione.
- 11 Et de te, &c. Vt per te Deo sãdere.
- 12 Vt su. ter. idest habitates in terra a morte culpæ ad vitam gratiæ.
- 13 Et possideres hæ. dissipatas. idest, nationes Gentium diuersis erroribus laceratas.
- 14 Vt diceres his qui vincti sunt. Consuetudine peccandi.
- 15 Exite. Per veritatem penitentia.
- 16 Et his qui in tenebris sunt. scilicet ignorantia.
- 17 Reuelamini. In veritatis cognitione.
- 18 Super vias pascuntur. idest, in obseruatione mandatorum ⁊ consiliorum.
- 19 Et in omnibus planis. idest in sanctorum exemplis quæ sunt ita plana quod possunt ab omnibus videri.

- 20 Pascua eorum. Quia magis edificant exempla quam verba.
- 21 Non esurient neque sitiënt. Ex hoc enim patet, quod non intelligitur de reitu captiuitatis Babylonice, quia nunquam sic est impletum: sed de redemptione facta per Christum, quæ quidem habet effectum in consecutione vite beatæ, vbi nullum sentitur malum, ⁊ habetur omne bonum. Ideo subditur.
- 22 Et ad fontes aquarum potabit eos. Per quod designatur quies appetitus in bono adeptio.
- 23 Et ponam omnes montes, &c. Per hoc intelligitur remotio impedimentorum publicationis Euangelij per discursum apostolorum aliorum quem discipulorum, vt fuit dictum supra 40. c. Ideo subditur.
- 24 Ecce isti de longe. scilicet ad fidem per predicationem.
- 25 Et ecce illi ab Aquilone, &c. idest, de omni parte terræ habitabilis aride ⁊ insularum maris.
- 26 Laudate celi. Hic consequenter ponitur huius beneficii gratiarum actio, cum dicitur: Laudate celi. idest, angeli qui sunt ciues celi, ⁊ Christo nato gratias agentes cantauerunt. Gloria in altissimis Deo, &c. Lucæ 2. b.
- 27 Et exulta terra. idest, habitantes in terra, quantum ad minores ⁊ mediocres.
- 28 Iubilate montes laudem. Quantum ad maiores.
- 29 Quia consola. est dominus. Per modum predictum.
- 30 Et dixit Sion. Hic consequenter tollitur metus desperationis: Et primò redemptionis fienda per Cyrum secundo respectu redemptionis fienda per Christum: quia iste dux simul tanguntur a propheta, vt dictum est supra secunda ibi: Leua in circuitu. Circa primum dicitur: Et di. Sion. idest, illi qui fuerant habitatores Sion.

20 Pascua

* Dereli-

MORALITER.

- 1 Et adorabunt propter dominum Deum, &c. Proficientes in bono ex tua doctrina. Et quoniam boni prælati Deum deprecantur pro tali profectu populi sui, subditur.
- 5 Hæc dicit dominus. In tempore placito exaudiui te. idest, homines terrena morte culpæ.
- 13 Et possideres hæreditates, &c. idest, animas peccatis laceratas.
- 14 Vt diceres his qui vincti sunt. Consuetudine peccandi quæ est quædam cathena ligans peccatorem in culpa.
- 16 Et his qui in tenebris sunt. scilicet ignorantia.
- 18 Super vias. s. mandatorum Dei, ⁊ consiliorum.
- ⁊ Pascuntur. Doctrina tua.

- 19 Et omnibus planis. Idest, sanctorum exemplis quæ de plano etiam a simplicibus capiuntur.
- 20 Pascua eorum. Idest, refectio mentis.
- 21 Non esurient, &c. scilicet illi qui perducti fuerint ad celi gaudia.
- 23 Et ponam omnes montes in viam. Idest, impedimenta prædicationis auferam, nã ⁊ prælati qui ratione status montes possunt dici, dant proficere valentibus autoritatē prædicandi in omnibus partibus suæ diocesis. Ideo subditur.
- 24 Ecce isti de longe venient. ⁊ quoniã ex tali profectu laudandus est Deus. Sequitur.
- 26 Laudate cel. Idest Angeli.
- 28 Et exulta terra. idest, habitatores terræ: nam vtrique debent de conuersione peccatorum gaudere.

Iudei, & nostri
A Iudaizates, fingunt descende re de celo ornatam fm Apocalypsim Ioā. Sciendum aut quia congregatio sanctorum in captiuitate Babilonis, hoc dicit: *Dereliqui me do.*

a *Ecce in manibus, &c.* Ex hoc discimus Ierusalem in regione Palestinæ non esse querēdā: quæ totius prouinciæ deterrima, & saxosis mōtibz exasperata penuriam fontium patitur.

B *Structores.* Apostoli & alij: Culpa Iudæorum, idest, Scribarum, & Phariseorū destructa es, prædicatione quorundā Iudæorum. i. apostolorū iam de Iudæis, quam de Gentibus congregata es.

† Augustinus. Breui ædificaberis (o ecclesia) ab his a quibus cuerfa es, idest, a regibus terræ qui prius persequerentur.

Sion: dereliquit me dominus, & dominus oblitus est mei. Nunquid obliuisci potest mulier infantem suum, vt non misereatur filio vteri sui? Et si illa oblita fuerit, ego tamen non obliuiscar tui. Ecce in manibus meis descripsi te, muri tui coram oculis meis semper. Venerunt structores tui, destruētes te & dissipātes a te exhibunt. Leua in circuitu oculos tuos, & vide: omnes isti congregati sunt, venerunt tibi. Viuo ego, dicit dominus: quia omnibus his velut ornamento vestieris, & circumdabis tibi eos quasi sponsa. Quia deserta tua, & solitudines tuæ, & terra ruina tuæ, nunc angusta erunt præhaboribus: & longè fugabuntur qui absorbebant te. Adhuc dicent in auribus tuis filij sterilitatis tuæ. Angustus est mihi locus: fac spacium mihi, vt habitem. Et dices in corde tuo: Quis genuit mihi istos? Ego sterilis & non pariens, transmigrata & captiua: & istos quis enutriuit? Ego destituta & sola, & isti tibi hic erāt: Hęc dicit dominus Deus. Ecce leuabo ad Gentes manū meā: & ad popu-

Apoc. 21. **†** Iste obliuiscen: ur.

† ligabis.

† effugabuntur.

† appropinqua. vade vltra propter me.

† leuo Lib. 1. de vniuersitate ecclesie cap. 7.

quebantur ecclesiam; post adiuuare eam vehementer. Sed quia multi eorū in suis iniquitatibus mortui erant adfixit, & qui desolauerūt te, discedent a te. **c** Omnes isti congregati. Iudæi ex omninatione, quæ sub celo est, in die Penthecostes dispersi. n. fuerāt tempore Machabæorum ab Antiocho Epiphane. Ex his crediderunt vno die tria milia, altera quinque milia. Gentes quæ ex omnibus partibus mundi quotidie congregantur ad fidem ecclesie. **d** Ornamento. Varijs spiritus sancti gratijs, quibus orna-

tur sponsæ ambitio, de qua dicitur: *Assit regina à dextris tuis in vestitu deaurato, circumdata varietate.* **e** Ego sterilis. Quia post Aegēū, & Zachariā, & Malachiā, qui

C NICOLAUS DE LYRA.

- * 1 Dereli. me. do. Hoc dicebant Iudæi Babilonem ducti, post destructionem ciuitatis & templi: quod remouetur cum subditur.
- 2 Nunquid obliuisci potest. Et patet litero.
- 3 Ecce in manibus meis descripsi te. Idest, ita te habeo in memoria, sicut illud quod tenetur manu.
- 4 Muri tui. Scilicet ciuitatis & templi.
- 5 Coram oculis. Quia prævideo eorum reparationem.
- 6 Venerunt structores tui. Idest, citò venient, scilicet Zorobabel & Iesus filius Iosedech, ad reedificationem templi, & Neemias ad reedificationem ciuitatis.
- 7 Destruentes te. Idest, conantes te destruere.
- 8 A te exhibunt. Quod patet impletum de Samaritanis quos non luerant reuersi de captiuitate associari sibi in templi reedificatione, vt habetur. 1. Esdr. 4. & similiter de adificatione ciuitatis, dixerunt eis Neemie 2. d. Vobis non est pars & iustitia & memoria in Ierusalem.
- 9 Leua. Hic remouetur metus desperationis respectu redemptionis fiendæ per Christum. In primitiua enim ecclesia erant credentes pauci, & de humili plebe, & persecutionibus principum oppressi, vt patet in Act. Apo. propter quod æstimari posset de facili, quod totū citò deberet annihilari: & ideo denunciatur ecclesie primitiue multiplicationem magnam fidelium. & primò denunciatur hæc multiplicatio, secundò remouetur quedam obiectio, ibi. Nunquid tolletur. Circa primum dicitur: Leua in circuitu oculos tuos. idest, ad omnes partes orbis.
- 10 Et vide. multi populi ad te per fidem venientis.

11 Omnes

- 11 Omnes isti congregati sunt. In fide firmata charitate.
- 12 Omnibus his velut ornamento vestieris. Multiitudo enim fidelium est ecclesia ornamentum.
- 13 Quia deserta tua &c. Sic vocat terram Iudææ, quia post passionem Christi a Romanis fuit destructa.
- 14 Nunc angusta erunt. idest, omnes fideles non possent ibi capi, propter quod apostoli aliique discipuli pro maiori parte egressi sunt inde ad alias partes mundi pro dilatatione fidei.
- 15 Et longè fugabuntur qui absorbe. idest, sitiebantur absorbere quia principes Iudæorum qui conabantur ecclesiam nascentem absorbere, vt patet Act. 4. 5. & 8. & in pluribus alijs locis, per Romanos partim fuerunt trucidati & partim captiuati.
- 16 Adhuc dicent in auribus tuis, &c. Idest, paucitatis fidelium.
- 17 Angustus est mihi locus. Quia sicut dictum est, exierunt apostoli per diuersum orbem pro multiplicatione fidelium.
- 18 Et dices in corde tuo. Præ admiratione tantæ multiplicationis.
- 19 Transmigrata & captiua. Quia tempore persecutionis quæ facta est sub Stephano, omnes fideles qui erant in Ierusalem dispersi sunt ad alias regiones præter apostolos, Act. 8. illi etiam qui poterant capi, traherentur ad carceres vt captiuati, Act. 9. & modus hic multiplicationis ostenditur cum subditur.
- 20 Hęc dicit dominus. Ecce leuabo ad Gentes. Non fiet virtute humana, sed diuina.
- 21 Manum meam. in operibus miraculosis, quibus vixit Gentes conuertebantur.
- 22 Et ad po. exal. sig. meum. Idest, signum crucis.

* Et

MORALITER

† Et dixit Sion. Aliquando fuit ecclesia in tanta tribulatione, quod videbatur aliquibus Deus eam deseruisse: & adhuc magis videbitur Antichristi tempore: propter quod in eius persona dicitur. Et dixit Sion: Dereliquit me do. propter quod Deus eam consolatur, dicens.
 2 Nunquid obliuisci potest mulier infantem suum. Quasi diceret non, sic nec ecclesiam meam derelinquam.
 4 Muri tui coram oculis meis. Idest, dispositi te claudere claustra virtutum.

6 Venerunt structores tui. Idest doctores sacri.
 7 Destruentes te. idest heretici,
 8 A te exhibunt. A sacris doctoribus confutati. Promittitur etiam ei multiplicationem fidelium, & bonorum spiritualium, cum dicitur.
 9 Leua in circuitu oculos tuos & vide: omnes isti, &c. Et hoc modo literaliter exposui vsque ad finem huius capitali. Nec occurrit mihi alia spiritualis expositio conuenientior hic ponenda, nec eadem ratione in residuo libri huius quod simili modo literaliter exposui, scilicet de Christo & ecclesie processu.

6 Venc-

† MORAL-

qui & Eldras, non habuerunt prophetas, qui eos in lege nutrent, vsque ad Ioanem Baptistam.

a Regina. Idem, sed magis affectuose. Vnde: *Assunt regina, &c.* Quae, scilicet quotidie Christi paruulos nutrit & ad perfectam aetatem ducit.

* Procopius. Summum fore fidelibus honorem demonstrat, quod eorum nutritios reges, & reginas nutritios fore significat. imò, & ipsa gentium imperia, de mensis in pauperes nutritio rum more, distributis, ecclesiae subseruitura. Aliàs autem & ipsa vehemens sollicitudo, nutritijs gloriam conciliat, qui genu flexo in ecclesia terrae frontem allidunt, puluerem ipsum vt ita dicam, propter fidem delingere gestientes.

b Adorabunt. Venerabuntur secundum illud: *Adorabunt scabellum pedum eius*, in quo pede maiestas indicatur.

c Puluerem pedum tuorum. Omnem. s. terrenitatem verbo & exemplo mundabunt, secundum quod dictum est: *Quodcumque solueris super terram erit solutum, &c.* vnde. *Excute puluerem pedum vestrorum.*

* Prosper. Prosternent se ad pedes tuos, o ecclesia. & pedum tuorum puluerem lingent, id est, basiabunt pedes principum ecclesiae humiles, cum petent baptismum.

d Quia haec dicit dominus. Respondet quaestioni, quia haec, scilicet in aduentu suo compleantur.

e Carnibus suis. Non aliena morte, sed propria, vt qui carnales

a Filium. In vexillo crucis. b Crucem. c Quam admirabile est nomen tuum in vniuersa terra. d Tunc. e O primitiua ecclesia. f Apostoli ad fidem. vel angeli post mortem ad requiem.

los exaltabo & signum meum. et afferent filios suos in vlnis, & filias tuas sup humeros

a Filios meos, quos it. p. b Verbo & opere. c Feminas vel animas. d Vnde: Lac vobis potum dedi, non escam.

portabunt. Et erunt reges nutriticij tui, & reginae nutrices tuae. Vultu in terra demisso adorabunt te, & puluerem pedum tuorum lingent.

a O primitiua ecclesia in capite tuo, qui est Christus.

b Per haec omnia. c Non alius. d Trinitas. e Super necelicit.

Et scies quia ego dominus, super quo non confundentur qui expectant te. Nunquid tolletur a forti praeda, aut quod captum fuerit a robusto, saluum esse poterit? Quia haec dicit dominus: Equidem & captiuitas a forti tolletur, & quod ablatum fuerit a robusto saluabitur. Eos vero qui iudicauerunt te, ego iudicabo, & filios tuos ego saluabo. Et cibabo hostes tuos carnibus suis, & quasi multo sanguine suo inebriabuntur. Et sciet omnis caro quia ego dominus saluas te, & redemptor tuus fortis Iacob.

a In iudicio. b Fidelis. c Per quemlibet sanctorum.

a Diabolo. Cum tonis armatus custo atrium suum, in pa sunt omnia quae possit. b Humanum genus. c Idem. d Mundus in malitioso positus est.

a Qui aude dicit: Haec omnia dabo tibi si pro a me.

a Humanum genus captiuum duxit captiuitatem. b Diabolo. c Per filium.

a Diabolo. b Per sanguinem filij.

a Demones, vel Gentes, vel Iudaeos. b Iniuste. c Et in presenti & in die iudicij.

a In fide. b A morte aeterna. c In presenti, & in futuro. d Contrarias potestates

a Poena carnalitat. s. scilicet suis peccatis. b Non aliena morte, sed propria. c Poena sanguinis quem fuderunt.

a S. c. b Tunc. c Quae videbit salutare Dei.

a In sanguine filij. b Qui iustatus sum cum Iacob, vel fortitudinis Iacob auxiliator fui: vt in passione superatus, benediceret crucifigentibus. Pater ignoret illis, &c.

f dñs saluas te, & redemptor tuus fortis Iacob.

nales sunt, quia domini spiritum perdiderunt suis carnis saturentur. vnde: *Dum appropriant super me nocentes, vt edant carnes meas.* Non enim spiritus, qui incorporalis est, sed caro comeditur, ferocium bestiarum patens morsibus.

f Fortis Iacob. Qui dedit fortitudinem Iacob luctandi cum angelo oratione (vt aiunt) non manibus. Volebat enim angelus, qui cum custodiebat in peregrinatione, ad Deum recedere. Eui-cit autem oratione, vt eum benediceret & audiuit: Si cum Deo fortis es in oratione, scilicet, quanto magis contra homines praeualebis? quasi & oratione contra Esau quem metuis, praeualebis.

* Origenes. Tibi praestatur vt deuictis gygantibus, intres in regnum, quod illi perdiderunt, vt impleatur quod scriptum est. Quis accipiet a gygante spolia?

8 Vnde dominus dicebat in Euangelio. *Nemo potest intrare in domum fortis, &c.*

9 Qui licet propter superbiam suam a domo caelesti sit deiectus, tu tamen nisi viceris illum, non intrabis in domum fortis. Neque vincis solum, verum & alligari oportet, nisi enim alligetur, haud tutum esse poterit iter nostrum.

10 Nunc ergo quantum ad comparationem humanae & demonicae naturae, nos locustae sumus, & illi gygantes, si vero sequamur Iesum, tanquam nihil erunt in conspectu nostro.

11 CAP.

12 CAP.

13 CAP.

14 CAP.

15 CAP.

16 CAP.

17 CAP.

18 CAP.

19 CAP.

20 CAP.

21 CAP.

22 CAP.

23 CAP.

24 CAP.

25 CAP.

26 CAP.

27 CAP.

28 CAP.

29 CAP.

30 CAP.

31 CAP.

32 CAP.

33 CAP.

34 CAP.

35 CAP.

36 CAP.

37 CAP.

38 CAP.

39 CAP.

40 CAP.

41 CAP.

42 CAP.

43 CAP.

44 CAP.

ADDITIO

In cap. 49. vbi dicitur in postil. Reges videbunt miracula in virtute Christi.

Iste versus. Reges videbunt. puniatur sic in Hebraeo. Reges videbunt & consurgent. ibi punctus. Et est sensus quod reges

reges videntes miracula Christi, seu discipulorum eius. Consurgent. s. ad venerandam doctrinam Christi, eo modo quo dicitur Leui. 19. g. Coram cano capite consurge. sequitur. Et principes adorabunt dominum Deum tuum. Et est sensus: Principes videbunt miracula supra dicta. Et adorabunt Deum, scilicet qui prius adorabant idola: & est quasi repetitio eiusdem.

C A P. L.

Hæc dicit dominus: Quis est. Post vocationem Gē rium, post captiōnem fortis, cuius præda diuisa est Apostolis, loquitur ad populum Iudæorum super Sion quæ superius ait: Dere-

Sup. 49. d. Li. 6. in Leuiticum.

liquit me dominus, &c.

* Isichius. Synagoga repudiata est à Deo suo tãquam a viro suo, qui ei per electiōnem vir factus fuerat, sed quia postea culpabilem reperit, propterea eam repudiavit. Osee 2. *Iudicate matrē vestram, iudicate quia ipsa non vxor mea, & ego non vir eius.*

Rom. 7. c. Ioan. 8. d

b *Vendidi. Ego autem carnalis sum venundatus sub peccato. Qui facit peccatū seruus peccati est. Vnde. Non regnet peccatum in corpore vestro.*

Rom. 6. d

* Ambrosius. Venditur, qui obligatus sceneratori fuerit, & venditur non vno pretio, sed quotidiano, & qui tali domino animam vendit, non vendit ære, sed culpa & peccato.

Lib. de Tobia cap. 8.

B *Origenes. Diaboli serui sūt peccatores, & vide qua pecunia eos emat, homicidio, adulterio, furto, hæc. n. diaboli est pecunia, fecisti adulterium, diaboli pecuniam suscepisti, in eo enim est diaboli imago & superscriptio. redempti verò sumus Christi sanguine.*

Hom. 16. in Exod.

infra 59. a

c *Quia veni &c. Hoc est, vt sciatis me matrem vestram non repudiaste: sed eam voluntate propria recessisse. Post multa beneficia carnē assumpsi. nec iam per prophetas, sed præsens ipse locutus sum.*

† eò quòd non sit aqua Luc. 13. g.

d *Non erat vir. Herodi propter malitiam dictum est: Dicite vulpi illi. Et Pharisæis.*

d *Non erat vir. Herodi propter malitiam dictum est: Dicite vulpi illi. Et Pharisæis.*

Genimina viperarum. Et de libidinosis. Equi insatiētes in scēminas. De voluptuosis: Nolite muttere margaritas ante porcos. De impudentibus. Nolite sanctum dare canibus. De omnib. in commune: Visio quadrupedum in deserto. c *Vocauit. q. d. Rationales. Inclinate aurem vstram in verba oris mei. Qui silit, veniat & bibat, & huiusmodi.*

C A P. L.

a *Quasi: Nullus. Quasi: Dicitis d Iudzi me abiecit me. Quasi: Dicitis d Iudzi me abiecit me. sed ipsa prior abiecit me.*

Hæc dicit dominus: † Quis est hic liber repudij matris vestræ quo dimisi

a *Ac si dicat: Libellū repudij ostendere non potestis. Sed dicitis forsitan, quod creditori meo non aliud habens, vos reddiderim.* b *Tanquam non habens quid aliud reddam.*

cām? Aut quis est creditor meus, cui

a *Quasi: Ego non vendidi vos, sed vos ipsi.*

vendidi vos? † Ecce enim in iniquitatibus vestris venditi estis, & in sceleribus vestris dimisi matrem vestram: † quia veni, &

a *Pro libidine auaritia & huiusmodi. † Diabolo. qui animas accepit propter peccata vestra.* b *Non culpa mea.*

non erat vir: vocaui, & non erat qui audiret.

a *Vltra tenere non potui: volentem abire permisisti.* b *Fornicantem.* c *In carne.*

† Nunquid abbreviata, & paruula facta est manus mea, vt nō possim redimere: aut non

a *Quia omnes quasi bestia. † Homo cum in honore esset non intellexit.* b *Ad penitentiam.* c *Vocantem.*

est in me virtus ad liberandum? Ecce in increpatione mea desertum faciam mare: ponam flumina in siccum. Computrescent pisces sine aqua, & morientur in siti. Induam

a *Potentia.* b *A diabolo sicut liberaui ab Aegypto. † A Babylonijs.*

coelos tenebris, & saccum ponam operimentum

a *Populum meum sicut olim.*

coelos tenebris, & saccum ponam operimentum

a *lullione mea.* b *Aquis.* c *Si voluero, sicut feci mare rubrum.* d *Mundum. vt eius amaritudo siccetur.*

coelos tenebris, & saccum ponam operimentum

a *Alia sicut Arnon & Iordanem. † Præuas doctrinas, de quibus draco dicebat. Mea sunt flumina, & ego feci ea.* b *In stercore suo.*

coelos tenebris, & saccum ponam operimentum

a *Curiosi. † Sicut in flumine Aegypti. b *Spiritus sancti gratia.* c *Separati a bonis piscibus. d *Aquæ viuæ. † Sicut in Aegypto arefcantibus fluuijs.***

coelos tenebris, & saccum ponam operimentum

a *Aercoos. † Tribus diebus in Aegypto tenebras palpabiles fecit, vt coelum sacro operum videretur.*

coelos tenebris, & saccum ponam operimentum

a *Aercoos. † Tribus diebus in Aegypto tenebras palpabiles fecit, vt coelum sacro operum videretur.*

g *Et saccum po. Vt agant penitentia in timore, & cilicio. Dominus.*

C

NICOLAUS DE LYRA.

C A P. L.

Hæc dicit dominus. Superius denunciata est populi Dei liberatio. Hic consequenter ponitur impedi- menti remotio. Et diuiditur in tres partes, secundum triplex impedimentum, secunda incipit se. cap. tertia 52. Circa primum sciendum, quòd impedimentum sic excluditur ex parte Dei, quòd conuerso concluditur ex parte populi increduli. Diuiditur ergo in tres partes. quia primò excluditur impedimentum. secundo declaratur propositum, ibi: Ecce in increpatione. tertio concluditur incredulorum interitus, ibi. Quis ex vobis. Impedimentum autem posset esse ex parte Saluatoris tripliciter, vt potè si esset nolens, vel nesciens aut in potens ad saluandum, & ideo primò excluditur ab eo defectus voluntatis, cum dicitur.

Diuisio.

1 *Hæc dicit dominus. Saluator noster Iesus Christus alloquens Iudæos incredulos.*

2 *Quis est hic liber repudij matris vestræ, quo dimisi cam? quasi dicat non potestis ostendere, quòd ego dimiserim Synagogam matrem vestram propter odium, sicut in lege veteri vir dimittebat vxorem ratione odij, nec etiam propter lucrum meū: Ideo subditur.*

3 *Aut quis est creditor meus cui vendidi vos? A me alienando: & ideo consequenter verum impedimentum concluditur contra incredulos, cum dicitur.*

4 *Ecce enim in iniquitatibus. Id est, pro iniquitatibus vestris.*

5 *Venditi estis. in seruos & ancillas à Romanis.*

6 *Et in sceleribus. Id est, Synagogam. Sciendum, quòd scelus pro priè accipiēdo est peccatum contra Deum: Iniquitas autem contra*

proximum, eo quòd sit contra aequitatem iustitiæ. Iudæi autem primò peccauerunt in Christum, vt contra proximum, dicentes: Ecce homo vorax & potator vni &c. Et iterum quando proditoriò emerunt ipsum vt morti traderet secundum humanitatem: quia diuinitas mori non poterat: & propter hoc venditi fuerunt per Romanos in seruos & ancillas in tantum, quòd non desuerunt aliqui venditores qui triginta pro vno numismate darēt, vt dicit Hugo Floriacen. sicut conuerso, Christum triginta denarijs emerant. Peccauerunt etiam in Christum tanquam in Deum opera miraculosa diuinitatis ostensua demonibus attribuentes, Luc. 11. b. In Beelzebub principe dæmoniorum eicit dæmonia. Secundo remouetur impedimentum ignorantie, cum dicitur.

7 *Quia veni. In humanitate perfecta sciētijs & virtutibus.*

8 *Et non erat vir. Quia pauci virtutes operum Christi imitabantur.*

9 *Vocauit. per predicationem claram & efficacem.*

10 *Et non erat. Cum effectu quia comparatiuè multò plures non crediderunt ei. Tertio remouetur impedimentum impotentie, cum dicitur:*

11 *Nunquid abbreviata. q. d. non & patet litera.*

12 *Ecce in increp. Hic consequenter declaratur propositum, & primo ponitur huiusmodi declaratio, secundo soluitur quædam obiectio, ibi: Iuxta est. Declaratio verò ponitur primò quatum ad exclusionem impotentie, cum dicitur. Ecce in increpatione mea. id est, in verbo meo.*

13 *Desertum faciam mare, ponam flumina in siccum. id est, siccū potero facere cū voluero, sicut feci in exitu de Aegypto.*

14 *Induam coelos tenebris. Sic enim fecit tempore sue passionis.*

15 *Et saccum ponam operimentum eorum. Id est, nigredinem. secundo declaratur propositum quantum ad exclusionem ignorantie, cum dicitur.*

* Dominus

A Dominus dedit. &c. Quamuis possint hæc referri ad Isaïam, propriè tamen referuntur ad Christum. q. d. Qui olim talia operatus sum, & modo similia operari possum, non est potentia immutata.

B Corpus meum, &c. August. Perpende inter hæc, qui pro nobis talem pecuniam dedit, hoc est, qui flagella pertulit a lapas, qui fel bibit qui sanguinem pro nobis effudit, & vitam qualem à nobis sit vsurâ exacturus, in passione .n. domini ista propheta cõpleta est.

C Quasi vestimentum. Vestimentum vetustate & tinea consumitur. Iudæi quoq; quadraginta duobus annis post passionem ad penitentiam vocati sunt: tadem negligentes contriti sunt aduenientibus Romanis, & malæ conscientie tinea deuorati.

D Qui ex vobis. Qui timet non est perfectus in charitate: sed hic timor pro bonitate ponitur. vnde Beatus vir qui omnia meminit. i. qui timoratus est in religione Dei. De hoc timore scriptum est. Timor domini superat omnia. Et, timentium sapien-

a Pater. **b** Homini. **c** Scientiam & sapientiam. **a** tum eorum. Dominus dedit mihi linguam eruditam, vt sciam t sustentare eum qui lapsus est verbo. Erigit mane,

b manè erigit mihi aurem, ut audiam, quasi t magistrũ. Dominus Deus aperuit mihi aurem, ego autem non contradico: retrorsum non abij. Corpus meum dedi percutientibus, & genas meas uellentibus. t Faciem meam non auerti ab increpantibus & cõspuentibus in me. Dominus Deus auxiliator meus, & ideo non sum cõfusus. Ideo posui faciem meam, ut petram durissimam, & scio, quoniam nõ confundar. Iuxta est qui iustificat me. Quis cõtradicit mihi? Stemus simul. Quis est t aduersarius me? accedat ad me.

c Ecce dominus Deus auxiliator meus. Quis est qui cõdemnet me? Ecce omnes quasi uestimentum t contèrentur, & tinea comedet eos. Quis ex uobis timens t dñm, audiens uocem serui t sui? Quis ambulauit in tenebris, & non est lumen ei? Speret in nomine domini, & innitatur super Deũ suum. Ecce omnes uos accendentes ignem accincti flammis. Ambulate in lumine ignis uestri, & in flammis quas

febriunt ex diuersitate humorum diuersa supplicia sentientes. Sic peccatoribus diuersa peccati materia plus vel minus succenditur.

enim dixerunt Christo Io. 8. b. Tu de teipso testimonium perhibes, testimonium tuum non est verum. Et Saluator respondit. Testimonium perhibet de me qui mecum est pater. Et ista responsio præuisa in Spiritu sancto ponitur hic cum dicitur. Iuxta est qui iustificat me. s. pater qui dicitur esse iuxta filiũ faciendo opera diuina per ipsum, propter quod ibidem dixit saluator Io. 10. e. Opera quæ ego facio in nomine patris mei, illa testimonium perhibent de me.

16 Quis contradicit mihi. Secundum veritatem. q. d. nullus vestrum, Christus. n. frequenter legitur imposuisse Iudæis silentium, propter veritatis euidentiam.

17 Ecce do. Deus auxiliator. In mea passione modo prædicto.

18 Quis est qui condemnet me. s. iuste. q. d. nullus. Fuit. n. iniuste condemnatus ad mortem, primò per Sacerdotes, postea per Pilatum: sed ex hoc deportauerunt exterminium, in tantum q; Pilatus per Tiberium Imperatorem fuit missus in exilium, & ibi ignominiose mortuus & Sacerdotes per Titum fuerunt interfecti in destructione templi. Dixit enim iustum esse sacerdotes cum templo perire: ideo subditur.

19 Ecce omnes quasi vest. &c. Quantum ad mortuos in exilio.

20 Tinea comedet eos. Quantum ad interfectos gladio, sicut tinea consumit uestimentum quadam violentia.

21 Quis ex vobis timens dominum. Hic consequenter concludit incredulorum interitum. Et primo arguit eorum culpam, dicens. Qui ex vo. ti. do. au. vo. ser. sui. i. Christi, ratione formæ serui assumptæ.

22 Quis ambulauit in tenebris. s. ignorantis.

23 Et non est lumen ei. Si credidit verbis Christi q. d. nullus, ideo subditur.

24 Speret in nomine domini. s. quilibet fidelis. Secundo subiungit p̃nã, cum dicitur.

25 Ecce omnes vos accendentes ignem. i. ex incredulitate vestra meremini quod succendimini cum ciuitate & regione vestra

1 Et alibi. Non est incipiente timor domini. D. Ibidem. t. b. p̃sentibus. eum. Et, P̃sal. 33. b. Timor domini sanctus Ibid. 18. b. permanet in seculum seculi. Hic custodit animas sanctorum integras & pudicas, & puras, vnde. Time te dominum, & date gloriam ei. Apoc. 14. b.

10 Quis ambulauit in tenebris. Gentilis populus in tenebris in fidelitatis, & nõ est lumen ei Christus, qui dicit. Ego sum lux mundi. q. d. Vos me flagellastis, & conspuistis: ego tamen ad penitentiam uoco. Nolo. n. mortem peccatoris, &c. Ezec. 18. g.

f Ecce omnis. q. d. Nihil prodest exhortatio, nec est spes salutis post scelera. Omnes declinauerunt simul inuitiles facti sunt.

g Accedentes ignem. Ciuitatis igne quoa Romanis succensa est accenderunt, quando cõtra Christum zeli, & inuidie igne exarserunt.

Hinc discimus pro qualitate peccati vnumquemque sibi ignem accendere. Et quomodo in eodem loco vel lectulo, alij sani sunt, alij

febriunt ex diuersitate humorum diuersa supplicia sentientes. Sic peccatoribus diuersa peccati materia plus vel minus succenditur.

In do- F

NICOLAUS DE LYRA.

- 1 Dominus dedit mihi. i. loquentem ex interiori cognitione, quia humanitas Christi fuit plena omnibus scientijs & virtutibus.
- 2 Vt sciam sustentare. Sic est in Heb. & in libris correctis, i. monere eum ad tolerantiam patientie verbo prædicationis meæ: & quia in Christo est duplex scientia, vna diuina & aeterna, alia temporalis & humana, & veraque est a patre in filio secundum duplicem naturam, ideo subditur.
- 3 Erigit mane. Ita q; primum mane accipitur pro aeternitate, in qua filius habet scientiam diuinam a patre, & secundum pro instanti incarnationis, in quo habuit scientiam infusam, tertio declaratur propositum quantum ad exclusionem inimicitie ex parte voluntatis, per hoc quod Saluator Iesus Christus ex maxima charitate sustinuit passiones multas pro omnibus: cum dicitur.
- 4 Dominus Deus. s. pater.
- 5 Aperuit mihi aurem. Insinuando mihi futuram pro populo passionem meam.
- 6 Ego autem non contradico. Imò dixit. Fiat voluntas tua. Mat. 26. d. loquens de passione sua.
- 7 Retrorsum non abij. Imò quærentibus ipsum ad mortem iuit obuiam, Io. 18.
- 8 Corpus meum dedi. Et patet in Euangelijs.
- 9 Et genas meas vel. Licet non sit scriptum in Euangelijs, quod euellerent eius b. b. am tamen paratus fuit hoc sustinere, sicut alia maiora, & forsitan sustinuit: quia non omnia sunt scripta.
- 10 Faciem meam non auerti. Hoc patet ex Euangelijs.
- 11 Dominus Deus. s. pater.
- 12 Auxiliator meus. Præbens mihi voluntatem & constantiam patendi.
- 13 Et ideo non sum confusus. Quia per passionem suam transit ad gloriam suæ resurrectionis: corpus etiam eius mortuum fuit honorificè sepultum.
- 14 Ideo posui faciem meam, vt petram durissimam. i. me exposui ad sustinendum quæcumq; aspera.
- 15 Iuxta est qui iustificat me. Hic soluitur quedã obiectio. Iude

enim dixerunt Christo Io. 8. b. Tu de teipso testimonium perhibes, testimonium tuum non est verum. Et Saluator respondit. Testimonium perhibet de me qui mecum est pater. Et ista responsio præuisa in Spiritu sancto ponitur hic cum dicitur. Iuxta est qui iustificat me. s. pater qui dicitur esse iuxta filiũ faciendo opera diuina per ipsum, propter quod ibidem dixit saluator Io. 10. e. Opera quæ ego facio in nomine patris mei, illa testimonium perhibent de me.

16 Quis contradicit mihi. Secundum veritatem. q. d. nullus vestrum, Christus. n. frequenter legitur imposuisse Iudæis silentium, propter veritatis euidentiam.

17 Ecce do. Deus auxiliator. In mea passione modo prædicto.

18 Quis est qui condemnet me. s. iuste. q. d. nullus. Fuit. n. iniuste condemnatus ad mortem, primò per Sacerdotes, postea per Pilatum: sed ex hoc deportauerunt exterminium, in tantum q; Pilatus per Tiberium Imperatorem fuit missus in exilium, & ibi ignominiose mortuus & Sacerdotes per Titum fuerunt interfecti in destructione templi. Dixit enim iustum esse sacerdotes cum templo perire: ideo subditur.

19 Ecce omnes quasi vest. &c. Quantum ad mortuos in exilio.

20 Tinea comedet eos. Quantum ad interfectos gladio, sicut tinea consumit uestimentum quadam violentia.

21 Quis ex vobis timens dominum. Hic consequenter concludit incredulorum interitum. Et primo arguit eorum culpam, dicens. Qui ex vo. ti. do. au. vo. ser. sui. i. Christi, ratione formæ serui assumptæ.

22 Quis ambulauit in tenebris. s. ignorantis.

23 Et non est lumen ei. Si credidit verbis Christi q. d. nullus, ideo subditur.

24 Speret in nomine domini. s. quilibet fidelis. Secundo subiungit p̃nã, cum dicitur.

25 Ecce omnes vos accendentes ignem. i. ex incredulitate vestra meremini quod succendimini cum ciuitate & regione vestra

A In doloribus dormietis. Quia nec beneficijs, nec tormētis

a Peccando. **b** Potentia. **c** Christi. **d** Malum afflictio. **f** succēdistis. † De manu meā factum est hoc vobis. In doloribus dormietis.

tis Dei filium suscipere voluerunt, unde. *Itē maledicti in ignem aeternum.*

NICOLAVS DE LYRA.
Et sic fuit factum per exercitum Romanorum. Et quia factum est hoc secundum ordinem diuine iustitiae, subditur.
1 De manu mea factum est hoc vobis, in doloribus dormietis.

mictis. i. moriemini. Nunquam enim populus Iudaicus tot & tantos dolores sustinuit, sicut in obsidione & destructione Ierusalem per Titum, ut patet per Iosephum libro de Iudaico bello, & alios Historiographos illis temporibus vicinos.

CAP. LI.

1. Cor. 10. 2.

A Videte me qui sequimini quod attendite ad pe. Christum de qua. Petra autem erat Christus: unde exci. est. a Christo Christiani dicti.
*** Hieronymus.** Hoc considerate cum Abraham esset centum annorum, & sterilem haberet uxorem, multiplicauerim filios eius quasi stellas caeli. Si ergo de vno homine tanta populorum nata sunt millia, quid mihi grande est ut instaurem ruinas Sion, & deserta eius mutem in paradisi voluptatis.
b Et ad cauernam laeci. Propter fissionem lateris Christi. De qua praecisi estis, quando exiit sanguis redemptionis, & aqua baptismatis. Vel, sepulchrum domini, de quo resurgens innumerabiles filios genuit. Vel, ecclesia quae diu sterilis, de qua quotidie excidimur, id est, nascimur per lauacrum baptismi.

CAP. LI.

A Videte me qui sequimini quod iustus est, & quem ritis dominum. Attendite ad petram unde excisi estis, & ad cauernam laeci de qua praecisi estis. Attendite ad Abraham patrem vestrum, & ad Saram quem peperit vos. Quia unum vocavi eum, & benedixi ei, & multiplicavi eum. Consolabitur ergo dominus Sion, & consolabitur omnes ruinas eius. Et ponet desertum eius quasi delicias, & solitudinem eius quasi hortum domini. Gaudium & laetitia inuenietur in ea, gratiarum actio & vox laudis. Attendite ad me popule meus, & tribus mea audite. Quia lex a me exiit, & iudicium meum in lucem populorum requiescet. Propere est iustus meus, egressus est

*** Procopius.** Erat petra docente Paulo Christus ipse, cui mortem obeunti manus & pedes clavis esse transfossos scriptura testatur. Significatur itē per foueam latius ipsum hastae mucrone vulneratum. Per hanc enim parta salus est ipsaque etiam ecclesiae constituta plenitudo, non aliter quam ex Abrahamo & Sara infinita illa multitudo.
c Gaudium, & laetitia. Nota in Sion quae comparatur paradiso Dei, tantum debet esse gaudium, & laetitia & confessio & vox laudis, ut in celo facturi sunt cum Angelis, in terra iugiter meditentur.
d Attendite ad me. *** Augustin.** Quis tam surdus, quis tam demens, quis tam mēte caecus, ut istis euidētibus testimonijs obloquatur, nisi qui nescit quid loquatur? **e** Iustus meus. Omnes iustificans, vel iustitia eleganter: non ut vna gens, sed totus orbis saluetur.

*** Pro-**

Caeli

NICOLAVS DE LYRA. CAP. LI.

Diuisio

A Videte me qui sequimini. Hic remouetur secundum impedimentum ex dilectione promissi. Ex hoc enim quod liberatio per Christum fienda tantum differebatur, aestimabant aliqui Iudei, quod illa liberatio nulla foret: ideo hoc remouetur in hoc capitulo. Et primo confertur spes assequendi promissum. Secundo, auferitur timor circa malum poenae huic liberationi annexum, ibi.
1 Audite me qui. Primum facit dupliciter, scilicet exemplo, & verbo. Secundum ibi: Attendite ad me. Circa primum sciendum, quod Abraham facta fuit promissio de obtentu terrae Chanaan, Gen. 15. & tamen ista promissio non fuit impleta tunc, sed post quadringentos annos, ut habetur ibidem: tamen finaliter fuit impleta propter fidem Abraham & Sarae, quae eiusdem fidei fuit. Et hoc concluditur, quod dilatio aduentus Christi non debuit Iudeis diffidentiam inducere. Primum igitur circa hoc ponitur exemplum: cum dicitur:
2 Attendi ad pe. i. ad Abraham, & Saram, ut exponitur postea, cum dicitur.
3 Atten. ad Abraham patrem. Et vocatur Abraham petra propter fidei firmitatem.
4 Quia unum. i. solum sine prole.
5 Et bene ei. Conferendo ei bona temporalia, & spiritualia.
6 Et multiplicavi eum. In multitudinem populorum per Isaac, Ismaelem & alios filios eius, consequenter concluditur intentum. scilicet de consolatione populi per Christum, cum dicitur.
7 Consolabitur ergo. i. ecclesiam, quae vocatur Sion, eo quod ibi incipit. Ut dictum est, supra 2. c. & in pluribus alijs locis.
8 Et consolabitur. Ex diuersis erroribus, orta in populo Iudeorum ex mala doctrina doctorum, quos amouit Christus per suam doctrinam propter quod dicit Saluator de eis Mat. 15. b. Caeci sunt, & du-

ces caecorum.
9 Et ponet desertum eius quasi delicias. Quia Iudaea bonis spiritualibus erat deserta: sed per Christum fuit adimpleta potissime per infusionem Spiritus sancti super credentes in signo visibili Act. 2. & in pluribus alijs locis.
10 Gaudium, & laetitia. Quia Spiritus sancto repleti loquebantur magnalia Dei, & gaudent, manifeste, & constanter.
11 Attendite. Hic consequenter remouetur dictum impedimentum verbo, & primo remouetur impedimentum, secundo confirmatur dictum ibi. Leuat. Remouetur autem impedimentum in hoc quod asseritur aduentus Christi de propinquo, & primo excitatur attentio cum dicitur. Attendite. quia nunciantur hic magna & ardua. scilicet lex Evangelica, cum subditur.
12 Quia lex a me exiit. Et quod de lege Christi intelligatur, ostenditur cum dicitur.
13 Et iudicium meum. Scilicet secundum legem meam.
14 In lucem populo. Quod non potest intelligi de lege Moysaica, quae fuit data vni populo tantum, sed lex Christi diffusa est per orbem vniuersum. Ra. Sa. etiam dicit hic quod istud erit quando dictum Sophonie implebitur 3. cap. ubi dicit dominus. Tunc reddam populis meis labium electum, ut inuocent omnes nomen domini, & seruient ei humero vno. Quod secundum omnes expositores catholicos & Heb. refertur ad tempus Christi, ex hoc patet, quod aliqui expositores catholici in vno magis Iudaizant hic quantum ad hoc, quam Hebraei exponentes, quod dicitur hic. Quia lex a me exiit, &c. dicendo quod intelligitur de edicto Cyri per totum imperium suum publicato, quod Iudaei dirent libere in terram suam. Consequenter exprimitur legislator, cum subditur.
15 Propere est i. Christus qui dicitur iustus absolute & antonomastice, eo quod non solum est iustus formaliter, ut alij: sed etiam effectiue, alios iustificando.

*** Etbra-**

Ca Caeli sicut fumus.
A De sanctis scriptu est: Omnes quidem dormiemus, sed non omnes immutabimur. Quanto magis ergo de caelo, sole, & stellis credendum est? quoniam luna solis lumē accipiet, & sol septuagies fulgore rutilabit. unde: Omnis creatura ingemiscit, & paratur expectans liberationem filiarum Dei, ut scilicet mutentur in melius non solum animarum, quae immortales erunt, sed & corpora quorum substantia clarificabitur. Quidam tamen perire & inueterascere per abolitionem & morte accipiunt.
B Et habitatores.
 * Chrysostomus. Hec Isaias dixit, non quod omnimoda perditionem significet, non enim eundem cum caelo ac terra patientur interitum, qui terram inhabitant homines, sed temporalem, per quam ad incorruptionem commutabuntur.
C Nolite timere opprobria.
 * Tertullianus. Beati eritis cum vos odio habebunt homines & exprobrabunt. Et eijcient nomen vestrum velut malum, propter filium hominis. Quod idem est cum hoc, Ne metueritis ignominiam ab hominibus, & nullificatione eorum ne minuiamini, quibus verbis ad tolerantiam hortatur martyres & fideles.
 * Chrysostomus. Multi propter haec opprobria animas

saluator meus: & brachia mea populos iudicabunt. Me in-
fulē expectabūt, & brachium meum sustinebunt. Leuate
in caelum oculos vestros, & videte sub terra deorsum, quia
caeli sicut fumus liquefcent, & terra sicut vestimentum at-
teretur, & habitatores eius sicut haec interibunt. Salus au-
tem mea in sempiternum erit, et iustitia mea non deficiet.
Audite me qui scitis iustum: populus meus lex mea in cor-
de eorum. Nolite timere opprobrium hominum, & blas-
phemiam eorum ne metuatis. Sicut enim vestimentum,
sic comedet eos vermis: & sicut lanam, sic deuorabit eos ti-
nea. Salus autem mea in sempiternum erit, & iustitia mea
in generationes generationum. Consurge consurge,
Induere fortitudinem brachium domini Consurge si-
cut in diebus antiquis, in generationibus saeculo-
rum. Nunquid non tu percussisti superbum, vulnerasti
draconem? Nunquid non tu siccasti mare, aquam abyssi

a Qui saluum faciet populum a peccato eius. b Virtus. c Apostoli iudicantes. d In nonissimo die.
a Gentes, vel ecclesiae: vel sanctorum animarum. b Spiritus erit expectatio Gentium. c Filium per quem omnia feci. d Patienter expectabunt. e Gentes vel ecclesiae.
a Mentis.
a Aerei. b Secundum figuram. non secundum essentiam. c Coelum & terra transibunt.
a Qui iam inueniuntur. b Ex hoc habemus quod caetera non in nihilum rediguntur, sed in melius mutabuntur. c Secundum figuram & vetustatem. d Filius, de quo: Viderunt oculos mei factum. Et alibi: Salutare tuum expectabo domine.
a Ideo. b Idem
a Quia lex a me egredietur, & intelligite. b Christum vel iudicium, quo discrete omnia faciatis. c Fideles. d Euangelium. e Lex Dei eius in corde ipsius, &c. e Non in ore tantum.
a Apostoli. a Nolite timere eos, qui corpus occidunt. Contra persecutores, quos futuros fore praesabat exhortatur eos.
a Quasi: cito transibunt, & opprobrium eorum: sicut vestimentum vetustate & tinea corruptum.
a Conscientiarum qui non moritur.
a Inique mentis. b Christus
a Prioris populi & posterioris, qui aduentum illius receperunt, de quo supra. Prope est iustus meus. b In aeternum. c De solo patris gloriae. d Redimendo genus humanum.
a Diuinitatis contra principem mundi. b Filius. c Genus humanum redimendo.
a Ab Aegyptiis liberando. b Et sicut. c Si ut patribus nostris ostendisti potentiam tuam.
a Filius. b Cum patre. c Diabolum.
a Pharaonem vel Diabolum. b Filius. c Quis haec fecisti hoc quoque facturus es. d Rubrum. e Huius saeculi. d Doctrinam philosophicam. e Secularis profunditatis.

mas perdiderunt, & beato Iob amicorum opprobria vermibus & vlceribus molestiora erant, & plerique lugentem deorum propter gloriam populi, noluerunt credere, ne a synagogis eijcerentur, ideo Ioannis dicitur. *Quomodo potestis credere gloriam inuicem accipientes? & multos nouimus, qui oia grauius contempserunt, & a gloria victi sunt.*
d Consurge. Vox prophetae & fidelis populi aduentum Christi deprecatis, in quo promissum erat auxilium.
 * Procopius. Iudeos ad poenitentiam proposita utilitate inuitat, & quod excitari postulat, spontaneum fuisse lapsum demonstrat. Si enim ab alio impeditur, ad hunc ipse non ad illos de exurgendo sermonem dirigeret. Quis enim lapsus, etiam si membrum fregerit, non totis viribus excitari se contendat?
 * Rupertus. Quasi diceret. Quid tandiu te continens in sinu patris. o brachium Domini, o dextera domini? Cur te quiescente tandiu superabit fortis armatus, princeps mundi huius? Consurget & induere fortitudinem: induere pulchram & fortem dilectionem, pulchram & fortem obedientiam charitatem.

Quis

NICOLAUS DE LYRA.

Et brachia mea populus. idest Apostoli qui dicuntur brachia corporis ecclesiae, sicut & Christus caput, quibus dicitur Matthaei decimonono. d. Cum sederit filius hominis in sede maiestatis suae, sedebitis & vos super sedes iudicantes duodecim tribus, &c.
Me infulē. i. Gentiles ut dicunt Hebraei.
Expectabunt. sicut dicitur Genes. 49. b. Et ipse erit expectatio Gentium.
Et brachium meum. idest Christum, qui brachium domini dicitur infra. 53. cap. ut videbitur.
Sustinebunt. legem eius recipiendo.
Leuate in caelum: Hic consequenter ponitur confirmatio dicti per stabilitatem ipsius Christi. cum dicitur: Leuate in caelum. idest, considerate instabilitatem superiorum & inferiorum corporum.
Quia caeli sicut fumus liquefcent. Aduentum enim Christi ad iudicium praecedet ignis conflagrationis, purgans caelum aereum, & terram. Vel, si intelligatur de caelo sydereo, per hanc liquefactionem intelligitur cessatio a motu, qui cessabit in finali iudicio.
Habitatores eius sicut haec interibunt. quia in igne conflagrationis morientur omnes qui tunc viuere reperientur.
Salus autem mea in sempiternum. i. Christus, qui dicitur salus a Deo data.
Et iustitia mea. idest Christus similiter qui propter excellentiam iustitiae non solum dicitur iustus in concreto, sed etiam iustitia in abstracto.
Audite me. Hic consequenter tollitur timor mali annexi Receptioni enim fidei Christi annexa erat permissio mali poenae. propter quod saluator dicebat Apostolis, & per consequens fidelibus alijs, Ioannis decimo. x. Venit hora, ut omnis qui interficit

ficit vos, arbitretur obsequium se praestare Deo. Et hoc patuit in persecutionibus ecclesiae praeteritis, & in persecutione Antichristi magis apparebit. Primo ergo tollitur timor persequentium generaliter, secundo Antichristi specialiter, ibi: Quis tu ut timeas, &c. Primus autem timor tollitur per hoc quod illa persecutiones ostenduntur paruae & breues, &c. & consolatio futura est perpetua, ideo dicitur: Audite me qui scite iustum. idest Christum per fidem cognoscitis.
Lex mea. i. Euangelicam, ut declaratum est supra.
In corde eorum. radicata & firmata.
Nolite timere opprobria propter Christum, sed magis gaudete, quod sicut impletum Actuum quinto. g. Ibant Apostoli gaudentes a conspectu concilij, quoniam digni habitati sunt pro nomine Iesu contumeliam pati. & idem apparuit & apparet in multis sanctis.
Sicut enim vesti. idest cito morientur persecutores, & rodent eos vermes.
Salus autem mea. idest Christus.
In semetipso. saluans fideles suos salute aeterna: & ideo aduentum eius desiderans Isaias propheta orando exclamat di.
Consurge consurge. & dupliciter propter duplicem Christi aduentum, primum, & secundum.
Induere fortitudinem brachium domini. Consurge. ad saluandum populum tuum: & ad hoc adducit exemplum per scripturam temporum dicens.
Nunquid non tu percussisti superbum. i. Pharaonem, qui superbiuit contra dominum, dicens. Nescio dominum, & Israel non dimittam, Exod. 5. a. Dicitur etiam draco propter malitiam qua filios Israel opprimebat iniuste. Exod. 1. propter quod dicitur de Pharaone Ezech. 29. a. Draco magne qui cubas in medio fluminum.
Nunquid non tu siccasti mare, ut habetur Exod. 14.
 * Et nunc

Diuisio.

A Quis tu ut
 timas ab homi-
 ne mort. In
 crepat fideles,
 ut nō timeant
 minas vel tor-
 menta princi-
 pū: quia om-
 nis caro fœ-
 num. Eos etiā
 increpat qui
 in passione fu-
 gerunt & per-
 territi negave-
 runt, ut eru-
 bescant & pœ-
 nitentiam a-
 gant.

B * Rupertus.
 Nemini du-
 biū quin hæc
 dicat paracle-
 tus, i. consolator
 Spiritus
 sanctus, in au-
 rem eius cui
 datur. Omnes
 enim quot-
 quot fortes in
 Christo fu-
 mus, ex illo
 consolatore
 fortitudinem
 accepimus.
 Ipsi Petro Spi-
 ritu. hæc lo-
 cutus est, Quis ut timeas ab homine mortali & a filio
 hominis? Imo quis tu ut timeres a mulierecula, ab ancilla
 ollaria? Certum quippe est quia Petrus a tali persona ti-
 met, & obli-
 tus est creato-
 ris sui. Vbi au-
 tem consolator
 datus est,
 ut iam non ti-
 meret Roma-
 ni Imperij po-
 tentiam.

C b. Eluare ele-
 uare. Eos hor-
 tatur ad pœni-
 tentiam, qui
 in passione ne-
 gauerunt vel
 in infidelita-
 te perstiterūt
 clamātes Cri-
 stige, crucifige,
 &c.

E Moraliter.
 possumus hæc
 iuxta anago-
 gem sup ani-
 ma intellige-
 re peccatrice,
 quæ nolens bi-
 bere calicem
 furoris dñi di-
 cit: Domine ne
 in furore tuo ar-
 guas me, neq; in
 ira tua, &c. Si
 autē biberit,
 bonum est ei
 sua sēire sup-
 plicia, & dominum audire dicentem: Cum ira furoris mei
 transierit, rursum curabo, & alibi: Nunquid qui cadit, non resur-
 get dicit dominus.

Vehementis? Qui posuisti profundum maris viam, ut transirent libe-
 rati. † Et nunc qui redempti sunt a domino reuertentur, & uenient
 in Sion laudātes, & lætitia sempiternā, super capita eorum. Gaudiū
 & lætitiā tenebunt: fugiet dolor & gemitus. Ego ego ipse consola-
 bor uos. Quis tu ut timeas ab homine mortali, & a filio hominis: quasi
 fœnum ita arefcet, & oblitus es domini creatoris tui? Qui te-
 tendit cælos & fundauit terram, & formidasti iugiter tota die a facie
 furoris eius qui te tribulabat, & parauerat ad perdendum. Vbi est
 nunc furor tribulantis? Cito ueniet gradiens ad aperiendum, & non
 interficiet usque ad internecionem, nec deficiet panis eius. Ego au-
 tem sum dominus Deus tuus, qui conturbo mare, & intumescunt
 fluctus eius: dominus exercituum nomen meum. Posui ver-
 ba mea in ore tuo, & in umbra manus meæ protexi te, ut
 plantes cælos, & fundes terram, & dicas ad Sion: populus meus
 es tu. Eleuare, eleuare, confurge Ierusalem: quæ bibisti de manu
 plicia, & dominum audire dicentem: Cum ira furoris mei
 transierit, rursum curabo, & alibi: Nunquid qui cadit, non resur-
 get dicit dominus.

NICOLAUS DE LYRA.

1 Et nunc. idest tempore gratie.
 2 Qui redempti sunt a domino. Iesu Christo.
 3 Reuertentur. ad unitatem fidei ecclesiasticæ.
 4 Et uenient in Sion. i. sanctam ecclesiam, que uocatur Sion
 ut predictum est. Potest etiam per Sion intelligi ecclesia triumphans
 que uocatur Sion in pluribus locis scriptura. unde ad Heb. 1. e. ac-
 cessistis ad Sion montium & ciuitatem Dei uiuentis Ierusalem
 cælestem & multorum milium agelorum frequētiā: ad quam
 perueniunt fideles Christi post hanc uitam: Et huic sensui
 concordat litera sequens.
 5 Et lætitia sempiterna super capita eorum. Gaudium
 & lætitiā tenebunt. f. do. quod non potest haberi in præfenti
 uita, ideo subditur.
 6 Ego ego ipse. & non alius.
 7 Consolabor uos. consolatione eterna que a solo Deo potest fieri.
 8 Quis tu. hic consequenter amouetur timor Antichristi: & hoc
 duplici ratione. Secunda ponitur ibi: Ego autem. Prima autem
 ratio accipitur ex breuitate temporis, quia licet persecutio Antichristi
 futura, sit valde grauis: tamen erit breuis tempore propter quod
 minus timenda. unde dicitur Math. 24. b. Nisi breuiati fuissent
 dies illi, non fieret salua omnis caro, &c. dicit ergo. Quis tu
 ut timeas. & alloquitur quemlibet futurum fidelem tempore
 Antichristi, qui cum sit regeneratus in Christo, non debet timere
 persecutionem Antichristi timore deiciente a b. no.
 9 Ab homine mortali. Antichristus enim erit homo, purus
 & cito morietur post affectum mem dominij. ideo subditur.
 10 Qui quasi fœnum ita arefcet. Fœnum enim existens in
 uiride, si superueniat aestus immoderatus facit ipsum arefcere. sic
 Antichristus existens in sua potestate interficietur a Deo repente.
 11 Oblitus es domini creatoris tui? Qui tetendit cælos.
 hoc dicitur pro illis qui cadent a fide vel constantia morum timore
 Antichristi, ideo subditur.
 12 Et formidasti iugiter tota die. i. nimis diu et irrationabiliter
 13 A facie furoris eius qui te tribulabat. Tunc. n. erit tri-
 bulatio magna, qualis nō fuit a principio mudi, Mat. 24.
 14 Et parauerat ad perdendum. Vbi est nunc furor. Dis-
 sponet. n. Antichristus totaliter exterminare populū Christianum.
 15 Cito ueniet. i. uelociter attinget gradum suæ potestatis.
 16 Gradiens ad aperiendum. suum pessimum intentum con-
 tra Christum. In Heb. habetur ad laxandum quod exponit Ra. Sa. de
 laxatione seu deficiu virtutis, licet ad aliam intellectum. Per hoc
 igitur

igitur secundum intellectum nostrum designatur, & sicut potestas
 Antichristi cito ascendet, ita cito deficiet, ideo subditur.
 17 Et non interficiet usque ad internecionem. f. Christianos
 morte repentina præuentus. In Hebr. eo habetur: Et non morietur in
 terfectione. idest humano gladio.
 18 Non deficiet. i. non morietur fame, sicut nec gladio, sed do-
 mini nostri Iesu Christi uerbo, secundum quod dicitur. 2. Thes. 2. h.
 Quem dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, &c.
 19 Ego autem sum. hic exponitur secunda ratio ad tollendum
 timorem Antichristi: & accipitur ex consolatione fidelium illam
 persecutionem sequente, propter quod est minus timenda. Et quia op-
 posita iuxta se posita magis elucescunt ideo primo ponitur magnitudo
 tribulationis præcedentis. Secundo subditur magnitudo consola-
 tionis sequentis, ibi: Idcirco audi. Circa primum Deus pater alloquitur
 filium qui deiciet Antichristum, & consolabitur populū suū,
 cum subditur: Ego autem sum dominus Deus tuus. ratione
 humanitatis tue a me create.
 20 Qui conturbo mare & intumescunt fluctus eius do-
 minus. i. facio tribulationes in mundo venire secundum ordinem
 sapientiæ meæ & iustitiæ.
 21 Posui uerba mea in ore tuo. Ad nunciandum Euangeliū
 propter quod dicit Christus 10a. 7. b. Mea doctrina non est mea,
 sed eius qui misit.
 22 Et in umbra manus meæ protexi te. a Iudæis uolenti-
 bus te occidere: quod tamen non permisi fieri ante completionem do-
 ctinæ tuæ. ideo subditur.
 23 Ut plantes cælos. idest homines contemplatiuos.
 24 Et fundes terram. i. aetiuos. utramque enim uitam prædi-
 cauit Christus. scilicet et contemplatiuam & aetiā.
 25 Et dicas ad Sion. idest ecclesiam.
 26 Populus meus es tu. per susceptionem baptismi. Ex hoc fa-
 tet, quod ista uerba non sunt ipsius Dei ad Isaiam, ut aliqui expo-
 nunt, quia populus Sion non fuit sub domino Isaiæ. Et quid dicat
 Christus ecclesiæ in Antichristi persecutione subditur.
 27 Eleuare. a persecutione temporali ad pacem quantum ad om-
 nes quia illa erit ultima persecutio ecclesiæ.
 28 Eleuare. de culpa ad gratiam, quantum ad penitentes, qui ti-
 more Antichristi ceciderant.
 29 Confurge. ad accipiendum præmium a Christo ueniente ad
 iudicium.
 30 Ierusalem. i. ecclesia rationibus dicitur supra.
 31 Quæ bibisti de manu do. i. ex eius pmissione et ordinatione.
 Calicem

* Rupert. Ista Ieru-
 A salē vniuersa ecclē-
 sia est, quæ iacebat
 prostrata, per culpā
 primæ p̄uaricatio-
 nis, & non erat de
 oībus filijs ei⁹ q̄li-
 bet iustos, q̄ vniuer-
 salē eius ruinā resti-
 tuere esset idoneus
 nisi solus iste q̄ p̄ cō-
 solatore p̄mittit. Et
 si. n. oēs alij q̄ tam-
 cūq; iustitiā habue-
 runt, originali pec-
 cato non earuerūt.
 a Calicē ir. Solēt me-
 dici amarissimū an-
 tidotū quod ex gu-
 stu nomē accepit da-
 re stomacho nauseā
 ti, vt noxios humo-
 res euomat, & pos-
 sit costos cibos, atq;
 digestos in aluū trā-
 dmittere. quos phleg-
 matum magnitudo
 digeri non sinebat.
 Igit, & Ierusal. quę
 bibit de calice furo-
 ris dñi, iubeſt de brie-
 tate cōsurgere: quia e-
 totū epotauit. Si. n.
 adhuc bibere nō cō-
 surgeret vnde non
 patet q̄ de vlt. capti-
 uitate hoc dicitur.

a † Vastationem per Romanos. † Mortis.
 domini calicem iræ eius. Vſque ad fundum calicis soporis
 a † Quasi hanc captiuitatem sustinebis, vſque ad finem sæculi. b † Sicut Moyses, sicut Daniel,
 & alij propheta, qui ſepe Iudæos ſuſtentaerunt: modo autem neque prophetam, neque ſacer-
 dorem. neque conſolatorem habuerunt.
 bibiſti, & potaſti vſque ad feces. Non eſt, qui ſuſtentet eam
 a † Tanquam dux, & doctor bene op̄randi.
 ex omnibus filijs, quos genuit: & non eſt, qui apprehēdat
 a † Nam, & Apoſtoli tranſerunt ad gentes.
 manum eius ex omnib; filijs quos enutriuit. Duo ſunt quę
 a † O Ierusalem. b † Sicut Ierem. & Daniel, & ipſe Ieſus, qui videns ciuitatem fleuit ſuper illam
 c † Duobus quatuor reddidit, ſeſt vilitatem ſequitur contritio, famem gladius.
 occurrerunt tibi: † quis contriſtabitur ſuper te? Vāſtitas, &
 a † Ideſt mors. b † Quę aut nullus, aut rarus.
 b contritio, & fames, & gladius. Quis cōſolabitur te? Filij tui
 a † A terra ſua. b † Mortui inſepulti.
 c proiecti ſunt, dormierūt in capite omnium viarum: ſicut
 a † Animalium mundum, nec ſacrificio ap̄tum. † Orix. Lxx. Beta ſemicoſta.
 b † Iteſti funibus peccati.
 † Oryx illaqueatus: pleni indignatione domini, increpatio
 a † Quia non habes conſolatorum. b † Non habens ſpiritus, ſes diuitias. c † Inebriauit me abſinthio
 ne Dei tui. Idcirco audi hęc † paup̄ercula, & ebria nō à vino
 a † Scilicet contra Aegyptios, & alios multos.
 Hęc dicit dominator tuus dominus, & Deus tuus † quī pu-
 a † Tollam, ſcilicet ſi p̄nitueris. b † Captiuitatem mortis.
 gnauit pro populo ſuo. Ecce tuli de manu tua calicem ſo-
 a † Si p̄nitentiam egeris.
 poris, fundum calicis indignationis meę. Non adijciēs, vt
 a † Reddam eis retri. butionem ſuam. b † Perſecutorum dæmonum.
 bibas illum vltra. Et ponam illum in manu eorum, qui te
 a † Suggestendo. b † A naturali dignitate. † Nili teipſum ſubdideris, dæmones non nocent ibi.
 † humiliauerunt, & dixerunt animę tuę: Incuruare vt trā-
 a † Super te. b † Eis calcandum. c † Quę omnibus pater demonibus.
 ſeamus, & poſuiſti vt terram corpus tuum, & quaſi vjām
 tranſeuntibus.

1 nes extremas se re- D
 2 ceperāt, vt eſſent ad fu-
 gā capeſſendā non ad
 mala deuitanda para-
 3 tiores, metu ipſo, tan-
 quā beta ſemicoſta
 4 fracti, & remiſſi.
 c ſicut orix. * Procop.
 5 Orygi, ideſt, ani Iero-
 ſolymitanos cōparat,
 6 quod ſint diaboli re-
 7 tibus implicati, & ob
 8 id furori traditi.
 9 d Ecce. Prædixit capti-
 10 uitatem futurā nunc
 11 hortat ad p̄nitentiā
 12 vt euadant.
 13 e Ponā. ſecundū lite-
 14 rā humiliauerunt eos E
 15 Chaldæi, & ipſi humi- † Qui iudica-
 16 liati à Medis, & Perſis bit po pulum
 17 & humiliauerunt eos ſuum.
 18 Romani, & ipſi in
 19 multishumiliati, hu-
 20 miliauerunt eos dæ-
 21 mones ſuadendo, vt
 22 crucifigerent Chriſtū
 23 & ipſi in hoc humilia-
 24 ti ſunt, quia ſic pote-
 25 ſtatem ſuam amiſe-
 26 runt, & in iudicio
 27 omnino humiliabun-
 28 tur.
 29 Moraliter autem ani-
 30 ma dum peccat diabo-
 lo ſubditur captiua
 humiliatus ruit.

b Filij tui. * Procopius. Bello enim ingruente in regio-

dum p̄nitentiam agit eleuatur, & conſurgit diabolus

NICOLAVS DE LYRA.

- 1 Calicem iræ eius. in. perſecutione Antichriſti.
- 2 Vſque ad fundum. per hoc ſignatur magnitudo tribulatio-
 nis future Antichriſti tempore. Sciendum tamen, quod ly vſque ad
 hic accipitur excluſiue, quia fundus calicis eſt Antichriſto, & eius
 ſatellitibus reſeruat, vt videbitur poſtea.
- 3 Non eſt qui. quia nullus de principibus Chriſtianis audebit ſe
 opponere, vel reſiſtere poterit Antichriſto. Et ad idem facit, quod
 ſubditur.
- 4 Et non eſt, qui apprehēdat manum eius. ad educendum
 eam de tribulatione: licet enim Enoch, & Elias tunc ſe opponent
 Antichriſto, tamen interficientur ab eo.
- 5 Duo ſunt. ſcilicet mala p̄næ.
- 6 Quę occurrerūt tibi. quę poſtea ſubduntur, ſed interponitur.
- 7 Quis contriſtabitur. q. d. nulli, aut pauci, & iſtud reſertur
 ad illud, quod prædictum eſt: Non eſt, qui ſuſtentet eam: Quę
 autem ſint duo mala p̄næ prædicta, ſubditur.
- 8 Vāſtitas, & contritio. & exponendo ſubditur.
- 9 Et fames. & pro ideſt, fames, pro qua poſita eſt vāſtitas.
- 10 Et gladius. pro quo poſita eſt contritio, ita quod licet ponantur
 ibi quatuor ſecundum nomē, ſed tamen duo tantum ſecundum rem.
- 11 Quis conſolabitur te. q. d. nulli, aut pauci. Cuius eā ſubditur.
- 12 Filij tui. qui te poſſent conſolari.
- 13 Proiecti ſunt. ideſt mortui, ideo ſubditur.
- 14 Dormierunt. ſomno mortis.
- 15 In cap. omni. carentes ſepultura.
- 16 Sicut oryx. animal eſt immundum, vt habetur Deut. 14. a. &

- declinatur oryx, orygis.
- 17 Pleni indignatione. hoc dicit ſecundum aſtimationem homi-
 num, quia tribulatio Antichriſti principaliter ordinabitur ad pur-
 gationem, & meritum electorum, quamuis tunc aſtiment homines
 mundi Deum contra eos eſſe offenſum.
- 18 Idcirco. Hic conſequenter ponitur ſequens conſolatio, cum di-
 citur: Idcirco audi. ideſt eccleſia tunc depauperanda per Anti-
 chriſtum, eius diuitias accepturum. F
- 19 Et ebria. ideſt plena.
- 20 Non à vino. ſed à tribulationis tormento, hoc dicitur proſe-
 quendo parabolam de potatione calicis prædictam.
- 21 Hęc dicit dominator tuus. ad te conſolandum.
- 22 Qui pugnauit pro populo ſuo. in crucis ligno, in huma-
 nitate ſumpta.
- 23 Ecce tuli de manu tua calicem. ideſt p̄nam tribulationis.
- 24 Fundum calicis indignationis meę. de manu tua abſtuli.
- 25 Non adijciēs vt bibas illum vltra. quia tribulatio eccleſie
 tempore Antichriſti erit vltima.
- 26 Et ponam illum. ſcilicet fundum calicis reſeruatum.
- 27 In manu eorum, qui te humiliauerunt. ſcilicet Anti-
 chriſti, & ſatellium eius.
- 28 Et dixerunt animę tuę, ideſt tibi.
- 29 Incuruare, vt tranſeamus. ſuper te ſicut ſuper terram. Intē-
 tio enim Antichriſti erit totaliter conculcare eccleſiam.
- 30 Et poſuiſti vt tertam corpus tuum. quia corpora fidelium
 occiſorum tunc remanebunt ſuper terram inſepulta, vt dictum eſt,
 ita quod homines, & beſtiæ poterunt ſuper eam tranſire.

CAP. LII.

a Conſurge, conſurge. Eos hortatur pro-
 pheta, qui poſt aſcenſionem prædi-
 cantibus Apoſtolis crediderunt.

CAP. LII.

a Ad virtutes. a Quia debi-
 litate cecidiſti.
 a Conſurge, conſurge, i

* Procopius. Ideo autē induere forti-
 tudinetuā dixit, q̄ maximas quaſdā fa-
 cultates aīa habeat. Primū qdē, vt ſela-
 ſu

NICOLAVS DE LYRA.
 CAP. LII.

1 Conſurge. Aliqui expoſitores catholici exponunt iſtud capi-
 tum de liberatione populi Iudaici de Babylone factā per Cy-
 rum, de qua frequenter ſupra dictū eſt. Sed ſaluo meliori iudicio nō vi-
 detur huic conuenienter d. cū, quia Paulus Apoſtol. in lege, & pro-
 phetis humanitus edoctus, & ſpiritu ſancto plenus, illud, quod ha-
 betur in hoc cap. Quām pul. hri ſuper montes pedes annunciantis,
 & prædicant-

& prædicatis pacem, & c. allegat hoc dici de prædicatione euāg. Ro.
 10. & ideo non videtur cōueniēter exponi de nūcijs Cyri miſſis p̄ im-
 perium ſuū ad publicandum edictum de licentia data Iudæis redē-
 di in Ierusalem, vt iſti exponunt. Item Ra. Sal. ſuper iſtud cap. dicit
 quod iſte conſolationes vltimę ſcilicet poſita ab iſto loco vſque ad fi-
 nem libri nō dicuntur niſi ſuper captiuitatem Edom, per quę intelli-
 git Romanum imperiū, quod poſuit Iud. eos in iſta captiuitate in qua
 ſunt, à qua liberari expectant per regem Meſſiā: & ſic ſecundū cum
 hoc ca. intelligitur de tempore Chriſti, & in hoc verū dicit, licet erret
 expectan-

exciter: Nā vbi ipsa est poenarū acerbitas, ibi est, & frequēs consolario. Deinde vt vires suas inflaret. ac resumat. Habet per magnam etiam gloriam quod ad conditoris exēplar effecta eo etiā, qui gloria est, potitur.

Epist. 22.

* Leo. Nisi Xpm, q̄s agnoscat, & induat nuptiali nō potest interesse cōiuiio, Caro enim Xpi velamē est verbi quo omnis qui Christū cōfiterur, integrē induitur.

In ca. 17. epi stol. ad hom.

* Chrystost. Dominū gloriæ regem vestimenti loco tradit Paulus, dicens: *Induimini dominū nostrū Iesum.* Hoc vestimēto indutus, vniuersam virtutē habet, & cū dicit induamini, vndiq; nos illo iubet circumdari.

Allegor. Eadē, & de ecclesia possum' dicere (q̄ visio pacis, & specula) si in hærēsim corruerit, iubet exire, & pristinx fidei ornāmēta suscipere. Et si fuerit suscitata sanctitatis eius, & cōtinētix p̄nia p̄mittunt, vt p̄ eā nō transeat incircūcisus. & immūdu, q̄ ad immūdicie opera referri pōt. Incircūcisus. n. & immūdi sūt q̄ corporis volapt. & libid. seruūt.

Moraliter.

a *Induere vestimentis* Moral. Aīa quoq; si p̄ poenitētiā pristinū robur receperit, vocabit habitaculū sanctū, & sic fit Tēplum Dei, nec pertransibit per eam incircūcisus, & immundus, de quib. dicit: *Si mei non fuerint dimmati, sūt imi.*

Psalm. 118. d.

Oīa autē quæ promittuntur Sion, & Ierusalem. non vt Iudæi somniant ad lapides, & cineres illius dicūtur, vt in staurētur in pristinum statum: sed ad populū Ierusalem, quæ occidit Prophetas, corruēs in passione Christi in resurrectione illius est resuscitatus: quādo multa milia de Iudæis crediderunt, & reliquix saluæ factæ sunt.

Rom. 9. f.

b *Quia non auctori.* Hæc ad cælestem Ierusalem, quam nullus immundus ingreditur. * Proco-

Procop. Nā & eā olim vicinæ gētes frequēti exercitū D rēq̄ humi iacētē cōculcantes p̄trāserūt. Sed iā velut ere cta rebusq; terrenis oppletā. puluerē ipsū. i. carnis cōsiliū excutere adhortat, quo nō nisi abiectō ad Xpm lic. acced. c *Excute.* Aīa polluta sordib. cādorē pristinū amittit, sed exciuit puluerē cū Apost.

a *Sion. arx, & ciuitas David. Ierusalem, relinqua pars ciuitatis.* b *Virtutibus induere fortitudine tua Sion. Induere velti-*

a *Et sicis.* b *Dei, vel templi.* b *mentis gloriæ tuæ Ierusalē ciuitas sancti quia*

a *Si poeniteris, si mandata mea custodieris.* non adijciēt vltra, vt pertranseat per te incir-

a *Spiritualiter.* q̄ *Quæ sicutas lucis ad tenebras, quæ conuentio Christi ad Belial?* b *Lucis.* c *Decina a malo.* d *Peccati.* c *uncicusus et immundus. Excutere de puluere,*

a *Fac bonum.* b *Quæta mente.* c *Captiua.* d *Peccata.* c *consurge, sedē Ierusalem. Solue vincula colli*

a *Cuiam immittet captiuis.* q̄ *Eliminatione animi vique hodie populus Iudæorū Nabuchodonosor iugum portat peccatorum funibus constingitur.* tui captiua filia Sion, quia hæc dicit domi-

a *Vestra sponte.* b *Diabolo.* c *Nulla merito vestro, sed gratuito Dei beneficio.* nus: *Gratis venundati estis, & sine argēto*

a *anguine filij.* redimēmini. Quia hæc dicit Dominus

a *In mundum, qui teneor.* & tenebræ b *In patribus, q̄ c Genus humanum* Deus: *In Ægyptum descendit populus*

a *In Adā.* b *peregrinus, quia patria nostra paradysus, c̄ In terra Gessen.* meus in principio, vt colonus esset ibi

ga imaginē terreni accep- rat, vt portet imaginē celestis. De puluere hoc dicitur *Nūqd iostitetur tibi puluis, & c.* Soluēt quoq; vincula colli vt non audeat neruus ferreus collū tuū, sicut monilia, vt graui onere liberata, & recipiēs pristina ornāmēta cesset esse captiua, & redēpta ab eo, q̄ venit p̄dica re captiu. remissionē: nō cor ruptibilib. argē. & auro, sed sanguine agni, immaculati. d *Gratis.* Nec cōmodū habuistis, nec incōmodū effugistis, cū filiū Dei tradidistis * *Ruper.* Dicitio breuis, sed digna ore dñi. *Gratis venundati estis.* Verē gratis, ēptor .n. diabolus, totū venundationis p̄tiū defraudauit. *Comedite, inquit, eritis sicut dii* mēdaciū locut' est, nō .n. de

hominib. Deos fecit. Ergo nō solū gratis sed dānosē venūdati estis. q̄ cū potuissetis nō mori, iā secūdū aīā mortui simul etiā secūdū carnes mortal. facti estis. Et sine argēto redimemini. Verē sine argēto, sed nō sine p̄tio. *Nō corruptibilib. auro, & argento, sed sanguine Xpi redēpti estis, dicit petrus.* * *August.* Quare vēditi gratis, & sine p̄tio, nō potius donati dicāt? Nā forte scripturarū locutio est, vt vēditus etiā q̄ donatur dici possit, q̄ sensus est optimus. In eo q̄ dictū est gratis venundati estis, & vendidisti populū tuum sine p̄tione, quia illi quibus tradidisti populū impijs fuerunt c *In Ægypt.* Arguit Iudæos, & ventura p̄dicit, s. quod descen-

NICOLAUS DE LYRA.

C *expestando futurum quod iam est præteritū. Igitur sequendo sententiam & dictum Ro. 8. in hoc c. quantum ad id q̄ cōtinet veritatis, potest dici consequenter, quod in hoc ca. remouetur tertium impedimentum liberationis facte per Christū quantum ad incredulos, quod prouenit ex contemptu humilitatis Christi principes enim sacerdotū & Scribæ de aduentu Christi nimis carnaliter sapientes, expectabāt eum temporaliter regnaturum: & dominium a Romanis ablatū, & ideo cum viderunt eum humilem, abiectū & pauperem, & contemptum terrenorum docentem, contempserunt eum, & sic fuerunt cecati: & fructu suæ redemptionis priuati: & hoc iustē: quia aduentus eius fuerat p̄nūciatus in paupertate, Zach. 9. b. Ecce rex tuus venit tibi iustus & Saluator, & ipse pauper, & c. q̄ si cunctas omnes dicit. Heb. de aduentu Christi intelligitur. Hoc igitur impedimentum remouetur hic ostendendo q̄ humilitatio Christi fuit dispositio ad gloriā, secūdū q̄ dicitur Phil. 2. a. Humiliauit semetipsū factus obediens vsq; ad mortē, mortē autē crucis propter q̄ Deus exaltauit illū, & c. & non solū post mortem fuit glorificatus, sed etiam ante operib. miraculosis ad declarationē suæ diuinitatis propter q̄ Christo petente Io. 12. d. Clarifica me pater, & c. responsum fuit: Clarificauit & iterū clarificabo. i. clarificauit te in miraculis, & iterū clarificabo per gloriā resurrectionis: & sic est in corpore mystico Christi, q̄ est ecclesia, quia post depressiones eius per Iudæos & tyrannos eleuata est in magna gloria etiā temporaliter: & ipsis depressionib. fuit multū eleuata spiritualiter in receptione Spiritus sancti & in miraculis quæ fiebat p̄ apostolos & alios sanctos in nomine Christi, vt patet in Actib. apostolorū in plurib. locis, & in sanctorū legendis. Secundum hoc igitur præfens capitulum in duas partes diuiditur: quia primō ostenditur propositum in mystico Christi corpore secūdo in ipso ca. ibi: Ecce intelliget. Prima in duas q̄ primō describitur ecclesie depresso sublimatio, ibi: Quā pulchri. Prima in duas, quia primō ostēditur propositū, secūdo adducitur exemplū, ibi: Quia hæc dicit. Circa primū propheta alloquitur ecclesiam primitiuam dicens. *Consurge, consurge, ad opera virtutum & duplicatur li consurge, ad maiorem exultationem.**

Diuisio.

1 *Induere, & c. ad tolerandū constāter aduersū q̄ cito post ascensionē Christi ad cēlos, facta est persecutio magna in ecclesia, & c. & postea Romæ per Neronem & alios plures persecutores ecclesia sed q̄ post persecutionē ecclesie secūta est pax et honor, et ideo subatur.*

2 *Induere vestimentis gloriæ tuæ. & hoc fuit impletū Constantini imperatoris tempore, qui pacem ecclesie per totum Romanum imperium dedit, & mirabiliter eam honorauit.*

3 *Quia non adijciēt vltra, sic te calcando & vilificando.*

4 *Incircūcisus, id est persecutor Gentilis.*

5 *Et immundus, i. persecutor Iudæus. Si autem cōtra hoc obijciatur, quod post mortem Constantini Licinius persecutus est ecclesiam et postea Iulianus apostata: dicendum, q̄ ille persecutiones nō fuerunt tantę q̄ deyerent ecclesiam ab honore, nec diu durauerūt. Licinius enim in bello fuit deuictus, apud Thessaloniciā capite truncatus Iulianus etiam apostata a sancto Mercurio lancea fuit transfixus. Potest etiā dici q̄ illa dicitio, vltra, cū dicitur: Nō adijciēt vltra & c. non importat semper perpetuitatem a parte post, sed durationem temporis determinatam, & aliquando non multum longam, sicut dictū fuit pleniū supra ca. secūdo. Toto autem tempore Constantini post eius baptismum vniuersalis ecclesia fuit in pace & honore.*

6 *Excute de puluere, i. de presenti abiectioe, vel de puluere ad literā. quia multi Christiani fuerant condemnati ad fodiendū & deportandū arenā vnde puluerizabantur: qui omnes fuerunt absolui de mandato Constantini.*

7 *Sede Ierusalem, in sede honoris, q̄ tunc fuit impletum quādo Roma quæ erat caput mundi, facta est sedes summi pontificis per Cōstantinum, sede imperiali translata apud Constantinopolim.*

8 *Solue vincula colli tui, quia omnes Christiani in diuersis partib. orbis carcerati, per Constantinum fuerunt liberati.*

9 *Gratis venundati estis, i. sine causa deputati operib. seruilib.*

10 *Et sine argento redimemini, quia Constantinus non accepit inde pecuniam, sed magis econuerso pecunias suas distribuit per orbem ad edificationem ecclesiarum & sustentationem ministrorum.*

11 *Quia hæc dicit dominus Deus. Hic adducitur exemplum ad propositum & ponitur hic duplex exemplum. Primum est de descensu populi Israel in Ægyptum: cum dicitur:*

12 *In Ægyptum descendit populus meus in principio. De quo descensu habetur Genesis quadragesimo sexto.*

13 *Vt colonus esset ibi: i. habitator ad euadendū famis periculum sed postea fuit ibi multū depressus & afflictus: sed dominus liberui eum. Ista tamē liberatio hic non exprimitur quia erat nota & famosa: & ideo satis datur intelligi per hoc q̄ descensus in Ægyptum tangitur: & idem dicendum de secundo exemplo, cum subditur.*

descenderunt spōte ad Aegypt. tēpore famis post ab Assyrijs sine cā oppressi sunt. In Aegypti. de. q. d. Aegyptij voluerūt populū meū seruiture opprimere. & videbāt aliqd inderationis habere: q̄a subucnerūt eis in famis necessitate Sed ego liberaui eū, & eduxi eū p̄ desertū in terrā promissionis. Sed q̄d causā est Assyrio, vt etiā in terra sua op primat illū, & calumniēt ei

bus ait: Pacē relinquo vobis, pacē meā do vobis. Super quos do D minus sedens praedicabat: Ipsi et iam pedes Christi, predi cationem eius portando. Ioan. 1. 4. d.

a Quid mihi est hic. Nihil hic ait, apud eos reperio. Iuxta illud. Ideo veni, & nō erat homo, vocauī, & nō erat, q̄ audiret. Quod si ad eā q̄ sub Roman. fuit, captiuitatē referas ad gentiū regiones in qb. dispersi vagant, loci particula referetur, nimirū, vt eos ideo in tali rerum statu versari ista. que pati indicet quod redemptorem suum cruci affixerint.

a Diabolus. **q** Assyrii cum Nabuchodonosor. **b** Adam enim ei nihil nocuerat: quare eum ad peccandum compelleret. **c** In terra promissionis.

& Assur absque vlla causa calumniatus est eū.

a Quali: Quod meror amplius in Iudaea, ubi tam pauci fideles, transibo ad gentes, vnde fideles, transeamus ab his sedibus.

a Et nunc quid t̄ mihi est hic, dicit domin⁹ quo

a De terra tua, vel à Deo male viuendo, vnde: Populus meus ablat⁹ est gratis. **b** Reges, principes, sacerdotes, per quorum peccata saepe populus tam corpore, quam anima captiuatur.

niam ablat⁹ est populus meus gratis? Domi-

natores eius t̄ iniquē agunt, dicit dominus. Et

a Ter quotidie maledicunt dominum, & Nazaros eius. **b** In synagogis, vel in Gentibus. vnde, per vos nomen domini blasphematur in gentibus.

b iugiter tota die t̄ nomen meum t̄ blasphematur. Propter hoc sciet populus meus nomen

a Qui blasphemor à Iudaeis. **b** Fideles à Christo Christiani vocati

c meum in die illa: quia ego ipse, qui loquebar,

a Abraham pater vester exultauit, vt videret diem meum. **b** Per me ipsum. **c** Propheta de filio. **d** Sanctos. **e** Iudaeos, vel Apostolos, virtutibus eminentes. **f** Apostoli quorum pede, dominus lauit.

d ecce adsum. t̄ Quam pulchri super montes pedes

a Nobis. **b** Cum Deo, & Angelis. **c** Facem, his, qui longe, & his qui prop. Hic est pax nostra, qui fecit utraque vnum.

e des annunciantis, & predicantis pacem, annunciantis bonum, & predicantis salutem, di-

a O. **b** Visio diabolo. **c** Non peccatum. **d** Audient in toto orbe. **e** Super muros tuos constituti sunt cubodes.

centis: Sion regnabit Deus tuus. Vox speculato-

a Ipsi. **b** Alie loquentes. **c** Praedicationis. In omnem terram exiit sonus eorum. **d** Corda que discordat non laudat. **e** Dominum.

torum tuorum leuauerunt vocem, simul laudabunt;

a Cordis. **b** Facie ad faciem. **c** Oculi mei semper ad domum.

quia oculo ad oculum videbunt,

a Ad fidem. **b** In conuertendo dominus captiuitatem, &c. **c** Ecclesiam. **d** Quia iustitiam.

g cum conuerterit dominus Sion. t̄ Gaudete

a Reliqui Iudaeorum Apostoli, & alii. **b** Per spiritum sanctum subintrante multitudine Gentium.

& laudate simul deserta Ierusalem, quia con-

f Fidelem. **a** Sanguine Iuij.

solatus est dominus populum suum, redemit

pellauit, vt quos Saluator abluisset mūdōs esse significaret nō alit. q̄ p̄ mōtes, ipsā pdicationis sublimitatē. Pacē verò cū Deo nō vicinis tm̄, sed remotis etiā gēti b' euāgelizabāt, q̄ Xpm̄ docebāt euāgelizabāt itē bona reuera cum beatitudines denunciabant.

q Rup. Speciosi pedes, misericordia, & veritas, duob. istis pedib. iste q̄ nūc dicit, ecce adsū. in hūc mūdū venit videl. quēadmodū dicit vt q̄ nō vidēt videāt, & q̄ vidēt, cēci fiāt veritatis est. Pes iste Iudaeos cōtrinit pes illegentes subleuauit.

q Orig. Euāgelizabāt Apostoli bona f. Iesum. Nec miratur quisq̄ si nōie bonorū numeromultitudinis. expo fuerimus annūciari Iesum ab euāgelizantibus facile enim intelliges, quō multa bona sūt Iesus vita bonū est Iesus est vita resurrectio bonū est, Iesus est resurrectio: lux mundi bonum est, Iesus est lux vera, veritas, ostium sapientia, potētia, thesaurus denique omniū bonorum Iesus est.

f Vox spec. Apostolorū, & aliorū, q̄ specula sunt semp, vt omnia prauideant, & subiectos promoneant.

g Gaudete. Primitiua ecclesiā cōsolat, de multitudine gētium, q̄ excacatis Iudaeis in locū cor. subintrauerunt

ducto autē populo à Rom. in captiuit. & succēsis vrbib. habita

b Et iugiter. **q** Iustinus. Post dñm actū in cruce, vt intellexerūt eū reuixisse, & conscendisse coelū, vt à Prophetis p̄significatū, nō solū nō doluere ob admissum tam immane nefas, sed elegere viros. quos ex Hierosolym. in oēs terrarū partes mitterēt, qui aduersum Xpm̄, & Xpianos foedissimos spargerēt rumores, & suos, qui toto orbe terrarū erant dispersi, cōcitarent aduersus dominum: & docerent Christo conuertiari.

c Quia ego ipse loquebar. **q** Eusebius. Docet propheta, q̄ nō alius Christus est, sed idē ipse dominus, qui loquebatur in prophetis; inquit, enim, ecce ego, qui loquebar adsum.

d Quā pul. De eo, qui supra dixerat. Ego ipse qui loquebar, ecce adsum, testatur propheta quod ipse supra mōtes euāgelium praedicauit.

e Annunciantus. Christi per semetipsum, per Apost. quibus

† Spernitur.

E

In praefat. In Ioan.

† Sup. 49. d.

F

NICOLAUS DE LYRA.

1 Et Assur. idest rex Assyriorum.
2 Absque vlla causa calumniatus est eum, tamen dominus mirabiliter liberauit ipsum tempore Ezechie, vt habetur 4. Reg. Cōsequenter applicantur exempla ad propositum, cum dicitur.
3 Et nunc quid mihi est hic, idest in persecutione ecclesie, qua si di. decet me eam liberare. Et subditur causa.
4 Quoniam ablat⁹ est populus meus gratis? quia in primitiua ecclesia multi fuerunt ablati per occisionem de presenti vita, & multi de locis suis per incarcerationes, & exilia.
5 Dominatores eius iniquē agunt. Quia Iudaei sub quorum dominio primo fuit ecclesia in Ierusalem, & Iudaea, iniquē tractauerunt populum Christianum, & postea Imperatores Romani, & eorum praefecti.
6 Et iugiter tota die nomen meum blasphematur, scilicet nomen Christi, qui ab infidelibus magnus, & deceptor fuisse dicebatur.
7 Propter hoc idest propter iniurias dictas.
8 Sciet populus meus. scilicet Christianus.
9 Nomen meum. idest officium nominis mei per experientiam Iuxta Iulianum, sicut vocor Iesus, idest salus, vel Saluator.
10 In die illa. scilicet notabili, & famosa, quando Constantinus recepit baptisma.
11 Quia ego ipse, qui loquebar. in humanitate assumpta discipulis meis.
12 Ecce adsum. per saluationis effectum, & etiam in persona propria, quia Constantinus de baptismo consurgens confessus est se vidisse Iesum Christum.
13 Quam pulchri. Hic consequenter describitur ecclesie dilatauo per pdicationē Apostolorum, aliorumque discipulorum, cum dicitur

dicitur: Quam pulchri. idest valde pulchri.
14 Super montes. idest terrenos principes fidem Christi recipientes ad praedicationem praedicatorum.
15 Annunciantis. idest legem euangelicam, quae est lex pacis, & amoris. Posset etiam haec litera exponi de nuncijs Constantini missis per orbem ad denunciandum ecclesiae pacem. Sed prima expositio magis consonat dicto Apostoli, vt supra dictum est: & etiam litera sequenti, in qua subditur.
16 Dicentis Sion regnabit Deus tuus. Apostoli enim, & alij praedicatorum ecclesie praedicauerunt, & predicant regnum Christi, propter quod dicitur Mat. 4. b. Et praedicabitur in hoc euangelium regni in vniuerso orbe, &c. vnde in sine legendarum sanctorum communiter ponitur: Regnante domino nostro Iesu Christo, &c.
17 Vox specu. idest pralatorum, secundum quod dicitur Ezech. 3. d. Fili hominis speculatorem dedi te domui Israel, &c.
18 Leuauerunt vocem. constanter praedicando.
19 Simul laudabunt. concorditer gratias agendo.
20 Quia oculo ad oculum. idest sensibiliter.
21 Cum conuerterit dominus Sion. videntes multitudinem gentilium conuersam ad Christum: & hoc fuit impletum tempore Constantini. Anno enim quo baptizatus fuit, tanta multitudo credidit, vt ad duodecim millia, & amplius baptizandi adscriberentur, vt habetur in gestis sancti Syluestri, absque mulieribus, & paruulis, id est subditur.
22 Gandete, & laudate simul. idest loca seruituti Christi: dedicata, quae ante tempora Constantini, ita fuerunt deserta, quod nullus Christianus, nisi surtim audebat accedere, si d Constantinus per totum orbem iussu ea aperiri, & a fidelibus frequentari, & alia de nouo edificari.

† Paranit

A habitator, aut nullus remā sit, aut rarus. Ecclesia autē quæ quondam in eis fuit, multitudine gentium, & re parata est, & multiplicata est vnde eis, qui crederūt dicitur: Gaudete, &c.

a *Bracium. In brachio meo gētes sperabunt.* Et alibi: *Brachiū tuum cum potentia.*

b *Recedit.* Hoc Iudæi ad se referūt qñ pmissente Cyro regressi sunt in Ierusalē, & vasa dñi q Nabuchodonos. atportauerat, reportauerūt Quib. (vt aiunt) mundicia indicitur, vt ab illis sancta vasa referantur. Et qñ nō in tumultu, vel fuga exhibunt, p̄dicat Sed melius ad Apostol. & ad primitiuā ecclesiā hoc referimus. Ante. n. quā Romani superuenirēt, & Apostoli in gētes sunt diuisi, & alij fideles in regnū Agrippæ transferunt, à Spiritu sancto admoniti.

c *Exite. in toto orbe euāgelium prædicantes, ite docete omnes gentes.*

d *Pollutum nolite.* * Chri-
fost. Nō dixit dñs, ne facite immunda, sed maiorē diligentiā requirens, dixit ne tingeritis, ne appropinqua-
ueritis, Nā adulteriū fornicatio, immūditia carnis est, immūde vero cogitationes & videre intēperatis oculis dolose agere, vindictā velle animæ inquinatio est, igit, & corpore, & animo vult nos esse mundos.

e *Vasa domini.* Tēplū domini sanctū est, quod estis vos, vasa

a *Generalem ecclesiam.* **b** *Incarnati fecit filium ve' prædicari ubique*

a Ierusalē. † Parauit dominus brachium sanctum suum in oculis omnium Gentium, & videbunt oēs fines terræ salutare Dei nostri.

a *Corde, uel etiam corpore in iudicio* **b** *Mundi caritatem* **c** *Filium*

b *Qd Apostoli, ne peccatis eorum inuoluamini, uel quilibet sancti.*

c *Ierusalem.* **d** *Iustus morte, & sanguine Christi.*

d † Recedite, recedite, exite inde, pollutum nolite tangere. Exite de medio eius: † mundamini, qui fertis vasa domini. Quoniam non in tumultu exibitis, nec in fuga properabitis.

a *Imore* **b** *Vi viti, sed iustores quotidie multi Iudæorum milia fidei subicientes.* **c** *Ad gentes*

a *Euntes a gentes.* **b** *Dox, & moderator.*

a *Ex Iudæis, & gentibus, ut sit unum iule, & unus pastor.* **b** *Voluntatem meam.* **c** *Filius obediens usque ad mortem* **d** *Verbum, & sapientia.*

f † Præcedet enim vos dominus, & congregabit vos Deus Israel: Ecce intelliget, seruus meus et exaltabitur, & eleuabitur, & sublimis erit valde. Sicut obstupuerunt super te multi: sic et inglorius erit inter viros aspectus eius, & forma eius inter filios hominum. Iste asperget gentes multas, super ipsum continebunt reges os suum. † Quia quibus non est narratum de eo. † videbunt, & que non audierunt, † contēplati sunt.

a *Admirantes miracula ante passionem.*

a *In passione* **b** *Quia consputus, flagellatus, crucifixus. Reuera enim speciosus pretilis hominum.* **c** *Vnde maiora miracula.* **d** *Species sine honore.*

a *ideo.* **b** *Ad cælos, vel per Apostolorum prædicationem.* **c** *Super omnes cælos* **d** *Ad dexteram patris.*

a *Lauabit sanguine proprio, non sicut in lege sanguine agni.* **b** *In baptismo.*

a *Prædestinatas.* **b** *Super sapientiam eius prædicantibus.*

a *Philosophi: quorum sapientia crucis prædicatione subuersa est.* **b** *Gentibus.* **c** *Horum comparatione Iudæorum duritia reprehenditur, de quibus, Auditu, audietis, & non intelligitis.* **d** *Per prophetas.*

a *Corde credent* **b** *ob ipso in carne prædicante, de quibus Beati qui non uidentur, & crediderunt, &c.*

a *Fide.*

vasa. aurea, & argētea vnde de Paul. vas electionis dicitur. vel vasa dñi, armatura Dei, lorica iustitiæ, clypeus fidei, galea salutis, & gladius spiritus, quod est verbū Dei.

f *Ecce intelliget, ne dubitēs qd dixerit, q loquebar, ecce adsū: Et q sit brachium dñi pater perspicue docet: g. Sicut in byru. Nō seruāt ordo historiae. Superius. n. loq̄batur propheta in persona patris de ascensione filij, & subito ad passionē redijt.*

* Rupert. Mira locutionis forma, mira apostropharum velocitas De tertia ad secund. de secunda protin' ad tertiam dictio refugit personā cum dixisset, ecce intelligit seruus meus, &c. ad ipsi apostrophē fecit, subiungēdo, sicut obstupuerūt super te multi. Et reuera benē, & ammicabiliter ad illū de quo loq̄bat, se cōuertit, sed tubiciēdo, sicut inglorius aspectus eius noluit dicere tuus, sed dixit eius. Reuerētiā dñō pietas exhibuit, q̄a ueraciter non ipsi aspectus suus, sed hominibus malē uidentibus aspectus eius in glorius fuit.

* Procop. Est. n. fides intelligentiæ radix q̄a nisi credideritis, inquit, non intelligetis. Quod certē etiā prophetis causā admirationis attulit. Itaq; ait, *Domine, quis credidit auantū nostrū? Vtrumq; enim mirabatur, & Iudæorum infidelitatem, & gentium conuersionem.*

Cap.

C

NICOLAUS DE LYRA.

- * 1 Parauit dñm brachium sanctum suū. *est filium, qui dicitur uirius patris 1. ad Cor. 1. Prædicamus Christum Dei uirtutem, &c. & sic dicitur brachium domini eo modo loquendi quo peritias secularis dicitur brachium seculari.*
- 2 In oculis. *quia prædicatores à tempore Constantini liberius potuerunt ubique discurrere, & multi valde exemplo imperatoris incitati fuerunt ad fidem Christi conuersi, gentilitate relicta, ideo subd.*
- 3 Recedite, recedite. *De cultu idololatæ.*
- 4 Pollutū nolite tangere. *idest nolite extendere manus ustras ad opera peccatorum. Et quia ministri ecclesiæ debent esse mundiores alijs, ideo sequitur.*
- 5 Mundamini, qui fertis. *qui estis deputati ad cultū Dei sicut legit. in ueteri testam. qui portabant vasa cultus tabernaculi.*
- 6 Quoniam non in tumultu exibitis. *idest per uolentiā armorum, quod dicitur propter multos confessores, & ministros Dei in carceratos, quos Constantinus liberè absoluit.*
- 7 Nec in fuga. *carcerem frangendo, & inde fugiendo.*
- 8 Præcedet. n. vos dominus. *per Constantinum liberando.*
- 9 Et congregauit vos. *cum fideibus alijs ad laudandum Deum in Ecclesijs.*
- 10 Ecce intelliget, *hic ostenditur propositum in capite nostro Iesu Christo, qui sui humiliatus, & exaltatus, ut supra dictum est. Et utrumque mixtum ponitur hic eūm dicitur: Ecce intelliget seruus, qui habet scientiam diuinam ab eterno, & humanam ex tempore. Et quod intelligatur de Christo ad literam patet per translationem Chalaan am, que dicitur Thargū apud Hebræos, & tantę autoritatis est apud eos, q̄ nullus ausus fuit ei contradicere, que talis est hic: Ecce pro-*

ce prosperabitur seruus meus Messias: propter quod antiqui Hebræi ab illo loco, usque ad finem 53. cap. exposuerunt ad literam de persona Christi.

- 11 Exultabitur. *ad unitatem suppositi diuini. Vel aliter: Exaltabitur, in sua resurrectione.*
- 12 Et eleuabitur. *in sua ascensione.*
- 13 Et sublimis erit vald. *sedens ad dexteram Dei patris. Marc. vii. d. Et dñs quidem Iesus, postquā locutus est eis, assumptus est in cælum, & sedet à dextris Dei.*
- 14 Sicut obstupuerūt. *uidētes miracula ante passionē facta, Mat. 8. d. Porro homines mirati sunt dicentes. Qualis est hic quia uēti, & mare obediūt ei, & siuuliter doctrinam Christi audiendo miraculis confirmatam, Mat. 7. d. Admirabāt turbæ super doctrinam eius: erat enim docens eos sicut potestatiē habens.*
- 15 Sic inglorius erit. *idest uiruperatus erit.*
- 16 Inter viros aspectus eius, & forma eius inter filios hominū: *quando fuit consputus, & colaphis casus.*
- 17 Iste asperget gentes multas. *idest mundabit suo sanguine, & baptisate.*
- 18 Super ipsum cōtinebūt, &c. *quod uidemus impletum in regibus ad suam conuersis, qui non solum continent ora propria à blasphemis, sed faciunt etiam suos subditos continere, blasphemos puniendo.*
- 19 Quia quibus non est. *credendo, & isti sunt Gentiles ad quos propheta missi non fuerunt, neque audierunt Christum personate predicantem sicut Iudæi: propter quod dicit Saluator Mat. 15. c. Nō sum missus nisi ad oues, quæ perierunt domus Israel, scilicet ad prædicandum in persona propria.*

Cap.

ADDITIO.

In cap. 5. ubi dicitur in postil. *Consurge.*
In hoc cap. 2. uidetur propheta quedā præambula præsupponere ad passionem Christi pertinentia, de qua dicitur est aperte, & plenē in seq.

In seq. cap. 5. vnde primò hortatur populū fidelis ad uirtutes
Cōsurge, consurge: induere fortitudine tua Siō. *Duplicat autem hoc verbū, consurge: ad maiorem confirmationem. Vel primum consurge, intelligitur resurrectio à peccatis. Per secundum*

A vero processus ad virtutes: et sequitur. Induere fortitudine tua Sion, s. fortitudine gratie, per quam resistitur aduersitatibus mundanis, & diabolicis tentationibus, iuxta illud Luc. 6. c. Estote fortes in bel. &c. Et quia per talem fortitudinem deuenitur ad statum glorie, prout ibidem sequitur: Et accipietis regnum aeternum. ideo subditur: Induere vestimentis gloriae tuae Ierusalem ciuitas sancta. sc. celestis, de qua proprie verificatur quod subditur: Quia non adijcet vltra, &c. quam exhortationem & excitationem iterum ad maiorem confirmationem sub alijs verbis repetit, di. Excute de puluere. s. peccatorum, iuxta illud Psal. 29. c. Nunquid confite tibi pul. Confurge. s. ad faciendum bonum. Ierusalem sede. s. mente quiete. Solue vincula colli tui, &c. s. per contritionem vera per quam vincula peccatorum soluitur. qualiter autem seu qua virtute possent homini vincula captiuitatis peccatorum solui, subdit, di. Haec dicit dominus gratis venundati estis, &c. In hoc enim quod dicit gratis venundati estis, intelligitur venudatio quae est per peccatum vnde supra 50. c. dixerat: Ecce in iniquitatibus vestris venundati estis. Nam qui facit peccatum seruus est peccati, Iob. 8. d. In hoc autem quod sequitur: Et sine argento redimemini ostenditur quod passio Christi de qua interdit in proximo loqui, operata est salutem nostram per modum redemptionis non corporalis, secundum quam quandoque aliqui pecuniali precio redimuntur: sed per redemptionem spiritualem. s. per sanguinem preciosum Christi vnde 1. Petri 1. c. Non corruptibilibus auro vel argento redempti estis, sed preciose sanguine agni immaculati & contaminati Christi. Quae quidem verba apostoli manifeste correspondent praedictis verbis prophetis. s. cum dicitur: Sine argento redimemini. Et ad declarationem praedictorum subdit: Quia haec dicit dominus Deus: in Aegyptum descendit populus meus. Vbi propheta ostendit differentiam inter captiuitatem Babylonicam & Aegyptiacam, a quibus fuerunt per Deum liberati, & captiuitatem peccati seu diaboli a qua Christus redemit humani genus per suam passionem. Nam in praedictis duabus captiuitatibus licet essent inter se differentes, quia Aegyptiacam incurrerunt sponte descendentes in Aegyptum, vt coloni essent ibi, vt patet Gen. 46. & sic Aegyptij habuerunt aliqualem rationem detinendi eos, quia subueniunt eis in famis necessitate, vt in glos. In captiuitate autem Babylonica quae significatur hic per Assur, eo quod Assyrii cum Nabuch. venerunt, non fuit talis causa, vt in terra sua calumniarentur & opprimerent eos, vt in gl. In vtraque autem captiuitate praedicta quae solum corporalis erat in manu violenta per coactionem opprimentium sufficienter fuerunt redempti per potentiam diuinam aduersarios violenter populum Dei detinentes opprimentem vt patet in sacris scripturis de hoc loquentibus. Sed in hac captiuitate, a qua Christus per suam passionem redemit, hoc non solum non congruebat. s. quod Deus per suam solam potentiam diabolum spoliaret, eo quod humanum genus per peccatum (quod secundum August. non est nisi voluntarium) captiuatum fuit: qua ratione erat iuste sub seruitute diaboli derelictus a Deo, vt tractatur a doctoribus in 3. di. 19. & hoc est quod sequitur: Et nunc quid mihi est? Haec dicit dominus, quia ablati est populus meus gratis. q. d. & nunc. s. in hac captiuitate hoc non sufficit. sc. per solam potentiam redimere. Quoniam ablati est populus meus gratis. s. sponte tradendo se peccato seu diabolo, qua ratione conueniens est, vt per iustitiam redimatur. Si autem contra hoc dicatur quod Christus per suam passionem non solum ab actuali sed a peccato originali principaliter redemit: Quod quidem originale peccatum non est voluntarium in ipsis descendens per propagationem. Dicendum quod licet peccatum originale non est voluntarium in ipsis propagatis, fuit tamen voluntarium in primis parentibus a quibus trahunt originem. Et ideo simpliciter dicit: Ablati est populus meus gratis. s. sponte se tradidit diabolo seu peccato. & ideo non per solam potentiam redimendus est sicut in alijs captiuitatibus supra dictis, & sequitur: Dominatores eius iniqui agunt q. d. licet dominatores eius. s. principes tenebrarum iniqui agunt, deducendo eos ad peccandum, nihilominus quia gratis. s. sponte (vt dictum est) se tradiderunt. Et iugiter tota die nomen meum blasphematur. s. eo quod in eis remanet culpa peccati secundum quam Deus offenditur: & ideo dicitur blasphemari, iuxta illud ad Rom. 2. d. Per vos nomen domini blasphematur in gentibus. Ex supra dictis igitur concluditur, quod captiuitas de qua agit non per solam potentiam opprimentem aduersarios redimenda erat sicut alijs captiuitatibus, sed per aliquod remedium sufficiens ad tollendam culpam seu maculam peccatorum: & ideo subdit: Propter hoc sciet populus meus nomen meum in die illa. s. propter necessitatem seu congruentiam praedictam sciet populus meus. s. populus nouiter per me redemptus nomen meum. s. nomen Iesus, quod significat redemptorem seu Salvatore a tali captiuitate diaboli seu peccati iuxta interpretationem huius nominis per angelum factam ipsi Ioseph, Mat. 1. Ipse enim saluum faciet populum suum a peccato. & sequitur: In illa die. sc. tempore gratiae, quando hoc nomen fuit manifestum. Tps enim gratiae dies dicitur iuxta illud ad Ro. 4. d. Nox precessit, dies autem appropinquabit: Et quia haec redemptio a Deo vero facta transiit omnes alias redemptiones, quae factae fuerunt mediantibus Angelis, seu hominibus modo praedicto, ideo subdit: Quia ego ipse, qui loque-

bar

bar: scilicet per Prophetas, ecce adsum, scilicet per carnem assumptam q. d. Redemptiones praeteritae particularis, & corporales per Angelos, seu prophetas in persona mea loquentes factae sunt, sed haec redemptio quae spiritualis, atque vniuersalis est oportet, vt per me fiat. Vnde ego ipse, qui loquebar, ecce adsum. Item circa hoc, quod dicitur: Sciet populus meus nomen meum. Notandum, quod sicut in redemptione Aegyptiaca fuit Moysi, & deinde senioribus Israel, & deinde populo reuelatum nomen domini Tetragrammaton: secundum cuius veram significationem ad Deum pertinet signa, & prodigia facere facultatem naturae excedentia, quae requirebatur ad illam redemptionem, prout fuit dictum Exod. 3. in additione ar. 7. sic in hac redemptione vniuersali reuelatum fuit nomen Iesus, primo virgini gloriosae, deinde Ioseph, & alijs discipulis, & fidelibus. per quod nomen intelligitur salus, vel Saluator a peccatis, vt dictum est. Sequitur: Quam pulchri super montes: vbi postquam Propheta ostenderat, quod praedicta redemptio spiritualis erat ab ipso vero Deo fienda, de publicatione huius redemptionis, dicit: Quam pulchri super montes. Ad quod sciendum, quod facta redemptione per passionem Christi, licet pluries suis Apostolis in sua resurrectione apparuit, tamen de apparitione eius facta in monte Galilaeae specialiter mentionem fecit praedicans mulieribus: Annunciate fratribus meis, vt eant in Galileam, quae quidem apparitio fuit in quodam monte Galilaeae, vnde Matth. 28. b. Vndecim discipuli abierunt in Galileam in montem, vbi constituerat illis Iesus de quo proprie potest intelligi istud verbum. Quam pulchri super montes, id est, super montem, sumendo plurale pro singulari, sicut in alijs multis locis. Et sequitur: Pedes annuntiantis, & praedicantis pacem, scilicet pedes Christi, qui in illo monte annuntiauit eis, & iniunxit praedicationem Euangelij pacis, di. Euntes docete omnes gentes, s. Euangelium pacis. Mat. 28. d. Annuntiantis bonum, praedicantis salutem: quia tunc dictum fuit eis: Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit. Mat. 28. d. In quo verbo manifeste praedicauit salutem omni credenti, dicentis: Sion regnabit Deus tuus: quia tunc Christus dixit Sion. s. apostolis in quibus praecipue ecclesia residebat: Data est mihi omnis potestas, &c. Mat. 28. d. Si autem queratur quare pedes Christi singulariter nominauit propheta: dicendum, quod in hoc designatur adoratio apostolorum fuisse ibi facta usque ad pedes. eo modo quo de mulieribus ibidem dicitur: Ille autem accesserunt & tenuerunt pedes eius, & adorauerunt eum: Et sequitur: Vox speculatorum tuorum: quod coeter exponitur de apostolis & praelatis eis succedentibus. Sed saluo meliori iudicio magis proprie videtur exponendum de patribus in limbo existentibus, qui speculatores vocantur in re. te. Exech. 3. d. & 31. b. Fili hominis speculatorem dedi. Isti enim patres dicuntur leuare vocem & laudare pro gaudio sua liberationis simul, quia conuictim liberati fuerunt, & beatitudinem sibi promissam & diu spectatam attigerunt. de quo dicit: Quia oculo ad oculum videbunt. s. facie ad faciem. Cum conuerterit Sion: Et sequitur: Gaudete & laudate simul deserta Ierusalem. quod satis proprie applicatur primitiuae ecclesiae, prout in gl. Parauit dominus brachium sanctum, &c. exponatur sicut in postilla, referendo tamen ad tempus praedicationis apostolorum. Recedite, recedite, exite inde. exponatur de primitiua ecclesia sicut in gl. quia antequam Romani superuenirent, apostoli & alij fideles a Iudaea quae contaminata remanserat ex occisione Christi in regnum Agrippae transferunt, & ad alias Gentes Spiritu sancto admonente, vt in historia ecclesiastica habetur. Sequitur: Muidami. s. a vicijis qui fertis vasa domini Per vasa domini secundum gl. intelliguntur sancti. unde Paulus uas electionis dicitur, uel, uasa domini sunt armatura Dei. lorica iustitiae, clipeus fidei, galea salutis, & homini. Et ne quis estimaret ex hoc quod dixerat: Recedite, recedite, exite inde quod in hac redemptione requirebatur recessus corporalis per modum fugae, sicut in redemptione Aegyptiaca, Exo. 12. ideo subdit: Quoniam non in tumultu exibitis, nec in fuga properabitis. s. sicut tunc. Praecedet enim vos dominus. s. ipse Dei filius in persona propria. Et congregabit vos dominus Deus Israel, in fide & charitate: quis autem sit iste Deus Israel statim subdit, d. Ecce in eum get seruus meus, quem hic uocat seruum, eo quod fuit obediens usque ad mortem: de qua morte statim in sequenti tractat & sequitur: Exaltabitur. s. ad calos secundum glo. quia per obedientiam usque ad mortem Deus exaltauit illum. vt habetur Phi. 2. d. Et eleuabitur super omnes caelos, & sublimis erit valde. quia ad dexteram patris sedens, haec in gl. Antiqui autem Hebraeorum istas eleuationes exponunt de Messia sic: Exaltabitur, plusquam Abraham, & eleuabitur. plusquam Moyses. Et sublimis erit valde, plusquam angeli superiores: Ex quo patet, quod Messias de quibus etiam secundum ipsos loquitur propheta, esset sublimior angelis superioribus. Et cum secundum eos inter naturam diuinam & angelicam non sit medium, consequenter concedere habent, quod ipse sit Deus, & cum propheta hic uocat eum seruum, quod non competit diuinae naturae, sequitur quod in ipso sint duae naturae diuinae scilicet, & humana: quod tamen ipsi negant licet concedant praemissa. In his enim & similibus non verentur ueritati per eos implicite concessa contradicere.

P

Ephes. 6. c.

CAP. LIII.

Vis credidit. Prophe- ta in persona pphc- tarū cōqueritur, q̄ pauci ex Iudæis cre- dūt q̄ de aduētū filij ab illis audiunt.

In cap. 10. ad Rom. Ibidem.

† Ascendit.

† Forma quæ faceret vt de sidera: emus eum.

† Despectus & reliqua in nominatiuo. Supra 52. d.

† Et auertebamus facies nostras ab eo adeo erat.

† Plaga percussum.

* Orig. Hæc interrogatio in sacris literis paucos, aut raros significat q̄ crediderūt. * Chrysof. Induxerāt obiectionē Iudæi, q̄ si Xps missus est à Deo, & Xps De⁹ est, oportebat, vt oēs illi obedi- rēt, quomodo Xpo nō cre- diderūt. Respōdet Pau. hoc ipso quod nō obediāt, pote- rat tibi o Iudæe corū, q̄ di- cuntur, si dē facere: Nam, & hoc futurū propheta prædi- xerat, & multo plus q̄ hoc vos enim obijcitis quod nō oēs crediderunt, Isaias plus dicit, domine, qui credidit auditui nostro. b Et brachium do. Pater filiū suū mundo nunciauit vētu- rū, & ante scandalū crucis p̄misit gloriā resurgētis. E- lenabitur, & exaltabit, &c. Respondet ergo pphetarū chorus se offic. implese, & brachium dñi annunciaße. c Virgultum. Symmac. ram⁹ hominē significans, q̄ pro- cessit de vtero virginis. d Sitiēti. Aquila, inuia, vbi virginitatis priuilegium de- mōstratur. qa sine semine de terra prius inuia creatus est. * Procopius. Radicem illam significat, de qua illud, egre- dietur virga de radice Iesse.

CAP. LIII.

Quasi Quam pauci ex Iudæis. a † His, quæ audiri à nobis. † Vis credidit auditui 1 nostro? & brachium do- 2 nostri? & brachium do- 3 mini cui reuelatum est? 4 Et † ascendet sicut vir- 5 gulū coram eo, & sicut radix de terra sitiēti. 6 Non est species ei, neque decor. Et vidimus 7 eum, & non erat † aspectus: & desiderauimus 8 eum, & non erat † aspectus: & desiderauimus 9 eum, & non erat † aspectus: & desiderauimus 10 eum, & non erat † aspectus: & desiderauimus 11 eum, & non erat † aspectus: & desiderauimus 12 eum, & non erat † aspectus: & desiderauimus 13 eum, & non erat † aspectus: & desiderauimus 14 eum, & non erat † aspectus: & desiderauimus 15 eum, & non erat † aspectus: & desiderauimus 16 eum, & non erat † aspectus: & desiderauimus

† Quasi Quam pauci ex Iudæis.

a † His, quæ audiri à nobis.

† Filius per quem pater omnia fecit.

† Vt crederet, quamuis à nobis audiret.

† Egredietur virga de radice Iesse.

† Reluendo, ascendendo, & inuadum fi- de complendo.

a † Per omnia p̄ceens. b † De vtero virginis mundo à virili concubitu.

c † Sicca.

a † Opiniōne maiorum. b † Nos propheta oculis cordis.

a † Ei in passione. b † Multo ante videre.

a † A Iudæis pendente in cruce, & pro nobis maledictum.

b † Viliſſimam opiniōne. c † Omnium.

a † A Iudæis pendente in cruce, & pro nobis maledictum.

b † Viliſſimam opiniōne. c † Omnium.

a † Vetus homo, vēdē doluit. b † Pati. c † Pro nobis assumptam diu- nitate superauit.

a † Diuinitas abscondita in corpore. c † Vnde supra: Tu es Deus abscon- ditus, & nesciebamus. d † Iudæis.

a † Multi, ex nobis, post tamen credituri. b † Dei filium. c † Sed. d † Non putati ue, sed uerē crucifixus, uerē doluit. unde: Tristis est anima mea usque ad mor- tē.

a † Peccata. b † Non suos. c † Non alius. d † A nobis. e † Non suos,

a † In corpore suo super lignum. b † Qui ignorantes peccauimus, sed penitentes credimus in Iesum enim persona Isaias loquitur.

quasi leprosum, ipse autē vulneratus est ppter inigt. n̄ras, &c. Illa q̄ ante hæc dixerat, sola oculi stultorū viderūt. At tamē præ magnitudine doloris, & iustæ cōpassionis, sese propheta cū istis annumerauit, vidimus inquiring, eū, &c.

c Non

a Lino-

NICOLAUS DE LYRA.

CAP. LIII.

* Q Vis credidit. Rab. Sal. & Andreas exponūt hoc cap. ad li- terā de populo Iudæorū, dicentes, q̄ Propheeta de illo loquitur quasi de homine vno eo modo loquendi quo dicitur Exod. 4. f. Fi- lius meus primogenitus Israel: sed eorum peruersitas patet p̄ doctores Hebræorum antiquos, vt dictum est præcedenti cap. Item su- per illud Genes. 29. e. Et introduxit eam Isaac, &c. dicit Rab. Moy. Hic est rex Messias, qui dedit cor suum ad petendum misera- tiones pro Israel, & ad ieiunandum, & humiliandum se pro eis, si- cut scriptum est Isa. 53. a. Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras, &c. Ex quo patet, quod secundum istum do- ctorem hoc cap. loquitur de Christo ad literam: Hoc etiam patet per scripturas noui testamenti, que sunt maioris autoritatis, quamuis à Iudæis non recipiantur. Quod enim dicitur in princ. c. Domine quis credidit, &c. 10. 12. dicitur impletum in Christo, & similiter ad Rom. 10. c. Item quod dicitur infra: Verē languores nostros ipse tulit, &c. Matth. 8. dicitur impletum esse in Christo. Similiter quod postea subditur: Sicut ovis ad occisionem ducetur, &c. vsque ibi: Qui abscissus est de terra viuentiū. Act. 8. dicit d̄. Et ad literā de Christo similiter quod postea subditur: Et cum sceleratis reputatus est. Marc. 15. dicitur impletum in Christo. Igitur sequendo hanc sententiam, dicendum, q̄ hic ponuntur remedia con- tra impedimenta prædicta. sicut fuit supra diuisum c. 50. Et diuidi- tur in tres partes secundum tria remedia. Secundum ponitur c. seq; tertium vlt. c. Primum autem impedimentum percipiendi fructum redemptionis Christi fuit Iudæorum peccatum, contra quod ponitur hic remediū passionis Christi, quæ sufficit ad delendum oē peccatum quantum est ex se. Et diuiditur presens in capitulum in duas partes, quia primò Isaias rei dicendæ designat altitudinem, secundò prosequi- tur dicendorum ordinem ibi. Et ascendet. Circa primum dicit.

1 Quis credidit, &c. i. passionis Christi mysterio, quod ego & alij prophetæ audiuimus a Spiritu sancto. Præuidit enim Isaias pro- pheta Iudæos pro maiori parte non credituros, secundum quod dicitur, Isa. 12. f. Cum autem tanta signa fecisset coram eis, nō credebant in eum, vt sermo Isaiæ impleretur quem dixit: Domine quis credidit auditui nostro, &c. sequitur. Propte- rea non poterant credere, quia iterum dixit Isaias. Excæcauit oculos eorum, & indurauit cor eorum, &c. Et subditur: Hæc dixit Isaias quando vidit gloriā eius, & locutus est de eo.

2 Et brachium, &c. i. filius vt dictum est c. præcedenti. 3 Cui reuelatum est? quasi diceret paucis & valde incōpletè. 4 Et ascendet. Hic consequenter prosequitur dicendorum ordi- nem, & primò quantum ad modum nascentis, cum dicitur: Et ascen- det sicut virgultum coram eo, i. coram Deo patre. 5 Et sicut radix. sursum fructificans. 6 De terra. de virgine non humectata, vel fecundata humano semine. 7 Non est. Hic consequenter prosequitur ordinē suum quantum ad toleranciam patientis. Et primò describitur eius passio ignominio- sa. Secundò, nobis fructuosā, ibi. Ipse autem. Tertiò sibi finaliter glo- riosā, ibi: De angustia. Ista tamen diuisio non est sic præcisa, quin partes in aliquo coincident: & sic est cōiter per totum librum istum sicut a principio fuit dictum. Circa primū dicit: Non est species ei neque de cor. quamuis, n. secundum veritatem Christus in huma- nitate assumpta fuerit speciosus forma præ filiis hominum. Ps. 44. a tamen ista speciositas fuit deturpata a lapis in facie eius in- flaturam & liuorem causantibus & sputis, eam sædantibus. 8 Et vidimus eum. quia præ horrore auertebant hoīes faciem 9 Et desiderauimus eum. Loquitur propheta in persona su- & aliorum sanctorum aduentum Christi desiderantium, secundum quod dicitur Mat. 13. b. Multi prophetæ & iusti desiderauerunt videre, quæ vos videtis, & non viderunt, &c. 10 Et nouissimum virorum. idest valde abiectum. 11 Virum dolorum. i. multi, & magni doloris expertū passium sicut vir sanguinum dicitur, qui est effusor multi sanguinis actiue. 12 Et scientem infirmitatem: scilicet carnis per experientiam absque tamen peccato. 13 Et quasi absconditus. præ verecundiā. 14 Vnde nec reputauimus eum. non tantum scilicet Salua- torem, sed nec etiam alienius valoris hominem. Et loquitur hic pro- pheta in persona Iudæorum tempore Christi existentium, & con- numerat se peccatoribus enormibus, qui fuerant in regno Iudæ 9. c. quamuis particeps non fuisset. 15 Verē languores nostros ipse tulit. idest infirmitates carni vt famem, sitim, & similia quæ vere fuerunt in eo sicut, & huma- nitas vera. 16 Et nos reputauimus eum. idest vilem, & abominabilem a modum leprosi.

Diuisio

16. c.

2 Et

* Et per

a *Liore*. Perspicuum est, quia sicut corpus laceratum, & flagellatum, ita anima verè doluit pro nobis, ne ex parte veritas, ex parte mendacium in Christo credat. * Ambrosius. Dominus Iesus, etsi vulneratus est propter peccata nostra, in illa infirmitate non permansit, sed se veravit in melius, ad vniuersorum salutem passionis infirmitas est soluta, mors resurrectione & eius liore sanati sumus. Habent hoc luctatores, vt se subiciant his quibuscum congregiuntur, atque luctantur, vt opprimi posse videantur, & subito quadam arte se versant vt effundat superiore, & ita victores euadant. **c** Spirituali palæstra dominus onera nostra suscipiens, in illa se passioni suæ congesione subicit, & in infirmitatis specie, vt eum aduersarius hominum parè cæteris iudicaret quem facile posset opprimere: diuinitatis arma deposuit, humanitatis tegmen assumpsit securus victoriae tentator in costa eum telo militis voluit vulnerare, reputans hunc sicut Adam per costam posse prosterni, sed vulneratus latere dñs Iesus, vitam duxit è vulnere. **b** *Omnes nos, &c.* * Augustinus. Totius ecclesie vox est, Erraui sicut ouis perdita omnium membrorum Christi vox est, omnes sicut oues errauimus. Hoc Isaia loco exposito p Philippum, spado ille Candacis reginae credidit. Act. 8. **c** *Non aperuit, &c.* Pilato vel Herodi. Pauca enim respondit ne differretur salus humani generis. * Procop. Tacuit cum falsa in eum testimonia producerentur. Sciebat. n. cum apud hostes ageretur, nihil esse profuturam defensionem: sed his ferociore aios effecturam cum se Dei filium saluatoreque; omnium & redemptorem se diceret. **d** *Et quasi agnus*. In cuius figura populus Israel agnum in

a Peccatorem. **a** Pro peccatis suis. **b** Abiectum propter nos, quia cum latronibus crucifixus. **leprosum, & percussum à Deo, & humiliatum.** **a** Nos putauimus eum se sed ipse, &c. **b** Foderunt manus meas & pedes meos. **c** Vt suo vulnere nostra vulnera curarentur. **Ipsè autem vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra.** **a** Non fuit. **b** Flagellis, alapis, tactus pro nobis maledictum. **a** Flagellum quo Deo & Angelis reconciliari sumus. **b** Ipse est max nostra, qui fecit vitæque vnum. **c** Virgarum. **a** Disciplina pacis nostræ super eum, & liuore eius sanati sumus. **a** Tradentes eum morti. **b** Propria errorem, de crucifixio sentientes diuersa. **c** A Christo, qui est vera via, clamat: Crucifige, &c. **errauimus, vnusquisque in viam suam declinauit, & dominus posuit in eo iniquitatem omnium nostrum.** **a** Peccatum omnium iniquitatum, vel peccatorum nostrorum, quam iustitiam nequimus, iustitiam hominis Deus. **† Oblatus est, quia ipse voluit: & non aperuit os suum. † Sicut ouis ad occisionem ducetur, & quasi agnus coram tondente se obmutescet, & non aperiet os suum. De angustia & de iudicio sublatus est.** **a** Non repugnans sed cum cæderetur a militibus, obmutuit. **† Generacionem eius quis enarrabit? † Quia abscissus est de terra viuentium: propter scelus populi mei percussus eum. † Et dabit impios pro sepultura, & diuites pro morte sua, eò quòd iniquitatem non fecerit, † neque dolus † fuerit in ore eius, et dominus voluit** **a** Ideo. **b** Passiois. **c** In iusto. **d** In resurrectione, quam lo data est illi. **e** In terra. **a** Diuinam vel humanam, quam nemo ratione humana comprehendit vel dissent. **b** Rarus aut nullus. **a** A Iudæis, & si Deo inspirante scierit. **b** Conuersatione hominum. **c** vnde. Eradamus eum de terra viuentium. **d** Vt videret in celo. **a** Delendum. **b** Peculiaris. **c** Permissione vnde. **d** Percutiam pastorem, & dispergentur oues gregis. **e** Romanis. **a** Iudæos. **b** Quia vsque ad mortem persecuti sunt eum, & munierunt sepulchrum sig. la cum cul. **c** Quia morti tradiderunt eum. **a** Quia de nullo alio potest dici. **b** Nemo enim mundus a sordibus. **c** Facto iustus fuit. **a** Verbo verus fuit. **b** Ideo quia. **c** Pare. **d** Sola gratia.

Aggypto comedit. *Hic est D agnus qui tollit peccata mundi, qui occisus est ab origine mundi, qui carne & sanguine suo nos pascit, & vellere protectionis nos vestit.* **c** *De iudicio.* Iudex omnium. iudicij non reperit veritatem, sed sine culpa damnatus est. Vnde admiratur propheta, quod omnium Deus passioni se tradiderit. **f** *Generationem.* * Athanasius. Hic qui natus est de virgine. inenarrabilem habet sibi carnem generationem. Non. n. habet patrem secundum carnem cum p se sit conceptus ex virgine & Spiritu sancto. Omnium patriarcharum retexere seriem generationis possumus, Christi non possumus. non. n. habet patrem. Stella signat eius natiuitatem quæ de celo descendit. **g** *Quia abscissus.* * Procop. Si generationis modus queratur, ideo enarrari non potest, quod tollitur a terra vita eius, id est, quod coram qui in terra degunt, ipsa eius sit in carne vita longè excelsior, qui solus peccatum non admisit. quam & alias supra omne quod natum est, ipsa vnigeniti sit essentia. **h** *Dabit impios.* id est, Gentiles quæ sine pietate Deo patri, quia mortuus & sepultus eos acquisiuit, & diuites Iudæos scilicet diuitijs legis & prophetarum gloriantes. * Procopius. Eos intelligit, qui quæ dicta sunt admiserunt. Nam & Romanis ipsi traditi sunt. præterea diuites olim, id est, prærogatiuis superiores cæteris, se pro morte eius traditurum significat, eos intelligens, quæ legali & sacerdotali regiaque etiam dignitate illustres habebantur. Isti siquidem præter admittam cœdem pecunijs non pepercerunt, vt eius resurrectionem occultarent. **i** *Diuites.* Scribas & Phariseos doctrinæ legis diuitijs gloriantes.

NICOLAVS DE LYRA.
1 Et percussus a Deo propter peccata sua propria. Imposuerunt. n. sibi Iudæi, quod haberet demonium, & quod subuertebat populum, & multa alia crimina, vt patet ex decursu Evangeliorum.
2 Ipse autem. Hic consequenter ostenditur passio Christi nobis fructuosa, quia non passus fuit pro peccatis proprijs, sed pro nostris expiandis & hoc est quod dicit: Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras. & patet litera. Ra. Sa. dicit, quod istud dicitur in persona Gentilium: Et vocat Gentiles oēs præter Iudæos, dicens quod in aduentu Messie Gentiles videntes Iudæos per eum mirabiliter exaltari, dicent quod afflictiones quas modo sustinent Iudæi in hac captiuitate, fuerunt propter peccata Gentilium: & in hoc sibi ipsi contradicit, quia alibi in multis locis dicit, quod hæc captiuitas est propter peccatum vituli constabilis expiandum, Exo. 32.
3 Omnes nos, &c. Quia nullus quantumcumque iustus potest euitare omnino peccatum saltem veniale.
4 Et dominus posuit, &c. id est pœnam pro iniquitatibus omnium expiandis: Et quia Christus hanc pœnam ex maxima charitate sustinuit ideo subditur.
5 Oblatus est. s. ad passionem.
6 Quia ipse voluit. propter obedientiam Dei patris & liberationem humani generis.
7 Et non aperuit os, &c. verbis recalcitrando, & iniurias pro iniurijs reddendo: sed magis coram falsè accusantibus tacendo, sicut patet ex Evangelijs. Cætera patent.
8 De angustia, &c. Hic consequenter ostenditur eius passio finaliter

a Semen **F**
naliter gloriosa, quia per eam transit ad resurrectionis gloriam, Luc. vii. Oportuit pati Christum, & resurgere a mortuis, & ita intrare in gloriam suam. & hoc est quod dicitur: De angustia mortis. 9 Et de iudicio. quo omnes descendentes ex diuina sententia detinebantur in limbo.
10 Sublatus est. per potentiam suæ resurrectionis.
11 Generationem, &c. quod secundum Hier. super Matth. intelligitur de generatione diuinitatis, quæ inenarrabilis & incomprehensibilis est non tantum ab hominibus, sed etiam ab angelis. **Generatio Christi.**
Ambrosius. Impossibile est scire generationis secretum, mens de ficit, vox silet, non mea tantum, sed etiam Angelorum. videtur tamen mihi saluo meliori iudicio, quod melius exponatur de spirituali generatione per multiplicationem fidelium, ideo subditur.
12 Quia abscissus, &c. per mortem corporalem, ad quem secuta est multiplicatio fidelium, secundum quod dicitur Ioa. 12. Nisi granum frumenti cadens in terra mortuum fuerit ipsum solum manet, si autem mortuum fuerit, multum fructum affert. Ad generationem vero æternam filij non videtur habere aliam quam convenientiam quod sequitur: Quia abscissus est.
13 Propter scelus, &c. expiandum.
14 Percussus eum. i. percuti permisi.
15 Et dabit, &c. i. Iudæos impios & auaros dabit in manibus Romanorum in pœnam mortis suæ, quod tempore Titi fuit adimpletum.
16 Eo quod iniquitatem. & sic mors eius fuit punitio digna.
17 Et dñs. s. pater voluit cõtere eum in infirmitate. s. carnis, quia quod diuinitas patitur est impossibile. Per hoc autem quod dicitur
 Tom. 4. P 2

A *Semen longeuum. Verbum Euangelij. s. quod non vete-
rascet sicut vetus testamentum vnde. Exiit qui se. se. f.*
Luc. 8. 2. *Procopius. Sensus est. Quantumuis talia admiseritis
si quis tamen pro suo peccato hostiam offerre voluerit,
.i. eorum qua peccauit poenitentiam agere, illud effu-*

† expiatione
peccati.
† & videbit
dies.

Io. 7. b.

† magnā mul-
titudinem da-
bo ei pro spo-
liis & fortis-
erunt ei pro
prada.

B *Et voluntas, &c.
Ut quidquid pater
voluit illius virtuti
bus impleatur, vnde.
Seruauit eos in nomi-
ne tuo, & quos dedisti
mihi custodiui.
* Procopius. Hoc
vni tantū saluatori
congruit. Perpetuō
.n. patris voluntas
in manu eius pro-
specte successit.*

Perentiam postremam, &c. † Conteri. b. † Sit. c. † Carnis. † Filii. d. † Vitam.
C *contētere eum in infirmitate. Si posuerit animam suā pro
† peccato, videbit semen † longeuum, & voluntas domi-
ni in manu eius dirigetur. Pro eo, quod laborauit anima
eius videbit & saturabitur. In scientia sua iustificabit ipse
iustus seruis meis multos, & iniquitates eorum ipse por-
tabit. Ideo † dispertiam ei plurimos, & fortium diuidet
spolia, pro eo quod tradidit in mortem animam suā, † &
cum sceleratis reputatus est. Et ipse peccata multorum tu-
flit: & pro transgressoribus rogauit.*

1 *di. spo.*
2 *e Cum sceleratis. Ut*
3 *sceleratos a pecca-*
4 *to redimeret oīa*
5 *omnibus factos.*
6 *Peccata enim nostra*
7 *portauit in cor. suo. Cu-*
8 *ius imitator Paulus*
9 *ait. Omnibus omnia fa-*
10 *ctus sum, vt omnes lu-*
11 *crificarem.*
12 *f Rogauit. Pater*
13 *ignosce illis. Ad*
14 *hanc vocem secun-*
15 *dum Euangelium*
16 *Nazareorum mul-*
17 *ta milia Iudaeorum*
18 *astantium circa cru-*
19 *cem crediderunt.*
20 *CAP. E*

NICOLAUS DE LYRA.

** hic. Eo quod iniquitatem. patet falsa expositio Ra. Sa. exponen-
tis hoc c. de populo Iudaico, vt supra dictum est. quia ab antiquo vs-
que ad praesens populus ille multas iniquitates fecit contra Deum,
& proximum, vt patet ex decursu scripturarum. Neq; dolus fuerit
in ore eius, quod similiter patet falsum de populo Iudaeorum, cum
inter omnes homines sint & fuerunt multum mendaces & dolosi,
non solum erga alios, sed etiam inter seipsos.*
1 *Si posuerit, &c. Accipitur hic si pro quia, Christus animam
suam posuit pro peccato mundi.*
2 *Videbit, &c. i. multiplicationem fidelium qui sunt semen Chri-
sti, & hae multiplicatio secuta est ad mortem eius, vt praedictum est.*
3 *Et voluntas. de salute mundi.*
4 *In manu eius. i. per ipsum complebitur.*
5 *Pro eo quod. ieiunando, vigilando, predicando, mortem sus-
tendo.*
6 *Videbit. resurrectionem suam.*
7 *Et saturabitur. Tunc enim & non ante habuit gloriam in
corpore & sic fuit satiatus ex omni parte.*
8 *In scientia. diuina & humana.*
9 *Iustificabit ipse. quia nullus iustificabitur nisi per ipsum. Sed
quia multi reddunt se indignos, ideo dicitur hic.*
10 *Multos. & non omnes.*

11 *Et iniquitatis. i. poenam pro iniquitatibus.*
12 *Ipse portabit. ex obedientia ad patrem & charitate ad ho-
minem.*
13 *Idco dispertiam ei. i. reddam ei plures de Gentilibus qua ce-
ciderunt de Iudaeis.*
14 *Et fortium. i. demonum, de quorum fortitudine dicitur Iob
41. d. Non est potestas super terram qua comparet ei, &c.*
15 *Diuidet spolia. extrahendo patres de limbo: quod fecit Chri-
stus in sua resurrectione.*
16 *Pro eo quod. Ex maxima charitate.*
17 *In mor. valde acerbam, & cu hoc confusibilem, ideo subditur.*
18 *Et cum. quia inter latrones fuit crucifixus, vt per hoc particeps
maleficij eorum a vulgaribus reputaretur. Ad hoc. n. impetrauerunt
Iudaei a Pilato, vt duo latrones cum eo crucifigerentur: sed ex
Dei ordinatione etiam hoc factum est, vt hae scriptura impleteretur,
vt dicitur Mar. 15. d.*
19 *Et ipse. quantum ad efficaciam, omnium tamen quantum ad
sufficienciam.*
20 *Et pro transgressoribus rogauit. Luc. 23. c. Pater ignosce
illis, &c. Et ex hoc patet expositio Ra. Sa. falsa quia populus Iudae-
cus non orat pro Gentilibus, imo quotidie orat pro destructione Ro-
mani imperij, & maxime pro destructione discipulorum Christi se-
cundum quod dicit Hieron. & per eius discipulos intelligunt Chri-
stianos.*
** CAP.*

ADDITIO. I.

*In c. 5. 3. vbi dicitur in postil. Et dabit impios pro sepultura.
Hoc quod dicitur hic. Et dabit impios pro sepultura. non pro-
priè videtur exponi de Iudaeis, qui traditi fuerunt Romanis in pena
mortis Christi, prout in postil. quia sic debuisse dicere. Dabit im-
pios pro morte sua, non pro sepultura quia licet in morte Chri-
sti maxime peccauerunt, in sepultura tamen non. Meritorie. n. & ho-
norifice Christus fuit sepultus vnde Isa. 11. c. Erit sepulchrum
eius gloriosum. vnde aliter videretur vicendum. Pro quo atten-
dendum est q. sicut aliqui errauerunt circa diuinitatem Christi cre-
dentes eum purum esse hominem sicut Fotinus & Nestorius, & alij
heretici. Similiter alij errauerunt circa humanitatem, sicut Mani-
cheus, qui euacuabat mysterium incarnationis humanam naturam a
Christo auferendo: sic fuerunt aliqui qui negauerunt Christi mor-
tem & sepulturam sicut Saraceni, vnde Mahometus in suo Alcho-
rano nebhado dicit expressè, q. Iesus non fuit suspensus, nec mor-
tuus, sed q. sic assimilabatur videtur. s. apparitione phatasticam no-
veram: quorum errorem propheta excludit, dicens. Et dabit im-
pios pro sepultura sua. Et est sensus, q. impij. s. milites custodien-
tes sepulchrum domini fuerunt testes suae sepulturae, & sic dedit im-
pios. s. milites testes pro sepultura sua. Et sequitur. Et diuites pro
morte sua. s. Iosaphab. Arimathaea qui nobilis decurio erat. Iste
.n. fuit testis mortis domini, quia ipse corpus eius petijt. Mat. & sic
dedit testem diuitem pro morte sua, vnde notanter posuit impios
in plurali & diuitem in singulari, quia custodes sepulchri plures
erant, & diues ille vnus tantum.*

ADDITIO II.

*In eo. c. vbi dicit in postil. Si posuerit animam suam pro peccato.
Vbi nos habemus. Si posuerit animam suam, pro peccato. In*

*Heb. habetur. Si posuerit peccatum animam suam. Ad
quod sciendum, quod hic videtur loqui propheta contra Iudaeos, &
alios peruersè credentes seu opinantes, quod Christus pro peccato
suo proprio fuisset passus quorum falsam credulitatem seu opinionem
euacuat propheta per hoc quod ex morte Christi secuta est propaga-
tio fidelium longeva, & humana vita per ipsum Christum Deum di-
recta. Quod patet ex hoc quod seruantes legem Christi, & prae-
cipue eius consilia, non solum vt homines secundum rationem viuunt
sed etiam quasi Angeli in caelis conuersantes, vnde Apostolus ad
Philip. 3. d. Conuersatio nostra in caelis est. At enim Hiero-
nymus. In carne praeter carnem viuere non terrena vita est, sed cae-
lestis, secundum quam sententiam litera sic exponitur. Si posue-
rit pro peccato animam suam. i. si tu infidelis posueris pecca-
tum animam suam. i. si asserueris peccatricem fuisse animam Chri-
sti. Videbit semen longeuum. quod intelligitur admirati-
uè seu interrogatiuè dictum. q. d. quomodo videbit semen longeuum
.s. multiplicationem fidelium, quae secuta est ad mortem Christi qua
quidem fideles semen Christi sunt per adoptionem, quae quidem ra-
tio prophetae consonat rationi Gamalielis honorabilis legis doctoris
qui Act. 5. g. Phariseus dicebat. Discedite ab hominibus istis.
.s. a discipulis Christi, sinite illos quoniam si est ex hominibus consi-
lium hoc aut opus, dissoluetur. Si vero ex Deo est, non poteritis dis-
solvete. Si autem contra hoc dicatur, quod aliqua secta praua quan-
doque durant magno tempore permissione diuina, vt patet de Sara-
cenis. Ad hoc euacuandum inducit propheta aliam rationem. di.
Et voluntas domini in manu eius dirigetur. Constat autem
quod voluntas domini est sanctificatio nostra. i. ad Thes. 4. a. Sed si
stat, quod sanctificatio humana nunquam in le. ve. nec in aliqua lege
seu secta fuit sic frequenter directam in Deum, sicut in sequentibus do-
ctrina & vita Christi reperitur: quorum quamplurimi intar-
san-*

A sanctimoniam sequuntur, & terrena omnino despiciunt, & vsq; ad sanguinis effusionem pro veritate pugnant: & sic voluntas domini in manu Christi directa est, unde quod dicitur. Voluntas in manu eius dirigitur. legatur admiratiue seu inquisitiue conformiter ad verba immediatè præcedentia sic. Si posueris tu. s. infidelis peccatum animam suam. s. peccatricem animam Christi. Nūquid videbit semen longæuum, & nunquid voluntas domini in manu eius dirigitur?

RESPONSIO. In c. 53. cum dicitur. Et dabit impios pro sepultura. Post. & S. Tho. concorditer exponunt de Iudæis, qui dati sūt in manu Romanorum ob vindictam mortis Christi. Burg. se opponens dicit illam expositionem non propriam, quia vt inquit secundum hoc debuit dicere, dabit impios pro morte non pro sepultura: quia licet in morte Christi valde peccauerunt, non tamen in sepultura. Meritorie. n. inquit sepultus: ideo dicitur supra. Erit sepul-

chrum eius gloriosum. Sed ista videntur frustra dicta, quia se pultura est consequens mortem: ideo si Iudæi malè egerunt mortem inferendo, peius egerunt mortuo non parcendo: quinimmo fecerūt custodire sepulchrum ne (prout prædixit) resurgeret, quāuis non crederent resurrectionem futurā. Sed & custodes corruerūt pecunia, ne resurrectionē factam publicarent. Infideliter igitur & falsè dicit Burg. quod Iudæi in sepultura non peccauerunt.

Nec valet, quod allegat sepulturā fuisse honorificam, & merito riā, quia hoc pertinet ad credentes, non ad perfidos Iudæos quibus hodie sepulchrum Christi non est gloriosum. Et falsum est, quod dicit testes sepultura custodes fuisse: quia nō fuerunt positi in testimoniū: quia ratione notorietatis nō egebat testimoniū, sed erant positi ex cautela contra discipulos, ne furarentur corpus Iesu, vt habetur in historia Evangelica: & sic extortis expositionibus Bur. phantasia- tur contra sanctum Tho. & Postillatorem.

B **L**auda steri- lis. Ha- ctenus d̄ natiuita te passione, resurre ctione, nunc de Gē tium & Iudæorum vocatione. Sterilis Gentilitas: quæ tūc filios non pariebat Deo, quia nec legē nec prophetas habe bat, nunc autē plu- res generat quam synagoga, quæ se Deum verum ha- bere putat. Vel ec- clesia, quæ in Iudæis deserta erat: quia ad ueniente dōmino filio ei nō pariebat, vt hoc referamus ad ecclesiam tam de Iudæis quā de Gentilibus congregatam.

a Cuius dicere facere est. b O sterilis. c Per totum mundum, non in Iudæa tantum. d Id est ec. lesia per tabernaculum Moyū figurat. e Rubricatas. i. martyres, & hiacinti- nas. contemplantiuos.

C A P. LIV.

a ¶ Creatorem tuum. b ¶ Ecclesia. c ¶ Quia modo paries.
† Audā sterilis quæ non paris: decā-
 a ¶ Nimio gaudio sicut equus ad victoriam.
ta laudem & hinni quæ non parie-
 a ¶ Opinione. b ¶ Ecclesie vel Gentilitatis. ¶ Quia & ipsa Apo- stolos, & per eos genuit multos.
bas: quoniam multi filij desertæ, ma-
 a ¶ Synagoga de qua: Vacua facta est quæ pariebat septem pro- pter mysterium scilicet Sabbati. cui prior populus alligatus erat b ¶ Videbatur habere. c ¶ Deum.
gis quā eius quæ habebant virum,
 a ¶ Cuius dicere facere est. b O sterilis. c Per totum mundum, non in Iudæa tantum. d Id est ec. lesia per tabernaculum Moyū figurat. e Rubricatas. i. martyres, & hiacinti- nas. contemplantiuos. ¶ Prædicatores. i. ecclesiam protegentes.
dicit dōminus. Dilata locum tentorij tui, & pēlles ta-
 a ¶ Præcepta diuina. b ¶ Rationem & intellectum quibus præcepta consistunt. c ¶ Ad omnia loca mundi.
bernaculorum tuorum extende. Ne parcas. Longos
 b fac funiculos tuos, & clāuos tuos consolida. Ad dexterām

erumpe & clama quæ non parturis, quia mul- ti filij desertæ, &c. **E** lib. r. de vir- g. n. bus.
 ¶ Ambrosius. San- cta ecclesia imma- culata coitu, fecun- da partu, virgo est castitate, mater est prole, nutrit vos vir- go. n̄ corporis lacte, sed lacte apostolorū. Virgo est sacramen- tis & virtutibus: ma- ter est populis, cu- ius fecunditatē scri- ptura testatur, quia plures filij desertæ. Nostra virum non habet, habet spon- sum sacræ doctrinæ verbis, sine vllo fluxu pudoris, quasi sponso innubit æterno. b Ad dexteram. n. ad oīa loca mundi. Vel nec elata prospe- ris nec fracta aduersis. Vel, ad bona futuræ p̄sentis. Unde longitu-

a **L**auda steri. Apostolus iuxta. 70. **L**etare sterilis, quæ nō paris erum-

sum sacræ doctrinæ verbis, sine vllo fluxu pudoris, quasi sponso innubit æterno. b Ad dexteram. n. ad oīa loca mundi. Vel nec elata prospe- ris nec fracta aduersis. Vel, ad bona futuræ p̄sentis. Unde longitu-

NICOLAVS DE LYRA. CAP. LIV.

Lauda sterilis. Aliqui doctores catholici exponūt hoc c. de reditu captiuitatis Babylonicæ, ita quod eadē gens s. Iudæa dicitur hic habens virum & fecunda, steri- lis & deserta secundum diuersa tempora. Habens vi- rum & fecunda, a tempore legis datæ: quo fuit tunc desponsata Deo per legis susceptionem: derelicta & sterilis, tpe Ba- bylonicæ captiuitatis. Sed hoc non videtur bene dictum, quia sterili & desertæ promittitur hic maior multiplicatio prolis, exaltationis & honoris, quam habenti virum: populus autem reuersus de capti- uitate Babylonica nunquam fuit postea in tanta prosperitate quan- tum ad multitudinem populi, diuitias, honores & huiusmodi, sicut fuerat ante captiuitatem, & maxime tēpore Dauid & Salomonis: sed fuit in seruitute licet in terra sua & afflictionib. multi, vt dictū est supra. 35. Item infra eo. c. dicitur. Ecce sternam per ordinē lapi- des tuos, & fundabo te in saphiris: in quo denotatur reedificatio ci- uitatis & templi multò excellentior quā antè. Reedificatio verò templi & ciuitatis post captiuitatem Babylonicam nulla fuit respe- ctu illius quæ præcessit. Et ideo Ra. Sa. exponit istud c. de tpe Christi ita quod secundum eum Iudæa dicitur habens virum & fecunda pro tpe ante captiuitatem factam per Titum. Sterilis & derelicta a viro, pro tpe captiuitatis in qua est modò: sed in aduētū Messie erit in maiori prosperitate quasi incomparabiliter, quā fuerat vnquam, sed istud dictum fundatur super erroneum fundamentum. sc. quod Chri- stus sit adhuc venturus: propter quod Paulus Apostolus ad Gal. 4. exponit principium huius c. de vocatione Gentilium ad fidem Chri- sti, quam sententiam intendo prosequi. Igitur ad intellectum dicen- dorum sciendum, quod sicut vna est fides antiquorum & modernorū, licet sit modo magis explicata, ita est vna ecclesia a principio mun- di vsq; ad finem, unde dicit Greg. Ho. 7. Quis rectius patris familias similitudinē tenet. quam conditor noster qui eos quos condidit qua- si subiectos possidet in domo? qui habet vineam vniuersalem. s. eccle- siam, quæ a primò Abel iusto vsq; ad vltimum electum, qui in fine mundi nasciturus est quot sanctos protulit, quasi tot palmites mis- sit: & sic vna & eadem ecclesia dicitur sterilis & fecunda virum habens & derelicta, secundum diuersas Gentes, & tempora: quod pro tempore veteris testamenti dicitur fecunda, & virum habens quā tum ad Iudæos ratione legis acceptæ & diuini cultus; quæ duo vi- guerunt apud eos. Sterilis & derelicta quantum ad Gentiles, quo- rum pauci habuerunt fidem mediatoris, vt sanctus Iob & aliqui alij: nec data fuit eis lex diuina. E conuerso autem pro tempore noui testa-

testamenti in quo pauci de Iudæis comparatiuè, & multi de Gentili- bus crediderunt. Secundum hoc igitur dicendum, quod in præsentī capi- tulo ponitur remedium oppositum impedimento liberationis fiende per Christum tacto supra c. 51. quia ex dilatione promissionis dicte saluationis ab aliquibus poterat estimari, licet falsò, quod promif- sio posset frustrari. In hoc autem c. ostenditur dicta promissio non so- lum adimpleri quantum ad Iudæos omnes, qui credere noluerūt, sed etiam quantum ad Gentiles, quod videntes adimpleri Iudæi qui cre- diderunt in primitiua ecclesia admirantes & glorificantes Deum di- xerunt. Ergo & in nationes gratia Spiritus sancti effusa est. **Act. 11. g.** Secundum hoc igitur præfens capitulum in tres partes diuiditur: quia primo describitur saluationis fiende per Christum dilatio, secundo fidelium exaltatio, ibi. Noli time. tertio hostiū prostratio. ibi. Ecce ego creauī. Circa primum dicitur. **Lauda sterilis. i. ecclesia: quæ fuisse sterilis in Gentilibus tempore veteris te- stamenti, & dicit. Laudā s. interius corde.**
 2 **Decanta laudem. exterius ore.**
 3 **Et hinni in corpore. quia fortis motus deuotionis redundat exterius in motibus corporis, Psalm. 83. a. Cor meum & caro mea exultauerunt in Deum vi. Et subditur ratio tantæ exulta- tionis, cum dicitur.**
 4 **Quoniam multi. i. Gentilitatis quæ fuit deserta tempore ve- testā.**
 5 **Magis quam. i. Gentis Iudæicæ, quia in nouo testamento plu- res sunt fideles de Gentilibus, quam de Iudæis fuerunt tempore vete- ris testamenti. Et quia ad multiplicationem fidelium sequitur augu- mentatio diuini cultus, subdit.**
 6 **Dilata locum. Per locum tentorij intelligitur locus sacrificij, eo quod sacrificia in veteri lege fiebant in tabernaculo, accipiēdo taber- naculum pro atrio sacerdotum, quod erat ante tabernaculum Moyse factum de cortinis, pellibus, tabulis, & similibus ad erectionē taber- naculi necessarijs. Locus autē sacrificij fuit arctus tpe veteris testa- menti: quia non erat licitum offerre sacrificium nisi in Ierusalē nec in tota ciuitate, sed in monte Sion, vbi erat tēplum sed tpe noui testa- menti dilatatus est locus per orbem vniuersum, vbi a Christianis of- fertur Eucharistia quæ est noui testamenti sacrificium, secundum quod fuit prædictum Malac. 1. c. Ab ortu enim solis vsque ad occasum magnum, est nomen meum in Gentibus dicit dñs: & in omni loco sacrificatur & offerit nomini meo oblatio munda, &c. & propter hoc dicitur hic. Dilata locum. ad designandum ampliationem cultus diuini.**
 7 **Ad dexteram. i. dilataberis ad omnem partem orbis.**

Diuisio

longitudo dierum in dex.eius,et in sinistra eius di.& gloria.

Prou.3.b. lib.25.mor. c.11. dilato bis te,

Gregorius. In trante multitudi- ne Gentium, ecclesia ad dexteram extenditur, dum quosdam iustificandos suscipit. Ad laeuam vero dilatatur, dum ad se quosdam etiam in iniquitatibus permansuros admittit, unde. Multi vocati pauci verò electi.

Mat.10.b. lib.3.de demoustr.c.2. maritus tuus

a Semen tuum. * Eusebius. Hoc manifestissime describitur ecclesia ex gentibus toto orbe fusa, ab ortu solis vsq; ad occasum, maximè verbis illis, semen tuum hereditabit gentes.

adolefcentia rum, seu iu- uenculam.

* August. Quam multa & quam clara sunt hæc (de ecclesia) & tamen resistitur & contradicitur non cuilibet homini, sed spiritui Dei, & euidentiſſimæ veritati.

Deut.32.b. Zach.11.b.

b Noli timere. Cum turris Babel ædificaretur. Gentilitas quam Deus sibi desponsauerat in Noe & filiis eius, quasi in adoleſcentia sua fornicans, a domino derelicta est vsq; ad tēpus incarnationis. Iudaica plebs electa: & ideo illa vidua: ista maritata, unde: Pax autem domini populus eius, iacob fuit. b. eius unde per Zachariam. Assumpsi mihi duas virgas. Vnam vocavi decoram. Gentes. s. in Noe & in filiis eius alteram parauimus. s. Iudeos quos elegit dñs sibi in confusione linguarū in familia Heber, unde ibi habet. Et succidi a cultu meo. s. virgā quæ Deus dicitur, & adhibui illa mihi, quæ funiculus.

Ibidem.

lib.1. de consensu euange- list. c.32.

* August. Ne timeas ò ecclesia hominum minas, & furias, quando in sanguine martyrum tanquam honore purpureo vestieri. Ne timeas preualituras persecutiones aduersum te ne erubescas quod detestabilis sis futura,

a Verbum Euangelij. A apostoli, de quibus. Nisi dominus Sabaoth reliquisset nobis semen.

a enim & laeuam penetrabis, & semen tuum

Gentes hereditabit, & ciuitates desertas inhabitabit.

Noli timere, quia non confunderis, neque erubesces. Non enim te pudebit,

quia confusions adoleſcentiæ tuæ obliuisceris, & opprobrij viduitatis tuæ non recordaberis amplius.

Quia dominabitur tui qui fecit te, dominus exercituum nomen eius, & redemptor tuus sanctus Israel, Deus omnis terræ vocabitur.

Quia vt mulierem derelictam & moerentem spiritu uocauit te dominus, & uxorem tibi ab adoleſcentia abiectam.

Dixit Deus tuus. Ad punctum in modico dereliqui te, & in miserationibus magnis congre- gabo te.

In momento indignationis abiecti faciem meam parumper à te, & in misericordia sempiterna misertus sum tui: Dixit redemptor tuus dominus.

Sicut in diebus Noe istud mihi est, cui iurauimus, ne inducerem aquas diluuij ultra super terram, sic iurauimus vt non irascar tibi, & non increpem te.

Montes enim commouebuntur, & colles contremiscent: misericordia autem mea non recedet à te & foedus pacis meæ non mouebitur, dixit

quando magnum erit erimen, fieri, vel esse Christianum: confusionem. n. in perpetuum obliuisceris.

c Opprobrij viduitatis, &c. lib. * Ambrosius. Ideo fortasse vidua dicitur ecclesia, quæ amisit quidem virum secundum corporis passionem, sed in die iudicij filium hominis quem amisisse visa est, est receptura, unde sequitur. Tempus breue dereliqui te, vt gloriosius. s. si dem relicta seruares.

d Quia, vt mulier. Qui sequitur tropologiam & in locis difficillimis ex cursu liberae disputationis nascentes fugiunt quæstiones, hæc ad animam peccatricem referunt, quæ abiecta a Deo fit non ex odio, sed ex dispensatione, vt pressa pondere malorum: ad virum reuertatur pristinum, & perditam substantiam non desperet de patris clementia qui filio reuertenti anulum, stolam osculumq; porrigit.

e Sicut in diebus Noe, &c. Vt credat sanctorum congregatio misericordiam dñi sempiternam, & ad punctum esse desertos, vt amici Dei foedere æterno fiant: maiorum ponit exempla.

* Augustinus. Nulli nostrum dubium est. per arcem Noe salua rerum gestarum fide, vt deletis peccatoribus domus iusti a diluuiio liberaretur, ecclesiam fuisse figuratam, quod fortè humani ingenij coniectura videretur, nisi hoc Petrus in epistola sua diceret.

* Iustinus. Docet nos Isaias diluuium Noe ty-

generis humani. Nam Noe iustus Christi typus est, octonarius numerus

rus

Non n. est distinctio Iudæi & Græci, nā idē dñs oīum di-

in om qui inuocant illū: ad Gal. 5. a. & 6. d. In Christo. n. Iesu neq; circ. valet aliquid neq; præp. sed noua creatura. s. per baptismū regenerata: qui baptizatus est culpæ & pecc. & delictus: & cōsequens cōfusions & opprobrij, pp quod Iudæi credentes nō possunt aliquid improbare Gentilibus. Credētibus de præteritis, nec eōuerſo, ideo dicitur Quia confu. &c. & patet litera ex prædictis vsq; ibi.

6 Quia vt. vbi alloquitur ecclesiam prout se extendit ad Iudeos, & Gentiles & fideles, qui in presenti vita cōter affliguntur, vt pate ex decursu veteris ac noui testamenti: ideo assimilatur mulieri derelictæ & moerenti. Sed quia ista tristitia conuertitur in gaudium in vita beata, quæ a tempore passionis Christi est aperta, ideo subditur

7 Ad punctum. quia quæcumq; tribulatio vix & presentis quasi momentanea est respectu consolationis cælestis: ideo subditur. Et in misericordia sempiterna misertus sū tui. Notādū q̄ in hac parte vbi trāslatio nostra habet. Quia dominabitur tui, q̄ fecit te, dominus exercituum nomē eius. In hebr. eo habetur sic. Quia domini factores tui dñs exerci. no. eius. vbi manifestè apparet pluralitas personarum in Deo, cum dicitur in plurali. Dominator tuus factores tui, & vnitatis essentiæ, cū subditur. Dñs exerc. nomē eius. q̄ nōia pluralis numeri coniūguntur nominibus numeri singulari

8 Sicut in Hic consequenter ponitur confirmatio dicti, & hoc iuramento diuino, cum dicitur. Sicut in, &c. Pactum. n. firmum stuit Deus cum Noe de diluuiio ultra non inducendo super terram & eodem modo dicitur de tribulatione vltimus non inducenda per ecclesiam, cum dicitur.

9 Sicut iurauimus. Increpatio diuina est tribulatio a Deo immissa: et patet q̄ scriptura loquitur hic de statu ecclesie triumphantis, vbi fusio & tribulatio nullum locum habent, unde & hec subditur.

10 Montes enim. ante aduentum Christi ad iudicium.

11 Foedus pacis, &c. p̄ si intelligatur de federe gratiæ non mor-

NICOLAUS DE LYRA.

* 1 Et semen. Quia apostoli & alij fideles acquisierunt ecclesie alias Gentes per suam predicationem.

2 Et ciuitates. s. a Deo propter idololatriæ cultum.

3 Inhabitabit. fidem ibi seminando.

4 Noli timere. quia multiplicatio hominum non est ad leuitiā, nisi sit ordinata ad bonum, secundum quod dicitur supra 9. a. Multiplicasti Gentem non magnificasti lætitiā. Ideo post multiplicationem fidelium, hic consequenter describitur exaltatio eorum. Et dicitur in duas partes: quia primò ponitur remota cuiuscunq; confusions. Secundo affectio honoris. ibi. Pauperula. Circa primū dicitur. Noli timere. Cuius ratio subditur, cum dicitur.

Diuisio

Iudæorum & Gentiliū distinctio, quando & per quē initium habuit

5 Quia confu. Ad intellectum huius literæ sciendum, q̄ a principio non fuit distinctio Iudææ & Gentilitatis, sed incæpit in Abraham qui circumcisionem accepit in signum distinctionis. Vnde circūciso sic diffinitur. Circūcisio est signum distinguens Israel a Gentilibus. & ideo confusio adoleſcentiæ Gentilitatis est idololatria: ad quā statim declinauit cultu Dei remanente in Abraham & suis successoribus per Isaac. Opprobriū verò viduitatis in Gentilitate accipitur a tpe legis datæ, quo pp idololatriā quasi a Deo dimissa est & repudiata ipsa Iudæa ab ipso per legē desponsata. Confusio verò adoleſcentiæ ipsius Iudææ est idololatria, ad quam declinauit post dationē legis in deserto, & postea in terra promissionis, unde dicitur Ier. 2. a. Recordatus sum tui miserans adoleſcentiam tuam, & charitatem desponsationis tuæ, quā secuta es me in deserto. Opprobriū autē viduitatis eius est a tpe legis nouæ, quā renuit recipere: & sic derelicta est a Deo & repudiata pro maiori parte. Nūc autē ita est, q̄ istæ cōclusiones & opprobria Gentilitatis & Iudææ, nō sunt recordanda in ecclesia ex Iudæis & Gentilibus. cōstituta tpe gratiæ eo q̄ sunt æquales Iudæi & Gentiles ad participandū gratiā Christi in via, & gloriā in patria. Et hoc est quod dicit apostolus ad Ro. 10. c.

pum esse redemptionis generis humani. Nam Noe iustus Christi typus est, octonarius numerus

rus

Non n. est distinctio Iudæi & Græci, nā idē dñs oīum di-

in om qui inuocant illū: ad Gal. 5. a. & 6. d. In Christo. n. Iesu neq; circ. valet aliquid neq; præp. sed noua creatura. s. per baptismū regenerata: qui baptizatus est culpæ & pecc. & delictus: & cōsequens cōfusions & opprobrij, pp quod Iudæi credentes nō possunt aliquid improbare Gentilibus. Credētibus de præteritis, nec eōuerſo, ideo dicitur Quia confu. &c. & patet litera ex prædictis vsq; ibi.

6 Quia vt. vbi alloquitur ecclesiam prout se extendit ad Iudeos, & Gentiles & fideles, qui in presenti vita cōter affliguntur, vt pate ex decursu veteris ac noui testamenti: ideo assimilatur mulieri derelictæ & moerenti. Sed quia ista tristitia conuertitur in gaudium in vita beata, quæ a tempore passionis Christi est aperta, ideo subditur

7 Ad punctum. quia quæcumq; tribulatio vix & presentis quasi momentanea est respectu consolationis cælestis: ideo subditur. Et in misericordia sempiterna misertus sū tui. Notādū q̄ in hac parte vbi trāslatio nostra habet. Quia dominabitur tui, q̄ fecit te, dominus exercituum nomē eius. In hebr. eo habetur sic. Quia domini factores tui dñs exerci. no. eius. vbi manifestè apparet pluralitas personarum in Deo, cum dicitur in plurali. Dominator tuus factores tui, & vnitatis essentiæ, cū subditur. Dñs exerc. nomē eius. q̄ nōia pluralis numeri coniūguntur nominibus numeri singulari

8 Sicut in Hic consequenter ponitur confirmatio dicti, & hoc iuramento diuino, cum dicitur. Sicut in, &c. Pactum. n. firmum stuit Deus cum Noe de diluuiio ultra non inducendo super terram & eodem modo dicitur de tribulatione vltimus non inducenda per ecclesiam, cum dicitur.

9 Sicut iurauimus. Increpatio diuina est tribulatio a Deo immissa: et patet q̄ scriptura loquitur hic de statu ecclesie triumphantis, vbi fusio & tribulatio nullum locum habent, unde & hec subditur.

10 Montes enim. ante aduentum Christi ad iudicium.

11 Foedus pacis, &c. p̄ si intelligatur de federe gratiæ non mor-

rus animarum quæ seruatz sunt in arca Noe, octaui diei, quo Christus a mortuis resurrexit, figura est. Noe principium instaurationis generis humani: Christus alterius generis fuit principium, eorum qui regenerantur in filios Dei. Et quomodo Noe cum suis ligno quod in aquis fluctuabat, seruatus est, sic ecclesia per aquam baptismi & crucis lignum credens Christo seruatur.

a Fundabo te in saphyris. Hieron. Lxx. Præbebo vel præparabo tibi carbunculum, &c. Carbunculus sermo ignitus, qui fugatis tenebris errorum illuminat corda credentium. Hic est quo Isaia labia purgantur, & iuxta Gene. in terra Enilath nascitur. Saphyrus cæli habet similitudinē, significans qui cum Socrate dicit, Scando aërem solemq; despicio, & cum Paulo: *Nostri conuersatio in cælis est.* Iaspis autē munit propugnacula, qui possunt omnē altitudinem eleuantem se contra scientiam Dei destruere, & mendacium veritati subijcere. Iaspidum multa genera sunt: alius est Smaragdo similis, qui reperitur in fontibus Termoodontis, & vocatur grammatas, quæ omnia phantasmata fugari putant. Alius viridior mari, & tinctus quasi floribus, qui in Phrygia reperitur in Ida in profundissimis specubus. Alius iuxta Hyberos Hircanosque & mare Caspium, & præcipuè lacum Neusim. Alius niui & spumæ similis est marinæ. clementer mixto colore sub-

rutilans. Hæc diximus. vt omnes spirituales gratias in ecclesia propugnaculis cognoscamus, quib. vani timores fugantur, quas qui habet dicit: *Frater meus dilectus, candidus, & rubicundus.*

b Vniuersos filios tuos doctos. * August. Illud est certissimum iudicium, quod a Deo didiceritis si id quod dixeritis feceritis. Isto modo sunt omnes secundum propositum vocati, sicut scriptum est in prophetis, docibiles Dei. Qui autem nouit quidem quid fieri debeat & non facit, nondum a Deo didicit secundum gratiam sed secundum legem, non secundum spiritum sed secundum litteram.

c Recede procul. Cõsolatus est ecclesiã de Gentibus, promittens ei spirituales gratias: nunc docet quid agat, ne aduersarius timeat.

d Ecce accola. Hoc ad se innertunt Iudæi, tanquam sint futuri profelyti ex Gentibus tempore Christi sui.

e Ecce ego. Non quod sim causa perditionis eorum, sed aduersarius pugnans, victis perditionis victoribus causa est præmij.

f Hæc est hæreditas. Si in hoc Deus nos creasset vt perderet, iure dubitasset de propria salute. Cæterum quia non ob aliud quam propter bonitatem suam quo bonis fruamur sempiternis, atq; in hoc oia facit vt salui simus, quis dubitationi relinquit locum?

g Hæc est hæreditas. Ne iustus tribulatus deficiat, addit præmia.

1 miserator tuus dominus. Paupercula tempestate conuulsa

2 absq; ulla consolatione. † Ecce ego sternam per ordinem

3 lapides tuos, & fundabo te in saphyris: & ponam † iaspidem propugnacula tua, & portas tuas in lapides † sculptos,

4 & omnes terminos tuos in lapides desiderabiles. Vniuersos filios tuos doctos a domino, et multitudinē pacis filijs

5 tuis, & in iustitia fundaberis. † Recede procul a calumnia,

6 quia non timebis, & a pauore, quia non appropinquabit

7 tibi. † Ecce accola veniet, qui non erat mecum: aduena quondam tuum adiungetur tibi. Ecce ego creauit fabrum sufflatem in igne prunas, et proferentem vas in opus suum, & ego creauit interfectorem ad disperdendum. Omne vas quod fictum est contra te non † dirigetui: & omnem linguam resistentem tibi, in iudicio † iudicabis. Hæc est hæreditas seruatorum domini, & iustitia eorum apud me, dicit dominus.

8 dam tuum adiungetur tibi. Ecce ego creauit fabrum sufflatem in igne prunas, et proferentem vas in opus suum, & ego creauit interfectorem ad disperdendum. Omne vas quod fictum est contra te non † dirigetui: & omnem linguam resistentem tibi, in iudicio † iudicabis. Hæc est hæreditas seruatorum domini, & iustitia eorum apud me, dicit dominus.

9 dam tuum adiungetur tibi. Ecce ego creauit fabrum sufflatem in igne prunas, et proferentem vas in opus suum, & ego creauit interfectorem ad disperdendum. Omne vas quod fictum est contra te non † dirigetui: & omnem linguam resistentem tibi, in iudicio † iudicabis. Hæc est hæreditas seruatorum domini, & iustitia eorum apud me, dicit dominus.

10 dam tuum adiungetur tibi. Ecce ego creauit fabrum sufflatem in igne prunas, et proferentem vas in opus suum, & ego creauit interfectorem ad disperdendum. Omne vas quod fictum est contra te non † dirigetui: & omnem linguam resistentem tibi, in iudicio † iudicabis. Hæc est hæreditas seruatorum domini, & iustitia eorum apud me, dicit dominus.

11 dam tuum adiungetur tibi. Ecce ego creauit fabrum sufflatem in igne prunas, et proferentem vas in opus suum, & ego creauit interfectorem ad disperdendum. Omne vas quod fictum est contra te non † dirigetui: & omnem linguam resistentem tibi, in iudicio † iudicabis. Hæc est hæreditas seruatorum domini, & iustitia eorum apud me, dicit dominus.

12 dam tuum adiungetur tibi. Ecce ego creauit fabrum sufflatem in igne prunas, et proferentem vas in opus suum, & ego creauit interfectorem ad disperdendum. Omne vas quod fictum est contra te non † dirigetui: & omnem linguam resistentem tibi, in iudicio † iudicabis. Hæc est hæreditas seruatorum domini, & iustitia eorum apud me, dicit dominus.

13 dam tuum adiungetur tibi. Ecce ego creauit fabrum sufflatem in igne prunas, et proferentem vas in opus suum, & ego creauit interfectorem ad disperdendum. Omne vas quod fictum est contra te non † dirigetui: & omnem linguam resistentem tibi, in iudicio † iudicabis. Hæc est hæreditas seruatorum domini, & iustitia eorum apud me, dicit dominus.

14 dam tuum adiungetur tibi. Ecce ego creauit fabrum sufflatem in igne prunas, et proferentem vas in opus suum, & ego creauit interfectorem ad disperdendum. Omne vas quod fictum est contra te non † dirigetui: & omnem linguam resistentem tibi, in iudicio † iudicabis. Hæc est hæreditas seruatorum domini, & iustitia eorum apud me, dicit dominus.

15 dam tuum adiungetur tibi. Ecce ego creauit fabrum sufflatem in igne prunas, et proferentem vas in opus suum, & ego creauit interfectorem ad disperdendum. Omne vas quod fictum est contra te non † dirigetui: & omnem linguam resistentem tibi, in iudicio † iudicabis. Hæc est hæreditas seruatorum domini, & iustitia eorum apud me, dicit dominus.

16 dam tuum adiungetur tibi. Ecce ego creauit fabrum sufflatem in igne prunas, et proferentem vas in opus suum, & ego creauit interfectorem ad disperdendum. Omne vas quod fictum est contra te non † dirigetui: & omnem linguam resistentem tibi, in iudicio † iudicabis. Hæc est hæreditas seruatorum domini, & iustitia eorum apud me, dicit dominus.

17 dam tuum adiungetur tibi. Ecce ego creauit fabrum sufflatem in igne prunas, et proferentem vas in opus suum, & ego creauit interfectorem ad disperdendum. Omne vas quod fictum est contra te non † dirigetui: & omnem linguam resistentem tibi, in iudicio † iudicabis. Hæc est hæreditas seruatorum domini, & iustitia eorum apud me, dicit dominus.

18 dam tuum adiungetur tibi. Ecce ego creauit fabrum sufflatem in igne prunas, et proferentem vas in opus suum, & ego creauit interfectorem ad disperdendum. Omne vas quod fictum est contra te non † dirigetui: & omnem linguam resistentem tibi, in iudicio † iudicabis. Hæc est hæreditas seruatorum domini, & iustitia eorum apud me, dicit dominus.

C NICOLAUS DE LYRA.

bitur ab ecclesia militante generaliter, sedus autem gloria est omnimodo immutabile.

1 Paupercula. Hic consequenter ponitur honoris affectio, vbi primo recolitur præcedens tribulatio, cum dicitur: Paupercula tempestate. s. primo fuit, &c.

2 Conuulsa, &c. quia ecclesia, vt plurimum fuit & est afflicta, & erit in presenti vita loquendo de ipsa quantum ad illos qui numero & merito sunt in ecclesia: & hoc præmittitur hic, vt opposita consolatio siue honoratio clarius elucescat, cum subditur.

3 Ecce ego sternam, &c. Quod vno modo potest intelligi de ecclesia militante: & sic lapides isti sunt viri sancti in diuersis gradibus & officijs ecclesie constituti, ex quibus edificatur ecclesia. Alio modo de ecclesia triumphante: & sic lapides isti sunt beati in diuersis mansionibus & gradibus glorie collocati: De quo edificatio habetur Apocal. 21. vnde ibi concluditur: Et ciuitas non eget sole neque luna, vt luceant in ea. nam claritas Dei illuminabit illam.

4 Vniuersos filios, &c. Quia in beatitudine cælesti omnes vident in diuina essentia illud quod pertinet ad eorum beatitudinem: & sic sunt edocti a domino immediate & hoc est quod dicitur Ierem. 31. f. Et non docebit ultra vir proximum suum, & vir fratrem suum, dicens cognosce dominum. Omnes. n. cognoscet me a minimo eorum vsque ad maximum ait dominus.

5 Recede. id est recedes.

6 Procul a calumnia. quia non habebit locum in patria.

7 Ecce accola veniet. id est Gentilis.

8 Qui non erat mecum. ante conuersionem ad fidem.

9 Aduena quondam tuus. i. qui non fuit natione Iudæus.

10 Adiungetur tibi. id est adequabitur tibi in donis gratie & glorie, vt supra dictum est.

11 Ecce ego. Hic consequenter describitur hostium deiectio. s. demonis & Antichristi, qui erit instrumentum diaboli ad persequendum ecclesiam: & hoc est quod dicitur: Ecce ego creauit fabrum. id est diabolus, qui quantum ad naturam que bona est, a Deo creatus est, sed per suam malitiam deprauatus: de quo dicitur Iob. 41. Halitus eius prunas ardere facit, i. tentationes in cordibus peccatorum & persecutiones contra ecclesiam fidelium.

12 Et proferentem vas in opus suum. i. Antichristum quem possidebit, & ad persecutionem fidelium applicabit.

13 Et ego creauit interfectorem ad disperdendum. id est Michaelem Archangelum cuius ministerio de precepto domini Antichristus & magna pars adherentium sibi interficientur, vt dicunt doctores sancti: ideo subditur.

14 Omne vas quod factum est contra te, diaboli instigationi.

15 Non dirigetui. i. intentio frustrabitur.

16 Et omnem linguam. i. aduersantem catholicæ fidei.

17 In iudicio iudicabis. quia sancti in extremo iudicio cum domino impios iudicabunt.

18 Hæc est hæreditas. Quia per actum iudicio cælestem hereditatem in corpore & anima possidebunt.

Cap.

Cap.

In Heb. habetur: Quia dominator tui, &c. & sic in hoc loco apparet pluralitas personarum in Deo. Nec inde debet sumi argumentum contra Hebræos, quia forte cederet eis in derisum: sunt tamen multa alia loca in quibus hoc mysterium clarius comprobatur.

Lib. 1. de gratia c. 13.

† ex cristallo fenestras tuas. † carbunculi.

† Loge eris.

† prosperabitur. † condēnabis

Epistola ad Theodorum lapsam.

Cap. F

A D D I T I O.

In cap. 54. vbi dicitur in postil. Quia dominabitur tui qui fecit te dominus exercituum nomen eius.

Vbi translatio nostra habet. Quia dñabitur tui qui fecit te.

CAP. LV.

Quia vas fictum
cōtra ecclesiam
dixerat conteren-
dum, & omnem linguam
armatam contra scientiam
Dei superandam, prouocat
credentes ad fluuium Dei
qui repletus est aquis.
b *Ad aquas.* Spiritus sancti
baptismatis. vnde: *Apud te
est fons vitæ. & in lu. tuo videbi-
mus lu.* Et alibi: *Si quis sitit ve-
nit ad me, & bibi.* Has aquas spar-
gant nubes, ad quas venit
veritas Dei.

Pfal. 35. c.
102. 7. f.

in sanctum
luacrum.

† idest pro re
quæ non est
panis, & ta-
men panem
esse putatis.

E. hef. 2. d.
Matth. 10. a.

† Gentes quas

* Gregorius Naz. Si sine
labore, sine vlllo negotio rā-
to bono tibi licet potiri, cu-
ius dementiæ est, tantum bo-
num differre? Qui sititis ve-
nite, ò benignitatem & libe-
ralitatem mirabilē? ò com-
mertij singularem facilita-
tem? Ipsa voluntas accipien-
da est tibi pro magno pre-
tio. Sitit dñs sitiri, potū cœle-
stem propinat his qui tantū
volunt bibere, beneficium
accepit, qui tantum petit.
c *Et qui non habetis argentum.
Gratia salui facti estis.* Et alibi:
Gratis accepistis, gratis date.
d *Comedite.* Audiendo, lo-
quendo, legendo, meditan-
do, operando, corde retinē-
do. Diuina siquidem scri-
ptura, & potus est, aperta: &
cibus, occulta. Ipsa etiam &
aqua est & panis qui de cœ-
lo descendit.

e *Vinum & lac.* * Proco-
pius. Significatur aquæ no-
mine Euangelij promulga-
tio: vt vini & lactis mystica regeneratio. Qui .n. aqua
& Spiritus sancto regeneratur, verbi rationali lacte tan-
quam recenter nati infantes, nutriuntur, vinumque bi-
bunt, de quo dicitur. *Hic est sanguis meus qui pro vobis effundi-
tur.* Et verò quibus olim dabatur baptismus, iisdem lac
etiam

CAP. LV.

† Fide. a Humana sapientia emittit auro & argento. b Argentum vestrum te probum est.

te. Venite emite absq, argento & absque ulla
a *Terrena.* b *In principio erat verbum, & huiusmodi.*
c *Simplicium doctrinam.* vnde: Verbum caro factum est.
d *Ō Seribæ & Pharisei, hæretici & philosophi.*

commutatione vinum & lac. Quare appen-
a *Nitorem eloquentiæ.* b *Spiritualibus.* qui sequimini
literam quæ occidit, non spiritualem intellectum qui refi-
ciat. Hic est Christus qui dicit. Ego sum panis viuus.
c *Studium scilicet in solis verborum, quæ autem præ-
teruolant, non animam satiant.*

ditis argentum † non in panibus, & laborem
a *Auribus cordis.* b *Ō Au-*
vestrum non in saturitate? Audite audientes
a *Consuetudine.* b *Christum vel Euangelij verbum.*

me, & comedite bonum, & delectabitur in
a *Charitatis & aliarum virtutum.* b *Et si corpus maceretur.*
c *Quasi humiles.* d *Audiendi:*

crassitudine anima vestra. Inclinate aurem
a *Fide & opere.* b *Obedite.* c *In Deo qui est vita animæ.*

vestra, & venite ad me: audite & viuet anima
a *Sanguine filij confirmando Euangelium cui non succedet alia lex.*

vestra, & feriam vobiscum pactum sempiternum
a *Non breue sicut populus Iudæorum.* b *Confirmando.* c *Promissiones
sola misericordia tactas.* d *Misericordias domini in æternum cantabo.*
e *Christi.* f *Vetacis.*

num, misericordias Dauid fidelis. Ecce te-
a *Ego in hoc natus sum, vt testimonium perhibeam veritati.* b *Omnium
quæ promisi.* c *Fidelium.* d *Ego pater.* e *Nemo uenit ad
patrem nisi per me.* f *Legislatorem.*

stem populis dedi eum, ducē ac præceptorem
a *Non solum Iudæis.* b *Pater ad filium.* c *Ō fili.* d *Pro-
pter idololatriam.* e *Ad fidem per Apostolorum prædicationem.*

Gentibus. Ecce † Gentes, quæ nesciebas, voca-
bis: & Gentes quæ te non cognouerunt ad te

1 Iudæos ad credendum, sed quia sciebat illis non creden-
tibus Gentiles esse credituros, dicit se filium misisse qui
præcepta ipsius populis nunciaret.
2 Ad te current. * Theod. Ad quem hæc possunt referre
Iudæi? quem inuocauere gentes & nationes? ad quem
accurrere

etiam cum corpore & san-
guine tribuebatur, quod
de more in quibusdam ec-
clesijs adhuc seruatur.

f *Quare appēditis argentum.* Io.
Pensatis sacra eloquia, sed
non refectioem. Qui solā
speciem literæ custoditis,
de spiritali intelligentia
pinguedinem interne refe-
ctionis amittitis.

* Procopius. Fide .n. non
argento emittit. Quamob-
rem, ait, non in ea studia tē-
pus impenditis, quibus est
nutriendi facultas, sed in
externis disciplinis frustra
laborantes, ea vobis argen-
to emittis, quæ sub ipsa di-
ctionis venustate, nihil quā
verum sit & mentem nu-
triat, complectuntur?

g *Et feriam vobiscum.* Feriti
pactum dicitur, eo quod in
pacto confirmando hostis
feriatur.

* Tertullianus. Vetus te-
stamentum temporale si-
gnificatur, dum mirabile
ostenditur, & dū æternita-
tem de secundo pollicetur.
Nam qui dixerat per Hiere-
miam. *Perficiam domui Iacob
testamentum nouum, per Isaiam
dixit, Audite me & viuetis,*
disponam vobis testamen-
tum æternum, adiiciens, Sā-
cta & fidelia Dauid, vt id te-
stamentum in Christo de-
cursurū significaretur, qui
ex genere Dauid secundum
Mariam in virga de radice
Iesse processurus, figuratē
prædicebatur.

h *Ecce testem.* Prouocauit
Iudæos ad credendum, sed quia sciebat illis non creden-
tibus Gentiles esse credituros, dicit se filium misisse qui
præcepta ipsius populis nunciaret.

1 Ad te current. * Theod. Ad quem hæc possunt referre
Iudæi? quem inuocauere gentes & nationes? ad quem
accurrere

NICOLAUS DE LYRA.
CAP. LV.

* **Q**uia vas fictum
cōtra ecclesiam
dixerat conteren-
dum, & omnem linguam
armatam contra scientiam
Dei superandam, prouocat
credentes ad fluuium Dei
qui repletus est aquis.
b *Ad aquas.* Spiritus sancti
baptismatis. vnde: *Apud te
est fons vitæ. & in lu. tuo videbi-
mus lu.* Et alibi: *Si quis sitit ve-
nit ad me, & bibi.* Has aquas spar-
gant nubes, ad quas venit
veritas Dei.

Diuisio.

Iuuenalis.

1 *Quærit dominum.*
Circum primum dicitur: Omnes sitientes. .i. gratiæ in præsentia, &
gloriæ in ciuitate cælesti, per ipsum Christum donandas, secundum
quod ipse 102. 4. b. Qui autem biberit ex aqua quam ego da-
bo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam.
2 Et qui non habetis. q. d. ista non cadunt sub precio tempora-
li, sed dantur ex mera liberalitate diuina.
3 Vinum & lac. per ista quæ in nutritilib. sunt præcipua, intel-
liguntur bona gratiæ et gloriæ spūalia anime nutritina: quia propriū
est hominibus ad cognitionem spiritualium per sensibilia deuenire.
4 Quare appenditis, & c. i. ponitis studium & laborem ve-
strum circa bona temporalia transitoria & deceptoria quæ non refi-
ciunt, sed magis famem & sitim faciunt quia cupiditatem augent.
Vnde dicit poeta. Crescit amor numi, quantum ipsa pecu-
nia crescit. Et idem dicit Amb. super Lucam de hydropico: Et idē
est de ambitione honorum, & huiusmodi.
5 Et delectabitur, & c. idest gratiæ pinguedine.
6 Anima vestra. non corpus quod non sentit talia.
7 Inclinate aurem, & c. ad euangelicam veritatem.
8 Et viuet, & c. vita: gratiæ & postea gloriæ, & vnde ista pro-
ueniant subditur.
9 Et feriam vobiscum. .i. legē euangelicā cui alia nō succedet.
10 Misericordias Dauid, & c. Sic est in Hebræo & libris cor-
rectis, .i. misericordias Christi fideliter adimplendas. Quod per Dauid
intelliga-

intelligatur Christus, patet Ose. 3. b. Reuertentur filij Israel &
querent dominum Deum suum, & Dauid regem suum
vbi translatio Chaldaica habet. Et obediēt Messie filio Dauid
regi suo, & Iere. 30. b. Seruiēt dño Deo suo, & Dauid regi
suo quem suscitabo eis. Glo. Hebraica. Obediēt Messie filio Da-
uid. Certum est tamē, qd Dauid diu ante erat defunctus, qd isti proph-
tæ essent, & ideo non intelligitur hoc de ipso sed de Christo ab eo de-
scensuro, sed qm quod dicitur Ro. 1. a. Qui factus est ei ex semine
Dauid fm carnem: & eodem modo. Hic per Dauid intelligitur
Christus. Hoc et patet per Paulum Apostolum, qui Act. 13. c. allega-
hanc scripturā de Christo dicit, di. Dabo vobis sancta Dauid
fidelis, vbi. a. translatio nostra habet hic: Misericordias Dauid
fideles. Translatio. Lxx. quam allegat Paulus habet: Sancta Dauid
fidelis. vt dicitur glossa. Act. 13. c. Ex quo etiam vltius patet,
sententia totius capituli ad literam reducenda est ad tempus Chri-
sti: hoc etiam sentit R. Sal. vt patet ex supra dictis.

11 Ecce testem. Hic consequenter describitur ipse Christus sub-
mitas: & primò in doctrina, cum dicitur. Ecce testem, & c. i. in
ritatis diuine testimonium propter quod dixit Io. 1. 8. g. Ego in hoc
natus sum, & ad hoc veni in mundum, vt testimonium perhibeam
veritati. Secundò in potestatis eminentia: cum subditur.
12 Ducem ac præceptorem, secundū quod dicitur Mar. vlt.
Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra.
13 Ecce Gentem. Hic mutatur modus loquendi de tertia per-
na ad secundam, quod frequenter fit in prophetis: & dirigit sermo
ad Christum: dicens: Ecce Gentem .i. populum Gentilem.
14 Quæ nesciebas. per approbationem pp eius idololatriam,
modo loquendi quo dicitur fatuus uirginibus: Nescio vos. Mat. 25
15 Et Gentes quæ te non cognouerunt. per fidem.
16 Ad te current. per celere conuersionem ad prædicationem
Apostolorum.

* Propter

accurrere populi? Il liquidem non possunt hoc ostendere. Nos videmus esse completum, & illi quae nationes adorabant, toto orbe adoratum.

a Dominus Deum suum. Quando pater dicitur, pater Christi secundum diuinitatem dicitur pater gloriae secundum humanitatem, pater domini nostri Iesu Christi.

b Quae sit dominum. Haec pertinent ad Iudaeos vel ad Gentes specialiter, & ad vnumquemque generaliter. Propheta ad Iudaeos. Quae sit dominum. q. d. Gentes suscipiunt misericordias David, & vos dedignamini, sed agite penitentiam, & conuertimini domini tempus habebitis. Unde: Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis.

* Cyrillus. Nunquam in sordido vasculo immittuntur pretiosa vnguenta, idcirco Isaias mundaari primo iubet eos, qui Christo per fidem volunt adherere.

c Dum prope. Ne vestris vicis recedat qui appropinquat appropinquatibus sibi, & filio reuertenti letus occurrit.

d Non enim. Ne putetis difficile esse quod spondeo considerate, & inter mea & vestra consilia multa sit differentia: & quanta naturae tanta voluntatis diuersitas.

* Theodoretus. Multum ab inuicem distamus, toto

a Domini, & refugium factus es nobis. **f** Fide. **f** Patrem. **b** Secundum humanitatem. **a** current **f** propter dominum Deum tuum & sanctum Israel, quia glorificauit te. **Quaerite dominum dum inueniri potest: inuocate eum, dum prope est. Derelinquat impius viam suam, & vir iniquus cogitationes suas: & reuertatur ad dominum, & miserebitur eius, & ad Deum nostrum quoniam multus est ad ignoscendum. Non enim cogitationes meae cogitationes vestrae, neque viae meae viae vestrae dicit dominus. Quia sicut exaltatur caeli a terra, sic exaltatae sunt viae meae a viis vestris, & cogitationes meae a cogitationibus vestris. Et quomodo descendit imber & nix de caelo, & illuc ultra non reuertitur: sed inebriat terram & infundit eam, et germinare eam facit, & dat semen ferenti, & panem comedenti: sic erit verbum meum quod egredietur de ore meo: Non reuertetur ad me vacuum, sed faciet quaecumque volui: & prosperabitur in his ad quae misi illud. Quia in laetitia egrediemini, & in pace deducemini. Montes & colles cantabunt coram vobis laudem, & omnia ligna regionis plaudent manu. Pro saluuncula**

a In morte. **f** Hic est filius meus dilectus. **f** In resurrectione & ascensione. **f** Gloria quam habes antequam mundus fieret. Vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnguenti a patre, &c. **b** Secundum humanitatem. **c** Fide, opere, simplicitate. **d** Dum vivitis. **e** Dum poenitentiae locus est. **f** Modo potest inueniri merito fidei. in futuro videbitur, non inuenietur.

a In veritate. **b** Dum tempus habebis. **c** Non est satis quare. **e** dominum, nisi derelinquat impius viam suam. **f** Declina a malo. **d** Gentilis.

a Trauam. **b** Iudaeus. **c** Antiquas pessimas, de quibus: Ut quid cogit, mala in cordibus vestris. **d** Fac bonum.

a Qui non vult mortem peccatoris, sed ut magis conuertatur & viuat.

a Multum misericors. **b** Clementissimus pater. **f** Consilium domini manet in aeternum, cogitationes eius in gene. & gene. **c** Quasi: Et miserere voci, & passum: non enim cogit me. **d** Inmutabiles.

a Dominus reprobat cogitationes populorum. **a** Sicut. **b** Vanus. **c** Rectus. **d** Sicut. **e** Prauus.

a Angelorum. **b** Hominum. **a** Rectus. **b** Immobiles & inuestigabiles. **f** Prauis. **h** Insuperabilia eius iudicia.

a Quoniam vanus sunt. **f** Cogitauerunt consilia quae non possunt. **b** De nubibus. **c** Euangelica doctrina:

f Apostolis. **a** Humore. **b** Terrenorum corda.

a Aqua viva. **b** Sic. **c** Frustris iustitiae. **d** Qui seminat in lacry. in exul. &c. **e** Filios spirituales.

a Praedictanti. **b** Verbi. **c** Doctrinae. **d** Promissio de salute Iudaeorum & Gentium.

f Filius. In principio erat verbum. **a** Prophetarum, Apostolorum, humana similitudine.

a Unde: Quae placita sunt ei facio. **b** De redemptione humani generis. **c** Etiam secundum hominem praedico ad fidem conuertendo.

a Gentes ab idololatria, Iudaei a legis umbra. **b** Christo qui est pax nostra. **f** Gratia vobis & pax ab eo, &c. **c** Ad patriam caelestem.

a Angelus. **b** Patriarchae, prophetae, apostoli. **c** Laeti de salute vestra. **d** Deo.

a Vel siluam. **f** Primitiuae ecclesiae. id est fideles qui erant tanquam lig. quod plant est. f. d. a. **b** Opere. **c** Spinosis & uiciosis. **f** Pro vitij virtutes.

a Non enim. Ne putetis difficile esse quod spondeo considerate, & inter mea & vestra consilia multa sit differentia: & quanta naturae tanta voluntatis diuersitas.

* Theodoretus. Multum ab inuicem distamus, toto

caelo, inquam, vos enim odistis me, & ego amo uos: vos fugitis, ego uoco: vos bellatis aduersum me, ego nihil aliud quam beneficijs uos prosequor. **d** Et quomodo. Alia similitudine ostendit, quia multus est ad ignoscendum.

e Patrem comedenti. **f** Inuenias uero & inuenias.

d Et quomodo. Alia similitudine ostendit, quia multus est ad ignoscendum.

e Patrem comedenti. **f** Inuenias uero & inuenias.

d Et quomodo. Alia similitudine ostendit, quia multus est ad ignoscendum.

e Patrem comedenti. **f** Inuenias uero & inuenias.

d Et quomodo. Alia similitudine ostendit, quia multus est ad ignoscendum.

e Patrem comedenti. **f** Inuenias uero & inuenias.

d Et quomodo. Alia similitudine ostendit, quia multus est ad ignoscendum.

e Patrem comedenti. **f** Inuenias uero & inuenias.

d Et quomodo. Alia similitudine ostendit, quia multus est ad ignoscendum.

e Patrem comedenti. **f** Inuenias uero & inuenias.

d Et quomodo. Alia similitudine ostendit, quia multus est ad ignoscendum.

e Patrem comedenti. **f** Inuenias uero & inuenias.

d Et quomodo. Alia similitudine ostendit, quia multus est ad ignoscendum.

e Patrem comedenti. **f** Inuenias uero & inuenias.

d Et quomodo. Alia similitudine ostendit, quia multus est ad ignoscendum.

e Patrem comedenti. **f** Inuenias uero & inuenias.

d Et quomodo. Alia similitudine ostendit, quia multus est ad ignoscendum.

e Patrem comedenti. **f** Inuenias uero & inuenias.

NICOLAUS DE LYRA.

1 Propter dominum. i. patrem, qui est Deus in ipso Christi uero.

2 Et sanctum Israel. i. Deum sanctificantem Israel.

3 Quia glorificauit te. quantum ad gloriam corporis in resurrectione, quam tunc habuit Christus, & non ante: & quantum ad sessionem ad dexteram patris in humanitate, quam habuit in ascensione, & quantum ad operationem miraculorum per Apostolos factorum in nominis Christi inuocatione: quae uidentes populi Gentiles ad Christum conuertebantur, ut habetur in actibus Apostolorum in pluribus locis.

4 Quaerite. Hic consequenter excitatur humana sedulitas ad querendum Deum tempore gratiae ex consideratione suae liberationis, & maiestatis. Et primo fit propositum. secundo declaratur dictum, ibi: Non enim. Circa primum dicitur.

5 Quaerite dominum. i. ante quam ueniat seueritas iudicij.

6 Inuocate eum. per deuotam orationem.

7 Dum prope est. ad exaudiendum paratus: Et quia peccatoris oratio non est exaudibilis, ideo subditur.

8 Derelinquat impius viam suam. i. opera sua mala.

9 Et vir iniquus. Ex hoc patet falsitas Iosephi dicentis, quod cogitationes intra manentes non sunt peccata.

10 Et reuertatur ad dominum. per ueram poenitentiam.

11 Et miserebitur eius. dando ei gratiam.

12 Quoniam multus. i. prouocatur quam ad condemnandum.

13 Non. n. cogitationes meae. Hic consequenter declarat dictum suum. Et primo de diuina pietate: dicens: Non. n. cogitationes meae. Cogitationes enim humanae sunt ad iniurias vindicandum, cogitationes autem diuinae sunt magis ad miserandum.

14 Quia sicut exaltantur caeli a terra. quia caelum sursum est,

istud in his qui sunt ex Israelis stirpe. Stocba enim quondam & conyza cum essent Matthaeus & Paulus, ille quidem publicanus, hic autem persecutor, Christum tamen ubique bene olere curarunt.

Gregor. F

est, & terra deorsum, sic cogitationes diuinae & opera sunt semper eleuata ad superiora. secundum quod dicitur Prou. 16. a. Vniuersa propter semetipsum operatus est dominus. Cogitationes autem humanae & opera tendunt ad deorsum. Gen. 8. d. Sensus & cogitatio humani cordis prona sunt ad malum ab adolescentia sua. Secundo quantum ad uerbi sui stabilitatem cum dicitur.

15 Et quomodo descendit imber. absque effectu: ideo sequitur.

16 Sed inebriat terram & infundit eam. & patet usque ibi.

17 Sic erit uerbum meum. per prophetas dictum. Vel aliter uerbum meum, id est filius, de quo dicitur, Ioan. 1. a. In principio erat uerbum, &c.

18 Quod egredietur. quia semper nascitur a patre: Ista enim natiuitas mensuratur aeternitate, quae completitur omne tempus.

19 Non reuertetur. Filius enim procedens a patre, & ueniens in mundum, non redit uacuus in caelum, sed patres detentos in limbo adduxit secum: ideo subditur.

20 Sed faciet. id est quaecumque per ipsum fieri disposui. Similiter si hoc referatur ad uerbum domini per prophetas dictum, non frustratur effectu a Deo intento.

21 Quia in laetitia egrediemini. uos patres in limbo detenti.

22 Et in pace deducemini. ad gloriam caeli.

23 Montes, & colles. id est Angeli superiores, & inferiores eodem modo loquendi quo dicitur, Psal. 124. a. Montes in circumitu eius. id est Angeli, ut dicit glossa Augustini.

24 Cantabunt coram uobis laudem. Quia Christo ascendente cum electis, fuit gaudium, & laetitia Angelis sanctis.

25 Et omnia ligna. id est omnis creatura etiam insensibilis.

26 Plaudent manu. congaudentes suo creatori.

27 Pro saluuncula ascendet abies per exponit Ra. Sal. sic id est.

* Potestas

Inuenias.

Inuenitur ipse.

De pe. dist. his autoritatibus.

Eccle. 11. a.

altiores sunt.

Psal. 109. a.

rubo

Gregorius. Pro saluone
 A la ascendit abies. dū in san-
 Lib. 18. mor. storū corde pro abiectione
 c. 11. terrena cogitationis al-
 titudo superna contem-
 plationis exoritur. Vrtica
 † domino in verò oīno ignea natura
 nomen vel dī: Myrtus verò temperati-
 † oriam. ua fertur esse virtutis. Pro
 vrtica ergo crecit Myr-
 tus, cum iustorum mētes a
 prurigne & ardore vitiorum ad cognitionis temperiem
 tranquillitatemq; perueniunt: dū iā terrena non appe-

ascendet abies, & pro vrtica crescet myrtus.
 Et erit † dominus nominatus in signum eter-
 num, quod non auferetur.

runt, dū flāmas carnis desi-
 derijs caelestibus extingūt.
 a Et erit dominus. Alii. Et
 erit dñs in nomē & ī signū
 sēpiternū qđ non deficiet.
 * Procop. Vbique enim
 Christianos a Christo nun-
 cupatos videas, & signum
 salutis hoc inscribere noīe
 quod non est vnquam de-
 fecturum. Non desunt ta-

men qui sine appellatione, crucem cam per quam salu-
 tem sumus adepti, purent significari.

NICOLAUS DE LYRA.

potestas auferetur ab impijs, & dabitur iustis: Et istud fuit impletū
 in resurrectione Christi, per quam patres in limbo detenti fuerūt de
 potestate demonum liberati, & plenius implebitur in iudicio finali,
 quando demones retrudentur in infernum, & omnes electi in corpo-

re & anima transferentur ad caelum: ideo subditur.

- 1 Et erit dominus nominatus. ab omnibus electis.
- 2 In signum aeternum. i. in signum salutis aeternae.
- 3 Quod non auferetur. quia perpetuitas in ratione vera bea-
 titudinis incluetur.

CAP. LVI.

Custodite iudici-
 um. Terminato
 Gentium vaticinio,
 quae in aduentu Christi de
 B saluocula & vrtica in abie-
 tem myrtumq; mutantur,
 loquitur ad auditores il-
 lius temporis, vt se parēt ad
 aduentum Saluatoris, qui
 est misericordia iustitia.
 * Procop. Ad Iudaeos iam
 transit oratio qui prophete
 re temporibus viuentes, ge-
 neris nobilitate superbie-
 bant prolique saecunditate
 pietatis esse praemium
 existimabant. Vnde qui alie
 nigenae eunuchi que erant,
 animis caecidebant: hi qui-
 dem tanquam ignobiles il-
 li autem vt infocundi libe-
 risq; carētes. Quo fit, vt in
 morib. ipsis, & virtutibus,
 esse beatitatem demonstrat
 Deus. Neque n. quicquam
 profecerit, qui praedicta ha-
 beat, si iustitia caruerit.

CAP. LVI.

Aec dicit dominus: Cu-
 stodite iudiciū, & fa-
 cite iustitiam: quia ius-
 ta est salus mea, vt ve-
 niat: & iustitia mea, vt reueletur. Beatus vir
 qui facit hoc, & filius hominis qui apprehen-
 det istud. Custodiens Sabbatum, ne polluat
 illud: custodiens manus suas, ne faciat omne
 malum. Et non dicat filius aduenae, qui ad-
 haeret domino dicens: Separatione diui-
 det me dominus a populo suo. Et non
 dicat eunuchus: ecce ego lignum ari-

bus dicitur: si de mundo esse-
 tis, mundus quod suum erat dili-
 geret, & c. Ego elegi vos de mū-
 do, idcirco odit vos mundus.
 * Theodoretus. Cū bea-
 titudinem pro praemio po-
 fuerit supradictorum, tunc
 quia sub lege erant, iubet
 custodire sabbatum, & san-
 ctificare, & docet sanctifica-
 tionem sabbati esse, puras
 manus seruare sceleris. ab-
 stinere manum ab omni
 iniustitia, quod sabbatum
 consecratum a Deo est ad
 Dei cultū ad virtutis actus
 ad celebrationem caelestium
 mysteriorum.
 d Et non dicat. Hoc contra
 Iudaeos. qui sibi tantum ad-
 uentum, Christi vendica-
 bant, & alios desperare co-
 gebant. Sed non est distinctio
 Iudaei & Graeci.

12 * Theodoretus. Re-
 primit Iudaeorum fastus
 dominus qui se iactabant
 quod ab Abraham traherent
 originem, & hoc nomine reliquos contemnebant.
 Ostendit ergo separationem habiturum sanctitatis & reli-
 gionis non generis & sanguinis.
 e Eunuchus. Propter regnū caelorum, qui mortificat mēbra
 sua sup terrā, quales erāt apostoli: Quib. pro difficultate
 rei admi-

NICOLAUS DE LYRA. CAP. LVI.

Custodite iudiciū. Superius propheta consolatus
 est fideles denunciando eis liberationem a malis. Hic
 uerum eos consolatur denunciando eis conseruationē
 in bonis. Et diuiditur in tres partes. Quia primo poni-
 tur huius salutis preparatio. Secundō huius salutis
 collocatio ca. 59. Tertiō salutis collata discretio 63. c. Prima in
 duas, quia primō ponitur dispositio seu dispositio. Secundō
 tollitur erroris occasio, ibi: Et non dicat. Circa primum sciendum,
 quod debita dispositio ad recipiendum salutem per Christum donan-
 dam, est quod homines iuste se habeant erga proximum, & deuotē
 erga Deum. Primum tangitur, cum dicitur.
 1 Custodite iudiciū. quod dicitur iudicibus & maioribus:
 vt non declinent a rectitudine iudicij timore vel amore.
 2 Et facite iustitiam. hoc dicitur quantum ad omnes, quia qui
 libet tenetur viuere iuste cum proximo.
 3 Quia iuxta est salus mea. i. Christus, per quem a patre data
 est merito salus.
 4 Vt veniat. carrem assumendo.
 5 Et iustitia mea. i. Christus, qui per viam iustitiae satisfecit
 Deo patri. Dicitur autem Christus iustitia & salus, quia perfectio
 Christi vno nomine non potest explicari, & ideo nominatur pluribus
 nominibus hic & alibi. Consequenter ponitur secundum de diuino
 cultu. cum dicitur.
 6 Beatus vir qui faciet, & c. l. quod postea subditur.
 7 Custodiens Sabbatum, & c. Per Sabbatum, quod erat ordi-
 natum specialiter diuino cultui, vt intelligitur omne illud quod pertinet
 ad

ad diuinum cultum in noua lege.
 8 Custodiens manus suas. a malis operibus, in quibus maxi-
 me est transgressio Sabbati & culus diuini magis quam in operib.
 corporalibus vilitati hominum deseruientibus.
 9 Et non dicat filius aduenae. Hic consequenter remouetur er-
 ror oriens circa praedictā dispositionem. Et diuiditur in tres partes,
 secundum tres errores: Secunda pars incipit sequenti cap. Tertia
 58. cap. Prima in duas, quia primō ponitur erroris remotio. secundi-
 do errorum punitio, ibi: Omnes bestiae. Prima adhuc in duas quia
 primō error tollitur, secundo coraria veritas, ibi: Quia haec dicit
 iste autem error primus procedit ex defectu naturali. s. generis &
 prolis. Ex hoc enim q. Gentiles conuersi ad Iudaismum non admit-
 tebantur ad caetum Iudaeorum equaliter, quia recipiebantur ad legis
 obseruantiam: non tamen admittebantur statim ad ea quae erant be-
 noris, sed aliqui in tertia generatione & aliqui in decima, & aliqui
 nunquam, vt dictum fuit plenius, Deuter. 23. & ex hoc credebant q.
 in praemio beatitudinis esset tanta distantia, & hoc remouetur cum
 dicitur: Et non dicat filius aduenae, id est. Gentilis natione.
 10 Qui adhaeret domino. per veram fidem.
 11 Separatione diuidet me dominus. in retributione ius-
 torum.
 12 A populo suo. scilicet Iudaico Similiter: quia defectus pro-
 lis in lege erat vituperabilis, aliqui simplices prole carentes, quan-
 nis essent de populo Israel estimabant se deficere a praemio iustorum:
 eo quod non multiplicauerant opulum, & hoc remouetur cum di-
 citur.
 13 Et non dicat Eunuchus. i. impotens ad generandum.
 14 Eccelignum aridum. & non faciens proles fructum: &
 subintelligitur diminutio mercedis vel ablatio.

* Quia

S rei admirantibus & A dicentibus: Quis potest saluus fieri? respōdit Saluator: Qui potest capere capiat. Vnde apostolus de huiusmodi eunuchis, idest virginibus dixit: Præceptum domini non ha. consili. aut do. Eunuchi à natiuitate, eunuchi pp regnū cœlorū, oēs con solatur, quia in lege dicebatur: *Maledictus qui non reliquerit semē super ter. Quod de se mine spiritualis operis dicitur, non plis.* Quia hæc dicit dominus. Duo proposuit, profelytos, scilicet, & eunuchos. Prius eunuchis dat præcepta viuendi, & præmia promittit: post ad profelitos venit quibus similia promittit. Hic ergo loquitur eunuchis q̄ desperantes dixerūt: Ecce ego lignum aridum, ne se putent subiacere maledictioni legis.

b Et filios aduenæ. Post eunuchos ad aduenas transit, & præmia promittit.

c In seruos. Qualis Paulus qui de se ait: Paulus seruus Christi Iesu, & Moyses famulus Dei.

b Holocausta eorum. Mortificate membra vestra, quæ sunt super terram. Et exhibeatis corpora vestra ho. Deo vi. Holocaustum totum offertur Deo & incenditur. Victimæ pars sacerdotibus datur. Holocaustum Deo tribuit, qui mundum relin-

a Quia sine prole. **¶** Vere. **b** Continentibus. **¶** Vnde: Beata sterilis. **¶** A vicij cessando, **¶** Quia hæc dicit dominus eunuchis. **†** Qui custodierint Sabbata mea, & elegerint quæ ego volui, & tenuerint fœdus meum dabo eis in domo mea & in muris meo locum, & nomen melius à filiis, & filiabus. Nomen sempiternum dabo eis quod non peribit. Et filios aduenæ qui adherent domino vt colant eum, & diligant nomen eius vt sint ei in seruos: omnem custodientem Sabbatum, ne polluat illud, & tenentem fœdus meum: adducam eos in montem sanctum meum & lætificabo eos in domo orationis meæ. Holocausta eorum, & victimæ eorum placebunt mihi super altari meo: **†** Quia domus mea domus orationis vocabitur cunctis populis, ait dominus Deus qui congregat dispersos Israel. Adhuc congregabo ad eum congregatos eius. Omnes bestię agri venite ad deuorandum, vniuersæ bestię saltus. Speculatores eius cæci omnes, nesciunt vniuersi, **†** canes muti, non valentes latrare, vident

custodes cæci, & canes muti non valentes latrare. Sed qui se primi excæcarunt, veramque lucem non ad miserunt, cum apertè clamantem audierint. *Ego sum lux mundi.*

F Canes.

relinquit, vt semper vacet orationi. **†** Si feruit, & quæ mundi sunt disponit iustè.

e Super altari meo. Fidem super quam omnia offeruntur, sine qua impossibile est Deo placere.

¶ Vnde: *Iustus autem in fide sua viuet.*

f Omnes bestię. Vox prophetæ qui aduocat Romanos ad excidium Ierusalem quibus pene totus orbis seruiebat. Vel per bestias demones. quibus ad deuorandum Iudæi traditi sunt.

***** Procopius. In ferarum enim naturam transierunt, qui sub diaboli tyranni de vitam vixerunt ab omni humanitate alienam, quos tamen ad intelligibile mensam nunciuat, panis vitæ, scilicet comestione, vt leti illud, *Parasti in conspectu meo mensam, vsurpare queant.*

g Cæci. Non habentes Christum verum lumen vel fidem & alias virtutes.

***** Procopius. Dicuntur hoc loco Iudæicæ gentis principes, tur hoc loco Iudæicæ gentis principes,

NICOLAUS DE LYRA

1 Quia hæc. Hic consequenter contraria veritas asseritur, videlicet quod eunuchus, & Gentilis veniens ad fidem tantum bonum consequetur gratiæ in presenti & gloriæ in futuro. ceteris tamen paribus quantum recipiet Iudæus natione & dotatus multa prole, & hoc patet impletum in noua lege, Act. 10. g. vbi Spiritus sanctus in signo visibili descendit super Cornelium & alios Gentiles cū eo exsistentes, sicut ceciderat super apostolos & alios fideles de Iudæis exsistentes. propter quod dicit Paulus apostolus Rom. 10. c. Non est distinctio Iudæi & Græci. nam idem dominus omnium diues in omnes qui inuocant illum. & hoc est quod dicitur. Quia hæc dicit dominus. idest debite Deum coluerint.

2 Et elegerint quæ ego. scilicet iuste viuere cum proximo.

3 Et tenuerit. i. legem Euangelicam per quam Deo fœderamur.

4 Dabo eis in domo. i. ecclesia militate, vt dictū est supr. 2. c.

5 Et in muris meis. i. in ecclesia triumphante, quæ per muros intelligitur, eo quod violentia non potest ibi inferri.

6 Locum. recipiendo gratiam in presenti & gloriæ in futuro.

7 Et nomen melius. Istud proprie refertur ad illos qui se castrauerunt propter regnum cœlorum, & per castitatis obseruatiā, quæ melior est & magis meritoria quā sæcunditas prolis, secundum quod dicit Saluator Matth. 19. b. Sunt eunuchi qui se castrauerunt pp regnum cœlorum, qui potest capere capiat. id tantum bonum propter sui altitudinem non præcipitur sed consulitur.

8 Nomen sempiternum dabo eis. quod non potest intelligi de vita presenti, vbi non continuatur nomen talium per successionē generationum, sed intelligitur de vita beata. Consequenter ostenditur propositum in Gentilibus, cum dicitur:

9 Et filios aduenæ. & patet sententia ex dictis vsque ibi:

10 Ad ducam eos. i. in gloriā cœlestem, vbi nihil admittitur nisi sanctum. Apoc. 21. g. Non intrabit illā aliquid coinquinatum. Et præmittitur hic status ecclesiæ triumphantis, eò quod est primus in intentione. Et subditur status ecclesiæ militantis, cum dicitur.

11 Et lætificabo eos. orationes eorū acceptando, ideo subditur.

12 Holocausta eorum. & dicuntur hic holocausta & victimæ quæcunque bona ad gloriā Dei facta. Potest etiam hoc accipi specialiter de eucharistia, quæ est sacrificium fidelium, & dicitur holocausta & victimæ in plurali, quia continet in se virtutem omnium sacrificiorum veteris legis modo supereminenti.

13 Cunctis populis. sine aliqua acceptatione. propter quod dixit Petrus Act. 10. e. In veritate comperi, quod non est personarum acceptor Deus, &c.

14 Qui congregat dispersos Israel. idest omnes electos in vnitare charitatis & fidei.

15 Adhuc congregabo ad eum oēs, &c. quia post congregationem fidelium in vita presenti modo predicto: fiet iterum congregatio ipsorum in cœlo, & illa congregatio amplius non dispergetur.

16 Omnes bestię. quia error præmissus procedebat ex ignorantia credentium. Hic cōsequenter ponitur punitio doctorum, qui debebāt eos de contraria veritate docere: & ita fuit in destructione Ierusalē per Titum, qui sacerdotibus noluit parcere, dicens, iustum esse sacerdotibus cum templo perire. Et hoc est quod dicitur: Omnes bestię agri. idest multitudo exercitus Romani.

17 Venite ad deuorandum. idest destruendum sacerdotes, & templum, & causa subditur.

18 Speculatores eius. idest sacerdotes & doctores, ad quos spectat pericula præuidere, & populo nunciare.

19 Cæci omnes. idest, cognitione Saluatoris, quæ reprobauerūt. quod de ipsis dicitur: Math. 15. c. Cæci sunt & duces cæcorum.

20 Canes muti. quia non latrabant contra populi vitia, eò quod erant similibus & maioribus peccatis irretiti.

21 Videntes vana. quia tunc magis studebant in curiosis, vt potè cursu syderum, & similibus. quàm in lege & prophetis. pp quod saluator dixit eis Matth. 16. a. Faciem cœli diiudicare nostis signa autem temporum non potestis. Et vocat ibi temporum signa quæ, de aduentu Christi per prophetas erant dicta.

***** Domi-

A *Canes.* Sicut canes a gregem, sic prelati debent custodire plebem. *Canes impudentissimi.* Quod est sicut canes sine discretionem etiam bonos saepe persequuntur: sic & Iudaei impudenter clamauerunt: *Cum ciffige cruciat ge em.* nec domini saturati sunt opprobriis. * Eusebius. Iudas ipsos canes mutos appellat, oportebat. n. ipsos si non pastores bonos se prebere, saltem bonos imitari canes & seruare gregem rationalem domini & prudenter latrare agnoscentes domini & pecoris magistrum,

Luc. 13. c. 1. Iere. 6. c. Sap. 1. b Lib. 10. c. 8 de demon.

^aSapientes in mundo. ^bIn pecca is. ^cQuibus decipiebantur a demonibus ^{Quali:} non pollunt loqui veritatem, sed mendacium.

tes, vana, & dormientes & amantes somnia, & canes impudentissimi nescierunt saturitatem. Ipsi pastores ignorauerunt intelligentiam. Omnes in viam suam declinauerunt, & vnusquisque ad auaritiam suam, a summo vsque ad nouissimum. & venite sumamus vinum, & impleamur ebrietate: & erit sicut hodie, sic & cras, & multo amplius.

ei cauda blandientes, infidiantibus & exteris allatrare, ipsi rabidorum canum more, non solum allatrarunt aduersus dominum & domesticos eius, sed in ipsos irruerunt & discerperunt. *b Venite sumamus.* Sic perueriebant qui corrigere debuerant. Et quia omnes peccauerunt: traditi sunt in manus Romanorum.

Moraliter. Venite vitemus exempla malorum, nec inebriemur vino in quo est luxuria, nec voluptatibus obruamur, nec contra aduersarios muti simus.

NICOLAUS DE LYRA.

- * 1 Dormientes & amantes somnia. in hoc notat eos de carnalitate, & etiam de gulofitate, cum subditur: Canes impudentissimi nescierunt saturitatem.
- 2 Ipsi pastores. id est sacerdotes & doctores, qui pascere debent populum verbo & exemplo.
- 3 Ignorauerunt intelligentiam. veram scripturarum, propter quod saluator improperat eis. Mar. 7. quod irritabant mandata Dei propter traditiones suas. & de falso intellectu in scriptura arguit eos in pluribus locis Euangelij.
- 4 Omnes in viam, &c. Et que sit illa subditur cum dicitur.
- 5 Vnusquisque ad auaritia suam. Sacerdotes enim & Scri

be multum ad auaritiam declinauerunt, & sub specie religionis obtinibus & consimilibus populum multipliciter spoliabant, propter quod statuerant in templo homines qui vendebant oues & boues & numularios, vt dictum fuit plenius Iob. 2. & Matth. 21. vnde & in libro Heb. quod dicitur Ionia, & est authenticus apud Iudaeos, dicitur quod in secunda domo erant auaritia intenti. Et vocatur secunda domus templum in reditu captiuitatis Babylonice edificatum, vbi Christus fuit oblatus: & vbi legitur pluries docuisse.

6 Venite sumamus vinum. *Istud erat verbum eorum semet ipsos ad carnalitates inuitantium.*

7 Et erit sicut, &c. quia semper inueniebant novos modos extrahendi pecuniam a populo ad continuandum ista. & ampliandum.

CAP. LVII.

Vstus perit. hec referunt Iudaei ad Iesum qui terra lignea factus est a Manasse impijssimus, & alios prophetas quos ipse occidit, appellant viros misericordiae. Sed verius hoc de illo dicitur quod est summus iustus. de quo: *Nihil tibi iusto illi.* Et Pilatus: *Quid faciam de Iesu qui dicitur iustus?* * Tertulianus. Quis est hic iustus nisi Christus? Venite inquit, auferamus iustum, quia inuiti is est nobis. *b Et nemo est.* Propter speculatores caecos & canes mutos. *c Qui recogit.* quia caeci & muti ignorantes sapientiam, non cogitant ea quae Dei sunt. *d Veniat pax,* requiescat in cubili suo, qui ambulauit in directione sua.

Matt. 17. b Ibidem. c Sap. 2. 1 ad Iulterii.

CAP. LVII.

^aQuia. ^bChristus moritur. ^cOpinione infidelium vel imenitate tormentorum. ^dReprobatorum Iudaeorum. ^eEum pro nobis non posse cruciari.

Vstus perit, & nemo est qui recogitet in corde suo, & viri misericordiae colliguntur: & quia non est qui intelligat. A facie enim malitiae collectus est iustus. & Veniat pax, requiescat in cubili suo, qui ambulauit in directione sua. Vos autem accedite huc filij auguratricis, semen & adulterae, & fornicariae. Super quem iussus est, nisi mortuus, neque sepultura eius sublata de medio, nisi per resurrectionem.

e Vos autem. * Theodoretus. His verbis aperte significatur blasphemiae editae a Iudaeis in Christum, cum impostorem appellabant & demonium habentem, & Samaritanum, & cum ei impientissime illudebant.

precaut vt Christus veniat, & resurgens a mortuis regnabit in gloria, scilicet paternae maiestatis, vel in ecclesia in qua in directione ambulauit: quia peccatum non fecit, nec inuenit. est dolus in ore eius. *Lxx. Erit in pace sepultura eius, ablata est de medio.*

* Tertulianus. Mortem & sepulturam, & resurrectionem Christi mei, vna Iudaeorum voce volo ostendere dicentis, sepultura eius sublata est de medio, neque sepultus enim esset, nisi mortuus, neque sepultura eius sublata de medio, nisi per resurrectionem.

NICOLAUS DE LYRA.

CAP. LVII.

Vstus perit. Hic remouetur error secundus qui proueniebat ex defectu penali. Ex hoc enim quod aliqui considerabant iustos de communi cursu temporaliter affligi propter ceteris, & maxime Christum & apostolos & si delectos alios in primitiua ecclesia cogitabant quod esset pro peccatis eorum, & resugiebant vitam & delectationem ipsorum, ad opposita vitia se conuenientes in nouo & veteri testamento: & secundum hoc praefens capitulum diuiditur in duas, quia primo error excluditur. secundum malitiam eorum arguitur ibi. Vos autem. Circa primum dicitur.

- 1 Iustus perit. id est Christus qui morte insusceptibilis ex hoc mundo transit.
- 2 Et nemo est qui recogitet. quod hoc non est propter suum delictum, sed propter nostrum expiandum.
- 3 Et viri misericordiae. id est apostoli alijque fideles ex compassione animarum se laboribus & tormentis exponentes.
- 4 Colliguntur. de vita presenti sicut fructus maturi ad reponendum in horreo caelesti.
- 5 Non est qui intelligat. quod hoc sit ad bonum ipsorum, sed magis ad malum vt estimatur, quod excluditur cum subditur.
- 6 A facie enim malitiae. hominum presentis vitae.
- 7 Collectus est iustus. in b. v. caelesti.

- 8 Veniat pax. caelestis super eum.
- 9 Requiescat in cubili. in gradu gloriae sibi preparato.
- 10 Qui ambulauit. in presenti vita.
- 11 In directione. scilicet non declinando a recta via.
- 12 Vos hic consequenter arguitur errantium malitia, secundum commendatur redemptum penitentia, ibi: Qui autem. tertio amborum differentia, ibi: Non enim, &c. Prima in duas: quia primo arguitur malitia populi Iudaici captiuitatem Babylonicam praecedens, secundum subsequens, ibi: In multitudine. Malitia autem praecedens potissime fuit idololatria, propter quam secuta est captiuitas, vt patet ex 4. Regum & 2. Paral. & hoc est quod dicitur: Vos autem. accedite huc filij auguratricis. id est gentis Iudaicae, quae fuit multum uentura augurijs tempore Manasse, & aliorum regum malorum.
- 13 Semen adulterae, &c. sic est in Hebr. & in libris correctis. Vocatur autem hic adulter ipsum idolum, & fornicaria ipsa Iudaea, quae per idololatriam cum idolo fornicata fuit. & sic posterius eorum dicuntur filij fornicariae & adulteri, & non solum illi qui fuerunt ante captiuitatem Babylonis, sed etiam illi qui fuerunt post. etiam tempore Christi, quia sicut merita patrum vt Abraham, Isaac, & Iacob recondantur ad laudem bonorum, ita mala idololatriam improprie malis.
- 14 Super quem iussus est? id est illis illis Christum sputis & colaphis illudendo.

8 Veniat

* Super

a Nunquid non. Tro-
pologicè pnt hæc de
hereticis legi, q sunt
filij scelesti, menda-
ces, semens diaboli
qui est pater menda-
cij, qui consolantur
se in se & suæ simu-
lachris: subter lignū
frondosum. s. volu-
brates suas. Sicut A-
dam post peccatum
abscudit se subter
lignum, ne Dei pate-
ret respectui. Hi fi-
lios quos deceperūt
immolant in vallib.
idest in baratro im-
pietatis subter imi-
nentes petras q sem-
per minatur ruinā.
Que pro diuersitate
mendacij & varia
teperuerorum dog-
matum plures dñr
petræ. Nos autē vnā
petram habemus. q
semper populū Dei
sequitur de qua po-
pulus Israel bibebat
cū familiaritate do-
mini fruebatur.
b Libamen. Vinum,
oleum, & huiusmo-
di liquores. Sacrifi-
cium panis, victima
& huiusmodi.
c Super montem excel-
sum. Hæretici quo-
que qui eleuātur in
superbiam qui ecclesie humilitate contempta sibi excel-
sa promittunt, dogmatum suorū montes ascendunt vbi
cubile suum dæmonibus prostituunt. Et quia conuersi
sunt retrorsum, vxorem Loth imitantes, mutantur in sta-
tuam salis habentes imaginem ecclesiasticæ condituræ,
saporem non habentes qui proiciuntur foras, vt concul-
centur ab hominibus.

a In passione. **c** Conspue do faciem, vellendo barbam **b** In clamantes: Crucifige, crucifige. **e** **v** de: Posuerunt os suum in cœlum. **d** Samaritanus tu es, & dæmo. ha. **e** **q** Quasi. Vos ita fecistis, qui estis filij scele.

a **s**is? super quē dilatastis os, & eiecistis linguam? Nunquid
a **v**os ex parte diabolo estis. **b** **f**ilij diaboli qui estis pater mendacij. **v**nde. Men-
dax est pater eius.

a **l**ibamen. **a** **i**mmolauerunt filios suos & filias suas de. **d** **i**is. **b** **i**nnocentes.

a **q**uasi: Derelinquens domum Dei, iuxta torrentes immolasti.

o **i**erusalem. **a** **c**ultus idolorum. **d** **i**is. **b** **s**acrificasti

peccatis tuis **a** **v**indicando

a **q**uasi: Meritus indignabor, quia. **b** **h**oc in tempore isaia, sub rege Achaz maxime **e** **v**tridola
colitres. & luxuriam extiaras.

tutela. **i**mmolacrum in tuitionem domorum. **a** **i**dolum in memoria habendum. **b** **e**tiam.

d **i**abolium.

vtridola. **b** **v**tridola. **c** **a**dulterium.

a **q**uasi: Meritus indignabor, quia. **b** **h**oc in tempore isaia, sub rege Achaz maxime **e** **v**tridola
colitres. & luxuriam extiaras.

a **q**uasi: Meritus indignabor, quia. **b** **h**oc in tempore isaia, sub rege Achaz maxime **e** **v**tridola
colitres. & luxuriam extiaras.

a **q**uasi: Meritus indignabor, quia. **b** **h**oc in tempore isaia, sub rege Achaz maxime **e** **v**tridola
colitres. & luxuriam extiaras.

d Et post osti. q d Nō
1 solum in monibus
2 idola adorasti, sed
3 etiam post ostiū po-
4 suisti, vt ingrediens
5 videres, & semper
adorares.

e Quia iuxta me di.
6 Metaphora adulte-
7 ræ sicut supra mere-
8 tricis, quasi dormiē
9 te viro clam susci-
10 piat adulterum, &
11 discooperiat palliū,
12 dilatat stratum & fa-
13 ciat pactum quasi
14 dotis instrumētum,
15 In quo significat, q
16 etiam in templo si-
17 mulacrum Baal po-
18 fuerunt, sicut & me-
19 tricem arguerat, vt
20 quod in introitu do-
21 morum & in locis
22 tenebrosis post o-
23 stia pstituta sit om-
24 nibus exposita in ira
25 tibus.

f Misisti legatos. Vt
18 afferrēt longinqua
19 idola, quasi nō suffi-
20 ciant vicina. Et in
21 hoc Babylonios, &
22 Agyptios Deos si-
23 gnificat.

g In multitudine via
24 ue laborasti. Qui am-
25 bulat via regia non
26 laborat. Vna est via
veritatis quæ dicit:

Ego sum via, veritas & vita. Multæ sunt vię mundanorum.
vnde: Non sicut via meæ sunt vię vestre.
* Procopius. Quid enim virium habet mortalis Baby-
lonius, si eum Deo conferatur? Scribitur enim de Deo.
Qui continet orbem terræ & habitantes in ea tanquam locustæ, Et,
nomine gentes omnes tanquam gutta de cado, & tanquam salina, &
quasi momentum statim & reputantur.

d Et post

Qui F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Super quem dilatastis os? ipsum diffamādo & vituperādo.
2 Et eiecistis linguam. ipsum blasphemādo, que patet in mul-
tis locis in Eua. g. l. o. q. d. hoc non fecistis super hominem tantum,
sed etiam super Deum saluatorem vestrum.
3 Nunquid non vos filij scelesti. idest sceleribus pleni.
4 Semen mendax. quasi dicitur sic.
5 Qui consolamini in diis subter. Ibi enim colebant idola,
& in locis vmbrosis iuxta hoc luxuriam exercebant in veneratio-
nem aliquorum idolorum scilicet Veneris & Priapi.
6 Immolantes paruulos in torrentibus. ita q sanguinē in
parte decurrere faciebant intra aquam ad habendū ibi diuinationē,
7 Subter eminentes. **v**tridola. n. solent torrentes descendere.
8 In partibus torrentis pars tua. hoc dicitur, quia ad immo-
landum pueros eligebant talia loca.
9 Et ipsis. idest idolis.
10 Et effudisti libamen. de parte sanguinis puerorum. Libamē
enim est oblatio de liquidis.
11 Obstulisti sacrificium. de carnibus eorum.
12 Nunquid super his non indi. q. d. sic. Tum propter effusio-
nem sanguinis innocentis. Tum quia hoc fiebat ad impendendum
obsequium idolis.
13 Super montem excelsum. ad fornicandum per idololatriā.
14 Et post ostium. vt sic ingrediendo domum, videres idolum,
vt sic non elaberetur de tua memoria.
15 Quia iuxta me discooperuisti. loquitur de Iudæa sicut de
adultera effrenata, que in eodem lecto recipit adulterum cum mari-
to: & hoc fuit impletum potissimè tempore regis Manasse, qui po-
suit idolum in templum domini. 2. Para. 32.
16 Et pepigisti cum eis foedus. scilicet idololatrię.
17 Dilexi. fra. eorum manu aperta. scilicet ad faciendum
expensas magnas in idololatria.

18 Et ornaſti te regio. sic est in Heb. & in libris correctis.
19 Vnguento. quo meretrices pingunt facies suas, vt magis pla-
ceant adulteris. & hoc fuit impletum maxime tempore Ioram filij
Achaz regis Israel per Iezabet matrem eius que ad introitum Iebu-
in Iezrael depinxit oculos suos sibi, & vt placeret ei sicut habe-
tur 4. Reg. 9.
20 Misisti legatos tuos procul. scilicet ad Theglathphasar re-
gem Assyriorum tempore Achaz, vt patet. 4. Reg. 16. & ad regem
Aegypti tempore Sedechie, confidendo de hominibus, & de domi-
no dissidendo: propter quod secuta est captiuitas Babylonica, vt habe-
tur 4. Reg. 24. vbi ideo subditur.
21 Et humiliata es vsq; ad inferos. In Hebræo habetur: Plq;
scil. quod aliquando accipitur pro fossa, aliquando pro inferno, &
vtrouque modo accipitur hic, quia in captiuitate Babylonica multi
fuerunt mortui in peccatis suis quorum cadauera in fossis fuerunt
proiecta, & anime ad infernum descenderunt.
22 In multitudine. Hic consequenter ponuntur peccata Iudeorū
post captiuitatem Babyloniam, inter que primū fuit auaritia, vt ar-
bitrum est supra. & ex hoc processerūt alia, quia secundū quod dicitur.
1. Tim. 6. b. Radix oīum malorū est cupiditas. & hoc est q di-
citur. In multitudine. quia ceteros populi vt sacerdotes & huius
modi: per diuersas vias queiebant extorque pecunias à populo.
23 Nec dixisti quiescam. quia auaritia semper inuenescit.
24 Vitam manus tuæ inuenisti. idest omnia necessaria ad vi-
tam venerunt tibi ad manum.
25 Propterea non rogasti. me deprecando deuotè, quia homi-
nis pleni diuitijs oblitiscuntur Dei Deu. 32. b. In crassatus est dile-
ctus & recalcitrauit, icrassatus, impingnatus, & dilatatus,
, diuitijs, & sequitur. Dereliquit Deū factorem suum, & c.
26 Pro quo sollicita timuisti. Hic incipit versus in Heb. & le-
gatur interrogatiue, vt sit sensus. Pro quo sollicita timuisti? quia
si diceret, non pro me, nec pro cultu nominis mei, ideo sequitur.

Pingere faciē
sibi.

A Qui autem fiduciam
 A habet mei. Qui idola
 non coluerunt, vel
 in captiuitate ducti
 pœnituerunt: sub Zo
 robabel & alijs duci
 bus reuerſi Deū tuū
 in loco ſuo adoraue
 runt ſecundū Heb.
 Theodoretus. Ipſe
 recum euenus ver
 ritatem huius ora
 culi comprobat. Nā
 credētes Chriſto vr
 bem Ieroſolymam
 b poſſedere, & toto or
 be ſummo ſunt in
 c honore.

† an non ego
 ſemper tace
 rem, & tu nō
 timeres me.

† dicet.

† mundatē
 viani.
 Pſal. 26. d
 -dominus.

B Poſſidebit montem
 ſanctum tu. ſcilicet le
 gem veteris & noui
 c teſtamenti vtrumq;
 enim in monte da
 tum. Et ad præmio
 rum † altitudinē in
 uitat, vel Chriſtum,
 de quo *Vente aſcen
 damus ad montem do
 mini.*

† multitudi
 nem.

Mich. 4. a

† De pœn.
 di. 3. c. i. alis.
 -a te faciem
 meam.

C Et dicam. Ego Chri
 ſtus ſcilicet apoſto
 lis. *Viam feci.* bene
 prædicando, præbete iter in exemplum eis bene operan
 do. auferte offendicula per baptiſmum peccata abluen
 do, idolorum cultum prædicatione amouendo.
 d *Quia hæc dicit.* Increpatione ꝑ Ierufaſē finita, veni ad eos
 qui confidunt in domino, quorū reuerſioni iter iuſſerat
 præ-

quia mentita es, & mei non es recordata: neque cogitaſti
 in corde tuo, † quia ego tacens, & quaſi nō videns, & mei
 oblita es. Ego annuntiabo iuſtitiam tuā, & op̄ta tua non
 proderunt tibi. Cū clamaueris, liberent te congregati
 tui. Et omnes cōs auferet ventus, tollēt taura. **Qui autem**
 fiduciā habet mei, hæreditabit terrā, & poſſidebit mon
 tem ſanctum meum, & † dicām: *Viam facite, præbete iter,*
 † declinatē de ſemita, auferte offendiculā de via populi
 mei. Quia hæc dicit dominus excelsus & ſublimes habitās
 æternitatem, & ſanctum nomē eius in excelsō, & in ſan
 ctū habitans, et cum cōtrito & humili ſpiritu, vt viuificēt
 ſpiritum humilium, & viuificēt cor contritorum. Non
 enim in ſempiternum litigabō, neque vſque † ad finem
 irascaſ, quia ſpiritus à facie mea † egredietur, & flatus ego
 faciam, † propter iniquitatem auaritię eius iratus ſum, &
 percuffi eum. Abſcondi à te faciem meam, & indignatus

a† Dicens: Omnia quæ locutus eſt dominus faciemus b† Dicentis honora dominum & con
 ſortaberis. c† In iſta tua.

Hoc ſcilicet, a† Diſſimulando. Quia: & ſi non timore, ſaltem ꝑ patienti
 a mea eſt. b† Ad horam non ſemper; Tacui: nunquid ſemper tacebo? Peccata tua.

a† Sed, † Qui diu tacui. b† Omnibus. † Tand m tradens te Chaldais, Ro
 manis vel iudicio. c† Ironice. d† Idola. † Quæ contra me egitū tempore
 pœnitentis.

a† In iudicio. b† Ad me tempore captiuitatis, vel in die iudicii. c† A periculo,
 d† Dixi ex diuerſis Gentibus acquiſiti

a† Deos. b† In tempore captiuitatis. c† Imperis oſtium. d† Idem eſt.

a† Viuentium, b† Terriſtan caſtrem, vel ſi p̄pturas ſanctas.

a† Chriſtum. a† Cyro & principibus eius. b† Populo meo repatriandi licentiam date. c† Doctores.
 a† Ne impediatis ſemitam eorum. b† Omnia nociua vel quæcunque diſſicilia videntur
 vltra interpretatione diſſoluite.

a† Super omnes Gentes dominus, non loco ſed merito eorum in quibus habitat vnde:
 Exaltabo te domine, quoniam iuſce. inc.

a† Sine fine, ſine principio. b† S. iuſtificetur nomen tuum. c† Cælo vel cæleſtibus.

a† Filio vel quodlibet per fidem & dilectionem. b† Habitat. c† Cor contritum & humiliatum
 Deus non deſpicies. d† Remiſſione peccatorum & incremento virtutū.

a† Vt conſolando de triftitia ſeculi ad iſtiam, de morte ad vitam tranſeant.

a† Ego. pater excelsus & ſublimes. b† Ac ſi dicat, itam & vltionem non ſemper effundam ſuper eos.

a† Sanctus. † Anima ſcilicet. vnde. Inſpirauit in faciem eius ſpiraculum vitæ.

a† Quia ſcilicet iniquitatem concupiuit, non vna contentus. b† Iudaici populi.

a† Ad breue vt ſanarem. Per Aſſyrios, per Chaldaeos, tandem per Romanos.
 b† O Iudæe. c† Contra te propter idololatriam, & pro nece filii mei.

creo indignum eſt, vt æternaliter pereant. Referuntur
 autem hæc generaliter ad omnes fideles, qui corripun
 tur in præſenti à domino ſpecialiter ad Iudæos.
 g *Abſcondi à te, &c.* ſcilicet auxilium meum, vt amplius
 deſideres dicens, Oſtende faciem tuam, & ſalui erimus.

Abije

NICOLAVS DE LYRA.

- 1 Quia mentita es. ſcribitur enim Exod. vigefimoquarto a. *Venit ergo Moyses, & narrauit plebi vniuerſa verba domini atque iudicia. Responditque totus populus vna voce. Omnia verba domini quæ locutus eſt faciemus: & ſic promiſit pro ſe & pro ſua poſteritate legem domini ſeruare, quod non fecit.*
- 2 Neque cogitaſti in corde tuo. i. diſſimulans punire peccata vſque ad tempus tamen poſtea punit grauius, ideo ſubditur.
- 3 Ego annuntiabo. i. deſt. manifeſtabo.
- 4 Iuſtitiam tuam. i. iniuſtitiam tuam, quia ironice loquitur, ſicut ſauro ironice dicitur. tu es multum ſapiens.
- 5 Et opera tua. i. diuitiæ tibi congregatæ.
- 6 Non proderunt tibi. ideo ſubditur.
- 7 Cum clama. in anguſtia obſidionis per Romanos.
- 8 Liberent te congregati tui. ſcilicet numi aurei & argentei, quos indebitè congregaſti. q. d. non poterunt ideo ſubditur.
- 9 Et omnes eos auferet ventus. i. deſt. Romanorum impetus.
- 10 Qui autem. Hic conſequenter deſcribitur reuertentium pœnitentia. quia ad prædicationem Chriſti & apoſtolorum plures de Iudæis crediderunt, & pœnam & per Romanos inſlictam euaserunt: quia ante aduentum Romanorum in Iudæam admoniti fuerunt fideles per angelum, vt tranſirent in regnum Agypti, qui erat conſederatus Romanis, vt habetur in Eccleſiaſtica hiſtoria. ideo dicitur: Qui autem fiduciam habet mei. i. deſt. in me, & non in pecunijs ſuis, cuiusmodi tunc erant fideles, nihil proprium poſſidentes, vt habetur Act. 4.
- 11 Hæreditabit ter. ſcilicet Ieruſalem in qua eſt mons Sion. *Ac lius enim Adrianus imperator Ieruſalem deſtruxit per Titum reedificauit, prohibens Iudæos habitare in ea: concedens eius habitationem Chriſtianis ideo ſubditur.*
- 12 Et dicam. i. dici faciam per Aclium Adrianum.
- 13 Viam facite. ſ. quod populus meus Chriſtianus abſq; vllō impedimento poſſit ibi redire. *Poteſt etiam aliter exponi, vt per hoc*

Adrianus Ieruſalem reedificauit.

- quod dicitur hic. Hæreditabit terram: intelligatur terra viuentium, quam verè pœnitentes poſſidebunt. vnde quod ſubditur poſtea.
- 14 Declinate de ſemita, auferte offendicula de via populi mei. in Heb. habetur: expedite viā. Quod ſic gloſſat Ra. Sa. *Amouete de vijs veſtris ſigmentum malum, per quod intelligit inclinatio nem ſomitis ad peccatum, & ſic patet, quod ſecundum ipſum paſſus iſti non intelligitur ad literam de expeditione via materialis in reditu Babylonicæ captiuitatis: vt aliqui expoſitores noſtri volum dicitere ſed de expeditione vię in reditu ad Deum per pœnitentiam. El huic dicto concordat quod ſubditur. Quia hæc dicit excelsus & ſublimes habitans æternitatem. Sequitur.*
- 15 In ſancto habitans & cum cōtritu & humili ſpiritu
- 16 Non enim. Hic conſequenter ponitur obſtinatum & pœnitentium differentia in punitione & remedio. Circa quod ſciendum quod adueniente punitione ceſſat comminatio & ira punientis prou quilibet experitur, & hoc modo loquitur dominus dicens: Non enim ſempi. liti. peccatoribus comminando.
- 17 Neque vſque in finem, i. deſt. ſemper.
- 18 Irascaſ. cuius ratio ſubditur.
- 19 Quia ſpiritus à facie mea egredietur. Loquitur de ſeiſe ad moam hominis punientis, de cuius naribus egreditur ſumus & flatus. q. d. punitione facta ceſſabit ira mea.
- 20 Propter iniquitatem auaritiæ eius. ſupple & aliorum malorum ad hanc auaritiā ſequentium.
- 21 Iratus ſum, & percuffi eum. per exercitum Romanorum Auaritia enim Phariſæorum, & Sacerdotum ſuit eis occaſio deridendi Chriſtum, ſecundum quod dicitur Luc. 6. d. Audieban autem hæc omnia Phariſæi, qui erant auari & deridebā eum: & ex conſequenti odium contra ipſum conceperunt, ex quo vltimus eius mortem procurauerunt: propter quod poſtea à Romanis puniti fuerunt.
- 22 Abſcondi à te faciem meam. ſcilicet me gratiam meam ab eis iuſte ſubtrahendo.

* Et abiit

A *Abijt.* Quod qui
dam intelligens ait:
*Tota die contristatus
ingrediebar.*
B *Vias eius vidi, &c.*
Allegoricè. Vi-
det actiones bonas
credentis populi, &
reddit consolatio-
nem Spiritus sancti,
qui paracletus id est
consolator dicitur,
quam Adam per
inobedientiam per-
didit, poenitentibus
& peccata lugenti-
bus reddit.
C *Creauit.* q. d. Libe-
rationem a captiui-
tate quam per Iere-
miam post 70. annos promisi,
opere compleui. *Creauit
fructum.* 50.

Sum. Et abijt vagus in via cordis sui. Vias eius vidi, & sana-
ui eum, & reduxi eum, & reddidi consolationes ipsi & lu-
gentibus eius. Creauit fructum laborum pacem, pacem ei
qui longè est, & qui prope dixit dominus, & sanaui eum.
Impij autem quasi mare feruens, quod quiescere non po-
test: & redundant fluctus eius in conculcationem & lu-
tum. Non est pax impijs, dicit dominus Deus.

Allegoricè. Quod D.
de filio per prophe-
tas prædixi, adim
† rebellis.
pleui, faciens per ip-
sum pacem iudæis,
qui per legem pro-
pè, & Gētibus, quæ
a Deo longè: quia
sine lege: & sanaui
eum a peccato sci-
licet vtrunque po-
pulum.
D *Impij autem.* Su-
prà de illis qui in
captiuitate poenitē-
tiã egerunt, & ideo
liberati sunt & de-
† Sup. 48. d.
illis qui post ascen-
† A. 13. g.
sionem crediderūt.
E
Hic de illis speciali-
ter loquitur, qui in infidelitate sua remanserunt, vnde: *Vobis oportebat primum loqui verbum Dei, &c.*

NICOLAUS DE LYRA.
1 Et abijt vagus. per diuersa vicia.
2 In via cordis sui. pronitatem somitis sequendo.
3 Vias eius vidi. quia omnia nuda & aperta sunt oculis Dei.
4 Et sanaui eum. id est dedi pro omnibus sanationis sufficiens remedium.
5 Et reduxi eum. per poenitentiam: quod intelligitur non de omnibus, sed de verè poenitentibus solum.
6 Et reddidi consolationes ipsi. i. donum spiritus sancti in signo visibili apostolis alijsque credentibus, Act. secundo.
7 Et lugentibus eius. quia eadem die ad prædicationem Petri multi corde compuncti receperunt fidem Christi secundum quod dicitur Actuum secundo g. Et appositæ sunt in illa die animæ circiter triamillia: propter hoc subditur.
8 Creauit fructum laborum. id est prædicationis Christi & apostolorum.
9 Pacem. scilicet gratiæ in presenti & gloriæ in futuro. quibus subditur.

10 Pacem ei qui longè est. i. populo Gentili ad Christum conuerso, qui legem & prophetas non habuerat.
11 Et qui prope est. i. populo Iudaico legem & prophetas habenti. Hanc autem scripturam inducit Apostolus, Ephe. 2. d. in Christo impletam di. Et veniens euangelizauit pacem vobis qui longè suis. Ex quo patet, quod passus iste non intelligitur ad literam de nũc ijs Cyri per regnum suum missis ad denunciandum licentiam datã Iudæis redeundi pacificè in Iudæam, vt aliqui expositores nostri volunt dicere.
12 Impij autem. i. Iudæi in sua malitia obstinati.
13 Quasi mare feruens. quia per sequebantur ad mortem creditis in Christo vt patet in Actibus apostolorum in pluribus locis.
14 Et redundant fluctus in conculcationem & lutum. Sicut n. fluctus maris venientes ad littora generant ibi lutum, quod postea a transeuntibus conculcatur, sic persecutiones a Iudæis illatæ Christiã meruerunt quod conculcarentur tanquam viles a Romanis.
15 Non est pax impijs. quia Iudæi qui remanserunt obstinati, sunt per orbem vagi in opprobrio & seruitute graui.

A D D I T I O.

In cap. 57. vbi dicitur in postil. Qui autem habet fiduciam meam.
Cum hoc quod dicitur hic. Qui autem habet fiduciã meam. exponatur de fidelibus Christi nihil proprium possidentibus. Hoc quod sequitur. Hæreditabit terram & possidebit montem sanctum

meum, nullo modo intelligendum est de Ierusalem illa materiali: quamuis, n. Adrianus Imperator illam Ierusalem concessisset Christianis ad habitandum, nunquam tamen est dicendum quod hæc propheta præstocauit in præmium fidei & spei fidelibus Christi, vnde talis expositio tanquam Iudaica est respuesta: & secunda quam ponit Postillator est proprie catholica & vera.

C A P. LVIII.

Lama. Domini ad prophetas, vel ad apostolos: finito priorica. in quo pax iustis, & nulla requies nunciatur impijs.
Augustinus. Si cui forte displiceo, consideret periculum meum & audiatur Deum comminantem. Si non annunciaueris iniquo iniquitatem suam sanguinẽ eius de manu tua requiram. Et iterum, clama ne cesses &c. Sa-
tius est fratres hic sustinere paruam amaritudinem, & post ea ad æternam beatitudinem peruenire, quam hic habere falsum gaudium & illic sine fine supplicium.

corde ad templum, ad sinagogam conueniendo, legem Dei legendo.

C A P. LVIII.

Lama ne cesses quasi tuba exalta vocem tuam: & annuncia populo meo scelera eorum, & domui Iacob peccata eorum. Me etenim de die in diem quærunt

Quasi tuba. Vbi apostolis dicitur. In montem excelsum ascende tu qui euas. Si. nec buccina nec tuba assumitur, sed montem iubetur ascendere & propria voce personare. Hic autem, quia & peccatores sunt & deorsum quibus est nunciandum, non iubetur prophetã in montem ascendere, sed tantum vocem suam sicut tuba exaltare, & futura nunciare bella, vt quomodo mortui ad vocem tubæ sunt viuificandi, vnde. *Canet. n. tuba & mortui res. sic Israel peccato mortuus audiat scelera sua.*
C *Populo meo.* Ac si dicat videant qualem patrem perdidit qui est peccatores populum suum vocat. *Quasi*

NICOLAUS DE LYRA. CAP. LVIII.

Lama ne cesses, Hic remouetur tertius error procedens ex defectu morali. Aliqui enim confidentes de apparenti iustitia seu simulata, per hoc præsumebant saluari: & istud multum vigeat tempore Christi, vt patet ex decursu Euangelij, vbi multum arguitur hypocrisis Pharisæorum, Sacerdotum & Legislatorum. Et secundum hoc istud capitulum in duas partes diuiditur: quia primò falsum remedium excluditur secundo verũ concluditur, ibi: Nonne hoc est. Prima adhuc in duas quia primo falsitas ponitur, & secundo excluditur ibi: Ecce in die. Circa primum. Deus pater alloquitur homi-

nem Christum.
1 Clama ne cesses. prædicationem debitè continuando.
2 Quasi tuba exalta vocem tuam: manifestè docendo: hoc enim modo prædicauit Christus, vt patet in Euangelio.
3 Et annuncia populo meo. i. Isrl.
4 Scelera eorum. i. peccata contra Deum commissa.
5 Et domui Iacob. qui alio nomine dictus est Isrl.
6 Peccata eorum. commissa in proximum huic populo prædicauit Christus in propria persona, propter quod dicit, Mat. 15. c. Non sum missus nisi ad oues quæ perierant domus Israel.
7 Me etenim de die in diem quærunt. legendo scripturas, de quo

Qa *Quasi.* Hoc est quare ego non exaudiam eos sicut illos qui in ecclesia iustitiam faciunt, iuste & pie viuentes Christum verum Deum & verum hominem confitentes.

b *Rogant.* Alia temeritas Iudæorum quasi confidentes in conscientia bona iudicium iustum postulant, secundum

Psal. 25.

illud. *Iudica me domine quoniam ego in inno. m. ingres. sum.*

c *Quare ieiunauimus.* Obliti sunt veteris, historiae, quod dominus non respexit ad munera Cain. eo quod non recte diuidebat cum fratre suo cui charitatem Dei inuidebat.

Genes. 4.2.

*** Procopius.** Cum. n. hostes ingruerent, Deum ieiunio demereri se putabant si a cibis, non a vitijs abstinerent idque animæ humiliationem nuncupabant.

At quod non aspexisti ad id, non Dei ignoracionem sed infelicem eorumque sponte admiserunt exitum demonstrat.

De con. dif. s. c. ieiunium. inuenientis concupiscentiam

d *Ecce in die.* Ieiunium Deo acceptum est non solum a cibis, sed ab omnibus rebus illicitis abstinere.

Hom. 16. in Euang.

e *Voluntas vestra.* Gregor. Voluntas ad iustitiam, pignus pertinet ad iram. In cassum per penitentiam corpus atteritur, si inordinatis morib. mens vicijs dissipat.

f *Repetitis.* Qui repetit non habentem, Deo facit violentiam.

g *Nolite ieiunare sicut vsque ad hanc diem.* Ne videatur reprobare ieiunium docet quomodo sit ieiunandum.

Sermo. 172. de tempore.

h *Nunquid tale est ieiunium.* Augustinus. Spiritus sanctus per Isaiam ieiunium probat, cum non solum in termissa corporis refectione est, verum etiam a malis actibus facta discessio. Itaque

c si neque mens tua grauetur oppressa peccatis, neque animus tuus vitiorum illecebris, delectet digna Deo exoluisti ieiunia, Ceterum si corpus tuum longa ieiunia consumat, vitia

vitia non detrahis, in malis perseveras, non places, cur corpus fame discrucias, cui rursus peccando blandiris?

i *Colligationes.* Peccata intelligimus que in die ieiunii proximis dimittere iubemur, ut nobis dimittat Deus, ut securi dicamus. Dimitte no. de. &c. Lxx. apertius. Omne scripturam iniquam conscinde, falsa. f. chirographa, qui bus sepe pauperes deprimebant impietate. Si. n. impium est debitum ab eis exigere, qui non possunt reddere, multo magis ab his qui non debent. Tropologi. Qui ieiunat ab omnibus malis, & vult ieiunium suum respici, non solum declinet a malo, sed & faciat bonum, ut soluat omne vinculum iniquitatis quo simplices hereticorum ligati sunt fraudibus, unde. *Declinantes autem in obligationes, adducet dominus cum o. ini.* Huiusmodi. n. qui contrafacti sunt, dimittere debet vir ecclesiasticus, atque dissoluere omnem scripturam hereticorum, unde propheta: *Et qui scribunt iniquitatem, &c.* Frangat quoque esurientibus panem doctrinæ. Dominus. n. fractos panes apostolis tradidit, quos eis in 7. sportis & 12. cophinis comminutos atque contrafactos in Euangelio non intergo, sicut erant in lege dereliquit ut haberet quod pauperibus erogaret. Quos non habentes calorem fidei, & extra ecclesiam argentes frigore infidelitatis inopes atque peregrinos, inducat in domum ecclesie, & operiat in corruptionis pallio, ut tunica Christi vestiti non maneant in sepulchris: quod de eo legimus qui possessus a demonum legione in monumentis mortuorum habitabat nudos. Cumque hoc fecerit carnem suam ne de

a & scire vias meas volunt. *Quasi Gens quæ iustitiam fecerit, & quæ iudicium Dei sui non dereliquerit. Rogant me iudicia iustitiæ, & appropinquare Deo volunt. Quare ieiunauimus, & non aspexisti: humiliuimus animas nostras, & nescisti? Ecce in die ieiunij vestri inuenitur voluntas vestra, & omnes debitores vestros repetitis. Ecce ad lites & contentiones ieiunatis, & percutitis pugno impietatis, & quæ quasi circulum caput suum, & faccum & cinerem sternere? Nunquid istud vocabis ieiunium, & diem acceptabilem domino? Nonne hoc est magis ieiunium quod elegi? Dissolue colligationes impietatis, solue fasciculos*

a *Actiones, voluntates. b* Non vere. *Quia idola non coluit.*

a *Christum qui omnes iustificat. Idem est iudicium: quia pater non iudicat quemquam, sed omne iudicium de. fi. Legem vel veram fidem. de qua iustus viuit.*

a *Voce: vnde: Populus hic labijs me hono. &c. v. f. faciam.*

a *Quasi: ideo non exaudiam. b* Cui non loco propinquatur, sed merito. *c* In iustitiæ arguunt Deum, quasi non respiciat opera bona. *d* Dicentes. *d* *Ventris esuriam putant virtutem, vnde: ieiunio bis in Sabbato*

a *Quasi gratum. b* Affiximus ieiunando. *c* Vitam animalem.

a *Non placuit tibi. b* Responso: *Quasi: ideo non exaudio, quia sine misericordia, & pro laude & pro vana gloria ieiunatis. c* Non mei.

a *Ieiunia non contemno sed quæ obsunt ieiunij. b* Carnalis non Dei. *c* In cibis laucioribus. *c* *Ideo forsitan (sæpe ieiunabant ut repetendis debitis vacarent.*

a *Cum lite. b* Quia. *Quia* Homo interior vescitur carnibus draconis qui datur in escam populis Athiopum. *c* Contra debitores.

a *Exigentes etiam quæ non commodatis. b* Exterius. *c* Resistentes.

a *Quasi si vultis ut exaudiam vos. b* Sine misericordia. *c* Pro laude nominum, ut audiat dum oratis in synagogis & in angulis platearum, ut videamini ab hominibus.

a *Intra in cubiculum, & clauso ostio ora patrem tuum.*

a *Quare agitis a? Totam b* Non emendare. *c* Abstinendo a cibis, non ab illicitis.

a *Inclinando ad pedes, vel in circumitu sicut monachi. Exterius scilicet. Hæc bona sunt, & accepta Deo si fiant corde puro. c* Induere.

a *Alias vi.*

a *Acceptabile Deo. a* Non: Sed hoc est magis.

a *Osteaso quale ieiunium te probet, quale approbet ostenditur.*

a *Falsas chartas de quibus dicebant obligatos pauperes. b* Non prohibet sua repetete charta. *c* Id est sine lite. *d* Charitarum. *e* Falla. f. chirographa, quibus innocentes opprimebant foeneratores.

spexerit. i. spiritualiter domesticos fidei, quod dixerunt Lxx. domesticos seminis tui ne despexeris.

Frangere

NICOLAUS DE LYRA.

multum gloriabantur: tamen hoc magis faciebant ad habendum dominium super populum, qui tunc gubernabatur per Sacerdotes, & Legisperites, quam propter notitiam veritatis.

- 1 Et scire vias meas volunt. i. prætendunt quod hoc velint.
- 2 Quasi Gens quæ iustitiam fecerit. cum tamen contrarium egerit. secundo gloriabantur de oratione, & quantum ad hoc dicitur.
- 3 Rogant me iudicia iustitiæ. i. quod iudicem pro eis contra aduersarios. f. Romanos qui eos tenebant subiectos.
- 4 Et appropinquare Deo volunt. f. in iudicio ad allegandum suam iustitiam ideo subditur in persona eorum.
- 5 Quare ieiunauimus & non aspexisti? per exauditionem.
- 6 Humiliauimus animas nostras. i. nosmetipsos in cilicio, & cinere.
- 7 Et nescisti? per approbationem. Quod autem tempore Christi iustitia ieiunia, sacerdotum patet Mat. 9. b. ubi discipuli Ioannis dixerunt Christo. Quare nos & Pharisei ieiunamus frequenter, tui autem discipuli non ieiunant?
- 8 Ecce in die ieiunij. Hic excluditur remedium falsum per responsionem domini, cui dicitur. Ecce in die ieiunij vestri inuenitur voluntas vestra. accipitur hic voluntas pro appetitu sensitiuo, quæ sequebantur contra dictamen rationis & diuine legis, ideo subditur.
- 9 Et omnes debitores vestros repetitis. cum austeritate et impotentibus ad soluendum & tempore prohibito. f. anno septimo qui est remissionis, Deut. 15.
- 10 Ecce ad lites & contentiones ieiunatis. i. in die ieiunij vestri talia exercetis.
- 11 Et percutitis pugno impietatis. iniuriando proximo non solum

- verbis, sed etiam factis, ideo subditur.
- 12 Nolite ieiunare. per talem modum.
- 13 Ut audiat in excelso clamor vester. contentiones & brigas suscitando.
- 14 Nunquid tale est ieiunium quod elegi. i. probaui.
- 15 Per diem affligere hominem animam suam? i. seipsam per abstinentiam absque pietate. q. d. non, quia exercitatio corporalis ad modicum utilis est, pietas autem ad omnia. i. ad Tim. 4.
- 16 Nunquid contorquere quasi circulum. In Hebræo habetur quasi hamum.
- 17 Caput suum. quod faciebant ad ostentationem ieiunij, in hoc designantes dolorem capitis ex ieiunio.
- 18 Et faccum & cinerem sternere. i. pro lecto sibi parare.
- 19 Nunquid istud vocabis ieiunium? f. Deo acceptum, quasi si dicat non. ex quo est pietate & virtute vacuum.
- 20 Nonne hoc est. Hic consequenter verum remedium concluditur, & primo quantum ad pietatis exercitium, secundo quantum ad diuinum cultum, ibi. Si aduerteris. Quantum ad primum dicitur. Nonne hoc est magis ieiunium quod elegi? i. probaui. f. in quo fit abstinentia a vicijs, & exercitium in operibus pietatis, ideo subditur.
- 21 Dissolue colligationes impietatis. i. cauillationes quibus Sacerdotes & Pharisæi inuoluebant simplices ad pecunias eorum extrahendum.
- 22 Solue fasciculos deprimentes. i. penas graues quas imponebant super populum, secundum quod dicitur. Matth. 23. a. Allegant enim onera grauia & importabilia super humeros hominum.

Dimittite

A sicut fons. Affimi-
laberis Christo ca-
piti tuo.

B Aedifica. Iudæi
referunt hoc ad re-
stitutionem quæ
facta est sub Zoro-
babel. & Iesu Sacer-
dote magno, vel ad
illam quæ delirant
futurâ in ultimo.
Melius ad ecclesiã
hec referri possunt.

C Theodoretus.
Per has similitudi-
nes promittit ho-
mo bona sempiter-
na. Nec potes intel-
ligere edificationes
sensibiles: sed spiri-
tuales. Quomodo
.n. erunt sensibiles:
quas nominat sem-
piternas.

F Fundamenta. Apo-
stolos, prophetas &
similes. Vnde: *Fun-
damenta eius in montibus sanctis.* Fundamentum autem sin-
gulari numero Christus est. Vnde. *Fundamentum aliud ne-
mo potest ponere præter id quod positum est, quod est Christus Iesus.*

† ate.

† vt non facias

Psal. 86. a.

1. Cor. 3. c.

A virtutum floribus & operum fructibus conspicuus. **B** Christus. **C** spiritualium virtutum no-
test. **D** Cælum & terra transibunt, verba autem mea non transibunt. **E** Per iter cetera.
A gûus, & sicut fons aquarum, cuius non deficient aquæ. Et
In ecclesia per fidem. a ¶ O ecclesia. **B** ¶ Conuenticula Iudæorum.
¶ Propter infidelitatem. c ¶ Multorum.
B aedificabuntur in te deserta seculorum, fundamenta gene-
a ¶ Virtusque populi. **C** ¶ O ecclesia. **D** ¶ O Christiane.
D rationis & generationis suscitabis. Et uocaberis. † aedifica-
a ¶ Prædicator. *¶* Confitendo Christum verum Deum & verum hominem. **B** ¶ Doctrinarum quibus
munitur ecclesia. **C** ¶ Errorum, ubi non est quies, neque pax qui est Christus. **D** ¶ Ne transgrediaris.
¶ Ne malefacias in die Sabbati.
C tor sepium, auertens semitas iniquitatum. Si auerteris a
a ¶ Quiete animæ quæ omni tempore celebranda. **B** ¶ Mei autem pene moti sunt pedes. **C** ¶ Carnis.
S sabbato pedem tuum, † facere uoluntatem tuam in die san-
a ¶ Celebrans domino sabbata delicata. ¶ Deo acceptum. ¶ Ficum. ¶ Non tuum.
C cto meo, et uocaberis sabbatum delicatum, & sanctum
a ¶ In operibus tuis. **B** ¶ Dominum. ¶ Vel diem Sabbati.
D domini gloriosum, & glorificaueris eum, dum non facis
a ¶ Actiones prauas. **B** ¶ Vt nec scilicet opere pecces, nec voluntate.
C uias tuas, & non inuenitur uoluntas tua, ut loquaris ser-
a ¶ Odiosum vel ociosum. **B** ¶ Cum supradicta feceris. **C** ¶ Delectare in domino & dabit tibi pe. &c.
d ¶ Non mundanis. **E** ¶ In æterna beatitudine.
D monem: tunc delectaberis super domino, & sustollam te
a ¶ Æternæ soliditatis hoc enim solum elementum immobile & solidum. **B** ¶ Scilicet patria vera.
¶ Quam nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit.
S super altitudines terræ, & cibabo te hæreditate Iacob pa-
a ¶ Quasi. Vera sunt hæc omnia Os enim do. **B** ¶ Per prophetam. ¶ Sermonem scilicet.
T tris tui. Os enim domini locutum est.

D Aedificator. **D**
* Procopius. Ma-
teriam rursus ædifi-
care dicit, qui ecclesie
dogmata dialecticis
demonstrationibus
tanquam excitato
muro obsepit, ne
eadem, veluti hor-
tum desertum, qui
cuique uoluerint per-
uagentur. Nam &
istud ipsum quæ p-
petuo deses est ani-
ma, patitur, cum ea-
dem hosti cui libet,
siue dæmonē siue
animæ cupiditatē
appelles, tandiu per-
uia est, donec metu
Dei tanquam val-
lo muniatur.
E Iniquitatum. alias
in quietem. s. semi-
tas erroris, in quie-
tē vel veram pacē.
F Terra. Viuentium, q

sursum non deorsum, vñ Loth dicitur in monte saluū te fac-
Her edi. Cælesti, quam dedi Iacob cuius filius es per fi-
dem & operationem, vitia atq; peccata supplantando.
Cuius enim si quis imitator fuerit, eius filius dicitur.

NICOLAUS DE LYRA.

- 1 Et Aedificabuntur in te deserta seculorum. i. Gentiles adiungentur tibi in vna ecclesia, qui fuerunt deserti in pristinis seculis, in quantum caruerunt lege & prophetis.
- 2 Fundamenta genera. & c. i. per generationem successionem adduces aliquos ad fidem: quod impletum est in apostolis, & in alijs credentibus de Iudæis: per quorum prædicationem & doctrinam in scripturis eorum relictam conuertuntur Gentiles ad fidem.
- 3 Et uocaberis aedificator, & c. Aedificare sepes materiales est officium pauperum & rusticorum, & ideo non est tale quid quod debeat promitti pro operibus virtutum. Et ideo per sepes hic intelliguntur impedimenta per sanam doctrinam & ordinationes sacras. Et hoc impletum est in apostolis & eorum successoribus, qui per sacram doctrinam & sacræ ecclesiæ instituta, opposuerunt peccatis ob stacula. Et ideo subditur.
- 4 Auertens semitas in quietem. Sic est in Hebræo & in libris correctis ad cessationem. n. peccatorum sequitur quies mentis, propter quod dicitur in fine capituli præcedentis. Non est pax impijs, dicit dominus Deus.
- 5 Si auerteris. Hic ponitur verum remedium, quantum ad Dei cultum. Circa quod sciendum, quod per obseruationem Sabbati hic intelliguntur omnia quæ pertinent ad debitum Dei cultum, sicut & in præcepto decalogi, Exo. 20. Memoro vt diem Sabbati fan-

- 6 Facere uoluntatem tuam. sequendo appetitum tuum irrationabilem. Secundo ad obseruationem Sabbati requiritur occupatio & meditatio circa diuina. Ideo subditur.
- 7 Et uocaberis sabbatum. i. intendendo ad diuina.
- 8 Et glorificaueris. i. honoraueris debite obseruando.
- 9 Dum non facis uias tuas. sequendo tuas concupiscentias.
- 10 Et non inuenitur uoluntas tua. i. effectus sensibilis appetitus.
- 11 Vt loquaris sermonem. s. malum contra Deum vel proximum, sed magis sis intentus ad Deum laudandum.
- 12 Tunc delectaberis super domino, sentiens intra te consolationes diuinas.
- 13 Et sustollam, & c. per contemptum terrestrium & appetitum cælestium.
- 14 Et cibabo te, & c. in beatitudine cælesti. Bona. n. terrena cum sint multo minora bona operibus virtutum, non possunt esse principale premium promissum patriarchis pro operibus virtutis, sicut declaratum fuit diffusius, Gen. 15.
- 15 Os enim domini locutum est. quasi dicat hoc stabile est & firmum.

ADDITIO.

In c. 58. ubi dicitur in postil. Nolite ieiunare.
Vbi translatio nostra habet: Nolite ieiunare. Hebraica litera habet quadam uerba que vno modo signant. Et non ieiunetis. Et alio modo signant. & non ieiunatis. Et si primo modo intelligatur, ex-

ponuntur sicut in postil. Si autem secundo modo, sensus est. Et non ieiunatis. vt audiat in excelso clamor vester. i. non intenditis in ieiunando, vt audiamini a Deo: quia si sic, cessaretis a contentione. & iniurijs quæ Deo non placet. Et hæc ex positio videtur magis propria specialiter pp ly & q proponitur huic verbo ieiunatis seu ieiunetis.

CAP. LIX

E cce non est. Pro-
cop. Absoluta
disputatione de a-
gentium & non a-
gentium premijs &
penis, nunc contu-
maces & improbos arguit. Deinde quia bello urgente ie-

CAP. LIX.

¶ Propheta ad Iudæos. a ¶ Breuiata potentia ex qua liberauit vos ab Ægypto.
b ¶ Vos si credideritis.

Ecce non est abbreviata manus dñi, ut saluare ne-
queat: neq; aggrauata est auris ei, ut non exaudiat
quominus opem ferat, prohibet.

iuuasse se, neq; Deū
tñ ad id aduertisse
dicebant, eos pro-
pheta reprehendit.
feruarique ab ipso
potuisse demonstrat
sed peccatis eorum

Sed ini-

NICOLAUS DE LYRA.

CAP. LIX.

Ecce non est abbreviata. Postquam posita est præparatio ad salutem. Hic consequenter ponitur salus, & diuiditur in duas partes, quia primo ponitur ipsa salus. Secundo magnitudo ipsius. c. sequenti. Prima in duas, quia primo ponitur salutis necessitas. Secundo eius aqutitas, ibi Et vidit dñs. Circa primum sciendum, quod necessitas ista est propter miseriam culpæ & pænæ quam incurrerunt Iudæi ex contemptu Christi & de ista eadē miseria exponit Ra. Sa.

præsens e. & quantum ad hoc conuenit mecum: sed disconuenit in quantum dicit Iudæos ab ea liberari per Christum venturum: cuius aduentus transiit in præteritum. Igitur primo ponitur huius miserie descriptio. Secundo eiusdem confessio, ibi: Propter hoc. Prima in duas quia primo describitur miseria culpa. Secundo pænæ, ibi: Cogitationes. Circa primum dicitur.
1 Ecce non est abbreviata. i. minora.
2 Manus domini. i. potestas eius.
3 Neque aggrauata est auris. q. d. ista miseria in qua estis, non prouenit ex Dei impotentia vel ignorantia ad saluandum, sed ex parte vestra, Ideo subditur.

Diuisio.

a Sed iniquitates vestra. Ostendit quare non exauditi, & in captiuitatem ducti.
b Manus eius. Iniquitates per partes exponit, nec idololatriam obijcit quæ tempore Isaia colebatur, sed sanguinis effusionem. Vnde supra: *Iustus perit, & non est qui recogit.* Manus enim vestre Jeremiã lapida uerunt, Isaia secuerunt, Ezechielẽ in Babylone occiderunt, & tandem in filium Dei in clamantes: *Sanguis eius super nos & super filios nostros.*

* Procopius. Vbi peccata in vniuersum accusauit, eadem sigillatim recuset, homicidia & obrectationes nominatim, non iam idolorum cultum insectans.

c Conceperunt. Qui expectant Antichristum. Quem enim multo labore perquirunt in iniquitate suscipient.

* Procop. Concipiunt laborem & pariunt iniquitatẽ, qui dicere non possunt: *In timore tuo domine in vtero accipimus & parturimus & peperimus spiritum salutis.* Est porro scripturæ vsitatum laboris nomine iõ inuidiam significare, quod quia laborant, tabescant. Conceperunt ergo in Christum inuidiam, & eadem in eundẽ pepererunt.

d Oua. Ex ouo foetus, ex corde consilium ex quo actus.

c Oua ergo ruperunt, dum corda iniqua & venenosa consilia verbis ostenderunt. dicentes: *Reus est mortis.*

a Cultus idolorum. **b** Quasi murus interpositus. **c** Christus soluit parietem medium macerie. **e** Ne vos saluet vel audiat.

a Non potest faciem peccatorum vestrorum sustinere. **b** Ne videat turpitudinem vestram, sed statim feriat. **c** Quasi murus interpositus. **d** Penitentiam auxilium, gratiam.

a In tempore tribulationis. **b** Prophetatum, & ipsius Christi.

a Quando dixerunt: Omnia quæ præcepit dominus nobis faciemus. Vel demonium habes, & huiusmodi. **b** Pro Christo Antichristum ponunt vel promittunt **c** Blasphemiam.

a Credat in Christum. **b** Quia elegerunt Barrabam, crucifixi xerunt Christum.

c In idolo: Idolum nihil est: vel in nescio quo Messia futuro.

a Iudaicas fabulas. **c** Christum ter quotidie in synagogis blasphemando, Messiam adhuc expectando. **b** Multo labore mortem Christi machinantes.

a Perient, scilicet suscipient Antichristum. **b** Consilia venenosa. **c** Manifestando. **d** Consilia, opera vana & inutilia, muscas & culices scilicet stultos & simplices capientia.

a Contra Christum machinantes. **b** Acquiescendo. Sicut Abel acquiescens Cain, dicenti egrediamur in agrum. **c** Consilijs. **d** Iudiciorum. **e** Morte æterna.

a Nutritum ex ouis. **b** Dum corda iniqua & venenosa consilia verbis ostenderunt, dicentes: *Reus est mortis.* **c** Antichristum regem omnium malorum. **d** Consilia, opera, doctrina.

a Animæ. **b** Contra frigus inferni. **c** Sanctorum vestimenta, opera bona. Vnde: Sacerdotes tui induantur. **d** Malis quia.

a Telæ araneorum. **b** Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt. **c** Mors Christi.

a Quamuis dicant: Nobis non licet interficere quemquam. **b** Auctus. **c** Cum lanternis & facibus ad comprehendendum Christum. **d** Operando. **e** T. diose Pilatum rogando.

a Ut vilem aquam. **b** Christi vel prophetarum. vnde: *I sasa'em quæ occidis prophetas, &c.* **c** Contra Deum. Vnde: *Eradamus eum de terra viuentium, & huiusmodi.*

a Ab hostibus a diabolo. **b** Actionibus prauis pro quibus vastati & contriti.

* Procop. Oua aspidum fregerunt, qui aduersariarum potestatum semina tanquam in vtero suo gerebant. Vnde sunt malitiosa eorum proles & viperarum genimina nuncupata.

c Aspidum. Aspides ad primam vocem incantatoris alteram aurem terræ infigit, alteram cauda obturat, ne possit incantari. sic Iudæi inharerent terrenis, ne locum & Gentem perderent, mentes, Christi prædicationem repulerunt, venenati venenatorum filij. vnde: *Genimina viperarum.*

f Erumpet in regulum. Ex ouis aspidis regulus, qui & basiliscus, ex Iudæis Antichristus. Ex eis enim nascetur flatus suo.

i. sermone venenoso multos occidens volantes ad patriam coelestem. Occidit. n. basiliscus flatus suo aues volantes per aera.

g Telæ araneorum. * Procop. Lege enim despectu, doctrinas & mandata hominum sibi confixerant. Itaque cum non fore telam araneorum in vestimentum dixit nihil aliud ut placet, quam nullum illis quis gerunt, allatura ornamentum significauit, sicuti nihil ad ornatum corporis, quod Deo veritate gesserat, Adamo consulit.

h Vastitas. Hoc apostolus postulat ad Romanos, sicut illud: *veloces pedes ad effundendum sanguinem.* Quod multi ignorantes de tertio decimo Psal. putant sumptum, qui versus in editione vulgata additi sunt, & in Hebraico non habentur. **f** Propter

Matth. 13. d. Basiliscus vnde nascatur.

perueritate,

Rom. 3. b.

Psal. 13. b.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Sed iniquitates vestrae. Separantes vos ab eo.
2 Et peccata vestra. absconderunt. scilicet demeritorie.
3 Ne exaudiret. Quia non est speciosa laus in ore peccatoris.
4 Manus enim vestrae. Id est, opera vestra quæ per manus designantur, eò quòd manus est organum organorum 3. de Anima.
5 Pollute sunt sanguis. pauperum bona eorum rapiendo.
6 Et digiti ue. iniqui. Per hoc designantur iustitie minores, sicut digitus minor est manu.
7 Labia vestra lo. menda. Contra Christum dicendo, quod fuit magus & propheta falsus.
8 Et lingua ue. iniqui. fatur. Replicatio est eiusdem sententiae ad maiorem assertionem.
9 Non est qui inuocet iusti. Id est, Christum. Qui factus est nobis a Deo sapientia, & iustitia & sanctificatio, &c. 1. Cor. 1.
10 Neque est qui iudic. ue. De factis Christi. Et loquitur propheta quantum ad illos qui sunt infidelitate obstinati.
11 Sed confidunt. i. in aduentu Messiae futuro, qui iam transit in præteritum, & ideo talis confidentia est super nihilum.
12 Et loquunt. vanita. Quia doctores Iudæorum multoties terminos præfixerunt de aduentu Messiae & omnes transferunt tanquam prægnunciat inanis & falsæ.
13 Conce. lab. Id est, excogitauerunt inferre laborem Christi & discipulis eius.
14 Et peper. iniquita. Procedendo ad effectum. ut patet ex euangelijs & Actibus Apostolorum.

15 Oua aspi ruperunt. i. consilia venenosa contra Christum & discipulos eius in effectum exitus produxerunt.
16 Et telas araneæ texuerunt. i. adinventiones falsas contra doctrinam Christi, ut ab ea populum auerterent.
17 Qui comede. de ouis eorum. Consentiendo malignis consilijs vtrorum.
18 Morietur. Morte culpæ.
19 Et quod conso. est. erump. in regu. Quia quidquid procebat ex dictis consilijs, totum erat venenosum.
20 Telæ eo. non erunt in vesti. Scientiæ virtutis, quibus animæ vestiuntur & ornantur: sed magis ad contrarium.
21 Opera eorum opera inu. i. nocua. Minus enim dicendo plus significat. Ideo sequitur.
22 Et opus iniqui. &c. Pedes eo. ad ma. cur. scilicet ad effusionem sanguinis Christi & suorum discipulorum, ut de Christo patet in Euangelijs, & in Actibus Apostolorum de eius discipulis.
23 Cogitationes. Hic consequenter ponitur miseria panis. Dicit enim Iosephus libro de Iudaico bello, quòd post mortem Christi ante destructionem ciuitatis per Titum Iudæa erat milium lacerta intestinis dissentionibus, & sic cogitabant se mutuo spoliare & interficere: Ideo dicitur: Cogitationes eorum eo. inuti. Id est, nocuæ.
24 Vastitas & contritio. Id est, mutua priuatio rerum & occisio personarum.
25 In vijs eorum. Vt dictum est.

* Viam

A Prop̄ter hoc in persona populi p̄nitētis responder post accusātionem quid loqui debēat p̄nitentes. **Theodor.** Euentus ipse hęc comprobat verissimā, Legētes enim scripturam sacram non vidēt veros scripturę sensus, & cęcis sunt similes, palpant parietem, & parietem nō vident. **Rugiemus quasi vrsi omnes.** Iudęorū meditatio, & doctrina in sacra scriptura rugitui vrsi & gemitui columbę cōparatur, quasi inuisibilis & vana sicut & illa. Cōtra subiectos quoque faciunt vt vrsi contra maiores vel æquales, gemunt vt columbę vt illud Ephraim: *Factus est quasi columba non habens cor.* **Theodoretus.** Significatur crudelitas Iudęorum & odium quo nos prosequuntur cum se vident in tantis versari

† gemitō gemimus.
† quōd a domino defecimus, & quod negauimus eum.
† a longē.
Osee. 8. c.

1 a *Christum qui est pax vera, qui ait: Pacem relinquo vobis, &c.* b *Crederet nolentes.* c *Christus.* d *De quo iudicium Gentibus profert.* e *Diferetio boni & mali vel restitudo.* f *Operibus.* g *Actiōnes.*
2 viam pacis, nescierunt, & non est iudiciū in gressibus eorum. **Semita**
3 a *Non natura, sed voluntate, quidquid enim inuenerit de recto torquetur in prauum.*
4 a *A bono in malum.* b *Imitatur.* c *Non solum non inuenit, sed nescit quid quærere debeat.*
5 tæ eorum incuruatae sunt eis: omnis qui calcet in eis, ignorat pacem.
6 a *Christum.* b *Quia ignorauimus pacem.* c *Transiens ad Gentes.* d *Filius cui datum est iudicium.* e *Fide trahendo.*
7 cē. Propter hoc elongatum est iudicium a nobis: & non apprehendet nos iustitia. Expectauimus lucem, & ecce tenebræ: splendorem, & in tenebris ambulauimus. Palpauimus sicut cæci parietem, & quasi absque oculis attrectauimus. Impēgimus meridie, quasi in tenebris, caliginosis quasi mortui. Rugiemus quasi vrsi omnes, & quasi columbę & meditates gememus. Expectauimus iudicium, & non est, salutem & elongata est a nobis. Multiplicatae sunt enim iniquitates nostræ coram te, & peccata nostra responderunt nobis. Quia scelera nostra nobiscū, & iniquitates nostras cognouimus, & peccare & mentiri cōtra dñm: & auersi sumus, ne iremur post tergū Dei nostri, vt loqueremur calumniā & transgressionē. Conuersum iudiciū, et iustitia longē stetit. Quia corruit in plateis veritas, & æquitās nō potuit ingredi. Et facta est veritas in obliuione, & qui re-

versari malis, & mala ista sibi inuenta vident p̄ Christum nostrū, per colūbas, loquacitatem Iudęorum in suo luctu significat propheta.
c *Iniquitates.*
† *Cyrillus.* Multis modis fatentur Iudæi se impios fuisse contra Christum. Impietatē enim commiserūt, cum illū suffixerē cruci, & eius nomē blasphemauerunt. Mentiti sunt cōtra dominum, cum dicebant. *In Belzebub princepe demoniorum eicit demonia.* *Benedicimus uos quia Sammaritanus es, & demonium habes.*
d *Veritas in Ioue.* Christus qui est via, veritas & vita. vnde: *Veritas de terra orta est, & inuēta de ca. pro.* Et

C notandum, quod crebrō veritas nominata est in Christi persona monstratur, quam deferentes secuti sunt mendacium.

NICOLAUS DE LYRA.

- 1 Viam pacis nescierunt. *Quia post dissensiones intestinas Romani rebellauerunt.*
- 2 Et non est iudicium. *i. executio operum iustitię.*
- 3 In gressibus eorum. *i. in suis processibus.*
- 4 Semitæ eorum. *A rectitudine iustitię & veritatis.*
- 5 Omnis qui cal. &c. *Per eas procedende.*
- 6 Ignorat pacem. *Cum Deo & proximo.*
- 7 Propter hoc. *Hic consequenter ponitur prædictę miserię confessio. Isaias enim ipsam prædicans eam confitetur se cum illis numerando, eo quod erat de populo Iudaico sicut Daniel. 9. cap. confitetur peccata populi sui numerando se cum peccatoribus, licet esset innocens, & sic dicit Isaias: Propter hoc elongatum, &c. Id est, executio iustitię actualis.*
- 8 Et non apprehendet nos iustitia. *Habitualis. Et loquitur de suo uo per modum præteriti, propter certitudinem prophetię.*
- 9 Expectauimus. *Id est, Christum qui dicitur lux. supra 49. b. Dedit te in luce Gentium, &c.*
- 10 Ecce tenebræ. *Quia in aduentu Christi Iudæi pro maiori parte fuerunt exæcati.*
- 11 Splendorem & in tenebris. &c. *Repetitio est eiusdem sententię ad maiorem exaggerationem.*
- 12 Impēgimus meridie, &c. *Id est, in tempore lucis gratię, quod maxime habuit rationem meridiei tempore prædicationis Christi propter euidentiam miraculorum.*
- 13 Rugiemus, &c. *Hoc fuit impletum in aduentu Romanorum contra Iudæos.*
- 14 Expectauimus iudicium. *Id est, quod fieret nobis vindicta de Romanis nos affligentibus.*
- 15 Et non est. *Quia conuerso fuerunt destructi a Romanis.*
- 16 Salu. *Scilicet Christum, quem patres veteris testamenti expectauerunt.*
- 17 Et elongata est a nobis. *Id est, a Iudæis incredulis propter suam incredulitatem.*

- 18 Multipli. sunt enim iniqui. *no. Quia Iudæi a Christo elongati sunt de peccato in peccatum.*
- 19 Et pec. no. rep. no. *Per miseriam subsecutam.*
- 20 Quia scelera no. no. *Per miseriam effectum.*
- 21 Et iniqui. no. cog. *Id est, ex certa scientia peccauimus, quod est grauius, quam ex ignorantia vel infirmitate.*
- 22 Et auersi. &c. *Non obediendo doctrinę Christi.*
- 23 Vt loqueremur calum. *Cōtra Christū & eius familiam.*
- 24 Et transgressionem. *Persequendo innocentes ad mortem.*
- 25 Conce. & locu. su. de cor. *scilicet & a proposito.*
- 26 Verba mendacij. *Contra Christum, vt patet Luc. 23. vbi accusauerunt eum quod prohibebat tributa dari Cæsari, & quod volebat rex fieri, cum tamen de contrario essent certi: quia dixerat eis. Reddite quę sunt Cæsaris Cæsari, Matth. 22. c. Et similiter sciens quod venturi essent vt constituerent eum regem fugi in montem Ioa. 6. b.*
- 27 Et conuersum est retrorsum. *In condemnatione Christi innocens per Pilatum.*
- 28 Et iustitia longē ste. *Quia non habuit locum.*
- 29 Quia corruit in plateis. *Quia sacerdotes auerterunt populum a veritate contra Christum vt Barrabas liberaretur, & Christus crucifigeretur. Ideo sequitur.*
- 30 Et facta est. *Quia veritas doctrinę Christi quam populus audierat, a mente eius recessit per sacerdotum deceptionem.*
- 31 Et qui recessit. *De persecutione & morte Christi penitendo, cuiusmodi fuerunt Iudæi, qui contriti fuerunt ad prædicationem Petri, Act. 2. f. vbi dicitur. His auditis Compuncti sunt corde, & dixerunt ad Petrum & ad reliquos apostolos: Quid faciemus viri fratres? Petrus uerō ait ad illos: Poenitentiam agite, & baptizetur unusquisque uestrum in nomine Iesu Christi, &c. Sequitur ibidem. Et appositę sunt in die illa animę circiter tria milia.*

* Præd.

a Et vidit. Ofsen-
so, quia poenitue-
runt, ostendit non
placuisse dno peni-
tentiam eoru, quia
no puro corde plu-
res poenituerunt.
b Quia non est vir.
Mente oes effoemi
nati sunt, sicut &
illud: Vocavi & non
erat qui audiret.
c Et salua. sibi. Pa-
ter. s. per filium Ge-
tes. Et iustitia eius,
vel misericordia
fm Lxx. confirma-
bit eum, qui volue-
rit couerti: no me-
rito, sed misericor-
dia & iustitia. Ius-
tum. n. est vt poe-
nitenti creaturae
creator parcat, que
meritis suis saluari
non poterat.
d Et time. qui. Prae-
mostrata vindicta
Dei in Iudaeos per
Romanos, descri-
bit fidem Gētium
de quatuor partib.
mūdi venientium
audita praedicatione
Apostolorum.
e Quasi flu. Quia
citissime mūdum
sua praedicatione
& fide impleuit, de
quo: *Velociter currit
ser. eius.*
*** Procop.** Hoc
indicauit in actis,
cum essent omnes
in vnum congrega-
ti, factus est de re-
pente sonus tan-
quam spiritus violenti, &c. quibus tandem omnes Spi-
ritus sancto repletos concluditur.

a In fidelitatis. **b** Aliorum Iudaeorum qui diripiebant fidelium bona. vnde:
Rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis. **c** Poenitentiam eorum in-
fructuosam. **d** Quia non puro corde.

a cessit a malo, praedae patuit. Et vidit dominus, & ma-
a Qui omnia videt. **b** Eis. **c** Qui translatus est ad Gentes.
d Discretio boni & mali. vel inter simplicitatem & dupliciter. vel
in eorum poenitentia iudicium reuerentis.

b lum apparuit in oculis eius: quia non est iudicium. Et
a Pater. **b** In Iudaeis. **c** Sanctus. **d** Sicut Moyses, David, & alij. **e** Contritatus est
de infidelitate eorum.

vidit Deus, quia non est uir: & t aporiatus est, quia non est
a Iudaeis in infidelitate obstinat. **b** Interueniens pro eis sicut Moyses in deserto.
c Deo ne percutiat **d** A persecutione illorum resuscitando a mortuis. **e** Filium
per quem omnia facta sunt. **d** Id est, filius per quem omnis iustitia.

c qui occurrat, & saluabit sibi brachium suum, & iustitia eius
a In Gentibus per fidem. **b** Patrem. **c** Electos suos ab inimicorum per-
secutione liberando, & pro ipsis pugnando. ipsos saluando.
d Hoc est, iuste quasi loricator, & galeatus in ultione inimicorum
suorum venit, cum per Romanos euerit Iudaeam.

ipsa t confirmauit eum. t Indutus est iustitia ut lorica, &
a Militibus Romanis

galea salutis in capite eius, Indutus est vestimentis ultio-
a Ira vindictae. **b** Paratus armis indutus.

nis, & opertus est quasi pallio zeli. Sicut ad uindictam,
a Vt secundum opera sua recipiant. **b** Iudaeis.

quasi ad retributionem indignationis hostibus suis, & ui-
a Reuerentiam. **b** Vt sicut prophetae & ipsum Christum occiderunt, a Romanis occidantur.
c Ciuitatibus Iudaeorum. **d** Mercedem iniquitatis. **e** Delendo eas. **f** Sancte, caste,
sibialiter vnde: Beatus vir qui timet dominum. vel seruu timore.

cissitudinem inimicis suis: insulis uicem reddet. Et time-
a Multi ab Oriente & Occidente venerunt, &c. **b** Patris. vnde:
Manifestum non enim tuum hominibus.

bunt qui ab occidente nomen domini, & qui ab ortu solis
a Finem cui dicitur: Exurge gloria mea. **b** Patris. **c** Autor beatitudinis. **d** Filius in-
carnatus, vel ad Gentes in praedicatione Apostolorum. **e** Quia in ipso fons sapientiae, &
doctrinae, & scientiae, qui dicit: Si quis sitit, veniat, &c. **f** Cui nihil resistit. vnde: Data
est mihi omnis potestas in caelo & in terra.

gloriam eius. Cum uenerit quasi fluuius t uolentus, quem
a Amor, bonitas, charitas. **b** Cum. **c** Fidelibus Iudaeis vel ecclesiae. **d** Christus.
e Non omnibus.

spiritus domini cogit, et uenerit * Sion redemptor, & t eis
a Qui fidem habent, scilicet, & operationem. **b** Infidelitatis & negationis.
c Ad eos qui cum uitijs & concupiscentijs pugnant.

qui redeunt ab iniquitate in Iacob, dicit dominus. Hoc fae-
a Quod est, qui redeunt ab iniquitate **b** Sanctus a quo propheta.

cus meum cum eis, dicit dominus. Spiritus meus qui est in
a O Isai. **b** Euangelium meum cui non succedit alia lex. vnde
Ioannes dicit Euangelium aeternum.

te, & verba mea quae posui in ore tuo, non recedent de ore
a Coelum & terra transibunt, verba autem mea, &c.

in sempiternum.

f Quem spiritus do. **D**
Ad redimendum
genus humanum,
Spiritus sanctus .f.
Vnde: *Qui conceptus
est de Spiritu sancto .*
Et, *Requiescet super* **Isa. 11.2.**
eum spūs domini, &c.
g Hoc faedus. vt. f.
eos sanguine filij
redimam, & ipsi
praeccepta mea fa-
ciāt, & memoriter
teneant: & hoc est:
Spi. meus qui est in te.
*** Procop.** Verba
quae locutus est
Christus, testamen-
tum meum sunt,
inquit, in sempit-
ernum duratura. Ait
n. in huc modum
Saluator: *Caelum &* **Luc. 21.**
*terra transibunt, verba
autem mea non transi-
bunt.* Est igitur aper-
tissimum redem-
ptionis argumen-
tum, Spiritus sancti
participē fieri, lin-
guaque ipsa verbū
veritatis accipere.
*** Cyrillus.** *Propheta* **† hostis.**
inquit, suscitabo **Lib. 1. de spi-**
eis, ex fratribus ipso- **ritu & litera.**
rum, & ponam sermo- **Deut. 18.**
nes meos in ore ipsius, **† ad eos.**
*& loquetur eis omnia
quae precepero.*
h *Seminis.* Sequē-
rium prophetarū,
Apostolorū, Mar-
tyrum, qui eodem
spiritu repletisunt.
Spiritus enim san-
ctus, qui docuit Isa-
iam: ad alios quo-
que quasi per successionem transit. Et hoc est, amodo &
vsque in sempiternum.

f Quem

Cap. F

NICOLAUS DE LYRA.

1 Praedae patuit. Vt patet Act. 8. a. Facta est autem in die illa persecutio magna in ecclesia quae erat Ierosolymis.

2 Et vidit. Hic consequenter ponitur salutis aequitas per punitionem malorum & saluationem bonorum: hoc enim exigit aequitas: & hoc in destructione Iudaeae per Romanos fuit impletum per quam increduli mortui fuerunt & captiuati, & credentes fuerunt saluati. Primò ab exercitu Romanorum: quia monitu angeli transferent in regnum Agrippae ante aduentum eorum, vt dictum est supra. Postea a Iudaeis, quia per eorum destructionem fuerunt liberati a persecutionibus, quas eis faciebant: & reaedificata ciuitate Ierusalem per Aeliū Adrianum, eam inhabitare pacifice permitti fuerunt, Ideo dicitur: Et vidit dominus, &c. Scilicet quod fideles a Iudaeis incredulis sic affligerentur. Ideo sequitur.

3 Quia non est iudi. Ed quod iniuste principes Iudaeorum Cbrisianos condemnabant.

4 Et vidit quia non est. Id est, quod non apponebatur sibi remedium humana potentia.

5 Et apo. est. i. de miseria & infelicitate eorum molestatus.

6 Et salua. sibi bra. suum. Id est, fideles virtute sua.

7 Indutus est iu. & lo. Loquitur de Deo ad modum militis armati procedentis ad saluationem populi sui.

8 Indu. est. ve. vltio. Id est, exercito Romanorum preparato ad punitionem malorum ex instinctu diuino.

9 Et opertus est, &c. Id est, Tito qui erat super exercitum, sicut pallium super alia vestimenta. Et vocatur pallium zeli, quia multum fuit sollicitus de captione Ierusalem ad malorum punitionem. Ideo subditur.

10 Quasi ad retributionem. Id est, Iudaeis in infidelitate obstinatis:

natis: Licet enim Titus debellaret ciuitatem, eo quod se rebellauerat Romanis, Deus tamen ad hoc eum instigabat, vt per eum vindicta fieret de Christi inimicis.

11 Insulis vicem reddit. Dicuntur autem hic insulae Ierusalem & aliae ciuitates Iudaeae, eo quod sint sitae inter maria. Tota enim Iudaea secundum suam longitudinem sita est super mare mediterraneū ex parte occidentis, & in latere opposito habet Iordanem fluiuium transeuntem per mare Galilaeae & mare mortuum.

12 Et timebunt qui, &c. Quia a tempore apostolorum fides catholica fuit multum dilatata ad omnes partes orbis.

13 Cum uenerit quasi fluuius. f. Romanorum exercitus.

14 Quem spiritus domini cogit. Quia spiritus domini ad hoc eum instigauit, vt praedictum est.

15 Et uenerit Sion redemptor. Et est hic Sion datiui casus, per quam intelligitur ecclesia, vt dictum est supra 2. cap. ad quam redimendam uenit in passione sua, & iterum uenit per effectum in destructione Ierusalem, ad accipiendum vindictam de morte sua ueniet etiam ad recipiendum poenitentes in sua misericordia, & maxime Iudaeos seruide reuertentes ad ipsum detecta falsitate Antichristi per Enoch & Eliam. Ideo sequitur.

16 Eteis qui redeunt, &c. Et in hoc sensu allegatur haec scriptura. Rom. 11. e.

17 Hoc faedus meum cum eis. Quod subditur cum dicitur.

18 Spiritus meus qui est in te. Ad hoc enim descendit Spiritus sanctus super credentes in die Pentecostes, vt qui prius erant timidi, fierent firmi & stabiles in amore Christi.

19 Et verba mea quae posui in ore tuo. Quia illa ex tunc praedicaui ecclesiae, & praedicabit vsque in finem mundi, & tunc gloria & veritas hic praedicata, lucide apparebit in parria.

* Cap.

ADDITIO I.

In c. 59. ubi dicitur in post. Quia corrui in plateis veritas. Hoc quod dicitur: Quia corrui in plateis veritas, proprie videtur exponitur de ipso Christo, qui de seipso 10a. 14. a. Ego sum via, veritas & vita. Et quod sequitur. Et facta est veritas in oblivionem, bene exponitur de veritate & doctrina Christi, prout in postil. Prima enim veritas predicta corrui in plateis per mortem. Secunda vero veritas, scilicet doctrina facta est in oblivionem.

ADDITIO II.

In eod. cap. ubi dicitur in postil. Et timebunt qui ab Occidente nomen domini.

Circa hoc quod dicitur: Et timebunt qui ab Occidēte nomen domini, &c. Considerandum, quod timor Dei scilicet filialis fuit in toto orbe quantum ad illos diffusus apostolis predicantibus, de quo dicitur

dicitur hic: Et timebunt qui ab Occidente nomē domini, & ab ortu solis gloriam eius. & hoc principaliter ex quinque quæ hic exprimentur, licet non servato temporis ordine.

Primo, eod quod manifesta fuit vindicta Dei in occisores Christi de quo dicit. Cum venerit quasi fluvius violentus quem spiritus domini cogit. Exponitur sicut in postil. Secundo, eod quod venit redemptor ipsi Sion. scilicet ecclesia in tpe determinato a prophetis, de quo dicitur: Et venerit Sion redemptor. Tertio ex hoc quod redemptor ille reconciliavit sibi penitentes etiam de populo Iudaico, de quo dicitur: Et eis qui redeunt ab iniquitate Iacob. Quarto ex hoc quod Spiritus sanctus super apostolos & discipulos descendit, & continuo manet in ecclesia, de quo dicitur: Spiritus meus qui est in te. Quinto per verba predicationis Evangelij similiter in ecclesia continuantur, de quo dicit: Et verba mea quæ posui in ore tuo, non recedent de ore tuo, & de ore seminis tui.

CAP. LX.

Surge illuminare. Hæc referunt Iudæi ad ipsos Christi sui, quem nos Antichristum dicimus, & intelligunt Ierusalem illam quam auream & ornatam de celo autumant descensuram. Cuius loca in Apoc. facit mentionem, per quam nos sanctam ecclesiam accipimus.

Apoc. 21. f.

Iudæorū opinionis contrariatio de aurea Ierusalē.

Dicunt. n. quod tunc oēs Gentes servient eis, camelii, dromedarii, Madiā, & Effa, omnes de Saba venientes, aurū deferant & thus, & oves Cedar, & arietes Nabaioth congregentur ad offerendum dño super altare templi, quod tunc extruxerunt. Nos autem eorum infanias cōtemnentes, hoc ad ecclesiam primitivam referimus. Quidam autem hæc oīa Iudæis carnaliter promissa, dicunt, ut vel pro his suscipiant Dei filium.

Math. 15.

Procopius. Christi adventu denunciato, eius primum fieri participes Israelitas postulat, in xta illud: Non sum missus nisi ad oves que perierunt domus Israel.

Surge. In ecclesijs, quæ occidisti in synagogis. Surge in gentibus quæ occidisti in Iudæis. Surge per confessionem, per virtutes quæ occidisti per negotiationem per vitia: & cum surrexeris illuminare, id est accipe Christi fidem.

Ioan 1. a. Ibidem. 8. b.

Lumen. Tibi lōgē ante promissum ad redemptionem tuam venturum quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. f. qui dicit: Ego sum lux mundi. a quo illuminaberis si fidem Christi susceperis.

Gloria domini. Ad illuminādū. filius. f. sicut sol ortus illu

CAP. LX.

Quæ occidisti in infidelitate. Quæ iaces in vitis. Et sic. Fide. c. 50.

Vrgē illuminare Ierusalem, quia venit lūmen tuum, & gloria domini super te orta est. Quia ecce tenebræ operient terram, & caligo populos: super te autem orietur dominus, & gloria eius in te videbitur. Et ambulabunt Gētes in lumine tuo, & reges in splendore ortus tui. Leua in circuitu oculos tuos, & vide: oēs isti congregati sūt

Quæ occidisti in infidelitate. Quæ iaces in vitis. Et sic. Fide. c. 50. Vrgē illuminare Ierusalem, quia venit lūmen tuum, & gloria domini super te orta est. Quia ecce tenebræ operient terram, & caligo populos: super te autem orietur dominus, & gloria eius in te videbitur. Et ambulabunt Gētes in lumine tuo, & reges in splendore ortus tui. Leua in circuitu oculos tuos, & vide: oēs isti congregati sūt

minat mundum in cuius figura Moyfi & Salomoni alteri tabernaculū, alteri templū ædificanti ostēditur gloria dñi. Gloria quoque dñi fuit mortui resuscitatio, leprosi mundatio, & hmōi. Procop. Vide si nō aperte ipso exurgēdi verbo mortuorum resurrectionē indicarit, quam radijs suis lux ipsa mortuos recreans præbitura est, qui postquam ex citati fuerint, eius gloriā intuiti sint. quo factū est ut statim gloriam dñi in eam apparuisse adijceret, novā Dei civitatē, quæ sola per Christū illuminatur, intelligens. d Terrā. Iudeos terrena amātes, quib. dñ: Bona terra comeditis, quæ carnaliter accipiūt.

Theod. Voluit Deus Babylonem captos ducere Iudæos oēs, & omnia subvertere ut appareret gloria domini, quō sine vlla Iudæorum opera, sine vllis armis nuntii Dei subvertuntur Babylonij & liberantur Iudæi, & gētes infideles ædificandam civitatem & templum curant qui typus huius rei erat: Sic. n. Deus permisit omnes gentes esse in tenebris, & persequi ecclesiam cui Christus illuxerat, & fideles esse prædæ nationib. & Iudæis, ut cum ecclesia vinceret & superaret oīa, Dei opera factū appareret. Ortus tui. Quo. f. ex aqua & Spiritu sancto nata es, omnes in splendore ortus primitivæ ecclesie ambulamus: eandem fidem habemus, eodem baptismo renascimur. Leua in circuitu oculos. Cui simile: Leuate oculos vestros & videte regiones, quia iam albæ sunt ad messem.

NICOLAUS DE LYRA. CAP. LX.

Surge illuminare. Ad intellectum sequentium considerandū, quod aliqui doctores catholici exponunt totum cap. istud de prosperitate redeuntium de Babylone. Sed hoc non videtur verum quoniam illi nunquam fuerūt in tanta prosperitate, ut prius immo quasi omnia quæ dicuntur hic non possunt exponi de ipsis, nisi valde extortē, quia dicitur hic, Mirabitur & dilatabitur cor tuum, quā conuersa fuerit ad te multitudo maris, fortitudo Gentium venerit tibi: licet. n. aliqui Gentilitate relicta eis adhaeserunt, tamē fuerunt pauci & parvæ reputationis & virtutis. Item quod postea subditur: Et ædificabunt filij peregrinorum muros tuos. quia ipsemet ædificaverunt eos tpe Neemia, & cum magno labore & anxietate, ita quod vna manu faciebant opus, et altera tenebāt gladiū, Neemia. 4. & hoc timore aduersariorum eos impedire volentium. Et quod hic subditur, Aperientur portæ tuæ iugiter, &c. quia magis tenebantur clausæ aduersariorū timore. Item quod postea subditur: Gens. n. & regnū, quod nō seruerit tibi, peribit: quia illa regna non seruerunt eis, sed magis econverso. Primo, Persis tribuū reddendo, postea Græcis, & postea Romanis, ut patet ex libris Esdræ & Neemiæ & Machabæorum & Evangeliorum, & ex libris Iosephi, & aliorum historiographorum. Item expositores isti magis videntur Iudæizare quantum ad hoc quam Hebræi, qui exponunt totum istud capitulum de tempore Christi, vnde Ra. Mo. super Genesim 25. dicit quod illud quod dicitur hic: Et ambulabunt gentes in lumine tuo, intelligitur de Messia. Dicunt igitur, quod ea quæ ponuntur hic, implenda sunt temporaliter in adventu Messie. Sed contra hoc arguitur per hoc quod versus finem capituli dicitur: Non occidet ultra sol tuus, &c. Quia secundum antiquos doctores Hebræi: n. adventu Messie non est intelligendum aliquid immutari de cursu mundi, ut dictum fuit supra 11. c. Et ideo quod dicitur hic de statu solis & lune, & de diuino lumine, non potest conuenienter referri ad

Iudæorum error de continua solis stationem tēpore M. s. i. x.

ad statum huius mundi seu prosperitatem terrenam, sicut Iudæi intelligunt dicentes Messiam temporaliter regnaturū super oēs Gētes, & quod tunc Iudæi prosperētur eo modo quo in hoc cap. describitur. Igitur dicendum, quod sicut cap. præced. descripta est salus Christi. Ita in hoc consequenter describitur magnitudo salutis huius. Et primò ex parte materie recipientis. Secundo ex parte cause efficientis, cap. seq. Circa primum sciendum, quod materia siue subiectum recipiens Christi salutem est ecclesia fidelium, quæ habet duplicem statum, in mundo, quantum ad ecclesiam militantem: & in cælo, quantum ad triumphantem. Primo ergo ponitur magnitudo salutis ecclesie respectu status primi. Secundo respectu secundi, ibi: Non audietur. Prima diuiditur in tres: quia primo describitur prosperitas militantis ecclesie ex fidelium multiplicatione. Secundo ex ecclesiarum ædificatione, ibi: Et ædificabunt. Tertio ex honorum afflictione, ibi: Et uenient. Circa primum dicitur.

- 1 Surge illu. Ieru. i. ecclesia militans, ut dictum fuit sup. cap. 2. quæ surgere capit & illuminari a principio doctrine Christi.
- 2 Quia venit lu. tuum. i. Christus qui est vera lux 10a. 1. & sup. 49. b. ubi dicitur de Christo: Dedi te in lucem Gentium, &c.
- 3 Et glo. do. i. filius qui est gloria Dei patris, sicut & eius sapientia. Gloria enim a claritate dicitur quasi quedam claria. c. mutata in g. et sic appropriatur filio, sicut & cetera ad notitiam pertinentia.
- 4 Super te orta est. Natura humana assumpta.
- 5 Quia ecce tene. ope. &c. Vbi; enim extra ecclesiam sunt tenebræ erroris & ignorantie.
- 6 Et glo. eius in te videbi. Per operationem miraculorū gloriam diuinæ virtutis demonstrantium.
- 7 Et ambu. Gen. in lumine, &c. i. in lumine fidei Christiane, quod apparet impletum in diuersis partibus orbis in filijs ecclesie.
- 8 Leua in cir. occu. tuos. Ad omnem scilicet differentiam orbis respectu Ierusalem ubi primo predicatum est Evangelium, & inde alibi per Christi discipulos deriuatum.

* Filij

Ca Filij tui. Quos in fide genuisti, unde Paul. *Per Euangelium*
A ego vos genui. Primi fideles de Iudaeis quando spiritus da-
 tusest, erant in Ierusalem viri religiosi ex omni natione
 quae sub coelo est, vel gentes ex omnibus partibus mundi
 b *De longè venient.* Quia longè erant à Deo per idololatriã
 vnde: *Vos, qui eratis longè, su-*
si estis propè.
 c *De latere.* Hieronym. Qui-
 dã codices habet: *De latere.* Perforato, n. in cruce dñi la-
 tere, effluxit sanguis redem-
 ptionis & aqua baptismi. de
 quib. facta est ecclesia, sicut
 ex costa lateris Adæ mater
 omnium Eua. Vnũ horum si-
 ne altero nõ pdest. Nisi. n.
 Christi passionẽ, & resurre-
 ctionẽ pro nostra redẽprio-
 ne credamus, quamuis ba-
 ptizemur, non saluabimur.
 Nec si hæc credamus, ni-
 si baptizemur. Sed hoc ne-
 que in Hebr. neque in Lxx.
 inuenitur, neque Hierony-
 mi sensus ad hoc inclinatur
 d *Camelorum.* Camel. animal
 est gibbosum & oneriferũ.
 Hi sunt diuites onus diui-
 tiarum, & peccatorum gib-
 bum portantes.
 * Procop. Diuites & opulẽ-
 tos in ecclesia significauit.
 Nam, & Saluator ipse, cum
 qui diues sit, camelo cõpa-
 rauit, cũ facilius esse came-
 lum per foramen acus trã-
 sire dixit, quam diuitem in
 regnum cœlorum ingredi.
 e *Dromedarij.* Dromedarius
 vel Dromas, vtrumque n.
 dicitur, est enim animal cam-
 melo min. sed velocius, in
 quo figurantur. Gentes ve-
 lociter ad fidem currentes.
 f *Madian, & Effa.* Regiones
 trans Arabiam camelis, &
 dromedarijs abundantes, p-
 quas designãtur oēs partes
 mundi de quib. veniunt ad
 fidẽ Gentes. Madian. iniqui-
 tas. Effa, resolutus, vel effu-
 dēs. Saba cõuerfatio, vel ca-
 ptiuitas. Diuites ergo, & potentes huius sæculi, & gentes
 velociter ad fidẽ venientes, resolutis vinculis iniquitatis
 animas suas domino effuderunt, & reuertentes de capti-

uitate diaboli, & vanæ conuerfationis munus fidei, quæ D
 per aurum, & orationis mundæ, quæ per thus figuratur
 domino obtulerunt.
 g *Omne pecus Cedar congregabitur.* Simpliciter, qui ante erant
 tenebræ, & mœror, vnde: *Fuistis aliquando tenebræ, nunc autẽ* Ephes. 3. b.
lux in domin. Interpretatur. n.
 Cedar tenebræ, vel mœror
 Cedar filius Ismaelis à quo Gene. 25. b.
 regio nomẽ accepit vbi ha-
 bitant Saraceni de illius stir-
 pe progeniti.
 h *Arietes.* Predicatores, gre-
 ges, duces, filij prophetarũ,
 qui ea quæ prophete predi-
 xerunt de Christo impleta
 docuerunt.
 i *Nabaioth.* Filius Ismaelis, &
 interpretatur prophetia. *† illuminabe-*
ris & timebis
 k *Ministrabunt tibi.* Sãcti epi-
 scopi, præsbyteri ministri
 ecclesiæ corpus, & sanguinẽ
 Xpi fidelib. administrando
 l *Qui sunt.* Admiratur pphe-
 tagẽtes tã citò ad fidẽ currẽ-
 tes. vel primitia ecclesiæ.
 m *Vt nubes volant.* Greg. Vt
 nubes volant, pluuit verbis,
 coruscant miraculis, ad cœ-
 lũ volant cõtẽplatione mẽ E
 tis. Imbriũ gurgites de nubi-
 bus fluunt, quia profundæ
 prædicationis sequentiũ in-
 telligentiaẽ originẽ à sanctis
 Apost. receperunt, vnde: *Te*
nebrosa aqua in nubib. aeris.
 * Ambros. Mortis Xpi simi-
 litudini cõtẽpulti, imaginẽ
 vitæ eius assumpsimus, alas
 gratiæ spiritualis accepimus
 sic igitur volate, vt dicatur
 de vobis, qui sunt isti. vt nu-
 bes volant? sicut colũbæ cũ
 pullis suis, vt nebulae vestrae
 rorent iustitiam, & colum-
 bę pariant simplicitatem.
 n *Ad fenestras.* Ad fenestras
 suas stant sãcti custodiẽtes
 quinq; sensus corporis, ne
 per eos tanquam per fene-
 stras intret mors in animas
 vnde: *Estote prudentes sicut* Mart. 10. b.
serpentes, & simplices sicut col. Rom. 10. b.
 o *Argentum eorum.* Hoc est: *Corde creditur ad iustitiam, ore*
autem confessio fit ad salutem.

NICOLAUS DE LYRA.

1 Filij tui de lōge venient. & filiaẽ tuẽ de latere. i. de propè.
 2 Surgent. Q. d. viriusque sexus personę nascetur filij & filie
 ecclesiæ tam in longinquis partibus quam de propinquis.
 3 Tunc vi. Multitudinem credentium.
 4 Et afflues. Consolationibus diuinis.
 5 Et mirabitur. Ex tam veloci multiplicatione, quia a tempore
 apostolorum deriuata est fides ad omnes terræ habitabilis partes, si-
 cut declaratum fuit super illud Psal. 18. a. In omnem terram exi-
 uit sonus eorum.
 6 Et dila. cor. tuum. Præ gaudio.
 7 Quando conuersa. &c. Idest, habitantium in insulis, sicut
 patet de Sicilia, Anglia & alijs insulis maris.
 8 Forti. Geni. Idest, imperium Romanorum, quod toti mundo do-
 minabatur.
 9 Venerit ti. Quod impletum fuit tempore Constantini.
 10 Inũda. came. ope. te &c. Constantinus enim imperator &
 multi alij potentes exẽmplo sui animati diuitias suas multas per or-
 bem miserunt super talia animalia ad sustentationem ministrorum
 ecclesiæ & pauperum Christianorum & edificationes ecclesiarum.
 11 Madian & Effa. Hoc dicitur, quia in terris illis specialiter
 nascuntur talia animalia fortia.
 12 Omnes de Saba veni. Hoc dicunt expositores nostri com-
 munitè impletum in illis regibus qui venerunt ad adorandum Chri-
 stum natum, & ideo subditur: Omnes, &c. Quia populi subiecti in
 illis regibus virtualiter continebantur.

13 Omne pec. Nabaioth & Cedar descenderunt de Abraham
 per Ismaelem, Gene. 25. Et isti habitabant in tabernaculis nu-
 trientes pecora: ideo ex tali occupatione designatur hic eum dicit
 tui: Omne pecus Cedar. Quantum ad minores illius populi.
 14 Congregabitur tibi. In ou. domini. Loquitur enim hic pro-
 pheta metaphoricè, sicut etiam in multis alijs locis.
 15 Arietes Nabaioth. Idest, maiores illius populi.
 16 Ministrabunt tibi. Sicut deuoti filij. De istis enim Gentib.
 plures crediderunt ad Apostolorum prædicationem, aliorumque di-
 scipulorum, licet postea gens illa fuerit infecta perheretia Mahumeti.
 per istos autem intelliguntur alij Gentiles ad fidem venientes, sed
 isti specialiter exprimuntur, quia descenderunt de Abraham patre
 fidei nostrę.
 17 Offerentur super placabili altari meo. Idest, ipsi Chri-
 sto, qui est altare & hostia.
 18 Et domum maiestatis meæ. i. ecclesiam militantem.
 19 Glorificabo. Miraculis doctrinam verlesie confirmantibus.
 20 Qui sunt isti qui vt nubes volant? Idest, apostoli alijque
 predicatorum per orbem velociter discurrerent ad modum nubium et
 columbarum, quasi diceret, sunt valde mirabiles.
 21 Me enim insulæ expectant: Idest, habitatores insularum
 ad recipiendum fidem, vnde & Paulus in multis insulis fidem publi-
 canit, vt habetur in Actibus Apostolorum.
 22 Et naues. Per hoc designatur promptitudo eorũ ad credendũ.
 23 Argentum eorum, & aurum. Quia venientes ad fidem
 offerebant Deo se & sua, vt habetur Act. 4.

non dixerunt qui pre-
 terbant: benedi. domi-
 ni super vos. Præter-
 cures. n. de more o-
 perarijs benedice-
 bāt. vnde: Booz di-
 cit messorib. suis: do-
 minus vobiscū. In lup-
 superbia aliqñ ma-
 la, aliquando bona
 vnde: Opes super-
 bæ, & iustitia.
 a Pro lignis es. Per
 ligna, & lapides du-
 ri, & stulti, & insen-
 sati idola colentes, b
 gredētes, in aliqñ
 vsum ecclē. cōuer-
 si sunt, q̄ signat p-
 æs, & ferrū. Et rur-
 sum p aurū, & ar-
 gētū, dū ad perfect.
 sensum fidei, & cō-
 fessionē verā acce-
 dunt, vel p ferrū &
 æs habemus, q̄ ali-
 cuius utilitatis sunt
 in gen. b. secundū
 q̄ diuersas gratias si-
 deles accipiūt. Vt a-
 lij sonent in prædi-
 catione sicut es, alij
 efficiātur doctrina,
 & sapientia insign.
 q̄ p aurū, & argen-
 tū significatur, vnde:
 Thesaurus desiderabilis
 requiescit in ore
 sapientis. Alij for-
 tes fide, vt Cyprian.
 & alij martyres, si-
 cut ferrum.
 Procop. Signifi-
 catur oīa per Chri-
 stū in tantō melio-
 ra commutatū iri,
 quantū est ære fer-
 rū præstantius. Ha-
 bere enim æs auri
 quidem speciē, nec
 aurū tamē esse. Habere, & ferrum argenti propter splen-
 dorem

peribiam faculorū, gaudium in generationem, & genera-
 tionem. Et surgēs lac Gentium, & mammilla regum lacta-
 beris. Et scies quia ego dominus saluans te, & redemptor
 tuus fortis iacob. Pro ere afferam aurum, & pro ferro affe-
 ram argentum, & pro lignis es, & pro lapidibus ferrum.
 Et ponam t̄ visitationem tuam pacem, & prepositos tuos
 iustitiam. Non audietur vltra t̄ iniquitas in terra tua, va-
 stitas, & contritio t̄ in terminis tuis: & t̄ occupabit salus
 muros tuos, & portas tuas laudatio. t̄ Nō erit tibi amplius
 sol ad lucendum per diem, nec splendor lunæ illuminabit
 te: sed erit tibi dominus in lucem sempiternam, & Deus
 tuus in gloriam tuam. Non occidet vltra sol tuus, & luna
 tua non t̄ minuetur: quia dominus erit t̄ in lucem sempi-
 ternam, & cōplebuntur dies luctus tui. Populus autem
 tuus omnes iusti in perpetuū hereditabunt terram, t̄ ger-
 men plantationis meæ, opus manus meę t̄ ad glorifican-
 dum. Minimū erit in mille, & paruulus in Gentem fortif-
 simam. Ego dominus in tempore eius subito faciam illud.

dorē, nec esse tamē D
 argentum.
 b Visitacionem tuam.
 Xpm, vel Apostol.
 pacificos, & præpo-
 sitos iustos, vt rectē
 doceāt, & iudicent.
 c Nō erit. Hoc de die
 iudicii. Hoc cap. co-
 gimur q̄cūq; dicta
 sunt, vel dicenda,
 ad vlt. tēpus refer-
 re qm̄ cœli, terræ-
 que, solis, atq; lunæ
 nobis cessabit offi-
 ciū, & erit ipse dñs
 lumen in perpetuū
 Isid. in lib. creatu-
 rarū. Post iudiciū
 sol laboris sui mer-
 cedē recipiet, vnde
 propheta: *Lucebit se-*
mpliciter, & non
veniet ad occasū,
nec sol, nec luna,
sed in ordine, quo
creati sunt stabunt:
ne impij in tormē-
tis positi sub terra
fruat̄ luce eorū, vnde,
Abac. sol, & lu-
steterūt in habi. suo
d Germē. Angeli oēs
electi, q̄ fidē, quam
habent operib. im-
plent. Ipsi germen
plātationis domini
& opus manuū eiꝝ
ga ab ipso creati, &
in ecclesia per fidē
plantati ad glorifi-
candū creatorē suū
vnde, p Ierem. Quos
ego creavi in laudem
& glo. no. &c.
 e In tēpore. aduētus
 Christi, vel in tēpo-
 re oportuno, vel p̄
 finito, cum miserit
 filius hominis An-
 gelos, & colligent de regno eius omnia scandala

NICOLAUS DE LYRA.
 1 Et sug. lac gent. &c. i. ab eis accipies nutrimenta, sicut vide-
 mus impletum in dotacione ecclesie de bonis principum.
 2 Et scies qa, &c. per experientiam boni quod faciant tibi,
 3 Pro ære. in primitiua. n. ecclesia calues, & alia ecclesie vasa
 fuerunt de materia parū p̄ciosa, vt de stāno, cupro, & ferro, & hu-
 iusm. quæ postea facta sunt de auro, & argēto, & lapidib. p̄ciosis
 4 Et ponā, &c. q. d. sicut visitauit te castigando, & probando in
 persecutionib. ita visitabo te dando tibi pacem, & quietem.
 5 Et prepositos tuos. id est episcopos, & alios prelatos.
 6 Iustitiam. s. effectū quāntum ad omnes, quia officium eorum
 est docere iustitiam, quæ est per Christi fidem, & etiam formaliter
 quāntum ad bonos, in tantum enim fuerunt iusti, quod vsque ad tē-
 pora satis nobis propinqua omnes serē episcopi faciebant miracula,
 & adhuc multi sunt boni.
 7 Nō aud. hic cōsequēter ponitur prosperitatis magnitudo, & sa-
 uis, quantū ad stānū ecclesie triūphantis, quæ aperta est fidelibus à
 tēpore passionis, & quantū ad hoc dicitur: Nō audietur vltra ini-
 quitas, &c. in cœlesti patria vbi iniquitas non habet locum, Apoc.
 2. 1. 2. Non intrabit in ea aliquid coinquinatum, &c.
 8 Vastitas, & contritio. quia sicut non habet ibi locū culpa, sic

nec pana, sed omnimoda securitas, & exultatio iucunda, ideo subdi-
 tur. Et occupabit salus.
 9 Nō erit tibi amplius. Et hoc est, q̄ dicitur, Apoc. 21. g. Ciui-
 tas nō eget sole, neq; luna, vt luceant in ea. sed clarit. Dei
 illuminabit eā. Et quia hæc illuminatio est æterna, ideo subditur:
 Non occidet vltra sol tuus, & luna tua, &c.
 10 Et cōplebuntur dies: secundum quod dicitur Apoc. 7. c.
 21. Et absterget Deus omnem lachrymam ab oculis eorū
 11 Populus autem tuus omnes iusti. Iustitia confirmata, quæ
 beati non possunt vltra peccare. ideo subditur.
 12 In perpetuum hereditabunt terram. scilicet viuendum,
 quæ non amittitur nisi per peccatum.
 13 Germē plātationis meæ. ill. refertur ad hoc q̄ præmittitur:
 Populus autem tuus, qui est germen plantationis diuine, primò in
 terra morientium per gratiam à Deo datam, sed postea transplan-
 tabitur in terra viuendum per gloriam, ideo sequitur:
 14 Opus manus meæ. id est ad gloriam consequendum.
 15 Minimū erit in mille. ideo dicit Saluator, Mat. 11. b. Qui
 autem minor est in regno cœlorum, maior est illo.
 16 Ego dominus. ideo possum hoc facere.
 17 In tempore. id est in tempore debito, & à me disposito.

ADDITIO.

In cap. 60. vbi dicitur in post. Qui sunt isti, qui vt nubes
 volant.
 Circa hoc quod dicitur hic: Qui sunt isti, qui vt nubes vo-
 ant, & quasi columbæ ad fenestras suas: Notandū est, quod
 hirsutus Apostolorum assimilatur nubibus, eo quod totum orbem
 hirsurerunt, sicut nubes totum orbem discurrunt, quasi non tenden-
 es ad vnū certū locū, iuxta illud psal. In oēm terrā, &c. & de
 hoc dicit: Qui sunt isti, qui vt nubes volant? Assimilantur etiam co-
 lumbis

lumbis: eo quod in suo decursu retenderunt ad certa loca, & deter-
 minata, in quibus locis spiritualiter nidificabant, & fecundant:
 & vbi corpora sua in pace requiescunt, sicut Petrus, & Paulus
 Romæ, & Iacobus in Hispania, & sic de alijs, & de hoc dicit:
 Et quasi columbæ ad fenestras suas, quasi diceret: Licet as-
 similantur nubibus in discurfu vniuersali, & quasi indetermi-
 nato, assimilantur tamen columbis in hoc. quod in lo: um certum
 tendunt.

C A P. LXI:

Spiritus domini. Christus secundum humanitatē, qui supra dixerat: Ego dominus. in tempore cōgregabo eos, &c. * Ireneus. Verba Christi sunt secundū quod

Lib. 3. c. 10. homo erat de radice Iesse, & filius Abrahę, & secundū hoc regescebat spiritus Dei super eū, & vngebatur ad euangelizandū hominibus. **†** Luc 4. c. De facta vntione c. vni-co. **†** Dominus. **†** Libertatem. Epist. ad Serapionem. **†** vt glorificer **†** longi tēpor. Psal. 44. a.

C A P. LXI.

Quia maior, vna: Requiescet super eum spiritus domini.

† Spiritus domini super me, eō quod vnixerit me. **†** Ad annuntiandū mansuetis misit me:

† vt mederer contritis corde, & prædicarem

† captiuus **†** indulgentiam, & clausis **†** apertionem. **†** Ut prædicarem annū **†** placabilem

† domino, & diem vltionis Deo nostro. **†** Ut cō-

† solaret omnes lugentes, vt **†** ponerē consolati-

† onem lugentibus Sion, & darem eis, cōro-

† nam pro cinere, oleum gaudij pro luctu, palli-

† um laudis pro spiritu mœroris. **†** Et vocabū-

† tur **†** in eā fortes iustitię, plantatio domini

† ad glorificandum. **†** Et ædificabunt de-

† ferta **†** à sæculo, & ruinas antiquas erigent,

† exercitu circundari Ierusalem, &c.

† h Coronā. Cum s. viderint de Iudæis plurimos credisse, & pro lugubri indumento stolam mundissimam accipere.

† i Pro cinere. Pro luctu, & dolore fructuū suorū cū s. viderint gētes ad fidē cōfluētes: habebūt oleū gaudij pro luctu, palliū laudis pro spiritu mœroris.

† 10 Et diem vltionis. **†** h Coronā. Cum s. viderint de Iudæis plurimos credisse, & pro lugubri indumento stolam mundissimam accipere.

† 11 Et diem vltionis. **†** h Coronā. Cum s. viderint de Iudæis plurimos credisse, & pro lugubri indumento stolam mundissimam accipere.

† 12 Et diem vltionis. **†** h Coronā. Cum s. viderint de Iudæis plurimos credisse, & pro lugubri indumento stolam mundissimam accipere.

† 13 Et diem vltionis. **†** h Coronā. Cum s. viderint de Iudæis plurimos credisse, & pro lugubri indumento stolam mundissimam accipere.

† 14 Et diem vltionis. **†** h Coronā. Cum s. viderint de Iudæis plurimos credisse, & pro lugubri indumento stolam mundissimam accipere.

† 15 Et diem vltionis. **†** h Coronā. Cum s. viderint de Iudæis plurimos credisse, & pro lugubri indumento stolam mundissimam accipere.

† 16 Et diem vltionis. **†** h Coronā. Cum s. viderint de Iudæis plurimos credisse, & pro lugubri indumento stolam mundissimam accipere.

† 17 Et diem vltionis. **†** h Coronā. Cum s. viderint de Iudæis plurimos credisse, & pro lugubri indumento stolam mundissimam accipere.

† 18 Et diem vltionis. **†** h Coronā. Cum s. viderint de Iudæis plurimos credisse, & pro lugubri indumento stolam mundissimam accipere.

† 19 Et diem vltionis. **†** h Coronā. Cum s. viderint de Iudæis plurimos credisse, & pro lugubri indumento stolam mundissimam accipere.

† 20 Et diem vltionis. **†** h Coronā. Cum s. viderint de Iudæis plurimos credisse, & pro lugubri indumento stolam mundissimam accipere.

† 21 Et diem vltionis. **†** h Coronā. Cum s. viderint de Iudæis plurimos credisse, & pro lugubri indumento stolam mundissimam accipere.

† 22 Et diem vltionis. **†** h Coronā. Cum s. viderint de Iudæis plurimos credisse, & pro lugubri indumento stolam mundissimam accipere.

† 23 Et diem vltionis. **†** h Coronā. Cum s. viderint de Iudæis plurimos credisse, & pro lugubri indumento stolam mundissimam accipere.

† 24 Et diem vltionis. **†** h Coronā. Cum s. viderint de Iudæis plurimos credisse, & pro lugubri indumento stolam mundissimam accipere.

† 25 Et diem vltionis. **†** h Coronā. Cum s. viderint de Iudæis plurimos credisse, & pro lugubri indumento stolam mundissimam accipere.

NICOLAUS DE LYRA.

C A P. XLII.

Spiritus domini. Hic consequenter ponitur magnitudo salutis ex parte causę efficientis quę Christus est in autore verò salutis requiritur clementia, & potentia primum ponitur cap. presentis, secundum in sequenti: Propter Sion, &c. Prima in duas, quia primò ostenditur in Christo pietatis dulcedo, secundò ex hoc oriens ecclesię gratitudo, ibi: Gaudens. Prima in duas, quia primò ostenditur in Christo dulcedo pietatis ex multiplici afflictionum consolatione, secundò ex fidei multiplicacione, ibi: Et vocabuntur. Circa primum sciendum, quod aliqui expositores cathol. volūt hoc exponere ad literam in pers. Isaię dicentis: Spiritus domini, &c. s. spiritu prophetie: Ad annuntiandum, &c. scilicet liberationē populi à captivitate Babylonica, & ad hoc adaptant consequēter literam prout possunt. Sed hoc non potest stare, vt videtur, ex eò quod Saluator Luc. 4. expresse dicit hanc prophetiam in eo fuisse completam. Igitur in persona Christi hominis dicitur hic.

- 1 Spirit. dñi. quia secundum humanitatem minor est patre.
- 2 Eò quod vnixerit me: dominus plenitudine gratie. 102. 1. b. Vidi mus eū quasi vnigenitū à patre, plenū gratie, & veritatis.
- 3 Ad annuntiandum mansuetis. idest, Apostolis, & alijs doctrinam Christi in mansuetudine suscipientibus.
- 4 Misit me. quantum ad efficaciam, licet missus fuerit ad salutem omnium, quantum ad sufficientiam.
- 5 Ut mederer contritis, quia verè penitentibus datur gratia finans vulnere peccatorum.
- 6 Prædicarem captiuus. i. captivitate peccati detentis.
- 7 Indulgentiam. per diuinam misericordiam.
- 8 Et clausis. idest patribus in limbo detentis.
- 9 Apertionem. Illos enim inde e duxit Christus in sua resurre-

10 Ut prædicare annū. **†** h Coronā. Cum s. viderint de Iudæis plurimos credisse, & pro lugubri indumento stolam mundissimam accipere.

11 Et diem vltionis. **†** h Coronā. Cum s. viderint de Iudæis plurimos credisse, & pro lugubri indumento stolam mundissimam accipere.

12 Et diem vltionis. **†** h Coronā. Cum s. viderint de Iudæis plurimos credisse, & pro lugubri indumento stolam mundissimam accipere.

13 Et diem vltionis. **†** h Coronā. Cum s. viderint de Iudæis plurimos credisse, & pro lugubri indumento stolam mundissimam accipere.

14 Et diem vltionis. **†** h Coronā. Cum s. viderint de Iudæis plurimos credisse, & pro lugubri indumento stolam mundissimam accipere.

15 Et diem vltionis. **†** h Coronā. Cum s. viderint de Iudæis plurimos credisse, & pro lugubri indumento stolam mundissimam accipere.

16 Et diem vltionis. **†** h Coronā. Cum s. viderint de Iudæis plurimos credisse, & pro lugubri indumento stolam mundissimam accipere.

17 Et diem vltionis. **†** h Coronā. Cum s. viderint de Iudæis plurimos credisse, & pro lugubri indumento stolam mundissimam accipere.

18 Et diem vltionis. **†** h Coronā. Cum s. viderint de Iudæis plurimos credisse, & pro lugubri indumento stolam mundissimam accipere.

19 Et diem vltionis. **†** h Coronā. Cum s. viderint de Iudæis plurimos credisse, & pro lugubri indumento stolam mundissimam accipere.

20 Et diem vltionis. **†** h Coronā. Cum s. viderint de Iudæis plurimos credisse, & pro lugubri indumento stolam mundissimam accipere.

21 Et diem vltionis. **†** h Coronā. Cum s. viderint de Iudæis plurimos credisse, & pro lugubri indumento stolam mundissimam accipere.

Genitores. Mali cul-
Atores vinee, Scribae,
 & Phar. de qb. dici-
 tur: *Malos, male pdet*
& vineam suā locabit
alijs agricolis.
b Vos autē. Hoc ad
 pdicatores de gētib.
g filij peregrinorū, a
 vel ad Apostolos,
 de quib. dicitur: *Re*
liqua salua sient vt q
maioris dignitatis,
 dicantur Sacerdoti
 domini, vt istud de
 filijs David, q erāt
 sacerdot. in domo
B domini.
c Partē corū. domi-
 ni. Vnde P sal. *Domini*
pars heredit. mea,
&c. Quod nemo
 veraciter dicit, qui
 aliam partē querit
 * August. Habent
 sancti ante resurre-
 ctionē singulas sto-
 las, quia in sola aīa
 beati sūt, postea re-
 ceptis corporib. ac-
 cepturi sunt binas,
 h qui anima, & cor-
 pore immortales i
 beati erunt, vnde: **k**
Isaias. in terra sua du-
plia possidebunt.

& instaurabunt ciuitates desertas. † dissipatas in genera-
 tionem, & generationem. Et stabunt alieni, & pascēt pe-
 cōra vestra, & filij peregrinorū agricolē, & vinitōres vestri
 crūt. Vos autem Sacerdotes domini vocabimini, ministri
 Dei nostri dicitur vobis. † Fortitudinem gentium come-
 detis, & in gloria eorum † superbiētis Pro cōfusione vestra
 † duplici, & rubore laudabunt partem eorum. Propter hoc
 in terra sua duplicia possidebunt: letitia sempiterna erit
 eis. Quia ego dominus diligens iudicium, & odio habens
 rapinam in holocaustum. Et dabo opūs eorum in verita-
 te, & fœdus perpetuum feriam eis. Et scietur in gentibus
 semen eorum, et germen eorum in medio populorum.
 Omnes, qui viderint eos cognoscent illos, quia isti sunt se-
 mē cui benedixit dominus. Gaudēs nō gaudebo in domino:
 & exultābit anima mea in Deo meo. Quia induit me ve-
 stimentis salutis, & induimēto iustitię circūdedit me. † Quasi

Gen. baptizat eos, &c. D
 * Procop. Semen, † Et quod de
 nō corporeū, quo fertum est a
 gloriatur Iudei, sed Generatione.
 ad ecclesiā relatiū q
 est omnib. cognitū
 Seminis. n. appella-
 tione, vel doctrinā,
 vel discipulos licet
 intelligere, q semē
 à Deo benedictum
 existunt. Cuiusmo-
 di sunt sãcti mona-
 chorū cœtus, de q-
 bus Paul. *Qui Chri-*
sti sunt, carnē crucifixe
vnt cū affectib. & cō-
cupiscentijs.
 h *Gaudēs. Gaudebo E*
 in domino, non in
 mūdo, vnde: *Gaude-*
re in domino semper.
 * Rupert. *Aduēt*
 iste, vel p̄sentia Sal-
 uatoris, vnde p̄phe-
 ticus hic sermo est
 osculum illud est,
 quod sp̄sa deside-
 rās dicebat in cāti.
Osculetur me osculo o-
ris sui. Ecclesia quip-
pe sp̄sa fidelis, na-
ra in patriarch. sub
 arata in Moyle, &
 Prophetis, illud de-
 siderabat vto cor-
 † Sicut sponsus
 magnificabit
 gloriā, & sicut
 sponsus, quæ 2
 dornat ornat.
 suum
 Cant. 1.
 Gal 3. d.
 1. Cor. 2. d.
 Ibid. 3. a.

d Quia ego dominus. q. d. hoc faciet dñs, q magis diligit iu-
 stitiā pauperū, & iudiciū verū, quam munera diuini que
 sape de rapina sunt, nec magis q scortij præciū, vel Cain
 sacrificium, vel si quis inmolet filium domino placent.
e In veritate. Vt in veritate comedant agnum, vt faciant
 circumcisionum cordium, & q̄ data sunt in figura, om-
 nia in veritate faciant.
f Fœdus perpetuum. Euangelium æternum, non vt vetus
 testamentum, cui succedit Euangelium.
g Semen eorum. Fideles, quib. Apostoli semen verbi cōmi-
 serunt, q̄ à domino acceperunt, vnde: *Ite docentes omnes*

disfestinantissimi, vt veniret ipse dilectus, & assumendo
 carnē, osculetur eam osculo oris sui. Hoc factō hilari-
 ter nunc delectata dicens: *Gaudēs gaudeb. &c.*
i Vestimēt. sal. virtutib. ipsi X̄po, vnde: *X̄pm induistis, &c.*
k Quasi sponsum. X̄ps, ecclesię sponsus, sed tñ perfectos in
 eccles. eodē nomine dignat. De qb. *sapientia loquimur in-*
ter perfectos. Imperfecti sp̄sa, de qb. dicitur: Tanquā paru-
lis in Christo hac vobis potū dedi, non escā. Ipse ergo sponsus
 Christus sponso facit, & sponsas, tamen vna in capit. &
 in membris est Ecclesia.

Et quasi
 syllabam, vel luerq, in literā, vel accidentiū eius causa metri, vel a
 lia causa rationabili: sed quod sit mutatio dictionis in dictionem, vt
 dicitur hic, non inueni, ideo potest aliter dici: **Laudabunt partem**
eorum. i. suam, quia opprobria & tormenta apostolis & alijs ec-
clesiæ pr̄latis illata cedebant ad bonum populi.
10 Propter hoc in terra idest celesti patria.
11 Duplicia possidebunt. idest duplicem gloriam animæ, scilicet
 & corporis, ideo subditur.
12 Letitia sempiterna. *Potes̄ et̄ hęc duplicitas intelligi in pr̄-*
senti, secundum quod dicitur 1. Tim. 5. c. Qui bene pr̄sunt pr̄f-
byteri, duplici honore digni habentur: quia à populo debe-
tur eis v̄ctus & honor. Ex hac aut̄ litera patet quod dicit̄ est su-
pr̄a, s. quod pr̄sens ca. intelligi non p̄t de prosperitate redeuntium
de Babylone: quia prosperitas eorū non fuit dupla respectu temporis
captiuitatem pr̄cedentis sub regibus Israel & Iuda, imò multo mi-
nor quia quasi continue fuerūt in affluione & seruitute, vt dicit̄ est
supr̄a frequenter: nec eorum letitia fuit sempiterna, sed satis breuis.
13 Quia ego dominus diligens iudicium. & ideo sanctis pa-
 tribus volo reddere duplex præmium.
14 Et odio habens rapinam in holocaustū. Non enim vult
 dominus quod sibi fiat oblatio de alieno.
15 Et dabo opus eorum. i. apostolorum & eis succedentium.
16 In veritate. i. in p̄dicatione veritatis catholice.
17 Et scietur in Gentibus. i. successores eorum.
18 Omnes qui viderint. Distinctos ab alijs in operibus mira-
 culosis & virtuosis, in quibus apostoli & alijs successores communē
 populū excellēbant, & adhuc excellent in multis.
19 Gaudens. Hęc consequenter ponitur ecclesię gratitudo, cum di-
 citur. *Gaudebo Gaudens, &c.* Et duplicatur verbū gaudij, quia
 ex gaudio & gratitudine interiori sit redundantia in signo & ope-
 re exteriori.
20 Quia induit me vestimentis. i. notitia diuine gratiæ: &
 virtutis, que sunt ecclesię vestimenta & ornamenta.
21 Et indumento iustitiæ. i. opere iusto ad proximum.
22 Quasi sponsum, &c. Hoc dicitur propter pr̄latos, qui sunt

NICOLAUS DE LYRA.
 fidei, quia ab antiquo fuerunt riuosi in peccato idololatrię & alijs
 multiplicibus peccatis.
1 Et instaurabunt ciuitates desertas & dissipatas. per ido-
 latriam, quæ per eos fuerunt instaurata ad latrariam.
2 Et stabunt alieni. idest Gentes ad fidem conuersi.
3 Et pascēt pecora. ista deseruunt ad v̄ctum & vestitū. Et
 per hoc designatur, quod pr̄dicatores Euāglij possent accipere sum-
 ptus ab illis quibus pr̄dicarēt, vt dicit̄ Christus Luc. 10. Et Paulus
 Apost. 1. Cor. 9. b. Dominus ordinauit his qui Euāgeliū annūciāt
 de Euāgelio viuere. Per hoc etiam intelligitur, quod ministri eccle-
 siæ habituri essent de iure decimas animalium & terrarū nascentium,
 sicut videmus impletum. Et quantum ad illam partem decimam lai-
 ci dicuntur pascere eorum pecora. idest pro eis:
4 Et filij peregrinorum. & sic alieni & peregrini dicuntur hic
 laici qui non debent ad diuinum ministerium accedere.
5 Vos autem Sacerdotes. vos apostoli & alijs discipuli & suc-
 cessores vestri dato etiam quod sint ex Gentilitate vocati. A tempo-
 re enim apostolorum multi de Gentibus vocati ad fidem fuerunt ab
 eis instituti Episcopi & Sacerdotes. vt patet de S. Clemēte, Dionisio,
 Tito, Timotheo, & multis alijs.
6 Fortitudinem Gentium. quia ministri ecclesiæ de bonis lai-
 corum sustentantur.
7 Et gloria eorum. i. à gloriosis & potentibus laicorum eritis
 honorati, sicut videmus quod principes pr̄latos ecclesiæ honorant
 sicut patres.
8 Pro confusione. Istud refertur ad tempus primitiue eccle-
 się, in quo qui populo pr̄latus pr̄ficiēbatur, primus ad tormenta du-
 cebatur, & duplex malitia eis imponebatur scilicet sui & populi,
 quia eis imponebatur quod essent in se sacrilegi, & quod ab eis alijs
 essent decepti: & sic grauius puniebantur.
9 Laudabunt par. corū. i. vestram, s. mercedem. Et est hic me-
 taplasms, vt exponunt aliqui. Sed quia iste modus loquēdi videtur
 extraneus à cōi modo loquēdi scripturę sacrę, maxime quia meta-
 plasms secundum Doctores grāmaticę est trāsformatio syllabæ in
 syllabam,

F
 magnificabit
 gloriā, & sicut
 sponsus, quæ 2
 dornat ornat.
 suum
 Cant. 1.
 Gal 3. d.
 1. Cor. 2. d.
 Ibid. 3. a.

A Et quasi sponsa. Al-
terius coparationis
ponit exempla, quo-
rum prius ad sponsam,
sequens refertur ad
sponsam.
- enim.
Psal. 116. 2.
b Et laudem. suam.
vnde: Laudate domi-
num omnes gentes. Et
alibi.

Sponsum decoratum corona, & quasi sponsam ornatam
monilibus suis. Sicut enim terra profert germen suum, &
sicut hortus semen suum germinat, sic dominus Deus ger-
minabit iustitiam, & laudem coram uniuersis Gentibus.

alibi: Domine domi-
nus noster, &c. Q. d. Psal.
Sicut terra, & hor-
tus irriguus germi-
nat, sic ecclesia Spi-
ritu sancto fecunda-
ta, reddet domino fru-
ctum laudis, & bonae
operationis.

NICOLAUS DE LYRA.

sponsi ecclesiarum sibi commissarum, & in hoc sunt Christi vicarij.
1 Et quasi sponsa. hoc refertur ad populum prelati subditum.
2 Sicut enim terra profert germen suum. ex influentia solis.
3 Sicut dominus Deus. qui est sol iustitiae.

4 Germinabit. id est germinare faciet.
5 Iustitiam. id est, corde, & opere.
6 Et laudem. in ore.
7 Coram uniuersis gentibus per predicationem Apostolorum,
& aliorum Christi discipulorum, & eis succedentium.

ADDITIO.

In cap. 61. ubi dicitur in psal. Et in gloria corum superbiatis.
Vbi in transl. nostra dicitur: Et in gloria cor. superbiatis.

in Hebraeo habetur: Et in gloria eorum exaltabimini: quod
magis concordat sententiae, quia superbia sonat in malum, non autem
exaltatio, seu honor.

B

CAP. LXII.

Propter Sion.
propheta in
persona, sui
impedio
exhilaratus ex his
oib. q. mundo confert
filius incarnatus. Et
hoc est, ppt. Si non
tacebo. quauis loq
prohibeat quauis
mortem minetur.
* Procop. Perpe-
tuo se clamaturum,
ait, praecibus q. effla-
gitaturum, vt corum
quae dicta sunt eum
intueatur: qui tu
demum futurus est, cum iustitiam, & salutare Ierusalem
mortalibus omnibus illucere contigerit. Non quiescam
igitur, inquit, donec ea impleuerit dominus, quae ipse
pollicitus est.

CAP. LXII.

a Ergo. b Reges, & principes. c Imo annuntiabo aduentum
domini. d Sacerdotes.

Propter Sion non tacebo, & propter Ierusa-
lem non quiescam, donec egredietur, vt splen-
dor iustus eius, & saluator eius vt lampas accendatur: &
videbunt Gentes iustum tuum, & cuncti reges incly-
tum tuum. Et vocabitur tibi nomen nouum, quod os do-
mini nominauit. Et eris corona gloriae in manu domini,

imponere. vt enim
ait, Abrahama prius
dictus est Ra quod
indecouit. Aeliu
filius Barachel. Bu-
zites de cognatio-
ne Ra. deinde dictus
est Abrahama, id est pater
excelsus tade Abra-
ham. Similiter
prius Simon postea
Petrus.
* Euseb. Nomen
nouum, quod erat apud
veteres incognitum,
quodnam esse potest
aliud quam a Ser-
uatore nostro Iesu

† iustitia.
† salus.

† declarauit.

b Lampas accendatur. Lampas graece, flamma, latinè, vnde: Ignem
veni mittere in terram, & quid volo nisi vt ardeat? Hoc succensit
Apostoli loquebantur varijs linguis.

c Nomen nouum. Mos est Hebraeis ex nouis rebus noua nomina
impo-

Christo, ductum Christianorum cognomen, toto terra-
rum orbe benedictum.
* Chrystost. Olim varia, ac differetia singuli nomina ac-
ceperant, pro ratione rerum, ac virtutum, quibus postea
excellere debebant, nunc omnes vno appellamur nomi-
ne Christiano omnium maximo, ac prestantissimo, cum
quo, & filij Dei, & amici, & corpus Christi dicimur.
d Coronam gloriae. De omnibus partibus mundi, quasi coro-
na venientibus fidelibus.

C

NICOLAUS DE LYRA.

CAP. LXII.

Propter Sion. Aliqui expositores catholici exponunt hoc
caput, sicut, & praecedens de prosperitate reuertentium de
Babylon. dicentes, quod per illud, quod dicitur hic, donec
egredietur, vt splendor iustus eius, &c. intelligitur Cy-
rus, qui fecit iustitiam eos remittende, & de captiuitate salvando: &
sic consequenter litera adaptant ad suum propositum: sed valde ex-
torde in multis, quorum pauca accipiam. Quod n. subditur hic: Et
eris corona gloriae, &c. exponunt de dignitate sacri dotalis, & re-
gia. Quod non potest conuenienter dici, quia dignitas sacerdotalis, &
regia consistebat in hoc, quod instituebantur reges, & sacerdotes p
sacram unctionem, quae secundum Iudaeos cessauit a destructione primi
templi, ita quod toto tempore templi secundi p redeuntes de Babylone
aedificati, non fuerunt aliqui reges, vel sacri dotes sic institui. tunc
toto illo tempore caruerunt regibus vsque ad Aristobolum filium
Hyrcani, qui primus sibi diadema imposuit, post quadringentos vnum
& octoginta annos, & tres menses, ex quo populus de captiuitate
Babylonica liberatus ad propria remeauit, vt dicit Iosephus 13. li-
bro antiquitatum, cap. 21. Item quod dicitur infra: Si dedero triti-
cum tuum ultra cibum inimicis tuis, &c. exponunt de pacifica col-
lectione terrae nascentium a Iudeis post dictum reditum. Quod non est
verum quia frequenter illo tempore fuerunt molesti a Samaritanis,
& alijs gentibus se circumstantibus, non solum in bonis exterioribus,
sed etiam in personis. vt patet in lib. Esdr. & Nemiae Machabaeorum
& Iosephi. Regibus etiam Persarum reddebant tributum de bonis suis
& postea Graecis, & Romanis. Propter quod etiam Ra. Sal. & alij
Hebraei exponunt istud cap. & praecedens de prosperitate quam ex-
pectant eis futuram tempore Messiae. Propter quod nos qui secundum
veritatem consistimus Christum venisse habemus ipsum exponere
de prope-

Regum, sacer-
dotumque in-
stitutio vete-
resta. quando
imperfici ce-
pit.
Iosephus.

de prosperitate ecclesiae. Igitur sicut capitulo praecedenti ostensa
est clementia Saluatoris in consolationibus, & beneficijs ecclesiae ex-
hibitis, ita in hoc capitulo, & consimilibus ostenditur eius potentia.
& augetur in duas partes, quia primo describitur eius potestas, se-
cundo potestatis veritas, ibi: Iurauit dominus. Circa primum
dicit propheta.

1 Propter Sion non tacebo, & propter Ierusalem, non
quiescam. id est propter gloriam ecclesiae, quam video in futuro.
Non tacebo a diuinis laudibus, & praecibus.
2 Donec egredietur de sinu patris in mundum.
3 Vt splendor iustus eius. i. Christus, qui ratione diuinitatis est
splendor patris & figura substantiae eius, ad Hebr. primo a.
4 Et Saluator eius. per suam omnipotentiam, propter quam subditur
in autoritate allegata ad Hebr. a. Portansque omnia verbo vir-
tutis suae, purgationem peccatorum faciens, &c.
5 Vt lampas accendatur. ardore charitatis ad alios accendendum,
sicut de lampade accensa accendentur alij propter quod dicitur Lu-
cae duodecimo, s. Ignem veni mittere in terram, & quid vo-
lo nisi, vt accendatur.
6 Et videbunt gentes iustum tuum. per fidem in predicatione
Apostolorum.
7 Et cuncti reges inclytum tuum. Quorum multi receperunt
fidem Christi, & omnes recipient ante finem mundi.
8 Et vocabitur tibi nomen nouum. scilicet ecclesia Christiana,
quae prius vocabatur Iudeorum Synagoga.
9 Quod os domini nominauit. Mat. 16. c. Super hanc petram
id est super me Christum, aedificabo ecclesiam meam.
10 Et eris corona gloriae. i. coronata gloriosè, sicut de notabi-
liter liberali non solum dicitur, quod sit liberalis in concreto, sed
etiam liberalis in abstracto.
11 In manu domini. i. in eius protectione.

* Et dia-

* Cyrillus. Vnam
A quamque animam
& vniuersam eccle
siam, sanctoru co
rona comparat ex
multis floribus con
textæ, vel regio dia
demati lapidib. pre
tiosis radianti.

a Non vocaberis vl
tra derelicta. Ecclesia
de vtroq; populo al
loquitur quasi non
hoc vocabulorum
fine contenta eris.

* Rupertus. Hæc
tuæ vetustatis erāt
noīa, & à patre tuo
Adam tibi hæredi
taria, desolata, dere
lictā. Non sic voca
beris vltra.

b Et gaudebit. Pro
pter hoc relinquet ho
mo patrem & matrē.
Sacramentum hoc ma
gnum est in Christo
& in ecclesia.

* Procopius. Descē
dit. n. de cælis verbū
vniuersa, vt eccle
siam fecundaret,
quam ipse sibi vir
ginem castam ascī
uit, non habentem maculam aut rugam.

c Super muros tuos. Apostolos prædicatores, qui ecclesiam
muniunt, quorum custodes angeli sunt. vnde: Omnes ad
ministratores sui itus sunt propter eus nisi qui hæreduatem ca
piunt saluis. Vel muri ecclesiarum, apostolorum discipuli
i, quorum custodes ipsi apostoli.

a & diademā regni in mānu Dei tui. Non vocaberis vltra
derelicta: & terra tua non vocabitur amplius desolata. Sed
vocaberis voluntas mea in ea, & terra tua inhabitabitur.

Quia cōplācuit domino in te, & terra tua inhabitabitur.

Habitabit enim iuuenis cum virgine, & habitabunt in te
filij tui. Et gaudebit sponsus super sponsam, & gaudebit
super te Deus tuus. Super muros tuos Ierusalem constitui

custodes: tota die & tota nocte, perpetuo non tacebunt.

Qui reminiscimini domini, ne taceatis: & ne detis silen
tium ei, donec stabiliat, & donec ponat Ierusalem laudem

in terra. Iurauit dominus in dextera sua & in brachio for
titudinis suæ. Si dederō triticum tuum vltra cibum ini
micis tuis, & si biberint filij alieni vinum tuum in quo la
borasti. Quia qui congregabunt illud, comedent, & lau

derunt. Quia qui congregabunt illud, comedent, & lau
derunt. Quia qui congregabunt illud, comedent, & lau
derunt. Quia qui congregabunt illud, comedent, & lau
derunt.

derunt. Quia qui congregabunt illud, comedent, & lau
derunt. Quia qui congregabunt illud, comedent, & lau
derunt. Quia qui congregabunt illud, comedent, & lau
derunt.

derunt. Quia qui congregabunt illud, comedent, & lau
derunt. Quia qui congregabunt illud, comedent, & lau
derunt. Quia qui congregabunt illud, comedent, & lau
derunt.

derunt. Quia qui congregabunt illud, comedent, & lau
derunt. Quia qui congregabunt illud, comedent, & lau
derunt. Quia qui congregabunt illud, comedent, & lau
derunt.

derunt. Quia qui congregabunt illud, comedent, & lau
derunt. Quia qui congregabunt illud, comedent, & lau
derunt. Quia qui congregabunt illud, comedent, & lau
derunt.

derunt. Quia qui congregabunt illud, comedent, & lau
derunt. Quia qui congregabunt illud, comedent, & lau
derunt. Quia qui congregabunt illud, comedent, & lau
derunt.

derunt. Quia qui congregabunt illud, comedent, & lau
derunt. Quia qui congregabunt illud, comedent, & lau
derunt. Quia qui congregabunt illud, comedent, & lau
derunt.

derunt. Quia qui congregabunt illud, comedent, & lau
derunt. Quia qui congregabunt illud, comedent, & lau
derunt. Quia qui congregabunt illud, comedent, & lau
derunt.

derunt. Quia qui congregabunt illud, comedent, & lau
derunt. Quia qui congregabunt illud, comedent, & lau
derunt. Quia qui congregabunt illud, comedent, & lau
derunt.

derunt. Quia qui congregabunt illud, comedent, & lau
derunt. Quia qui congregabunt illud, comedent, & lau
derunt. Quia qui congregabunt illud, comedent, & lau
derunt.

derunt. Quia qui congregabunt illud, comedent, & lau
derunt. Quia qui congregabunt illud, comedent, & lau
derunt. Quia qui congregabunt illud, comedent, & lau
derunt.

derunt. Quia qui congregabunt illud, comedent, & lau
derunt. Quia qui congregabunt illud, comedent, & lau
derunt. Quia qui congregabunt illud, comedent, & lau
derunt.

derunt. Quia qui congregabunt illud, comedent, & lau
derunt. Quia qui congregabunt illud, comedent, & lau
derunt. Quia qui congregabunt illud, comedent, & lau
derunt.

derunt. Quia qui congregabunt illud, comedent, & lau
derunt. Quia qui congregabunt illud, comedent, & lau
derunt. Quia qui congregabunt illud, comedent, & lau
derunt.

derunt. Quia qui congregabunt illud, comedent, & lau
derunt. Quia qui congregabunt illud, comedent, & lau
derunt. Quia qui congregabunt illud, comedent, & lau
derunt.

derunt. Quia qui congregabunt illud, comedent, & lau
derunt. Quia qui congregabunt illud, comedent, & lau
derunt. Quia qui congregabunt illud, comedent, & lau
derunt.

derunt. Quia qui congregabunt illud, comedent, & lau
derunt. Quia qui congregabunt illud, comedent, & lau
derunt. Quia qui congregabunt illud, comedent, & lau
derunt.

f Donec ponat Ierusa
lem. Quod est, vel ip
sa longè lateq; dif
fusa, vbiq; laudē,
vel vbiq; laudet sē
per creatorē suum.
e Iurauit. per filiū. f inhabitata
qui Dei virtus est i. Cor. i. d.
& Dei sapientia.

f In dextera. in filio
vnde: Oīa in sapientia
fecisti, qui & brachiū, Psal. 103. e.
& fortitudo patris.
vnde: Omnia per ipsū Io. i. a.

g Si dederō triticum
tuum. Triticū Iudæo
rum & vinū, sæpe
dedi inimicis eorū.
sicut in lib. Iudicū Iudic. 6. 2.

legitur: quod in tpe
messis Medianitæ
irruerant & corū
fruges colligebant.
Et qñ captiui ducti
sunt, Samaritani q
eorū messes come
derēt, substituti sūt.

Sed in hoc loco in
telligit cibū ecclesie
virtutes, & bona o
pera, corpus Chri
sti & sanguinem.

Idest laudes, ope
ra, quæ cum idolis impenderis, demones comedebant.
Sed post aduentū filij dominus delectatus est in eis Triti
cum ergo & vinum, cibus. s. Iudæorum, corpus Christi &
sanguinem significabant. vnde: Caro mea verè est cibus, &
sanguis meus verè est potus. Hoc hodie non sumitur ab hære
ticis, Paganis, Iudæis inimicis ecclesie.

Io. 6. f.
Per

NICOLAUS DE LYRA.

Et diadema regni in manu Dei tui. Ista secunda corona
perinet ad honorem ecclesie triumphantis, prima ad honorem
ecclesie militantis.

Non vocaberis. a sponso tuo, qui dicit Matt. ult. d. Ecce ego
vobiscum sum omnibus diebus vsq; ad consummationem
seculi.

Et terra tua non vocabitur amplius desolata. idest di
uini consolationibus destituta: quæ semper aderunt ecclesie, etiam
in pressuris.

Sed vocaberis. per bona opera mihi accepta.
Et terra tua inhabitabitur. a fidelibus: Et sequitur iterum
ost hoc.

Et terra tua inhabitabitur. per hanc secundam intelli
gitur terra viuentium, ad quam fideles de presenti vita transfe
rentur.

Habitabit enim iuuenis cum virgine. sancte & caste, vt
Ioseph & Ioannes cum Maria, Valerianus cum Cecilia, & Chry
stus cum Daria, & plures alij hanc perfectionem imitantes, vt
dicitur in collationibus patrum & in alijs pluribus locis.

Et habitabunt in te filij tui. per baptismum regenerati.
Et gaudebit sponsus super sponsam. idest Christus super
ecclesiam.

Gaudebit super te Deus tuus. idest tota Trinitas.
Super muros tuos Ierusalem. idest constituendos a Deo
adixi, vt sit verbum Isaie. Dicit autem hic glossa Hebraica, quod
per muros intelliguntur hic patres sancti Abraham, Isaac, Iacob
& ceteri quorum merita sunt posteris quasi defensionis mu
nes. Et per custodes angeli sancti, eorum merita coram Deo reco
mendes. Et nos multo fortius secundum veritatem possumus dicere,
quod isti muri sint Apostoli secundum quod dicitur Apocal. 12. d.
murus ciuitatis habens fundamenta duodecim, & in
his nomina duodecim Apostolorum & agni scripta.
Et per custodes intelliguntur angeli ad custodiam fidelium deputa
ti eorum merita coram Deo presentantes. Et quia pro bono statu ec
clesie non solum angeli sunt solliciti, sed etiam homines deuoti. ideo
is exhortando subdit.

Qui reminiscimini domini ne taceatis. cessando a preci
bus & laudibus diuinis.

Qui reminiscimini domini ne taceatis. cessando a preci
bus & laudibus diuinis.

Qui reminiscimini domini ne taceatis. cessando a preci
bus & laudibus diuinis.

Qui reminiscimini domini ne taceatis. cessando a preci
bus & laudibus diuinis.

Qui reminiscimini domini ne taceatis. cessando a preci
bus & laudibus diuinis.

Qui reminiscimini domini ne taceatis. cessando a preci
bus & laudibus diuinis.

13 Donec stabilitat. contra omnem aduersitatem.

14 Et donec ponat Ierusalem. idest ecclesiam.

15 Laudem in terra. quod implebitur circa finem mundi quan
do omnes conuertentur ad fidem Christi.

16 Iurauit dominus. Hic consequenter describitur Saluato
ris veritas, quia non sufficeret potestas ad saluandum, nisi simul
adesset veritas in adimplendo promissum. Et diuiditur in duas
partes, quia primò ponitur huius veritatis ostensio. secundò ex hoc
inducitur quedam salubris monitio, ibi: Transite. Primum osten
ditur per certitudinem iuramenti, cum dicitur: Iurauit domi
nus in dextera sua. Idest in filio, qui dicitur eius dextera
& brachium, vt supra 53. a. Brachium domini cui reue
latum est.

17 Si dederō. idest non dabo.

18 Triticum tuum. Triticum ecclesie est sacramentum Eucha
ristie in pane viticeo confectum, quod non est infidelibus dandum,
Nec per hoc quod additur.

19 Vltra cibum. Intelligendum est, quod antè fuerit eis datū:
qui hæc dictio vltra, non semper importat talem antecessionem, si
cut patet Deuteron. ult. d. vbi dicitur: Non surrexit vltra pro
pheta sicut Moyses, qui posset dominum videre facie ad
faciem, sed Deus per angelos, &c. quia nec similis ante eum
fuerat in conuentionibus. ibi tamen expressis.

20 Et si biberint. idest non bibent.

21 Filij alieni. a fide catholica.

22 Vinum tuum. idest Christi sanguinem sub specie vini con
tentum.

23 In quo laborasti. Licet enim summus Sacerdos Iesus Chri
stus hanc consecrationem faciat, tamen Sacerdotes ad hoc laborant
ieiunijs & orationibus, & alijs pijs operibus se disponendo, vt ver
ba consecrationis debite proferant, & sacramentum percipiant.

24 Quia qui congregabunt illud. scilicet triticum præ
dictum.

25 Comedent & laudabunt dominum. per congregationē.
hic intelligitur labor fidelium, disponendo se ad debite communi
candum, sicut dictum est de Sacerdotibus. Nominatur tamen iste la
bor nomine congregationis: quia istud sacramentum est sacramentū
ecclesiasticæ vnitatis. Et etiam circa hoc sacramentum labor fide
lium corporalis in preparatione materiæ. scilicet panis & vini, in
quibus conficitur hoc sacramentum.

A Per portas. Mi-
nistros ecclesie,
† congregant qui alios intro-
ducunt. Vel vir-
tutes quæ du-
cunt in celum,
† remouere
Pfal. 33.b.
quasi de virtute
in virtutem.
b Planum facite
iter. aufcendo
scandala, in bap-
tismo remittē-
do peccata.
c Eligite. Vel,
proiicite secun-
dū. LXX. quod
est auferte du-
ritiam infideli-
tatis à cordibus hominum, vel reprobos & duros à con-

dabunt dominū: & qui † comportant illud, bibent in atrijs fan-
ctis meis. Transite, transite per portas, preparate viam populo, pla-
num facite iter, & † eligite lapides: & leuate signum ad populos.
Ecce dominus auditum fecit in extremis terrę. † Dicite filiæ Sion:
† Ecce saluator tuus venit, ecce merces eius cum eo, & opus illius
coram eo. Et vocabunt eos populus sanctus, redempti à domi-
no. Tu autem vocaberis ciuitas quaesita, & non derelicta.

sortio fidelium. D
d Dicite filiæ Sion.
scilicet primiti-
ue ecclesie, que
ex Iudæis pri-
mum. vnde: Fi-
lij matris mee pu-
gnauerunt con-
tra me. Vel fe-
cundum illud:
Quotquot autem
repperunt eum.
Et est.
c Et vocabunt
eum. dicentes:
Vos estis popu-
lus sanctus, vos
estis redempti à

NICOLAUS DE LYRA.

- * 1 Et qui comportant illud, scilicet vinum, per comportationem intelligitur hic labor prædicatis fidelium.
- 2 Bibent in atrijs sanctis meis, id est in locis diuino cultui consecratis. Et hoc patet, quod non est hic sermo de pane tritico & vino communiter acceptis, quibus vtuntur homines in locis non sacris, & magis quam in sacris: quia loca sacra non sunt epulis & conuiujs communibus apta, nec erant in veteri lege.
- 3 Transite. Hic ex prædictis ponitur monitio siue exhortatio. Ex hoc enim quod Saluator est potens & fidelis in promissis adimplendis, debent omnes ad ecclesiam transire, cui bona promissa promittuntur & conceduntur: & hoc est quod dicitur: Transite, ad ecclesiam militantem.
- 4 Transite, ad triumphantem.
- 5 Per portas, porta militantis est baptismus. Porta triumphantis est extrema vntio, que est sacramentum exeuntium de hoc mundo ad triuicium lumen ad celum.
- 6 Preparate viam populo. Vos prædicatores & sacerdotes sacramenta ministrantes.
- 7 Planum facite iter, amouendo impedimenta que sunt pecca-

ta. Vnde dicit Rab. Sal. quod hoc dicitur de hgmēto malo, per quod intelligit somnum inclinatum ad peccatum. Et sic patet etiam secundum ipsum, quod non est hic sermo de preparatione materiali.
8 Et leuate signum ad populos. virtutem sancte Crucis eis predicando. Et quia iam factura est quantum ad alios quos credentes in omnibus terræ habitabilis locis à tempore Apostolorum secundum quod diffusius declarauit super illud Psal. 18. In omnem terram exiit sonus eorum, ideo subditur: Ecce dominus auditum fecit in extremis terræ. Et subditur.
9 Dicite filiæ Sion, id est congregationi fidelium.
10 Ecce saluator tuus venit, id est veniet ad iudicium, sicut per incarnationem iam venit in mundum.
11 Ecce merces eius cum eo, ad reddendum pœnam vel præmium secundum merita & demerita hominum.
12 Et vocabunt, angeli sancti, qui erunt executores diuini iudicij.
13 Eos, scilicet electos.
14 Populus sanctus, eos ad gloriam reducendo.
15 Tu autem, scilicet ecclesia.
16 Vocaberis ciuitas, scilicet à domino & angelis sanctis.
17 Et non derelicta, in manibus demonum cum reprobis.

ADDITIO.

In cap. 72. vbi dicitur in postilla. Et videbunt Gentes iustum tuum.

Hec quod dicitur: Et videbunt Gentes iustum tuum, potest intelligi de visione Christi in corpore assumpto, in qua Deus visibiliter cognoscitur. & etiam de visione Eubaristie eadem ratione.

CAP. LXIII.

A Vis est iste. Quidam angeli non plenè cognoscetes mysterium incarnationis, passionis, resurrectionis, videntes ad caelos ascendere

CAP. LXIII.

VIS EST ISTE

dere dominum cum multitudine angelorum & sanctorum hominum propria virtute, non auxilio angelorum, admirantur incarnationis, & passionis, & resurrectionis, & ascen-

NICOLAUS DE LYRA.

CAP. LXIII.

Q Vis est iste. Capitulum istud exponitur de Christo communitur ab Hebræis expositioibus, & Latinis, aliter tamen. Dicit enim Rab. Sal. quod per Edom cum dicitur hic: Quis est iste qui venit de Edom, intelligitur Romanum Imperium, prout fuit in latitudine sua, quando dominabatur vniuerso orbi, dist. quod Messias in aduentu suo multos de habitatoribus orbis interficiet, propter hoc describitur hic eius vestimentum sanguine rubricatum, & omnes residuos Iudæis subiiciet. & ad hoc aptat literam prout potest. Sed non prosequor hanc expositionem, quoniam fundatur super falsum, cum aduentus Christi transierit in præteritum. Catholici vero communiter exponunt de Christo post passionem suam redente ad patrem, sequente in hoc beatus Hieronymus & Dionysius. secundum quos illud quod dicitur: Quis est iste qui venit de Edom, est verbum angelorum Christum ascendente admirantium, & de eius mysterijs plenius doceri & illuminari potentium, aliter tamen: quia secundum Hieron. est verbum angelorum inferiorum quarentium edoceri à superioribus. Secundum Dionysius, verò 7. cap. caelestis Hierar. est verbum omnium: quia etiam supremi angeli quesierunt de prædictis plenius edoceri. Sed istis videtur obuiare dictum Aug. 5. super Gen. ad literam. vbi dicit quod angeli à principio cognouerunt omnia mysteria gratia fienda. Cui dicto respondetur ab alijs, quod licet cognouerint dicta mysteria in generali, non tamen quantum ad omnes condiciones particulares, & de istis quesierunt plenius edoceri. Hanc autem expositionem intendo prosequi per omnia, quia diffusè traditur in glossis & aliorum postillis: ad quas quislibet potest recurrere.

vere, nec ipsam intendo in aliquo reprobare, sed tantum per modum inquisitionis subtilitè aliqua circa eam dicere. Primum est, quod ista expositio in aliquibus videtur extranea, quia secundum ipsam cum dicitur hic: Quis est iste qui venit de Edom, per Edom intelligitur genus est locus vnde Christus ascendit, scilicet mons Oliueti vel Ierusalem: que est iusta eum. Quod autem Ierusalem vel Iudæa intelligatur per Edom, videtur extraneum, cum Idumæe semper fuerit Iudæe inimica, sicut Esau ipsi Iacob. Item quod dicitur in f. d. Et aspersus est sanguis eorum super vestimenta mea, sic exponitur ab eis: ut sit verbum Christi de sua passione loquentis. Et aspersus est sanguis eorum, id est sanguis meus qui dicitur eorum, eo quod est effusus per procuracionem Iudæorum. Hoc extraneum videtur, quia non recolo me vidi disse alibi in scriptura talem loquendi modum. Item Christo ascendente, mysterium incarnationis iam erat in effectu completum, quantum ad substantiam facti & circumstantias. Talia verò postquam sunt in effectu posita non videntur excedere facultatem cognitionis angelicæ, & maxime, quia angeli etiam inferiores qui mittuntur in ministerium, fuerunt in istis ministrari, ut patet de angelis natiuitatem Christi nunciantibus ipsis pastoribus & de angelis apparentibus Mariae & Ioseph & Magis, & consimilibus, ut patet ex Euangelio in pluribus locis. & ideo dubium videtur, quod ascendente Christo quererent plenius edoceri de passione Christi, dicendo: Quare ergo rubrum est indumentum tuum? &c. ut dicit expositio ista. Item dato quod non sit ibi aliquod tale dubium seu modus loquendi extraneus, tamen non sumus artati ad tenendum ipsam, ut videtur. Tum quia sacra scriptura expressè non determinat, quod iste debeat esse sensus huius scripturæ, sicut determinat de pluribus alijs in hoc libro scriptis, & alijs veteris testamenti. Verbi gratia quod dicitur supra in principio. 61. a. Spiritus domini super me eo quod vnxit me. Saluator

Iudæorum opinio de regni Romani depulsioue.

dicat

ascensionis mysterium, & quomodo sibi & alijs aperiat regnum caelorum, vnde & angelis dominum comitantibus dicunt: Quis est iste. Et David similiter: Quis est iste rex gloriae. Videtur tamen Ang. dicere super Gen. qd omnes angeli ab ipsa creatione sua, statim cognouerunt in conreplatione sui creatoris quidquid ipse erat factururus.

Hierony. autem aperrè declarat quia quidam angeli donec perficeretur mysterium incarnationis ad plenum non cognouerunt.

Athanas. Verba sunt diaboli accedentis ad Iesum tanquam ad hominem, qui non inueniens in eo veteris suae superfeminatio nis vestigia, & superatus in tentatione a domino cum pudore proruperit in

hac verba, Quis est iste qui venit ex Edom, è terra hominum incedens cum tanta potentia & robore: Ideo dominus ait Venit princeps mundi huius & in me non habet quicquam.

De Edom. Edom? Ab edulio rufalenti, propter qd vendidit primogenita. Vel à calore: interpretatur. n. terrenus, vel sanguineus: & mundum significat. Esau verò quercus vel roboreus. Seir hirsutus, i. pilosus. Hic at non ipsu hominem, sed mundum s. in interpretatione significat. Sicut & Bosra. i. munita vel firma, non rem suam hic sed infernum s. in suam interpretationem significat, vbi firmiter quasi sub multis custodibus anime tenebant. vnde: Quis deducet me in ciuitatem munitam? Vel terrenam Ierusalem, quae firmissimis muris munita fuit in qua passus est dominus. vnde Homerus: s. in Iosephum Ieron inquit, à quo Ierusalè interpretat munita vel firma. Bosra at ciuitas neq; in terra promissionis neque in Edom sita, sed in Moab. Venit ergo Christus de mundo sanguineo, venit de Bosra, tinctis vestibus. i. corporeis mēbris. de ciuitate munita, scilicet Ierusalem, vbi passus. Vel de inferno spolia-

to victor cum fidelibus suis.

b Formosus in stola. Formosum, calidum. Vnde formosus quasi calidus, quia ex colore rubeus & roseus efficitur vultus, & inde speciosus.

c Quare ergo. Tanquam dicant Angeli. Didicimus, quod loqueris iustitiā, & salus t. omnium in t. hominum.

qui venit de Edom t. tinctis vestibus de Bosra: Iste formosus in stola sua, t. gradens in multitudinē virtutis suae. Ego qui loquor iustitiā, & t. propugnator sum ad saluandum. Quare ergo rubrum est indumentum tuum, & vestimenta tua sicut calcantium in torculari? Torcular calcaui solus, & de Gentibus non est t. vir mecum. Calcaui eos in furore meo, & conculcaui eos

in illo. Lauabit in vino stolam suam, & in sanguine vuae amictum suum, quid aliud quam vinum calicis domini sanguinis ostenditur? necnon apud Isaia hoc idem Spiritus sanctus de domini passione testatur. Quare rubicunda sunt vestimenta & indumenta tua, velut a calcatione torcularis pleni & per calcati? vini utique mentio est, & ideò ponitur ut domini sanguis vino intelligatur. predicatur. n. verbis propheticis & praesignificatur quod postea manifestatum est in calice Dominico.

d Torcular. Scilicet crucem & omnia tormenta passionis, in quib. quasi praepressus, vt etiam sanguis fundere tur. Torcular, pro supplicijs peccatorum ponitur. vnde: Ieremias: Torcular calcauit dominus virgini filiae Iuda. Interdū in congregatione nouorum fructuum. Vnde in bonam partem quidam Psalmi, pro torcularibus intitulantur.

e Solus. Solus Samson praecisis crinibus Philistinis exponitur, nec Angelus nec Archangelus vel quilibet caelestis spiritus. Denique humani generis nullus vel Iudaeus vel Gentilis auxiliator, solus pugnat, solus superat.

f a Asper-

io. Cyprianus. Qn sanguis vuae dicitur

Gen. 49.

lib. 2. epist. 3.

Gen. 49.

Tren. 1. c.

Iudic. 16. c.

F

F

NICOLAUS DE LYRA.

dicat Luc. 4. c. impletum fuisse in ipso. Tum similiter nec autoritas ecclesie determinauit hoc quod viderim vel audierim, sed solum ad hoc habemus autoritates sanctorum Dionysii & Hieronymi: ex quibus non habetur argumentum necessarium, sed tantum probabile, quod sic debeat intelligi, vt habetur in summa Sancti Thomae parte prima: art. 8. 1. q. Et ideo dicit sanctus Aug. in epistola ad Vincentium donatistam, qui arguebat contra ipsum de dictis sancti Hilarij. Ad quod respondens dicit. Hoc genus literarum ab autoritate canonis distinguendum est. Non enim sic leguntur tanquam ita ex eis testimonia proferantur, vt contra sentire non liceat, &c. Item de obscura traditione sacrae scripturae in pluribus locis, & maxime in prophetis vna causa a doctoribus assignatur, vt per studiosos multipliciter exponatur. secundum quod dicitur, 1. 2. b. Tu autem Daniel claude sermones & signa libri vsque ad tempus statutum: pertransibunt plurimi, & multiplex erit scientia, i. expositio, vt dicunt doctores nostri. Propter quod absq; prauidicio aliquo expositionis praedictae intendo aliam prosequi, quae mihi clarior videtur. praedicta verò sic diffusè posui: non solum pro isto loco sacrae scripturae, sed etiam pro alijs, vt diligens lector constaret quae expositiones, sacrae scripturae necessario sunt tenenda, & quae non. Ad euidenciam expositionis ponenda, considerandum, quod Edom & Bosra in Heb. sunt nomina propria & appellatiua, prout autem sunt propria: Edom est nomen filij Isaac, qui alio nomine vocatur Esau, Gen. 23. & etiam terra ab eo denominata, quae larine dicitur Idumaea. Bosra vero vel potius Bysra, sic enim scribitur in Hebræo, nomen est ciuitatis, vnde fuit Iobab rex Edom, Gen. 37. Prout vero sunt nomina appellatiua, Edom signat rubedinem, & Bosra munitiōem. His igitur praedictis veniamus ad diuisionem. Superius. n. posita est facta per Christum saluatio hic consequenter ponitur saluationis discretio, quae perfectè fiet finali iudicio. Tunc enim Saluator segregabit electos a reprobis, sicut segregat pastor oves ab hædis, Matth. 25. Illud autem iudicium praecedet persecutio Antichristi & eius exterminium. Et ideo primo ponitur Antichristi exterminatio.

Methodius de temporib. Antichristi. Diuisio.

1 Qui venit de Bosra. i. de Ierusalem ciuitate munita, in qua Antichristus sedet in templo tanquam sit Deus. 1. Thef. 2. & ipsam munit ad sui stabilitiōem.

2 De Edom tinctis. i. rubricatis secundum quod dicitur infra: Quare ergo rubrum est indumentum tuum? & per hoc designatur interfecio Antichristi quem dominus Iesus interficiet spiritu oris sui in monte Oliueti iuxta Ierusalem. Et loquitur hic propheta de Christo ad modum hominis victoriosi, cuius vestimenta sunt rubricata sanguine victorum ab eo.

3 Iste formosus. i. in humanitate sua gloriosa, quae est quasi vestimentum factus, & habitu inuentus vt homo.

4 Gradiens in multitudine. quia tunc apparebit cum angelorum multitudine. Consequenter ponitur Christi responsio ad questionem prophetae dicentis.

5 Ego qui loquor. spiritu oris mei interficiendo impium & magnam partem sibi adhaerentium.

6 Et propugnator. s. electos de persecutione Antichristi. Et consequenter quae it propheta iterum.

7 Quare ergo. & patet ex dictis sententia: Et subditur Christi responsio dicentis.

8 Torcular calcaui. & accipitur hic continens pro contento, s. torcular pro vuis in torculari calcatis, per quas hic intelligitur Antichristus & satellites eius.

9 Et de Gentibus. quia nullus de hominibus poterit deicere Antichristum.

10 Calcaui. i. in vindicta iustitiae meae.

* 1 Et aspe-

A *Aspersus est.* Sanguis meus, eorum rancore, demonū
 suasionē effusus. vnde: *Diabolus misit eos, ut traderet eum*
 In. *Et.* Eorum est sanguis suasionē fusus, & ipsi ibidem vi
 sti & occisi. Similiter sanguis Christi Iudæorum dicitur,
 quia fuderunt: & inde vindictam sustinuerunt. Et est a si-

Ioan. 13. a.
 Verg. 5.
 Aene. Sanguis
 ne ceruis ad-
 huc sparsoq;
 infecta cete-
 bro.

milī victoris dictū
 & victi, cuius sape
 sanguis super vesti-
 mēta victoris asper-
 gitur.

*Et non fuit qui ad-
 iunxerit, vnde, Omnis
 amici mei derelique-
 runt me, & noti mei
 quasi alieni recesserunt
 a me.*

* Procopius. Salus
 enim exinaniuit se-
 metipsum serui for-
 mam accipiēs. Cru-
 cis mortem præte-
 rea pertulit, quā nul-
 lus vel angelus vel
 potestas vel homo
 fuerat subiturus.

† fulcra.

* Ambro. Christi
 passio adiutore nō
 eguit, sicut longē an-
 tē dominus ipse præ-
 dixit: & respexi &
 non erat adiutor.

de insti. virgi-
 nis cap 7.
 † potentiam.

Et salua. Hiero-
 nymus ad Augusti-
 num & Alipium.
 Impietatem Sabel-
 lij declinantes, tres
 personas expressas
 sub proprietate di-
 stinguimus, non ip-
 sum sibi patrem, nō
 ipsum sibi filiū, nō
 ipsum sibi Spiritum
 sanctum esse dicen-
 tes sed aliam patris,
 aliam filij, aliam Spi-
 ritu sancti personā
 esse. Non enim no-
 mina tantūmodo,
 sed proprietates nominum confitemur.

Iob. 16. b. se-
 cundum lite-
 ram.

† verē.

† auxiliabi-ur
 etiam ipse.

† gestauit.

Et conculcaui, &c. * Rupertus. Duplici contritione
 contriui eos, præsentī furore meo & futura ira mea con-
 demnauī eos. præsentī videlicet furore, vt Romani tol-
 lentibus suum & locum & gentem perdant. futura ira,
 vt vsque ad inferni nouissima descendant.

Miserationum. Propheta in persona Iudaici populi poe-
 nitentis, & misericordiam domini recognoscentis.
 * Rupertus. Q. d. Licet post tot miseraciones iram in-
 ferat, non tamen mutatus est, neque mutationis arguen-
 dus. Nam & multitudine bonorum largitus est domui

¶ Meus. a. ¶ Ab eis fusus. b. ¶ Membra.

a in ira mea. Et aspersus est sanguis eorum super vestimen-
 ta mea, & omnia indumenta mea inquināui. † Dies enim

b vltionis in corde meo, annus † redemptionis meæ venit.

c Circumspexi, & non erat auxiliator: † quæsiui, & non fuit

d qui † adiuuaret. Et saluaui mihi brachium meum, & in-
 dignatio mea ipsa auxiliata est mihi. Et conculcaui popu-
 los in furore meo, & inebriaui eos in indignatione mea: &

e detraxi in terram † virtutem eorum. Miserationū domini

recordabor, laudem domini super omnibus quæ reddidit

nobis dominus, & super multitudinem bonorum domui

Israel, quæ largitus est eis secundum † indulgentiam suam,

et secundum multitudinem miseracionum suarum. Et

dixit: † Verumtamen populus meus est, filij † non negan-
 tes. Et factus est eis Saluator: In omni tribulatione eorum

† non est tribulatus, & angelus † faciei eius saluaui eos. In

dilectione sua & indulgentia sua ipse redemit eos, & por-
 tauit eos & † eleuaui eos cunctis diebus sæculi. Ipsi autem

1 a ¶ Opimione eorum ¶ Inquinari permisi.

2 a ¶ In dæmones vel in Iudæos. b ¶ Dum penderem in euice. c ¶ Quia. ¶ Tempus acceptabile. d ¶ Generis humani.

3 a ¶ In cruce. vnde: Considerabam ad dexteram & videbam, & non erat qui cognosceret me

4 b ¶ Mihi. c ¶ Quihabet. d ¶ Adiuutorium. vnde: Expectaui qui simul corpi iaretur, & non fuit, & qui consularetur, & non inueni

5 a ¶ Saluationem mihi fecit scilicet reburctionem. b ¶ Verbum carni vni- tum, vel fortitudo mea saluaui in hi omnes prædeterminatos: d vitam.

6 a ¶ Vindicta in Iudæos & dæmones. ¶ Iudæos.

7 a ¶ Repleui afflictione & miseria per Romanos.

8 a ¶ In nihilum. b ¶ Iudæorum. vel dæmonum.

9 a ¶ Pressus pondere malorum b ¶ Prædicabo quia iustus dominus in omnibus vijs suis.

10 c ¶ Signa, & miracula. d ¶ Bonis vel malis. quæ prodeli peccatis nostris. d ¶ Pro malis.

11 ¶ Datorum. ¶ Alias domus.

12 a ¶ Non eorum merita.

13 b ¶ Vel misericordiarum.

14 a ¶ Dominus scilicet videns eorum penitentiam. b ¶ Israel. c ¶ Quia scilicet sunt. d ¶ Me.

15 ¶ Sicut alij. ¶ Vel us filij scilicet iuror populi non negantis, id est patriarcharum, prophetarum qui in me vere crediderunt.

16 a ¶ Dominus b ¶ Penitentibus. c ¶ In Aegypto, in deserto.

17 a ¶ Vel, & ipse, Saluator compassus. b ¶ Vnde: Angeli eorum semper vident faciem patris, &c. quia semper in præsentia Dei sunt.

18 a ¶ Non meritis eorum. b ¶ Misericordie suæ. c ¶ Ab Aegypto, & a Babylonia, vel a morte æterna in sanguine

19 a ¶ Ab Aegypto in terram promissionis. vnde: Expandit alas suas & assumpsit eos, atque portauit in humeris suis. b ¶ Super alias Gentes. c ¶ Ab initio ex quo legit eos in populum.

20 ¶ Tor nisi Michael princeps vester, qui astat pro filijs populi mei.

21 ¶ Et angelus. Septuaginta. Non legatur, nec ipse angelus sed Dominus saluaui eos.

22 ¶ Chrysost. Noli ositanter dictum percurrere, non an- gelum neque archangelum neque seruum misisse, sed ip- summet dominum descendisse.

23 ¶ Et angelus faciei. i. a facie Dei missus.

24 ¶ Saluaui eos. secundum quod dicitur Exod. 24. e. Tollensque se angelus domini qui præcedebat castra filiorum Israel, abiit post eos, & cum eo pariter columna nubis vt Aegyptij non possent nocere eis. Et ibidem subditur, vt toto noctis tempore ad iuicem accedere non valerent.

25 ¶ In dilectione sua. gratuita.

26 ¶ Et indulgentia. remittente eorum peccata.

27 ¶ Ipse redemit eos. s. dominus, & non ex populi iustitiis. Quod patet ex ingratitude sequenti cum subditur.

28 ¶ Ipsi autem. s. dominum in fabricatione vituli, Exod. 32. & in multis alijs factis, vt patet in libris veteris testamenti.

29 ¶ Et af-

Israel secundum in-
 dulgentiam suam.

f. secundum indulgē-
 tiam. Q. d. Ducti em
 in Babylonem pro-
 pter peccata nostra,

reducti sumus mise-
 ricordia eius.

g. Verumtamen. * Ru-
 pertus. Q. d. Ego qui
 dem Abraham Isaac
 & Iacob elegi, & ve-
 raciter dictum est.

semen Abraham sicut
 eius, filij Iacob et fi-
 lius, verumtamen

non omnes qui ex
 Israel, si sunt Israeli-
 te, sed soli non ne-
 gantes filij reputan-
 tur in semine.

h. Non est tributus.
 Vox quæ est Ioth,
 apud Hebr. Ambig-
 ua est, & significat,
 non: vel, & ipse. Vn-
 de utroque modo
 possumus legere. s.

In omni tribu eor-
 um, non est tribula-
 tus compatiendo: sed
 ad horam distulit
 auxilium vt coge-
 ret ad rogandum.

Vel & ipse tribula-
 tus est, compatiens
 tandem eorum ini-
 iurijs & miserijs. Et
 misit eis angelū qui
 salualet eos: Michae-
 lem. i. qui præposi-
 tus erat illi populo.

vnde: *Veni est adu-*

tor nisi Michael princeps vester, qui astat pro filijs populi mei.

¶ Et angelus. Septuaginta. Non legatur, nec ipse angelus sed Dominus saluaui eos.

* Chrysost. Noli ositanter dictum percurrere, non an- gelum neque archangelum neque seruum misisse, sed ip- summet dominum descendisse.

¶ Et angelus faciei. i. a facie Dei missus.

¶ Saluaui eos. secundum quod dicitur Exod. 24. e. Tollensque se angelus domini qui præcedebat castra filiorum Israel, abiit post eos, & cum eo pariter columna nubis vt Aegyptij non possent nocere eis. Et ibidem subditur, vt toto noctis tempore ad iuicem accedere non valerent.

¶ In dilectione sua. gratuita.

¶ Et indulgentia. remittente eorum peccata.

¶ Ipse redemit eos. s. dominus, & non ex populi iustitiis. Quod patet ex ingratitude sequenti cum subditur.

¶ Ipsi autem. s. dominum in fabricatione vituli, Exod. 32. & in multis alijs factis, vt patet in libris veteris testamenti.

¶ Et af-

NICOLAUS DE LYRA.

- 1 Et aspersus est sanguis eorum super vestimenta. & pa-
 tet ex dictis sententia.
- 2 Dies enim vltionis. s. sanctorum de imperio Antichristi in-
 terfectorum.
- 3 In corde meo. s. firmiter disposita.
- 4 Annus redemptionis meæ uenit. reddendo sibi & satel-
 litibus suis penam debitam pro peccatis. Vt aliter: Annus retribu-
 tionis, id est iudicij generalis.
- 5 Circumspexi & non erat auxiliator. exponatur sicut su-
 pra: De Genibus non est vir mecum.
- 6 Et saluaui mihi. scilicet electos meos de persecutione Anti-
 christi.
- 7 Brachium meum. i. potentia mea.
- 8 Indignatio mea. contra Antichristi mala.
- 9 Ipsa auxilia. est mihi. in quantum ex decencia diuine iusti-
 tiæ procedit ista vindicta. Loquitur hic propheta de futuro per mo-
 dum præteriti, vt frequenter fit in prophetis, propter certitudinem
 prophetiæ.
- 10 Et conculcaui populos. Antichristo adherentes.
- 11 Et inebriaui eos auferendo eis sensum et potentiam euadendi.
- 12 Et detraxi. annihilando ipsam.
- 13 Miseracionum. Hic consequenter ponitur conuersio Iudæo-
 rum ad Christum. vbi primò pro gratia impetranda recolluntur bene-
 ficia antiqua. secundo ponitur eorum petitio deuota, ibi: Vbi est.

Diuiso.

Circa primum recolluntur primò in generali beneficia exhibita Iu-
 dæis, cum Iudas dixit in eorum persona: Miseracionum domi-
 ni recordabor, & patet sententia vsq; se ibi.

14 Et dixit. s. dominus.

15 Verumtamen populus. i. quamuis sint peccatores in mul-
 tis etiam a temporibus antiquis, tamen elegi eos in populum a tem-
 pore Abrahæ, cui data fuit circumcisio, quæ est signum distinguens Is-
 rael a Gentibus.

16 Filij non negantes. s. nomen meum in afflictione Aegypti
 quasi dicat. Decens est propter hoc apud me ipsorum misereri. ideo
 subditur.

17 Et factus est. quam sustinuerunt.

18 Non est tribu. s. populus Iudaicus quantum demeruit &
 ideo sublitu.

19 Et angelus faciei. i. a facie Dei missus.

20 Saluaui eos. secundum quod dicitur Exod. 24. e. Tollensque
 se angelus domini qui præcedebat castra filiorum Israel, abiit post
 eos, & cum eo pariter columna nubis vt Aegyptij non possent nocere
 eis. Et ibidem subditur, vt toto noctis tempore ad iuicem accede-
 re non valerent.

21 In dilectione sua. gratuita.

22 Et indulgentia. remittente eorum peccata.

23 Ipse redemit eos. s. dominus, & non ex populi iustitiis. Quod patet ex ingratitude sequenti cum subditur.

24 Ipsi autem. s. dominum in fabricatione vituli, Exod. 32. & in multis alijs factis, vt patet in libris veteris testamenti.

* 1 Et af-

a spiritum sancti eius. i. Moysi, vnde. *Exacerbauerunt Moysen in castris, & ad. san. domini.* Vel sancti eius, Christi, cui credere noluerunt. Filius enim Dei qui nos redemit, ipsos de Aegypto & mari rubro liberauit. *spiritum sanctum vel sancti eius.* Quidam codices habent. f. Spiritum sanctum, quem contristat, qui virum spiritualē contristat. vnde. *Qui vos tangit, quasi qui tangit pu. oculi mei.* Vel angelum in custodiam missum, quem saepe malè faciendo offenderunt. **b** Ipse debelauit eos. **c** Procopius. Ita eum sibi loquendum esse existimauit ne quas ipsi poenas pertulerunt, demonibus attribuerēt. Siquidem & Iob ipse, licet quæ patiebatur, sibi a diabolo inferri nō ignoraret, de eo tamen esse sibi tacendum arbitratus. ea Deo ipsi qui fieri permetteret ascribit.

c Moysi. quia non est alius qui orat p̄ eis. **d** Vbi est. Propheta videns populi sui abiectionem, miseriam & afflictionem iam imminētē propter filij Dei negationem & dolendo exclamat. *Vbi est Quasi dicat clementia omnipotentis?* Procopius. Non desunt qui pastoris vocabulum ad Iosephum referāt, cuius tum omnia educi curaret dominus, & ea cum illis qui ante captiui fuerant, reduxit, vt sanctorum qui obierunt, non obliuisci se demonstraret. Alij ad Christum de terra ductum retulerunt, siue eius illi resurrectionem, siue orum de terra spectarent. *Vbi est qui posuit.* Moysi scilicet quia orante Moysē, tulit

dominus de spiritu eius, & dedit. 70. viris. **d** *Qui scidit aquas ante eos.* Vel dicitur. Cum Moyses mare percussisset, & in duodecim vias scidisset & alijs hæsitantibus, tribus Iuda ingressa est, & ob regni dignitatē adpta est.

a ad iracundiam prouocauerunt, & afflixerunt spiritum **1**
b sancti eius. Et conuersus est eis in inimicū, & ipse debel **2**
c lauit eos. Et recordatus est dierum t̄ seculi, Moysi & popu **3**
d li sui. Vbi est qui eduxit eos de mari cū t̄ pastoribus gre **4**
e gis sui. Vbi est qui posuit in medio eius spiritum t̄ sancti **5**
f sui? Qui eduxit ad dexterā Moysen brachio maiestatis **6**
g suæ: qui scidit aquas ante eos, vt faceret sibi nomen sem **7**
h piternum: qui eduxit eos per abyssos, quasi equū in de **8**
i seruo non impingentem: quasi animal in campo descē **9**
j dens, spiritus domini ductor eius fuit. Sic t̄ adduxisti **10**
k populum tuum, vt facerēs tibi nomen gloriæ. Attē **11**
l de de cælo, & vide de habitaculo sancto tuo, & solio **12**
m gloriæ tuæ. t̄ Vbi est zelus tuus & fortitudo tua, mul **13**
n titudo viscerum tuorum, & miserationum tuarum? **14**
o t̄ Super me continuerunt se. t̄ Tu enim pater **15**

g Spiritus domini. Angelus, scilicet, vnde: Exod. 14. c. *Et præcedet te angelus meus.* Spiritus enim, naturæ nomen est, Angelus officij. **h** Attēde de cælo & vide. Dominus vbi que totus, & semper est. vnde. *Cælum & terram ego impleo.* Dicitur tamen sedem habere in cælo, secundum illud: *Cælum mihi sedes,* quia scilicet in celestibus Angelis, & hominibus iustis (quorum scilicet conuersatio est in cælis) eius voluntas præcipuè fit. **i** * Theodoretus. Non quod dominus concludatur cælo, qui vbi que est, sed vt attollat mentes nostras ad cælum quæ terrena cogitant, & ea quæ cælestia sunt cogitemus non quæ super terram. Simul etiam docet nil abiectum cogitare de Deo, sed intelligere Deū magnam esse quandam mentem quæ omnia contineat, & cum in cælo esse dicitur, omnia gubernare decla

ratur, si cælum regit & superna omnia. **i** *Vbi est zelus tuus & fortitudo tua, multitudo.* Quasi dicat. Quia peccauimus, & nos odisse capisti, recessit zelus tuus, quo recedente recessit fortitudo, & paternorum iussurū superatur affectus.

Et F

NICOLAUS DE LYRA.

Exod. 32. & in multis alijs factis, vt patet in libris veteris testamenti. **1** Et afflixerunt spiritum sancti eius. scilicet Moysi, cuius spiritum multoties & multipliciter afflixerunt, vt patet in libris Exod. & Deut. & Nume. **2** Et conuersus est eis. scilicet dominus, non ex odio, sed iustitia puniens eos per vicinos eorum, vt patet libro Iudicum, & postea per reges Aegypti, Assyriorum & Babylonis. 4. Regum. **3** Et recordatus est. Quia sicut per Moysen liberauit eos de Aegypto, sic postea liberauit eos de captiuitate Babylonica per Cyrum. **4** Vbi est qui. Hic consequenter ponitur petitio eorum deuota, & primò pro liberatione à pœna, secundò pro liberatione à culpa, ubi: Tu autem. Circa primum dicitur in persona Iudeorum tempore Antichristi futurorum quantum ad penitentes. Vbi est qui eduxit eos de mari. scilicet rubro aquas coram eis diuidendo, Exod. 14. **5** Cum pastoribus gregis sui. i. cum Moysē & Aaron. Psal. 76. d. Deduxisti sicut oues populum tuū, in manu Moysi & Aaron. quasi dicit. Ita facilliter posset nos educere de persecutio ne Antichristi. Et hoc modo subintelligendum est in omnibus sequentibus partis huius. **6** Vbi est qui posuit in medio eius. scilicet populi Israelitici. **7** Spiritum sancti sui. scilicet Moysi, cui dedit spiritum prophetiæ, & sapientiam & constantiam ad educendum Israel de terra Aegypti. **8** Qui eduxit ad dexteram. i. ad partem bonam & prosperam, liberando eum de persecutio ne Pharaonis cui occidere volentis, Exod. 2.

9 Brachio maiestatis suæ. i. fortitudine deitatis suæ. **10** Qui scidit aquas. scilicet maris, vt patet ex dictis. **11** Vt faceret sibi nomen. Ad gloriam enim nominis Dei recoliunt & recoletur in futuris generationibus istud factum. **12** Qui eduxit eos. i. per profundum maris rubri. **13** Quasi equum. id est promptè & absque aliquo impedimento procedentem. **14** Quasi animal in campo. id est in terra plana, vbi non habet obstacula. **15** Descendens. i. angelus à Deo missus. **16** Ductor fuit. vt patet ex prædictis. **17** Sic adduxisti. Istud enim factum fuit redactum ad memoriam vsque nunc, & reducitur in posterum ad gloriam diuini nominis. **18** Attēde, & c. ad orationem nostram. **19** Et vide de habitaculo. afflictionem nostram, sicut alias fecisti ideo subditur. **20** Vbi est. quia dilexisti patres electos. **21** Et fortitudo. quoties liberauisti eos? **22** Multitudo viscerum tuorum. id est pietatum quibus eis bona præstitisti. **23** Super me. à condescensione. ista enim tribulatione mea cessauerunt. **24** Tu enim. hic consequenter petitur liberatio à culpa. Circa quam primo allegatur pietas & potentia diuina, cum dicitur. Tu enim pater noster. In generatione enim mater ministrat materiam, & pater dat formam: & ideo in generatione hominis Deus dicitur pater, quia corpori organizato infundit animam creando.

A *Et Abraham ne. Quasi dicat. Quia te offendimus, filios suos non agnoscit esse filios suos, quia scilicet dissimiles illi recessimus à Deo qua de causa non orat pro nobis, quia nihil impetraret, unde ad Ieremiam: *Relinquitur pro populo isto, quia non exaudiam te: Peruersi. n. filij oratione sanctorum**

Iere 7 c.

Eze. 14 c.

patrum non possunt libera-
ri. Vnde ad Ezechielem: *si fuerint tres viri in medio ierusalem: Noe, Daniel, & Iob, filium, & filiam non liberabunt, sed ipsi soli iustitia sua liberabunt animas suas, & de Jacob similiter. Abraham nesciuit nos, &c. Abraham de Gentibus ad fidem vocatus est, & pro qualitate prioris, & sequentis conditionis fortis est mutationem nominis Iacob quoque ut appellaretur Israel, multo labore acquisiuit. vnde Abraham*

Gene. 17. a & 2. f.

† Conuerte.

habet tres uxores, Iacob quatuor. Isaac usque ad finem antiquum nomen possedit, & ecclesie indicans castitatem vna fuit uxore contentus. Illi ergo qui precantur de peioribus commutatio-

B
† Paruo tempore possedit populus sanctus tuus.
Sup. 2. b
† quasi a principio non fuit dominus nostri, & quasi nunquam inuocatum fuit nomen tuum super nos.
lib. de cura pro mortuis cap. 14. 15.

nem in meliorem statum eorum assumunt similitudinem quibus læta post tristitia successerunt. Hoc autem est quod petiuit, ut qui pater eorum est non obliuiscatur filiorum suorum, ne per ipsos nomen Dei blasphemetur in Gentibus.

* Procopius. Non enim Abraham quamuis generatio nis minister, pater noster fuit, sed tu qui de nihilo productus, non modo spirituum omnium pater es, sed animarum etiam quæ sunt ad imaginem procreata. Illi enim erant promissio facta est, nos tamen non vidit.

* August. Quo quid hic ageretur Abraham nesciebat? Fattendum est, nescire mortuos quid hic agatur, sed dum hic agitur, postea audire ab eis qui hinc ad eos moriendo pergunt: non quidem omnia, sed quæ sinunt indicare, qui sinuntur

nunt etiam ista meminisse, & quos illos quibus hæc indicant, oportet audire. pater & ab angelis, qui rebus quæ aguntur hic preesto sunt, audire aliquid mortui pater etiam spiritus mortuorum aliqua quæ hic aguntur, spiritu reuelante cognoscere.

b *Quare erra e. Paulus ad Corinthios scribens ad vnius, i.*

populum ciuitatis pro varietate habitantium sanctorum .i. & peccatorum nunc laudat, nunc reprehendit. Sic per sens capitulum quod ex oratione populi Deum deprecantis coexistit nunc laudat deum, nunc accusat, iuxta secundam regulam Ticonij, quæ est de corpore domini.
* Origenes. Figura illa sermonis eius qui scriptus est de induratione, ex quotidiana usu dicendi ortum traxit Indulgentissimus pater aut maritus solent dicere, mea patientia te perdidit, malo te dicere mea facilitas multa.
* Chrysostomus. Peccatum est poena peccati, ut apud Isaiam. *Quid errare me fecisti de via tua.*
* Theodoretus. Indurasti. non corripuisti nos dum peccaremus, & tua licentia fecit nos peccare licenter, & sine freno, non castigasti nos, & hinc durum cor habuimus.
* Procopius. Non quod

a noster, & Abraham nesciuit nos, & Israel i-

g norauit nos. Tu domine pater noster, & re-

d emptor noster, à seculo nomen tuum.

Quare errare nos fecisti domine de vijs tuis,

i ndurasti cor nostrum ne timeremus te?

† Conuèrtere propter seruos tuos, tribus hæ-

r editatis tuæ. † Quasi nihilum possederunt

p opulum sanctum tuum hostes nostri, con-

c culcauerunt sanctificationem tuam. Facti su-

m us † quasi in principio cum non domina-

r eris nostri, neque inuocaretur nomen tuum

s uper nos.

a Jacob scilicet & Isaac quouque adiunxisset, nisi per extrema medium inieci si voluisset.

a Creator.

a Se manet. *b* laus.

a Erroris & dantur causa videtur, dum non corripit delinquentes.

b Permissi.

c Mandatis.

a Indurari permisisti, suspendendo flagella, secundum illud: Indurabo cor Pharaonis, &c.

a Ad interitum.

b Patres nostros. *c* Abraham & Israel qui non cognouerunt nos. *d* Scilicet. *e* el possessionis.

a Sine pupa, sine labore

a Nos. *b* Olim

a Chaldee, babilonii, Romani.

a Templum.

a Quia.

a Sine Deo.

a Dum populus Dei non vocatur.

C NICOLAUS DE LYRA.

- * 1 Et Abraham nesciuit nos. quasi dicat ab eo non habemus animam nec a Iacob.
- 2 Tu domine. animam dando.
- 3 Redemptor noster. ipsam iustificando.
- 4 A seculo scilicet patris nostri redemptoris.
- 5 Quare errare. id est permisisti.
- 6 De vijs tuis. id est preceptis & consilijs Euangelicis.
- 7 Indurasti cor nostrum. subtrahendo gratiam tuam cor mollescentem tamen in se pro nostra incredulitate.
- 8 Ne timeremus te. Non est intelligendum istud causatiue, sic quod Deus subtrahat gratiam suam, ut per hoc ab hominibus excludat diuinum timorem: sed intelligitur tantum consecutiue. ad subtra-

subtractionem enim gratie sequitur subtractio timoris filialis, qui est ei annexus.

- 9 Conuèrtere. peccata nostra remittendo, & nos iustificando.
- 10 Propter. i. propter merita patriarcharum in fide Christi venturi mortuorum. ideo subditur.
- 11 Tribus hæreditatis tuæ. Et vt petitio sit magis exaudibilis. adhuc reuelatur atrocitas persecutionis Antichristi. cum dicitur.
- 12 Quasi nihilum possederunt. scilicet Christianum, ipsum nihil reputatio.
- 13 Hostes nostri. s. Antichristus & sibi adherentes.
- 14 Conculcauerunt. Antichristus enim conculcabit ecclesiam Dei cultum eius auferendo.
- 15 Facti sumus. Quasi dicat tam extranei à te dimissi sumus in manibus inimici tui.

* CAP.

A D D I T I O I.

In cap. 63. vbi dicitur in postil. Primum est, quod ista expositio in aliquibus videtur extranea.

Expositio sanctorum in hoc loco non videtur extranea, si bene consideretur, sed satis rationabilis, non obstantibus Postillatoris rationibus contra eam factis. Et ideo sicut per modum inquisitionis scholasticæ eam Postillator impugnant, sic pari modo defendenda esse videtur. Ad hoc quod primo dicit, quod Ierusalem, seu Iudæa non debet intelligi per Edom, cum Idumæa semper fuerit Iudææ inimica, dicitur quod descendentes a Iacob secundum carnem, & ab eius fide recedentes, sicut fuit synagoga Iudæorum, Christum negatum, & crucifigentium: talis synagoga mera transit in Idumæam inimicam contra veram Iudæam: vnde & nomen Idumææ sibi vendicat, quæ ab exordio fuit Israelis inimica, prout plenè declaratum est supra 34. in additione. vbi ostensum fuit, quod per Idumæam intelligitur ibi ad litteram sub sensu metaphorico synagoga Iudæorum, quæ est synagoga Sathane, apocal. 2. cap. Similiter per Iosaphat cadem intelligitur synagoga ad litteram sub alia ratione: vide

ibi. Item ad hoc quod dicit quod ex hoc quod dicitur: Aspersus est sanguis eorum super vestimenta mea, non rectè intelligitur de sanguine Christi, quia non inuenitur talem modum loquendi in scripturis sacris. Dicendum quod sicut in scripturis sacris quandoque attribuntur Christo aliqua quæ ei non competunt secundum se, sed secundum alias considerationes, ut cum dicitur in Psalmo in persona Christi, Verba delictorum meorum. In quibus verbis Christus dicit delicta aliorum esse sua, in quantum pro eis peccatum sustinuit, ut ipse Postil. ibidem exponit: Sic in hoc loco aspersus dicitur esse sanguis eorum, non quia esset eorum sanguis proprius, sed quia per prouocationem eorum fuit effusus: vel etiam quia ipsi fecerunt se obnoxios huius sanguinis, dicit. Sanguis eius super nos & super filios nostros. Item ad hoc quod dicit, quod Christo ascendente mysterium incarnationis iam erat in effectu completum. Dicendum, quod licet angeli visione beatifica mysteria gratiæ cognoscunt, non tamen omnia, neque equaliter omnes, sed secundum quod Deus voluerit eis reuelare, ut in prima parte. quest. 57. artic. vlt. in corpore questionis. Et ideo cognitio omnium mysteriorum incarnationis Christi videtur excedere facultatem angelicæ cognitio-

cognitionis. vnde de talibus angeli amplius querebant edoceri. Dato etiam quod hec ratio esset valida, tamen adhuc cogeret exponere hanc prophetiam de Christo post passionem suam ad patrem redeunte: & hec exponendo quod dicitur hic: Quis est iste qui venit de Edō? Ite verbum Isaię admirantis de victoria passionis, prout Postillator vult secundum suam expositionem. Item ad hoc quod dicit, quod non artamur ad tenendum expositionem prædictorum sanctorum, dicendum, quod licet verum est quod ea quę habentur tantum ex dictis sanctorum doctorum, non sunt tantę autoritatis, vt ex eis testimonia proferantur, prout dicit Aug. tamen secundum pietatem, seu ex dono pietatis oportet honorare sanctos, & non contradicere temeraria videtur scripturis, prout in 2. 2. q. 121. ar. 2.

ADDITIO. II.

In eo. ca. vbi dicitur in Postilla. Indignatio mea, contra Antichristi mala.

Vbi nos habemus: Indignatio mea: in Heb. habetur: Ira mea auxiliata est mihi. Cuius sensus est: Nam secundum philosophum, ad presentiam vindictę delectatio sequitur. Quę quidem vindicta si sit perfecta totaliter excludit tristitiam, in prima secunda, quęst. 48. vnde hic loquitur Deus ad modum hominis, qui vindictam perfectam exercens per suam iram ex hoc consequitur quietationem & delectationem: & sic ira auxiliatur irato, de quo dicit: Ira mea, seu Indignatio mea auxiliata est mihi.

ADDITIO III.

In eo. ca. vbi dicitur in Postilla. Tu enim pater noster. In generatione enim mater ministrat materiam.

Sicut Deus infundit animam corpori organizato creando, ita etiam est creator materię de nihilo eam producendo. vnde secundum considerationem Postillatoris sic pertinet ad Deum respectu hominis ratio maternitatis. sicut & paternitatis. Et ideo aliter videtur licendum. Pro quo attendendum est, quod ad hoc quod affectum filiam habeamus ad Deum, requiritur donum spiritus sancti, scilicet donum pietatis, per quod donum cultum & officium exhibemus Deo, vt patri secundum illud Rom. 7. cap. Accepistis spiritum adoptionis filiorum in quo clamamus Abba pater: vnde secundum sanctum Thomam in secunda secunda, quęst. 121. artic. primo. in responsione secundi argumenti, Deo exhibere cultum vt patri, est excellentius quam exhibere cultum Deo, vt creatori & domino. Et deo ad proclamandum paternalem pietatem Dei cum dixisset: multitudo viscerum tuorum, &c. subdit: Tu enim pater noster. quasi dicat non solum ad te clamamus, vt creatorem, seu dominum, sed vt ad patrem ad quem magis pertinet ostendere viscera miserationum ad filios. & sequitur: Abraham nesciuit nos. quasi dicat paternitas tua erga nos non est ita sicut paternitas Abraham vel Israelis, quia tu non solum es pater, sed etiam dominus, & redemptor: vnde subdit. Tu pater noster, redemptor noster a seculo, &c.

Replica. In cap. 63. postillator allegat expositionem beati Dionysii & beati Hieronymi exponentium prout communiter de Christo, post passionem redeunte ad patrem. Sed dicit salua reuerentia sanctorum illam expositionem nec velle sequi, nec reprobare, sed per motum scholasticę inquisitionis pauca circa eam dicere. Primum quod illa expositio videtur ad literam esse extranea, vbi per Edom accipitur mons oliueti vel Ierusalem, cum Edom fuit Iudę semper hostis: sicut Esau Iacob. Secundo circa hoc quod dicitur: Et aspersus est sanguis eorum super vestimenta mea: exponitur quod sanguis Christi dicatur sanguis Iudeorum, quia per procuracionem eorum effusus est, dicit postillator se non recolere similem modum loquendi in scripturis. Tertio est sibi dubium, quo ad admirationes hic positas, quas ista expositio dicit esse angelorum, &c. Et finaliter se excusans a sequela illius expositionis dicit: Dato quod non esset talis loquendi extraneitas, non sumus tamen artati ad tenendum illam expositionem: Tum quia sacra scriptura expresse non declarat, quod iste sit sensus huius scripturę, & non alius sicut in plerisque locis fit ex-

plum supra 8. cap. Ecce virgo concipiet: sensus illius determinatur D autoritate Evangelij: & sic de alijs. Nec ecclesia determinavit, sed solum habemus ad id autoritatem Dionysii, & Hieronymi: ex qua non habetur argumentum necessarium quamuis probabile prout vult sanctus Thomas. prima parte summę art. 8. primę quęstio. in responsione ad secundum argumentum: Et hoc idem vult beatus Augustinus. ad Vincentium Donatistam. qui arguebat contra eum de dictis beati Hilarij: cui respondit beatus Augustinus dicens: Hoc genus scripturarum ab autoritate sacri canonis distinguendum est. Non enim sic leguntur tanquam ex eis testimonia proferantur, vt contra non liceat sentire. Sic & isdem beatus Augustinus libros suos, non vult legi vt necessitatem credulitatis imponant, vt patet in libris. retractationum. Sed his bene dictis, & ad multa valentibus Burgen. se opponit volens dicta motiua postill. euacuare. Ad primum respondet per sensum quem ipsemet dicit metaphoricum. quod per Edō significetur Ierusalem: Quod si ita est, nihil est ad propositum. quia postillator dicit ad literam non ad metaphoram. Nam multa sunt vera per metaphoram quę ad literam (vt termini sonant) sunt absurda, vt Iudicum 9. b. Ierant ligna, vt eligerent sibi regem: vnde sicut secundum Burg. & omnes communiter doctores a solo sensu literali sumitur efficax argumentum. igitur etiam a solo sensu literali, non a metaphorico sumitur efficax ad argumentum responsio, quia igitur Burgen. per metaphoram respondet, non euacuat primum postillatoris argumentum. Ad secundum argumentum postill. respondet Burgen. per literę corruptionem, quia mutat actiuum in passiuum; propheta enim in persona Christi dicit hic de sanguinis effusione quam actiue Christus fecit, non quam passiuę sustinuit, patet hoc ex litera in qua dicitur. Calcaui eos in ira, & concalcaui in furore meo, & aspersus est sanguis eorum super vestem meam, &c. Hic fit sermo de ira, furore, & indignatione Christi, quę in effusione sanguinis Christi qui de corpore eius effusus est locum non habent: quia in ea ex parte Christi, nec fuit ira, nec furor, nec indignatio, sed charitas, patientia, & diuina misericordia. Ad tertium argumentum postilla. Burg. respondet quasi actus aliquis hierarchicus esset inquisitiuus. Quod non videtur verum, quia actus hierarchici sunt superiorum ad inferiores, vt docet beatus Dionysius. Cum igitur non sit minor difficultas in querendo quam in determinando quę sita, talis igitur actus hierarchicus si esset, non esset inferiorum ad superiores, sed econuerso: Sunt igitur actus hierarchici reuelationes spontaneę, non inquisitiones exactę. Sunt etiam beati in his quę ostenduntur contenti, non inquirendo curiosi: & videtur in hac parte Burgen. postillatorem non recte vidisse, quando dicit eum sentire, quod ille inquisitiones sint Isaię de victoria passionis Christi. Non enim postillator hoc dicit, sed dicit quod Isaias admiratur per huiusmodi inquisitiones de victoria Christi contra Antichristum, de qua & Burg. de ratione compulsus dimittendo sententiam sanctorum & sequendo postillatorem exponit hunc passum. Et indignatio mea auxiliata est mihi contra Antichristum inquit. Ad vltimam rationem postill. non recte innuit Burg. quasi postill. temerarie se opponat dictis sanctorum, quod patet in sua protestatione, quia vt dicit, sine præiudicio sententię sanctorum intendo aliam prosequi.

In eodem cap. vbi dicitur: Tu pater noster es, Postill. dicit quod Deus potius dicitur pater hominis, quam mater, quia ministrat formam, mater verò materiam in hominis generatione. Burgen. volens hoc benedictum infirmare, arguit, quod secundum dictum postill. Deus habet ita rationem maternitatis sicut paternitatis, creando materiam ministrat, sicut formam. Respondeo quamuis Deus creauit materiam primam, ex hoc tamen non dicitur mater in generatione hominis quia non componitur homo ex illa materia prima & anima, sed ex corpore & anima: Corpus enim organizatum non est ex nihilo, per consequens non est creatum, sed opere parentum generatum: Parens autem in hoc opere ministrans materiam verè mater dicitur, adiuuans formam dicitur pater: quia igitur Deus huic corpori generato dat formam, scilicet animam, igitur dicitur pater. Est igitur obiectio Burg. tentatiua sicut in dico ltraminum Parisius conuenit fieri contra beiaunos.

CAP. LXIII.

C

Vtinam dirumperes. In persona sua, & omnium prophetarum, aduentum Christi desiderantium loquitur

Pf. d. 17 b.

Isaias preuidens aduentum filij abiectionem sui populi, vocationem Gentium: Et hoc est. Vinam di ce. Item David: Inclinauit celos, & descendit.

Aqua arderent. Symmachus. Aquę maris arderent igni. Quod est, populi mundi inflamarentur igne charitatis. vnde: *In terra veni mittere in terram & quid volonisi vt ardeat?* & sic notum fiet nomen tuum quod est Christus Iesus inimicis tuis, scilicet Iudæis.

Mat. 12 b.

† Cor. 2 b

Non sustinebimus. Nos Iudæi, sed blasphemabimus dicentes: *In principio demoniorum Belpheborum.* Hoc. n. dicit propheta in persona infidelium. **Descendisti.** Tanquam precibus suis exauditis inquit: **Descendisti.**

† ppter.

1. a. 12 e.

Mat. 21 d.

Montes. Amissa potentia: *Nunc princeps huius mundi.* Et Iudæis dicitur: *Iusuretur a vobis regnum t. v. sci. sancta scriptura & omnis gloria, h & omnis dignitas.*

1. Cor. 2 b.

A seculo. Hinc Paulus ad Corinthios testimonium sumit, non verbum ex verbo, sed sententiam exprimens.

Oculi. Quia non est corpus vel color. Quod apostolus ponit in cor hominis non ascendit, quia manus, & cor de bet illuc dirigi. Parant enim seipsum cognitionem sui, cogni-

CAP. LXIII.

Vtinam dirumperes celos, & descenderes, a facie tua montes defluerent, sicut exustio ignis & tabescerent, aqua arderent igni, vt notum fieret nomen tuum inimicis tuis, a facie tua Gentes turbarentur. Cum feceris mirabilia, & non sustinebimus. Descendisti, & a facie tua montes defluerunt. A seculo non audierunt, neque auribus perceperunt. Oculi non vidit Deus & absque te, quę preparasti expectantibus te. Occurristi latanti, & facienti iustitiam: in vijs tuis recordabuntur tui. Ecce tu iratus es,

tes defluerent, sicut exustio ignis & tabescerent, aqua arderent igni, vt notum fieret nomen tuum inimicis tuis, a facie tua Gentes turbarentur. Cum feceris mirabilia, & non sustinebimus. Descendisti, & a facie tua montes defluerunt. A seculo non audierunt, neque auribus perceperunt. Oculi non vidit Deus & absque te, quę preparasti expectantibus te. Occurristi latanti, & facienti iustitiam: in vijs tuis recordabuntur tui. Ecce tu iratus es,

rent, aqua arderent igni, vt notum fieret nomen tuum inimicis tuis, a facie tua Gentes turbarentur. Cum feceris mirabilia, & non sustinebimus. Descendisti, & a facie tua montes defluerunt. A seculo non audierunt, neque auribus perceperunt. Oculi non vidit Deus & absque te, quę preparasti expectantibus te. Occurristi latanti, & facienti iustitiam: in vijs tuis recordabuntur tui. Ecce tu iratus es,

turbarentur. Cum feceris mirabilia, & non sustinebimus. Descendisti, & a facie tua montes defluerunt. A seculo non audierunt, neque auribus perceperunt. Oculi non vidit Deus & absque te, quę preparasti expectantibus te. Occurristi latanti, & facienti iustitiam: in vijs tuis recordabuntur tui. Ecce tu iratus es,

stinebimus. Descendisti, & a facie tua montes defluerunt. A seculo non audierunt, neque auribus perceperunt. Oculi non vidit Deus & absque te, quę preparasti expectantibus te. Occurristi latanti, & facienti iustitiam: in vijs tuis recordabuntur tui. Ecce tu iratus es,

defluerunt. A seculo non audierunt, neque auribus perceperunt. Oculi non vidit Deus & absque te, quę preparasti expectantibus te. Occurristi latanti, & facienti iustitiam: in vijs tuis recordabuntur tui. Ecce tu iratus es,

auribus perceperunt. Oculi non vidit Deus & absque te, quę preparasti expectantibus te. Occurristi latanti, & facienti iustitiam: in vijs tuis recordabuntur tui. Ecce tu iratus es,

absque te, quę preparasti expectantibus te. Occurristi latanti, & facienti iustitiam: in vijs tuis recordabuntur tui. Ecce tu iratus es,

Occurristi latanti, & facienti iustitiam: in vijs tuis recordabuntur tui. Ecce tu iratus es,

vijs tuis recordabuntur tui. Ecce tu iratus es,

Ecce tu iratus es,

^a Quia hostes nostri conculeauerunt sanctificationem tuam. ^b Exiit dominus potentiam tuam & venit. ^c Propere venie do, promissa implendo

^a Ma eitate in qua nobis inuilibis, visibilis in carne. ^b Quia si descenderes, a facie tua montes defluerent, sicut exustio ignis & tabescerent, aqua arderent igni, vt notum fieret nomen tuum inimicis tuis, a facie tua Gentes turbarentur. Cum feceris mirabilia, & non sustinebimus. Descendisti, & a facie tua montes defluerunt. A seculo non audierunt, neque auribus perceperunt. Oculi non vidit Deus & absque te, quę preparasti expectantibus te. Occurristi latanti, & facienti iustitiam: in vijs tuis recordabuntur tui. Ecce tu iratus es,

^a Superbia Iudæorum, vel demonum. ^b Lignum, fenugum, stipula: Deus nolet ignis consumiens est

^a Accepta hac sententia, hoc impleretur in die iudicii. Ite in ignem æternum, quotidie tamen partim impletur

^b Per potentiam, & Iesus

^c Demonibus, Iudæis, quibus libet aduentus.

^a Gentiles moti ad poenitentiam.

^a Alia translatio habet, commouebuntur. ^b Tamen, & Inca natus. ^c Mortuos suscitabo, & alia humilimodi

^a Aduentum tuum. ^b In verum virginis, id est verbum caro factum. ^c Patientia. ^d Iudæi, demones.

^a A principio mundi.

^a Corporis quia non est lonus. ^b Bona scilicet

^c O.

^a Vel diligentibus.

^a Quia. ^b Vbi Iesus vt auerenti, vel in auxilium vt David, Moyses, & alii. ^c Vt Symeon de aduentu tuo gaudenti, de quo: Symeon iustus & iustus, & petens consolationem Israel.

^a Mandatis. ^b Vt idem Symeon & Anna. ^c Sed.

^a O.

cognitionem sanctę trinitatis vnde: *Hec est vita eterna, vt cognoscant te, & quem mi. Iesum Christum.* Hunc nemo potest videre. vnde illud: *Deum enim vidit vquam.*

* Procopius. Hæc eo sine dixit vt Dei vires cum nullis posse comparari demon straret. Quod paulus tamē nulla loci violatione, ad bona quę Deum diligentibus promittuntur, quę nec oculi vidit, nec auris audiuit, retulit: cum nihil huiusmodi in oculorum, vel aurium, sensus cadere animaduertiret. & vero alibi, cum esset ad tertium visque cœli cœcus, ea se arcana verba audiuisse attulit, quę cœcari homini non liceat: non quod tacere in mandatis haberet, sed quod cœcere pro dignitate non posset.

h. *Ecce tu.* In persona infidelis populi, qui volens transire ad veritatem Euangelij poenitentiam præferbat ore, quam non habebat in corde.

* Procopius. Si Deus a nobis propter iniquitates auertitur, maius in nobis malum in nascitur, cū saepe quidem veluti pædagogus aliquis mi-

nari soleat, saepe etiam ferire, postremo spernere, si noua prioribus semper adijcere peccantem videat. futurum enim est, vt qui talis sit, malorum metu minus afficiatur.

* Chryostomus. Desertus a Deo homo propter peccatum, cedit cupiditatibus atque consentit & vincitur, a quo enim

enim

NICOLAUS DE LYRA. CAP. LXIII.

Vtinam. Aliqui doctores catholici exponunt principium huius capituli de primo Christi aduentu: sed hoc non videtur conuenienter dictum, quia primus Christi aduentus fuit in maxima humilitate, & sic descriptus fuit futurus, Zach. 9. b. Ecce rex tuus venit tibi iustus & saluator, & ipse pauper, & c. vnde super illud Gen. 49. b. ligans ad vitem pullum suum & c. dicit Rab. Mo. quando venit rex Messias in ierusalem ad saluandum Israel, ipse erit cingulans asinum suum, & equitans super eum, vt auia: se cum humilitate, sicut scriptum est Zach. 9. b. Et ipse pauper. Hic autem aduentus eius describitur cum magna potestate, & terrore propter quod magister Alexander de Alex. exponit hoc de futuro aduentu eius. ad iudicium qui in potestate magna erit & maiestate, Luc. 21. Igitur hanc sententiam sequendo, dicendum est postquam descriptum est Antichristi exterminium, hic consequenter describitur iudicium: circa quod primo ponitur sanctorum desiderium, secundum ipsum iudicium, ibi: Ecce tu iratus es. Prima in duas quia primo ponitur descriptum est Antichristi exterminium, hic consequenter describitur iudicium: circa quod primo ponitur sanctorum desiderium, secundum ipsum iudicium, ibi: Ecce tu iratus es. Prima in duas quia primo ponitur descriptum est Antichristi exterminium, hic consequenter describitur iudicium: circa quod primo ponitur sanctorum desiderium, secundum ipsum iudicium, ibi: Ecce tu iratus es.

Diuisio.

venit tibi iustus & saluator, & ipse pauper, & c. vnde super illud Gen. 49. b. ligans ad vitem pullum suum & c. dicit Rab. Mo. quando venit rex Messias in ierusalem ad saluandum Israel, ipse erit cingulans asinum suum, & equitans super eum, vt auia: se cum humilitate, sicut scriptum est Zach. 9. b. Et ipse pauper. Hic autem aduentus eius describitur cum magna potestate, & terrore propter quod magister Alexander de Alex. exponit hoc de futuro aduentu eius. ad iudicium qui in potestate magna erit & maiestate, Luc. 21. Igitur hanc sententiam sequendo, dicendum est postquam descriptum est Antichristi exterminium, hic consequenter describitur iudicium: circa quod primo ponitur sanctorum desiderium, secundum ipsum iudicium, ibi: Ecce tu iratus es. Prima in duas quia primo ponitur descriptum est Antichristi exterminium, hic consequenter describitur iudicium: circa quod primo ponitur sanctorum desiderium, secundum ipsum iudicium, ibi: Ecce tu iratus es. Prima in duas quia primo ponitur descriptum est Antichristi exterminium, hic consequenter describitur iudicium: circa quod primo ponitur sanctorum desiderium, secundum ipsum iudicium, ibi: Ecce tu iratus es.

1 Vtinam dirumperes & descenderes, s. ad iudicium, licet. n. tunc non impantur celi superiores qui non sunt scissibiles tamen celum æreum, de quo dicitur in Euangelio. Volueres cœli, & c. n. flammabitur igne conflagrationis, iudæis aduentum præcedente, secundum quod dicitur Psal. 96. a. Ignis ante ipsum præcedet, & sic cœlum æreum quodam modo lacerabitur. Quod dicitur celi pluraliter, ponendo plurale pro singulari, sicut Exod. 32. b. dicitur. Illi sunt dii tui, de vitulo constituti qui erat vnicus, vel aliter, propter diuersas partes aeris, s. superiorem montes transcedentem, & inferiori. Ignis enim conflagrationis attinget vtramque partem, quia tantum ascendet quantum aqua descendit, quæ 15. cubitis ultra cœmina montium, ascenderunt, Gen. 7. d.

- 2 A facie tua. quia ante aduentum iudicis montes terræ motu cernunt.
- 3 Sicut exustio. Igne enim conflagrationis: materia montium cœli a terra purgabitur.
- 4 Aqua arderent igni. Quia ille ignis purgabit aquas existentes in superficie terre.
- 5 Vt notum fieret nomen tuum. potestas tua tanquam iudicis venturis.
- 6 Inimicis tuis. Quia antè, timorem tuum a se abiecerunt.
- 7 A facie tua, secundum quod dicitur Luc. 21. c. Arescētibus hominibus præ timore, & expectatione quæ superueniēt vniuerso orbi, id est subabitur.
- 8 Cum feceris. Predicta.
- 9 Non sustinebimus. Quia quantumcunque sint tunc temporis aliqui homines iusti, conueniunt tamen horrore ex humana fragilitate. Quod consequenter declaratur per simile, cum subditur:
- 10 Descendisti. in dauone legis super montem Sinai.
- 11 A facie tua montes defluerunt. Quia tunc mons Sinai videtur tremere & ardere, vt habetur Exod. 20. c. propter quod filii Israel terrentur & pauore cœculi steterunt a longè dicente Moysi. Loquere tu nobis & audiemus, & non loquatur nobis dñs, ne forte moriamur: & ex hoc sequitur, quod maior terror erit, quando veniet ad iudicium: quia illud respectu istius fuit minimum.
- 12 A seculo non. Hic consequenter ponitur ratio dicti desiderij, s. ex perfecta beatitudine quam sancti tunc habebunt in anima & corpore, & non antè. A seculo non audierunt. Quia illud bonum est infinitum, & per consequens inuenari ante.
- 13 Quæ preparasti expectantibus te. filium tuum, in cuius aspectu reseruntur beati iustitias ratione sue deitatis, & exteriori ratione sue humanitatis, secundum quod dicit August. super Ioan. & fundam hoc colligatur hac autoritas dicta de filio qui est Dei sapientia. 1. ad Cor. 2.
- 14 Occurristi. occurris & loquitur de futuro per modum præteriti propter certitudinem prophetie.
- 15 Latanti & facienti iustitiam. i. cœci electorum tunc in iudicio apparebit, vt cum letitia deducantur ad patriam.
- 16 In vijs tuis recordabuntur. Gratias agendo de omnibus bonis quæ eis fecisti.
- 17 Ecce tu iratus es. Hic consequenter describitur ipsum iudicium.

* Circa

quis denotatus est, huic & seruus addictus est, & fit ei peccatum consequens praecedentis poena peccati.

a Menstruata vniuersa iustitia nostra. Mene Hebraicè, Luna Latinè. Vnde menstruatæ quæ singulis mensibus solent sanguinis fluxum sustinere: Et tunc viri abstinere debent ab eis. Tunc enim concipiuntur membris damnati, cæci, claudi, leprosi, & huiusmodi: Vt quia parentes non erubuerunt misceri in conclauis, eorum peccata pateant cunctis, & aperte redarguantur in paruulis.

b Ventus. Comotio aeris, vt ibi: Imperaui vens & mari. Vel spiritus sanctus. Aduenientis spiritus rebe mentis.

c Non est qui inuocet. Theodoretus. De cidimus in indolentia, vt iam nihil pressis sentiamus, vnde in tanta mala incidimus, neque sentimus cur hæc simus passi neque peccimus a te liberari.

Hic enim spiritus pro vento ponitur significatione spiritus sancti. Vel, tentatio demonum, & malorum hominum vt illud: *Venerunt flumina, & flauerunt venti: & hoc est quasi ventus.*

d Et nunc domine. A confidat: Si consideremus nostra merita, desperandum est: si clementiam tuam qui flagellas omnem filium quem recipis, audemus precos fundere; tu

tu enim pater noster es. ** Procopius.* Quem operibus placare non possunt, vt conditorem lenire contendunt, seruari eos postulantes, qui ab ipso primum. Hoc ipsum quod sunt, acceperunt.

a Quia scilicet. *¶* Vnde hæc mala nobis. *¶* Histeron proteron. *b* Peccatis. *c* Gratia tua, non meritis nostris.

† & peccauimus: in ipsis fuimus semper & saluabimur. Et

facti sumus vt immundi omnes nos, quasi pannus menstruatæ vniuersæ iustitiæ nostræ. Et cecidimus quasi fo-

lium vniuersi, & iniquitates nostræ, quasi ventus abstulerunt nos. Non est qui inuocet nomen tuum, qui consur-

gat & teneat te. Ascondisti faciem tuam a nobis & allisisti nos in manu iniquitatis nostræ. Et nunc domine, pater

noster es tu, nos verò lutum, & fictor noster tu, & opera manuum tuarum omnes nos. Ne irascaris domine, fati-

et ne vltra memineris iniquitatis nostræ. Ecce respice, populus tuus omnes nos. Ciuitas sancti tui facta est deserta,

Sion deserta facta est, Ierusalem desolata est: domus sanctificationis nostræ & gloriæ nostræ, vbi laudauerunt te patres nostri, sancta est in exustionem ignis: & omnia desi-

transcamus ab his sedibus.

h *Domus.* Allegorice. Domus Dei, ecclesia, vnaquæque fidelis anima, quæ aliquando ignibus luxuriæ corrumpitur & auaritiæ.

¶ CAP.

f Ne irascaris domine. Hoc est, nõ vitamus iram, nec vltra quam patientiam, perquam thesaurizamus nobis iram in die vindictæ. Sed quod sumus ne irascaris nobis satis, scilicet, ne tempore ultionis memineris iniquitatis nostræ.

g Sion deserta. Sion & Ierusalem in hoc loco idè significat, templum, scilicet & ciuitatem, vbi quodam specula virtutum & visio pacis.

¶ vsque adeo. *¶* domine habemus regem nisi ca sarem. Ierusalem: deserta est a Deo. Vnde: Relinquetur vobis domus vestra deserta.

¶ Mar. 14. e Et illud. Surgite eamus hinc. Et in templo, auditæ sunt voces (sicut dicit Ecclesiastica historia.)

¶ diffoluiti. *¶* Ioan 19. c *¶* Matt. 13. d

¶ Mar. 14. e

¶ Mar. 14. e

¶ Mar. 14. e

¶ Mar. 14. e

¶ Mar. 14. e

NICOLAVS DE LYRA.

Circa quod sciendū, quod duplex est Dei iudiciū: Vñ discretiois, quod est vocatio aliquorū ad fidē alijs dimissis iudicio Dei occulto tamen iusto. Et istud iudiciū quantum ad suū statum potissimum incipit à principio predicationis Christi pp quod dicitur Ioann. 12. e.

Nunc iudicium est mundi, secundū quod exponit sancti. Aliud est iudicium discussionis quo Dei iudicio redduntur pæne ac præmia pro peccatis & meritis: Et istud potissimum fiet in iudicio finali, quando in anima & corpore beatificabuntur electi, & cruciabuntur reprobi.

A tempore tamen passionis Christi capit præmiatio electorum quantum ad gloriam animæ: & punitio reproborum in anima non solum ex tunc, sed etiam antè. De istis autem duobus iudicijs videtur Isaia loqui mixtum vsque ad finem libri. Et diuiditur in duas partes. In prima ponitur Iudeorum querimonia. In secunda domini sententia ca. se. Circa primū sciendum, quod Iudæi per orbem dispersi frequenter lamentantur destructionem ciuitatis & templi per Titū sectam, & suam dispersionem per orbem, precantes in Iudæa congregari, & ciuitatem, & templum sibi restitui. Licet autem dicta destructio & dispersio in fide fuerint eis propter mortem Christi, vt habetur expressè Luc. 19. tamen hoc non credunt Iudæi, sed attribunt hoc peccato idololatriæ vniuersi consuetudinibus: Inducentes ad hoc illud qd Exod. 32. g. dicitur. Ego autem in die ultionis visitabo hoc peccatum ipsorum, & idololatriæ antiquorum, quæ continetur in libris Iudicum & Regum tempore templi primi: & peccatis auaritiæ & odij fraternalis, quæ viguerunt tempore templi secundi: & secundum hoc potest hæc liera exponi. In hac igitur querimonia primo ponitur confessio peccatorum, cum dicitur: Ecce tu iras contra nos. Et causa subditur cum dicitur.

1 Et peccauimus. q. d. Et iuste iratus es, quia peccauimus, & non solum de nouo, sed etiam ab antiquo: ideo subditur.

2 In ipsis, scilicet, peccatis.

3 Fuimus. Tamen de tua misericordia speramus ideo subditur.

4 Et saluabimur: Non ex nostra iustitia, sed tua misericordia, ideo subditur.

5 Et facti sumus vt im. Immunditia peccati. Potest etiã hoc

exponi corporaliter, quia Iudæi per orbem dispersi & alijs Gætibus reputantur viles & abominabiles.

6 Quasi pannus menstruatæ, & c. Quia Iudæi modo non possunt sacrificia pro peccatis offerre, quia talia non possunt offerri ab eis nisi in Ierusalem, & sine talibus sacrificijs non reputant se perfectè mundari, & iustificari.

7 Et cecidimus quasi folium. De arbore cadens, sic cecidimus ab honore regni & sacerdotij.

8 Iniquitates, & c. Expellendo de terra promissionis ad longinquas partes orbis.

9 Non est qui, non habemus summum sacerdotem qui oret pro nobis & offerat sacrificium, vt nobis placeris, secundum quod dicitur Leui. 4. de expiatione peccati totius multitudinis: Et post determinationem sacrificij debiti pro peccato subditur: Et orante pro eis sacerdote propitius erit eis dominus. ideo subditur.

10 Qui consurgat. Pro nobis.

11 Et teneat te. In nostra reconciliatione.

12 Ascondisti faciem tuam. Loquitur de Deo ad modum hominis irati, qui nõ vult ostendere faciem suã illis cõtra quos iratus est.

13 Et allisisti nos. Id est, confregisti.

14 In manu iniquitatis. propter iniquitatem nostrã. Consequenter notatur misericordie petitio, cum dicitur.

15 Et nunc domine pater noster es tu. Per creationem.

16 Nos verò lutum. Et fictor noster supple es tu, secundū quod dicitur Iere. 18. a. Sicut lutum in manu figuli. ita vos in manu mea domus Israel.

17 Ne irascaris, & c. i. abudanter.

18 Et ne vltra memineris. Ad amplius puniendum.

19 Ecce respice. Misericordiam nostram, & allegatur ratio, cū dicitur.

20 Populus tuus omnes nos: Per legem Moyji nobis datam.

21 Ciuitas sancti tui. scilicet Ierusalem tuo cultui deputata.

22 Facta est deserta. Per Titum.

23 Domus sanctificationis nostræ. i. templum, vbi offerbantur sacrificia pro sanctificatione nostrã.

24 Et gloriæ nostræ. Quia in ipsa gloriabamur super omnia terrena. Cetera patent ex dictis vsque ibi:

A ^a *sancta sanctorum.*
 derabilia nostra versa sunt in ruinas. Nun-
^a *Ergo.* ^b *Miseris nostris.* ^c *A misericordis.*
^d *Anacurij blasphemantibus*
 quid super his continebis te domine, tace-

^a *Quasi durus, indignans audire nos.* ^b *Humiles.*
^c *Non more solito.* ^d *In perpetuum.*
 4 bis & affliges nos vehementer?
 3 Tacebis & affli. nos. i. *affligi permittes ab inimicis nostris.*
 4 Vehementer. i. *ultra possibilitatem nostram sustinendi, quasi diceret non deat u.*

NICOLAUS DE LYRA.

1 Nunquid super his miseris nostris.
 2 Continebis te do. i. *nostra consolatione q. non.*

CAP. LXV.

CAP. LXV.

A ^a *Passerunt, &c.* Ad hoc responder filius. Quare nos er. sed de vi. q. d.

Si non alieni me quæretes tam clementer inuenerunt, non est crudelitas mea que vobis neget auxilium, sed iniquitas vestra, & impœnitens cor vestrum. vnde: *Populus quem non co. ser. mihi: Et Filij alieni mei. sunt mihi.*

Psal 17 g. Ibidem.

B Procopius Quonia per preces alij cõntebatur, alij autem erroris sui autorẽ Deum esse exprobrabant, responder hoc sensu, Quo ego peccantes contempsi, qui non peccatoris morte sed poenitentia delector? Quo in errorem induxi, q vt ad se redirent oēs hortatus sum? Quo vos iduravi, qui ad longẽ remotos spõte aduolau? Quomodo deniq; nõ clemens esse potui, qui in alienos talis extitit?

C *Expandi manus meas. In cruce orans pro eis: Pater ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt. Vel, vt eos recipere & collocarem in sinu meo. Vel, beneficia operum largiendo ex quo eduxi eos ab Aegypto. Incarnatus quoque infirmos eorum curavi, mortuos suscitavi, paucis panibus eos pavi. Ipsi tamen semper extiterunt increduli.*

In c. 10. epist. ad Rom.

† in desertis. pernoctant.

Luc. 23. c.

Vbi supra.

D *Expandi manus meas. In cruce orans pro eis: Pater ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt. Vel, vt eos recipere & collocarem in sinu meo. Vel, beneficia operum largiendo ex quo eduxi eos ab Aegypto. Incarnatus quoque infirmos eorum curavi, mortuos suscitavi, paucis panibus eos pavi. Ipsi tamen semper extiterunt increduli.*

Quæsierunt me qui ante non interrogabant: inueniunt qui non quæsierunt me. Dixi: Ecce ego, ecce ego, ad Gentem que non inuocabat nomen meum. Expandi manus meas tota die ad populum incredulum, qui graditur in via non bona post cogitationes suas. Populus qui ad iracundiam prouocat me, ante faciem meam semper, qui immolant in hortis, & sacrificant super lateres, qui habitant in sepulchris, & in delubris idolorum dormiunt: qui comedunt carnem suillam, & ius prophanum in

hortos Adonidis vocat. Sacrificant autem heretici super lateres quoniam exquisita mendacia dialectica cupiunt arte firmare, & in quadrum extruere, & secti in latere pulueris roborare lineis. *Ante faciem.* Procopius. Per faciem templum quod sibi consecratum est, intellexit quod etiam per Hieremiam, *Quam dilectus in domo sua fecit, abominationem,* quibus verbis idolum scriptura significat.

In delubris. Delubra a delendo dicta, eo quod ibi putabatur ablu

NICOLAUS DE LYRA.

CAP. LXV.

Quæsierunt. Hic consequenter ponitur domini sententia & primo, de Gentium vocatione: secundo de Iudeorum reprobatione, ibi: Expandi. Sic enim allegat Paulus Apostolus ad Ro. 10. hanc litteram dictam esse de vocatione Gentilium, & reprobatione Iudeorum. Circa primum dicitur.

- 1 Quæsierunt me. ad me deuote per fidem venientes ad predicationem apostolorum.
- 2 Qui an. non inter. s. Gentiles, quia legem diuinitus datam & prophetas non habebant.
- 3 Inue. scilicet me per gratiam.
- 4 Qui non quæsierunt me scilicet ante predicationem apostolorum: ideo subditur.
- 5 Dixi. scilicet determinate diffiniendo.
- 6 Ecce ego ecce ego. & sit duplicatio ad maiorem assertionem.
- 7 Ad Gen. quæ ne. quia ante predicationem apostolorum Gentiles erant communiter idololatriæ dediti: & sic inuocabant idola, & non nomen domini.

8 Expandi. vbi ponitur ista sententia domini quantum ad Iudeos. Et primo ponitur sententia: secundo remouetur Iudeorum falsi fiducia, se. ca. Prima diuiditur in tres, quia primo ponitur multitudinis Iudeorum reprobatio, secundo paucorum electio, ibi: Hæc dicit dominus. tertio vtrorumque retributio, ibi: Et vos. Ista tamen diuisi non est omnino præcisæ, quia in prima parte ponitur aliquid de punitione reprobatorum, quia propheta frequenter de vno tra-

seunt ad aliud, & conuerso, & maxime Isaias. Circa primum dicitur in persona domini. Expandi manus meas. volens ad me trahere.

- 9 Tota die. ab antiquo vsque ad presens, primo per prophetas. postea per meipsum incarnatum.
- 10 Ad po. incre. i. Iudaicum qui semper fuit duræ cervicis, vt patet ex decursu veteris ac noui testamenti.
- 11 Qui graditur, &c. i. post inclinationem fomitis ad malum et non post leges meas.
- 12 Populus, &c. qui etiam in loco diuini cultus exercebant idololatriam tempore Manasse, & aliorum aliorum regum, vt patet 4. Reg. & 2. Paral.
- 13 Qui immolant in hortis. vbi colebant idola in locis, s. nemorosjs, vbi etiam luxuriam exercebant in venerationem idolorum, vt patet Veneris & Triapi.
- 14 Et sacri. su. la. i. super tecta domorum, & in loco patenti, ad dandum alijs idololatriæ exemplum.
- 15 Qui habitant in sepulchris. querendo diuinationes in mortuis per artem phytionicam, & alijs modis superstitiosis.
- 16 Et in delubris idolorum dormiunt. Ibi. n. antiquitus super corium hostiæ immolatæ dormiebant ad habendum reuelationes in somnijs, sicut legitur de Bruto in historia Britonum.
- 17 Qui comedunt carnem suillam. Idolis immolatam: sic erat ibi duplex transgressio, s. legis moysaice, (que absolute prohibet talem carnem comedere) & prohibitionis idololatriæ.
- 18 Et ius prophanum in va. eo. i. oblatio de materia liquida, quæ fiebat cum oblatione sacrificij de animalibus.

* Qui

Ablui anima. Vel, quia propè erant piscine ubi & Sacerdos lauabatur & hostia.
 * Procopius. Sepulchrorum meminit, vt diuinationem p mortuos innueret: Meminit & speluncarū ybi simulacra in mōte collocabant, aut èt sacra quædam, mactatis sub proceris arboribus hostijs, faciebant.

Allegor. Hæretici in memorijs magistrorum, & in specubus dormiunt, qui lumen spiritus sancti relinquētes, & coenaculum in quo Apostoli versabatur in diaboli tenebris commoratur, & speluncas diligunt de quibus: *Vos autem fr. il. spe. la. Sōnijs credunt & phantasijs, Carnem porcorum comedunt, de quibus: Ne mittatis margaritas ante porcos: & ius prophanum quod in libris eorū hæretica arte conditū est. Vasa eorū immundatā doctrinæ. f. quām corpora. In tantam quoque amenitiam veniunt, vt qui ipsis non fuerit similis, quasi perditum detestentur.*

a In furore meo. Furorē obliuionem, iram, penitentiā, ita in Deo accipere debemus, quō manus, pedes, oculos, aures, & cetera membra quæ habere dī, non quæ his pareat perturbationib⁹, qui eas extinguit in nobis, sed per verba nostra Dei intelligimus affectū erga nos.

*** Procop.** Erat. n. ante aduētum veluti quoddā diuinæ iræ principium, sed furorem accendit patrato in Saluatorem facinus, ipseque fumus in ignem mutatus est. Quoniam autem homines ad memorię subsidium, scriptis vti videmus, ab illis tropicè, nulla Deum obliuione laborare demonstrat: *Ecce scriptum est coram me.*

b Non tacebo. Qui superius dixit: Tacui, semper filii, patiens sui, modo dicit: Non tacebo. id est, ne parcā amplius, neque sustinebo iniquitates eorum.

c Iniquitates patrum ve. Vt. f. non solum pro peccatis ve. D stris puniamini, sed etiam pro patrum iniquitatib. quos Ezech. 18 d. imitati estis. Aliter. n. non porrat filius iniquitatē patris. **d** Qui s. c. ificauerūt su. mon. Qñ in Bethel & in Dan, aureos 3. Reg. 12. g. vitulos adorauerunt: Hæreticus quoq; cōtemnens simplicitatē ecclesię sacrificat in montibus, & exprobrat Deo dum eius præcepta cōtemnit.

a Immundi. Alij, non manducanti, non adoranti idola. **1** vasis eorū. Qui dicunt: Recede à me, non appropinques mihi: quia immundus es. Isti fumus erunt in furore meo, ignis ardens tota die. Ecce scriptum est coram me. Non tacebo sed reddam et retribuam in sinu eorum iniquitates vestras, et iniquitates patrū vestrorū simūl, dicit dominus: qui sacrificauerunt super montes et super colles, exprobrauerunt mihi, et remētiar opus eorum primū in sinu eorum. Hęc dicit dominus: Quomodo si inueniatur granum in botro, et dicatur, ne dissipēs illud, quoniam benedictio est: sic faciam propter seruos meos, vt non disperdā totum. Et reducā de Iacob semē, et de Iuda possidēt montes sanctos meos. Et hereditabūt eam

a Qui talia agunt, & in alios superbiunt. **2** **b** Nihil. **c** Et. **d** Gehennę. **e** In eis. **f** Semper. **3** **a** Malum eorum vt non obliuiscar. **b** In no dicam: Ite maledicti in ignem æternum. **4** **a** In interiora mentis, vt propria torqueantur conscientia. **5** **a** Idololatrarum. **6** **a** Vt puniamini, sicut illi quos imitati estis, & sic quodammodo eorum filij. **b** Filios & filijs demonijs. **7** **a** Me despiciendo, & idolis immolando. **8** **a** Pro culpa peccatam metiendo, vel mensurando. **b** In anima post iudiciū, & in corpore cum & vermis eorū non morietur, & ignis nō extinguetur. **9** **a** Post tempestatem. **b** Illatum. **c** Volenti tangere. **10** **a** Sine crescere. **b** Id est, placuit domino, vt pro benedictione de tanta copia referuaret illud. **c** Aliquos referuando. **11** **a** Abraham, Isaac, & Iacob, ad quos facta est promissio, vel propter eos qui inter plurimos peccatores seruiunt mihi. **b** Genus humanum. **12** **a** Non deficiet sceptrum de Iuda. **b** Christum quod supra botri granum. **13** **a** Apostolus vnde Leuauit oculos meos in montes, in circuitu eius, &c. **b** Scilicet: hęc litarem. de qua: Dabo tibi Gen. he. 1. **c** Scilicet, ecclesiā. **14** **a** Abraham, Isaac, & Iacob, ad quos facta est promissio, vel propter eos qui inter plurimos peccatores seruiunt mihi. **b** Genus humanum. **15** **a** Non deficiet sceptrum de Iuda. **b** Christum quod supra botri granum. **16** **a** Apostolus vnde Leuauit oculos meos in montes, in circuitu eius, &c. **b** Scilicet: hęc litarem. de qua: Dabo tibi Gen. he. 1. **c** Scilicet, ecclesiā. **17** **a** Non deficiet sceptrum de Iuda. **b** Christum quod supra botri granum. **18** **a** Apostolus vnde Leuauit oculos meos in montes, in circuitu eius, &c. **b** Scilicet: hęc litarem. de qua: Dabo tibi Gen. he. 1. **c** Scilicet, ecclesiā. **19** **a** Non deficiet sceptrum de Iuda. **b** Christum quod supra botri granum. **20** **a** Apostolus vnde Leuauit oculos meos in montes, in circuitu eius, &c. **b** Scilicet: hęc litarem. de qua: Dabo tibi Gen. he. 1. **c** Scilicet, ecclesiā. **21** **a** Non deficiet sceptrum de Iuda. **b** Christum quod supra botri granum. **22** **a** Apostolus vnde Leuauit oculos meos in montes, in circuitu eius, &c. **b** Scilicet: hęc litarem. de qua: Dabo tibi Gen. he. 1. **c** Scilicet, ecclesiā. **23** **a** Non deficiet sceptrum de Iuda. **b** Christum quod supra botri granum. **24** **a** Non deficiet sceptrum de Iuda. **b** Christum quod supra botri granum.

e Quomodo si. q. d. Propter malos nō perdam bonos: Sed quomodo si, &c. Dixerat enim periturum Israel.

f De Iacob semen. Semen Iacob & Iudę, Apostoli, possidentes montes, alios. f. credentes virtutibus eminentes. vnde: *Nisi dominus Sabaoth reli. no. se. quasi So. facti essem.*

*** Eusebius.** Prę significat propheta pauculas futuras reliquias, & pauculum futurum semen ex Iacob, quod assequatur promissa veterum patrum, & lectos appellat Apostolos, quos habituros dicit in monte sancto, hoc est, in ecclesia, & in sylua, hoc est, inter arbores ecclesię. Intelligit propheta Apostolos & fideles seruādos, reliquos Iudęos delendos & eorum vrbes subuertendas.

g Montes sanctos meos. Lxx. Montem meū. f. Christū, quod est mons montium. Montes. n. sunt Apostoli, qui de Iudęis possederunt Christum, in quo fundati sunt.

h Et hereditabunt: unde: Semen Abrahę serui eius f. i. a. e. eius. Quicumque adhuc semen sunt: nec formati in filium, serui domini sunt, quibus dicitur. Scio, quia semen Abrahę estis n. n. m. scilicet filij. Qui autem filius est domini; electus est. unde: *Electi possidebunt Ierusalem, serui habitant in ea. unde: Non accepistis spiritum seruitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adop. filiorum Dei.*

10 Qui sacrificauerunt super montes. Istud refertur ad Iudęos illos qui precesserunt captiuitatem Babylonicam qui fuerunt multipliciter idololatę vt patet in libris Iudicum, Regum, & Paralipomenon. Post captiuitatem verò Babylonicam non leguntur Iudęi fuisse idololatę, nisi aliqui pauci circa tempora Machabeorum: sed postea agetur de peccatis eorum, & iam in parte dictum est supra.

11 Et super colles, &c. Colendo in im idola faciebant Deo opprobria.

12 Et remētiar opus eorum. Inferendo penam secundum mensuram peccati & modum.

13 Primum in sinu eorum. Id est, peccatum factum in iuuetute simul puniam cum peccato facto in senectute Vel aliter: Primum. i. peccatum patrum in filijs modo dicto.

14 Hęc dicit dominus. Hic consequenter circa Iudęos ponitur paucorum electio, scilicet Apostolorum, & aliorum qui crediderunt in Christo, cum dicitur. Hęc dicit dominus. Cuius verbū frustrari non potest.

15 Quomodo si inueniatur granum. Scilicet, vnum.

16 In botro. Post tempestatem, quod est modicum respectiue.

17 Et dicatur. Volenti accipere.

18 Ne dissipēs illud, quoniam benedictio est: i. donum Dei quod remansit ceteris pereuntibus.

19 Sic faciam propter seruos meos. Id est, propter patriarchas & prophetas antiquos.

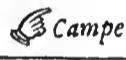
20 Vt non disperdant totum. Scilicet, populum Iudaicum.

21 Et educam de Iacob semen. Scilicet, Apostolos, & alios de Iudaismo credentes.

22 Et de Iuda. De quā tribu natus est Christus secundū c. ueneri

23 Possidentem montes meos. Id est, ecclesiam militantem & triumphantem.

24 Et hereditabunt eam. Scilicet Ecclesiam militantem primò & triumphantem postea.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Qui dicunt. Genuli.
2 Recede à me. Reputabant enim Gentiles ita immundos, quod non communicabant cum eis, vt patet ex libris vete. & no. test. Iste tamen contemptus sic inualuit, & maximè apud Iudęos qui Phari sei dicebantur, quod etiam Iudęos contemnebant qui non erant de seclā sua: vnde & domino discumbente in domo Matthęi qui erat natione Iudęus, dixerunt, Matth. 23. b. Quare cum Publicanis, &c. & tamen matthæus erat natione Iudęus: & simile legitur in Euangelio in pluribus locis. Isti enim Phari sei erant iusti apparenter, sed non realiter. Et quia simulata sanctitas duplex est iniquitas, secundum quod dicit Hieronymus. ideo subditur debita punitio, cum dicitur.
3 Isti fumuserunt in furore meo. id est materia applicabilis igni gehennę.
4 Ignis ardens tota die. i. continuè & absque fine, & sicut dicitur infra in fine libri: Ignis eorum non extinguetur.
5 Ecce scriptum est. Indelebiliter, secundum quod dicitur Iere. 17. a. Peccatū Iuda scriptum est stylo ferreo in vngue adamantino.
6 Non tacebo. Dissimulando.
7 Sed reddam & retribuam. Ad intellectum huius sciendū, quod sicut gloria cuiuslibet beati crescit ex gloria sibi coniunctorum, sic pena cuiuslibet damnati crescit ex pena sibi coniunctorum, propter quod dicit epulo in inferno positos petijt Lazarum muti ad fratres suos, vt contestaretur illis, ne venirent in locum tormentorum, Luc. 16. g. & hōc est quod dicitur: Sed reddam & retribuā in sinu eorum. id est, Iudęorum reprobariorum generaliter priorum & posteriorum.
8 Iniquitates uestras. Hoc dicitur quantum ad Iudęos qui fuerunt post captiuitatem Babylonis, maximè tempore Christi & dnceps.
9 Et iniquitates patrum. Ita quod ex pena vestra crescit pena eorum, & e conuerso: vt dictum est.

10 Qui sacrificauerunt super montes. Istud refertur ad Iudęos illos qui precesserunt captiuitatem Babylonicam qui fuerunt multipliciter idololatę vt patet in libris Iudicum, Regum, & Paralipomenon. Post captiuitatem verò Babylonicam non leguntur Iudęi fuisse idololatę, nisi aliqui pauci circa tempora Machabeorum: sed postea agetur de peccatis eorum, & iam in parte dictum est supra.
11 Et super colles, &c. Colendo in im idola faciebant Deo opprobria.
12 Et remētiar opus eorum. Inferendo penam secundum mensuram peccati & modum.
13 Primum in sinu eorum. Id est, peccatum factum in iuuetute simul puniam cum peccato facto in senectute Vel aliter: Primum. i. peccatum patrum in filijs modo dicto.
14 Hęc dicit dominus. Hic consequenter circa Iudęos ponitur paucorum electio, scilicet Apostolorum, & aliorum qui crediderunt in Christo, cum dicitur. Hęc dicit dominus. Cuius verbū frustrari non potest.
15 Quomodo si inueniatur granum. Scilicet, vnum.
16 In botro. Post tempestatem, quod est modicum respectiue.
17 Et dicatur. Volenti accipere.
18 Ne dissipēs illud, quoniam benedictio est: i. donum Dei quod remansit ceteris pereuntibus.
19 Sic faciam propter seruos meos. Id est, propter patriarchas & prophetas antiquos.
20 Vt non disperdant totum. Scilicet, populum Iudaicum.
21 Et educam de Iacob semen. Scilicet, Apostolos, & alios de Iudaismo credentes.
22 Et de Iuda. De quā tribu natus est Christus secundū c. ueneri
23 Possidentem montes meos. Id est, ecclesiam militantem & triumphantem.
24 Et hereditabunt eam. Scilicet Ecclesiam militantem primò & triumphantem postea.

A *Compestria.* Alij saltus. vn de: *Dominus reuelabit condensa siluarum*, vt latrones ibi latitare desistant, & bestia venenataq. animalia in ecclesiam Dei transeant.

B *In caulas gregū.* Alia frālatio habet. Saronas, quæ est regio inter Ioppem, & Lyddam atq; Ramam fœcūda & pabulosa, sed latronib. infesta: vnde interpretatur vallis effundens sanguinem.

C *Et vallis Achor.* Vbi Achor filius Charmi de spolijs Iericho furatus cum oī domo perijt. Et quia populum turbauit & ibi perijt, vocat locus vallis Achor, i. turbationis vultus. In quo significatur Gētilitas: sicut & per Saronas, quæ interpretatur vallis fundens sanguinem, quæ effusione sanguinis plena in tumultu & in turbatione vitiorū manebat. Sed Achor versa est in caulas gregum siue ouilia, & in cubile armentorū, idest, ecclesias & requiem prædicatorum & aliorum fidelū, qui designantur per armenta & greges ouium.

D *Armentorum.* Prædicatorum, qui ecclesiam armant & defendunt. Armentum enim dicitur ab armando.

E *Et vos qui dereliquistis, &c.* Allegoricè. Omnes q. ecclesiam deserunt & obliuiscuntur montem sanctum Dei tradentes se spiritibus erroris vel immundis doctrinis demoniorum, parat fortunæ mensam, & nihil ad Deum pertinere credētes, sed vel stellarum cursu vel varietate fortunæ omnia gubernari, hi tradentur æternis supplicijs, vt nullus eorum possit euadere.

1 *Electi mei, & serui mei habitabunt ibi. Et c.*

2 *erunt campestria in caulas gregum, & vallis Achor in cubile armentorū populo meo qui requisierunt me. Et vos qui dereliquistis dominum, qui oblitī estis montem sanctū meū, qui ponitis fortunæ mensam, & libatis super eam: numerabo vos in gladio, & omnes in cædē corruētis: pro eo quod vocaui & non respondistis, loquutus sum & non audistis: et faciebatis malum in oculis meis, & quæ nolui elegistis. Propter hoc hæc dicit dominus Deus: Ecce serui mei comedent, & vos esuriētis. Ecce serui mei bibent, & vos sitietis. Ecce serui mei lætābuntur, & vos confundemini. Ecce serui mei læudabunt præ exultatione cordis, & vos clamabitis præ dolore cordis, & præ contritione spiritus vlulabitis: & dimittētis nomen vestrum in iuramentū el-*

f *Fortunæ mensam.* Deę Aegyptiorum cui in fine anni parabatur mensam, omnib. elcis refertam, & poculis multa mixtis: vel quasi fœlicem annū præbuerit. vel quia futurum fœlicem præbitura sit.

g *Vocant.* Per Prophetas dicens: *Conuertimini ad me, & saluati eritis.* Et p. memetipsū: *penitentiam agite.* Et alibi: *Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis.*

h *Ecce serui mei.* q. d. Non solum corruētis gladio p. iniquitatibus vestris, sed etiā in præfenti esuriētis & sitietis. Gentiles verò ad fidem conuersi in præfenti satiabuntur cibo corporis & sanguine meo & doctrina spiritali, & in fine vel in futuro visione Trinitatis.

i *Cyprianus.* Quod autē Iudei panem & calicē Christi, & omnem gratiā amissuri essent, nos vero accipuri, apud Isaiam sic dicit dominus: *Ecce qui seruiunt mihi manducabunt, vos autem esuriētis.*

j *Comedent.* Corpus meum.

k *Vnde: Nisi manducaueritis carnes, &c.* Vel doctrinā spiritualem mysteria fidei, vel in futuro cognitionem diuinitatis. vnde: *Vt edatis & bibatis super men. meam in regno meo.*

l *Et, satiabor cum apparuerit gloria tua.*

m *Et dimittētis nomen vestrū.* Vt aliqui affirmantes dicāt: Si aliter fecero, cōtingat mihi sicut Iudæis Romanorum gladio occisis. Vel ita: Iuro per Deum in quē olim Iudæi crediderunt. Vel, quia Deus iuramentum eorum erat, quod Christiani modò iurant necessitate compulsi: Viuit dominus scilicet.

† exercitui celi. Iosue 7. c.

† Pro. 1. c. Iere. 7. c.

Mensam fortunæ parare quid sit.

Fortuna

Et

NICOLAUS DE LYRA.

- * 1 *Electi mei. Idest, Christiani veri.*
- 2 *Et erunt campestria in caulas, &c. Et per greges frequenter in scriptura intelliguntur fideles. P. sal. 94. b. Nos autem populus pascuæ eius, & oues manus eius. Per caulas igitur in campesribus & vallis edificatas, intelliguntur ecclesie edificatæ per orbem vbiq. in quibus fideles congregantur ad percipiendum sacramenta & diuini verbi nutrimentum. Exprimuntur tamen in speciali vallis Achor qui de peccato suo verè pœnitens dedit gloriam Deo, Iosue 7. c. Quia ecclesia est locus receptiuus verè pœnitentium. Designatur etiam hic nomine gregum, fideles minores, & maiores nomine armentorum.*
- 3 *Et vos qui. Hic consequenter ponitur prædicatorum retributio: & primo reproborum & electorum mixtim, secundò electorū separatim, ibi: Quia obliuioni. Circa primum dicitur: Et vos, cōtentes idola.*
- 4 *Qui oblitī estis montem sanctum, &c. Vbi erat templū diuino cultui dedicatum.*
- 5 *Qui ponitis fortunæ mensam. Eò quod reputabatur dea fœlicitatis temporalis.*
- 6 *Et libatis super eam. Oblationem de liquidis: in hac idololatria & supradictis fuerunt Iudæi multiplicati ante captiuitatē Babylonicam, quia multi ex eis sequebantur omnimodam idololatriā, vt patet ex 4. Reg.*
- 7 *Numerabo vos in gladio. q. d. Nullus euadet: ideo subditur.*
- 8 *Et omnes in cædē corruēt. &c. pro eo quod vocaui. Per prophetas.*
- 9 *Et non respondistis. Peccata vestra cōfiteōdo, sed magis prophetas derisistis contumaciam augendo, vt patet 2. Paral. vlt.*
- 10 *Locutus sum. In persona propria in humanitate assumpta.*
- 11 *Et*

- 11 *Et non audistis. sed magis doctrinam meam reprobasistis, vt patet ex Euangelio in pluribus locis.*
- 12 *Et faciebatis malum, &c. Bona pauperum rapiendo, & fratres vestros odiendo. Ista. n. duo, scilicet auaritia & odium fratrum, multum viguerunt in populo Iudaico post reditum captiuitatis Babylonicæ, vt dicunt etiam Iudæi, & magis increuerunt imminente tempore Christi.*
- 13 *Et quæ nolui. Scilicet, falsam apparentiam sanctitatis: propter quod Christus maxime contra hypocrisis prædicauit. Et subditur pœna iuxta bonorum præmia, quia opposita iuxta se posita magis elucescunt, cum subditur.*
- 14 *Ecce serui mei. Per cibum & potum hic intelligitur refectio bonorum in celo, quia communiter in scriptura sacra bona spiritalia, & cœlestia metaphoricè per corporalia designantur: & per sitim & esuriam punitio malorum in inferno, vbi est defectus omnis boni.*
- 15 *Serui mei lætābuntur. In clara visione diuina.*
- 16 *Et vos confundemini. Confusione extrema deiecti cum demeritis in pœnam.*
- 17 *Serui mei. Etiam laude corporali, quæ secundum doctores erit in patria.*
- 18 *Et vos. Sicut enim in patria ponitur clamor exultationis, sic in gehenna clamor tristitiæ & desolationis.*
- 19 *Et præ contritione. Idest, desolatione. Contritio enim meritoria ibi locum non habebit.*
- 20 *Vlulabitis. Quia vlulatus est vox confusa, & designat magnitudinem angustie & doloris.*
- 21 *Et dimittētis. Scilicet, execrationis.*
- 22 *Electis meis. Idest, Christianis, qui se iurant aliquādo. Si feci istud quod mihi imponitur, suspendar ego per pedes sicut Iudæus.*

* Interfi-

A Et interficiet te. Ut vel hinc non habeatis qui dicit. Ego sum via veritas, & vita. Nec vo-
 centini circumcisio, sed conscientio.
 Hilarius. Si a seculis Christiani vocabuli beatitudo nunquam fuit, nunc nouum nomen religionis quod benedicatur super terram
 Cyprianus Quod Christianorum nomen benedicatur in terris, apud Isaia dicit dominus.
 Cyrillus. Nos in nouitate vite euangelice quasi corona quadam insigniti nomine Christi, Christiani nominamur, quod est nomen benedictum in terra.
 Quia obliuioni. Ut non idolorum meminerint, & pristini erroris, non obliuione memoriae, sed successione bonorum. vñ In die bona obliuio malorum. El alibi. Afflictio horum obliuionem facit deliciarum.
 Forfitan & in futuro pristinae conuersationis memoria omnino delebitur.
 Quia ecce. Ex angelis. f. & hominibus vnam ecclesiam, & exultabunt & gaudebunt ut ego qui creauit exultem, & gaudeam in eis.
 Exultationem. Vniuersae terrae, ut quae vetus vniuersi erat gaudium, noua cunctis nationibus laetitia sit.
 Gaudium. Quod vel post resurrectionem possumus intelligere, vel post baptismum in prima resurrectione. Hoc ad generale resurrectionem, quae omnes in perfecta aetate resur-

Etis meis. Et interficiet te dominus Deus, & seruos suos, vocabit nomine alio. In quo qui benedictus est super terram benedicetur in Deo, amen. Et qui iurat in terra, iurabit in Deo amen. Quia obliuioni tradita sunt angustiae priores, & quia abscondita sunt oculis nostris. Ecce enim ego creo celos nouos & terram nouam, & non erunt in memoria priora, & non ascendent super cor: sed gaudebitis & exultabitis vsque in sempiternum in his quae ego creo. Quia ecce ego creo Ierusalem exultationem, & populum eius gaudium & exultabo in Ierusalem, & gaudebo in populo meo: & non audietur in ea vox fletus ultra, & vox clamoris. Non erit ibi amplius infans dierum, & senex qui non impleat dies suos. Quoniam puer centum annorum morietur, & peccator centum annorum maledictus erit. Et aedificabunt domos, & inhabitabunt.

gent. Et hoc est. Non erit. Qui centum annorum. Et c. Ille. f. qui etsi diu, tamen pueriliter vixit, seruiens vitij: & hoc exponit sic.
 Greg. Puer centum annorum. Et peccator centum annorum. Vita quidem pueri longum trahitur, ut a factis puerilibus corrigatur. Sed si a peccati perpetracione, nec temporis longinquitate cōpescitur: haec ipsa vitae longinquitas quam per misericordiam Dei accepit, ei ad cumulū maledictionis crescit.
 Proco. Infantis nomine gentium populū intelligit, ut & Dauid, populum qui creatur, laudaturū dñm affirmat. Et Petrus est, ubi sicut modo genitos infantes rationabile lac & sine dolo concupiscere precipit. Intelligit porro senis appellatione Iudaeū, veluti tpe superiorum, habita ad ecclesiam ratione, in qua neutrius fore discrimen significat.
 Doms. Virtutes per quibus in celestibus requiescent. vñ. In domo patris mei man. mul. sunt: vnusquisq; propriam mercedem accipiet secundū proprium laborem. Tales domos obstrices sibi dñr aedificasse, quae timuerunt Deū, iacob quoque habitat in domo quam Esau qui feris delectabatur possidere non potuit Adlitteram n. stare non pot. Multi n. sancti aedificant domos sed non habitant in eis.

D Quicunque in terra ista benedictet sibi, in Deo fidelium sibi benedictet: & qui iurat & c. Moraliter. Lib. 17. mor. c. 4.

NICOLAUS DE LYRA.

1 Interficiet. Quod fuit impletum per Titum.
 2 Et seruos. In eum credentes.
 3 Vocabit. Quia vocantur Christiani a Christo.
 4 In quo. Benedictione gratiae, quae datur in baptismo in quo accipitur nomen Christiani.
 5 Benedicetur. i. benedictione caelesti, si in gratia perseueret.
 6 Amen. i. fideliter sic fiet.
 7 Et qui. i. hominibus aliquid affirmando.
 8 Iurat in terra. Et non in idolo.
 9 Amen. i. fideliter debet iurare.
 10 Quia obliuioni. Hic consequenter describitur retributio electorum separatim, tamen aliquid interponitur de punitione malorum, ut videbitur, & primo ponitur retributio quantum ad consecutionem boni, cum dicitur. Quia ob. quas fideles sustinuerunt propter magnitudinem gloriae superuenientis in patria. Et quod sic intelligatur, patet per hoc quod subditur.
 11 Ecce. n. Quia in futuro innouabuntur corpora caelestia & elementa; non quantum ad substantiam, sed quantum ad claritatem & decorem, ut sic magis reluceat in eis bonitas diuina ad gloriam Dei, & etiam electorum in ipsis bonitatem Dei clarius contemplantium quam antè: & talis innouatio vocatur hic creatio. Sicut dicitur rex vel papa creari propter immutationem status quamuis eorum substantia non mutetur.
 12 Et non erunt in mem. Hoc est dictum quod status eorum praecedens nullus momenti reputabitur respectu sequenti.
 13 Sed gaudebitis. Vox electi.
 14 Vsque in sempiternum. Quia aeternitas a parte post est de ratione beatitudinis.
 15 In his quae ego creo. i. in corporibus caelestibus & elementis praedito modo melioratis.
 16 Quia ecce. i. ecclesiam triumphantem. Heb. 12. f. Accessistis ad Sion montem & ciuitatem Dei viucentis Ierusalem caelestem, & c. Non. n. dicitur creari simpliciter, quia caelum empyreū

a principio mundi fuit factum, & angelis repletum: sed dicitur creari quantum ad nouam exultationem quae fiet in fine mundi: quia per actum iudicii electi transferentur illuc in perfecta beatitudine corporis & animae, & ex hoc crescit gaudium angelorum: ideo subditur.
 17 Et populum eius. Quia angeli gaudebunt de perfecta beatitudine electorum, & electi de consortio angelorum.
 18 Et exultabo in Ierusalem. Non est intelligendum, quod aliquid per hoc Deo accrescat, cum ex seipso sit perfecte beatus, sed quia faciet ciues caelestes in seipso perfecte exultare, sicut dicitur, Gen. 22. c. Nunc cognouit. i. cognoscere feci.
 19 Et non audietur. Hic consequenter ponitur dicta retributio quantum ad amotionem mali, cum dicitur. Et non audietur. In quo notatur amotio omnis tristitiae interioris & exterioris.
 20 Non erit. i. aliquis habens multos dies deficientis tamen in industria vel scientia.
 21 Et senex qui non impleat. i. habens multos annos in vacuiū transactos, sed plenos meritis: & per hoc a ciuitate caelesti amouetur defectus notitiae & virtutis. Et quod sic debeat haec littera intelligi, patet per hoc quod subditur.
 22 Quoniam puer. i. qui multum vixit, pueriliter sequens passionem suam.
 23 Morietur. Morte aeterna.
 24 Et peccator centum annorum. Qui transiegit tempus suū inuacuum a bonis operibus, peccans ex certa malicia.
 25 Maledictus erit. Illa maledictione quae habetur. Matth. 25. Ite maledicti in ignem aeternum, & c.
 26 Et aedificabunt. Per hoc remouetur malum infortunij a Ierusalem caelesti. Circa quod sciendum quod magnum infortunium reputatur inter homines quando quis multum laborat in aliquo, & non percipit fructum: in aedificatione autem domus & plantatione vinee antè quam faciet fructum, est magnus labor: ideo magnum infortunium reputatur antiquitus, & adhuc reputatur: quando aliquis praeventur morte antè quam experiatur bonum sequens domus ab eo aedificata, & vinea plantata propter quod Deut. 20. b. dicitur

G *Secundum .n.* Sicut Christus iam non moritur, mors il-
 A li vltra non dominabitur, sed in æternum regnat cum pa-
 tre, sic & illi. Lignum .n. vitæ Christus est, quod erat in
 medio paradisi. f. ecclesie. Vnde Salomon. *Lignum vite est*
his qui apprehenderunt eam. f. sapientiam quæ est Christus .

Rom. 8. b.
 Gen. 3. b.
 Prov. 3. e.

* Theodoretus. Lignum
 vite interdictum est Adam
 ne ad illud manum porri-
 geret, & vita viveret sempi-
 terna, si ex eius fructu ve-
 sceretur, quod nobis pro-
 mittit. Fuit .n. nobis lignum
 vite crux domini recepit
 .n. veluti quendam fructum
 admirabilem corpus domi-
 ni viuificum, in quem fru-
 ctum qui manus extende-
 rimus & fructum ederimus,
 vita sempiterna viuemus.

B *Opera manuum.* Fidem do-
 ctrinam, operationem Apo-
 stolorum inueterabunt, vs-
 que ad finem seculi seruan-
 do, fideles eorum imitato-
 res. f. Vel secundum quod qui
 dam codices habent electis
 meis inueterabunt. i. eterna
 liter saluabunt eos opera
 eorum. f. Apostolorum.

C *Semen benedictorum.* Apo-
 stoli, & alij doctores in præ-
 dicatione vel in alijs operi-
 bus sicut Iudæi, quia æter-
 nam mercedem percipient,
 quia venient cum exultatione
 h portant manipulos su.

* Clemens Alexad. Electi
 mei non laborabunt in va-
 num, neque procreabunt filios in maledictionem, quia
 semen est benedictum a domino, quia regeneratis in Chri-
 sto proposita merces est. Reliqui maledictionem filios
 generant, & non intelligunt contra illos esse hanc pro-
 phetiam. Hæretici quoque in maledictionem generant:
 electi non dogmatizant, nec generant in maledictionem.

f. a: borum

Psal. 125. a.
 Lib. 3. a. rom.

^a Opera bona, vnde. Inebriabuntur ab vbertate d. tuz. Erat ibi Satiabor
 cum a. g. r. ^b Hæc est vinea quæ ait. Ego sum vitis vera, & vos palmi-
 tes, & pater meus agricola est.

bunt, & plantabunt vineas, & comedent fru-
 ctum earum. Non ædificabunt, & alius habi-
 tabit: non plantabunt, & alius comedet. Se-
 cundum enim dies ligni erunt dies populi
 mei, & opera manuum eorum inueterabunt
 electi mei. Non laborabunt frustra, neque ge-
 nerabunt in conturbatione: quia semen be-
 nedictorum domini est, & nepotes eorum
 cum eis. Eritque antequam clament ego exau-
 diam, adhuc illis loquentibus ego exaudiam.

^a Diabolus i non deuorabit virtutes eorum.
^a Vitz. ^b De quo. Iustus vt palma flo. quæ. f. quotidie triumphum
 reportat de aduersarijs suis.

^b Fidelis.
 3
 4
 5
 6
 7
 8
 9

^a Filius spiritualis sicut Rachel carnalem filium.
^a Apostolorum.
^a Sicut domini, vel in æternum gaudebunt. ^b Ore. ^c Clamantes
 corde.

^a Saulus. ^b Ananias. ^c Fide credentium, pane verbi Dei. ^d In ad-
 uentu Christi. ^e Prædicatores corda auditorum vomere prædicatio-
 nis arantes.

^a Simul in ecclesia. ^b Simplicem doctrinam cum profunditate mysterij pa-
 scuntur, sicut quidam codices habent. ^c Diabolo.
^d Leues instructio. ^e Impij tamquam puluis quem pro. v. a. f. t.
^e Vnde. Terram comedes

^f Lupus & agnus pascuntur simul & leo & bos
 comedet paleas, & serpenti puluis panis eius.

^g Agnus. Qui. f. in candidis vestibis sequuntur agnum
 quocumque ierit. De quibus Petro dicitur. *Pasce agnos
 meos.*
^h Et leo & bos come. Vir. f. disertus & potētissimus in secu-
 lo, spreta philo. eloquentia comedet paleas. i. vtilitatē & su-
 perficiem

* Theo. Sic Hierosolymis
 carcere concluso Paulo, di-
 xit dominus. Confide Pau-
 lo, vt .n. de me testificatus
 es Hierosolymis, sic oportet
 Romæ de me testificari.
 Sic Philippis concussit car-
 cerem & vincula.

f *Lupus.* Lupus Saulus, id
 est persecutor. de quo. *Benia-
 min lupus rapax*

* Theo. Lupus, & agnus,
 .i. principes & subditi, re-
 ges & eorum ciues, sapiētes
 & idiotæ vnam habebunt
 mensam, doctrinam Spiritu-
 sancti. Agnos appellauit
 viros virtute præditos, lu-
 pos, qui plura appetunt. Leo-
 nes appellauit reges & prin-
 cipes: boues, sacerdotes &
 antistites: paleas, cibum sa-
 cratum sacerdotum, qui è pa-
 leis veteristestamēti doctri-
 nam euangelicam eruunt.

* Ambrosius. Lupi sunt
 heretici & persecutores, do-
 cere nesciunt, vlulare con-
 fucuerunt. Sed nemo mo-
 ueatur, si mittatur in me-
 dium luporum, beneficio
 Christi lupi mutantur. Be-
 niamin lupus rapax erat,

mutatus est, factus est Apostolus.
 g *Agnus.* Qui. f. in candidis vestibis sequuntur agnum
 quocumque ierit. De quibus Petro dicitur. *Pasce agnos
 meos.*
 h *Et leo & bos come.* Vir. f. disertus & potētissimus in secu-
 lo, spreta philo. eloquentia comedet paleas. i. vtilitatē & su-
 perficiem

NICOLAUS DE LYRA.

* illi qui ædificauerant domos novas, & plantauerant vineas non in-
 trarent ad prelium: sed reuertere utur ad domos suas ne fortè interfi-
 cerentur in prelio, & priuarentur bono consequente modo prædicto.
 Et ex horrore huius infortunij mluti postea possent a bello pro repu-
 blica defendenda retrahi, per hoc igitur quod dicitur hic.

1 Non ædificabunt. Datur intelligi, q nulla infortunia erunt
 in ciuitate cælesti. Ista tamen specialiter exprimentur, quia commu-
 nius inter homines huius vite reperiuntur, ideo subditur.

2 Secundum .n. dies ligni. De quo ligno debeat intelligi expri-
 mit translatio Chaldaica, quæ dicitur Thargum apud Hebræos: &
 est valde autentica apud eos, quæ sic habet. Secundum dies ligni vite.
 Per es .n. ligni vite durante statu innocentie continuabatur vita
 humana absque aliqua inueteratione, & illud fuit figura Christi, se-
 cundum quod dicit Ioan. in Apoc. vlt. Quo ligno reficiuntur beati
 interiorius in aspectu sue deitatis & exteriorius in aspectu sue humani-
 tatis: ideo subditur.

3 Erunt dies populi mei. Quia vita beatorum est perpetua a
 parte post, sicut & Christus qui per lignum vite hic intelligitur.

4 Opera manuum eorum. i. merita sanctorum tantum dura-
 bunt in premio pro eis reddito quantum ipsi: secundum quod dicitur
 Apoc. 14. c. Opera .n. illorum sequuntur illos. Per hoc autem
 q dicitur hic. Inueterabunt. non intelligitur aliqua corruptio, sed
 perpetua duratio, eo modo loquendi quo dicitur de Deo, Dau. 7. f.
 Donec veniat antiquus dierum, & iudicium dedit san-
 ctis, &c. Per a. antiquitatem ibi intelligitur eternitas, & non defectio
 quæ concomit. i. v. antiquitatem communiter dicitur, Heb. 8. b. Qd
 antiquatur & senescit propè interitum est.

5 Non laborabunt. i. non laborauerunt, quia frequenter hic ac-
 cipitur futurum pro præterito, & conuerso.

6 Frustra. Quia consequuntur premia,

7 Neque generabunt. In conturbatione. i. carnaliter, quam ge-
 nerationem sequitur conturbatio sollicitudinis circa prouisionē vx-
 ris, familie, & prolis, quod non habet locum in cælis, ideo dicit Sal-
 uator. Mat. 22. c. In resurrectione non nubet neque nubentur,
 sed erunt sicut angeli Dei in cælo.

8 Quia semen benedictorum domini est. i. Apostolorum. F
 9 Et nepotes eorum. Ipsi sunt electi, per successores & discipu-
 los Apostolorum in fide regenerati. Potest et exponi quod dicitur.
 Neque generabunt in conturbatione, de generatione bap-
 tismali. quæ est per gratiam Spiritus sancti mentis quietatiuam.

10 Eritque. Hic tertio ponitur retributio electorum, quantum ad Dei
 familiarem assistentiam, & mutuam charitatis concordiam. Quan-
 tum ad primum dicitur. Eritque ante &c. Clamor .n. orationis est
 propter impletionem desiderij clamentis. sancti vero in patria nihil
 volunt absolute nisi quod Deus vult: & ideo non orant, nisi pro eo
 quod estimant Deum velle: & sic Deus exaudit eos antequam cla-
 ment in quantum in sua dispositione immutabili iam est ordinatum
 quidquid simpliciter volunt seu optant. Secundum ponitur ibi.

11 Lupus. Si hoc referatur ad statum ecclesie militantis, patet
 sententia ex dictis supra 11. c. Excepto q hic additur. Et ser. pul.
 pa. c. Per serpentem hic intelligitur diabolus, qui sub specie serpen-
 tis primos parentes decepit, Gen. 3. Cuius panis. i. nutrimentum
 sunt homines vani & terreni in quib. delectatur, qui nomine pulue-
 ris designantur. Si autem referatur ad statum ecclesie triumphantis
 eò q propheta semper transit de vno statu ad alium, & conuerso,
 sic exponatur. Lupus. i. ille qui in mundo prius fuit rapax, sed post-
 eam penituit bene viuendo.

12 Et agnus. i. ille qui bene vixit in innocentia perseuerando.

13 Pascuntur. Quia in cælesti patria simul reficiuntur, vt Pau-
 lus & Ioannes Euangelista, & consimiles.

14 Et leo & bos. i. rex vel princeps secularis, & homo ruralis.

15 Comedent paleas. i. similiter reficientur in patria dum tamē
 sint similes in meritis. Et si dicitur hic, quod per paleam non intelli-
 gitur conuenienter refectio cælestis, dicendum, quod hic est metaphori-
 ca locutio, vt satis patet ex prædictis, quæ non importat semper simi-
 litudinem in omnibus: sicut Christus metaphoricè leo dicitur Apoc.
 5. b. Ecce vicit leo de tribu Iuda. propter eius constantiam, &
 victoriam, & non quantum ad crudelitatem. Et eodem modo tenet
 hic propheta similitudinem quantum ad refectiois vniformitatem
 & non quantum ad palearum vtilitatem.

16 Et serpenti puluis panis eius. Exponatur vt prædictum est.

* Non

perficiem historiae cum bobus. i. praedicatoribus ecclesie.
 A Hæc comedunt leones donec multis laboribus veniatur ad profunditatem mysterij sicut Aug. & Cypria. & alij.
 Et serpenti. * Ambrosius. Damna serpenti hæc est sententia. Erit tibi terra cibus. Quæ terra, ea utiq; de qua distum est. Terra es, & in terram ibis, corpus. s. hominis. Manducat terram. meam serpens, dentem carni meæ infigat, dicat dominus de me, tibi trado eum, tantum modo animam eius custodi. Quanta vis Christi ut custodia hois imperetur ipsi diabolo, qui semper vult nocere.

a Neque occident. Deposita feritate, vel in præsentia, vel D in futuro, & hoc est.
 b In omni monte, &c. Hoc Iudæi carnaliter accipiunt dicentes, quod in tempore Christi sui tanta pax & securitas sibi erit, ut lupi, & agni, leones, & boues, serpentes, & homines commorentur simul & comedant neq; eis noceant quæ in templo, & in monte sancto habitant. Ex quo colligit, quod omnes alij occidetur. Sed hoc falsum esse ostenditur his verbis. Hæc dicit dñs. Cælum se. mea ter. scabell. pe. me. &c. hoc tñ Iudæi carnaliter intelligūt.

a Agnis & bobus. b Lupus & leo conuersi.
 Non nocebunt, neque occident in omni monte sancto meo, dicit dominus.

NICOLAUS DE LYRA.

I. Non nocebunt. Illa enim ciuitas celestis erit immunis a mutuo nocimento, & omnibus modis iniucem consolabuntur.

ADDITIO.

In cap. 65. ubi dicitur in postil. Benedicetur in Deo. i. benedictione celesti si in gratia perseueret. Amen.

Ista dictio Amen, non legitur in vete. testam. dici in Dei persona aliqua affirmatiue annunciantis seu promittentis, sed solum in persona hominis supplicantis, vnde Deuter. 27. c. Respondit omnis populus, Amen. Et Jer. 11. a. Et dixi Amen domine. i. suppl. c. o. ut ita fiat, & sic in alijs similibus. Sed in Euangelio hæc dictio frequenter inuenitur dici in persona Christi promittentis seu annunciantis, ut cum dicitur. Amen dico vobis. quod denotat promissiones seu asseriones a Christo factas fore veras seu fideliter implendas: vnde Christus proprie potest dici Deus amen, eo quod ipse solus hæc dictionem amen frequentabat promittendo seu asserendo. Et quia eius significationem firmiter obseruat implendo promissa, & ideo postquam propheta dixit quod nomina Iudæorum Christum non recipientium dimitterentur in iuramentum. s. execratorium, eo modo quo dicitur Ierem. 29. Et assumetur ex eis maledictio omni transmigratori Iudæ, quæ est in Babylone dicentium. Ponat te dominus sicut Sedechiam, & sicut Achab. quos frixit rex Babyloni in igne: & subiunxit. Quod serui Dei vocarentur nomine alio. Christiani. Consequenter dicit, quod Deus etiam sortiretur aliud nomen. s. Deus amen. & hoc est quod dicit. Qui est benedictus super terram, benedictur in Deo amen. quia omnis benedictio gratiæ seu gloriæ non habetur nisi a

Deo amen. s. Christo. Similiter qui iurat in terra debet iurare in Deo amen, quia iuramentum pertinet ad patriam, vnde Deut. 6. b. cum dixisset: Dominum Deum tuum timebis, &c. subdit: Et per nomen illius iurabis. & sic ex prædictis verbis propheta tenet quod omnis benedictio expectanda est a Deo amen. s. a Christo & omnis patria debetur Deo amen. s. ipsi Christo qui dicitur Deus amiratione prædicta. Et nota quod Deus in ve. le. promittebat bona spiritualia & aterna implicitè, & tamen non totaliter dabat, sed Christus prædicta promissa impleuit, vnde super illud Rom. 1. b. Ex fide in fidem. glo. Ex fide promissionis in fidem impletionis: & ideo Deus in vet. test. nunquam legitur dici Deus amen: quia principalia promissa non erant impleta, sed in nouo proprie dicitur Deus amen propter eorum impletionem.

REPLICA. In cap. 65. ubi dicitur. Qui benedictus est super terram, benedictur in Deo amen. Vbi Burg. facit vnam exortam expositionem dicens hic amen esse debere cognomen Christi ut dicatur Christus Deus amen proprie, quia frequenter utebatur illo nomine, ut patet in pluribus locis Euangeliorum. Sed videtur ironia imponere alicui nomen ex aliquo termino per loquelam frequentato, sicut frequenter prædicans de nomine Iesu per discipulos nominatus fuit Iesita ironice. Quid. n. prohibet hic amen accipi significatiue in propria significatione sine tali abusua expositione? Postill. la. n. expositio valde rationalis est usque ad finem huius libri.

CAP. LXVI.

Cælum. Omnes sancti quorū conuersatio in cælis est. vnde. Anima iusti sedes est Dei. Cælū sedes mea. q. d. Ne putetis hæc ad literam esse complenda.
 * Proco. Quia trib. duæ cū dimidia non operum suorum & pietatis, sed tēpli Dei virtute, expugnationē se esse vitaturas arbitrabant, ista non sibi sed illis conducere demonstrat, ut cū legalib. inhæserint, non indignos se p̄stent, qui in ipsis habitet. Auerfari se p̄terea hostias significat, quæ ab animi rectitudine non proficiunt.
 * Origenes. Cum terram scabellū pedū eius appellat dominus, nō ignominiam sed

CAP. LXVI.

Hæc dicit dominus: † Cælum sedes mea, terra autem scabellum pedum meorum. Quæ est ista domus quam ædificabis mihi, & quis est iste locus quietis meæ? Omnia hæc manus mea fecit: & facta sūt vniuersa ista, dicit dominus. Ad quem autem respiciam, nisi ad pauperculum, & contritum

sed gloriā significat, quæ de Deo modicā aliquā & nouissimā intelligit partē, quæ moraliter appellatur pedes eius, quæ paruum cognitionē habet de Deo, quæ videmus nunc in ænigmatē, & dñm cognoscimus per speculū p̄ visibilia quæ fecit, quæ pedes domini appellamus. vnde de ecclesia super terram, appellatur scabellum Dei.
 b Quæ est ista. q. d. Putatis me localem, & in templo tantum manentem. Sed quæ est ista domus &c.
 c Ad quem, &c. Ablato altari tēplo; terreno quæ humana manus construxit, recte auferent victimæ Iudæorum ne fortè dicerent Non tam fumus stulti, ut Deū putem?
 hoc

NICOLAUS DE LYRA. CAP. LXVI.

Hæc dicit domi. Hic circa prædicta remouetur Iudæorum fiducia falsa. Et primò hæc fiducia tollitur. Secundò propheta ad propositum reuertitur, ibi. Audite verbum domini. Circa primum sciendum, quod Iudæi in aduentu Messie expectant templum reaedificandum, in quo offerentur sacrificia Deo acceptissima: hoc remouet propheta. Et primò confidentiam ædificationis, secundò dictæ oblationis, ibi. Ad quem. Circa primum dicit in persona domini.
 2 Cælum sedes mea: terra autē scabellum pedum meorum. Non est per hoc intelligendum, quod in Deo sint lineamēta corporis, sicut intellexerunt aliqui Iudæi, & etiam aliqui simplices Christiani, qui propter hoc dicti sunt antropomorphi, ut habetur in Collationibus patrum. Collatione Isaac 2. sed per hoc datur intelligi, quod

diuina essentia non est loco comprehensibilis, ideo subditur.
 3 Quæ est ista domus, &c. i. quam creditis in futuro ædificari pro meo cultu? q. d. in hoc frustra confidite.
 4 Et quis est iste locus quietis. Alias requietionis meæ? q. d. non quiesco nisi in meipso, quia in seipso perfecte beatus est.
 5 Omnia hæc. q. d. Istis non indigeo, sed e conuerso indigent conseruatione mea, aliter redigerentur in nihilum, sicut & ex nihilo facti sunt.
 6 Ad quem autem. Hic consequenter remouetur confidentia sacrificiorum. Circa quod sciendum, quod sacrificia veteris legis ex duobus fuerunt accepta. Vnum erat deuotio & obedientia offerentium, eo quod Deus talia præceperat offerri: & secundum hoc motus voluntatis interior ad obediendum Deo erat principaliter Deo gratus: & quantum ad hoc dicitur. Ad quem autem respiciam nisi ad pauperculum? ad verè humilem.

Hoc loco posse co-
 A ciudi, sed in separa-
 to ad glorifican-
 dum Deū loco vi-
 timas immola-
 mus sicut in lege
 præcipitur.

† sacrificandū
 Deo.

Hom. 6. ex va-
 rias in Matt.
 † suffumigat
 thus.

† Attamē illa

& Chrylōstomus.
 Multi sunt modi
 humilitatis: pro-
 pheta cum dicit. Su-
 per humilē requie-
 scam, non simpliciter
 humilem signi-
 ficat, sed contractā
 nobis mentem desi-
 gnat, & nimis con-
 fractam, vt in illo,
 spiritus contribula-
 tus & cor contritū.

a Qui immolat bo-
 nem. q. d. Sacrificiū
 vestrum nō placet
 mihi post immola-
 tionem veri sacrifi-
 cij, in cuius vmbra
 illa sacrificia con-
 cessi vobis, & ne
 immolaretis idolis
 b Canem. De quo

Deut. 23. c.

per Moysen. Non offeres in domo Dei tui mercedem meretricis,
 neque premium canis. Et bene canis & meretrix copulantur,
 quia similiter libidinantur.

1. Cor. 5. b.
 Io. 11. 6

c Elegerunt in vijs suis. Nō mea voluntate, ex quo agnus
 immolatus est. Vnde. Pascha nostram immolatus est Christus.
d Et quæ timebant. Romanos vnde. Venient Romani, & tol-
 no. le. & Gentem. Vel famem, pestem, captiuitatem.

a spiritu & tremementem sermones meos? † Qui immolat bo-
 uem, quasi qui interficiat virum. Qui maectat pecus, quasi
 qui excerebret canem. Qui offert oblationem, quasi qui
 sanguinem suillum offerat. Qui † recordatur thuris, quasi
 qui benedicat idolo. † Hac omnia elegerunt in vijs suis, &
 in abominationibus suis anima eorum delectata est: unde
 & ego eligam illusiones eorum, & quæ † timebāt adducam
 eis: quia uocaui, & non erat qui responderet: locutus sum,
 & non audierunt: feceruntq; malum in oculis meis, & quæ
 nolui elegerunt. Audite uerbum domini, qui tremitis ad
 uerbum eius. Dixerunt fratres uestri, odientes uos, & abij-
 cientes propter nomen meum. Glorificetur dñs & † uide-
 bimus in letitia uestra, ipsi aut confundentur. Vox populi

a Misericordiam volo, & non sacrificium.

a In sacrificio. **b** Quod prohibitum est.

c Secundum legem.

a Quod contra legem.

b Vt afferat quod lex præcipit

a Uter ueneretur. **b** Supradicta. **c** Propria auctio. **d** Non Dei s qui est vis

a In his s quæ abominari debent. **b** Animalitas, non ratio. **c** Quia sui magis quam Dei
 adoratores. **d** Permissione.

a Dæmonum & Romanorum quibus illudantur. **c** Scilicet illuso. es, diabolau, An-
 nichristum ma os principes, Sacerdotes, Scribas, & Phariseos. **b** Venite ad me
 om. qui lab. & onerati estis & egref. vos. Et Penitentiam agite.

a Eos. **b** Ex eis. **a** Vt supra obocurendo, imitatio. **b** Idem.

a Exaudierunt. **b** A pette malum suum sicut Sodoma prædicauerunt.

a Errorem. **b** Barrabam. **d** Propheta ad Apostolos.

c Reuerentes, uerentes.

a Iudei secundum carnem.

c Vester.

a Iosum in ipsa ma citate. **b** Qui talia loquuntur. **c** Quia. **d** Doloris & planctus.

e Odientes vos. Quia D
 de mundo nō estis, † r. c.
 quia in me creditis † r. c.
 quia nomen meū † r. c.
 habetis, a Christo † r. c.
 Christiani dicti, vn † r. c.
 de. lam. n. conspirauc- † r. c.
 rant Iudæi, vt si quis cō † r. c.
 fiteretur Christum, ex- † r. c.
 tra synagogam fieret. † r. c.
 † Glorificetur. q. d. † r. c.
 Appareat glorio- † r. c.
 sus, quia est lætitia † r. c.
 uestra, vt credamus † r. c.
 vobis, qui modo vi † r. c.
 lem & abiectū præ † r. c.
 dicatis. In die iudi- † r. c.
 tij cum uenerit in † r. c.
 gloria sua potesta- † r. c.
 te magna & ma. & † r. c.
 virtute, vel etiā in † r. c.
 præsentī, vnde sub † r. c.
 ditur. † r. c.
g Vox populi de ci- † r. c.
 uitate. Adueniente † r. c.
 Romano exercitu † r. c.
 secūdm Iosephū † r. c.
 diuisi sunt Iudæi in † r. c.
 tres partes de prin- † r. c.
 cipatu contendentes. † r. c.

Alij sibi alium principem præponentes. Pars autem
 populi & Sacerdotum, tenebant templum, arcem verò
 & regiam domum pars populi & principum: reliquam
 verò ciuitatem tertia pars & maximè vulgus. Pugnabant
 ergo & extrà contra hostes, & intrà contra ciues. Roma-
 nis ergo urbem irrūpentib. audita est vox populi plangē-
 tis de ciuitate, vox Sacerdotū, & q cū ipsis erant de tēplo.
 Vox

NICOLAVS DE LYRA.

- 1 Et tremementem sermones meos. i. verè obedientem qui re-
 formidat transgredi verba mea et in miram. Aliud erat fides of-
 ferentium. Sacrificia. n. illa fuerunt quæ lam signa oblationis Christi
 futuræ in cruce: & ideo talis oblatio erat quædam protestatio huius
 fidei: oblatio autem Christi in cruce iam transiit in præteritum, &
 ideo oblatio talium sacrificiorum post publicationem Euangelij est
 mortifera, si quis uellet protestari quod Christus sit uenturus, qui ue-
 nit: & hoc est quod dicitur hic.
- 2 Qui immolat, & c. Istud semper fuit prohibitum & illicitū,
 & eodem modo offerre tale sacrificium post Euangelij publicationē
- 3 Qui maectat pecus. i. caprum vel ouem: de istis. n. tribus spe-
 ciebus animalium. s. bouis, capræ, & ouis fiebant sacrificia veteris
 legis, sicut dictum fuit plenius super Leuit.
- 4 Quasi qui excerebret canem. Reputabatur. n. canis tanta
 uilitatis, quod non solum erat aur. al immundum ad immolandum
 & comendendum, sed etiam ad redimendum. Primogenitum. n. asmi-
 licet non offerretur, tamen redimebatur oue, Exo. 13. b. Non autē
 primogenitum canis, sed excerebrabatur.
- 5 Qui offert oblationem. De terræ nascentibus vt de panc,
 uino, oleo, & thure.
- 6 Quasi qui sanguinem suillum offerat. Quod erat abo-
 minabile coram Deo. Tum quia sus est animal immundum secundū
 legem. Tum quia idololatæ in suis sacrificijs tali sanguine uteban-
 tur, vt patet 1. Machab. 1.
- 7 Qui recordatur thuris. i. oblationis thymiamatis.
- 8 Quasi qui benedicat. i. offerat idolo. Accipitur. n. hic ben-
 dictio pro oblatione vel x. io. sicut dicitur 1. Reg. 25. e. Accipe be-
 nedictionem quam attulit famula tua, & c.
- 9 Hæc oia elegerunt in vijs suis. Dimittentes uias Euangelij
- 10 Et in abomi. suis. i. in talib. oblationib. Deo abominabilibus.
- 11 Anima eorum delectata est. Non quia modo offerant talia
 sacrificia cum offerre sit eis illicitum nisi in templo quod erat in Ie-
 rusalē quod est destructum, sed quia sperant talia delectabiliter exer-
 cere in aduentu Messie, vt dictum est. Potest et hoc referri ad tem-
 pus quod fuit post publicationem Euangelij in Ierusalem per Apo-
 stolos vsq; ad destructionem templi: quia illo tempore offerebant sa-
 crificia, et tempore obsidionis ciuitatis per Titum, vt dicit Iosephus
 lib. 6. de Iudaico bello, quod sacerdotes offerentes sacrificia in altari
 holocaustorum aliquando interficiebantur lapidibus machinarum.
- 12 Vnde & ego eligam. Frustrando eos sua fiducia.
- 13 Et quæ timebant. s. destructionem templi & ciuitatis si rese-
 ratur hoc ad tempus immediatè prædictum quod præcessit templi

- destructionem. Si autem referatur ad tempus sequens hoc exponen-
 dum est de eiectione & opprobrio, & alijs malis temporalibus in
 quibus sunt & erunt, quæ timent Iudæi & timuerunt. Et causa ho-
 rum malorum subditur, cum dicitur.
- 14 Quia uocaui. Eos ad fidem in persona propria eis prædican-
 do, & per Apostolos, & eorum successores.
- 15 Et erat. Quia pauci comparatiuè hanc prædicationem recepe-
 runt.
- 16 Locutus sum. Repetitio est eiusdem sententiæ ad maiorem
 exaggerationem.
- 17 Feceruntq; malum. Quia Iudæi vsuris, rapinis, & sortilegijs
 sunt valde intenzi communiter.
- 18 Audite. Remota falsa fiducia Iudæorum, hic propheta reuer-
 titur ad propositum, quod est describere duplex Dei iudicium a prin-
 cipio cap. 64. vsque ad finem libri, vt dictum fuit ibidem. Et diui-
 ditur residuum huius cap. in tres partes, quia primò propheta descri-
 bit aliqua pertinentia ad iudicium discretionis, secundo aliqua per-
 tinentia ad iudicium retributionis, ibi. Lætamini. teruò ali-
 qua pertinentia ad utrumque, ibi. Et mittam. Circa pri-
 mum sciendum, quod iudicium discretionis est quo aliqui Iudæi
 uocati sunt ad fidem, alijs in sua infidelitate dimissis iusto Dei iudi-
 cio, licet nobis occulto. Primò ergo tangitur iudicium discretionis
 quantum ad dimissos, secundo quantum ad uocatos. ibi. Antequā.
 Circa primum sciendum q Iudæi in infidelitate permanentes suc-
 runt valde molesti credentibus, vt patet in Actibus Apost. in mul-
 tis locis. Et hoc est quod dicitur hic. Audite uerbum domini.
 Vos Apostoli & alij credentes.
- 19 Qui tremitis ad uer. Tanquam uerè humiles & obedientes
- 20 Dixerunt fra. ve. i. Iudæi infidelitate obstinati.
- 21 Obedientes uos. Interius in corde.
- 22 Abicientes. id est, exterius ingerentes persecutiones in cor-
 pore.
- 23 Propter nomen meum. i. quia confitemini me tanquam ue-
 rum Christum.
- 24 Glorificetur dominus. Istud dicebant ironicè de Christo,
 vnde. Et ipsi in cruce pendent dicebant Mat. 27. e. Alios saluos
 fecit, seipsum non potest saluum facere, & c.
- 25 Et uidebimus in letitia uestra. q. d. Finis uestræ credulita-
 tis non erit uobis ad lætitiā, sed magis ad tristitiā & confusionē.
 Sed quia accidit contrarium, ideo subditur.
- 26 Ipsi autem confundentur. s. in destructione ciuitatis & tē-
 pli per Romanos facta post mortem Christi, ideo subditur.
- 27 Vox populi, & c. Clamantis in eius destructione.

Vox etiã domini audita est
A in Romanis exultantib. qui etiam nutu Dei venerunt red-
 dentis re. ini. scilicet ludæis s.
 per Romanis.
 * Theo. Describit prophe-
 ra clamorem & lamentatio-
 nem futuræ vastationis &
 depopulationis vrbis Hiero-
 solymorum post crucem do-
 mini. Et cum dicit vox retri-
 buetur aduersarijs, meritò il-
 las pœnas irrogatas Iudæis
 ostendit.
 a *Antequam par.* Non paula-
 tim, sed nec multo tempore
 vt populus Iudæorum cre-
 uit ecclesia: sed statim mun-
 dus concepit audita prædica-
 tione & peperit masculum
 quem Pharaó & Herodes co-
 nabantur occidere, qui in
 Moysè & in Christo salua-
 tus est in Aegypto. Abra-
 ham quoque & Isaac mascu-
 los habuere filios. Iacob in-
 ter multos filios Dinam ge-
 nuit, pro qua multa sustinuit.
 Peperit ergo Sion, idest re-
 liquiẽ Israel masculum, idest
 Christum qui in toto orbe
 generator simul quod nullus
 audiuit: nulla historia nar-
 ravit, vt alicuius doctrina om-
 nes simul crederent natio-
 nes, & de diuersis Gentibus
 vna fieret. Vnde: *adorac in con-
 spectu eius vniuersi fines terra.*
*Et Dauid inquit, spes omnium fi-
 nium terra & in mari lon.*
 * Eusebius. prædicatur hoc loco
 illud qd admiratione non

a *Audita est.* b *Sacerdotum.* c *Exultationis in Romanis.* *Audita est.*
de ciuitate, vox de templo, vox domini red-
 a *Pro morte patriarcharum, prophetarum & ipsius Christi.* b *Iudæis scilicet*
 qui olim filij. *Iudæis per Romanos.* c *Iudæis pro impietate sua damnatis,*
 ecclesia parit. *Maria.* *Primitiua ecclesia.*
 a **dentis retributione inimicis suis. Antequã**
 a *Deus pater verbum filium sibi coæternum.* b *idem.*
Quasi imperate, citissime
parturiret peperit. Antequã veniret partus
 a *Marię.* *Primitiua ecclesia.* b *Deus, pater.* *Genit sine tempore* c *Vna*
 die tri millia, alia quinque qui potius voluerunt mori quam a fide Christi
 & charitate separari. c *Fortem filium per quem oia facta sunt & subsistit.*
eius peperit masculum. † Quis audiuit vnq̃
 a *Antequam parturiret pariat cum naturaliter parturiret partum præ-*
 cedat, & in tam breui spacio pignat tot millia hominum.
rale, & quis vidit huic simile? Nūquid partu-
*Semel tanquam omnia sit in lucem futura a *Quam il' ultra sol iustitiz.* b *Fi-**
lioli mei quos iterum parturio donec Christus formetur a vobis. c *Tota.*
riet terra in die vna, vt parietur Gens simul?
 a *Quasi: Multo labore genuit in fide.* b *politici.* c *Spirituales.*
quia parturiuit & peperit Sion filios suos.
 a *Simile. Qui plan. auram, non audiet.* b *Carnaliter.*
Nunquid ego qui alios parere facio ipse
 a *Spiritus iter filium coæternum & alios spirituales Vnde: Dedit*
 eis petiti: tem filios Dei fieri.
non pariam dicit dominus? Si ego qui ge-
 a *Quasi non erit.*
nerationem † ceteris tribuo sterilis ero? ait

non solum orbis terrarũ est D
 profecutus, verum etiam ip-
 se Isaías, dum narrat vide-
 tur non satis posse admirari
 post Christi crucem, intra
 breuissimum tempus, natũ
 populum illum nouũ, non t dolor.
 in vno aliquo obscuro ter-
 rarũ loco sed qui sese fuderit
 toto orbe terrarum.
 * Ambr. Habet filios ec-
 clesia sine partus dolore vn-
 de dicitur de ecclesia. Quis
 audiuit si parturit terra die
 vna? Vna die terra non par-
 turit sed parit gratia. Venit
 pasche dies in toto orbe ba-
 ptismi sacramenta celebra-
 tur, vno ergo die sine ali-
 quo dolore multos filios, &
 filias solet ecclesia parturire E
 * Theodo. Hoc experien-
 tia docuit Nam vna concio
 ne Petri simul tria hominũ
 millia conuersi & sacro ba-
 ptismate regenerati sunt in
 filios Dei. Et rursum cũ con-
 cionaretur, quinq; millia filiorũ
 simul peperit eccl'ia Dei. A. 6. c.
 b *Masculum.* populum fortem de quo
 Stephanus. Paulus qui dicit: *Quis nos*
separabit a charitate Christi?
 * Proc. Non enim mollitie effœminatur
 Dei populus.
 c *In die vna.* Apostolus filios suos tanq̃
 vna die simul genuit, quia in Christo
 qui lux & dies, & in vnitae fidei.
 d *Si ego. q. d.* Ego qui omnes
 creauit homines ex nihilo, creabo
 mihi ex omnibus Gentibus ecclesiam
 vnam que ædificatur de viuus
 lapidibus. a *Lætamin.*

NICOLAUS DE LYRA.

1 **Vox de templo.** s. sacerdotum, quando templum fuit combu-
 stum, & ipsi fuerunt occisi de precepto Titi, dicentes instum est sa-
 cerdotes cum templo perire.
 2 **Vox domini.** i. Romanorum ex victoria exultantium, vt
 dicit Iosephus libro de Iudaico bello. Et dicitur vox eorum vox do-
 mini, quia in illa victoria fuerunt instrumenta Dei & ministri.
 3 **Reddendis retributionem.** i. debitam pœnam.
 4 **Inimicis suis.** Iudæis qui eius mortem procurauerunt.
 5 **Antequam.** Hic agitur de iudicio discretionis quãtum ad vo-
 catos ad hæc: Et quia Christus est caput fidelium, idẽ primò agi-
 tur de natiuitate Christi, secundo de natiuitate fidelium in genera-
 tione baptismali, ibi: Nunquid parturiet. Circa primum scien-
 dum, quod pars ista ab Hebræis antiquis & etiam a modernis com-
 munitè exponitur de natiuitate Christi. Et quòd debeat sic intelli-
 gi, patet per translationem Chaldaicam apud Hebræos autenticam,
 quæ ubi hic habemus: Antequam parturiret peperit, antequam ve-
 niret partus eius peperit masculum sic habet: Adhuc non erat ei ve-
 niens angustia redimetur, & adhuc non veniet ei timor ex dolori-
 bus propter partum, vt scilicet rex Messias. Dicunt Iudæi moder-
 ni, quòd eadem, die qua fuit destructum templum per Romanos na-
 tus fuit rex Messias, sed adhuc non liberauit Iudæos de captiuitate:
 quia adhuc non habuit licentiam a Deo propter eorum peccata sed
 statim cum habuerit exequetur, et idẽ expectant eum venturum sci-
 licet ad suam liberationem, sicut filius regis natus adhuc magno tem-
 pore expectatur ad regnandũ. Sed potest queri ab eis, vbi stetit tan-
 tum temporis, quia a destructione templi vsque nunc fluxerunt anni.
 M. CCL. quia templum fuit combustum anno a passione domini. 42.
 & modo currit annus domini. M. CCC. XXV. Ad hoc autẽ respon-
 dent variè, quia aliqui dicunt quòd est cum angelis, sicut fuit Moyses.
 quadraginta diebus & 40. noctibus cum angelo qui loquebatur ei
 in persona domini. A. 7. Alij vero dicunt, quòd ipse est Romæ in
 porta sedens cum pauperibus & leprosis, allegantes ad hoc illud,
 Isa. 53. a. Et nos uidimus eum quasi leprosum a Deo per-
 cussum & humiliatum, & intelligitur de Christo etiam secundum
 Hebræos, vt dictum fuit ibidem. Alij dicunt, quòd vadit per
 mundum in paupertate & afflictione ad satisfaciendum pro peccatis
 Iudæorum. Sed iste responsiones & consimiles satis apparent fri-
 uole & falsæ ex eorum variatione. Item secundum eos Messias est
 purus homo, vt patet ex dictis: & quia reputant eum hominem pu-
 rum, & per consequens habet senectutem & corruptionem annexã,
 & idẽ nulla apparentia est quòd tandiu vixerit. Item extortè ex-
 ponunt

ponunt literam istam: Antequam parturiret peperit. q. d. dum par-
 turiret scilicet Iudæa vel ciuitas Ierosolymitana sentiens dolorem de
 ciuitatis & templi destructione, peperit Saluatorem scilicet. Mes-
 sias dicendo quòd eadem die fuit dicta destructio & Messie nati-
 uitas: quia ista dictio antequam semper denotat temporis anteces-
 sionem, & idem est de dictione Hebr. hic posita scilicet, Betherem
 quæ semper signat ante, & nunquam signant dum vel quando. Igi-
 tur accipiendũ id quòd est verum in hoc dicto Hebræo, scilicet quòd
 iste passus intelligendus est ad literam de natiuitate Messie, idest
 Christi, & dimittendo id quòd est falsum, sic exponitur secundũ ve-
 ritatem: Antequam parturiret peperit, idest antequam beata
 virgo Maria dolorem partus sentiret peperit: quia sicut virgo con-
 cepit, ita sine dolore peperit.
 6 **Antequam ueniret partus eius.** idest dolor ex partu: &
 est replicatio eiusdem sententiæ ad maiorem expressionem & con-
 firmationem.
 7 **Quis audiuit vnquam tale.** q. d. nullus, quia sicut nulla
 alia virgo concepit, ita nec sine dolore peperit.
 8 **Nunquid parturiet.** Hic consequenter agitur de natiuitate
 fidelium per regenerationem baptismalem: quia post resurrexio-
 nem & ascensionem Christi fideles breui tempore fuerunt valde mul-
 tiplicati vt patet in Actibus apostolorũ in pluribus locis & in le-
 gendis aliorumque Christi discipulorum, ita quòd viuente Petro
 fuit fides publicata in omnibus partibus terræ habitabilis, sicut fuit
 dictum plenius super illud Psal. 18. a. In omnem terram exi-
 uit sonus, &c. & hoc est quòd dicitur: Nunquid parturiet
 terra in die vna. idest in tempore breui. Et dicit: Parturiet.
 scilicet ecclesia primitiua quæ fuit in afflictione & persecutione
 multa.
 9 **Aut parietur Gens simul?** i. Gentiles de omnib. partibus.
 10 **Quia parturiuit & peperit Sion.** idest ecclesia sic nomina-
 ta, vt dictum est supra cap. 2.
 11 **Filios suos.** in Christo regeneratos. Et quia talis multiplicatio
 repentina facta est virtute diuina, idẽ subditur.
 12 **Nunquid ego qui alios parere facio.** idest fecunditatem
 naturalem omnibus tribuo.
 13 **Ipse non pariam?** dicit dominus. multiplicando fideles di-
 elo modo, quasi diceret, immo sic faciam, idẽ subditur.
 14 **Si ego qui generationem ceteris tribuo sterilis ero.** Re-
 plicatio est eiusdem sententiæ ad maiorem affirmationem. Aliqui au-
 tem doctores catholici exponunt hoc de eterna generatione filij a pa-
 tre secundum naturam diuinam: sed hæc expositio videtur magis
 mystica quam literalis.

* Lætamin

Lætamini cum. ò Angeli ò Apostoli tristes de perditio-
ne Iudæorum infidelium. Lætamini coniolati de fide &
salute Gentium de quibus ædificatur ecclesia.

b *12 fugatis.* Fidem simplicium, & opera bona inde dele-
ctati. Fides credentium lac & cibus est prædicatorum. Vn

Ioan. 4. d.

*Ego cibum ha-
beo manducare, quem vos nesci-
tis. Ut fugatis & repleamini.*

Puerpera quæ genuit ma-
sculum non caret abundan-
tia lactis in educatione Gen-
tis & paruulorū qui simul
nati sunt, vt pberet eis duo
vbera veteris & noui testa-
menti. Et norandum quod
paruuli lacte consolatoris

indigent quasi adhuc in car-
ne versantes: Qui verò post
lac consolatoris ad solidū
cibum profecerunt affluēt
delicijs veritatis & scientiæ
omnimodæ gloriæ.

c *Ut mulgeatis* Sancta eccle-
sia in omnibus vna in alijs
habet, lac, simplicem, s. fidē
operationem. In alijs affluit
omnimoda gloria, charit-
matum scilicet abundātia,
& diuinitatis scientia & hu-
manitatis Christi; Sancti er-
go prædicatorum in oībus de-
lectantur tanquam carpētes
ab alijs hoc, ab alijs illud.

d *Ab vber.* Ab apostolis &
prædicatorib. ad dona Spiri-
tus sancti, vel ad doctrinam
veteris & noui testamenti.
Quod enim prædicant ope-
rib. monstrant, vt sic audito-
ribus, ducatum præbeant.

e *Augustinus.* Post labo-
res ærinnarum curarum-
que mortalium consolabi-
mur tanquam paruuli do-
mini in humeri genibusq;
portati, rudes enim nos &
nouos blandissimis adiuto-
rijs blandissima illa beatitu-
do suscipiet.

f *Blandientur vobis.* Susten-
tantes lac dātes, sicut ille qui
dicit: *Obsecro vos. fratres per
misericordiam Dei vt exhibe-
corda vestra, & c.* Et *Obsecro vos tanquam ad.*

g *Quomodo.* Omnipotens Deus tanquā misericors & mi-
serator, modo aquilæ, modo gallinæ, modo matri blan-
dienti se comparat, vt vos saltē blandicijs alliciat, Sicut et
aquila

h *Quomodo.* Omnipotens Deus tanquā misericors & mi-
serator, modo aquilæ, modo gallinæ, modo matri blan-
dienti se comparat, vt vos saltē blandicijs alliciat, Sicut et
aquila

i *Quomodo.* Omnipotens Deus tanquā misericors & mi-
serator, modo aquilæ, modo gallinæ, modo matri blan-
dienti se comparat, vt vos saltē blandicijs alliciat, Sicut et
aquila

k *Quomodo.* Omnipotens Deus tanquā misericors & mi-
serator, modo aquilæ, modo gallinæ, modo matri blan-
dienti se comparat, vt vos saltē blandicijs alliciat, Sicut et
aquila

l *Quomodo.* Omnipotens Deus tanquā misericors & mi-
serator, modo aquilæ, modo gallinæ, modo matri blan-
dienti se comparat, vt vos saltē blandicijs alliciat, Sicut et
aquila

m *Quomodo.* Omnipotens Deus tanquā misericors & mi-
serator, modo aquilæ, modo gallinæ, modo matri blan-
dienti se comparat, vt vos saltē blandicijs alliciat, Sicut et
aquila

n *Quomodo.* Omnipotens Deus tanquā misericors & mi-
serator, modo aquilæ, modo gallinæ, modo matri blan-
dienti se comparat, vt vos saltē blandicijs alliciat, Sicut et
aquila

o *Quomodo.* Omnipotens Deus tanquā misericors & mi-
serator, modo aquilæ, modo gallinæ, modo matri blan-
dienti se comparat, vt vos saltē blandicijs alliciat, Sicut et
aquila

p *Quomodo.* Omnipotens Deus tanquā misericors & mi-
serator, modo aquilæ, modo gallinæ, modo matri blan-
dienti se comparat, vt vos saltē blandicijs alliciat, Sicut et
aquila

q *Quomodo.* Omnipotens Deus tanquā misericors & mi-
serator, modo aquilæ, modo gallinæ, modo matri blan-
dienti se comparat, vt vos saltē blandicijs alliciat, Sicut et
aquila

r *Quomodo.* Omnipotens Deus tanquā misericors & mi-
serator, modo aquilæ, modo gallinæ, modo matri blan-
dienti se comparat, vt vos saltē blandicijs alliciat, Sicut et
aquila

s *Quomodo.* Omnipotens Deus tanquā misericors & mi-
serator, modo aquilæ, modo gallinæ, modo matri blan-
dienti se comparat, vt vos saltē blandicijs alliciat, Sicut et
aquila

t *Quomodo.* Omnipotens Deus tanquā misericors & mi-
serator, modo aquilæ, modo gallinæ, modo matri blan-
dienti se comparat, vt vos saltē blandicijs alliciat, Sicut et
aquila

u *Quomodo.* Omnipotens Deus tanquā misericors & mi-
serator, modo aquilæ, modo gallinæ, modo matri blan-
dienti se comparat, vt vos saltē blandicijs alliciat, Sicut et
aquila

v *Quomodo.* Omnipotens Deus tanquā misericors & mi-
serator, modo aquilæ, modo gallinæ, modo matri blan-
dienti se comparat, vt vos saltē blandicijs alliciat, Sicut et
aquila

aquila in rupibus inaccessis nidum parat, ne accessus ali-
cui pateat. Et in medio amerhustum lapidem qui omnia
venena fugat secundum Physicos, propter serpentes ar-
cendos, quædam alia secreta naturæ collocat. Sic ipse in
cordibus nostris lapidem. i. fidem suam ponit scilicet, seip-
sum qui est lapis abscisus fi-
ne manib. de mōte quo om-
nia venena diaboli fugātur.
Aquila enim plus omnibus
bestijs, & iumentis, pecudi-
bus, atibusque fœtus dili-
git, vt aiunt qui de animan-
tium scripsere naturis.
g *Videbitis.* O apostoli mul-
titudinem viuentium ad fi-
dem. Et gaudebit cor vestrū
de salute illorum, & ossa ves-
tra virtutes germinabunt
in aliorum cordibus, fru-
ctus bonæ voluntatis & ope-
rationis. Sicut enim corpus
ossibus, ita anima sustentat-
ur virtutibus.
h *Et ossa vestra.* In die iudi-
cij corpora vestra reuiuifcēt
in immortalitate, vt sicut
corpore & aīa in presenti vi-
ta Deo seruiuistis, sic corpo-
re & aīa premia recipiatis.
i *Theo.* Mortuorum signi-
ficatur resurrectio, vbi in-
stauratiōe ossium assimil-
lat reuifcēti herbæ post-
quā fuerit exsiccata & mor-
tua & in terram resoluta.
k *Cognoscetur.* In iudiciō sci-
licet bonis suavis & mittis,
impijs vltor, & fortis cogno-
scetur filius, qui patris ma-
nus est, per quē oīa operat.
l *In igne.* qui æternius erit
malis quos inuoluet, & ad-
ducet ad supplicium æternū,
quo purgabitur quid in bo-
nis erit purgandum.
m *Theod.* Videntur his si-
gnificari ea quæ in sacratis
enangelijs dicuntur, videbi-
tis filium hominis venien-
tem in nubibus cœli cum
potestate & gloria cum ele-
ctis, angelis.
n *Quadrige eius.* Reddet indi-
gnatione. Currus quia tūc triumphaturus, & omnes aduer-
sarios debellaturus nō quod egeat ministerio angelorū.
o *In igne do.* In iudicio. Vel, discretio eius & iustitia
monstratur, dum bonos a malis diuidit iusto iudicio,
non potentia. **Gladio.**

a dominus Deus tuus. Lætamini cum Ierusa-
lem, & exultate in ea omnes qui diligitis eā.

b Gaudete cū ea gaudio vniuersi qui luge-
tis super eam, vt fugatis & repleamini ab vberibus
consolationis eius, vt mulgeatis, & deli-
cij affluatis ab oīmoda gloria eius. Quia
hec dicit dominus: Ecce ego declinabo super
eam, quasi flumen pacis, & quasi torrentem
inundantē gloriam Gētium, quam fugētis.

c Ad vbera portabimini, & super genua blan-
dientur vobis. Quomodo sicut mater blan-
diatur, ita ego consolabor vobis, & in Ierusalem
consolabimini. Videbitis & gaudebit cor ve-
strū, & ossa vestra quasi herbæ germinabunt.

d Et cognoscetur manus domini seruis eius, &
indignabitur inimicis suis. Quia ecce domi-
nus in igne veniet, & quasi turbo quadrigæ
eius. Reddet indignatiōe furorē suū & incre-
pationem suā in flamma ignis, quia in igne

e Et gaudebit cor vestrum. *qua dicta visioni annexa est frui-
tio beata.*

f Et ossa vestra. *qua modo sunt in terra partim arida, partim
putrefacta.*

g Quasi herba germinabunt. *in resurrectione futura. vnde
& prima Corinth. 15. b. resurrectio mortuorum assimilatur semini
germinanti.*

h Et cognoscetur. *Hic agitur de retributione pæne quantum ad
reprobos. Et continuando sequentia premissis dicit: Et cognosce-
tur manus dñi seruis suis & in electis, ita apparebit eius
potestas in retributione pæne infidelibus reprobis. ideo subditur.*

i Quia ecce dominus in igne. *quia ignis conflagrationis an-
te faciem eius ad iudicium venientis præcedet, Psal. 96. a. Ignis an-
te ipsum præcedet.*

k Et quasi turbo quadrigæ eius. *i. angeli qui erunt executo-
res diuini iudicis, & venient cum magna potestate.*

l Reddet indignatione suā. *id est sup. iustitię effectum.*

m Et increpationem suam. *qua dicit reprobis. Esuriui, &
non dedistis mihi manducare. Sitiui, & non dedistis mi-
hi bibere, & c.*

n In flamma ignis. *quia post increpationem dictam profert con-
tra eos sententiā d. Itē maledicti in igne æter. & c. vt habeat ibi
17 Quia in igne dominus. hoc potest referri ad ignē præceden-*

o Quia in igne dominus. *hoc potest referri ad ignē præceden-*

p Quia in igne dominus. *hoc potest referri ad ignē præceden-*

q Quia in igne dominus. *hoc potest referri ad ignē præceden-*

r Quia in igne dominus. *hoc potest referri ad ignē præceden-*

s Quia in igne dominus. *hoc potest referri ad ignē præceden-*

t Quia in igne dominus. *hoc potest referri ad ignē præceden-*

u Quia in igne dominus. *hoc potest referri ad ignē præceden-*

v Quia in igne dominus. *hoc potest referri ad ignē præceden-*

w Quia in igne dominus. *hoc potest referri ad ignē præceden-*

x Quia in igne dominus. *hoc potest referri ad ignē præceden-*

y Quia in igne dominus. *hoc potest referri ad ignē præceden-*

z Quia in igne dominus. *hoc potest referri ad ignē præceden-*

NICOLAVS DE LYRA.

1 Lætamini cum Ierusalem, & exultate in ea. *Hic conse-
quenter agitur de pertinentibus ad iudicium retributionis, & primò
retributionis bonorum, secundò malorum sine reproborum, ibi: Et
cognoscetur. Circa primum dicitur: Lætamini cum Ierusa-
lem & exultate in ea. i. cum ecclesia militante ad triumphantem
transseunte in finali iudicio.*
2 Omnes qui diligitis eam. *id est habentes veram & firmam
charitatem.*
3 Gaudete cum ea gaudio. *Replicatur gaudium propter du-
plicem læt. tiam tunc perfectè habendam, scilicet interioris & exte-
rius ex gloria animæ & corporis.*
4 Vniuersi qui lugebatis super eam. *i. afflictionibus tyran-
norum, & maxime Antichristi.*
5 Ut fugatis & repleamini ab vberibus consolationis
eius. *tot verba consolatiua & assuetiua boni expressiua ponuntur
hic ad designandum excellentiam retributionis celestis que excedit
nostram apprehensionem, sicut dictum est, sup. 64 b. Oculus non
vidit Deus absque te quæ præpara. expecte.*
6 Ad verba. *Ista dicuntur ad exponendam familiaritatem &
beniuolentiam Dei erga electos per afflictionem matris ad filios.*
7 Videbitis. *i. i. effectu quod prænucciat vobis. Vel: Viuabit
faciem meam clarè & apertè.*

a Gladio. Sententia. vnde: Amos: Gladio Dei peribunt oēs pec.
A Dum. n. reddet vnicuique quod meretur, omnes cognoscent illum iustum iudicē, & laudabunt eius iudiciū.
 * Theod. Vulneratos & gladium nominat rebus corporalibus spiritualia significans, quod Iudaei per corporalia ducendi erant ad spiri-

tualia. Significat autem idē quod Apostolus. *Secundum duritiam tuam & impoenitens cor, thesaurizas tibi iram, &c.*
b Qui san. opinione sua in fontibus & baptisimatibus quae sibi in locis amēnis parabant: vbi & luxuriabatur libentius, vt statim se mundarent & abluerent tanquā sic mundari potuissent. Ibi ante idola luxuriabantur cū masculis & foeminis more canum & hoc est.

c Post vnam intrinsecus. id est retrō, quod turpē est dicere, sed tamen dicitur ad confusionem eorum qui nec erubescunt facere.

Qui sanctifica. Possumus secundum Tropologiam dicere, omnes voluptatis magis quam Dei amatores dicere sanctificari in hortis in liminibus secundum LXX. quia in mysteria veritatis non valent introire & comedere cibōs pietatis quia non sunt sancti corpore & spiritu. Nec comedunt carnē Christi, vt habeant vitam eternam. *Etenim pasca nostrum immo. est Christus.* qui non foris sed in una domo & intus comeditur.

d In hor. non in sacrificio vitulae rufae quod praecipiebatur in lege.

e Ego autem. Q. d. Ideo venio ad iudicium cum omnib. Gentibus & linguis vt iudicem simul omnia opera eorum & cogitationes, & reddam eis omnia quae merentur.

* Cyril-

NICOLAUS DE LYRA.

tem aduentum iudicis. vt dictum est, & ad ignem gehenn. in quem post sententiam iudicis reprobi detruentur, vt dictum est. Aliqui libri habent. Quia in igne dominus dijudicabitur. & sic est in Hebr. & isteadem sententia.

- 1 Dijudicabitur. id est eius iustitia ostendetur, quia quilibet eius iudicium iustum videbit.
- 2 Et in gladio suo. id est in sententia sua quae gladius dicitur.
- 3 Ad omnem carnem. id est carnaliter viuentem.
- 4 Et multiplicabuntur interfecti a dño. morte gehennae.
- 5 Qui sanctificabatur & mūdōs se putabāt. falso tamen.
- 6 In hortis. i. in locis amēnis vbi colabant idola ad suam sanctificationem secundum suam erroneam estimationem.
- 7 Post vnam intrinsecus. Sic est in Hebr. & in libris correctis, & est sensus: intrinsecus, id est intra hortos dictos. Post vnam. s. portam vel clausuram & ideo aliqui libri habent post Iannā. Rab. Sal. sic exponit: Post vnam, id est vna societas post aliam quia nō omnes idololatra intrabāt simul hortos ad venerationem idoli, sed vna societas primō, qua egressa, alia post intrabat, & sic consequenter.
- 8 Qui comedebant carnem suillam. idolis immolatam.
- 9 Et abominationem & murem. i. animalia immunda secundum legem, non solum ad offerendum, sed etiam ad comedendum quae Gentiles sacrificabant idolis, & inde aliquam partem comedebant in venerationem idolorum. Et similiter multi Iud. ei hoc faciunt, qui non solum imitabantur Gentiles in idololatria, immo etiā frequenter excedebant vt patet 4. Reg. & 2. Paral. quod dicitur de Iudaea sub nomine Ierusalem, Ezechia. 5. Vt plus esset impia quam Gentes, &c.
- 10 Simul consumentur dicit. non per pnae terminationem sed magis per eius continuationem, sicut dicitur in fine huius capituli: Ignis eorum non extinguetur. Et istud quod dictum est de idololatria idolorum, referendum est ad illos qui captiuitatem Babylonicam praecesserunt, vt supra dictum est: Et quod subditur ad eos qui post fuerunt, quia tamen isti & illi fecerunt vnum populum, sub eodem contextu de primis dicitur ad post. iores, cum dicitur.
- 11 Ego autem opera eorum. i. rapinas & homicidia ex odio fraterno procedentia, quae vitia viguerunt in ipsis, vt dictum est sup.
- 12 Et cogitationes eorum. ad interficiendum Christū, & etiam

Laza-

* Cyrillus. Anacephaleosis totius prophetiae Isaiae fit D hoc loco, breuiterq; recapitulatur omnis oeconomia redemptionis de qua toto opere Isaas, declaratur vocatio gentiū, declaratur p̄dicatio Apostolorū toto orbe futura.

* August. Commemorato vltimo iudicio. recapitulat ab initio gratiam noui testamenti, a primo aduentu vsque ad vltimum iudicium. **f** *Linguis.* Quae secundum apostolum non solum hominum sed etiam angelorū. Vnde intelligimus omnes creaturas a domino iudicandas non solum super terram sed & in mari & in caelestib. Iuxta illud: *Inebriatus est in caelo gladius meus, &c.* Isa. 34. b. vsque ad terram descendit.

g *Et po. in eis si.* Crucis, Christianitatis, salutis: Quo signati in Ezechiele nō interficiuntur Quo in Aegypto postea signatur & Israelitae saluantur. Hoc signum Achaz noluit petere quod supponit Isaia: *Ecce virgo concipiet, &c.* **h** *Et mittam ex eis.* Videtur esse contrarium cum de iudicio prius dictum sit reuertenti ad primum aduentum, quo apostoli ad Gentes diriguntur & audiunt: *te docete omnes Gentes.* Sed iudicij dies praedicitur. vt metu futurae poenae perterriti, accipiant aduentum Saluatoris: & apostolorum praedicationem qui sunt praemittendi.

* Theodoretus Completa est haec prophetia, cum Matth. 28. dixit dominus, Euntes docete omnes gentes. Apostoli enim missi a domino promulgauere euangelium apud omnes Nationes.

i *In mare.* Mundum scilicet cuius partes subdit Africam, & caet. meridianam, scilicet plagam in qua Africa est.

Lib. 20. de ciuitate ca. 21. ad

Ezech. 9. b. Ex d. 12. a. Sup. 7. c. omnes Gentes & linguas

Matth. 28. d.

In equis.

F

Lazarum resuscitatum, eo quod propter eum multi credebant in Christum, vt dicitur 10a. 11. & 12. & post resurrectionem Christi & ascensionem idem machinati sunt contra apostolos aliosque fideles.

- 13 Venio. ad iudicium extremum.
- 14 Vt congregem. i. in manifesto ponam simul.
- 15 Cum oibus. quia illud erit iudicium generale, et peccata omnium erunt manifesta singulis, vt diuinum iudicium appareat iustum.
- 16 Et vide. quia Christus in iudicio apparebit in forma humanitatis gloriosa, cuius tamen aspectus erit terribilis & tristabilis reprobis & delectabilis iustis.
- 17 Et ponam. s. sanctae crucis, secundum quod dicitur Matth. 24. c. Tunc apparebit signum filij hominis in caelo, quod exponunt Origenes & Chrys. de signo crucis mirabiliter radiante in iudicio ad gloriam fidelium, & confusionem reproborum, & maxime eorum qui eum crucifixerunt manibus sine linguis, ideo dicitur Matth. 24. c. Et tunc plangent omnes tribus terrae. i. aliqui ex omnib. Gentibus.
- 18 Et mittam. Hic vltimo ponitur simul aliquid pertinet ad iudicium discussionis, praemittitur tamen illud quod pertinet ad iudicium discretionis. Et subditur illud quod pertinet ad iudicium retributionis, ibi. Quia sicut ce. iudicium autem discretionis separando fideles ab infidelibus factū est executiue p̄ praedicationem apostolorum aliorumque discipulorum primō Christo credentium qui omnes vel fere omnes fuerunt Iudaei, & secundum hoc dicitur: Et mit. &c. alijs in infidelitate permanentibus cuiusmodi fuerunt apostoli & alij discipuli.
- 19 Ad Gentes. i. ad Gentiles conuertendos. Sic enim dixerunt Paulus & Barnabas Iudaeis obstinatis Act. 13. g. Vobis oportebat primum loqui verbum Dei, sed quoniam repellitis illud, & indignos vos iudicatis aeternae vitae, ecce conuertimur ad Gentes: sic enim praecipit nobis Deus.
- 20 In mare. i. ad habitantes in insulis maris, in quib. publicata est fides catholica. primō per Barnabam & Paulum, vt patet in Actibus Apostolorum, & postea per alios praedicatores in diuersis insulis maris.
- 21 In Africam. quia beatus Mattheus praedicauit in Aethiopia, & Marcus in Alexandria quae sunt in Africa.
- 22 In Lydiam. in qua praedicauerunt etiam alij.
- 23 Tenentem sagittam. Petrus enim et Paulus praedicauerunt

* Romae

A In equis sunt adducti, qui velociter credunt, & cito ad fidem currunt.

b In quadrigis & in lecticis. Philosophos. s. & doctrina & morum honestate fulgētes. vnde citius ad doctrinā quam quatuor Euangelistarū perueniunt & quatuor principibus virtutibus subleuati cœlestia mente attingerunt.

3 Reg. 1. a.

c In mulis. Super quos Dauid & Salomon sedisse legitur: Qui enim a mundi fecerunt steriles sunt domino qui per illos figuratur, quasi mansuetis deseruiunt.

d In carrucis. lxx. tectis vehiculis: alij simpliciter vehiculis: Hi sunt quib. dicitur: *In uicem onera uestra portate.*

Gal. 6. d.

e Quomodo. Q. d. Cum tanta lætitia adducunt apostoli fratres vestros quorum munera, fides, spes, charitas, oratio munda, bona opera, &c. vasa pura corda & corpora immaculata.

f Inferant. quod s̄m legem ter in anno faciebant. scilicet in Pasca, in Pentecoste, in festiuitate Tabernaculorum vnde: *Non apparebit in conspectu meo vacuus.*

Exo. 1. b. 1. Cor. 3. d. 2. Cor. 6. d.

g Domum domini. Templum Dei sanctum est, quod s̄s vos. Et alibi: *Templum Dei estis & spiritus sanctus habitabit in uobis.* Quia sicut cœli. Q. d. Sicut hæc innouata in æternum manebunt immobilia, sic se-

C uatū ab oī corruptione carnis in æternū meū regnabit.

NICOLAUS DE LYRA.

* Roma que est caput Italiæ. Et dicuntur hic tenentes sagittam quia multi discipuli Christiani fuerunt facti sub eis Roma, quos tanquam sagittas domini miserunt in partes longinquas ad predicandum, vt Dionysius in Franciam. Marcum in Alexandriam, & sic de multis alijs. Quod autem prædicatores uerbi diuini sagittæ dicantur patet sup. 49. i. Posuit me quasi sagittam electam, &c.

1 Et grāciam. in qua Paulus prædicauit, s. Athenis & multis alijs locis, & Ioannes Euangelista in Epheso.

2 Ad insulas longe. vt dictum est supra de Paulo & Barnaba.

3 Ad eos qui non audierunt de me. i. ad gentiles legem & prophetas non habentes, in quibus fit mentio de Christo uenturo.

4 Et non uiderunt gloriam meam. quia non uiderunt Christum docentem & miracula facientem, sicut uiderunt Iudæi in quorum terra prædicauit in propria persona & fecit multa miracula, vt patet ex decursu Euangelij: propter quod dicit Matth. 15. c. Non sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israel.

5 Et annuntiabunt s̄ gloriam meæ resurrectionis & ascensionis, & miracula in nomine meo faciendo ad confirmationem sui sermonis: Et subditur fructus huius doctrine, cum dicitur.

6 Et adducunt omnes fratres vestros. i. Christianos.

7 De cunctis Gentibus. fidem Christi recipiendo.

8 In equis & in. Non est per hoc intelligendum, quod talis adductio sit per motum localem & instrumenta corporalia, quod patet per hoc quod subditur: *Ad montem sanctum meum Ierusalem.* quia eadem ratione hic acciperetur Ierusalem & mons Sion ad literam pro ciuitate & templo materialibus, quod non potest dici, quia non posset ibi congregari totus populus Christianus, immo nec etiam Iudæus per orbem dispersus, & ideo talis adductio seu congregatio intelligenda est in unitate fidei & charitatis, de qua dicit Saluator Matth. 18. c. Vbi duo vel tres congregati fuerint in nomine meo, in medio eorum sum. Et per varios uelut & modos, cum dicitur hic: *In equis & in quadrigis.* intelliguntur ministeria apostolorum & adiutoria angelorum quibus adducti sunt ad fidem, ita quod per equos & quadrigas secundum Hier. intelliguntur auxilia angelorum, cō quod Elias equis & curru igneo legitur raptus in cœlum.

& grāciam, ad insulas longè, ad eos qui non audierunt de me, & non uiderunt gloriam meam. Et annuntiabunt gloriam meam Gen- tibus, & adducunt omnes fratres uestrōs de cunctis Gentibus donum domino, in equis & in quadrigis & in lecticis, & in mulis & in carrucis ad montem sanctum meum Ierusalem, dicit dominus: quomodo si inferat filij Israel munus in uase mundo in domum domini. Et assumam ex eis in sacerdotes & Leuitas, dicit dominus: quia sicut cœli noui & terra noua quæ ego facio stare coram me, sic stabit semen uestrum & nomen uestrum. Et erit mensis ex mense, & sabbatum ex sabbato. Veniet omnis caro, vt adoret coram facie mea, dicit

1 * Aug. Cum de ecclesiæ mi-
2 feratione perspicua notissi-
3 ma prædixerit uaticinia, que
4 completa uidemus omnia,
5 promisit & fines ad quos
6 per ultimum iudicium fa-
7 cta bonorum malorumque
8 discretione ueniet.

9 * Tertull. Is finis est prophe-
10 tiæ Ilaie, qui est futurus finis
11 huius mundi. Quando ergo
12 futurum est hoc quod hic
13 prædicitur? Qñ præterierit fi-
14 gura huius mundi. fiet hoc
15 quod dico quando fuerit cœ-
16 lum nouum & terra noua.

17 *Quia sicut.* Hæc vsq; ad finē
18 libri pertinent ad diē iudicij.

19 *Mensis ex mense.* Mense Græ-
20 cè, Latine luna vnde neome-
21 nia, quasi noua luna. A me-
22 ne mensis apud illos qui ini-
23 tium kalendarum, non s̄m
24 solis cursum & diuersa spa-
25 cia mensium, sed secundum
26 lunæ circumitum & termi-
27 nant, & incipiunt, & Hebræi
28 faciunt. Per mensem ergo
29 lunam: per lunam (quæ mo-
30 do crescit, & sicut aiunt Phy-
31 sici & Philosophi a sole quæ
32 non habet lumen recipit) ec-
33 clesia intelligitur de qua:
34 *Permanebit cum sole & ante lu-
35 nam.* Et alibi: *Pulchra ut luna,
36 electa ut sol.* & hoc est, erit mē-
37 sis ex mense.

38 *Omnia caro.* * August. Hoc dicit, quia ex omni genere hominum populus ille (beatorum) constabit. Non enim omnes homines

ibi erunt, quando in pœnis plures erunt.

cœlum. 4. Reg. 1. & hoc ministerio angelico. Per lecticas & mulos & carrucas intelliguntur ministeria apostolorum, secundum tria que in eis fuerunt ad conuersionem fidelium. s. sancta conuersatio, sana prædicatio, & per miracula confirmatio.

9 Ad montem. i. ecclesiam militiam, vt dictum est sup. c. 2.

10 Quomodo. i. apostoli qui fuerunt Israelitæ genere.

11 Munus. sic supple accepta est coram Deo conuersio infidelium per laborem eorum, immo multo plus, quia sacrificium Deo acceptissimum est zelus animarum.

12 Et assumam. i. ex Gentibus.

13 Sacerdotes. quia plures ex ipsis etiam a tempore apostolorum ordinati sunt episcopi, & ecclesiæ ministri, vt patet de beatis clemente Dimylio & multis alijs. Et hoc etiam dicit quædam glossa Hebraica, Exod. 1. 2. e. super illud: Hæc est religio Phasæ. &c. Et sequitur: Eadem lex erit indigenæ & colono, qui peregrinatur apud vos: Gl. Futurum est, vt conuersi de Gentibus si i sacerdotibus domino ministrantes.

14 Quia sicut. Hic consequenter subditur id quod pertinet ad iudicium retributionis: & primò quo ad bonos, cum dicitur: Sicut cœno. quia a statu illius inuolutionis futuræ: de qua supra dictum, est in perpetuum non mutabuntur. 15 Sic stabit. i. adducti ad fidem per vos qui sunt de numero electorum. 16 Et nomen. i. apostolorum in perpetuum de ciuitate cœlesti, ideo subditur.

17 Erit mensis. i. perpetua quies & duratio, que non possunt a uobis exprimi nec capi nisi per nomina & uerba differentias temporis significatiua: & hoc modo de æternitate Dei dicitur Apoc. 1. b. Qui est & qui erat, & qui uenturus est. Æternitas tamen durationis designatur per hoc quod dicitur: Mensis ex mense. Et æternitas quietis, cum dicitur: Sabbatum ex sabbato. sabbatum enim quietem significat in Hebræo.

18 Veniet omnis caro. i. omnis homo existens de bonorum numero, eo modo quo dicitur sup. 40. a. Videbit omnis caro patrem quod os domini locutum est, ubi translatio LXX. habet: Videbit omnis caro salutare Dei nostri, vt adoret coram facie mea, que clare uidebitur in patria. Consequenter ponitur retributio malorum, simul cum retributione bonorum cum dicitur.

* Egredien-

ADDITIO.

In cap. 66. ubi dicitur in Postil. Hæc dicit dominus. In hoc cap. ultimo propheta agit de his quæ pri-

Et Egredientur electi. quasi ad videndum non loco, sed intelligentia vel visione manifesta, ut ad laudem Dei magis accendantur.

* Augustinus. Qui enim erunt in poenis, quid agatur intus in gaudio domini, nescient, qui vero erunt in illo gaudio, quid agatur foris in illis exterioribus tenebris scient.

* Theodoretus. Hoc ostendit Dominus in euangelio, ubi lazarus mendicus vidit poenas diuitis.

b Et videtur. Non mirum si sancti iam immortales reprobos videant, cum prophetae adhuc mortales haec omnia videre meruerunt.

c Cadaver. quia in aeternam damnationem cadent, sicut quod & daemones cadauera possunt dici, secundum quod etiam homines appellantur. unde: inimicus homo hoc fecit.

* Augustinus. Cadauera virorum. Virorum, id est, hominum. Nec enim quisquam victurus est, praevanicarices foeminas in illo supplicio non futuras, sed ex potiore praesertim de quo foemina facta est, uterque sexus accipitur.

d Vermis eorum. Materialis vel conscientiae. unde: Sicut tinea comedit vestimentum, & vermis corrodit lignum, & ignis devorat ligna, sic mavor & tristitia exurciat cor viri.

* Procopius. Significat vermis appellatione, assiduum eorum quae singuli peccavimus, in poenitendo conscientiam: quae ratorum bonorum privatione animam remordens, suorum omnes scelerum recordatione accuset. fuerit deinde ignis inextinguibilis, qui sempiternus a Salvatore nuncupatus diabolo preparari dicitur.

* Origenes. Forsitan talis ignis est hic, ut inuisibilia co-

burat, ipse inuisibilis constitutus. Nam sicut ait apostolus temporalia sunt quae videntur, quae autem non videntur, aeterna necesse est, si visibilis est ignis ille, temporalis sit, si autem aeternus, inuisibilis est, quo puniuntur qui recedunt a Christo.

dominus. Et egredientur & videbunt cadaue-

ra virorum qui praevanicati sunt in me. Ver-

mis eorum non morietur, & ignis eorum non

extinguetur & erunt vsque ad satietatem vi-

visionis omni carni.

tionis omni carni.

tionis omni carni.

tionis omni carni.

tionis omni carni.

tionis omni carni.

tionis omni carni.

tionis omni carni.

tionis omni carni.

tionis omni carni.

tionis omni carni.

tionis omni carni.

tionis omni carni.

tionis omni carni.

tionis omni carni.

tionis omni carni.

tionis omni carni.

tionis omni carni.

In cap. 14. Lucz.

quod.

quod.

quod.

quod.

quod.

quod.

quod.

quod.

quod.

quod.

quod.

quod.

quod.

quod.

quod.

quod.

quod.

quod.

quod.

quod.

quod.

quod.

quod.

quod.

quod.

quod.

quod.

quod.

quod.

quod.

quod.

quod.

quod.

quod.

quod.

quod.

quod.

quod.

quod.

quod.

quod.

quod.

quod.

NICOLAUS DE LYRA.

1 Egredientur. sicut et beati, non per loci mutationem, sed per consecrationem.

2 Et videbunt cadauera. corpora damnatorum in gehenna. Et quod iste in uultu eius, patet per hoc quod subiicitur:

3 Vermis eorum non morietur. quia vermes corpora mortuorum corrodenes in sepulchris eius deficient cum eis, & in puluere conuertuntur.

4 Et ignis eorum non extingue. Ex quo patet quod dictum est, sicut cruciatus corporum damnatorum in igne inferni, qui est inextinguibilis.

5 Erunt vsque ad satietatem. id est repletionem & perfectionem.

6 Visionis omni carni. id est, omni homini beato non sic in-

mo. cap. tractant, scilicet de reprobatione Iudeorum & Gentium reprobatione, & de imperfectione, seu euacuatione quorundam contentorum in veteri lege: quae ad cultum Dei pertinere videbantur; ut sic reprobatio primi status non solum attribuitur peccatis Iudeorum, sed etiam imperfectioni legis antiquae. de qua apostolus ad Heb. 8. c. Quod autem antiquatur vetera, & prope interitum est. Et similiter concludit in fine cap. de statu finali iustorum, & supplicio reprobatorum. Circa quae octo facit. Primum ostendit imperfectionem legis circa determinationem solius unius templi ad diuinum cultum. de quo dicit: Haec dicit dominus: Caelum sedes mea est, & terra scabellum pedum meorum, quae est ista domus quam edificabitis mihi? Licet. n. templum a Salomone edificatum similiter & templum secundum ad diuinum cultum pertinerent: non tamen huiusmodi domus materiales capaces sunt Dei ut forte (put habetur in glossa) aliqui stulti, seu nescientes estimabant: non autem sapientes. Nam ut dicitur in 3. Reg. 8. c. Si. n. caelum & caeli caelorum te capere non possunt, quanto magis domus quam edificauit? Et hoc est quod dicit propheta: -Caelum est sedes mea, &c. quae est ista domus quam edificatis mihi? q. d. Ista non sufficient ad habitationem meam: Quae quidem imperfectio per legem nouam fuit ablata. in qua non fuit tantum unus locus deputatus ad diuinum cultum. unde Ioan. 4. c. dicebat Christus Samaritanis: Venit hora, quando nec in monte hoc, nec in Ierusalem adorabitis. pa. etc. Unde habitatio Dei prout in lege noua declaratur, principaliter consistit in corde ad hoc disposito. unde Ioan. 1. b. Habitauit in nobis. in recipientibus Christum per veram fidem: & hoc est quod dicit propheta. Ad quem autem respiciam nisi ad pauperculum & contritum spiritus q. d. Habitatio mea non est in domo materiali, sed in creatura rationabili quae est Dei c. spax. cum per veram humilitatem, & contritionem ad hoc disponitur. unde in Psal. Cor contritum, & humiliatum Deus non despicies. sancti enim & iusti in noua lege templum Dei dicuntur prima Cor. 3. d. Templum Dei

intelligendo, quod beati delectentur per se in panis damnatorum, sed quia talis intuitus damnatorum declarat eis diuinam iustitiam exercitum, & diuinam misericordiae beneficium, quo poenas illas euaserunt & propriae gloriae augmentum: in quantum maior apparet, comparata ad suum contrarium, quia oppositis iuxta se contrariis maiora & minora videntur. i. Elencorum. & ex illis tribus beati per se letantur secundum quod dicitur Psal. 57. b. Letabitur iustus cum viderit vindictam. Ecce primum. Manus suas lauabit in sanguine peccatoris in quantum Dei misericordia factus est immunis ab illis poenis. Ecce secundum. Si utique est fructus iusto. Accipitur hic si pro quia. quia per hoc apparet maior fructus propria, & sic totum cedit in gloriam electorum & ipsius Dei principaliter. Cui est honor & gloria in secula seculorum Amen.

An beati gaudebunt de poenis malorum

sanctum est quod estis vos. Possunt tamen ista verba: Ad quem autem respi. &c. principaliter & magis proprie exponi de Christo, in quo habitat plenitudo diuinitatis, ut dicitur ad Colossen. 2. b. Qui pauper & humilis corde, non solum simpliciter sed exemplariter fuit. unde: Mat. 11. d. Discite a me, &c. Similiter & tremorem sermones meos. s. per summam obedientiam vsque ad mortem crucis, ut ad Philip. 2. a. q. d. inter omnia quae manus mea fecit, & vniuersa quae facta sunt: de quibus statim supra fecerat mentionem: haec est propria sedes mea & quies scilicet Christus pauperculus: non illa quam edificatis.

Consequenter secundum postquam ostendit imperfectionem legis antiquae quo ad templum materiale, hic consequenter ostendit ipsius imperfectionem quo ad sacrificia in templo oblata de quo dicit: qui immolat bouem quasi qui interficit virum, &c. prout in gloss. Sacrificium vestrum non placet mihi post immolationem veri sacrificij, in cuius umbra illa sacrificia vobis concessi. Haec enim habentur in gloss. secundum quam glossam continentur haec verba ad istud quod immediate dixerat: Ad quem autem respiciam? q. d. ad illum. s. pauperculum supradictum respiciam, non solum ut templum meum, sed etiam ut munus mihi suauissime oblatum. iuxta illud ad Eph. 5. a. Tradidit semetipsum pro nobis oblationem & hostiam, &c. Post hoc sacrificium, qui immolat bouem, quasi qui interficit virum: quia post euangelij publicationem talia sunt pestifera, prout in postil. & exponantur cetera prout ibidem vsque ibi: Audite verbum domini.

Vbi consequenter tertio propheta declaratur falsum motiuum, quod Iudei habuerunt: ut in abominationibus praedictis permansissent, & infert eorum confutationem. Ad cuius declarationem sciendum, quod praedicti duo quae sunt de principalioribus fundamentis fidei legis nouae. Quorum primum est, quod Deus dicitur proprie habitare in Christo homine singulari, & excellentiori modo quam in aliqua alia re. scilicet per unionem personalem, de quo dicit: Ad quem autem

A autem respiciam. &c. ut fuit expositum. Secundum est, quod sacrificium Christi fuit Deo acceptissimum. propter quod dicitur: Qui immolat bouem, &c. Ista & similia que sunt vera fidei fundamenta Iudæi existimant esse valde derogatoria diuinæ excellentiæ. Primum enim credunt implicare, quod creator sit creatura. Secundum verò quod diuinitas sit passibilis, seu corruptibilis: quorum utrumque esset manifestè derogatorium diuinæ excellentiæ, si sic intelligeretur, ut ipsi false existimant: unde in hoc loco propheta dirigit sermonem ad discipulos Christi qui reuerenter susceperunt eius verbū & doctrinam, dicens: Audite uerbum domini, qui tremitis uerbum eius dixerunt fratres, vestri scilicet Iudæi infideles qui fratres sunt secundum carnem, odientes vos & abijciētes propter nomen meum: quia Iudæi tantum odium conceperunt de Christo quod inter se statuerunt, ut si quis confiteretur nomen Christi, extra synagogam eijceretur. & sic de eis proprie dicitur: Abijcietes uos propter nomen meum. Quid autem dixerunt hi fratres odientes subdit, cum dicitur: Glorificetur dominus, quia si dicant. Absit quod de Deo glorioso talia dicantur, scilicet, quod sit homo uerus. Similiter & quod sit in sacrificio oblatum, quia ista prout ipsi falsè concipiunt sunt contra diuinam excellentiam, ut dictum est: Quos propheta. consutat, dicens in persona sui & iustorum. Et videbitis in letitia uestra. q. d. ueritas prædicatorum elucidebitur in euentu. Primo, quia videbitis in letitia uestra, scilicet discipulorum, prout infra eo. ca. declarat ubi dicitur: Letamini cum Ierusalem, ut ibidem exponitur. Secundo pro confusione fratrum odientium prædicatorum dicit: Ipsi autem confundentur. de qua confusione statim subdit: Vox populi de ciuitate, &c.

Tria aduersa
Iudæis in de
structione tē
pli secundi.

Circa quod sciendum, quod in destructione templi secundi tria maximè aduersa Iudæis concurrerunt. Vnum, scilicet quod ciues eorum adinuicē odientes se interficiebant, prout dicit Iosephus, de quo dicit: Vox populi de ciuitate. Secundum est, quod in templo occurrerunt multa signa diuinæ reprobationis, ut cum velum templi scissum fuit Mat. 27. f. & alia multa que in Thalmud narratur ad hoc pertinentia de quo intelligitur illud: Vox de templo. Tertium est vox Romanorum exequentium diuinam iustitiam. de quo dicit: Vox domini reddentis retributionem inimicis suis, & sequitur. Antequam parturiret peperit: Ubi consequenter quarto propheta agit de natiuitate illius pauperuli, scilicet Christi de quo ante dixerat: Ad quem autem respiciam nisi ad pauperulum? de quo denunciatur, quod eius natiuitas de Beata Virgine fuit maximè admirabilis, & ideo subdit: Quis audiuit vnquam tale, aut quis vidit huic simile? Subiungit et propheta de regeneratione fidelium, di. Nunquid parturiet terra? & exponatur totum sicut in postilla. Subdit etiam propheta de generatione æterna dicens: Nunquid ego qui alios parere facio, ipse non pariam? Quidquid perfectionis est in creaturis, per amplius & perfectius in Deo inuenitur seclusa quacumque imperfectione. unde hæc expositio que datur à sanctis doctoribus, in postil. non videtur esse mystica, sed literalis: Nam paternitas, & filiatio per prius & magis proprie dicuntur in diuinis, quàm in creaturis. Iuxta illud apostoli ad Ephe. 3. c. Flecto genua mea ad patrem domini nostri Iesu Christi, &c.

Consequenter quinto dicit: Letamini cum Ierusalem, &c. ubi extense declarat illud quod prius de discipulis Christi dixerat. Videbitis in letitia uestra. exponatur totum sicut in postil.

Consequenter sexto declarat extense ad punitionem fratrum odientium, & abijcientium discipulos Christi propter nomen eius, de quibus dixerat, supra. Ipsi autem confundentur, & de hoc dicit cum dicitur. Et indignabitur inimicis suis. usque ibi. Simul contumentur dicit dominus. & exponatur totum sicut in postil. Et notandum quod ex hoc quod dicitur hic: Qui comedebant carnem suillam, &c. Simul contumentur. Expositores Hebræi credunt se habere efficax argumentum ad hoc quod status Christia-

Comedere
carnes suillas

nitatis consummatus est tempore sui Messie inaniter expectati, eo quod Christiani vescuntur carnibus suillis, non tamen Iudæi nec et Sarraceni. Sed falsitas eorum declaratur in glos. maiori super Genes. ubi expresse habetur, quod omnia quorum esus erat illicitus in veteri lege debebant esse licita ad esum tempore Messie, & specialiter hoc dicunt de porco. unde hoc quod dicitur: Qui comedebant carnem suillam. exponendum est prout in postil.

Consequenter septimo dicit: Ego autem opera eorum. In quo videtur ostendere exordium apostolicæ doctrine, scilicet quomodo processit post resurrectionem Christi. Quod continuatur ad prædicationem, specialiter ad illud quod dixerat: Peperit Sion filios suos. Ad quod sciendum, quod prout legitur in actibus apostolorum. 2. eo tempore quo Spiritus sanctus descendit in apostolos Christi, erant in Ierusalem habitantes viri religiosi ex omni natione que sub celo est: qui omnes viderunt gloriam Dei, in quantum videbant ipsos apostolos loquentes varijs linguis magnalia Dei, quod non nisi virtute diuina fieri poterat & hoc est quod dicitur hic: Ego autem opera eorum & cogitationes eorum, scilicet Iudæorum volentium suppressere fidei veritatem. unde & apostolos & discipulos intantum persequerentur, quod omnes erant congregati per metum Iudæorum in eodem loco: & sic Deus ex operibus, & cogitationibus prauis Iudæorum bonum elicit, scilicet congregare apostolos cum omnibus Gentibus & linguis, ut viderent gloriam Dei modo prædicto. Et in hoc quod dicitur. Cum omnibus Gentibus. intelligatur distributio pro generibus singulorum prout in multis alijs locis. Et sequitur: Et ponam in eis signum, scilicet in discipulis, signum sancte crucis, quia crucifixum communiter prædicabant, vel signum id est miracula, vel signa que in nomine Christi faciebant. iuxta illud Mat. 28. d. Signa ante eos qui crediderint hæc sequentur. In nomine meo demonia eiicient, &c. Et mittam ex eis qui saluati fuerint, ubi in Hebræo habetur. Qui euaserint: quia apostoli & discipuli quasi fugientes euaserunt de persecutione Iudæorum ab Ierosolymis ad Gentes scilicet ad Gentiles. Exponatur cetera, prout in Post. ibi: Et adducent omnes fratres vestros. Quod videtur exponendum de martyribus Christi, qui in diuersis partibus mundi fuerunt pro testimonio Dei interfecti quorum corpora, seu ossa adducentur frequenter de cunctis Gentibus. In equis & quadrigis, &c. scilicet honorificè & diuersis & varijs modis: ad mortem sanctum meum Ierusalem, scilicet ad ecclesiam. Quomodo inferant filij Israhel munus in vase mundo in domum domini, quia tanta veneratio fit reliquijs sanctorum in ecclesia, sicut olim fiebat in templo, cum aliquod munus solemnissimum ibi offerretur. Et hic inuicit propheta tertium pertinens ad perfectionem noui status. In veteri enim lege corpora, seu ossa mortuorum erant immunda intantum, quod continentur sacerdotes per contactum mortuorum, ut Leui. 11. a. Sed in noua lege hoc non habetur, immo reliquijs sanctorum in altaribus ponuntur. Cuius differentia ratio potest esse, quia animæ defunctorum in veteri lege quantumcunque sancta fuissent, separabantur tamen a visione diuina, unde & corpora eorum merito separanda erant à sanctuario: cuius oppositum est in noua lege, in qua animæ sanctorum beatificè Deo coniunguntur. unde ad perfectionem sui status pertinent prædicta.

Consequenter octauo dicitur. Et assumam ex his Sacerdotes & Leuitas. In quo inuicitur quartum pertinens ad status nouæ legis perfectionem, in quantum Sacerdotium ipsius se extendit ad omnes Gentes, & non coartatur ad certam tribum, sicut in veteri lege. Quæ quidem extensio pertinet ad perfectionem, sicut noua lex perfectior est, que obligat omnes, quam lex vetus quæ tantum obligat populum antiquum.

Et in hoc etiam ostenditur translatio legis antiquæ ad nouam iuxta illud Heb. 7. b. Translatio sacerdotio necesse est, ut legis translatio fiat: quod tamen Hebræi fatuè negant, de quo non est ad præsens agendum. Cetera exponantur prout in postil.